

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

**Zborník príspevkov
z 10. medzinárodnej vedeckej konferencie
doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov**

***EKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV 2011***

**Ekonomická univerzita v Bratislave
31. máj 2011**

**Conference proceedings
10th International Scientific Conference
of PhD. Students and Young Scholars**
***ECONOMIC, POLITICAL AND LEGAL ASPECTS
OF INTERNATIONAL RELATIONS 2011***

**University of Economics in Bratislava
May 31st 2011**

**Vydavateľstvo EKONÓM
2011**

Usporiadateľ konferencie:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Recenzenti: prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Zostavovatelia zborníka: Ing. Ján Bocora, Ing. Milan Lukáč, Ing. Viliam Pajtinka

Technická spolupráca: Ing. Matej Buzinkai, Ing. Chalotorn Sinproh, Ing. Peter Reťkovský,
Ing. Marián Šabo

Medzinárodný vedecký výbor:**Predseda:**

prof. Ing. Ludmila Lipková, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia:

prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. Helena Kościelniak

Politechnika Częstochowska, Poľsko

prof. PhDr. Peter Kulašik, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

Vysoká škola ekonomická, Praha

doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Ladislav Lysák, DrSc

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. Yulia N. Nesterenko, DrSc.

Ruská štátna humanitárna univerzita, Moskva

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Organizačný výbor:**Predseda:**

Ing. Richard Woltemar, PhD.

Členovia:

Ing. Eubomír Bilyý

Ing. Ján Bocora

Ing. Katarína Cséfalvayová

Ing. Petra Gabrielová

Ing. Lukáš Holas

Ing. Petera Holzerová

Ing. Milan Lukáč

Ing. Peter Reťkovský

Ing. Peter Rusiňák

Ing. Marián Šabo

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Vydavateľstvo EKONÓM, 2011

ISBN 978-80-225-3271-6

OBSAH

Program konferencie	8
Mgr. Silvia ADAMCOVÁ <i>Interpretácia v jazyku diplomacie</i>	10
Mgr. Dáša ADAŠKOVÁ <i>Perspektívy vývoja vnútrštátneho ozbrojeného konfliktu v Kolumbii</i>	17
Ing. Veronika BARÁTOVÁ <i>Vplyv zahraničného kapitálu na finančné výsledky podnikov počas hospodárskej krízy</i>	27
PhDr. Jana BARÁTOVÁ <i>Medzinárodné vzťahy a sociálno-ekonomický status žien vo svete</i>	33
Ing. Ľubomír BILLÝ, Ing. Miriama VAŠKOVÁ <i>Otvorenie pracovného trhu v Rakúsku a Nemecku pre občanov EÚ-8</i>	42
Ing. Ján BOCORA <i>Energetická diplomacia- implikácie v regióne Kaspického mora</i>	51
Ing. Filip BUŠINA, MBA <i>Ekonomická záťaž v podobe bankovních záruk a pozstávok</i>	60
Ing. Matej BUZINKAI <i>Sociálno-ekonomické aspekty rastu čínskeho hospodárstva</i>	68
Ing. Marek CSABAY, PhD. <i>Obchodná politika ako nástroj rozvoja</i>	73
PhDr. Alexander ČEMEZ <i>Hodžova stredná Európa v súčasnej perspektíve</i>	77
Ing. Soňa DANIŠOVÁ <i>Euroval - Pre a proti európskeho stabilizačného mechanizmu</i>	85
Ing. Denis DOROCHOV <i>Analýza požiadaviek a podmienok pre Rusko v prístupovom procese do WTO</i>	95
Ing. Tomáš DUDÁŠ, PhD. <i>Prílev priamych zahraničných investícií a transfer technológií na Slovensko</i>	105
Ing. Hynek DUŠEK <i>Mezinárodní aspekt udržiteľného rozvoje</i>	114
Mgr. Gabriel EŠTOK <i>Migračný tlak zo severnej Afriky do Európskej únie</i>	123
Peter FARKAS <i>Role of mergers and acquisitions in the global pharmaceutical industry</i>	133

Ing. Mária FERTAĽOVÁ	
<i>Energetická náročnosť ako kľúčová výzva čínskeho modelu rozvoja</i>	144
Mgr. Ondřej FILIPEC	
<i>Vybrané otázky úmluvy o zákazu chemických zbraní</i>	153
Ing. Veronika FODOROVÁ	
<i>Vzťah podpory európskej integrácie a európskej identity</i>	163
Ing. Petra GABRIELOVÁ	
<i>SWOT analýza vstupu západného Balkánu do Európskej únie</i>	175
Ing. Martin GRANČAY, Ing. Nóra SZIKOROVÁ	
<i>Aktuálny vývoj liberalizácie severoatlantického leteckého trhu – druhý stupeň otvoreného neba</i>	186
Mgr. Michal GREGUŠKA	
<i>Politické aspekty belgického roku bezvládia</i>	196
Ing. Martin GREŠŠ, PhD.	
<i>Analýza populačnej politiky a populačných problémov vo svetovom hospodárstve</i>	204
Mgr. Petra HIRTLOVÁ	
<i>Prezident Českej republiky- Voľba a právomoci. Súčasný stav a diskusia o zmene</i>	210
Ing. Lukáš HOLAS	
<i>Komparácia strategických koncepcií NATO z rokov 1999 a 2010</i>	219
Ing. Petra HOLZEROVÁ	
<i>Medzinárodná dimenzia podpory demokratizácie</i>	230
Mgr. Hana CHMELÁROVÁ MARKOVÁ	
<i>Formy kapitálu v kultúrnom kontexte</i>	240
Farah IMANI.	
<i>Communication across cultures: An ethical approach</i>	248
Ing. Mgr. Eva IVANOVÁ	
<i>Nový model riadenia hospodárskej diplomacie Slovenskej republiky</i>	258
Mgr. Pavol JUHÁS	
<i>Aktuálne problémy slovensko-maďarských vzťahov</i>	263
Ing. Ľubomíra KÁROLYIOVÁ	
<i>Potravinová kríza v globálnych súvislostiach</i>	273
JUDr. Rudolf KASINEC, Mgr. Matúš HUŤKA	
<i>Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva ako prameň práva</i>	279
Mgr. Jiří KOHOUTEK	
<i>Czech paradiplomacy and the EU: The case of central bohemia region EU office</i>	287

Mgr. Miroslava KOLAJOVÁ	
<i>Medzinárodné vzťahy v sociálnoprávnej ochrane detí</i>	294
Mgr. Aisulu KOZHABAYEVA	
<i>Perspektívy rozvoja atómovej energetiky Kazachstanu</i>	298
Ing. Boris JANSKÝ, Ing. Karol KRAJČO	
<i>Vývoj a riadenie dlhu v SR</i>	309
Mgr. Ľubica KREMPOVÁ	
<i>Práca s odborným prekladom v cudzom jazyku</i>	318
Mgr. Lucia KUŽMOVÁ	
<i>Slovenská bilaterálna diplomacia a pracovný trh v kontexte európskej integrácie. Nové legislatívne opatrenia v Rakúsku zavedené pri otvorení pracovného trhu k 1.5.2011</i>	325
Ing. Martina LACKOVÁ	
<i>Meranie daňového zaťaženia v krajinách EÚ</i>	336
Mgr. Silvia LIESKOVSKÁ	
<i>Multikulturalizmus a globalizácia</i>	347
Ing. Ivana LJUDVIGOVÁ	
<i>Tímový leadership</i>	355
Ing. Milan LUKÁČ	
<i>Ekonomický vývoj Švajčiarska v poslednej dekáde</i>	364
Mag. Ján MATUŠKA	
<i>Plán jednotného európskeho dopravného priestoru 2011</i>	374
PhDr. Jaroslav MIHÁLIK	
<i>Rôznorodé postavenie menšín v členských krajinách EÚ – prípad pobaltských krajín</i>	380
Mgr. Anna MRAVCOVÁ	
<i>Vývoj myšlienky európskej integrácie</i>	389
Mgr. Ilima MURATALIEVA, doc. PhDr. Dušan LEŠKA, PhD., Mgr. Zuzana HOZLAROVÁ	
<i>Šanghajska organizácia pre spoluprácu</i>	399
Ing. Ladislav OBDRŽÁLEK, Ing. Ondřej ŠABATA.	
<i>Komparace svetového obchodu se zlatem a diamanty</i>	405
Mgr. Alexander ONUFRÁK	
<i>Expanzia nacionalizmu v členských štátoch EÚ - destabilizujúci prvok v európskom integračnom procese</i>	410
Ing. Viliam PAJTINKA	
<i>Súčasný somálske pirátstvo - osobitosti a príčiny</i>	423

PhDr. Barbara PAVLÍKOVÁ	
<i>Azylová politika Európskej únie.....</i>	433
Eva PINTOVÁ	
<i>Environmentálna migrácia</i>	446
Mgr. Svetlana PINZARI	
<i>Multilateral diplomacy of the Slovak republic: Achievements, difficulties and prospects ...</i>	457
JUDr. Ing. Jozef PORTAŠÍK	
<i>Nestabilita menového systému</i>	467
Ing. Zdeňka POSPÍŠILOVÁ	
<i>Nezamestnanosť.....</i>	478
Mgr. Klaudia PYTEĽOVÁ	
<i>Kondicionalita medzinarodneho menoveho fondu</i>	487
Ing. Leonid Raneta, PhD.	
<i>Perspektívne odvetvia moldavskej ekonomiky.....</i>	495
Ing. Peter REŤKOVSKÝ	
<i>Hospodársko-politický význam regiónu severného Čile</i>	502
Ing. Peter RUSIŇÁK	
<i>Zraniteľnosť ako negatívna predispozícia malého štátu</i>	510
PhDr. Jarmila RUSIŇÁKOVÁ	
<i>Špecifické prejavy písomnej komunikácie v diplomatickej praxi</i>	522
PhDr. Mgr. Jozef RUŽAROVSKÝ	
<i>Medzinárodnoprávne aspekty bipolitizmu v kontexte slovensko-maďarských vzťahov.....</i>	532
Ing. Michal ŠČEPÁN, PhD.	
<i>Rozširovanie EÚ ako výraz mäkkej moci.....</i>	541
Tom SCHARSCHUH	
<i>The results of 2010th market survey for international fleet customer business for premium passenger cars.....</i>	546
Ing. Iris ŠIMÍKOVÁ	
<i>Komponentní odpisování v účetnictví.....</i>	556
Ing. Chalotorn SINPROH	
<i>Globálna ekonomická nerovnováha a jej implikácie</i>	563
Ing. Šárka SOBOTOVIČOVÁ	
<i>Analýza dane z pridanej hodnoty pri porízení automobilu</i>	579

Ing. Michaela STANÍČKOVÁ

Vybrané aspekty vývoja vojenských výdavkov v Afrike 586

Mgr. Ján STRELINGER

Jazyková politika Európskej únie – jej historické východiska a súčasné trendy 593

Ing. Soňa SVOREŇOVÁ

Prečo je potrebné rovnomerné zastúpenie žien vo vrcholovej politike a ako ho dosiahnuť?
.....600

Ing. Marián ŠABO

Zmena postavenia Brazílie vo svetovom systéme 604

Ing. Martin TURČAN

Proces outsourcing v Indii 613

Ing. Mária TURČANOVÁ

Štátna podpora a priame zahraničné investície v rámci členských krajín Európskej únie.....622

JUDr. Martin URMINSKÝ

Rozhodcovské pravidlá UNCITRAL..... 631

Ing. Diana VASILENKOVÁ

Interregionálne partnerstvo EÚ a spoločenstva národov juhovýchodnej Ázie (ASEAN)..... 639

Ing. Dana ZELNÍKOVÁ

Dlhodobé príčiny zadlženosti rozvojových krajín..... 650

Program konferencie

SEKCIA Č.1:

EURÓPSKA ÚNIA A JEJ INTEGRÁCIA

Anna Mravcová
Lucia Plaváková
Michal Greguška
Ján Matuška
Mária Turčanová
Martina Lacková
Soňa Danišová
Jiří Kohoutek
Lucia Kužmová
Jaroslav Mihálik
Alexander Onufrak
Gabriel Eštok
Margita Hulmanová
Veronika Fodorová
Lubomír Billý, Miriama Vašková
Michal Štěpán
Mikuláš Černota
Barbora Pavlíková
Veronika Novosadová
Paula Puškárová, Miriama Vašková

SEKCIA Č.2

AKTUÁLNE OTÁZKY SVETOVEJ EKONOMIKY A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Eva Pintová
Jolana Šubová
Dana Zelníková
Jozef Portašik
Lubomíra Károlyiová
Roman Svoboda, Lucie Severová
Denis Dorochoy
Zdeňka Pospíšilová
Martin Turčan
Iris Šimíková
Veronika Barátová
Šárka Sobotovičová
Charlotom Sinproh
Peter Reťkovský
Ján Bocora
Mária Fertaľová
Aisulu Kozhabayeva
Petra Gabrielová
Martin Grešš
Leonid Raneta
Štefan Maceják
Martin Grančay, Nóra Szikorová
Peter Farkaš
Tom Scharschuh
Ondrej Šabata, Ladislav Obdržálek

SEKCIA Č.3

AKTUÁLNE OTÁZKY SVETOVEJ POLITIKY

Tatiana Tökölyová
Daša Adašková
Dušek Hynek
Pavol Juhás
Jozef Ružarovský
Alexander Čemez
Petra Hirtlová

Eva Ivanová
Ralph Colditz
Diana Vasilenková
Jaroslav Hric
Ilima Muratalieva
Milan Lukáč
Petra Holzerová
Matej Buzinkai
Michaela Štefančíková
Lukáš Holas
Peter Rusiňák
Viliam Pajtinka
Marián Šabo
Katarína Cséfalvayová

SEKCIA Č.4

AKTUÁLNE PRÁVNE, KULTÚRNE A SOCIÁLNE OTÁZKY MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Silvia Lieskovská
Hana Chmelárová Marková
Jan Strelinger
Silvia Adamcová
Rudolf Kasinec, Matúš Huťka
Svetlana Pinzari
Farah Imani
Ľubica Kremková
Renata Brzdilová
Miroslava Kolajová
Jarmila Rusiňáková
Martin Urminský
Ondrej Filipec
Ivana Ljudvigova
Barbora Belobradová
Jana Barátová
Natália Pikusová
Stanislav Ďurek
Kludia Pytel'ová

Mgr. Silvia ADAMCOVÁ

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

INTERPRETÁCIA V JAZYKU DIPLOMACIE

silvia.adamcova@euba.sk

Abstrakt

Predložený príspevok je venovaný niektorým špecifikám jazyka diplomacie, ako aj interpretácie textov z tejto oblasti. Poukazuje na to, že jazyk je prioritný nástroj pre diplomáciu, jej tvarovanie sveta, no predovšetkým pre autorov týchto odborných textov. Okrem toho, že článok osvetľuje pojem interpretácie textu, poukazuje aj na význam rétoriky, logiky a etiky v diplomatickom jazyku.

Kľúčové slová: multikulturalita, jazyk diplomacie, komunikácia v diplomacii, rétorika, logika, interpretácia.

Abstract

The following study introduces language and its connection to diplomacy in specific terms. The language is a crucial instrument for every professional in diplomatic circles. We take practical approach and examine issues such as message conveyed by language choice in text, difficulties of text interpretation, logic, ethics and rhetoric in the diplomatic practice.

Key words: multiculturalism, diplomatic language, diplomatic communication, rhetoric, logic, interpretation.

„Communication is to diplomacy as blood is to the human body. Whenever communication ceases, the body of international politics, the process of diplomacy, is dead, and the result is violent conflict or atrophy.“

Tran, Communication and Diplomacy in a Changing World

„Powers speak to one another through language of diplomacy. Diplomatic language should thus lead to better understanding between them“

Aldo Matteucci

1 Úvod

Jazyk je oveľa viac ako len prostriedok alebo nástroj, ktorý využívame, či stvárňujeme tak, aby vyhovoval našim zámerom, a tie sme mohli vyjadriť slovami. Jazyk je základný rámec, ktorý nás formuje a ktorý determinuje náš pohľad na svet. Ak hovoríme o materinskom jazyku, je to špecifický jazyk, ktorý nám otvára „bránu do sveta“. Jazyk v istej miere utvára našu ľudskosť, povahu, spoločnosť a kultúru.

Je to samozrejme prioritný nástroj aj pre diplomáciu, jej tvarovanie sveta, ktorým sa ustanovujú pravidlá hry. Je tiež pravda, že na uskutočnenie presne stanoveného cieľa a zrozumiteľné pochopenie zámeru prejavu je potrebná zručnosť a šikovnosť „remeselníka“, ktorého nástrojom je samotný jazyk. Rečník používa jazyk, hľadá správne slová a adekvátne rečové prostriedky na presné vyjadrovanie sa a získanie požadovaného dojmu. Diplomata sa zameriava na hľadanie výrazu, ktorý by mali schvaľovať obidve strany dohody. V tomto zmysle slúži jazyk ako artefakt. Na základe tejto skutočnosti je možné nájsť spoločné znaky a významy toho istého zámeru v dvoch rôznych jazykoch, ako prsty ukazujúce na jeden a ten istý predmet. Čínske príslovie hovorí, že ak moje prsty ukazujú na mesiac, len hlupák sa pozerá na prsty. Táto situácia nám naznačuje, že jazyk nám umožňuje realizovať vzájomnú dohodu medzi viacerými diplomatickými stranami rôznych krajín.

„If mutual comprehension among diplomats can be assumed, an important conclusion inevitability follows: disagreement is invariably based on an objective conflict of interests; wherever else one may seek the sources of international dissension and misunderstanding, they are not to be found in any recurrent breakdown or failure of the communication process. Such a conclusion is reassuring; although the timber of international relations may be warped, at least the carpenter's tools are true and sure.“

(Cohen, 2003: 4)

V tejto súvislosti zohráva preklad pojmov, výrazov a štýlov kľúčovú úlohu. Je to ťažká úloha, preto je často neodlučiteľne spojená s nepresnosťou a nejasnosťou. Dvojzmyselnosť či polysémia výrazu alebo jeho konotácie sa nedajú vždy celkom jednoznačne interpretovať. Slovo „kríza“ bude vždy znamenať úsudok a manifestáciu pre občana stredovekého Grécka, nebezpečenstvo a príležitosť pre Číňana, katastrofu pre makléra na Wall Street. Jeden význam nie je obsiahnutý v jedinom slove. Znamená to, že stabilita nie je typickou črtou jazyka. A keď provizórnu stabilitu jazyka zaručujú profesionálne výrazy, pozadie reči patrí jej kultúre, spojenej s hodnotami a s jej predsudkami.

Písanie, čítanie, hovorenie bude vždy znamenať zároveň aj interpretáciu. Percepcia a apercepcia sú známymi pojmami v kultúrach mediteránskej oblasti, ktorá je spájaná s tromi monoteistickými náboženstvami. Každé jedno z nich je zakotvené v písanom texte, svätom písme, ktoré je neustále čítané a nanovo chápané pomocou interpretácie. Judaizmus, kresťanstvo a islam neustále obohacujú sväté písmo, snažiac sa zachytiť „pravý“ zmysel, počnúc prekladom staršej podoby biblie až po moderné formy jazyka. Týka sa to hebrejčiny, gréčtiny a arabčiny. Tieto tri kultúry neustále využívajú interpretáciu ako nástroj na presadenie svojej viery vo svete. Interpretácia je teda základným procesom pre pochopenie zmyslu textu.

Interpretácia je hlboko zakorenená v akejkoľvek forme diplomacie, je obsiahnutá v dohodách, zneniach, technických výrazoch a diplomatickom žargóne. Interpretáciu treba chápať ako časť diplomacie, ktorá poskytuje stavebné základy pre mosty medzi dvomi skupinami diplomatov s odlišným materinským jazykom. Namiesto toho, aby sme ju považovali za nežiaduci účinok prekladu, mali by sme ju lepšie pochopiť a aplikovať v praxi.

Radšej ju pozitívne prijať, než snívať o absolútnom jazyku bez možnosti interpretácie. Nie je to avatar (zosobnenie) jazyka, ale je zakotvená v jeho hlbokom vnútri a podstate.

2 Interpretácia a jej podstata

Slovo interpretácia má niekoľko významov. Zásadný význam začal tento pojem nadobúdať až v 20. storočí a znamená správne pochopenie odkazu autora v konkrétnom kontexte. Mnohokrát ide o výklad rôznych myšlienok, ktoré čitateľ pochopí až počas čítania textov. Za rozmanitými textami napísanými jedným autorom hľadá čitateľ svoje presvedčenia a chápania témy. Znamená to, že medze interpretácie určujú vlastnosti samostatného textu.

Interpretácia neznamená iba pochopenie zámeru autora a jeho myšlienkových pochodov, znamená to aj kompetenciu čitateľa a jeho pohľady na svet. Umberto Eco (1990), taliansky spisovateľ a profesor semiotiky, uvádza niekoľko interpretačných kritérií, pomocou ktorých možno spájať obrazy alebo slová. Je to možné predovšetkým :

- prostredníctvom podobnosti
- prostredníctvom metonýmie a homonýmie
- prostredníctvom slova a znaku
- prostredníctvom typu a druhu
- prostredníctvom národov
- prostredníctvom bežných charakteristík
- prostredníctvom vzťahov medzi orgánom a funkciou a i.

Je všeobecne známe, že každý proces čítania je zložitou transakciou medzi osobnosťou čitateľa a jeho poznatkami o svete a porozumením alebo dezinterpretáciou. Niektorí autori poukazujú vo svojich dielach na rozdiel medzi interpretáciou a výkladom toho - ktorého textu. Ak však chceme text interpretovať, musíme predovšetkým rešpektovať jeho jazykové (teda semiotické), kultúrne, historické a sociálne zázemia. Tieto dimenzie sa v procese čítania neustále prelínajú. Počas translácie môže dôjsť k znehodnoteniu textu, predovšetkým tým, že je nesprávne pochopený jeho význam. Translatológ je teda plne zodpovedný za správne pochopenie textu, ktorý dosiahne jedine tým, že výborne ovláda cieľový jazyk so všetkými jeho komponentami a vie s ním patrične narábať. Ide o sklbenie textovej a jazykovej kompetencie a interpreta.

Interpretácia textu podľa Eca (1990) zahŕňa:

- a) jeho literárnu podobu
- b) čitateľa, ktorý číta z hľadiska daného pohľadu
- c) kultúrnu encyklopédiu, ktorá obsahuje daný jazyk a reťaz predchádzajúcich interpretácií toho istého textu.

Ďalej tvrdí, že ak čitatelia s textom nesúhlasia, alebo ak má autor dojem, že ho nesprávne interpretovali, sponchybňuje vlastne interpretáciu čitateľov. Odmieťa tvrdenie, že text môže mať akýkoľvek zmysel; naopak akceptuje tvrdenia, že text je polysémantický a koherentný celok.

3 Význam rétoriky a logiky v diplomatickom jazyku

Jazyk je často používaný nad rámec svojej funkcie vyjadrovania myšlienok, ako odraz reality objektívneho sveta. Intencia, vôľa, želania, túžby sú zakorenené v jazyku. Všetci chápeme, že sila a moc jazyka je obrovská. Sú to atribúty, ktoré nás motivujú používať, či

využívať jazyk vo vlastný prospech. V rámci filozofickej tradície tvoria rétorika jazyka spolu s logikou základný predmet filozofie. Logika je považovaná za nástroj na zvýšenie presvedčenia a argumentácie, rétorika je zase považovaná za nástroj emotívnej a intelektuálnej úvahy. Logiku najčastejšie používajú vedci a učitelia a rétorika je zasa prostriedkom politikov a právnikov na vytváranie vlastných uhl'ov pohľadu a argumentov. Samotné slovo „argument“ skutočne obsahuje tieto dve diferentné, hoci príbuzné významy debaty a úvahy. Aj keď logika a rétorika prešli počas posledných 21 storočí vzostupmi a pádmi, nikdy sa nevytratili z javiska dejín. Rétorika sa vrátila do ľudského zorného uhla v renesancii a ťažko môžeme hovoriť aj dnes o jej úpadku. Práve naopak – médiá priam vyzývajú k plnohodnotnému používaniu tejto zručnosti. Samotné volebné prenosy nám poskytujú priame dôkazy o nutnosti používania rétoriky v dnešnom politickom daní. Celý reklamný svet nás každý deň zahlučuje rétorikou. Tento jazykovedný pojem sa používa aj počas diplomatických rokovaní. Rokovania v diplomacii sa nezaobídu bez rétoriky, ktorá sa prevažne používa v rámci aj nad rámec týchto jednaní.

Rétorika tvorí imanentnú súčasť funkčných štýlov v každom jazyku. Úzko súvisí s rečníctvom, ktoré je známe už z čias gréckeho filozofa Aristotela (384 – 322 p. n. l.). V období antiky bola veľmi populárna aj v starovekom Ríme a slúžila pri príležitostných slávnostných prejavoch (napr. v senáte), krasorečneniu a argumentácií. Tieto príležitostné žánre boli zväčša patetické, parádne, chválorečené až pompézne. Preniesli sa čiastočne aj do bežnej komunikácie vo forme rétorických figúr a rečníckych otázok, napríklad pri príležitosti slávnostných udalostí. Z obdobia antiky prechádza rečníctvo cez stredovek v podobe cirkevného rečníctva a kazateľstva do novoveku až dodnes. V súčasnosti je obľúbený ako regenerovaný prostriedok komunikácie uplatňovaný vo všetkých sférach spoločenského života (v politike, diplomacii, v oblasti vzdelávania atď.). Jeho konkrétnu podobu určujú viaceré faktory, ktoré sú prítomné počas potenciálneho dialógu medzi rečníkom a poslucháčom.

Základnou charakteristickou črtou rétoriky je jeho verbálna podoba, doplnená non verbálnou zložkou, vizuálnosťou a akustikou. Proporcionalitu týchto zložiek modifikuje situácia v závislosti od konkrétneho komunikačného aktu. Imanentnou vlastnosťou rétoriky je pragmatickosť, intencionalita a sugestívnosť, ktorá sa realizuje predovšetkým pútavými výrazovými prostriedkami, modifikovaním artikulácie, rytmu, tempa, intonácie a melódie, textu i názornými príkladmi a uvádzaním príťažlivých faktov a údajov. V rétorike sa niekedy v krajnej miere využívajú dramatizujúce prostriedky so špecifickými rečníckymi figúrami (ako napríklad antitéza, anafora, rečnícka otázka, metafora a i.). Kvôli ľahšiemu vnímaniu sa používajú názorné príklady, exkurzy, dôvetky a ďalšie pomocné prostriedky v textu. Inventár morfológických prostriedkov je taký istý ako v ústnych prejavoch: všetky slovesné i menné kategórie. Z lingvistického hľadiska ide o členenie dlhších prejavov, ktoré sa signalizujú mimojazykovými prostriedkami alebo rámcovými zložkami predhovoru.

Rétorické žánre sa členia do troch skupín:

- a) persuzívne: politická reč, súdna reč, kázeň, diplomatický príhovor
- b) náučné: prednáška, referát, koreferát, diskusia, diskusný príspevok
- c) príležitostné: príhovory a prejavy.

Doplnené sú tieto žánre mimojazykovými prostriedkami gestickými aj zvukovými. V modernej rétorike je akcentované predovšetkým odôvodňovanie výpovedí a argumentácia, respektíve presvedčovanie. Dôležitú úlohu zohrávajú v tomto procese výrazové prostriedky rečníckych prejavov, ktoré majú svoje zastúpenie aj v reči diplomacie.

4 Etika jazyka v diplomacii

Hlavnou úlohou diplomacie je pokus presvedčiť partnera o vlastnom záujme, názore a argumente. Neexistuje diplomatický proces bez pokusu dokázať výhody určitej dohody a nevýhody neuzatvorenia dohody. Vyjednávač sa musí vidieť ako sprostredkovateľ, advokát, či žalobca, obhajujúci záujmy svojej a takisto iných krajín. Musí tiež predvídať situáciu, kedy sa konkurenčná strana bude snažiť získať si sympatie na domácej politickej scéne.

Jazyk nie je len prostriedok, ale je to aj možnosť dať slovo partnerovi. Jazyk totižto nemôže existovať bez hovorca a adresáta a bez možnosti spätnej väzby. Často krát počas rozhovoru sledujeme, alebo si predstavujeme nášho adresáta, pričom nesmieme zabúdať na jeho kultúrne a etické zázemie. Prenos informácií je len vtedy možný, ak sa druhá strana vníma ako „druhá“, „iná“ a „odlišná“. Globalizácia sa nezačína ekonomickými záujmami, ale etikou a rešpektom druhej strany.

Diplomacia ako taká sa snaží predchádzať vojnovým konfliktom, manažuje spory záujmov tak, aby sa možnosť vytvorenia vojnového konfliktu zmenšila na minimum. Ale veľakrát dokáže vydláždíť cestu k vojnovému konfliktu, alebo poskytnúť možnosti riešenia pre nekončiacie medzinárodné konflikty. Diplomacia sa spolieha na to, že druhá strana, s ktorou sa snažíme rokovať, je hodná našej námahy a je pokladaná za rovnocenného partnera, ktorý je ochotný pristúpiť na dohodu. Žiadne rokovania sa neuskutočnia, pokiaľ sa partner považuje za neochotného kompromisu. Diplomacia je vo svojej podstate poháňaná uznaním a rešpektovaním druhej strany a silného zmyslu pre spravodlivosť.

Aj jazykoveda sa venuje takzvaným etickým štandardom, ktoré nie sú vždy v jazyku dodržiavané a ktoré sa chápu ako odlišnosti v spôsobe vyjadrovania jednotlivca v porovnaní s príslušníkmi iných národov. Tieto etické štandardy sú často vnímané ako negatívna skutočnosť, pretože každú odlišnosť vnímame ako inakosť a nie ako rovnocennosť, prípadne chápeme odlišnosť ako menejcennosť v partnerských vzťahoch. Tieto etické štandardy, typické pre každý jazyk a spoločenstvo, nás obmedzujú v nadväzovaní a udržiavaní diplomatických vzťahov v plnom rozsahu. Ak etike v jazyku prikladáme odlišný dôraz, môžu nastať nasledovné situácie: Keď na základe etnických princípov partner preferuje aspekty správania a kultúrne rozdiely (ktoré sú zakorenené v sociálnych vrstvách, hodnotách, spoločnosti a názoroch ľudí na svet) nad informáciou prenesenou prostredníctvom diplomatickej komunikácie, vznikajú neprekonateľné problémy, pretože strácame hlavný zámer rokovania, či výpovede. Druhá situácia, ktorá môže nastať, je tá, keď priame interpersonálne vzťahy medzi diplomatmi, ktorí majú byť profesionálnymi partnermi pri rokovaní, sú často krát nadradené sociálnym, manažérskym a politickým vzťahom.

Diplomati by nemali meniť vzťah z profesionálneho na priateľský, pretože to môže ovplyvniť ich úsudok pri rozhodovaní a konaní. Ak by nastala politická krízová situácia medzi oboma krajinami týchto diplomatických partnerov, priateľský vzťah by mohol byť prekážkou na uskutočnenie vážneho politického rozhodnutia (napríklad vojnového konfliktu, či agresie) proti krajine diplomatického partnera.

Plnohodnotný, profesionálny diplomatický jazyk s perspektívou do budúcnosti znamená, že má pripisovať dostatočnú a vyváženú dôležitosť týmto trom dimenziám: interpretácii, argumentácii a etike a v rámci každej z týchto oblastí nachádzať equilibrium. Diplomati hľadajú v podstate praktické východiská zo slepých uličiek a ovládajú stratégie úspešnosti, ako aj taktiky vhodné na dosiahnutie stanoveného cieľa. Diplomati ide vždy o nájdenie východísk pre riešenie problémov v každej situácii. Od ich úspechu závisí mnoho krát úspech celej krajiny, jej progres a napredovanie.

V oblasti jazykovedy sa prikladá v súčasnosti taký veľký význam etike, že sa utvárajú takzvané etické komisie, ktoré majú za úlohu kontrolovať a posudzovať projekty lingvistického zamerania. Kontrolujú a posudzujú projekty na zamedzenie zneužitia,

vydierania, urážania, a to či už publikovaným článkom pre verejnosť, rôznymi textami, knihou konkrétnych. Etické komisie spomína vo svojej publikácii aj T. Crowley.

„Generally, the guidelines of such a committee will seek to ensure that:

- *Information which is provided by an individual is not made public in a way that is harmful either to himself/herself or to others;*
- *Anybody from whom you will be gathering linguistic data should be properly informed of the nature of your research project;*
- *Anybody who you approach should be free to agree to participate in the project without any pressure from the researcher, and that he or she should be free to withdraw from participation at any time without having to offer any explanation for this decision.“*

(Crowley 2007: 24)

5 Dôsledky nesprávnej interpretácie jazyka diplomacie

Ak sa nevenuje dostatočná pozornosť snahe o diplomatické rokovanie kvôli nedostatočnej interpretácii, nastáva riziko nepochopenia. Takáto situácia nastáva aj vplyvom nedostatku informácií respektíve nedostatku komunikácie. Tento stav často krát marí diplomatické vzťahy medzi partnermi alebo riskuje neúspech rokovaní. Nastane situácia, kedy sa vzťahy medzi oboma stranami nenávratne narušia.

V prípade, že interpretácii odborných textov, orientovaných na diplomatické vzťahy sa neprípisuje dostatočný význam, alebo sa považujú za druhoradé a nadbytočné, môže to viesť k situácii, ktorá vyústí až do konfliktov, nevraživosti, respektíve nepochopenia situácie. Všetky tieto okolnosti sa môžu označiť aj daným pojmom – fundamentalizmus. Pôvodný význam tohto pojmu je zrada, trik, respektíve nedorozumenie. Je založený na dohode, respektíve hypotéze, že pravda je vlastníctvom človeka, ktorý si ju môže podľa tej - ktorej situácie privlastniť. Je otázne, či môže byť pravda objektom vlastníctva. Tieto otázky často spájame s religionistikou, respektíve s inými prioritnými úvahami o spoločnosti a jej existencii, budúcnosti, napríklad o globalizácii, liberalizácii, politike, skleníkovom efekte, genetickej manipulácii a podobne.

Za obdobne dôležitú oblasť považujeme aj oblasť diplomacie, pretože tá rieši mnohokrát životne dôležité otázky v spoločnosti. Z tohto dôvodu je správne, ak kladieme na interpretáciu dostatočný dôraz. Každý názor o tom ktorom texte, respektíve výpovedi je subjektívny, a preto nemôžeme očakávať, že bude všeobecne platný, pochopený či akceptovaný. Diplomati preto vždy hľadajú pôdu pre akúkoľvek dohodu a pochopenie.

Rokovania v diplomatickom jazyku nie sú vždy jednoduché a jednoznačné, či už s partnerskou organizáciou, alebo organizáciou s odlišnými názormi a náhľadmi na život. Často krát zamedzujú vopred stanovené zásady a vzniknuté predsudky v tej - ktorej spoločnosti akúkoľvek flexibilitu. Odlišnosti medzi oboma stranami sú často krát veľké a vychádzajú aj zo špecifických záujmov imidžu a percepcie toho druhého. Rokovania na určitú tému dosahujú pozitívne výsledky vtedy, ak sa druhá strana drží zásady tolerancie a akceptácie toho druhého. V takomto prípade bývajú rokovania úspešné.

Všetky tieto skutočnosti sa musia odraziť aj v diplomatických textoch, ktoré sa vyznačujú špecifickými odbornými výrazmi, často krát neutrálnymi a viacvýznamovými. Z tohto dôvodu je koncipovanie diplomatického textu, ako napríklad protokolu, negociácie, zachytenie rozhovoru, vydávanie príkazov, politické rokovania a iné veľmi špecifickou a náročnou oblasťou. Analýza týchto textov si vyžaduje nielen patričnú erudíciu autora a recipienta, ale aj dostatočné poznatky, vedomosti, skúsenosti z rôznych oblastí, okrem iného

i jazykovednej. Reč, hovorenie, komunikácia (verbálna aj neverbálna) sú totižto základným predmetom jazykovedy, ktorá skúma komunikáciu každodennú i odbornú. Odborný jazyk je oblasť, do ktorej spadá aj reč diplomacie. Pritom nejde iba o špecifické výrazy, pojmy, kolokácie, slovné spojenia a prirovnania, ale ide aj o umenie s touto rečou (ako nástrojom) narábať. V tomto procese ide o presadenie intencie rečníka za účelom dosiahnutia cieľa pomocou reči, jazykových prostriedkov a jazykových znakov. Poznatky z tejto oblasti jednoznačne obohatia vystupovanie každého diplomata.

6 Záver

Záverom možno konštatovať, že za jednu z najdôležitejších oblastí diplomatického textu považujeme pochopenie jeho zámerov, teda správnu interpretáciu. Nejde len o to, aby jazykové prostriedky a výrazové komponenty boli adekvátne pochopené a preložené, ale aj o to, aby autor prostredníctvom týchto fenoménov získal požadovaný dojem u čitateľa.

Táto problematika úzko súvisí s multikulturalitou a multilingválnosťou jazyka diplomacie, ktorý slúži predovšetkým ako nástroj na lepšie pochopenie sveta a jeho rozličných kultúr a národov. Odlišnosti medzi národmi a kultúrami sú totiž veľké a záleží len na nás, či ich budeme tolerovať a akceptovať. Jazyk diplomacie sa stáva čoraz viac jedným z dôležitých nástrojov na pochopenie týchto odlišností.

Predložená stať sa snažila poukázať predovšetkým na ten fakt, že diplomatický text a jeho interpretácia je predpokladom pre úspešné vykonávanie práce a poslania každého diplomata.

Zoznam použitej literatúry

1. ALLHOFF, D., ALLHOFF W.: Rhetorik und Kommunikation. Regensburg : Bayerischer Verlag für Sprechwissenschaft. 1998, 302 s. ISBN 3 922757 27 8
2. BERNARD, C.: Language Universals and Linguistic Typology. Chicago : The University of Chicago Press. 1978. ISBN 0226556174
3. CHOMSKY, N.: Essays on Form and Interpretation. North-Holland : Elsevier. 1997
4. COHEN, R.: Negotiating across cultures. Washington : United States Institute of Peace Press. 268 s., 2002. ISBN 1 878379 72 0
5. CROWLEY, T.: Field Linguistics. New York : Oxford University Press Inc. 2007, 202 s. ISBN 978 019 928434 4
6. ECO, U. et al.: Interpretácia a nadinterpretácia. Bratislava : Archa.1995. ISBN 80 7115 080 0
7. HIMMELMANN, N. P.: Documentary and Descriptive Linguistics. Linguistics, 36: 161 – 95 s.
8. STEARNS, M.: Talking to Strangers. Princeton : Princeton University Press. 232 s., 1999. ISBN 9780691007458
9. TRAN, V. D.: Communication and Diplomacy in a Changing World - Communication, Culture, and Information Studies. Norwood : Ablex Pub. 176 s., 1987. ISBN 0893913472

Kontakt:

Mgr. Silvia Adamcová

Katedra jazykovedy a translológie

Fakulta aplikovaných jazykov, Ekonomická univerzita v Bratislave

mail: silvia.adamcova@euba.sk

Mgr. Daša ADAŠKOVÁ

KATEDRA BEZPEČNOSTNÝCH ŠTÚDIÍ
FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

PERSPEKTÍVY VÝVOJA VNÚTROŠTÁTNEHO OZBRROJENÉHO KONFLIKTU V KOLUMBII

dasa.adaskova@umb.sk

Abstrakt

Vnútroštátny ozbrojený konflikt v Kolumbii je výsledkom niekoľkoročnej zložitej bezpečnostnej situácie. K jeho najmarkantnejším prejavom patrí masívne ľudské utrpenie obyvateľov Kolumbie. Napriek mnohým úspechom kolumbijskej vlády v boji proti gerilám a paramilitantným skupinám, porušovanie medzinárodného humanitárneho práva a základných ľudských práv ostáva aj naďalej každodennou realitou obyvateľov krajiny. Cieľom príspevku je analyzovať zložitú bezpečnostnú situáciu v Kolumbii v kontexte vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu, ktorá v konečnom dôsledku ohrozuje stabilitu a bezpečnosť celého Andského regiónu a analyzovať možný vývoj počas aktuálnej kolumbijskej administratívy.

Kľúčové slová: bezpečnosť, vnútroštátny ozbrojený konflikt, Kolumbia

Abstract

Internal armed conflict in Colombia is the consequence of the complex security environment. It manifests itself primarily in the massive human hardship of the inhabitants of Colombia. In spite of many successful Colombian army operations against guerrillas and paramilitant groups, violations of international law and human rights violations are still present in the country. The main aim of the contribution is to analyse the complex security situation in Colombia in the context of internal armed conflict that provides implications not only for the security environment of the country but also for the whole Andean region and to analyse prospects for the conflict resolution by actual Colombian administration.

Key words: security, internal armed conflict, Colombia

1 Úvod

Bezpečnostná situácia v Kolumbii patrí k najzávažnejším vo svete. Podľa mnohých štatistík je krajina označovaná za jednu z najnebezpečnejších. Vnútroštátny ozbrojený konflikt, násilie páchané na civilistoch zo strany geríl, paramilitantných skupín, ako aj príslušníkov ozbrojených síl, obchod s drogami a organizovaný zločin kombinované so štrukturálnymi problémami, viedli po celé desaťročia k porušovaniu ľudských práv a noriem medzinárodného humanitárneho práva. Ich dôsledkom je súčasný krízový stav.

Jeho základným zdrojom je politická situácia v krajine. Koreňom problému politickej nestability sú tradičné zápasy o moc medzi konzervatívnou a liberálnou stranou počas 19. a 20. storočia, ktoré následne vyvrcholili v období *Violencie*¹ v polovici 20. storočia. Počas bojov o moc došlo k enormnému prehĺbovaniu sociálnych problémov, keďže im nebola zo strany vlády venovaná dostatočná pozornosť. Dôsledkom tejto situácie bolo vyprofilovanie sa opozície v podobe ľavicovo orientovaných gerilových skupín² v 60. rokoch 20. storočia, ktorých prvotným cieľom sa stal boj proti režimu v štáte. Na ochranu pred ich aktivitami boli založené pravicovo orientované paramilitantné skupiny³ ako protipól vo vnútroštátnom ozbrojenom konflikte. K vystupňovaniu násilia v Kolumbii došlo v 80. a 90. rokoch 20. storočia, ktoré sú charakteristické zosilnením aktivít zo strany gerilových a paramilitantných skupín v dôsledku ich napojenia na obchod s narkotikami. Výsledkom násilia v rámci vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu sú ilegálne aktivity porušujúce ľudské práva obyvateľstva ako i normy medzinárodného humanitárneho práva, ktoré boli a sú používané ako prostriedok na zaistenie si volebného výsledku, majetku a upevnenie ekonomickej moci.

V dôsledku vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu je Kolumbia tradične slabým štátom, ktorý vykonáva nedostatočné právomoci na svojom území. Príčinou je široká regionálna autonómia, z ktorej pochádza slabá národná integrita. Centrálna vláda v Bogote nie je dostatočne silná na to, aby si vynútila svoju autoritu na celom území. Obzvlášť závažným je fakt, že nie je schopná zaistiť bezpečnosť svojich občanov a ich základné ľudské práva na celom území (Rabasa 2001).

Slabosť vlády sa markantne prejavuje najmä vo vzťahu ku gerilám a ilegálnym ozbrojeným skupinám páchajúcim a rozvíjajúcim organizovaný zločin v krajine. Sú hlavnými aktérmi v oblasti porušovania ľudských práv a medzinárodného humanitárneho práva. Ovládajú najmä odľahlé časti krajiny, do ktorých nemajú štátne orgány prakticky žiaden prístup (Šulc, 2001). Civilné obyvateľstvo žijúce na tomto území je vystavené bombovým útokom, masakrom, únosom, vraždám a pod. Situácia je navyše komplikovaná aj faktom, že ilegálne skupiny často spolupracujú s ozbrojenými silami.

Špecifikom týchto skupín je ich napojenosť na obchod s drogami. Výnosy z neho im slúžia na rozvíjanie ilegálnych aktivít a prienik do kľúčových sfér spoločenského života. V konečnom dôsledku to predstavuje bezpečnostnú hrozbu pre všetky oblasti spoločnosti. Výsledkom je ešte väčšie prehĺbenie problémov sužujúcich Kolumbiu, strata moci centrálnej vlády, ekonomický úpadok a sociálna dezintegrácia (Dudley, 2004).

Ďalšími, často podceňovanými zdrojmi vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu v Kolumbii sú ekonomická a sociálna situácia v krajine. Ani ekonomický rast v minulosti nezabránil enormnému nárastu problémov, akými sú napríklad: chudoba, negramotnosť a nerovnaké postavenie obyvateľstva, beztrestnosť, nedostatok pracovných príležitostí, ľahký prístup k alkoholu, zbraniam, drogám a pod. Tieto celospoločenské problémy ohrozujúce bezpečnosť Kolumbie po niekoľko desaťročí dovedli krajinu do súčasnej krízovej situácie.

¹ La Violencia zahŕňa obdobie v dejinách Kolumbie v rokoch 1948/1949 – 1958. Je charakteristické predovšetkým početnými občianskymi konfliktami medzi stúpcami liberálnej strany a konzervatívnej strany.

² Spomedzi ľavicových gerilových skupín sú najdlhšie pôsobiace a najpočetnejšie Revolučné ozbrojené sily Kolumbie (známe pod skratkou FARC – Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia). K ich činom patria: vraždy, bombové útoky, útoky na americké ciele a pod. K relatívne menej aktívnej skupine patrí Národná oslobodenecká armáda (známa pod skratkou ELN – Ejército de Liberación Nacional). K jej hlavným aktivitám patria bombové útoky na vybrané terče a únosy. Obe skupiny sú zo strany Kolumbie ako aj USA označované za teroristické.

³ Vznik pravicových paramilitantných skupín súvisí s cieľom ochrániť životy, pozemky a obchod pred gerilami. K najznámejšej organizácii patrili Spojené sebaobrany Kolumbie (známe pod skratkou AUC – Autodefensas Unidas de Colombia) založené v roku 1997 ako zastrešujúca organizácia pre pravicové paramilitantné skupiny pôsobiace na území Kolumbie. Organizácia bola zaradená na zozname USA ako teroristická. Členovia AUC mali na svedomí najviac činov v oblasti porušovania ľudských práv. Na základe prímeria uzavretého medzi vládou a AUC z roku 2002 prebehla demobilizácia členov organizácie.

Navyše tento stav vedie k ohrozeniu stability nielen samotnej Kolumbie, ale aj celého Andského regiónu. Konflikt v Kolumbii prestal byť výlučnou vnútornou záležitosťou štátu, ale má významný dopad na regionálnu, ako aj globálnu bezpečnosť. Táto problematika si preto vyžaduje dôkladné analýzy politickej aj spoločenskej situácie a následné koncipovanie nových inovačných prístupov k ich riešeniu (Kazanský, 2009).

2 Vývoj vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu do roku 2010

2.1 Úloha kolumbijskej administratívy v konflikte

Kolumbijská vláda sa spočiatku pokúšala riešiť konflikt prostredníctvom stratégie vyjednávania s rebelmi, čo však viedlo k značnej strate legitimity vlády v krajine a dokonca aj k strate medzinárodnej podpory. Príkladom je administratíva prezidenta Belisaria Betancura (1982 - 1986), ktorá sa snažila diplomatickou cestou prostredníctvom vyjednávania a uzavretia Dohôd z Uribe v roku 1984⁴ s gerilovými skupinami dosiahnuť mier v krajine.

Uzavreté prímerie prostredníctvom dohôd sa de facto skončilo nástupom prezidenta Virgilia Barca (1986 - 1990), ktorý zahájil tvrdé represie proti gerilám a ich prívržencom, pričom paralelne viedol vyjednávania s rebelmi. Ich primárnym cieľom bolo donútiť členov geríl zložiť zbrane a zapojiť sa znovu do spoločenského a politického života. Jeho bezpečnostná stratégia mala však za následok zostrenie konfliktu a eskaláciu násillia zo strany gerilových, ako aj paramilitantných skupín. V konečnom dôsledku to znamenalo stratu kontroly vlády nad rozľahlými časťami územia. V stratégii vyjednávania s povstalcami pokračovali aj ďalší prezidenti - César Gaviria (1990 - 1994) a Ernesto Samper (1994 - 1998), avšak bez výraznejších úspechov. Stratégia vyjednávania naopak viedla k ešte väčšiemu rozmachu gerilových skupín do strategických oblastí s ekonomickým a nerastným potenciálom.

Administratíva prezidenta Pastranu (1998 - 2002) koncom 90. rokov prišla s riešením konfliktu prostredníctvom komplexnejšieho vyjednávania. Jeho administratíva v rámci mierového procesu vyjednávala výlučne s najsilnejšou gerilovou skupinou FARC s cieľom dosiahnuť úplné odzbrojenie partizánov a ich znovuzачlenenie do bežného života. V rámci mierového procesu vedeného Patranovou administratívou bola s hnutím uzavretá dohoda, na základe ktorej FARC získal kontrolu nad demilitarizovanou zónou o rozlohe 42 129 km². (Brittain, 2010) V dôsledku pokračujúcich vojenských aktivít jeho členov mu však bola v roku 2002 odňatá. Stratégia vyjednávania sa v konečnom dôsledku ukázala ako kontraproduktívna, keďže viedla k posilneniu a rozšíreniu členskej základne gerilových skupín, ich výraznejšej angažovanosti v ilegálnom narkoobchode, a tým k rozšíreniu sfér vplyvu.

Od roku 2002 sa situácia vo vzťahu k revolučným silám výrazne zmenila, čo súvisí s nástupom prezidenta Uribeho (2002 - 2010). Patril k najkonzervatívnejším prezidentom v histórii Kolumbie a prikláňal sa k vojenskému riešeniu vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu bez vyjednávania s rebelmi. Prezident Uribe od svojho nástupu presadzoval bezpečnostnú doktrínu - Politika obrany a demokratickej bezpečnosti⁵. Jej prioritou bolo

⁴ V dohodách sa predstavitelia gerilových skupín zaviazali, že prestanú bojovať proti vláde, a že skončia s ilegálnymi praktikami ako únosy ľudí a pod. Od vlády dostali možnosť politicky sa angažovať pod podmienkou dodržiavania ustanovení dohôd. Vláda v dohodách prejavila vôľu zaoberať sa požiadavkami geríl ako napríklad: podpora a posilnenie postavenia odborových organizácií, zvyšovanie vzdelanosti, implementácia poľnohospodárskej reformy a pod. Dohody však neobsahovali ustanovenia týkajúce sa odzbrojenia neštátnych aktérov. (Holmes, 2008)

⁵ originálny názov: Política de Defensa y Seguridad Democrática (angl.názov. Policy of Defence and Democratic Security)

navrátiť vládu práva v krajine, zaručiť bezpečnosť obyvateľstva prostredníctvom eliminácie ilegálnych narko-teroristických skupín FARC, ELN a AUC a skončiť s ilegálnym narkoobchodom. Na tento cieľ mali byť použité politické, ekonomické a predovšetkým vojenské prostriedky, ktoré mali navrátiť vojenskú prevahu vlády v krajine. Následné urovnanie vnútorného ozbrojeného konfliktu sa malo uskutočniť prostredníctvom vyjednávania, ktoré malo zaručiť trvalý mier pre Kolumbiu (Política de Defensa y Seguridad Democrática, 2003). Súčasťou doktríny bol tzv. plán Patriot⁶. Práve administratíve prezidenta Uribeho sú pripisované najväčšie úspechy v boji proti gerilovým a paramilitantným skupinám, ako eliminácia členskej základne geríl, úspešne realizované výmeny zajatcov, úspešné operácie na oslobodenie zajatcov⁷, úspešná operácia „Fénix“ z roku 2008⁸, eliminácia kokových plantáží prostredníctvom postrekov, demobilizácia paramilitantných skupín⁹ a pod.

Napriek týmto úspechom Uribeho bezpečnostná koncepcia bola považovaná za kontroverznú, keďže v prvom rade uprednostňovala vojenské riešenie krízy a zanedbávala jeho dopad na obyvateľstvo. Výhrady voči politike sa sústreďovali najmä na výdavky, ktoré smerovali predovšetkým do oblasti posilňovania a modernizácie armády a policajného zboru, ktoré boli považované za kľúčové v boji s gerilami a paramilitantnými skupinami. Vynaložené prostriedky však nevedli k výraznejšiemu zlepšeniu sociálnych pomerov v krajine a stratégia bola hodnotená celkovo ako neefektívna. Navyše ani po osemročnej agresívnej bezpečnostnej politike usilujúcej sa o ukončenie vnútroštátneho konfliktu sa krízová situácia v Kolumbii výrazne nezlepšila a jej vyriešenie zostáva zatiaľ v nedohľadne.

2.2 Úloha USA v konflikte

Kolumbia je z pohľadu USA vnímaná ako strategicky dôležitá. Patrí medzi najobývanejšie a najrozľahlejšie krajiny Latinskej Ameriky. Disponuje strategickou polohou, keďže ako jediná krajina má prístup k Atlantickému, ako aj k Tichému oceánu. Navyše je priamo prepojená s Karibskou oblasťou a centrálnou Amerikou prostredníctvom Panamského prieplavu. V neposlednom rade, záujem zo strany USA o krajinu pramení aj z faktu, že na jej území sa nachádzajú jedny z najväčších nevyužitých ropných zásob na západnej pologuli. Navyše susedí s Venezuelou, ktorá má nesmierny význam vďaka ropným poliám. Strategickosť významu Kolumbie pochádza predovšetkým z toho, že predstavuje jediného spojenca USA v Andskom regióne, čiže jedinou možnosť, ako môžu USA presadzovať svoju politickú a ekonomickú moc v Južnej Amerike.

Najvýznamnejší prienik USA do Kolumbie je spojovaný s tzv. Plánom Kolumbia z roku 1999. Iniciatíva presadená počas administratívy prezidentov Pastranu a Clintona je zameraná na boj proti produkcii a pašovaniu drog, ktoré z 90 percent končia práve na americkom trhu. Prioritným cieľom Plánu je zníženie výroby drog najmä prostredníctvom

⁶ Plán Patriot je považovaný za akúsi druhú fázu Plánu Kolumbia. Ide o vojenský plán vypracovaný Uribeho administratívou, ktorý zahŕňa finančnú pomoc od USA na boj proti gerilovým skupinám.

⁷ Za najvýznamnejšiu operáciu na oslobodenie zajatcov je považovaná operácia „Jaque“ z roku 2008, v rámci ktorej sa kolumbijskej armáde podarilo oslobodiť významných zajatcov, mimo iných aj bývalú kandidátku na prezidentku Ingrid Batancourtovú, čím bola značne otrasená pozícia FARC ako vyjednávateľa.

⁸ Cieľom vojenskej operácie s krycím názvom „Fénix“ v roku 2008 bol vzdušný útok kolumbijskej armády na tábor gerilovej skupiny FARC na území Ekvádoru, pri ktorom prišlo o život viac ako 20 bojovníkov skupiny vrátane Ráula Reyesa, jedného z lídrov. Pri útoku kolumbijská armáda prenikla na územie Ekvádoru a porušila tak jeho suverenitu a územnú integritu. Konflikt vyústil do tzv. Andskej diplomatickej krízy.

⁹ V roku 2002 podpísali predstavitelia AUC prímerie a začali mierové rokovania s kolumbijskou vládou. O rok neskôr AUC súhlasili s demobilizáciou, ktorá mala byť ukončená do roku 2005. Na začiatku roku 2006 sa odhadovalo, že bolo celkovo demobilizovaných 30 000 bojovníkov, ktorí odovzdali spolu okolo 17 000 zbraní. (Brittain, 2010)

postreku kokových plantáží a eliminácia ich pašovania. Iniciatíva sa ďalej zameriava na podporu a posilnenie kolumbijských národných inštitúcií, ekonomickú pomoc a zlepšenie sociálnych podmienok v krajine. Pôvodná zmluva počítala s finančnou pomocou v hodnote 2,8 mld. amerických dolárov (Hinojosa, 2007). Plán Kolumbia sa stal integrálnou súčasťou americkej iniciatívy Vojny proti drogám.

Hlavná kritika Plánu sa dotýka smerovania finančnej pomoci. V skutočnosti až 80 percent financií poskytovaných zo strany USA ide v prvom rade na posilnenie a modernizáciu armády, pričom zvyšok smeruje na obnovu socio-ekonomickej sféry v krajine¹⁰. Približne len 6 percent poskytovaných financií z rozpočtu smeruje na humanitárne programy a na zlepšenie podmienok na ochranu ľudských práv (Rabasa, 2001).

Pre Kolumbiu znamená iniciatíva prístup k pomoci zo strany USA a predovšetkým k finančným zdrojom. Je na nej de facto závislá. Dôsledkom toho je markantný vplyv Washingtonu na administratívu v Bogote. Kolumbia úplne prevzala stratégiu na riešenie vnútroštátneho konfliktu presadzovanú USA, ktorá sa zameriava hlavne na porazenie rebelov a odstránenie ilegálneho obchodu s drogami. Mocenské záujmy USA sa tak priamo odzrkadľujú na politike kolumbijskej administratívy, ktorá má významný dopad na obyvateľov krajiny.

Nádej na zmenu bola vkladaná do administratívy amerického demokratického prezidenta Baracka Obamu. Počas Bushovej administratívy patrili demokrati k významným oponentom pomoci Kolumbii. Ich výhrady smerovali predovšetkým k nerešpektovaniu a porušovaniu noriem medzinárodného humanitárneho práva, ľudských práv, nízkej úrovni pracovných a environmentálnych podmienok a k nedostatočným opatreniam voči prepojenosti členov ilegálnych ozbrojených skupín na príslušníkov štátnej moci. Ich negatívny postoj k pomoci Kolumbii sa v praktickej rovine premietol do zmrazenia hlasovania o Dohode o voľnom obchode medzi USA a Kolumbiou¹¹.

Predpokladalo sa, že práve postoj prezidenta z radov demokratov by mohol hrať veľmi významnú úlohu pri poskytovaní ďalšej pomoci a podpory Kolumbii v národnom ozbrojenom konflikte. Na druhej strane, v praktickej rovine je táto myšlienka ťažko presaditeľná. Kolumbia je pre USA strategicky významná a predstavuje pre ne jedinú možnosť na uplatňovanie politického a ekonomického vplyvu v Južnej Amerike. Angažovanosť USA v boji proti ilegálnemu drogovému obchodu má navyše pozitívny vplyv na národnú bezpečnosť USA. V tejto súvislosti sa nedá očakávať zásadnejšia zmena postoja americkej administratívy v oblasti poskytovania pomoci Kolumbii. Táto skutočnosť bola potvrdená mimo iných aj tým, že prezident Obama sa zaviazal pokračovať vo finančnej pomoci v rámci iniciatívy Plán Kolumbia, hoci so zníženým plánovaným rozpočtom na roky 2011 a 2012.

2.3 Dopad vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu v Kolumbii na regionálnu bezpečnosť

Zložitá bezpečnostná situácia v Kolumbii sa odzrkadľuje v podobe vážnych dopadov na politicky a bezpečnostne nestabilný Andský región¹². Ilegálny narkoobchod, aktivity gerilových a paramilitantných skupín a početné skupiny utečencov presahujú hranice štátu a ohrozujú stabilitu regiónu. Riešenie krízy zo strany Kolumbie v minulosti významne ovplyvnilo a naďalej ovplyvňuje jej bilaterálne vzťahy so susednými štátmi a prispieva tak

¹⁰ Kolumbia počas prvej dekády finančnej pomoci na základe Plánu Kolumbia získala viac ako 7 miliárd USD na vojenskú a protidrogovú pomoc. (Brittain, 2010)

¹¹ Dohoda (anglický názov: United States-Colombia Free Trade Agreement) je výsledkom rokovaní iniciovaných USA s Kolumbiou, Ekvádorom a Peru. Jej cieľom je odstránenie colných taríf a ostatných bariér na vybraný druh tovarov a služieb na oboch stranách. Zmluva bola zatiaľ ratifikovaná len Kolumbiou v roku 2006.

¹² Do andského regiónu patria štáty: Bolívia, Kolumbia, Ekvádor, Peru a Venezuela.

k napätiu v regióne, čo de facto podkopáva možnosti spoločného koordinovaného postupu štátov proti gerilovým skupinám operujúcim v pohraničných oblastiach a rozvíjajúcim narkoobchod.

Začiatok transformácie vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu v Kolumbii na konflikt regionálneho charakteru možno zaznamenať počas administratívy prezidenta Pastranu v súvislosti s Plánom Kolumbia. Prienik USA do Andského regiónu vyvolal napätie vo vzťahoch Kolumbie s ľavicovo orientovanými susednými štátmi, predovšetkým s Venezuelou¹³ a Ekvádorom¹⁴, ktoré nabralo na intenzite počas administratívy bývalého prezidenta Uribeho v súvislosti s jeho tvrdším prístupom k riešeniu vnútroštátneho konfliktu.

Andská diplomatická kríza z roku 2008 je považovaná zatiaľ za najvýznamnejšie vystupňovanie napätia v regióne. V dôsledku porušenia suverenity Ekvádora zo strany kolumbijskej armády počas vzdušného útoku proti táboru FARC došlo ku konfliktu zainteresovaných štátov. Bilaterálny konflikt sa vzápätí transformoval do regionálneho v dôsledku zaangažovania sa Venezuely a jej vojenskej mobilizácie k hraniciam s Kolumbiou a prerušením diplomatických stykov a odvolaním venezuelského a ekvádorského veľvyslancu z Bogoty. K urovneniu konfliktu došlo diplomatickou cestou po neúspešných rokovaniach na pôde Organizácie amerických štátov až na Summitu Grupo del Río v Dominikánskej republike v marci 2008. K definitívnemu vyriešeniu konfliktu však nikdy nedošlo. Vojenská operácia totiž odhalila informácie o prepojenosti a podpore FARC zo strany predstaviteľov vlády a bezpečnostných zložiek Venezuely¹⁵ a Ekvádoru¹⁶. Táto skutočnosť bola jasným signálom pre Uribeho administratívu, že v budúcnosti nemôže počítať s pomocou zainteresovaných susedných štátov v boji proti gerilám. Udalosť sa stala významnou bariérou pre kooperáciu štátov pri riešení ozbrojeného konfliktu v Kolumbii a jasným zdrojom napätia medzi nimi.

K eskalácii napätia v Andskom regióne prispel aj vývoj udalostí na Americkom kontinente v roku 2009. 30. októbra podpísali USA a Kolumbia bilaterálnu dohodu de jure oprávňujúcu Spojené štáty využívať sedem kolumbijských vojenských základní a akékoľvek vojenské zariadenia a objekty po celej krajine v rámci boja proti ilegálnemu narkoobchodu a medzinárodnému terorizmu (Colombia turning into..., 2009). Zmluvou bola de facto posilnená americká vojenská prítomnosť v Latinskej Amerike.

Oficiálnym cieľom bilaterálnej dohody je boj proti pašovaniu drog a gerilovým skupinám. Zmluva však okamžite vzbudila pozornosť a stala sa terčom ostrej kritiky zo strany susedných štátov, predovšetkým Venezuely, Ekvádora a Nikaraguy. Podľa ich lídrov pôjde spojenectvo USA a Kolumbie aj za hranice spolupráce pri potlačovaní narkoobchodu¹⁷ a v krajnom prípade môže viesť k ozbrojenému útoku proti nepriateľom USA v Južnej

¹³ Zdrojom súperenia medzi Kolumbiou a Venezuelou je na jednej strane ich odlišná vnútropolitická orientácia, no predovšetkým je to nezlučiteľnosť zamerania zahraničnej politiky. Zatiaľ čo Venezuela ostro kritizuje USA a ich prítomnosť v Latinskej Amerike, Kolumbia vystupuje ako ich verný spojenec v regióne. V neposlednom rade k napätiu prispieva aj prepojenosť prezidenta Cháveza na FARC.

¹⁴ K vyostreniu bilaterálnych vzťahov Kolumbie s Ekvádorom došlo už v roku 2007 v súvislosti s postrekom kokových plantáží. Ekvádor zahájil súdny proces pred Medzinárodným súdnym dvorom, ktorý bol výsledkom sedemročného neúspešného úsilia o diplomatické riešenie sporu štátov ohľadom postreku kokových plantáží herbicídmi v pohraničnom území oboch štátov, ktorý zdevastoval ekosystém Ekvádoru a mal negatívne účinky aj na obyvateľov a dobytok. V súčasnosti súdny proces ešte stále prebieha.

¹⁵ S najväčšou pravdepodobnosťou Venezuela podporuje FARC finančne, ako aj materiálne prostredníctvom poskytovania zbraní povstalcov. (Holmes, 2008)

¹⁶ V súvislosti s Ekvádorom a jeho údajnom prepojení na FARC sa objavili tajné dokumenty potvrdzujúce skutočnosť, že ekvádorský prezident prijal finančnú pomoc od FARC na svoju predvolebnú kampaň v roku 2006. (Holmes, 2008)

¹⁷ Obavy boli nepriamo potvrdené Americkým kongresom, ktorý schválil rozpočet na rok 2010 vyčleňujúci 46 miliónov USD na využívanie kolumbijskej základne v Palanquero „pre rozsiahle kontinentálne vojenské operácie“. (Colombia turning into... : <http://rt.com/Top_News/2009-11-11/colombia-us-military-base.html>)

Amerike. Zmluva v skutočnosti len podporuje preteky v zbrojení na kontinente, a tým aj prehĺbovanie regionálneho konfliktu prameniaceho z vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu v Kolumbii.

3 Vývoj konfliktu po roku 2010

Nádej na zmenu bezpečnostnej situácie v Kolumbii predstavuje administratíva nového kolumbijského prezidenta Juana Manuela Santosa, ktorý do úradu nastúpil v auguste 2010. Práve jeho administratíva má príležitosť zmeniť niekoľko generácií trvajúci vnútroštátny ozbrojený konflikt a prispieť tak k ukončeniu krízovej situácie v Kolumbii. Santosova administratíva však stojí pred neľahkou úlohou. Musí sa vysporiadať so škandálmi administratívy bývalého prezidenta Uribeho, ktorá čelila ostrej kritike zo strany medzinárodného spoločenstva predovšetkým v dôsledku agresívnej bezpečnostnej politiky, ktorej dôsledkom boli síce významné úspechy v boji proti gerilovým a paramilitantným skupinám, avšak v konečnom dôsledku nevedla k deeskalácii samotného konfliktu¹⁸.

Primárnymi deklarovanými cieľmi stratégie prezidenta Santosa má byť zlepšenie bezpečnosti jednotlivca ako i celej spoločnosti a zlepšenie socio-ekonomickej sféry Kolumbie. Vývoj udalostí k týmto cieľom zatiaľ nesmeruje. V oblasti bezpečnosti prezident Santos, ako bývalý minister obrany počas posledných troch rokov administratívy prezidenta Uribeho, sa ešte v predvolebnej kampani prihlásil k bezpečnostnej politike svojho predchodcu, ktorá bude aj naďalej tvoriť jadro stratégie na potlačenie aktivít zo strany gerilových a ilegálnych ozbrojených skupín. Tento fakt potvrdil nielen vo svojom prvom prezidentskom príhovore, ale aj v praxi. Tri mesiace po nástupe do úradu bola úspešne uskutočnená akcia zameraná na odstránenie druhého najvyššie postaveného lídra skupiny FARC - Jorge Briceña.

Napriek vojenskému úspechu, k výraznejšiemu zlepšeniu bezpečnosti v krajine počas prvých mesiacov vlády nového prezidenta nedošlo. Oficiálne štatistiky dokazujú, že de facto došlo k celkovému nepatrnému zníženiu počtu vražd v roku 2010, a to konkrétne na 15 459, čo je celkovo o 3 percentá menej ako predchádzajúci rok. Na druhej strane, kriminalita v najväčších kolumbijských mestách neustále vzrastá. Príkladom je hlavné mesto Bogotá, kde podľa oficiálnych štatistík počet vražd stúpol o 5,4 percenta. Navyše štatistiky nie sú optimistické ani v oblasti páchania hromadných vražd na vidieku, ktorých počet sa zvyšuje. (Isacson, 2011) Páchateľmi násilných trestných činov sú stále predovšetkým ilegálne ozbrojené skupiny a gerilové skupiny.

Ilegálne ozbrojené skupiny sa vyprofilovali z demobilizovaných paramilitantných skupín. V skutočnosti nie všetky paramilitantné skupiny sa vzdali a niektorí demobilizovaní bojovníci sa opäť vrátili k paramilitantným aktivitám. Dokonca sa údajne začala formovať nová generácia paramilitantných skupín, ktorí získavajú členov z radov bývalých bojovníkov. Ich prioritným cieľom sa stáva ochrana ilegálneho narkoobchodu. Svoje aktivity rozvíjajú predovšetkým v severných, severozápadných a juhozápadných regiónoch Kolumbie.

FARC aj napriek značnému oslabeniu ostáva naďalej dominantnou gerilovou skupinou. Kontroluje predovšetkým južné a juhozápadné regióny a pohraničné územia pozdĺž hranice s Venezuelou, kde jeho členovia uskutočňujú útoky so zvyšujúcou sa frekvenciou.

¹⁸ Ďalšími významnými zdrojmi kritiky Uribeho administratívy boli informácie o spolupráci, vzájomnej prepojenosti a naviazanosti paramilitantných skupín a neskôr ilegálnych ozbrojených skupín na príslušníkov armády a dokonca na politikov a členov kolumbijského Kongresu, demobilizácia paramilitantných skupín v rámci ktorej boli poskytované výhody bojovníkom výmenou za ich svedectvo alebo priznanie, a v neposlednej rade to boli prezidentove návrhy na zlepšenie bezpečnosti v krajine ako napr.: vytvorenie siete informátorov, vytvorenie polovycvičených roľníckych milícií, udeľovanie príslušníkom ozbrojených síl výhody a odmeny podľa počtu usmrtených partizánov a pod.

(Isacson, 2011) Druhou významnou gerilovou skupinou naďalej zostáva ELN, ktorá sa koncentruje primárne do oblastí na severe, severovýchode a juhozápade krajiny. Avšak podľa údajov je výrazne menej aktívna ako FARC, čo je pripisované hlavne agresívnejšej bezpečnostnej politike zo strany vlády.

V oblasti ochrany ľudských práv v krajine prezident Santos na rozdiel od svojho predchodcu už počas predvolebnej kampane uznal potrebu zlepšiť situáciu v tejto oblasti. Zmenu prístupu prezident zatiaľ len deklaroval tým, že sa na verejnosti zasadzoval za uskutočňovanie pozitívnych krokov na zlepšenie rešpektovania ľudských práv v krajine a hlavne inštitucionálnych a štrukturálnych reforiem zameraných na odstránenie beztretnosti a nezákonnosti. K výraznému napredovaniu v problematike však zatiaľ nedošlo. Jedným z dôvodov je pravdepodobne skutočnosť, že v súčasnosti má kolumbijská prokuratúra na starosti vyriešenie viac ako 3 miliónov sťažností od obyvateľov za porušovanie ľudských práv, ktorých riešenie bolo pozastavené počas administratívy prezidenta Uribeho. (Colombia..., 2010)

Vo svojej komplexnej agende zameranej na riešenie konfliktu si prezident ďalej vytýčil ekonomické a sociálne ciele v rámci implementácie extenzívnych reforiem. K jeho sociálnym a ekonomickým cieľom patria hlavne: zníženie verejného dlhu, zníženie nezamestnanosti, eliminácia sociálnej nerovnosti medzi obyvateľmi a pod. V oblasti politických reforiem sa zameriava na cieľ eliminovať korupciu, beztretnosť a vplyv kriminálnikov na členov vlády a politikov, na cieľ podporiť vládu práva v krajine a legitimitu vládnych inštitúcií a pod. Ani v tejto oblasti však zatiaľ nedošlo k významnejším zmenám.

V oblasti medzinárodných vzťahov dôležitým partnerom pre Santosovu administratívu ostávajú aj naďalej USA. Ich angažovanosť a pomoc v kolumbijskom vnútroštátnom ozbrojenom konflikte bude prebiehať prostredníctvom Plánu Kolumbia, pre ktorý však americký kongres výrazne znížil rozpočet na obdobie v rokoch 2011 a 2012. Pre Kolumbiu to bude znamenať väčšiu záťaž pre národné verejné financie a v krajnom prípade odloženie realizácie projektov na podporu bezpečnosti v krajine.

Ďalšou významnou výzvou pre kolumbijského prezidenta Santosa zostáva normalizácia bilaterálnych vzťahov so susednými štátmi, ktoré boli narušené jeho predchodcom. Venezuela a Ekvádor sú kľúčovými partnermi Kolumbie v konflikte, ktorý sa ich bezprostredne dotýka v podobe cezhraničných aktivít ozbrojených neštátnych aktérov. Nový kolumbijský prezident sa od svojho nástupu do úradu stretol už niekoľkokrát na oficiálnych rokovaniach so svojim venezuelským partnerom s cieľom znovu obnoviť vzájomné diplomatické vzťahy, dohodnúť sa na vzájomnom rešpektovaní a nezasahovaní do vnútorných záležitostí. Prezidenti sa dohodli aj na zlepšení spolupráce a uskutočňovaní spoločných projektov v rámci boja proti narkoobchodu, čo v praktickej rovine už vyústilo do dohody o vybudovaní infraštruktúry v pohraničných oblastiach a o ochrane spoločných hraníc s cieľom normalizácie pohraničných bilaterálnych vzťahov. Predmetom rokovania boli aj opatrenia vedúce k obnove obchodných vzťahov a ekonomickej spolupráci s cieľom zvýšiť objem vzájomného obchodu, ktorý bol prerušený v dôsledku Andskej krízy z roku 2008. (Isacson, 2011) Prezident Santos sa stretol na oficiálnych rokovaniach aj s ekvádorským prezidentom s cieľom obnoviť oficiálne diplomatické styky medzi Kolumbiou a Ekvádorom prerušené v roku 2008. Okrem diplomatických stykov bola obnovená vzájomná spolupráca v rámci boja proti ozbrojeným ilegálnym skupinám v podobe posilnenia vojenskej prítomnosti na spoločnej hranici. (Isacson, 2011)

4 Záver

Vnútroštátny ozbrojený konflikt v Kolumbii naďalej predstavuje bezpečnostnú výzvu s významným dopadom na celý Andský región. Napriek mnohým úspechom v boji proti

gerilovým, ilegálnym ozbrojeným skupinám a ilegálnemu narkoobchodu, bezpečnostná situácia v Kolumbii ostáva krízová a v dôsledku vývoja udalostí na americkom kontinente konflikt čoraz viac nadobúda regionálny rozmer. Konflikt v súčasnosti nepredstavuje len výlučnú záležitosť krajiny, ale má významný dopad aj na ostatné štáty Andského regiónu.

V krátkodobej perspektíve, je zatiaľ vyriešenie a ukončenie vnútroštátneho konfliktu v Kolumbii nereálne. Základnú prekážku predstavujú záujmy kolumbijskej vlády a USA, ktoré sa prostredníctvom agresívnej vojenskej politiky snažia o deeskaláciu konfliktu. Táto stratégia sa ukazuje z dlhodobého hľadiska ako neefektívna a nedostatočná, keďže sa nevenuje odstráneniu prvotných príčin konfliktu, ktorými sú zlá ekonomická a sociálna situácia obyvateľov. Pri zotrvaní na tomto prístupe zo strany administratívy prezidenta Santosa, ako aj jeho hlavného spojenca a sponzora USA, je vyriešenie krízovej situácie v krajine v nedohľadne. Mnohí odborníci sa zhodujú na tom, že aktuálna podoba kolumbijskej bezpečnostnej politiky a americkej pomoci nie je dostatočne účinná na zmenu rovnováhy síl v krajine. Na riešenie krízy nestačí investovať len do modernizácie armády a policajného zboru, ale je potrebné zamerať investície aj do konfliktom zdevastovanej spoločnosti. Ak budú financie naďalej smerovať predovšetkým do armády, pravdepodobným výsledkom bude ešte väčšia eskalácia násilia a prehlbovanie konfliktu v krajine.

Ďalšiu významnú prekážku k jeho vyriešeniu predstavujú individuálne protichodné národné záujmy štátov zainteresovaných v konflikte. Kľúčom k zabráneniu prerastania vnútroštátneho konfliktu do regionálneho je zintenzívnenie spolupráce andských štátov v boji proti gerilovým a ilegálnym ozbrojeným skupinám a ilegálnemu narkoobchodu. V praktickej rovine nemožno očakávať výrazné zlepšenie a posilnenie ich kooperácie, čo súvisí predovšetkým s odlišnosťou vnútroštátnej a zahraničnopolitickej orientácie. Pri zotrvaní v ich súčasnom prístupe je stabilizácia bezpečnostnej situácie v regióne zatiaľ nereálna.

V dlhodobej perspektíve je potrebné zamerať sa na komplexné riešenie konfliktu pri presadzovaní opatrení smerujúcich k rovnováhe medzi aktívnou bezpečnostnou politikou, vyjednávaním s gerilovými a ilegálnymi ozbrojenými skupinami a reformami podporujúcimi ekonomický a sociálny rozvoj v Kolumbii. Tieto opatrenia musia byť však realizované paralelne s opatreniami bojujúcimi proti korupcii, beztretnosti a nezákonnosti v krajine, ako aj vplyvu ozbrojených neštátnych aktérov na politikov, členov vlády, bezpečnostných zložiek a pod. Ďalšou významnou podmienkou efektívneho riešenia vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu je spolupráca a koordinácia postupov zo strany Kolumbie a jej susedných štátov, ktorých sa problematika vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu bezprostredne dotýka. V tomto smere je potrebná aktívna spolupráca Kolumbie s Venezuelou a Ekvádorom pri kontrole cezhraničných aktivít geríl a ilegálnych ozbrojených skupín a narkoobchodu s cieľom vytvoriť efektívny regionálny bezpečnostný mechanizmus schopný zabrániť eskalácii konfliktu.

Zoznam použitej literatúry

1. *Brief on Justice and Peace Law Presented to Colombian Constitutional Court* [online]. 2008. ICTJ, [cit.15.03.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.ictj.org/en/news/press/release/767.html> >
2. BRITAIN, J. J. 2010. *Revolutionary social change in Colombia*. New York : Pluto Press, 2010. 336 s. ISBN 978 0 7453 2875 1.
3. CARLSEN, L. *The Andean Crisis* [online]. 2007. Foreign Policy in Focus, [cit.29.03.2010]. Dostupné na internete: <http://www.fpif.org/articles/the_andean_crisis>

4. *Colombia turning into giant US military base* [online]. 2009. RT, [cit.15.12.2009]. Dostupné na internete: <http://rt.com/Top_News/2009-11-11/colombia-us-military-base.html>
5. *Colombia: President Santos's Conflict Resolution Opportunity* [online]. 2010. International Crisis Group, [cit.25.05.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.crisisgroup.org/en/regions/latin-america-caribbean/andes/colombia/034-colombia-president-santoss-conflict-resolution-opportunity.aspx>>
6. DUDLEY, S. 2004. *Walking ghosts: murder and guerilla politics in Columbia*. London: Routledge, 2004. 222 s. ISBN 0-415-93303-X.
7. ISACSON, A., 2011. *Six months in, Colombia's Santos faces a murky security situation* [online]. 2011. The Washington Office on Latin America, [cit.25.05.2011]. Dostupné na internete: <http://www.wola.org/commentary/six_months_in_colombias_santos_faces_a_murky_security_situation>
8. HINOJOSA, V. J. 2007. *Domestic Politics and International Narcotics Control U.S. Relations with Mexico and Colombia, 1989-2000*. New York: Routledge, 2007. 347 s. ISBN 978-0-415-95630-7.
9. HOLMES, J. S., GUTIÉRREZ DE PIÑERES, S. A., CURTIN, K. M. 2008. *Guns, Drugs and Development in Colombia*. Austin: Texas University Press, 2008. 207 s. ISBN 978-0-292-71871-5.
10. KANDA F. 2008. *Špinavá válka v Kolumbii* [online]. 2008. ČT24, [cit.15.03.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.ct24.cz/blogy/latinske-oci-filipa-kandy/36544-latinske-oci-filipa-kandy-spinava-valka-v-kolumbii/>>
11. KAZANSKÝ, R. 2009. Koncepcia národného inovačného systému a jeho využitie v problematike realizácie výskumu humanitárnych kríz. In *Bezpečnostné fórum '09*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2009. ISBN 978-80-8083-790-7, s. 151 - 157
12. RABASA, A. 2001. *Colombian Labyrinth: The Synergy of Drugs and Insurgency and Its Implications for Regional Stability*. Los Angeles: University of California Press, 2001. 132 s. ISBN 9780833029942.
13. ŠULC, F. 2001. *Konflikt v Kolumbii potrebuje komplexní řešení*. In *Mezinárodní politika*, roč. 25, 2001. s. 20-22. ISSN 0543-7962.
14. *Política de Defensa y Seguridad Democrática* [online]. 2003. Ministerio de Defensa Nacional, [cit.10.03.2009]. Dostupné na internete: <http://alpha.mindefensa.gov.co/dayTemplates/images/seguridad_democratica.pdf>
15. TATE, W. 2007. *Counting the Dead : the Culture and Politics of Human Rights Activism in Colombia*. Los Angeles: University of California Press, 2007. 379 s. ISBN 978-0-520-25282-0.

Kontakt:

Mgr. Daša Adašková

Katedra bezpečnostných štúdií
 Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
 Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
 Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica

VPLYV ZAHRANIČNÉHO KAPITÁLU NA FINANČNÉ VÝSLEDKY PODNIKOV POČAS HOSPODÁRSKEJ KRÍZY

Abstrakt

Ostatná hospodárska kríza negatívne ovplyvnila výkonnosť všetkých odvetví priemyslu v rôznej miere. Kým dopyt v stavebnom priemysle stále stagnuje, automobilový priemysel zaznamenáva oživenia napriek nedostatku komponentov vyrábaných v Japonsku. V dobe, keď likvidita je nevyhnutnosťou prežitia, sú vítané rezervy kapitálu, ktorých pôvod môže byť aj v zahraničí. Príspevok sa zaoberá vplyvom zahraničného kapitálu na výsledky dotazovaných podnikov.

Kľúčové slová: hospodárska kríza, zahraničný kapitál.

Abstract

Other economic crisis has negatively affected the performance of all industries in varying degrees. While demand in the construction industry remains stagnant, the automotive industry recorded recovery in spite of the lack of components produced in Japan. At a time when liquidity is a necessity of survival, the capital reserves are welcome. Their origin may be abroad. The paper deals with the influence of foreign capital on the results of the companies.

Key words: economic crisis, foreign capital.

1 Úvod

Na vzniku ostatnej hospodárskej krízy sa podieľali dva významné faktory:

- Dlhodobé narušovanie ekonomického systému vonkajšími vládnymi zásahmi, primárne myšlienka „bývanie pre každého“. V snahe zabezpečiť uspokojenie tejto potreby a naštartovať ďalší ekonomický rast sa postupne presúvala spotreba od majetnejších vrstiev obyvateľstva na nízkopříjmové skupiny. Návratnosť finančných prostriedkov poskytnutých najmä pomocou hypoték sa stávala otáznou, Damoklov meč nám visel nad hlavami.
- Ďalším významným vplyvom je vyčerpanie ponukového šoku, čo by veľmi pravdepodobne aj ako samostatný faktor významným spôsobom spomalilo svetovú ekonomiku. Vyspelé štáty by sa dostali do fázy stagnácie alebo takého rastu, ktorý by stagnáciu výrazne pripomínal.¹

Napriek týmto „jasným“ signálom finančná kríza, ktorá vyústila do krízy hospodárskej, prekvapila. Trh neočakával taký obrovský význam. Namiesto percentuálneho

¹ Kislingerová, E.: Podnik v časech krize. Grada Publishing, Praha. 2010. S. 29. ISBN: 978-80-247-3136-0.

rastu HDP, ktorý niektoré krajiny zaznamenávali dokonca v dvojciferných číslach, napríklad Čína, spôsobilo ochromenie trhu iba veľmi mierny rast prípadne sa medziročný vývoj HDP zaznamenával v negatívnych číslach.

Neistota vlád i spotrebiteľov donútila rýchlo si stiahnuť opasky a znižovať spotrebu. Hospodárska kríza sa prehĺbovala. Radikálna „očista“ začala.

Možno však hovoriť aj o inej stránke krízy. Po spoločnostiach, ktoré boli prinútené stiahnuť sa z trhu, uspokojiť sa s menším trhovým podielom, znížiť výdavky na reprezentáciu a reklamu, zostal voľný priestor. Pre hráčov na trhu, ktorí disponovali voľnými prostriedkami (v ideálnom prípade i jedinečným know-how), sa tento priestor sa otvoril. Voľný cash flow môže mať u spoločností, ktoré majú nadnárodné pôsobenie, pôvod v zahraničí. Zároveň sa možnosť jeho poskytnutia spája s nižšou či vyššou mierou centralizácie rozhodnutí a obmedzuje flexibilitu spoločností pôsobiacich na lokálnom trhu.

2 Výsledky prieskumu

V príspevku porovnávame výsledky podnikov s majoritným zahraničným kapitálom s výsledkami podnikov, ktoré disponujú jeho minoritným podielom, prípadne má kapitál iba domáci pôvod. Oslovených bolo celkom 150 podnikov pôsobiacich na slovenskom trhu. V tabuľke č. 1 uvádzame prehľad podnikov podľa podielu zahraničného kapitálu.

Tabuľka č.1: Podiel zahraničného kapitálu v oslovených podnikoch

Podiel zahraničného kapitálu	0%	10%	20%	25%	40%	50%	55%	60%	70%	75%	80%	90%	100%
Počet podnikov	98	2	2	4	1	3	1	2	1	5	5	1	36

Vzorka podnikov bola vybraná náhodne, prevládajú v nej podniky s majoritným domácim kapitálom, preto pri hodnotení jednotlivých kritérií úspešnosti budeme používať percentuálny podiel.

Jeden z ukazovateľov, ktoré sme skúmali, bol obratový cyklus peňazí. Podniky poskytli informácie o dobe inkasa pohľadávok, dobe úhrady záväzkov a dobe obratu zásob. Obratový cyklus peňazí je výsledkom odpočítania doby inkasa pohľadávok a doby obratu zásob od doby úhrady záväzkov. Pozitívny výsledok poukazuje na skutočnosť, že podnik má dostatočne silnú pozíciu, aby dosiahol čiastočné financovanie obežného majetku dodávateľským úverom.

Zisťovali sme i medziročný vývoj tohto ukazovateľa, čiže pre porovnanie obratový cyklus peňazí v rokoch 2008, 2009.

Tabuľka č. 2: Pozitívny obratový cyklus peňazí u podnikov s maximálne 50% podielom zahraničného kapitálu v r. 2008, 2009

	rok 2008	rok 2009
Absolútna hodnota	8	12
Percentuálny podiel (%)	7,27	10,91

Zo 110 podnikov, ktoré nevykazujú majoritný podiel cudzieho kapitálu, 8 podnikov dosiahlo pozitívny časový obrat peňazí, priemerne dosiahnutá hodnota bola 34,25 dňa. V roku 2009 sa situácia zlepšila, pozitívny časový obrat peňazí dosiahlo 12 podnikov, čo

predstavuje 10,91%. Priemerne dosiahnutá hodnota pozitívneho časového obratu peňazí v r. 2009 bola 41,25 dňa.

Vzhľadom na predpokladanú silnejšiu vyjednávaciu pozíciu podnikov s majoritným zahraničným kapitálom sme predpokladali vyšší podiel podnikov, ktoré dosiahli pozitívny časový obrat peňazí, jeho vyššiu hodnotu.

Tabuľka č. 3: Pozitívny obratový cyklus peňazí u podnikov s majoritným podielom zahraničného kapitálu v r. 2008, 2009.

	rok 2008	rok 2009
Absolútna hodnota	22	20
Percentuálny podiel (%)	55,00	50,00

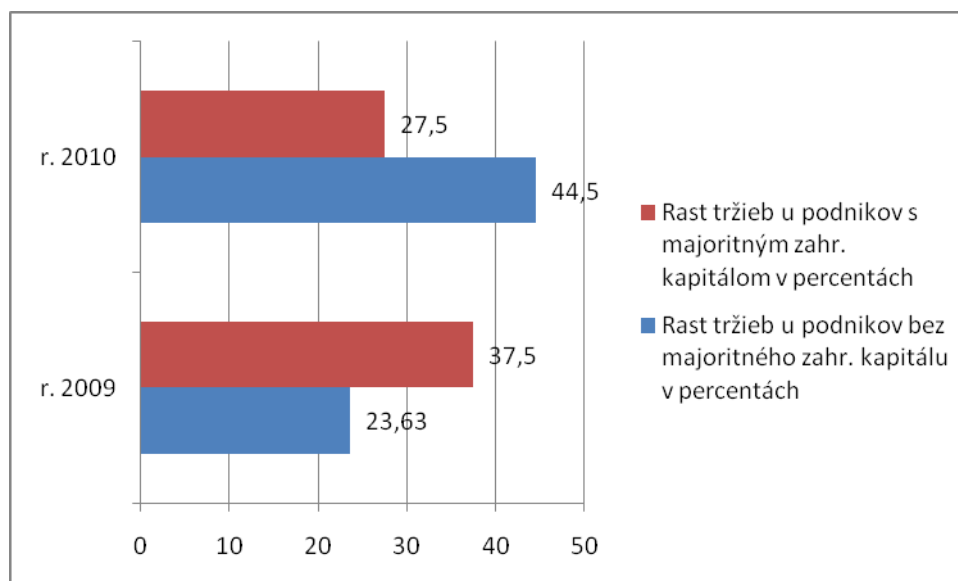
Tento predpoklad sa potvrdil, podiel podnikov s pozitívnym obratovým cyklom peňazí bol u tejto časti podnikov vyšší. Možno argumentovať vnútroskupinovými pohľadávkami a záväzkami, ich riadením v rámci skupinovej stratégie. Nepopiera to však prvotnú myšlienku, nakoľko produkcia skupiny musí byť v konečnom dôsledku určená pre vonkajší trh, prispievajú k tomu aj subdodávky v rámci skupiny.

U dvoch podnikov sa medziročne časový obrat peňazí zhoršil, v jednom prípade tento fakt odôvodnili presunom časti produkcie do Poľska.

Porovnávali sme i vývoj tržieb podnikov v oboch skupinách. V roku 2009, kedy podniky pocítovali dôsledky krízy počas celého hospodárskeho roka, dosiahlo 26 podnikov bez majoritného zahraničného kapitálu, t. z. 23,63% podiel. V roku 2010 podiel týchto podnikov vzrástol, dosiahol 44,54%. V tomto roku väčšina podnikov už žala úrodu z opatrení zameraných na zmiernenie dôsledkov krízy.

Pre porovnanie už v r. 2009 dosiahlo 15 zo 40 podnikov s majoritným zahraničným kapitálom medziročný rast tržieb, čo predstavovalo 37,5%. V roku 2010 to však bolo už iba 11 podnikov, 27,5%. Vývoj je znázornený v nasledujúcom grafe.

Graf č. 1: Podiel medziročného rastu tržieb v percentách

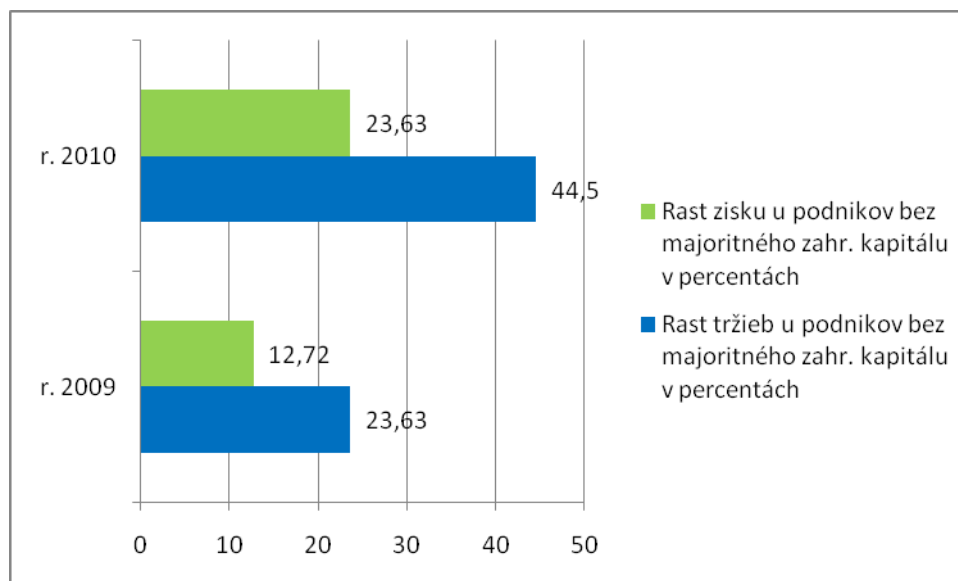

Vysvetliť to možno viacerými dôvodmi:

- Spoločnosti s väčšinovým podielom zahraničných zdrojov zväčša pôsobia i na zahraničných trhoch a môžu umiestňovať svoju produkciu na trhoch, kde sa kríza prejavila neskôr, resp. miernejšie. Nakoľko však mala ostatná hospodárska kríza globálny charakter, ovplyvnila s časovým oneskorením negatívnym spôsobom vývoj na všetkých trhoch.
- Vývoj tržieb nemusí korelovať s vývojom ziskovosti. Spoločnosti s dostatkom voľného kapitálu mohli vsadiť na jedinečnosť svojej produkcie a tým dosahovať vyššie marže. Prípadne pri obsadzovaní voľného miesta na trhu využili stratégiu nízkych cien. Toto možno potvrdiť či vyvrátiť posúdením vývoja zisku pred zdanením.

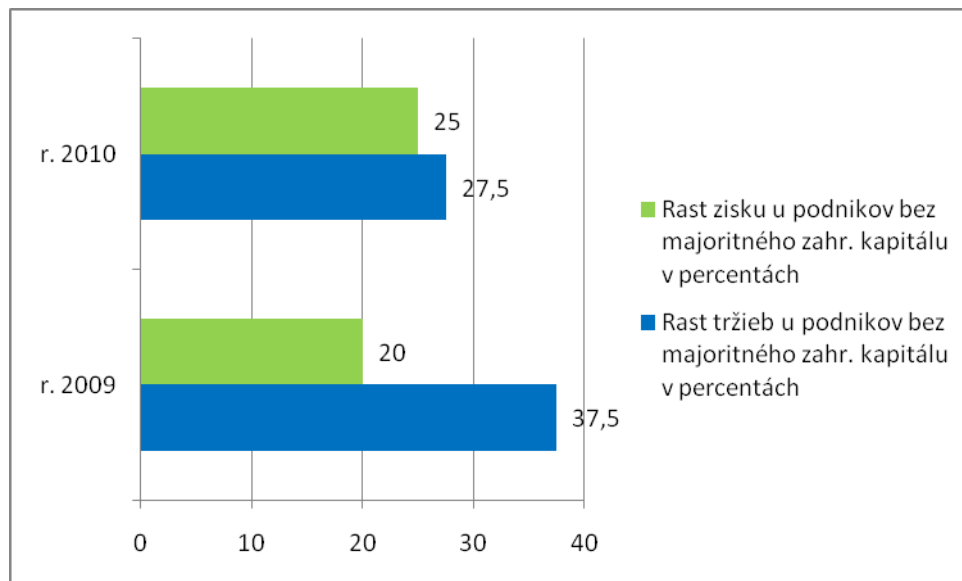
Pri podnikoch s podielom zahraničného kapitálu 50% a menej, dosiahlo v r. 2009 rast zisku iba 14, t. z. 12,72 %. Tento podiel je o ca 10% nižší než podnikov, ktoré zaznamenali rast tržieb. V r. 2010 nastalo u týchto podnikov zlepšenie v oblasti vývoja tržieb, pri pozitívnom vývoji zisku počet podnikov tiež vzrástol na 26, čiže 23,63%.

Graf č. 2: Porovnanie pozitívneho vývoja tržieb a zisku u podnikov s majoritným domácim kapitálom

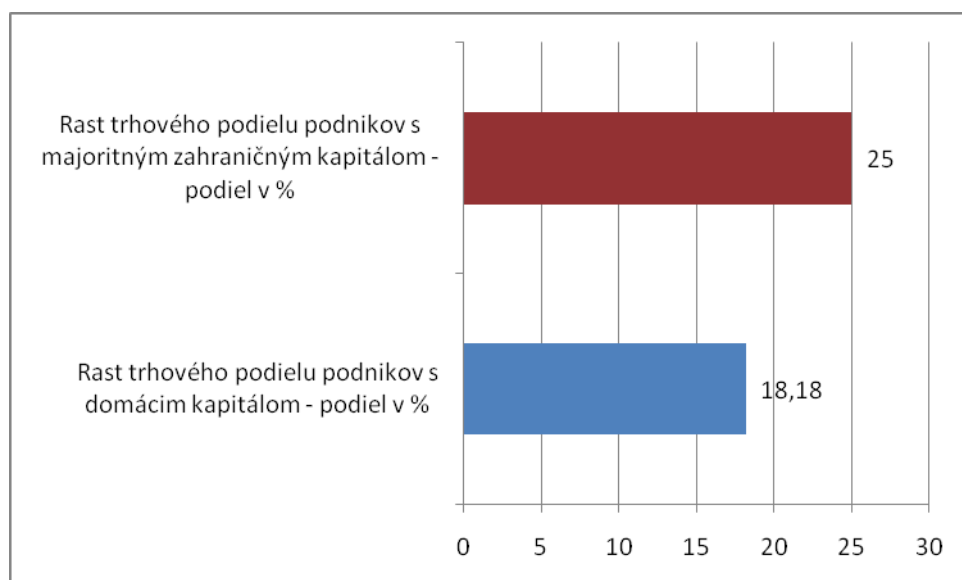
Vývoj zisku v porovnaní s vývojom tržieb u podnikov s prevažujúcim zahraničným kapitálom, je vyjadrený v nasledujúcom grafe.

Graf č. 3: Porovnanie pozitívneho vývoja tržieb a zisku u podnikov s majoritným zahraničným kapitálom

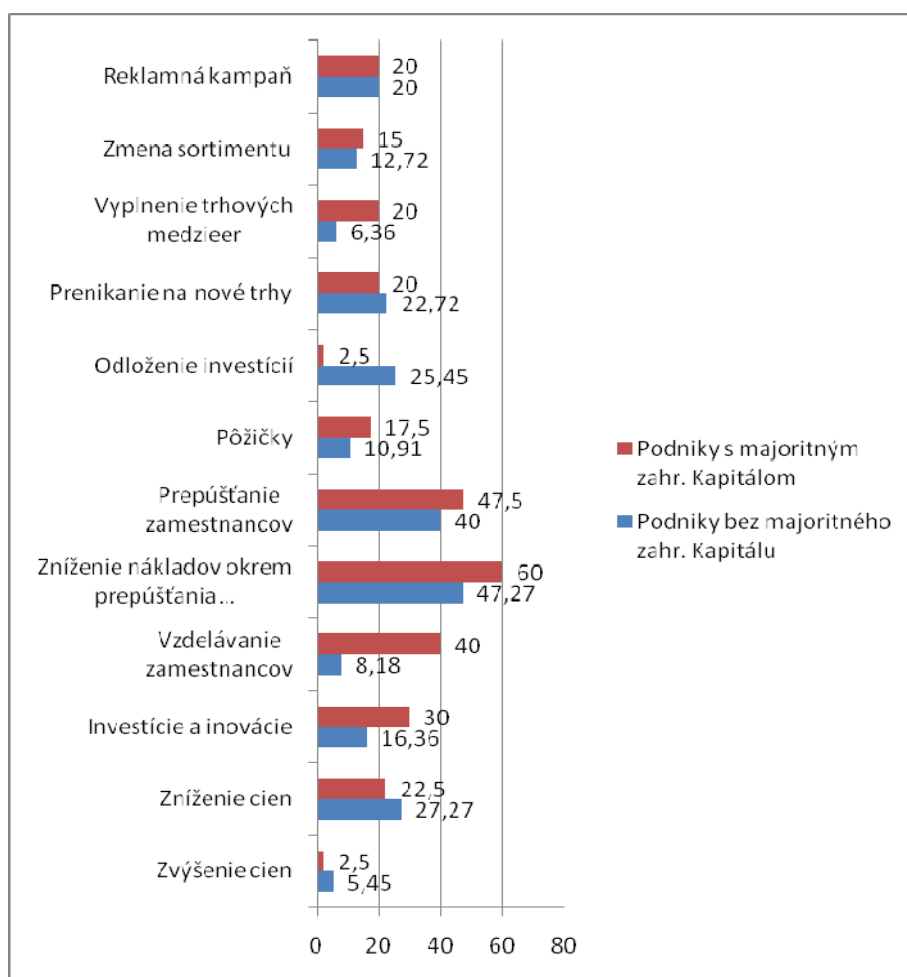
Graf nepotvrdil možné rozdiely u vývoja tržieb a zisku u podnikov s majoritným zahraničným kapitálom v r. 2009. V r. 2010 však zaznamenal významné priblíženie sa počtu podnikov s majoritným zahraničným kapitálom s rastom zisku k počtu podnikov s rastom tržieb. Ďalším možným vysvetlením sú investície, ktoré zisk znižujú a smerujú k rastu trhového podielu. Dôkazom je skutočnosť, že 18,18 % podnikov bez majoritného zahraničného kapitálu uviedlo, že vzrástol ich podiel na relevantnom trhu, kým u podnikov s majoritným zahraničným kapitálom túto skutočnosť potvrdilo 25% podnikov.

Graf č. 4: Porovnanie rastu trhového podielu počas krízy

Podniky uskutočňovali rôzne opatrenia na znižovanie negatívnych dopadov krízy, ktoré rovnako ako dosiahnutie zvýšenia podielu na trhu mohli odčerpať cash flow, ktorý sa následne neprejavuje v dosiahnutom pozitívnom výsledku hospodárenia. Uvádzame prehľad opatrení, ktoré podniky volili.

Graf č. 5: Prehľad opatrení uskutočnených podnikmi

Pre možnosť porovnania sú uvádzané hodnoty v percentuálnych podieloch z početnosti oboch vzoriek.

Je jasne viditeľné, že okrem zvyšovania cien, zníženia cien produkcie a odloženia investícií, ktoré však nemožno zaradiť k proaktívnym zmenám a ktoré nevyžadujú významné náklady, vo všetkých ostatných oblastiach prevažovali podniky s majoritným zahraničným kapitálom.

3 Záver

Preskúmanie vybratých kritérií, ktoré mali umožniť stanovenie vplyvu zahraničného kapitálu na možnosti podnikov efektívnejšie bojovať s krízou alebo ju prekonať s lepšími finančnými výsledkami poukázali na viaceré skutočnosti:

1. Obratový cyklus peňazí u podnikov s majoritným zahraničným kapitálom je častejšie priaznivý, čo svedčí o ich silnejšej vyjednávacíj pozícii v dodávateľsko – odberateľských vzťahoch, schopnosti zabezpečiť rýchlejší priemerný obrat zásob.
2. Podniky so zahraničným kapitálom častejšie pristupovali ku zmenám, zaznamenali rast trhového podielu.
3. Pozitívna korelácia medzi rastom tržieb a medziročným rastom zisku u tejto časti podnikov.

PhDr. Jana BARÁTOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY A SOCIÁLNO-EKONOMICKÝ STATUS
ŽIEN VO SVETE
(VYBRANÉ ASPEKTY A PRÍSTUPY)**

baratova@dec.euba.sk

Abstrakt

Autorka sa v príspevku zaoberá feministickými teóriami a ich miestom v teórii medzinárodných vzťahov. Mnohí autori priradujú feministické teórie k najdynamickejšim smerom kritickej reflexie medzinárodných vzťahov. Pre feministické teórie je hlavnou témou kategória rodu ako analytická kategória, prostredníctvom ktorej je možné hlbšie skúmať sociálno-ekonomické rozmery statusu žien v medzinárodnom systéme, odhaľujúc napríklad otázky rodovej nerovnosti v spoločnosti.

Kľúčové slová: medzinárodné vzťahy, feministické teórie, rod, status žien

Abstract

In the present article the author treat by feminist theories and their place in theory of international relations. For feminist theory is category of gender by main theme. By means of gender as analytical category is possible examine social-economic dimensions of status women in international system. Category of gender exposes of questions gender inequality in society.

Keywords: international relations, feminist theories, gender, status of women

1 Úvod

Mnohé publikácie, články a štúdie sa zaoberajú postavením žien v spoločnosti, zvlášť vo sfére politiky – politická participácia a reprezentácia žien, ale aj v iných sférach spoločenského života – ženy vo vede, na trhu práce a podobne. Z nich vyplývajú určité predbežné závery o postavení žien v rôznych oblastiach spoločnosti. Jeden zo záverov súvisí s presvedčením, že ženy v spoločnosti (stále hovoríme o ich statuse) ťahajú za kratší koniec. Verejná sféra je ovládaná mužmi aj napriek tomu, že sa výrazne zvýšila vzdelanostná úroveň žien (rozdiel spočíva „iba“ v štruktúre odborov, ktoré študujú ženy a muži); aj napriek tomu, že sa zvýšila prítomnosť žien na trhu práce (ale majú prevahu v niektorých odvetviach či profesiách – feminizácia odvetví alebo mužská a ženská pracovná sila je rozmiestnená do iných segmentov trhu práce); že v súčasnosti si ženy budujú kariéru tak ako aj muži (ale sú znevýhodnené tým, že ich kariéra je prerušovaná, kým kariéra mužov je kontinuálna); že je ich málo vo vrcholových pozíciách na všetkých úrovniach; preto existuje rozdiel

v odmeňovaní žien a mužov za prácu; u žien dochádza kvôli týmto faktorom častejšie k diskriminácii (priamej alebo nepriamej), napriek platným legislatívnym normám, ktoré ju zakazujú.

Reflexia týchto skutočností nás privádza k rodovým teóriám, pokúšajúc sa odpovedať na otázky, ktoré je možné zhrnúť do dvoch rovín:

- 1) prečo sú prakticky v každej známej spoločnosti ľudia delení na základe rodu? (Prečo vnímame ženy a mužov ako rozdielnych a ktoré rozdiely považujeme za významné?);
- 2) prečo je prakticky každá známa spoločnosť založená na mužskej dominancii? (Prečo sú v každej spoločnosti zdroje – ekonomické, symbolické, politické – rozdelené nerovnako a prečo ich muži kontrolujú vždy viac?) Inými slovami, koncept rodu nám má pomôcť pochopiť a vysvetliť rodovú rozdielnosť a rodovú dominanciu.

Je zrejmé, že na tieto otázky nie je možné odpovedať odkazom na biologické rozdiely medzi mužmi a ženami v štýle: „Ženy a muži majú iné telá, preto sú rozdielni a v dôsledku týchto rozdielov zastávajú nerovné postavenie v spoločnosti.“ Tento tzv. biologický determinizmus je totiž v rozpore s antropologickými výskumami, ktoré dokazujú, že vnímanie rodových rozdielov (v čom a ako sa ženy a muži majú údajne odlišovať) a miera rodovej dominancie sa v rôznych kultúrach dramaticky odlišuje. Zatiaľ čo predstavy o biologickom pohlaví sa naprieč kultúrami viac menej nemenia, rôznosť rodových konštrukcií je obrovská.

Impulzom k vytvoreniu tejto teórie bola situácia vo feministickom diskurze (sedemdesiate a osemdesiate roky minulého storočia). Bolo to v období druhej vlny feminizmu, kedy hlavnou analytickou kategóriou a súčasne hlavným subjektom v oblasti feministického výskumu, na univerzitách v západnej Európe bola „žena“ (jej identita). Po tomto období, vplyvom kritiky výskumu identity („univerzálna žena“) došlo vo feministickej teórii k posunu a dôsledkom toho k transformácii jednak otázok, ktoré feministická teória dovtedy kládla, jednak analytických a metodologických nástrojov, ktoré používala. Príčinou týchto zmien boli teoretické a praktické problémy vyplývajúce zo zovšeobecnenia podstaty ženskosti, ženskej subjektivity a skúsenosti (kritika prichádzala od žien inej farby pleti, žien krajín tretieho sveta, lesbických žien, žien rôzneho sociálneho prostredia a veku a podobne). Preto pojem „žena“ vystriedal koncept rodu, ktorý sa zameriava na ženy a mužov samotných, predovšetkým na procesy konštruovania ženskosti a mužskosti, na ich štrukturálnu a symbolickú podstatu. Od tohto obdobia sa rod stáva základnou kategóriou feministickej analýzy.

Predložené otázky feministického diskurzu sú tiež predmetom skúmania v medzinárodných vzťahoch. V tomto príspevku sa pokúsime ukázať prepojenie oblastí feministického výskumu, s využitím pojmu rod ako analytického nástroja, s výskumom v oblasti medzinárodných vzťahov, v ktorej sa aplikujú feministické prístupy odhaľujúce rodový prístup, ktorý potom poukazuje na sociálno-ekonomické rozmery statusu žien v medzinárodnom systéme. Sú to témy napr. ako realizmus, oslavujúci mocenskú politiku, stavia na maskulínnych vlastnostiach, rodový aspekt v inštitúciách a procesoch medzinárodnej politiky, rodové hľadisko otázok vojny a mieru a podobné. V oblasti medzinárodnej ekonomických vzťahov rodové analýzy ukazujú, že fungovanie moderného ekonomického systému je závislé na tradičnej deľbe práce prisudzujúcej žene na základe rodovej konštrukcie spoločensky nedoceňované aktivity (sociálnu starostlivosť, domácnosť, administratíva a pod.). V oblasti medzinárodnej bezpečnosti upozorňujú feministické prístupy napr. na maskulínny charakter ozbrojených síl, na odôvodňovanie existencie tejto maskulínnej inštitúcie údajnou ochranou žien a detí, teda inakosti v podobe femininity a pod.

V predchádzajúcich riadkoch sme sa pokúsili poukázať na to, ako sa feministické teórie zapojili do kritiky dovtedajších teórií medzinárodných vzťahov a postupne vytvárali vlastné teórie, ktoré sú súčasťou širokej škály kritických teórií. Ich spoločným menovateľom

je odhaľovanie závislosti poznania, noriem a inštitúcií na spoločenskom a historickom kontexte a spochybnenie ich zdanlivej samozrejmosti a prirodzenosti, ktoré môže vyústiť do formulácie nových alternatív. Myslíme si, že napriek určitým výhradám k týmto alternatívnym teóriám, môžeme skonštatovať, podobne ako Drulák, že realita medzinárodných vzťahov je vnútorne rozporná, a že pluralita teórií túto rozpornosť odráža. Takáto pozícia berie na vedomie, že jeden a ten istý jav môže byť právom reflektovaný aj celkom opačnými spôsobmi, čo sa dá chápať ako prijatie inakosti a dialógu na úkor autoritatívnosti monológu.¹

Je zrejmé, že tento pohľad si vyžaduje interdisciplinárny prístup, v ktorom ide o priznanie hodnotových východísk pri preferencii určitých teórií, vzájomné rešpektovanie východísk a metód, o vylúčenie akejkoľvek metodologickej nadradenosti a vyriešenie pojmovej a metodologickej záväznosti oblastí, v ktorých sa budeme pohybovať.

Niektoré metodológie a metódy nám pomôžu prepojiť abstraktný svet teórií s konkrétnym svetom empirických pozorovaní. Metodológie a metódy nám umožnia napĺňať teoretické pojmy a súvislosti empirickými dátami a tak vyvodzovať z konkrétnych dát všeobecnejšie závery. V tejto súvislosti preto nie je dôležité, či teóriu naplníme empirickým obsahom preto, že chceme testovať jej správnosť, alebo preto, že chceme s jej pomocou analyzovať vybraný problém. V oboch prípadoch budeme potrebovať metodológiu i metódu. Pričom metodológiu chápeme ako všeobecnú stratégiu prepojovania teórie s empiriou. Na najvšeobecnejšej úrovni odlišujeme kvantitatívne metodológie založené na prevode pozorovateľného sveta do číselných dát od metodológií kvalitatívnych, ktoré pracujú s nečíselnými dátami (textovými, zvukovými alebo obrazovými). Téma si vyžaduje použiť kvantitatívne metodológie, predovšetkým štatistiku. V rodových a feministických štúdiách sú často využívané aj kvalitatívne prístupy, ktoré sa týkajú objektu skúmania - či ide o jednotlivca, skupiny alebo spoločenské štruktúry. Predpokladáme, že objektom skúmania v našom prípade môžu byť predovšetkým rôzne teórie. V rámci kvalitatívnych prístupov môžeme využiť metódu dichotomických premenných, analýzy procesov, komparáciu, interpretáciu. Interpretatívny prístup postupuje cestou hermeneutického kruhu, v ktorom dochádza k neustálemu dialógu medzi abstraktnými pojmami a dátami. Hľadá predovšetkým typológie, v našom prípade predovšetkým komparatívne (nie klasifikačné), a konštitutívne vzťahy medzi nájdenými typmi a typológiami.

Práva s textami si vyžaduje použitie diskurzívnej analýzy, ktorej podoba nie je až tak ustálená v medzinárodných vzťahoch, ale využíva ju filozofia, komunikačné štúdie, lingvistiká, sociológia, sociálna psychológia, kultúrne štúdie a podobne. Ide predovšetkým o využitie kritickej diskurzívnej analýzy. Ak chápeme diskurz aj ako konkrétny spôsob zobrazenia určitej oblasti sociálneho sveta (napr. neoliberalne chápanie globálnej ekonomiky) – pravdepodobne sa stretne so súperením alebo prepojením viacerých diskurzov (rôzne feministické prúdy). Kritickú diskurzívnu analýzu môžeme použiť aj v rámci analýzy mocenských vzťahov, mocenskej asymetrie a podobne.

2 Charakteristika súčasného poznania problematiky

Vo vyspelom demokratickom svete sa čoraz pevnejšie zakoreňuje názor, že usporiadanie vzťahov medzi mužmi a ženami tvorí dôležitú dimenziu kvality života spoločnosti. Efektívna rovnoprávnosť medzi ženami a mužmi je neodmysliteľnou súčasťou civilizačnej vyspelosti krajiny.

Rodová problematika, úzko zviazaná so základnými vzťahmi mužov a žien, je spájaná s mnohými predsudkami. Býva často chápaná ako zásah do intímnych vzťahov ľudí a preto je

¹ Pozri Drulák, P. 2003. Teorie mezinárodních vztahů. Praha : Portál, 2003, s. 206.

pravdepodobne zatiaľ málo reflektovaná tiež ako problematika politická a sociálna. S touto tézou - osobné je politické - prišli prvé feministky. Mnohé populárno - vedecké a publicistické články oba fenomény zámerne znevažujú. Pripomíname, že je skôr vhodné hovoriť o feminizmoch - viacerých, filozoficky a ideovo rôzne orientovaných prúdoch. Často sa zámerne hovorí len o niektorých, alebo len jednom. Neúplné poznatky bývajú často generalizované, takže určité výstreľky niektorých feministiek sú predkladané ako obraz celku. Z tohto javu potom často pramení averzia voči feminizmu.

Vplyvom ženského hnutia konca 60. rokov minulého storočia nastáva rozmach rôznych feministických teórií, prostredníctvom ktorých teoreticky podrobili najrôznejšie vedecké disciplíny a ich inštitúcie kritickým analýzám. V dôsledku toho, na univerzitách vo svete, sa v osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia rozvíjali rodové štúdie (gender studies) v náväznosti na proces získavania poznatkov o postavení žien v spoločnosti v najrôznejších špeciálnych vedách - konkrétne v antropológii, etnografii, sociológii, psychológii, ekonómii, histórii, v dejinách umenia, estetike a v ďalších odboroch.² Rodové štúdie nie sú orientované na problematiku vzťahu žien a mužov len v rámci jednej spoločnosti, ale aj v rozdielnych kultúrach.

Rodové štúdie (gender studies) sú vedeckou, odbornou disciplínou sledujúcou rôzne sociálne a kultúrne podmienené rozdiely medzi mužmi a ženami v spoločnosti, a to nielen v súčasnosti, ale aj v minulosti. Cieľom rodových štúdií je nielen sledovať a interpretovať empirické dáta o rozdieloch a zvláštnostiach oboch pohlaví, ale vytvárať aj sociálnu senzitivitu a kultivovať analytickú schopnosť z pohľadu rodu v sociálnych a kultúrnych otázkach doby, vrátane sociálnej politiky. Sú sociálno - vednou a humanitnou disciplínou.

Rodovo podmienený pohľad na svet sa vo väčšine západných demokracií stal aj štandardnou súčasťou verejnej diskusie. Nie je to teda nejaký módný fenomén, ide skôr o civilizačnú citlivosť vyspelých spoločností na meniaci sa charakter ľudského sveta na začiatku 21. storočia, vrátane jeho rodovej a ženskej tematizácie.

Rôzne feminizmy, chápané ako ideológie určitého hnutia, sú tiež bázou pre zdôvodnenie mnohých sociálnych požiadaviek žien, akými sú napríklad odstránenie diskriminácie žien v rôznych zamestnaniach, riešené napríklad formou tzv. pozitívnej diskriminácie, či formou stanovenia kvót pre ženy, a tým aj ich početnejšieho zastúpenia v politickom živote, v štátnej správe, v rôznych, spoločnosť významne ovplyvňujúcich profesiách, vrátane riešenia otázok rovnosti príležitostí. Redukovanie problematiky feminizmu a rodových štúdií na otázky sexuálneho obťažovania, rozmazávanie niektorých amerických súdnych procesov s feministickým podtextom, ironizovanie sporov o diskrimináciu žien, vedie k zámernej degradácii celej problematiky.

Prístup k určitej téme z hľadiska rodu je náročný. Hlbším štúdiom viacerých problémov a výsledkov empirických výskumov bolo prostredníctvom rodového prístupu zistené, že boli spracované mužským prístupom. Potom je možné pokúsiť sa nájsť v téme špecifikum ženského prístupu, či iné - odlišné, možno pre ženu typické, videnie tej-ktorej skutočnosti, či konzekvencie určitého javu.

Feministická teória pracuje s termínmi rod (angl. gender) – sociálne a kultúrne podmienená rola žien a mužov – a pohlavie (angl. sex) – označujúce biologickú danosť. „Základom rodovej politiky je pojem rod; pojem ženská politika (ktorý sa bežne používa v Nemecku aj v iných západných krajinách a vychádza z tradície ženského hnutia) označuje

² Najskôr to boli samostatné oddelenia, ktoré boli súčasťou iných kateder, dnes sú na západoeurópskych univerzitách existujú samostatné katedry, na ktorých je možné študovať iba problematiku postavenia žien v spoločnosti. Problematika gender sa v našom okolí študuje na špeciálnej katedre Stredoeurópskej univerzity v Budapešti, v Prahe vznikla Katedra genderových štúdií na FHS UK, v Brne založili v roku 2000 na FSS MU Gender centrum pri Katedre sociológie, v Bratislave máme Centrum rodových štúdií pri Katedre filozofie a dejín filozofie FF UK.

inú stratégiu zameranú na dosiahnutie rovnoprávnosti žien a mužov, v ktorej centre je žena. Rodová politika zdôrazňuje, že:

- ide o oba rody – ženy i mužov – a o vzťah medzi nimi: nielen ženy, ale aj muži majú rod (sociálnu a kultúrnu rolu), muži teda nepredstavujú univerzálnu ľudskú normu;
- ide o vzťah medzi rodmi, ktorý nie je nemenný, ale sa mení. Biologické pohlavné rozdiely nemožno akceptovať ako odôvodnenie spoločenských rozdielov medzi rodmi. Sociálne a kultúrne rodové roly mužov a žien vznikli historickým vývojom a možno ich politicky formovať³.

V diskurze o kategórii rodu existujú rôzne názorové prúdy, ktoré navodzujú aj rôzne východiská samotnej rodovej teórie. Konfrontácia s takýmito otázkami si v neposlednom rade vyžaduje aj „otvorenie“ ekonomických vied, ktoré sa v posledných dvoch desaťročiach čoraz viac fixovali na trh. Nevyhnutným predpokladom pre to, aby sa ekonomické myslenie intenzívnejšie ukotvilo v spoločenských súvislostiach a podporovalo kritickú konfrontáciu s ekonomickými rodovými vzťahmi, je pluralizácia ekonomicko-teoretických východísk vo výskume a teórii. Koniec koncov z analýzy ekonomických mocenských aspektov rodového poriadku sa dajú v neposlednom rade vyvodiť závery týkajúce sa spôsobu fungovania a spoločenských produktov ekonomickej organizácie a na ich základe možno vyvíjať alternatívne ekonomické modely – v neposlednom rade so zreteľom na to, aby sme sa nedali až do tej miery ani týmto spôsobom ovládať.

V centre feministických prístupov, ktoré sa nechcú vzdať nároku identifikovať v analýze spoločenského systému rodovošpecifické mocenské štruktúry, nestojí analyticky možné rozpustenie kategórie rodu ako kategórie subjektívne vytvárajúcej identitu, ale skôr to, akým spôsobom rod ovplyvňuje spoločenské štruktúry. Pri takomto nazeraní vyvstáva otázka, ako spoločenské systémy stále znova produkujú rodovú odlišnosť, ako fungujú procesy uzatvárania a vylučovania cez rodovú premennú a ako sa produkuje reálna nerovnosť a hierarchia medzi mužmi a ženami. Ako mimoriadne účinný mechanizmus sa v tejto súvislosti osvedčilo popieranie rodovošpecifických aspektov. Feministické politologičky pracujú rovnako na tom, aby odhalili androcentrickú perspektívu akceptovanej teórie štátu a politiky, ako aj na tom, aby dekodeovali zdanlivú rodovú neutralitu štátnych inštitúcií a politik. Štát analyzujú ako inštitúciu zodpovedajúcu mužským normám, ktorá nie je štruktúrovaná len rodovou hierarchiou, ale spočíva aj na ďalších binárnych dualizmoch, ako je oddelenie verejnej a súkromnej sféry, štátu a rodiny. Feministická politická teória chce odkrývať procesy vzniku rodového zaťaženia štátnych štruktúr, feministická politika zasa zastaviť ďalšie rodové zaťažovanie výsledkov formovania štátu. Používanie rodu ako štruktúrnej kategórie na analýzu rodovošpecifických mocenských pomerov vychádza z predpokladu, že všetky spoločenské štruktúry sú istým spôsobom „rodovo zaťažené“. Odkrytie týchto rôznych foriem, vylúpnutie hierarchických foriem spolužitia, hierarchického charakteru inštitúcií z rodového hľadiska zároveň otvára cesty na odbúravanie rodovej hierarchie. Pri analýze spoločenských pomerov ako pomerov, ktorých súčasťou sú rodové pomery, sa jasne ukazuje, že kategória rodu nedokáže uchopiť všetky formy ovládania. Špecifické formy útlaku sa realizujú aj cez kategórie ako rasa, etnicita, trieda alebo vek. Rozhodujúci je fakt, že tieto formy sú navzájom prepletené a že si vyžaduje veľkú analytickú silu rozpoznať túto prepletenosť bez toho, žeby sme niektorú kategóriu zanedbali.

Až kontextualizácia, teda celkom konkrétne sledovanie definovaných pozícií, situácií a pomerov umožní rozpoznať, akým špecifickým spôsobom sa ženy ako rodová skupina v konkrétnom prípade dostávajú do kontextu útlaku. Kým sa dekonštruktivistické východiská pokúšajú oslobodiť subjekt od spoločenských a kultúrnych determinantov binárneho rodového kódu spochybňovaním jeho legitimacy, feministky, ktoré používajú rod ako

³ Stiegler, B. 2002. Ako uplatňovať rodové hľadisko. Bratislava, Aspekt 2002. s.8.

štruktúrnú kategóriu na analýzu mocenských pomerov, sa pokúšajú dokázať binárne rodové kódovanie a s ním spojené ovládanie ženského pohlavia v spoločenských a kultúrnych systémoch vôbec.

Feminizmus vstúpil do medzinárodných vzťahov ako súčasť tzv. „štvrtej debaty“. Spoločne s ostatnými kritickými (anti-pozitivistickými) teóriami – postmodernizmom, normatívnou teóriou, kritickou teóriou a historickou sociológiou – útočil na dovtedajšie tradičné („mainstreamové“, či „malestreamové“) teórie, ktoré boli vystavané na pozitivistických predpokladoch. Postpozitivismus však, na rozdiel od „simplistickej koherencie pozitivistického filozofického hnutia“ nie je jednotnou filozofickou platformou; predstavuje skôr voľné prepojenie rôznorodých prístupov.⁴

Súčasná štvrtá debata medzi etablovaným hlavným prúdom MV - racionalizmom (založenom na pozitivistických predpokladoch - teda na myšlienke, že sociálne vedy môžu používať rovnakú metodológiu ako prírodné vedy, že fakty a údaje sú merateľné a overiteľné, že sociálny svet má určité pravidlá, ktoré môžu byť odhalené sociálnymi vedami) a alternatívnymi reflektivistickými prístupmi (nepozitivistické - postpozitivistické teórie, ktoré Robert Keohane označil pojmom reflektivistické teórie - postmodernizmus, feministická teória, normatívna teória, kritická teória, historická sociológia atď.) je vedená k otázkam metód a tiež aj k otázkam základných tém odboru MV. Neoliberalizmus sa v rámci neo-neo syntézy vzdal tém etiky a morálky a tieto témy prijali reflektivistické prístupy.⁵

Medzi racionalistami a reflektivistami neexistuje vzájomné chápanie svojich vlastných vzájomne neporovnateľných pozícií. „Svoju prácu vnímajú navzájom ako škodlivú, niekedy takmer „zvrátenú“, rozhodne nie ako legitímne paralelné vedecké úsilie. Podľa reflektivistov je mainstream spoluzodpovedný za udržiavanie represívneho poriadku, naproti tomu podľa mnohých racionalistov sú postmodernisti podvratní, antivedeckí. A pretože väčšina „racionalistov“ pokladá samých seba za reformátorov, a nie za obhajcov status quo, sú postmodernisti považovaní aj za politicky problematických, pretože údajne demobilizujú osvietenskú kritiku a morálne hodnotenie.“⁶ V takej to zjavnej bipolarite niet miesta pre diskuz. Napriek tomu, „Po období polarizácie medzi racionalizmom a reflektivismom v 80. rokoch 20. storočia, a to obzvlášť v USA, došlo len na začiatku 90. rokov ku zblíženiu stredného racionalistického prúdu a stredného reflektivistického prúdu.“⁷

Uvedené rozdelenie je síce veľmi zjednodušené, ale užitočné. V oboch skupinách sú medzi jednotlivými smermi, teóriami veľké rozdiely. „napr. historická sociológia sa svojou metodológiou a v chápaní štátu, ako ústredného aktéra medzinárodných vzťahov, blíži racionalistickému prístupu, pre feministickú teóriu je hlavnou témou gender (sociálne pohlavie), pre normatívnu teóriu to sú hodnoty, pre postmodernistov to je utváranie poznatkov a znalostí (knowledge), pre historickú sociológiu je to vzťah štátu a tried, pre kritických realistov to je vzťah poznatkov a moci.“⁸

Feministická teória nepredstavuje jednotnú „veľkú teóriu“, je skôr skupinou feministických prístupov rôznej orientácie, ktoré sa snažia z rôznych kritických perspektív nazerať na súčasné „vládnuce“ prístupy v medzinárodných vzťahoch. Práve dominujúce veľké teórie sú, podľa feministického prístupu, dôkazom maskulínneho utvárania vedy

⁴ Pozri Krištofik, M.: Feminizmus v medzinárodných vzťahoch. In: <http://www.globalpolitics.cz/feminizmus.html>, s. 9.

⁵ Pozri Waisová, Š. 2002. Úvod do studia mezinárodních vztahů. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, 2002, s. 63 - 64. (zároveň uvádza odkaz na anglický originál Keohane, R., Nye, J. S.: Power and Interdependence. Third edition. Longman: NY, 2001)

⁶ Neumann, I. B., Waever, O. (ed.). 2005. Budoucnost mezinárodních vztahů. Brno : Centrum strategických studií, o. s., 2005, s. 30.

⁷ Waisová, Š. 2002. Úvod do studia mezinárodních vztahů. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, 2002, s. 64.

⁸ Tamže s. 65.

a medzinárodnej politiky, ktorá je doménou mužov - diplomatov a štátnikov, a feminizmus, ktorého úmyslom je správať sa odlišne ako hlavný prúd v medzinárodných vzťahoch, nechce utvárať „veľkú protiteóriu“. Najčastejšie feministické teórie v medzinárodných vzťahoch rozdeľujeme na liberálny feminizmus, radikálny feminizmus, marxistický/socialistický feminizmus a postmoderný feminizmus. Môžeme povedať, že liberálny, radikálny a postmoderný feminizmus sa presadili najvýraznejšie.“⁹ Preto uvedieme základné postuláty práve uvedených prúdov.

„*Liberálny feminizmus*, postulujúci formálne-právnu rovnosť medzi ženami a mužmi vo verejnej sfére, sa zameriava na rolu žien v medzinárodnej politike a kladie si otázku, prečo sú ženy v tejto oblasti postavené na okraj. Liberálny feminizmus požaduje reformu participácie žien v medzinárodnej politike a v medzinárodných vzťahoch. Christine Sylvester charakterizovala vo svojej feministickej kritike teórie medzinárodných vzťahov liberálny feminizmus ako „Bringing Women In“, teda snahu začleniť ženy tak do disciplíny medzinárodných vzťahov, ako aj do každodennej medzinárodnej politiky.“¹⁰ Sledujúc medzinárodnú politiku ostatných tridsať rokov, môžeme konštatovať, že nikdy nebolo vo svete toľko žien v pozícii prezidentiek, predsedkýň vlád alebo parlamentov. Napriek tomu sú ženy v týchto pozíciách stále ojedinelým fenoménom.

„*Radikálny feminizmus* sa chce zaoberať odhaľovaním diskriminácie žien a vypracovaním programu ich začleňovania do medzinárodnej politiky, tak ako to robí liberálny feminizmus, ale kladie dôraz na rozdiely medzi mužmi a ženami. Ženy by nemali byť podľa radikálneho feminizmu „účastníčkami medzinárodných hier“ len preto, aby bolo učené za dosť myšlienke zrovnoprávnenia, ale predovšetkým preto, že ženy sú iné - mierumilovnejšie ako muži. Mužský charakter a maskulinizácia medzinárodných vzťahov vedie ku vzniku konfliktov a vojen; ženské hodnoty a schopnosti komunikácie naproti tomu vedú k nenásilnému zvládaniu konfliktov.

Feministický postmodernizmus skúma sociálne pohlavie, teda gender a formovanie maskulinného a femininného faktora, pretože vychádza z toho, že „žena“ alebo „skupina žien“ neexistuje. K takémuto poznaniu dospel feministický postmodernizmus predovšetkým pri sledovaní feministickej debaty v 80. rokoch 20. storočia, keď sa zreteľne prejavil rozdiel medzi problémami žien a samotnými ženami z vyspelých priemyselných štátov, ženami zo štátov tretieho sveta, žien rozdielnej sexuálnej orientácie atď. Záujem feministického postmodernizmu sa obracia k otázke, ako medzinárodná politika utvára určité „druhy mužov a žien.“¹¹

Samotný postmodernizmus spolu s feministickou teóriou niektorí autori považujú za minimálne sporné príspevky k súčasnej teórii medzinárodných vzťahov. Napríklad Škvrnda uvádza, že ich pozícia v rámci teórií medzinárodných vzťahov je zatiaľ málo vplyvná. Pripúšťa však, že vzhľadom k množstvu svojich pohľadov a prístupov v protiklade ku globalizácii a zvýrazňujúcej sa potrebe skúmania a riešenia rôznych fragmentárnych a parciálnych problémov života súčasnej spoločnosti i v celosvetovom rámci, môže ich význam v budúcnosti narastať.¹²

Iní autori priradujú feministickú teóriu k najdynamickejším smerom kritickej reflexie medzinárodných vzťahov. Dlhý čas sa zdalo, poznamenáva Drulák, že feministické perspektívy, ktoré sa tradične zameriavajú na nerovné postavenie žien voči mužom, nemajú k oblasti medzinárodných vzťahov čo povedať. To sa mení od druhej polovice 80. rokov, keď sa objavujú prvé feministické analýzy niektorých otázok medzinárodných vzťahov. Ak

⁹ Waisová, Š. 2002. Úvod do studia mezinárodních vztahů. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, 2002, s. 66.

¹⁰ Tamže s. 66 - 67.

¹¹ Tamže s. 67.

¹² Škvrnda, F. 2002. Svetová politika (Úvod do teórie). Bratislava : EKONÓM, 2005, s. 28.

zdôrazňujeme, že feminizmus nepredstavuje jeden smer, ale skupinu smerov zahrňujúci liberálny feminizmus, marxistický feminizmus, radikálny feminizmus, psychoanalytický, postkoloniálny, postmoderný a feministické stanovisko, tak aj v reflexii medzinárodných vzťahov sa objavujú príspevky inšpirované všetkými menovanými smermi.¹³

Nech sa venujeme akémukoľvek regiónu, ženy majú neproporcionálne limitované možnosti na uspokojovanie základných ľudských práv, fyzických a sociálnych potrieb, redukovaný prístup k majetku, vzdelávaniu a sociálnym benefítom a navyše, sú vylúčené z rozhodovacieho procesu nielen vo vládných štruktúrach, ale aj v rámci vlastných rodín. Ďalšie kritické oblasti diskriminácie zahŕňajú násilie, obmedzenú dostupnosť zdravotnej starostlivosti, nedostatočnú slobodu v plánovaní rodiny, všadeprítomné kultúrne stereotypy, trvalé ohrozenie ozbrojenými konfliktami a obchodom so ženami a ďalšie.

Vzťahy interdependencie medzi jednotlivými formami nespravodlivosti možno ilustrovať na početných obmedzeniach, ktorým ženy čelia v každodennej realite. Spomedzi hlavných prekážok možno spomenúť nízke investície do zdravotnej starostlivosti a vzdelávania, limitovaný prístup k statkom a službám, právne prekážky redukujúce možnosť slobodnej voľby a v neposlednom rade deformovaný trh práce. Oveľa viac žien ako mužov sa totiž venuje nízkopríjmovým neodborným činnostiam, pretože spravidla sú nasmerované do menej produktívnych segmentov bez rozhodovacích právomocí.

Právny systém množstva štátov konzervuje dominanciu mužov v spoločenskom poriadku a predurčuje rozdielne rodové role a sféry vplyvu. Mužova, v rámci rodových štúdií označovaná ako verejná sféra, je tradične v trhovom sektore a sociálnych interakciách mimo domácnosti za účelom posilnenia rodiny. Na druhej strane, ženskou sférou je tzv. privátna sféra, teda domáce práce, výchova detí a zabezpečovanie stability domácnosti.

Najhmatateľnejším prejavom rodovej nerovnosti je nerešpektovanie osobnej integrity ženy rozličnými násilnými praktikami. Teoretické kategorizácie najčastejšie rozlišujú politické, ekonomické a sociálne násilie. Navzájom sa v rôznej miere prelínajú, ale štandardne sa násilie páchané na ženách klasifikuje ako sociálne, pričom väzbu na ostatné typy nadobúda najmä v čase vojnových konfliktov.¹⁴ Problematika násilia sa stala diskutovanejšou hlavne kvôli jeho extrémnemu nárastu, globalizácii zločinnosti, terorizmu, náboženskému fanatizmu a „vdäka“ uvedomeniu si faktu, že násilie znemožňuje hospodársky rast a udržateľný rozvoj. Osobitne znepokojujúca je rozšírenosť a všeobecná akceptácia domáceho násilia. Vôbec pritom nejde o fenomén typický pre konkrétne sociálne vrstvy alebo regióny, práve naopak, vyskytuje sa na všetkých úrovniach, kde dochádza ku konfrontácii mužov a žien.

Rodová nerovnosť sa prejavuje všade na svete nerovnosťou v prístupe k vzdelaniu, nedostatočnou politickou participáciou a reprezentáciou, účasťou na pracovnom trhu, diskrimináciou v odmeňovaní a podobne. Rodová priepasť v odmeňovaní, ktorej priamym dôsledkom je feminizácia chudoby, je spôsobená relatívne ľahko identifikovateľnými faktormi. Za jednu z hlavných príčin sa považuje rodová segregácia povolání. Okrem koncentrácie žien v nízkopríjmových odvetviach sa na ich nižšej mzde podieľajú kvalifikačné rozdiely (väzba na rodinný model, kde rodičia uprednostňujú investície do vzdelania synov), ale aj nižšie zastúpenie žien na vedúcich pozíciách spôsobené spravidla zabrzdnením ich kariérneho postupu materstvom a predsudkami o ich nedostatočných schopnostiach. Následná absencia žien v určitých typoch zamestnaní je nielen zdrojom rigidity pracovného trhu a jeho

¹³ Pozri Druhák, P. 2003. Teorie mezinárodních vztahů. Praha : Portál, 2003, s. 129 (ku klasifikácii feminizmu ako zdroje uvádza Tickner, A.: Feminist Perspectives on International Relations. In: Carlsnaes, W. a kol., Handbook of International Relations. London : Sage, 2002, s. 275 - 291. True, J.: Feminism. In: Burchill, S. a kol. Theories of International Relations. London : Palgrave, 2001, s. 231 - 276.).

¹⁴ „Materiálne, fyzické a morálne škody, ktoré sú často takmer neodstrániteľnými dôsledkami konfliktov, nie sú spôsobené samým konfliktom, ale spôsobom jeho riešenia.“ In: Lidák, J. 2000. Medzinárodné vzťahy – medzinárodná politika. Bratislava: SOFA, 2000, s. 38

ekonomickej neefektívnosti z dôvodu nevyužitia disponibilného ľudského kapitálu, ale negatívne vplýva aj na pretrvávajúce rodových stereotypov i na status žien.

Preto je vhodné a potrebné zaoberať sa problematikou vyššie načrtnutých problémov aj z hľadiska nami uplatňovaného rodového prístupu, rodovej analýzy.

Zoznam použitej literatúry

1. DRULÁK, P. A KOL. 2008. Jak zkoumat politiku. Praha : Portál, 2008, 255 s. ISBN 978-80-7367-385-7.
2. DRULÁK, P. 2003. Teorie mezinárodních vztahu. Praha : Portál, 2003. 220 s. ISBN 80-7178-725-6
3. FILADELFIOVÁ, J. 2002. O ženách, moci a politice: úvahy, fakty, súvislosti. s. 12-81. In: Hlasy žien. Aspekty ženskej politiky. Aspekt, 2002, 475 s. ISBN 80-85549-30-1.
4. FORMÁNKOVÁ, L. – RYTÍŘOVÁ, K. (ed.): abc feminismu Brno: NESEHNUTÍ, 2004. 232 s. ISBN 80-90-3228-3-2
5. LIĐÁK, J. 2000. Medzinárodné vzťahy – medzinárodná politika. Bratislava : SOFA, 2000, 179 s. ISBN 80-85752-70-0.
6. KRYŠTOFÍK, M. 2003. Feminizmus v medzinárodných vzťahoch. In *Global politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy*. [online]. 2003. [cit. 2011-05-10]. <http://www.globalpolitics.cz/author/matus-krystofik>. ISSN 1213-7685
7. NEUMANN, I. B.- WEAVER, O. (ed.). 2005. Budoucnost mezinárodních vztahu. Brno: Centrum strategických studií, o. s., 2005.
8. STIEGLER, B. 2002. Ako uplatňovať rodové hľadisko. Bratislava : Aspekt 2002, 39 s. ISBN 80-85549-32-8
9. ŠKVRNDA, F. 2005. Svetová politika (Úvod do teórie). Bratislava : EKONÓM, 2005, 98 s. ISBN 80-225-2035-7
10. WAISOVÁ, Š. 2002. Úvod do studia mezinárodních vztahu. Dobrá voda : Aleš Čeněk, 2002. 159 s. ISBN 80-86473-16-3

Kontakt:

PhDr. Jana Barátová

Katedra medzinárodných politických vzťahov,
Fakulta medzinárodných vzťahov EU v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
e-mail: baratova@dec.euba.sk

Ing. Ľubomír BILLÝ
Ing. Miriama VAŠKOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

OTVORENIE PRACOVNÉHO TRHU V RAKÚSKU A NEMECKU PRE OBČANOV EÚ-8

lubomir.billy@euba.sk

Abstrakt

Cieľom predkladaného článku je sumarizovať a analyzovať situáciu pred otvorením pracovného trhu v Nemecku a Rakúsku v roku 2011 pre členské krajiny EÚ-8. Úvodné časti sú venované postupnému otváraniu pracovných trhov v Európskej únii a odhadom vývoja situácie po 1. máji 2011. Jadro článku sa opiera o analýzu nemeckého Inštitútu pre pracovný trh a výskum práce, ktorý vypracoval scenáre vývoja na pracovnom trhu Nemecka po jeho otvorení. Článok je doplnený aj o prieskum verejnej mienky skúmajúci záujem pracovníkov zo strednej Európy pracovať na novootvorených trhoch.

Kľúčové slová: otvorenie pracovného trhu, EÚ8, dopady, záujem emigrovať

Abstract

The aim of the submitted article is to summarize and analyse the situation before the labour market opening to EU8 countries in Germany and Austria. Introductory sections are devoted to the gradual opening of labour markets in the EU and the estimated development of the situation after May 1st 2011. Article is focused on analysis by the Institute for labour market and work research which developed scenarios of work immigration for the German labour market. The article is accompanied by a poll examining the interest of workers from Central Europe to work in newly opened markets.

Key words: labour market opening, EU8, impacts, emigration interest

1 Úvod

7 rokov po pristúpení nových členských štátov označovaných ako EÚ-8¹, sa 1. mája 2011, symbolicky na sviatok práce, otvorili ich obyvateľom doteraz zatvorené pracovné trhy v Nemecku a Rakúsku. Obyvatelia EÚ-8 tak získali možnosť pracovať vo všetkých členských štátoch bez pracovného povolenia. Otvorenie pracovného trhu sa pritom stretlo u domáceho obyvateľstva v Rakúsku a Nemecku s obavami. Ako ukázali prvé týždne, ako aj skúsenosti z iných štátov EÚ, ich obavy boli neopodstatnené.

¹ ako EÚ-8 sa označujú krajiny, ktoré vstúpili do EÚ 1. mája 2004 s výnimkou Malty a Cyprus, ktoré sa neberú do úvahy pre svoju veľkosť

70 miliónov obyvateľov z EÚ-8 si tak môže plne uplatniť svoje štyri slobody, ktoré im priznáva Európska únia v ktorejkoľvek krajine. Nemecko a Rakúsko sa rozhodli využiť maximálne, 7 ročné prechodné obdobie pre sprístupnenie svojho pracovného trhu.

2 Otvorenie pracovného trhu

	Poľsko	Maďarsko	ČR	Slovensko	Slovinsko	Litva	Lotyšsko	Estónsko
Počet obyvateľov (mil.)	38	10,0	10,5	5,4	2,0	3,3	2,2	1,3
Miera nezamestnanosti	9,0	11,5	7,0	13,3	7,5	16,0	17,2	14,8
Minimálna mzda (€)	349	281	319	317	540	232	282	278
Počet vyst'ahovaných obyvateľov v Nemecku	419 400	69 000	35 500	26 300	20 000	23 500	14 300	4 400

Zdroj: Financial Times Deutschland: Die neuen aus Osten: Kollegen oder Konkurrenten? [online]. [Citované 29.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.ftd.de/politik/europa/die-neuen-aus-dem-osten-kollegen-oder-konkurrenten/60043716.html>

1. mája 2011 vypršalo 7 ročné prechodné obdobie (2+3+2), ktoré si presadilo Nemecko a Rakúsko pri doteraz najväčšom rozšírení Európskej únie v roku 2004. Tri krajiny otvorili svoje pracovné trhy už v roku 2004, iné krajiny uvoľňovali obmedzenia na svojich pracovných trhoch postupne. Pritom toto postupné otváranie trhov nakoniec prispelo aj k difúzii migračných pohybov, aj keď najvýraznejšie sa prejavilo práve v roku 2004 vo Veľkej Británii, Írsku a Švédsku. Každé ďalšie uvoľnenie pracovného trhu pritom vyvolalo, prípadne presmerovalo migračné toky do týchto krajín, preto sa podobný scenár predpokladá aj pri Rakúsku a Nemecku.² Pracovný trh sa tak otvoril pre pracujúcich z krajín EÚ-8, no stále ostáva zatvorený pre občanov Rumunska a Bulharska, pre ktorých zostávajú zatvorené pracovné trhy minimálne do konca roka 2011, pravdepodobne však až do konca roka 2013, keď Nemecko a Rakúsko aj pri týchto krajinách využijú plné, 7-ročné prechodné obdobie. Krajiny tak v roku 2004 otvorili svoje trhy pre voľný pohyb kapitálu a tovaru, voľný pohyb pracovných síl a služieb zabrzdili až do 1. mája 2011.

V roku 2010 žilo v krajinách starej EÚ-15 žilo 2,4 obyvateľov pôvodom z krajín EÚ-8, ich počet sa pritom každoročne zvyšuje o cca 210 tisíc, aj keď vplyvom krízy ich ročný prírastok začal postupne klesať.

3 Ekonomická charakteristika krajín EÚ-8

Poučení z podhodnotených odhadov pri otvorení pracovných trhov vo Veľkej Británii a Írsku, kde prvotné odhady hovorili o príchode niekoľkých desiatok tisíc pracovných migrantov a nakoniec skončili pri čísle 1,8 milióna (250 tisíc ročne) po období 6 rokov,

² príkladom môže byť situácia pred vstupom nových členských krajín v roku 2004, podiel obyvateľov z krajín EÚ bol najvyšší práve v Nemecku, kde dosahovalo až 60 %, tí sa ale presmerovali do Veľkej Británie a Írska, kde sa ich podiel zvýšil z 14 na 44 %.

Európska komisia odhaduje vo svojom odhade (stredný scenár) príchod 100 tisíc pracovníkov ročne počas nasledujúcich 4 rokov do Nemecka, pričom polovica má pochádzať z Poľska.³ Príchod nových pracovníkom výrazne napomôže rozbehutej nemeckej ekonomike, ktorá v roku 2011 dosahuje najlepšie výsledky zamestnanosti za posledných 60 rokov. Imigranti tak môžu napomôcť zaplniť voľné pracovné miesta predovšetkým v službách a priemysle, a tak prispieť k nárastu HDP o 0,3 %. Ďalší rast HDP pritom bude vplývať aj na vytváranie ďalších pracovných miest.

Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung očakáva do roku 2020 príchod dokonca 600 – 900 tisíc pracovných migrantov. Podľa jej štúdie publikovanej v máji 2011⁴ bude mať príchod pracovníkov z EÚ-8 dopad na rast HDP p.c. o 0,2 %, nezamestnanosť má vzrásť o 0,14 % a mzdy by sa mali znížiť o 0,28 %.⁵ Podľa správy Európskej komisie z roku 2008 imigranti z krajín A8 obsadzujú predovšetkým nízko- alebo strednokvalifikované pozície a zvyčajne sa po roku vracajú naspäť.

Štúdie prognózujúce vývoj na pracovnom trhu v Nemecku a Rakúsku sa opierajú o skúsenosti z rozšírenia Európskej únie v 80.-tych rokoch, po pristúpení chudobných štátov Juhu. Vtedajší hospodársky rozdiel medzi krajinami je porovnateľný so súčasnou situáciou, resp. situáciou pri vstupe v roku 2004. Ďalšie štúdie sú založené na prieskumoch verejnej mienky medzi obyvateľmi EÚ-8, ich problémom však ostáva, že aj napriek vyjadrenej vôli ísť pracovať do cudziny, sa len časť respondentov aj skutočne k tomuto kroku odhodlá.

Tretím spôsobom je prognózovanie stavu na základe ekonometrických modelov založených na porovnávaní rozdielov v mzdách, pracovných podmienok medzi krajinami pôvodu a cieľovými krajinami. Na ich základe sa odhad potenciálnej migrácie z krajín EÚ-8 do krajín „starej“ EÚ-15 pohybuje v rozmedzí 3-5 % obyvateľstva.⁶ Problém odhadnúť migračné vlny do jednotlivých krajín spočíva v rozdielnych obdobiach sprístupnenia pracovného trhu. Ako sme už uviedli vyššie, problém pre predpovedanie vzniká pri zmenách výberu jednotlivých cieľových krajinách. Pracovní migranti napríklad vo Veľkej Británii môžu zmeniť miesto svojho pôsobenia po otvorení pracovného trhu v ďalšej krajine, čo sťažuje odhady trendov na pracovných trhoch. Okrem počtu pracovných migrantov je ťažké odhadnúť aj ich štruktúru.⁷

4 Možné ekonomické dopady

Pri scenári, v ktorom sa hlavné migračné toky presmerujú z Veľkej Británie a Írska do Nemecka, sa zvýši podiel celkovej európskej migrácie na 60 %. Zamestnanosť by tak v Nemecku dosiahla 80 %, HDP by sa vďaka imigrantom zo strednej a východnej Európy zvýšilo o 1,16 %, HDP p.c. o 0,2. Zároveň sa predpokladá pokles miezd o 0,4 % a rast nezamestnanosti o 0,2 %.

³ najvyšší scenár hovorí o 137 tisíc pracovných imigrantov z krajín EÚ-8

⁴ INSTITUT FÜR ARBEITSMARKT UND BERUFFORSCHUNG: Kurzbericht – Mehr Chance als Risiken für Deutschland. . [online]. [Citované 29.5.2011]. Dostupné na internete: <http://doku.iab.de/kurzber/2011/kb1011.pdf>

⁵ tamže

⁶ I INSTITUT FÜR ARBEITSMARKT UND BERUFFORSCHUNG: Kurzbericht – Mehr Chance als Risiken für Deutschland. . [online]. [Citované 29.5.2011]. Dostupné na internete: <http://doku.iab.de/kurzber/2011/kb1011.pdf>

⁷ FINANCIAL TIMES DEUTSCHLAND: IW rechnet mit 800 000 Beschäftigten aus Osteuropa. [online]. In Financial Times Deutschland [Citované 30.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.ftd.de/politik/deutschland/:studie-zur-arbeitnehmerfreizuegigkeit-iw-rechnet-mit-800-000-beschaeftigten-aus-osteuropa/60043733.html>

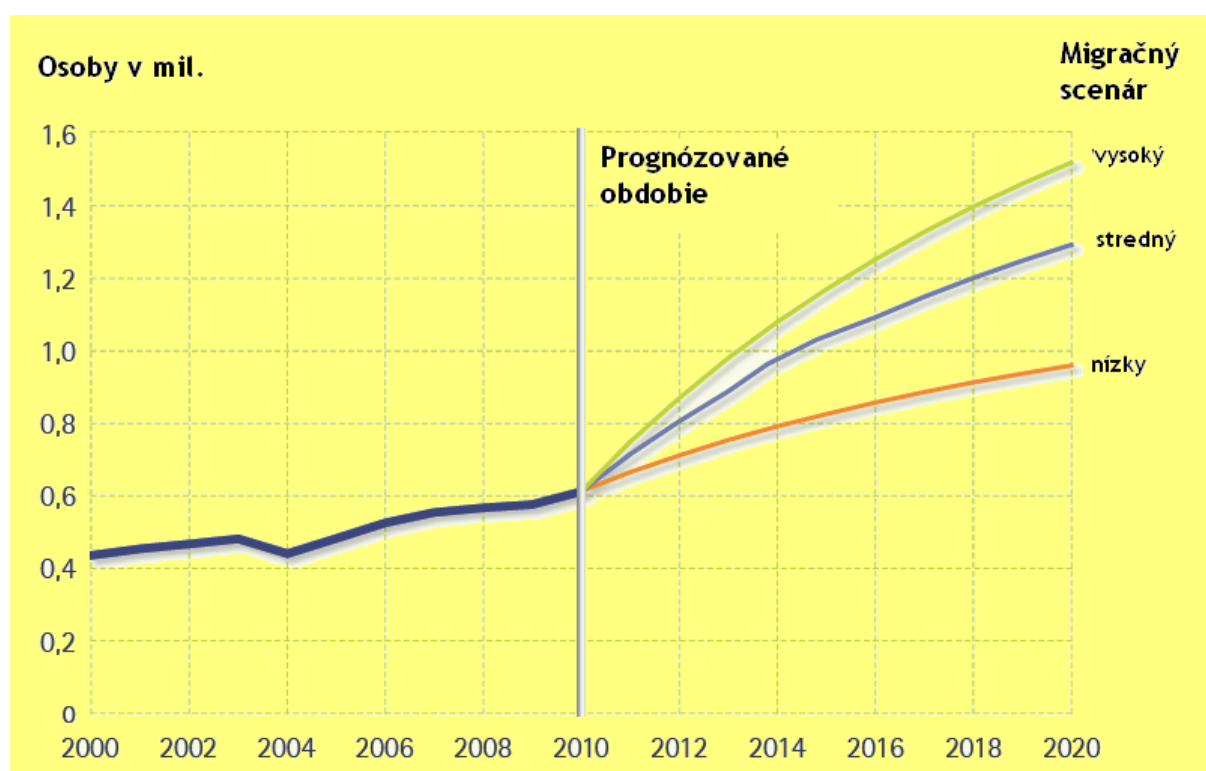
V strednom scenári, v ktorom Veľká Británia a Írsko ostávajú najvyhľadávanejšími cieľovými krajinami pre pracovníkov z EÚ 8, ale veľká časť imigrantov začne smerovať aj na nemecký pracovný trh a miera zamestnanosti dosiahne 74 %, imigranti z EÚ-8 prispejú k rastu HDP p.c. o 0,09 %.

Tretí scenár počíta s možnosťou, v ktorej otvorením pracovného trhu krajina nezíska významný podiel pracovníkov a úroveň imigrácie z krajín EÚ-8 ostane na úrovni z roku 2009. Počet zahraničných pracovníkov v Nemecku by sa zvýšil len o 0,14 %.

Vo všetkých troch scenároch by malo prísť do roku 2020 k poklesu reálnych miezd a zároveň bude mať príchod nových pracovníkov vplyv aj na mierne zvýšenie nezamestnanosti (0,2 – 0,07%). Ostatné makroekonomické ukazovatele však vďaka príchodu pracovnej sily zaznamenajú pozitívny trend.⁸

Pracovníci z nových členských krajín EÚ okrem toho prinesú aj pozitívne trendy vo všetkých sektoroch hospodárstva. Špeciálne priemysel bude profitovať z posielania remitencií imigrantov domov, vďaka ktorým sa zvýši export a dopyt po priemyselných výrobkoch.

Projekcie a scenáre: Migranti z krajín EÚ-8 v Nemecku, vývoj stavu 2000 - 2020

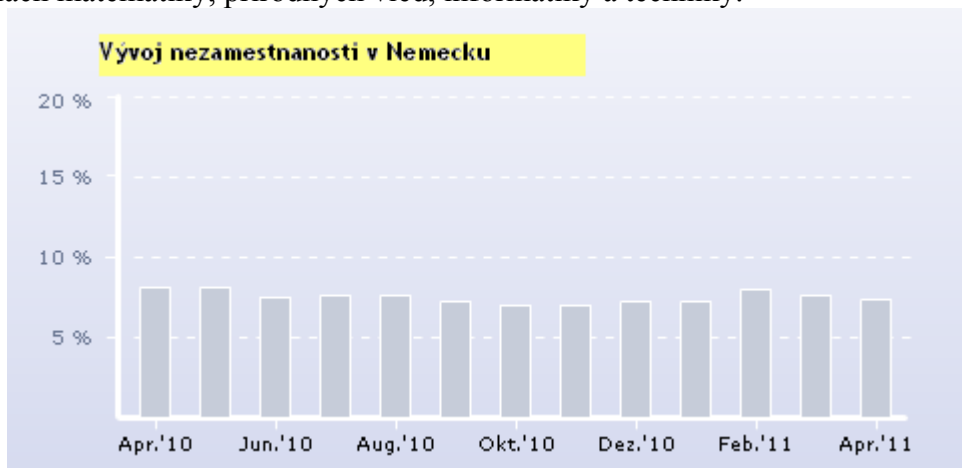
Zdroj: <http://doku.iab.de/kurzgraf/2011/kbfolien10111.pdf>

Experti pritom volajú aj pre prehodnotení migračnej politiky, ktorá nedostatočne reflektuje potreby pracovného trhu. Nemecko, ktorého trápi rýchle starnutie obyvateľstva, nízka pôrodnosť musí okrem toho udržať kvalifikovanú pracovnú silu a prilákať ďalších cudzincov.

⁸ tamže

5 Stav nemeckej ekonomiky

Otvorenie pracovného trhu pritom prišlo vo vhodný čas pre nemeckú ekonomiku. Tá v súčasnosti dosahuje najlepšie výsledky od druhej svetovej vojny, keď rast HDP dosahuje 2,2 % a miera nezamestnanosti sa pohybuje okolo 8 %, čím dosiahla úroveň roku 1992. Na nemeckom pracovnom trhu je tak vyše milión voľných pracovných pozícií a situácia sa tak vrátila na predkrízové obdobie v roku 2007. Len za posledný rok pribudlo 400 tisíc voľných pracovných miest, pričom najviac voľných pracovných pozícií ponúkajú najmä malé podniky. Nemecko je tak s počtom voľných pracovných miest a jednými z najvyšších miezd v Európskej únii atraktívne pre príchod z nových členských krajín.. Z milióna voľných pracovných miest pritom tvoria veľký podiel vysokokvalifikované pozície, hlavne v oblastiach matematiky, prírodných vied, informatiky a techniky.⁹

Zdroj:

<http://www.faz.net/s/Rub4D8A76D29ABA43699D9E59C0413A582C/Doc~EF1E1F2A140AF4A67814C6D16E32A96BB~ATpl~Ecommon~Sspezial.html>

S otvorením pracovného trhu sa v Nemecku začala aj diskusia za zavedenie plošnej minimálnej mzdy, ktorú presadzujú predstavitelia odborov. Tí poukazujú na veľký mzdový tlak a prípadný mzdový dumping zapríčinený príchodom lacnej pracovnej sily zo strednej a východnej Európy. Odborári pritom zdôrazňujú skúsenosť z Veľkej Británie a Írska, kde minimálna mzda ochránila domáce obyvateľstvo.¹⁰

Niektorí experti pritom poukazujú na to, že Nemecko nemusí byť až natoľko atraktívnou krajinou, mnohí aj pre ľahšie jazykové možnosti uprednostňujú Veľkú Britániu.

Podľa Institut für Wirtschaftsforschung Halle dosiahne počet imigrantov úroveň štvrt milióna, pričom hlavnými cieľovými regiónmi budú Porúrie, Porýnie, Stuttgart, Berlín a Mníchov.

Časopis Economist sa ale pýta, či neprichádza otvorenie pracovného trhu neskoro, keď všetci potenciálni migranti už využili otvorené pracovné trhy v ostatných krajinách Európy,

⁹ FINANCIAL TIMES DEUTSCHLAND: Deutschland muss für Osteuropa attraktiv sein. [online]. In Financial Times Deutschland [Citované 31.5.2011]. Dostupné na <http://www.ftd.de/politik/europa/freizuegigkeit-deutschland-muss-fuer-osteupaeer-attraktiv-sein/60043567.html>

¹⁰ KAUFFMANN, M.: Firmen warnen vor Billig-Jobbern aus Osteuropa. [online]. In Spiegel [Citované 31.5.2011]. Dostupné na: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/0,1518,720537,00.html>

pričom ďalší ekonomický rast je v Nemecku závislý od príchodu pracovnej sily zo strednej a východnej Európy.¹¹

Dva dni pred otvorením pracovného trhu ešte stihlo Rakúsko zmeniť princípy svojej imigračnej politiky, keď zmenila zmenil neobmedzenú kvótu pre príchod cudzincov na flexibilnú, v rámci ktorej bude môcť pružne reagovať na zmeny dopytu v jednotlivých odvetviach.

Nálada obyvateľstva pred otvorením pracovného trhu v oboch krajinách sa priveľmi nelíši od podobnej situácie v ostatných krajinách, ktoré postupne otvárali svoj pracovný trh v priebehu posledných 7 rokov. Až 64 % nemeckého obyvateľstva a 70 % rakúskeho obyvateľstva podľa prieskumu Inštitútu pre prieskum trhu v Mníchove (IMAS) 40 % nemeckého obyvateľstva očakáva negatívne dôsledky príchodu nových zamestnancov na svoje pracovné pozície. Ako ukazujú však skúsenosti z Veľkej Británie a Írska, tieto obavy sú neopodstatnené a v žiadnej z krajín sa neprejavili.

Kým v Rakúsku a Nemecku sa obyvatelia boja mzdového dumpingu a zaberania pracovných pozícií, aj v nových členských krajinách rastú obavy z úniku mozgov z krajiny. Tí, motivovaní predovšetkým vyšším mzdovým ohodnotením, môžu opustiť svoju krajinu. Tí síce budú zarobené prostriedky míňať predovšetkým v domovskej krajine a získajú know-how, ktoré zúročia po ich návrate, ich domovská krajina však tým prichádza o ľudský kapitál

6 Záujem pracovníkov z krajín EÚ-8 pracovať na novootvorených trhoch

Spoločnosť Trenkwaldler zaoberajúca sa poskytovaním personálnych služieb v strednej a východnej Európe realizovala pred otvorením pracovných trhov v Rakúsku a Nemecku medzinárodný prieskum v Maďarsku, Českej republike, Slovinsku a Slovensku na vzorke 7 000 respondentov. V rámci prieskumu spoločnosť skúmala záujem respondentov o prácu na novootvorených trhoch.

Najväčší záujem o prácu v Rakúsku a Nemecku¹² prejavili respondenti z Maďarska, nasledovaní respondentmi zo Slovenska, Slovinska a Českej republiky. O prácu sa pritom má záujem uchádzať takmer štvrtina oslovených, 58,8 % túto možnosť nevylúčilo.

Najatraktívnejšie je pritom pre respondentov zo všetkých krajín Rakúsko, pre ktoré by sa rozhodlo vyše 80 % oslovených vo všetkých krajinách. Nasleduje Nemecko, Švajčiarsko a Lichtenštajsko. I keď sú Rakúsko a Nemecko najpreferovanejšie, takmer tretina respondentov zo Slovenska neovláda nemecký jazyk, čo je najhorší výsledok spomedzi štyroch vybraných krajín.¹³

Nasledujúci graf ponúka hlavné motivácie pre odchod do zahraničia. Respondenti vo všetkých krajinách zhodne uviedli ako hlavnú motiváciu vyššiu mzdu, nasledovanú lepšími kariérnymi príležitosťami a lepším výberom pracovných miest.

¹¹ THE ECONOMIST: Why Britain should be proud of opening its labour market to eastern Europe. [online]. In Economist [Citované 31.5.2011]. Dostupné na: http://www.economist.com/blogs/bagehot/2011/05/immigration_britain

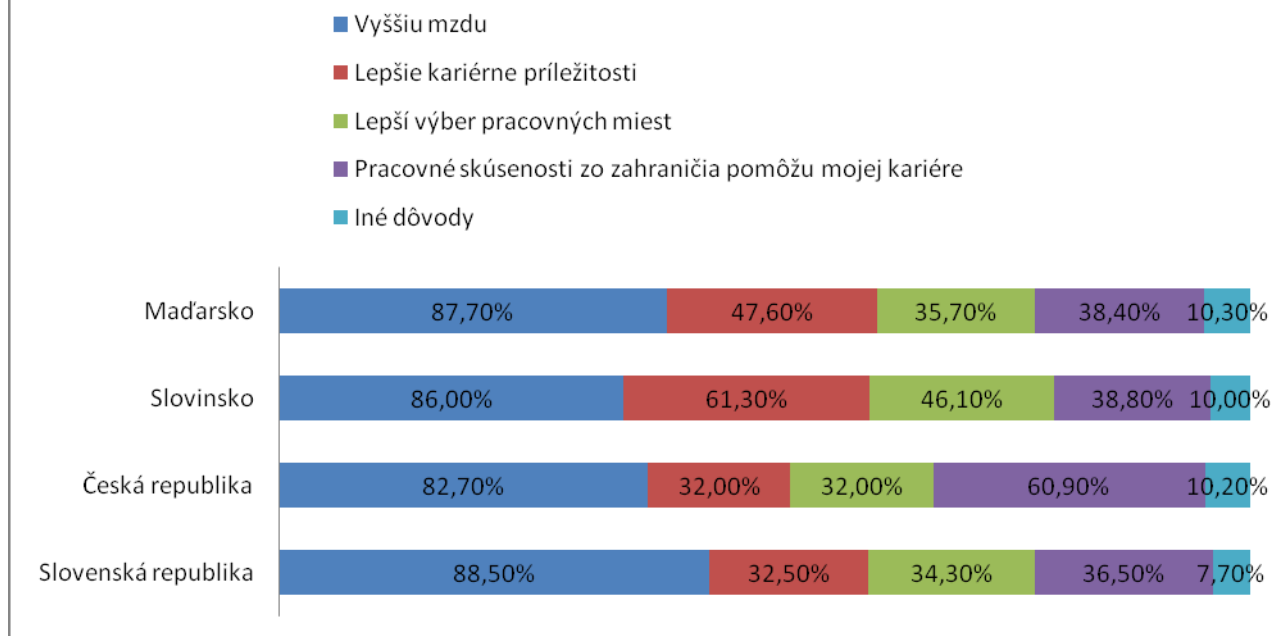
¹² resp. Švajčiarsku a Lichtenštajsku, ktoré tiež otvorili svoj pracovný trh 1. mája 2011

¹³ E-TREND: Práca v bohatších štátoch EÚ láka štvrtinu Slovákov. [online]. In Trend [Citované 29.5.2011]. Dostupné na internete:

<http://ekonomika.etrend.sk/ekonomika-slovensko/praca-v-bohatsich-statoch-eu-laka-stvrtinu-slovakov.html>

Aké očakávania máte od zamestnania v Rakúsku, Nemecku, Švajčiarsku a Lichtenštajsku?

(možná viacnásobná odpoveď)

Zdroj: TRENKWALDER: Slováci chcú vo veľkom využiť otvorenie pracovných trhov. [online]. Citované 31.5.2011]. Dostupné na internete: www.trenkwald.com/download.php?id=2647

Záujemcovia o prácu no nových trhoch pritom považujú za svoju hlavnú prednosť ochotu pracovať za nižšie mzdy. Analytici pritom upozorňujú, že pre firmy je prvoradá odbornosť uchádzača, následne jeho jazykové znalosti a až na treťom mieste sú pre nich dôležité personálne náklady.

7 Záver

Keď ostatné krajiny EÚ-15 postupne otvárali svoje pracovné trhy, Nemecko a Rakúsko argumentovali svojou geografickou blízkosťou a hrozbou zaplnenia svojho pracovného trhu lacnou pracovnou silou z krajín strednej a východnej Európy. Ako ukázal vývoj aj v ostatných krajinách od roku 2004, žiadne scenáre hovoriace o masovej imigrácii z týchto krajín sa nenaplnili, naopak, krajiny vďaka príchodu pracovníkov z krajín EÚ8 zaplnili diery na svojich pracovných trhoch a imigrácia z týchto krajín najmä v prípade Veľkej Británie a Írska zvýšila aj ich ekonomický rast. Najbližšie mesiace ukážu, či Rakúsko a Nemecko nečakali príliš dlho s otvorením pracovného trhu, kým najžiadanejší pracovníci už pracujú v iných krajinách.

Zoznam použitej literatúry

1. E-TREND: Práca v bohatších štátoch EÚ láka štvrtinu Slovákov. [online]. In Trend [Citované 29.5.2011]. Dostupné na internete: <http://ekonomika.etrend.sk/ekonomika-slovensko/praca-v-bohatsich-statoch-eu-laka-stvrtinu-slovakov.html>

2. E-TREND: Nemecko a Rakúsko od polnoci sprístupnili pracovný trh. [online]. In Trend [Citované 29.5.2011]. Dostupné na internete: <http://ekonomika.etrend.sk/ekonomika-e-unia/nemecko-a-rakusko-od-polnoci-spristupnili-pracovny-trh.html>
3. INSTITUT FÜR ARBEITSMARKT UND BERUFFORSCHUNG: Kurzbericht – Mehr Chance als Risiken für Deutschland. . [online]. [Citované 29.5.2011]. Dostupné na internete: <http://doku.iab.de/kurzber/2011/kb1011.pdf>
4. BLAŽEJ, J.: Za robotou k susedom. [online]. In Trend [Citované 29.5.2011]. Dostupné na internete: <http://profit.etrend.sk/biznis/za-robotou-k-susedom-ako-kto-2.html>
5. PARKER, R. – GASTINGER, M.: Die Öffnung des Arbeitsmarkts für Bürger der EU8. [online]. [Citované 30.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/GWP_KS_4_2008_Parkes.pdf
6. FINANCIAL TIMES DEUTSCHLAND: Öffnung des Arbeitsmarktes: Regierung sieht Zustrom aus Osteuropa gelassen. [online]. In Financial Times Deutschland [Citované 30.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.ftd.de/politik/:oeffnung-des-arbeitsmarktes-regierung-sieht-zustrom-aus-osteuropa-gelassen/60043145.html>
7. FINANCIAL TIMES DEUTSCHLAND: IW rechnet mit 800 000 Beschäftigten aus Osteuropa. [online]. In Financial Times Deutschland [Citované 30.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.ftd.de/politik/deutschland/:studie-zur-arbeitnehmerfreizuegigkeit-iw-rechnet-mit-800-000-beschaefigten-aus-osteuropa/60043733.html>
8. FINANCIAL TIMES DEUTSCHLAND: Deutschland muss für Osteuropa attraktiv sein. [online]. In Financial Times Deutschland [Citované 31.5.2011]. Dostupné na <http://www.ftd.de/politik/europa/:freizuegigkeit-deutschland-muss-fuer-osteuropaeer-attraktiv-sein/60043567.html>
9. FINANCIAL TIMES DEUTSCHLAND: Offene Grenzen wie die Freizügigkeit. [online]. In Financial Times Deutschland [Citované 31.5.2011]. Dostupné na <http://www.ftd.de/politik/deutschland/:offene-grenzen-wie-die-freizuegigkeit-den-arbeitsmarkt-bewegt/60042481.html>
10. SÜDDEUTSCHE ZEITUNG: Offene Grenzen für Arbeiter – Achtung, die Polen kommen. [online]. In Süddeutsche Zeitung [Citované 31.5.2011]. Dostupné na <http://www.sueddeutsche.de/karriere/offene-grenzen-fuer-arbeiter-achtung-die-polen-kommen-1.1082827>
11. BILD: Grenzen fallen, drohen jetzt billige Löhne? [online]. In Bild [Citované 31.5.2011]. Dostupné <http://www.bild.de/geld/wirtschaft/arbeitsmarkt/grenzen-fallen-drohen-jetzt-billig-loehne-17562628.bild.html>
12. KAUFFMANN, M.: Firmen warnen vor Billig-Jobbern aus Osteuropa. [online]. In Spiegel [Citované 31.5.2011]. Dostupné na: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/0,1518,720537,00.html>
13. GÖBEL, H.: Grenzen der Freizügigkeit. [online]. In Frankfurter Allgemeine Zeitung [Citované 31.5.2011]. Dostupné na <http://www.faz.net/s/Rub4D8A76D29ABA43699D9E59C0413A582C/Doc~EF1E1F2A140AF4A67814C6D16E32A96BB~ATpl~Ecommon~Spezial.html>
14. THE ECONOMIST: Why Britain should be proud of opening its labour market to eastern Europe. [online]. In Economist [Citované 31.5.2011]. Dostupné na: http://www.economist.com/blogs/bagehot/2011/05/immigration_britain

15. TRENKWALDER: Slováci chcú vo veľkom využiť otvorenie pracovných trhov.
[online]. Citované 31.5.2011]. Dostupné na internete:
www.trenkwalder.com/download.php?id=2647

Kontakt

Ing. Lubomír Billy

Ing. Miriama Vašková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

lubomir.billy@euba.sk

Ing. Ján BOCORA

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ENERGETICKÁ DIPLOMACIA - IMPLIKÁCIE V REGIÓNE KASPICKÉHO MORA

jan.bocora@euba.sk

Abstrakt

Moderné ekonomiky potrebujú neustály prísun energie, aby boli schopné zabezpečiť kontinuálny rast a udržať si svoju konkurencieschopnosť na svetových trhoch. V súčasnom medzinárodnom prostredí je však čoraz zložitejšie zabezpečiť dostatok energetických zdrojov. Na jednej strane je to spôsobené vysokou regionálnou koncentráciou hlavných energetických surovín, na strane druhej v dôsledku dynamicky rastúcej spotreby a stenčujúcich sa svetových zásob konvenčných zdrojov. Štáty preto musia využiť všetky dostupné nástroje a metódy, aby si aj v budúcnosti zaistili uspokojovanie svojich energetických potrieb. Jedným z týchto nástrojov je energetická diplomacia. V súčasnosti sa najväčšie svetové zásoby energetických zdrojov nachádzajú v oblasti Perzského zálivu, v Ruskej federácii a v regióne Kaspického mora. Štáty blízkeho východu sú už po desaťročia strategickým spojencom a hlavnou sférou vplyvu Spojených štátov. USA, ktoré sú najväčším dovozcom aj konzumentom energetických zdrojov na svete, sa potrebujú zbaviť vysokej závislosti na tomto regióne a snažia sa hľadať nových perspektívnych dodávateľov aj v iných oblastiach. Jedným z riešení by mohol byť región Kaspického mora, ktorý sa ale nachádza v blízkom susedstve Ruskej federácie a Číny, ktoré takisto prejavujú eminentný záujem o politický resp. ekonomický vplyv v daných štátoch. Cieľom tohto príspevku je definovať základné postuláty energetickej diplomacie, načrtnúť aktuálnu situáciu v energetickom sektore kaspického regiónu ako aj poukázať na rastúci záujem svetových mocností o tento región.

Kľúčové slová: Energetická diplomacia, energetické zdroje, ropa, zemný plyn, zahraničná politika, kaspický región

1 Úvod

Rok 1973 predstavoval zlomový bod vo vývoji medzinárodných vzťahov. Končí sa obdobie ľahko dostupných a lacných energetických zdrojov a nastáva éra rastúcej konkurencie a konfrontácie štátov na svetových trhoch. Po prvom ropnom šoku možno badať dve vývojové tendencie, ktoré mali výrazný dopad na formovanie súčasného medzinárodného ekonomického prostredia. Prvou bola radikálna zmena vo výrobe a spotrebe v priemyselne vyspelých ekonomikách, ktoré si uvedomili zraniteľnosť svojich výrobných a dopravných systémov od dovozu energií. V západnej Európe, Spojených štátoch ako aj Japonsku dochádza k zmenám v štruktúre hospodárstva a prechodu od priemyselnej (energeticky náročnej) výroby k službám, podpore inovácií a vývoji nových technológií. Na druhej strane dochádza v dôsledku outsourcingu priemyselných odvetví a napredujúcej industrializácii k rýchlemu rozvoju ekonomík krajín východnej a juhovýchodnej Ázie. Na vrchol sa postupne prepracováva Čína, ktorá sa v súčasnosti stáva motorom hospodárskeho rastu celého sveta.

Rozvoj výroby, rast životnej úrovne a rozrastajúca sa infraštruktúra však viedli k obrovskému nárastu spotreby energií. Dopyt tejto krajiny neustále rastie, čomu sa prispôsobuje aj vnútorná a zahraničná politika štátu. Proti týmto záujmom však stoja iné krajiny na čele s členskými štátmi Európskej únie, USA alebo Japonskom, ktoré stabilný a bezpečný prístup k energetickým zdrojom považujú za otázku národnej bezpečnosti a kontinuálneho ekonomického rozvoja. V podmienkach rastúcej spotreby a klesajúcich zásob vyťažiteľných energetických zdrojov tak vzniká nebezpečná situácia, ktorá je výsledkom vývoja posledných troch desaťročí. Boj o energetické suroviny sa čoraz viac vyostčuje a štáty budú musieť vynakladať čoraz viac úsilia, aby si zabezpečili potrebné dodávky. V tomto súboji zohrá dominantnú úlohu diplomacia štátu a najmä jej osobitná zložka – energetická diplomacia.

2 Rôzne prístupy k vymedzeniu energetickej diplomacie

Pojem energetická diplomacia je v literatúre často označovaný ako nepresný. Vo väčšine prípadov označuje aktivity štátu zamerané na riadenie zahraničných aktivít a bilaterálnych vzťahov v oblasti manipulácie s hlavnými energetickými zdrojmi, ropou a zemným plynom. Preto často nachádzame aj pomenovanie „petro diplomacia“ či „ropná diplomacia“. Tento pojem sa v posledných rokoch spájal najmä s konfrontačnou politikou venezuelskeho prezidenta Huga Chavéza, ktorý príjmy z predaja ropy využíva na presadzovanie mocenských záujmov doma a v zahraničí.¹ Energetická diplomacia je však komplexnejší pojem, ktorý zahŕňa tak problematiku využívania energetických zdrojov ako nástroja politických rokovanií, ako aj zabezpečenie dodávok energetických zdrojov, najmä ropy a zemného plynu, otázku kontroly prepravnej infraštruktúry, investícií do ťažobných kapacít, ropovodných a plynovodných sietí a problematiku konfliktného vymedzenia sfér vplyvu v regiónoch bohatých na energetické suroviny.

Energetická diplomacia v praxi predstavuje zahranično-politický koncept, ktorý má dve základné podoby. Prvý vychádza z potreby krajín, ktoré nemajú dostatok vlastných zdrojov, zabezpečiť si dodávky potrebných surovín v primeranej kvalite a množstve a za primeranú cenu. Druhý koncept je charakteristický pre krajiny bohaté na ropu a zemný plyn a vyjadruje ich zámer vytvoriť si spoľahlivú odbytovú sieť, ktorá zaistí stabilný príjem do štátneho rozpočtu ako aj snahu o využitie svojho energetického potenciálu na presadzovanie politických cieľov. Jednotlivé koncepcie energetickej diplomacie v prvom rade vychádzajú z vybavenosti prírodnými, najmä energetickými zdrojmi a zo schopnosti štátu posilňovať svoje ekonomické a politické záujmy vo vzťahu k svojim hlavným energetickým partnerom. Na základe dostupnosti a vybavenosti energetickými zdrojmi možno štáty sveta rozdeliť na tri skupiny a na ich základe formulovať základné postuláty energetickej diplomacie:

- krajiny s dostatkom vlastných energetických zdrojov, ktorými dokážu plne uspokojovať domáce potreby a prevažnú časť produkcie aj exportovať (napr. Ruská federácia, krajiny Perzského zálivu, Venezuela, Nórsko atď.),
- štáty, ktoré časť svojich energetických potrieb importujú, ale disponujú aj značnými domácimi zásobami energetických zdrojov (USA, Čína, niektoré európske krajiny ako Veľká Británia alebo Poľsko),
- krajiny, ktoré sú plne závislé na dovoze energetických surovín (Japonsko, väčšina členských štátov EU ako SR, Maďarsko, Španielsko, Portugalsko a pod.)

¹ The Future of Hugo Chavez's Petro-Diplomacy. Dostupné na internete [online]: <http://europeancourier.org/164.htm>

Štáty prvej skupiny, teda štáty bohaté na zásoby energetických zdrojov, najmä ropy a zemného plynu, možno ďalej kategorizovať na základe ich politického zriadenia, ktoré má významný vplyv na realizáciu energeticko-diplomatických cieľov. Krajiny ako Ruská federácia, Venezuela alebo Irán, ktorých politické systémy sa vyznačujú nedemokratickými prvkami, využívajú svoje prírodné bohatstvo ako nástroj konfrontačnej zahranično-politickej stratégie zameranej na presadzovanie vlastných záujmov v bilaterálnych rokovaniach so svojimi obchodnými alebo politickými partnermi. Frank Umbach² hovorí o energetickej diplomacii v prípade týchto krajín ako o „veľkej hre“, ktorej cieľom je zabezpečiť kontrolu nad zásobami ropy a zemného plynu a ich prepravnou infraštruktúrou. Tento pojem spája najmä so zahraničnou a energetickou politikou krajín, ktoré svoje prírodné bohatstvo využívajú na posilnenie mocenského postavenia v regióne ako aj vo vzťahoch s ostatnými krajinami. Predmetom energetickej diplomacie teda nie sú len samotné zásoby energetických surovín, ale aj ich prepravné trasy a spracovateľské kapacity. S odvolaním sa na Thomasa L. Friedmana, definuje tzv. prvý zákon energetickej politiky – čím sú ceny ropy na svetových trhoch vyššie, tým nižšia je vôľa týchto štátov prevádzať vnútorné reformy na posilnenie demokratických a trhových princípov a tým agresívnejšia a konfrontačnejšia je ich zahraničná politika.³ Druhá podskupina krajín bohatých na energetické suroviny ako Kanada alebo Nórsko podporujú skôr kooperatívny prístup a svoje prírodné zdroje obchodujú na báze trhového a zmluvného princípu.

Druhú skupinu štátov tvoria krajiny, ktoré síce disponujú vlastnými energetickými zdrojmi, ale z veľkej časti je ich ekonomika závislá na dovoze ropy alebo zemného plynu. Tu môžeme v prvom rade identifikovať dve krajiny – USA a Čínsku ľudovú republiku. Napriek diametrálne odlišnému politickému a ekonomickému systému v týchto štátoch, ich energetická diplomacia vykazuje niektoré podobné prvky. Krajiny sú najväčšími svetovými dovozcami a spotrebiteľmi energetických zdrojov, preto je bezpečný prístup k týmto surovinám otázkou nie len ich ekonomickej prosperity ale aj národnej bezpečnosti. Obe krajiny majú eminentný záujem na bezpečnosti hlavných prepravných trás, najmä tzv. úzkych miest ako sú Hormuzská alebo Malaccská úžina. Linda Jakobson⁴ však v prípade spomínaných štátov nepovažuje pojem energetickej diplomacie za príliš presný. To možno vysvetliť dvojakým spôsobom. Energetickú diplomaciu definuje ako prostriedok vládneho plánovaného a koordinovaného riadenia zahraničných aktivít domácich energetických firiem. Väčšina energetických spoločností však, napriek štátnej účasti na ich vlastníctve, nepodlieha výlučne len štátnemu záujmu, ale orientuje sa aj na uspokojovanie vlastných potrieb, čiže dosahovanie zisku. Preto sú aktivity najväčších ropných spoločností nie vždy v súlade so zahranično-politickými cieľmi ich domovskej krajiny. Na druhej strane, ani jedna krajina nie je vo svojej zahraničnej politike jednostranne orientovaná len na uspokojovanie svojich energetických potrieb.⁵ Energetická diplomacia ani v jednom prípade nevystupuje ako samostatná zložka, ale skôr dotvára celé spektrum hospodárskych a politických aktivít štátu v zahraničí.

² Medzinárodne uznávaný expert na problematiku energetickej bezpečnosti. Pôsobil v Centre for European Security Strategies (CESS) v Mníchove, ako poradca na otázky medzinárodnej energetickej bezpečnosti v Berlíne, v súčasnosti ako riaditeľ European Centre for Energy and Resource Security (EUCERS)

³ UMBACH, F. 2007 : *Energiesicherheit im 21. Jahrhundert. Die verkannte Bedeutung der zukünftigen Versorgungssicherheit*. In Deutsche Energiepolitik. Eggersdorf : TASTOMAT Druck GmbH, 2007. ISBN 3-932502-50-7. s. 12-36

⁴ Riaditeľka Čínskeho programu, Fínsky inštitút medzinárodných vzťahov. Zaoberá sa problematikou energetickej bezpečnosti Číny a klimatickými zmenami.

⁵ JACOBSON, L. 2008 : *Does China Have an Energy Diplomacy? Reflections on China's Energy Security and its International Dimensions*. In Energy Security. Visions from Asia and Europe, by Antonio Marquina. New York : PALGRAVE MACMILLAN, 2008. ISBN 978-0-230-21970-0. s. 121 - 131

Tretia skupina krajín nedisponuje, okrem obnoviteľných zdrojov a menších zásob uhlia, takmer žiadnymi konvenčnými energetickými zdrojmi, preto sú plne odkázané na ich dovoz. Stratégia energetickej diplomacie týchto štátov je založená predovšetkým na vyjednaní čo najlepších podmienok pre dlhodobý, stabilný a bezpečný import surovín za prijateľné ceny. Ich negociačná schopnosť je však, vzhľadom na ich vysokú importnú závislosť, obmedzená.

Napriek rozdielnemu postaveniu štátov vo svetovom hospodárstve a odlišnej vybavenosti prírodnými a energetickými zdrojmi, si všetky štáty stanovujú spoločný cieľ, a tým je uspokojovanie národného záujmu a vytváranie čo najlepších podmienok pre rast a rozvoj. Preto si pod pojmom energetická diplomacia v prvom rade možno predstaviť ciele použítie zahranično-politických alebo zahranično-ekonomických nástrojov štátu na uspokojenie energetických potrieb národného hospodárstva. V užšom zmysle slova možno energetickú diplomaciu definovať aj ako účelné pôsobenie štátu a energetických národných resp. nadnárodných firiem na trhu s cieľom upevniť si svoje postavenie vo sfére ťažby, prepravy a spracovania energetických surovín.

Každá hra má svoje pravidlá. V prípade energetickej diplomacie však zatiaľ neexistujú presne zadefinované normy správania sa jednotlivých aktérov. Pravidlá ale sú resp. budú potrebné, aby sa zabránilo vyostrovaniu konfliktov v oblastiach bohatých na ropu a zemný plyn, v ktorých svetové mocnosti budú realizovať budovanie sféry svojho vplyvu a taktiež aby sa vytvoril preventívny mechanizmus na zamedzenie zneužívania energetických zdrojov na jednostranné presadzovanie záujmov v bilaterálnych vzťahoch. Tejto problematike sa vo svojej práci venuje Simon Xu Hui Shen⁶, ktorý tvrdí, že súčasné existujúce pravidlá a paradigmy nemusia stačiť na to, aby štáty dokázali maximalizovať uspokojenie svojich (energetických) potrieb pri rešpektovaní daných pravidiel. Je potrebné prehodnotiť súčasný systém a definovať nové, kvalitatívne odlišné normy správania sa jednotlivých aktérov v medzinárodných vzťahoch. Existujú však elementárne pravidlá vyplývajúce z medzinárodnoprávných noriem, ktoré v určitej miere obmedzujú použitie „akýchkoľvek“ prostriedkov pri realizácii zahraničnopolitických cieľov. Každý štát musí v prvom rade rešpektovať zásadu nezasahovania do vnútorných záležitostí iného štátu, územnú celistvosť a suverenitu nad prírodnými zdrojmi v rámci hranicami vymedzeného teritória. Preto energetická diplomacia nesmie byť považovaná za výlučne jednostranný akt štátu. Predpokladom úspešného presadzovania zahranično-energetických cieľov je aj určitá ideologická podpora a racionalizácia konania zameraného na „mierové“ získavanie energetických zdrojov. Podľa Xu Hui Shena, čím vyššia je vnútorná súdržnosť a ideologická jednota daného štátu, tým väčšiu diplomatickú a negociačnú silu má krajina vo vzťahu k svojim hlavným energetickým partnerom.⁷

Základným postulátom energetickej diplomacie je teda na jednej strane presadzovanie národných záujmov v oblasti zabezpečenia stabilného prílevu energie a energetických zdrojov zo zahraničia, ktoré je v súlade s existujúcim medzinárodnoprávnym rámcom. Jednotlivé štáty však koncipujú svoje energetické záujmy a ciele odlišným spôsobom v závislosti od ich vybavenosti energetickými zdrojmi a ich postavenia vo svetovom hospodárstve a medzinárodnej politike. Na strane druhej sa pojmom energetická diplomacia označujú aj nekalé praktiky niektorých štátov disponujúcich značnými rezervami strategických energetických surovín, ktoré využívajú svoje prírodné bohatstvo ako nástroj politického nátlaku v bilaterálnych rokovaníach.

⁶ Hong Kong Institute of Education, Center for Northeast Asian Policy Studies (CNAPS)

⁷ XU HUI SHEN, S. 2011 : "Qualitative Energy Diplomacy" In Central Asia: A Comparative Analysis of the Policies of the United States, Russia, and China. Washington D.C. : THE BROOKINGS INSTITUTION, 2011. Dostupné na internete [online]: http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/papers/2011/04_us_russia_china_shen/04_us_russia_china_shen.pdf

3 Energetická diplomacia a región Kaspického mora

Oblasť Kaspického mora zahŕňa päť štátov – Ruská federácia, Kazachstan, Turkmenistan, Irán a Azerbajdžan, v ktorých žije takmer 250 miliónov obyvateľov s celkovým HDP vo výške viac ako 1,8 bilióna USD.⁸ Vo väčšine prác sa však za kaspický región považuje len trojica z týchto krajín, teda Kazachstan, Turkmenistan a Azerbajdžan a v niektorých prípadoch sa pričleňuje aj Uzbekistan, a to najmä z dôvodu veľmi podobnej ekonomickej charakteristiky a značných zásob nerastného bohatstva. Rusko a Irán sa ako regionálne mocenské centrá z tejto klasifikácie vyčleňujú, pretože disponujú väčšími zásobami energetických surovín aj v iných ložiskách a vlastnou prepravnou infraštruktúrou. Kaspický región je mimoriadne bohatý na prírodné zdroje. V pobrežných vodách Kaspického mora sa nachádzajú veľké zásoby ropy a zemného plynu. Presné údaje o objeme týchto zdrojov sa dosť odlišujú a pohybujú sa v rozpätí 33 miliárd barelov ropy⁹ (súčasná dokázaná rezerva) až po 300 miliárd barelov¹⁰ (celkové odhadované zásoby ropy). Čo sa týka zásob zemného plynu, región disponuje jednými z najväčších dokázaných konvenčných ložísk tejto suroviny na svete. Celkový objem sa odhaduje na takmer 13,5 bilióna metrov kubických, čo predstavuje 7 % celosvetových zásob zemného plynu. Súčasné rezervy hlavných energetických surovín v krajinách regiónu znázorňuje aj nasledovná tabuľka.

Tabuľka č.1 Ropné a plynové rezervy krajín kaspického regiónu

	Ropa, v mld. barelov	Zemný plyn, v bil. m ³
Kazachstan	39,8	1,95
Turkmenistan	0,6	8,40
Azerbajdžan	7,0	1,36
Uzbekistan	0,6	1,75
Spolu	48,0	13,46

Zdroj: OPEC Annual Statistical Bulletin 2009. Dostupné na internete [online] : http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2009.pdf

Vzhľadom na energetický potenciál tohto regiónu je pochopiteľné, že záujem viacerých mocenských centier sa čoraz viac sústreďuje do danej oblasti. Badateľné sú najmä aktivity amerických spoločností Chevron a Amoco, ruského Lukoil, francúzskeho Total alebo čínskych CNPC a Sinopec. Dôležitosť regiónu spočíva najmä v jeho strategickej polohe na rozhraní Ázie a Európy. Na druhej strane je ale badať nedostatočne rozvinutú infraštruktúru na prepravu ropy a zemného plynu na svetové trhy. Monopolné postavenie v tejto oblasti si udržiava Ruská federácia, ktorej plynovodné a ropovodné siete prepravujú väčšinu kaspickej produkcie. Tento stav sa snaží zmeniť najmä EÚ, ktorá v regióne vidí najväčšiu príležitosť ako sa zbaviť vysokej závislosti na ruských zdrojoch. Pripravené sú plány na výstavbu transkaspického prepojenia, ktoré by sa napájalo na existujúce siete v Turecku a dopravovalo tak ropu a zemný plyn na európsky trh. Problémom však ostáva nevyriešená situácia ohľadom vymedzenia hraníc pobrežných vôd v Kaspickom mori, ktoré brzdí realizáciu daného projektu. Svoje plány v regióne má aj Čína, USA a Irán. Spojené štáty formálne podporujú zámery EÚ o vybudovanie alternatívnych prepravných trás, ktoré by smerovali popod hladinu Kaspického mora a obchádzali tak územie Ruskej federácie. Takisto sa snažia všetkými

⁸ Spracované podľa viacerých údajov z internetu

⁹ EIA : World Energy "Areas To Watch". Dostupné na internete [online]: <http://www.eia.gov/emeu/security/hot.html>

¹⁰ Oil in the Caspian Region. Dostupné na internete [online]: <http://www.infoplease.com/ipa/A0779169.html>

možnými prostriedkami zabrániť, aby Irán realizoval svoje zámery v regióne a budoval prepravné siete smerujúce na juh. Číne sa darí úspešne presadzovať svoje záujmy najmä v Kazachstane. Tzv. veľká trojka – čínske energetické giganty CNPC, Sinopec a CNOOC si zabezpečili až 30 % svojej zahraničnej produkcie práve v Kazachstane,¹¹ čo z neho robí jedného z najväčších dodávateľov ropy pre ČLR. V roku 2006 bola navyše dokončená výstavba ropovodu z kazašského Atyrau do čínskeho Xinjiangu, čím po prvýkrát vôbec došlo k toku kaspickej ropy smerom na východ.¹²

Pri kaspickom regióne sa často spomína aj pojem tzv. pipeline diplomacy, čiže potrubnej diplomacie. Jedná sa o fenomén spojený s výstavbou a lokalizáciou hlavných prepravných sietí pre kaspickú ropu a zemný plyn, ktoré by bezpečne dopravili tieto strategické suroviny na svetové trhy. Nakoľko je energetická bezpečnosť globálnou témou, má aj problematika výstavby kaspických ropovodov a plynovodov taktiež medzinárodný význam. Záujem o vybudovanie novej infraštruktúry majú nielen kaspické štáty, teda Azerbajdžan, Kazachstan a Turkmenistan, pre ktoré je to otázka udržania ekonomického rastu a rozvoja, ale aj svetové mocnosti, predovšetkým USA, Európska únia, Rusko a Čína. V dôsledku svojej geografickej polohy a vzdialenosti od oceánov, sú kaspické štáty odkázané na budovanie pozemných sietí. Súčasný stav infraštruktúry nadväzuje ešte na éru Sovietskeho zväzu, v ktorom sa celá prepravná sieť sústredila na územie Ruska, odkiaľ ďalej smerovala na západ do Európy. V súčasných podmienkach svetového hospodárstva je už však táto infraštruktúra nepostačujúca. Dôvodov je hneď niekoľko:¹³

- súčasná kapacita ruských plynovodov a ropovodov nemusí stačiť na prepravu čoraz rýchlejšie rastúcich objemov exportu kaspických energetických surovín,
- aby sa kazašská ropa dostala na európsky trh, musí na prepravu využívať jeden zo strategických prístavov v Čiernom mori, ruský Novorosijsk, v ktorom končí veľká časť exportu kazašskej a azerbajdžanskej ropy. Ropné tankery z tohto prístavu ďalej prechádzajú cez Bosporskú úžinu, ktorá je jedným z najrizikovejších prepravných bodov v tejto oblasti. Turecká vláda navyše už dlhšie plánuje obmedziť využívanie tejto námornej trasy tak z bezpečnostných ako aj environmentálnych dôvodov,
- existujúca infraštruktúra, s výnimkou kazaško-čínskeho ropovodu Atasu – Xinjiang, smeruje zväčša na západ a nezahŕňa čoraz perspektívnejší región východnej a južnej Ázie,
- EÚ a USA sa budú aj naďalej snažiť znižovať ekonomickú ako aj politickú závislosť týchto krajín na Ruskej federácii a budú čoraz intenzívnejšie presadzovať budovanie nových prepravných sietí.

Ako znázorňuje aj nasledovný obrázok, súčasná infraštruktúra nezodpovedá rastúcemu významu tohto regiónu na svetových trhoch s energiami. Potrebné bude nie len budovanie nových prepravných sietí, ale aj modernizácia existujúcej infraštruktúry, ktorá by dokázala pokryť rastúce objemy exportovanej ropy a zemného plynu z danej oblasti na hlavné odbytové trhy.

¹¹ PASCUAL, C., ELKIND, J. : Energy Security. Economics, Politics, Strategies and Implications. Washington D. C. : BROOKINGS INSTITUTION PRESS, 2009. 279 p. ISBN 0815769199. s. 85

¹² U.S. Energy Information Administration : Country Analysis – Kazakhstan. Dostupné na internete [online]: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=KZ>

¹³ BAHGAT, G. 2003 : *American Oil Diplomacy in the Persian Gulf and the Caspian Sea*. Gainesville : University Press of Florida, 2003. 231 s. ISBN 0813026393. s.166

Zdroj: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=CH>

4 Záver

Región Kaspického mora je oblasťou s jednými z najväčších zásob energetických surovín na svete, preto sú ekonomiky príslušných štátov závislé na ťažbe a vývoze ropy a zemného plynu z tejto oblasti. Aj keď sa týmto krajinám v posledných rokoch darilo zaznamenávať nadpriemerné prírastky HDP, najmä vďaka vysokým cenám ropy na svetových trhoch, ich ekonomická a z časti aj politická nezávislosť sa odvíja od vôle svetových mocností. Kaspické štáty sa nachádzajú na strategicky dôležitom rozhraní Európy a Ázie, zo severu hraničia s Ruskom, na východe s Čínou a na juhu s Iránom. Každá z týchto regionálnych mocností má iné predstavy o využití energetického potenciálu tohto regiónu. Svoje záujmy tu však majú aj Spojené štáty a EÚ, ktoré v kaspickej rope vidia dlho očakávanú príležitosť, ako sa zbaviť vysokej závislosti na Perzskom zálive resp. Ruskej federácii. Budúci vývoj regiónu teda závisí nie len od samotných kaspických štátov, ale aj od vôle a záujmov svetových mocností. Energetická diplomacia, ako jeden z nástrojov štátu na dosahovanie cieľov v oblasti energetiky a bezpečnosti dodávok energetických surovín, bude zohrávať dôležitú úlohu pri rozvoji celého regiónu, najmä jeho ťažobných a prepravných kapacít, ako aj jeho politického a ekonomického smerovania. Budúci vývoj kaspického regiónu bude závisieť od viacerých faktorov, ktoré možno premietnuť do nasledovného scenára:

- Pretrvávanie status quo, kedy sa ani jednej zo svetových mocností nepodarí nastoliť dominantné postavenie v regióne,
- Ústup pozícií Ruska v dôsledku priklonenia sa kaspických štátov k budovaniu alternatívnych prepravných trás, za predpokladu doriešenia právneho statusu Kaspického mora,
- Čína bude naďalej sledovať skôr pragmatické záujmy a s krajinami kaspického regiónu nadväzovať len obojstranne výhodné obchodné dohody,

- USA bude naďalej udržiavať svoje pozície v oblasti a pokračovať v medzinárodnej izolácii Iránu, čím zabráni realizácii iránskych infraštruktúrnych projektov,
- Pozíciu v regióne si upevní EÚ, ktorá sa stane hlavným odberateľom kaspickej ropy a zemného plynu, a tým sa výrazne obmedzí jej závislosť na dodávkach z Ruskej federácie,
- Dominantné postavenie si späť vydobyje Rusko, ktoré svojou agresívnou energetickou politikou prinúti kaspické štáty opustiť politiku príklonu k západu,
- Iránu sa podarí prelomiť medzinárodnú izoláciu a začne realizovať svoje plány na budovanie prepojenia Kaspického mora a Perzského zálivu, čím posilní závislosť najväčších energetických konzumentov na dodávkach smerujúcich cez Hormuzskú úžinu,
- Do hry sa zapojí aj Turecko, ktoré po dobudovaní transkaspického ropovodu a plynovodu napájajúceho sa na existujúce siete v Malej Ázii výrazne posilní svojej pozície v Euroázijských vzťahoch.

Vývoj jednotlivých scenárov bude závisieť v prvom rade od efektívnej akcieschopnosti Európskej únie, ktorá deklaruje svoj záujem v danej oblasti ako predpoklad diverzifikácie importných zdrojov v rámci celkovej energetickej bezpečnosti. Druhým dôležitým determinantom bude vývoj politiky Ruskej federácie voči štátom bývalého SNŠ. V tomto smere možno počítať s posilňovaním energetickej diplomacie ruských štátnych koncernov a snahou o monopolizáciu prepravných sietí z oblasti na hlavné odbytové trhy. Rozhodujúcim prvkom bude aj vývoj multilaterálneho dialógu vedeného USA a Čínou a v neposlednom rade aj situácia na svetovom trhu s ropou spojená s budúcim vývojom svetových cien energetických surovín.

Zoznam použitej literatúry

1. BAHGAT, G. 2003 : *American Oil Diplomacy in the Persian Gulf and the Caspian Sea*. Gainesville : University Press of Florida, 2003. 231 s. ISBN 0813026393. s.166
2. JACOBSON, L. 2008 : *Does China Have an Energy Diplomacy? Reflections on China's Energy Security and its International Dimensions*. In *Energy Security. Visions from Asia and Europe*, by Antonio Marquina. New York : PALGRAVE MACMILLAN, 2008. ISBN 978-0-230-21970-0. s. 121 – 131
3. PASCUAL, C., ELKIND, J. : *Energy Security. Economics, Politics, Strategies and Implications*. Washington D. C. : BROOKINGS INSTITUTION PRESS, 2009. 279 p. ISBN 0815769199. s. 85
4. UMBACH, F. 2007 : *Energiesicherheit im 21. Jahrhundert. Die verkannte Bedeutung der zukünftigen Versorgungssicherheit*. In *Deutsche Energiepolitik*. Eggersdorf : TASTOMAT Druck GmbH, 2007. ISBN 3-932502-50-7. s. 12-36
5. XU HUI SHEN, S. 2011 : "Qualitative Energy Diplomacy" In *Central Asia: A Comparative Analysis of the Policies of the United States, Russia, and China*. Washington D.C. : THE BROOKINGS INSTITUTION, 2011. Dostupné na internete [online]:
6. http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/papers/2011/04_us_russia_china_shen/04_us_russia_china_shen.pdf
7. EIA : *World Energy "Areas To Watch"*. Dostupné na internete [online]: <http://www.eia.gov/emeu/security/hot.html>
8. *Oil in the Caspian Region*. Dostupné na internete [online]: <http://www.infoplease.com/ipa/A0779169.html>

9. OPEC Annual Statistical Bulletin 2009. Dostupné na internete [online] : http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2009.pdf
10. The Future of Hugo Chavez's Petro-Diplomacy. Dostupné na internete [online]: <http://europeancourier.org/164.htm>
11. U.S. Energy Information Administration : Country Analysis – China. Dostupné na internete [online]: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=CH>
12. U.S. Energy Information Administration : Country Analysis – Kazakhstan. Dostupné na internete [online]: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=KZ>

Kontakt:

Ing. Ján Bocora

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

85235 Bratislava

EKONOMICKÁ ZÁTĚŽ, V PODOBĚ BANKOVNÍCH ZÁRUK A POZASTÁVEK

xbusf900@vse.cz

Abstrakt

Ekonomika jednotlivých podniků, převážně ze stavebního sektoru je momentálně velice špatná a s určitou jistotou můžeme konstatovat, že do budoucna bude ještě horší. Důvodem tohoto predikování, je především snižující se suma u vypisovaných veřejných zakázek v této oblasti. Dále pak mě vede k tomuto názoru celo-unijní situace, kdy jednotlivé členské státy bojují s existenčními problémy, jako je nezaměstnanost, špatný rozpočet, aj. Bohužel tak jak jsem zmínil výše, veškeré tyto aspekty se následně projevují v nižší sumě vypisovaných veřejných zakázek, obecně. Ve svém příspěvku se snažím navrhnout zrušení bankovních záruk a pozastávek, o kterých se domnívám, že jsou zastaralé a přežitě. Důvodem tohoto návrhu je ta skutečnost, že v případě zrušení stávajícího systému bankovních záruk a pozastávek se jen v české republice dostane do objemu 14,6 mld. Kč.

Klíčová slova: Bankovní záruky, Pozastávky, Investice, Ekonomická zátěž

Abstract

The economy of individual enterprises, predominantly those active in the building sector, is currently very poor and we can conclude with a specific level of certainty that it will get even worse in future. What is behind this prediction is mainly the dropping number of public procurement projects in the sector. Moreover, this conclusion of mine is based on the situation throughout the European Union where individual member countries face existential problems including unemployment, wrong budgeting and the like. Unfortunately, as I have mentioned above, all these aspects accelerate the dropping number of public procurement projects in general. I try to propose in my contribution paper the cancellation of bank guarantees and performance securities as I believe they are outdated and feature a hangover from the past. The reason why I propose the above is the fact that the cancellation of the current bank guarantee and performance security system would mean making CZK 14.6 million readily available in the Czech Republic, only.

Key words: Bank guarantee, Performance security, Investment, Economic burden

1 Úvod

Míra ekonomické stability jednotlivých podniků, převážně ze stavebního sektoru je momentálně velice špatná a s určitou jistotou můžeme výhledově konstatovat, že bude ještě mnohem horší. Zatímco vypisované veřejné zakázky na stavební práce mají klesající tendenci tak nevraživost mezi jednotlivými subjekty zaznamenává tendenci neustále stoupající. Při

jistém zamyšlení můžeme zcela zodpovědně konstatovat, že prostředí stavebních společností v ČR zcela jistě prospěje určitá optimalizace, právě vzhledem k jejich nadměrnému počtu. Ale je správné, aby tato optimalizace šla až za rámec tzv. osobní svobody, kdy si jednotliví zhotovitelé vyhrožují, vydírají se, vykupují na sebe pohledávky, které následně podávají jeden na druhého za účelem zahájení insolvenčních řízení a paralyzování se navzájem? Nebylo by naopak správné, aby stát, který doposavad pouze minimalizoval, optimalizoval a zaváděl nové předpisy, začal více myslet na jednotlivé subjekty a jejich potřeby?

Bohužel čím více přemýšlím o výše uvedených tématech, tím více mi připadá, že zde především schází vůle, vůle vyjít vstříc a snažit se něco vymyslet i za cenu že z toho nic nemám. Obávám se, že toto je právě ten problém, "dělat něco co mi nic nepřinese je zbytečné a tak to dělat nebudu, ba se o to ani zasazovat" takto je bohužel nyní nastavena míra ochoty něco měnit v ČR.

Přitom leckdy stačí skutečně málo a životnost jakéhokoliv subjektu může být zásadním způsobem oproštěna od existenčních problémů. Položíme-li si otázky, které jsem se následně pokusil zodpovědět, tak se domnívám, že právě zde je hypoteticky možná domnělá pomoc, která nikoho nic nestojí, ale jednotlivým subjektům může enormně odlehčit existenční situaci.

Otázky de lege lata?

- Kolik finančních zdrojů evidují bankovní instituce jako zádržné na svých účtech pro zajištění jistoty u veřejných zakázek v oblasti stavebních prací?
- Jakou sumu evidují bankovní instituce, vystavenou pro jednotlivé subjekty, sloužící jako zajištění pro bankovní záruky (garance) u veřejných zakázek v oblasti stavebních prací?
- Kolik procent si jednotlivé bankovní instituce nárokují za zádržné u jistoty (á/rok)?
- Kolik procent si jednotlivé bankovní instituce nárokují za vystavené bankovní záruky (garance), (á/rok)?

2 Historie pozastávek

Pokud bychom se vrátili k pozastávkám a jejich původnímu vzniku, tak se musíme vrátit až do roku 1983, kdy na základě rozhodnutí tehdejšího Federálního ministerstva financí (ze dne 21.1.1983), byla přijata vyhláška č. 37/1983 Sb. o fakturování a placení dodávek pro investiční výstavbu a dodávek geologických prací (z důvodu vnesení tzv. institutu pozastávky, tvořícího jistotu pro odstranění vad a nedodělků).

Na základě přijetí této vyhlášky byly veškerí zadavatelé povinni zadržovat 10% z celkové ceny díla při každé fakturaci, nebo nevyplacení části z konečné platby tvořící 10% z celkové ceny díla, tak aby v případě uvedení vad a nedodělků na konci realizace a v průběhu záruční lhůty, byli ochráněni z pohledu bezproblémových náprav jednotlivých škod. Naopak povinnost ze strany zadavatelů, vracet zpět jednotlivé zádržné (pozastávky) vznikalo okamžikem ukončení záruční lhůty společně s odstraněním veškerých vad a nedodělků, uvedených v konečném zápisu o převzetí díla.

Vyhláška č. 37/1983 Sb. o fakturování a placení dodávek pro investiční výstavbu a dodávek geologických prací, byla dne 1.5.1990 zrušena a nahrazena předpisem č. 103/1990, kterým došlo k zásadní změně a doplnění hospodářského zákoníku (dosud platného). Nicméně nutno dodat že i když dnes již pozastávka jako taková nemá právní oporu, převážně u stavebních zakázek se tento instrument využívá dodnes a do jisté míry může sloužit jak pro tzv. jistotu zadavatele, tak pro eliminaci uchazeče.

3 Povaha pozastávek

Povaha pozastávky jako taková, byla a je v praxi především vnímána jako dílčí část ceny za dílo (obvykle - 10%), sloužící k záruce zadavatele ze strany zhotovitele, pro zajištění nápravy chybných plnění (vad a nedodělků), které se vyskytnou v záruční době. V případě že by zhotovitel odmítl tyto chybné plnění (vady a nedodělky) v záruční době odstranit, vzniká objednateli možnost využít zádržné v podobě pozastávek a oslovit třetí subjekt pro zajištění nápravy u chybných plnění. Následně pak po uplynutí záruční doby, zhotovitel při vyúčtování pozastávky, krátí výplatu pozastávky o vzniklé škody. Naopak v případě bezchybného dokončení a neprojevení se chybných plnění (vad a nedodělků), je zhotoviteli vrácena celková zadržovaná pozastávka. Nutno dodat že záruční lhůta v ČR u stavebních prací, bývá v průměru 5 až 6 let.

4 Současnost v podobě bankovních záruk či jistot

V současné chvíli zákon č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách řeší jistou formu ochrany zadavatele, § 67 Jistota, odst. 1, odst. 2a, 2b a 2c, odst. 3, odst. 4, odst. 5 a odst. 6. a dále pak formou bankovních záruk, kde se uchazeč řídí zákonem č. 137/2006. Sb., o veřejných zakázkách §43, §67, odst. 5 a zákonem č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, § 313 až § 322. Pro bližší pochopení si dovoluji citovat:

„Jistotou podle §67 se rozumí poskytnutí peněžitého vratného plnění zadavateli ze strany uchazeče nebo zřízení zajišťovací bankovní záruky uchazečem ve prospěch zadavatele. Zřízení jistoty má deklarovat a prokazovat skutečný zájem uchazeče o zadání veřejné zakázky a zároveň zajistit plnění povinností uchazeče vyplývající z jeho účasti v zadávacím řízení. Jistota, resp. její poskytnutí, tedy plní několik základních funkcí: jednak prostředkem selekce skutečných uchazečů o veřejnou zakázku od uchazečů spekulativních, jednak plní funkci specifického zajišťovacího instrumentu, který má vézt uchazeče k zodpovědnému plnění jeho povinností vyplývajících z účasti v zadávacím řízení a zároveň umožnit zadavateli částečnou reparaci přidané újmy způsobené mu uchazečem v důsledku porušení těchto povinností. Uvažovat lze rovněž o okrajové funkci prověřovací, kdy jistota umožňuje zjištění, zda je uchazeč schopen dostát svým případným závazkům z realizační smlouvy. Vychází se tu z myšlenky, že není-li uchazeč schopen složit jistotu ve výši do 2% předpokládané ceny zakázky, lze pochybovat o jeho finanční síle a způsobilosti splnit zakázku (tato funkce však vyvolává celou řadu pochybností, mezi něž patří např. velké zatížení uchazečů plynoucí z paralelní účasti v několika zadávacích řízeních znamenající nutnost složit opakovaně jistotu a zbavit se na poměrně dlouhou dobu značné části svých disponibilních prostředků, a kromě toho i skutečnost, že poskytnutí jistoty by nemělo suplovat prokazování finanční kvalifikace, jež je součástí prokazování kvalifikace ve smyslu §50 odst. 1 zákona)“ (srov. JUDr. Raus, D., JUDr. Neruda, R.: Zákon o veřejných zakázkách. ISBN 978-80-7201-677-8, str. 497)

Při pečlivém prostudování výše uvedeného, společně s odkazy na jednotlivé znění zákonů, je tudíž zcela patrné, že uvedený § 67 Jistota, v zákoně 137/2006, Sb. o veřejných zakázkách, řeší pouze právní stránku věci, ale rozhodovací pravomoc při jednotlivých zadáních je v rukou zadavatelů, kteří využívají tento institut leckdy bez jakéhokoliv promyšlení a opodstatnění. Na základě výše uvedeného se tak proto domnívám, že institut v podobě (jistot a bankovních garancí) je zastaralý a přežitý, přičemž věcně již ničemu nepřispívá.

5 Ekonomická zátěž

Pokud bychom se pokusily, na základě kvantitativních ukazatelů propočítat ekonomickou zátěž, která právě na základě výše uvedených jistot, zádržného a bankovních záruk na jednotlivé subjekty dopadá, můžeme si tak na základě dostupných dat zjistit, kolik jednotlivé subjekty výše uvedené sužby + - stojí. (uvádím níže „Kvantitativní výzkum“)

Zároveň je důležité dodat, že náklady spojené s jistotou, zádržným a čerpáním bankovních garancí, aj., které se následně projevují v ekonomice společnosti, se odráží i v konečné nabídkové ceně díla... což ho leckdy zdražuje o značnou část. Speciálně tak mám na mysli stavební zakázky v oblasti dopravních staveb.

Dalo by se tak tedy předpokládat, že na základě celkové ekonomické situace ČR, která se tak např. promítá ve snižování finančního budgetu u vypisovaných veřejných zakázek ze státního sektoru (tab.č.1) či na základě zvyšující se inflace v ČR (tab.č.2), budou jednotlivá odvětví, speciálně odvětví stavebnictví, odlehčena od zbytečných nákladů, které je pouze zatěžují a snižují jejich flexibilitu. To co mám na mysli, jsou především koncepční, dlouhodobé a hierarchické procesy, které nám do budoucna mohou zajistit kvalitní nastavení modelových situací, opírajících se o silné základy v podobě implementovaných zákonů s jasnými mantinely.

Tabulka č. 1., Přehled soutěžených VZ v letech 2008, 2009 a 2010 s rozdělením částek na stavební práce.

Rok	objem v mld. Kč	z toho pro stavební práce
2008	307,3	181,4
2009	299,3	150,4
2010	268,6	137,9

Tabulka č. 2., Přehled míry inflace v České republice, vyjádřené přírůstkem **průměrného ročního indexu** spotřebitelských cen vyjadřující procentní změnu průměrné cenové hladiny za 12 posledních měsíců proti průměru 12 - ti předchozích měsíců.

Rok	Měsíc											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2008	3,4	3,9	4,3	4,7	5,0	5,4	5,8	6,1	6,4	6,6	6,5	6,3
2009	5,9	5,4	5,0	4,6	4,1	3,7	3,1	2,6	2,1	1,6	1,3	1,0
2010	0,9	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,8	0,9	1,1	1,2	1,4	1,5
2011	1,6	1,7	1,7	1,8								

Samozřejmě je ale důležité zmínit, že na každý subjekt se při poskytování úvěrového rámce, pohlíží jinak a významnou roli, respektive postavení před bankou, tak abychom mohli vyjednávat nejlepší možné podmínky, hrají tyto ukazatele:

- Údaje o klientovi: činnost, majitele, management, vlastnická struktura
- Podnikatelský záměr při žádosti o úvěr (u projektů včetně „Feasibility Study“)
- Daňové přiznání za poslední 3 roky
- Kompletní účetní uzávěrku za poslední 3 roky, (rozvaha, výsledovka a příloha s komentáři)
- Výrok a zpráva auditora za poslední 3 roky, platí pouze pro Subjekty podléhající auditu

- Účetní výkazy za uplynulá čtvrtletí aktuálního roku
- Plánované finanční výkazy v rozsahu zkrácené výsledovky a rozvahy na příští rok/cash flow v případě financování delšího než jeden rok.
- Seznam největších odběratelů a dodavatelů (s podílem větším než 15% celkového obratu).
- Časová struktura pohledávek a závazků.
- Seznam přijatých bankovních úvěrů a seznam ostatních půjček, úvěrů, finančních výpomocí a jiných závazků
- Seznam pod-rozvahových závazků
- Seznam poskytnutých a přijatých záloh
- Soudy, správní řízení a exekuce s možným významným dopadem na hospodaření podniku.
- Potvrzení příslušného finančního úřadu, úřadu sociálního zabezpečení a zdravotních pojišťoven, že nejsou evidovány závazky po lhůtě splatnosti.
- Přehled zástavních práv na majetek klienta
- Přehled majetkových vazeb klienta
- Hodnota zajištění a majetkoprávní aspekty

Tabulka č. 3., vysvětlení k pohledávkám více než 90 dnů po splatnosti a nedobytným.

v 1.000		31.12.2008	%	poslední čtvrtletí	%
do splatnosti	CZK	0			
do 30 dnů po splatnosti	CZK				
do 90 dnů po splatnosti	CZK				
více než 90 dnů po splatnosti	CZK				
nedobytné	CZK				
celkem	CZK	0	0%	0	

Tabulka č. 4., vysvětlení k závazkům více než 90 dnů po splatnosti.

v 1.000		31.12.2008	%	poslední čtvrtletí	%
do splatnosti	CZK	0		0	
do 30 dnů po splatnosti	CZK				
do 90 dnů po splatnosti	CZK				
více než 90 dnů po splatnosti	CZK				
celkem	CZK	0	0%	0	0%

Tabulka č. 5., mimobilanční položky

Předmět leasingu	původní částka	Nesplaceno	Výše měsíční leasingové splátky	Splaceno / ke splacení v			Datum ukončení leasingu	leasingová společnost
				2008	2009	2010		
Technologie								
Automobily								
Celkem	0	0	0	0	0	0		

Z výše uvedeného, je tudíž zcela patrné, že bankovní instituce nenechávají nic náhodě a jakýkoli klient, který žádá o úvěrový rámec, kontokorent, či cokoliv jiného je podroben značné prověrce. Z tohoto důvodu si v následující kapitole „Kvantitativní výzkum“ dovoluji uvést dva modelové příklady, kdy se názorně pokusím ukázat ekonomickou závislost

jednotlivých subjektů na bankovních ústavech a cenu peněz jimi placenou za poskytované služby.

6 Kvantitativní výzkum

Pokusíme-li se matematicky naformulovat příkladový model, kdy na základě kvantitativních ukazatelů, vytvoříme dva subjekty ucházející se o veřejné zakázky, tak abychom si byli schopni dopočítat jimi placenou cenu za poskytované bankovní služby. Musíme především vycházet z toho, že oba dva subjekty (subjekt A, subjekt B) splňují podmínky pro čerpání tzv. úvěrového rámce uvedeného v kapitole „*Ekonomická zátěž*“.

Tabulka č. 6., příkladový model subjektu A a subjektu B

společnost	obrat	% bz z obratu	výše bz	úrok bz p.a.	náklady na úrok bz p.a.	výše zajištění bz v %	celková výše zajištění	% náklad na výši zajištění	celkový náklad na zajištění	náklad na bz za rok	% náklad na bz z obratu
A	2 000 000 000	10%	200 000 000	1,50%	3 000 000	50,00%	100 000 000	20,00%	20 000 000	23 000 000	1,15%
B	500 000 000	10%	50 000 000	2,20%	1 100 000	70,00%	35 000 000	20,00%	7 000 000	8 100 000	1,62%

V tabulce č. 6., jsem vytvořil modelovou situaci dvou společností, kdy první společnost označená jako (společnost A) má obrat 2mld. Kč a druhá společnost označená jako (společnost B) má obrat 500mil. Kč.

Vycházíme-li z praxe, tak obě tyto společnosti potřebují minimálně 10% ze svého obratu na pokrytí bankovních záruk, což u (společnosti A) činí 200mil. Kč a u (společnosti B) činí 50mil.Kč

Z důvodu poukázání na jednotlivé sestavování podmínek v praxi jsem zvolil mezi zmíněnými společnostmi, rozdíl co do velikosti, tak aby bylo patrné, jaká je realita.

Společnost A je větší, tudíž si u banky dokáže vyjednat lepší podmínky pro financování, má tedy 1,5% p.a. úroku za vystavené bankovní garance. Společnost B, si na základě své velikosti dokáže zajistit pouze úrok 2,2% p.a., tzn. společnost A má náklady na úroky v celkové výši 3mil. Kč p.a. a společnost B má náklady na úroky v celkové výši 1,1mil. Kč p.a.

Velice důležitým momentem je ta skutečnost, že banka pro zajištění těchto záruk žádá:

- po společnosti A, 50% z výše vystavených záruk
- po společnosti B, 70% z výše vystavených záruk

Neboli celková výše zajištění bankovních záruk činí:

- u společnosti A, 100 mil. Kč.
- u společnosti B, 35 mil. Kč.

To co se však především snažím říci, je ta skutečnost, že bohužel při současné praxi mají společnosti tyto prostředky deponované na účtech svých bank, nemohou s nimi nakládat a ještě za to platí. Tato doba bývá zpravidla po celou dobu záručních lhůt (5 - 6let), avšak k uvolňování finančních prostředků dochází jen velmi zřídka, neboť na základě dalších veřejných zakázek a nových záručních lhůt, jsou tyto prostředky neustále deponovány na účtech bank. Neboli můžeme říci, že se jedná o neustálý kolorit, kdy se zhotoviteli kumulují finanční prostředky na běžném účtu, aniž by si na ně mohl šáhnout.

Dalším nesporným faktem, který vnímám jako alarmující je to, že hodnota těchto deponovaných prostředků je pro společnosti mnohem vyšší. Jako příklad uvádím:

Jestliže obě společnosti mají splatnost faktur 90 dní a marži 5% „otočí“ peníze 4X za rok tzn. $4 \times 5 = 20\%$ hodnota peněz je pro společnosti A i B ve výši 20% tzn., že celkové náklady jsou pro (společnost A) 3mil. Kč, úrok z bank. garance 20mil. Kč, což znamená nerealizovaný zisk, tedy $20+3=23$ milKč. náklad pro (společnost A) na bankovní garance za rok. Pro (společnost B) celkové náklady 1,1 mil Kč, úrok z bank. garance 7mil. Kč., $1,1+7$ milKč=8,1milKč.

Na základě výše uvedeného příkladu je tedy zcela patrné, že stávající systém u vystavování bankovních garancí, aj. je více výhodný pro jednotlivé bankovní ústavy, než pro jednotlivé zadavatele či zhotovitele. K tomuto názoru mě především vede stávající tlak na zhotovitele, jak ze strany malého portfolia vypisovaných veřejných zakázek, tak neustále se zvyšujícím požadavkům u bankovních garancí, od jednotlivých zadavatelů. Což v případě nižšího počtu vypisovaných veřejných zakázek lze zcela jistě přičítat ekonomické recesy a klimatu na trhu, nicméně v případě zvyšujících se požadavků na bankovní záruky se dle mého názoru jedná spíše o to, že tento instrument je zneužíván jako eliminační síto pro nevyvolené subjekty, než zefektivnění celého procesu. Nutno dodat, ekonomika jednotlivých stavebních podniků, je v současnosti tímto systémem příliš zatížena a do jisté míry silně paralyzována.

Pokud bychom se čistě hypoteticky zabývali myšlenkou, kolik mají jednotlivé stavební společnosti deponovaných finančních prostředků u jednotlivých bank a kolik je tato tzv. úschova stojí. (tab.č.7) Tak vycházíme-li z toho, že záruční lhůta je 5 – 6let a přihlédneme-li k počtu vypisovaných veřejných zakázek za těchto 5 – 6let (zpětně). Můžeme se domnívat, že suma, která je deponována u bankovních ústavů se pohybuje, někde okolo 14,6 mld. Kč. Nemluvě o ušlém nerealizovaném zisku, tak jak jsem ho uvedl výše.(tab. č.6 + příklad) Dále pak jsem vytvořil předpoklad pro náklady spojené s využíváním bankovních záruk, kde se domnívám, že cena za využívané služby se pohybuje mezi 1% p.a. až 1,5% p.a. Zde jsem došel k výsledkům, u 1% p.a. 1,4mld. Kč. a u 1,5% p.a. 2,1mld. Kč. systém kterým jsem k výše uvedeným výsledkům došel, byl následující. Sečetl jsem položky za posledních 5 let a následně je dělil 5.

Bohužel veškerá data je zapotřebí brát s nutnou rezervou, neboť ani jeden finanční ústav (banka) mi zmíněná data neposkytl a volně dostupná nejsou. U tohoto „kvantitativního výzkumu“ jsem především vycházel z interních dat některých stavebních společností na trhu České republiky.

Tabulka č. 7. Předpoklad vystavených bankovních záruk z vypisovaných veřejných zakázek

Rok	Objem soutěžených VZ	Z toho pro stavební práce	Výše požadovaných bz, ze strany zhotovitelů, 10%	Cena za bz, 1% p.a.	Cena za bz, 1,5% p.a.
2006	303,2	160,7	16,0	1,6	2,4
2007	218,6	102,1	10,2	1,0	1,5
2008	307,3	181,4	18,1	1,8	2,7
2009	299,3	150,4	15,0	1,5	2,2
2010	268,6	137,9	13,7	1,3	2,0

7 Úvahy de lege ferenda

Z výše uvedeného nám tedy zcela zjevně vyplývá, že instituty jako pozastávka a bankovní záruky (garance), jsou instituty především chránící odběratele, resp. Zadavatele. Nicméně zároveň je nad slunce jasné, s čímž dříve nikdo nepočítal, že tyto instituty zásadním způsobem zasahují do ekonomiky jednotlivých stavebních společností a někdy i nabízených cen, zatímco bankovní domy tento systém do značné míry, využívají ke svému obohacování.

Pokud bych se měl pokusit předložit jiný donucovací nástroj se stejným efektem, avšak výrazně méně nákladný, domnívám se, že možností pro zajištění kvality a bezpečnosti

ze strany zhotovitelů je několik. Na mysli mám tak například moderní postkomunistické právo, které nám dává na výběr použití takových institutů, jako je například vykonatelný notářský zápis či obdobný zápis exekutorský. Samozřejmě nutno dodat, opírajících se o kvalitní zákon o veřejných zakázkách, kde je jasně definováno, jaké ekonomické parametry musí ten který uchazeč splňovat. To co by se do budoucna mělo především více zohledňovat při požadovaných kvalifikačních předpokladech a kvalifikačních kritériích, je historie, majetek, zaměstnanci a ekonomická situace.

8 Závěr

V uvedeném článku jsem se pokusil nastínit stávající stav v segmentu stavebnictví, respektive nevyhovující podmínky u prokazování pozastávek a bankovních záruk (garancí). Ekonomická situace na území České republiky je pro oblast stavebnictví stále nedobrá a výhledově můžeme konstatovat, že bude ještě horší. K tomuto názoru mě především vede neustále se snižující suma u vypisovaných veřejných zakázek a dále pak klima na stavebním trhu v České republice. Cílem tohoto příspěvku byla snaha pokusit se upozornit na jisté možnosti v prokazování ekonomické stability, které by zcela jistě dokázali segment stavebnictví do jisté míry oživit a rozdmýchat.

Seznam použité literatury

1. Pokorná, J Kovařík, Z., Čáp, Z., a kol., *Obchodní zákoník*. Nakladatelství Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, ISBN 978-80-7357-491-8
2. Raus, D., Neruda, R., *Zákon o veřejných zakázkách*. Nakladatelství LINDE PRAHA, a.s., 2007, ISBN 978-80-7201-677-8
3. Fiala, P., Dlouhý, M., *Základy kvantitativní ekonomie a ekonomické analýzy*. Nakladatelství Fakulty informatiky a statistiky (F4) VŠE v Praze, Praha 2006, ISBN 80-245-1087-1
4. Kinšt, J., Paroubek, J. *Rozpočtová skladba v roce 2010*. Nakladatelství ANAG, 2009, ISBN 978-80-7263-556-6

Kontakt:

Ing. Filip Bušina, MBA

Vysoká škola ekonomická v Praze

xbusf900@vse.cz

Ing. Matej BUZINKAI

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

Sociálno-ekonomické aspekty rastu čínskeho hospodárstva

matej.buzinkai@euba.sk

Abstrakt

Príspevok analyzuje sociálno ekonomické dopady vysokého ekonomického rastu Čínskej ľudovej republiky od zavedenia hospodárskych reforiem Teng Siao-pchinga. V úvode je popísaný vývoj HDP a HDP na obyvateľa a pozícia ČĽR v porovnaní s ostatnými krajinami. V druhej časti práce analyzujeme indikátory ako Giniho index a Index ľudského rozvoja. Posledná časť práce sa zaoberá vývojom miery chudoby a úspechom ČĽR pri implementácii miléniových rozvojových cieľov.

Kľúčové slová: Čínska ľudová republika, Giniho index, Index ľudského rozvoja, miera chudoby, miléniové rozvojové ciele

Abstract

This paper analyses the social economic impacts of the high economic growth of People's republic of China since the introduction of economic reforms of Deng Xiaoping. The introduction describes the evolution of GDP and GDP per capita and the position of PRC in the world ranking. In the second part we analyse indicators such as the Gini index and Human development index. The final part of the paper is dedicated to the evolution of poverty rate and the success that PRC has had with the implementation of millenium development goals.

Key words: People's republic of China, Gini index, HDI, poverty rate, millennium development goals

1 Úvod

Absolútny hrubý domáci produkt vytvorený Čínskou ľudovou republikou sa od roku 1980 do roku 2010 znásobil viac ako dvadsaťosem krát. V roku 1980 bolo HDP na obyvateľa merané pomocou parity kúpnej sily na úrovni približne 250 medzinárodných dolárov, v roku 2010 sa odhaduje na viac ako 7 500 medzinárodných dolárov, čo je veľmi vysoký, až 30 násobný nárast. Napriek tomu, že HDP na obyvateľa nie je skutočným vyjadrením životnej úrovne, taký významný nárast jeho hodnoty jednoznačne ilustruje zlepšenie priemernej ekonomickej situácie obyvateľstva. V roku 1980 bolo HDP per capita podľa parity kúpnej sily ČĽR na 137. mieste spomedzi krajín sveta, tesne za Nepálom, ale aj väčšinou krajín Afriky. Pre porovnanie, India, považovaná za jej najväčšieho ázijského konkurenta, bola na 123. mieste. Do roku 1995 čínske HDP per capita vzrástlo viac ako päť krát na 1 350 medzinárodných dolárov, čím sa posunula na 121. miesto a predbehla tak nielen väčšinu krajín subsaharskej Afriky, ale aj Indiu na 132. mieste. V roku 2010 sa ČĽR nachádza na 93.

mieste pred mnohými krajinami nielen Afriky, ale i Latinskej Ameriky a strednej a juhovýchodnej Ázie. Indické HDP na obyvateľa sa v tomto roku odhaduje na približne 3300 dolárov a krajina je 128. mieste. Podľa našich výpočtov zo štatistík MMF sa priemerné svetové HDP na obyvateľa v roku 2010 odhaduje na 13 579 medzinárodných dolárov, čínsky výsledok teda dosahuje 55% z tejto čiastky.¹

2 Vybrané ukazovatele rozvoja spoločnosti

Zvyšovanie hodnoty HDP na obyvateľa od zavedenia reforiem znamená, že sa priemerne zvyšovali príjmy. Dôležitejšie ako priemer je sledovať, ako rast hospodárstva ovplyvnil jednotlivé skupiny obyvateľstva a aká je distribúcia týchto rastúcich príjmov. Giniho koeficient vyjadruje mieru nerovnosti distribúcie príjmov v danej krajine, pričom jeho hodnoty sa pohybujú v rozmedzí od 0 do 1. Hodnota 0 znamená dokonalú príjmovú rovnosť, t.z. všetci majú rovnaké príjmy, a hodnota 1 znamená úplnú nerovnosť, teda jeden človek poberá celý príjem a ostatní nemajú žiaden príjem. V roku 2006 bol Giniho koeficient v Čínskej ľudovej republike 1,52-násobkom koeficientu v roku 1978, čo znamená, že príjmová nerovnosť v krajine narástla. V roku 2006 bol Giniho index na úrovni 0,44², čo je porovnateľné napríklad s výsledkom Turecka, či Filipín. Čína má nižšiu nerovnosť distribúcie príjmov ako väčšina krajín Afriky a Latinskej Ameriky, ale vyššiu ako mnohé krajiny Ázie. Nízka úroveň nerovnosti v rozdeľovaní dôchodkov na pomery rozvojových krajín je charakteristická najmä pre krajiny bývalého ZSSR, no okrem nich dosahuje ČĽR vyššie hodnoty aj v porovnaní s Indiou, Indonéziou či Vietnamom.³

Ďalšou možnosťou, ako porovnať rýchly rast HDP na obyvateľa v Číne so skutočným rozvojom spoločnosti a zlepšením životnej úrovne, je sledovať vývoj Indexu ľudského rozvoja (Human Development Index). Hodnoty HDI vyjadrujú životnú úroveň krajiny na základe takých hodnôt, akými sú očakávaná dĺžka života, gramotnosť dospelého obyvateľstva, HDP na obyvateľa a kombinovaná miera zápisu do škôl. V roku 1980 bol HDI ČĽR na úrovni 0,533⁴, čím sa zaraďovala medzi menej rozvinuté krajiny. V roku 2010 dosiahol hodnotu 0,663 a nachádza sa na 89. mieste spomedzi krajín sveta, teda na predných priečkach štátov so strednou hodnotou HDI. Dlhodobý rast HDI o roku 1980 do roku 2007 bol v Číne na úrovni 1,37, čo je jedna z najvyšších hodnôt vôbec a ČĽR má dnes životnú úroveň meranú Indexom ľudského rozvoja vyššiu ako je svetový priemer, či priemer regiónu východnej Ázie a Pacifiku.⁵ V rámci jednotlivých komponentov je pozoruhodný najmä vývoj miery gramotnosti dospelého obyvateľstva, ktorý bol v roku 1980 na úrovni 65,6%, na začiatku nového tisícročia už prekročil hranicu 90% a v roku 2010 presahuje 94%. Zvýšenie miery gramotnosti bolo jedným z priorít Komunistickej strany Číny. Zaujímavosťou je, že

¹ Report for Selected Countries and Subjects. IMF. 7.11.2010. Dostupné z http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=77&pr.y=7&sy=1980&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=924&s=NGDP_RPCH%2CNGDPD%2CNGDP_D%2CPPPPPC%2CPPSH%2CLUR%2CGGXCNL_NGDP%2CBCA&grp=0&a=

² CHEN, J. – DAI, D. – PU, M. et al.: The trend of the Gini coefficient of China. Brooks World Poverty Institute. Január 2010. Dostupné z <http://www.bwpi.manchester.ac.uk/resources/Working-Papers/bwpi-wp-10910.pdf>

³ Economy and inequality. International human development indicators. Dostupné z <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/161.html>

⁴ Human development index trends. International human development indicators. Dostupné z <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/81.html>

⁵ China - Country profile of human development indicators. International human development indicators. Dostupné z <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/CHN.html>

v Čínskej ľudovej republike vie dnes čítať a písať väčšia časť obyvateľstva ako napríklad v Mexiku, ktoré je členom OECD, či na Malte, ktorá je členom Európskej únie.⁶

3 Vývoj miery chudoby a miléniové rozvojové ciele

Napriek narastaniu príjmovej nerovnosti je nutné uznať, že ekonomické úspechy ČĽR od zavedenia reforiem a otvorenia hospodárstva výrazne znížili celkovú mieru chudoby v krajine. Počas posledných dvadsiatich rokov predstavoval pokles počtu chudobných v Číne až 75% celkového poklesu počtu chudobných ľudí v rozvojových krajinách.⁷ V prvom období po zavedení reforiem súviselo znižovanie miery chudoby predovšetkým s vysokou mierou rastu príjmu na jedného obyvateľa. Podľa čínskej štatistiky klesol počet chudobných z 250 miliónov, čo predstavovalo 30,7% populácie, v roku 1978 do roku 1985 na polovicu. V tomto období bolo zlepšovanie životných podmienok charakteristické tak pre mestá, ako aj pre vidiek, keďže sa ťažiskovou reformou prechádzal najmä poľnohospodársky sektor. Zefektívnením poľnohospodárskej výroby došlo k uvoľneniu veľkého počtu pracovnej sily, ktorá sa sťahovala do rýchlo sa rozvíjajúcich miest. V období ďalších siedmich rokov preto spolu so zvyšovaním priemerného HDP na obyvateľa dochádzalo k prehľbovaniu rozdielov medzi vidiekom a mestom. Čínska vláda iniciovala viacero celonárodných programov na boj s vidieckou chudobou, no pokles počtu chudobných na 80 miliónov v roku 1993 súvisel opäť predovšetkým s celkovým ekonomickým rastom.⁸ Výsledkom vládnych programov a kontinuálneho hospodárskeho rastu je, že počet ľudí pod národnou mierou chudoby v ČĽR podľa posledných údajov z roku 2004 je na úrovni 2,8%.⁹

Rozdielna je miera chudoby podľa Svetovej banky, ktorá sa rovná príjmu 1,25 USD na deň. Podľa prístupu Svetovej Banky bolo podľa posledných údajov z roku 2005 v ČĽR stále 16% obyvateľov pod hranicou chudoby.¹⁰ Aj podľa oficiálnych štatistík OSN sa však Číne podarilo od zavedenia reforiem dostať z pod hranice chudoby približne pol miliardy ľudí.¹¹ Napriek narastaniu príjmovej nerovnosti si teda čínsky model ekonomického rozvoja získava záujem ostatných rozvojových štátov bojujúcich s chudobou. Čínska hospodárska diplomacia vďaka obrazu krajiny, ktorá sa do veľkej miery doteraz dokázala vysporiadať s chudobou, má jednoduchšiu úlohu pri získavaní obchodných partnerov najmä v Afrike a Latinskej Amerike. Mnohé z Miléniových rozvojových cieľov ktorých slabá plnenie vo svete je objektom kritiky, boli v ČĽR splnené už pred cieľovým rokom 2015. Čínska vláda má dokonca vlastný súbor rozvojových cieľov, nazývaných Siao-kchang, čo je konfuciánsky výraz pre harmonickú

⁶ Adult literacy rate (both sexes). International human development indicators. Dostupné z <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/6.html>

⁷ China and the World Bank. World Bank. Dostupné z <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/CHINAEXTN/0,,menuPK:318958~pagePK:141132~piPK:141121~theSitePK:318950,00.html>

⁸ Poverty Statistics in China. National Bureau of Statistics, China. September 2004. Dostupné z http://www.nscb.gov.ph/poverty/conference/papers/4_poverty%20statistics%20in%20china.pdf

⁹ Population below national poverty line, total, percentage. United Nations Statistics Division. Dostupné z <http://data.un.org/Data.aspx?d=MDG&f=seriesRowID%3A581>

¹⁰ Human development indicators. Dostupné z http://databank.worldbank.org/ddp/html-jsp/QuickViewReport.jsp?RowAxis=WDI_Series~&ColAxis=WDI_Time~&PageAxis=WDI_Ctry~&PageAxisCaption=Country~&RowAxisCaption=Series~&ColAxisCaption=Time~&NEW_REPORT_SCALE=1&NEW_REPORT_PRECISION=0&newReport=yes&ROW_COUNT=8&COLUMN_COUNT=32&PAGE_COUNT=1&COMMA_SEP=true

¹¹ UNDP China. 2010. China and a Sustainable Future: Towards a Low Carbon Economy and Society. China translation and publishing corporation. Beijing, apríl 2010. ISBN 978-7-5001-2498-6.

spoločnosť. Mnohé ciele na dosiahnutie Siao-kchang sa výrazne podobajú na Miléniové rozvojové ciele a UNDP podporuje čínsku vládu v úsilí ich dosiahnuť.

Prvý rozvojový cieľ, znížiť na polovicu počet ľudí žijúcich pod hranicou chudoby a trpiacich hladom bol v krajine podľa UNDP splnený. Veľkosť vidieckeho obyvateľstva, ktoré žije za menej ako jeden dolár na deň, klesol z 85 miliónov v roku 1990 na menej ako 36 miliónov v roku 2009. Rovnako bol dosiahnutý druhý cieľ zabezpečiť každému obyvateľovi základné vzdelanie. Miera zápisu do škôl je u dievčat a chlapcov v Číne takmer rovnaká, a OSN teda považuje tretí rozvojový cieľ, podporovať rodovú rovnosť, v krajine za pravdepodobne splnený. Detská miera úmrtnosti v krajine klesla z 61% v roku 1991 na 17,2% v roku 2004 a Čína teda už vtedy prekročila rozvojový cieľ znížiť úmrtnosť detí do 5 rokov o dve tretiny. Piaty rozvojový cieľ súvisiaci so zlepšením zdravia matiek je takisto splnený na štátnej úrovni, no UNDP upozorňuje na výrazné rozdiely medzi rozvinutým Východom a zaostalým Západom krajiny. OSN sa v prípade Číny optimisticky pozerá aj na boj s rozširovaním vírusu HIV, malárie a iných infekčných ochorení. Od roku 1998 do roku 2008 narástla zalesnená plocha v Číne zo 16,5% na viac ako 20% a projekty čínskej vlády zabezpečili pitnú vodu pre 220 miliónov obyvateľov vidieka, a krajina tak splnila siedmy rozvojový cieľ so šesťročným predstihom. Posledný rozvojový cieľ sa považuje za trvalo prebiehajúcu iniciatívu na posilnenie globálneho partnerstva usilujúceho o rozvoj. V tomto ohľade UNDP oceňuje, že ČLR uskutočnila viac ako tisíc projektov v rámci partnerstva medzi krajinami Juhu a odpustila 380 dlžôb 50 najchudobnejším krajinám, ktoré majú diploatické vzťahy v ČLR a iným vysoko zadlženým krajinám. Jeden z najpozoruhodnejších výsledkov dosiahla krajina v rozširovaní používateľov internetu, čo je takisto jeden z cieľov, o ktoré sa snaží OSN. Z 2,1 milióna používateľov internetu v roku 1998 narástol ich počet do roku 2010 na 420 miliónov.¹²

Zoznam použitej literatúry

1. Adult literacy rate (both sexes). International human development indicators. Dostupné z <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/6.html>
2. Economy and inequality. International human development indicators. Dostupné z <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/161.html>
3. Human development index trends. International human development indicators. Dostupné z <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/81.html>
4. Human development indicators. Dostupné z http://databank.worldbank.org/ddp/html-jsp/QuickViewReport.jsp?RowAxis=WDI_Series~&ColAxis=WDI_Time~&PageAxis=WDI_Ctry~&PageAxisCaption=Country~&RowAxisCaption=Series~&ColAxisCaption=Time~&NEW_REPORT_SCALE=1&NEW_REPORT_PRECISION=0&newReport=yes&ROW_COUNT=8&COLUMN_COUNT=32&PAGE_COUNT=1&COMMA_SEP=true
5. IMF report. Dostupné z www.imf.org

¹² UNDP China. 2010. MDGs in China. 2010. [online]. 24.8.2011. Dostupné z <http://www.undp.org.cn/modules.php?op=modload&name=News&file=article&catid=32&sid=6>

6. CHEN, J. – DAI, D. – PU, M. et al.: The trend of the Gini coefficient of China. Brooks World Poverty Institute. Január 2010. Dostupné z <http://www.bwpi.manchester.ac.uk/resources/Working-Papers/bwpi-wp-10910.pdf>
7. China - Country profile of human development indicators. International human development indicators. Dostupné z <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/CHN.html>
8. China and the World Bank. World Bank. Dostupné z <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/CINAEXTN/0,,menuPK:318958~pagePK:141132~piPK:141121~theSitePK:318950,00.html>
9. Population below national poverty line, total, percentage. United Nations Statistics Division. Dostupné z <http://data.un.org/Data.aspx?d=MDG&f=seriesRowID%3A581>
10. Poverty Statistics in China. National Bureau of Statistics, China. September 2004. Dostupné z http://www.nscb.gov.cn/poverty/conference/papers/4_poverty%20statistics%20in%20china.pdf
11. UNDP China. 2010. China and a Sustainable Future: Towards a Low Carbon Economy and Society. China translation and publishing corporation. Beijing, apríl 2010. ISBN 978-7-5001-2498-6.
12. UNDP China. 2010. MDGs in China. 2010. [online]. 24.8.2011. Dostupné z <http://www.undp.org.cn/modules.php?op=modload&name=News&file=article&catid=32&sid=6>

Kontakt:

Ing. Matej Buzinkai

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1
85235 Bratislava
Slovenská republika

Ing. Marek CSABAY, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

OBCHODNÁ POLITIKA AKO NÁSTROJ ROZVOJA

csabay@euba.sk

Abstrakt

Príspevok sa v stručnosti zaoberá vybranými aspektmi významu obchodnej politiky ako nástroja hospodárskeho rozvoja. Poukazuje na skutočnosť, že popri iných rozvojových nástrojoch krajiny často siahajú k využitiu obchodnej politiky vo svojich rozvojových stratégiách, a to najčastejšie v podobe importnej substitúcie a podpory exportu. Príkladom ich úspešnej aplikácie môžu byť rozvojové stratégie novoindustrializovaných krajín juhovýchodnej Ázie.

Abstract

The article deals in brief with selected aspects of the importance of the trade policy as an instrument of economic development. It stresses the fact that besides other development instruments states often use trade policy in their development strategies in its two forms – import substitution and export promotion. Development strategies of the south-east Asian newly industrialized countries can be used as an example of their successful application.

Zahraničný obchod je jednou z najvýznamnejších síl ovplyvňujúcich proces hospodárskeho rozvoja.¹ Samozrejme, to je možné len za predpokladu určitej miery konkurencieschopnosti domácej produkcie. Je úlohou vlády, aby identifikovala súčasné a perspektívne konkurencieschopné sektory ekonomiky a vytvorila nástroje na ich podporu. To vyžaduje dôkladnú znalosť štruktúry vlastnej ekonomiky a potenciálu, ktorý možno vytvoriť na základe kombinácie dostupných výrobných faktorov prostredníctvom špecializácie. V zmysle neoklasickej teórie je komparatívna výhoda postavená na základe vybavenosti výrobnými faktormi.² Krajiny sa teda sústredia na takú produkciu, ktorá je postavená na výrobnom faktore, ktorého majú relatívny prebytok, a preto je relatívne lacný.

Ako sme uviedli už skôr, rozvojové krajiny najčastejšie disponujú prebytkom výrobného faktora práca, a preto by logickým vyústením mala byť orientácia hospodárstva na pracovne náročné odvetvia. To vysvetľuje prevažujúce zameranie na primárne odvetvia, prípadne na iné výrobné odvetvia nenáročné na technológie a kapitál. Vzhľadom na štruktúru svetového hospodárstva, rozdielnu konkurenčnú schopnosť jednotlivých ekonomík, zmeny v spotrebiteľskom správaní a dopyte na zahraničných trhoch, ako aj zmeny v relatívnej faktorovej vybavenosti z dlhodobého hľadiska, je zrejmé, že konkurenčná pozícia krajiny sa prirodzene vyvíja a mení. Pri včasnej identifikácii trendov v externom prostredí však môže k zmene konkurenčnej pozície prispieť i vláda prostredníctvom aktívnej snahy o zmenu

¹ Perkins, D., H. a kol.: Economics of Development. New York: Norton 2001, str. 619

² Lipková, E. a kol.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint 2006, str. 45

štruktúry hospodárstva v prospech perspektívnych odvetví v súlade s kindlebergerovskou predstavou o transformujúcich sa ekonomikách. Táto zmena je o to významnejšia, že vláda môže export v týchto odvetviach podporiť ďalšími hospodárskopolitickými opatreniami v rámci proexportnej politiky, čím môže ďalej posilniť konkurenčnú pozíciu krajiny.

Zmena štruktúry hospodárstva sa ostatne javí ako nevyhnutná vzhľadom na známe závery vyplývajúce z Prebischovej-Singerovej hypotézy. Z historického hľadiska sa ceny primárnych komodít znižovali v porovnaní s cenami hotových výrobkov.³ Prebisch a Singer tak dospeli k záveru, že relatívne postavenie rozvojových štátov – ktoré sú predovšetkým exportérmi primárnych komodít – sa časom zhoršuje v porovnaní s vyspelými štátmi.⁴ Ako nástroje zmeny tohto vývoja navrhli proces industrializácie sprevádzaný z obchodnopolitického hľadiska ochranou domáceho trhu, čím formulovali základné myšlienky import substituujúcej industrializácie (ISI).

Substitúcia dovozu je typickým príkladom dovnútra orientovanej rozvojovej stratégie, ktorá má poskytnúť krajine priestor na to, aby sa prirodzene rozvíjala v zmysle graduálneho rozvoja priemyselných odvetví, technológií a postupnej kapitálovej akumulácie v súlade s vybavenosťou výrobnými faktormi. Ako teoretický protiklad môžeme uviesť navonok orientované stratégie spočívajúce v podpore slobodného obchodu.⁵ Tu však musíme podotknúť, že tieto stratégie sa zväčša zaoberajú otázkami exportnej orientácie, a teda podpory exportu, ktorá vo väčšej či menšej miere predstavuje zásah do hospodárskej súťaže a je prejavom agresívneho protekcionizmu.⁶ Tým sa do istej miery kompenzuje názor, že navonok orientované stratégie sú stratégiami slobodného obchodu. Týmto možno boli viac v čase absencie sofistikovaných systémov podpory exportu na začiatku druhej polovice 20. storočia, avšak v 21. storočí možno považovať systémy podpory exportu za globálne rozšírený fenomén. V každom prípade, ako základné alternatívne obchodnopolitické stratégie rozvoja ekonomiky sa javia importná substitúcia (IS) a podpora exportu (PE).

Zástancovia importnej substitúcie tvrdia, že zaostávajúce ekonomiky majú v prvej fáze nahradiť vlastnou produkciou dovoz jednoduchých hotových výrobkov a v neskorších fázach rozvoja potom širšie spektrum viac sofistikovaných tovarov vo väčšom počte odvetví. V oboch prípadoch sa tak má stať za vysokej ochrany vnútorného trhu prostredníctvom tarifných a netarifných prekážok obchodu. Z dlhodobého pohľadu je – v prípade úspešnej aplikácie – pozitívnym prínosom tejto rozvojovej stratégie vybudovanie celej škály nových priemyselných odvetví, diverzifikácia hospodárstva a vytvorenie schopnosti vyrábať množstvo tovarov predtým dostupných výhradne prostredníctvom dovozu. Ďalšími pozitívnymi efektmi IS sú:

- zníženie závislosti od dovozu,
- potenciálne zlepšenie salda platobnej bilancie,
- rozvoj nových technológií a výrobných postupov,
- stimulácia inovatívnosti, výskumu a vývoja,
- rozvíjanie poznatkov, schopností a zručností domáceho obyvateľstva,
- tlak na znižovanie cien prostredníctvom úspor z rozsahu,
- potenciálne zvýšenie konkurencieschopnosti na ďalšie fázy rozvoja.

Podpora exportu na druhej strane sa sústreďuje na vývoz tak primárnych komodít, ako aj hotových výrobkov od začiatku svojej implementácie, a to v závislosti od štruktúry hospodárstva a konkurencieschopnosti jednotlivých odvetví. Hlavnou motiváciou je

³ Todaro, M., P., Smith, S., C.: Economic Development. Harlow: Pearson – AddisonWesley, 2006, str. 586

⁴ Lipková, L. a kol.: Ekonometrické teórie: medzinárodná ekonómia. Bratislava: Ekonóm 2010, str. 129

⁵ Bližšie pozri napr. Streeten, P.: Trade Strategies for Development. London : Macmillan 1974

⁶ Pre bližšie vymedzenie podpory exportu pozri napr. Csabay, M.: K teoretickému vymedzeniu podpory exportu. In: Ekonomický časopis, 55, 2007, č. 8, ISSN 0013-3035, s. 793-810

nahradenie obmedzeného domáceho trhu väčšími príležitosťami na svetových trhoch. Čistý export predstavuje dodatočný impulz na hospodársky rast a prináša so sebou viacero pozitívnych efektov. Vlády sú motivované k takejto orientácii hospodárskej politiky viacerými faktormi:⁷

- realizácia prebytku domácej produkcie,
- efektívnejšie využitie výrobných kapacít,
- využitie úspor z rozsahu (economies of scale),
- rovnováha platobnej bilancie,
- zníženie zahraničného dlhu,
- rast zamestnanosti,
- kompenzácia podpory v zahraničí,
- rast konkurencieschopnosti domácej produkcie,
- transfer technológií,
- podpora hospodárskeho rastu.

V praxi je aplikácia oboch zdanlivo protikladných obchodnopolitických rozvojových stratégií oveľa menej zjavná. Naopak, väčšina krajín aplikovala v rôznych fázach rozvoja obe z nich, pričom stratégia importnej substitúcie zväčša predchádza exportnej orientácii. Po aplikácii PE však vo vybraných odvetviach môže byť – a aj býva – IS stále aplikovaná. V zásade môžeme konštatovať, že voľba obchodnopolitickej stratégie sa vo väčšine prípadov v praxi nedeje na úrovni hospodárstva, ale na úrovni priemyselných odvetví v závislosti od ich medzinárodnej konkurencieschopnosti.

Ak zoberieme do úvahy dve možné orientácie politiky rozvoja – IS a PE – a dve skupiny obchodovateľných tovarov – primárne komodity (poľnohospodárske produkty a suroviny) a sekundárne komodity (hotové výrobky) – môžeme dospieť k štyrom variantom ich aplikácie v praxi⁸:

1. primárne navonok orientované politiky (podpora exportu poľnohospodárskych produktov a surovín),
2. sekundárne navonok orientované politiky (podpora exportu hotových výrobkov),
3. primárne dovnútra orientované politiky (budovanie sebestačnosti v produkcii poľnohospodárskych produktov a surovín),
4. sekundárne dovnútra orientované politiky (budovanie sebestačnosti v produkcii hotových výrobkov).

Priekopníkmi oboch strategických orientácií boli krajiny Juhovýchodnej Ázie, ktoré označujeme ako tzv. ázijské tigre – Taiwan, Južná Kórea, Hongkong a Singapur. Vďaka svojím špecifickým predpokladom dokázali na pomyselnom rebríčku hospodárskych stratégií postupovať najrýchlejšie a ostatné rozvojové štáty ich postupne nasledovali. Zmena rozvojových stratégií (či skôr ich postupné pridávanie) bola sprevádzaná zmenami v štruktúre priemyselných odvetví. Prvotné problémy spojené s rozvratom ich ekonomík boli eliminované prostredníctvom vybudovania primárnej sebestačnosti (potravinovej a energetickej), ktorá im umožnila ďalší rozvoj. Následná sekundárna importná substitúcia (rozvoj priemyselných odvetví) bola implementovaná prakticky paralelne s primárnou podporou exportu (vývoz poľnohospodárskych produktov). Rozvoj priemyselnej štruktúry mal tiež svoje špecifiká. Prvotná import substituujúca industrializácia sa spájala s priemyselnými odvetviami náročnými na prácu, keďže tieto ekonomiky disponovali v tom

⁷ Csabay, M.: K teoretickému vymedzeniu podpory exportu. In: Ekonomický časopis, 55, 2007, č. 8, ISSN 0013-3035, str. 793-810

⁸ Todaro, M., P., Smith, S., C.: Economic Development. Harlow: Pearson – AddisonWesley, 2006, str. 622

období skôr voľnou lacnou pracovnou silou ako kapitálom. Až následne (okrem odvetví s účasťou štátom vlastnených podnikov napr. v energetickom priemysle, hutníckom priemysle a i.) boli vybudované priemyselné odvetvia náročné na kapitál a neskôr na technológie. Sekundárna podpora exportu (vývoz hotových výrobkov) bola v každom odvetví aplikovaná po dosiahnutí konkurencieschopnosti na zahraničných trhoch. Je však nespornou skutočnosťou, že úspech obchodno-politických stratégií rozvoja je závislý od konkurencieschopnosti domácej priemyselnej produkcie a jej štrukturálnej adaptácie v súlade s výzvami a príležitosťami, ktoré prinášajú zahraničné trhy.

Zoznam použitej literatúry

1. Csabay, M.: K teoretickému vymedzeniu podpory exportu. In: Ekonomický časopis, 55, 2007, č. 8, ISSN 0013-3035, s. 793-810
2. Lipková, Ľ. a kol.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint 2006
3. Lipková, Ľ. a kol.: Ekonometrické teórie: medzinárodná ekonómia. Bratislava: Ekonóm 2010
4. Perkins, D., H. a kol.: Economics of Development. New York: Norton 2001
5. Streeten, P.: Trade Strategies for Development. London : Macmillan 1974
6. Todaro, M., P., Smith, S., C.: Economic Development. Harlow: Pearson – AddisonWesley, 2006

HODŽOVA STREDNÁ EURÓPA V SÚČASNEJ PERSPEKTÍVE

Abstrakt

Tento príspevok sa zaoberá témou strednej Európy. Cieľom príspevku je predstaviť Hodžovu víziu strednej Európy z pohľadu súčasnej perspektívy. Stredná Európa je región, ktorý môže byť rozlične definovaný. Hlavné body tohto príspevku sú Milan Hodža a jeho doba, definícia strednej Európy, inštitucionálna štruktúra a identita.

Kľúčové slová: stredná Európa, Milan Hodža, definícia, inštitucionálna štruktúra, identita

Abstract

This paper deals with the issue of Central Europe. The goal of this contribution is to present Hodža's vision of Central Europe from the view of nowadays perspective. Central Europe is a region, which can be variously defined. The main points of this paper are Milan Hodža and his era, definition of Central Europe, institutional structure and identity.

Key words: Central Europe, Milan Hodža, definition, institutional structure, identity

1 Úvod

Témou predloženého príspevku je problematika strednej Európy cez prizmu Hodžových koncepcií s ohľadom najmä na súčasnú perspektívu a ich použiteľnosť v aktuálnej dobe a súčasnej politickej situácii. Stredná Európa a hlavne jej spolupráca, resp. nespôlupráca predstavuje stále aktuálnu tému. Tento geografický alebo geopolitický priestor sa vyznačuje určitými špecifickými znakmi, medzi ktoré patrí multietnicita, prítomnosť veľkého množstva malých štátov, ako aj národnostných menšín, ktoré sa nachádzajú v prihraničných oblastiach susedných štátov a nechcú sa vzdať vlastných identít, čo vyvoláva občasné erupcie nacionalizmov. Stredná Európa sa vyznačuje častým striedaním hraníc pod vplyvom zmeny hegemonov. Prakticky nikdy nebola slobodná, a preto sa musela vždy prispôsobovať svojvôli iných štátov.

V príspevku je zachytený len veľmi úzky segment zo života a dejinného vývoja strednej Európy. Stretávajú sa tu dve dejové línie, ktorými sú stredná Európa a život Milana Hodžu. Zvolený prístup k týmto dvom témam je syntetický, pretože ich nie je možné navzájom od seba oddeliť. Navzájom sa dopĺňajú, prelínajú a ovplyvňujú. Príspevok tak zasadzuje tému do určitého historického rámca, ktorý je limitovaný životom Milana Hodžu a na druhej strane sa snaží tieto koncepcie vytrhnúť z daného časového kontextu a zasadiť ich do aktuálneho politického kontextu, pričom upozorňuje na tie aspekty, ktoré je možné takto preniesť a tiež na tie, ktoré sú v súčasnej perspektíve už neaktuálne.

2 Milan Hodža a jeho doba

Medzi kľúčové determinanty, ktoré vplývali na osobnosť Milana Hodžu a v konečnom období aj na jeho stredoeurópske koncepcie patrí hlavne národne uvedomelé rodinné prostredie, neskôr štúdiá a vzdelanie nadobudnuté v zahraničí, ktoré mu tak umožnili uvažovať v širších, nadnárodných súvislostiach.

Vplyvy myšlienkového sveta Milana Hodžu boli podmienené danou historickou etapou so všetkými atribútmi, ktoré k nej patrili. Je možné sem zaradiť najmä kresťanstvo, od ktorého sa však do istej miery dokázal oslobodiť, pretože nebol bigotne veriacim. S kresťanstvom súviseli určité národné tradície a jeho predstavy o nacionalizme. Národnou otázkou sa zaoberalo aj hlasistické hnutie, ktorého niektoré princípy Milan Hodža prijal. Jedným z nich bol aktivizmus, od ktorého sa dostal na pozíciu agrarizmu a agrárnej demokracie a od neho bol len malý krok k jeho národohospodárskym aktivitám. Milan Hodža však prekročil v národohospodárskych aj v iných oblastiach svojho uvažovania aj praktickej činnosti národný rozmer, čo dokazuje jeho geopolitická tvorba týkajúca sa najmä problematiky strednej Európy.

Určitém predvojom Hodžovho politického pôsobenia bola publicistická činnosť, ktorá logicky nadväzuje na vyššie uvedený komplex politických názorov, postojov a tém.

Jeho publicistická činnosť sa tak miestami prekrýva s teoretickými koncepciami stredoeurópskeho regionalizmu, ktoré majú určitú časovú súslednosť, čo bolo opäť podmienené historickými udalosťami a práve tam je treba hľadať zmeny postojov, názorov a záujmov, ktoré u Milana Hodžu nastali. Je možné u neho reflektovať belvederské obdobie, medzivojnovú etapu a obdobie druhej svetovej vojny, kedy pôsobil v exile. Hodžove geopolitické koncepcie gradujú úvahou nad celoeurópskou integráciou, čím Milan Hodža prekročil tieň stredoeurópskeho mysliteľa.

Milan Hodža sa dlhodobo zaoberal strednou Európou, pričom tri uvedené obdobia zodpovedajú aj etapám v jeho koncepcnej tvorbe. Prvou bolo obdobie pred koncom prvej svetovej vojny, kedy ešte zotrval na pozícii zachovania Rakúsko-Uhorska, potom medzivojnové obdobie, kedy prichádzal s tzv. Hodžovým alebo Dunajským plánom alebo chcel reformovať Malú dohodu a nakoniec jeho exilové obdobie, kedy obnovil niektoré svoje pôvodné návrhy a pretavil ich do svojho posledného diela, ktorým bola kniha Federácia v strednej Európe.

Milan Hodža vo svojom vrcholnom diele Federácia v strednej Európe, ktorým zavŕšil svoju politickú kariéru a takisto aj svoj život v období jeho exilového pôsobenia, veľmi precízne a plasticky navrhol budúcu podobu strednej Európy a jej organizačný rámec.

Hodžova koncepcia počítala s vytvorením viacerých integračných kondenzačných jadier, pričom jedným z nich mala byť aj stredná Európa. Hodža teda považoval strednú Európu za jednu z možných platforiem pre neskoršie celoeurópske zjednotenie. Vidíme však, že realita európskych integračných procesov prebiehali iným smerom alebo spôsobom. Práve západná Európa sa stala centrom európskej integrácie, z ktorého sa ďalej šíri viacerými smermi, okrem iného aj na východ.

Milan Hodža videl budúcnosť strednej Európy do určitej miery v zidealizovanej podobe, pretože nepredpokladal, že nastane jej sovielizácia v období po druhej svetovej vojne, kedy prakticky nebolo možné, aby sa stredná Európa osamostatnila. Milan Hodža stále idealisticky dúfal, že si zachová svoju slobodu vo vzťahu k ZSSR alebo západným mocnostiam.

Ukazuje sa však, že práve európske integračné procesy vedú k jej stmelovaniu súbežne s uvedomením si potreby spoločného postupu pri vstupe do EÚ a rovnako aj v spojení s presadzovaním spoločných regionálnych záujmov v inštitucionálnej štruktúre EÚ.

Z toho vyplýva, že regionálna integrácia sa tak stáva produktom európskej integrácie, ktorá ju tak prebehla.

3 Vymedzenie strednej Európy

Milan Hodža písal svoje dielo *Federácia v strednej Európe* v období 2. svetovej vojny, v dôsledku čoho je možné cítiť na jeho riadkoch určitý pocit hrozby a napätia, s ktorým Milan Hodža počíta. Z jeho riadkov vyplýva neustály pocit tlaku či už z východnej alebo západnej strany. Hodža sa tak snažil vytvoriť akýsi obranný blok, proti týmto hrozbám z oboch strán integráciou strednej Európy, pričom tieto hrozby mali priamy politický charakter.

Dá sa povedať, že Hodžova stredná Európa sa formovala nie ako produkt tvorivého konštruktívneho myslenia, ale ako produkt opozície hlavne voči koncepcii Mitteleuropy z dielne nemecky píšucich autorov, hlavne Friedricha Naumanna.

Samotný Milan Hodža vylučoval Nemecko zo strednej Európy. Takto chápaná stredná Európa má jednoznačne pragmatické dôvody. Hodža neuvádza, že Nemecko bolo pre strednú Európu kultúrotvorným elementom. Znamená to, že toto definovanie strednej Európy nemá kultúrne pozadie, ale je spojené s politickými cieľmi.

V súčasnej dobe je tu možné opäť pozorovať určité hrozby a to z oboch strán, nemajú však podobu politickú ale hospodársku. Nemecko to dokazuje prítomnosťou svojich nemeckých podnikateľských subjektov v tomto priestore a naopak ruská hrozba spočíva v možnosti zastavenia prívodu ropy alebo zemného plynu.

V súčasnosti vylučovanie Nemecka zo strednej Európy nemá význam a bolo by to kontraproduktívne, pretože Nemecko plní v stredoeurópskom priestore významnú rolu v podobe zahraničných investícií, čo so sebou prináša prílev pracovných miest.

Milan Hodža vymedzil strednú Európu v roku 1922 zaradením nasledujúcich krajín: Poľsko, Československo, Rakúsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Juhoslávia a Grécko.¹ Ak chceme posunúť Hodžove vymedzenie strednej Európy do súčasnej perspektívy, tak ju môžeme posudzovať z hľadiska prepočtu vážených hlasov jednotlivých krajín a môžeme tak dospieť k jednoznačnému záveru, že takáto koalícia v Rade ministrov, ktorá je z hľadiska reálneho presadzovania záujmov členských krajín EÚ rozhodujúcou inštitúciou, je nepriechná, pretože nedisponuje potrebnou väčšinou.

Naopak Masarykova koncepcia veľmi široko chápanej strednej Európy, ktorá prechádza severo-južným smerom sa z hľadiska matematického prepočtu ukazuje o niečo silnejšia. Predstavuje tak úzky pás medzi východnou a západnou Európou a zahŕňa tieto národy: Gréci, Turci, Albánci, Bulhari, Rumuni, Slovinci, Chorváti, Srbi, Maďari, Slováci, Česi, Poliaci, Litovci, Lotyš, Dáni, Fíni, Estónci, Švéd, Nóri, Laponci.²

Zároveň tu treba však upozorniť na tú skutočnosť, že s rastom počtu aktérov rastie aj pravdepodobnosť stretu ich záujmov, príp. potreba viesť zdĺhavé vyjednávania a vytváranie koalícií.³

Napriek tomu treba povedať, že stredná Európa, nech je v akejkoľvek podobe, bez Nemecka je stále slabou strednou Európou. Hlavne z utilitárnych dôvodov predstavuje Nemecko vzhľadom k percentuálnemu podielu hlasov na váženom hlasovaní pre strednú Európu kľúčového hráča so strategickým významom a to hlavne v súvislosti s prijatím Lisabonskej zmluvy, ktorá upravuje vážené podiely hlasov.

¹ LUKÁČ, P.: *Milan Hodža v zápase o budúcnosť strednej Európy v rokoch 1939 – 1944*. Bratislava : Veda, 2005, s. 31.

² KARLSSON, I.: *Európa a národy – európsky národ alebo Európa národov*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1998, s. 35 – 36.

³ ADAMCOVÁ, M., KLUS, M.: *Verejná politika*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2006, s. 40.

Vysvetlenie je jednoduché. Ak posunieme nemecký element do súčasných podmienok EÚ, tak práve u Nemecka nastal výrazný nárast percentuálneho podielu vážených hlasov z 8,3 % na 16,7 %⁴ v Rade ministrov, čím sa stáva jednoznačne najsilnejším hráčom v tejto inštitúcii z hľadiska numerického počtu v rámci váženého hlasovania. Rovnako aj Lisabonská zmluva posilňuje postavenie veľkých štátov v zmysle percentuálneho podielu hlasov oproti malým krajinám, ktorým ich percentuálny podiel naopak znižuje.

Podľa Milana Hodžu mala byť stredná Európa samostatnou jednotkou, ktorá by nepripadla do žiadnej sféry vplyvu. V súčasnosti zahraničnopolitická orientácia vplyvom vstupu stredoeurópskych krajín do euroatlantických štruktúr je determinovaná práve touto skutočnosťou. Znamená to, že stredná Európa patrí politicky k západnej Európe, resp. k západnému svetu.

A úplne nerealizovateľné sú Hodžove neskoršie úvahy o začlenení Albánska alebo dokonca Turecka do stredoeurópskeho priestoru aj z toho dôvodu, že tieto krajiny nie sú členskými krajinami EÚ, rovnako sú diametrálne kultúrne odlišné od strednej Európy, ako aj svojim náboženstvom a takisto Turecko je drvivou väčšinou svojho územia prítomne v Ázii.

V období po páde železnej opony sa objavujú nasledujúce definície, ktoré už reflektujú meniacu sa dobu a rozpad bipolárneho rozdelenia sveta:

- **Stredoeurópska zóna stability a bezpečnosti**, ktorá mala pozostávať z postkomunistických krajín bývalého sovietskeho bloku,⁵
- **Alexandra Duleba**: Slovensko, Rumunsko a Bulharsko spolu s Ukrajinou vytvoria novú strednú Európu,⁶
- **Višegrádska trojka** (štvorka) – hlavným poslaním tejto spolupráce bolo vzájomne si pomôcť pri integrácii do Európskej únie a Severoatlantickej aliancie,⁷
- **Zbigniew Brzezinski** bol protagonistom amerického modelu strednej Európy, ktorý by bol založený na užšej spolupráci Česka, Slovenska, Poľska aj iných stredoeurópskych štátov, ktoré majú tak spolu s podporou USA a ďalších západných krajín limitovať vplyv Nemecka v tejto oblasti,⁸

Z uvedeného vyplýva, že Hodžovo vymedzenie strednej Európy sa do určitej miery zhoduje aj s niektorými súčasnými stredoeurópskymi koncepciami, hlavne čo sa týka tzv. krajín stredoeurópskeho jadra (Slovensko, Česko, Maďarsko, Poľsko), ktoré s vysokou pravdepodobnosťou budú vždy prítomné v každej koncepcii, ktorá bude vymedzovať stredoeurópsky priestor.

4 Inštitucionálny rámec federácie

Podľa Milana Hodžu mal stredoeurópsku federáciu spravovať prezident, ktorý by bol zároveň najvyšším veliteľom armády. Bol by volený Konferenciou ministerských predsedov členských štátov. Federálny kongres mal mať jednoročnú zasadaciu periódu. Prezident by menoval federálneho kancelára, veliteľov správy armády, členov vlády na základe návrhu kancelára, ktorému sú zodpovední. Federálni ministri s rezortom mali mať štátnych

⁴ ŠREIN, Z.: *Lisabonská smlouva – další krok rozvoje integrace i téma velkých sporů*. In: PELTRÁM, A. a kol.: *Evropská integrace a Česká republika*. Praha : Grada Publishing, 2009, s. 59 – 60.

⁵ DULEBA, A.: *Koniec súčasnej strednej Európy? Ukrajina a Slovensko po prvej vlne rozšírenia NATO: Geopolitické scenáre budúceho vývinu neintegrovanej strednej Európy a alternatívy pre Slovensko*. Bratislava : IVO, 1998, s. 60.

⁶ C. d. s. 23

⁷ HORVÁTH, P.: *Stredná Európa a jej integračné pokusy*. In: *Slovenská politologická revue*, 2004, roč. 4, č. 2, s. 4.

⁸ BOMBÍK, S: *Bližšie k Európe: štúdie a články*. Bratislava : Slovenská nadácia pre európske štúdie, 1995, s. 115.

tajomníkov. Federálny prezident by bol zodpovedný federálnemu kongresu. Federálny kongres by mal kontrolu nad riadením rozpočtu federálnej vlády a legislatívy, ktorá by sa týkala federálnych záležitostí. Jeho členovia mali byť menovaní dvojtretinovou väčšinou národných parlamentov. Mandát poslanca mal byť nezlučiteľný s funkciou federálneho ministra. Volebné obdobie Kongresu sa malo zhodovať s volebným obdobím národného parlamentu. Predsedníctvo Kongresu malo pozostávať z prezidenta a toľkých viceprezidentov, koľkí by boli potrební na zastupovanie národností všetkých krajín federácie.⁹

Federálna vláda by pozostávala z týchto rezortov:

- federálne ministerstvo financií – vrátane spoločnej meny, rozpočtu,
- federálne ministerstvo medzinárodného obchodu – môže si vyžiadať plánovanie v niektorých odvetviach výroby so zámerom vyhnúť sa nadprodukcii,
- federálne ministerstvo zahraničných vecí – má sa zamerať na diplomaciu a zahraničnú politiku,
- federálne ministerstvo obrany – sústredí všetky vetvy vojenskej správy,
- federálne ministerstvo pôšt a spojov – vyvinúť opatrenie na zosúladenie aparátov zúčastnených krajín,
- federálne ministerstvo vzdušnej dopravy,
- federálne ministerstvo lodnej dopravy,
- federálne ministerstvo spravodlivosti – zaoberať sa aj záležitosťami medzi jednotlivými štátmi a menšinovou politikou,
- federálne ministerstvo kooperácie – podporovať otvorenú spoluprácu vládnej moci a členských štátov.¹⁰

Ak chceme aplikovať tento Hodžov návrh ústavy do súčasných podmienok, tak treba povedať, že v súčasnej podobe sa stredná Európa stretáva na jednom fóre, ktorým je V 4. Uvedený návrh ústavy však možno do súčasných podmienok pretaviť v zmysle pevnejšej inštitucionálnej štruktúry tohto regionálneho zoskupenia. Hodža navrhuje spoločného prezidenta, môžeme sa však stretnúť aj s myšlienkou, s ktorou minimálne uvažuje a tá spočívala v tom, že spoločnou hlavou štátu stredoeurópskej federácie mal byť monarcha, ale nie z radov Habsburgovcov. Odôvodňuje tento názor potrebou spoločnej identity, ktorého zdrojom by bol práve spoločný monarcha a ten by mohol lepšie naplňať túto úlohu ako prezident. Tieto úvahy o monarchovi sa z dnešnej perspektívy môžu javiť tak, že patria do tak trochu, rozprávkového, fantastického sveta.

Aj v súčasných podmienkach chýba v strednej Európe silná vyprofilovaná politická osobnosť, ktorá by mala čitateľnú, zreteľnú stredoeurópsku orientáciu, znamená to, že politické myslenie väčšiny vrcholových predstaviteľov štátu neprekračuje hranice ich vlastného teritória a vlastných národných záujmov. Spoločný líder by tak mal plniť sociálnopsychologickú úlohu spojenú s politickým honorom.

Na margo federálneho ministerstva obrany v súčasnosti treba povedať, že je však prakticky nepredstaviteľné, že by takéto zoskupenie v našich podmienkach malo svoju vlastnú armádu, pretože stredoeurópske krajiny sú súčasťou NATO, ktoré má vojenský charakter a rovnako sa aj rozvíja aj keď pomaly bezpečnostný pilier EÚ. Tento prvok v úvahách Milana Hodžu je preto možné považovať za neaktuálny a nereálny v súčasných podmienkach.

Stredoeurópske krajiny sú súčasťou EÚ a práve inštitucionálny systém EÚ môže slúžiť ako vhodný rámec pre naplňanie záujmov strednej Európy. Obdobou Hodžom spomínaného federálneho kongresu by tak mohlo byť zoskupenie poslancov pochádzajúcich z krajín strednej Európy.

⁹ HODŽA, M.: *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*, Bratislava, Kalligram, 1997, s. 223 – 235.

¹⁰ C. d. s. 223 – 235.

Spoločne s ostatnými reprezentantmi z ostatných inštitúcií, či už supranacionálnych (Európska komisia) alebo intergovernmentálnych (Rada, Európska rada) by tak mohli vytvoriť spoločné fórum, ktorého úlohou by bolo koordinovať spoločný postup v súvislosti s legislatívnym procesom a prijímaním rozhodnutí v rámci inštitucionálneho trojuholníka EÚ.

Rovnako aj uvedené ministerské rezorty môžu slúžiť ako vhodná predloha na vzájomnú dohodu na úrovni ministrov jednotlivých rezortov ešte pred samotným hlasovaním v Rade.

Samotná forma štátu, ktorou by bol zložený štát – federácia je v dnešných podmienkach nereálna, pretože jednotlivé stredoeurópske štáty sa radi vymanili z područia ZSSR po revolučných zmenách a len ťažko by sa vzdávali časti svojej suverenity v prospech federácie. Voľnejšiu spoluprácu stredoeurópskych krajín je preto možné vidieť ako reálnejšiu alternatívu.

5 Identita v strednej Európe

Milan Hodža sa snažil nájsť zdroje identity v strednej Európe. Na jednej strane sa môže zdať, že jedným zo zdrojov spoločnej stredoeurópskej identity môže byť geografický priestor. Na druhej strane však priestor ako taký pôsobí vo vzťahu k identite strednej Európy ako zmätočný element, pretože stredná Európa nie je ani dnes presne administratívne, geograficky ani prirodzene, kultúrne ani inak vymedzená, pričom existujú rôzne koncepcie a vymedzenia strednej Európy, ktoré zasahujú dokonca aj do Škandinávie, Veľkej Británie, Francúzska, na Balkán a pod.

Iným zdrojom spoločnej identity môžu byť spoločne prežité dejiny. Tie však nie vždy pôsobili alebo spätne pôsobia pointegračne, ale práve naopak spôsobujú konflikty a nevraživosť medzi národmi, vyvolávajú erupcie nacionalizmov.

Stredná Európa bola považovaná za priestor s dominanciou poľnohospodárstva a od toho aj bola odvodená Hodžova koncepcia agrárnej demokracie. Z pohľadu dnešnej perspektívy však už poľnohospodárstvo nie je kľúčovou zložkou hospodárstva. Jednotlivé ekonomiky sú značne diverzifikované z hľadiska prevládajúcich priemyselných odvetví.

Rovnako aj politické ideológie (ako napr. agrárna demokracia) nemajú už po 2. svetovej vojne takú značnú silu a rezonanciu v spoločnosti ako v predchádzajúcom období.

Akýmsi pokračovaním stredoeurópskych koncepcií, ako už vyplynulo z predchádzajúceho textu, predstavujú také regionálne zoskupenia, ako V 4, Pentagonála, Hexagonála. Najmä v súvislosti so vstupom Slovenska, Česka, Maďarska a Poľska do euroatlantických štruktúr (EÚ, NATO) stredná Európy v podobe takéhoto regionálneho integračného zoskupenia dokázala, že je akcieschopná a preukázala tak svoju životaschopnosť. Jedným z kľúčových problémov aj v období Milana Hodžu bol národný egoizmus, ktorý dokázali v tomto prípade jednotlivé národné štáty prekonať v záujme dosiahnutia spoločného nadštátneho alebo regionálneho cieľa, ktorým bol vstup do EÚ a NATO. Zároveň však treba tiež povedať, že ďalším testom V 4 a jej vývojaschopnosti bude alebo je jej ďalšia spolupráca v rámci EÚ, resp. v rámci jej inštitucionálnej štruktúry.

Znamená to, že vhodným tmelivom, ktorý by zabezpečil harmonizáciu strednej Európy sú spoločné záujmy. Nie je to ani kultúrna, ani etnická príbuznosť, ani súnalezitosť z hľadiska spoločného geografického priestoru, ani spoločná história, ani príbuznosť medzi slovanskými národmi, ale pragmatizmus, ktorý sa ukazuje ako mimoriadne silný zdroj identity. Problémom však je definovať spoločné záujmy.

Zároveň treba povedať, že existencia multietnicity v stredoeurópskom priestore a z toho vyplývajúce dôsledky v podobe určitých konfliktných vzťahov medzi niektorými štátmi, značným spôsobom narúšali možnosť spoločnej identity v tomto priestore. Medzi tieto problémy je možné zaradiť spor Československa a Poľska o Tešínsko, slovensko-maďarské

vzťahy o južné územie Slovenska a tiež aj vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi v rámci spoločného štátu.

Je možné konštatovať, že rozdelenie ČSFR na prelome rokov 1992 a 1993 prospelo vzájomným vzťahom, pretože už nie je možné obviňovať jeden druhého z toho, kto na koho dopláca. Rovnako aj medzi Slovenskom a Poľskom nepretrvávajú principiálne problematické vzťahy. Jediným problémom, ktorý tu zostáva sú slovensko-maďarské vzťahy, ktoré sa ukazujú ako dlhodobé neriešiteľné.

Multietnicita v strednej Európe má svoje dôvody, ktoré siahajú do ďalekej minulosti. Nárast populácie spôsobil vyčerpanie miestnych zdrojov a to si vynútilo hľadanie nových území.¹¹ Keď došlo k rozšíreniu Slovanov na rozsiahle územia, ktoré boli komunikačne a geograficky oddelené, nastala politická a kultúrna izolácia jednotlivých kmeňov. A to vyústilo do tvorby slovanských národov, ktoré sa od seba navzájom líšili jazykmi.¹²

Multietnicita sa najvýraznejšie prejavila v 19. a začiatkom 20. storočia v habsburskej ríši, ktorá sa stala so všetkými svojimi národmi zastaranou. Francúzsko a Anglicko integrovali ľudí s heterogénnym etnickým pôvodom do štátu podstatne skôr, ešte v stredoveku, kedy etnické uvedomenie obyvateľstva bolo rudimentárne. Preto štátny nacionalizmus v západnej Európe nemusel bojovať s etnicitou svojich občanov ako rakúsko-uhorské mocnárstvo, ktoré muselo zmierovať antagonistické etnické celky, ktorých etnické uvedomenie bolo vtedy už veľmi intenzívne. Táto etnicita sa začala prejavovať nielen kultúrne, ale aj v politických formách. Výsledkom bola kulminácia týchto antagonizmov a dezintegrácia impéria.¹³

6 Záver

Záverom je možné konštatovať, že napriek niektorým myšlienkam, s ktorými nie je možné sa stotožniť, pretože ani zďaleka nemajú reálny základ, je možné konštatovať, že Milan Hodža aj v dnešnej perspektíve je trefným autorom, čo sa týka potreby stredoeurópskej spolupráce, hoci niektoré jeho názory v určitých aspektoch je možné považovať za preexponované, čo je však dané odlišnými historickými a politickými podmienkami, v ktorých Milan Hodža pôsobil a tvoril v porovnaní so súčasnými.

Napriek tomu však Hodžova koncepcia strednej Európy z jeho dielne má svoje opodstatnenie a význam.

V diele Milana Hodžu pokračoval jeho syn Fedor Hodža, ktorý zdôrazňoval hlavne orientáciu na ekonomickú a sociálnu konvergenciu medzi stredoeurópskymi krajinami, ako aj homogenizáciu politických systémov v období po skončení 2. svetovej vojny a tiež spoločnú identitu v tomto priestore. Podľa Fedora Hodžu tu boli tri hlavné skupiny problémov, ktoré prekážali vytvoreniu regionálneho celku:

- štátny administratívny aparát, ktorý nechcel odovzdať svoje funkcie nadštátnemu celku,
- hospodársky nacionalizmus,
- politický nacionalizmus, ktorý akceptoval len národný štát ako jedinú medzinárodnopolitickú jednotku.¹⁴

¹¹ MURPHY, R. P.: *Úvod so kulturní a sociální antropologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999, s. 112.

¹² KREJČÍ, O.: *Geopolitika střeoevropského prostoru: Pohled z Prahy a Bratislavy*. Praha : Professional Publishing, 2009, s. 37.

¹³ BAČOVÁ, V.: *Etnická identita a historické zmeny*. Bratislava : Veda, 1996, s. 54 – 55.

¹⁴ GONĚC, V.: *Milan Hodža z pohledu disciplíny „dějiny evropské integrace“*. In: Pekník, M. (ed.), *Milan Hodža a integrácia strednej Európy*, Bratislava : ÚPV SAV, 2006, s. 163 – 170.

Zoznam použitej literatúry

1. ADAMCOVÁ, M., KLUS, M.: *Verejná politika*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2006, s. 40.
2. BAČOVÁ, V.: *Etnická identita a historické zmeny*. Bratislava : Veda, 1996. 198 s. ISBN 80-224-0472-1.
3. BOMBÍK, S: *Bližšie k Európe: štúdie a články*. Bratislava : Slovenská nadácia pre európske štúdie, 1995. 195 s. ISBN 80-967481-0-6.
4. DULEBA, A.: *Koniec súčasnej strednej Európy? Ukrajina a Slovensko po prvej vlne rozšírenia NATO: Geopolitické scenáre budúceho vývinu neintegrovanej strednej Európy a alternatívy pre Slovensko*. Bratislava : IVO, 1998. 167 s. ISBN 80-967739-6-8.
5. GONĚC, V.: *Milan Hodža z pohľadu disciplíny „dějiny evropské integrace“*. In: Pekník, M. (ed.), *Milan Hodža a integrácia strednej Európy*, Bratislava : ÚPV SAV, 2006. 205 s. ISBN 80-224-0913-8.
6. HODŽA, M.: *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*, Bratislava, Kalligram, 1997. 358 s. ISBN 80-7149-161-6.
7. HORVÁTH, P.: *Stredná Európa a jej integračné pokusy*. In: *Slovenská politologická revue*, 2004, roč. 4, č. 2. ISSN 1335-9096.
8. KARLSSON, I.: *Európa a národy – európsky národ alebo Európa národov*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1998. 145 s. ISBN 80-88880-22-X.
9. KREJČÍ, O.: *Geopolitika stredoevropského priestoru: Pohľad z Prahy a Bratislavy*. Praha : Professional Publishing, 2009, s. 37. 399 s. ISBN 978-80-7431-001-0.
10. LUKÁČ, P.: *Milan Hodža v zápase o budúcnosť strednej Európy v rokoch 1939 – 1944*. Bratislava : Veda, 2005, 349 s. ISBN 80-224-0909-X.
11. MURPHY, R. P.: *Úvod so kulturní a sociální antropologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999. 167 s. ISBN 80-85850-53-2.
12. ŠREIN, Z.: *Lisabonská smlouva – další krok rozvoje integrace i téma velkých sporů*. In: PELTRÁM, A. a kol.: *Evropská integrace a Česká republika*. Praha : Grada Publishing, 2009. s. 59 – 63. ISBN 978-90-247-2849-0, s. 59 – 63.

Kontakt:

PhDr. Alexander Čemez

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

EUROVAL – PRE A PROTI EURÓPSKEHO STABILIZAČNÉHO MECHANIZMU

Abstrakt

V príspevku sa zaoberám problematikou dočasného eurovalu i trvalého eurovalu II, ako aj ich opodstatnenosťou. Zameriavam sa nielen na ich vývoj a fungovanie, ale aj na ich vnímanie európskej 27-čky. To, či bude, ako a za akých podmienok euroval II fungovať je dnes ešte nemožné predpovedať a každý deň prináša v tomto smere nové a nové závažné skutočnosti. Príspevok však určite dáva priestor na vytvorenie si osobného postoja a názoru k tematike potreby a fungovania trvalého Európskeho stabilizačného mechanizmu a nastoluje tiež otázku, či má takýto mechanizmus svoju oporu aj v eventuálnom dodatku samotnej Lisabonskej zmluvy.

Kľúčové slová: Eurozóna, euroval II – Európsky stabilizačný mechanizmus, Európsky finančný stabilizačný mechanizmus, Európsky finančný stabilizačný nástroj (fond), permanentný záchranný systém eurozóny.

Abstract

In my report I am dealing with the issue of temporary EFSM and permanent ESM, as well as with their justness. I am focusing not only on their development or operation, but also on their perception by the EU-27 group. Today it is almost impossible to predict if, how and under which conditions would ESM function and every day brings further and further crucial issues. However, this report surely offers an opportunity to form one's opinion about the issue necessity and functioning of the permanent ESM and also raises a question whether such mechanism has its back-up support in the eventual amendments of the Treaty of Lisbon itself.

Key Words: The Eurozone, The European Stability Mechanism (ESM), The European Financial Stabilization Mechanism (EFSM), The European Financial Stability Facility (EFSF), Permanent Bailout Mechanism of the Eurozone.

1 Úvod

Slovenská republika dnes stojí na prahu obrovkej dilemy, či má alebo nemá „dať zelenú“ trvalému eurovalu a táto kontroverzná téma je podľa mojho názoru najpálčivejšou témou, ktorá dnes rezonuje v médiach. Síce sa stala členom eurozóny až k 1.1.2009, v čase keď sa už finančná i hospodárska kríza ukázali v svojej pravej podstate, v tej dobe však už bol proces vstupu do eurozóny tzv. „rozbehnutým vlakom“. V období pred samotným vstupom sme už ako nádejní člen mali úspešne za sebou splnenie mnohých kľúčových kritérií podmienujúcich vstup do eurozóny, čoho výsledkom boli niekoľkoročné snahy Dzurindovej

i Ficovej vlády. Samotný vstup do eurozóny v žiadnom prípade nie je „lacnou záležitosťou“ a ako sa zdá, Slovensko bude členstvo v EMÚ stáť zase o „čosi“ viac. Dnes je však tiež jasné i to, že varovné výstrahy euroskeptikov i zdvihnutý prst českého prezidenta Václava Klauza, keď sme sa ako štát vydali vytúženou cestou k Euru, sa začínajú jedna po druhej naplňať. Zachráni Európsky stabilizačný mechanizmus spoločnú menu Euro a prežije naša mena toto desaťročie? To sú dnes jedny z kľúčových otázok nielen Európarlamentu, ale aj každého Európana.

2 Krajiny PIIGS

Problematika Eurovalu je úzko spätá s niektorými členskými štátmi Európskej únie, ktoré si v posledných troch rokoch vyslúžili nelichotivú prezývku PIIGS. Tento nelichotivý akronym s pejoratívnym podtextom zoskupuje Portugalsko, Taliansko, Írsko, Grécko a Španielsko. Sú to všetky tie krajiny eurozóny, ktoré sa ocitli v pomerne zložitej finančnej situácii a sú dnes výrazne ohrozené dlhovou krízou. Tieto krajiny neboli schopné implementovať nezávislé monetárne politiky v boji s hospodárskou krízou, keďže ich spoločnou menou je pochopiteľne Euro.

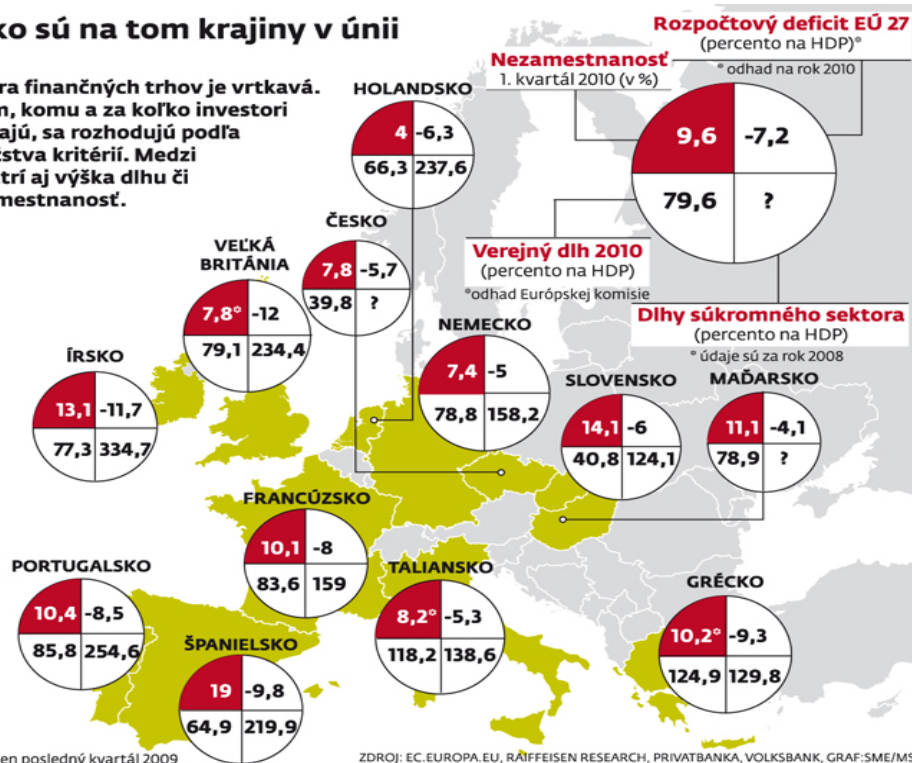
Situácia v krajinách PIIGS je o to zaujímavejšia, že tu možno nájsť niekoľko paradoxov. Napríklad také Španielsko – ešte koncom roka malo nižší verejný dlh ako Nemecko, nižší súkromný dlh ako Veľká Británia, Dánsko aj Holandsko. Ale napríklad Japonsko má síce trikrát taký dlh ako spomínané Španielsko, ale stále funguje a kríza ním až tak vážne ani zďaleka neotriasla. Keďže však má Španielsko dlhodobo pomerne vysokú nezamestnanosť, je viac než zrejmé, že možno očakávať ďalšie zadlžovanie štátu.

Z vyššie uvedeného teda vyplýva, že dôležitým ukazovateľom nie je iba dlh krajiny (verejný či súkromný), ale tiež to či je krajina konkurencieschopná, prípadne aká je celková povest' krajiny a historická skúsenosť s ňou. Dôležitým ukazovateľom je aj podiel verejného dlhu na HDP – tu z prognóz Európskej komisie na rok 2011 vyšli najhoršie Belgicko, Grécko, Portugalsko i Taliansko (a aktuálne údaje túto prognózu bohužiaľ zatiaľ nevyvracajú). Slovensko podľa prognóz zatiaľ nepatrí medzi ohrozené krajiny – jednak nepatríme na juh Európy ako väčšina krajín zoskupenia PIIGS, ani nie sme čisto agrárna krajina s minimálne rozvinutým priemyslom, napokon aj preto, že sme exportne naviazaní na Nemecko, Francúzsko, Taliansko či Veľká Británia.¹

¹ KRAJANOVÁ, D. 2010. Ktoré krajiny sú ohrozené, je otázne. 12.5.2010. Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/5371015/ktore-krajiny-su-ohrozene-je-otazne.html>

Ako sú na tom krajiny v únii

Dôvera finančných trhov je vrtkavá. O tom, komu a za koľko investori požičajú, sa rozhodujú podľa množstva kritérií. Medzi ne patrí aj výška dlhu či nezamestnanosť.

°dostupný len posledný kvartál 2009

Zdroj: www.ekonomika.sme.sk (viď poznámka pod čiarou č.1)

3 Záchranný systém eurozóny a jeho hlavné zložky

Hlavné zložky záchranného systému eurozóny sú:

1. **European Financial Stability Facility (EFSF)** v objeme **440 mld. EUR** (všetci 17-ti členovia eurozóny)
2. **European Financial Stabilization Mechanism (EFSM)** v objeme **60 mld. EUR** (pre celú EÚ-27)
3. **250 mld. EUR** ako **garancia** – úver od Medzinárodného menového fondu (ďalej len MMF)²

Celkovo sa tak dostávame na objem **750 mld. EUR**, ktoré by bolo správne navíšiť ešte o **grécku pôžičku 110 mld. EUR**, čiže **celkový záchranný balíček** na starom kontinente dosahuje **860 mld. EUR**. Jednotlivé zložky záchranného systému eurozóny sú podrobnejšie rozpisované v ďalšej časti príspevku.²

The **European Financial Stability Facility (EFSF)** je tzv. **Európsky finančný stabilizačný nástroj/fond** známy aj ako **euroval** (niekedy aj **euroval I**). Má dočasný charakter trvania a bol vytvorený **7.7.2010** v nadväznosti na rozhodnutie všetkých členských štátov eurozóny z 10. mája 2010. Dočasný euroval môže poskytovať pomoc **do 30. júna 2013**, pričom jeho existencia bude trvať až do úplného vyrovnania akéhokoľvek svojho finančného záväzku. Jeho účelom je zabezpečiť preventívne finančnú stabilitu menovej únie poskytnutím dočasnej finančnej pomoci štátom eurozóny v prípade výnimočných okolností

² EÚ načrtla stály euroval. 17.12.2010. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/eu-nacrtla-staly-euroval-016409>

DEMĽAN, V. 2011. Euroval: Európsky stabilizačný mechanizmus vo faktoch. 29.3.2011. Dostupné na internete: <http://www.investujeme.sk/clanky/euroval-europsky-stabilizacny-mechanizmus-vo-faktoch/>

(avšak ich stav posúdi priamo EÚ). Členovia EFSF sú všetky členské štáty eurozóny (od 1.1.2011 je ich spolu s Estónskom už 17).²

EFSF disponuje vlastnými dlhovými nástrojmi eurovalu alebo úverovými dohodami s finančnými inštitúciami, za ktoré budú ručiť členské štáty eurozóny. Všetky záruky budú stanovené proporčne a budú zodpovedať pomeru splateného kapitálu v Európskej centrálnej banke (ďalej len ECB). Maximálna výška záruk je 440 mld. EUR (z toho Slovenská republika 4 371 540 000 EUR), čo je podiel iba krajín eurozóny. Úverové nástroje budú mať rovnaký finančný profil ako úver poskytnutý členskej krajine eurozóny, avšak to budú práve ručiteľia (resp. akcionári) eurovalu, ktorí môžu rozhodnúť, aby euroval menil flexibilne a podľa potreby napr. menu, načasovanie, úrokovú sadzbu alebo splatnosť dlhových nástrojov. Pri každom úvere sa bude prijímajúcej krajine prirátavať marža, ktorá bude predstavovať odmenu pre ručiteľov. Keď sa pozrieme bližšie na Grécko, pri tejto pôžičke (mimo eurovalu) to je prvých päť rokov 300-bázických bodov (3%) a potom 400 bázických bodov (4%).²

Samotný proces finančnej pomoci bude veľmi časovo náročný, pretože takáto finančná pomoc eurovalu sa má uskutočniť spolu s MMF podľa toho, ako budú dohodnuté podmienky v memorande o porozumení s dlžníckym štátom. Podiel MMF je 250 mld. EUR a je ponímaná ako garancia. Samotné schválenie pôžičky (ale aj mnohé iné kľúčové rozhodnutia) je však už podmienené súhlasom všetkých členov eurozóny a vyžaduje si de facto jednoznačné a jednomyselné hlasovanie. Predstavenstvo eurovalu je zložené z akcionárov eurovalu, pričom počet pridelených hlasov zodpovedá ich splatenému kapitálu v eurovale. Európska komisia je splnomocnená na rokovanie o úvere s každým dlžníckym štátom ako aj na monitorovanie dodržiavania ekonomického programu na navrátenie jeho finančnej stability.²

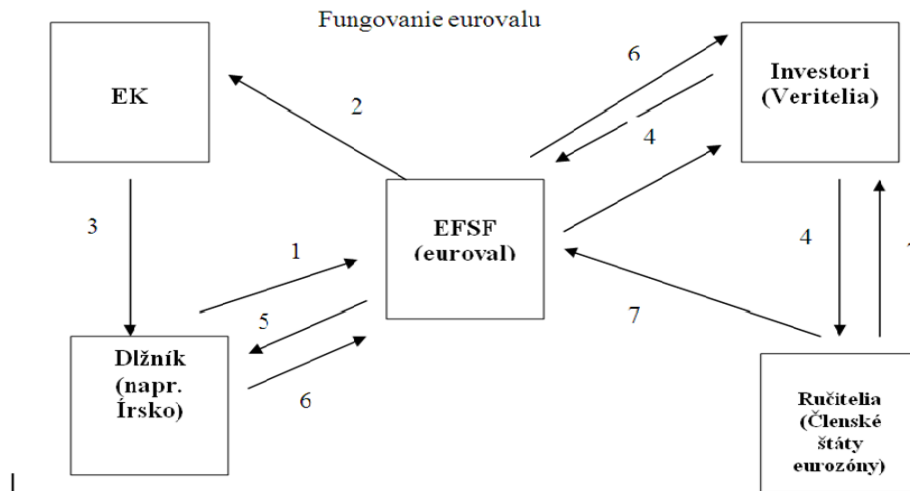
Dočasný euroval (t.j. euroval I) je súčasťou komplexného **balíka opatrení**, o ktorých rozhodla Rada ECOFIN-u dňa **9. mája 2010**. V prvom kroku bol mechanizmus pomoci vytvorený prostredníctvom účelovej spoločnosti eurovalu. Následne členské štáty eurozóny uzatvárali s eurovalom rámcovú zmluvu, ktorej záväznosť pre každý jednotlivý členský štát eurozóny je podmienená splnením vnútroštátnych legislatívnych podmienok. Národná rada SR vyslovila s rámcovou zmluvou 11. augusta 2010 a rámcová zmluva nadobudla pre SR platnosť 30. septembra 2010.³

European Financial Stabilization Mechanism (EFSM) je tzv. **Európsky finančný stabilizačný mechanizmus (EFSM)**. Bol zriadený **10. mája 2010** Radou Európy, revidované každých 6 mesiacov. Účelom EFSM je finančná pomoc všetkým členským štátom EÚ (nielen členom eurozóny) v prípade hrozby finančnej nerovnováhy spôsobenej výnimočnými okolnosťami. Členovia EFSM sú teda všetky členské štáty EÚ-27. Zdroje EFSM sú výlučne vlastné finančné nástroje EÚ garantované rozpočtom EÚ. Úverová kapacita EFSM je maximálne 60 mld. EUR.³

Rada Európy schvaľuje finančné podmienky úverovej zmluvy a ekonomický program obnovy finančnej stability prijímajúceho štátu v memorande o porozumení. Doteraz však týmto smerom nebola zaznamenaná žiadna aktivita. Finančná pomoc EFSM môže byť aktivovaná len na základe spoločného úverového programu MMF a EÚ. Finančná pomoc bude poskytnutá na základe rozhodnutia rady ECOFIN (Ministri financií EÚ-27) schválená kvalifikovanou väčšinou na návrh Európskej komisie po konzultáciách s ECB.³

³ DEMJAN, V. 2011. Euroval: Európsky stabilizačný mechanizmus vo faktoch. 29.3.2011. Dostupné na internete: <http://www.investujeme.sk/clanky/euroval-europsky-stabilizacny-mechanizmus-vo-faktoch/>

Schéma fungovania Eurovalu⁴

Zdroj: www.investujeme.sk (viď poznámka pod čiarou č.3,4)

Fungovanie eurovalu si môžeme jednoducho priblížiť na tomto konkrétnom príklade Valéra Demjana, analytika TRIMBroker. Predpokladajme, že sa Írsko práve ocitlo v krízovej situácii. Aktivácia eurovalu má teda zhruba nasledovný priebeh:

- Írsko (ako krajina, ktorá sa ocitne v krízovej situácii) požiada o pomoc v rámci eurovalu (1);
- Euroval následne informuje Európsku komisiu (ďalej len EK) o žiadosti Írska o pomoc (2);
- Následne komisia preverí, či Írsko je skutočne v takých problémoch (môžu to byť naozaj iba mimoriadne okolnosti), ktoré si vyžadujú poskytnutie pomoci a či nie je možné to riešiť inými nápravnými opatreniami (3);
- EK následne vydá rozhodnutie a potvrdí, že Íri naozaj potrebujú pomoc (3);
- EK začne s Írskom rokovať o podmienkach úverovej zmluvy (3);
- Euroval simultánne vstupuje na finančný trh a vydáva dlhopisy. Investori dlhopisy skúpia a zároveň sa stávajú veriteľmi. Ručiteľmi týchto dlhopisov (akcionári eurovalu) sa stávajú členské štáty eurozóny (4);
- Euroval získa peniaze na finančnom trhu predajom dlhopisov a následne poskytuje pôžičku Írsku, s ktorým podpíše úverovú zmluvu⁵ (5);
- Írsko postupne spláca úver a euroval následne spláca svoje záväzky z vydaných dlhopisov – v tomto prípade sú ručiteľia v podstate mimo a týmpadom nemusia nič platiť (6);
- V prípade, že Írsko nebude schopné splácať úver, euroval požiada o plnenie ručiteľov (členské štáty eurozóny), ktorí zaplatia dlh za Írov.⁶ (7)
- V prípade, že členské štáty eurozóny nebudú mať dostatok peňazí, euroval využije tzv. „hotovostnú rezervu“ (7);
- V prípade, že euroval si nebude vedieť plniť svoje záväzky, investori (veritelia) môžu priamo požiadať o plnenie (splatenie dlhu za Írov) jednotlivé členské štáty eurozóny (7).

⁴ Zdroj: <http://www.investujeme.sk/clanky/euroval-vsetko-zachrannej-sieti-europy/>

⁵ Podmienky úverovej zmluvy sú približne rovnaké ako podmienky, za ktorých boli vydané dlhopisy, avšak nikdy nie nižšie, pretože euroval nemôže ísť do mínusu.

⁶ V tomto prípade môže nastať situácia, že nie všetky členské štáty budú schopné plniť záruky (napr. SR nebude mať peniaze tak za neho zaplatí napr. Nemecko, avšak tu vzniká záväzok SR voči Nemecku tento dlh uhradiť).

4 Permanentný Európsky stabilizačný mechanizmus (Euroval II)

Euroval II bude medzivládna organizácia, ktorá **od júla 2013 nahradí dnešný dočasný Euroval I**. Bude mať povahu **regionálneho záchranného fondu**, ktorého cieľ a fungovanie bude podobné Medzinárodnému menovému fondu. Bude slúžiť na prípadnú **mimoriadnu finančnú pomoc členom eurozóny, ktorí sa ocitli vo finančnej tiesni**. Lídri EÚ-27 jeho vytvorenie schválili na summitoch ešte v októbri a decembri 2010. Slovensko s jeho vznikom súhlasilo, pretože bola splnená kľúčová podmienka vlády SR - účasť privátneho sektora na prípadnej riadenej reštrukturalizácii dlhu členskej krajiny.

Ako však bude Euroval II fungovať? Podľa Valéra Demjana, analytika TRIMBroker, sa dnes už predbežne vie, že ESM má mať efektívnu kapacitu na poskytovanie finančnej pomoci v celkovej výške 500 mld. EUR. Jeho fungovanie má byť podobné ako v prípade eurovalu.⁷ ESM bude získavať finančné zdroje na finančných trhoch, teda investorom predávať dlhopisy s ratingom AAA. Keďže nie všetky členské štáty eurozóny majú takýto rating (vrátane SR), na dosiahnutie zamýšľanej úverovej kapacity **500 mld. EUR** bude potrebné doplniť ďalšiu rezervu, ktorá vykompenzuje nižšiu bonitu (rating) týchto štátov, ktorá bude vo výške **200 mld. EUR**, aby sa v hodnoteniach ratingových agentúr dosiahla bonita na úrovni AAA. Podobne je to aj v prípade súčasného eurovalu I. V tomto dočasnom mechanizme sa ústredili záruky štátov v celkovom objeme **440 mld. EUR**, no skutočná schopnosť vydávať AAA dlhopisy je len vo výške zhruba **240 mld. EUR**. Hotovosť poslúži iba ako **forma záruky**, nie však ako priama injekcia do problémovej ekonomiky. Na dosiahnutie úverovej kapacity 500 mld. EUR iba cez záruky by boli potrebné záruky vo výške 2,33-násobku kapacity (čo znamená takmer 1,3 bilióna EUR!!)⁸

4.1 Štruktúra fondov v Permanentnom ESM (Euroval II)

Celkový finančný balík bude **700 mld. EUR**, čo by malo zaručiť úverovú kapacitu 500 mld. EUR:

- ✓ z toho **80 mld. EUR** bude **hotovosť**,
- ✓ zvyšných **620 mld. EUR** bude tvoriť **vhodná kombinácia záruk** (ako v dnešnom eurovale I) a tzv. „**kapitálu na zavolanie**“ (teda v prípade potreby)⁹
- ✓ Jedným z nástrojov pomoci budú stále vládne záruky, ktoré budú tvoriť primeraný podiel balíka, v závislosti od konkrétnej situácie na trhoch a od problémového štátu. Presné rozdelenie bude závisieť aj od toho, aké ratingy budú mať v danej chvíli pomáhajúce štáty.¹⁰

⁷ Inštitúcia vydá dlhopisy s ratingom AAA a peniaze požičia členskému štátu, ktorý pomoc potrebuje. O tom, či sa poskytne pomoc štátu v problémoch rozhodnú ostatní členovia ESM jednohlasne, po striktnom hodnotení Európskej komisie, ECB a MMF. ESM môže výnimočne nakupovať dlhopisy problémových štátov na primárnom trhu, tzn. priamo pri emisii dlhopisov. Hlavným nástrojom pomoci budú štandardné pôžičkové operácie cez AAA dlhopisy.

⁸ DEMJAN, V. 2011. Euroval: Európsky stabilizačný mechanizmus vo faktoch. 29.3.2011. Dostupné na internete: <http://www.investujeme.sk/clanky/euroval-europsky-stabilizacny-mechanizmus-vo-faktoch/>

⁹ Len uplatnený „kapitál na zavolanie“ bude mať formu hotovosti, avšak poslúži na kompenzáciu chýbajúceho ratingu niektorých štátov, nie na priamu injekciu. To teda znamená, že celých 620 mld. EUR teda nebude „cash na zavolanie“.

¹⁰ DEMJAN, V. 2011. Euroval: Európsky stabilizačný mechanizmus vo faktoch. 29.3.2011. Dostupné na internete: <http://www.investujeme.sk/clanky/euroval-europsky-stabilizacny-mechanizmus-vo-faktoch/>

4.2 Euroval II a Slovensko

SR s hotovosťou **80 mld. EUR** súhlasilo a bude na nej participovať, nakoľko dosiahnutie zamýšľanej úverovej kapacity (**500 mld. EUR**) len formou garancií by si vyžadovalo balík záruk vysoko prevyšujúci milión eur. V prípade najčiernejšieho scenára (ak by ESM požičal peniaze a dlžnícka krajina by ich nemohla vrátiť), slovenská strata by pri zárukách bola vyššia ako pri hotovosti. S každou takouto pomocou sa však spája riziko, najmä v prípade záchranného mechanizmu, ktorý má byť tým krajným núdzovým riešením. Jednoduchá analýza dôsledkov prípadného zlyhania pomoci ukázala, že pre slovenských daňovníkov by to bolo v konečnom dôsledku oveľa horšie, ako keď sa rating ESM dorovná hotovosťou. Z uvedeného teda jasne vyplýva, že dilema bola vždy jednoduchšia, ako sa nám z médií môže na prvý pohľad zdať – t.j. tvrdohlavé trvanie na postojoch alebo nižšie riziko pre peniaze občanov. Iná dilema v tejto súvislosti často spomínaná bola voľba kľúča ESM a tu zohralo Slovensko dôležitú úlohu. To, či by bol pre SR lepšou variantou pôvodný kľúč ESM a či by nebola lepšia neúčast' SR na hotovosti v ESM – takto alternatívy nikdy nestáli (a ak niekto tvrdí opak, účelovo zavádza). Boli síce možnosti mať ESM podľa starého kľúča alebo nového kľúča, avšak voľba kľúča nemala vplyv na existenciu hotovostnej zložky ESM a tieto dve témy v rámci rokovania žiadna členská krajina nikdy nespájala (čo sa týka zmeny ESM kľúča, aj proti tomu bol obrovský odpor).⁸

Súčasná vláda odmietla pôžičku Grécku schválenú ešte bývalou vládou, ktorá by podľa pôvodného kľúča slovenských daňovníkov stála 800 mil. EUR v hotovosti (zhruba rovnakú sumu by od roku 2013 muselo Slovensko zaplatiť do ESM, keby zostal pôvodný kľúč). Vďaka presadeniu zmeny kľúča sme ušetrili v rokoch 2013 - 2015 až 132 mil. EUR⁸, čo je dôkazom toho, že aj malá krajina dokáže obhajovať svoje záujmy a zároveň sa zodpovedne podieľať na stabilizácii našej spoločnej meny. Pôvodný kľúč bol zjavne nevýhodný pre relatívne chudobnejšie štáty, lebo výška populácie im vo vzorci neúmerne navyšovala podiel na pomoci. Tento nový kľúč je naozaj dočasný – bude platiť dovtedy, pokiaľ bude Slovensko chudobné (najviac 12 rokov od vstupu do eurozóny). Ak ale prestane plniť podmienky na výhodnejší kľúč, znamená to, že jeho ekonomická úroveň bude oveľa vyššia a podiel jeho účasti už podľa daného vzorca nebude tak zdeformovaný výškou populácie.

Všeobecná prax ukázala, že krajiny, ktoré majú deficit, si musia na každý dodatočný výdavok logicky požičovať, tak ako si požičajú aj na prípadné ďalšie vklady vo forme kapitálu na zavolanie, no zároveň budú inkasovať úroky z úveru, ktorý čerpajú zachraňované krajiny. Na takto zvýšený deficit štátu a dlh však bude EK musieť prihliadať pri posudzovaní jeho schopnosti plniť podmienky Paktu stability a rastu (t.j. ak kvôli tejto pôžičke prekročí rozpočtový schodok povolenú hranicu, nemusí to viesť k spusteniu procedúry nadmerného deficitu či iných sankčných mechanizmov). Akýkoľvek populizmus tu nie je na mieste, pretože od 1.5.2004 sme právoplatným členom EÚ. Aj vláda SR si uvedomuje spoluzodpovednosť za stabilitu našej meny – eura a nie sú jej cudzie princípy solidarity a spolupatričnosti (základných pilierov EÚ a EMÚ). SR malo odmietavé postoje predovšetkým voči nespravodlivému rozloženiu bremena a voči morálnemu hazardu. Prvý problém bol vyriešený novým príspevkovým kľúčom EMS, ktorý zástupcovia Slovenska v Bruseli vybojovali. Druhý sa zas rieši zahrnutím tzv. účasti privátneho sektora, keď aj súkromní investori, najmä banky, nielen európski daňovníci, budú znášať riziká zlých investičných rozhodnutí.

5 Portugalsko a ďalšie „časované bomby“

Zdroj: www.pluska.sk (viď poznámka pod čiarou č.11)

Po Grékoch a Íroch prestali zvládať svoje dlhy Portugalčania. Tí zažiadali EÚ o pôžičku **90 miliárd EUR**, za ktorú bude ručiť aj SR. EÚ hodí Portugalčanom záchranné koleso v rámci stabilizačného balíka Euroval 1, kt. celková hodnota je **440 miliárd EUR** (z tejto sumy si pýtajú spomínaných 90 miliárd EUR). Za pôžičku bude ručiť aj SR a to každý z nás dokonca sumou **163 EUR !!!** V súvislosti s možnou ďalšou pomocou z eurovalu sa spomínajú hlavne **Španieli** a **Taliani**. Zadlženosť **Španielska** predstavuje **64 percent ich HDP**. **Taliani** sú na tom raz tak zle. Ich zadlženosť je vo výške **119 percent z ich HDP**. Zároveň sú Taliani druhými najzadlženejšími v Európe, hneď po Grékoch. **Grécka** zadlženosť predstavuje až **140 percent z HDP**. Za nimi nasledujú **Belgičania, Íri, Francúzi, Portugalčania, Maďari** či **Briti** (viď obrázok).

Výška zadlženosti nemusí znamenať ešte nevykonnosť ekonomiky, lebo (ako sme spomínali) najzadlženejšími vo svete sú **Japonci**, ich dlh predstavuje až **217 percent HDP**. (Ide však o krajinu, ktorá má veľa veriteľov, teda mnohým krajinám sami Japonci požičali.)¹¹

6 Záver

Problematika eurovalu či skôr eurovalu II je podľa môjho názoru jednoznačne skôr politickým ako ekonomickým problémom. Myšlienka úspešnej spoločnej integrácie a vytvorenie silnej európskej ekonomiky „Otca Európy“ Roberta Schumanna je síce myšlienka šlachetná, no ako dnes môžeme na vlastnej koži zažiť, aj miestami komplikovaná. Aj keď sa my – Európania v duchu Lisabonskej stratégie snažíme o vytvorenie silného európskeho spoločenstva konkurencieschopného USA, otázkou zostáva „za akú cenu“?

¹¹ Portugalsku sa každý zaručíme 163 eurami. 7.4.2011. Dostupné na internete: <http://www.pluska.sk/ekonomika/svetova-ekonomika/portugalsku-kazdy-zarucime-163-eurami.html>

Ignorovať fakt, že medzi jednotlivými členskými štátmi EÚ (ale aj samotnými členmi eurozóny) je priepastný rozdiel vo všetkých ekonomických ukazovateľoch (najmä po vstupe takých krajín ako sú Bulharsko a Rumunsko) je veľmi riskatná stratégia, pretože podľa môjho názoru je pomerne nemožné pre takúto škálu rozlične vyspelých ekonomík požadovať rovnaké kritéria či „merať ich jedným metrom“. Ďalším problémom je aj fakt, že sme sa až prídlho mlčky prizerali na netransparentné „hospodárenie“, či skôr nehospodárenie kolísky európskej vzdelanosti, ktorej dnes paradoxne hrozí, že skončí ako pohrebisko spoločnej meny. Je teda default Grécka až taká nereálna predstava? Naozaj sa bojíme krachu Grécka ako takého, či sa skôr bojíme o všetky tie pobočky francúzskych a nemeckých bánk, ktoré padnú s ním?

Faktom zostáva, že v dnešnej dobe je nesmierne veľa „pre“ aj „proti“ argumentov k vytvoreniu trvalého záchranného systému a ku dnešnému dňu je jeho budúcnosť ešte veľkým otáznikom. Zástancovia eurovalu II apelujú na solidárnosť s tými, ktorí sa ocitli v ťažkostiach, avšak pod solidárnosťou si je treba predstaviť niečo celkom iné. Je to síce prejav ľudskosti a súcitu, avšak podľa môjho názoru je to vytrhnuté z kontextu. Malo by totiž ísť o pomoc takého druhu, ktorej výsledkom je, že ten, komu je pomoc nasmerovaná je sám schopný sa znova postaviť na nohy a fungovať ďalej. Je síce pravda, že sme sa zaviazali si navzájom pomáhať aj v časoch nepriaznivých a populistické reči sú skôr rečami alibistickými, avšak spoločne nahromadené bohatstvo pod rúškom solidarity by malo byť použité pre blaho všetkých, najmä na vyrovnávanie rozdielov medzi tými slabšími a tými silnejšími. Ak sa aj takáto krajina pozviecha, je to pre ňu morálnym ponaučením do ďalšieho boja. U Grécka však ja osobne nič podobné nebadám. Cieľavedomé plytvanie štátnymi peniazmi na sociálne účely a astronomická prezamestnanosť v mnohých sektoroch je tu citelná ešte aj dnes, čo teda nemôžno vôbec chápať ako „uťahovanie si opaskov“ či úsporný režim.

Ďalším problémom je fakt, že dnes je de facto moderné žiť na dlh, bez výhľadu do budúcnosti a s mottom „Carpe diem“ sa tak hrnúť do ešte väčšieho mínusu. Euroval však podľa mňa nie je žiadna solidarita. Domnievam sa, že ESM by mal predovšetkým fungovať ako preventívny mechanizmus, čiže inými slovami ako „východná medicína“ – kde migréna len signalizuje akýsi skrytý problém zažívacieho traktu a lieči sa pôvodca problému, nie jeho následok, ako tomu je v medicíne západnej a migréna sa iba kamufluje tabletkou proti bolesti hlavy. Euroval pre mňa zatiaľ takouto „západnou medicínou“ jednoznačne je. Nerieši príčinu ako takú, len pláta a pláta nové a nové diery, čiže premeno sa prehadzuje z obete na obeť ako horúci zemiak. Ak teda naši európski záchranári volajú po záchrane Eura cez trvalý euroval, musíme sa mať aj my Slováci na pozore, aké stanovisko tu zaujmeme. Ak sa totiž ESM zrealizuje, prehĺbia sa negatívne dôsledky ešte prvého eurovalu a pre nás by tiež znamenal povinnosť prispievať hotovosťou, zvýšenie priameho i nepriameho zaťaženia a výraznejšieho odčerpávania súkromných zdrojov zo slovenskej ekonomiky.

Euroval by sme dnes s pokojným svedomím mohli nazvať snehovou guľou, ktorá sa rúti dolu svahom a úmerne sa s rýchlosťou aj nabaľuje. Euroval totiž, ako sa bohužiaľ každým mesiacom potvrdzuje, problémy nerieši, ale naopak prehľbuje príčiny dnešných problémov a mnohé ďalšie skryté odhaľuje a mnohé nové vyvoláva. Finančnú zodpovednosť presúva z vlád (a ich veriteľov) na nás – daňových poplatníkov. Prečo máme oberať sociálne slabších a siahat' si na „materskú“ v jednej krajine, len preto že úplne iná krajina vedome dlhodobo cieľavedome plytvá štátnymi dotáciami a podporuje prezamestnanosť nemysliac na budúcnosť? Ostáva mi už len dúfať, že ratifikácia účelovej zmeny Lisabonskej zmluvy národnými parlamentami členských štátov EÚ nebude úspešná a predídeme tak ešte väčšej katastrofe.

Zoznam použitej literatúry

1. www.aktualne.centrum.sk
2. www.cas.sk
3. www.econoir.sk
4. www.economy.gov.sk
5. www.etrend.sk
6. www.euractiv.sk
7. www.europeanvoice.com
8. www.europskaunia.sk
9. www.finance.sk
10. www.finance.gov.sk
11. www.financnik.sk
12. www.finweb.hnonline.sk
13. www.hnonline.sk
14. www.investujeme.sk
15. www.jetotak.sk
16. www.konzervativizmus.sk
17. www.lidovky.cz
18. www.pluska.sk
19. www.pravda.sk
20. www.sk1.sk
21. www.sme.sk
22. www.tasr.sk
23. www.ta3.com/sk
24. www.webnoviny.sk
25. www.zmenme.sk

Kontakt:

Soňa Danišová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Dolnozemska 1, BA

Analýza požiadaviek a podmienok pre Rusko v prístupovom procese do WTO

Abstrakt

V prístupovom procese Ruska do WTO jednou z najdôležitejších otázok sú požiadavky a podmienky krajín - členov Pracovnej skupiny pre prístupenie štátu do organizácii. Väčšina požiadaviek kladených na Rusko zakotvená v čl. XVI Dohody o založení Svetovej obchodnej organizácie, ukladajúcich sa na prístupujúcu krajinu za účelom prispôsobenia právnych predpisov a správnych postupov v medzinárodnom obchode krajiny v súlade s normami organizácie. Možno klasifikovať požiadavky, predložené Rusku členmi WTO nasledovne : systémové otázky o prístupení, colné požiadavky, poľnohospodárska problematika, prístup na tuzemsky trh služieb. Okrem štandardných podmienok pre vstup krajiny do organizácie existuje aj rad podmienok, nachádzajúcich sa nad rámec noriem WTO.

Kľúčové slova: systémové otázky, colné požiadavky, nad rámec noriem WTO

Abstract

In the Russian accession process to the WTO the one of the key issues are the requirements and conditions of the countries - members of the Working group on state accession to the organization. Most of the requirements given to Russia are noted in Art. XVI of the Agreement of establishing the World Trade Organization, which require the acceding country to adjust the laws and administrative practices in international trade within accordance with organizations standards. Classification of the requests for Russia by WTO members is follows: systemic issues of accession, customs requirements, agricultural issues, access to the domestic services market. In addition to standard conditions for Russian accession into the organization exists also a number of terms, which are beyond the WTO norms.

Key words: systemic issues, customs requirements, beyond of WTO standards

1 Úvod

V prístupovom procese Ruska do Svetovej obchodnej organizácii zvláštnu pozornosť je potrebné venovať požiadavkám krajín - členov Pracovnej skupiny, zaoberajúcej sa prístupím Ruska do WTO. Článok XII Dohody o založení Svetovej obchodnej organizácie venovaný procesu prijatia nových členov, neobsahuje žiadne obmedzenia, týkajúce sa možných podmienok prístupu. Navyše, zo znenia článku nevyplýva, že tieto podmienky musia byť obmedzené záväzkami, vyplývajúcimi z multilaterálnych dohôd WTO. To znamená, že Pracovná skupina členských štátov ma formálne pravo predkladať Rusku také

požiadavky, ktoré považujú za potrebné. Väčšina podmienok, kladených na Rusko je zakotvená priamo v čl. XVI Dohody o založení Svetovej obchodnej organizácie, ukladajúca členom organizácie povinnosť upraviť jeho právne predpisy a správne postupy medzinárodného obchodu do súladu s normami a pravidlami organizácie. Prijatie alebo zamietnutie príslušných záväzkov Ruska v zásade nemôže byť predmetom dohody, pretože tieto povinnosti automaticky sa pripisujú každému členskému štátu. Predmetom rokovania môžu slúžiť iba poradie a načasovanie realizácie reforiem, t.j. získanie radu dočasných teoretických výhod podľa pravidiel WTO. Počas rokovaní obchodné partneri Ruska, najmä Európska Únia a Čína sa snažia uprednostniť tie požiadavky, ktoré nespádajú do štandardných kategórií (tzv. požiadavky "WTO +), napríklad odstránenie obmedzenia pre vstup zahraničných pracovných síl (Čína) alebo zjednotenie cien energií (Európska únia a ďalšie členy pracovnej skupiny). Ruská pozícia vo vyjednávaní s krajinami - účastníkmi Pracovnej skupiny o prístúpení Ruska do WTO spočíva v tom, že členstvo v organizácii by sa malo uskutočňovať za štandardných podmienok.

Prevažná časť považovaných za "nad rámec pravidiel WTO" požiadaviek sú požiadavky o prijatí špecifických záväzkov, ktoré by uvádzali obchodný režim Ruska, metódy štátnej regulácie a ekonomické podmienky do súladu so všeobecnými povinnosťami členov WTO, uložených na nich multilaterálnymi dohodami. Tieto požiadavky vyplývajú z nepodmienečných povinnosti, predpísaných v čl. XVI Dohody o založení Svetovej obchodnej organizácie.

Všetky podmienky a požiadavky štátov Pracovnej skupiny, ktoré skutočne presahujú rámec dohôd, dosiahnutých multilaterálnymi rokovaniami, založené na jednej strane na precedentnej praxe prijatia nových členov a slabej pozícii Ruska v rokovacom procese na strane druhej. Podľa pravidiel WTO a skúsenosti zo prístúpenia predchádzajúcich kandidátov môžeme všetky relevantné záväzky rozdeliť na prakticky bezalternatívne (vyplývajúce z požiadaviek multilaterálnych dohôd) a súvisiace s poskytovaním kandidátskou krajinou jednostranných ústupkov členom WTO. O tom z časti svedčia výsledne dokumenty ministerských konferencií (najvyššieho orgánu WTO) v Singapure a Ženeve, v ktorých je výslovne zaznamenané, že tieto podmienky by mali obsahovať "významné ústupky", na strane novo prístupujúcej krajiny.

2 Pribeh rokovaní

Ako sme už spomenuli, rokovania prebiehajú v štyroch oblastiach: colných taríf, prístupu na trh služieb, poľnohospodárskych otázok, systematických požiadaviek.

Počas rokovaní o prístupe na trh tovarov musí byť stanovené najvyššie dovozné clo na každý produkt, tak zvaná "záväzná" úroveň. Po prístúpení nový člen WTO, podľa všeobecného pravidla, nebude môcť uplatniť väčšiu mieru dovozného cla, než tú, ktorá je stanovená ako záväzná. V niektorých prípadoch môže byť skordinovaný časový harmonogram pre zníženie dovozných colných taríf.

Záväzky, tykajúce sa prístupu na trh tovarov musia obsahovať určite nasledovne položky:

- kód produktu a jeho názov.
- počiatočnú „záväznú“ úroveň (najvyššiu možnú úroveň dovozného cla v čase prístúpenia k WTO);
- konečnú výšku „záväzku“ (najvyššiu možnú úroveň dovozného cla po uplynutí prechodného obdobia, zvyčajne nižšej úrovni než pôvodná);

Prechodné obdobie vo väčšine prípadov predstavuje 4-7 rokov.

Povinnosti sú tvorené na základe porovnania výsledkov bilaterálnych rokovaní prístupujúcej krajiny s jednotlivými zainteresovanými účastníkmi WTO. Do záväzku voči

všetkým členom sa stanoví najnižšia úroveň cla, ktorú sa podarilo dosiahnuť v rokovaníach s kandidátskymi krajinami, čo predstavuje doložku najvyšších výhod. WTO člen môže odstúpiť od povinností vyplývajúcich z viazaného tarifu, ak s týmto rozhodnutím budú súhlasiť ostatní členovia WTO, alebo ak obchodným partnerom, ktorým vývozca zvýšil clo sa zabezpečí primerané odškodnenie (napr. nižšia colná sadzba pre iné tovary, objem vývozu ktorého predstavuje peňažný ekvivalent objemu tovaru, so zvýšenou colnou sadzbou).

Rokovania o prístupe na ruský trh služieb predstavujú ďalšiu oblasť negociácií. Počas rokovaní o prístupe na trh služieb musia byť skoorinované všetky obmedzenia, ktoré nový člen Svetovej obchodnej organizácie po pristúpení bude môcť uplatniť pre prístup na trh určitých služieb:

- horizontálne obmedzenia, ktoré platia, pokiaľ ide o prístup ku všetkým službám odvetvia;
- obmedzenia týkajúce sa prístupu na určité sektory, zoznam preferenčných opatrení (výnimky z doložky najvyšších výhod), ktoré nový člen WTO po pristúpení bude môcť uplatňovať voči jednotlivým krajinám – členom organizácie.

Zoznam záväzkov v oblasti prístupu na trh služieb je jednou z príloh ku protokolu o pristúpení a súčasťou listiny o pristúpení, ktorá je výsledkom rokovaní.

Počas rokovaní o pristúpení Ruska do WTO v oblasti poľnohospodárskeho sektoru ekonomiky by mali byť dosiahnuté dohody v nasledujúcich kľúčových otázkach:

- maximálna výška štátnej pomoci (dotácií), ktorú kandidátska krajina po vstupe bude schopná poskytnúť vlastníkom pozemkov;
- maximálna výška vývozných dotácií, ktoré môžu po pristúpení do WTO určiť na podporu svojej poľnohospodárskeho vývozu.

Jednou zo štyroch smerov vyjednávacieho procesu rokovaní sú tak zvané systémové otázky, t.j. zlučiteľnosť právnych predpisov Ruska a predpisov celého balíka dohôd WTO. Rokovania o systémových otázkach prebiehajú spravidla nie na bilaterálnej úrovni ale v rámci Pracovnej skupiny pre pristúpenie krajiny. Ako výsledok rokovaní sa vyprodukuje text správy Pracovnej skupiny. Táto správa obsahuje:

- popis obchodného režimu prístupujúcej krajiny a jeho právnych predpisov;
- záväzky uchádzača, ktoré sa budú dodržiavať po pristúpení do organizácie.

Takéto povinnosti môžu spočívať v tom, že až do prijatia vnútroštátnych právnych predpisov v oblasti dotácií bude nový člen Svetovej obchodnej organizácie uplatňovať ustanovenia Dohody o dotáciách a vyrovnávacích opatrení bezprostredne alebo v priebehu prechodného obdobia, po pristúpení nový člen organizácie bude postupne skracovať do určitej miery počet výrobkov, ceny na ktoré stanovuje štát.

Cieľom rokovaní o systémových záležitostiach - ustanovenie mier, ktoré Rusko bude uplatňovať, aby plnilo svoje povinnosti v rámci WTO systému.

Dana informácia o priebehu rokovaní o vstupe Ruska do WTO umožňuje nám vytvoriť nasledujúci zoznam základných požiadaviek ruských partnerov v rokovaníach, sumarizujúc tieto požiadavky prostredníctvom vhodných opatrení prijatých v tejto organizácii.

Klasifikácia pohľadávok, predložených Rusku členmi WTO:

- systémové otázky o pristúpení,
- colné požiadavky,
- poľnohospodárske otázky,
- otázky prístupu na trh služieb.

Na základe kladených požiadaviek Pracovnej skupiny pre vstup Ruska do WTO a uzatvorených dohôd je možné formulovať nasledujúce závery o ich charakteristike.

2.1 Miera riešenia systémových problémov prístúpenia¹

Výsledkom rokovaní o systémových otázkach stalo prispôsobenie ruských právnych predpisov ku súladu s pravidlami a normami WTO a prijatie nového ruského Colného kódexu. Konkrétnejšie sa navrhujú nasledovne zmeny a doplnenia:

- dodatok ku čl. 62 Colného kódexu RF, v časti o termínoch vybavenia colných záležitosti;
- odstránenie protirečia bodov 2 a 3 s bodom 1 v čl. 63 Colného kódexu RF, príprava dodatočného článkov Colného Kódexu o elektronických dokumentoch pri colnom vybavení;
- preskúmanie čl. 68 Colného kódexu o zjednodušených postupoch colného konania pre poctivých účastníkov zahraničného obchodu;
- revízia čl. 77 Colného kódexu, týkajúceho sa štatútu tovaru v dočasnom uskladnení tovaru na moste, ich spracovanie v morskom (riečnom) porte;
- revízia čl. 787 Colného kódexu so zreteľom na možnosť nálezu predmetov na ich mieste bez vybavenia ich na dočasné uskladnenie;
- revízia čl. 87 Colného kódexu vo vzťahu k colnému sprevádzaniu (dohľadu); dodatok ku čl. 90 Colného kódexu o zodpovednosti prepravcu za stratu alebo poškodenie tovaru;
- dodatok ku odseku 12 Colného kódexu novým článkom;
- spresnenie v čl. 125 CK RF pojmu "tovary, pri obchode s ktorými boli zaregistrované porušovania colných predpisov Ruskej federácie";
- spresnenie mechanizmu čl. 128 Colného kódexu, týkajúce sa platenia cla pri maximálnej sadzbe, uplatňovanej ku jednej tovarovej skupiny na ktoré sa vzťahujú odlišné colné sadzby;
- spresnenie mechanizmu uplatnenia čl. 136 CK RF o pravidelnom deklarovaní;
- urýchlenie procesu preclievania pri vývoze tovaru po mori vo forme dodatku k bodu 1 čl. 152 CK RF;
- spresnenie mechanizmu uplatnenia čl. 167 CK RF, obsahujúceho popis colného režimu medzinárodného colného tranzitu;
- spresnenie obsahu kapitoly 23 CK RF o pohybe tovaru cez colnú hranicu Ruskej federácie fyzickými osobami, najmä čl. 282 CK RF;
- spresnenie mechanizmu uplatnenia čl. 323 CK RF o poradí definovania a deklarovania colnej hodnoty tovaru, najmä sprístupnenie kritérií "dostatočnosti" a "spol'ahlivosti" uvedených údajov a dokladov;
- spresnenie výšky zaplatenia colných poplatkov osobami, ktoré vykonávajú činnosti v oblasti ciel, podľa čl. 339 CK RF;
- spresnenie oprávnenosti pri zaradenia poisťnej zmluvy do spôsobov zabezpečenia colných poplatkov v súlade s čl. 340 CK RF
- zváženie možnosti ustanovenia do čl. 355 CK RF postupu a termínov zúčtovania preplatiek colných platieb; spresnenie čl. 407

2.2 Klasifikácia hlavných požiadaviek, vyžadovaných od ruskej strany v priebehu prístupového procesu

a) *Systémové "štandardné" otázky – všeobecne záväzky, vyplývajúce z dohody o založení WTO a hlavných ustanovení GATT-94.*

¹Таможенный кодекс Российской Федерации 28 мая 2003 г. № 61-ФЗ (в ред. от 2 января 2010 г.).
<http://www.tks.ru/codex/>

Ustanovenia dohôd WTO (vrátane protokolu o prístupí) sa používajú jednotne na celom colnom území Ruskej federácie, vrátane oblastí prihraničného obchodu, voľných ekonomických zón a ďalších oblastí s osobitným režimom zdanenia, regulácie taríf. Rusko musí zabezpečiť, aby účastníci zahraničnej obchodnej činnosti mali právo na odvolanie sa n nezávislé právne inštitúcie a orgány (v súlade s čl. X GATT 1994).

Pokiaľ ide o transparentnosť, Rusko povinne bezodkladne zverejniť všetky zákony a regulačné opatrenia popísané v čl. X GATT 1994, ako aj poskytnúť všetky podľa pravidiel WTO pôvodné oznámenia v okamihu prístúpenia, a taktiež nevyhnutné zrušiť miery bezcolnej kontroly dovozu.

Ihneď po prístupí je potrebné zabezpečiť nerezidentom (podľa čl. III GATT-94.):

a) spotrebné dane z dovozu a vývozu zo štátov SNŠ majú zodpovedať spotrebnej dane z dovozu a vývozu iných krajín,

b) princíp spoplatňovania dane v cieľovom štáte musia sa vzťahovať aj na krajiny SNŠ, vrátane Bieloruska, vrátane exportu a importu zemného plynu a ropy.

b) *"štandardne" povinnosti zabezpečenia a dodržiavania pravidiel multilaterálnych dohôd WTO:*

- O technických prekážkach obchodu.

- O sanitárnych a fyto-sanitárnych opatreniach.

- O obchodných aspektoch investičných opatrení (TRIMs).

- O obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva (TRIPS)

c) *Špecifické záväzky, zamerané na zosúladienie hospodárskeho a obchodného režimu s mnohostrannými dohodami WTO.* Od Ruska požadujú ich plnenie od okamihu vstupu a všetky s tým spojené záväzky v plnom rozsahu bez možnosti prechodného obdobia.

d) *Dodatočné záväzky.* Podľa čl. III Dohody o subvenciách a vyrovnávacích opatreniach (ASCM) od okamihu vstupu Rusko nesmie uplatňovať dotácie a iné doteraz existujúce a zavádzať nové opatrenia štátnej podpory domácim podnikom. Zrušenie štátnej pomoci sa týka nielen federálnej ale aj regionálnej úrovni.

V prípade zavedenia pred expedičnej kontroly, ta môže mať iba dočasný charakter. V oblasti colných predpisov a postupov od Ruska sa požaduje: a) odo dňa prístúpenia, neuplatňovať ku dovážanému tovaru žiadne poplatky okrem obvyklých - colných, ako aj zaznamenávať všetky poplatky pre colné odbavenie a vybavenie nákladu, b) zabezpečiť zosúladienie pravidiel colnej hodnoty s požiadavkami Dohody o colnom hodnotení a rozhodnutiami WTO o úrokových sadzbách v colnom hodnotení a o hodnotení programového zabezpečenia pre zariadení na spracovanie informácií.

Rusko je povinné prijať zákony a predpisy, ktoré budú upravovať zahraničnoobchodnú činnosť štátnych a iných podnikov, majúcich osobitné alebo výlučné práva (spojené so štátnymi zákazkami, nákupmi federálneho významu, realizáciou medzivládnych dohôd o dodávkach, atď.) do súladu s WTO požiadavkami. V prípade vstupu do organizácie Rusko bude musieť dodržiavať pravidlá WTO ohľadom svojej účasti v obchodných dohodách, zónach voľného obchodu a colnej únii.

Potrebné taktiež zrušiť normu miestnych zložiek vo vzťahu ku dohodám o zdieľaní produkcie. Potrebné „dať do poriadku poskytovanie licencií alkoholických a farmaceutických výrobkov v súlade s ustanoveniami Dohody o dovozných licenciách.

e) *Ine záväzky prístupujúcej krajiny.* Do momentu prístúpenia je potrebné nastaviť všetky vývozné cla vo výške 5% z colnej hodnoty tovaru, a nasledovne ich úplne zrušiť. Zrušiť prax dvojitej (v zmysle rozdielov medzi domácimi a svetovými cenami) cenotvorby plynu a elektriny, ako aj minimalizovať úlohu štátu v regulácii cien energie, elektriny, transportovania, atď. (tieto ceny musia byť určené výlučne obchodnými podmienkami).

V konkrétne stanovený časový harmonogram je potrebné odstrániť všetky

obmedzenia pre zahraničné investície, najmä v sektoroch leteckého priemyslu, energetiky, a obehu alkoholických výrobkov.

Nevyhnutným je taktiež zrušiť kvantitatívne obmedzenia pre dovoz drahých kameňov a kovov, alkoholických nápojov a farmaceutických výrobkov.

f) *Závazky prístupového periódu*. Pristúpenie Ruska k Dohode o obchode s civilnými lietadlami a k Dohode o vládnom obstarávaní (GPA) a "odvetvových iniciatív".

g) *Dobrovoľné obmedzenia práv členskej krajiny WTO* znamená poskytovanie údajov, potrebných orgánom WTO na posúdenie plnenia novým členom podmienok pristúpenia, zabezpečenie transparentnosti procesu privatizácie a iných potrebných ekonomických reforiem.

Od Ruska taktiež vyžadujú neuplatňovať opatrenia na ochranu vlastného trhu dovtedy, pokiaľ príslušné mechanizmy nebudú adekvátne Antidumpingovému kódexu, Dohode o subvenciách a vyrovnávacích opatreniach a Dohode o ochranných opatreniach.

Od Ruska vyžadujú prijať povinnosti, umožňujúce pristupovať voči nemu ako ku štátu s netrhovým hospodárstvom a počas dlhého prechodného obdobia intenzívne pokračovať v antidumpingových opatreniach a vyrovnávacích vyšetreniach. V rámci vyriešenia colných požiadaviek bolo potrebné stanoviť maximálnu úroveň ("záväznú") dovozného clá cez tovarové nomenklatúry zahraničnoobchodnej činnosti, zníženie dovozných bariér do hodnoty prijatých v rámci WTO, všeobecne zníženie dovozných ciel v Rusku, diferencovanie dovozných ciel, zaviesť dočasné ochranné opatrenia v rámci prípustných noriem WTO².

Miera riešenia colných požiadaviek je nasledovná. V prvej polovici roka 2005, sa uskutočnili rokovania s viac než 20 členskými krajinami, vrátane Japonska, Indie, Turecka, Chorvátska, Filipín, Peru, Nórska, Kostariky, Argentíny, Austrálie, Kanady, Bulharska a Egyptu.

26-28 júla 2005 v Ženeve sa uskutočnili rokovania s 13 členmi WTO (USA, Brazília, India, Peru, Uruguaj, Kuba, Dominikánska republika, Švajčiarsko), na ktorých sa preberali otázky o prístupe na trh tovarov s najaktívnejšími a dôležitými členmi Pracovnej skupiny o pristúpení Ruska k WTO - USA, Indiou a Brazíliou. Podpísanie balíku dokumentov, zatvárajúceho rokovania s Indiou závisí od vyriešenia situácie s čajom v oblasti obchodných aspektov práv duševného vlastníctva. Obchodná časť balíčka je odsúhlasená a schválená.

V súčasnej dobe Rusko so svojimi obchodnými partnermi sa dohodli na 90% colných položiek. Medzi problematické skupiny produktov, ohľadom ktorých pozície strán i naďalej sa líšia je rad poľnohospodárskych produktov, letecká technika, auta a rada ďalších. Rokovania ukončenie s 33 krajinami. Podiel týchto krajín na obrate zahraničného obchodu Ruska presahuje okolo 85% ;

V rámci dosiahnutí ruskej delegácie v bilaterálnych dohodách, počiatočná úroveň "záväzného" clá ani pre jednu colnú sadzbu nebude nižšia ako súčasná, a v prvom roku po vstupe Ruska do WTO, žiadne cla sa neznížia oproti súčasnému stavu. Úroveň colnej ochrany poľnohospodárstva nie je znížená v žiadnom zo základných poľnohospodársko-potravinárskych produktov, a pre niektoré z nich Rusko má právo aj na zvýšenie ciel počas prechodného obdobia. Do konca roku 2009 Ruska federácia mala pravo na použitie colnej kvóty na tri druhy mäsa (hovädzieho, bravčového a hydinového) v vyhovujúcich ruskej strane objemoch (súčasná úroveň plus 2-2,5% ročného rastu) a pri dostatočnej úrovni colnej ochrany.

2. *Афонцев, С. А.* Экономико-политические механизмы тарифного регулирования импорта в современной России : эмпирический анализ [Текст] / С. А. Афонцев. М. : РПЭИ, 1999.

V súčasnosti proces rokovania o colných sadzbách sa nachádza vo záverečnej fáze, sú dohodnuté 98% colných pozícií.

V rámci poľnohospodárskej problematiky bolo potrebné zabezpečiť formovanie spravodlivého a trhovo orientovaného obchodného systému, prísnejších pravidiel obchodu, prijatie špecifických záväzkov na podporu poľnohospodárstva a jeho ochranu pre korekciu a prevenciu obmedzení na svetových poľnohospodárskych trhoch, podstatné zlepšenie prístupu na trh, za účelom odstránenia zníženie vývozných subvencií, podstatné zníženie miery domácej podpory, ovplyvňujúcich obchod, zrušenie colných kvót, vymedzenie pravidiel humanitárnej pomoci, pravidiel označenia tovarov a poskytovania informácií pre spotrebiteľov³.

Úroveň vyriešenia poľnohospodárskej problematiky je nasledovná. Posledné kolo konzultácií o poľnohospodárstve sa konalo 21. júna 2005 v Ženeve. Ruská strana v reakcii na početné požiadavky členských krajín Pracovnej skupiny predložila v požadovanom formáte WTO údaje o objeme domácej podpory v rokoch 2001-2003. V tomto prípade Rusko zachovalo povolený objem štátnej podpory bezo zmeny: reprezentatívne obdobie - 1993-1995 s objemami na podporu 9,5 miliardou dolárov.

Rokovania sú dokončené s 33 krajinami vrátane Thajska, Čile, Tchaj-wanu, Venezuely, Singapuru, Južnej Kórei, Číny, Nového Zélandu, Izraelu, Indonézie, Turecka, Európskej únie (EÚ), Islandu, Kuby, Mexika a Nórska ale napriek tomu ruská strana považuje za potrebné zrušiť niekoľko dosiahnutých dohovorov.

V rámci prístupu na trh služieb je potrebné zabezpečiť reformy v nasledujúcich oblastiach: finančných služieb (najmä bankovníctva), telekomunikačných služieb (najmä služieb telekomunikácií s pridanou hodnotou), profesionálnych služieb (najmä strojárstva, ropného priemyslu, účtovníckych a právnych služieb), obchodných služieb (ako sú počítačové služby), dopravné služby (napr. potrubná doprava), strojárstva a inžinierskych služieb.

V súčasnosti rokovania o prístupe na trh služieb sú dokončené s 16 členmi Pracovnej skupiny - Maďarskom, EÚ, Čínou, Kóreou, Taiwanom, Thajskom, Tureckom, Čile, Singapurom, Venezuelou, Novým Zélandom, Mexikom, Nórskom, Tureckom, Japonskom a Indiou. So šiestimi štátmi rokovania sa nachádzajú v pokročilej fáze.

V prvej polovici roka 2005, ruská delegácia rokovala s viac než 20 členmi WTO, vrátane Kanady, Austrálie, Egyptu, Nórska, USA a Japonska. Základnými členmi pracovnej skupiny, s ktorými rokovania o prístupe služieb sú Spojené štáty, Kanada, Švajčiarsko a Austrália.

Najzložitejšie rokovania pokračujú v takých citlivých odvetviach služieb, ako sú finančné, energetické a telekomunikačné služby, prístup ktorých na ruský trh ma osobitný obchodný záujem vedúcich krajín - členov WTO. Okrem toho, niektoré krajiny majú veľký záujem o zlepšenie podmienok prístupu na ruský trh dodávateľov služieb, ktoré sú fyzickými osobami (India, Kanada, Švajčiarsko).

Podľa výsledkov uzavretých rokovaní Rusko súhlasilo s prijatím záväzkov, týkajúcich sa približne 100 sektorov služieb zo 155, klasifikujúcich sa Svetovou obchodnou organizáciou. V niektorých prípadoch, postoj Ruska presadzuje prísnejšie podmienky pre zahraničných poskytovateľov služieb na ruskom trhu v porovnaní s podmienkami, ustanovenými platnými právnymi predpismi. Táka pozícia v budúcnosti zabezpečí použitie ďalších nástrojov na ochranu národných poskytovateľov služieb od zahraničnej konkurencie.

3.БУЛАТОВ, Д. Присоединение России к ВТО: сельскохозяйственный аспект [Текст] / Д. Булатов // Внешняя торговля. 2003. № 3.

Na základe uvedenej klasifikácie nižšie uvádzame analýzu podmienok pre vstup Ruska do WTO.

Základne požiadavky			Dodatočne záväzky	Ostatne záväzky	Záväzky prístupovane j krajiny	Dobrovoľné záväzky prístupovane j krajiny
Štandardn e	Štandardn e v rámci multilaterálnych dohôd	Špecifick é záväzky				
AI	A2	A3	B	C	D	E
A1.1	A2.1	A3.1	B1*	C1*	D1	E1*
A1.2	A2.2	A3.2	B2*	C2*	D2	E2*
A1.3	A2.3	A3.3	B3*	C3		
	A2.4	A3.4* ⁴				
	A2.5	A3.5				
		A3.6				
		A3.7*				

A 1.1 Použitie doložky najvyšších výhod v súlade so zásadou nediskriminácie.

A 1.2 Použitie národného režimu podľa zásady nediskriminácie.

A 1.3 Zabezpečenie zásady transparentnosti.

A 2.1 Záväzky v rámci dovozného cla v rámci GATT 1994, vrátane individuálnych podmienok.

A 2.2 Technické záväzky, vyplývajúce z dohody o technických prekážkach obchodu a Dohody o sanitárnych a fytosanitárnych opatrení.

A 2.3 Záväzky podľa Všeobecnej dohody o obchode so službami (GATS).

A 2.4 Záväzky, vyplývajúce z Dohody o obchodných aspektoch práv duševného vlastníctva (TRIPS).

A 2.5 Záväzky, vyplývajúce z Dohody o obchodných aspektoch investičných opatrení (TRIM).

A 3.1 Požiadavky pred expedičnej inšpekcie.

A 3.2 Záväzky, týkajúce sa oceňovania tovaru na colné účely (Dohoda o uplatňovaní článku VII GATT 1994).

A 3.3 Uvedenie dohôd o "dobrovoľnom" obmedzovaní vývozu ruského tovaru do súladu s požiadavkami WTO alebo ukončenie ich platnosti.

A 3.4 Zrušenie kvantitatívnych obmedzení dovozu a vývozu (vrátane neautomatických licencií) na obchodovanie s drahými kameňmi a kovmi, etylalkoholom, alkoholickými nápojmi, farmaceutickými výrobkami a taktiež zmena poradia poskytovania licencií alkoholu a farmaceutických výrobkov v súlade s ustanoveniami Dohody o poskytovaní dovozných licencií.

A 3.5 Prispôsobenie sa pravidlom WTO, týkajúcich sa účasti Ruska v obchodných dohadoch, dohadoch o voľnom obchode, colnej únii (čl. XXIV GATT-94).

A 3.6 Záväzný charakter uplatňovania noriem a právnych predpisov WTO, regulujúcich činnosť zahraničného obchodu a ďalších spoločnosti, ktorým boli pridelené osobitné alebo výlučné práva - štátne zákazky, verejné obstarávanie pre federálne potreby, vykonávanie medzivládnych dohôd o dodávkach, atď. (Článok XVII GATT-94).

⁴ * - Neprijateľné podmienky pre súčasný stav ruskej ekonomiky, ohľadom ktorých diskusie v procese vyjednávania nosia najproblematickejší charakter.

A 3.7 Ukončenie uplatňovania a zákaz zavedenie nových opatrení, tykajúcich sa vládnej podpory podnikania, a to predovšetkým dotácií, tak federálnej ako aj regionálnej úrovni (článok III Dohody o subvenciách a vyrovnávacích opatrení).

Štáty PS	Zahraničnoobchodná spolupráca		Kladené požiadavky
	Export Ruska	Import Ruska	

B1 Zavedenie vývozného cla vo výške 5% z colnej hodnoty tovaru a ich následné úplné zrušenie.

B 2 Uvedenie ruských cien plynu a elektriny na úroveň svetových, rovnako ako minimalizácia úlohy vlády pri stanovovaní cien energií, elektriny (podľa čl. VII GATT 1994).

B 3 Liberalizácia existujúceho režimu devízovej kontroly, zachovávajúceho obmedzenia slobodného pohybu kapitálu.

C 1 Pristúpenie k dohode o obchode s civilnými lietadlami.

C 2 Pristúpenie k dohode o verejnom obstarávaní.

C 3 Pristúpenie k dohode o odvetvových iniciatívach.

D 1 Predloženie požadovaných orgánmi WTO údajov na posúdenie súladu s podmienkami pristúpenie nového člena.

D 2 Zabezpečenie transparentnosti procesu privatizácie a ďalších ekonomických reforiem.

E 1 Nedostupnosť vnútroštátnych opatrení, zabezpečujúcich ochranu trhu, stanovených vo WTO dokumentácii dovtedy, pokiaľ príslušné mechanizmy nebudú v súlade s Antidampingovým zákonníkom, Dohodou o subvenciách a vyrovnávacích opatreniach, Dohodou o ochranných opatreniach, a taktiež pokračovanie voči Rusku intenzívnych antidumpingových vyšetrovaní.

E 2 Nešírenie sa na Rusko čl. XXVII-XXVIII Dohody o subvenciách a vyrovnávacích opatrení, zahŕňajúcich množstvo výhod pre krajiny s transformujúcou sa ekonomikou, rovnako ako aj možnosti v čase pristúpenia uplatnenia programov priemyselnej podpory.

Uvedená analýza zdôrazňuje príčiny sporov rokovacieho procesu. Je potrebné poznamenať, že existuje množstvo požiadaviek predložených Pracovnou skupinou, ktoré sú neprijateľné pre súčasný stav ruskej ekonomiky. V prvom rade to sú vývozne cla, pridelenie svetovej úrovni ruským cenám zemného plynu a elektriny, liberalizácia režimu menovej regulácie, pristúpenie ku Dohode o obchode s civilnými lietadlami, Dohode o štátnych zákazkách a niekoľko ďalších.

V súčasnej fáze Pracovná skupina o pristúpení Ruska k Svetovej obchodnej organizácii sa skladá z 58 členských krajín, vrátane Európskej únie ako jedného celku. V dôsledku negociácií sa podpisujú príslušné bilaterálne dohovory o ich ukončení. Hlavnou úlohou v prebiehajúcich rokovaniach je dosiahnutie najlepších možných podmienok pre pristúpenie Ruska k WTO, t.j. najpriaznivejší pomer prínosov a ústupkov zo vstupu v podobe nižších taríf a otvorenia domácich trhov.

Ako už bolo povedané, rokovania o pristúpení Ruska jasne ukazuje, že účastníci Pracovnej skupiny (58 členských štátov - členov WTO) uložili na Rusko veľmi prísne požiadavky. Prehlásenia o politickej podpore Ruska vedúcimi štátmi organizácie nesvedčí o ich zrieknutí sa významných výhod pre ich výrobcov a vývozcov, výrazne rozšíriť svoju prítomnosť na ruskom trhu. Preto je potrebné zdôrazniť závislosť požiadaviek, predložených krajinami - členmi Pracovnej skupiny od svojich obchodných záujmov.

EU	Ropa, minerály, stroje a zariadenia, výrobky chemického priemyslu, kovové výrobky, drevo, drahé kamene	Stroje a zariadenia, dopravné prostriedky, dodávky potravinového priemyslu a poľnohospodárskych surovín, chemického priemyslu. Tovary národnej spotreby.	Pridelenie ruským cenám na plyn svetovej úrovni. Demonopolizácia exportu plynu. Zrušenie vývozného cla na plyn. Odstránenie dotácií pre také odvetvia ako poľnohospodárstvo a automobilový priemysel. Zrušenie dovozných ciel na určité tovary.
----	--	--	---

USA	Prevažka primárnych komodít. Dodávky do USA strojov a zariadení, pričom v takých vysoko- technologických oblastiach, ako letecký a kozmický priemysel a vysoké technológie pre ťažbu ropy, chemické výrobky, kovy	Stroje, zariadenia, dopravné prostriedky. Dodávky potravinového priemyslu a poľnohospodárskych surovín, chemického priemyslu.	
Kanada	Ropa, minerály, stroje a zariadenia, výrobky chemického priemyslu, kovové výrobky, drevo, drahé kamene	Stroje, zariadenia. Dodávky potravinového priemyslu a poľnohospodárskych surovín. Produkty chemického priemyslu	
Japonsko	Minerálne palivo, farebné a čierne kovy, morské produkty	Dopravné prostriedky strojárskoho priemyslu. Hydraulické a stavebné zariadenia, dopravné prostriedky	
Štáty SNS			
Gruzínsko	Pšenica, elektrina, výrobky chemického a automobilového priemyslu, dopravné prostriedky, kovové výrobky, drevo, celulóza a výrobky z papiera	Citrusové plody, čaj, minerálna voda, víno, likéry, rudy a koncentráty mangánu, ferozliatina, stroje, zariadenia a dopravné prostriedky	Zavedenie vízovej povinnosti v Abcházsku a Ajarii. Zrušenie podpory podnikateľov z týchto regiónov. Zmena colného režimu
Kirgizsko	Ropa, výrobky chemického priemyslu (kaučuk, lieky), kovy, kotlové a elektrifikované zariadenia	Ovocie a zelenina, surový tabak, textil, bavlnené vlákno, elektrické žiarovky	Standardne požiadavky
Moldavsko	Dodávky ruských energetických surovín (plyn, ropa), drevo, automobily, celulózové a papierové výrobky, potrubia, výrobky strojárskej a poľnohospodárskej techniky	Potravinárske produkty, produkty alkoholických a nealkoholických nápojov, tabakových výrobkov	Slobodný prístup na rusky trh všetkej exportovanej produkcie. Zrušenie kvót na mäso, cukor, víno a tabak.

3 Závislosť požiadaviek vybratých krajín od ich obchodných záujmov

Závislosť požiadaviek vybratých krajín od ich obchodných záujmov nám umožňuje analyzovať požiadavky, ktoré predkladajú Rusku štáty Pracovnej skupiny. Takým spôsobom, môžeme analyzovať ich štruktúru, určiť podiel štandardných a vychádzajúcich nad rámec pravidiel WTO.

- Podiel štandardných požiadaviek na celkových podmienkach vstupu,%
- Podiel požiadaviek, ktoré sa nachádzajú nad rámec pravidiel WTO (WTO +),%

4 Záver

Dana situácia naznačuje, že významný podiel krajín – účastníkov Pracovnej skupiny pre vstup Ruska do WTO v procese vyjednávania vysúvajú požiadavky, opodstatnené národnými záujmami týchto štátov. Ich hlavnými úlohami je zabezpečenie jednoduchého

prístupu k lacným surovinám v Rusku a presadenie svojich výrobkov a služieb na potenciálne obsiahly rusky trh. Predovšetkým to sú USA, EU, Kanada, Japonsko.

Ku požiadavkám, ktoré vychádzajú nad rámec WTO a ktoré sa najčastejšie predkladajú štátmi Pracovnej skupiny patria:

- odstránenie vývozných ciel na zemný plyn, dovozných ciel na automobily, lietadla, alkohol a textil;
- zrušenie praxe dvojítých cien plynu a elektrickej energie, minimalizácia úlohy vlády pri stanovovaní cien energetických surovín, elektrickej energie a dopravy, t.j. adaptácia ruských cien plynu ku svete;
- prístupenie k nepovinným kanónom dohôd WTO (najmä o obchode s civilnými lietadlami a štátnych zákaziek);
- zrušenie množstvových obmedzení dovozu a vývozu v obchode s drahými kameňmi, kovmi, etanolom, alkoholom a farmaceutickými výrobkami;
- liberalizácia prístupu zahraničnej pracovnej sily na rusky trh práce a zahraničných firiem na rusky trh služieb;
- otvorenie bankového a poistného trhu;
- odpustenie poplatkov pre letecké spoločnosti lietajúce cez Sibír.

Okrem toho niekoľko členov Pracovnej skupiny v rámci diskusii o podmienkach vstupu sa snažia riešiť problémy čisto dvojstranných politických, obchodných a hospodárskych vzťahov, ktoré nie sú v kompetencii WTO. Požiadavky týchto krajín sú občas absurdné. Ku takým štátom patria krajiny SNS, najmä Gruzínsko a pobaltské krajiny, ktoré sú zásadne proti vstupu Ruska do WTO.

Zoznam použitej literatúry

1. ТАМОЖЕННЫЙ КОДЕКС Российской Федерации 28 мая 2003 г. № 61-ФЗ (в ред. от 2 января 2010 г.).
2. АФОНЦЕВ, С. А. Экономико-политические механизмы тарифного регулирования импорта в современной России : эмпирический анализ / С. А. Афонцев. М. : РПЭИ, 1999.
3. БОРКОВСКИЙ, А. А. Прогноз развития внешней торговли Российской Федерации на период до 2025 г.
4. БУЛАТОВ, Д. Присоединение России к ВТО: сельскохозяйственный аспект, Д. Булатов // Внешняя торговля. 2003. № 3.
5. БУРЬКОВ, С. М. Противоречия и закономерности интеграционных процессов в условиях глобализации мировой экономики [Текст] / С. М. Бурьков // Проблемы и перспективы вступления России в ВТО : страновой и региональный аспект : материалы Междунар. науч.-практ. конф. Екатеринбург, 2002. С. 22-26.
6. БЕЛЕНЬКАЯ, О. ВТО : новые возможности и угрозы для российских отраслей и предприятий [Электронный ресурс] / О. Беленькая, О. Паньдин //РЦБ. Товарный рынок. 2001. № 6. Режим доступа : <http://www.rcb.ru> (Дата обращения 15 апреля 2002 г.).

Ing. Tomáš DUDÁŠ, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PRÍLEV PRIAMYCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ A TRANSFER TECHNOLÓGIÍ NA SLOVENSKU

tomas.dudas@euba.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je preskúmať vplyv prílevu priamych zahraničných investícií na transfer technológií na Slovensku. Nové technológie sú dôležité najmä v ekonomicky a technologicky zaostalejších štátoch, ku ktorým na začiatku hospodárskej transformácie v 90. rokoch minulého storočia patrili aj štáty strednej a východnej Európy. Domáce podniky boli technologicky zaostalé a chýbali im finančné zdroje na nákup alebo vývoj nových technológií. Ak teda chceli štáty znížiť svoje technologické zaostávanie voči hospodársky vyspelým štátom, museli sa orientovať na získavanie nových technológií prostredníctvom príchodu zahraničných investorov. Prvá časť príspevku poskytuje prehľad o stave skúmanej problematiky v zahraničí a na Slovensku a druhá časť analyzuje možnosti spillover efektov v slovenskom automobilovom priemysle

Kľúčové slová: priame zahraničné investície, technologický spillover, Slovensko

Abstract

The aim of this paper is to examine the impact of foreign direct investments on technology transfers in Slovakia. New technologies are especially important in economically and technologically less advanced countries, to which group the states of Central and Eastern Europe belonged to at the beginning of their economic transformation in the 90s of the last century. Domestic firms were technologically backward and lacked the financial resources to purchase or develop new technologies. So if the states wanted to cut their technology lag compared to the economically developed states, they had to focus on acquiring new technologies through the arrival of foreign investors. The first part of the paper provides an overview of the state of the field abroad and in Slovakia and the second section examines the possibility of spillover effects in the Slovak automotive industry.

Key words: foreign direct investment, technology spillover, Slovakia

1 Úvod

Pozitívne vplyvy prílevu PZI nezahŕňajú len rast HDP, zamestnanosti, exportu, produktivity práce, ale aj prílev nových modernejších technológií a manažérskeho know-how. Nové technológie sú dôležité najmä v ekonomicky a technologicky zaostalejších štátoch, ku ktorým na začiatku hospodárskej transformácie v 90. rokoch minulého storočia patrili aj štáty strednej a východnej Európy. Domáce podniky boli technologicky zaostalé a chýbali im finančné zdroje na nákup alebo vývoj nových technológií. Ak teda chceli štáty znížiť svoje technologické zaostávanie voči hospodársky vyspelým štátom, museli sa orientovať na získavanie nových technológií prostredníctvom príchodu zahraničných investorov. Ako už bolo spomenuté, viaceré štáty v regióne strednej a východnej Európy boli úspešné v získavaní PZI, a tým aj nových technológií a manažérskeho know-how.

2 Prehľad skúmania stavu problematiky v zahraničí a na Slovensku

Otázkou však je, či tieto nové technológie a manažérske postupy zostali v sektore podnikov so zahraničným vlastníctvom alebo došlo k ich postupnému rozšíreniu do podnikov s domácim vlastníctvom. V odbornej literatúre je tento efekt známy ako technologický spillover efekt a v posledných dvoch desaťročiach sa mu venuje pomerne veľká pozornosť. Základnou štúdiou, ktorá sumarizuje teoretické pozadie tohto efektu, je štúdia Magnusa Blomströma a Ariho Kokka, ktorá vyšla v roku 1998 v časopise *Journal of Economic Surveys*. V ponímaní autorov tejto štúdie k technologickému spilloveru dochádza v prípade, keď do ekonomiky prichádzajú zahraničné spoločnosti vybavené modernou technológiou, pričom zahraničné korporácie neinternalizujú v plnej miere všetky prínosy z týchto technológií. Jednoduchým a dobrým príkladom technologického spilloveru je, ak podnik s domácim vlastníctvom dokáže skopírovať a efektívne využívať technológiu, ktorú priniesla zahraničná (najčastejšie nadnárodná) korporácia. Druhým kanálom technologických spilloverov je zvýšená konkurencia na trhu po príchode zahraničných spoločností, keď sú domáce spoločnosti pre zachovanie ziskovosti nútené efektívnejšie využívať svoje existujúce technológie alebo zaobstarať si technológie modernejšie. Tretím kanálom technologického spilloveru je vstupovanie do obchodných (najčastejšie dodávateľských) vzťahov s firmami so zahraničným vlastníctvom. Keďže nároky na kvalitu a presnosť dodávky veľkých nadnárodných korporácií sú pomerne vysoké, domáci subdodávatelia sú nútení zlepšiť svoje procesy a zaobstarať si modernejšie technológie.

Podľa autorov štúdie je hlavným brzdiacim faktorom technologických spilloverov fakt, že moderné technológie zahraničných spoločností sú často unikátne, a teda nie sú k dispozícii na trhu. Jedinou možnosťou domácich podnikov je analýza a reverzné inžinierstvo produktov a technológií zahraničných podnikov a ich následná inovácia. Toto však predpokladá existenciu určitého technologického a inžinierskeho pozadia v domácej krajine, preto sú efekty technologického spilloveru pravdepodobnejšie vo vyspelejších ako menej rozvinutých štátoch. Blomström a Kokko svoju štúdiu zakončujú konštatovaním, že na existencii technologického spilloveru v prípade prílevu PZI sa zhoduje väčšina odbornej verejnosti. Empirické dôkazy sú však podľa nich slabé a výrazne sa líšia na základe skúmaných štátov a priemyselných odvetví.

Treba pritom povedať, že empirické skúmanie technologického spilloveru je veľmi komplikované, keďže mnohé efekty sú ťažko merateľne a kvantifikovateľné. Navyše je často ťažké zhodnotiť, či bolo zavedenie nových technológií v domácich podnikoch spôsobené konkurenčným tlakom zahraničnými spoločnosťami alebo či išlo o úplne odlišné faktory. To však

neodradilo vedcov od skúmania tejto problematiky, a počas posledných rokov vzniklo na túto tému niekoľko zaujímavých štúdií.

Ako prvú možno spomenúť prácu Zhiqiang Liua, ktorá vyšla v roku 2008 v časopise *Journal of Development Economics*. Tento článok spracováva teoretické pozadie technologických spilloverov a tiež empiricky skúma ich existenciu na vzorke priemyselných podnikov v Číne. Liu založil svoje skúmanie na náhodnej vzorke čínskych priemyselných podnikov vybraných z databázy čínskeho štatistického úradu, pričom skúmaným obdobím boli roky 1994–1999. Skúmanými ukazovateľmi boli obrat podnikov, pridaná hodnota, počet zamestnancov, fixné aktíva, podiel zahraničného vlastníctva a ďalšie. Výsledkom štatistickej analýzy je potvrdenie existencie technologických spilloverov na úrovni priemyselných odvetví, aj keď štatistické dôkazy nie sú v každom prípade dostatočne robustné. Z troch hlavných kanálov technologických spilloveroch našiel Liu najsilnejšie empirické dôkazy na existenciu spilloverov vo vzťahu pobočiek zahraničných nadnárodných korporácií a domácich subdodávateľov. Autor v závere článku konštatuje, že schopnosť domácich firiem adaptovať nové technológie vo veľkej miere závisí od ich manažérskych a technických schopností a od ich schopnosti financovať proces adaptácie. Tieto otázky sú však podľa autora zatiaľ nedostatočne preskúmané a žiadajú si hlbšiu empirickú analýzu.

Na konci 90. rokov minulého storočia sa postupne objavovali aj štúdie, ktoré skúmali technologické spillover efekty v regióne strednej a východnej Európy. Jednou z nich je štúdia ekonómov¹ The William Davidson Institute fungujúceho pri Michiganskej univerzite, ktorá bola publikovaná v roku 2003 a skúmala technologický spillover na 10 transformujúcich sa štátoch strednej a východnej Európy. Autori štúdie skúmali vzorku 8000 podnikov v 10 transformujúcich sa ekonomikách v rokoch 1995–1999. Výsledky ekonometrickej analýzy potvrdili existenciu vertikálnych spilloverov, horizontálne spillovery sa však potvrdiť nepodarilo. V piatich krajinách (Estónsko, Slovinsko, Maďarsko, Rumunsko a Litva) autori potvrdili dôležitú úlohu priamych technologických transferov v raste produktivity práce domácich podnikov. V prípade Slovenska však analýza dát naznačovala skôr existenciu horizontálnych ako vertikálnych spilloverov.

V roku 2004 publikovala podobnú štúdiu skúmajúcu technologický transfer a produktivitu práce v tranzitívnych krajinách aj Elvise Torlak z Univerzity v Göttingene. Autorka v rámci svojej štúdie analyzovala dáta z viac než 8000 podnikov z piatich tranzitívnych krajín (Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko a Bulharsko), pričom dáta pochádzali z rokov 1993 až 1999. Výsledky analýzy v rámci tejto štúdie sú skôr negatívne, autorka našla dôkazy o technologickom transfere medzi lokálnymi pobočkami zahraničných podnikov a domácimi podnikmi iba v Českej republike. Celkovo sú teda efekty technologických spilloverov limitované a prítomnosť zahraničných podnikov má skôr negatívny vplyv na produktivitu práce domácich podnikov. Napriek tomu, autorka PZI nezatraca, ich efekty sú však podľa nej mimo sektoru podnikov s čiastočným alebo úplným zahraničným vlastníctvom limitované.

Čo sa týka skúmania technologických spilloverov na Slovensku, táto téma je v súčasnosti veľmi slabo rozpracovaná. Tejto téme sa na Slovensku konzistentne venovala iba Martina Fifeková, ktorá publikovala v tejto oblasti niekoľko zaujímavých článkov, z ktorých dva najdôležitejšie vyšli v *Ekonomickom časopise* v spoluautorstve so Soňou Ferenčíkovou v rokoch 2006 a 2008.

¹ Damijan, Knell, Majcen a Rojec

V prvom článku z roku 2006 autorky hľadali dôkaz na existenciu spillover efektov na Slovensku v automobilovom priemysle. Tento priemysel je ideálny na skúmanie technologických spilloverov, keďže základ odvetvia tvoria výrobné závody zahraničných nadnárodných korporácií, ktoré postupne zapájajú do výrobného procesu aj domácich subdodávateľov. Základom skúmania autorov bol dotazníkový prieskum, ktorý bol uskutočnený na vzorke 100 náhodne vybraných spoločností pôsobiacich v automobilovom priemysle. Dotazníky boli distribuované v roku 2005, a po vyradení spoločností so zahraničným vlastníctvom autorky skúmali odpovede 15 podnikov s výlučným domácim vlastníctvom.

Keďže slovenské firmy v automobilovom priemysle pôsobia ako subdodávatelia, štúdia skúmala tri hlavné kanály technologických spilloverov v dodávateľsko-odberateľských vzťahov (vertikálne) – priamy transfer technológií, vyššie nároky na produkty zo strany odberateľov a pohyb zamestnancov. Čo sa týka priameho transferu technológií, žiadna zo skúmaných slovenských spoločností neuviedla ich vyššiu intenzitu. Na druhej strane, častejšie sa vyskytoval nepriamy transfer technológií vo forme technologickej pomoci. Táto pomoc mala rôzne formy, slovenské podniky uviedli napríklad dodanie technologických špecifikácií zo strany odberateľov, pomoc pri vývoji nových produktov a služieb alebo zlepšenie marketingovej stratégie na základe impulzov od odberateľov.

Kým dôkazy o priamom transfere technológií sú veľmi slabé, tlak odberateľov na kvalitu produktov je oveľa viditeľnejší a relevantnejší. Takmer všetky skúmané podniky uviedli, že ich odberatelia veľmi dôkladne monitorujú kvalitu dodávok. Dôsledkom toho 8 z 15 skúmaných firiem zlepšilo svoju technologickú bázu a zvýšilo kvalitu svojich produktov a služieb. V tomto kanáli je teda podľa autoriek štúdie vidieť veľký vplyv podnikov so zahraničným vlastníctvom. Pohyb zamestnancov z firiem so zahraničným vlastníctvom ako kanál technologických spilloverov bol v skúmanej vzorke veľmi slabý, takmer neexistujúci.

Záverom štúdie autorky konštatujú, že v automobilovom priemysle na Slovensku možno empiricky pozorovať technologický spillover na vertikálnej báze – na línii dodávateľsko-odberateľských vzťahov, pričom horizontálny technologický spillover je medzi podnikmi v automobilovom priemysle takmer neexistujúci. Autorky záverom upozorňujú na pomerne limitovaný rozsah skúmanej vzorky podnikov, zároveň však veria, že aj táto analýza prispela k poznaniu tejto veľmi zložitej problematiky.

Matina Fifeková a Soňa Ferencíková sa k problematike technologických spilloverov vrátili v roku 2008, keď opäť publikovali článok v Ekonomickom časopise. V tomto článku autorky skúmali spillover efekty na Slovensku v rámci celej ekonomiky – tento krát však z pohľadu zahraničných investorov. Aj v prípade tohto článku založili autorky svoju analýzu na dotazníkovom prieskume, ktorý bol obmedzený na veľké firmy s PZI na Slovensku presahujúcimi 10 miliónov SKK. Dôvodom tohto rozhodnutia bol predpoklad, že práve u väčších firiem možno prioritne očakávať existenciu spillover efektov. Náhodným výberom bolo oslovených 500 firiem, dotazníky úspešne vrátilo 150 firiem. Dotazníky pozostávali z dvoch hlavných častí, pričom prvá časť zisťovala informácie o investorovi a druhá časť sa venovala prieskumu technologických spilloverov.

Primárne sa autorky štúdie snažili zistiť, aký typ investícií zahraničné firmy prinášajú na Slovensko. Tvorba technologických spilloverov totiž v prvej rade potrebuje vyspelé technológie, aby bolo zo strany domácich podnikov čo prevziať. Rozhodujúca časť (90 %) zahraničných investorov v skúmanej vzorke vidí svoju investíciu ako výrobnú základňu alebo centrum podporných služieb a len 4 firmy uviedli aktivity v oblasti vývoja a výskumu. Na druhej strane, rozhodujúca časť firiem uviedla, že v slovenskej pobočke využíva rovnaké technológie ako

v materskej krajine, čo zvyšuje predpoklad prísunu špičkových technológií na Slovensko. Negatívnym faktorom pre technologické spillovery však je, že rozhodujúca časť firiem v skúmanej vzorke vidí ako podstatu svojej konkurenčnej výhody v pomere kvality k cene. Toto je podľa autoriek štúdie veľmi zlým východiskom pre existenciu technologických spilloverov.

Nasledujúca časť článku sa zameriava na prieskum existencie spilloverov na vertikálnej a horizontálnej úrovni. Vertikálnymi spillovermi sú v tomto prípade opäť kanály medzi slovenskými pobočkami zahraničných spoločností a subdodávateľmi s domácim vlastníctvom. Zo spomínaných troch kanálov vertikálnych spilloverov bol priamy prenos technológií aj v tomto prípade dosť limitovaný, spolupráca v tejto oblasti sa zvyčajne obmedzila na poskytnutie produktového know-how a na poskytovanie technických špecifikácií objednávky. Čo sa týka tlaku na kvalitu ako druhého kanála vertikálnych spillover efektov, v tomto prípade je potenciál na spillover vyšší, keďže rozhodujúca časť zahraničných firiem skúma kvalitu dodávok veľmi dôsledne a vyvíja tlak na slovenských dodávateľov v oblasti zlepšenia kvality produktov a technologickej základne. Podľa autoriek teda vzniká situácia, keď tlak zo strany zahraničných podnikov je vyšší než ich ochota spolupracovať, čo výrazne limituje možnosti tvorby vertikálnych spillover efektov.

Poslednou oblasťou skúmania štúdie je oblasť horizontálnych spilloverov. Ide o oblasť, ktorej prítomnosť sa v empirických štúdiách ťažšie overuje a nie je to inak ani v tejto štúdií. Autorky konštatujú, že iba 13 % podnikov so zahraničným vlastníctvom vo vzorke uviedlo, že ich konkurentmi sú aj domáce podniky. To naznačuje, že v týchto odvetviach slovenské podniky nepôsobia alebo sú príliš zaostalé na to, aby boli rovnocennými konkurentmi. Tento fakt naznačuje veľmi slabú východiskovú situáciu pre horizontálne spillover efekty na Slovensku. Spolupráca spoločností so zahraničným vlastníctvom so slovenskou konkurenciou takmer neexistuje, jediným možným kanálom horizontálnych spilloverov preto podľa autoriek zostáva odchod zamestnancov zo zahraničných spoločností so znalosťami nadobudnutými u nich do slovenských podnikov. Celkovo je však potenciál horizontálnych spilloverov na Slovensku veľmi slabý.

Autorky štúdie na záver konštatujú že pre zlepšenie potenciálu technologických spillover efektov na Slovensku je nutné podporovať príchod investícií v high-tech odvetviach a investície náročné na kapitál, nie na prácu. Hospodárska politika na Slovensku by sa mala ďalej zamerať na zvýšenie pridanej hodnoty v podnikoch s domácim vlastníctvom a na posilnenie väzieb medzi týmito podnikmi a pobočkami zahraničných korporácií pôsobiacich na Slovensku.

Skúmanie technologických spilloverov je však na Slovensku ešte veľmi málo rozpracované a doterajšie štúdie neprinášajú ucelený pohľad na túto problematiku na Slovensku. Práve táto oblasť by mohla preto predstavovať ďalšie smerovanie našich výskumných aktivít v oblasti analýzy vplyvov prílevu PZI na slovenskú ekonomiku.

3 Možnosti vertikálnych technologických spillover efektov v slovenskom automobilovom priemysle

Ako už bolo v práci opakovane spomenuté, automobilový priemysel patrí medzi najdôležitejšie piliere slovenskej ekonomiky v súčasnosti. Zároveň už bolo spomenuté, že toto priemyselné odvetvie bolo vybudované prostredníctvom PZI a v súčasnosti sa organizuje okolo troch automobilových závodov – Volkswagen, PSA Peugeot Citroën a Kia Motors. V roku 2010 podľa dostupných údajov slovenský automobilový priemysel vyprodukoval cca 560 tisíc áut, čím

úspešne prekonal krízové roky 2008 a 2009². Dôležitosť slovenského automobilového priemyslu podporuje aj fakt, že v roku 2010 sa Slovensko opäť stalo svetovým lídrom vo výrobe automobilom v prepočte na počet obyvateľov. Tri veľké automobilové závody patria medzi najväčšie firmy Slovenska a sú aj jeho najväčšími exportérmi.

Automobil patrí medzi najkomplikovanejšie masovo vyrábané produkty v súčasnosti, keď priemerné moderné auto ma tisícky základných súčiastok. To znamená, že moderní producenti automobilov sú nútení spolupracovať s rozsiahlou sieťou subdodávateľov a súčiastky pritom často pochádzajú nielen z rôznych štátov ale aj z rôznych kontinentov. Výroba automobilov je teda proces náročný aj na logistiku, a preto výrobcovia automobilov skôr preferujú bližších dodávateľov. Pri výstavbe nových výrobných kapacít alebo pri ich presune to otvára priestor pre lokálnych subdodávateľov, ktorých dôležitou výhodou je ich geografická blízkosť. Treba však dodať aj to, že výrobcovia automobilov často so sebou prinášajú aj svojich tradičných zahraničných subdodávateľov, ktorí otvárajú nové výrobné kapacity v blízkosti nových výrobných závodov. Napriek tomu, práve automobilový priemysel je najlepším kandidátom na vznik vertikálnych technologických spilloverov, ktoré vznikajú medzi pobočkami zahraničných podnikov a lokálnymi subdodávateľmi s domácou vlastníckou štruktúrou.

Údaje z roku 2009 uvádzajú, že na území Slovenska v tomto roku pôsobilo 241 podnikov, ktoré boli subdodávateľmi automobilového priemyslu³. Ich regionálne rozdelenie kopírovalo umiestnenie výrobných závodov, 124 dodávateľov pôsobilo na západnom, 83 na strednom a len 34 na východnom Slovensku. V roku 2008 títo subdodávatelia vyrobili produkty v hodnote 271,4 mld. SKK, čo z nich urobilo dôležitú súčasť ekonomiky. Dlhodobé trendy navyše naznačujú neustále rast výroby v tomto segmente. Kým v roku 2000 dodali tieto podniky komponenty len v hodnote 35,89 mld. SKK, v roku 2005 to bolo už 160 mld. SKK⁴. To naznačuje rozvoj celého odvetvia a rastúci potenciál pre technologický transfer.

Otázkou však zostáva, aké je zastúpenie firiem s domácim vlastníctvom v súbore dodávateľských firiem. Na preskúmanie tejto otázky využijeme údaje Združenia automobilového priemyslu SR, ktoré udržiava aj informácie o stave subdodávateľskej siete na Slovensku. V automobilovom priemysle sa subdodávatelia zvyčajne rozdeľujú na dodávateľov prvej úrovne (tzv. tier 1) a dodávateľov druhej úrovne (tzv. tier 2). Dodávatelia prvej úrovne sú dodávatelia kľúčových súčiastok produktu a výrobca automobilov s nimi zvyčajne komunikuje priamo. Na druhej strane, dodávatelia druhej úrovne dodávajú menej dôležité súčiastky a najčastejšie ich dodávajú dodávateľom prvej úrovne, nie výrobcom automobilov.

Pre vznik vertikálnych technologických spilloverov je teda najdôležitejšia skladba dodávateľov prvej úrovne. Tieto spoločnosti totiž prichádzajú do styku s globálnymi výrobcami automobilov a s ich technológiami i know-how. Zoznam dodávateľov prvej úrovne na Slovensku však veľa dôvodov k optimizmu ohľadom silných vertikálnych spillover efektov neponúka, keďže rozhodujúca časť podnikov má čiastočné alebo úplné zahraničné vlastníctvo. Dostupné údaje o majetkovom pozadí dodávateľov prvej úrovne graficky znázorňuje tabuľka 21, v ktorej sú žltou farbou znázornení dodávatelia so zahraničným vlastníctvom.

Už na prvý pohľad je pritom zrejmé, že na prvej úrovni dominujú dodávatelia so zahraničným vlastníctvom, možno tu nájsť iba tri firmy so slovenským vlastníctvom – AVC,

² Zdroj: Slovenské autotrio vyštartovalo k rekordom - <http://firmy.etrend.sk/firmy-nefinancny-sektor/slovenske-autotrio-vystartovalo-smerom-k-rekordom-2.html>

³ Zdroj: Slovenské združenie automobilového priemyslu – dostupné na: <http://www.zapsr.sk/zobraz/clanok/95/Prezentacie-z-VH-7-4-2009/>

⁴ Tamže

AVC ZTS a Matador. To de facto znamená, že technologický transfer sa jednoducho nemôže uskutočniť, keďže neexistuje dostatočné množstvo domácich firiem, ktoré by o nové technológie mohli mať záujem.

Dodávatelia druhej úrovne sú v automobilovom priemysle zvyčajne menšie a technologicky menej vyspelé spoločnosti, ktoré by mohli profitovať z transferu nových technológií. Aj keď sú najčastejšie v kontakte s dodávateľmi prvej úrovne, v prípade slovenského automobilového priemyslu ide v rozhodujúcej miere o zahraničné spoločnosti, takže technologický transfer by bol možný. Informácie Združenia výrobcov automobilov SR však naznačujú, že aj na druhej úrovni sú v slovenskom automobilovom priemysle dominantné firmy s čiastočným alebo úplným zahraničným vlastníctvom. Údaje z roku 2009⁵ uvádzajú 42 dodávateľov druhej úrovne s výrobnými kapacitami na Slovensku, slovenské vlastnícke pozadie však má iba 8 z týchto spoločností. Potenciál pre vertikálne technologické spillovre sa týmto opäť zužuje.

Tabuľka č.1: Zoznam dodávateľov prvej úrovne v slovenskom automobilovom priemysle v roku 2009

Elektrické systémy	Interiérové vybavenie	Pohonné ústrojenstvo	Karoséria	Hnacie ústrojenstvo
Delphi	Faurecia	AVC	Brose	Contitech
Kromberg & Schuster	Grupo Antolin	AVC ZTS	Dura	FTE
Leoni	Hella Behr	Faurecia	Edscha	Matador
Sewon-Ecs	Johnson Controls	Getrag Ford Transmissions Slovakia	RF	
Sews-E	Kongsberg Automotive	Matador Automotive	Hella Slovteca	
Siemens	Lear Corporation	Pankl Automotive	Magna	
VW Elektrické systémy	Magna-Slovteca	Tower Automotive	Matador Automotive	
Yazaki	Polimoon		Plastic Omnium	
Wabash	Visteon		Tower Automotive	

Zdroj: Združenie výrobcov automobilov SR

4 Záver

Prvotný prieskum vlastníckej štruktúry subdodávateľov automobilového priemyslu dokazuje, že potenciál na vertikálny technologický spillover je v súčasnosti v slovenskom automobilovom priemysle výrazne obmedzený. Keďže subdodávateľská sieť pozostáva vo výraznej miere z podnikov so zahraničným vlastníctvom, chýbajú firmy so slovenským

⁵ Tamže

vlastníckym pozadím, ktoré by o nové technológie mali záujem. Na druhej strane, v tomto prípade ide len o prvotnú analýzu odvetvia, pre ďalšiu analýzu je nutné uskutočniť zber primárnych údajov na úrovni odvetvia. Tento výskum by mohol naviazať na už spomínanú prácu Soni Ferenčíkovej a Martiny Fifekovej a mohol by byť dôležitým prínosom pre ďalšie skúmanie efektov PZI na Slovensku.

Zoznam použitej literatúry

1. BLOMSTRÖM, M. – KOKKO, A.: Multinational corporations and spillovers. In Journal of Economic Surveys Vol. 12, No. 3, 1998, s. 247-277.
2. DAMIJAN, J., KNELL, M., MAJCEN, B, ROJEC, M.: Technology Transfer through FDI in Top-10 Transition Countries: How Important are Direct Effects, Horizontal and Vertical Spillovers? William Davidson Working Paper Number 549, University of Michigan Business School, 2003.
3. FERENČÍKOVÁ, Soňa - FIFEKOVÁ, Martina. Efekty spillovers z pôsobenia zahraničných firiem na Slovensku. In Ekonomický časopis : časopis pre ekonomickú teóriu a hospodársku politiku, spoločensko-ekonomické prognózovanie = journal for economic theory, economic policy, social and economic forecasting. - Bratislava : Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV : Prognostický ústav SAV, 2008. ISSN 0013-3035, 2008, roč. 56, č. 9, s. 855-872.
4. FERENČÍKOVÁ, Soňa - FIFEKOVÁ, Martina. FDI spillovers in Slovakia: Trends from the last decade and recent evidence from automotive industry. In Ekonomický časopis : časopis pre ekonomickú teóriu a hospodársku politiku, spoločensko-ekonomické prognózovanie = journal for economic theory, economic policy, social and economic forecasting. - Bratislava : Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV : Prognostický ústav SAV, 2006. ISSN 0013-3035, 2006, roč. 54, č. 7, s. 633-651.
5. LIU, Z.: Foreign direct investment and technology spillovers: Theory and evidence. In Journal of Development Economics No. 85, 1998, s. 176-193.
6. TORLAK, E.: Foreign Direct Investment, Technology Transfer, and Productivity Growth in Transition Countries Empirical Evidence from Panel Data. CEGE Discussion Paper, Georg August Universität Göttingen, 2004, ISSN 1439-2305.

Kontakt:

Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5

Ing. Hynek DUŠEK

EVROPSKÝ POLYTECHNICKÝ INSTITUT

MEZINÁRODNÍ ASPEKT UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

dusek@edukomplex.cz

Abstrakt

První obavy o trvale udržitelný růst byly vysloveny politiky a ekonomy na počátku 60-tých let v zakládající listině OECD. Uvědomili si, že neustále se rozvíjející průmysl má čím dál tím víc negativní vliv na životní prostředí a to nejen v lokálním měřítku ale na planetu jako celek. Globalizace, která se stala výrazným jevem právě v tomto období dané situaci nepomohla. Cílem příspěvku je uvést historický vývoj problematiky udržitelného rozvoje na mezinárodní úrovni od druhé poloviny 20-tého století po dnešek, od Ria po Cancun.

Klíčová slova: udržitelný rozvoj, enviromentalistika, klimatické změny, biodiverzita

Abstract

The first concerns for sustainable growth were expressed by economists and policy in the early 60-ies in the foundation document of the OECD. They realized that the ever-growing industry has an increasingly negative impact on the environment and not only locally but on the planet as a whole. Globalization, which has become a significant phenomenon precisely in this period did not help the situation. This paper aims is to bring the historical development of sustainable development at the international level since the second half of the 20th century to today, from the Rio to Cancun.

Key words: sustainable development, enviromental, climate change, biodivezity

Začátkem období uvědomění si problematiky udržitelného růstu byly vysloveny politiky a ekonomy již zakládající listině Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) z 14. prosince 1960. Dalším milníkem v uvědomování si stále většího vlivu lidské populace na zhoršující se životní prostředí byla konference OSN o lidském životním prostředí zahájená 5. června 1972 ve Stockholmu, které heslem bylo „Only One Earth“ – „Jenom jedna země“.

Den zahájení konference – 5. červen je dnes slaven jako mezinárodní den životního prostředí. Tato konference poukázala na zranitelnost ekosystémů a ohrožení biodiverzity neuváženou činností lidské populace. Konference přijala deklaraci, která se stala východiskem pro formulaci základních principů ochrany životního prostředí v mezinárodním a národním měřítku a byl zde podán návrh na zřízení Programu OSN pro životní prostředí – UNEP (United Nations Environmental Programme), který sídlí v Nairoby.

Na summitu byla přijata tzv. Stockholmská deklarace, které principy jsou ve zkrácené podobě uvedena v následující tabulce:

Tabulka č. 1: Principy Stockholmské deklarace (1972)

1	Člověk má základní právo na svobodu, rovnost a přiměřené podmínky k životu v kvalitním životním prostředí, které mu umožňuje důstojný a zdravý život; zároveň se zavazuje k odpovědnosti za ochranu a zkvalitnění životního prostředí v současnosti a jeho zachování pro budoucí generace...
2	Přírodní zdroje Země, které zahrnují vzduch, vodu, půdu, rostliny a živočichy... musí být zachovány pro užitek dnešních i budoucích generací prostřednictvím pečlivého plánování a vhodného řízení.
3	Kapacita Země produkovat životodárné obnovitelné zdroje musí být v každém případě zachována a, kde je to možné, obnovena a zkvalitněna.
4	Člověk má zvláštní odpovědnost chránit a moudře nakládat s přírodou, která se na Zemi vyvíjela miliony let. Zachování přírody, včetně fauny a flóry, musí být přiznána důležitost při plánování ekonomického rozvoje
5	S neobnovitelnými zdroji Země se musí zacházet tak, aby v budoucnu nedošlo k jejich vyčerpání a tak, aby užitek s nich čerpalo celé lidstvo.
6	Musí být zamezeno vypouštění toxických nebo jiných látek nebo tepla v takovém množství, které přesahuje schopnost životního prostředí vypořádat se nimi beze škod, aby bylo zabráněno nenapravitelným škodám ...
8	Ekonomický a sociální rozvoj je základem k zajištění dobrého prostředí pro život a práci a pro vytváření podmínek na Zemi, které jsou nutné ke zlepšení kvality života.
9	Nedostatky životního prostředí vzniklé kvůli nedostačenému rozvoji nebo v důsledku přírodních katastrof představují vážné problémy a nejlépe mohou být vyřešeny podporou rozvoje prostřednictvím převedení dostatečné finanční a technologické pomoci. Tato pomoc představuje doplňující prvek k úsilí rozvojových zemí
10	Pro opatrování životního prostředí v rozvojových zemích je klíčová stabilita cen a náležité platby za suroviny a přírodní zdroje, protože v úvahu musí být brány jak ekonomické, tak ekologické faktory.
13	Za účelem racionálnějšího čerpání zásob a zlepšení životního prostředí by státy měly přistoupit na integrované plánování svého rozvoje tak, aby dosáhly souladu svého rozvoje s ochranou životního prostředí ku prospěchu svých obyvatel
16	Demokratická zřízení, bez předsudků vůči lidským právům, ... by měla být zavedena v těch regionech, kde míra růstu populace nebo vysoká koncentrace obyvatelstva nepříznivě ovlivňují životní prostředí a zpomalují rozvoj
18	Věda a technika jsou součástí ekonomického a sociálního rozvoje, proto musí být zapojeny při identifikaci, odvracení a kontrole environmentálních rizik a řešení ekologických problémů ve prospěch celého lidstva.
19	Vzdělání je v ochraně životního prostředí základním předpokladem nejen pro mladou generaci a dospělé, ale také pro sociálně slabé, protože je důležité, aby se šířil poučený názor a odpovědný přístup jednotlivců, podniků a komunit, kteří by chránili a zlepšovali životní prostředí nejlepším možným způsobem. Je také důležité, aby masmédiá nepřispívala ke zhoršení životního prostředí, ale naopak, aby šířila informace o ochraně a zlepšení životního prostředí a svým postojem umožnila jeho rozvoj
20	...musí být podporováno sdílení aktuálních vědeckých informací a zajištěn přesun dosavadních zkušeností tak, aby bylo usnadněno řešení environmentálních problémů ;

	environmentální technologie by měly být dostupné rozvojovým zemím ... aniž by je to ekonomicky zatěžovalo
21	Státy mají v souladu s Chartou OSN a zásadami mezinárodního práva suverénní právo na čerpání svých vlastních zdrojů a sledují svou vlastní ekologickou politiku, nesou za ní zodpovědnost a zavazují se k tomu, že jejich aktivity nezpůsobí škody na životním prostředí jiných států.
24	Mezinárodní záležitosti ve věci ochrany a zlepšení životního prostředí by měly být rovnoprávně projednávány všech zemí, velkých i malých
26	Člověk a životní prostředí musí být chráněno před účinky nukleárních zbraní a jiných prostředků masového ničení. Státy se musí snažit o dosažení rychlé dohody mezi příslušnými mezinárodními orgány na odstranění a úplném zničení těchto zbraní

Zdroj: Moldan podmaněná planeta, ss 89,90

Byl zde rozebrán nesoulad mezi hospodářským rozvojem a potřebou chránit životní prostředí. I když se této konferenci nepodařilo výše uvedený rozpor vyřešit, měla podstatný význam na tvorbu politiky životního prostředí mnoha zemí a uskupení. Na této konferenci se poprvé objevil termín – Udržitelný rozvoj

Pokud jde o evropský region, je možné objektivně lze konstatovat, že například ještě v padesátých letech minulého století problematika dopadu výrobních aktivit na životní prostředí, nebyla v západoevropských státech zdaleka považována za prioritní. Důraz položený na zvýšení ohledu vůči životnímu prostředí se významněji neprojevoval ani v první polovině šedesátých let. Příliš se nehovořilo o negativních dopadech v první řadě průmyslové výroby na stav de facto veškerých složek přírodního prostředí. Právě v období rekonstrukce a následné expanze evropské ekonomiky se naopak stav životního prostředí zhoršoval natolik, že si část obyvatel západoevropských a severoevropských zemí postupně začala uvědomovat zejména nebezpečí spojené zejména s dopady uvedených aktivit na zdravotní stav obyvatelstva. Pokud jde o charakter působení člověka na životní prostředí, tak se jedná etapu, která je charakterizovaná intenzivním rozvojem přírodních, technických a společenských věd, vznikem nových oborů interdisciplinárního charakteru, přičemž se zvyšuje úloha společenských věd při řešení všech problémů reprodukčního systému a důsledků rozvoje ekonomiky, s ohledem na problémy životního prostředí.

Diskuze vedené v té době i v první polovině osmdesátých let byly prioritně zaměřeny na potřebu růstu ekonomického potenciálu Evropských společenství tak, aby se zvýšila její konkurenceschopnost na světových trzích zejména v porovnání s USA, Kanadou a Japonskem. Na rozdíl od minulých období se výhradně neposuzovaly jen ekonomické aspekty (i když byly dominantní), nýbrž se více přihlíželo k dopadům hospodářské činnosti člověka na životní prostředí. Jedním z důvodů byla i skutečnost, že dopady spalování fosilních paliv na stav životního prostředí, včetně kontaminace velkých evropských řek průmyslem, začaly být varující. Tento stav měl i pozitivní výsledek, a tím byl vývoj nových technologií s nižší energetickou náročností

Organizace spojených národů v roce 1983 na svém valném shromáždění ustanovila Světovou komisi pro životní prostředí a rozvoj – WCED (World Commission on Environment and Development), která se účelem bylo prozkoumat vztah mezi hospodářským růstem a ochranou životního prostředí.

Nejnámější definice udržitelného rozvoje (Sustainable Development) pochází právě od WCED, a má následující znění:

„Trvale udržitelný rozvoj je takovým rozvojem, který naplňuje potřeby přítomných generací, aniž by ohrozil schopnost naplňovat je i generacím budoucím.“

Koncem sedmdesátých let se uskutečnila první Světová klimatická konference (Ženeva – 1979) , která upozornila na problematiku oteplování v důsledku antropogenní činnosti člověka– emise skleníkových plynů. Tato konference vyzvala vyspělé země, aby do roku 2005 snížily své emise oxidu uhličitého o 20%

Snahy mezinárodních organizací o řešení problematiky klimatických změn vyústili v roce 1989, že tato problematika byla projednávána na Valném shromáždění OSN, které na svém. 45. zasedání rozhodlo o jejich zařazení do programu Summitu Země konaného v roce 1992 v Rio de Janiero

Pojem udržitelný rozvoj (dříve též trvale udržitelný rozvoj) se dostal do širokého povědomí právě na Summitu Země, který se konal v roce 1992 v Rio de Janieru.

Heslem tohoto pojetí trvale udržitelného rozvoje se stal citát Antonia Saint - Exupery: „Nedědíme Zemi po našich předcích, nýbrž si ji vypůjčujeme od našich dětí.”

Vyhlášením principu udržitelného rozvoje účastníky první konference Organizace spojených národů o životním prostředí konané v brazilském Rio de Janeiro ve dnech 3. až 14. června 1992 vyvrcholila jedna z důležitých etap vývoje vztahu člověka k životnímu prostředí. Stále častěji se začínaly naplňovat přístupy, o kterých se v Evropských společenstvích začalo diskutovat zhruba od přelomu padesátých a šedesátých let minulého století. V počátcích to byla výměna názorů izolovaná zejména na vědecké kruhy a různé aktivisty „hnutí zelených,„. Na konferenci v Rio de Janeiro byly především zformulovány následující *zásady globální environmentální politiky*, a které jsou v podstatě prohlášením této konference. Jedná se o následující přístupy uvedené v tabulce.

Tabulka č. 2: Zásady globální environmentální politiky

1	Lidské bytosti stojí v centru zájmu o udržitelný rozvoj. Mají právo na zdravý a produktivní život, který je v souladu s přírodou.
2	V souladu s Chartou Organizace spojených národů a s principy mezinárodního práva mají státy plné právo využívat své vlastní zdroje ve shodě s vlastní environmentální a rozvojovou politikou, a zároveň jsou zodpovědné za to, aby činnosti, které spadají pod jejich jurisdikci anebo kontrolu, nepoškozovaly životní prostředí jiných států anebo území, která nespádají pod jejich státní jurisdikci.
3	Právo na rozvoj musí být naplňováno tak, aby odpovídalo rozvojovým a environmentálním potřebám současných a budoucích generací.
4	V zájmu dosažení udržitelného rozvoje musí ochrana životního prostředí tvořit integrální součást procesu rozvoje a nemůže být chápána izolovaně.
5	Všechny státy a národy jsou povinné spolupracovat na plnění základního úkolu: odstranění chudoby, což je neodmyslitelným předpokladem udržitelného rozvoje, a to tak, aby se snižovaly rozdíly v životní úrovni a aby se v celosvětovém měřítku více vycházelo v ústrety potřebám většiny obyvatel.
6	Zvláštní pozornost je třeba věnovat specifickému postavení a potřebám rozvojových zemí, především těch nejméně rozvinutých a z environmentálního hlediska nejzranitelnějších. Mezinárodní environmentální a rozvojové akce by měly odpovídat zájmům a potřebám všech zemí.
7	Státy jsou povinny spolupracovat v duchu globálního partnerství tak, aby bylo možno zachovat, chránit a obnovovat zdraví a integritu ekosystémů na planetě. Vzhledem k odlišné míře, jakou státy přispívají ke globální degradaci životního prostředí, mají tyto společnou, ale diferencovanou zodpovědnost. Vyspělé země by si měly uvědomit svou odpovědnost za zabezpečování udržitelného rozvoje, a to s ohledem na tlaky, které jejich společnosti vyvíjejí na globální životní prostředí a na technologie a finanční zdroje, jimiž disponují.

8	K tomu, aby by dosaženo udržitelného rozvoje a lepší kvality života pro všechny obyvatele, státy by měly zredukovat a eliminovat neudržitelné modely výroby a spotřeby a uplatňovat vhodná demografická opatření.
9	Státy by měly spolupracovat tak, aby posílily své schopnosti dosáhnout udržitelný rozvoj, zvláště zlepšením vzájemného porozumění, formou výměny vědeckých a technologických poznatků a důrazem na zvyšování úrovně rozvoje, přizpůsobování, rozšiřování a transferu technologií.
10	Otázky životního prostředí se nejlépe řeší na příslušných úrovních za účasti všech zainteresovaných občanů. Na národní úrovni musí mít každý jednotlivec řádný přístup k informacím o životním prostředí, jimiž disponují úřady. Rovněž musí mít možnost podílet se na rozhodovacím procesu. Státy jsou povinny ulehčit a vytvářet podmínky rozvoje vědomí a účasti veřejnosti tím, že v široké míře zpřístupní informace a zabezpečí efektivní přístup k právním a administrativním aktům.
11	Státy jsou povinny vytvořit účinné environmentální právo. Environmentální normy, cíle a priority řízení péče o životní prostředí by měly odrážet ony souvislosti životního prostředí a rozvoje, ke kterým se vztahují. Normy používané v jedněch zemích nemusí být vhodné pro jiné státy, především pro rozvojové země, neboť jim mohou způsobit nečekané ekonomické a sociální výdaje.
12	Státy by měly spolupracovat s cílem vytvořit podpůrný a otevřený mezinárodní ekonomický pořádek, který by vedl ve všech krajinách k ekonomickému růstu a trvale udržitelnému rozvoji, a tím umožnit lepší řešení problémů degradace životního prostředí. Environmentální cílené opatření v obchodní politice by neměla být prostředkem svévolné a neoprávněné diskriminace anebo skrytého omezování mezinárodního obchodu. Je třeba se vyhýbat jednostranným akcím, jejichž cílem je vypořádat se s environmentálními dopady, které jsou mimo jurisdikci země dovozu. Environmentální opatření řešící globální environmentální problémy anebo problémy přesahující hranice států by měly být v rámci možností přijímány na základě mezinárodního konsensu.
13	Státy jsou povinny vytvořit vlastní právní systém týkající se závazků a náhrad poskytovaných obětem znečištění anebo jiných environmentálních škod. Státy taktéž musí urychleně a rozhodnějším způsobem spolupracovat na dalším rozvíjení mezinárodního práva týkajícího se závazků a náhrad za negativní účinky environmentálních škod, způsobených oblastem mimo jurisdikci těchto států aktivitami realizovanými v rámci jejich vlastní jurisdikce anebo kontroly.
14	Státy by měly rozvíjet účinnou spolupráci s cílem ztlížit anebo zabránit přemísťování a přenos aktivit a látek, které způsobují vážné environmentální škody, anebo jsou považované za škodlivé lidskému zdraví.
15	Podle svých schopností jsou státy povinny přijímat preventivní opatření zaměřená na ochranu životního prostředí. Tam, kde hrozí vážná a nenapravitelná škoda, nesmí nedostatek vědecké jistoty způsobit odklad účinných opatření, které mohou zabránit poškození životního prostředí.
16	Státní úřady by měly usilovat o to, aby výdaje na životní prostředí braly v úvahu mezinárodní souvislosti, aby byly využívány ekonomické nástroje a aby se dodržovalo pravidlo, že náklady, související se znečištěním má v zásadě nést znečišťovatel; přitom by se měl brát ohled na veřejný zájem a neměly by být narušovány mezinárodní obchodní vztahy a investiční aktivity.
17	Posuzování vlivů na životní prostředí (EIA), jako nástroj uplatňovaný na celostátní úrovni, se musí aplikovat na takové navrhované aktivity, jež by pravděpodobně mohly

	mít závažný negativní dopad na životní prostředí, a které jsou předmětem rozhodování příslušných státních orgánů.
18	Státy jsou povinny okamžitě upozornit druhé státy na jakoukoli přírodní katastrofu nebo jiné ohrožení, které by pravděpodobně mohlo vyvolat náhlé škodlivé účinky na životní prostředí těchto států. Mezinárodní společenství musí vynaložit veškeré úsilí, aby pomohlo takto postiženým zemím.
19	Státy jsou povinny předem a včas uvědomit a objektivně informovat druhé potenciálně postižené státy o aktivitách, které mohou mít závažné negativní environmentální účinky přesahující hranice států a musí s těmito státy včas a v dobré víře záležitost konzultovat.
20	Ženy sehrávají důležitou úlohu v péči o životní prostředí a v rozvoji. Jejich plné uplatnění je tedy zásadní podmínkou na dosažení udržitelného rozvoje.
21	Tvořivé schopnosti, ideály a odvaha mladých lidí by se na celém světě měly zmobilizovat s cílem vytvořit globální partnerství, které by umožnilo dosažení trvale udržitelného rozvoje a zabezpečení lepší budoucnosti veškerého obyvatelstva.
22	Místní obyvatelstvo a jeho společenstva a další místní společenstva hrají díky svým znalostem a tradičním zvyklostem důležitou úlohu v péči o životní prostředí. Státy by měly uznávat a podporovat jejich identitu, kulturu a zájmy a umožnit jim se zapojit do úsilí o dosažení udržitelného rozvoje.
23	Životní prostředí a přírodní zdroje utlačovaných, ovládaných a okupovaných národů musí být chráněno.
24	Vojenské aktivity mají pro udržitelný rozvoj destruktivní povahu; státy proto musí v období ozbrojených konfliktů respektovat mezinárodní právo zabezpečující ochranu životního prostředí a v případě potřeby spolupracovat na jeho dalším rozvoji.
25	Mír, rozvoj a ochrana životního prostředí jsou navzájem závislé a neoddělitelné.
26	Státy jsou povinny v souladu s Chartou Organizace spojených národů řešit veškeré spory týkající se životního prostředí mírovou cestou a vhodnými prostředky.
27	Státy a národy musí v dobré víře a v duchu partnerství spolupracovat na plnění zásad zakotvených v této Deklaraci a na dalším rozvíjení mezinárodního práva v oblasti udržitelného rozvoje.

Zdroj: Moldan B. „Hrouda V.:“ *Návrh národní strategie udržitelného rozvoje ČR*“ - in :“ *Národní strategie udržitelného rozvoje a regionální rozvoj* „, Praha 2002, ss. 24,25

Principy schválené na konferenci v Rio de Janeiro dokládají skutečnost, že koncepce „udržitelného rozvoje“ je založena na zásadách tzv. mezigenerační solidarity zdůrazňujících, že se environmentální politika neuskutečňuje pouze v zájmu stávajících, nýbrž i budoucích generací.

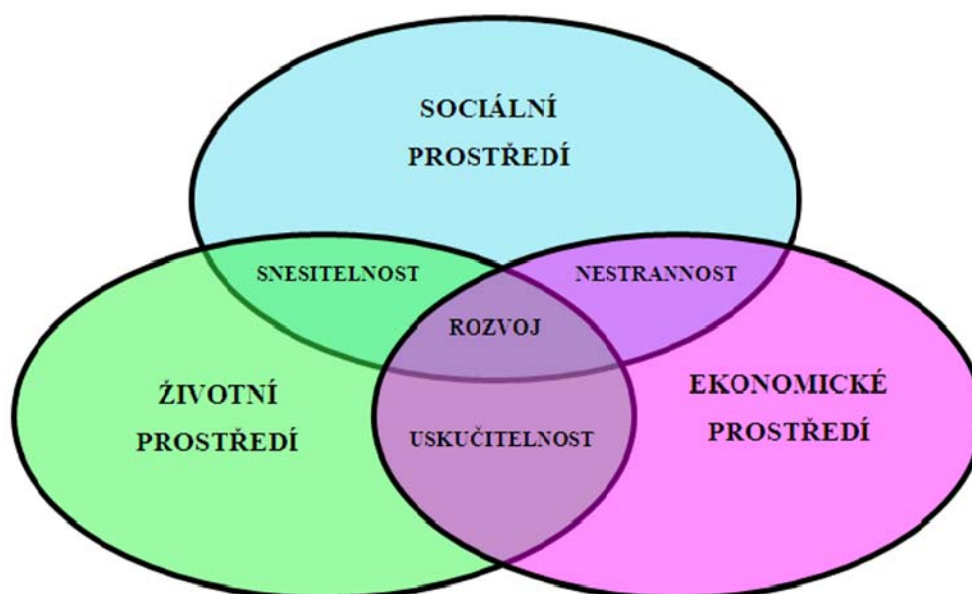
Vlastní koncepce udržitelného vychází ze tří hlavních rozměrů, z ekonomického, sociálního a ekologického.

Ekonomický rozměr vychází z nutnosti zachovat při veškeré hospodářské činnosti základní kapitál a využívat jen vyprodukovaného zisku. Týká se kapitálu vyrobeného, lidského i ekologického.

Sociální rozměr se týká nejen lidí jako jednotlivců ale i celé společnosti. Lidský rozvoj umožňuje odstraňování chudoby, zlepšování zdravotní péče a tím zlepšení zdravotního stavu a prodloužení délky života lidské populace. Dále sem patří rozvoj vzdělanosti, slušné životní podmínky, osobní mezinárodní bezpečnost. Společenský rozvoj se týká především institucí demokracie, zabezpečení lidských práv a svobod i spravedlivého společenského uspořádání.

Ekologický rozměr poukazuje na to, že hospodářská činnost a celkový civilizační rozvoj probíhá v širším okruhu přírodních podmínek. Lidstvo a jeho činnost je součástí zemské biosféry, a je na ní bytostně závislé.

Obrázek. č.1 Udržitelný rozvoj - schéma

Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Sustainable_development..svg/220px- [2010-09-25]

V září roku 2000 se v New Yorku konal Summit tisíciletí, který přijal osm cílů milénia – Rozvojové cíle milénia – MGDs (Millenium Development Goals), definující celosvětovou agendu lidského rozvoje až do roku 2015. Problematika agendy se zaobírá odstraněním chudoby a zajištění vhodnějších podmínek populací žijících v rozvojových zemích. Problematiky udržitelnosti životního prostředí se týká bod. 7.

Tabulka č. 3: Rozvojové cíle tisíciletí

1	<u>Odstranit extrémní chudobu a hlad</u> - snížit na polovinu počet extrémně chudých lidí (žijících z prostředků, které se rovnají, nebo jsou nižší než jeden dolar na den) - snížit na polovinu podíl lidí trpících hladem
2	<u>Zpřístupnit základní vzdělání pro všechny</u> - zajistit, aby všechny děti, chlapci i dívky, absolvovaly plné základní vzdělání
3	<u>Prosazovat rovnost pohlaví a posílit postavení žen</u> - do roku 2005 odstranit rozdíly v přístupu mužů a žen k základnímu a vyššímu vzdělání a do roku 2015 dosáhnout téhož na všech úrovních vzdělání
4	<u>Omezit dětskou úmrtnost</u> - snížit o dvě třetiny míru úmrtnosti u dětí mladších 5 let
5	<u>Zlepšit zdraví matek</u> - snížit o tři čtvrtiny míru úmrtnosti matek
6	<u>Bojovat proti HIV/AIDS, malárii a jiným nemocem</u> - zastavit šíření HIV/AIDS a snižovat procento nově nakažených - zastavit šíření malárie a dalších závažných chorob a snížit míru jejich výskytu
7	<u>Zajistit trvalou udržitelnost životního prostředí</u>

	<p>- začlenit principy trvale udržitelného rozvoje do národních politik a programů; zvrátit proces ubývání přírodních zdrojů</p> <p>- snížit na polovinu podíl lidí, kteří nemají trvalý přístup k nezávadné pitné vodě - do roku 2020 dosáhnout výrazného zlepšení životních podmínek alespoň 100 milionů lidí přebývajících v chudinských předměstích velkoměst (slumech)</p>
8	<p>Vytvořit globální partnerství pro rozvoj - rozvíjet otevřený obchodní a finanční systém založený na pravidlech, zajistit jeho předvídatelnost a nediskriminační charakter. To zahrnuje i dobré způsoby výkonu vlády a správy, rozvoj a snižování chudoby na úrovni států i na mezinárodní úrovni - zabývat se otázkou zvláštních potřeb nejméně rozvinutých zemí. To zahrnuje odstranění cel a kvót pro jejich export, rozsáhlé oddlužení vysoce zadlužených zemí a navýšení rozvojové pomoci zemím, které prokázaly svou odhodlanost řešit problém chudoby</p> <p>- zabývat se zvláštními potřebami vnitrozemských a malých ostrovních rozvojových zemí</p> <p>- prostřednictvím opatření na úrovni států i na mezinárodní úrovni komplexně přistupovat k problémům zadlužených zemí a vytvořit dlouhodobou perspektivu jejich řešení</p> <p>- ve spolupráci s rozvojovými zeměmi vytvořit solidní pracovní příležitosti pro mladé</p> <p>- ve spolupráci s farmaceutickými společnostmi zajistit dostupnost základních léků v rozvojových zemích</p> <p>- ve spolupráci se soukromým sektorem zajistit, aby všichni lidé mohli využívat přínosů nových technologií, zejména technologií informačních a komunikačních</p>

Zdroj: <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zaber/?i=205> [2011-05-28]

Další významným milníkem se stal Světový summit o udržitelném rozvoji (WSSD – World Summit on Sustainable Development), konaný v Johannesburgu ve dnech 26. srpna až 4. září 2002. Cílem tohoto summitu bylo vyhodnotit dosažené výsledky od summitu v Riu a vzájemná integrace environmentální, ekonomické a sociální politiky.

Summit měl na programu pět klíčových témat:

- globalizaci,
- harmonizaci rozvoje a životního prostředí,
- chudobu a miléniové cíle rozvoje
- model spotřeby a výroby,
- ochranu biodiverzity a přírodních zdrojů.

Konference současně projednala podkladové materiály iniciativy WEHAB, **W**ater - vodní zdroje a přístup k pitné vodě a hygienické zabezpečení, **E**nergy - energetika šetrná k životnímu prostředí, **H**ealth – zdravotnictví **A**griculture – udržitelné zemědělství, **B**iodiversity - zachování biodiverzity.

Hlavní důraz byl kladen zejména na první bod a to přístup lidské populace k nezávadné (pitné) vodě, což v poslední době v důsledku klimatických změn začíná být celosvětovým problémem týkajícím se nejenom rozvojových zemí. Problematika nedostatku vody a vodních zdrojů ovlivňuje do značné míry i produkci potravin.

Problematiku klimatických změn řeší, tzv. Kjótský protokole – kt. je protokolem Rámcové úmluvě OSN o klimatických změnách a průmyslové země se v něm zavázaly snížit produkci vybraných skleníkových plynů o 5,2%. Tento dokument byl dojednáán v prosinci 1997.

V roce 2009 se od 7. prosince konal v Kodani summit o klimatických změnách za účasti 192 zemí se zastoupením na nejvyšší úrovni, kterého úkolem bylo dojít ke konsensu v dané problematice, ale z důvodů odmítavých postojů zejména ze strany Číny, konference skončila neúspěchem a nebyla podepsána žádná závazná dohoda.

Poslední velkou mezinárodní akcí zabývající problematikou byla na přelomu listopadu a prosince roku 2010 Konference OSN o klimatických změnách v Cancunu (Mexiko), která vyústila v kompromisní dohodu (Bolívie) o pomoci bohatých krajin rozvojovým krajinám. Závěrečná deklarace představuje spíš platformu pro další jednání než všeobecnou dohodu, kterou se nepodařilo uzavřít už loni v Kodani. Potřebu dalšího snižování emisí po roce 2012 účastníci uznali, aniž by stanovili mechanismy jak toho dosáhnout.

Seznam použité literatury

1. BLAŽEJ, A.; Udržitelný rozvoj – základná rozvojová paradigma 21. storočia. Bratislava: Sevt a.s. 2005 pre Úrad vlády SR . 88 s. ISBN 978-80-88707-70-6
2. MOLDAN, B.; Podmaněná planeta. Praha: CAROLINUM 2009. 419 s. ISBN978-80-246-1580-6
3. MOLDAN, B; *Ekologická dimenze udržitelného rozvoje*. Praha: Karolinum 2006. 102 s. ISBN 80-246-0246-6
4. VAČKÁŘ, D. – editor; Ukazatele změn biodiverzity. Praha: ACADEMIA 2005, 298 s. ISBN 80-200-1386-5
5. Světový summit o udržitelném rozvoji Johannesburg 2002 Pracovní skupina WEHAB, dostupný na www: <http://www.czp.cuni.cz/knihovna/WEHAB/Celek.pdf> [2011-05-25]

Kontakt:

Ing. Hynek Dušek

Evropský polytechnický institut, s.r.o.

Osvobození 699, 686 04 Kunovice

Tel. 00420 572 54 90 18

Email:dusek@edukomplex.cz

Mgr. Gabriel EŠTOK

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

MIGRAČNÝ TLAK ZO SEVERNEJ AFRIKY DO EURÓPSKEJ ÚNIE

gestok@gmail.com

Abstrakt

Článok sa zaoberá migráciou a procesmi s tým súvisiacimi so zameraním sa na migračné toky zo severnej Afriky do Európy. V úvodnej časti ponúka stručný náčrt stredomorskej migrácie od najstarších čias až do začiatku 21. storočia. V ďalšej časti prezentuje dostupné údaje stavu svetovej a stredomorskej migrácie s dôrazom na nelegálnu migráciu cez Stredozemné more. Súčasťou ďalšej časti je poukázanie na dôsledky migračného tlaku a návrhy riešení renomovaných autorov s následnou charakteristikou migrantov podieľajúcich sa na migrácii zo severnej Afriky. V závere poukazuje na vplyv globálnej finančnej krízy a „jazminových“ revolúcií na stredomorskú migráciu.

Kľúčové slová: migrácia, nelegálna migrácia, Európska únia, severná Afrika

Abstract

The article deals with migration and processes related with a focus on migration's flows from North Africa to Europe. The introductory section provides a brief outline of Mediterranean migration from ancient times until the beginning of the 21st century. The next section presents available data of global and Mediterranean migration status with an emphasis on irregular migration across the Mediterranean Sea. Below part refers to the demonstration of the migration pressure consequences. Moreover, it includes the suggestions of renowned authors how to solve this problem and the characteristics of migrants involved in the migration from North Africa. The conclusion suggests the impact on the global financial crisis and „Jasmine Revolutions“ on Mediterranean migration.

Key words: Migration, Irregular Migration, European Union, North Africa

„Je len málo ľudí z industrializovaných alebo rozvojových štátov, ktorí by v dnešnej dobe nemali osobnú skúsenosť s migráciou a jej účinkov a táto univerzálna skúsenosť sa stala charakteristickou črtou veku migrácie.“

Castles, S. a Miller, M.

*The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*¹

¹ CASTLES, S., MILLER, M.: *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Macmillan, 2003, s. 5.

1 Úvod

Migrácia je procesom neoddeliteľne spojeným s človekom a spoločnosťou, ktorej je súčasťou. Tak v minulosti ako aj dnes vo významnej miere ovplyvňuje priestor, v ktorom sa odohráva. V súvislosti s akceleráciou globalizačných procesov v posledných desaťročiach sa na jednej strane počet migrantov zvýšil do miery, aká nemá v svetovej histórii obdobu a na druhej strane nadobúda migrácia čoraz výraznejší vplyv na omnoho väčší priestor a širšie spoločenské prostredie.

Migračné toky medzi africkým a európskym kontinentom boli v stredomorskom regióne prítomné od dávnych čias. Už samotné prvotné obývanie európskeho kontinentu je spojené s migráciou homo erectus a homo sapiens. Dobře zdokumentovaným procesom migrácie zo severnej Afriky do Európy bola arabská expanzia do Španielska od roku 711 n. l., kedy Arabi prekročili Gibraltársky prieliv a vstúpili na pôdu vtedajšej vizigótskej Hispánie a vybudovali provinciu Arabskej ríše Al Andalusia.² Jej existencia mala až do 15. storočia významný vplyv na dianie v širšom európskom prostredí. Menej známe sú snahy o obsadenie južných oblastí Európy, konkrétne Balkánskeho a Apeninského polostrova. V rokoch 842-1038 bol na Sicílii vybudovaný Sicílsky emirát prislúchajúci Arabskej ríši.

Nútená migrácia afrických černochoch ako pracovnej sily bola v 17. storočí smerovaná takmer výhradne na americký kontinent, a preto môžeme konštatovať, že zasiahla Európu iba okrajovo. Studená vojna v spojení s dekolonizačným procesom znamenali vytvorenie prostredia pre medzinárodnú migráciu smerom z bývalých afrických kolónii do štátov bývalých kolonizátorov v Európe, najmä do Francúzska a Belgicka. Tento proces bol v 60. a 70. rokoch posilnený dopytom po pracovnej sile v rýchlo sa rozvíjajúcom priestore novovzniknutého Európskeho hospodárskeho spoločenstva, ale aj snahou riešiť negatívny demografický vývoj. Zo severnej Afriky išlo najmä o imigráciu z Maroka, Tuniska a Alžírka. S odstupom času hodnotíme, že neželané dôsledky, ktoré sa s imigráciou nevyhnutne spájajú, na seba nenechali dlho čakať a nemilo prekvapili európske krajiny, cieľové destinácie pre tieto pohyby. Ropný šok v roku 1973 prvýkrát ukázal výraznú negatívnu tvár zahraničnej migrácie, keď sa migranti zo severnej Afriky nevrátili do svojej domovskej krajiny aj napriek vzrastu nezamestnanosti v Európe, čo samozrejme vyvolalo sprísnenie imigračnej politiky európskych štátov. Práve s týmto procesom je spojený aj významný nárast nelegálnej migrácie zo severnej Afriky do európskych krajín. V 90. rokoch bola migrácia zosilnená vojnovými konfliktmi v oblasti Blízkeho východu ako aj v rôznych oblastiach Afriky.³

Migrácia vždy bola a aj v súčasnosti je prostriedkom ľudí na zlepšenie ich životnej situácie, nech sú už motívy takéhoto konania akékoľvek. Prináša so sebou mnoho pozitívnych momentov, napríklad prílev nových kultúrnych vplyvov a vzorcov, rozvoj hodnôt a tolerancie, ale aj ekonomické vplyvy, akými je napríklad tzv. „prílev mozgov“, riešenie demografickej krízy a rovnako aj príchod lacnej pracovnej sily do pozícií, o ktoré domáce obyvateľstvo z rôznych dôvodov nemá záujem. Odvrátenou stranou migrácie je strach z nepoznaného, intolerancia prerastajúca až do xenofóbneho myslenia a konania, ale aj riziko humanitárnych výziev, ktoré so sebou migrácia, najmä po mori, prináša.

Nárast miery migrácie v poslednom období vytvoril priestor pre intenzifikáciu tejto témy v politických diskusiách, na jej zneužívanie populistickými stranami a ich predstaviteľmi v záujme presadzovania vlastných politických cieľov a dosahovania moci, pričom rast preferencií pre nacionalisticko-populistické hnutia pozorujeme už nejaký čas aj vo

² Na čele arabských vojsk zo severnej Afriky v roku 711 n. l. stál generál Tarik ibn Ziyad, podľa ktorého je pomenovaný samotný Gibraltar – Gibr Tariq v preklade Tarikova skala.

³ LIĐÁK, J.: Medzinárodná migrácia v Európe v jej historickom kontexte. In: Almanach - Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, 2/2008, s. 15-32.

viacerých krajinách Európy. V súčasnosti vidíme intenzifikáciu záujmu o túto problematiku aj v Slovenskej republike.

2 Aktuálny stav migračných procesov

OSN za migranta považuje jedinca, ktorý pobýva v hosťujúcej krajine minimálne tri mesiace (krátkodobá migrácia), avšak zväčša ide o migrantov s pobytom dlhším ako jeden rok (trvalá migrácia). Migranti sú rozmiestnení vo svete nerovnomerne, až 60% sa ich nachádza vo vyspelých rozvinutých štátoch. Podľa údajov *World Migration Report* vydávaných Medzinárodnou organizáciou pre migráciu (IOM) od roku 2000 neustále stúpal počet migrantov vo svete. Zatiaľ čo v roku 2000 sa ich počet odhadoval na 150 miliónov, v roku 2010 ich počet stúpol na približne 214 miliónov. Predpoveď tejto organizácie tvrdí, že toto číslo do roku 2050 stúpne na 405 miliónov⁴, pričom jeden z troch migrantov vo svete dnes žije v Európe a migranti v Európe dnes tvoria 8,7% z celkového obyvateľstva starého kontinentu. Najväčší podiel na raste počtu migrantov v Európe znášajú štáty na juhu, ktoré od roku 2005 prijali 3,4 milióna migrantov, čo znamená priemerný ročný nárast v týchto krajinách o 5,2%.⁵

Tabuľka č. 1: Medzinárodní migranti podľa svetových regiónov, 1970–2005 (v miliónoch)⁶

Rok	1970	1980	1990	2000	2010
Rozvinuté štáty	38,3	47,7	89,7	110,3	n. a.
Rozvojové štáty	43,2	52,1	64,3	64,6	n. a.
Spolu	81,5	99,8	154,0	174,9	214

Významná časť týchto migrantov prichádza do Európy z oblasti severnej Afriky. *Mediterranean Migration 2008-2009 Report* inštitúcie Robert Schuman Centre for Advanced Studies, ktorá sa zaoberá migráciou zo severnej Afriky a Blízkeho východu, ponúka prehľad migračného procesu do jednotlivých častí sveta (Tabuľka č. 2). Na prvý pohľad je evidentné, najmä pri porovnaní oficiálnych štatistík EÚ a štatistík krajín pôvodu migrantov, že presné vyčíslenie počtu migrantov nie je možné, čo je spôsobené rôznym spôsobom zberu dát, metódami výpočtov, ale aj charakterom samotného zdroja, ktorý tieto údaje prezentuje. Ako je vidno v Tabuľke č. 2, EÚ je v najväčšej miere cieľovou destináciou pre migrantov z krajín severnej Afriky. Najvyšší prílev imigrantov do Európy prúdi z Tuniska, za ktorým nasleduje Maroko a Alžírsko.

⁴ KOSER, K., LACZKO, F.: World Migration Report 2010 – The Future of Migration: Building Capacities for Change. Ženeva: IOM, 2010, s. XIX.

⁵ FISCHER, J. a kol.: Living together - Combining diversity and freedom in 21st-century Europe. Council of Europe, 2011, s. 27. [online], [cit. 31/04/2011]. Dostupné na internete: <<http://book.coe.int/ftp/3664.pdf>>.

⁶ KOSER, K.: International Migration: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University, 2007, s. 5.

Tabuľka č. 2: Migranti zo severnej Afriky - štatistika z roku 2008⁷

Krajina pôvodu	Európska únia		Arabské krajiny	Zvyšok sveta	Spolu
	Štatistiky EÚ	Štatistiky domácej krajiny			
Alžírsko	811 826	1 118 674	72 887	23 491	1 215 052
Egypt	177 674	106 398	1 928 160	381 400	2 415 958
Líbya	28 096	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Maroko	2 102 534	2 837 654	281 631	173 314	3 292 599
Tunisko	6 341 425	8 193 517	2 704 793	1 729 450	12 627 760

Odhaduje sa, že 10-15% z celkového počtu migrantov sú migranti nelegálni.⁸ Podľa údajov Európskej komisie od roku 2005-2007 bolo zadržaných až 1,4 milióna nelegálnych migrantov, z čoho bolo v rovnakom období vyhostených 760 000.⁹ Je pritom veľmi ťažké presne určiť ich počet. Viaceré štatistiky sa v týchto číslach rozchádzajú, ale aj napriek tomu môžeme predpokladať, že sa počet nelegálnych migrantov v EÚ pohybuje rádovo v desiatkach miliónov. Zhoda analytikov však panuje v téze, že za poslednú dekádu je nárast nelegálnej migrácie vo svete permanentne prítomný.

3 Migrácia zo severnej Afriky a jej následky

Migráciu ako takú nie je možné vnímať výhradne lokálne. Prebieha často medzi viacerými regiónmi, ktoré sú spoločensky a kultúrne odlišné. Príkladom takéhoto pohybu skupín obyvateľov je aj migrácia odohrávajúca sa v stredomorskom regióne. Stredozemné more je jednou z významných častí pomyslenej hranice medzi západnou európskou civilizáciou a arabsko-islamskou civilizáciou. Práve migračné procesy medzi štátmi Európskej únie a regiónom severnej Afriky zvaným Maghreb (Maroko, Alžírsko, Tunisko, Líbya) sú pre analýzu problematiky migrácie zaujímavým javom.

Mnohí z nelegálnych migrantov sa do cieľovej krajiny dostanú legálne, avšak vedome alebo nevedome porušujú dovolenú dĺžku pobytu. Druhá skupina nelegálnych migrantov predstavuje osoby, ktoré nelegálne prekračujú hranice štátov s cieľom usadiť sa z ich pohľadu vo výhodnejšom prostredí. Nelegálna migrácia do Európy prebieha rôznymi trasami a spôsobmi – po súši, vzduchom, no práve migrácia cez Stredozemné more je čo do počtu najfrekventovanejším miestom prechodu. Východiskovými miestami migrácie z Afriky do Európy sú najmä tuniské, marocké a líbyjské pobrežia. Dôležitá je ich geografická poloha, ale predovšetkým blízkosť európskej a africkej pevniny.

Najkratšia vzdialenosť Európy od Afriky, ak neberieme do úvahy španielske enklávy Ceuta a Melilla, je Gibraltarský prieliv spájajúci Španielsko a Maroko, ktorý je v najužšom mieste široký 14 kilometrov, pričom jeho dĺžka je 90 kilometrov. Za relatívne malú môžeme považovať aj vzdialenosť Tuniska od Talianska, konkrétne na ostrov Sicília a jeho príľahlé ostrovy, keďže vzdialenosť na ostrov Pantelleria je okolo 80 km a na ostrov Lampedusa

⁷ FARGUES, P.: Mediterranean Migration 2008-2009 Report. San Domenico di Fiesole: Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 2009. [online], [cit. 5/05/2011]. Dostupné na internete: <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/11861/CARIM%20Migration_Report%202008-2009%20revised%20Oct09.pdf?sequence=3>.

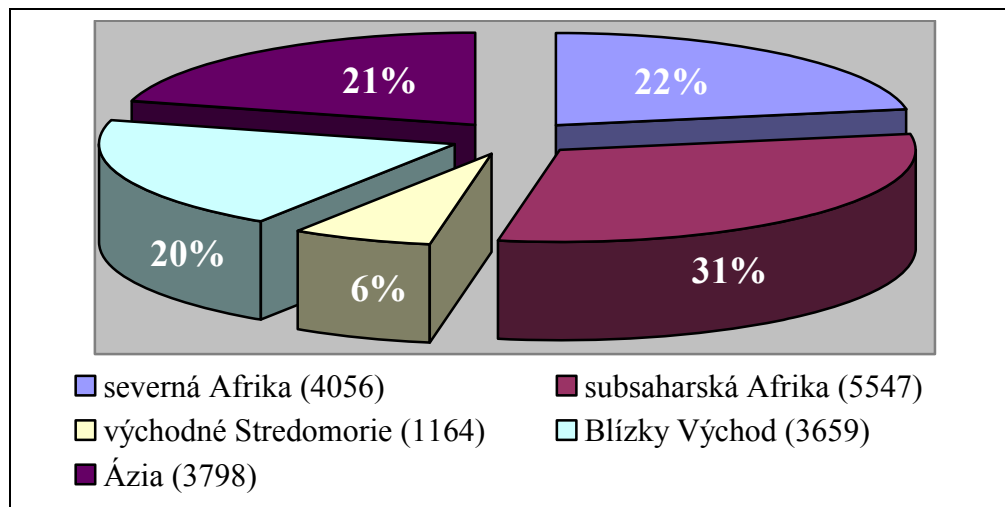
⁸ HATTON, T. J., WILLIAMSON, J. G.: What Fundamentals Drive World Migration? In: Discussion Paper. 23/2003, s. 9. [online], [cit. 20/05/2011]. Dostupné na internete: <http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/discussion-papers/2003/en_GB/dp2003-23/>.

⁹ KOSER, K.: International Migration: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University, 2007, s. 27.

približne 138 km. Najnovšou stredomorskou migračnou trasou najmä z východnej časti Stredozemného mora je letecké spojenie na Maltu, odkiaľ migranti do Európy pokračujú námornou prepravou.

V posledných rokoch sme svedkami zmien v procesoch nelegálnej migrácie v Stredomorskom prostredí, kedy krajiny severnej Afriky prestávajú byť hlavným zdrojom migrantov do Európy, ale stávajú sa tranzitnými destináciami pre migráciu zo subsaharskej Afriky. Ako ukazuje *Graf č. 1*, už v roku 2002 prevýšil počet migrantov zo subsaharského regiónu zadržaných talianskymi úradmi počet migrantov s pôvodom v severnej Afrike. Trend zvyšovania pomeru počtu emigrantov z centrálnej Afriky k počtu migrantov zo severnej Afriky v posledných rokoch stúpa.

Graf č. 1: Pôvod nelegálnych migrantov zadržaných na Sicílii a príľahlých ostrovoch, rok 2002¹⁰

Migračné toky z tejto oblasti pramenia v Somálsku, odkiaľ vedie migračný koridor cez Addis Abebu a Chartúm do Líbye, resp. cez Keňu a Ugandu do Sudánu, neskôr cez Etiópiu. Ďalšie koridory smerujú z Nigeru a Čadu na jednej strane do Líbye a následne do Tuniska, respektíve migrácia z týchto krajín subsaharského regiónu do Alžírsku, pričom sa tento koridor rozdeľuje v centrálnej časti Alžírsku smerom na východ do Líbye a následne opäť do Tuniska alebo smerom na západ do Maroka. Cieľovými destináciami je viacero štátov európskej dvadsaťsedmičky, avšak vyodenie migrantov prebieha podľa údajov Eurostatu takmer výhradne na pobreží Talianska a Španielska.¹¹ Práve pod zvyšujúcim sa prílivom migrantov do severoafrického regiónu sa však postupne severná Afrika stáva konečným cieľom, keďže nie všetci migrujúci sa na južnom pobreží Stredozemného mora vydajú do Európy, ale rozhodnú sa zostať práve v štátoch severnej Afriky.

4 Migranti zo severnej Afriky

Robert Schuman Centre for Advanced Studies rozlišuje tri druhy migrantov zo severovýchodnej Afriky. Prvú skupinu tvoria nelegálni pracovní migranti. Ide o migrantov reagujúcich na aktuálny dopyt po pracovnej sile istého typu, ktorí nespĺňajú podmienky pre legálne zamestnanie sa v EÚ, no ich domáca situácia nevytvára priaznivé podmienky pre

¹⁰ SØRENSEN, N: Mediterranean Transit Migration. Copenhagen: Danish Institute for International Studies, 2006, s. 38.

¹¹ Bližšie pozri: European Statistics. [online], [cit. 14/04/2011]. Dostupné na internete: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>>.

zamestnanosť vo vlastnej krajine. Druhým typom sú utečenci, ktorí sa nelegálnou migráciou snažia opustiť negatíva, ktoré sú spojené s konfliktami v ich krajinách. Tretím typom sú tranzitní migranti. Táto skupina je relatívne novým javom, ktorý sa objavil s relatívnym zlacnením cestovania, pričom migranti tohto typu sú motivovaní vycestovať za lepšou životnou úrovňou alebo sú inými migrantmi k pohybu tlačení. Často sú títo migranti umiestnení v záchytných táboroch na pobreží Stredozemného mora, keďže nespĺňajú prísne podmienky na získanie povolení a víz na vstup do EÚ.¹²

Dôvody uvedenej migrácie môžu byť rôzne. Väčšinu týchto osôb považujeme za ekonomických migrantov smerujúcich za víziou lepšej kvality života, keďže dnešný globalizovaný svet umožnil komparáciu kvality životných, sociálnych a politických podmienok života v týchto dvoch regiónoch, ale samozrejme sa na tomto pohybe podieľajú aj migranti utekajúci pred perzekúciami domácich režimov.

Stredomorská migrácia pritom v sebe nesie viacero negatívnych momentov a to aj samotného existenčného ohrozenia migrantov. Pravidelne sa stáva, že more vyplaví na plážach Španielska, Francúzska a Talianska, ale aj v Líbyi, Tunisku a Maroku vraky lodí, ale najmä telá migrantov pokúšajúcich sa o prekonanie tejto prírodnej hranice medzi Európou a Afrikou. Ešte ťažšie, ako zistiť reálne čísla nelegálnej migrácie, je zistiť presné čísla ľudí, ktorým sa prechod cez Stredozemné more nepodaril a našli v ňom svoju smrť. Podľa odhadov, pri pokuse o nelegálne prekročenie Stredozemného mora zahynie ročne okolo 2000 migrantov. Mnoho týchto tiel a vrakov nikdy neobjavia na juhu ani na severe Stredozemného mora.

Ďalšou problémovou skutočnosťou migrácie sú právne aspekty tohto procesu. Ide o otázky práva na vylodenie sa na bezpečnom mieste, právo na ochranu života utečencov a právo na záchranu na mori a z toho vyplývajúca potreba predchádzania humanitárneho nebezpečenstva a reakcia na toto nebezpečenstvo, prejavujúca sa konkrétne v ochrane života migrantov a s tým súvisiaca tvorba záchranného systému.¹³

Inou otvorenou otázkou migrácie v Stredomorí je nárast kriminality, ktorá je s týmito procesmi neoddeliteľne spätá. Ide o významné bezpečnostné riziká a problémy, z ktorých medzi najzávažnejšie môžeme zaradiť obchodovanie, cezhraničná kriminalita ale aj drogová kriminalita. Teroristické útoky na newyorské dvojččky ako aj teroristické útoky v Madride a Londýne ešte väčšmi zväzňujú obavy z prepojenia medzi migráciou a ohrozením bezpečnosti Európy medzi širokým obyvateľstvom. Čoraz častejšie, a to nielen v krajinách západnej Európy, sa stretávame s názorom, že táto migrácia je trasou, po ktorej sa na európsky kontinent „dováža“ islamský terorizmus. Tento často neodôvodnený strach len posilňuje politické strany v jednotlivých štátoch Európy, ktoré ho zneužívajú, najmä s použitím populistických stratégií, k získaniu vyšších preferencií, čo sa im v poslednom období čoraz úspešnejšie aj darí.

5 Riešenia nelegálnej migrácie

Prístup k migrácii zo severnej Afriky do EÚ a riešenie negatívnych prejavov imigrácie je pre štáty stredomorského regiónu krátkodobou aj dlhodobou výzvou. V posledných desaťročiach sa práve do tlmenia týchto procesov investovalo nespočítateľné množstvo peňazí. K riešeniu spomínaných problémov rozlišujeme dva základné prístupy:

¹² Irregular Migration. [online], [cit. 20/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.carim.org/index.php?callContent=239>>.

¹³ Bližšie pozri: Medzinárodná zmluva o bezpečnosti ľudského života na mori (1974), Medzinárodná zmluva o vyhľadávaní pomoci na mori (1979), Zmluva o právach utečencov (1951)

1) riešenie následkov migračných procesov

Príklad poskytnutia možných východísk pre riešenie následkov nelegálnej migrácie a to najmä útlm následkov, ktoré so sebou tento proces migrácie priniesol, ponúka v komplexe bodov okrem iných napr. *Medzinárodná organizácia pre migráciu*. Konkrétne poskytuje 10 bodový zoznam požiadaviek, ktoré musia byť splnené, aby bola miera migrácie znížená na únosnú úroveň. Základnými piliermi tejto stratégie je požiadavka presnejších údajov o nelegálnej migrácii pre efektívnejšie a adresnejšie riešenie, posilnenie vymožiteľnosti práva s urýchlením a zjednodušením prechodu cez hranicu, legalizácia štatútu migranta, centrálné riadenie európskej imigračnej a azylovej politiky, regulácia migrácie a zamestnanosti, ale aj budovanie zadržovacích táborov a boj proti prevádzachtvu a obchodovaniu s ľuďmi. Za jedno z najdôležitejších východísk považujeme budovanie partnerstva a spolupráce.¹⁴

2) riešenie príčin migračných procesov

Konceptnejšie aj keď dlhodobejšie riešenie migrácie predstavuje odhalenie a snaha o kompenzáciu príčin, ktoré proces migrácie a jeho následky vyvolávajú. K. Khoser hovorí, že riešením nelegálnej migrácie a jej negatívnych efektov môže byť zmena prístupov k tomuto širokému problému. Volá po prechode od snáh po kontrolovaní nelegálnej imigrácie (*controlling irregular migration*), pod ktorou vládnuce elity majú vo väčšine prípadov na mysli migráciu vo všeobecnosti, k riadeniu nelegálnej migrácie (*managing irregular migration*). Nejde o podceňovanie vážnosti problému nelegálnej migrácie, avšak pri uvedení si, že Kanada, USA, Holandsko, Nemecko a Veľká Británia investujú 17 miliárd USD ročne na kontrolu nelegálnej migrácie a v návaznosti na dosiahnuté súčasné výsledky, je otázka zmeny prístupu nanajvýš aktuálna.

Riešením podľa K. Khosera je investovanie do krajín pôvodu migrácie, aby sa týmto spôsobom vyrovnali ekonomické nerovnosti, čím by sa znížila motivácia opúšťať domovy a migrovať do vyspelejších oblastí. Zároveň je potrebná spolupráca cieľových štátov s domovskými krajinami migrantov, keďže pre tieto môže byť emigrácia v súčasnej podobe často výhodou (odlev nezamestnaných z krajiny, príjmy zo zahraničia, odchod opozície a. i.). Tretím dôvodom je práve zníženie kriminality, obchodovania s ľuďmi a obmedzenie prevádzachtva, ktoré v cieľových krajinách odčerpávali ďalšie zdroje. Ruka v ruke by tento prístup mal byť spojený aj so zavádzaním sofistikovaných nástrojov kontroly prekročenia hraníc (zavádzanie biometrických údajov, spoločné databázy obyvateľov, zjednodušenie podmienok pre legálny vstup a. i.).¹⁵

6 Migrácia po svetovej finančnej kríze a severoafriických „jazminových“ revolúciách

Globálna finančná kríza ovplyvnila aj procesy migrácie zo severnej Afriky do Európy. V prvom rade v súvislosti s rastom nezamestnanosti v európskych krajinách vytvorila kríza tlak na imigrantov, aby sa vrátili do svojej krajiny pôvodu, čo je však dôležitejšie, zmenšila sa motivácia nových migrantov na príchod do EÚ. S podobným efektom vedúcim k poklesu migrácie v súvislosti s finančnou krízou sme sa stretli už v minulosti, konkrétne pri finančnej kríze v roku 1930 spojenou s poklesom pracovnej migrácie do USA a Francúzska. V súvislosti so znížením ekonomickej výkonnosti štátov EÚ sa vytvoril aj politický tlak na imigrantov, ktorý už žijú v členských štátoch EÚ, o čom svedčí aj nárast preferencií xenofóbnych strán.

¹⁴ KOSER, K., LACZKO, F.: World Migration Report 2010 – The Future of Migration: Building Capacities for Change. Ženeva: IOM, 2010, s 31-44.

¹⁵ KOSER, K.: International Migration: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University, 2007, s. 118 – 119.

Niektoré štáty, ako napr. Česká republika, pristúpili k podpore a spolufinancovaniu odchodu imigrantov do svojej materskej krajiny. Podobné projekty vznikli aj v iných európskych krajinách. Rovnako tak tieto štáty sprísnilo dohľad nad vonkajšími hranicami EÚ.

Problém so zvýšením prilevu migrantov vzrástol na intenzite po vypuknutí nepokojov v Afrike na začiatku roku 2011 v súvislosti s tzv. „jazminovými“ revolúciami. Tieto vypukli v Tunisku a rozšírili sa do ďalších krajín severnej Afriky, napr. Líbye a Egypta, ale aj do východnejších krajín, na Blízky východ. Strach, neistota, ale aj oslabenie kontroly zo strany vládnych štruktúr v týchto krajinách umožnili rozbehnúť migráciu v sile, ktorá vytvorila obrovský tlak na cieľové krajiny. Taliansko už počas protestov v Tunisku pocítilo nárast migrantov v takej intenzite, že muselo vyhlásiť stav „humanitárnej pohotovosti“. Taliansko bolo taktiež nútené posilniť silové zložky v týchto oblastiach a požiadalo o pomoc Európsku úniu, keďže tvrdilo, že stav je natoľko vážny, že ho nedokáže samostatne zvládnuť. Minister vnútra R. Maroni požiadala o „*solidaritu zo strany ostatných členských štátov. Nemôžeme zostať v tomto osamotení*“. Ešte vo februári 2011 hovorila EÚ o prehnanej reakcii a žiadostiam v súvislosti s potenciálnou vlnou utečencov nevyhovela. V tomto čase sa verilo, že migračné pohyby ovplyvnia Európu len minimálne a že ostanú uzavreté na severoafrickom pobreží.

Najväčší nápor postihol a do dnešných dní zaznamenáva taliansky ostrov Lampedusa. Fungujúci tábor pre utečencov tu bol pôvodne vybudovaný pre maximálne 800 migrantov, avšak momentálne sa v ňom nachádza 6000 migrantov, pričom od nepokojov v Tunisku sa na tomto malom ostrove vylodilo už viac ako 30 000 migrantov. Takéto preplnenie ostrova s rozlohou 20 km štvorcových predstavuje časovanú bombu, reálne hrozia protesty, hygienická a humanitárna katastrofa. Obyvatelia ostrova predstavujú v tomto období na danom území menšinu. Rovnaké problémy, aj keď v o niečo menšej intenzite, začínajú mať aj ostatné juhoeurópske krajiny od Španielska až po Rumunsko.

Taliansko kvôli vzniknutej situácii požiadalo o reaktiváciu dočasného ochranného mechanizmu pre vysídľencov, ktorý umožňuje prerozdeliť istú časť imigrantov do ostatných členských štátov. V tejto súvislosti sa minister vnútra Talianska Roberti Maroni vyjadril: „*Dnes uvidíme, či sa Európa vie zjednotiť a ukázať solidaritu, alebo je to len geografický priestor.*“¹⁶ Návrh Talianska bol ale následne na rokovaní ministrov spravodlivosti v Luxemburgu odmietnutý. Rovnako tak Taliansko podpísalo novú dohodu s Tuniskom o možnosti urýchlenej repatriácie ekonomických imigrantov späť do severnej Afriky.

Taliansko sa po tom, čo nezískalo podporu a pomoc od ostatných štátov EÚ, rozhodlo túto situáciu riešiť zavedením dočasného povolenia na pobyt imigrantom z Tuniska, čo znamenalo slobodný pohyb po celom Schengenskom priestore. Tento krok samozrejme vyvolal nevôľu ostatných štátov, napríklad Francúzska, ktoré spochybnilo zákonnosť takýchto krokov a avizovalo znovu zavedenie hraničných kontrol s Talianskom.

7 Záver

Imigračný tlak zo severnej Afriky do Európy bol v Stredomorskom regióne vždy historicky prítomný. Dvadsiate storočie spojené s akceleráciou globalizácie, rozvojom informačných technológií, ale aj možnosti cestovať širokým vrstvám vynieslo počty imigrantov do vysokých čísel. Následné udalosti v štátoch severnej Afriky vytvorili v priebehu niekoľkých mesiacov tlak na južnú hranicu Schengenského priestoru, ktorý prekročil celoročné maximá z posledných rokov.

¹⁶ Francúzi chcú opäť postaviť hranicu s Talianskom. [online], [cit. 15/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/francuzi-chcu-opat-postavit-hranicu-s-talianskom-016915>>.

Ochrana spoločnej hranice EÚ však dopadla len na plecia štátov južnej Európy, čo odhalilo nedostatky vo fungovaní spoločnej európskej politiky v tejto problematike. Potvrdili potrebu vytvorenia spoločnej imigračnej a azylovej politiky, ktorá nemôže byť len ambíciou európskych rokovaní a dokumentov, akým je aj naposledy schválený Štokholmský protokol, ktorý spoločné riešenie problému zatiaľ iba deklaruje. Pomoc by sa mala zamerať najmä na posilnenie technických a personálnych možností, koordináciu politik Európskej únie, ale najmä humanitárnu pomoc v táborech v južnej Európe i v krajinách severnej Afriky. Neexistencia spoločných zásad a pravidiel oslabuje stabilitu európskej dvadsaťsedmičky omnoho viac ako migrácia samotná. Dôkazom sú požiadavky revízie schengenských zmlúv niektorými členskými štátmi, ktoré by umožnili obmedzenie voľného pohybu osôb po EÚ. Ten je však jedným z pilierov európskej integrácie súčasnosti. Taliansko ostalo pri riešení problémov súvisiacich s poslednou migračnou vlnou osamotené. Aj toto sú výzvy európskej imigračnej politiky a európskej politiky ako takej do 21. storočia.

Zoznam použitej literatúry

1. CASTLES, S., MILLER, M.: The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. New York: Macmillan, 2003, 338 s.
2. FARGUES, P.: Mediterranean Migration 2008-2009 Report. San Domenico di Fiesole: Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 2009. [online], [cit. 5/05/2011]. Dostupné na internete:
<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/11861/CARIM%20Migration_Report%202008-2009%20revised%20Oct09.pdf?sequence=3>.
3. FISCHER, J. a kol.: Living together - Combining diversity and freedom in 21st-century Europe. Council of Europe, 2011, 79 s. [online], [cit. 31/04/2011]. Dostupné na internete:
<<http://book.coe.int/ftp/3664.pdf>>.
4. HATTON, T. J., WILLIAMSON, J. G.: What Fundamentals Drive World Migration? In: Discussion Paper. 23/2003, 23 s. [online], [cit. 20/05/2011]. Dostupné na internete:
<http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/discussion-papers/2003/en_GB/dp2003-23/>.
5. KOSER, K.: International Migration: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University, 2007, 152 s.
6. KOSER, K., LACZKO, F.: World Migration Report 2010 – The Future of Migration: Building Capacities for Change. Ženeva: IOM, 2010, 272 s.
7. LIĎÁK, J.: Medzinárodná migrácia v Európe v jej historickom kontexte. In: Almanach - Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, 2/2008, s. 15-32.
8. SØRENSEN, N.: Mediterranean Transit Migration. Copenhagen: Danish Institute for International Studies, 2006, 161 s.
9. European Statistics. [online], [cit. 14/04/2011]. Dostupné na internete:
<<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>>.
10. Francúzi chcú opäť postaviť hranicu s Talianskom. [online], [cit. 15/05/2011]. Dostupné na internete:
<<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/francuzi-chcu-opat-postavit-hranicu-s-talianskom-016915>>.
11. Irregular Migration. [online], [cit. 20/05/2011]. Dostupné na internete:
<<http://www.carim.org/index.php?callContent=239>>.

Kontakt:

Mgr. Gabriel Eštok

Katedra politológie

Filozofická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Peter FARKAS

FACULTY OF ECONOMICS
UNIVERSITY OF WEST HUNGARY

ROLE OF MERGERS AND ACQUISITIONS IN THE GLOBAL PHARMACEUTICAL INDUSTRY

peter.farkas@teva.hu

Abstract

There has been an increasing importance of mergers and acquisitions for companies in the last one and a half decade to achieve their global strategic objectives. The motivation of M&A transactions are the utilization of operational synergies, financial synergies, diversification, competition and market share increase. In the pharmaceutical industry we have met mergers, acquisitions, strategic partnerships and joint ventures several times up to now. In recent years the growing numbers of M&A transactions suggest a changing environment in which the pharmaceutical industry faces financial and strategic challenges such as patent term issues, R&D, changing in reimbursement and governmental regulations. M&A transactions which were typical of branded markets in the 90s, now show a similar trend in the generic pharmaceutical markets also. The presence of generic pharmaceutical giants are welcomed by the governments worldwide as they are opening up the pharmaceutical sector to reduce its cost burden.

Key words: Mergers, acquisitions, pharmaceutical environment, pharmaceutical industry

1 Introduction

Mergers and acquisitions (M&As) have become the dominant mode of growth for firms seeking competitive advantage in an increasingly complex and global business economy. [1] The first thing we need to examine is the difference between a merger and an acquisition. A merger is when two companies, more or less on equal footing, decide to join forces. The basic feature of a merger is that it is considered to be an equal transaction, with both parties accepting risk and sharing in the potential benefit. Acquisitions are different in the sense that one company is taking over another company. Of course, some companies want to be taken over and some do not. A hostile takeover is when a larger, more powerful and richer organization takes over another organization. They accomplish this by typically offering a premium of 20% to 25% over and above the current stock price. [2]

Bower (2001) suggests five distinct M&A strategies: (1) the overcapacity M&A; (2) the geographic roll-up M&A; (3) the product or market extension M&A; (4) the M&A as R&D; and (5) the industry convergence M&A. (Source: The role of HRM in cross border) Though the exact names can vary, in the pharmaceutical industry there are four major types of transactions we can meet with: (1) Expansion (2) Transformation (3) Bolt-on (4) Tuck-in [3] M&As, which result in industry consolidation, arguably have the most significant effect on the pharmaceutical industry as a whole. The motivating factor behind M&As has developed since the 1960s and 1970s, when the primary driving force was diversification of products.

This incentive changed in the 1980s, when companies merged and acquired other firms to increase international presence and infrastructure. Nowadays, most M&As are intended to maximize the benefits of economies of scale. By combining the resources of two companies, the majority of administrative staff can be cut and inefficient factories closed. The result is cost savings and the specialized sales forces and R&D capabilities of each company can complement each other, strengthening overall performance in these areas for the newly formed enterprise. [4]

2 The environment of the pharmaceutical industry

The pharmaceutical industry is complex, dynamic, and highly globalized. Demand for pharmaceutical products is highest in the United States, Western Europe, and Japan. The United States accounted for approximately 40 percent of the total world market for pharmaceuticals in 2008, while Europe's share amounted to about 32 percent; Japan's share was nearly 10 percent. The global pharmaceutical market grew by 4,8 percent as compare to the previous year. [5] In 2009, the pharmaceutical market grew only 3.5 percent with market size of \$808 billion USD. The industry is characterized by high research and development (R&D) expenditures and strict regulation of its products compared with other sectors. The industry has also been affected by a high number of M&As, which have increased globalization and, arguably, intensified efficiency. [4] Between 1985 and 2005 a long string of almost fifty M&As have lead to a progressively more concentrated pharmaceutical industry. From a worldwide perspective it is hard to argue that this is a monopolized industry. A few large companies – about fifteen and possibly shrinking soon – hold a dominant position throughout the world, all of them based in USA, Germany, UK, Switzerland and France. [6]

Table 1: World's TOP 10 Pharmaceutical companies in 2008

Rank	Company	Global sales (bUSD)	R&D spend (bUSD)	Top-selling drugs
1	Pfizer	44,2	7,9	Lipitor, Lyrica, Celebrex
2	GlaxoSmithKline	43,0	5,2	Advair, Valtrex, Lamictal
3	Sanofi-Aventis	38,7	6,5	Lovenox, Plavix, Lantus
4	Novartis	36,0	7,2	Diovan, Glivec, Zometa
5	AstraZeneca	31,6	5,1	Nexium, Seroquel, Crestor
6	Johnson&Johnson	24,6	5,1	Remicade, Topamax, Procrit
7	Merc&Co	23,6	4,8	Singulair, Cozaar, Fosamax
8	Roche	21,0	7,2	MabThera, Avastin, Herceptin
9	Eli Lilly	19,3	3,8	Zyprexa, Cymbalta, Gemzar
10	Wyeth	19,0	3,4	Effexor, Plevnar, Enbrel

Source: [5] Pharmaceutical Executive (2009)

R&D for new drugs requires high investments. After the discovery of new chemical compounds with a therapeutic effect, a patent is filed. This patent protects the potential new

drug against generic¹ competition, usually for 20 years. The drug then still has to be tested in several phases of clinical trials. The total development process costs several hundred million dollars and lasts over 10 years. If the new drug is finally proven safe and effective, it still needs to be approved by a regulatory authority. As long as a branded or innovative product is protected by a patent, companies charge high prices to recover R&D investments and make high profits. After the expiry of the patent, competition from cheap generics usually causes a sharp decline in prices. [7]

Major innovative pharmaceutical companies find themselves in the unenviable position of having to rely on a small number of drugs for much of their revenue and profitability. Many patents of significant treatments will expire over the next five years and 36 treatments that generated nearly \$59 billion in U.S. revenues in 2006 will have to compete with low-cost generic alternatives. [8] At the same time the pharmaceutical industry's revenues are under continuous pressure. The costs and risks associated with the development of new drugs are increasing for a number of reasons. In the past ten to twenty years, the R&D process was frequently driven by obvious commercial applications. Today's R&D is often driven by new scientific discoveries, a process that is far less predictable from a commercialization point of view. Nevertheless the regulatory approval process has become significantly longer, more complex and costly. The regulatory agencies are more sophisticated, cautious and conservative in evaluating drugs than in the past. Therefore, their standards for approvals are significantly higher. This is what forces pharmaceutical companies to test their new treatments in larger, more comprehensive and more costly clinical trials. [8]

The pharmaceutical industry has significantly contributed to the improvement of human health by developing, manufacturing and marketing products to diagnose, prevent and treat a wide range of diseases. As a result the cost of healthcare seemed to be almost irrelevant. Governments and authorities felt that health was "price-less" and, as a consequence, pharmaceutical products have traditionally been premium priced with premium margins. If a new pharmaceutical product was considered as "New", this was enough to charge a premium price, regardless of whether the product was really an innovative drug or not. [9] An aging population and development in medicine and technology in the last 50 years has resulted in healthcare spending increasing by 2% more than GDP growth in all OECD countries. According to a McKinsey survey, if the current trends continue OECD countries will spend more than 20% of their GDP on healthcare by 2050 and the countries will not be able to finance this. Governments around the world are aware of these forecasts and this is why they have decided to "put on the brakes". [9] They are moving to cheaper medicines like generics, capping or simply cutting prices, assessing and re-assessing the new technologies. They are also limiting the prescribing activities of physicians, restricting access to expensive or high volume medications. [9] All the above mentioned factors as pharmaceutical market changing forces can be summarized into the following table.

¹ Pharmaceutical products can be divided into two categories: branded and generic products. A branded product is the original version, produced by the innovative company that developed the product. A generic product is a copy of the original by another company. Many innovative companies have divisions that produce generics as well.

Table 2: Forces are changing the pharmaceutical environment

Forces	Pharma companies' answers	Corporate organization
<ul style="list-style-type: none"> • Globalization • Limitations on public spending on pharmaceuticals • Patent expiring • Increasing costs and risks in New Drugs' development 	<ul style="list-style-type: none"> • Corporate restructuring <ul style="list-style-type: none"> ➤ Mergers and acquisitions ➤ Job reductions ➤ Outsourcing ➤ Focusing on fewer business lines 	<ul style="list-style-type: none"> • Organizational culture • Change management

Source: Peter Farkas

3 Mergers and acquisitions

Bower (2001) proposes five different M&A strategies: (1) the overcapacity M&A; (2) the geographic roll-up M&A; (3) the product or market extension M&A; (4) the M&A as R&D; and (5) the industry convergence M&A. [1]

An overcapacity M&A happens when an acquiring company is focusing on to eliminate excess capacity in order to create a more efficient corporation. In effect, the acquiring company's strategic goal is to achieve economies of scale in order to gain market share, doing so in part by laying off the human resources. This type of M&A often emerges in oligopolistic industries characterized by excess capacity and includes firms of similar size. An important concern in this type of M&A can be that, although processes and values of the merging entities are frequently similar, relative status differences stemming from a merger of near equals may create problems in M&A integration. [1]

A geographic roll-up M&A takes place when companies try to expand geographically, often with operating units remaining at the local level. In many cases, large companies acquire smaller companies that they try to keep untouched and therefore these firms tend to retain local managers. This type of M&A is typical of the banking sector. Strategic-wise, roll-ups are designed to achieve economies of scale and are associated with the building of industry giants while overcapacity M&As seek to reduce capacity and duplication. While in geographic roll-up M&As human resources are less disposable, the processes and values of the merging entities are likely to differ more than in the overcapacity M&A. [1]

A product or market extension M&A includes expanding product lines or expanding geographically across borders. This type of M&A takes place when the acquiring and acquired firms are functionally related in production and/or distribution but sell products that do not compete directly with each other, or when a company seeks to diversify geographically, such as when two companies manufacture the same product, yet sell it in different markets. The likelihood of success of product or market extension M&As depends on the relative size of the merging firms and the experience of the acquired firm in M&As. [1]

An M&A as a substitute for R&D happens when acquisitions are used as a means of getting access to new R&D knowledge by acquiring innovative firms rather than producing the knowledge in-house. Acquiring companies in this type of M&A tend to be larger than the

acquired firm, and sometimes have significant practical merger experience from the past. In an M&A as a substitute for R&D, the retention of human resources and knowledge is the supreme objective. The success of this type of cross-border M&A will therefore depend on the acquired firm's integration capabilities and the acquiring firm's learning capacity. [1]

An industry convergence M&A involves creating a new industry from existing industries whose boundaries are eroding. Though this type of merger will be anticipated to increase in the future, nowadays it is quite rare and not yet fully understood, still making it difficult to analyse. [1]

Although the exact names can be different, usually there are four major types of transactions that can be identified within the pharmaceutical industry:

- Expansion: The major focus is on infrastructure, shared services, and platform synergies for realizing the main cost efficiencies.
- Transformation: This approach typically requires full integration in both front- and back-office functions and requires a dedicated and structured effort to realize significant change across the organization.
- Bolt-on: Minimal structural changes are needed as the target organization is typically smaller in size relative to the acquirer.
- Tuck-in: These type of integrations are typically fast paced and directive in nature with the target organization being integrated and rationalized within the acquirer's organization. [3]

Historically, Big Pharma² has struggled when relying on a steady flow of profits and growth from new drugs. To address this issue in the late 1960's and 70's, many pharmaceutical companies (with the exception of Merck) were acquiring companies to horizontally diversify. Investing in less profitable businesses provided stability by balancing risk come from the drug discovery and development process. The diversification strategies were quickly modified in the 1980s because blockbuster³ drugs were providing the revenue to sustain corporate growth which convinced managements that pure-play pharmaceutical companies could succeed. The newfound confidence in research and development boosted a new round of M&As and joint ventures within the pharmaceutical industry. [10]

It was during this round of M&A activity that Big Pharma not only began to merge with equal-sized firms to build sales forces and fill their pipelines, but also began to invest in small biotechnology companies. Initially, through joint ventures, pharmaceutical companies found funding for R&D projects and later for developing and marketing products. Eventually, as the pharmaceutical industry's in-house R&D productivity started declining, pharmaceutical companies began to focus on biologics and acquire some of the more successful biotech companies. Big Pharma companies have created significant capabilities in biotechnology as they sighted the commercial and scientific success of their biotech alliance partners. [10]

Despite this increase in internal science capability, Big Pharma's track record for discovering and developing biotechnology-enabled drugs has been overshadowed by the biotech players and their internal R&D commitment remains highly skewed to the chemical synthesis approach to drug design. Although there have been a number of biotech acquisitions by Big Pharma companies, so far, the results have been mixed. Merging cultures, retaining key researchers, and maintaining the innovative environment are just a few challenges of those faced by the acquiring company. Of the Big Pharma companies, Johnson & Johnson, appears

² Big Pharma is the collective noun of the leading innovative pharmaceutical companies.

³ A particular drug is considered to be a blockbuster if it generates more than 1 billion dollars of revenue for its owner each year.

to be the most successful at acquiring smaller biotech companies. Due to the complexity of integrating an acquired company, the acquisition strategy in some cases seems to be less appealing than licensing or alliance deals, however, Johnson and Johnson's unique decentralized organizational structure appears to be most capable of executing a successful acquisition strategy. Their ability to identify opportunities has created a string of successes. Recent evidence suggests that M&A strategies serves mainly as a stop-gap measure to keep the revenue growth engines humming. As these companies grow larger and larger, they are finding it more difficult to grow organically and need to keep merging simply to meet growth expectations. As a consequence, consolidation turns out to be a mixed blessing, bringing the benefits of scale and diversification of risk and also creating a monster of outsized growth expectations that must constantly be appeased. [10]

4 Failure and success of M&As

Balmer and Dinnie (1999) identify a number of reasons for the failure of M&As. They found that

there was an over-emphasis on short term financial and legal issues, at the neglect of the strategic direction of the company. This neglect included failure to clarify leadership issues, and a general lack of communication with key stakeholders during the M&A process. [11]

Gadiesh and Ormiston (2002) list five major reasons for the failure of a merger:

- Poor strategic rationale.
- Mismatch of cultures.
- Difficulties in communicating and leading the organisation.
- Poor integration planning and execution.
- Paying too much for the target company. [11]

Of these five causes of merger failure Gadiesh and Ormiston (2002) believe that having a clear strategic rationale for the merger is the most important problem to overcome, as this rationale will guide both pre and post merger behaviour. They emphasise that this issue alone may result in the other four causes of merger failure occurring. Lynch and Lind (2002) list other reasons for merger failure such as: slow post merger integration, culture clashes and lack of appropriate risk management strategies. [11]

A Watson Wyatt survey of 1,000 companies found that less than 33 percent of companies attained their profit goals after a merger, only 46 percent ever met their expense-reduction goals and 64 percent of the time the mergers failed to produce expected benefits. According to Human Synergetics International five steps can be taken to help ensure a successful merger.[12]

1. New entity: this step requires everyone to understand that a merger will transform two or more organizations into a new, single entity. This new entity will have an organizational culture that is different from either company—whether it is a joining of equals or an acquiring company and an acquired company. It will be a unique culture shaped from the previously independent organizations. Most mergers simply do not take advantage of this “new entity” with a “new culture” as an opportunity to move forward and create a productive, effective organization for long term success.
2. New vision: a new entity needs a new vision, or a statement of what the new organization intends to become. It is a broad, forward-thinking image that the company must have before it sets out to reach its goals. It is a concept of what it intends to deliver over time to customers, shareholders and employees.

3. Determine that vision: Now the company must establish a culture that can deliver that vision. Discovering the optimal culture can be accomplished by having employees from the acquired company complete a questionnaire or survey.
4. Leadership characteristics: Appropriate leadership that embraces the vision must be in place at all levels and working toward creating the ideal culture. These leaders need to communicate ideals to the organization before, during and after the merger. They must be specific in describing the direction they want to take the new organization. This must continue into the merger as well, or the organization will slip into a defensive cultural style.
5. Measure success: Measuring success helps employees feel confident that leadership is on board to make the new company everything it can be. Using a survey to measure the climate in an organization will reveal if its culture is producing the desired outcomes for employees, management and the organization. Surveys can bring to light the organization's strong points, as well as its developmental needs. [12]

5 Pharmaceutical M&A transactions in figures

Global pharmaceutical players continue to penetrate the burgeoning emerging markets by acquisition of domestic generics and manufacturing companies, which accounted for nearly 50 percent of M&A targets for deals made during 2008 to 2010 in the emerging markets (compared to 21 percent of targets in North America, Europe, Australia and Japan) . The year 2010 also brought again a plethora of licensing deals as Big Pharma aims to secure future growth. In addition, these players try to get access to new niche markets through acquisitions. [13]

Table 3: Key figures of transactions

2010 vs. 2009	2009	2010
Transaction value (USD billion)	161,2	51,6
TOP 5 transactions	78,4%	38,3%

Source: [13] IMAP Healthcare Report (2010)

Table 4: Major transactions by countries

TOP 5 countries in 2010	No. of transactions	Value (USD mn)
United States	114	25,6
Germany	18	5,4
India	48	4,9
China	105	3,4
Brazil	13	1,9

Source: [13] IMAP Healthcare Report (2010)

In terms of transaction value, the US and Europe leads the way through mega deals while China leads in micro size deals of less than \$20 million USD.

Table 5: Number of transactions by values

	US	EU	Japan	China	Latin America	Rest of the world	Total
Undisclosed Deals	47	79	16	26	7	64	239
Up to \$20 Million USD	21	24	6	58	2	55	166
\$20 to \$50 Million USD	13	10	2	13	5	17	60

\$50 to \$100 Million USD	11	7	2	3	2	4	29
\$100 to \$250 Million USD	10	3	0	2	1	4	20
\$250 to \$500 Million USD	4	5	1	2	1	0	13
Above \$500 Million USD	8	6	0	1	1	5	21
TOTAL	114	134	27	105	19	149	548

Source: [13] IMAP Healthcare Report (2010)

Table 6 - 7: TOP 2 transactions in the pharma sector in 2010

Table 6: Novartis/Alcon

1. Novartis AG/Alcon AG		
Announced/Initial Filing Date	04/01/2010	Comments: The purpose of the transaction was for Novartis AG to strengthen its presence in growing eye care sector.
Target/Issuer	Alcon Inc	
Total Transaction Value (\$mm USD)	12,144	
Buyers/Investors	Novartis AG	
Percent Sought (%)	75,4	
Headquarters-Country	Switzerland	

Source: [13] IMAP Healthcare Report (2010)

Table 7: TEVA/Ratiopharm

2. TEVA/Ratiopharm		
Announced/Initial Filing Date	03/18/2010	Comments: Ratiopharm is Germany's second largest generic pharma company. Following the acquisition Teva has become the number one generic company in Europe.
Target/Issuer	Ratiopharm Int.	
Total Transaction Value (\$mm USD)	4931,3	
Buyers/Investors	Teva Pharm Ltd.	
Percent Sought (%)	100,0	
Headquarters-Country	Germany	

Source: [13] IMAP Healthcare Report (2010)

6 Case: Summary of Teva M&A's activities

The mega-merger boom of 2009 may have cooled, but pharma and biotech companies' appetite for M&A barely dimmed. The pharma sector saw 548 deals valued at \$51.5 billion USD in 2010, representing a sharp decline of 68 percent (\$161.2 billion USD during the previous period with 563 deals). Dollar volume in this period included one major deal (Teva Pharma/Ratiopharm), which represented \$4.9 billion USD or nearly 9.6 percent of the total. [13]

Teva Pharmaceutical Industries Limited ("Teva") is a global pharmaceutical company that develops, produces and markets generic drugs in all major therapeutic categories. The company is the leading generic drug company in the world – with the leading position in the U.S. (in terms of both value and volume) as well as in Europe (in terms of value). While their core business is generic pharmaceuticals, approximately 30% of the sales are generated from innovative and branded drugs, which include Copaxone® for multiple sclerosis and Azilect® for Parkinson's disease as well as biosimilars, respiratory and women's health products. [14] Teva experienced robust sales growth during 2003–09, at a CAGR⁴ of 29.2 percent. The company benefited from the launch of a number of key generic products with exclusivity, and sustained growth was provided by proprietary products, particularly Copaxone (glatiramer

⁴ CAGR = Calculated Annual Growth Rate

acetate). Going forward, its performance over 2009–15 will benefit from integrating recent acquisitions Barr and Ratiopharm, although the overall rate of growth is forecast to be notably slower than historically achieved, at 2.2 percent CAGR. M&A remains a key factor driving the growth of generic drug companies — scale is the name of the game to keep competitive in a segment of the market where price is the only differentiator. Barriers to entry, such as difficult to-manufacture formulations, can limit the number of competitors. In 2008, Teva acquired Barr, which represented a close fit, allowing cost savings in overlapping areas while enhancing the combined company's portfolio of marketed and development products. In addition, Barr added to Teva's biosimilar capabilities and coverage of European and other world markets. With the addition of Barr's portfolio, Teva now dominates the US generic drug market, accounting for approximately 24 percent of total prescriptions in 2009. For geographical expansion and filling the gaps in Europe, Teva has made a number of smaller acquisitions. In April 2002, it acquired Bayer's generics operations in France, Bayer Classics. Similarly, Dorom was acquired in December 2004, giving Teva one of the largest suppliers of generic pharmaceuticals to the Italian retail market. More recently, in 2008, Teva acquired Spain-focused generics company Bentley. In March 2010, Teva acquired German generics company Ratiopharm, raising its position in the EU and the ability to compete in drug tenders in Germany. To counter its exceptionally low generic penetration rates in Japan, one of the largest pharmaceutical markets, in September 2008, Teva announced the formation of an alliance with domestic player Kowa to develop and market a range of generic products for the Japanese market. It is estimated that the JV between the two companies, Teva-Kowa Pharma, will benefit from the Japanese government's plan to increase generic drug penetration rates from 17 percent of volume to 30 percent by 2012. Also, in December 2009, Teva-Kowa acquired a majority stake in Taisho, which sells more than 200 generic products in Japan. In a further important and industry transforming deal, Teva founded a joint venture with Swiss contract manufacturing giant Lonza to develop and market biosimilars. [13]

In March 2011, Teva and Procter & Gamble announced that they were joining forces to sell over-the-counter medicines as both companies try to expand their reach, particularly in developing markets. The joint venture includes the companies' over-the-counter businesses in all markets outside North America, which combined, generated sales of more than \$1 billion in 2010. The deal gives P&G access to Teva's extensive product portfolio and gives Teva the benefit of P&G's marketing expertise. Teva has a strong presence selling drugs to pharmacies, while P&G has a strong presence in supermarkets and other retail outlets. [15]

A core part of Teva's strategy has been, and remains, growth through acquisitions as well as seek to enter into joint ventures with third parties. Their reliance on acquisitions as a means of growth involves risks, which have been summarized in the following way in their 2010 Annual Report:

“

- We may fail to identify acquisitions that would enable us to execute our business strategy.
- We compete with others to acquire companies, including brand companies seeking to expand into or enter the generic market. We believe that this competition has intensified and may result in decreased availability of, or increased prices for, suitable acquisition candidates.
- We may not be able to obtain the necessary regulatory approvals, including those of competition authorities, in countries where we are seeking to consummate acquisitions, and as a result, or for other reasons, we may fail to consummate an announced acquisition.
- Potential acquisitions may divert management's attention away from our existing business operations, resulting in the loss of key customers and/or personnel and exposing us to unanticipated liabilities.
- We may fail to integrate acquisitions successfully in accordance with our business strategy or achieve expected synergies.

- We may not be able to retain experienced management and skilled employees from the businesses we acquire and, if we cannot retain such personnel, we may not be able to attract new skilled employees and experienced management to replace them.
- We may purchase a company that has excessive known or unknown contingent liabilities, including, among others, patent infringement or product liability claims.
- For various commercial and economic considerations, we may not be able to consummate acquisitions that we have identified as being critical to our strategy.“ [14]

7 Conclusion

The main aim of my paper was to show what is behind of the increasing numbers of M&As that occur in the pharmaceutical industry. This paper is just a short part of my Ph.D. research in which my intention is to find the right balance of “strategy-structure-culture” which has to be built up and maintained in the changing pharmaceutical environment.

The outlook for the industry is not a rosy one. Pharmaceuticals is a highly regulated and competitive industry that continues to face a number of pressures, including pricing and reimbursement changes, intellectual property issues, rapidly changing technology and a complex regulatory environment. The pharmaceutical industry is approaching the end of a long business cycle that has seen immense growth in its revenues and profitability. This period witnessed the creation of hundreds of new medications that significantly improved the health and lives of millions of people around the world. Expiring patents on blockbuster drugs, a limited pipeline for new treatments and the increased efforts of governments to guard the public spending on pharmaceuticals are squeezing the industry’s revenues. In parallel the costs and risks of pharmaceutical research and development are increasing and due to the industry’s changing economics, companies’ relationships with their employees are changing as well.

In the pharmaceutical industry, M&As are a popular strategy for dealing with financial challenges like rising research and development (R&D) costs, declining success rates for drug discovery and the increasing number of blockbuster drugs going off patent in the near term. M&A activity is intended to enhance the value of both acquirer and target companies. A long string of almost fifty M&As have lead to a progressively more concentrated pharmaceutical industry in the past twenty years.

Reference

- [1] Ruth V. Aguilera and John C. Dencker (2004): *The role of human resource management in cross-border mergers and acquisitions*. The International Journal of Human Resource Management, December.
http://www.business.illinois.edu/aguilera/pdf/IJHRM_Aguilera_Dencker_2004.pdf
- [2] Craig W. Fontaine (2007): *Mergers & Acquisitions: Understanding the Role of HRM*. Human Resource Management Knowledge Base, Northern University, College of Business Administration, July.
http://www.professorfontaine.com/files/Mergers_Acquisitions_The_Role_of_HRM.pdf
- [3] Viq Pervaaz (2010): *M&A in the Pharma Industry: Organizations are seeking growth and competitive advantage through mergers and acquisitions*. Applied Clinical Trials, November.
<http://appliedclinicaltrialsonline.findpharma.com/appliedclinicaltrials/CRO%2FSponsor/Mam-pA-in-the-Pharma-Industry/ArticleStandard/Article/detail/693545>

- [4] Vern Simpson, Elizabeth Howlett, David Michels, Aimison Jonnard, Carl Bretscher, Janis Summers, Stephen Wanser, Joseph Flynn (1999): *Review of Global Competitiveness in the Pharmaceutical Industry*. Staff Research Study 25. Office of Industries
U.S. International Trade Commission
http://www.usitc.gov/publications/332/working_papers/pub3172.pdf
- [5] Pharmaceutical Executive (2009): *The Pharm Exec* 50.
www.pharmexec.com
- [6] Michele Boldrin and David K. Levine (2005): *Against Intellectual Monopoly, Chapter 9: The Pharmaceutical Industry*, November.
<http://levine.sscnet.ucla.edu/general/intellectual/against.htm>
- [7] Francis Weyzig (2004): *Sector profile of the pharmaceutical industry*.
http://somo.nl/html/paginas/pdf/Sector_profile_pharmaceutical_industry_2004_EN.pdf
- [8] RegentAtlantic Capital, LLC and Fiduciary Network, LLC (2007): *The Continuing Evolution of the Pharmaceutical Industry: Career Challenges and Opportunities*, December.
<http://www.pharmawealthmanager.com/pdf/RegentAtlantic%20Pharma%20Paper%20Dec-07.pdf>
- [9] Management Central Europe (2010): *Adapting to the New Realities in the Pharmaceutical Industry*.
[http://www.mce-ama.com/uploadedFiles/Areas_of_Expertise/Pharma/MCE_Pharmaceutical_Industry\(1\).pdf](http://www.mce-ama.com/uploadedFiles/Areas_of_Expertise/Pharma/MCE_Pharmaceutical_Industry(1).pdf)
- [10] Kellogg School of Management (2007): *Strategic alternatives in the Pharmaceutical Industry*.
http://www.kellogg.northwestern.edu/biotech/faculty/articles/strategic_alternatives.pdf
- [11] Jarrod McDonald, Max Coulthard, and Paul de Lange1 (2005): *Planning for a successful merger or acquisition: lessons from an Australian study*. *Journal of Global Business and Technology*, November.
<http://www.gbata.com/docs/jgbat/v1n2/v1n2p1.pdf>
- [12] Cheryl A. Boglarsky (2005): *Five steps to successful mergers and acquisitions*. Human Synergetics International, February.
<http://www.humansynergetics.com/news/documents/FiveStepstoSuccessfulMergers.pdf>
- [13] IMAP Healthcare Report (2010): *Pharmaceuticals and Biotech Industry Global Report – 2011*.
http://www.imap.com/imap/media/resources/IMAP_PharmaReport_8_272B8752E0FB3.pdf
- [14] Teva Pharmaceutical Industries Ltd. Annual Report (2010)
<http://www.tevapharm.com/pdf/20F.pdf>
- [15] Teva, Procter & Gamble create OTC drug partnership (2011)
<http://www.reuters.com/article/2011/03/24/us-teva-pg-idUSTRE72N5AA20110324>

Contact:

Peter Farkas, PhD student
FACULTY OF ECONOMICS
UNIVERSITY OF WEST HUNGARY
Head of Inventory Management, Teva Hungary Ltd.
peter.farkas@teva.hu
+36-30-663-92-29

Ing. Mária FERTAĽOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ENERGETICKÁ NÁROČNOSŤ AKO KĽÚČOVÁ VÝZVA ČÍNSKEHO MODELU ROZVOJA

Abstrakt

Dlhodobý stabilný rast Číny je unikátnou skúsenosťou svetového hospodárstva. Implementovaný model rozvoja, založený na akcelerácii ekonomického rastu prostredníctvom štrukturálnej zmeny, vyvolal aj negatívne efekty na vnútorný vývoj Číny. Pre zabezpečenie budúceho udržateľného rozvoja čínskej spoločnosti je nevyhnutné riešiť komplex problémov. Článok analyzuje akcelerujúcu energetickú náročnosť čínskej ekonomiky, ktorá je kľúčovou výzvou súčasnej Číny. Identifikuje príčiny vysokej energetickej náročnosti, marginálne sa venuje jej dôsledkom. Významná časť hodnotí možnosti riešenia tohto problému, predovšetkým iniciatívu implementácie konceptu nízkouhlíkovej ekonomiky v čínskych podmienkach.

Kľúčové slová: Čínsky model rozvoja, energetická náročnosť, hospodársky rast, nízkouhlíková ekonomika, štrukturálna zmena

Abstract

Steady growth of China in long term perspective is a unique experience of world economy. The development model which was based on acceleration of growth induced by structural change, caused also negative effects for internal evolution of China. To maintain future sustainability of development of Chinese society it is necessary to solve a complex of problems. The paper analyses surging energy demand of Chinese economy, which is considered to be the crucial challenge of contemporary China. It identifies sources of high energy demand and marginally describes its consequences. Important part evaluates possible solutions of the problem. For the most part it focuses on implementation of low-carbon economy concept with Chinese conditions.

Key words: Chinese model of development, economic growth, high energy demand, low-carbon economy, structural change

1 Úvod

Enormný rast čínskej ekonomiky v priebehu posledných štyroch dekád vytvoril nielen nové príležitosti a pozitívne efekty pre čínsku spoločnosť, ale aj množstvo výziev a negatívnych trendov, ktoré si vyžadujú okamžité a inovatívne riešenia. Kľúčovým impulzom čínskych hospodárskych reforiem bola štrukturálna zmena, ktorá viedla k presunu výrobných faktorov zo sektoru poľnohospodárstva do priemyselných odvetví, kde mohli byť efektívnejšie využívané. V dlhodobom horizonte sa však začali prejavovať negatívne efekty

implementovaného modelu, ktoré v súčasnosti predstavujú kľúčové výzvy pre budúci rozvoj Číny.

V dôsledku štrukturálnej zmeny došlo k masívnej migrácii pracovných síl do miest, predovšetkým do východných provincií, ktoré sa rozvíjali rýchlejšie ako zvyšok krajiny. Nerovnomerný vývoj viedol k nárastu nerovností jednak na úrovni medziregionálnej, medzi mestom a vidiekom, ale aj medzi pohlaviami. Rovnako tak vyvolal urbanizačné tlaky, ktoré boli navyše ovplyvnené perzistenciou administratívnych bariér v podobe systému registrácie obyvateľstva *hu kou*. Vyrovnanie miezd je na jednej strane nevyhnutnou potrebou pre udržanie vnútornej stability, na druhej strane predstavuje istú výhodu v podobe nižších nákladov pre potenciálnych investorov.

Rýchly rozvoj priemyslu zvyšoval energetickú náročnosť čínskeho hospodárstva a rýchlej exploatacii domácich energetických zdrojov. Energetická náročnosť predstavuje kľúčovú výzvu pre budúce čínske vlády, pretože vytvára komplex problémov, od potreby zabezpečenia dodávok primárnych surovín až po negatívne environmentálne dôsledky.

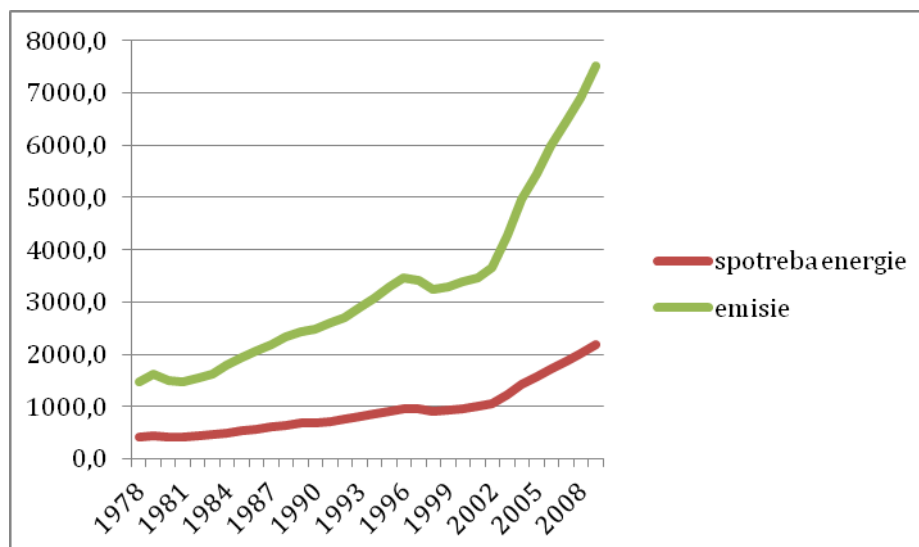
2 Energetická náročnosť čínskeho rozvoja

Model rastu čínskej ekonomiky je založený predovšetkým na rozvoji priemyselných odvetví, čo do veľkej miery determinuje rastúcu spotrebu energetických zdrojov. Pri pohľade na priebeh grafu č. 1 je zrejmé, že rast spotreby primárnych zdrojov energie akceleruje najmä v priebehu posledných desiatich rokov, čo priamo súvisí s rozvojom domácej ekonomiky, založeným predovšetkým na raste priemyselných výrobných odvetví ale aj rozsiahlych infraštruktúrnych investíciách centrálnej vlády. Pre porovnanie, spotreba energií v USA, ktoré sú od začiatku 20. stor. dlhodobo najväčším spotrebiteľom energií, sa v priebehu rovnakého obdobia vyvíjala pomerne stabilne a oscilovala okolo úrovne 2 mld. t ročne¹. Podľa údajov IEA spotreba energií v Číne dosiahla v roku 2009 objem 2,25 mld. t², čím sa čínska ekonomika stala najväčším svetovým spotrebiteľom energií. V súčasnosti tak Čína spotrebuje asi pätinu celkového objemu energie vo svete, avšak pri pohľade na rýchly rast čínskeho hospodárstva, ktorý sa premieta nielen v priemyselných odvetviach ale aj v raste príjmov obyvateľstva, môžeme očakávať podobný trend aj v budúcnosti.

¹ BP: *BP Statistical Review of World Energy 2010*. [online]. [cit. 20/4/2011]. Dostupné na <<http://www.bp.com/statisticalreview>>

² The Wall Street Journal: *China tops U.S. in Energy Use*. [online]. [cit. 21/11/2010]. Dostupné na <<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703720504575376712353150310.html>>

Graf č. 1: Spotreba primárných zdrojov energie a emisie CO₂ v Číne, r. 1978-2009 (v mtoe, mt)

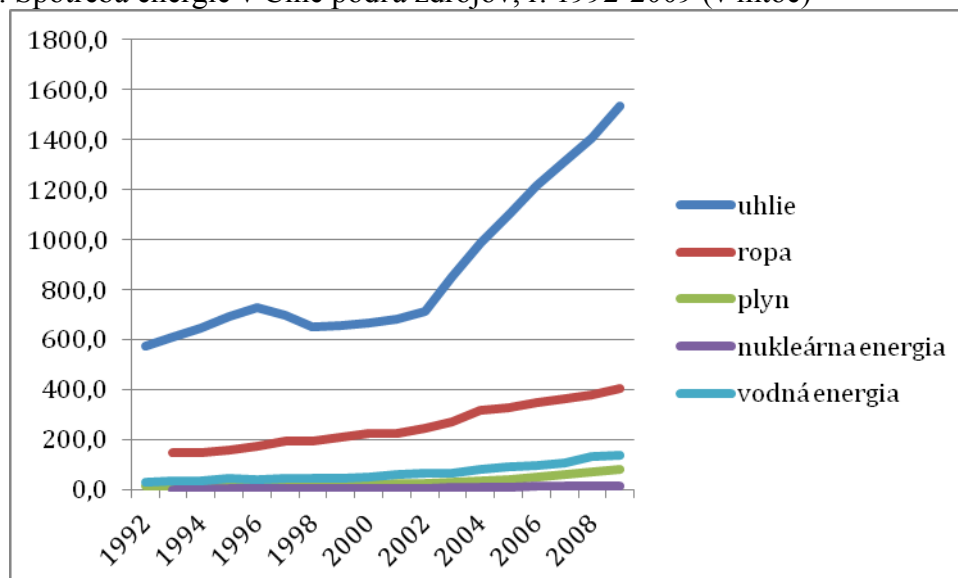
Zdroj: BP Statistical Review of World Energy 2010

Spotreba energie v Číne má okrem významného akceleračného trendu aj iné dôležité špecifikum. Väčšina čínskej energetickej spotreby je uspokojovaná uhlím, ktoré je dlhodobo kľúčovým zdrojom energie v Číne. Pohľad na vývojové trendy v čínskom energetickom mixe v období hospodárskych reforiem potvrdzuje vyššie uvedenú tézu o priemysle ako hlavnom zdroji akcelerácie domácej spotreby energií (pozri grafy č. 2 a 3). V súčasnosti sa uhlie podieľa na čínskom enegetickom mixe až 67%, kým ropa predstavuje necelých 16% všetkých energetických zdrojov³(pozri prílohu č. 12). Naopak, v USA je dominantným zdrojom energie ropa, ktorá predstavuje takmer 40% všetkých zdrojov, kým uhlie je s viac ako 20% až tretím najvýznamnejším energetickým zdrojom v USA⁴. Rovnako ani vo svetovom priemere nie je uhlie takým významným zdrojom energií, keď v súčasnosti predstavuje asi 30% všetkých zdrojov, čím mierne zaostáva za ropou, ktorá je s 35% kľúčovým energetickým zdrojom sveta.

³ IEA: *IEA Statistics*. [online]. [cit. 20/4/2011]. Dostupné na <http://www.iea.org/stats/pdf_graphs/CNTPESPI.pdf>

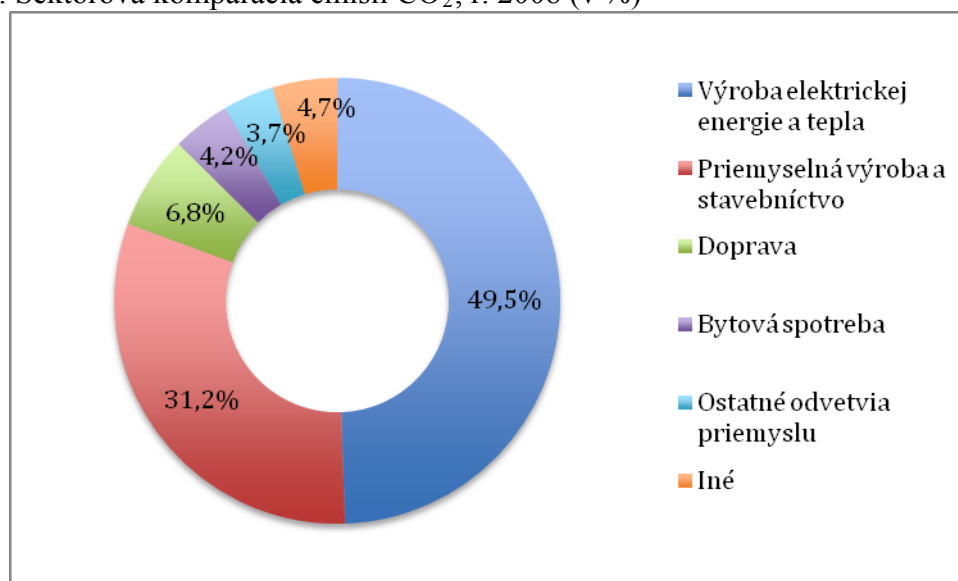
⁴ BP: *BP Statistical Review of World Energy 2010*. [online]. [cit. 20/4/2011]. Dostupné na <<http://www.bp.com/statisticalreview>>

Graf č. 2: Spotreba energie v Číne podľa zdrojov, r. 1992-2009 (v mtoe)

Zdroj: BP Statistical Review of World Energy 2010

Graf č. 3: Sektorová komparácia emisií CO₂, r. 2008 (v %)

Zdroj: IEA: CO₂ Emissions from Fuel Combustion Highlights, 2009

Enormne rýchly rast čínskej spotreby primárnych energetických zdrojov a štruktúra ich zapojenia mali za následok ešte rýchlejšiu akceleráciu emisií CO₂ a ostatných skleníkových plynov (pozri graf č. 1). Čína je od roku 2008 najväčším svetovým emitentom CO₂ a na celkovom objeme emisií CO₂ sa podieľa 24%.⁵ Podľa odhadov IEA sa tento podiel zvýši do roku 2020 na takmer 30%.⁶ V prepočte na obyvateľa sú však čínske emisie stále pomerne nízke, na úrovni okolo 5t ročne, čo je iba štvrtina celkového objemu CO₂ p.c. vyprodukovaného v USA.⁷

⁵ BP: *BP Statistical Review of World Energy 2010*. [online]. [cit. 20/4/2011]. Dostupné na <<http://www.bp.com/statisticalreview>>

⁶ IEA: *IEA Statistics*. [online]. [cit. 20/4/2011]. Dostupné na <http://www.iea.org/stats/pdf_graphs/CNTPESPI.pdf>

⁷ World Resource Institute: CAIT 2009. [online]. [cit. 21/4/2011]. Dostupné na <<http://cait.wri.org>>

Očakávané vysoké prírastky emisií CO₂ v najbližších rokoch predstavujú jednu z kľúčových výziev pre čínsku administratívu tak z pohľadu vnútornej bezpečnosti a udržateľnosti súčasného modelu rozvoja čínskej spoločnosti, ako aj z perspektívy plnenia medzinárodných záväzkov a iniciatívy prevziať širšiu zodpovednosť za globálny vývoj. Negatívne dôsledky emisií CO₂ a klimatických zmien na ľudské zdravie, potravinovú bezpečnosť či zhoršovanie prírodných katastrof sú nepopierateľné. Čínsku populáciu považujeme za osobitne citlivú na dôsledky klimatických zmien, nielen kvôli jej veľkosti ale predovšetkým kvôli stále nízkej úrovni zdravotnej starostlivosti a neexistujúcej sociálnej infraštruktúre, ktoré by mohli aspoň sčasti zmierňovať negatívne dôsledky čínskeho rastu.

Dnes je už zrejmé, že čínska závislosť na energetických zdrojoch sa bude aj naďalej zvyšovať. Osobitnú výzvu v tomto kontexte predstavuje zmena spotrebných vzorcov veľkej časti čínskej populácie. Napríklad, Čína je v súčasnosti najrýchlejšie sa rozvíjajúcim a zároveň najväčším automobilovým trhom na svete. Rovnako dynamicky sa vyvíja aj spotreba elektrickej energie v čínskych domácnostiach. Dopyt po energiách je nezvratný, čínska vláda sa teda musí nevyhnutne sústrediť na ponukovú časť problému. Inými slovami, vitálnou výzvou čínskeho modelu rozvoja je v súčasnosti zvýšenie efektívnosti využívania energetických zdrojov a zároveň prechod na model nízkouhlíkovej ekonomiky. Halding et al. poznamenávajú, že: „Čína sa v súčasnosti nachádza uprostred širších demografických, ekonomických a spoločenských zmien. Všetky predstavujú obrovské výzvy, ktoré bude musieť riešiť súčasne...Čína čelí konečnej výzve vytvoriť koncept rozvoja pre nízkouhlíkovú industrializáciu a urbanizáciu, teda niečomu, čo žiadna krajina ešte neurobila.“⁸

3 Implementácia modelu nízkouhlíkovej ekonomiky v Číne

Koncept nízkouhlíkovej ekonomiky je v súčasnej odbornej literatúre rozpracovaný pomerne fragmentovane. V našom ďalšom výskume budeme vychádzať z definície UNDP, ktorý prechod na nízkouhlíkovú ekonomiku charakterizuje ako „rozvoj, ktorý smeruje k maximalizácii produktivity uhlíka [vyprodukovaného antropogénnou činnosťou], zlepšuje adaptáciu na klimatické zmeny, eliminuje negatívne dôsledky klimatických zmien, zvyšuje úroveň ľudského rozvoja a zároveň rešpektuje medzigeneračné potreby, čím vytvára základ pre udržateľný socioekonomický rozvoj.“⁹ Realizácia tohto modelu by národným ekonomikám pomohla znížiť ich závislosť na fosílnych palivách a eliminovať produkciu skleníkových plynov, čo by malo pozitívne dôsledky pre celé svetové hospodárstvo a ľudskú spoločnosť. Vo všeobecnosti môžeme identifikovať dve dimenzie tohto modelu: (1) na jednej strane predpokladá zníženie spotreby fosílnych palív a zároveň (2) uvažuje s nevyhnutnosťou optimalizácie energetických zdrojov a ich efektívnejším využívaním.¹⁰

Čínska vláda sa problematikou klimatických zmien začala zaoberať pomerne neskoro, až za súčasnej administratívy prezidenta Hu a premiéra Wena. Prvoradou úlohou tvorcov politik je vytvorenie legislatívneho a inštitucionálneho rámca pre definovanie záväzkov a implementovanie opatrení vedúcich k ich naplneniu. Potreba zníženia spotreby energií bola po prvýkrát inštitucionalizovaná v rámci 11. päťročného plánu v roku 2006, ktorý stanovil cieľ eliminovať spotrebu energie na jednotku HDP (teda energetickej intenzity) o 20% do roku 2012. Záväzok týkajúci sa zníženia emisií skleníkových plynov bol po prvýkrát nepriamo definovaný v rámci Národného plánu ku klimatickým zmenám z roku 2007, ktorý

⁸ Halding, K. ed al.: China's climate- and energy- security dilemmas: shaping a new path of economic growth. In: *Journal of Current Chinese Affaires*, s. 131-132

⁹ UNDP: *China and a Sustainable Future*. China Human Development Report 2011, s. 15

¹⁰ Yang, W.: *The Impact of Spacial Planning, Urban Design and Built Form on Urban Sustainability*. In: 46th ISOCARP Congress 2010. [online]. [cit. 12/3/2011]. Dostupné na <http://www.isocarp.net/Data/case_studies/1714.pdf>

predpokladá, že nahradenie spotreby uhliá v celkovom objeme 620 mil. ton prinesie pokles emisií CO₂ a ďalších škodlivín na úrovni 1,5 mld. t do roku 2012.¹¹ Plán zároveň navrhol viaceré opatrenia vedúce k eliminácii negatívnych dôsledkov klimatických zmien, napr. zvýšenie efektivity využívania energetických zdrojov, zmena zloženia energetického mixu, kontrola populačných prírastkov a rozvoj nových technológií. K ďalším významným legislatívnym opatreniam môžeme zaradiť o.i. aj Zákon o energiách, Zákon o zachovaní energetických zdrojov, Zákon o obnoviteľných zdrojoch energie, atď.

Druhou dôležitou úlohou vlády je zabezpečenie financovania stanovených opatrení, osobitne v podmienkach čínskeho hospodárstva. V rámci stimulačného balíčka protikrizových opatrení z roku 2009 v celkovej hodnote 4 bil. RMB (takmer 590 mld. USD) bola až polovica vládou vyčlenených prostriedkov určená na opatrenia týkajúce sa klimatických zmien. Reflektujúc komplexný charakter zmien, ktoré si riešenie tejto výzvy vyžaduje, je táto dotácia iba počiatočným stimulom. Zo skúseností iných krajín sveta je zrejmé, že veľký vplyv na rozvoj zelených odvetví majú aj nepriame opatrenia vlády realizované pomocou fiškálnych nástrojov (napr. daňové úľavy a pod.).

Z toho dôvodu je pre úspech čínskej cesty k nízkouhlíkovej ekonomike nevyhnutné zapojiť aj ostatné trhové subjekty, predovšetkým podniky. Veľké, prevažne štátom vlastnené spoločnosti, pôsobiace v strategických odvetviach čínskeho priemyslu, sú spravidla najväčšími spotrebiteľmi energií a zároveň emitentmi skleníkových plynov. Rozhodovanie o ich energetickom mixe prebieha na úrovni vládnych štruktúr, preto jednou z možností ich príspevku k snahe znížiť produkciu CO₂ je potreba vyššej efektivity vo využívaní primárnych zdrojov energie. Na druhej strane, malé a stredné podniky majú síce obmedzené vlastné zdroje financovania aj ľudského kapitálu, avšak ich úloha sa zdá byť kľúčová pri vytváraní nových trhov napr. s nízkouhlíkovými výrobkami. Rovnako dôležitý je aj ich inovačný potenciál, ktorý v Číne doteraz vo väčšej miere absentoval. Z tohto pohľadu bude pre rozvoj nových, zelených odvetví čínskeho priemyslu bude rozhodujúca aj spolupráca medzi firmami a univerzitami, resp. ďalšími výskumnými inštitúciami.

4 Nástroje realizovania konceptu nízkouhlíkovej ekonomiky v Číne

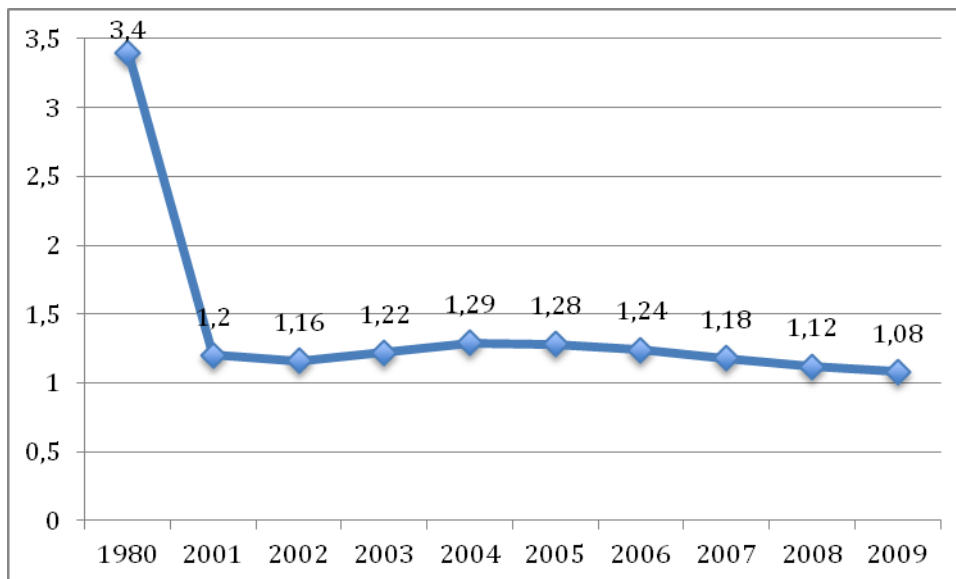
Súčasná čínska vláda považuje prechod na nízkouhlíkovú ekonomiku za jeden z najdôležitejších cieľov v dlhodobej perspektíve rozvoja čínskej spoločnosti. Toto poznanie je však pomerne čerstvé, preto zatiaľ absentuje ucelený koncept transformácie domáceho hospodárstva a spoločnosti ako celku, ktorý by presnejšie definoval čiastkové ciele a nástroje na ich dosiahnutie. Vzhľadom na veľkosť čínskej ekonomiky ale aj historickú skúsenosť s vedením reforiem je zrejmé, že Čína bude musieť súčasne implementovať viaceré stratégie realizovania čiastkových cieľov, pričom mnohé z nich budú pravdepodobne priekopnícke a budú prebiehať formou pokus-omyl. V súčasnosti môžeme identifikovať niekoľko opatrení, ktoré povedú k naplneniu konceptu nízkouhlíkovej ekonomiky.

1. Znižovanie energetickej náročnosti výroby: podľa údajov Národnej komisie pre rozvoj a reformy (National Development and Reform Commission, NDRC) vykázal ukazovateľ energetickej intenzity do konca roka 2009 pokles o viac ako 15% v porovnaní s iniciačným rokom 2005¹². Detailnejší pohľad na vývoj tohto ukazovateľa poskytuje graf č. 4

Graf č. 4: Energetická intenzita čínskej ekonomiky (v tce/10⁴RMB)

¹¹ UNDP: *China and a Sustainable Future*. China Human Development Report 2011

¹² Climate Policy Initiative: *Review of Low Carbon Development in China: Report 2010*. [online]. [cit. 15/3/2011]. Dostupné na <<http://www.climatepolicyinitiative.org/files/attachments/4.pdf>>

Zdroj: Climate Policy Initiative 2011

Energetická intenzita čínskej ekonomiky bola v čase inicializácie reformného procesu niekoľkonásobne vyššia ako v prípade vyspelých krajín, čo bolo spôsobené zaostalou štruktúrou priemyslu a zastaralými výrobnými technológiami. V priebehu dvoch dekád sa tento ukazovateľ podarilo významne zredukovať, avšak efektívnosť využívania zdrojov primárnej energie má v Číne doteraz výrazné medzery, ktoré sa prejavili v rokoch 2004 a 2005 miernym nárastom. Do roku 2015 by sa energetická intenzita mala znížiť o 17,3%.¹³ V súčasnosti je cieľ eliminácie energetickej intenzity do roku 2012, stanovený v aktuálnom päťročnom pláne, splnený na takmer 80%.¹⁴ Vláda plánuje znižovať energetickú intenzitu aj v budúcnosti, do roku 2020 o ďalších 16% z úrovne, ktorá bude dosiahnutá v roku 2015.¹⁵

2. *Zmena štruktúry čínskeho energetického mixu:* Stredno a dlhodobý rozvojový plán obnoviteľnej energie, vypracovaný NDRC v roku 2007, obsahuje ambiciózne ciele zvýšenia spotreby zelených zdrojov energie. Stanovuje záväzky zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov energie na 10% do roku 2010 a na 15% do roku 2020. Rovako definuje zapojenie jednotlivých obnoviteľných zdrojov v plánovanom horizonte do roku 2020 na: 30 GW veternej energie, 300 GW vodnej a 1,8 GW slnečnej energie. Vyššie uvedený cieľ nárastu podielu obnoviteľných zdrojov energie sa v horizonte roku 2020 pravdepodobne nepodarí naplniť. Začiatkom roka 2011 čínsky prezident Wen upravil tento cieľ na realizovateľnejších 11,4% do roku 2016.¹⁶

Podľa štúdie z Tsinghua University sa však zmeny v dôsledku prechodu na nízkokarbónovú ekonomiku pravdepodobne nedotknú zásadným spôsobom čínskeho energetického mixu. Uhlie a ropa bude predstavovať primárny zdroj energie minimálne do roku 2050, s podielom 55% na energetickom mixe. Veterná a solárna energia si ponechajú pomerne malý, 10% podiel. To je najlepší možný scénár.

¹³ Financial Times: *Energy: Dual approach seeks power security and emissions cuts*. [online]. [cit. 21/3/2011]. Dostupné na <http://www.ft.com/cms/s/0/e8692ab8-dfc8-11df-bed9-00144feabdc0,dwp_uuid=2ceb949c-dfc8-11df-bed9-00144feabdc0.html#axzz1L0GGt3yy>

¹⁴ Tamtiež

¹⁵ Tamtiež

¹⁶ Wen, J.B.: *Report on the Work of the Government*. [online]. [cit. 27/3/2011]. Dostupné na <http://online.wsj.com/public/resources/documents/2011NPCWorkReportEng.pdf>

3. *Podpora tvorby a implementácie inovácií a ekologicky čistých technológií*: prechod na nízkouhlíkovú ekonomiku predstavuje pre Čínu nielen vitálnu výzvu ale v dlhodobom horizonte aj veľkú obchodnú príležitosť. V rámci širšieho programu podpory vedy a výskumu sa čínska vláda v posledných rokoch vo veľkej miere sústreďuje na propagáciu pôvodných inovácií. Zároveň však už niekoľko rokov benefituje z prílevu zahraničných technológií. Oblasť zelených technológií, ktorá je pomerne novým odvetvím, je pre Čínu mimoriadne perspektívna. Už dnes je Čína vedúcou krajinou napríklad vo výrobe elektromobilov a zariadení pre produkciu veternej energie. Okrem technologického náskoku má pritom výhodu obrovského domáceho trhu, ktorý domácim výrobcam umožňuje v pomerne krátkom čase dosiahnuť úspory z rozsahu a následne zlacnieť produkciu, ktorá sa potom stáva konkurencieschopnejšou a ľahšie sa umiestňuje na zahraničných trhoch. Čína navyše disponuje najväčšími zásobami kovov vzácnych zemín, ktoré sú kľúčovou súčasťou väčšiny produktov zelených technológií.

5 Financovanie zelenej Číny

Prechod na nízkouhlíkovú ekonomiku predstavuje výzvu aj pre štátne rozpočty jednotlivých krajín. Skutočné náklady Číny na dosiahnutie cieľov stanovených v 11. päťročnom pláne nie sú známe a pohybujú sa iba na úrovni odhadov. Napríklad Štátna plánovacia komisia predpokladá výšku nákladov v sledovanom období na úrovni 2-3 bil. RMB¹⁷, kým konzultačná spoločnosť McKinsey&Co odhaduje náklady v objeme asi 1,3 mld RMB.¹⁸ Určiť hodnotu a štruktúru budúcich výdavkov centrálnej vlády na implementáciu modelu nízkouhlíkovej ekonomiky je pravdepodobne nemožné. Jedným zo zdrojov odhadov sú vládne vyhlásenia, ktoré však majú iba informatívnu hodnotu. Napríklad, Wong očakáva, že ak Čína oznámila zámer v najbližšej dekáde investovať do alternatívnych zdrojov energií prostriedky vo výške asi 5 bil. RMB (740 mld. USD), potom väčšia časť tejto investície bude využitá v prospech opatrení na zvyšovanie efektívnosti využívania energií.¹⁹ McKinsey&Co odhaduje, že do roku 2030 Čína bude musieť vynaložiť asi 5,8 bil. USD²⁰ na rozvoj zelenej ekonomiky, čo vytvára predpoklady pre širšiu medzinárodnú spoluprácu, najmä v oblasti získavania finančných zdrojov a technológií.

6 Záver

Znižovanie energetickej náročnosti domácej ekonomiky je kľúčovou výzvou pre čínsku administratívu, ktorá bude determinovať budúci rozvoj Číny. Zelená revolúcia však predstavuje aj novú príležitosť pre posun súčasného poznania, zlepšenia technologickej vybavenosti krajín, ale aj rozvoj investičných a obchodných vzťahov. Zelené technológie reprezentujú jedno z dynamických odvetví priemyslu, ktoré budú hlavným akceleratorom budúceho rastu národných ekonomík. Prostredie, v ktorom dnešné štáty existujú sa v dôsledku globalizácie rýchlo vyvíja a mení, čím stavia vlády štátov pred komplex výziev, ktoré majú tendenciu pôsobiť naraz a v ťažko predikovatelných smeroch a intenzitách.

¹⁷ Climate Policy Initiative: *Review of Low Carbon Development in China: Report 2010*. [online]. [cit. 15/3/2011]. Dostupné na <<http://www.climatepolicyinitiative.org/files/attachments/4.pdf>>

¹⁸ McKinsey&Co: *China's Green Revolution*. [online]. [cit. 21/3/2011]. Dostupné na <www.mckinsey.com/locations/greaterchina/mckonchina/reports/china_green_revolution_report.pdf>

¹⁹ List J. Wonga viceprezidentke US-China Economic&Security Review Commission. [online]. [cit. 11/11/2010]. Dostupné na <http://www.uscc.gov/hearings/2010hearings/transcripts/10_07_14_trans/wong_letter.pdf>

²⁰ McKinsey&Co: *China's Green Revolution*. [online]. [cit. 21/3/2011]. Dostupné na <www.mckinsey.com/locations/greaterchina/mckonchina/reports/china_green_revolution_report.pdf>

Predpokladom úspešného fungovania akéhkoľvek subjektu medzinárodného systému je preto schopnosť adaptovať sa na meniace podmienky. Za jednu z najkľúčovejších výziev súčasného sveta považujeme potrebu eliminovať dôsledky klimatických zmien vyvolaných antropogénnou činnosťou a zároveň hľadanie riešení pre energetické zabezpečenie budúceho rastu. Predpokladáme preto, že prechod na nízkouhlíkovú ekonomiku je nezvratný a zároveň zvládnutie tejto transformácie považujeme za kľúčový predpoklad budúceho úspechu jednotlivých krajín. Čínska vláda venuje osobitnú pozornosť možnostiam transformácie vlastnej ekonomiky na nízkouhlíkovú, ktorá prináša aj rozvoj nových, sofistikovaných odvetví a tvorbu pracovných miest. Čína má v tomto kontexte unikátnu pozíciu, ktorá o.i. vychádza z jej vybavenia prvkami vzácnych zemín, ktoré sú kľúčovou surovinou pre väčšinu zelených technológií.

Zoznam použitej literatúry

1. BP: *BP Statistical Review of World Energy 2010*. [online]. [cit. 20/4/2011]. Dostupné na <<http://www.bp.com/statisticalreview>>
2. Climate Policy Initiative: *Review of Low Carbon Development in China: Report 2010*. [online]. [cit. 15/3/2011]. Dostupné na <<http://www.climatepolicyinitiative.org/files/attachments/4.pdf>>
3. Financial Times: *Energy: Dual approach seeks power security and emissions cuts*. [online]. [cit. 21/3/2011]. Dostupné na <http://www.ft.com/cms/s/0/e8692ab8-dfc8-11df-bed9-00144feabdc0,dwp_uuid=2ceb949c-dfc8-11df-bed9-00144feabdc0.html#axzz1L0GGt3yy>
4. Halting, K. ed al.: China's climate- and energy- security dilemmas: shaping a new path of economic growth. In: *Journal of Current Chinese Affaires*, s. 131-132
5. IEA: *IEA Statistics*. [online]. [cit. 20/4/2011]. Dostupné na <http://www.iea.org/stats/pdf_graphs/CNTPESPI.pdf>
6. McKinsey&Co: *China's Green Revolution*. [online]. [cit. 21/3/2011]. Dostupné na <www.mckinsey.com/locations/greaterchina/mckonchina/reports/china_green_revolution_report.pdf>
7. The Wall Street Journal: *China tops U.S. in Energy Use*. [online]. [cit. 21/11/2010]. Dostupné na <<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703720504575376712353150310.html>>
8. UNDP: *China and a Sustainable Future*. China Human Development Report 2011, s. 15
9. USCC: List J. Wonga viceprezidentke US-China Economic&Security Review Commission. [online]. [cit. 11/11/2010]. Dostupné na <http://www.uscc.gov/hearings/2010hearings/transcripts/10_07_14_trans/wong_letter.pdf>
10. Wen, J.B.: *Report on the Work of the Government*. [online]. [cit. 27/3/2011]. Dostupné na <<http://online.wsj.com/public/resources/documents/2011NPCWorkReportEng.pdf>>
11. World Resource Institute: CAIT 2009. [online]. [cit. 21/4/2011]. Dostupné na <<http://calt.wri.org>>
12. Yang, W.: *The Impact of Spacial Planning, Urban Design and Built Form on Urban Sustainability*. In: 46th ISOCARP Congress 2010. [online]. [cit. 12/3/2011]. Dostupné na <http://www.isocarp.net/Data/case_studies/1714.pdf>

VYBRANÉ OTÁZKY ÚMLUVY O ZÁKAZU CHEMICKÝCH ZBRANÍ

1 Úvod

Úmluva o zákazu chemických zbraní (Dále jen CWC nebo Úmluva) vstoupila v platnost v roce 1997 a v současné době je platná ve 188 zemích, reprezentujících 98 % světové populace.¹ Úmluva je nejkomplexnějším dokumentem svého druhu, který nemalým způsobem přispívá ke zvýšení mezinárodní bezpečnosti prostřednictvím několika důležitých vlastností. První z nich je, že Úmluva neklade důraz pouze na kontrolu stávajících chemických zbraní, ale také na jejich likvidaci. Zadruhé, aby bylo zabráněno výrobě nových chemických zbraní a bylo potvrzeno, že ty stávající byly zničeny, Úmluva vytváří nezávislý verifikační mechanismus. Státy tak mají jistotu, že i ostatní státy dostojí svým závazkům. Úmluva zřizuje Organizaci pro zákaz chemických zbraní (OPCW), která má na starosti dohled nad implementací úmluvy, jejichž součástí je nezávislá inspekční činnost. Zatřetí, likvidace chemických zbraní má vojenskou konotaci. Chemické zbraně v minulosti usmrtily statisíce lidí a právě v rámci této Úmluvy dochází k historické úloze – likvidaci celé jedné kategorie zbraní hromadného ničení. Začtvrté, v neposlední řadě je silnou stránkou Úmluvy její univerzalita, kdy její platnost ve 188 státech světa zaručuje téměř univerzální platnost této smlouvy, čímž se prakticky stává globální normou. Úmluva by tedy bezesporu mohla sloužit jako příklad pro jiné smlouvy upravující problematiku zbraní hromadného ničení.² Přes komplexnost tohoto dokumentu, existuje řada problémů souvisejících s jeho výkladem a implementací závazků, které vedle práv členským státům vznikly.

V tomto příspěvku jsou představeny tři odlišné problémy. První problém se týká interpretace článku XI, kdy na jedné straně stojí státy, požadující svá práva a na straně druhé je skupina států, která nad ekonomický zájem staví zájem bezpečnosti. Druhý problém – problematika potopených chemických zbraní – je problém praktický, pramenící z nedostatku CWC v definování odpovědnosti za potopené chemické zbraně potopené před rokem 1985. Třetí problém se týká prodlužování limitů, v rámci kterých mají státy podle článku III a IV zlikvidovat stávající zásoby svých chemických zbraní.

2 Článek XI – „Jedy pro mír“

V důležitých smlouvách vztahujících se k problematice zbraní hromadného ničení (ZHN) nalezneme ujednání týkající se mezinárodní spolupráce. Už v rámci Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, přijaté v roce 1968, nalezneme v článku IV formulaci, týkající se záruk na využití jaderné energie pro mírové účely: „*Nic v této Smlouvě nesmí být vykládáno tak, aby se to dotýkalo nezadatelného práva všech smluvních stran rozvíjet bez diskriminace a v souladu s články I a II této Smlouvy výzkum, výrobu a využití jaderné energie pro mírové účely.*“³ Přičemž články I a II poukazují na zákaz šíření jaderných zbraní. Smlouva rovněž ve svém druhém odstavci stanovuje, že „*Všechny smluvní strany se zavazují napomáhat co nejúplněji výměně zařízení, materiálů, vědeckých a technických informací k mírovému využití jaderné energie a mají právo podílet se na takovéto výměně. Smluvní strany, které k tomu*

¹ Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: *Statistics*. www.opcw.org (23. 5. 2011)

² Bustani, José M.: *The Chemical Weapons Convention: A model for the future*. The Organization for the prohibition of Chemical Weapons, Synthesis, May 2000, s. 1-7.

³ Vyhláška 61/1974 Sb., ze dne 29. března 1974 o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní. http://www.sujb.cz/docs/NPT_v_CS.txt (23. 5. 2011)

mají předpoklady, budou rovněž spolupracovat k tomu, aby přispěly, jednotlivě nebo společně s jinými státy nebo mezinárodními organizacemi, k dalšímu rozvoji mírového využití jaderné energie, zejména na území smluvních stran nevlastnících jaderné zbraně, s patřičným zřetelem k potřebám rozvojových oblastí světa“.⁴ V článku tedy nalezneme pozitivní vymezení mezinárodní spolupráce a rovněž zřetel na potřeby rozvojových zemí. Podobnou formulaci nalezneme i v rámci Úmluvy o zákazu biologických zbraní (BWC) z roku 1972. V rámci článku X BWC je podobně jako u článku IV NPT stanoveno, že „Smluvní státy této Úmluvy se zavazují napomáhat co možná nejširší výměně zařízení, materiálů a vědeckých a technických informací pro využití bakteriologických (biologických) agentů a toxinů pro mírové účely a mají právo se účastnit takové výměny. Smluvní státy Úmluvy, které budou moci tak učinit, budou spolupracovat individuálně nebo společně s dalšími státy nebo mezinárodními organizacemi při rozvoji a aplikaci vědeckých objevů v oblasti bakteriologie (biologie) za účelem předcházení výskytu chorob, nebo k jiným mírovým účelům.“⁵ Rovněž nalezneme i zde formulaci, že je tato Úmluva „prováděna tak, aby nedocházelo k narušování hospodářského nebo technického rozvoje smluvních států Úmluvy nebo mezinárodní spolupráce v oblasti mírové bakteriologické (biologické) činnosti, včetně mezinárodní výměny bakteriologických (biologických) agens a toxinů a zařízení pro zpracování, použití nebo výrobu bakteriologických (biologických) agens a toxinů k mírovým účelům v souladu s ustanoveními této Úmluvy.“⁶ V této Úmluvě lze spatřit určitý odklon, kdy už není jasně odkázáno na jiné články, které by zakazovaly šířit biologické zbraně, ale je pouze definována podmínka „mírových účelů v souladu s ustanoveními této Úmluvy“.

K jistému přelomu formulace mezinárodní spolupráce v rámci smlouvy dochází s přijetím Úmluvy o zákazu chemických zbraní, která byla přijata o dvě dekády později v roce 1993. Zde se článek XI týká hospodářského a technického rozvoje. Podobně jako v BWC jsou v prvním odstavci definovány podmínky provádění Úmluvy s ohledem na hospodářský a technický rozvoj, kdy „ustanovení této Úmluvy se provádějí tak, aby nenarušovala hospodářský a technický rozvoj smluvních států a mezinárodní spolupráci v oblasti chemie pro účely nezakázané touto Úmluvou, včetně mezinárodní výměny vědeckých a technických informací, chemických látek a zařízení na výrobu, zpracování nebo použití chemických látek pro účely nezakázané touto Úmluvou“.⁷

Také je stanoveno, že státy mají právo individuálně nebo kolektivně provádět výzkum chemických látek a vyvíjet, vyrábět, nabývat, přechovávat, převádět a používat je.⁸ Státy se rovněž zavazují usnadnit co nejširší možnou výměnu chemických látek, zařízení, vědeckých a technických informací, která mají vztah k rozvoji a využití chemie pro účely nezakázané touto Úmluvou a mají právo se takovéto výměny účastnit. V odstavci 2 písmena c je stanoveno, že státy neudrží mezi sebou žádná omezení, ani omezení v případných mezinárodních dohodách, neslučitelná se závazky přijatými na základě této Úmluvy, která by omezovala nebo ztěžovala obchod, vývoj a šíření vědeckých a technických poznatků v oblasti chemie pro průmyslové, zemědělské, výzkumné, lékařské, farmaceutické nebo další mírové účely. Dále je stanoveno, že státy nevyužívají tuto Úmluvu jako důvod k uplatňování žádných opatření, kromě stanovených nebo povolených touto Úmluvou a rovněž nepoužijí žádnou mezinárodní dohodu pro sledování cíle neslučitelného s touto Úmluvou (článek XI, odst. 2,

⁴ Tamtéž.

⁵ Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení, Státní úřad pro jadernou bezpečnost. Dostupné na: http://www.sujb.cz/?c_id=205 (23. 5. 2011)

⁶ Tamtéž.

⁷ Úmluva o zákazu chemických zbraní (CWC), článek XI, odst. 1.

⁸ CWC, článek XI, odst. 2, písm. a.

písm. D). Mimo to se státy zavazují přehodnotit stávající národní úpravu v oblasti obchodu s chemickými látkami s cílem uvést ji do souladu s účelem a cílem této Úmluvy.⁹

Článek XI pojednávající o mezinárodní spolupráci je tedy značně rozšířen a specifikován oproti BWC nebo NPT a je otázka, jak některá ustanovení můžeme vykládat. Na diplomatické úrovni se postupem času vytvořily dvě skupiny států s protichůdným pohledem na výklad článku XI. K první skupině patří státy s vyspělým chemickým průmyslem sdružených v Tzv. Australské skupině¹⁰ (pojmenované podle ambasády, kde se zástupci členských států scházeli). Australská skupina může být charakterizována jako multilaterální exportní kontrolní režim v oblasti chemických látek. V rámci tohoto neformálního uskupení jsou používány nástroje, jejichž primárním cílem je zvýšit mezinárodní bezpečnost a zabránit zneužití nebezpečných chemických látek např. pro účely terorismu. Za tímto účelem Australská skupina přijala seznam chemických látek, pro které jsou vyžadovány licenční opatření pro export.

Proti Australské skupině stojí velice heterogenní skupina chudších států, které poukazují na svá práva v rámci článku XI. Zejména pak na to, že státy nemají mít mezi sebou žádná omezení, ani omezení vyplývající z mezinárodních dohod, jež jsou neslučitelná se závazky přijatými na základě této Úmluvy, která by omezovala nebo ztěžovala obchod (odst. 2, písm. c). Rovněž nespokojené státy poukazují na to, že státy by neměly zneužívat Úmluvu jako důvod k uplatňování dalších opatření bránící implementaci článku XI, kdy podle jejich vyjádření: *“Paralelní unilaterální opatření provedena členskými státy za účelem zavedení omezení nekompatibilních se závazky přijatými v rámci CWC podkopávají podstatu a účel Úmluvy“*.¹¹ Je zajímavé, že v rámci této skupiny našly společné stanovisko i země, které mají tradičně problematické vztahy, jako např. Indie a Pákistán.¹² Snad nejhlasitějším kritikem Australské skupiny je Irán: *„aktuální praxe posledních pěti let ukázala, že zatímco některé rozvojové státy plnily své závazky vyplývající z Úmluvy, bylo jim zabráněno ve volném přístupu k chemickým látkám, vybavením a technologiím pro mírové účely. V tu samou dobu některé země mimo rámec Úmluvy užívaly neomezený přístup k těmto materiálům. Zachování takovéto diskriminace a dvojích standardů je v rozporu s Úmluvou“*.¹³ Irán dokonce zpochybňuje právní základ existence Australské skupiny.¹⁴

Existence Australské skupiny je tedy z tohoto pohledu kontroverzní, kdy dodatečná licenční opatření a zavedení seznamu chemických látek nad rámec CWC může být vykládáno jako rozpor s CWC. Na druhou stranu Australská skupina poukazuje na to, že práva v rámci článku XI by měla být brána v souvislosti s jinými články Úmluvy, zejména pak článkem I, jak je to například i v případě NPT. Článek XI by tedy neměl být interpretován jako nezávislý.¹⁵ Dalším faktem podporující existenci Australské skupiny je skutečnost, že ne všechny země dostatečně důsledně implementovaly závazky vyplývající z CWC a tedy nemohou garantovat, že nedojde ke zneužití chemických látek pro teroristické účely. Můžeme předpokládat, že se situace nezmění, dokud bude existovat *raison d'être*. Poslední trendy nasvědčují, že existence této skupiny má své opodstatnění. Obchod s chemickými látkami rok

⁹ Sbirka mezinárodních smluv, Česká Republika, Ročník 2009, částka 7, č. 14, rozeslána dne 24. března 2009.

¹⁰ Australia Group. <http://www.australiagroup.net/> (23. 5. 2011).

¹¹ Draft Decision from Bangladesh, Cameroon, Cuba, Ethiopia, India, Indonesia, Iran (Islamic republic of), Malaysia, Nigeria, Pakistan, Sri Lanka, Sudan, Yemen about Implementation of Article XI from 17 May 2001. V-VI/DEC/CRP.18. Databáze OPCW.

¹² Tamtéž.

¹³ Islamic Republic of Iran: Peaceful transfer through Transparency. Document from 6 October 2003, C-8/NAT.1, s. 5. Databáze OPCW.

¹⁴ Tamtéž, s. 6.

¹⁵ Například písmeno (a) stanovuje, že „Žádná ze smluvních stran této Úmluvy nikdy a za žádných okolností nebude vyvíjet, vyrábět, snažit se jinak získat, skladovat nebo držet chemické zbraně, jakož i přímo či nepřímo je komukoliv převážet.

od roku roste. Na trhu existuje v současné době asi 143 tisíc chemických látek,¹⁶ přičemž u většiny z nich nejsou známy jejich účinky na životní prostředí, organismus nebo účinky jejich vzájemné kombinace. Ročně na trhu přibudou stovky nových chemických látek, navíc produkce se přesouvá z rozvinutých zemí do zemí rozvojových, kde je bezpečnostní situace často nejistá.

Je otázka, jak závažné jsou důsledky sporu ohledně článku XI. Na seznamu látek vyžadujících zvláštní licenci je v současné době 63 chemických látek,¹⁷ které mají komerční využití, avšak mohou být zneužity také k zakázaným účelům. Vzhledem k celkovému množství látek na trhu se jeví tento seznam spíše jako velice slabý příspěvek k posílení mezinárodní bezpečnosti, který nemá rozsáhlé ekonomické implikace. Spor lze tedy převážně hodnotit jako politický.

Přijetí článku XI vyvolalo bouřlivé reakce i ze strany veřejnosti. Výrobci v USA se obávali, že na základě tohoto článku budou donuceni sdílet svá obchodní a technologická tajemství u komerčních produktů jako je Coca-Cola.¹⁸ Je jasné, že tato očekávání byla přehnaná a neopodstatněná. Je nutno podotknout, že obchod v rámci článku XI představuje pouze malou část. Hlavní část článku XI je věnována mezinárodní spolupráci a technologickému rozvoji, kde spolupráce v této oblasti může sloužit jako určitá motivace státům přijmout závazky vyplývající z CWC.

Pro implementaci článku XI bylo v OPCW postupem času spuštěno několik programů, kterých se účastní převážně chudší státy. Jedná se o Program přidružení, který je zaměřen na vzdělávání chemiků z chudších zemí. Dále pak Program na podporu konferencí, Program na podporu stáží, kurzy rozvoje analytických schopností, Program na podporu výzkumných projektů nebo Program na výměnu laboratorního vybavení, v rámci kterého některé vyspělé státy přenechávají zastaralé vybavení svých laboratoří rozvojovým státům. Od roku 1997 do roku 2008 z těchto programů získalo pomoc skoro tři tisíce příjemců, přičemž největší počet pocházel z Afriky (916), Asie (688) a Latinské Ameriky nebo Karibiku (486).¹⁹ Povaha většiny projektů má tedy charakter rozvojové pomoci. Je nutné si uvědomit, že právě vzdělávání a investice do lidského kapitálu v rámci těchto programů je pro tyto země klíčová. Implementace závazků vyplývajících z CWC a zlepšení bezpečnostní situace v těchto zemích je v praxi náročná a vyžaduje mnoho vzdělaných odborníků. Právě tyto programy umožňují státům vzdělávat pracovníky, kteří pak přinášejí získané know-how a nejlepší praxi zpět do svých zemí, kde se mohou podílet na nastavení bezpečnostních opatření a právních regulací v oblastech týkající se chemické bezpečnosti. Vzhledem k rostoucím členům CWC a úspěchům těchto programů, byly programy postupně rozšiřovány. Pokud v začátcích fungování OPCW prvotní náklady na oblast mezinárodní spolupráce činily 2,36 milionu Euro (1998), tak v roce 2002 to bylo 3,76 milionu Euro a v roce 2009 dokonce 5,72 milionu Euro.²⁰

Kromě toho ale existují státy, které i přes výhody článku XI a výhody CWC celkově, nepovažují přistoupení k CWC a přijetí závazků jako dostatečně výhodné. Tato situace souvisí v některých případech s bezpečnostní situací na Blízkém východě. Sýrie i Egypt

¹⁶ Enterprise and Industry Online Magazine, 16. 9. 2009.

http://ec.europa.eu/enterprise/magazine/articles/industrial-policy/article_9312_en.htm (23. 5. 2011)

¹⁷ Australia Group: *Activities*. <http://www.australiagroup.net/en/activities.html> (23. 5. 2011)

¹⁸ Stimson Centre: *Issue Brief: The CWC Critics' Case Against Articles X and XI: Nonsense (April 1997)*. <http://www.stimson.org/cbw/?sn=CB2001121263> (7. 8. 2009)

¹⁹ Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: *International Cooperation*. <http://www.opcw.org/our-work/international-cooperation/> (23. 5. 2011)

²⁰ Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: *Programme and budget for 1998, 2002 a 2009*. www.opcw.org (23. 5. 2011)

nejsou členy CWC, přičemž oba státy disponují poměrně rozsáhlým chemickým arzenálem.²¹ Případné přistoupení k CWC by znamenalo, že musí do deseti let zlikvidovat své zásoby chemických zbraní. Situace zde je tedy ovlivněna bezprostřední blízkostí státu Izrael, který rovněž není členem CWC, pravděpodobně z důvodu dlouhodobé strategie politiky „dvouznačnosti“.²² Vzhledem k přítomnosti jaderně vyzbrojeného Izraele můžeme tedy hodnotit snahy Egypta a Sýrie ponechat si chemické zbraně jako určitý prvek balancování moci. V tomto kontextu často bývají chemické zbraně označovány za zbraně hromadného ničení chudých. Přistoupení k CWC je zde závislé na vývoji regionální bezpečnostní situace a řešení celého blízkovýchodního konfliktu. Podobná situace panuje na Korejském poloostrově, kdy Severní Korea s extenzivním chemickým zbraňovým programem se cítí být ohrožena ze strany svého jižního souseda a Spojených států. Jiné státy jako např. Somálsko nemají dostatečné kapacity na zajištění vlastní vlády a tedy hovořit o přistoupení k CWC ze strany tohoto státu je bezpředmětné. Je to tedy hlubší bezpečnostně-polický kontext, který brání navzdory výhodám k přistoupení k CWC.

3 Potopené chemické zbraně a CWC

V rámci článků III a IV CWC je státům uložena povinnost deklarovat chemické zbraně, které byly zakopány na jejich území po roce 1976 nebo potopeny po roce 1985. Právě potopené chemické zbraně mohou být velkým problémem, zvláště pak potopené před rokem 1985, u kterých není povinnost tyto zbraně deklarovat a chybí tak právní zodpovědnost států za tyto zbraně. Jedná se především o problém historický. Při chemickému odzbrojování docházelo již za první světové války, kdy část chemické munice byla vhazována do moře. K potápění chemické munice do moře došlo i po druhé světové válce, kdy okupační mocnosti museli čelit otázce, co provést se zabaveným chemickým arzenálem. Během let 1945 – 1948 bylo v okupačních zónách nalezeno celkem přes 296 tisíc tun chemické munice, z toho zhruba 122 tisíc tun bylo nalezeno v britské zóně, 94 tisíc tun v americké, přes 70 tisíc tun v sovětské a 9 tisíc tun ve francouzské zóně.²³ Jedná se zhruba o 65 tisíc tun bojových látek, které byly podle dostupných zdrojů objeveny, zničeny, potopeny nebo recyklovány.²⁴ Přesné množství potopené německé munice v mořích není známo. Problém potopených chemických zbraní můžeme tedy chápat jako nechtěné dědictví druhé světové války, které bylo během druhé poloviny 20. století téměř ignorováno. Po pádu Sovětského svazu a se změnou mezinárodního prostředí byla agenda potopených chemických zbraní znovu otevřena. V roce 1992 zájem států z regionu Baltského moře vedl k prvním setkáním a nezávazným konzultacím. Byla vytvořena *ad hoc* pracovní skupina Baltské komise pro ochranu mořského prostředí, zabývající se potopenými chemickými zbraněmi (The Ad Hoc Working Group on Dumped Chemical Munitions of the Baltic Marine Environmental Protection Commission; HelCom). O dva roky později byla prezentována zpráva týkající se potopené chemické munice v Baltském moři. Zpráva zmiňuje zhruba 40 tisíc tun chemické munice (což je zhruba 13 tisíc tun bojových plynů) shozené na třech místech: jihovýchodně od ostrova Gotland, východně od ostrova Bornholm a jižně od Malého Beltu. Zpráva HelCom však nezmiňuje čtvrté místo shozu chemické munice v průlivu Skagerrak. V této oblasti bylo pravděpodobně potopeno

²¹ Shoham, Dany: *Chemical and Biological Weapons in Egypt*. OPCW Library Article 00195. Shoham, Dany: *Guile, Gas and Germs: Syria's Ultimate Weapons*. *Middle East Quarterly*, 2003, Roč. IX, č. 4.

²² Rojčik O. a kolektiv: *Proliferace jaderných zbraní: Problémoví aktéři*. 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno, 2006

²³ *Report on Chemical Munitions Dumped in the Baltic Sea*. Report to the 15th Meeting of Helsinki Commission 8 – 11 March 1994 from the Ad Hoc Working Group on Dumped Chemical Munition (HELCOM CHEMU). Danish Environmental Protection Agency, January 200, s. 9.

²⁴ Brauch, H. G.– Müller, R. D.: *Chemical Warfare, chemical Disarmament*. Berlin Publisher Arno Spirtz 1985, s. 276.

více jak 30 lodí naplněných chemickou municí. Navíc novináři studující dokumenty o aktivitách spojených s potápěním objevili nedaleko druhou lokalitu, kde bylo potopeno nejméně devět lodí s více jak 20 tisíci tunami chemické munice na palubě.²⁵

Zpráva HelCom rovněž upozorňuje na to, že během transportu docházelo ke shozům chemické munice již během cesty, nebo že některé krabice s municí plavaly na hladině.²⁶ V praxi to znamená, že chemická munice se může nacházet na míle daleko od použitých dopravních tras a místa shozů. Munice byla v některých případech nalezena i na jižních plážích Baltského moře.²⁷ Jedním z vysokých rizik potopené chemické munice je její náhodné vylovení rybáři. Z tohoto hlediska počet incidentů představuje velice zajímavý jev. V letech 1976-1992 došlo k 439 incidentům, přičemž cca 75 % zraněných připadá na dánské rybáře lovící poblíž ostrova Bornholm, kde se nachází místo největšího shozu v Baltském moři.²⁸ Aktuální vývoj nenaznačuje žádnou změnu v tomto trendu. V letech 1995-2005 došlo mezi dánskými rybáři k 98 incidentům, při kterých bylo vyloveno přes tři tuny chemických zbraní.²⁹ U ostrova Bornholm v Baltském moři je situace nejhorší, jelikož chemické zbraně byly potopeny do relativně malé hloubky, v moři jsou silné mořské proudy a dochází k pohybu sedimentů. Chemická munice je v různém stádiu koroze, což ztěžuje případnou manipulaci vzhledem k ochraně životního prostředí a zdraví personálu provádějící výlov.

Zpráva se rovněž zabývá chováním toxických látek v mořském prostředí a případnými účinky na životní prostředí a člověka. Zpráva poměrně optimisticky shrnuje, že „Z důvodu velmi omezeného objemu plynů, nehrozí na základě současných informací žádná hrozba mořské fauně a flóře“.³⁰ Rovněž bylo shledáno, že neexistuje hrozba týkající se bezpečnosti potravin.³¹ Na druhou stranu bylo konstatováno téměř ve všech částech zprávy, že chybí podrobnější informace a je tedy potřeba provést další výzkum, který by zmapoval případná rizika, konkretizoval je a připravil možnosti jejich řešení.

Baltské moře není jediným místem, kde došlo k potopení chemické munice. V Evropě i ve světě najdeme i jiné lokality, které si zaslouží zvýšenou pozornost. Například Centrum Jamese Martina (James Martin Center for Non-proliferation Studies) během svého výzkumu lokalizovalo na světě nejméně 127 oblastí, ve kterých došlo ke shozům chemické munice do moří a oceánů, přičemž některá místa sloužila rovněž ke shozům konvenční munice a vyhořelých palivových článků jaderných elektráren.³² Z evropského pohledu se jeví problematická zejména oblast Baltského moře (protože se jedná o poměrně uzavřený ekosystém) a Severního moře, nicméně potopené chemické zbraně nalezneme i v Biskajském zálivu. Několik potvrzených míst shozů chemické munice se nachází severozápadně od pobřeží Skotska, kde bylo potopeno na 180 tisíc tun chemické munice obsahující yperit,

²⁵ Granbom, Per Olof: *Investigation of a dumping area in the Skagerrak 1992*. In: Kafka, V. Alexander (ed.): *Sea-Dumped Chemical Weapons: Aspects, Problems and Solutions*. Kluwer Academic Publishers, London 1996, s. 41.

²⁶ *Report on Chemical Munitions Dumped in the Baltic Sea*. Report to the 15th Meeting of Helsinki Commission 8 – 11 March 1994 from the Ad Hoc Working Group on Dumped Chemical Munition (HELCOM CHEMU). Danish Environmental Protection Agency, January 2000, s. 3.

²⁷ Andrulicz, Eugeniusz: *Chemical weapons dumped in the Baltic Sea*. Sea Fisheries Institute in Gdynia. Department of Fisheries Oceanography and Marine Ecology. Archiv autora.

²⁸ Glasby, G. P.: *Disposal of chemical weapons in the Baltic Sea*. *The Science of the Total Environment* 206 (1997): s. 267-273.

²⁹ Stock, Thomas: *Sea-dumped chemical weapons under CWC – more questions than answers?* Pugwash Meeting no. 324, 52nd Pugwash CBW Workshop, 2007. Archiv autora.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Tamtéž.

³² James Martin Center for Non-proliferation Studies, 2009. *Chemical Weapon Munitions Dumped at Sea: An Interactive Map*. (http://cns.miis.edu/stories/090806_cw_dumping.htm)

fosgen a bromobenzyl kyanid.³³ Je nutno podotknout, že v blízkosti pobřeží Skotska a Velké Británie existuje podezření na cca 10 míst, kde mohlo dojít v období druhé světové války a bezprostředně po ní k potopení munice.

Pokud opustíme oblast Evropy, můžeme rozpoznat dalších cca 5 lokalit, kde docházelo k intenzivnějšímu potápění chemické munice. Jedná se o oblast Mexického zálivu, východního pobřeží USA, Barentsova moře, pobřeží Japonska a východní pobřeží Austrálie. Mimo to najdeme téměř po celém světě i jiná místa, která sloužila spíše k jednorázovým shozům chemické munice. Konkrétně se jedná o Bengálský záliv, moře poblíž indického Karáčí, Černé moře, pobřeží Itálie, moře u Sait Raphael ve Francii, Filipíny, ostrov Attu na Aljašce, Hawaii, Pacifický oceán, západní pobřeží USA, Atlantský oceán nebo severně od islandského Keflavíku.³⁴

V Japonsku, stejně jako v Německu došlo v letech 1945-1948 pod okupační správou k potopení chemické munice. Japonská vláda přiznala, že existuje zhruba 29 míst v blízkosti Japonska, kde bylo potopeno přes tři tisíce tun chemické munice.³⁵ Stejně jako v Evropě, i v Japonsku dochází k incidentům v podobě náhodného výlovu munice. Do roku 2004 je v Japonsku evidováno 830 incidentů, při kterých bylo usmrceno deset lidí a čtyři stovky zraněny.³⁶ Snad nejvíce postiženou je lokalita poblíž města Choshi v prefektuře Chiba, kde bylo nahlášeno více jak 75 % incidentů, na druhou stranu v letech 1993 – 2001 nebyly zaznamenány žádné nové případy.³⁷ Podle Rya Sato z Global Green USA byly nálezy munice házeny zpět do moře a nebyly hlášeny z důvodu obavy rybářů o ztrátu obživy v případě, že by se rozšířila informace, že by ryby mohly být kontaminované.³⁸

Potopené chemické zbraně mohou představovat v budoucnu zásadní problém, který může překročit hranice regionální bezpečnosti, přičemž nemusí jít pouze o problém ekologický. Možný průnik toxinů do ryb a živočichů může jednak ohrozit zdraví lidí, ale také působit jako rušivý element poptávky po rybách a tím přímo zasáhnout oblast rybolovu. Úmluva se v této oblasti jasně vyhýbá závazkům, a jelikož všechny známé shozy chemické munice do moře proběhly před rokem 1985, zdá se, že zvolené datum bylo vybráno zcela záměrně.

4 Termíny podle článku III CWC

Jedním ze závazků v rámci CWC je deklarace a likvidace stávajících chemických zbraní, ke které mělo dojít nejpozději do deseti let od vstupu Úmluvy v platnost, tedy k 29. dubnu 2007. Jelikož zejména Ruská Federace a Spojené státy tento termín nestíhali, bylo rozhodnuto o jeho prodloužení do roku 2012. Šest států deklarovalo, že vlastní chemické zbraně, mezi nimi Rusko (cca 40 tisíc tun), USA (30,5 tisíc tun), Indie (1044 tun), Jižní Korea (cca 1000 tun), Albánie (16 tun) a Libye (23 tun).³⁹ K těmto šesti státům v roce 2009 přidal

³³ Newman, Joshua – Vedruge, Dawn: *Building awareness of sea-dumped chemical weapons*. Maritime Security 2, 2010. (<http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2963.pdf>)

³⁴ James Martin Center for Non-proliferation Studies. 2009. *Chemical Weapon Munitions Dumped at Sea: An Interactive Map*. (http://cns.miis.edu/stories/090806_cw_dumping.htm)

³⁵ Sato, Ryo: *Japanese Potentially Polluting Wrecks in the Pacific Ocean*. Global Green USA, US Affiliate of Green Cross International. (<http://www.globalgreen.org/docs/publication-119-1.pdf>)

³⁶ Sato, Ryo: *Sea-Dumped Chemical Weapons: Japan*. Global Green USA, US Affiliate of Green Cross International. May 12, 2010, p. 8.

³⁷ Tamtéž, s. 10.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Walker, Paul F.: *Chemical Weapons Destruction: Progress and Challenges*. Five-Year CWC Review Conference, The Hague, The Netherlands, April 9, 2008. Archiv autora.

svou deklaraci Irák, který deklaroval na svém území dva bunkry s chemickou municí.⁴⁰ Přestože státy měly závazek stihnout chemické odzbrojení do roku 2007, stanovený cíl se podařilo splnit pouze v případě Albánie, Indie a Jižní Koreji. I přesto, že byl časový limit prodloužen o pět let, v současné době je zničeno celkem 63 % chemických zbraní.

Ve Spojených státech je situace nejlepší, kde je již zničeno 81,12 % deklarovaných chemických zbraní, přičemž čtyři továrny na jejich likvidaci (Aberdeen, Johnston Atoll, Newport a Pine Bluff) dokončily svou práci. Další tři továrny (Anniston, Tooele a Umatilla) postupně dokončují likvidační práce. Je možné, že USA stihne splnit své závazky do dubna 2012, pokud se podaří otevřít ještě letos poslední dvě továrny v Pueblo a Blue Grass.⁴¹

Odlišná situace je v Ruské Federaci, kde je v současné době zlikvidováno 48,6 % ruských zásob chemických zbraní. Může za to částečně fakt, že pouze dvě továrny (Gorny a Kambarka) dokončily svou práci. Likvidace nadále probíhá ve třech továrnách (Schuchye, Leonidovka a Maradykovsky). V letošním roce by mělo dojít k otevření továrny ve městě Pochep a Kizner, rovněž by mělo dojít k rozšíření kapacit ve Schucyhe, Maradykovsky a Leonidovka. Je tedy otázkou, zda Ruská Federace stihne splnit své závazky do stanoveného termínu. Pravděpodobněji nejhorší situace je nyní v souvislosti s válečným konfliktem v Libyi, která zlikvidovala pouze zhruba čtyři procenta deklarovaných zásob chemických zbraní, zde proces naráží na celou řadu prostojů a technických překážek. V souvislosti s probíhajícím konfliktem je otázka pokračování demilitarizace nejistá. Mimo Libyi chemické zbraně se nacházejí v Iráku, který stále vyjednává o jejich zničení a poměrně rozsáhlý projekt probíhá v oblasti likvidace opuštěných chemických zbraní v Číně.⁴²

Vzhledem ke komplikacím při chemickém odzbrojení probíhajícího v Ruské Federaci, Iráku nebo Libyi, je pravděpodobné, že se státům nepodaří splnit termín stanovený na konec dubna 2012. Další prodloužení termínu o pět let by s sebou přineslo dvě negativa. Zaprvé, by se jednalo o určité „podkopání“ závaznosti článku I CWC, kdy překračování časových limitů by se stalo určitou praxí, za kterou by nehrozily mimo diplomatické důsledky žádné výraznější sankce. Tato skutečnost by tak mohla snížit motivace ostatních států dokončit chemickou demilitarizaci v co možná nejkratším termínu a stala se precedentem do budoucna pro případné další státy (Egypt, Sýrie, Izrael atd.). Tato možnost by byla posílena již tak nízkou motivací státu jako je Libye, která byla de facto donucena vzdát se programů týkajících se zbraní hromadného ničení po silném mezinárodním tlaku.

Druhým negativem souvisejícím s prodloužením termínů je faktická přítomnost chemických zbraní a zařízení na jejich likvidaci. Tato přítomnost zvyšuje riziko teroristického útoku těmito zbraněmi nebo na tato zařízení. Podle odborníků by případný útok na továrny likvidující chemické zbraně mohl zabít desítky až stovky tisíc lidí.⁴³ Co nejrychlejší dokončení chemického odzbrojení je tedy v zájmu mezinárodní bezpečnosti a jediné úplná likvidace stávajících chemických zbraní zaručí nemožnost jejich zneužití.

5 Závěr

Tento příspěvek se zabýval třemi odlišnými problémy souvisejících s Úmluvou o zákazu chemických zbraní. První problém, týkající se interpretace článku XI CWC můžeme

⁴⁰ Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: *Update on Chemical Demilitarization*. <http://www.opcw.org/news/article/status-of-chemical-demilitarisation-as-at-21-april-2009> (23. 5. 2011)

⁴¹ Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: Opening statement by the director-general to the Conference of the state parties at its fifteenth session, Conference of the state parties. Document C-15/DG.14, 29 November 2010.

⁴² Tamtéž.

⁴³ *Chemical Plants Could Be More Safe*. The New York Times, 4 August 2009. http://www.nytimes.com/2009/08/04/opinion/04tue2.html?_r=1 (23. 5. 2011)

brát jako problém politický, bez výraznějších ekonomických implikací. Z dlouhodobého hlediska můžeme vzhledem k převládajícím trendům usuzovat, že nedojde ke zmírnění sporu mezi skupinou států požadující svá práva přiznaná v rámci článku XI a členů Australské skupině nadřazující bezpečnostní zájem nad ustanoveními článku XI. Naopak se dá, že důvod pro existenci Australské skupiny posiluje. Druhý představený problém týkající se problematiky potopených chemických zbraní je problém spíše praktický. Tento problém může být do budoucna zcela zásadní, z důvodu vlivu na životní prostředí a bezpečnost potravin. Přestože výzkum v této oblasti za posledních deset let značně postoupil, existuje celá řada nezodpovězených otázek. Nevyjasněné právní vztahy v zodpovědnosti za shozy chemické munice mohou vést v budoucnosti ke sporům mezi státy. V rámci třetího problému byla představena dvě negativa související s prodlužováním termínů, ve kterých jsou státy zavázány dostát svým závazkům přijatých v CWC a provést chemické odzbrojení. Prvním negativem je fakt určitého „podkopání“ CWC, druhým negativem pak faktická existence chemických zbraní a továren určených pro jejich likvidaci, které se mohou stát cílem teroristů.

Seznam použité literatury

1. Andrulowicz, Eugeniusz: *Chemical weapons dumped in the Baltic Sea*. Sea Fisheries Institute in Gdynia. Department of Fisheries Oceanography and Marine Ecology. Archiv autora.
2. Australia Group. <http://www.australiagroup.net/> (23. 5. 2011)
3. Australia Group: *Activities*. <http://www.australiagroup.net/en/activities.html> (23. 5. 2011)
4. Brauch, H. G.– Müller, R. D.: *Chemical Warfare, chemical Disarmament*. Berlin Publisher Arno Spirtz 1985, s. 276.
5. Bustani, José M.: *The Chemical Weapons Convention: A model for the future*. The Organization for the prohibition of Chemical Weapons, Synthesis, May 2000.
6. Draft Decision from Bangladesh, Cameroon, Cuba, Ethiopia, India, Indonesia, Iran (Islamic republic of), Malaysia, Nigeria, Pakistan, Sri Lanka, Sudan, Yemen about Implementation of Article XI from 17 May 2001. V-VI/DEC/CRP.18. Databáze OPCW.
7. Enterprise and Industry Online Magazine, 16. 9. 2009. http://ec.europa.eu/enterprise/magazine/articles/industrial-policy/article_9312_en.htm (23. 5. 2011)
8. Glasby, G. P.: *Disposal of chemical weapons in the Baltic Sea*. The Science of the Total Environment 206 (1997).
9. Granbom, Per Olof: *Investigation of a dumping area in the Skagerrak 1992*. In: Kafka, V. Alexander (ed.): *Sea-Dumped Chemical Weapons: Aspects, Problems and Solutions*. Kluwer Academic Publishers, London 1996, s. 41.
10. *Chemical Plants Could Be More Safe*. The New York Times, 4 August 2009. http://www.nytimes.com/2009/08/04/opinion/04tue2.html?_r=1 (23. 5. 2011)
11. Islamic Republic of Iran: *Peaceful transfer through Transparency*. Document from 6 October 2003, C-8/NAT.1,
12. James Martin Center for Non-proliferation Studies, 2009. *Chemical Weapon Munitions Dumped at Sea: An Interactive Map*. (http://cns.miis.edu/stories/090806_cw_dumping.htm)
13. Newman, Joshua – Vedrugo, Dawn: *Building awareness of sea-dumped chemical weapons*. Maritime Security 2, 2010. (<http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2963.pdf>)

14. Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: *International Cooperation*. <http://www.opcw.org/our-work/international-cooperation/> (23. 5. 2011)
15. Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: *Statistics*. www.opcw.org (23. 5. 2011)
16. Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: *Update on Chemical Demilitarization*. <http://www.opcw.org/news/article/status-of-chemical-demilitarisation-as-at-21-april-2009> (23. 5. 2011)
17. Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: *Opening statement by the director-general to the Conference of the state parties at its fifteenth session, Conference of the state parties*. Document C-15/DG.14, 29 November 2010.
18. Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: *Programme and budget for 1998, 2002 a 2009*. www.opcw.org (23. 5. 2011)
19. *Report on Chemical Munitions Dumped in the Baltic Sea*. Report to the 15th Meeting of Helsinki Commission 8 – 11 March 1994 from the Ad Hoc Working Group on Dumped Chemical Munition (HELCOM CHEMU). Danish Environmental Protection Agency, January 2000.
20. Rojčík O. a kolektiv: *Proliferace jaderných zbraní: Problémoví aktéři*. 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno, 2006.
21. Sato, Ryo: *Japanese Potentially Polluting Wrecks in the Pacific Ocean*. Global Green USA, US Affiliate of Green Cross International. (<http://www.globalgreen.org/docs/publication-119-1.pdf>)
22. Sato, Ryo: *Sea-Dumped Chemical Weapons: Japan*. Global Green USA, US Affiliate of Green Cross International. May 12, 2010.
23. Shoham, Dany: *Chemical and Biological Weapons in Egypt*. OPCW Library Article 00195. Shoham, Dany: Guile, Gas and Germs: Syria's Ultimate Weapons. *Middle East Quarterly*, 2003, Roč. IX, č. 4.
24. Stimson Centre: *Issue Brief: The CWC Critics' Case Against Articles X and XI: Nonsense (April 1997)*. <http://www.stimson.org/cbw/?sn=CB2001121263> (7. 8. 2009)
25. Stock, Thomas: *Sea-dumped chemical weapons under CWC – more questions than answers?* Pugwash Meeting no. 324, 52nd Pugwash CBW Workshop, 2007. Archiv autora.
26. Úmluva o zákazu chemických zbraní (CWC), Sbíрка mezinárodních smluv, Česká Republika, Ročník 2009, částka 7, č. 14, rozeslána dne 24. března 2009.
27. Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení, Státní úřad pro jadernou bezpečnost. Dostupné na: http://www.sujb.cz/?c_id=205 (23. 5. 2011)
28. Vyhláška 61/1974 Sb., ze dne 29. března 1974 o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní. http://www.sujb.cz/docs/NPT_v_CS.txt (23. 5. 2011)
29. Walker, Paul F.: *Chemical Weapons Destruction: Progress and Challenges*. Five-Year CWC Review Conference, The Hague, The Netherlands, April 9, 2008. Archiv autora.

Ing. Veronika FODOROVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VZŤAH PODPORY EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE A EURÓPSKEJ IDENTITY

veronika.fodorova@euba.sk

Abstrakt

Podpora európskej integrácie a európska identita majú významný vplyv na zmeny politického a ekonomického kontextu smerovania Európskej únie. V tomto článku sa preto zameriame na analýzu otázok prieskumu Eurobarometer, ktoré s podporou európskej integrácie a s európskou identitou bezprostredne súvisia. Naším cieľom nie je analyzovať predpoklady, resp. charakteristiky nositeľov európskej identity a podporovateľov európskej integrácie na individuálnej úrovni. Zameriame sa na vývoj podpory európskej integrácie a európskej identity a ich vzájomný vzťah.

Kľúčové slová: Európska únia, európska integrácia, podpora európskej integrácie, európska identita, perspektívy európskej integrácie

Abstract

Both factors - the public support for European integration and the European identity as well – determine the changes of future political and economical course of the European Union. In this paper we focus on the analysis of poll on selected Eurobarometer questions. We do not intend to analyze the preconditions for or characteristics of individuals with European identity or those who are supporters of European integration process. We deal with the development of the support for the European integration and the European identity and their mutual relations.

Key words: European Union, European integration, public support for European integration, european identity, future of European integration

1 Úvod

Ekonomický rast a rozvoj boli primárnymi motívmi európskej integrácie v druhej polovici dvadsiateho storočia, pričom nástroje na ich realizáciu sa postupne stávali kompetenciou EÚ, t.j. z prvotnej formy realizácie integrácie ako medzivládnej spolupráce prechádzali na úroveň nadnárodnú. Po druhej svetovej vojne bola teda podpora európskej integrácie vnímaná predovšetkým z hľadiska spoločných výhod vyplývajúcich zo spoločného úsilia budovania zničených ekonomík. Liberalizácia obchodu sa stala tým prostriedkom, ktorým malo byť hospodárske postavenie zúčastnených štátov posilnené. Mala poskytnúť rovnaký prístup k potrebným zdrojom na obnovenie infraštruktúry a zabezpečiť prístup

produkcie na trh. Ďalším efektom liberalizácie mal byť ekonomický rast a zvýšenie konkurencieschopnosti na svetovom trhu. V pozadí ekonomických motívov integrácie neskôr zaujímali významné miesto bezpečnostné motívy – obava z eskalácie tretej svetovej vojny a obava z nepostačujúceho vytvárania aliancií ako ochranného prostriedku pred konfliktom. Zatiaľ čo návrhy na politickú integráciu sa nestretli so všeobecnou podporou politických elít, intenzívnejšia kooperácia v rámci špecifických aktivít spadajúcich pod národné kompetencie podporovaná bola. Po tom, čo sa vznik ozbrojeného konfliktu medzi členskými štátmi stal nepravdepodobným, do popredia opäť vstupujú ekonomické motívy integrácie — tak ako tomu bolo zväčša v prípade pristupujúcich členských štátov. Z tohto pohľadu je možné dedukovať, že verejnosť by mohla podporu integrácie spájať s plnením stanovených ekonomických kritérií. Zároveň predpokladáme, že silné národné cítienie má vplyv tak na európsku identitu, ako aj podporu európskej integrácie.

2 Metodológia a definícia premenných

Text tohto článku vychádza predovšetkým z analýzy dát prieskumov verejnej mienky Eurobarometer a databázy Eurostat. Prieskumy Eurobarometer sú prieskumy realizované Európskou komisiou, ktoré monitorujú vývoj verejnej mienky od roku 1973. Prieskumy sú realizované dvakrát ročne — štandardný Eurobarometer, okrem ktorého sú nepravidelne pripravované špeciálny Eurobarometer, Flash Eurobarometer a kvalitatívny Eurobarometer.

V tomto článku sa zaoberáme podporou európskej integrácie vo všeobecnosti. Je nutné zdôrazniť, že analýzou toho, čo podpora európskej integrácie na individuálnej úrovni pre každého jednotlivca znamená sa na tomto mieste nezaobráme. Problém špecifikácie podpory európskej integrácie súvisí predovšetkým s absenciou špecifikujúcich premenných v prieskumoch Eurobarometer, ktorý je najvýznamnejším realizovaným prieskumom v oblasti európskej integrácie, a teda najvýznamnejším zdrojom dát výskumov realizovaných v tejto oblasti.

Na základe koncepcie prieskumu Eurobarometer považujeme za indikátor podpory európskej integrácie odpovede na dve otázky. Prvá otázka sa týka všeobecného názoru na členstvo v ES/EÚ: *Vo všeobecnosti si myslíte, že členstvo v Európskej únii je...?*,¹ pričom alternatívnymi odpoveďami sú: *dobrá vec, ani dobrá ani zlá vec, zlá vec, neviem*. Znenie druhej otázky, vzťahujúce sa na utilitarizmus spojený s vnímaním prospechu vyplývajúceho z členstva v EÚ pre krajinu, je nasledovné: *Ak zväžite všetky okolnosti, povedali by ste, že (naša krajina) má alebo nemá prospech a výhody zo vstupu do Európskej únie?*² Alternatívnymi odpoveďami tejto otázky boli: *áno, má výhody; nie, nemá výhody; neviem*. Podporu európskej integrácie tak vyjadrujú odpovede *dobrá vec* na prvú a *áno, má výhody* na druhú z uvedených otázok.

Za indikátor európanstva v tomto článku považujeme odpovede respondentov na otázku *V blízkej budúcnosti budete o sebe uvažovať ako o ...* Tejto otázke zodpovedajú nasledovné alternatívy odpovedí: *(národná) a európska identita; európska a (národná) identita; iba národná identita; iba európska identita; neviem*.

Graf č.1 graf č.2 znázorňujú vývoj verejnej mienky v jednotlivých skupinách členských štátov zodpovedajúcich ich vstupu do ES/EÚ. Údaje sú vážené počtom obyvateľov jednotlivých štátov v súlade s ich počtom obyvateľov v jednotlivých rokoch (údaje o počte obyvateľov sme čerpali z databázy Eurostat). V prípade južného rozšírenia sme v záujme zachovania prehľadnosti grafu zobrazili údaje od roku 1986, i keď údaje za Grécko, ktoré

¹ Otázka bola v rámci prieskumu verejnej mienky respondentom položená v období od roku 1973 do roku 2010.

² Otázka bola v rámci prieskumu verejnej mienky respondentom položená v období od roku 1984 do roku 2010.

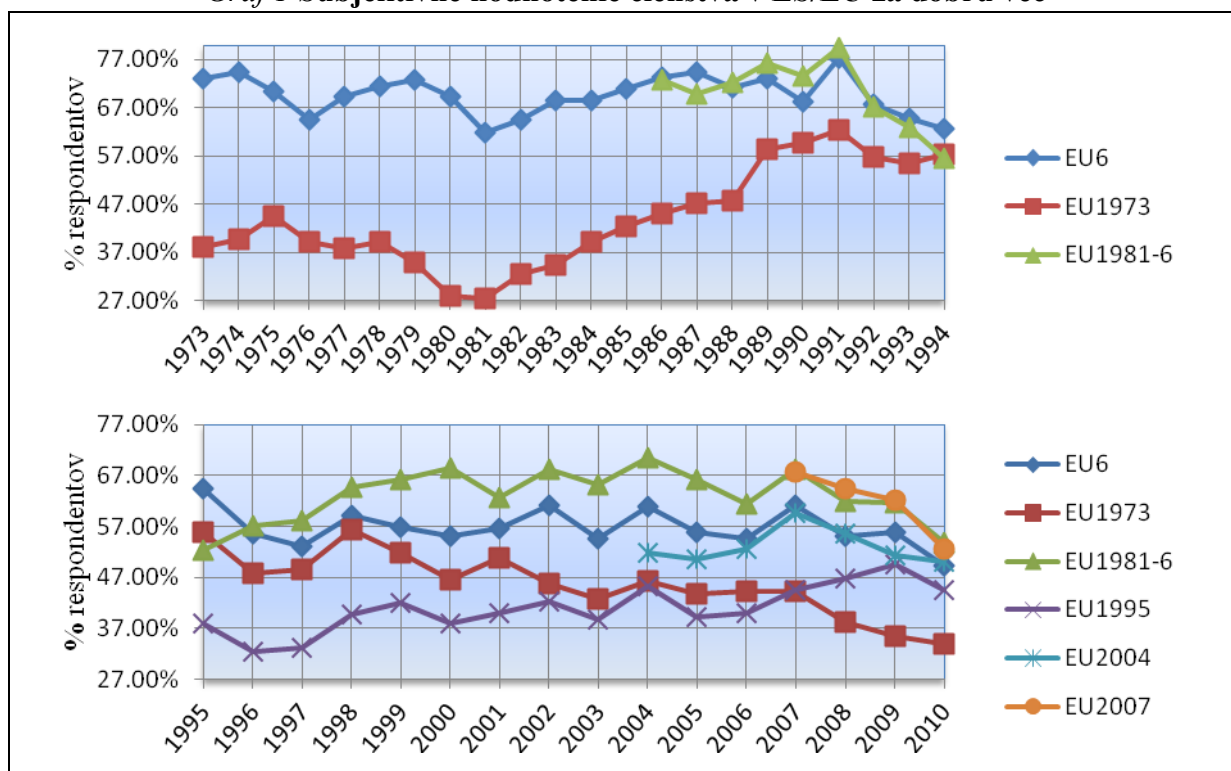
vstúpilo do ES už v roku 1981, boli dostupné už v období jeho vstupu. Graf č.3 znázorňuje vývoj postoja k európanstvu od roku 1988 do roku 2010.

3 Vývoj ukazovateľa hodnotenia členstva v ES/EÚ za dobrú vec

Z grafu znázorňujúceho vývoj ukazovateľa hodnotenia členstva v Európskych spoločenstvách a následne v Európskej únii za dobrú vec (graf č.1) vyplýva, že v sledovanom období (1973-2010) členstvo v ES/EÚ považuje stále menší podiel obyvateľov za dobrú vec. Pokles je evidentný vo všetkých zakladajúcich členských štátoch, pričom najvýraznejší rozdiel súčasnej hodnoty a hodnoty v roku 1973 sme zaznamenali v prípade Talianska (32 percentuálnych bodov), nasledovanom Francúzskom (26 percentuálnych bodov) a Nemeckom (22 percentuálnych bodov – 71%-ná podpora v Západnom Nemecku v roku 1973 a 49%-ná podpora Nemecka v roku 2010). Pribeh krivky poukazuje na významné zmeny v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia a mierny rast na začiatku nového tisícročia nasledovaný opäť poklesom v čase tzv. „východného rozšírenia“ a vyvrcholenia diskurzu o európskom ústavnom dokumente vyústiacom do prijatia tzv. Lisabonskej zmluvy.

Spomedzi zakladajúcich štátov považujú členstvo v ES/EÚ za dobrú vec najstabilnejšie obyvatelia Luxemburska (pokles medzi hodnotu 2010 a 1973 predstavuje len 3 percentuálne body), pričom viac ako 80% obyvateľov Luxemburska považovalo členstvo ES/EÚ za dobrú vec v polovici osemdesiatych rokov minulého storočia a začiatkom tisícročia. V Holandsku bolo členstvo v ES/EÚ považované za dobrú vec viac ako 80% obyvateľmi takmer 20 rokov (1976-1995) s výnimkou rokov 1981-1982, kedy táto hodnota predstavovala 78% a 79%. Najnižšia hodnota v sledovanom období bola nameraná v roku 2003 (68%) a v roku 2010 (69%). Mieru podpory členstva v ES/EÚ môžeme na základe spracovaných údajov považovať za stabilnú taktiež v prípade Belgicka (pokles v sledovanom období o 8 percentuálnych bodov).

Graf 1 Subjektívne hodnotenie členstva v ES/EÚ za dobrú vec

Poznámka: Údaje sú zaokrúhlené a vážené počtom obyvateľov v danom roku pre každý štát.

Vysvetlivky: EU6 – zakladajúce štáty ES, EU1973 – Dánsko, Írsko, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie; EU1981-6 – Grécko, Španielsko, Portugalsko; EU1995 – Fínsko, Rakúsko, Švédsko; EU2007 – Cyprus, Česká republika, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko, Slovinsko; EU2007 – Bulharsko, Rumunsko

Prameň: Výsledky prieskumu In: Gesis: Leibniz-Institut for the Social Sciences: Data for the social sciences. [cit. 2011-02-02]. Dostupné na internete: <<http://zacat.gesis.org>> , údaje o počtoch obyvateľov In: Eurostat. [cit. 2011-02-02]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjanind&lang=en>

Krivka znázorňujúca zmeny považovania členstva v ES/EÚ za dobrú vec v krajinách EÚ1973 má tvar podobný krivke znázorňujúcej ten istý ukazovateľ štátov EÚ6 v tom istom období, avšak jej hodnoty sú v priemere o 5 percentuálnych bodov nižšie. V skupine štátov, ktoré do ES vstúpili v roku 1973, podporuje členstvo v ES/EÚ najviac obyvateľstvo Írska, kde v období od roku 1994 do roku 2004 (s výnimkou roku 2003) považovalo členstvo v ES/EÚ za dobrú vec viac ako 80% obyvateľov. V Dánsku bol rezervovanejší postoj evidentný predovšetkým na začiatku jeho členstva, pričom od roku 1986 považuje členstvo v EÚ za dobrú vec viac ako 40% a od roku 2002 viac ako 58% obyvateľov. Obyvateľstvo Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska sa spomedzi štátov EU1973 stavia k otázke členstva v ES/EÚ najskeptickejšie, pričom Veľká Británia skeptickejšie ako Severné Írsko (priemerný rozdiel v postojoch od roku 1975 po 2010 predstavuje 14 percentuálnych bodov). Najpozitívnejší postoj obyvateľstva k členstvu Veľkej Británie bol zaznamenaný v rokoch 1986-1998, kedy až na jednu výnimku (1996–39%) považovalo členstvo v EÚ za dobrú vec viac ako 40% – v priemere 47% obyvateľstva v tomto období. Pokles od tohto obdobia súvisí s tradičným odmietaním nadnárodného princípu Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska.

Obyvatelia štátov južného rozšírenia (Grécko, Španielsko, Portugalsko) považovali v sledovanom období (1986-2010) členstvo v ES/EÚ za dobrú vec v priemere vo väčšej miere ako obyvatelia štátov, ktoré vstúpili do ES v roku 1973, od roku 1996 dokonca vo vyššej ako v štátoch EU6. Priemerná hodnota ukazovateľa ako aj medián prevyšujú 60% u každej z „južných“ krajín, pričom spomedzi tejto skupiny najväčšie percento populácie považujúce členstvo v ES/EÚ za dobrú vec je obyvateľstvo Španielska (medián za obdobie 1986-2010 predstavuje hodnotu 67%).

Nárast hodnoty ukazovateľa v roku 1991 oproti 1990 za EU6 predstavoval 9 percentuálnych bodov, čo môžeme prisudzovať eufórii zo zjednotenia Nemecka, zahrnutiu 16,5 mil. obyvateľov NDR s takmer 83%-ným kladným postojom k členstvu v ES k váženému priemeru za Nemecko celkovo a zvýšenie kladného postoja k členstvu v ES v Holandsku o 4 percentuálne body na 90%. V rokoch 1990 a 1991 sú dostupné údaje hodnoty ukazovateľa zvlášť za NDR, pričom v roku 1990 tento dosahuje 46% a v roku 1991 po výraznej medziročnej zmene (37 percentuálnych bodov) úroveň 83%.

Na druhej strane však v prípade Luxemburska zaznamenávame najväčší medziročný prepád hodnoty ukazovateľa v sledovanom období (22 percentuálnych bodov), pričom podiel tých, ktorí považovali členstvo ani za dobrú, ani za zlú vec klesol zo 17% na 9% a podiel tých, ktorí považovali členstvo v ES za zlú vec klesol zo 6% v roku 1990 na 2% v roku 1991. Pokles je preto možné vysvetliť 33% respondentov, ktorí na otázku vôbec neodpovedali. Do roku 1994 hodnota ukazovateľa hodnotenia členstva v ES/EÚ za dobrú vec klesá až do ďalšej etapy rozširovania v roku 1995.

V roku 1995 (tzv. alpské a severné rozšírenie) sa EÚ rozšírila o vyspelé štáty – Fínsko, Rakúsko a Švédsko. V prvých dvoch rokoch členstva považovalo členstvo za dobrú vec nižšie percento počtu obyvateľov, avšak po tomto roku sa obyvateľstvo k členstvu stavia optimistickejšie, avšak najskeptickejšie v rámci sledovaných skupín štátov až do roku 2007,

kedy sa najskeptickejšou skupinou stáva EÚ1973. Z tejto skupiny štátov má najmenej pozitívny postoj obyvateľstvo Rakúska, v priemere za obdobie 1995 až 2010 38%.

V prvých dvoch rokoch členstva hodnota ukazovateľa považovania členstva v EÚ za dobrú vec nedosahovala v desiatich nových členských štátoch priemernú hodnotu EÚ25. Po roku 2006 sa približuje k hodnotám priemeru EÚ6. Zmena považovania členstva v EÚ medzi rokom 2004 a 2010 je spomedzi EÚ2004 najvýraznejšia v Litve, kde percento obyvateľstva považujúcich EÚ za dobrú vec kleslo o 22 percentuálnych bodov a na Cypre, kde percento obyvateľstva považujúcich EÚ za dobrú vec kleslo o 21 percentuálnych bodov. Hodnota ukazovateľa považovania EÚ za dobrú vec klesla tiež výraznejšie v Slovinsku a Lotyšsku (16 percentuálnych bodov), Českej republike (15 percentuálnych bodov) a Maďarsku (14 percentuálnych bodov).

Nárast hodnoty ukazovateľa zaznamenali len dva štáty spomedzi EÚ2004; a to Poľsko (8 percentuálnych bodov) a Slovensko (3% percentuálne body). Priemerný pokles hodnoty ukazovateľa považovania členstva v EÚ za dobrú vec pre EÚ+10 v období 2004-2007 predstavoval takmer 10 percentuálnych bodov. V Bulharsku a Rumunsku sledujeme v období 2007 a 2010 taktiež pokles hodnoty ukazovateľa považovania EÚ za dobrú vec, pričom v prípade Rumunska bol tento pokles výraznejší, i keď hodnoty ukazovateľa v Rumunsku sú v priemere o 14 percentuálnych bodov vyššie ako v Bulharsku, pričom rozdiel medzi nimi má klesajúcu tendenciu (14 percentuálnych bodov v roku 2007 a 9 percentuálnych bodov v roku 2010).

Priemerná hodnota zmeny ukazovateľa považovania členstva v EÚ ani za dobrú, ani za zlú vec v období 2004-2010 sa blíži k nule, preto sa týmto ukazovateľom nebudeme podrobnejšie zaoberať. Opačne to bolo v prípade hodnoty ukazovateľa považovania členstva v EÚ za zlú vec, kde priemerná hodnota zmeny v období 2007 až 2010 za skupinu EÚ2007 dosahuje 30 percentuálnych bodov, pričom v prípade každého štátu dosiahol tento ukazovateľ nárast. Najmenší nárast zaznamenáva Malta (13 percentuálnych bodov), Poľsko (20 percentuálnych bodov), Cyprus (22 percentuálnych bodov), Litva (27 percentuálnych bodov), Rumunsko a Estónsko (30 percentuálnych bodov). Najväčší nárast naopak zaznamenali Česká republika (42 percentuálnych bodov), Bulharsko (40 percentuálnych bodov), Slovinsko (37 percentuálnych bodov), Lotyšsko (36 percentuálnych bodov), Maďarsko (35 percentuálnych bodov) a Slovensko (30 percentuálnych bodov).

4 Utilitaristické hodnotenie členstva v ES/EÚ

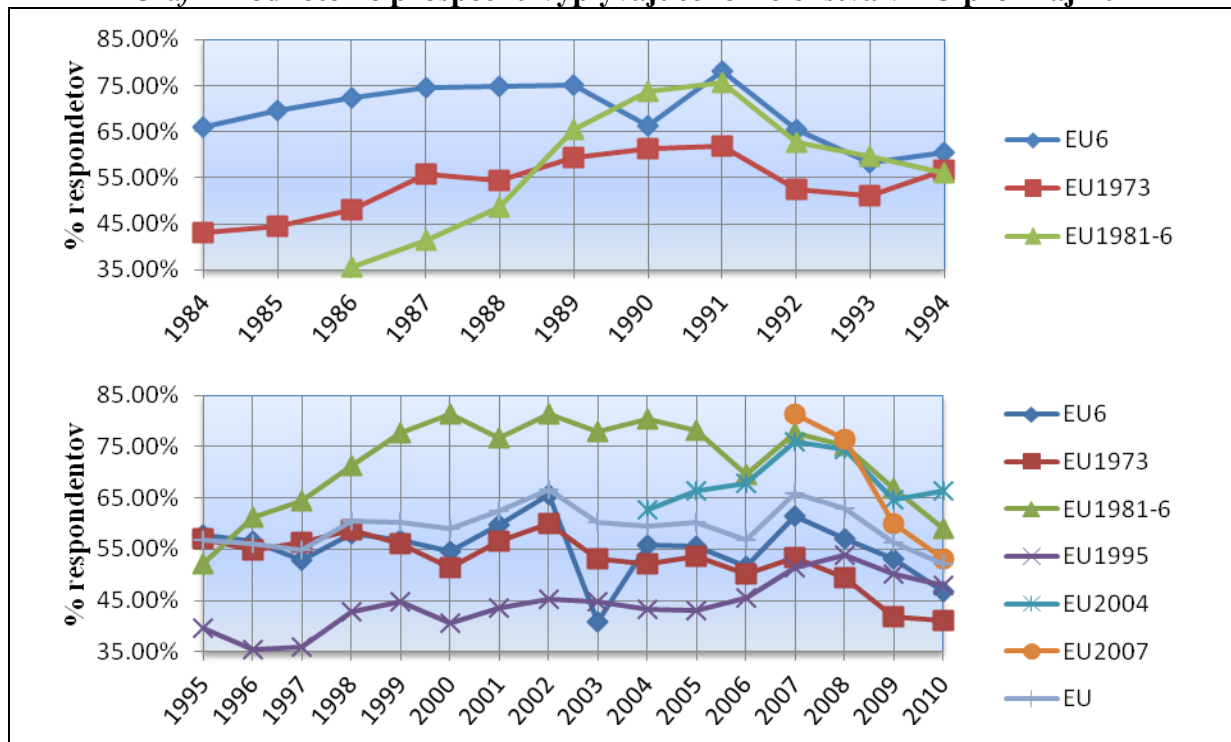
Priebeh krivky vnímania výhod a nevýhod plynúcich z členstva v ES/EÚ pre krajinu (utilitaristický ukazovateľ; graf č.2) má tvar podobný krivke hodnotenia členstva v ES/EÚ za dobrú vec, avšak pozitívne vnímanie výhod pre krajinu je v priemere vyššie ako subjektívne hodnotenie členstva. V skúmanom období (1984-2010), kedy bola respondentom položená otázka *Ak zvažíte všetky okolnosti, povedali by ste že (krajinu) má alebo nemá prospech a výhody zo vstupu do ES/EÚ?* miera vnímania výhod plynúcich z členstva klesla vo väčšine štátov, avšak v priemere dosahuje 62% za sledované obdobie, čo predstavuje pozitívne vnímanie výhod vyplývajúcich z členstva pre štát.

Výrazný pokles zaznamenal tento ukazovateľ v zakladajúcich členských štátoch (19 percentuálnych bodov), pričom najviac v Taliansku (26), Francúzsku (13), Luxembursku (11), Holandsku (10) a Nemecku (údaje za Západné Nemecko v roku 1984 v porovnaní s údajmi pre zjednotené v Nemecko v roku 2010 – 10 percentuálnych bodov). V Belgicku zaznamenávame mierny nárast (2 percentuálne body). Obyvatelia Luxemburska, tak ako tomu bolo v prípade hodnotenia členstva v ES/EÚ, vnímajú výhody členstva pre krajinu najvýraznejšie (viac ako polovica údajov za sledované obdobie dosahovala viac ako 80%). Veľmi pozitívne ich vnímajú tiež obyvatelia Holandska (v priemere 78%), Belgicka (70%),

Talianska (69%), Francúzska (61%). Najnegatívnejšie z tejto skupiny vnímajú výhody členstva obyvatelia Nemecka, v priemere považuje členstvo v ES/EÚ za výhodné pre Nemecko 55% obyvateľov. Do polovice deväťdesiatych rokov vnímali obyvatelia EÚ6 výhody plynúce z členstva najpozitívnejšie (v priemere nad 70%), a to v rokoch 1990-1991, čo je možné opätovne prisúdiť eufórii z ukončenia studenej vojny a zjednotenia Nemecka, kedy práve západné Nemecko (87% v roku 1990) a východné Nemecko (80% v roku 1991) dosahujú vôbec najvyššie hodnoty ukazovateľa za sledované obdobie. Z analýzy údajov tiež vyplýva, že obyvatelia východného Nemecka sú v tejto otázke skeptickejší (v priemere 49% považuje členstvo v ES/EÚ za pre krajinu výhodné) ako obyvatelia západného Nemecka (57%) a dokonca sú v rámci EÚ6 najskeptickejší.

Na rozdiel od hodnotenia členstva v ES/EÚ ako „dobrej veci,“ hodnotia obyvatelia štátov pristupujúcich v roku 1973 členstvo v ES/EÚ pre svoju krajinu výrazne pozitívnejšie a zároveň najstabilnejšie v rámci ostatných skupín štátov. Najpozitívnejšie je členstvo hodnotené v Írsku, kde si v priemere 87% obyvateľov myslí, že pre krajinu celkovo plynú z členstva v ES/EÚ výhody.

Graf 2 Hodnotenie prospechu vyplývajúceho z členstva v EÚ pre krajinu

Poznámka: Údaje sú zaokrúhlené a vážené počtom obyvateľov v danom roku pre každú krajinu.

Vysvetlivky: EU6 – zakladajúce krajiny ES, EU1973 – Dánsko, Írsko, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie; EU1981-6 – Grécko, Španielsko, Portugalsko; EU1995 – Fínsko, Rakúsko, Švédsko; EU2007 - Cyprus, Česká republika, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko, Slovinsko; EU2007 – Bulharsko, Rumunsko

Prameň: Výsledky prieskumu In: Gesis: Leibniz-Institut für die Sozialwissenschaften: Data for the social sciences. [cit. 2011-02-02]. Dostupné na internete: <<http://zacat.gesis.org>> , údaje o počtoch obyvateľov In: Eurostat. [cit. 2011-02-02]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjanind&lang=en>

Priemerný ukazovateľ vnímania výhod členstva pre krajinu je v prípade Írska dokonca najvyšší v porovnaní s priemerným ukazovateľom pre všetky členské štáty. Najnegatívnejšie vnímajú výhody z členstva tradične obyvatelia Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, pričom obyvatelia Veľkej Británie (priemer za sledované obdobie 44,44%) sú v priemere o 21,67 percentuálnych bodov skeptickejší ako obyvatelia Severného

Írska (priemer za sledované obdobie 66,11%). V Írsku a Dánsku sa dokonca percepčia výhody členstva pre krajinu v porovnaní so začiatkom sledovaného obdobia zvýšila a obyvatelia Dánska (v priemere za sledované obdobie 72,19%) sú tak druhý najpozitívnejšie výhody z členstva vnímajúci národ po Írsku.

Pozitívne vnímanie výhod členstva pre krajinu v prípade štátov tzv. južného rozšírenia od roku 1996 vysoko prevyšuje hodnotu ukazovateľa pre priemer všetkých členských štátov, avšak začiatkom ich členstva tomu nebolo tak. Dokonca v prípade Španielska sú hodnoty ukazovateľa v rokoch 1986 (20%) a 1987 (24%) najnižšie počas sledovaného obdobia v porovnaní so všetkými členskými štátmi. Od roku 1998 však hodnota ukazovateľa neklesla pod 60%. Veľmi pozitívne vnímajú výhody z členstva pre krajinu obyvatelia Grécka (medián za sledované obdobie 79%) a Portugalska (78%).

Hodnota ukazovateľa vnímania výhod z členstva pre krajinu sa v prípade severských štátov (Fínsko a Švédsko) s dĺžkou členstva v priemere zvyšuje a krivka znázorňujúca hodnoty tohto ukazovateľa pre štáty, ktoré do ES/EÚ vstúpili v roku 1995 je v období 2000-2008 rastúca. Obyvatelia Rakúska hodnotia výhody z členstva pre krajinu veľmi stabilne za celé sledované obdobie (rozdiel medzi najnižšou a najvyššou nameranou hodnotou predstavuje 14 percentuálnych bodov), v priemere 48% obyvateľov považuje členstvo v EÚ pre Rakúsko za výhodné. Najskeptickejšou krajinou z tejto skupiny je v prípade zohľadnenia nameraných hodnôt tohto ukazovateľa Švédsko, ktoré v rokoch 1996 a 1997 zaznamenáva hodnoty oscilujúce okolo 24%.

Obyvatelia štátov tzv. východného rozšírenia vnímajú výhody členstva taktiež pozitívne, nad priemerom EÚ. Najpozitívnejšie pritom v priemere obyvatelia Litvy (80%), Poľska (75%), Slovenska (75%), Estónska (74%), Slovinska (68%), Malty (65%), Českej republiky (61%) a najskeptickejšie obyvatelia Maďarska (47%), Cypru (47%) a Lotyšska (53%). Tak ako tomu bolo v prípade považovania členstva v ES/EÚ za dobrú vec, tak aj v prípade hodnotenia výhod pre krajinu je postoj obyvateľstva Rumunska optimistickejší (71%) ako postoj obyvateľov Bulharska (58%), a to aj napriek výraznému poklesu hodnôt tohto ukazovateľa v sledovanom období (2007-2010). Tento pokles je pritom najvýraznejší spomedzi všetkých štátov SVE.

5 Európska identita v členských štátoch EÚ

Dá sa polemizovať, či odpovede na otázky súvisiace s európskou identitou v rámci prieskumov Eurobarometer sú objektívnym meradlom identity. Odpovede sú totiž vzhľadom na ťažkosť interpretácie, čo si každý z respondentov pod danou otázkou predstavuje, nejasné. Taktiež sa vzťah národnej a európskej identity môže u jednotlivcov meniť, no tieto prieskumy naznačujú trend vo vnímaní európskej a národných identít.

Výsledky prieskumu Eurobarometer z roku 2010 poukazujú na to, že len 3% európskej populácie sa cíti byť výhradne Európanom/Európankou, zatiaľ čo 6% sa považuje najskôr za Európana a potom sa hlási k národnej identite. To znamená, že len 9% sa cíti byť viac Európanom. Lutz, Kritzinger a Skirbekk³ použili údaje z Eurobarometra z roku 2004 pre projekciu európskej identity do budúcnosti na základe veku obyvateľstva. Ich záverom je očakávanie vzrastu európskej identity z dnešných 56% populácie (na rozdiel od Fligsteina, zaraďujú k „Európanom“ aj respondentov, ktorí na prvom mieste síce uviedli príslušnosť k národnej identite, ale na druhom mieste uviedli identitu európsku) na 69% v roku 2030.

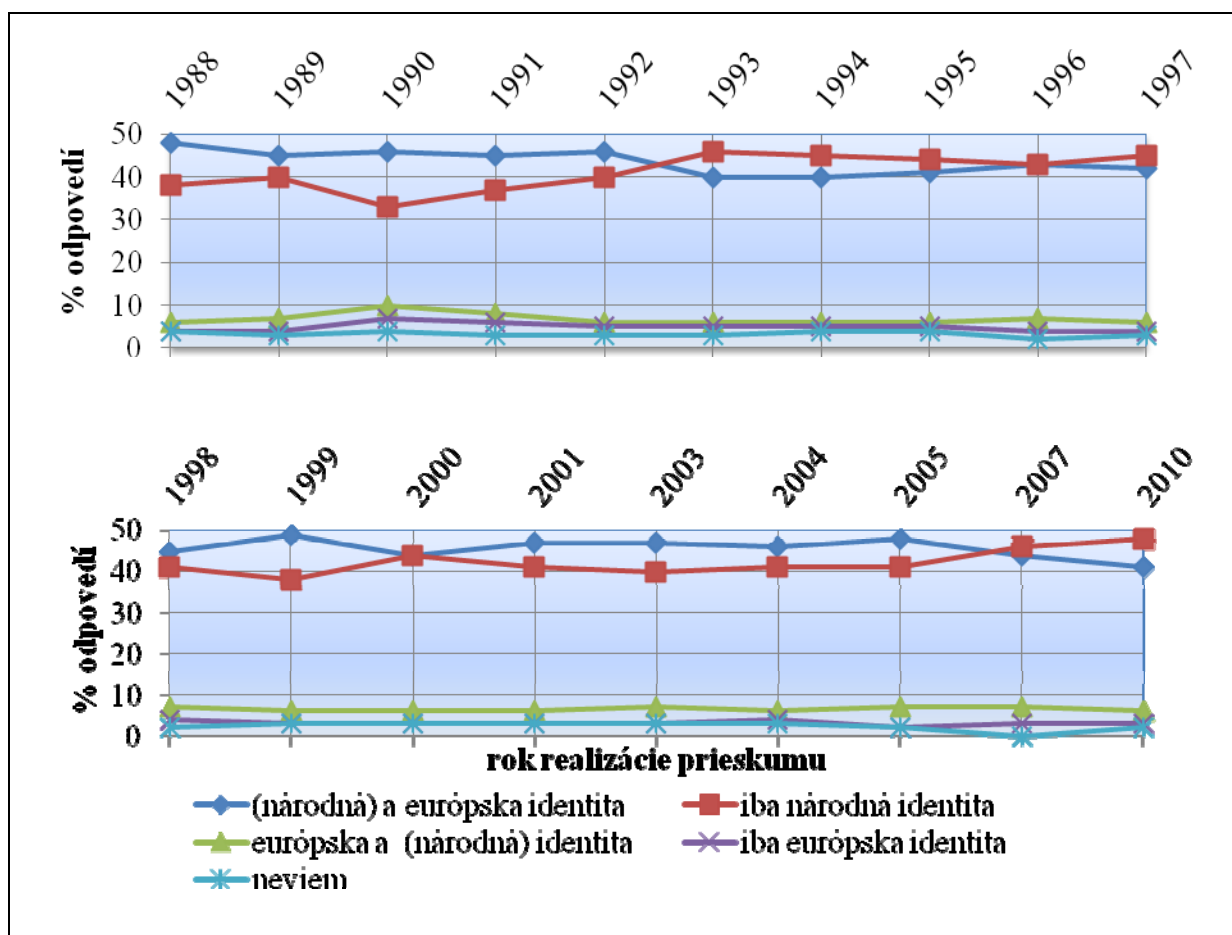
Príslušnosť výlučne k národnej identite potvrdilo zo „starých“ členských štátov viac ako 50% respondentov z Írska, Fínska, a Grécka. Švédsko a Rakúsko pristúpili k EÚ len

³ Lutz, W. – Kritzinger, S. – Skirbekk, V. : The Demography of Growing European Identity. In: *Science*. s. 425

v roku 1995, pričom podľa Therborna⁴ by polovica populácie týchto štátov nebola nešťastná v prípade vystúpenia z EÚ.⁵ Z nových členských štátov sa viac ako 50% občanov stotožňuje primárne s národnou identitou v Litve, Českej republike, Slovinsku, Lotyšsku, Bulharsku, Estónsku a Rumunsku.

V štátoch ako Holandsko a Malta viac ako 50% opýtaných uviedlo okrem národnej, ktorá je na prvom mieste, aj európsku identitu. Európska identita dominuje podľa prieskumu nad národnou u 13% Rumunov, 12% Luxemburčanov, 10% Belgičanov, 9% Francúzov, 8% Holanďanov, 8% Slovákov, Lotyšov, Talianov a Cyperčanov; a 6% Španielov, Britov a Nemcov. Najmenej je tomu tak v tých štátoch, v ktorých sa väčšina obyvateľstva hlási iba k národnej identite.

Graf 3 V blízkej budúcnosti budete o sebe uvažovať ako o...

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z <http://ec.europa.eu/public_opinion/cf/subquestion_en.cf?m?ID=266&questionIDCall=40>

Celkovo sa k európskej identite hlási 75% respondentov z Luxemburska; 63% z Holandska a Belgicka; 61% zo Španielska; 58% z Malty; 57% z Cypru a zo Slovenska; 55% z Dánska a z Francúzska; 53% z Poľska; 52% z Portugalska; 51% z Grécka a zo Švédska; 50% z Veľkej Británie a z Talianska. V roku 2004 vo Veľkej Británii vyjadrilo

⁴ Fligstein, N.: *Euro-clash*, 2008. s. 142-143

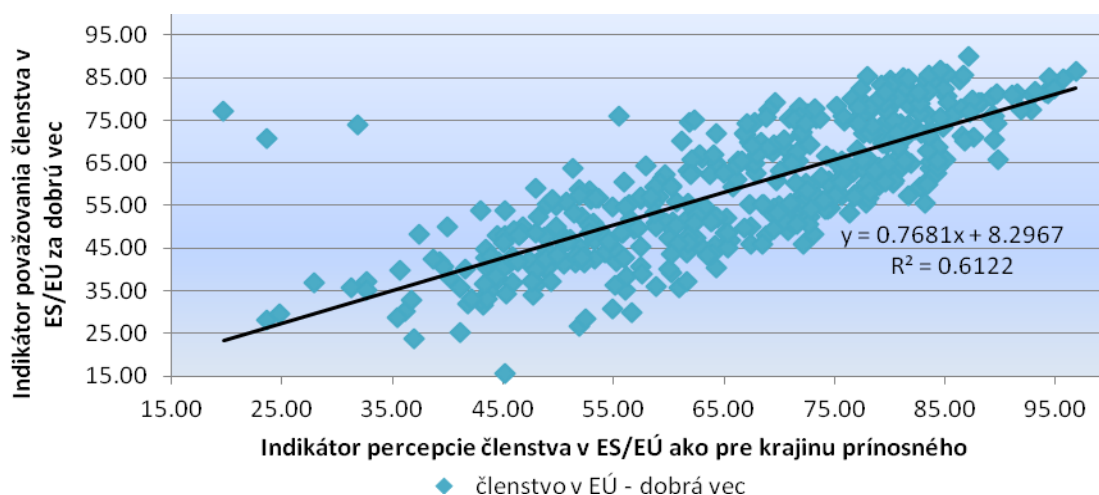
⁵ V roku 2001 bola respondentom prieskumu Eurobarometer 55 položená otázka *Ak by zajtra Európska únia zanikla, bolo by Vám to ľúto, upokojilo by Vás to, alebo by sa Vás to nedotklo?* Viac ako 20% respondentov zo Švédska, Fínska, Veľkej Británie, Dánska a Rakúska by bolo zo zánikom EÚ spokojných, čo Therbornovu teóriu potvrdzuje. Avšak len vo Švédsku a Veľkej Británii by zánik EÚ mrzel menej ako 20%. Prameň: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb55/eb55_en.pdf>

65% opýtaných príslušnosť len k národnej identite, v roku 2010 to bolo 47%. Údaj zodpovedá rozšírenému euroskepticizmu v krajine. Najväčší počet ľudí hlásiacich sa k európskej identite teda pochádza zo zakladajúcich členských štátov, avšak v žiadnej z členských štátov sa väčšina obyvateľstva k iba európskej identite nehlási.

6 Vzájomný vzťah podpory členstva v ES/EÚ a európskej identity

Indikátory podpory európskej integrácie (pozitívne stanovisko respondentov tak k členstvu v ES/EÚ, ako aj k benefitom z neho vyplývajúcim pre krajinu) sme podrobili analýze vzájomnej závislosti prostredníctvom korelácie. Koeficient korelácie je normovanou mierou vzájomnej závislosti medzi hodnotami dvoch premenných. V prípade ukazovateľa považovania členstva v ES/EÚ za dobrú vec a ukazovateľa hodnotenia členstva v ES/EÚ ako pre krajinu výhodné je koeficient korelácie $r \approx 0,7824$, čo indikuje významnú mieru ich priamej vzájomnej závislosti (graf č.4). Predpokladáme, že ukazovatele charakterizuje endogenita, t.z., že pokiaľ jednotlivec považuje členstvo v EÚ za dobrú vec, je možné, že si zároveň myslí, že jeho krajina z členstva v ES/EÚ benefituje.

Graf 4 Párová korelačná závislosť indikátorov podpory európskej integrácie

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z roku 2010 In: Gesis: Leibniz-Institut für die Sozialwissenschaften. Data for the social sciences. [cit. 2011-02-02].

Tabuľka 1 Vzťah identity a podpory členstva v EÚ (2010, %)

		Členstvo v EÚ – dobré/zlé				Európanstvo – súčasný pocit				
		dobrá vec	zlá vec	ani dobrá, ani zlá	neviem	áno, určite	do veľkej miery	nie veľmi	vôbec nie	neviem
Európanstvo – budúci pocit	(národnosť) iba	33	69	57	66	21	35	72	87	54
	(národnosť) a Európan(ka)	53	21	33	22	57	55	20	5	15
	Európan(ka) a (národnosť)	9	3	4	3	14	6	3	1	2

	Európan(ka) iba	3	2	2	2	7	2	2	1	1
	žiadne	1	2	1	3	0	1	2	4	6
	bez odpovede	0	0	0	0	0	0	0	1	6
	neviem	1	1	1	3	1	1	2	2	17
	spolu	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>Členstvo v EÚ – pre krajinu</i>	výhodné	88	10	37	16	81	65	39	22	39
	nevýhodné	8	86	44	23	13	25	47	61	32
	neviem	4	5	19	61	6	9	14	16	30
	spolu	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Poznámka: Údaje sú zaokrúhlené

Prameň: Gesis: Leibniz-Institut for the Social Sciences: Data for the social sciences. [cit. 2011-02-02]. Dostupné na internete: <<http://zacat.gesis.org>>

Podľa Fligsteina, otázka európskej národnej identity nemusí byť spojená s otázkou podpory EÚ. Tvrdí, že iba nízke percento občanov (9% v roku 2010) sa identifikuje výlučne s Európou, hoci všeobecná politická podpora EÚ je relatívne vysoká vo väčšine členských a kandidátskych krajín. Podpora EÚ tých jednotlivcov, ktorí trvajú na svojej národnej identite je založená na ich chápaní EÚ ako medzivládnej organizácie, prostredníctvom ktorej ich národné vlády môžu kooperovať s inými na zvyšovaní obratu obchodu, uvoľňovaní bariér vycestovania, vo vzdelávacích a zamestnaneckých organizáciách, resp. takom usporiadaní medzivládnych vzťahov a medzinárodnej spolupráce, kde je národnému záujmu prikladaná najvyššia dôležitosť. Títo obyvatelia sa jednoznačne identifikujú s národným štátom, avšak príležitosti, ktoré spolupráca v rámci EÚ ponúka si vysoko cenia.

Na rozdiel od Fligsteina, z nášho výskumu vyplýva, že otázka identity a podpory EÚ spolu úzko súvisia. Vychádzame z domnienky, že európska a národná identita nie sú vo vzájomnom vzťahu exkluzívne. Z údajov v tabuľke č.1 napr. vyplýva, že tá časť obyvateľstva, ktorá subjektívne považuje členstvo v EÚ za dobrú a súčasne pre krajinu výhodnú vec sa aspoň čiastočne stotožňuje s európanstvom. Naopak, považovanie členstva v EÚ za zlú vec, jeho indiferentné alebo neutrálne vnímanie, je spojené s hodnotením členstva v EÚ za pre krajinu nevýhodné.

Tabuľka 2 Korelácia medzi indikátormi podpory európskej integrácie a pocitu európanstva (údaje z roku 2010)

		<i>Členstvo v EÚ – dobré/zlé</i>	<i>Členstvo v EÚ – pre krajinu výhodné/ nevýhodné</i>	<i>Európanstvo – budúci pocit</i>
<i>Členstvo v EÚ – pre krajinu výhodné /nevýhodné</i>	Pearson	,500**		
	Sig.	,000		
	N	N =26641		
<i>Európanstvo – budúci pocit</i>	Pearson	-,116**	-,100**	
	Sig.	,000	,000	
	N	N =26641	N =26641	
<i>Európanstvo – súčasný pocit</i>	Pearson	,309**	,333**	-,201**
	Sig.	,000	,000	,000
	N	N =26641	N =26641	N =26641

** . Korelácia je významná na úrovni 0.01 (2-tailed).

N= počet pozorovaní.

Sig.= hladina významnosti.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Gesis: Leibniz-Institut für die Sozialwissenschaften: Data for the social sciences. [cit. 2011-02-02]. Dostupné na internete: <<http://zacat.gesis.org> > štatistickým programom SPSS.

Z analýzy vyplýva, že jednotlivci, ktorí sa v súčasnosti cítia byť Európanmi aspoň čiastočne, považujú členstvo v EÚ za pre krajinu prínosné. Na druhej strane za prínosné členstvo v EÚ považuje menší počet respondentov s výlučne národnou identitou, resp. tí, ktorí sa vôbec necítia byť Európanmi. Približne rovnaký počet opýtaných s národnou identitou však členstvo v EÚ hodnotí neutrálne a obdobne je to i v prípade negatívneho názoru na členstvo v EÚ.

Vyššie analyzované aspekty boli podrobené korelačnej analýze (detailnejší prehľad vzájomnom vzťahu vybraných ukazovateľov podpory európskej integrácie a európanstva poskytuje tabuľka č.2). V prípade indikátorov podpory európskej integrácie (celkové a utilitaristické hodnotenie členstva v EÚ) dosahuje najvyššiu hodnotu ($r=0,5$), čo znamená, že medzi týmito dvoma indikátormi je významný vzťah. Zároveň môže byť sila tejto korelácie vysvetlená aj skutočnosťou, že tieto premenné predstavujú veľmi podobný koncept – postoj k EÚ. Nižšiu, no stále vysoko významnú hodnotu dosahuje koeficient korelácie i vo vzájomnom vzťahu ostatných indikátorov.

7 Záver

Prirodzeným záujmom jednotlivých členských štátov, ako aj neštátnych aktérov na národnej, nadnárodnej, regionálnej a lokálnej úrovni, je z európskeho integračného projektu vytvoriť taký nadnárodný prvok, ktorý v medzinárodných vzťahoch zaujme jedno z dominantných postavení a v maximálnej miere bude zohľadňovať stanovené ciele EÚ, a teda viesť k dosiahnutiu stability a prosperity na európskom kontinente. Empirické štúdie, ako aj vlastný výskum poukazujú na rôzne zaujímavé skutočnosti. Veľká časť populácie v Európe je viac spojená s národnou identitou. Toto spojenie predznamenáva ich vzťah k európskej integrácii, bez ohľadu na ich ďalšie sociálne charakteristiky (Hooghe a Marks).⁶ Tí, ktorí sa cítia byť „európskejší“ sú voči EÚ viac naklonení. Podľa Rissa silná národná a silná európska identita nie sú v rozpore. Diez Medrano poukazuje na to, že význam pojmu európska identita sa v rôznych krajinách odlišuje. Jednou z interpretácií tohto pojmu tými, ktorí majú tak európsku ako aj národnú identitu, je chápanie týchto pojmov ako neodlišných, alebo spojených spojovníkom, sú napr. Nemcami-Európanmi.⁷ To, kedy dominuje európska identita závisí od okolností, avšak v žiadnom prípade európska identita nie je v konflikte s nemeckou identitou. Ľudí s prevahou európskej identity je v Európe relatívne málo (tabuľka č.2), preto nie je možné hodnotiť, či čisto európska identita je exkluzívna, t.j. nemožno hodnotiť, či sa títo ľudia necítia byť občanmi štátu, ale výlučne občanmi Európy.

Iba európska identita dominuje len u nízkeho počtu ľudí. Avšak, pre významné množstvo ľudí európska identita existuje. Posilňovanie európskej identity v kontexte vertikálnej a horizontálnej integrácie považujeme v projekcii budúcnosti EÚ za určujúce. Tak ako národná identita zastáva významnú úlohu v rámci legitimacy národnej politickej moci, tak aj európska identita môže mať výrazný dosah na formovanie európskej integrácie. Postavenie oboch identít nepredstavuje vzťah nulového súčtu, tieto identity sú komplementárne, nie sú exkluzívne a tvoria rôzne vrstvy identity obyvateľov Európy.

Podporu európskej integrácie a európsku identitu považujeme za vzájomne späté, avšak netvrdíme, že podpora európskej integrácie európsku identitu determinuje. Zároveň, s ohľadom na charakter v texte analyzovaných ukazovateľov je nutné pripomenúť, že,

⁶ Hooghe, L. – Marks, G. : *Multi-level Governance and European Integration*, 2000. s. 54-56

⁷ Fligstein, N.: *Euro-clash*, 2008. s. 137

podpora európskej integrácie neindikuje, či jednotlivci podporu európskej integrácie vzťahujú na rozširovanie, prehlbovanie alebo na zotrvanie súčasného stavu integrácie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] DEFLEM, Mathieu – PAMPEL, Fred C. 1996. The Myth of Postnational Identity: Popular Support for European Unification. In: *Social Forces*. ISSN 0037-7732, 1996, roč. 75, č.1, s. 119-143
- [2] EURÓPSKA KOMISIA: Eurobarometer 71.3, jún-júl 2009. Realizovaný TNS OPINION & SOCIAL, Brusel, Prieskum vyžiadaný a koordinovaný Európskou komisiou, Riaditeľstvo pre komunikáciu a médiá, Prieskumy verejnej mienky. Kolín, Nemecko: GESIS, ZA4973, dataset v2.0.0, doi: 10.4232/1.10196.
- [3] EURÓPSKA KOMISIA: Eurobarometer 73.4, Máj2010. TNS OPINION & SOCIAL, Brusel [Producer]; GESIS Kolín [Publisher]: ZA5234, data set verzia 1.0.0, doi: 10.4232/1.10197
- [4] EURÓPSKA KOMISIA: EUROSTAT. [online databáza.] Eurostat, 2011. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>
- [5] EURÓPSKA KOMISIA: PUBLIC OPINION. [online]. 2011. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm>
- [6] FLIGSTEIN, Neil. 2008. *Euro-clash: The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford: University Press, 2008. 279 s. ISBN 978-0-19-958085-9
- [7] GABEL, Matthew - GUY D. Whitten. 1997. Economic Conditions, Economic Perceptions, And Public Support For European Integration. In: *Political Behavior*. ISSN 0190-9320, 1997, roč. 19, č. 1, s.81-96
- [8] GESIS: Leibniz-Institut für die Sozialwissenschaften: Data for the social sciences. [online databáza]. 2011. [cit. 2011-02-02]. Dostupné na internete: <<http://zacat.gesis.org>>
- [9] HOOGHE, Liesbet – MARKS, Gary. 2006. *Multi-level Governance and European Integration*. Oxford: Rowman&Littlefield Publishers, Inc, 2000. 253 s. ISBN 0-7425-1020-4
- [10] LUTZ, Wolfgang. – KRITZINGER, Sylvia – SKIRBEKK, Vegard. 2006. The Demography of Growing European Identity. In: *Science*. ISSN 0036-8075, 2006, roč. 314, č. 5798, s. 425
- [11] MEDRANO, Juan Díez. 2008. The Public Sphere and the European Union's Political Identity. In: *Oxford-Sciences Po Research Group*. [online]. 23.jún 2008. [cit. 2010-08-20]. Dostupné na internete: <http://oxpo.politics.ox.ac.uk/materials/european_citizenship/Medrano.pdf> 23 s.
- [12] RISSE, Thomas. 2003. The Euro between national and European identity. In: *Journal of European Public Policy*. ISSN 1466-4429, 2003, roč. 10, č. 4, s. 487-505
- [13] The Mannheim Eurobarometer Trend File 1970-2002, [Computer file]. GESIS Study ZA3521, 2.vydanie (2.01), Kolín, Nemecko.

Kontakt

Ing. Veronika Fodorová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave
veronika.fodorova@euba.sk

Ing. Petra GABRIELOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SWOT ANALÝZA VSTUPU ZÁPADNÉHO BALKÁNU DO EURÓPSKEJ ÚNIE

petra.gabrielova@euba.sk

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá SWOT analýzou vstupu západného Balkánu do Európskej únie. Pri danej analýze sa autor nesnažil o výpočet všetkých aspektov ovplyvňujúcich integráciu regiónu do Európskej únie ale skôr o prehľadnú informáciu o (podľa autora) najdôležitejších ekonomických ako i politických a bezpečnostných faktoroch vstupujúcich do vzájomného vzťahu medzi Úniou a krajinami západného Balkánu.

Kľúčové slová: západný Balkán, Európska únia, SWOT analýza, integrácia do EÚ

Abstract

Article offers a SWOT analysis of integration of western Balkans into the European Union. In this analysis author did not want to appoint all aspects that influence integration of the region into the European Union but rather tried to offer a broad profile of (according to authors opinion) the most important economic, political and security factors involved in mutual relations between the Union and the western Balkans.

Key words: western Balkans, European Union, SWOT analysis, integration into to EU.

1 Silné stránky

1.1 Ekonomický prínos pre jednotný trh Európskej únie

Z ekonomického hľadiska predstavovala posledná dekáda veľmi priaznivé obdobie pre takmer všetky krajiny západného Balkánu, kedy okrem Macedónska dosahovali všetky krajiny regiónu vysoký medzročný rast, v priemere na úrovni 5%.¹ Trend dynamického rastu v regióne bol prevažne spojený s politickou a ekonomickou stabilizáciou po prekonaní vojnových konfliktov. V regióne západného Balkánu predstavuje HDP na obyvateľa približne 35% priemeru HDP EÚ-27, avšak medzi jednotlivými krajinami existujú značné rozdiely. Napríklad Chorvátsko ako najrozvinutejšia krajina západného Balkánu dosahuje okolo 65% priemeru HDP na obyvateľa EÚ-27. V porovnaní so súčasnými členskými krajinami sa Chorvátsko nachádza na rovnakej úrovni ako Maďarsko (65%), Estónsko (64%) či Poľsko

¹ KATHURIA, S. 2008. *Western Balkan Integration and the EU: an Agenda for Trade and Growth* [online]. Washington, D.C.: The World Bank, 2008. 184 p. ISBN 978-0-8231-7472-6. Available on internet: <http://siteresources.worldbank.org/MACEDONIAEXTN/Resources/WesternBalkanintegrationandtheEU.pdf>

(61%) a dokonca ďaleko pred krajinami ako Bulharsko (44%) či Rumunsko (46%). Na druhej strane Čierna Hora, Srbsko, Macedónsko, Bosna a Hercegovina a Albánsko majú HDP na obyvateľa pod úrovňou najchudobnejšej členskej krajiny EÚ, Bulharska. Avšak treba dodať, že väčšina týchto krajín si počas uplynulých rokov podstatne zlepšila svoju relatívnu pozíciu.²

Krajiny západného Balkánu a ich ekonomický potenciál by mohol predstavovať veľmi perspektívnu oblasť v rámci jednotného trhu. Krajiny regiónu sú zatiaľ väčšinou typickými tranzitívnymi ekonomikami, ktorých vývoj bol značne ovplyvnený zložitou politickou situáciou. Od konca 90. Rokov sa však situácia v jednotlivých krajinách začala stabilizovať a až do začiatku globálnej krízy dosahoval región stabilný ekonomický rast spojený so znižovaním inflácie a rastom zamestnanosti. Krajiny navyše zaviedli efektívnu a relatívne úspešnú proinvestičnú politiku, ktorou sa im podarilo prilákať nových investorov. Trhy regiónu sú ešte stále nenasýtené investičnými produktmi, a teda majú potenciál stavať na súčasnom hospodárskom základe i v budúcnosti. Nezanedbateľnou výhodou západného Balkánu je i pomerne veľký trhový potenciál, hlavne vzhľadom na preferenčný prístup na trhy EÚ, USA tak i Ruska. Aj poloha na rozhraní východu a západu prináša mnohé výhody a región má šancu stať sa „spojovníkom“ prepájajúcim západnú Európu s Gréckom, Bulharskom a Rumunskom či ešte ďalej s Tureckom a ázijskými krajinami. Navyše je nezanedbateľná aj analýza pracovného trhu, na ktorom je dostatok kvalifikovanej pracovnej sily, pričom mzdové náklady sú v porovnaní so západnou Európou stále nízke.

Vo všeobecnosti pri vstupe západného Balkánu do Európskej únie možno jednoznačne hovoriť o pozitívnom očakávanom dopade na jednotný trh EÚ. Už v teoretickej rovine sa totiž viacerí odborníci zhodujú na prínosnom vplyve rozšírenia na hospodárstva starých i nových členských krajín. Ekonomiky nových členských štátov rastú rýchlejšie vďaka samotnému integračnému procesu, predovšetkým vďaka prílevu investícií zo starých členských štátov ako aj prístupu k fondom Európskej únie zameraným na regionálny a sociálny rozvoj. Starým členským štátom naopak rozšírenie prináša rozšírený jednotný trh a oblasť nových obchodných príležitostí a investičných možností. Integračný proces a samotný vstup ďalších krajín do EÚ teda prispieva k stabilite, hospodárskemu rozvoju i rozvoju prosperujúcich trhov nových členských krajín. Navyše rýchlejší ekonomický rast prístupujúcich krajín zvyšuje možnosti exportu a investícií z ostatných členských krajín Európskej únie smerom do nových krajín, v ktorých sa vďaka rýchlejšiemu rozvoju zvyšuje aj kúpna sila. Minimálne na základe predošlých skúseností z posledného rozšírenia možno tvrdiť, že vstup krajín západného Balkánu do EÚ vytvorí podmienky pre posilnenie a zdynamizovanie európskej ekonomiky.

Už v súčasnej predvstupovej fáze udržiava Európska únia veľmi intenzívny obchodný vzťah s krajinami regiónu. Obchodná politika EÚ voči západnému Balkánu je postavená na štyroch pilieroch, a síce na systéme autonómnych obchodných preferencií, na bilaterálnych obchodných dohodách (ako napr. SAA), na podpore regionálneho obchodu a podpore členstva krajín vo WTO. S ohľadom na to predstavuje Európska únia najväčšieho obchodného partnera regiónu, medzi 10 najväčšími exportnými partnermi západného Balkánu figuruje až 6 krajín Európskej únie: Taliansko, Nemecko, Slovinsko, Francúzsko, Maďarsko a Rumunsko. Svojím spôsobom teda na základe uvedeného možno konštatovať, že v oblasti obchodu je región západného Balkánu už z veľkej časti integrovaný do Európskej únie a je možné predpokladať, že táto oblasť sa bude s procesom prehĺbovania integrácie do EÚ a jednotného trhu Únie rozvíjať i naďalej s rastúcou tendenciou.³

² Eurostat: *GDP per capita, consumption per capita and comparative price levels*. 2011 [online]. Brussels: Eurostat. Updated on April 1, 2011. Available on internet: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/GDP_per_capita_consumption_per_capita_and_comparative_price_levels

³ BREZÁNI, P. – NIKOLIĆ, M. – STRÁŽAY, T. 2007. *Spôsoby, ktorými môžu krajiny západného Balkánu (resp. Srbsko) prispieť ku zvyšovaniu konkurencieschopnosti a životaschopnosti Európskej únie*

1.2 Stabilizácia bezpečnostnej situácie a integrácia západného Balkánu do NATO

Z pohľadu bezpečnosti je západný Balkán ešte stále nestabilnou oblasťou, a to najmä vzhľadom na jeho historický vývoj a konflikty, ktoré prepukli po rozpade bývalej Juhoslávie. Západný Balkán sa v tomto období stal stredobodom pozornosti nielen Európskej únie, ale aj Severoatlantickej aliancie. Bol to práve konflikt v týchto krajinách počas 90. rokov, ktorý rozhodujúco pohnal transformačný proces NATO, ako aj rozvoj Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ a zrod Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. NATO a EÚ boli podstatne zviazané v stabilizačnom procese regiónu, pomocou stálej podpory reforiem, hlavne reformy bezpečnostného sektora, rozvoja, aktívnej preventívnej politickej dohody a operácii krízového vedenia. NATO a EÚ vyznačili hlavné bezpečnostné a stabilizačné princípy ich spoločnej angažovanosti v dokumente s názvom Spoločný prístup EÚ a NATO ku krajinám západného Balkánu, vydaného 29. júla 2003, ktorý hovorí, že NATO a EÚ majú spoločnú víziu budúcnosti krajín západného Balkánu: vnútorne udržiavaná stabilita založená na demokratickej a efektívnej vládnej štruktúre a životaschopný, slobodný hospodársky trh, vedúci smerom k prístupu k európskym a euroatlantickým štruktúram.

Všetky krajiny západného Balkánu si vybudovali inštitucionalizovaný vzťah s NATO, buď cez Akčný plán členstva, alebo cez participáciu v programe Partnerstvo pre mier a v Rade euroatlantického partnerstva. Program Partnerstvo pre mier podporuje spoluprácu medzi členskými krajinami NATO a partnerskými krajinami vo veľkom množstve činností v oblasti bezpečnosti a Euroatlantická partnerská rada združuje 46 krajín, vrátane členských krajín NATO, kde poskytuje politický rámec a priestor pre diskusiu o otázkach bezpečnosti.⁴

Účasť v programe Partnerstvo pre mier je jedným zo základných predpokladov krajiny pre jej perspektívne členstvo v NATO. Albánsko, Chorvátsko a Macedónsko boli účastníkmi tohto programu od roku 2002, ostatné krajiny (Bosna a Hercegovina, Čierna Hora a Srbsko) boli prizvané k spolupráci počas Summitu NATO v Rige v roku 2006. Počas Summitu NATO v apríli 2008 v Bukurešti ministri zahraničných vecí členských krajín NATO rozhodovali o rozšírení a stupňovaní vzťahov Aliancie s niektorými krajinami západného Balkánu. V prípade Chorvátska, Macedónska a Albánska išlo o posúdenie žiadostí o vstup do aliancie. Chorvátsko a Albánsko počas summitu pozvánku do NATO dostali a stali sa jeho členmi v apríli 2009. Macedónsko však prizvané nebolo, keďže Grécko zablokovalo jeho vstup z dôvodu nevyriešeného vzájomného sporu o názov Macedónska. V tejto otázke prebiehajú intenzívne rokovania, ale k dohode stále nedošlo, a tak je postup Macedónska k integrácii do NATO zatiaľ pozastavený. Bosne a Hercegovine, ako aj Čiernej Hore bol v rámci summitu poskytnutý zvýšený dialóg s Alianciou prostredníctvom Individuálnych akčných plánov partnerstva⁵, pričom v decembri 2009 rozhodli ministri zahraničných vecí členských krajín Aliancie o udelení Akčného plánu členstva Čiernej Hore. Srbsko vzhľadom na negatívny postoj k integrácii do NATO zatiaľ ostáva mimo procesu prehlbovania vzájomnej spolupráce.

Integrácia regiónu západného Balkánu do NATO by značne prispela k rozšíreniu zóny stability v Európe. Jednak by sa týmto spôsobom podarilo zabrániť vzniku nového potenciálneho ozbrojeného konfliktu a jednak by samotné členstvo v NATO mohlo napomôcť k intenzifikácii spolupráce medzi jednotlivými krajinami západného Balkánu v oblasti obrany. V procese integrácie je však jednou z problematických otázok podpora verejnosti voči samotnému členstvu v NATO. Celkovo možno povedať, že podľa pravidelných prieskumov verejnej mienky je úroveň

z hospodárskeho, sociálneho a civilizačného hľadiska. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku: Bratislava, jún 2007. Dostupné na internete: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/184>

⁴ KORDOŠOVÁ, S. 2008. *Severoatlantická aliancia: Strategické partnerstvá a globálne výzvy.* In Euro-Atlantic Quarterly [online]. EAQ 1/2008. Marec 2008. Str. 20-21. Dostupné na internete: www.eaq.sk

⁵ GLIGORIJEVIĆ, S. 2008. *Krajiny západného Balkánu a euroatlantická integrácia: potreby a výzvy.* In Euro-Atlantic Quarterly [online]. EAQ 1/2008. Marec 2008. Str. 20-21. Dostupné na internete: www.eaq.sk

podpory vstupu do NATO stabilne o poznanie nižšia než podpora integrácie do Európskej únie. Veľmi špecifickým prípadom je Srbsko, ktorého postoj k integrácii do NATO možno vysvetliť hlavne pretrvávajúcim negatívnym vnímaním humanitárnej intervencie NATO v bývalej Juhoslávii v roku 1999.

2 Slabé stránky

2.1 Trh práce a miera nezamestnanosti

Aj keď sa podmienky na pracovnom trhu v celom regióne za posledných pár rokov zlepšili, zapojenie obyvateľstva do pracovného procesu zostáva veľmi nízke a pretrváva i problém s vysokou úrovňou neformálnej práce. Nezamestnanosť v celom regióne postupne klesá, avšak stále zostáva vysoká, pričom vo väčšine krajín je miera nezamestnanosti podstatne vyššia ako je priemer EÚ. Dokonca i rozdiel medzi krajinami regiónu a dvomi krajinami Únie s najvyššou úrovňou nezamestnanosti, Bulharskom a Rumunskom, je značný. Nezamestnanosť v Kosove (43%), Bosne a Hercegovine (39%) a Macedónsku (34%) patrí k najvyšším na svete. V Srbsku je aj napriek pokračujúcim ekonomickým reformám a rastu bez práce skoro 17% obyvateľstva. Podľa odborníkov UNDP pre západný Balkán sú zdrojom vysokej nezamestnanosti pomerne vysoká úroveň miezd a rigidná politika zamestnanosti. Tá bola v týchto krajinách síce pôvodne zavedená s cieľom udržania pracovných miest, avšak mala skôr opačný účinok v podobe obmedzovania tvorby nových perspektívnych pracovných miest. Úroveň nezamestnanosti v Chorvátsku a Čiernej Hore je podstatne nižšia ako v ostatných krajinách, avšak stále dosahuje až okolo 10%.⁶

Čo sa týka situácie na trhu práce, krajiny západného Balkánu utrpeli značné straty obyvateľstva počas vojnových rokov, kedy emigrovalo veľké množstvo obyvateľstva. Podľa odhadov od roku 1989 emigrovalo približne 15% populácie regiónu, čo predstavuje až desať miliónov obyvateľov. Z tohto počtu viac ako polovica emigrovala do zahraničia natrvalo, okolo 3 miliónov emigrantov žije dlhšiu dobu v zahraničí ale pripúšťa návrat domov a približne 2,5 milióna sa po určitom čase, zväčša po skončení otvorených bojov, vrátilo späť do krajiny pôvodu.⁷ Najväčší problém, s ktorým sa tieto krajiny v danej súvislosti musia vyrovnávať do dnešných dní je tzv. „únik mozgov“. Posledných dvadsať rokov totiž väčšina vysokoškolsky vzdelanej pracovnej sily hľadá uplatnenie na zahraničných trhoch, prevažne v štátoch Európskej únie, a to má značný efekt na ekonomiky a rozvoj krajín Západného Balkánu.⁸ Čo sa týka hlavných dôvodov, ktoré viedli a vedú k tak vysokej miere migrácie, je možné vyčleniť tri základné skupiny. Na začiatku deväťdesiatych rokov bola prevažujúcim faktorom migrácie etnická otázka a konflikty s ňou spojené. Veľmi úzko s tým bol spojený podnet politický, hlavne v období etnických čistiek v Bosne a Kosove, avšak i v dnešnej dobe je jedným z významných faktorov odchodu prevažne mladého obyvateľstva. Poslednú kategóriu tvoria dôvody ekonomické vzhľadom na vysokú mieru nezamestnanosti, nízky príjem na obyvateľa alebo nerovnomerné rozdelenie bohatstva v krajine.

⁶ *United Nations Development Programme: SME success crucial to Balkan growth.* 2010 [online]. Bratislava: Bratislava Regional Centre UNDP, 2010. Available on internet: <http://europeandcis.undp.org/poverty/show/A4CC9C8E-F203-1EE9-B6047BA3ED515926>

⁷ TROSHANI, A. 2008. *Problems at the Labour Market in the Western Balkans.* [online]. Shkodra: Shkodra University, 2008. Available at: <http://ces.epoka.edu.al/icbs/16.pdf>

⁸ PÉRIO, G. 2011. *EU-Western Balkans Relations: the European Bermuda Triangle?* [online]. Fondation Robert Schuman: European Issue no. 195, 20th February 2011. Available at: http://www.robert-schuman.eu/doc/questions_europe/qe-195-en.pdf

2.2 Pretrvávajúce regulačné problémy ako bariéra rastu

Podľa správy OECD o západnom Balkáne predstavuje zlepšenie regulačného prostredia kľúčovú oblasť na získanie konkurencieschopnosti, a teda aj na predpoklad budúceho pozitívneho ekonomického rozvoja.⁹ Podľa OECD je v prípade krajín západného Balkánu veľmi dôležité vytvoriť priaznivé prostredie pre príchod zahraničných investorov, ktorí by využili potenciál týchto krajín a napomohli ich ekonomickému rozmachu. S ohľadom na podporu zahraničnej ale i domácej investičnej aktivity však vlády musia podstatne zlepšiť hlavne podnikateľské regulačné prostredie. To znamená zvýšiť efektivitu verejnej správy a nezávislosť súdnictva, odstrániť neformálne bariéry obchodu a posilniť vládu zákona. Aké sú hlavné prekážky prílevu investícií v jednotlivých krajinách regiónu?

Bosna a Hercegovina má veľmi špecifické štátne usporiadanie. Krajina pozostáva z dvoch rovnocenných entít - Republika Srpska (49%) a Federácia Bosna a Hercegovina (51%) a jednej územnej oblasti Brčko. Hlavným problémom, ktorý vyplýva z tohto usporiadania je skutočnosť, že medzi danými entitami v podstate neexistuje jednotný trh. Vnútroštrný trh je obmedzovaný rôznymi administratívnymi, územnými a politickými bariérami, ktoré značne sťažujú samotné fungovanie ekonomiky ako aj zahraničného obchodu. Jedným zo zjavných príkladov je mzdový daňový systém. Dane z príjmu nie sú medzi entitami harmonizované, pričom vo Federácii predstavuje daňové zaťaženie až 69,47% a v Republike Srpskej medzi 42% a 57%. Medzi hlavné problémy, s ktorými by sa potenciálni investori mohli stretnúť patrí aj veľmi komplikovaný proces zakladania spoločnosti na území Bosny a Hercegoviny: vo Federácii je potrebných 54 dní a v Republike Srpskej 33 dní, čo je v porovnaní s krajinami OECD (13,4 dňa) veľmi dlhé obdobie. Dôvodom je skutočnosť, že Bosna a Hercegovina ako jediná krajina Západného Balkánu neimplementovala systematickú reformu procesu registrácie spoločností.¹⁰

V Chorvátsku sa za najzávažnejší regulačný problém považuje dĺžka trvania súdneho procesu, ako aj vysoký počet nedoriešených prípadov. Extrémnym príkladom je prípad jedného dodávateľa automobilových súčiastok, ktorý pre správu OECD uviedol, že vyriešenie jeho sporu o vlastníctvo pôdy trvalo až pätnásť rokov. Ďalšou obchodnou bariérou v Chorvátsku je aj zložitnosť získania stavebného povolenia. Podľa správy Doing Business 2009 vyžadujú chorvátske úrady najväčší počet dokumentov zo všetkých krajín západného Balkánu na získanie povolenia na výstavbu, nehovoriac o porovnaní s krajinami OECD.

V Srbsku došlo len k veľmi nízkemu pokroku v oblasti reštrukturalizácie a privatizácie veľkých a neefektívnych štátnych spoločností. Preto by sa krajina mala okrem iného zamerať aj na podporu privatizácie s cieľom získania technológií a know-how zo zahraničných spoločností. To je jeden zo základných problémov nielen v Srbsku, ale skoro vo všetkých krajinách regiónu. Kým vo svete je v priemere až 90% pracovných miest vytvorených prostredníctvom činnosti súkromného sektora, v krajinách západného Balkánu vytvára súkromný sektor v priemere iba 58% HDP (Albánsko a Macedónsko majú vyšší podiel). Treba však dodať, že súkromný sektor v krajinách západného Balkánu nie je konkurencieschopný, a teda nemôže plne zabezpečovať udržateľný rast a tvorbu pracovných miest. Nízky podiel exportu na HPD a deficit obchodu s tovarom na úrovni 20% sú jasnými indikátormi nedostatku konkurencieschopnosti.

Čo sa týka vyššie uvedených problémov, regulačné zlyhania môžu byť jednoducho odstránené správnymi krokmi zo strany vlády. Navyše odstránenie mnohých z týchto problémov ani nevyžaduje značné finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu, práve naopak

⁹ THE WORLD BANK GROUP/MIGA. 2006. *Investment Horizons: Western Balkans* [online]. Washington D.C.: The World Bank Group, 2006. Available at: www.miga.org/documents/Benchmarking_study_Balkin.pdf

¹⁰ ARAPOVIĆ, A. 2010. *Foreign Policy of Bosnia and Herzegovina: Determinants and Perspectives*. Sarajevo: Bemust, 2010. 140 p. ISBN 978-9958-9892-6-2

ešte môžu pomôcť štátu ušetriť finančné prostriedky. Čo si však riešenie daných problémov vyžaduje je politická vôľa, dialóg medzi verejnosťou a súkromným sektorom a postupovanie podľa strategických odporúčaní.¹¹

3 Príležitosti

3.1 Komparatívne výhody regiónu (na príklade automobilového priemyslu)

V prvom rade región predstavuje rýchlo rozvíjajúci trh s viac ako 150 miliónmi spotrebiteľov, ktorý sa nachádza na prahu Európskej únie. Druhým významným faktorom sú náklady na pracovnú silu, ktoré sú podstatne nižšie ako v strednej a východnej Európe (na úrovni 30 – 70 %), nehovoriac o porovnaní so západnou Európou.¹² Navyše je v danom regióne dostatok kvalifikovanej i nekvalifikovanej pracovnej sily, ktorá oplýva výbornými technickými a jazykovými znalosťami. Ďalšou výhodou je lokálna surovinová základňa ako aj prítomnosť dodávateľov so skúsenosťami v zahraničnom obchode. Navyše celkové náklady v spracovateľskom priemysle sú podstatne nižšie ako vo väčšine členských krajín SVE, pričom práve v týchto odvetviach možno vidieť najväčší potenciál pre ďalší rozmach.¹³

Automobilový priemysel je veľmi dobrým príkladom, na ktorom sa dajú demonštrovať komparatívne výhody západného Balkánu v oblasti spracovateľského priemyslu. Opäť môžeme porovnať prípad krajín dvoch posledných vln rozšírenia s potenciálnym budúcim vývojom v krajinách západného Balkánu. Keď nové členské krajiny vstúpili do EÚ, viaceré z nich zaznamenali výrazný prílev investícií v oblasti automobilového priemyslu, a to aj napriek globálnemu prebytku automobilových výrobných kapacít. Dôvodom bola hlavne veľká vlna presunu automobilových montážnych závodov do niektorých krajín strednej a východnej Európy: do Slovenskej republiky (PSA Peugeot Citroën, Kia), do Českej republiky (PSA/Toyota v Kolíne) a Rumunska (Renault). Podnetov k takémuto investičnému boomu v danom odvetví bolo niekoľko. Krajiny ponúkali výhodné daňové stimuly pre priame zahraničné investície a faktory ako lacná pracovná sila, dobrá infraštruktúra a geografická poloha v srdci rozšírenej Európskej únie s jednoduchým prístupom k východným trhom stavali tieto krajiny do značnej konkurenčnej výhody.¹⁴

Na základe tejto skúsenosti z daného odvetvia a základných trhových trendov je možné, že v blízkej budúcnosti dôjde k ďalšej vlne presunu automobilových montážnych kapacít. Západný Balkán teda teraz stojí pred otázkou ako pritiahnúť investorov a dosiahnuť tak presun kapitálu zo strednej a východnej Európy do svojho regiónu. Väčšina krajín má voči krajinám SVE očividnú komparatívnu výhodu v kľúčových nákladových faktoroch, hlavne čo sa týka nákladov na pracovnú silu. Navyše majú niektoré krajiny západného Balkánu úroveň zdanenia zisku spoločností vo výške 10-15%, čo možno považovať za veľmi priaznivé daňové podmienky pre potenciálnych investorov. No a pokiaľ k uvedenému vezmeme do úvahy ešte aj relatívnu blízkosť regiónu k novým montážnym kapacitám v Slovenskej republike,

¹¹ HERZBERG, B. 2009. Introductory Remarks to the 3rd Meeting of the Working Group on Investment Promotion. In *Developing and promoting the automotive industry in the Western Balkans*. Belgrade: OECD, June 19, 2009. Available on internet: <http://www.oecd.org/dataoecd/63/34/43339645.pdf>

¹² Mzdy v jednotlivých krajinách Západného Balkánu sa podstatne líšia. Albánsko má najnižšiu úroveň miezd; priemerná mesačná mzda je predsatvuje len polovicu priemernej mzdy ďalšej krajine s najnižšou priemernou mzdou – Srbsku. Nasleduje Macedónsko a Bosna a Hercegovina s relatívne vyššou priemernou mesačnou mzdou a Chorvátsko má mzdy na úrovni niektorých krajín SVE.

¹³ THE WORLD BANK GROUP/MIGA. 2006. *Investment Horizons: Western Balkans* [online]. Washington D.C.: The World Bank Group, 2006. Available at: www.miga.org/documents/Benchmarking_study_Balkin.pdf

¹⁴ RADOŠEVIĆ, S. – ROZEIK, A. 2005. *Foreign Direct Investment and Restructuring in the Automotive Industry in Central and East Europe* [online]. London: University College London, March 2005. 41 p. Available on internet: <http://eprints.ucl.ac.uk/17517/1/17517.pdf>

Rumunsku či Rusku, západný Balkán rozhodne predstavuje veľmi vhodného kandidáta na získanie investícií v oblasti automobilového priemyslu.¹⁵

3.1 Diverzifikácia energetických zdrojov Európskej únie

V súčasnosti je Európska únia značne závislá na dodávkach ropy a zemného plynu z Ruskej federácie, čo je z hľadiska jej energetickej bezpečnosti viac ako nežiaduce. A keďže jedným z hlavných cieľov Únie je zabezpečiť svojim členským štátom dlhodobú stabilitu dodávok energie, už niekoľko rokov zvažuje rôzne projekty diverzifikácie zdrojov. Z daného hľadiska by sa juhovýchodná Európa mohla v blízkej budúcnosti stať veľmi dôležitým tranzitným regiónom. V poslednej dekáde sa objavilo niekoľko projektov ropovodu a plynovodu vedúceho čiastočne práve cez územie západného Balkánu. Na jednej strane stoja plány Nabucco či South Stream, avšak možností je oveľa viac.

Jedným z týchto potenciálnych plánov je aj vybudovanie Paneurópskeho ropovodu a plynovodu¹⁶ spájajúceho čiernomorský región so západnou Európou, projekt Konstanca-Terst. Dohoda o implementácii tohto projektu bola podpísaná piatimi participujúcimi krajinami – Chorvátskom, Talianskom, Rumunskom, Srbskom a Slovinskom v apríli 2007 a v roku 2008 bola rumunskou, chorvátskou a srbskou stranou zriadená spoločnosť na realizáciu daného projektu PEO PDC – Pan-European Oil Pipeline Project Development Company. Samotný ropovod predpokladá prepojenie rumunského čiernomorského prístavu Konstanca a talianskeho jadranského prístavu Terst cez srbské mesto Pančevo a chorvátsky Omišalj. Celková dĺžka potrubia by mala byť 1400 km a od svojho sprevádzkovania by malo prepravovať ročne až 90 miliónov ton ropy ročne. Súčasťou projektu je taktiež následné napojenie Paneurópskeho ropovodu na Transalpský ropovod, čím by sa zabezpečili dodávky ropy do Rakúska a Nemecka. Projekt Konstanca-Terst by teda mal prispieť nie len k zníženiu energetickej závislosti na Rusku, ale aj k energetickej bezpečnosti západnej Európy. Ďalšími ambicióznymi projektmi je aj tzv. Transbalkánsky ropovod a plynovod Burgas-Alexandroupolis alebo projekt Burgas-Vlore (AMBO) a iné.¹⁷

Ako už vyplýva zo samotnej plánovanej trasy ropovodu a plynovodu, spolupráca Európskej únie a krajín západného Balkánu je v tomto prípade priam nevyhnutná. Výhody z nej však nebude mať len Európska únia v podobe diverzifikácie energetických zdrojov, ale v značnej miere aj samotné tranzitné krajiny. V prvom rade tieto štáty získajú nový prístup k rope a zemnému plynu na svojom území, ktorý môžu sami využívať a zvýšiť dostupnosť týchto vzácnych zdrojov v regiónoch, ktoré k nim predtým nemali prístup. Značným plusom sú aj samotné poplatky za tranzit cez územie krajiny alebo poprípade zisky z dividend pokiaľ sa tranzitná krajina zapojí do prevádzkovej spoločnosti prostredníctvom lokálnej štátnej firmy. Nepriamym prínosom je pre tranzitné krajiny aj samotná výstavba a údržba ropovodu, resp. plynovodu, ktoré prinášajú množstvo obchodných príležitostí pre priemyselný sektor, či už z hľadiska dodávok materiálu, alebo potreby pracovnej sily. Takýto projekt teda môže

¹⁵ THE WORLD BANK GROUP/MIGA. 2006. *Investment Horizons: Western Balkans* [online]. Washington D.C.: The World Bank Group, 2006. Available at: www.miga.org/documents/Benchmarking_study_Balkin.pdf

¹⁶ PEO PDC - Pan-European Oil Pipeline

¹⁷ BREZÁNI, P. – NIKOLIĆ, M. – STRÁŽAY, T. 2007. *Spôsoby, ktorými môžu krajiny západného Balkánu (resp. Srbsko) prispieť ku zvyšovaniu konkurencieschopnosti a životaschopnosti Európskej únie z hospodárskeho, sociálneho a civilizačného hľadiska*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku: Bratislava, jún 2007. Dostupné na internete: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/184>

ovplyvniť fungovanie celej ekonomiky a napomôcť jej k rýchlejšiemu rastu z krátkodobého ale i dlhodobého hľadiska.¹⁸

4 Hrozby

4.1 Organizovaný zločin a vysoká miera korupcie

Podľa viacerých zdrojov sa dá región západného Balkánu považovať za oblasť zvýšenej koncentrácie organizovaného zločinu s dosahom na Európsku úniu, pričom sa situácia nezlepšuje aj napriek vynaloženej snahe miestnych orgánov presadzovanie práva. K značnému rozšíreniu organizovanej zločinnosti na Balkáne došlo hlavne po rozpadnutí bývalej Juhoslávie, teda začiatkom deväťdesiatych rokov. Na túto skutočnosť mala vplyv ako vtedajšia nestabilná a rýchlo meniac sa politická situácia, tak i ekonomická stagnácia. Medzi najčastejšie prípady organizovanej trestnej činnosti patrí napríklad pašovanie drog, obchodovanie s ľuďmi, pašovanie cigariet či obchod s falšovaným tovarom.

Albánsko patrí medzi krajiny s najväčšími problémami s organizovanou trestnou činnosťou v Európe. Skupiny organizovaného zločinu sa začali aktivizovať najmä po páde komunistického režimu v Albánsku v roku 1991. Tieto skupiny v danom období prevzali tzv. Balkánsku cestu, ktorá bola predtým prevažne v rukách tureckých skupín a rozšírili rozsah svojich aktivít z pašovania tovaru dennej spotreby (alkohol, cigarety) aj na obchod s drogami, ľuďmi a zbraňami. Tejto trestnej činnosti svojim spôsobom napomáhala aj neexistencia komplexného plánu boja proti korupcii a nízke platy štátnych úradníkov a príslušníkov bezpečnostného sektoru, čo napomáhalo rozvoju korupcie. V roku 1997 vypukli v krajine závažné nepokoje po páde pyramidových fondov, ktoré boli nosným prvkom hospodárskeho systému. V tomto období došlo k pádu vlády, začalo sa hromadné rabovanie v obchodoch ale i vojenských skladoch, takže v rukách civilistov skončila časť zbraní a munície. Následne sa pašovanie rôzneho materiálu či už v menšej alebo väčšej forme stal častým zdrojom príjmov.

Rozmach organizovaného zločinu v Srbsku bol na rozdiel od Albánska spojený skôr s ekonomickými problémami. Ekonomické sankcie a embargo v 90. rokoch vo výraznej miere prispeli k rozvoju šedej ekonomiky, ako aj k napojeniu organizovaných zločineckých skupín na politické kruhy a bezpečnostné zložky. Ako príklad možno uviesť jednotku pre špeciálne operácie známu aj ako „Červené Barety“, pričom táto jednotka bola zriadená srbskou tajnou službou a patrila medzi najväčšie skupiny organizovaného zločinu v Srbsku. Polovojenské oddiely si vytvárali aj politické strany, pričom tieto boli jedným z pilierov Miloševićovho režimu a po politickej zmene v roku 2000 sa preorientovali na organizovaný zločin.¹⁹

Čierna Hora si taktiež získala nepriaznivú reputáciu pre podozrenie z pašovania cigariet a organizovaného zločinu, ako aj skorumpovanosť jej verejných činiteľov. Rovnako ako v prípade Srbska, aj v tu zohralo hlavnú úlohu uvalenie medzinárodných sankcií na začiatku 90. rokov, a na to nadväzujúca zlá ekonomická situácia. Pašovanie pohonných hmôt a ďalších artiklov z Albánska sa v tej dobe stalo súčasťou stratégie na udržanie ekonomiky. Čierna Hora sa zapojila do nadnárodného obchodu s pašovaním cigariet, aby získala príjmy v tzv. tvrdej mene. Pašeráci totiž platili čiernohorskej vláde poplatky za tranzit, ktoré následne predstavovali podstatnú časť príjmov do štátneho rozpočtu. Podľa slov bývalého premiéra

¹⁸ POPOVIĆI, V. 2010. *The Hidden Benefits of Southeast European Pipeline Projects*. [online]. Balkananalysis, 21st September 2010. Available on internet: <http://www.balkananalysis.com/energy-sector/2010/09/21/the-hidden-benefits-of-southeast-european-pipeline-projects/>

¹⁹ ANTUŠOVÁ, A. – BREŽANI, P. – KYSEL, M. – STRÁŽAY, T. 2005. *Analýza možných oblastí intenzifikácie spolupráce SR so štátmi západného Balkánu po vstupe do EÚ*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku: Bratislava, september 2005. Dostupné na internete: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/122>

Mila Djukanoviča však nešlo o pašovanie, ale iba o dohodu o tranzite cez krajinu, ktorá bola plne v súlade so zákonom a cigarety, ktoré prišli na územie Čiernej Hory, pochádzali z EÚ a boli znovu exportované aj so všetkými potrebnými dokumentmi.

V Kosove pôsobila v deväťdesiatych rokoch národnooslobodzovacia armáda UČK, ktorá svoje aktivity financovala aj z prostriedkov získaných práve nelegálnou činnosťou. Po prevzatí správy Kosova medzinárodným spoločenstvom došlo k rozpusteniu UČK, pričom časť jej príslušníkov vstúpila do Kosovského ochranného zboru, časť do Kosovskej policajnej služby a časť sa začala angažovať v politických stranách, ktorých predsedami sa stali bývalí predstavitelia UČK. Jedným z nich je aj súčasný premiér dnes už nezávislého Kosova, Hashim Thaci, ktorý v súčasnosti čelí obvineniam z riadenia organizovanej skupiny venujúcej sa obchodu s drogami, zbraňami aj ľuďmi v celej východnej Európe. Najpálčivejšie obvinenia sa však týkajú aktivít s ilegálnym odobrením orgánov prevažne srbským zajatcom počas kosovskej vojny, ktoré boli určené na predaj na čiernom trhu.²⁰

Z uvedených príkladov je zrejmé, že v krajinách západného Balkánu je problémom nie len samotný výskyt organizovaného zločinu, ale hlavne jeho priame napojenie na politických predstaviteľov či bezpečnostné zložky. Toto prepojenie je dôsledkom (i jednou z príčin) rozsiahlej korupcie v regióne. „Slabé štátne inštitúcie, rozvinutá kriminalita, organizovaný zločin s medzinárodným prepojením a korupcia sú vhodnými podmienkami pre pôsobenie teroristických skupín“²¹, pričom región západného Balkánu nie je v tomto duchu výnimkou.

4.2 Ekonomická zraniteľnosť v kontexte globálnej krízy

Krajiny západného Balkánu sú z ekonomického hľadiska veľmi zraniteľné, čo sa preukázalo aj počas súčasnej globálnej ekonomickej krízy. Vo všeobecnosti sa dá zraniteľnosť tej ktorej krajiny voči negatívnym externým vplyvom (ako napríklad už zmienená svetová finančná kríza) odvodiť od troch základných faktorov: vonkajšia (plus domáca) zadlženosť, úroveň likvidných rezerv a hospodársky rast. Citlivosť krajín Západného Balkánu na dianie vo svetovej ekonomike je teda možné vysvetliť hlavne ich vysokou mierou zadlženosti v zahraničí, nedostatočnými rezervami voľne vymeniteľnej meny a vysokými deficitmi platobnej bilancie u jednotlivých krajín. Kým prvá vlna finančnej krízy nemala na tieto krajiny výraznejší dopad, druhá vlna v podobe úverových obmedzení, poklesu exportnej aktivity a narušenia prílevu remitencií značne ovplyvnila ekonomický rast celého regiónu, ktorý sa výrazne spomalil.

Dôvodom oneskoreného prepuknutia krízy v regióne bola relatívne nízka miera otvorenosti krajín. Koefficient otvorenosti ekonomiky²² predstavuje v regióne priemerne okolo 70%, čo je v prípade malých štátov ako sú tie balkánske podpriemerná hodnota. Prvotné príčiny krízy sa teda do daného regiónu nepreniesli na základe toho, že sa tieto krajiny nezapájali v tak vysokej miere do medzinárodného obchodu ako aj vďaka nedostatočne rozvinutému sektoru finančných služieb, ktorý nebol napojený na medzinárodné spoločnosti bojujúce s nezdravými finančnými nástrojmi a derivátmi. O to horšie však krajiny západného Balkánu zasiahla druhá vlna globálnej hospodárskej krízy, vyznačujúca sa takými sprievodnými javmi ako je pokles zahraničného dopytu po tovaroch, pokles prílevu remitencií

²⁰ RE: Kosovský premiér Thaci je hlavou organizovaného zločinu. In EurActiv: 15 decembra 2010. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/rozširovanie/clanok/re-premier-thaci-je-hlavou-kosovskeho-organizovaneho-zlocinu-016394>

²¹ ANTUŠOVÁ, A. – BREZÁNI, P. – KYSEL, M. – STRÁŽAY, T. 2005. *Analýza možných oblastí intenzifikácie spolupráce SR so štátmi západného Balkánu po vstupe do EÚ*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku: Bratislava, september 2005. Dostupné na internete: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/122>

²² Koefficient otvorenosti ekonomiky – podiel exportu a importu k HDP

zo zahraničia, pokles priamych zahraničných ale i ostatných investícií či úverové obmedzenia. A v prípade balkánskeho regiónu boli práve tieto vyššie uvedené prejavy krízy hlavnou príčinou ekonomického poklesu.

Podľa ekonomických prognóz by krajiny západného Balkánu mohli nastúpiť na cestu obnovy podstatne neskôr ako väčšina krajín západnej Európy. Najproblematickejšou otázkou totiž je, ako sa budú krajiny západného Balkánu finančne vyrovnávať s pokrízovým obdobím, keď boli z veľkej časti závislé na externých zdrojoch peňažných prostriedkov, či už vo forme kapitálových investícií alebo pôžičiek. Navyše sú niektoré krajiny ako Bosna a Hercegovina alebo Kosovo zároveň odkázané na značnú zahraničnú finančnú pomoc. Všetky krajiny regiónu budú potrebovať peňažné prostriedky na pokrytie značného rozpočtového deficitu, ktorý vznikol v prvom rade v dôsledku znížených príjmov vzhľadom na nízku ekonomickú aktivitu a v druhom rade v súvislosti so zvýšenými sociálnymi výdavkami a výdavkami na podporu domáceho dopytu ako aj ekonomickej aktivity.

Chorvátsko a Čierna Hora majú lepšiu pozíciu s ohľadom na prílev voľne vymeniteľnej meny počas turistickej sezóny, ostatné krajiny však už menej. Európska únia síce prisľúbila juhovýchodnej Európe finančnú podporu, avšak v súčasnej dobe s ohľadom na situáciu v eurozóne a problémy v členských krajinách je plnenie daného prisľubu zatiaľ odložené na neurčito. Ďalším čiastočným riešením by mohlo byť získanie dodatočných prostriedkov prostredníctvom pôžičiek od medzinárodných inštitúcií ako je Európska investičná banka či Európska banka pre obnovu a rozvoj. Táto možnosť však má v súčasnej dobe tiež podstatné obmedzenia. Nízke hodnotenia úverovej spoľahlivosti v prípade krajín západného Balkánu, ktoré boli v období krízy ešte viac znížené, predstavujú značné obmedzenie pôsobenia týchto ekonomík na globálnych finančných trhoch. S výnimkou Chorvátska totiž žiadna krajina regiónu nedosahuje hodnotenie BBB, ktoré umožňuje vyžiadanie dlhodobej investičnej pôžičky. Poslednou možnosťou by mohlo byť požiadanie o pomoc MMF, avšak vlády to nepovažujú za veľmi vhodné riešenie vzhľadom na to, že je to považované za dôkaz finančnej nestability krajiny a zároveň to na krajinu vyvíja značný tlak kvôli špecifickým požiadavkám MMF.

Zoznam použitej literatúry

1. ANTUŠOVÁ, A. – BREZÁNI, P. – KYSEL, M. – STRÁŽAY, T. 2005. *Analýza možných oblastí intenzifikácie spolupráce SR so štátmi západného Balkánu po vstupe do EÚ*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku: Bratislava, september 2005. Dostupné na internete: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/122>
2. ARAPOVIĆ, A. 2010. *Foreign Policy of Bosnia and Herzegovina: Determinants and Perspectives*. Sarajevo: Bemust, 2010. 140 p. ISBN 978-9958-9892-6-2
3. BREZÁNI, P. – NIKOLIĆ, M. – STRÁŽAY, T. 2007. *Spôsoby, ktorými môžu krajiny západného Balkánu (resp. Srbsko) prispieť ku zvyšovaniu konkurencieschopnosti a životaschopnosti Európskej únie z hospodárskeho, sociálneho a civilizačného hľadiska*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku: Bratislava, jún 2007. Dostupné na internete: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/184>
4. Eurostat: *GDP per capita, consumption per capita and comparative price levels*. 2011 [online]. Brussels: Eurostat. Updated on April 1, 2011. Available on internet: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/GDP_per_capita_consumption_per_capita_and_comparative_price_levels

5. GLIGORIJEVIĆ, S. 2008. *Krajiny západného Balkánu a euroatlantická integrácia: potreby a výzvy*. In Euro-Atlantic Quarterly [online]. EAQ 1/2008. Marec 2008. Str. 20-21. Dostupné na internete: www.eaq.sk
6. HERZBERG, B. 2009. *Introductory Remarks to the 3rd Meeting of the Working Group on Investment Promotion*. In Developing and promoting the automotive industry in the Western Balkans. Belgrade: OECD, June 19, 2009. Available on internet: <http://www.oecd.org/dataoecd/63/34/43339645.pdf>
7. KATHURIA, S. 2008. *Western Balkan Integration and the EU: an Agenda for Trade and Growth* [online]. Washington, D.C.: The World Bank, 2008. 184 p. ISBN 978-0-8231-7472-6. Available on internet: <http://siteresources.worldbank.org/MACEDONIAEXTN/Resources/WesternBalkanintegrationandtheEU.pdf>
8. KORDOŠOVÁ, S. 2008. *Severoatlantická aliancia: Strategické partnerstvá a globálne výzvy*. In Euro-Atlantic Quarterly [online]. EAQ 1/2008. Marec 2008. Str. 20-21. Dostupné na internete: www.eaq.sk
9. PÉRIO, G. 2011. *EU-Western Balkans Relations: the European Bermuda Triangle?* [online]. Fondation Robert Schuman: European Issue no. 195, 20th February 2011. Available at: http://www.robert-schuman.eu/doc/questions_europe/qe-195-en.pdf
10. POPOVIĆI, V. 2010. *The Hidden Benefits of Southeast European Pipeline Projects*. [online]. Balkananalysis, 21st September 2010. Available on internet: <http://www.balkananalysis.com/energy-sector/2010/09/21/the-hidden-benefits-of-southeast-european-pipeline-projects/>
11. RADOŠEVIĆ, S. – ROZEIK, A. 2005. *Foreign Direct Investment and Restructuring in the Automotive Industry in Central and East Europe* [online]. London: University College London, March 2005. 41 p. Available on internet: <http://eprints.ucl.ac.uk/17517/1/17517.pdf>
12. RE: *Kosovský premiér Thaci je hlavou organizovaného zločinu*. In EurActiv: 15 decembra 2010. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/rozširovanie/clanok/re-premier-thaci-je-hlavou-kosovskeho-organizovaneho-zlocinu-016394>
13. THE WORLD BANK GROUP/MIGA. 2006. *Investment Horizons: Western Balkans* [online]. Washington D.C.: The World Bank Group, 2006. Available at: www.miga.org/documents/Benchmarking_study_Balkin.pdf
14. TROSHANI, A. 2008. *Problems at the Labour Market in the Western Balkans*. [online]. Shkodra: Shkodra University, 2008. Available at: <http://ces.epoka.edu.al/icbs/16.pdf>
15. United Nations Development Programme: *SME success crucial to Balkan growth*. 2010 [online]. Bratislava: Bratislava Regional Centre UNDP, 2010. Available on internet: <http://europeandcis.undp.org/poverty/show/A4CC9C8E-F203-1EE9-B6047BA3ED515926>

Kontakt

Ing. Petra Gabrielová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

Ing. Martin GRANČAY
Ing. Nóra SZIKOROVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**AKTUÁLNY VÝVOJ LIBERALIZÁCIE SEVEROATLANTICKÉHO
LETECKÉHO TRHU
– DRUHÝ STUPEŇ OTVORENÉHO NEBA**

martin.grancay@euba.sk
nora.szikorova@euba.sk

Abstrakt

Cieľom predkladanej state je analýza druhej etapy rokovaní o liberalizácii leteckého trhu medzi USA a EÚ prostredníctvom Dohody o otvorenom nebi. Skúmame motívy rokovaní, ich výsledky a predstavujeme možné scenáre vývoja liberalizácie do budúcnosti. Prichádzame k záveru, že druhá etapa rokovaní nepriniesla očakávané výsledky a jej najvýznamnejším dôsledkom je potvrdenie vôle strán naďalej rokovať. Do budúcnosti predpokladáme udržanie statusu quo, resp. pomalé napredovanie v liberalizácii per partes. V prípade kontinuálnej absencie politickej vôle odstrániť zahraničné vlastníctvo aerolínií a udeliť práva kabotáže na strane USA navrhujeme Európskej komisii zmeniť prioritu z prehľbovania liberalizácie prostredníctvom Dohody o otvorenom nebi na jej rozširovanie o nové krajiny.

Kľúčové slová: letecká doprava, severoatlantický trh, otvorené nebo, multilaterálna liberalizácia

Abstract

The aim of the paper is to analyze the second stage of Open Skies negotiations between USA and the EU. We focus on motives of the negotiating parties, outcome of negotiations and scenarios for the future of North-Atlantic liberalization. We come to the conclusion that the second-stage negotiations did not meet expectations; their main result consists in confirming the irreversibility of the first-stage liberalization. Given the current political situation in the USA, the most likely scenario for the next few years is maintaining the status quo, without any significant advances in liberalization. If the US side continues to be reluctant to lift foreign ownership restrictions on airlines and to allow free cabotage, we suggest the EC concentrates on the process of enlargement of the Open Skies Agreement to include more countries, instead of deepening it.

Key words: air transportation, North-Atlantic market, open skies, multilateral liberalization

1 Úvod

Severoatlantický letecký trh¹, ako v súčasnosti najvýznamnejší interkontinentálny letecký trh, zaznamenal po polstoročí relatívnej stagnácie a protekcionizmu od roku 2000 rýchly prechod k liberálnemu obchodno-právnomu usporiadaniu. Pod vedením Európskej komisie boli v období 2003-2007 vedené intenzívne rokovania s USA o radikálnom znížení regulácie severoatlantického trhu, ktoré následne viedli k podpisu *Dohody o otvorenom nebi medzi USA a EÚ*² a v roku 2008 k jej vstupu do účinnosti.

Rokovania o severoatlantickom nebi prebiehali v dvoch etapách. Výsledkom prvej etapy bol samotný podpis *Dohody* a jej vstup do účinnosti. Následne medzi rokmi 2008 a 2010 prebiehali rokovania druhej etapy, ktorých ambíciou bolo zvýšiť stupeň liberalizácie prostredníctvom odstránenia niektorých z pretrvávajúcich obmedzení, primárne obmedzení zahraničného vlastníctva aerolínii.

Cieľom predkladaného článku je analyzovať druhú etapu rokovaní, jej výsledky, komparovať ich výhodnosť pre účastnícke strany a predstaviť možné scenáre ďalšieho vývoja liberalizácie.

2 Dve etapy liberalizácie severoatlantického leteckého trhu po roku 2000

Prvá etapa rokovaní o liberalizácii trhu leteckej dopravy medzi USA a EÚ bola ukončená podpisom *Dohody o otvorenom nebi* a jej vstupom do účinnosti v marci 2008. *Dohoda* predstavovala významný zlom v dovtedajších severoatlantických leteckých vzťahoch, ktoré boli riadené prostredníctvom siete leteckých dohôd na výlučne bilaterálnom základe. Tieto dohody, napriek tomu, že časť z nich bola vysoko liberálna, umožňovali vykonávať prepravné práva iba aerolíniam zo signatárskych štátov, ktoré boli vzhľadom na bilateralitu dohôd vždy práve dva. V realite vtedajšej 15-člennej Európskej únie, každá bilaterálna dohoda jedného členského štátu EÚ s USA diskriminovala aerolínie z ostatných 14 členských štátov. Uzatvorením komplexnej dohody medzi EÚ a USA bola táto diskriminácia odstránená.

Najvýznamnejšie liberalizačné body *Dohody o otvorenom nebi* zahŕňajú:

- uznanie princípu komunitárneho dopravcu, t.j. vzájomné zrovnoprávnenie všetkých aerolínii vlastnených fyzickými a právnickými osobami EÚ;
- voľný prístup k severoatlantickému leteckému trhu pre všetky aerolínie vlastnené fyzickými a právnickými osobami USA a EÚ;
- udelenie práva piatej leteckej slobody;
- udelenie práva siedmej leteckej slobody v nákladnej doprave;
- zrušenie reštrikcií v oblasti cenotvorby;
- zjednodušenie aliančnej spolupráce.³

¹ Pod severoatlantickým trhom pre účely tohto článku rozumieme trh medzi USA a členskými štátmi EÚ.

² Oficiálny názov dohody znie *Dohoda o leteckej doprave medzi Spojenými štátmi americkými a Európskym spoločenstvom a jeho členskými štátmi*. Vzhľadom na nekonkrétnosť a dĺžku tohto označenia budeme v texte používať skrátený názov *Dohoda o otvorenom nebi medzi USA a EÚ*, *Dohoda o otvorenom nebi*, resp. iba *Dohoda*, tak ako je bežné v prácach všetkých odborníkov na túto problematiku.

³ Pre viac informácií k téme upriamujeme pozornosť na naše predchádzajúce publikácie, napr. GRANČAY, M.: *Cesta k otvoremu nebu...*, 2008.

V čl. 21 signatárske strany *Dohody o otvorenom nebi* explicitne deklarovali svoj cieľ napredovať v liberalizácii severoatlantickej leteckej dopravy prostredníctvom tzv. rokovaní druhej etapy. Článok bol do *Dohody* zapracovaný najmä z iniciatívy európskych negociátorov a európskych aerolínií, ktorí neboli spokojní s vyjednanou dohodou a požadovali vyššiu mieru liberalizácie. Európske aerolínie upozorňovali na nevyváženosť *Dohody* a požadovali zrušenie obmedzení v zahraničnom vlastníctve aerolínií USA a plný prístup k miestnemu vnútornému trhu. Rokovania druhej etapy tak mali podľa *Dohody* zahŕňať nasledujúce body:⁴

- a) ďalšiu liberalizáciu dopravných práv;
- b) dodatočné príležitosti zahraničných investícií;
- c) vplyv opatrení na ochranu životného prostredia a obmedzení infraštruktúry na výkon dopravných práv;
- d) ďalší prístup k štátom financovanej leteckej doprave a
- e) poskytnutie lietadla s posádkou.

Článok stanovuje 30-mesačnú časovú lehotu, v ktorej ak strany neuzavrú dohodu o druhej etape, majú právo na pozastavenie výkonu práv obsiahnutých v *Dohode o otvorenom nebi*.

3 Genéza rokovaní druhej etapy

Rokovania v rámci druhej etapy *Dohody o otvorenom nebi* boli otvorené v máji 2008 v slovinskom meste Brdo a po siedmich kolách rokovaní slávnostne uzatvorené podpisom *Protokolu* 24. júna 2010 v Luxemburgu.

Hlavné body rokovaní

Z hľadiska európskych negociátorov, aerolínií a vedeckej verejnosti bolo najdôležitejším bodom rokovaní vzájomné umožnenie ***zahraničného vlastníctva aerolínií***. Súčasná legislatíva USA umožňuje zahraničným investorom vlastniť maximálne 25%-ný podiel na hlasovacích právach amerických leteckých spoločností. Akademická verejnosť a aerolínie na oboch stranách Atlantiku dlhodobo upozorňujú, že toto ustanovenie, zavedené v USA už v roku 1938, vedie k neefektívnosti, obmedzuje prístup aerolínií ku kapitálu, znižuje stupeň konkurencie na trhu a všeobecne zabraňuje konsolidácii sektora leteckej dopravy.⁵ V EÚ je horná hranica zahraničného vlastníctva stanovená ako 50% mínus jeden hlas,⁶ pričom Európska komisia má právomoc (a prejavila aj záujem) tento limit zrušiť.

Vláda G. W. Busha mala niekoľkoročnú ambíciu zvýšiť hranicu obmedzenia zahraničného vlastníctva u amerických aerolínií z 25 na 49%, v Kongrese ale zakaždým narazila na neprekonateľný odpor. Uvedená zmena je pritom z hľadiska riadenia nevýznamná – plná liberalizácia musí zahŕňať umožnenie viac ako 50%-ného podielu zahraničného vlastníctva aerolínií. Tabuľka 1 predstavuje prehľad najvýznamnejších argumentov odporcov uvoľnenia pravidiel vlastníctva a protiargumenty jeho zástancov.

Najhlasnejšími kritikmi liberalizácie zahraničného vlastníctva aerolínií sú Ministerstvo obrany USA a americké odbory. Ministerstvo obrany sa obáva o znefunkčnenie systému Civil Reserve Air Fleet (CRAF), v ktorom sa americké aerolínie na báze dobrovoľnosti zaväzujú

⁴ Dohoda o leteckej doprave, 2007/339/EC, čl. 21.

⁵ Pozri napr. CHANG, Y. – WILLIAMS, G.: *Changing the Rules...*, 2001, s. 208-210.

⁶ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1008/2008 o spoločných pravidlách prevádzky leteckých dopravných služieb v Spoločenstve, čl. 4, ods. f.

poskytnúť v prípade potreby vymedzený počet lietadiel americkej armáde. Ministerstvo obrany predpokladá, že zahraničný vlastník – a to aj napriek výhodám, ktoré program prináša⁷ – nebude mať záujem o účasť v CRAF, čo ohrozí reakcieschopnosť americkej armády. Hlavným problémom amerických odborov je obava o stratu pracovných miest a potenciálne outsourcovanie údržby lietadiel a niektorých iných prác do zahraničia. Záujmové skupiny z oblasti obrany a leteckých odborov majú pritom silný vplyv v Kongrese, bez ktorého súhlasu je zmena vlastníckych zákonov nemožná.

Tabuľka 1 – Umožnenie vlastníctva aerolínií USA občanmi EÚ – pre a proti

ARGUMENT PROTI LIBERALIZÁCIÍ	PROTIARGUMENT
Obavy o národnú bezpečnosť	
Sektor leteckej dopravy je kritickou zložkou obranyschopnosti krajiny. Armáda si v rámci programu Civil Reserve Air Fleet tvorí rezervu civilných lietadiel, ktoré môže použiť v prípade nutnosti. Povoľenie zahraničného vlastníctva aerolínií by mohlo ohroziť ich ochotu zúčastňovať sa tohto dobrovoľného programu.	Podobné obavy z liberalizácie civilnej námornej dopravy sa ukázali ako neopodstatnené.
Obavy z nižších bezpečnostných štandardov leteckej dopravy v EÚ.	Európske bezpečnostné štandardy nie sú slabšie ako americké. Navyiac, americký dopravca sa aj v prípade zahraničného vlastníctva bude musieť riadiť domácimi predpismi USA.
Ekonomické obavy	
Sektor leteckej dopravy je strategickým odvetvím s najvyšším významom pre národnú ekonomiku. Zahraničné vlastníctvo jednotlivých jeho súčastí je preto neprijateľné.	V iných strategických odvetviach v USA (vrátane telekomunikácií, námornej dopravy a ťažby ropy) bolo povolené zahraničné vlastníctvo. Negatívne ekonomické dopady sa nepreukázali.
Obavy o sociálne istoty	
Umožnenie zahraničného vlastníctva povedie k prepúšťaniu amerických zamestnancov, k ich nahradeniu lacnejšou pracovnou silou z EÚ a k outsourcovaniu niektorých prác do Európy.	Skúsenosti z uvoľnenia vlastníckych reštrikcií v rámci EÚ dokazujú opak. Pracovná sila zo západnej Európy nebola nahradená lacnejšou pracovnou silou zo strednej a južnej Európy.
Národná hrdosť	
Obava zo zrušenia mnohých stratových lokálnych leteckých spojení.	Žiadne aerolínie nemajú záujem prevádzkovať neekonomické letecké spojenia bez podpory štátu.
Obava o stratu vlastníckej a riadiacej kontroly nad tradičnými americkými aerolíniami.	Uvedená obava je čisto prejavom národnej hrdosti. Aerolínie vlastnené a riadené občanmi EÚ nepredstavujú pre USA žiadnu hrozbu. Nedá sa predpokladať zmena kultúrnej identity aerolínií.

Zdroj: vlastné spracovanie.

Je zaujímavé, že inokedy aktívne európske odbory zastávajú v prípade liberalizácie zahraničného vlastníctva aerolínií neutrálnu pozíciu – a to aj napriek tomu, že z teoretického hľadiska môžu použiť rovnaký argument proti liberalizácii ako ich americké náprotivky. Dôvod tohto paradoxu podľa nášho názoru najvýstižnejšie vysvetlil zástupca generálneho tajomníka Asociácie európskych aerolínií (AEA) Fabio Gamba: „Európske odbory sa naučili prežiť medzi 27 sociálnymi systémami. 28 by bolo iba o jeden viac – žiaden veľký problém.“⁸

⁷ Aerolínie, ktoré vstúpia do programu CRAF, majú garantovaný každoročný podiel na leteckých zákazkách obstarávaných Ministerstvom obrany USA.

⁸ KNIBB, D.: Ownership Rules: Stepping Stones, 2010.

Ďalším dôležitým bodom v rokovaníach o druhej etape *Dohody o otvorenom nebi* bola **d'alsia liberalizácia dopravných práv**. Americká strana požadovala rozšírenie dopravných práv siedmej slobody. Európska strana k rovnakej požiadavke pridala snahu o získanie práv deviatej slobody v USA, t. j. kabotáže. V prípade, ak by sa vyjednávačom EK podarilo v rokovaníach získať prístup k vnútornému trhu USA pre európske aerolínie, 70-ročná debata o pravidlách vlastníctva aerolínií by sa stala bezpredmetnou. Udelenie kabotáže znamená, že ktorékoľvek európske aerolínie by mali právo prevádzkovať lety medzi ľubovoľnými bodmi v USA. Hlavný motív v pozadí za snahou o odkúpenie amerických aerolínií by tak prestal existovať. Rovnako, všetky argumenty odporcov zahraničného vlastníctva aerolínií by prestali mať význam. Je preto zrejmé, že hlavní odporcovia zahraničného vlastníctva aerolínií (Ministerstvo obrany a odbory) nesúhlasili ani s uvoľnením kabotáže. Proti právu kabotáže sa postavili aj ďalšie významné záujmové skupiny: americké aerolínie a Ministerstvo dopravy.

Inými významnými bodmi rokovania boli americká snaha o uvoľnenie prísnych európskych nočných **hlukových reštrikcií na letiskách**, koordinácia postupu v **environmentálnej problematike** a európska snaha o ďalšie **zreformovanie programu Fly America** (pozri časť 3.4.1).

Protokol o druhej etape Dohody o otvorenom nebi

24. júna 2010 bol v Luxemburgu slávnostne podpísaný *Protokol, ktorým sa mení a dopĺňa dohoda o leteckej doprave medzi Spojenými štátmi americkými a Európskym spoločenstvom a jeho členskými štátmi, podpísaná 25. a 30. apríla 2007* (ďalej len *Protokol*).⁹ Medzi jeho najvýznamnejšie ustanovenia patria:

- udelenie práva 7. slobody aerolíniám USA pre lety medzi EÚ a 5 inými určenými krajinami **za podmienky**, že USA umožnia väčšinové vlastníctvo a účinnú kontrolu svojich aerolínií;
- udelenie práva 7. slobody aerolíniám EÚ pre lety medzi USA a 5 inými určenými krajinami **za podmienky**, že EÚ predpísaným spôsobom zmení legislatívu týkajúcu sa prevádzkových obmedzení podmienených hlukom na letiskách;
- rozšírenie pôsobnosti Spoločného výboru;
- zosilnenie spolupráce v oblastiach bezpečnosti a environmentálnych štandardov;
- rozšírenie prístupu aerolínií EÚ k doprave v rámci programu Fly America;
- explicitné uznanie, že „účelom príležitostí, ktoré vyplynuli z dohody, nie je narušiť štandardy práce alebo pracovné práva a zásady stanovené v príslušných právnych predpisoch zmluvných strán“.

Z hlavných bodov rokovania, ktoré sme prezentovali v predchádzajúcej časti, sa napokon do finálnej verzie *Protokolu* nepodarilo v plnej miere a bezpodmienečne zapracovať ani jeden (tab. 2). Jedinými dvomi bodmi, ktoré sa blížila deklarovaným predstavám rokovacích strán, sú čiastočné uvoľnenie pravidiel programu Fly America¹⁰ a zosilnená spolupráca v oblasti environmentálnej problematiky.

⁹ Pozri Úradný vestník Európskej únie, L 223, 2010.

¹⁰ Program vlády USA vymedzujúci pravidlá štátnych zamestnancov pri cestovaní leteckou dopravou, zahŕňajúci dezináciu aerolínií.

Tabuľka 2 – Druhá etapa rokovaní o otvorenom nebi – ciele EÚ a USA

CIELE USA			CIELE EURÓPSKEJ KOMISIE
Udelenie práv 7. slobody pre aerolínie USA	⊗ ⁽¹⁾	⊗ ⁽²⁾	Udelenie práv 7. slobody pre komunitárne aerolínie
Uvoľnenie nočných obmedzení hluku na letiskách v EÚ (2)	✗	✗	Recipročné udelenie práv kabotáže
		✗	Zrušenie amerických obmedzení na zahraničné investície v aerolínách (1)
		1/2	Reformovanie programu Fly America

Legenda: ✓ - cieľ dosiahnutý

½ - cieľ čiastočne dosiahnutý

✗ - cieľ nedosiahnutý

⊗ - cieľ dosiahnutý podmienene, t. j. právo bude udelené až po splnení podmienky označenej v zátvorke.

Zdroj: vlastné spracovanie.

Udelenie práv siedmej slobody je podmienené predchádzajúcim písomným vyhlásením Spoločného výboru o splnení v *Protokole* uvedených podmienok. Aby aerolínie EÚ mohli v plnej miere využívať práva siedmej slobody, právne predpisy EÚ a jej členských štátov vo veci zavedenia prevádzkových obmedzení podmienených hlukom na veľkých letiskách¹¹ musia obsahovať ustanovenie o právomoci Európskej komisie preskúmať tieto obmedzenia a prijať príslušné právne kroky. Aby aerolínie USA mohli v plnej miere využívať práva siedmej slobody, musia USA povoliť väčšinové zahraničné vlastníctvo a účinnú kontrolu svojich aerolíní. Z uvedených podmienok je splnenie prvej reálne. Očakávať splnenie podmienky na strane USA je po skúsenostiach z minulosti a pri pohľade na súčasné zloženie Kongresu USA utopické. Myslíme si, že možnosť získania širšej sady práv siedmej slobody ako bolo dohodnuté v prvej etape *Dohody* je pre Kongres slabá motivácia k zmene ustanovení o zahraničnom vlastníctve aerolíní.

Veľkou – avšak očakávanou – prehrou negociátorov EÚ je fakt, že *Protokol* sa nezmieňuje o prístupe európskych aerolíní na vnútorný trh USA, a to ani podmienene.

4 Kritika a možné scenáre vývoja

Protokol uzatvorený po završení rokovaní druhej etapy *Dohody o otvorenom nebi* podľa nášho názoru jednoznačne zaostáva za očakávaniami a jeho ekonomický význam je minimálny. V žiadnom prípade neprináša dosiahnutie nového stupňa liberalizácie; ide skôr o písomné potvrdenie politickej vôle naďalej rokovať. Ako bolo poukázane v tabuľke 2, nepodarilo sa dosiahnuť žiaden z cieľov rokujúcich strán, okrem cieľa vyvolania ďalších rokovaní. V súčasnosti sa preto zdá, že pre zvýšenie stupňa liberalizácie severoatlantického leteckého trhu smerom k vytvoreniu spoločnej severoatlantickej leteckej zóny budú potrebné rokovania tretej etapy. Tvrdíme, že druhá etapa rokovaní skončila neúspechom a aktéri severoatlantického leteckého trhu od jej výsledkov môžu abstrahovať. Až úspešné výsledky tretej etapy rokovaní (ak k nim v budúcnosti dôjde) povedú k vzniku nového usporiadania severoatlantického leteckého trhu.

¹¹ Viac ako 50000 pohybov civilných podzvukových lietadiel ročne. Pozri čl. 6 Protokolu.

S ohľadom na potenciálne rokovania tretej etapy existujú podľa nášho názoru 3 možné scenáre budúceho vývoja otvoreného neba medzi USA a EÚ: úplná liberalizácia trhu, zachovanie statusu quo a návrat k protekcionizmu.

Úplná liberalizácia trhu

Z makroekonomického hľadiska je úplná liberalizácia severoatlantického leteckého trhu najlepším riešením. Plne liberálne trhové usporiadanie umožní flexibilitu reakcií trhových subjektov na zmeny na trhu, povedie k zvýšeniu efektivity a maximalizuje spotrebiteľský prebytok. Z hľadiska teórie vlastníckych práv¹² bude plná liberalizácia znamenať zrušenie všetkých prekážok, ktoré zabraňujú aerolíniám plne využívať výnosy svojho podnikania – t. j. internalizáciu výnosov aerolínií.

Úplná liberalizácia severoatlantického leteckého trhu bude znamenať vytvorenie spoločnej leteckej zóny, charakterizovanej slobodným poskytovaním leteckých služieb, neobmedzeným vlastníctvom aerolínií, spravodlivými pravidlami politiky hospodárskej súťaže a voľným leasingom lietadiel.¹³ V danom usporiadaní budú všetkým aerolíniám zo signatárskych krajín udelené práva 1.-9. leteckej slobody (tzn. vrátane kabotáže).

Vytvorenie spoločnej severoatlantickej leteckej zóny je od konca 90. rokov cieľom Európskej komisie. Vyjednávači EÚ v prvej ani v druhej etape rokovaní o otvorenom nebi neuspeli s presadením tejto idey na americkej strane; bez významných politických zmien v USA alebo štrukturálnych zmien na svetovom leteckom trhu sa preto nedá očakávať pokrok ani v rokovaniach o tretej etape otvoreného neba (pozri diskusiu o argumentoch odporcov liberalizácie v tabuľke 1). Z politického hľadiska môžu byť akcelerátorom liberalizácie voľby do Kongresu v novembri 2010, keď v Snemovni reprezentantov získala väčšinu Republikánska strana.¹⁴ Vzhľadom na demokratickú prevahu v Senáte a demokratického prezidenta je ale reálne očakávať zmenu až od roku 2013, v prípade víťazstva republikánskeho kandidáta v prezidentských voľbách 2012. Ani zmena vlády však nie je garanciou zmeny leteckej politiky. Je zjavné, že udelenie práv siedmej slobody nie je pre amerických politikov dostatočnou motiváciou pre pristúpenie k vyššiemu stupňu liberalizácie. Tou bude zrejme až strata trhového podielu amerických aerolínií v prospech leteckých megadopravcov z Blízkeho východu a Číny.

Zachovanie statusu quo

Druhou možnosťou vývoja otvoreného neba medzi EÚ a USA je dlhodobé zachovanie *statusu quo* v súčasnej podobe alebo s menšími zmenami. *Dohoda o otvorenom nebi* obsahuje v čl. 21, ods. 3 ustanovenia o druhej etape rokovaní a možnosti pozastaviť poskytovanie práv vyplývajúcich z tejto *Dohody* v prípade nedosiahnutia pokroku v rokovaniach o druhom stupni. Naopak, *Protokol* o druhom stupni otvoreného neba neobsahuje žiadne ustanovenia o rokovaniach tretej etapy, a teda nezahŕňa ani časový harmonogram ďalšej liberalizácie severoatlantického trhu. Za týchto okolností je pokračovanie rokovaní o liberalizácii možné iba pri zhode záujmov oboch strán, čo sa v súčasnosti javí ako nereálne.

¹² Pozri napr. ALCHIAN, A. – DEMSETZ, H.: The Property Right Paradigm. In: Journal of Economic History, 1973, Vol. 33, no. 1, s. 16-27.

¹³ CHANG, Y. – WILLIAMS, G.: Changing the Rules..., 2001, s. 214.

¹⁴ Analytici za náznak zmeny považujú predovšetkým prevapujúcu prehru demokrata Jima Oberstara v doplnujúcich voľbách do Kongresu. Oberstar bol členom Snemovne reprezentantov od roku 1974 a od roku 2007 viedol Komisiu pre dopravu a infraštruktúru. Bol známy svojimi antiliberalizačnými postojmi, v uplynulých rokoch napríklad obhajoval prísnu reguláciu leteckých aliancií. Od Komisie pod novým vedením sa očakáva väčší príklon k filozofii ekonomického liberalizmu v doprave.

Dnešný stav liberalizácie severoatlantického leteckého trhu neumožňuje úplnú konsolidáciu jednotlivých trhových účastníkov. Cezatlantické vlastníctvo aerolínií ani cezatlantické mergery nie sú povolené. Aerolínie na severoatlantickom trhu preto spolupracujú na báze aliancií. Analytici upozorňujú, že každá z troch globálnych aliancií dnes má imunizovaný spoločný podnik¹⁵, pričom jeho výhody sú porovnateľné s výhodami mergeru.¹⁶ Ako tvrdia Jeffrey Shane, bývalý štátny tajomník USA pre dopravnú politiku a Warren Dean, aliancie umožňujú aerolíniám „efektívne reagovať na zmeny v podnikateľskom prostredí, a to bez nesenia nákladov, oneskorení, problémov a trvalých záväzkov ktoré by boli spojené s úplným mergerom.“¹⁷ Na druhej strane je nutné zohľadniť problémy spojené so zložitým systémom aliančného rozhodovania a relatívne nízkych synergických efektov. Aliancie sú preto iba dočasným, suboptimálnym riešením.

Návrat k protekcionizmu

Najradikálnejšou možnosťou budúceho vývoja je ukončenie platnosti *Dohody o otvorenom nebi* a návrat k protekcionizmu založenom na bilaterálnych zmluvách. *Dohoda* obsahuje v článku 23 ustanovenie, ktoré umožňuje ktorejkoľvek zo strán jednostranne ukončiť platnosť *Dohody* s výpovednou lehotou predstavujúcou dve dopravné sezóny (t. j. minimálne 1 rok).

V súčasnosti neidentifikujeme žiadnu významnú záujmovú skupinu s agendou ukončiť platnosť *Dohody*. Teoretickou možnosťou je používanie tejto hrozby Európskou komisiou ako karty pri rokovaníach s USA o zrušení obmedzení zahraničného vlastníctva aerolínií. Analytici ale upozorňujú, že pre žiadnu zo strán by návrat k predchádzajúcemu právnomu stavu nebol výhodný. Navyiac, potenciálne zrušenie *Dohody* je spojené s „problémom spätného získania vajec z praženice“¹⁸ a pre aerolínie by znamenalo významné reštrukturalizačné náklady.¹⁹

Z uvedených scenárov zo strednodobého hľadiska za najreálnejšie pokladáme udržanie *statusu quo*. V dlhodobom horizonte očakávame zmenu postoja americkej strany a dovŕšenie budovania severoatlantickej spoločnej leteckej zóny. Táto zmena postoja bude reakciou na znižujúci sa podiel amerických aerolínií na svetovej leteckej doprave a na širokú medzinárodnú liberalizačnú iniciatívu zo strany EÚ. Ďalšou reálnou možnosťou je preorientovanie politiky EK zo snáh o prehĺbenie liberalizácie na snahu o jej rozšírenie. *Dohoda o otvorenom nebi* by tak mohla v budúcnosti byť nielen dohodou medzi USA a EÚ, ale aj napr. Kanadou, Austráliou, Novým Zélandom a ďalšími leteckými veľmocami.

5 Záver

Po komplexnej analýze motívov a výsledkov druhej etapy rokovaní o otvorenom nebi možno urobiť jednoznačný záver, že pre severoatlantickú liberalizáciu nepredstavuje takmer žiaden prínos. Jej najväčším pozitívom je potvrdenie nezvratnosti liberalizácie prvého stupňa. Sme toho názoru, že cieľ Európskej komisie vytvoriť voľnú severoatlantickú leteckú zónu s plnou kabotážou a bez obmedzení vlastníctva aerolínií, je zo strednodobého horizontu

¹⁵ Imunizovaný, t. j. schválený v rámci antimonopolnej politiky na strane USA Ministerstvom dopravy (DoD) a na strane EÚ Európskou komisiou.

¹⁶ KNIBB, D.: *Ownership Rules: Stepping Stones*, 2010.

¹⁷ SHANE, J. N. – DEAN, W. L.: *Alliances, Immunity and the Future of Aviation*, 2010.

¹⁸ NEELS, K.: *Future of Open Skies – Will We Implement Phase II, and What Will it Look like?*, 2008.

¹⁹ Zrušenie *Dohody* by medziiným znamenalo ukončenie existencie všetkých transatlantických aliancií, uzatvorenie liniek poskytovaných v rámci práva 7. slobody, viedlo by k zmenám vo vlastníckych štruktúrach aerolínií a k návratu k menej efektívnemu usporiadaniu transatlantických leteckých sietí.

vzhľadom na záujmy americkej strany nereálny. Liberalizácia s veľkou pravdepodobnosťou bude pokračovať pomaly, *per partes*, a to v oblastiach bez silnej opozície, resp. sa vzťahy obmedzia na udržiavanie *statusu quo*.

Európskej komisii – v prípade nemožnosti dosiahnutia prehĺbenia liberalizácie s USA – navrhujeme zamerať sa na rozšírenie *Dohody o otvorenom nebi* o nové krajiny, ako to umožňuje čl. 18, ods. 5 tejto dohody. V súčasnosti má Európska únia uzatvorené komplexné dohody o otvorenom nebi aj s Kanadou a Brazíliou, pričom rokovania prebiehajú s ďalšími leteckými veľmocami, vrátane Austrálie a Nového Zélandu. Ako ideálnu stratégiu vidíme rokovania po troch osiach: (1) kontinuálne rokovania s USA o prehĺbení liberalizácie; (2) separátne rokovania o liberalizácii s tretími krajinami; a (3) rokovania o prístupení tretích krajín k *Dohode o otvorenom nebi*.

Zoznam použitej literatúry

1. ALCHIAN, A. – DEMSETZ, H.: The Property Right Paradigm. In: *Journal of Economic History*, 1973, Vol. 33, no. 1, s. 16-27.
2. CHANG, Y. – WILLIAMS, G.: Changing the Rules – Amending the Nationality Clauses in Air Services Agreements. In: *Journal of Air Transport Management*, 2001, Vol. 7, s. 207-216.
3. *Dohoda o leteckej doprave*. Úradný vestník Európskej únie, L 134, 2007.
4. GRANČAY, M.: Cesta k otvorenému nebu – genéza vzťahov EÚ-USA. In: *Medzinárodné vzťahy 2008* (zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie). Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2009. S 229-237. ISBN 978-80-225-2823-8.
5. KNIBB, D.: Ownership Rules: Stepping Stones. [Online.] In: *Airline Business*, 18.8.2010. [Citované 7.4.2011.] Dostupné na internete: <http://www.flightglobal.com/articles/2010/08/18/346319/ownership-rules-stepping-stones.html>.
6. *Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1008/2008 o spoločných pravidlách prevádzky leteckých dopravných služieb v Spoločenstve*.
7. NEELS, K.: *Future of Open Skies – Will We Implement Phase II, and What Will it Look like?* [Online.] 33rd Washington: FAA Aviation Forecast Conference, 2008. [Citované 6.4.2011.] Dostupné na internete: http://www.faa.gov/news/conferences_events/aviation_forecast_2008/agenda_presentation/media/kevin_neels.pdf.
8. *Protokol, ktorým sa mení a dopĺňa dohoda o leteckej doprave medzi Spojenými štátmi americkými a Európskym spoločenstvom a jeho členskými štátmi, podpísaná 25. a 30. apríla 2007*. Úradný vestník Európskej únie, L 223, 2010.
9. SHANE, J. N. – DEAN, W. L.: Alliances, Immunity and the Future of Aviation. In: *The Air & Space Lawyer*, 2010, Vol. 22, no. 4.

Kontakt:

Ing. Martin Grančay

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
85235 Bratislava
E-mail: martin.grancay@euba.sk

Ing. Nóra Szikorová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

85235 Bratislava

E-mail: nora.szikorova@euba.sk

Mgr. Michal GREGUŠKA

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UCM TRNAVA

POLITICKÉ ASPEKTY BELGICKÉHO ROKU BEZVLÁDIA

Abstrakt

Belgicko si v apríli roku 2011 pripomenulo výročie, počas ktorého krajina zotráva v politickej kríze, keď jednotlivé politické strany nedokázali vytvoriť vládne zoskupenie. Pozadie tejto krízy tvoria autonomistické nálady holandsky hovoriaceho Flámska a francúzsky hovoriaceho Valónska, ktoré najvýraznejším spôsobom komplikujú proces kreovania stabilnej exekutívy a odsúvajú jej akcieschopnosť na neurčito. Cieľom príspevku je analýza vzniknutej patovej situácie so zreteľom na vývoj belgického politického systému ako aj jeho medzinárodné dôsledky.

Kľúčové slová: Belgicko, stranický systém, federalizmus, parlamentné voľby, autonómia

Abstract

Belgium has in April 2011, recalled the anniversary, during which the country remains in political crisis, when various political parties have failed to create a government coalition. Background of this crisis are autonomist sentiment Dutch-speaking Flanders and French-speaking Wallonia, the clearest way to complicate the process of creating a stable executive and relegate its ability to act indefinitely. The aim of this paper is to analyze the deadlock with regard to the development of the Belgian political system and its international consequences.

Key words: Belgium, Party System, Federalism, Parliamentary Elections, Autonomy

1 Kľúčové determinanty politickej krízy v Belgicku

Vývoj belgického federalizmu zaznamenal najdôležitejšie okamihy až v priebehu 20. storočia. Krajina a spoločnosť, ktorá sa v roku 1830 osamostatnila spod holandského vplyvu, mala len minimum dôvodov k fragmentácii nadobudnutého štátneho útvaru, čoho dôkazom bola aj voľba zachovania konštitučnej monarchie na čele s panovníkom ako zjednocujúcim prvkom. Vzostup nacionalistických nálad na oboch stranách dvojjazyčného Bruselu možno pozorovať od 60. rokov 20. storočia, kedy nadobudli relevantného významu na premenu politických inštitúcií i stranického systému. (Říchová 2009: 12)

Vyvrcholením celého procesu postupného konštitučného federalizovania a narastajúcej územnej heterogenosti bol až rok 1993, v ktorom krajina definitívne zanechala unitárne usporiadanie a prešla na federatívny model štátneho zriadenia. Ústavne bolo zadané rozdelenie na flámske, valónske a nemecké spoločenstvo, ako aj flámsky, valónsky a bruselský región. Najmä novovzniknuté regionálne útvary nadobudli ústavnou zmenou množstvo autonómne orientovaných kompetencií predovšetkým v oblasti poľnohospodárskej politiky, obchodu a ochrany životného prostredia. Taktiež boli vytvorené zákonodarné

a vládne orgány v rámci flámskej i valónskej komunity s pomerne rozsiahlymi právomocami. (Říchová 2009: 21)

Rok 1993 však nemožno označiť ako obdobie zavŕšenia dezintegračných snáh v belgickom politickom systéme. Aj v nasledujúcom období prevládali tendencie k posilňovaniu právomocí jednotlivých regiónov na úkor celoštátnych inštitúcií, ktoré pretrvávajú dodnes a sú hlavným determinantom aktuálnej politickej situácie. Niektorí autori dokonca upustili od označovania belgického štátneho zriadenia ako federalistického a prikláňajú sa skôr k označeniu konfederácia.

Za kľúčového aktéra z hľadiska vývoja belgického federalizmu možno označiť politické strany a ich fragmentovanosť v rámci stranického systému. Tá sa taktiež nevyvíjala hneď od vzniku Belgického kráľovstva v 19. storočí, ale je produktom povojnového vývoja a konsociačného charakteru realizácie politiky.

Podľa Chytílka možno označiť prelom 50. a 60 rokov za počiatky partokracie v Belgicku. Práve v tomto období prišlo k intenzívnejšej artikulácii záujmov jednotlivých regiónov a spoločenstiev ako aj názorovej eskalácii v rámci tradičných politických strán, ktoré sa dovtedy až na určité špecifiká neodkláňali od zaužívaného trendu v okolitých západoeurópskych demokraciách. Stranícky systém tak bol tvorený relevantnými politickými subjektmi zastupujúcimi každý z troch základných pilierov – liberálny, konzervatívny i sociálny. V 60. a 70. rokoch však nastalo štiepenie všetkých troch základných línií na princípe teritoriálnej vyhranenosti, ktorý „viedol *de facto* k vzniku dvoch stranických systémov – flámskeho a valónskeho“. (Chytílek 2005: 127) Scenár štiepenia troch najrelevantnejších politických strán bol spôsobený taktiež vznikom menších subjektov, ktoré svoju oblasť pôsobnosti sústredili práve na regionálnej úrovni. Významným spôsobom sa tým pričínili o úbytok voličskej podpory trom najsilnejším stranám, ktoré v záujme zachovania si dominancie v stranickom systéme, uchýlili sa k rovnakému kroku teritoriálnej vyhranenosti.

Vznik dvoch stranických systémov tak priniesol zaujímavý prvok – federálnu konštitučnú monarchiu, avšak bez politických strán pôsobiacich na federálnej úrovni. Tiež potrebu povolebnej spolupráce a vytvárania koalíčnej federálnej vlády, avšak v zastúpení politických strán, ktoré v prevažnej miere nepreferujú či neuznávajú princípy federálneho zriadenia, ale skôr reprezentujú záujmy regionálnych jednotiek. Prítomnosť tohto aspektu mala preto veľmi dôležitý význam pre ďalší inštitucionálny vývoj Belgicka. Vytvorenie koalíčného zoskupenia pozostávajúceho z heterogénne orientovaných zástupcov predstavovalo mnohokrát neprekonateľnú prekážku, následné udržanie tejto spolupráce počas celého funkčného obdobia zázrak. Za posledných 50 rokov sa tak v Belgicku stihlo vystriedať celkom 28 vlád.

OBDOBIE	PREMIÉR	STRANA	KOALÍCIA
1961 – 65	Lefèvre	CVP	PSC/CVP a BSP/PSB
1965 – 66	Harmel	PSC	PSC/CVP a PSB/BSP
1966 – 68	Vanden Boeynants I	PSC	PSC/CVP a PSB/BSP
1968 – 71	Eyskens IV	CVP	PSC/CVP a PSB/BSP
1972 (I-XI)	Eyskens V	CVP	PSC/CVP a PSB/BSP
1972 – 73	Leburton	PSB	PSC/CVP a BSP/PSB a PLP/PVV
1974 (IV-VI)	Tindemans I	CVP	CVP/PSC a PLP/PVV
1974 – 77	Tindemans II	CVP	CVP/PSC a PLP/PVV a RW
1977 – 78	Tindemans III	CVP	CVP/PSC a PSB/BSP a FDF a VU
1978 – 79	Vanden Boeynants II	PSC	PSC/CVP a PSB/BSP a FDF a VU
1979 – 80	Martens I	CVP	CVP/PSC a PS/SP a FDF

1980 (I-IV)	Martens II	CVP	CVP/PSC a PS/SP
1980 (V-X)	Martens III	CVP	CVP/PSC a PS/SP a PRL/PVV
1980 – 81	Martens IV	CVP	CVP/PSC a PS/SP
1981 (IV-XI)	Eyskens VI	CVP	CVP/PSC a PS/SP
1981 – 85	Martens V	CVP	CVP/PSC a PRL/PVV
1985	Martens VI	CVP	CVP/PSC a PRL/PVV
1985 – 88	Martens VII	CVP	CVP/PSC a PRL/PVV
1988 – 91	Martens VIII	CVP	CVP/PSC a PS/SP a VU
1991 – 92	Martens IX	CVP	CVP/PSC a PS/SP
1992 – 95	Dehaene I	CVP	CVP/PSC a PS/SP
1995 – 99	Dehaene II	CVP	CVP/PSC a PS/SP
1999 – 03	Verhofstadt I	VLD	VLD/MR a SP.A/PS a ECOL./AGAL.
2003 – 07	Verhofstadt II	VLD	VLD/MR a SPA.SPIRIT/PS
2007 (VI-XII)	Verhofstadt	VLD	povolebná kríza
2007 – 08	Verhofstadt III	VLD	CD&V/CDH a VLD/MR a PS
2008 (III-XII)	Leterme I	CD&V	CD&V/CDH a Open VLD/MR a PS
2008 – 09	Van Rompuy	CD&V	CD&V/CDH a Open VLD/MR a PS
2009 – 10	Leterme II	CD&V	CD&V/CDH a Open VLD/MR a PS
2010 –	Leterme	CD&V	povolebná kríza

Zdroj: ŘÍCHOVÁ, B.: Belgické království: od unitarismu k federaci s otazníkem. In: Říchová, B. a kol.: Západoevropské politické systémy. Praha, Vysoká škola ekonomická, 2009, s. 28

Koaličné vlády v sebe skrývajú významný potenciál k vnútorným rozporom a o vláдах belgických to platí dvojnásobne. Politické strany sa prostredníctvom rozsiahlych koaličných dohôd snažia toto nebezpečenstvo minimalizovať a práve preto vlády stále čelia nebezpečenstvu kolapsu pred koncom svojho 4-ročného funkčného obdobia. Priemerná dĺžka trvania belgických vlád od roku 1946 zodpovedá osemnástim mesiacom. (Deschouwer 2009: 120) Tento údaj však môže byť mierne zavádzajúci, nakoľko sú v ňom zahrnuté aj obdobia extrémnej nestability belgickej politiky pri prijímaní štátnych reforiem predovšetkým v 70. a 80. rokoch. V 90. rokoch sa situácia stabilizovala najmä vďaka formálnemu naplneniu reforiem. Štyri po sebe nasledujúce federálne vlády potom vládli celé 4-ročné funkčné obdobia.

Vo všeobecnosti sú belgické vlády považované za značne autonómneho aktéra, najmä vo vzťahu k parlamentu. Napriek tomu, že prioritnou pre každú belgickú vládu je otázka získania dôvery, ak jej ju parlament vysloví, neskôr má nad vládou relatívne obmedzenú moc. Pády jednotlivých exekutív sú teda skôr dôsledkom neprekonateľných rozporov medzi vládnymi politickými stranami. (Frogner 1997: 86)

Fakt, že belgické vlády sa tešia istej autonómnosti nemá žiaden vplyv na to, že ich pády sú častým javom. Od roku 1978, keď nadišlo k rozdeleniu poslednej tzv. pilierovej strany, boli okrem štyroch vlád v období relatívnej stability (od začiatku 90. rokov) všetky vládne koalície ukončené predčasne. Najčastejšou príčinou pádu sa stal medzistranícky spor spôsobený jazykovo-teritoriálnym konfliktom.

2 Kontextuálna dimenzia vytvárania koalícií

Na základe vyššie uvedených charakteristík je možné identifikovať základné podmienky určujúce podobu koaličných vlád v Belgicku. Formovanie, trvanie a ukončenie

belgických koalíčných vlád je podmienené jednak historicky a jednak je dané súčasnými formálnymi i neformálnymi pravidlami.

Historicky je jednou z najdôležitejších príčin súčasnej praxe vo vytváraní vládnych koalícií fragmentácia stranického systému, ktorá zmenila počet hráčov na politickej scéne. Stranícky systém sa rozšíril o strany, ktoré sa primárne zameriavali na jazykové témy. Zo začiatku neboli nové politické strany považované za subjekty s koalíčným potenciálom a vo vláдах sa objavovali len zriedka a pomerne krátko. Hlavnými aktérmi pri vytváraní vlád tak boli strany tradičné.

Koalíčným vládam neprosperovalo ani exponovanie jazykových problémov. Vstup nových hráčov spôsobil rozpad všetkých tradičných strán. Vo všetkých troch prípadoch prišlo k rozpadu po páde koalície, ktoré spôsobilo jazykové napätie. Tradičné politické strany už nemali za potrebu vyhľadávať a vymýšľať kompromisy medzi jazykovými frakciami a vnútrostranícka situácia sa preto pre zainteresované strany zjednodušila. Táto zmena neprinesla do politického systému pokoj, práve naopak závažný problém v podobe nestability vlády. Téma jazykového rozdelenia Belgicka už nemohla byť vyriešená kompromisom v rámci strán. Tento fakt sa stal problémom celej vlády a bolo nemožné vyhnúť sa nestabilite politického systému. Jazyková problematika vyústila do frakcionalizácií politických zoskupení podľa jazyka čiže rozdelenie stranického systému na flámsku a valónsku časť. Flámski voliči nemohli voliť frankofónne strany a naopak. Bolo logickým vyústením, že flámske strany boli viazané istým morálnym kódexom a primárne hájili všetky flámske záujmy, rovnako ako valónske strany záujmy frankofónnych Belgičanov.

Politické strany súperia najmä na federálnej úrovni ale voliči im vystavujú vysvedčenia len na regionálnej úrovni. To jednotlivým subjektom ideálne nahráva a preto si môžu dovoliť vyrukovať s pomerne radikálnymi požiadavkami. Snaha o kompromis sa v poslednej dobe posúva do úzadia a súdržnosť vládnej koalície je z tohto dôvodu veľmi krehká.

Dnešná forma koalíčných vlád je tvorená mnohými inštitucionálnymi pravidlami, ktoré majú tendenciu naberať neformálnu podobu a vychádzajú z mnohoročnej praxe. Jediným skutočne konštitucionálnym v pravom slova zmysle je jazyková rovnocennosť. Príkladom je rovnaký počet ministrov z oboch území. Okrem tohto príkladu existuje ešte veľké množstvo nepísaných pravidiel, ktorých záväzný charakter poukazuje k tradícii a povahe belgickej demokracie ako takej.

Ako už bolo spomenuté, belgické vlády sú založené na kompromisoch. Ak sa však náhodou objaví téma, na ktorej sa koalícia nedokáže dohodnúť, dochádza k tomu, že strany sa snažia vyhnúť definitívnemu riešeniu problematiky, ktoré by mohlo spôsobiť vládnu krízu. Výnimkou pre takéto prípady sú samozrejme otázky spojené s jazykovým napätím. Tu proces prebieha odlišným spôsobom, nakoľko obe zainteresované strany vnímajú túto tému ako dôležitú. Preto ak sa jedna z častí koalície rozhodne ignorovať túto otázku aj napriek tomu, že sa chce vyhnúť koalíčnej kríze, dospeje sa k výsledku, že ignorancia spôsobí krízu.

Drvivá väčšina belgických vlád vychádza z predpokladu, že pre svoje stabilné fungovanie je nevyhnutná istota parlamentnej väčšiny. Ak koalícia nemá väčšinovú podporu, nie je považovaná za skutočnú vládu. Znamená to, že ak chce koalícia získať v parlamente podporu, musí byť väčšinová. V Belgicku existuje veľmi málo záznamov o menšinových vláдах. Potreba väčšinových vlád je veľmi úzko spätá s bipolárnou štruktúrou vlády i celej krajiny. Belgické vlády sú symetrické najmä v zmysle jazykového štiepenia. Ak vo vláde sedia napr. frankofónni socialisti, členmi vlády budú taktiež i socialisti z Flámska. Toto pravidlo je tak isto nepísané a do roku 2007 nedošlo k sformovaniu vlády, ktorá by toto pravidlo nerešpektovala. Požiadavka symetrie sa netýka regionálnych strán, práve preto vládu sformovanú v roku 1988, v ktorej okrem obidvoch kresťansko-demokratických strán a taktiež obidvoch socialistických strán zasadol Ľudový zväz, nie je možné považovať za asymetrickú.

Ak sa jedna strana rozhodne z koalície vystúpiť, znamená to nielen stratu parlamentnej väčšiny ale aj stratu jazykovej rovnováhy, na ktorej je každá koalícia postavená. Je úplne jedno, či koalíčná vláda zostane po takomto kroku väčšinová alebo nie, je to irelevantné, pretože jej ďalšia existencia nie je z dôvodu asymetrie reálna. Akákoľvek zmena vládnej koalície preto automaticky znamená aj jej faktický koniec. (Deschouwer 2009: 133)

Belgické strany tvoria politické centrá jednotlivých subkultúr spoločnosti, ktoré prechádzajú takmer všetkými sférami verejného života. Na úrovni elít plnia konsenzuálnu úlohu, snažia sa predísť situáciám, v ktorých by rozdelenie medzi subkultúrami posilňovalo odstredivé tendencie. Z hľadiska životaschopnosti koalícií závisí všetko na správaní a stratégií ich členov a úloha parlamentu je v tomto prípade takmer irelevantná. Napr. vskutku okrajová úloha v prípade zániku vládnej koalície, ak vláda dôjde ku konštatovaniu, že jej budúcnosť je nereálna. Premiér, bez toho aby to oznámil parlamentu, oznámi abdikáciu priamo kráľovi. K abdikácii je však potrebné podotknúť, že táto prax je posilnená požiadavkami symetrických vlád, tzn. ak by mala vláda napriek asymetrii dostatočnú podporu, vyjadrenie parlamentu na jej zániku nemôže nič zmeniť.

Ďalšou premennou, ktorá významným spôsobom určuje podobu belgických vlád je podoba volebného dizajnu. Pomerný volebný systém produkuje v Belgicku veľmi proporčné výsledky. To spolu s absenciou celoštátnych strán prakticky znemožňuje niektorej zo strán dosiahnuť parlamentnú väčšinu. Koalíčné vlády tak sú ich nevyhnutným dôsledkom. V kontexte týchto podmienok neznamená výhra vo voľbách istotu, že víťazná strana bude nakoniec zostavovať vládnu koalíciu alebo že bude jej členom. O tom, či sa strana stane súčasťou koalíčnej vlády, rozhoduje okrem jej vlastného aj výsledok ich jazykového protipólu. Dôvodom je teritoriálne nestále rozloženie politickej podpory pre strany z jednej ideovej rodiny. Strany, ktoré sú vo svojom regióne najsilnejšími a strany z druhého regiónu, pochádzajúce s rovnakej ideologickej rodiny, sú najpravdepodobnejšími členmi koalíčných vlád.

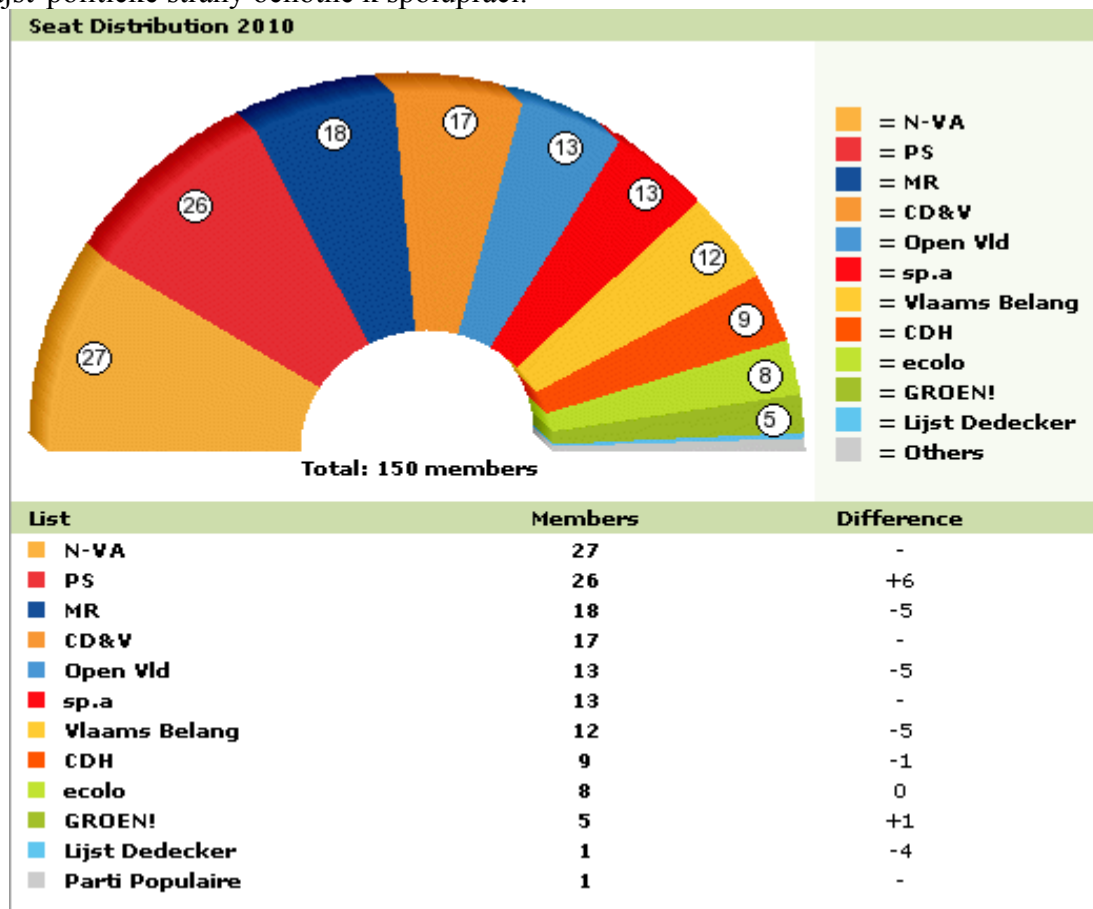
Ďalším faktorom, ktorý do značnej miery ovplyvnil formovanie vládnych koalícií bola povinnosť revidovať ústavu, aby bolo možné dosiahnuť väčšiu autonómiu pre regióny a komunity. K dosiahnutiu týchto zmien bolo potrebné získať dvojtretinové parlamentné väčšiny. Za týmto účelom boli v minulosti sformované štyri koalície v rokoch 1978, 1980, 1988 a 2007. Jedine v roku 1980 sa vládnej koalícií samotnej podarilo presadiť ústavnú zmenu. Všetky ostatné úpravy ústavného textu boli prijaté už len so súhlasom nevládných strán. (Deschouwer 2009: 152)

Uvedené časti politického systému determinujú podobu belgických koalíčných vlád už od svojej prvej štátnej reformy, ktorá zavádzala federatívne usporiadanie. Dodržiavanie neformálneho pravidla symetrie pri formovaní vládnych koalícií bolo trvalým rysom belgickej koalíčnej politiky, ktorý podtrhoval jej konsociačný charakter. Vývojová tendencia však v posledných rokoch naznačuje odklon od pravidiel o etnickom federalizme a taktiež stále menšou ochotou po konsenze. Toho dôkazom sú napr. federálne voľby konané v roku 2007 a predovšetkým situácia, ktorá po nich nastala. Ich prekvapujúci výsledok viedol k vôbec najdlhšiemu koalíčnému vyjednávaniu v histórii štátu, ktoré vyvrcholilo sformovaním asymetrickej vlády. V tieni koalíčných vyjednaní bola otázka o možnom rozdelení štátu.

3 Parlamentné voľby 2010 ako belgický symbol akcieneschopnosti

Po parlamentných voľbách v roku 2010 vznikla podobne ako v roku 2007 patová situácia, ktorá však znamenala pre Belgičanov ešte komplikovanejší proces vytvárania koalíčného zoskupenia. V júni 2011 to bude už rok od parlamentných volieb, počas ktorého politické strany nedokázali nájsť kompromis vo svojich programových požiadavkách. Panovník Albert II. prostredníctvom inštitútu sprostredkovateľa doposiaľ nedokázal vybrať

politickú osobnosť, ktorej by sa podarilo v rámci jednotlivých vyjednávaní dosiahnuť úspech a nájsť politické strany ochotné k spolupráci.

Zdroj: Chamber Seat Distributions 2010. In: Federal Public Services Home Affairs [cit. 2011-05-23], Dostupné na: http://polling2010.belgium.be/en/cha/seat/seat_CKR00000.html.

Vo voľbách sa stala najúspešnejším kandidujúcim subjektom N-VA so ziskom 27 kresiel, ktorá veľmi zreteľne a dlhodobo vyjadruje svoje jednoznačné stanovisko k postaveniu Flámov v Belgicku a požaduje ešte výraznejší presun kompetencií do rúk jednotlivých regionálnych vlád a zákonodarných zborov. Okrem vyššie spomínaných komplikácií pri zostavovaní vlády možno považovať práve víťazstvo N-VA za najdôležitejší aspekt belgického bezvládia, ktoré sa svojou dĺžkou trvania suverénne zaradilo na čelo rebríčka nielen v tejto krajine. Líder tejto politickej strany Bart De Wever doposiaľ nedal výraznejšie najavo, že by mala N-VA upustiť od deklarovaných stanovísk.

Druhou najsilnejšou stranou sa stala valónska PS, ktorá získala v dolnej komore belgického parlamentu len o jedno kreslo menej. V situácii kreovania exekutívy je však považovaná za pragmatickejšiu, čoho dôkazom je aj určenie jej lídra Elio Di Rupo a formovateľom vlády kráľom Albertom II. už v troch prípadoch.

Vývoj kreovania vlády:

- 13. 06. 2010 voľby
- 17. 06. 2010 Bart De Wever (N-VA) sa stal sprostredkovateľom
- 08. 07. 2010 Elio Di Rupo (PS) sa stal formovateľom
- 04. 09. 2010 Danny Pieters (N-VA) a André Flahaut (PS) sa stali sprostredkovateľmi
- 08. 10. 2010 Bart De Wever (N-VA) sa stal sprostredkovateľom
- 21. 10. 2010 Johan Vande Lanotte (SP.A) sa stal sprostredkovateľom

02. 02. 2011 Didier Reynders (MR) sa stal sprostredkovateľom
 02. 03. 2011 Wouter Beke (CD&V) sa stal sprostredkovateľom
 16. 05. 2011 Elio Di Rupo (PS) sa stal formovateľom

Prognóza najbližšieho vývoja v Belgicku je veľmi diskutabilná. Nepredpokladá sa scenár dohľadného zostavenia vládneho kabinetu, naopak je veľmi pravdepodobné dovŕšenie jedného kalendárneho roku od volieb bez zostavenia vládneho kabinetu. Dôležitú úlohu bude aj naďalej zohrávať panovník, v ktorého záujme by taktiež malo byť promptné vyriešenie politickej krízy, ktorá nevrhá najpriaznivejší pohľad na krajinu. Najpravdepodobnejší scenár teda ponúka možnosť vypísania nových parlamentných volieb.

Prognóza dlhodobiejšieho vývoja Belgického kráľovstva je ešte komplikovanejšia. Najdiskutovanejšou otázkou sa stáva rozdelenie federácie, ako najideálnejší príklad je uvádzané Československo. Problematika delenia federácie však až doposiaľ bola skôr nosnou témou politických strán, než samotnej spoločnosti. A v konečnom dôsledku bude záležať práve na rozhodnutí spoločnosti, ako sa v rozhodujúcej situácii k tejto otázke postaví.

Porovnávanie s Československom nie je taktiež celkom namieste. Krajiny s dlhodobo etablovanými demokratickými inštitúciami a „návykmi“ jednoducho neinklinujú k deformačným činom. Ak by aj k takému scenáru nadišlo, priebeh a výsledky by vykazovali odlišný charakter. Belgicko by však mohlo byť aj tzv. spúšťačom podobných nálad v západnej Európe, ako napr. v Spojenom kráľovstve či Taliansku. Európska únia by tak dosiahla presne opačný, než zjednocujúci efekt.

Zaujímavým je v tomto ohľade aj zamyslenie sa nad tým, aký význam má pre doterajšiu jednotu Belgicka prítomnosť monarchu. Vo všeobecnosti je zaužívaná predstava, že panovník býva v konštitučných monarchiách predovšetkým zjednocujúcim prvkom. Aj napriek snahám súčasného panovníka zastávať takúto funkciu, belgická spoločnosť nevykazuje prvky prílišnej oddanosti a úcte kráľovskej korune, ako je tomu napr. v Spojenom kráľovstve. Aj pre Alberta II. a monarchiu ako takú je preto aktuálna politická kríza dôležitou skúškou.

Zoznam skratiek:

CDH	Centre Démocrate Humaniste	Humanistické demokratické centrum
CD&V	Christen-Democratisch en Vlaams	Flámska strana kresťanských demokratov
CVP	Christelijke Volkspartij	Kresťanská ľudová strana
FD	Front Démocratique Francophones	Frankofónny demokratický front
MR	Mouvement Réformateur	Reformné hnutie
N-VA	Nieuw-Vlaamse Alliantie	Nová flámska aliancia
PLP/PVV	Parti de la Liberté et du Progres/ Partij voor Vrijheid en Vooruitgang	Strana slobody a pokroku
PRL	Parti Réformateur Libéral	Liberálna reformistická strana
PS/SP	Parti Socialiste/ Socialistische Partij	Socialistická strana
PSB/ BSP	Parti Socialiste belge/ Belgische Socialistische Partij	Belgická socialistická strana
PSC	Parti Social-Chrétien	Kresťansko-sociálna strana
RW	Rassemblement Wallon	Valónske zjednotenie
SP.A	Socialistische Partij Anders	Alternatívna socialistická strana
VLD	Vlaamse Liberalen en Democraten	Flámski liberáli a demokrati
VU	Volksunie	Ľudová únia

Zoznam použitej literatúry

1. Chamber Seat Distributions 2010. In: Federal Public Services Home Affairs [cit. 2011-05-23], Dostupné na:
http://polling2010.belgium.be/en/cha/seat/seat_CKR00000.html
2. CHYTÍLEK, R.: Benelux. In: Strmiska, M. (ed.): Politické strany moderní Evropy. Praha, Portál, 2005, s. 121 – 174
3. DESCHOUWER, K.: The politics of Belgium. Governing a divided society. London, Palgrave Macmillan, 2009
4. FROGNIER, A.-P.: Belgium: A Complex Cabinet in a Fragmented Polity. New York, St. Martin´s Press, 1997
5. ŘÍCHOVÁ, B.: Belgické království: od unitarismu k federaci s otazníkem. In: ŘíCHOVÁ, B. a kol.: Západoevropské politické systémy. Praha, Vysoká škola ekonomická, 2009, s. 14 – 57.

Kontakt:

Mgr. Michal Greguška

Katedra politológie

Filozofická fakulta

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Nám. J. Herdu 2

917 01 Trnava

Slovenská republika

Ing. Martin GREŠŠ, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ANALÝZA POPULAČNEJ POLITIKY A POPULAČNÝCH PROBLÉMOV VO SVETOVOM HOSPODÁRSTVE

gress@euba.sk

Abstrakt

Populačná politika a populačné problémy krajín vo svetovom hospodárstve sú aktuálnymi témami medzinárodných vzťahov v súčasnosti. Dynamika populácie v krajine má priamy socioekonomický efekt na rast a rozvoj danej krajiny a zároveň ovplyvňuje aj iné krajiny, ktoré sú zapojené do medzinárodnej deľby práce. Cieľom príspevku je analýza populačnej politiky a hlavných populačných problémov vlád krajín na rôznom stupni ekonomického rozvoja, ktorým musia čeliť v 21. storočí.

Kľúčové slová: Populácia, populačná politika, HIV/AIDS, starnutie populácie, fertilita

Abstract

Population policy and population problems of countries in world economy are up to date topics in contemporary international relations. Population dynamics within particular country has direct socioeconomic effects on growth and further development of that country and concurrently it affects other countries engaged in international division of labor. The aim of the article is to analyze population policy and main population problems governments of countries at different levels of economic development have to face in the 21st century.

Keywords: Population, population policy, HIV/AIDS, population ageing, fertility

1 Úvod

Významný vplyv na zmeny v demografickom prechode jednotlivých krajín zapojených do medzinárodnej deľby práce a do svetového hospodárstva má prijatie populačnej politiky v jednotlivých krajinách. Orientácia na populačnú politiku súvisí predovšetkým s problémami v sociálno-ekonomickom rozvoji krajín, najmä rozvojových, a preto sa vlády týchto krajín rozhodli venovať otázke, vplyvu a vzťahom populačného rastu a ekonomického rozvoja. Jednou z prvých krajín sveta, ktorá začala uplatňovať populačnú politiku, bola India v 50. rokoch 20. storočia. V nasledujúcich desaťročiach sa k nej pridali aj ďalšie rozvojové krajiny. V súčasnosti sa populačná politika uplatňuje nielen v rozvojových krajinách, ale aj vo vyspelých krajinách. Dôvody jej zavedenia sú však diametrálne odlišné od situácie v menej vyspelých a najchudobnejších krajinách.

V 90. rokoch minulého storočia sa na populačnú politiku celosvetovo vyčleňovalo ročne približne 5 mld. USD, pričom prevažná väčšina týchto zdrojov sa použila priamo na programy plánovania rodiny (tzn. na antinatalnú politiku).

Všeobecne môžeme populačnú politiku definovať ako súbor opatrení, pomocou ktorých sa vláda snaží o reguláciu, prípadne kontrolu, demografických procesov v danej krajine, pričom ide predovšetkým o reguláciu rastu počtu obyvateľstva a zabezpečenie vhodnej vekovej štruktúry obyvateľstva.

2 Populačná politika

Vplyv populačnej politiky na reprodukčné správanie obyvateľstva danej krajiny sa sleduje na dvoch úrovniach:

- pronatálna politika (realizácia potreby mať deti),
- antinatalná politika (vytváranie potreby jednotlivcov a rodín mať taký počet detí, ktorý by zodpovedal záujmom a podporoval záujmy celej spoločnosti).

Prvý typ populačnej politiky prevláda v krajinách, ktoré majú problémy so starnutím populácie. Jedným z hlavných faktorov vplyvu na formovanie populačnej politiky je nízka miera fertility celkovej populácie v danej krajine. Manželské páry uprednostňujú kariéru pred rodinou a snažia sa zabezpečiť sa. Až neskôr sú takéto páry ochotné založiť si rodinu a mať deti. Väčšinou sa nesnažia mať čo najvyšší počet detí, ale len jedno, prípadne dve. Takáto pronatálna politika prevláda v takmer všetkých vyspelých krajinách súčasného sveta, pretože počet narodených detí je v nich príliš nízky a dochádza k výraznému starnutiu populácie.

V prípade antinatalnej politiky je situácia presne opačná a vlády v krajinách, kde sa táto politika uplatňuje, prijímajú opatrenia na zabránenie populačnej explózie či príliš veľkého rastu počtu detí. Zvyčajne sa antinatalná politika označuje aj ako program plánovania rodiny, v rámci ktorého sa kontroluje počet detí narodených manželským párom, pričom cieľom je dosiahnuť čo najmenší počet detí v rodine (napr. politika jedného dieťaťa v Číne). Tento typ politiky je možné sledovať v rozvojových krajinách, kde v priebehu 20. storočia došlo k prudkému rastu počtu obyvateľstva. Tento rast prispel k rastu chudoby v týchto krajinách, pričom zároveň chudoba tiež prispieva k nekontrolovateľnému počtu rastu obyvateľstva. V prípade chudobných rodín totiž väčší počet detí znamená určitú záchrannú stratégiu prežitia domácnosti v oblastiach, kde prevláda vysoká miera detskej a dojemnej úmrtnosti.

Pronatálna politika je síce využívaná predovšetkým vo vyspelých krajinách, v minulosti ju však využili aj niektoré rozvojové krajiny. Počas vlády N. Ceaușesca v Rumunsku¹ v 60. rokoch minulého storočia sa prijala dôrazná pronatálna politika. V roku 1966 sa stali potraty nezákonné a prijali sa tvrdé opatrenia zamerané na kontrolu dostupnosti antikoncepčných prostriedkov. V nasledujúcom roku tak došlo k výraznému rastu miery pôrodnosti, čo však následne viedlo k problémom v oblasti vzdelania, zamestnanosti a bývania v čase, ako sa populačná vlna konca 60. rokov posúvala medzi jednotlivými vekovými skupinami. Čo sa týka iných rozvojových krajín, aj Saudská Arábia využila pronatálnu politiku, hlavným dôvodom tu však bola snaha o upevnenie politickej moci. V rokoch 1975 – 2000 tak v Saudskej Arábii dochádzalo k populačnému rastu na úrovni 4,22 %, pričom v rokoch 1980 – 1990 to bolo dokonca až 5,3 %² (tzn. zdvojnásobenie populácie každých 13 rokov). V regióne Stredného východu pronatálnu politiku s cieľom posilniť si

¹ Rumunsko bolo v rokoch 1964 – 1989 považované za rozvojovú krajinu ako jediná centrálné plánovaná ekonomika bývalého Východného bloku. Podľa: <http://www.romaniaunog.org/issues/ecosoc.htm>.

² Spracované podľa údajov z World Population Prospects – The 2008 Revision, s. 550.

politické postavenie využil aj Izrael. Populačný rast v tejto krajine však výrazne zaostával v uvedenom období za rastom v Saudskej Arábii. V rokoch 1975 – 2000 to bolo na úrovni 2,38 %³. Na ázijskom kontinente využila pronatálnu politiku aj Malajzia. V roku 1984 bola v krajine oficiálne uvedená tzv. Nová populačná politika, na základe ktorej boli ženy vedené k tomu, aby mali aspoň 5 detí. Hlavným dôvodom zmeny populačnej politiky v Malajzii neboli politické dôvody, ale obavy z dominancie ostatných okolitých národov, najmä obavy z dominancie čínskej populácie na úkor malajzijskej. Ďalšou ázijskou krajinou, ktorá využila pronatálnu politiku bol Singapur. V 80. rokoch minulého storočia došlo k nedostatku pracovných síl a preto bola v roku 1987 sformulovaná populačná politika, ktorá nabádala najmä páry s vyšším vzdelaním, aby mali tri a viac detí.

V súčasnosti však dochádza v rozvojových krajinách k opačnému trendu a namiesto pronatálnej politiky sa presadzuje antinatálna politika. Tento presun na opačný extrém, mať čo najmenej detí a znížiť populačný rast na minimum, súvisí predovšetkým s obavami z vyčerpania prírodných zdrojov a z nerovnováhy medzi populáciou a zdrojmi, ku ktorej dochádza pre rýchly populačný rast. V úvode tejto časti sme spomínali, že jednou z prvých krajín, ktoré zaviedli antinatálnu politiku, bola India už v 50. rokoch minulého storočia (v roku 1952). Išlo predovšetkým o politiku dvojdetnej rodiny. Napriek tomu, že populačná politika Indie dosiahla určité úspechy, nedošlo k zmene, ktorá sa očakávala. Tou bolo zastavenie rastu počtu obyvateľstva ku koncu storočia. V roku 1950 v Indii žilo 372 mil. obyvateľov, no k roku 2000 to už bolo viac ako 1 mld. obyvateľov. V súčasnosti sa odhaduje počet obyvateľov Indie na viac ako 1,2 mld. ľudí⁴. Krajiny sveta si postupne uvedomovali nutnosť zavádzania populačnej politiky, ktorá by viedla k postupnému znižovaniu prirodzeného prírastku, hlavne v rozvojových krajinách, a preto sa členské krajiny na pôde OSN už v roku 1965 dohodli na poskytovaní poradenských služieb pre programy plánovania rodiny v rozvojových krajinách. Do roku 1976 sa podarilo iniciovať tieto programy v 63 rozvojových krajinách. Indonézia je v súčasnosti štvrtou najľudnatejšou krajinou sveta s približne 230 mil. obyvateľov (pozri tabuľku 6). V roku 1970 prijala program plánovania rodiny ako jeden z kľúčových predpokladov na dosiahnutie ekonomického rastu. V rokoch 1970 – 2010 sa podarilo v tejto krajine výrazne znížiť priemerný počet detí na ženu z 5,26 na 2,76⁵. Pravdepodobne najznámejším príkladom plánovania rodiny je program plánovania rodiny v Číne prostredníctvom kontroly pôrodnosti a uplatňovania systému odmien a sankcií. Podobne ako v Indonézii, aj v Číne sa podarilo výrazne znížiť pôrodnosť, keď v roku 1970 bola hrubá miera pôrodnosti 36,9 a do roku 2010 klesla na 13,5 dieťaťa na 1 000 obyvateľov⁶. V rámci programov plánovania rodiny sa využívajú rôzne výhody pre rodiny, ktoré sa rozhodnú obmedziť počet detí. V Južnej Kórei sa v rámci programu využíva bezplatné, prípadne preferenčné zdravotné ošetrovanie, v Singapure preferenčné vzdelávanie detí z takýchto rodín, v Bangladéši, jednej z krajín s najvyššou hustotou obyvateľstva na km², zase ženám rozdávať bezplatne sári.

Čo sa týka antinatálnej politiky v rozvojových krajinách v súčasnosti, badať značné rozdiely v rámci geografického rozdelenia rozvojových krajín. Kým programy plánovania rodiny sú pomerne bežný jav v ázijských krajinách, nevyužívajú sa v takom rozsahu aj v oblasti Latinskej Ameriky a Afriky, kde sa nachádzajú ostatné rozvojové krajiny. Pritom Afrika je kontinent, kde sa nachádzajú najchudobnejšie krajiny sveta a kde je tiež najvyšší prirodzený prírastok zo všetkých kontinentov. V rámci týchto dvoch regiónov sa identifikovali faktory, ktoré viedli k odmietaniu programov plánovania rodiny. V prípade

³ Tamtiež.

⁴ Tamtiež, s. 276.

⁵ Tamtiež.

⁶ Tamtiež, s. 184.

Latinskej Ameriky je to oficiálny zákaz a odmietanie používania antikoncepčných prostriedkov zo strany katolíckej cirkvi, ktorá má významný vplyv v týchto krajinách. Napriek tomu však dôkazy naznačujú (Potter, 2004), že z mikroekonomického pohľadu jednotlivé rodiny neberú do úvahy pohľad cirkvi na kontrolu pôrodnosti. V tom prípade by nemalo nič brániť prijatiu programu plánovania rodiny v týchto krajinách. Na druhej strane sú však názorom cirkvi na danú problematiku ovplyvnení politickí vodcovia týchto krajín, a preto sa programy plánovania rodiny v krajinách Latinskej Ameriky nepodarilo spustiť. V prípade Afriky bránia celoplošnému prijatiu programov plánovania rodiny podobné faktory, ale na rozdiel od katolíckej viery v tomto regióne prevládajú pôvodné formy náboženstiev a odlišné kultúrne zvyklosti, ktoré majú vplyv na počet detí v rodine. Preto sú programy plánovania rodiny neúspešné už vo svojich zárodkoch. Okrem regiónu Latinskej Ameriky a Afriky na veľkosť rodín vplyva aj postavenie žien v spoločnosti. Moslimské krajiny sú silne patriarchálne, muži môžu mať viac ako jednu ženu. Tieto ženy však nedostávajú takmer žiadne vzdelanie, nepracujú a venujú sa len domácnosti. Počet detí v takýchto rodinách prevyšuje celosvetový priemer, po iránskej revolúcii napr. stúpila priemerná ročná miera populačného rastu v Iráne na 3,3 %⁷. V podstate však možno konštatovať, že v prípade regiónov Latinskej Ameriky, Afriky a arabských krajín zohráva podstatný vplyv na implementáciu programov plánovania rodiny náboženstvo a kultúra a preto v týchto krajinách nedochádza k významnému rozvoju takýchto programov.

3 Analýza hlavných populačných problémov

V rámci populačných problémov, ktoré trápia vlády rozvojových krajín a vlády vyspelých krajín, badať značné rozdiely, ale aj podobnosti. Hlavné podobnosti súvisia predovšetkým so zdravotnou situáciou populácie v jednotlivých krajinách. Podobnosť názorov vlád v oblasti zdravotníctva súvisí aj s epidemiologickým prechodom (epidemiologickou revolúciou) v rozvojových krajinách, čo ich približuje na úroveň vyspelých krajín v morbidite. Napriek tomu, že kedysi v rozvojových krajinách prevládali väčšinou infekčné a respiračné ochorenia, v súčasnosti vidieť v týchto krajinách prechod na choroby, ktoré sa bežne vyskytujú vo vyspelých krajinách – obezita, srdcovocievne choroby, rakovina a iné. Z grafu 1 vidieť, že väčšina vlád nielen rozvojových, ale aj vyspelých krajín pokladá za najväčší problém epidémiu HIV/AIDS (93 % vlád rozvojových krajín a 81 % vlád vyspelých krajín).

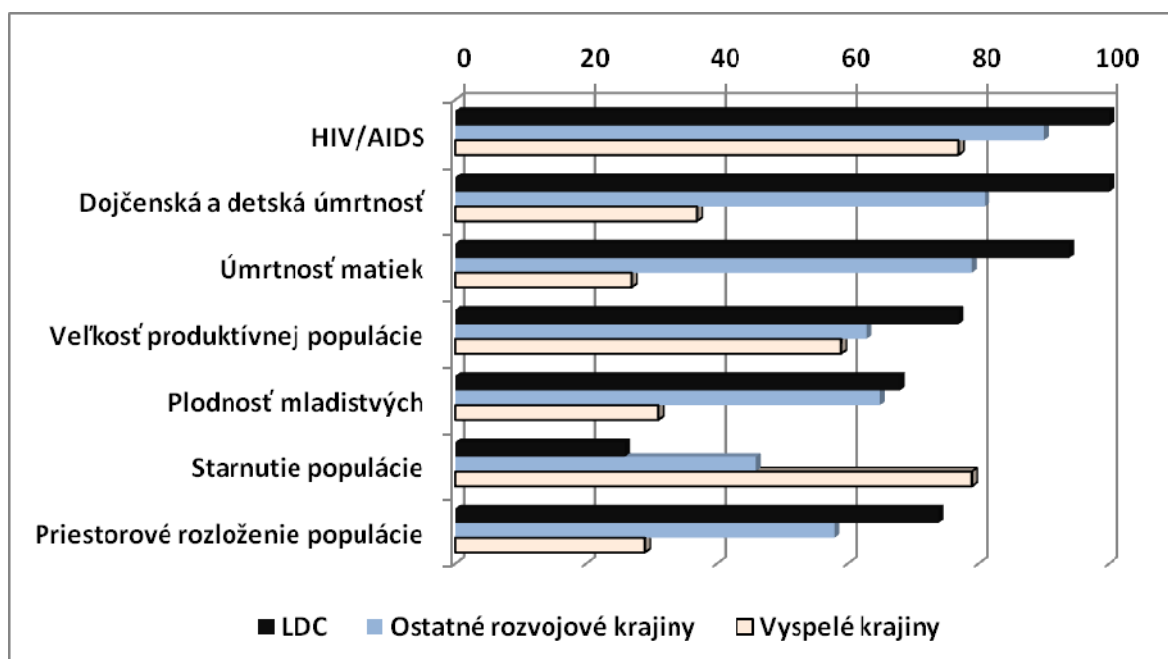
V prípade ďalších populačných problémov je značný rozdiel medzi rozvojovými a vyspelými krajinami. Kým vo vyspelých krajinách sú značné obavy zo starnutia populácie a nízkej plodnosti žien, v rozvojových krajinách tento problém nie je. Na rozdiel od vyspelých krajín 54 % vlád rozvojových krajín vníma ako populačný problém vysokú plodnosť žien. Vzhľadom na zlú zdravotnú starostlivosť v rozvojových krajinách, ako významný populačný problém vlády v týchto krajinách vnímajú dojčenskú a detskú úmrtnosť a úmrtnosť matiek. Ďalšie výrazné populačné problémy predstavujú plodnosť mladistvých, nízka očakávaná dĺžka života pri narodení a priestorové rozloženie populácie. Určitú podobnosť medzi rozvojovými a vyspelými krajinami predstavuje problém veľkosti produktívnej časti populácie (69 % vlád rozvojových a 61 % vlád vyspelých krajín). Napriek podobnosti sú však obavy vlád v jednotlivých typoch krajín odlišné. Vo vyspelých krajinách existuje obava z nedostatku pracovných síl v určitých odvetviach spôsobená neustále pokračujúcou nízkou plodnosťou a starnutím obyvateľstva, ktoré vedú k poklesu počtu obyvateľstva v produktívnom veku. Na druhej strane v rozvojových krajinách panuje obava z nemožnosti zabezpečenia dostatočného počtu voľných pracovných miest pre neustále rastúcu mladú

⁷ World Population Prospects: The 2008 Revision, s. 280.

populáciu v týchto krajinách, kde rast je daný vysokou plodnosťou a vysokým podielom detí na jednu ženu.

Najväčšie rozdiely medzi krajinami sú v probléme plodnosti. Kým 86 % LDC krajín a 50 % ostatných rozvojových krajín považuje vysokú fertilitu za populačný problém, vo vyspelých krajinách viac ako 60 % považuje za jeden z najdôležitejších problémov nízku fertilitu⁸.

Graf 1 Hlavné populačné problémy vlád, 2009, v %

Prameň: World Population Policies, 2009, s. 39-55.

Všetky uvedené populačné problémy môžu mať výrazný vplyv na ekonomický rozvoj rozvojových krajín. Epidémia HIV/AIDS má priamy dosah na kvalitu aj kvantitu pracovnej sily, vedie k znižovaniu počtu pracovníkov v pracovnom procese, k zníženiu počtu odpracovaných hodín a v konečnom dôsledku k poklesu hrubého domáceho produktu. Nízka očakávaná dĺžka života pri narodení má výrazný vplyv na tvorbu úspor domácností. Čím je očakávaná dĺžka života nižšia, tým má domácnosť menší sklon k úsporám.

4 Záver

Vlády mnohých rozvojových krajín sa obávajú dôsledkov rýchleho populačného rastu na ekonomický rast a udržateľný rozvoj. Napriek tomu, že v priebehu posledných desaťročí došlo k poklesu miery populačného rastu, je tento rast vnímaný ako hrozba. Čo sa týka jednotlivých rozvojových regiónov, najzreteľnejší je tento problém v Afrike. V Ázii a v Latinskej Amerike dochádza k poklesu počtu krajín, ktoré pokladajú populačný rast za hrozbu. Je to spôsobené predovšetkým poklesom miery populačného rastu v týchto regiónoch na rozdiel od Afriky, kde leží aj prevažná väčšina z počtu najchudobnejších krajín sveta. Vzhľadom na hrozbu, ktorú predstavuje explozívny populačný rast na ekonomický rozvoj

⁸ World Population Policies, 2009, s. 41.

a exploatáciu prírodných zdrojov, v priebehu posledného desaťročia došlo k rastu počtu rozvojových krajín, ktoré začali uplatňovať populačnú politiku zameranú na redukciu miery populačného rastu. Najviac sa uplatňovanie takejto politiky prejavilo v Afrike, kde v roku 2009 64 % vlád krajín uplatňovalo politiku redukcie miery populačného rastu (v roku 1976 to bolo len 25 % vlád na tomto kontinente)⁹.

Zoznam použitej literatúry

1. Dudáš, T. a kol.: Svetová ekonomika: sektorový aspekt. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. ISBN 978-80-225-2294-6.
2. UN DESA: World Population Prospects – The 2008 Revision.
3. UN DESA: World Population Policies, 2009.

Kontakt:

Martin Grešš

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

gress@euba.sk

⁹ World Population Policies, 2009, s. 38.

Mgr. Petra HIRTLOVÁ

ACADEMIA RERUM CIVILIU – VYSOKÁ ŠKOLA POLITICKÝCH
A SPOLEČENSKÝCH VĚD, KOLÍN

PREZIDENT ČESKEJ REPUBLIKY – VOĽBA A PRÁVOMOCI. SÚČASNÝ STAV A DISKUSIE O ZMENE

hirtlova@vspsv.cz

Abstrakt

Príspevok nazvaný: „Prezident Českej republiky – voľba a právomoci. Súčasný stav a diskusia o zmene“ popisuje funkciu prezidenta ČR z pohľadu spôsobu voľby a právomocí daných jej Ústavou Českej republiky a najnovšiu odbornú diskusiu k tejto téme. Jej výsledkom by mala byť dlho očakávaná zmena spôsobu voľby i niektorých prezidentských právomocí.

Kľúčové slová: prezident, právomoci, priama voľba, zmena pravidiel, diskusia

Abstract

The text "President of the Czech Republic - election and competences. Current state and discussions concerning a change" describes the President of the Czech Republic from the points of view of his election and competences given in the Constitution of the Czech Republic as well as the current debates concerning the matter, the result of which should be the long expected change of election procedure and of some presidential competences.

Key words: president, competences, direct election, change of rules, discussions

Diskusia o zmene spôsobu voľby hlavy štátu sa v odborných a ani laických kruhoch českej politickej scény neobjavuje po prvýkrát. Jej intenzita však po posledných parlamentných voľbách výrazne zosilnela a tak sa zdá, že uskutočnenie tejto zmeny je najreálnejšie v ére samostatnej ČR.

Na obmedzenom priestore tohto textu uvádzam súčasný spôsob voľby a právomocí prezidenta ČR vychádzajúc z Ústavy ČR, výber z krokov sprevádzajúcich chystanú zmenu a jej odzrkadlenie sa vo verejnej mienke reprezentovanej prieskumom agentúry SANEP.

Pri kreovaní ústavného postavenia a právomocí budúcej hlavy ČR sa tvorcovia koncepcie najvyššieho zákona štátu zhladli v Ústavnej listine z roku 1920 a v politickej realite po roku 1989.¹

Ústava ČR zo dňa 16.12.1992 a jej následné neskoršie zmeny 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb., 515/2002 Sb. 319/2009 Sb. sa vo svojej tretej hlave nazvanej Výkonná moc zaoberá prezidentom Českej republiky (spoločne s prezidentom sa táto hlava zaoberá aj vládou). Ten je podľa článku 54. hlavou štátu volenou Parlamentom na

¹ Novák, M., Brunclík, M. (eds.): *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech - Česká republika v komparativní perspektivě*, s. 236

spoločnej schôdzi oboch jeho komôr. Zaujímavou informáciou je, že prezident nie je z výkonu svojej funkcie zodpovedný.² 5 – ročné volebné obdobie sa počína dňom zloženia sľubu a ujatia sa úradu.³ Termín novej voľby je stanovený na obdobie posledných tridsiatich dní pred uplynutím mandátu úradujúceho prezidenta, pri inom uvoľnení úradu sa počíta takisto s 30 dňovou lehotou.⁴

Pasívne volebné právo do tejto funkcie je totožné s podmienkami voľby do Senátu PČR – t.j. občan ČR, ktorý dosiahol vek 40 rokov a má právo voliť. Možnosť zastávať úrad je limitovaná na dve po sebe idúce volebné obdobia.⁵

Súčasná právna úprava umožňuje navrhnúť kandidáta buď desiatim poslancom, alebo senátorom. Pre úspešné zvolenie musí kandidát získať nadpolovičnú väčšinu hlasov všetkých poslancov i nadpolovičnú väčšinu hlasov všetkých senátorov. V prípade, že sa tak nestane, do 14 dní sa koná druhé kolo prezidentskej voľby. V ňom sa vyberá medzi tým kandidátom, ktorý získal najviac hlasov od poslancov a tým, ktorý získal najviac hlasov od senátorov. Pri rovnosti hlasov viacerých kandidátov sa spočítajú hlasy, ktoré kandidát získal v oboch komorách Parlamentu a do druhého kola sa posúva ten s vyšším celkovým súčtom hlasov.⁶

Druhé kolo voľby dáva väčší priestor na volebné kalkulácie čo do počtu zúčastnených voliteľov. Víťazom druhého kola sa totiž stáva ten kandidát, ktorý získa nadpolovičnú väčšinu hlasov prítomných poslancov a nadpolovičnú väčšinu hlasov prítomných senátorov. Ústava pamätá aj na prípad nezvolenia žiadneho kandidáta ani takýmto spôsobom a počíta s možnosťou tretieho kola voľby. V tomto prípade sa vo voľbe konanej do 14 dní stane úspešným ten kandidát, ktorý získa nadpolovičnú väčšinu hlasov prítomných poslancov a senátorov. Pokiaľ by ani tento volebný proces k zvoleniu hlavy štátu nevedol, musia sa konať nové voľby.⁷ (Až v treťom kole druhej voľby sa rozhodlo v roku 2008 o druhom zvolení Václava Klauza prezidentom ČR.)

Zvolený prezident na spoločnej slávnostnej schôdzi oboch komôr skladá do rúk predsedu Poslaneckej snemovne sľub nasledujúceho znenia: „Sľubuji vernosť Českej republike. Sľubuji, že budu zachovávať její Ústavu a zákony. Sľubuji na svoju česť, že svůj úrad budu zastávať v zájmu všeho lidu a podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.“⁸ V prípade nezloženia sľubu, či výhradám k nemu sa na takúto osobu nazerá ako na nezvolenú. Rovnako ako novozvolený prezident skladá svoj sľub prostredníctvom osoby predsedu dolnej parlamentnej komory, činí tak jeho prostredníctvom i v prípade vzdania sa svojho úradu.⁹

Ústava ČR vkladá do rúk prezidenta republiky právomoc menovať a odvolávať predsedu a na jeho návrh i jednotlivých členov vlády a prijímať ich demisiu, odvolávať vládu ako celok a prijímať jej demisiu, poverovať členov vlády riadením ministerstiev, či iných úradov (časovú lehotu Ústava prezidentovi nestanovuje). V prípade prijatia demisie vlády, či jej odvolania ju zároveň poveruje výkonom jej funkcie až do okamihu, kedy je menovaná nová vláda. Sľub člena vlády je skladaný do rúk prezidenta, rovnako ako demisia premiéra a jeho prostredníctvom i demisia členov vlády.¹⁰

Prezidentovi ústava ukladá povinnosť (bez časovej špecifikácie) prijať demisiu vlády v prípade, že jej Poslanecká snemovňa vyslovila nedôveru, odmietla vysloviť dôveru a po

² <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

³ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

⁴ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

⁵ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

⁶ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

⁷ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

⁸ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

⁹ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

¹⁰ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

ustanovujúcej schôdzi novozvolenej Poslaneckej snemovne. Prezident zasiahne odvolaním vlády v okamihu, ak táto nepodala demisiu, i keď to bolo jej povinnosťou.¹¹

Prezident zvoláva zasadnutie Poslaneckej snemovne, môže ju rozpustiť v prípade presne definovaných podmienok, svoju úlohu tento raz zohráva i časové hľadisko - nie je možné tak učiniť tri mesiace pred uplynutím jej volebného obdobia.¹²

Je to hlava štátu, ktorá menuje jednotlivých sudcov, predsedu a podpredsedov Ústavného súdu a predsedu a podpredsedov Najvyššieho súdu, menuje sudcov (znova kompetencia bez udania časových podmienok realizácie tejto právomoci). Má možnosť tresty uložené súdom zmierniť či dokonca úplne odpustiť, zasiahnuť je mu umožnené i do trestného konania, ktoré na základe jeho nariadenia nemusí byť zahájené, prípadne sa v zahájenom trestnom konaní nepokračuje, má možnosť i zahladiť odsúdenie a udeliť amnestiu.¹³

V oblasti legislatívy prezident podpisuje spolu s predsedom Poslaneckej snemovne a predsedom vlády zákony a má možnosť Parlamentu vrátiť iný ako ústavný zákon. Toto vrátenie musí byť doplnené odôvodnením a realizované v lehote 15 dní od termínu doručenia zákona k podpisu.¹⁴

Hlava štátu zo svojich kompetencií menuje na návrh Poslaneckej snemovne prezidenta a viceprezidenta Najvyššieho kontrolného úradu a členov Bankovej rady Českej národnej Banky.¹⁵

Ústava, ktorá nadobudla účinnosť 1.1.1993 pamätala aj na očakávanú integráciu Českej republiky do Európskeho spoločenstva a tak priamo do prezidentských právomocí zakomponovala, že práve osoba prezidenta vyhlasuje referendum o prístupí ČR k Európskej Únii a jeho výsledok.¹⁶

Prezidentovou úlohou je zastupovať štát navonok, dojednávať a ratifikovať medzinárodné zmluvy (táto kompetencia môže byť prenesená na vládu ako celok, či s jej súhlasom na jej jednotlivých členov).¹⁷

Prezident je vrchným veliteľom ozbrojených síl, ako taký menuje a povyšuje generálov. V oblasti diplomatických kontaktov je to jeho osoba, ktorá prijíma, poveruje a odvoláva vedúcich zastupiteľských misií. Prezident prepožičiava a udeľuje štátne vyznamenania.¹⁸

Prezident vyhlasuje voľby do oboch parlamentných komôr, má právo sa zúčastniť ich schôdzi, výborov i komisií a slovo je mu udelené kedykoľvek oň požiada. Má právo byť účastný na schôdzach vládneho kabinetu, žiadať od neho a jeho členov správy a prejednávateľ s ním či jednotlivými členmi problematiku patriacu do ich pôsobnosti.¹⁹

V rozhodnutiach v tých bodoch, ktoré k svojej platnosti vyžadujú spolupodpis predsedu vlády, prípadne ním povereného člena vlády je tak za rozhodnutia prezidenta republiky zodpovedná vláda.²⁰

Podľa článku 65 nemôže byť prezident zadržaný, trestne stíhaný ani stíhaný v prípade priestupku, či správneho deliktu. Ak prezident spácha počas výkonu svojej funkcie trestný čin, je jeho trestné stíhanie v tejto veci navždy vylúčené. Stíhať ho je možné len na základe

¹¹ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

¹² <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

¹³ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

¹⁴ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

¹⁵ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

¹⁶ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

¹⁷ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

¹⁸ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

¹⁹ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

²⁰ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

žaloby Senátu pre velezradu. Takúto žalobu prejednáva Ústavný súd, trestom, ktorý je možné uložiť je strata prezidentského úradu a spôsobilosť k jeho znovunadobudnutiu.²¹

Ústava predpokladá aj možnosť dočasného neobsadenia prezidentského postu či neschopnosti jeho výkonu zvolenou osobou a taxatívne prenáša jednotlivé kompetencie na predsedu vlády, predsedu Poslaneckej snemovne, či za špecifických podmienok i na predsedu Senátu.²²

Ďalšie prezidentské právomoci upravujú jednotlivé zákony.

Prvé návrhy ukazujúce chuť zmeniť právnu úpravu voľby prezidenta v novom volebnom období sa ozvali krátko po parlamentných voľbách 2011, keď sa vyjednávači troch strán budúcej vládnej koalície dohodli na predložení návrhu na priamu voľbu v termíne do jesenných komunálnych volieb.²³ Už tu sa rôznili pohľady na to, či má byť zmena kozmetická, systémová, či kompetenčná.

Vládna koalícia ODS, TOP 09 a VV sa na svojom zasadnutí koncom novembra 2011 dohodla na presadení priamej voľby prezidenta spoločne s opozíciou a zároveň na tom, akú variantu voľby budú v jednaniach s opozíciou presadzovať.²⁴

Vo februári 2011 jednania koalície a opozície priniesli ako najpravdepodobnejšie dva zo štyroch uvažovaných modelov voľby. Jedným je voľba dvojkolová obdobná s pravidlami voľby do Senátu, návrh z dielne VV počíta s jednokolovou voľbou tzv. ordinálnym spôsobom voľby, alebo aj austrálskym modelom. Jeho princípom je označenie kandidátov podľa preferencií (s nimi sa operuje v prípade, že žiaden kandidát nezíska absolútnu prípadne nadpolovičnú väčšinu hlasov) od najviac po najmenej prijateľného.²⁵ Oba návrhy našli hneď svojich zástancov i odporcov argumentujúcich prehľadnosťou, tradíciou i finančnou náročnosťou jednotlivých modelov. V otázke právomocí rokujúci dospeli k zhode, že prezident by mal byť odvolateľný, nie však formou všeľudového hlasovania, ale napr. na žiadosť jednej z parlamentných komôr k Ústavnému súdu.²⁶ Imunita prezidenta má byť obmedzená a musí existovať trestná zodpovednosť za vážne (úmyselné) porušenie ústavy či zákonov.²⁷ Zhoda panuje i v procese navrhovania kandidátov. Kandidát musí získať buď 50 000 podpisov občanov, alebo ho nominuje 10 senátorov, alebo 20 poslancov.²⁸

Opozičná ČSSD nie je stotožnená ani s takmer absolútnou beztrestnosťou prezidenta, chce, aby bol nanovo zodpovedný pri prípadnom spáchaní závažného trestného činu. Oblasťou posilnenia prezidentskej právomoci by malo byť menovanie predsedu a podpredsedov Najvyššieho správneho súdu bez súčasného súhlasného stanoviska vlády. J. Tejc – vyjednávač strany v tejto oblasti zároveň dodáva, že okrem oblasti ČNB je strana ochotná ku kompromisnému jednaniu.²⁹

ODS, (predstavujúca skepticko – rezervovaný postoj k priamej voľbe) reprezentovaná v tejto problematike hlavne ministrom spravodlivosti Jiřím Pospíšilom, nevidí cestu k schváleniu zmeny voľby prostredníctvom kladenia podmienok smerujúcich i k zmene kompetencií.³⁰

Finančnú a praktickú stránku voľby zohľadnila vo svojom postoji ČSSD, ktorá navrhla predĺžiť funkčné obdobie prezidenta na 6 rokov a voľbu spojiť s komunálnymi, krajskými, či

²¹ <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

²² <http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>

²³ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=670402>

²⁴ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=683814>

²⁵ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=690778>

²⁶ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=691258>

²⁷ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=691425>

²⁸ <http://zpravy.tiscali.cz/senatori-si-kvuli-prime-volbe-prezidenta-pozvali-politology-i-pravniky-82646>

²⁹ <http://www.novinky.cz/domaci/232789-prima-volba-prezidenta-se-vzdaluje.html>

³⁰ <http://www.novinky.cz/domaci/232789-prima-volba-prezidenta-se-vzdaluje.html>

senátnymi voľbami.³¹ V tomto ju podporili i ODS a VV.³² V polovici februára sa tak otvorila i búrlivá diskusia smerujúca k realizácii prvej priamej voľby v termíne jesenných krajských volieb 2012. Keďže volebné obdobie súčasnej hlavy štátu vyprší až vo februári 2013, v praxi by to znamenalo zvolenie akéhosi prezidenta čakateľa, či nutnosť skracovať stávajúci prezidentský mandát a ani opozícia ani koalícia nedeclarovali 100% ochotu pustiť sa do takýchto krokov.³³

V hornej komore parlamentu zaznievajú hlasy proti priamej voľbe. Senátor Jaroslav Kubera reprezentuje tých, ktorí nie sú spokojní s vynechaním Senátu z diskusie o zmene voľby.³⁴ Stála komisia Senátu pre Ústavu Českej republiky a parlamentné procedúry sa preto pripravovanými zmenami zaoberala aj na spoločnej diskusii s odborníkmi v polovici marca 2011. Vtedy predseda Senátu ukončil rokovanie konštatovaním, že vlastne nezazneli žiadne dôvody v prospech priamej voľby.³⁵

V utorok, 23.5. 2011 Stála komisia Senátu pre Ústavu Českej republiky a parlamentné procedúry a Ústavnoprávny výbor Senátu usporadúvajú konferenciu k priamej voľbe hlavy štátu na ktorú sú pozvaní i dekan PF UK Aleš Gerloch, vedúci KÚP ZČU Karel Klíma, či politológovia Michal Klíma a Tomáš Lebeda. Prediskutované budú hlavne otázky zmien v prezidentských kompetenciách.³⁶

Zatiaľ posledné mediálne dostupné informácie hovoria o postupnom vzd'ľovaní sa definitívnej podoby priamej voľby. Napr. server Novinky.cz uviedol, že hlavným problémom je postoj ODS a ČSSD k zmenám prezidentských právomocí. Hlavný vyjednávač ČSSD Jeroným Tejc prezentoval postoje svojej strany: dĺžka volebného obdobia 5 rokov, prezident by nemal mať monopol na menovanie bankovej rady ČNB, ale prezidentské návrhy v tejto veci by mali podliehať súhlasu vlády alebo Senátu. ČSSD sa nepáči ani možnosť prezidenta udeľovať tzv. abolicie – t. j. zastaviť trestné konanie, ešte pred vynesením rozsudku vo veci. Chcú to podporiť súhlasom vlády, či povereného ministra.³⁷

V súvislosti s rôznymi návrhmi na priamu voľbu prezidenta sa prediskutovala i finančná stránka voľby. Server iDNES 27.11. 2010 priniesol informáciu o tom, že pokiaľ by osoba nového prezidenta bola zvolená už v prvom kole, odhadom by stála pol miliardy českých korun.³⁸ Radek John – predseda koalíčných Věcí Veřejných prezentoval odhad nákladov na druhé kolo voľby vychádzajúci z údajov o usporiadaní referenda o vstupe ČR do EÚ v roku 2003 na polovicu vyšší než náklady na jednokolovú voľbu.³⁹ Server na porovnanie uvádza, že náklady na jednu dvojdnovú voľbu predstavujú zhruba 200 tisíc Kč, pokiaľ sa obe parlamentné komory stretnú na víkendovom zasadnutí sú ich náklady o 120 tisíc vyššie než normálne.⁴⁰

Verejná debata už predostiera aj mená osôb (viac či menej oficiálne potvrdené), ktoré by sa v priamej voľbe mali, či mohli o funkciu uchádzať. Za ODS sú to Přemysl Sobotka, Evžen Tošenovský, Miroslava Němcová.⁴¹ Kandidatúru nevylúčil ani bývalý neúspešný

³¹ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=692274>

³² <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=691219>

³³ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=691219>

³⁴ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=693477>

³⁵ <http://www.mvcr.cz/clanek/zpravy-ze-senatu-11-tyden.aspx>

³⁶ <http://zpravy.tiscali.cz/senatori-si-kvuli-prime-volbe-prezidenta-pozvali-politology-i-pravniky-82646>

³⁷ <http://www.novinky.cz/domaci/232789-prima-volba-prezidenta-se-vzda-luje.html>

³⁸ http://zpravy.idnes.cz/prima-volba-prezidenta-vyjde-minimalne-na-pul-miliardy-korun-ptd-domaci.asp?c=A101127_151630_domaci_brm

³⁹ http://zpravy.idnes.cz/prima-volba-prezidenta-vyjde-minimalne-na-pul-miliardy-korun-ptd-domaci.asp?c=A101127_151630_domaci_brm

⁴⁰ http://zpravy.idnes.cz/prima-volba-prezidenta-vyjde-minimalne-na-pul-miliardy-korun-ptd-domaci.asp?c=A101127_151630_domaci_brm

⁴¹ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=690918>

kandidát zatiaľ poslednej parlamentnej voľby Jan Švejnar⁴², svoj zámer kandidovať jasne potvrdili expremiér Jan Fischer⁴³, Miloš Zeman, Jana Bobošíková⁴⁴. Hejtman Jihomoravského kraja by si vedel za ČSSD predstaviť kandidatúru Romana Onderku, Zdeňka Škromacha a Lubomíra Zaorálka.⁴⁵

„Vox populi“ k tejto téme svojim prieskumom zmapovala aj agentúra SANEP. Tá v termíne 10. – 15. 2. 2011 internetovým on-off-line prieskumom oslovila celkom 8 263 osôb ako reprezentatívnu vzorku obyvateľov Českej republiky vo veku 18-69 rokov. Táto vzorka bola agentúrou vybraná na základe metódy kvótného výberu a zodpovedá sociodemografickému rozloženiu obyvateľstva ČR podľa údajov Českého štatistického úradu. Štatistická chyba bola stanovená na +/- 1,5 % a vzorka bola kontrolovaná triangulačnou dátovou metódou.⁴⁶

Otázky kladné respondentom a ich odpovede vyjadrené v percentách zobrazujú nasledujúce tabuľky.

Tabuľka č. 1 Anketová otázka: Myslíte si, že by mal Parlament schváliť priamu voľbu prezidenta, ktorá by umožnila, aby o hlave štátu ČR rozhodovali občania?

Odpoveď	Počet odpovedí v percentách
áno	62,2%
rozhodne áno	21,5%
nie	7,4%
rozhodne nie	2%
neviem	6,9%

Zdroj: <http://www.sanep.cz/pruzkumy/prima-volba-prezidenta-5/>

Tabuľka č. 2 Anketová otázka: Zúčastnili by ste sa volieb v prípade priamej voľby prezidenta republiky v roku 2013, kedy sa skončí druhé volebné obdobie Václavovi Klausovi?

Odpoveď	Počet odpovedí v percentách
áno	64,1%
skôr áno	9,3%
nie	8,4%
skôr nie	11,3%
neviem	6,9%

Zdroj: <http://www.sanep.cz/pruzkumy/prima-volba-prezidenta-5/>

⁴² <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=685691>

⁴³ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=690400>

⁴⁴ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=691219>

⁴⁵ <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=684700>

⁴⁶ <http://www.sanep.cz/pruzkumy/prima-volba-prezidenta-5/>

Tabuľka č. 3 Anketová otázka: Je podľa Vášho názoru reálne, že Parlament schváli do roku 2013 priamu voľbu prezidenta republiky?

Odpoveď	Počet odpovedí v percentách
áno	15%
skôr áno	17,4%
nie	17,2%
skôr nie	34,3%
neviem	16,1%

Zdroj: <http://www.sanep.cz/pruzkumy/prima-volba-prezidenta-5/>

Tabuľka č. 4 Anketová otázka: Mal by v prípade priamej voľby mať prezident väčší rozsah právomocí, ako má teraz?

Odpoveď	Počet odpovedí v percentách
áno	28,7%
skôr áno	22,2%
nie	21,5%
skôr nie	14,1%
neviem	13,5%

Zdroj: <http://www.sanep.cz/pruzkumy/prima-volba-prezidenta-5/>

Tabuľka č. 5 Anketová otázka: Kto z uvedených kandidátov by mal podľa Vášho názoru byť zvolený novým prezidentom Českej republiky?

Meno kandidáta	Počet hlasov v percentách
Jan Švejnar	18,6
Jan Fischer	14
Petr Pithart	12,5
Václav Klaus	10,2
Zdeněk Tůma	4,7
Karel Schwarzenberg	4,4
Miroslava Němcová	4,3
Miloš Zeman	3,8
iná významná osobnosť kultúrneho a spoločenského života	3,8
Václav Havel	3,7
Jana Bobošíková	2,9
Přemysl Sobotka	2,4
Jiří Paroubek	1,1
Roman Onderka	0,9
Josef Tošovský	0,6
Zdeněk Škromach	0,3
Lubomír Zaorálek	0,2
Nevím	11,6

Tento prieskum nebol zaujímavý len odpoveďami, ktoré priniesol, ale i tým, že tému aktuálne rozoberanú na úrovni zákonodarcov a odborníkov v aktuálnom čase preniesol aj na potenciálnych voličov. I formulácia otázok sa trochu odlišovala od iných politických prieskumov.

Z odpovedí na otázku č. 1. tak vyplynulo, že viac ako 80% dotázaných občanov by privítalo, keby Parlament ČR schválil takú úpravu voľby hlavy štátu, ktorá by jej voľbu delegovala priamo na občanov. Určite by bolo zaujímavé zistiť, či tí občania, ktorí na túto otázku odpovedali záporne tak urobili preto, že im súčasná právna úprava vyhovuje, alebo by sa im viac pozdávala iná forma nepriamej voľby hlavy štátu.

Agentúra SANEP sa spôsobom voľby prezidenta zaoberala vo svojich prieskumoch i pred poslednými voľbami do PS PČR v máji 2010. I z nich vyplynulo takmer identické číslo pre podporu priamej voľby prezidenta.⁴⁷

I počet predpokladaných účastníkov priamej voľby prezidenta ukazuje na vysokú ochotu občanov podieľať sa na voľbe. Ak by mali možnosť hlasovať o prezidentovi občania nesprostredkované už v najbližších prezidentských voľbách v roku 2013, využilo by toto svoje právo podľa výsledkov výskumu 73,4% opýtaných. K volebným urnám by neprišlo 19,7% opýtaných a odpoveď neviem uviedlo 6,9% z nich.

Vôľa respondentov po priamej voľbe prezidenta i ochota sa na nej zúčastniť im podľa výskumu agentúry SANEP rozhodne nechýba. Odpoveď na otázku, do akej miery sú presvedčení, že súčasný Parlament ČR prijme zmenu legislatívy v takom termíne, aby už najbližšia voľba mohla prebehnúť v jej intenciách ukázala skôr negatívne predpoklady. Opýtaní občania až v 51,5% uviedli, že túto možnosť nevidia ako reálnu. 32,4% a 16,1% nevedelo odpoveď predikovať. I v tomto prípade by bolo iste zaujímavé dozvedieť sa, z akého dôvodu niektorí občania nepredpokladajú za reálny pre novú voľbu termín 2013. (Je to pre to, že je to krátky časový úsek, alebo je dôvodom zloženie súčasného Parlamentu ČR či rozloženie síl v ňom, atď. ...)

I v problematike rozšírenia prezidentských právomocí boli výpovede účastníkov ankety veľmi zaujímavé. 50,9% si praje rozšíriť ich (i keď bohužiaľ prieskum nezisťoval, o ktoré konkrétne) 35,6% je opačného názoru (ani tu sa vzhľadom na znenie otázky nedozvieme, či by táto časť opýtaných preferovala zachovanie súčasného stavu, alebo by sa priklonila k eliminovaniu právomocí).

Posledná anketová otázka už ponúkala odpovedajúcim aj mená konkrétnych osôb, ktoré by podľa ich názoru mali byť do funkcie Prezidenta ČR zvolené. Najviac potenciálnych hlasov získal neúspešný kandidát z ostatnej voľby prezidenta v roku 2008 ekonóm Jan Švejnar. (Pri tejto voľbe ho podporovala SZ a ČSSD). Premiér tzv. úradníckej vlády štatistik Jan Fischer, ktorý v súčasnosti pôsobí na vrcholovom poste v Európskej banke pre obnovu a rozvoj. Tretí najvyšší počet hlasov získal Petr Pithard, politik pohybujúci sa vo vrcholovej politike už dlhé roky, v súčasnosti na pozícii podpredsedu hornej komory Parlamentu ČR. Pokiaľ by to pravidlá voľby umožňovali 10,2 % opýtaných by si vedelo predstaviť ako hlavu štátu znovu Václava Klauza, 3,7% bývalého prezidenta Václava Havla. Všetky uvedené osobnosti majú nejakú skúsenosť s politickým životom iba 3,8% anketovaných by si na poste hlavy štátu vedelo predstaviť aj osobnosť mimo politiku, patriacu do okruhu verejného či kultúrneho života. Z gendrového pohľadu v tabuľke zarezonovali iba dve ženy. 4,3 % by získala Miroslava Němcová súčasnosti zastávajúca najvyššiu funkciu v rámci zákonodarnej moci v ČR a Jana Bobošíková, ktorá napriek stiahnutej kandidatúre

⁴⁷ <http://www.sanep.cz/pruzkumy/prima-volba-prezidenta-5/>

podobne ako Jan Švejnar už svoju skúsenosť s bojom o post hlavy štátu na pôde parlamentu má.

V čase písania tohto textu (orientovaného na faktografickú stránku popisovaného problému) nie je definitívne známe akým spôsobom bude Česká republika voliť svojho budúceho prezidenta a akými kompetenciami bude tento disponovať. Zmenu pravidiel voľby sprevádza veľká verejná i odborná diskusia. Mnohé uhly pohľadu môžu prispieť k nájdeniu maximálne kompromisného a pre český politický systém optimálneho riešenia.

Zoznam použitej literatúry

1. Novák, M., Brunclík, M. (eds.): *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech - Česká republika v komparativní perspektivě*. Praha, Dokořán 2008

Elektronické zdroje

<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=670402>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=683814>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=684700>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=685691>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=690400>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=690778>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=690918>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=691219>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=691258>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=691425>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=692274>
<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=693477>
<http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/ustava-cr.shtml>
<http://www.mvcr.cz/clanek/zpravy-ze-senatu-11-tyden.aspx>
<http://www.novinky.cz/domaci/232789-prima-volba-prezidenta-se-vzda-luje.html>
<http://www.sanep.cz/pruzkumy/prima-volba-prezidenta-5/>
http://zpravy.idnes.cz/prima-volba-prezidenta-vyjde-minimalne-na-pul-miliardy-korun-ptd-domaci.asp?c=A101127_151630_domaci_brm
<http://zpravy.tiscali.cz/senatori-si-kvuli-prime-volbe-prezidenta-pozvali-politology-i-pravniky-82646>

Kontakt:

Mgr. Petra Hirtlová

Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd
Ovčárecká 312
280 02 Kolín
Česká republika
321 734 711

Ing. Lukáš HOLAS

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

KOMPARÁCIA STRATEGICKÝCH KONCEPCIÍ NATO Z ROKOV 1999 a 2010

lukas.holas@euba.sk

Abstrakt

Predmetom príspevku je komparácia Strategických koncepcií NATO z rokov 1999 a 2010 vo svetle zmien v bezpečnostnej situácii na prelome 20. a 21. storočia ako na európskom kontinente, tak aj vo svete. Prvá časť si stanovuje za cieľ poukázať na dopady vývoja medzinárodných vzťahov na tie články skúmaných koncepcií, ktoré upravujú všeobecné fungovanie NATO, t.j. účel, bezpečnostné hrozby, ciele a vojenské kapacity Aliancie. Jadrom druhej časti príspevku je analýza dôsledkov zmien vonkajšieho prostredia na vzťahy NATO s vybranými aktérmi medzinárodnej politiky.

Kľúčové slová: Strategická koncepcia NATO, moderná koncepcia bezpečnosti, partnerstvá

Abstract

The paper is aimed at comparison of 1999 and 2010 NATO Strategic Concepts in the light of changes in security situation at the turn of 20th and 21st century both on European continent and worldwide. First part's goal is to point at impacts of the development of international relations on those articles of the Concepts which cover general running of NATO, such as purpose, security threats, goals and military capabilities. Core part of the second part of the paper is an analysis of consequences of changes in outer environment on relations between NATO and selected actors of the international politics.

Key words: NATO Strategic Concept, modern perception of security, partnerships

1 Úvod

Rozpad bipolárneho rozdelenia moci vo svetovej politike na začiatku 90-tych rokov minulého storočia so sebou priniesol dynamicky sa meniace podmienky v medzinárodných vzťahoch. Severoatlantická aliancia, ako jediná stále pretrvávajúca organizácia, ktorá vznikla z dôvodov priamo vyplývajúcich z bezpečnostnej situácie studenej vojny, bola a je postavená pred potrebu redefinície svojho účelu, bezpečnostných hrozieb a adaptácie na novovzniknuté podmienky. Kľúčovú úlohu v tomto procese zohrávajú strategické koncepcie, ktoré majú nielen analytický charakter, ale slúžia aj ako rámec budúceho smerovania Aliancie. Do roku 1991 neboli Koncepcie z politicko-bezpečnostných dôvodov dostupné verejnosti. Od pádu ZSSR sa daná zásada zmenila, čím sa správanie NATO stalo viac predpovedateľným.

Článok si stanovuje za cieľ poukázať na dopad zmien v bezpečnostnej situácii v euroatlantickom priestore na prelome 20. a 21. storočia na NATO primárne pomocou komparácie strategických koncepcií Aliancie z rokov 1999 a 2010. Základom analýzy

bezpečnostných zmien bude porovnanie okolností predchádzajúcich prijatiu Strategických koncepcií, a ich kľúčových častí. Pre zjednodušenie názvoslovia bude pre účely tohto článku Strategická koncepcia NATO z roku 1999 označovaná ako Koncepcia 1999 a Strategická koncepcia z roku 2010 ako Koncepcia 2010.

2 Všeobecné a globálne aspekty

Pri skúmaní oboch predmetných strategických koncepcií treba logicky vychádzať zo spoločensko-politických podmienok v Európe a vo svete v čase ich prijatia. Najdôležitejším rysom situácií priamo predchádzajúcich obom Koncepciám je prítomnosť krízy. V prípade roku 1999 bol smerodajný dokument Aliancie prijatý počas vojenských intervencií NATO proti Srbsku počas vojny v Kosove. Je pritom všeobecne známe, že ozbrojená angažovanosť jednotiek Aliancie sa nestretla so všeobecným pochopením a odobrením – predovšetkým zo strany Ruskej federácie. Kosovská kríza a niektoré jej základné črty sa priamo odzrkadlili vo viacerých článkoch Strategickkej koncepcie NATO z roku 1999¹. Na druhej strane, v pozadí prijímania Strategickkej koncepcie v roku 2010 stála jednak globálna finančná a hospodárska kríza ako aj postupné obnovovanie vzťahov Aliancie s Ruskom po zmrazení vzájomnej komunikácie v dôsledku kontroverznej účasti ruských ozbrojených síl na vojne v Gruzínsku v auguste roku 2008. Bolo by však mylné predpokladať, že Koncepcie vznikli výlučne ako dôsledok uvedených vojen respektíve kríz. Oba dokumenty primárne reagujú na zmeny v medzinárodných vzťahoch na konci 20. a začiatku 21. storočia a s nimi súvisiacimi bezpečnostnými hrozbami. Koncepcia z roku 1999 zohľadňuje najmä zmeny vyplývajúce z rozpadu ZSSR a vzniknutého mocenského vákua na území strednej a východnej Európy, ktoré sa USA snažilo vyplniť. Naopak, Nová strategická koncepcia NATO plne reflektuje modernú koncepciu bezpečnosti, prehodnocuje dovtedy zaužívané črty bezpečnostných hrozieb a spôsobov ich riešenia, vývoj európskej integrácie a v neposlednom rade čiastočne prijíma multipolárny koncept usporiadania moci vo svetovej politike.

V súvislosti s pôsobením NATO po skončení studenej vojny býva spochybňovaný i samotný účel Aliancie. Okrem tradičného argumentu, že so zánikom Varšavského paktu – najväčšej bezpečnostnej hrozby západného bloku stratila zmysel i existencia NATO, neokonzervatívna škola medzinárodných vzťahov poukazuje aj na kvalitatívne odlišný vzťah v otázkach bezpečnosti a ďalšieho smerovania Aliancie medzi USA a európskymi spojencami. Richard E. Rupp túto skutočnosť vysvetľuje ekonomicky silnejšou a sebavedomejšou, v Európskej únii zjednotenou Európou, ktorá je menej závislá od USA ako v roku 1949 – v čase vzniku NATO. Zánik Sovietskeho zväzu a integrovaná Európa prispeli k nezhodám v názoroch na niektoré kľúčové otázky (napríklad spôsob boja proti terorizmu), čo by mohlo viesť k zníženiu efektivity Aliancie i pri obrane vlastného územia². Obe skúmané strategické koncepcie však na tieto úvahy nereagujú. Účel Aliancie, stále sa odvolávajúci len na Washingtonskú zmluvu, je charakterizovaný nasledovne: „*Základným a pretrvávajúcim účelom NATO je politickými a vojenskými prostriedkami garantovať slobodu a bezpečnosť všetkých svojich členov*“³. Takto definovaný účel, doplnený

¹ Odraz vojny v Kosove, ako konfliktu na periférii členských štátov NATO s etnickými, náboženskými a teritoriálnymi príčinami, a spôsobu jej riešenia, možno vidieť v najmä vo vymedzení bezpečnostných hrozieb a viacnásobnom výskyte možnosti uskutočňovať odvetné operácie proti krízam, na ktoré sa priamo nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy („non-Article 5 crisis response operations“).

² RUPP, R. 2006. *NATO after 9/11: An Alliance in Decline*. [cit. 2011-05-27]. Dostupné na internete: http://www.allacademic.com/meta/p99241_index.html

³ Pôvodný text: „*NATO's fundamental and enduring purpose is to safeguard the freedom and security of all its members by political and military means*“.

Porovnaj čl. 6 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999 a čl. 1 z *Active Engagement, Modern Defence*, 2010.

v koncepcii 1999 v čl. 6 vetou: „*Aliancia preto nielen zabezpečuje obranu svojich členov, ale prispieva aj k mieru a stabilite v tomto [euroatlantickom] regióne*“, a potvrdený samotným charakterom pôsobenia Aliancie po roku 1991 však poukazuje na odklon NATO od konceptu kolektívnej obrany v prospech myšlienky kolektívnej bezpečnosti⁴. Možno teda usúdiť, že hoci dokumentami deklarovaný účel Aliancie sa nezmenil, hlavná činnosť NATO sa presunula zo zaisťovania bezpečnosti svojich členských štátov voči ZSSR ku všeobecnému zaisťovaniu bezpečnosti a stability v euroatlantickom regióne.

Medzi kľúčové časti oboch dokumentov patria články vymedzujúce bezpečnostné hrozby, ktorým NATO čelí. So zánikom bipolárneho sveta sa oba dokumenty zhodujú v konštatovaní, že hoci sa bezpečnostná situácia v euroatlantickom priestore po roku 1991 zlepšila a v krátkodobom horizonte je pravdepodobnosť konvenčného útoku na Alianciu nízka, riziká sú oveľa komplikovanejšie predpovedateľné a majú pôvod vo viacerých regiónoch ako za čias studenej vojny⁵. Podstatným spoločným znakom oboch dokumentov je v tejto súvislosti i ustanovenie, že Aliancia sa nepovažuje za hrozbu pre ostatné štáty. Koncepcia 2010 toto znenie navyše rozširuje v článku 16 o vetu: „*Aliancia nepovažuje žiadnu krajinu za svojho nepriateľa*“, ktorou možno poukázať na (deklarovaný) viac politický charakter Aliancie v dekáde 2010 – 2020 ako v období rokov 1999 – 2010⁶. Koncepcie taktiež opätovne zdôraznili, že bezpečnosť Európy a severnej Ameriky je nedeliteľná.

I napriek uvedeným spoločným črtám však treba poznamenať, že práve v otázke výpočtu hrozieb bezpečnosti sa Koncepcie 1999 a 2010 zásadne líšia. Rozdiely vyplývajú predovšetkým zo zapracovania črt moderného ponímania bezpečnosti v Novej strategickej koncepcii a jeho praktického opomenutia v Koncepcii 1999. Kodanská škola medzinárodných vzťahov s významným predstaviteľom Barrym Buzanom vymedzuje štyri základné znaky novodobej bezpečnosti: predpoklad rozvoja krajiny (nie len nebyť vojensky ohrozený), multidimenzionálny charakter (okrem vojenskej bezpečnosti aj nevojenská), rast významu nevojenskej bezpečnosti a zvýšenie počtu bezpečnostných aktérov (okrem štátov aj mimovládne organizácie, teroristické skupiny a pod)⁷.

Koncepcia 1999 sa na základe uvedených znakov bezpečnosti zameriava na vojenskú oblasť (konvenčnú aj nekonvenčnú), a to najmä na európskom kontinente. Hoci z textu Koncepcie 1999 je zjavné, že Aliancia si je vedomá novej koncepcie bezpečnosti, nevojenskú sféru pokrýva len okrajovo. Za hlavné hrozby sú označené⁸:

- **Etnické a náboženské nepokoje, územné spory na periférii Aliancie.** Tie by mohli viesť k regionálnej nestabilite, čo by mohlo ovplyvniť aj bezpečnosť Aliancie samotnej. Táto hrozba, uvedená aj v Strategickej koncepcii NATO z roku 1991, sa v roku 1999 týkala najmä vtedajšieho vývoja v Kosove. Odvolávajú sa na ňu boli tiež obhajované odvetné operácie voči krízam, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy.
- **Existencia a šírenie jadrových zbraní a iných zbraní hromadného ničenia.** NATO v tomto ohľade zdôrazňuje aj prvok modernej bezpečnosti – uvádza, že aj „*neštátni aktéri preukázali potenciál vyrobiť a použiť niektoré z týchto zbraní [hromadného ničenia]*“⁹.

⁴ Richard E. Rupp rozlišuje kolektívnu obranu a kolektívnu bezpečnosť nasledovne: Na rozdiel od organizácie kolektívnej bezpečnosti, ktorá sa môže zaoberať širokou škálou problémov, organizácia kolektívnej obrany identifikuje špecifickú hrozbu a nej prispôsobuje použitie zdrojov svojich členov.

⁵ Porovnaj čl. 20 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999 a čl. 8 z *Active Engagement, Modern Defence*, 2010.

⁶ Porovnaj čl. 11 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999 a čl. 16 z *Active Engagement, Modern Defence*, 2010.

⁷ ŠKVRNDA, F. 2010. *Bezpečnostné aspekty a súvislosti globálnej krízy začiatku 21. storočia*. s. 705

⁸ *The Alliance's Strategic Concept*, 1999. články 20 - 24

⁹ *ibid.* čl. 22

- **Nevojenské a iné nekonvenčné hrozby bezpečnosti.** Väčšina hrozieb nevojenského a iného charakteru (terorizmus, organizovaná zločinnosť, energetická bezpečnosť, potenciál nepriateľského využitia vedecko-technického pokroku a počítačová bezpečnosť) sú spomenuté v článku 24 Koncepcie 1999. Dokument však nenavrhuje žiadne rámcové postupy či aktivity smerujúce k eliminácii uvedených hrozieb. Zdôraznené sú len spoločné konzultácie zaručené článkom 4 Washingtonskej zmluvy.

Na druhej strane, Koncepcia 2010 sa sústreďuje prevažne na nevojenské aspekty bezpečnosti, čím tiež potvrdzuje charakter organizácie kolektívnej bezpečnosti. Za novodobé hrozby boli v danom dokumente stanovené tieto problémy:

• Medzinárodný terorizmus	• Kyberterorizmus
• Šírenie zbraní	• Novodobé pirátstvo
• Výroba zbraní hromadného ničenia	• Energetická bezpečnosť
• Hrozba balistického útoku	• Sociálne problémy (hlad, chudoba)
• Zamrznuté konflikty v Európe	• Klimatické zmeny

Za najväznejšie boli pritom označené útok balistickou raketou, útoky teroristických skupín a kyberterorizmus, teda hrozby, ktoré boli v Koncepcii 1999 viac-menej druhoradé alebo sa v nej ani nevyskytli (hrozba balistickej strely, súvisiaca najmä s nebezpečným iránskym jadrovým programom). V súvislosti s novodobým chápaním bezpečnosti chýba v Koncepcii 2010 zásadné ustanovenie týkajúce sa definície útokov aktivujúcich článok 5 Washingtonskej zmluvy. Nie je teda úplne jednoznačné, či v prípade nevojenského neozbrojeného útoku na NATO (napríklad útok hackerov) bude Aliancia oprávnená zasiahnuť proti agresorovi aj vojenskými prostriedkami. Expertná správa, z ktorej Koncepcia 2010 vychádza, rieši uvedený problém len čiastočne. Podľa jej ustanovení má o ohrozeniach bezpečnosti aktivujúcich článok 5 síce rozhodovať najvyšší rozhodovací orgán NATO – Severoatlantická rada, ale *pri každom prípade individuálne*, a to na základe charakteru hrozby, jej zdroju, predmetu a iných aspektov¹⁰. Pri individuálnom posudzovaní prípadov je logicky väčšie riziko prevahy subjektívneho pohľadu nad objektívnym, čo by najmä v prípade vplyvného členského štátu Aliancie (napríklad USA) mohlo znamenať rozdiel medzi uskutočnením a neuskutočnením odvetnej operácie. Na rozdiel od Koncepcie 2010, Koncepcia 1999 rieši problém definície útokov aktivujúcich článok 5 Washingtonskej zmluvy jednoznačne vo svojom článku 24: „*Akýkoľvek ozbrojený útok na územie Spojencov, z akéhokoľvek smeru, bude krytý článkami 5 a 6 Washingtonskej zmluvy*“¹¹.

S definovanými bezpečnostnými hrozbami sa v oboch dokumentoch spájajú základné úlohy NATO pre ďalšie obdobie. Ciele oboch koncepcií v zásade odrážajú všeobecný kolektívno-bezpečnostný charakter Aliancie po páde železnej opony. Skutočnosť, že sú do veľkej miery rovnaké i napriek implikáciám zo zmeny v chápaní bezpečnosti, poukazuje na kontinuitu základného poslania ešte z čias studenej vojny. Za primárne sú podľa koncepcií považované nasledovné úlohy:

- **Zabezpečenie kolektívnej bezpečnosti a prispievať k bezpečnosti celého euroatlantického priestoru.** Hoci tento cieľ už možno označiť za tradičný, stále má svoje opodstatnenie. Dôležité miesto má najmä v Koncepcii 2010, kde má upokojiť

¹⁰NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement. 2010. s. 20

¹¹ Pôvodný text: „Any armed attack on the territory of the Allies, from whatever direction, would be covered by Articles 5 and 6 of the Washington treaty“. *The Alliance's Strategic Concept*, 1999. článok 24

Poľsko, Českú republiku a pobaltské štáty po tom, ako tieto štáty vzniesli v tejto otázke obavy v náväznosti na údajne nedostatočnú a nedôraznú aktivitu Aliancie počas vojny v Gruzínsku v auguste roku 2008. V záujme zachovania bezpečnosti v euroatlantickom priestore sa v oboch skúmaných dokumentoch zdôrazňuje potreba odzbrojenia. Kým však Konceptia 1999 sa prioritne orientuje na znižovanie počtu konvenčných síl v Európe (prostredníctvom CFE Treaty), Nová strategická koncepcia si kladie za cieľ postupné všeobecné odzbrojenie. V súvislosti s hrozbou útoku balistickou raketou na euroatlantický región sa v Konceptii 2010 prvýkrát vyskytol problém protiraketovej obrany. Budúcnosť tohto významného bezpečnostného prvku vidí NATO v spolupráci s Ruskou federáciou.

- **Slúžiť ako fórum pre konzultácie členských krajín NATO.** Predmetom diskusií, garantovanými článkom 4 Washingtonskej zmluvy, môžu byť akékoľvek otázky týkajúce sa bezpečnosti.
- **Krízový management a prevencia vzniku konfliktov.** Hoci sú tieto parciálne ciele spomenuté v oboch dokumentoch, v jednotlivých koncepciách je im venovaná odlišná pozornosť. Zatiaľ čo Konceptia 1999 viac zdôrazňuje úlohy týkajúce sa krízového managementu (najmä odvetné operácie proti krízam, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy), záujem Konceptie 2010 sa presunul na prevenciu vzniku konfliktov. Aktivity NATO mali podľa Konceptie 1999 teda viac „peacebuilding“ ozbrojený charakter kým činnosť Aliancie v nadchádzajúcom desaťročí má mať skôr „peacekeeping“ mierový charakter.
- **Rozširovať a prehľbovať spoluprácu v rámci partnerstiev.** Rovnako ako predchádzajúci zámer, aj tento cieľ má v skúmaných dokumentoch rôznu váhu. Konceptia 1999 ho uvádza len ako čiastkový cieľ pod hlavičkou zabezpečenia kolektívnej bezpečnosti. Na druhej strane, v Konceptii 2010 sú partnerstvá vytýčené ako plnohodnotný cieľ. Bližšie sa partnerstvám a vonkajším vzťahom Aliancie v oboch dokumentoch venuje druhá časť príspevku.

Okrem účelu, bezpečnostných hrozieb a cieľov NATO sa obidve Konceptie zaoberajú aj vojenskými kapacitami Aliancie – ich veľkosťou, štruktúrou, funkciami a úlohami. Prihliadnuc na štruktúru hlavných cieľov Aliancie, predovšetkým krízový management a prevenciu vzniku konfliktov, nie je prekvapujúce, že zatiaľ čo Konceptia 1999 sa v otázke vojenských kapacít zaberá viac ich účinnosťou počas kríz a nepokojov, prvoradým záujmom Konceptie 2010 je ich efektívne využitie v prevencii vzniku konfliktov. Uvedenú skutočnosť možno podložiť hneď viacerými faktami. V prvom rade treba poukázať na priestor, ktorý je vojenským kapacitám v skúmaných dokumentoch venovaný. V Konceptii 1999 sa danej problematiky týka štvrtá kapitola s názvom „*Pokyny pre sily Aliancie, Princípy stratégie Aliancie*“, ktorá predstavuje až 24 z celkového počtu 65 článkov. Väčšina z nich sa detailnejšie zameriava na atribúty veľkosti a kvality, stupne nasaditeľnosti vojenských jednotiek, ich efektívnu spoluprácu, praktické zabezpečenie kolektívnej obrany a pod¹². Prevenciu vzniku konfliktov a prípadné úlohy NATO s cieľom udržiavať stabilitu v oblastiach nepokojov pokrýva Konceptia 1999 len okrajovo, v článkoch 31 a 32. V Konceptii 2010 sa vojenským kapacitám venuje kapitola s názvom „*Obrana a Odstrašenie*“. Pri jej skúmaní treba poukázať na jej kvantitatívnu a kvalitatívnu stránku. Na rozdiel od predchádzajúceho dokumentu je totiž predmetná problematika rozobraná v štyroch z celkového počtu 38 článkov Konceptie. Navyše, z kvalitatívneho hľadiska sa daná kapitola primárne zameriava na vojenské ako aj nevojenské úlohy Aliancie pri odstrašovaní všetkých typov novodobých bezpečnostných hrozieb. Detailnejšie pokyny upravujúce náležitosti vojenských kapacít

¹² Pre viac informácií pozri články 41, 43, 52, 53, 54, 58, 59 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999.

NATO absentujú. Význam prevencie vzniku konfliktov je v koncepcii 2010 podčiarknutý samostatnou kapitolou s názvom „*Bezpečnosť prostredníctvom krízového riadenia*“. Hoci sa uvedená kapitola zaoberá i vojenskými aktivitami (čl. 23), jej podstatnú časť tvoria články týkajúce sa nevojenskej prevencie a stabilizačných peacekeeping aktivít. Napriek opísaným rozdielom sa však obe koncepcie zhodujú v predmetných kapitolách v texte troch ustanovení:

- **NATO bude udržiavať minimálny potrebný počet ozbrojených síl.** Je však potrebné dodať, že v koncepcii 1999 je daný minimálny počet rozšírený aj o jednotky zamerané na operácie, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy.
- **NATO bude stále disponovať jadrovými zbraňami.** Koncepcie 1999 aj 2010 poukazujú na politickú a zastrážovaciu funkciu atómových zbraní a pokladajú ich za najvyššiu garanciu bezpečnosti členov Aliancie.
- **Je potrebné prehľbovať spoluprácu medzi vojenskými zložkami Aliancie a vonkajším civilným prostredím.**

Značne vojenskejší charakter koncepcie 1999 zdôrazňujú popri vyššie uvedenom rozsahu a obsahu článkov týkajúcich sa vojenských kapacít NATO predovšetkým často zmieňované odvetné operácie proti krízam, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy („*non-Article 5 crisis response operations*“)¹³. Účel týchto operácií je charakterizovaný v článku 48 koncepcie 1999 nasledovne: „*V prípade kríz, ktoré ohrozujú stabilitu euroatlantického priestoru a ktoré by mohli ovplyvniť bezpečnosť členov Aliancie, môžu byť povolané ozbrojené sily Aliancie za účelom vykonania odvetných krízových operácií*“¹⁴. Ozbrojené intervencie mimo teritória NATO sú najzjavnejším prejavom kosovskej vojny, ktorá prebiehala v čase prípravy a podpísania koncepcie 1999. Aliancia vtedy po neúspešných diplomatických rokovaniach 24. marca 1999 prvýkrát použila ozbrojené sily proti suverénnemu štátu od skončenia studenej vojny. Nakoľko sa letecké útoky NATO proti Srbsku nezakladali na žiadnej rezolúcii Bezpečnostnej rady OSN a neskôr neboli Spojenými národmi ani sankcionované, vznikla sa na ne kritika, a to najmä zo strany Ruskej federácie, Číny a Indie. Podľa Moskvy nimi NATO podkopalo základné princípy medzinárodného práva, Charty OSN a európskeho systému bezpečnosti vytvoreného po skončení druhej svetovej vojny. Vtedajší ruský minister zahraničných vecí Igor Ivanov označil vojenské akcie NATO a USA v Kosove za agresiu, ktorá ohrozovala celé usporiadanie medzinárodných vzťahov po roku 1945, a za druh neokolonializmu – „NATO-kolonializmu“¹⁵. Vezmúc do úvahy túto kritiku je teda logické predpokladať, že zakomponovaním do koncepcie 1999 sa Aliancia snažila oficiálne oprávniť svoje aktivity v Kosove. Bez ohľadu na to sú tieto operácie stále považované za prejav amerického unilateralizmu z konca 20. a začiatku 21. storočia. Nie je tiež vylúčené, že slúžili aj ako inšpirácia pri vytváraní konceptu preemptívneho zásahu, ktorý patril k základným princípom zahraničnej politiky USA od roku 2002¹⁶. V koncepcii 2010 sa *non-Article 5 crisis response operations* nespomínajú vôbec.

Kým v koncepcii 1999 sa vtedajšie spoločensko-politické podmienky v Európe a vo svete prejavili najmä možnosťou uskutočňovať operácie nespádajúce pod článok 5, dopad

¹³ *Non-Article 5 crisis response operations* sú spomínané v článkoch 29, 31, 41, 46, 47, 48, 49 z *The Alliance's Strategic Concept*, 1999.

¹⁴ *The Alliance's Strategic Concept*, 1999. čl. 48

¹⁵ KRIEGER, H. 2001. *The Kosovo conflict and international law: an analytical documentation 1974-1999*. s. 482-485

¹⁶ Porovnaj článok 48 koncepcie 1999 o účele *non-Article 5 crisis response operations* a texty Národnej bezpečnostnej stratégie 2002: „*Preventívny úder proti bezprostrednej hrozbe je legitímny, a to i vtedy, ak panuje neistota, pokiaľ ide o miesto a čas možného nepriateľského útoku*“ a „*Spojené štáty budú, ak bude potrebné, konať preemptívne*“.

vonkajšieho prostredia na NATO možno v najnovšej koncepcii pozorovať jednak prostredníctvom umierneného diplomatickejšieho ducha, v ktorom sa celý dokument nesie, ale aj článkami ekonomického charakteru. Aliancia nimi reaguje na nedostatok prílevu finančných prostriedkov v dôsledku svetovej hospodárskej krízy z rokov 2008 až 2009 v protiklade so zvýšenými finančnými nárokmi na modernú obranu a bezpečnosť. Na rozdiel od expertnej správy tvoriacej základ Novej strategickej koncepcie však z deficitu peňazí neobviňuje európskych členov NATO¹⁷. Články 36 a 37 Koncepcie 2010 navrhujú spôsoby efektívneho využitia dostupných prostriedkov, z ktorých najvýznamnejšie sú modernizácia interných štruktúr a zdokonaľovanie pracovných metód, realokácia ušetrených prostriedkov do zvyšovania počtu, kvality a nasaditeľnosti vojenských kapacít a efektívnejšia spolupráca pri obrannom plánovaní založená na princípe solidarity, aby sa predišlo duplicitným činnostiam. Uvedené opatrenia do istej miery poukazujú na vnútornú reformu Aliancie. V jej rámci však Koncepcie 1999 ani 2010 nepočítajú s často diskutovanou reformou hlasovania na zasadnutiach Severoatlantickej rady. S nárastom počtu členských krajín NATO zo 16 v roku 1991 cez 19 v roku 1999 na 28 v roku 2010 odporúča upustiť od jednohlasného hlasovania v prospech hlasovania kvalifikovanou väčšinou v menej dôležitých otázkach iba expertná správa NATO z mája roku 2010. Napriek vysokej legitimitě konsenzuálnych rozhodnutí zdôrazňuje daná správa najmä skutočnosť, že súčasný systém rozhodovania nie je flexibilný a nevie pohotovo reagovať na náhle vnútorné či vonkajšie zmeny¹⁸.

3 Vonkajšie vzťahy

Medzinárodné vzťahy po rozpade bipolárneho sveta, výrazne ovplyvňované globalizačnými a postmodernými tendenciami, nedovoľujú, aby štáty či medzinárodné organizácie vystupovali ako izolované subjekty. Cezhraničný, medzinárodný a v súčasnom období aj globálny charakter politicko-bezpečnostných a sociálno-ekonomických problémov vyžaduje efektívnu spoluprácu viacerých aktérov medzinárodnej politiky, čo prispieva k zvyšovaniu vzájomnej interdependencie medzi jednotlivými subjektami. Uvedené procesy si do rôznej miery uvedomujú aj porovnávané strategicke koncepcie NATO. Oba dokumenty preto vyzdvihujú úlohu partnerstiev a vzťahov s ostatnými štátmi ako prostriedok naplňovania základných cieľov Aliancie. Je však potrebné poznamenať, že hoci obidve Koncepcie kladú dôraz na rovnocennú spoluprácu s ostatnými medzinárodnými organizáciami (OSN a OBSE), operácie, na ktorých sa má zúčastňovať NATO spolu so svojimi partnermi, budú mať tendenciu byť pod vedením Aliancie¹⁹.

Ako už bolo uvedené v časti venujúcej sa základným úlohám NATO, spolupráca s vonkajším prostredím je v Koncepciách 1999 a 2010 zdôraznená odlišne. Väčší význam je jej prikladaný v Novej strategickej koncepcii, v ktorej predstavuje aktívna kooperácia v rámci partnerstiev jeden zo základných cieľov Aliancie.

Zásadným rozdielom medzi textami koncepcií však nie je ani tak podčiarknutie dôležitosti partnerských vzťahov či detailnosť opisu vzťahov s ostatnými subjektami, ale skôr teritoriálny aspekt prioritných partnerstiev. Zatiaľ čo text Koncepcie 1999 má zreteľne eurocentrický charakter, Koncepcia 2010 má nádych širšieho, niekedy až celosvetového pôsobenia²⁰. Koncepcia 1999 nadväzuje na proces prvého rozšírenia NATO o tri krajiny

¹⁷ Pre kritiku európskych členov NATO pozri: *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement*. 2010. s. 38

¹⁸ *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement*. 2010. s. 34-35

¹⁹ Pozri text Koncepcie 2010: „[Koncepcia] pomáka našim partnerom okolo sveta hlbšiu politickú spoluprácu s Alianciou a podstatnú úlohu vo formovaní operácií pod vedením NATO, ku ktorým môžu prispieť“.

²⁰ Uvedené sa dá vyčítať napríklad z hlavných cieľov NATO v Koncepcii 1999 v čl. 10: „[Cieľom Aliancie je] podporovať rozsiahle partnerstvo, spoluprácu a dialóg s ostatnými krajinami v euroatlantickom priestore...“

bývalého východného bloku z 11. marca 1999 (Českú republiku, Poľsko a Maďarsko). Daný proces vysvetľovala Aliancia snahou zjednotiť všetky demokraticky zmýšľajúce právne štáty Európy zdieľajúce hodnoty slobody, solidarity a ľudských práv, čo by značne prispelo k zvýšeniu bezpečnosti na európskom kontinente. Na druhej strane možno toto rozšírenie považovať i za šírenie vplyvu USA prostredníctvom NATO v strednej a východnej Európe po vzniku mocenského vákuu v danom regióne v roku 1991. V snahe pokračovať v danej politike (bez ohľadu na to, či sa na problém pozeráme optikou Aliancie alebo jej kritikov) sa preto Koncepcia 1999 zameriava na tri regióny Európy: západnú Európu reprezentovanú z politicko-bezpečnostného hľadiska Západoeurópskou úniou (EÚ v tom čase len začala rozvíjať politicko-bezpečnostnú spoluprácu), východnú Európu zastúpenú predovšetkým Ukrajinou (do menšej miery i Ruskom) a Balkán so Stredomorským regiónom (kvôli perspektíve rozširovania a blízkosti Blízkeho Východu).

Pokiaľ ide o západoeurópske členské štáty NATO, v roku 1999 vyzdvihla Aliancia okrem potreby posilnenia tradičného transatlantického zväzku najmä svoju podporu vytváraniu novej bezpečnostnej rovnováhy medzi európskymi a severoamerickými spojencami. Koncepcia 1999 navrhovala zvýšiť obranné kapacity Európy prostredníctvom Európskej bezpečnostnej a obrannej identity (ESDI), ktorá by operovala pod NATO a v spolupráci so Západoeurópskou úniou: „... Aliancia plne podporuje vývoj ESDI v rámci Aliancie prostredníctvom poskytnutia svojich kapacít pre operácie vedené ZEÚ. ... Rast zodpovednosti a kapacít európskych spojencov v otázke bezpečnosti a obrany zlepšuje bezpečnostné prostredie Aliancie“²¹. Zo znenia tohto článku pritom cítiť aj snahu severoamerických spojencov (v prvom rade USA) udržať si svoj vplyv v Európe, a to i napriek ich deklarovanej podpore procesov vzniku Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ (SZBP EÚ). Za ďalšie dôležité partnerské vzťahy v Európe označuje Koncepcia 1999 Partnerstvo pre mier (PfP), Euroatlantickú partnerskú radu (EAPC) a Stredomorský dialóg (Mediterranean Dialogue).

S vonkajšími vzťahmi sa v Koncepcii 1999 úzko spája aj otázka ďalšieho rozširovania NATO. Vo svetle úspešného prvého kola rozšírenia z marca roku 1999, vyššie charakterizovanej politiky NATO a neberúc do úvahy očakávateľné negatívne dôsledky vojny v Kosove (vyplývajúce zo silného zamietavého postoju Ruska) sa s ďalším zväčšovaním členskej základne otvorene počítalo – hoci neboli uvedené konkrétne kandidátske krajiny: „[NATO] očakáva, že v nadchádzajúcich rokoch ďalej rozšíri pozvánky národom ochotným a schopným prevziať záväzky vyplývajúce z členstva ... S daným cieľom založilo NATO programy spolupráce, ktoré majú aspirujúcim krajinám pomôcť v ich príprave na možné budúce členstvo...“²².

Nová strategická koncepcia NATO zdieľa charakter vonkajších vzťahov Koncepcie 1999 len do istej miery. Možno u nej pozorovať čiastočný odklon od prioritného postavenia európskeho kontinentu (hoci stále mu patrí dôležité miesto), a to najmä z dvoch dôvodov. V prvom rade sa pod danú skutočnosť podpísal vývoj SZBP EÚ a Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. Hoci úroveň politicko-bezpečnostnej spolupráce v rámci EÚ ešte

a časti čl. 28 Koncepcie 2010: „Podpora euroatlantickej bezpečnosti je najlepšie zaistená prostredníctvom širokej siete partnerských vzťahov s krajinami a organizáciami na celom svete.“

²¹ Pôvodný text: „...Alliance fully supports the development of the European security and Defence Identity within the Alliance by making available its assets and capabilities for WEU-led operations. ... The increase of the responsibilities and capacities of the European Allies with respect to security and defence enhances the security environment of the Alliance“.

The Alliance's Strategic Concept, 1999. článok 18

²² Pôvodný text: „It expects to extend further invitations in coming years to nations willing and able to assume the responsibilities and obligations of membership ... To this end, NATO has established a programme of activities to assist aspiring countries in their preparations for possible future membership...“

The Alliance's Strategic Concept, 1999. článok 39

nedokáže garantovať bezpečnosť Európy bez prítomnosti NATO, sebavedomie Európy stúplo a jej názory sa s pohľadmi Severnej Ameriky rozchádzajú častejšie ako v minulosti. Nesmieme tiež zabúdať na pozastavený proces rozširovania Aliancie na východ, o Ukrajinu a Gruzínsko, narážajúci na zahraničnopolitické záujmy Ruskej federácie. Potenciálna blízkosť teritória Aliancie k Rusku, ktorá je v rozpore s ruským konceptom politiky „blízkeho zahraničia“, spolu so zmrazením vzťahov medzi NATO a Moskvou po vojne v Gruzínsku v roku 2008 spôsobili v tomto smere patovú situáciu.

Na druhej strane, teroristické útoky na USA z 11. septembra 2001 a obzvlášť medzinárodný až globálny charakter novodobých bezpečnostných hrozieb výrazne rozširujú v Konceptii 2010 teritórium pôsobnosti Aliancie. Najvýraznejším prejavom načrtnutej celosvetovej povahy NATO je rozhodnutie operovať a eliminovať hrozby bezpečnosti už v strategickej vzdialenosti za hranicami územia Aliancie. Článok 20 Konceptie 2010 uvádza: „*Krízy a konflikty za hranicami Aliancie môžu priamo ohroziť bezpečnosť územia a obyvateľov Aliancie. NATO sa preto bude angažovať tam, kde je to možné a kde to bude potrebné pri prevencii kríz, pri zvládnutí kríz, pri stabilizácii situácií po konfliktoch a pri podpore rekonštrukcie*“²³. Expertná správa ani Nová strategická koncepcia však nedefinujú podstatu pojmu „strategická vzdialenosť“. Odstránenie hrozby mimo územia Aliancie sa navyše dostalo do Konceptie v takomto otvorenom, priamom vymedzení prvýkrát. Koncepcia 1999 možnosť zasahovať mimo teritória Aliancie len pripúšťa. Okrem možnosti zasahovať aj v nečlenských štátoch NATO poukazujú na rastúci globálny charakter organizácie aj absencia definície útokov aktivujúcich článok 5 Washingtonskej zmluvy a spolupráca s partnermi „*pod vedením NATO*“.

Hoci má Koncepcia 2010 skôr globálny charakter, strategicky dôležité partnerstvá sa v skúmanom dokumente v porovnaní s rokom 1999 líšia len čiastočne. Za najdôležitejších partnerov označuje NATO v roku 2010 EÚ, Rusko a OSN. V súvislosti s Európskou úniou víta Aliancia implementáciu Lisabonskej zmluvy, ktorá má posilniť bezpečnosť Európy. Vezmúc do úvahy vývoj EÚ v prvej dekáde 21. storočia však už NATO nespomína projekty ako ESDI, ktoré boli v Konceptii 1999 vedené pod hlavičkou Aliancie. Cieľom NATO vo vzťahu s európskymi spojencami má byť vytvorenie konštruktívneho strategického partnerstva, kde EÚ a NATO majú mať komplementárne úlohy v podpore medzinárodného mieru a stability²⁴. Text Konceptie 2010 týkajúci sa vzťahov s Ruskou federáciou je v porovnaní s Konceptiou 1999 komplexnejší a konkrétnejší, čo odzrkadľuje rastúci význam Ruska vo svetovej politike, zvýšenú potrebu Aliancie spolupracovať s Moskvou pri čelení spoločným hrozbám a tiež aktuálny vývoj vzťahov medzi Ruskom a NATO. Nová strategická koncepcia pritom vyzdvihuje potrebu kooperácie v oblastiach spoločného záujmu (v súčasnosti prioritne problém protiraketovej obrany). Nenavrhuje však postup riešenia kontroverzných otázok (najmä rozširovanie NATO na východ), čo by v budúcnosti mohlo zabrzdiť, či dokonca zvrátiť aktuálny pozitívny trend vývoja vzťahov medzi Alianciou a Moskvou. V neposlednom rade, partnerské vzťahy s OSN charakterizuje Koncepcia 2010 v zásade rovnako ako Koncepcia 1999, t.j. NATO uznáva úlohu OSN pri zachovávaní mieru a stability, bude konať v súlade s Chartou OSN a bude prehlbovať politický dialóg a praktickú spoluprácu s OSN. Okrem uvedených strategických partnerov je NATO rozhodnuté pokračovať v spolupráci aj s ďalšími subjektami (obzvlášť na európskom kontinente), medzi ktoré zaraďuje už spomínanú Euroatlantickú partnerskú radu, Partnerstvo pre mieru

²³ Pôvodný text: „*Crises and conflicts beyond NATO's borders can pose a direct threat to the security of Alliance territory and populations. NATO will therefore engage, where possible and when necessary, to prevent crises, manage crisis, stabilize post-conflict situations and support reconstruction*“.

Active Engagement, Modern Defence, 2010. článok 20

²⁴ *Active Engagement, Modern Defence*, 2010. článok 32

a Stredomorský dialóg a dopĺňa ich o Istanbulsú iniciatívu pre spoluprácu, ktorá bola založená v roku 2004.

Podobne ako Koncepcia 1999, aj Nová strategická koncepcia z roku 2010 zachováva politiku „open door“ v súvislosti s ďalším rozširovaním Aliancie. Proces prijímania nových členov však bude čoraz ostrejšie konfrontovaný s postojmi ruskej zahraničnej politiky, dôkazom čoho je i vojna v rusko-gruzínska vojna z roku 2008. Je nepochybné, že uvedený ozbrojený konflikt prispel k všeobecnejšiemu zneniu textu predmetného dokumentu bez uvedenia akéhokoľvek časového harmonogramu, najpravdepodobnejších kandidátskych krajín alebo konkrétnejšej predvstupovej pomoci²⁵.

4 Záver

Ako subjekt aj objekt medzinárodných vzťahov ovplyvňuje Severoatlantická aliancia vývoj medzinárodných vzťahov a zároveň je nimi značne ovplyvňovaná. Túto skutočnosť nepochybne badať aj v kľúčových analytických a plánovacích dokumentoch NATO – v Strategických koncepciách.

Pod text Koncepcie 1999 sa do veľkej miery podpísalo vyplňanie mocenského vákuu v Európe, ktoré vzniklo po rozpade východného bloku, nedostatočne rozvinutá politicko-bezpečnostná spolupráca v EÚ v 90. rokoch 20. storočia a vojna medzi Srbskom a Kosovom v rokoch 1998 až 1999. Z daného vývoja možno odvodiť najdôležitejšie črty poslednej Strategickej koncepcie NATO 20. storočia: eurocentricizmus a skôr vojenský ako politický charakter. Zameranie na európsky kontinent je zjavné z partnerských vzťahov, ktoré sa v danom období sústreďovali takmer výlučne na západnú Európu, východnú Európu a Balkán so Stredomorím. Prevalu vojenskej povahy nad politickou vidno predovšetkým vo vykonávaní odvetných operácií, na ktoré sa nevzťahuje článok 5 Washingtonskej zmluvy, postavením prevencie vzniku konfliktov do úzadia cieľov Aliancie a čiastočne i v absencii článku, ktorý by odmietal, že NATO považuje iné krajiny za hrozbu svojej bezpečnosti.

Na druhej strane, tvorba Koncepcie 2010 bola ovplyvnená novodobými bezpečnostnými hrozbami, vývojom integrácie v Európe, vývojom vzťahov s Ruskou federáciou od roku 2008 a v neposlednom rade i globálnou finančnou a hospodárskou krízou z rokov 2008 až 2009. Každý z uvedených procesov, ako aj ich vzájomná kombinácia, spôsobili, že záujem Novej strategickej koncepcie NATO sa začína odkláňať od európskeho kontinentu v prospech širšieho teritória zahŕňajúceho aj Áziu a perspektívne aj Afriku. V porovnaní s Koncepciou 1999 je Koncepcia 2010 viac politická ako vojenská. Globálny nádyh dáva Aliancii z pozitívneho hľadiska jej potreba spolupráce s ostatnými štátmi a medzinárodnými organizáciami (obzvlášť s Ruskom, OSN, OECD a EÚ) v záujme odvracať moderné hrozby bezpečnosti. Z negatívneho pohľadu je to najmä rozhodnutie nasadzovať jednotky Aliancie v strategickej vzdialenosti aj mimo územia NATO, ak by tam mohla vzniknúť bezpečnostná hrozba, a navyše bez vymedzenia pojmu „strategická vzdialenosť“. Politický charakter Koncepcie 2010 možno podložiť celkovo umiernenějšími formuláciami článkov, zdôrazňovaním prevencie vzniku konfliktov pred úlohami vojenských kapacít počas ozbrojených konfliktov či ochotu prehlbovať spoluprácu s Ruskou federáciou – v najbližšom období v oblasti protiraketovej obrany.

²⁵ „Nášmu cieľu Európy zjednotenej a slobodnej, ako aj zdieľaniu spoločných hodnôt bude najlepšie slúžiť konečná integrácia všetkých európskych krajín, ktoré si želajú vstúpiť do euroatlantických štruktúr.“ Dvere členstva v NATO zostávajú plne otvorené pre všetky európske demokracie, ktoré zdieľajú hodnoty Aliancie, ktoré chcú a sú schopné prevziať zodpovednosť a záväzky členstva a ktorých prijatie môže prispieť k spoločnej bezpečnosti a stabilite.“

Active Engagement, Modern Defence, 2010. článok 27

Napriek rozdielnemu charakteru jednotlivých koncepcií obe deklarujú rovnaký účel NATO a takmer identické základné ciele. Účel a hlavný cieľ sa v zásade nezmenil od vzniku Aliancie – je ním zabezpečovanie bezpečnosti celého euroatlantického priestoru. Hoci sa však deklarovaný účel nezmenil, v praktickej rovine prešlo NATO zo zabezpečovania kolektívnej obrany k zaisťovaniu kolektívnej bezpečnosti.

Zoznam požitej literatúry

- KRIEGER, H. 2001. *The Kosovo conflict and international law: an analytical documentation 1974-1999*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. s. 601. ISBN 0-521-80071-4
- NATO. 1999. *The Alliance's Strategic Concept* [online]. Washington: NATO, 1999. [cit. 20.5.2011]. Dostupné na internete:
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm
- NATO. 2010. *Active Engagement, Modern Defence: Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organization* [online]. Lisbon: NATO, 2010. [cit. 21.5.2011]. Dostupné na internete:
<http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>
- NATO. 2010. *NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement* [online]. Brussels: NATO, 17.5.2010. [cit. 21.5.2011]. Dostupné na internete:
<http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>
- RUPP, R. 2006. *NATO after 9/11: An Alliance in Decline*. Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA. 22.3.2006. [cit. 27.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.allacademic.com/meta/p99241_index.html
- ŠKVRNDA, F. 2010. Bezpečnostné aspekty a súvislosti globálnej krízy začiatku 21. storočia. In *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí : zborník príspevkov z 15. vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou : Žilina, 2. - 3. jún 2010*. Žilina : EDIS - vydavateľstvo Žilinskej univerzity, 2010. s. 703-709. ISBN 978-80-554-0204-8
- The National Security Strategy of the United States of America*. 2002. [online]. Washington. [cit. 27.5.2011]. Dostupné na internete:
http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss_sep2002.pdf

Kontakt

Ing. Lukáš Hollas

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita

Dolnozemska 1

852 35 Bratislava

Slovenská republika

Ing. Petra HOLZEROVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MEDZINÁRODNÁ DIMENZIA PODPORY DEMOKRATIZÁCIE

petra.holzerova@euba.sk

Abstrakt

Podpora demokracie zo strany medzinárodných aktérov patrí v súčasnosti medzi významné oblasti skúmania v oblasti medzinárodných vzťahov. Zvýšená pozornosť sa tejto problematike začala venovať začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia v nadväznosti na pád komunistických režimov v Európe a aktívnu úlohu medzinárodných organizácií pri ich demokratizácii. Cieľom tohto príspevku je analyzovať základné teoretické východiská a koncepcie pre výskum externých faktorov demokratizácie a pôsobenie Európskej únie ako externého promotéra demokratických hodnôt. Na základe výskumu dospievame k záveru, že demokracia sa stala univerzálnou hodnotou a čoraz väčšie množstvo štátov a medzinárodných organizácií sa hlási a implementuje programy zamerané na podporu demokracie vo svete. Európska únia je považovaná za organizáciu s najväčším vplyvom na európskom kontinente, pričom jej transformačná sila je výsledkom úspešnej politiky rozšírenia.

Kľúčové slová: demokracia, demokratizácia, medzinárodní aktéri, Európska únia

Abstract

Democracy promotion belongs to the most interesting areas of the research in the field of international relations. The particular attention has been paid to this issue since the early nineties following the fall of communist regimes in Europe and active role of international organizations in the democratization of the post-communist societies. The aim of this paper is to analyze the basic theoretical concepts dealing with the external factors impact on the processes of democratization and the role of the European Union as an external promoter of democratic values. Based on the research we come to the conclusion that democracy has become an universal value and an increasing number of countries and international organizations has endorsed and implemented programs aimed at promoting democracy in the world. The European Union with its transformative power derived from the enlargement policy is considered to be the most successful actor on the European continent.

Key words: democracy, democratization, international actors, European union

1 Úvod

Demokraciu môžeme v závislosti od kontextu chápať ako systém, ideológiu alebo koncept. Význam demokracie sa v priebehu času menil a v súčasnosti je výrazne odlišný od originálneho, ktorý bol definovaný v antickom Grécku. Demokracia sa vzťahuje na takú formu vlády, v ktorej na rozdiel od monarchie a aristokracie vládnu ľudia, pričom odkazuje na

politické spoločenstvo, v ktorom existuje istá forma politickej rovnosti medzi ľuďmi. Podľa Davida Beethama by mala byť demokracia chápaná ako koniec spektra, na druhom konci ktorého je systém, v ktorom ľudia nemajú žiaden vplyv na rozhodovací proces.

Na základe Beethamových myšlienok o demokracii je možné demokratizáciu definovať ako pohyb naprieč spektrom smerom od nedemokratickej k demokratickej vláde. Potter demokratizáciu definuje ako „politické zmeny vedúce demokratickým smerom“¹. Ide teda o komplexný, pokračujúci proces, ktorý pozostáva z viacerých fáz a zahŕňa prechod od nedemokratického režimu k demokracii a následnej konsolidácii demokracie.² Cieľom tohto príspevku je analyzovať vplyv vonkajších faktorov na procesy demokratizácie s dôrazom na medzinárodnú podporu demokracie.

2 Koncept vln demokratizácie

Podľa Huntingtona možno storočie šírenia demokracie skúmať na základe historických vln demokratizácie, pričom vlnu demokratizácie chápe ako skupinu tranzícií z nedemokratických na demokratické režimy, ku ktorým dochádza v špecifickom časovom rozmedzí a ktoré v danom období výrazne prevyšujú tranzície v opačnom smere.³ Prvá vlna demokratizácie (1828 - 1926) bola dlhá a komplexná. Začala sa revolúciami v USA a vo Francúzsku a viedla k vzniku a šíreniu myšlienok demokratickej vlády, politických práv a občianskych slobôd a priznaniu práva voliť väčším skupinám v spoločnosti. Na začiatku dvadsiateho storočia sa proces demokratizácie rozšíril do väčšiny štátov západnej časti Európy, Austrálie, Kanady a výrazný vplyv mal aj na štáty Južnej Ameriky. Demokratický progres však zastavilo zavedenie diktátorských systémov militarizmu, fašizmu a komunizmu v období po prvej svetovej vojne. Druhá vlna (1943 - 1962) bola priamym dôsledkom druhej svetovej vojny. Porážkou režimov v Nemecku, Taliansku a Japonsku sa opäť vytvoril priestor pre šírenie demokracie vo svete. Aj po druhej vlne demokratizácie nasledovala reverzná vlna, počas ktorej došlo k opačnému prechodu vo viacerých novovzniknutých demokraciách. Pre obe reverzné vlny (1922 - 1942, 1961 - 1975) však platí, že aj napriek výraznému poklesu demokratických štátov vo svete, počet demokracií na konci reverznej vlny zostal vyšší ako bol ich počet pred začiatkom predchádzajúcej vlny demokratizácie.⁴ Tretia vlna demokratizácie sa začala zvrhnutím diktátorských režimov v Portugalsku a Španielsku. Globálna demokratická expanzia pokračovala koncom sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov v Južnej Amerike a v druhej polovici osemdesiatych rokov zasiahla východ, juhovýchod a juh Ázie. Kulmináciu tretia vlna demokratizácie podľa Huntingtona dosiahla na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov, kedy v štátoch východnej Európy začal prechod od komunizmu k demokracii. Huntingtonov koncept troch vln demokratizácie mal veľký vplyv na ďalší rozvoj teórie demokratizácie, no niektoré jeho aspekty boli predmetom značnej kritiky. Kritika sa vzťahuje predovšetkým na nejasnú definíciu demokratických režimov, zúžený prístup k demokracii zameraný len na voľby, prekrývajúce sa vlny demokratizácie s reverznými vlnami ako aj nedostatočné vysvetlenie vplyvu globálnych faktorov. Kontroverzný je aj samotný počet vln.

Podľa Whiteheada prechod k demokracii v strednej a východnej Európe predstavuje štvrtú vlnu demokratizácie, pričom spúšťacím mechanizmom pre zmenu režimu bol pád sovietskej moci.⁵ Rovnako Brown argumentuje, že ak vlny majú predstavovať viac

¹ Potter, D.: *Explaining democratization*. s. 3

² Beetham, D.: *Democracy and human rights*. s. 72 - 75

³ Huntington, S.P.: *The third wave: democratization in the late twentieth century*. s. 15

⁴ Diamond, L.: *Is the third wave of democratization over?* s. 2-3 [cit. 9.5.2011] Dostupné na internete: <http://nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/236.pdf>

⁵ Whitehead, L.: *The international dimensions of democratization*. s.4

zskupenie zmien v autoritárskych režimoch na základe časového hľadiska, potom by demokratizačné procesy v strednej a východnej Európe nemali byť zaradené do tretej, ale mali by byť chápané ako štvrtá vlna demokratizácie. Tento argument opiera o špecifické znaky prechodu k demokracii v postkomunistických štátoch, na ktoré zmena autoritárskych režimov v južnej Európe nemala žiaden vplyv :

1. štáty východnej Európy predstavovali prepojený celok⁶ a vzhľadom na spoločné ideologické a sociopolitické základy sa žiadna z krajín nemohla vyhnúť vplyvu udalostí prebiehajúcich v susedných komunistických krajinách;
2. Sovietsky zväz ako regionálny hegemon určoval parametre, v rámci ktorých mohlo dôjsť k politickým zmenám vo východnom bloku a až reformné snahy po roku 1985 zmenili celý kontext, ktorý viedol k zvrhnutiu režimu a začiatku demokratizácie;
3. súbežná transformácia politického a ekonomického systému.⁷

Claus Offe vo svojom článku z roku 1991 poukazuje na skutočnosť, že reformy „zhora nadol“, ktoré sa začali v Sovietskom zväze pod názvom glasnosť a perestroika boli nevyhnutnými podmienkami pre úspech reforiem a revolúcií „zdola nahor“, ktoré nasledovali v jednotlivých štátoch.⁸ Neexistuje však žiaden historický model ani revolučná teória, ktorá by dokázala vysvetliť tieto procesy. Offe, zdôrazňuje, že skúmanie tranzitívnych procesov vo východnej Európe po rokoch 1989-91 na základe teórií, ktoré sa dovtedy zameriavali na tri skupiny štátov (povojnové demokracie v Japonsku, Nemecku, Rakúsku a Taliansku, juhoeurópske procesy demokratizácie v Portugalsku, Španielsku a Grécku a pád autoritárskych režimov v Južnej Amerike) by bolo nevhodné a zavádzajúce. Na základe konceptu trojstrannej tranzície Offe identifikuje a vysvetľuje tri dimenzie demokratizačných procesov v postkomunistickej Európe: budovanie štátu/národa, politickú transformáciu a ekonomickú transformáciu. Vzhľadom na vzájomnú prepojenosť týchto dimenzií považuje demokratizáciu v postkomunistických štátoch za jedinečnú.

3 Teoretické aspekty medzinárodnej podpory demokracie

V centre záujmu vedeckých kruhov zaoberajúcich sa demokratizáciou boli počas prvých dvoch a na začiatku tretej vlny interné faktory, ktoré ovplyvňujú tieto procesy v rámci krajiny. Tradičný model výskumu demokratizácie zohľadňujúci len vnútorné politické, kultúrne, psychologické, či socio-ekonomické faktory bol prekonaný na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 20. storočia. S pádom komunizmu v Európe a narastajúcim počtom štátov, ktoré proklamovali začiatok cesty k demokracii si čoraz väčšie množstvo vedcov uvedomovalo, že procesy, ku ktorým dochádza v jednotlivých krajinách nie sú izolované od medzinárodného prostredia. Naopak, medzinárodný kontext významne ovplyvňuje smer aj intenzitu domácich politických zmien a procesov. Externé faktory sa tak stali významnou súčasťou výskumu demokratizácie.

Na základe Huntingtonovej teórie vln demokratizácie, ktorá poukazuje na simultánne procesy politickej transformácie v určitej skupine krajín v špecifickom časovom rozmedzí bol

⁶ Juhoslávia a Albánsko vzhľadom na to, že neboli členmi Varšavského paktu, neboli považované za súčasť sovietskeho blku. Napriek tomu boli pre ne charakteristické viaceré atribúty komunistického systému.

⁷ Brown, A.: *Transnational influences in the transition from communism*. [cit. 14.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/273.pdf>

⁸ Offe, C.: *Capitalism by democratic design? Democratic theory facing the triple transition in East Central Europe*. s. 865-892. [cit. 15.5.2011] Dostupné na internete: http://portal.uam.es/portal/page/portal/UAM_ORGANIZATIVO/Departamentos/CienciaPoliticaRelacionesInternacionales/doctorado/Seminarios%20y%20cursos%20de%20profesores%20invitados/MaterialesProfesorMerkel/5Offe_Session10.pdf

odvodený koncept difúzie. Hodnoty, normy a idey nie sú obmedzené územnými hranicami a môžu sa v medzinárodnom kontexte prenášať medzi ľuďmi a spoločenskými systémami.⁹ Proces difúzie má rôzne podoby: môže ísť o proces spontánny alebo plánovaný, riadený alebo neriadený, rýchly alebo pomalý, so všeobecným alebo konkrétnym obsahom, môže byť zameraný na politické elity alebo proti širokej verejnosti a ovplyvňovať regionálny alebo globálny kontext.

Huntington difúziu nazýva efektom snehovej gule, prostredníctvom ktorého politické udalosti a následný politický vývoj v jednej krajine spustia reťazovú reakciu súbežnej transformácie v ďalších krajinách.¹⁰ Reakcia, ktorú politické udalosti vyvolajú, má demonštratívny vplyv na okolité krajiny a vyvolá v nich podobnú reakciu. Politickými udalosťami, ktoré môžu spustiť proces difúzie sú napríklad povstania v autoritárskych krajinách. Povstanie, ktoré vedie k začiatku demokratizácie v jednej krajine pôsobí mobilizačne na ľudí v ďalších autoritárskych krajinách, ktorí kopírujú predlohu v domácich podmienkach. Podľa Huntingtona je typickým príkladom efektu snehovej gule pád komunistických režimov v strednej a východnej Európe.

S konceptom difúzie súvisí aj geopolitický faktor geografickej polohy a priestorovej závislosti. Na tomto základe je možné predpokladať, že geografická blízkosť alebo vzdialenosť demokratických štátov (západná Európa) ovplyvňuje pravdepodobnosť a možnosti demokratizácie v jednotlivých krajinách. Tento faktor odráža taktiež historické súvislosti, ktoré sú reflektované tendenciou zdieľať rovnaké alebo podobné inštitucionálne tradície v rámci geograficky blízkych štátov.

Demokratizáciu vo svete ovplyvňujú medzinárodné štruktúry. Existujú dva rôzne pohľady na medzinárodné štruktúry ako faktor demokratizácie. Teória svetového systému, ktorej základy položil Immanuel Wallerstein rozdeľuje svet na tri segmenty: periférne krajiny, semiperiférne krajiny a jadro a zameriava sa na vysvetlenie vzťahu medzi bohatými industrializovanými krajinami (jadrom) a chudobnými rozvojovými krajinami (perifériou). Podľa tejto teórie najvyspelejšie krajiny dominujú svetu nielen politicky, ale aj ekonomicky, v dôsledku čoho sa rozvojové krajiny dostávajú do pasce medzinárodného systému a demokratizácia krajín mimo jadra je menej pravdepodobná.

Oproti teórii svetového systému stojí teória, podľa ktorej integrácia, globalizácia a vzájomná závislosť podporujú demokratizáciu a prostredníctvom liberalizácie trhov aj ekonomický rozvoj vo svete vrátane rozvojových krajín. Globálna politická ekonómia a mechanizmus globálnej vlády, ktoré globalizácia priniesla podľa nej viedli k tomu, že pre štáty už nie je možné rozvíjať sa v rámci uzavretých hraníc a sú v čoraz väčšej miere vystavené vonkajším vplyvom. Produkcia, obchod, financie sa stali súčasťou svetového hospodárstva, ktorému dominujú hodnoty a štruktúry charakteristické pre kapitalistické, liberálne demokracie západných štátov. Liberalizácia trhov a demokratizácia sú preto vzájomne prepojené a medzinárodný systém vedie k rozširovaniu týchto procesov aj do rozvojových autoritárskych krajín. Tento vývoj podporujú aj medzinárodné agentúry a organizácie založené na hodnotách západného sveta.

Medzinárodné organizácie sú jedným z aktérov podpory demokracie, ktorej význam narastá od začiatku deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Podpora demokratizácie zo strany externých aktérov sa vzťahuje na aktívny prodemokratický tlak vyvíjaný na domácich aktéroch, ktorý môže viesť k zmene politických štruktúr a hodnôt v cieľovej krajine.¹¹ Na vplyv medzinárodných aktérov poukázal Huntington, podľa ktorého Európska únia, OBSE, USA, ale aj klesajúci vplyv Sovietskeho zväzu hrali dôležitú úlohu pri tretej vlne

⁹ Star, H.: Democratic dominoes: Diffusion approaches to the spread of democracy in the international system. s. 359

¹⁰ Huntington, S.P.: *The third wave: democratization in the late twentieth century*. s. 100 - 104

¹¹ Pridham, G.: *Building democracy: The international Dimension of Democratization in Eastern Europe*. s. 7-30

demokratizácie. Následne bolo vypracovaných viacero štúdií, ktoré sa zameriavajú na medzinárodné faktory demokratizácie a ekonomickej liberalizácie. Mnohé z týchto štúdií majú empirický charakter a teoretické príspevky k výskumu externej podpory demokratizácie sú značne limitované.

Medzinárodnú dimenziu do výskumu demokratizácie zaradil Geoffrey Pridham, ktorý vytvoril analytický rámec pre výskum demokratizácie pozostávajúci z medzinárodnej oblasti, domácej oblasti a interakcie medzi nimi. Teoretický prínos Whiteheada spočíva vo vymedzení troch spôsobov vplyvu medzinárodných faktorov, ktorými sú nákaza, ovládanie a dohoda. Nákaza sa vzťahuje na neutrálny, neúmyselný a nekoercitívny vplyv. Vplyv externých aktérov je pasívny a symbolický. K zmene v cieľových štátoch dochádza z ich vlastnej vôle na základe pozorovania a implementovania vzorových postupov a procesov. Ovládanie sa vzťahuje na spôsob založený na explicitne definovaných politikách a donucovacích metódach. Vplyv je výsledkom úmyselných donucovacích aktivít zo strany externých aktérov bez súhlasu domácich elít. Ciele zamerané na ovplyvnenie charakteru politických inštitúcií a politickej kultúry môžu byť dosiahnuté prostredníctvom intervencie a izolácie. Ovládanie ako spôsob vplyvu je symbolom mocenskej politiky. Spôsob vplyvu založený na dohode zdôrazňuje snahu externých aktérov získať domácu podporu pre procesy demokratizácie prostredníctvom odmien ponúkaných za splnenie formalizovaných podmienok.¹²

Medzinárodné a regionálne organizácie ako hlavní aktéri podpory demokratizácie patria spolu s národnými vládami medzi skupinu štátnych externých aktérov. Neštátnymi aktérmi medzinárodnej podpory demokratizácie sú rôzne mimovládne organizácie, nadácie, fondy a záujmové skupiny. Tlak externých aktérov na cieľové krajiny je daný rôznymi motívmi. Okrem samotnej podpory demokratizácie sú to najčastejšie motívy ekonomické a bezpečnostné.

Demokracia a trhové hospodárstvo sú založené na rovnakých myšlienkach slobody a plurality, preto ekonomické motívy možno chápať ako súčasť komplexného vzťahu, v ktorom hospodársky rozvoj pozitívne ovplyvňuje demokratizáciu a naopak. Podľa Diamonda je súčasťou podpory demokracie snaha o posilnenie trhov orientovaných ekonomík kvôli tomu, že socializmus založený na štátnom vlastníctve a kontrole výrobných prostriedkov je nezlučiteľný s demokraciou, ktorá vyžaduje rozdelenie zdrojov moci pre efektívnu politickú súťaž a nevytvára udržateľný ekonomický rozvoj.¹³ Podľa neho iba trhové ekonomiky vytvárajú podmienky pre legitimizáciu demokracie. Medzinárodní aktéri však môžu vnímať podporu demokratizácie aj ako nástroj pre získanie vplyvu v cieľovej krajine, z ktorého budú mať ekonomické výhody. Demokracia vytvára stabilnejšie prostredie, hospodársky rozvoj a otvorenie trhov môžu následne slúžiť ako nový priestor pre export a investície z donorskej krajiny. Zároveň s postupnou demokratizáciou a prijímaním reforiem zameraných na vytváranie funkčnej trhovej ekonomiky v cieľovej krajine narastajú možnosti liberalizácie obchodu a ekonomickej integrácie. Aktivity spojené s podporou demokratizácie môžu taktiež slúžiť ako dôležitý zdroj príjmov mimovládnych organizácií, ktoré prostredníctvom takto orientovaných programov získavajú prístup k zdrojom určeným na oficiálnu rozvojovú pomoc.

Bezpečnostné motívy vychádzajú z presvedčenia, že demokracia prispieva k budovaniu stabilnejšieho svetového prostredia a vytvára predpoklady pre mierové riešenie konfliktov. Vojny medzi demokratickými štátmi sú menej pravdepodobné. Demokratické režimy majú taktiež lepšiu schopnosť riešiť vnútorné konflikty bez toho, aby prerástli do občianskej vojny a v porovnaní s autoritárskymi režimami je menej pravdepodobné, že by sa mohli stať základňou pre extrémistické a teroristické skupiny. Podpora demokracie je preto súčasťou prevencie a riešenia konfliktov. Nastolenie demokracie môže viesť k zníženiu miery násillia.

¹² Whitehead, L.: *The international dimensions of democratization: Europe and the Americas*. s. 5-24

¹³ Diamond, L.: *Promoting Democracy*. s. 26

Eliminácia bezpečnostných hrozieb potom vytvára priestor pre transfer prostriedkov určených na vojenské účely do politického a ekonomického sektora a umožňuje sústrediť sa na problémy spojené s konsolidáciou demokracie a hospodárskym rozvojom.

Demokracia sa za posledné desaťročia stala univerzálnou hodnotou. Ambície budovania demokratického spoločenstva boli potvrdené na prvej ministerskej konferencii spoločenstva demokratických štátov, ktorá sa konala v júni 2000 v Poľsku prijatím Varšavskej deklarácie. V deklarácii 106 signatárskych krajín reprezentujúcich každý región, náboženstvo, kultúrne tradície a úroveň ekonomického rozvoja uznalo univerzálnosť demokratických hodnôt a zaviazalo sa k prodemokratickým aktivitám zahŕňajúcim zachovanie a posilnenie existujúcich demokratických inštitúcií a procesov ako aj podporu demokratizácie, v krajinách kde absentuje. Predstavitelia vlád štátov v dokumente zároveň uznali vzájomne sa posilňujúce efekty demokratického procesu a udržateľného hospodárskeho rastu a deklarovali snahu pomáhať si v otázkach ekonomického a sociálneho rozvoja vrátane boja proti chudobe, ktoré sú dôležitým faktorom prispievajúcim k podpore a udržaniu demokracie.¹⁴

4 Podpora demokracie zo strany Európskej únie

Úlohu Európskej únie pri podporovaní demokracie v svojom širšom susedstve je možné skúmať z rôznych hľadísk: z historickej perspektívy jej vývoja, ako súbor noriem, hodnôt a inštitúcií alebo prostredníctvom konkrétnych programov na podporu demokracie. Jadrom podpory demokracie zo strany Európskej únie je paradigma Europeizácie, ktorá sa na jednej strane vzťahuje na posilňovanie európskych inštitúcií a na strane druhej má silný normatívny demokratický obsah vo vzťahu k nečlenským krajinám. Demokracia a europeizácia sú prekrývajúce sa kategórie, pričom europeizácia je širším pojmom, ktorý demokraciu zahŕňa. Europeizácia môže byť chápaná ako proces konvergencie, približovania k moderným európskym normám a hodnotám prostredníctvom interakcie troch dynamík:

- právne záväzných noriem EÚ (a Rady Európy) v oblasti demokracie a ľudských práv,
- transformácie objektívnych záujmov podnikov a jednotlivcov ako dôsledok rastúcej integrácie,
- transformácie subjektívnych hodnôt a identít na spoločenskej úrovni.

Mechanizmy pre uvedenie do pohybu týchto zložitých procesov je možné súhrnne rozdeliť do dvoch kategórií: kondicionalita a socializácia. Na základe modelu kondicionality ponúka EÚ susedným krajinám rôzne výhody od plného členstva po garantované ekonomické, politické a inštitucionálne stimuly za predpokladu splnenia ekonomických a/alebo politických podmienok. Berúc do úvahy asymetrickú interdependenciu, model umožňuje EÚ využívať hrozby vylúčenia kandidátskych krajín, ktoré nedostatočne plnia požadované kroky z ďalšej fázy integračného procesu alebo pozastaviť výhody podmienené splnením požadovaných kritérií a odmeniť štáty, ktoré postupujú v prijímaní podmienok, zákonov a implementovaní reforiem podľa vzorcov. Podľa Schimmelfenniga štát, koná v súlade s normami EÚ, ak výhody odmeny prevyšujú domáce náklady prijatia a úroveň dôveryhodnosti motivácie je vysoká.¹⁵

V prípade modelu socializácie sú základom blízkosť a prítlačivosť modelu demokracie, vlády a právneho štátu v krajinách Európskej únie. Európska únia nevytvára nátlak, ale pôsobí ako príklad, vzor. Kým model kondicionality vyžaduje, aby inštitúcie Európskej únie reálne konali, model socializácie sa spolieha na demonštračné účinky a endogénne procesy na úrovni

¹⁴ Final Warsaw Declaration: *Toward a Community of Democracies*. [cit. 17.5.2011]. Dostupné na internete: http://www.demcoalition.org/pdf/warsaw_english.pdf

¹⁵ Schimmelfennig, F.: The international promotion of political norms in Eastern Europe: a Qualitative Comparative Analysis, s.4. [cit. 19.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.ces.fas.harvard.edu/publications/docs/pdfs/Schimmelfennig.pdf>

spoločnosti. V oboch prípadoch je však dôležité, aby bola Európska únia zo strany susedných štátov vnímaná a rešpektovaná ako silný aktér.

Podľa Vachudovej v histórii neexistuje obdobný prípad, kedy by také množstvo štátov s podporou medzinárodných inštitúcií začalo prechod k demokracii ako tomu bolo na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov.¹⁶ Napriek aktívnej úlohe viacerých organizácií, za kľúčové považuje pôsobenie Európskej únie, ktorá vďaka politike rozšírenia disponuje najkomplexnejším a najúčinnnejším programom na podporu demokracie a liberálnych trhových mechanizmov v cieľových krajinách. Európska únia, ktorá sa budovala ako hospodárske spoločenstvo, pôvodne nekládla dôraz na podporu demokracie. Za prvý príspevok Európskej únie k podpore demokracie sa považuje južné rozšírenie o Španielsko, Portugalsko a Grécko, kedy bol vstup do EÚ podmienený rešpektovaním demokratických princípov. K systematickému formovaniu mechanizmu na podporu demokracie dochádza až od deväťdesiatych rokov 20. storočia v nadväznosti na pád komunistických režimov. Členstvo v Európskej únii Európska komisia od začiatku transformačných procesov v postkomunistických krajinách prezentovala ako nástroj na podporu demokracie. V správe *Towards a Closer Association with the Countries of Central and Eastern Europe*, ktorá mala členské štáty EÚ presvedčiť, aby prijali záväzok k východnému rozšíreniu sa uvádza: „Poskytnutím tejto perspektívy spoločenstvo poskytne podporu tým, ktorí vykonávajú reformy a uľahčí znášanie krátkodobých ekonomických a sociálnych dôsledkov reforiem. Táto perspektíva bude taktiež stimulom pre investície a zabráni nárastu nacionalizmu“¹⁷ Hlavným rámcom pre vzťahy medzi EÚ a štátmi regiónu sa stali Európske dohody. Podmienenie podpisu Európskej dohody rešpektovaním demokratických štandardov, princípov trhového hospodárstva a právneho štátu bolo prvým krokom, ktorý viedol k implementovaniu politiky kondicionality. Podmienky, ktorých splnenie je nevyhnutné pre vstup do EÚ boli formulované na Kodaňskom samite v roku 1993. Pozostávajú z troch okruhov: politické (existencia stabilných inštitúcií, ktoré garantujú demokraciu, princípy právneho štátu, ľudské práva a ochranu menšín), ekonomické (fungujúca trhovú ekonomiku schopnú odolávať tlaku hospodárskej súťaže a trhovým silám v EÚ) a kritériá spojené so schopnosťou implementovať *acquis communautaire*. Prísľub členstva a cieľená politika kondicionality zo strany Európskej únie prispeli k procesu konsolidácie demokracie a akcelerácii politických reforiem v štátoch Strednej a východnej Európy. Napriek doterajším výsledkom Európska únia stojí pred výzvou potvrdiť svoju úlohu úspešného promotéra demokracie v regióne Západného Balkánu a v širšom susedstve pozostávajúcom zo štátov bývalého Sovietskeho zväzu a Stredozemia.

5 Vplyv Európskej únie na procesy demokratizácie v širšom susedstve

Politika EÚ na podporu demokracie sa formovala postupne. Európska Komisia, ktorá je hlavným orgánom v oblasti podpory demokracie, na základe skúseností s prístupovým procesom štátov strednej a východnej Európy vytvorila funkčný rámec pre účel vedenia negociácií a monitorovania pokroku tak, aby model viedol cieľové krajiny k spolupráci s normami EÚ. Po východnom rozšírení je možné geopolitický priestor susedných štátov rozdeliť do dvoch oblastí, voči ktorým Európska únia uplatňuje dve rôzne politiky: SAP pre krajiny Západného Balkánu a Európsku susedskú politiku, ktorá združuje susedné krajiny bývalého Sovietskeho zväzu a Stredozemia. Obe politiky majú rovnaký normatívny základ s politikou rozšírenia aplikovanou pri prvom východnom rozšírení. Rozdiely sú v intenzite

¹⁶ Vachudova, M. A.: *Europe Undivided*. s.106

¹⁷ Vachudova, M. A.: *Europe Undivided*. s.102

nátlaku a veľkosti stimulov zo strany Európskej únie, aby sa cieľové štáty snažili o zosúladenie s hodnotami, normami a štandardami Európskej únie.

Európska Komisia vychádzala pri príprave návrhu politiky pre krajiny Západného Balkánu z úspešného modelu rozšírenia. Štátom bola poskytnutá perspektíva členstva a boli uznané za potenciálne kandidátske krajiny, avšak v porovnaní so štátmi strednej a východnej Európy boli podmienky doplnené o regionálnu spoluprácu a spoluprácu s Medzinárodným trestným tribunálom pre bývalú Juhosláviu. Proces približovania k EÚ je časovo náročnejší, nakoľko podpisu Stabilizačnej a asociačnej dohody musí predchádzať pozitívna Správa o uskutočniteľnosti. Model rozšírenia bol uplatnený aj pri tvorbe politiky voči susedským krajinám. Rozšírenie metodológie prístupu rozšírenia na SAP a Európsku susedskú politiku viedlo k inštitucionálnemu pnutiu v rámci únie. Na základe právnych predpisov EÚ sú hlavné právomoci Európskej komisie v oblasti výkonnej moci, pričom jej právomoci v oblasti zahraničnej politiky sú výrazne limitované. Rada EÚ ako aj jednotlivé členské štáty preto prejavovali obavy ohľadom smeru, ktorým sa Európska susedská politika uberala vzhľadom na aktívnu úlohu Európskej komisie pri jej formovaní.¹⁸

Transformačná sila Európskej únie je jednoznačne najvplyvnejšia v tých krajinách, ktoré majú ambície, ale aj prísľub členstva. Európska susedská politika predstavuje zámer EÚ priblížiť susedské štáty hodnotám a normám únie na základe užšej spolupráce aj bez možnosti plnej integrácie. Je odrazom mäkkej sily Európskej únie. Bývalý komisár pre vonkajšie vzťahy, Chris Pattern, vyjadril motívy EÚ slovami: „Počas predchádzajúcej dekády bol bezpochybné najúspešnejším inštrumentom zahraničnej politiky prísľub členstva. To však nie je udržateľné. Pre nasledujúcu dekádu preto musíme nájsť spôsob ako exportovať stabilitu, bezpečnosť a prosperitu vytvorenú v rámci rozšírenej únie“¹⁹.

Európska susedská politika poskytuje južným a východným susedom benefity ako prístup na trhy, zapojenie do programov EÚ a spoluprácu v oblasti dopravných a energetických sietí, ktoré boli do jej vzniku spájané len s prípravou na budúce členstvo v únii. Ak partneri napredujú v dosahovaní svojich reformných cieľov pokiaľ ide o právny štát, demokraciu, ľudské práva, trhovo orientované hospodárstvo a odvetvové reformy a spoluprácu v oblasti kľúčových cieľov zahraničnej politiky, EÚ ponúka hlbšiu politickú a ekonomickú integráciu, pričom prekračuje hranice vzťahu, ktorý sa obvykle ponúka tretím krajinám.²⁰ Finančná asistencia je poskytovaná prostredníctvom Inštrumentu pre Európsku susedskú politiku s rozpočtom na programové obdobie 2007 – 2013 12 miliárd USD. V súvislosti s inštitucionálnymi zmenami, ku ktorým došlo po prijatí Lisabonskej zmluvy prechádza Európska susedská politika revíziou.

V snahe posilniť demokratizačné úsilie východných, no predovšetkým južných susedov bol v máji 2011 predstavený dokument *Nová odpoveď na meniace sa susedstvo*, ktorého cieľom je posilniť individuálne aj regionálne väzby. V rokoch 2011 – 2013 by sa mal rozpočet pre susedské krajiny navýšiť o 1,24 miliárd, pričom výška finančnej podpory pre jednotlivé krajiny bude závisieť od pokroku dosiahnutom pri budovaní a konsolidovaní demokracie a rešpektovaní právneho štátu. Nový prístup tak prináša vyššiu mieru diferenciacie, ktorá má byť stimulom pri domácich reformách.²¹

¹⁸ Emerson, M., Aydin, S., Noutcheva, G., Tocci, N., Vahl, M., Youngs, R.: *The European union as a promoter of democracy in its neighbourhood*. s. 5

¹⁹ Dannreuther, R.: *Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy*. [online]. In *European Foreign Affairs Review* 11, s. 187. [cit. 28.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.luiss.it/mes/wp-content/uploads/2009/11/dannreuther.pdf>

²⁰ Európska Komisia: *Európska susedská politika – Spolupracujeme*. s. 6

²¹ Euractiv: *Únia dá svojim susedom viac peňazí na demokratické reformy*. [online]. 26.5.2011 [cit. 28.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/clanok/unia-da-svojim-susedom-viac-penazi-na-demokraticke-reformy-017182>

6 Záver

Výskum demokratizácie sa tradične zameriaval na vnútorné faktory v rámci jednotlivých štátov. V súvislosti s veľkým nárastom počtu štátov, ktoré sa rozhodli zavádzať demokratické reformy po páde komunizmu a aktívnou úlohou medzinárodných organizácií pri týchto procesoch, sa pozornosť vedeckých kruhov začala zameriavať aj na externé faktory, ktoré ovplyvňujú domáce procesy v jednotlivých krajinách. Huntington zaradil pád komunistických režimov v strednej a východnej Európe do tretej vlny demokratizácie, pričom poukázal na simultánnosť politickej transformácie, ktorú označil ako efekt snehovej gule. Po Huntingtonovi sa externým faktorom demokratizácie začali venovať aj ďalší odborníci (Pridham, Whitehead a ďalší), avšak väčšina doteraz publikovaných štúdií má skôr empirický charakter a teoretické príspevky k výskumu externej podpory demokratizácie sú značne limitované. Predmetom empirického výskumu bol najčastejšie vplyv Európskej únie na demokratizáciu v štátoch strednej a východnej Európy. Prostredníctvom politiky rozšírenia a uplatňovaniu princípu kondicionality v štátoch uchádzajúcich sa o členstvo Európska únia nadobudla postavenie najúspešnejšej organizácie z hľadiska podpory demokracie. Vzhľadom na neudržateľnosť neustáleho rozširovania únie bola s cieľom podpory demokracie v susedných krajinách vytvorená Európska susedská politika. Jej cieľom je europeizácia východných a južných susedov bez perspektívy členstva. Z hľadiska výsledkov v oblasti demokratizácie ide v porovnaní s politikou rozšírenia o menej úspešný mechanizmus. Politické procesy, ku ktorým dochádza v rámci arabskej jari, sú skôr výsledkom nespokojnosti s hospodárskym vývojom ako vplyvu Európskej únie. Európska únia však reagovala na zmeny v susedných štátoch a rozhodla o navýšení rozpočtu na podporu ich demokratického úsilia. Prístup predstavený v dokumente Nová odpoveď na meniace sa susedstvo je založený na flexibilita a diferenciácii, nakoľko finančná pomoc pre jednotlivé krajiny bude závisieť od ich pokroku pri budovaní a konsolidovaní demokracie.

Zoznam použitej literatúry

1. BEETHAM, D. : *Democracy and human rights*. Cambridge : Polity Press, 1999. 240 s. ISBN 0-7456-1108-7
2. BROWN, A. : *Transnational influences in the transition from communism*. [online]. Working Paper 273, apríl 2000 [cit. 14.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/273.pdf>
3. DANNREUTHER, R.: Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy. [online]. In *European Foreign Affairs Review* 11, s. 183 – 201. [cit. 22.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.luiss.it/mes/wp-content/uploads/2009/11/dannreuther.pdf>
4. DIAMOND, L. : *Is the third wave of democratization over? An empirical assessment*. [online]. Working Paper 236, Marec 1997 [cit. 9.5.2011]. Dostupné na internete: <http://nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/236.pdf>
5. DIAMOND, L.: Promoting Democracy. In *Foreign Policy*, roč. 92, 1992, č. 87, s. 25-46
6. EMERSON, M., AYDIN, S., NOUTCHEVA, G., TOCCI, N., VAHL, M., YOUNGS, R.: The European union as a promoter of democracy in its neighbourhood. In *CEPS working document*, júl 2005, č. 225. ISBN 92-9079-573-5
7. EURACTIV: *Unia da svojim susedom viac penazi na demokraticke reformy*. [online]. 26.5.2011 [cit. 28.5.2011]. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/clanok/unia-da-svojim-susedom-viac-penazi-na-demokraticke-reformy-017182>

8. EURÓPSKA KOMISIA:
Európska susedská politika – Spolupracujeme. Luxembourg: Úrad pre vydávanie úradných publikácií Európskych spoločností, 2006. 58 s. ISBN 92-894-8361- X
9. HUNTINGTON, S. P. *The third wave - Democratization in the late twentieth century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1991. 384 s. ISBN 0-8061-2516-0
10. OFFE, C. : Capitalism by democratic design? Democratic theory facing the triple transition in East Central Europe. In: *Social Research* [online]. roč. 58, 1991, č. 4, s. 865-892. [cit. 15.5.2011] Dostupné na internete: http://portal.uam.es/portal/page/portal/UAM_ORGANIZATIVO/Departamentos/CienciaPoliticaRelacionesInternacionales/doctorado/Seminarios%20y%20cursos%20de%20profesores%20invitados/MaterialesProfesorMerkel/5Offe_Session10.pdf
11. POTTER, D., GOLDBLATT, D., KILOH, M., LEWIS, P. : *Democratization*. Cambridge: Polity, 1997. 560 s. ISBN 0-7456-1815-4
12. PRIDHAM, G.: *Building democracy: The international Dimension of Democratization in Eastern Europe*. Londýn: Leicester University Press, 1997. 224 s. ISBN 0-7185-0099-7
13. STAR, H. : Democratic dominoes: Diffusion approaches to the spread of democracy in the international system. In *The Journal of Conflict Resolution*, roč. 35, 1991, č. 2, s. 356-381
14. VACHUDOVA, M. A.: *Europe Undevied*. New York: Oxford University Press, 2005. 352 s. ISBN 0-19-924119-8
15. WHITEHEAD, L.: *The international dimensions of democratization: Europe and the Americas*. New York: Oxford University Press, 2002. 435 s. ISBN 0-19-828036-X

Kontakt:

Ing. Petra Holzerová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

Mgr. Hana CHMELÁROVÁ MARKOVÁ

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

FORMY KAPITÁLU V KULTÚRNOM KONTEXTE

hanachmarkova@gmail.com

Abstrakt

System fungovania literárnej ceny sa dá prirovnať k fungovaniu mechanizmov burzy. V príspevku sa zaoberáme jednotlivými druhmi kapitálu, ktoré autori (investori) prinášajú do súťaže (na burzu) a ich vplyvov na samotnú výhru (zisk).

Kľúčové slová: kultúrny kapitál, sociálny kapitál, symbolický kapitál, burza, literárna cena.

Abstract

A literary prize awarding system might be comparable to the stock exchange mechanism. This research article analyzes a different kinds of capital, which investors input to the competition /stock exchange/ and its influence on win /profit/.

1 Úvod

Literárna cena Ingeborg Bachmannovej, ktorá je od roku 1977 každoročne odovzdávaná v Klagenfurte ako hlavná cena v rámci podujatia s názvom Dni nemecky hovoriacej literatúry, je označovaná aj ako najkrajší výlet literatúry. Zúčastňujú sa na nej totiž všetci funkcionári firmy literatúra: producenti literatúry (autorky a autori), sprostredkovatelia literatúry (vydavatelia, lektori, agenti, usporiadatelia, knihovníci), spracovávatelia literatúry (žurnalisti, kritici, vedci) a konzumenti literatúry (čitateľky a čitatelia). Proti príjemnému bonmotu o najkrajšom výlete svedčí materialistické podložie súťaže, vážnosť výhry a prehry. Súťaž je tiež centrálnym pojmom voľného trhu, kde definuje formu rivality medzi účastníkmi trhu a podielmi na trhu. Tak ako každé konanie má svoj zmysel v dosiahnutí určitého cieľa, tak aj zúčastnenie sa na súťaži predpokladá určité (spravidla pozitívne) očakávania. V trhovom hospodárstve, teda aspoň tak nás učí kapitalizmus, je súťaži pripisovaná centrálna úloha: súťaž má pomôcť rozložiť dostupné prostriedky tak, aby mohli vytvoriť niečo nové a lepšie.

Marcel Reich-Ranicki bol jedným zo zakladateľov vtedajšej Ceny Ingeborg Bachmannovej (podujatie sa odvtedy premenovalo – predovšetkým z politických dôvodov – na Dni nemecky hovoriacej literatúry). On sám opakovane definoval úlohu literárneho kritika ako úlohu riadiacu literárny trh. Kritik je na to, aby oddelil dobré od zlého a aby obidva prípady pomenoval. Tak potom môže čitateľ rozpoznať, ktoré literárne ponuky majú naozaj hodnotu a vyplatí sa ich kúpiť a čítať.¹ Literárny kritik v rámci svojej práce nasadzuje vlastné literárne vzdelanie, aby hovoril v mene celého spoločenstva kritikov a aby zároveň poskytol čitateľovi prehľad v preplnenej literárnej ponuke. Takáto selekcia nemá ďaleko k princípom takzvaného voľného trhu. Samozrejme, ekonomické princípy sa nedajú celkom aplikovať na

priebeh súťaže v Klagenfurte. V literatúre totiž nejde len o stratégiu riešenia, ale hlavne o to, čo je stredobodom riešenia, o text. Literárny text je obsahom, konštrukciou a zároveň návodom na čítanie, čo z literatúry robí sebareflexívny systém².

Motív účasti na akejkol'vek súťaži znamená výhľad na najvyššiu možnú výhru, na najvyšší zisk, ktorý spočíva v tom, že sa presadia vlastné produkty, stratégie a myšlienky, pretože sa ukázali ako tie najlepšie. Tento zámer stojí za účasťou na súťaži v rámci trhového hospodárstva a platí aj pre autorov, ktorí sa zúčastňujú na súťaži v Klagenfurte.

Termín zisku označuje pre zúčastnených nie len v trhovom hospodárstve (ale aj v športe a kultúre) pozitívne dôsledky. Mimo primárne ekonomických polí sa pojem zisku rozširuje, a to podľa rozličných spôsobov fungovania. Ziskom sa dá označiť každá hodnota, ktorá stúpa a ktorá vyplynula z boja, konkurencie, práce, námahy a z ekonomického pohľadu ako zárobok s prednosťami a úžitkom.

Motív konania ešte neznamená automaticky jeho dôsledky. Úmysel vyhrať literárnu cenu ešte žiadnemu autorovi neprinesie vytúžený zisk. Zisk ako taký je príslubom všetkého dobrého, pozitívneho. Či k tomu naozaj dôjde, čiže autor bude mať zo zisku úžitok, sa a priori nedá s určitosťou konštatovať, teda aspoň kým sa pojem zisku nezredukuje len na čisto ekonomický aspekt.

Marcel Reich-Ranicki sa po udelení prvej Ceny Ingeborg Bachmannovej pýtal, čo sa vlastne práve udialo, „oslava literatúry, súťaž s dvoma cenami a jedným štipendiom, trh literátov, naozaj istá forma pracovného stretnutia alebo dokonca literárna módna prehliadka? Myslím si, že všetko naraz. A tak je to dobre.“³ Keď o Cene Ingeborg Bachmannovej rozprávame v kontexte ekonómie, ako najlepšia metafora sa osvedčuje pojem burzy. Stredobodom je stále obchod, ale dochádza aj ku kultúrnym a symbolickým sprievodným úkazom. Scéna celého podujatia je burzou pre kariérny kapitál, ktorý musia na trhu autori nazhromaždiť. Podujatie okolo udeľovania Ceny Ingeborg Bachmannovej funguje ako burza, na ktorej sa obchoduje a vymieňa okrem hlavnej ceny (t.j. ekonomického kapitálu) aj symbolický, kultúrny a sociálny kapitál.

Nedá sa samozrejme konštatovať, že ekonómia by mala moc nad všetkým dianím dokonca aj v literárnom priemysle, no práve ekonómia a jej nástroje a pojmoslovie dokázu možno objasniť fungovanie takého zložitého systému, akým literárny trh nesporne je.

Pierre Bourdieu smeruje vo svojej teórii kapitálu k tomu, aby zrušil primát ekonómie, a to tak, že oslobodzuje ústredné slovo ekonómie – kapitál – od výhradného kontextu ekonómie. Kapitál v jeho ponímaní neznamená už len peniaze, ale aj uznanie, titul, priateľstvá, vzťahy, mladosť, vedomosti, krásu a všetko, čo vyplýva z procesov s určitou alebo neurčitou hodnotou, ktoré sa dejú na poliach mimo všetkého finančno-ekonomického. Vo svojom modeli spoločnosti polí a subpolí vidí umenie a ekonómiu ako výnimočné prípady všeobecnejšej teórie polí, ktorá sa otvorí tým, že sa zistia a porovnajú štruktúry a pravidlá platiace vo viacerých poliach.⁴ Jedno teda nie je mysliteľné bez druhého a naopak. Spoločnosť sa celkovo skladá z častí – akokoľvek sa nazývajú (systémy, polia, oblasti, triedy, atď.) – a predsa nie je len ich sumou.

V čiastkovom poli literatúry je smerodajným kapitálom kultúrny kapitál. Kultúrny kapitál pritom nepredstavuje absolútnu, ale relatívnu hodnotu, ktorá sa vracia v symbolických formách, napríklad ako uznanie, česť, prestíž atď. Zakladá sa na oceneniach/posúdeniach, prisúdeniach a interpretáciách, ktoré vykonávajú tí, ktorí vlastnia moc. V rámci literárnej súťaže alebo pri udeľovaní literárnych cien táto moc leží najčastejšie v rukách poroty. Porota môže konať presvedčivo samozrejme len vtedy, keď sama disponuje množstvom reputácie a dostatočným ovládaním remesla. Vedomosti a zručnosti Bourdieu chápe ako pričlenené formy kultúrneho kapitálu. Osvojenie si vedomostí a zručností vyžaduje časovú investíciu. Kapitál je tým pádom naviazaný na telesnosť, nie je prenosný, ale je transformovateľný. Získanie tohto pričleneného kultúrneho kapitálu začína v súvislosti so spisovateľským

umením už pri osvojovaní si zručností čítania a písania a končí pri individuálnom, resp. spoločenskom rozvíjaní techniky písania alebo interpretácie literárnych textov. V podobe objektu vystupuje kultúrny kapitál vo forme materiálnych statkov, ktoré môžu slúžiť ako východisko pre získanie pričleneného kultúrneho kapitálu. Príkladom je vlastnenie kníh. Knihy stoja peniaze a sú voľne dostupné. Ich osvojením sa transformujú na pričlenený kapitál, ich predajom na ekonomický kapitál.

Inštitucionalizovaný kultúrny kapitál je získavaný cez inštitúcie, či už ide o školské vysvedčenie, získanie univerzitného titulu, literárnej ceny, štipendia alebo uznania. Získanie inštitucionalizovaného kapitálu stojí peniaze a čas, kapitál nie je bezprostredne prenosný, ale je transformovateľný na iné druhy kapitálu. Kto vyhrá Cenu Ingeborg Bachmannovej, získa okrem peňazí prinajmenšom aj kultúrny a sociálny kapitál a víťaz môže z ocenenia vyťažiť aj symbolickú pridanú hodnotu. Kým hodnota peňazí nie je v rámci literárneho poľa ďalej zhodnotiteľná, sú česť, reputácia, kontakty a pozvania výsledkami komunikatívnych interakcií medzi individuami, skupinami a scénami. Reputácia sa dá pritom nie len získať, ale aj stratiť. Spojenie medzi jednotlivými druhmi kapitálu a ich formami tvorí symbolický kapitál. Existuje ako „vnímaná a legitímne uznaná forma troch spomínaných druhov kapitálu (kultúrny, sociálny, ekonomický)“⁵ a slúži ako indikátor úspechu. K tomu patrí sociálne uznanie, napríklad symbolické ocenenie, ktoré si ekonomicky bohatí aktéri a inštitúcie získajú zbierkami a nadáciami. Samozrejme sem patrí aj masmediálne sprostredkované ocenenie, ktoré môžu získať jednotlivé osoby alebo skupiny ako politici, športovci a umelci. Symbolický kapitál sa uvádza aj ako samostatný druh, keďže jeho hodnota sa nevzťahuje len na kultúrne a sociálne zložky/komponenty. Obsahuje zároveň aj pridanú hodnotu, ktorá leží nad sumou jeho jednotlivých častí.

Bourdieu považuje ekonomický kapitál za porovnateľný, ale nie identický s ostatnými kapitálmi. Má inú vnútornú štruktúru, takpovediac inú menu. Podobnosť je viditeľná na ich spôsobe fungovania, ktorá je vlastná všetkým kapitálom vo funkčne diferencovaných spoločnostiach. Rozdiel spočíva v jazyku, v ktorom sú napísané pravidlá tohto fungovania. Závaznosť neekonomického obchodovania je riadená predovšetkým sociálnou praxou. Ten, kto sa správa odlišne a koho správanie je označené ako odlišné, sa zrazu ocitne v roli heretika (zriedkavejšie v roli novátora) a musí niesť konzekvencie. Pri Cene Ingeborg Bachmann to znamená vylúčenie alebo sťažené podmienky pri publikovaní.

2 Obchod s kapitálom

V rámci Ceny Ingeborg Bachmannovej sa jedná o empirickú skutočnosť, v ktorej koexistujú jednotlivé osoby (autori) a funkčné skupiny (porota, vydavateľstvá, tlač, publikum), literárno-historická realita (Skupina 47), mediálna inscenácia a politické procesy. Všetko sú to časti procesu, pre ktorý je najpríznačnejšia metafora burzy.

Obchod na burze slúži všeobecne ako podpora a zabezpečenie kapitálového trhu, resp. jednotlivých kapitálových spoločností (akvizícia nového kapitálu). Burzy sú obchodné miesta, ktoré stoja pod dozorom úradov. Obchoduje sa na nich s ekonomickým kapitálom vo formách efektov, tovaru alebo devíz. Burzový poriadok a pripustenie na burzu podliehajú prísnyim pravidlám.

Funkčné procesy, ktoré prebiehajú v rámci Ceny Ingeborg Bachmannovej sa dajú porovnať s priebehom obchodu na kapitálovom trhu. Podstata a funkčnosť tohto metaforického kapitálového trhu sa ukazujú/odzrkadľujú na aktéroch literárneho trhu. Na tomto trhu vystupujú autori ako vlastníci portfólia, pozostávajúceho z rozličných druhov kapitálu. Autori vstupujú do súťaže (na trh) s určitým kapitálom, ktorý chcú zhodnotiť a/alebo získať nový. Z pohľadu ekonomického východiska je portfólio účinné vtedy, keď neexistuje žiadne iné, ktoré by pri rovnakom riziku dosiahlo vyššie zisky, resp. ktoré by pri rovnakom

zisku podliehalo menšiemu riziku. V tomto zmysle je Cena Ingeborg Bachmannovej takzvaným testovacím poľom na účinnosť portfólií, ktoré pozostávajú z druhov kapitálu platných v rámci literárneho priemyslu.

Predpokladom pre účasť na Cene Ingeborg Bachmannovej (čiže pripustenie na burzu) je zo štatutárneho pohľadu určitá miera pričleneného kultúrneho kapitálu: autori musia predložiť ešte nepublikovaný prozaický text a musí sa im podariť presvedčiť porotu o kvalite svojej práce. Porota pritom musí zobrať na vedomie spisovateľskú činnosť: spisovateľ sa stane autorom literárnych textov až ich publikovaním, až to ho verejne robí autorom. Kultúrny kapitál teda umožňuje prostredníctvom transformácie (v tomto prípade vystúpenie na verejnosť, predstúpenie pred verejnosť) získanie špecifického sociálneho kapitálu, ktorý obsahuje/zahŕňa voľné a inštitucionalizované vzťahy, vzájomné spoznanie sa a uznanie, t.j. zdroje, ktoré spočívajú na príslušnosti k istej skupine a ktoré sa nahromadia ďalším upevňovaním vzťahov.

Účastník súťaže, ktorý získa Cenu Ingeborg Bachmannovej, disponuje nesporným nárastom ekonomického kapitálu (V roku 1977 bola Cena Ingeborg Bachmannovej dotovaná sumou €7.267,-, v roku 2010 sumou €25.000,-). Vypočítanie zisku iných druhov kapitálu (symbolického, kultúrneho, sociálneho) nie je také jednoznačné a jednoduché, hoci predpoklady na obchod sa kapitálom sú rovnaké pre všetky druhy kapitálu: je potrebná určitá hodnota (hodnoty), s ktorou sa môže obchodovať, čiže je platná, a sú potrebné pravidlá, ktorými sa musí riadiť každý, kto obchoduje s kapitálom, aby bol solventný.

Nárast symbolického a sociálneho kapitálu, ktorý získa ten, kto vyhrá Cenu Ingeborg Bachmannovej, je skôr kvalifikovateľný ako kvantifikovateľný. Pozornosť, reputácia, vplyv alebo moc sú vo viacerých ohľadoch intersubjektívne veličiny. Autor, ktorý vyhrá Cenu Ingeborg Bachmannovej, ešte nezískava automaticky reputáciu ako autor bestsellerov. Či sa dá zisk nazvať kultúrnym, to určuje oblasť platnosti určujúcich symbolov. Sociálny zisk sa nedá posudzovať mimo čiastkového priestoru spoločnosti, v ktorej sú platné získané kontakty, priateľstvá alebo rodinné zväzky. Platnosť veličiny, ktorá bola definovaná ako zisk sa znižuje so vzdáľovaním sa od poľa, v ktorom bola získaná.

3 Model portfólia: K relevancii vloženého kapitálu

Ak akcionár nevlastní podiel len na jednej investičnej hodnote, ale má podiel na viacerých akciách, môžeme hovoriť o portfóliu. Vo finančnom hospodárstve slúži analýza portfólia na zostavenie série hodnotných papierov, ktoré majú priniesť obzvlášť veľký výnos. Účelom je istá investícia do budúcnosti, heslom je zníženie rizika diverzifikáciou. Analýza portfólia je vhodným nástrojom na popísanie vývoja a súvislostí, ktoré už prebehli. Použitie modelu portfólia pri analýze procesov, ktoré prebiehajú počas odovzdávania ceny Ingeborg Bachmann umožňuje celistvejší pohľad na procesy literárneho priemyslu. Na tzv. Klagenfurtskej burze totiž nejde len o textimmanentnú literárnu hodnotu. V hre je aj kultúrny, sociálny alebo symbolický kapitál v najrôznejších podobách a v najrozličnejších kurzoch. Ešte pred opisom prevodu kapitálu (a tým zostavením bilancie) je potrebné vykonať analýzu typov kapitálu (akcií).

Keď sa vrátíme k modelu portfólia, predstavíme si účastníčky a účastníkov Ceny Ingeborg Bachmannovej ako investorov, ako majiteľov portfólia s kultúrnymi, sociálnymi, symbolickými akciami. Autori a autorky jednáajú podľa tohto modelu ako podnikatelia/podnikateľky, ktorí svoj kapitál umiestňujú na literárnej burze.

3.1 Fyzický kapitál: Pohlavie a vek

Do Klagenfurtu sú pozývaní muži aj ženy. Podľa prieskumu, z ktorého čerpáme,

uskutočneného germanistkou Doris Moser v roku 2000 na vzorke účastníkov Ceny Ingeborg Bachmannovej z rokov 1977 až 1996 bolo do Klagenfurtu pozvaných viac mužov ako žien.⁶ Systém, podľa ktorého sa autori môžu zúčastniť na tejto literárnej udalosti, nie je zložitý. Autori a autorky sa môžu prihlásiť sami/samy, a to u niektorého z porotcov. Svoj text mu zašlú poštou pol roka pred zahájením súťaže. Jednotliví porotcovia si z textov, ktoré od autorov dostali, vyberú tie, ktoré ich presvedčili svojou kvalitou. Úlohu prihlasovania sa preberajú často samé vydavateľstvá alebo kritici, ktoré/ktorí vo vlastnom záujme posielajú do súťaže texty svojich autorov. Vhodných autorov však môže hľadať aj sama porota, resp. jej jednotliví členovia. Každý porotca môže nominovať dvoch autorov.

Ak sú autori nominovaní a prijali pozvanie na súťaž, deje sa tak z rôznych dôvodov. Prvý z nich je kapitálový zisk, či už ide o peniaze, pozornosť alebo uznanie. Podľa spomínaného prieskumu bol zisk dôležitý viac pre mužov ako pre ženy. Čo sa týka finančného zisku, cena Ingeborg Bachmannovej je medzičasom dotovaná sumou 25.000 eur, ďalšie ceny odovzdávané v rámci celého klagenfurtského literárneho podujatia sú dotované sumou od 10.000 do 7.000 eur. Ženy naopak využívali svoju účasť na súťaži skôr ako príležitosť niečo sa naučiť a z vlastného záujmu o procesy v rámci literárneho priemyslu.

Autori a autorky po nominácii na čítanie svojho textu buď napíšu nový text alebo spracujú už existujúci materiál tak, aby vyhovoval požiadavkám súťaže, t.j. text ešte nesmel byť publikovaný (ani ako preklad) a jeho čítanie nesmie presiahnuť 20 minút. Veľmi diskutovaný je fenomén tzv. „klagenfurtského“ textu, čiže textu napísaného priamo na súťaž. Vyskytujú sa názory, že existuje určitá forma textu, ktorá dokáže rezonovať v rámci Ceny viac ako ostatné (pozri príspevok v Kolokviu Nr. 8). Ženy sa viac ako muži sústreďujú na prípravu samotného čítania textu.

Autorky častejšie rozumejú súťaži ako literárnej udalosti s potenciálom podpory kariéry, prítomnosť médií, najmä televízie vnímajú skepticky, ale nie odmietavo. Negatívny postoj sa prejavil skôr u autorov.

Ak ženy-autorky odišli z Klagenfurtu bez ceny, nevnímali to ako úplne stratový obchod. Muži v rámci získania, resp. nezískania ceny preukazovali tendenciu absolutizácie: kto nezískal žiadnu cenu, len sotva mohol očakávať iné výhody, t.j. iný zisk.

Vek účastníkov súťaže nemal podľa výskumu Doris Moserovej žiadny vplyv na predpoklady účasti a na prípravu na súťaž. Avšak skúsenosti v rámci súťaže a odhady dôsledkov sa rozlišovali práve v závislosti od veku. Mladší autori (21-30 rokov) mali na súťaž vyššie nároky ako starší účastníci, rovnako tvrdšie posudzovali negatívne stránky súťaže. Ak aj podľa názoru mladších účastníkov prišlo v Klagenfurte k novým literárnym impulzom, atmosféra nebola konštruktívna, ale deštruktívna. Čím boli autori pri ich prvej účasti na súťaži mladší, tým kritickejšie a odmietavejšie sa stavali k mediálnym procesom, prebiehajúcim počas súťaže. Čím boli naopak účastníci starší, tým vehementnejšie odmietali konkurenčný princíp, ktorý udalosť určuje. Kariérny aspekt bol tak pre starších ako aj pre mladších menej zaujímavý ako pre strednú generáciu (31-40), ktorá ale pochybovala o celkovom účele literárneho podujatia. Mladší autori dávali do popredia všeobecnú možnosť nadviazať kontakty, starší konkrétnu šancu intenzívneho kontaktu medzi autormi a vydavateľstvami.

Vlastné vystúpenie na súťaži vnímala väčšina mladých autorov a autoriek ako pozitívne, skupina starších autorov (41-50) ako negatívne.

Čím boli autori, zúčastnení na súťaži, starší, tým menej optimisticky hodnotili následky účasti na súťaži pre víťazov. Ak sa hodnotenie následkov týkalo autorov, ktorí nezískali žiadnu cenu, zmenilo sa menej optimistické hodnotenie na pesimistické konštatovanie. Mladší autori boli menej pesimistickí, keď mali hodnotiť dôsledky na kariéru neocenených autorov.

3.2 Ekonomický kapitál: Povolanie

Existenciálne pozadie účastníkov súťaže ovplyvňuje motívy účasti a posúdenie súťaže a jej dôsledkov, čo vyplýva z času, ktorý majú účastníci k dispozícii a ktorý vynakladajú na literárne aktivity a aktivity v rámci literárneho priemyslu. Aj odhady následných reakcií sa odvolávajú na existujúce alebo chýbajúce skúsenosti.

Autori v pozícii slobodných umelcov sú pri rozhodovaní o účasti motivovaní predovšetkým ekonomicko-existenciálnymi argumentmi (cena, okamžitý väčší príjem). U autorov, ktorí píšu popri inom (hlavnom) zamestnaní, sú hlavnými motivačnými faktormi literárny priemysel a sociálne argumenty (kontakty, otestovanie vlastnej pozície autora, zážitok zo samého podujatia, záujem o konfrontáciu s literatúrou). Obidve skupiny sa v rámci svojho rozhodnutia dokážu odvolať na jednotlivé potreby: autori, ktorí popri písaní majú ešte hlavné zamestnanie, majú pri súťaži možnosť upevniť kontakty na literárnom poli (čo obyčajne vyžaduje veľa času, ktorý pohltí zamestnanie). Pre slobodných autorov, ktorí si môžu dovoliť investovať viac času do aktivít týkajúcich sa literárneho priemyslu a nadväzovania kontaktov je dôležitejší existenciálny smer (zárobok), keďže literárna práca a z nej vyplývajúci kapitál by na zabezpečenie živobytia nepostačovali.

Slobodní autori sa v rámci prípravy na súťaž sústreďujú viac na tvorbu súťažného textu v spolupráci s lektorom, kým zamestnaní autori sa koncentrujú na spracovanie textu a nácvik prednesu výhradne vo vlastnej réžii, čo sa pravdepodobne dá pripísať času, ktorý majú k dispozícii.

Zamestnaní autori vnímajú literárne aspekty (vplyv na literatúru, atď.) a vplyv médií kritickejšie. Slobodní autori hodnotili konkrétne detaily súťaže síce nie celkom negatívne, avšak celé podujatie považujú skôr za zbytočné a spiatočnicke. Tým sa znižuje aj možnosť podpory vlastnej kariéry vďaka Cene Ingeborg Bachmannovej, čo slobodní autori vidia opačne.

Slobodní autori sa prejavujú optimistickšie, čo sa týka kariérneho postupu autora po účasti na súťaži.

3.3 Sociálny kapitál (a habitus): Stupeň popularity

Stupeň popularity: Umiestnenie v literárnom poli

Autori, ktorí pred svojou účasťou na súťaži už vystúpili na verejnosť s publikáciou a už získali cenu alebo štipendium od nejakého literárneho grémia, boli v rámci literárneho priemyslu v hierarchickom zmysle lepší, vo funkčnom zmysle jednoznačnejšie umiestnení ako ich kolegovia, ktorí sa ešte nemohli preukázať žiadnou cenou alebo publikáciou. Rozličné umiestnenie bolo podmienené rozličnými skúsenosťami. V jednoduchej výpovedi: xy vydal knihu sa skrýva ešte trhový subtext: aby sa kniha v rámci literárneho trhu stala predajným tovarom, musí autor pred jej vydaním absolvovať celý rad činností, ktoré mu umožnia priamo nahliadnuť do fungovania literárneho priemyslu: konfrontácia s predtlačenými odmietavými listami alebo prísľub publikovania, práca na texte s lektorom, zmluva s vydavateľstvom, nárok na lektorát a PR, prezentácie, poskytovanie interview, marketing vo vlastnom záujme a samozrejme súťaže a ocenenia. Východisková pozícia autorov s knihou a cenou je preto pochopiteľne kvalitatívne lepšia ako u účastníkov súťaže bez knihy a ceny, resp. bez týchto skúseností. Kvalita pritom neoznačuje lepšie alebo horšie postavenie v hierarchickom, ale vo funkčnom význame prostredníctvom počtu a hustoty prepojení, ktorými je autor integrovaný v danom (v tomto prípade) literárnom poli a ktoré udávajú stupeň jeho popularity. Publikácie a ceny predstavujú základné parametre (aj keď určite nie jediné možné) na určenie pozície v rámci literárneho priemyslu, z ktorej sa môže odvíjať ďalšie konanie.

Zvýšený sociálny kapitál sa prejavil už v nominačnej fáze súťaže. Autori s knihou alebo cenou sa zriedkavejšie usilovali o pozvanie alebo boli pozvaní porotou (jej členom). Rozhodujúce motívy týkajúce sa účasti na súťaži sa príliš neodlišovali od tých, ktoré udávali menej známi autori. Skúsení autori boli väčšinou činní ako slobodní umelci, čo sa prejavilo na príprave na súťaž. Častejšie ako u menej známych autorov písali text priamo na súťaž (nespracovali už existujúci materiál) a na texte spolupracovali s lektorom. Skúsení autori pripisovali súťaži menšiu dôležitosť ako noví autori, častejšie kritizovali vplyv médií, predovšetkým televízie. Debutanti na literárnom trhu považovali svoju účasť na Cene Ingeborg Bachmannovej za dôležitú pre ich kariéru, skúsenejší autori naopak neprikladali veľký význam získaniu samotnej ceny, zisk videli skôr v nadviazaní, resp. upevnení kontaktov.

Účastníci súťaže považovali jej vplyv na kontakty na vydavateľov, reklamný efekt a náklad/predaj za jednoznačne dôležitejšie ako jej vplyv na všeobecnú hodnotu štipendia.

3.4 Kultúrny kapitál: Súťažný text

Ako klagenfurtský text označuje kritika kategóriu textov, ktoré sú prispôbené vkusu a literárnokritickým tradíciám klagenfurtskej poroty a jej špecifickej diskusnej dynamike. (výseky z textov boli vždy problematické, pretože argumentácia proti čítanej časti textu sa v prípade váhania mohla zvrhnúť do výčitky chýbajúceho celku. K mýtom o klagenfurtskom common sense (D. Moser) patrí aj presvedčenie, že text, ktorý má vtip, humor, iróniu, nemá nárok na úspech v tomto vážno-kritickom spletení. Marcel Reich-Ranicki naopak zaviedol už v prvom ročníku smiech ako známku kvality. Gert Jonke, 1977 získal prvé ocenenie Ingeborg Bachmann za vtipný a ironický text.). Keby existoval nejaký zoznam do's a don't's, tak by pozostával z domnienok, poslušnosti, klebiet a odporúčaní lektorátu, menil by sa podľa obsadenia poroty, aktuálnych trendov a požiadaviek podľa znakov súčasnej literatúry.

Takzvaný klagenfurtský text sa objavuje v kontexte literárnej ceny každý rok. Vďaka za to hlavne svojmu stabilnému imidžu, negatívnym konotáciám účelovej literatúry, o ktorej sa predpokladá, že je skonštruovaná podľa pravidiel literárneho priemyslu, nie podľa pravidiel samej literatúry. Spomínaný výskum Doris Moserovej ani nespochybňuje ani nepotvrďuje túto tézu: väčšina autorov uviedla, že svoj text síce prispôbili súťaži, ale nenapísali nový text exaktne pre súťaž. Avšak práve tento postup podstrčili svojej konkurencii.

4 Záver

Tak ako na burze, aj v rámci literárnej ceny môžeme pozorovať úspešných aj menej úspešných investorov. Najvýnosnejší kapitál prináša samozrejme hlavná cena, ktorá so svojim kultúrnym kódom (t.j. udelenie podľa pravidiel literárneho posúdenia kvality) a ekonomickým vybavením (dotácia) znamená zisk s najväčšou symbolickou hodnotou, pretože spája do jedného dve najmocnejšie štruktúry: štruktúru peňazí a štruktúru kultúrneho uznania.

Súvislosť medzi jednotlivými druhmi kapitálu a ich vnútornými vzťahmi dokazuje, že v rámci literárnej súťaže, akou je napríklad klagenfurtská Cena Ingeborg Bachmannovej, sú rozložené alebo navrstvené kultúrne a sociálne kapitálové hodnoty, ktoré znamenajú šancu autorov na vzostup v literárnom poli. To môže byť pre nich zvýhodňujúce pre ďalšiu transformáciu na ekonomický kapitál.

Zoznam použitej literatúry

1. Marcel Reich-Ranicki, Joachim Kaiser, *Kritikers Kummer – Kritikers Freud. Eine öffentliche Unterhaltung*. München 1994 (Bayerischer Rundfunk – Tondokumente).

- Audiokassette), V: Doris Moser, *Der Ingeborg-Bachmann-Preis. Börse, Show, Event*. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2004. 550 S. ISBN 3-205-77188-5., 19.
2. Niklas Luhmann, *Sinn der Kunst und Sinn des Marktes – zwei autonome Systeme*, V: Florian Müller, Michael Müller, *Markt und Sinn. Dominiert der Markt unsere Werte?* Frankfurt/New York 1996.
3. Marcel Reich-Ranicki, „Vorwort“, V: Humbert Fink, Marcel Reich-Ranicki, Ernst Willner, *Klagenfurter Texte zum Ingeborg-Bachmann-Preis 1977*. München 1977, 12.
4. Pierre Bourdieu, *Die Regeln der Kunst*. Frankfurt 1999, Kap. 1, Methodenfragen.
5. Pierre Bourdieu, *Sozialer Raum und Klassen*. Frankfurt/Main, 1995.
6. Doris Moser, *Der Ingeborg-Bachmann-Preis. Börse, Show, Event*. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2004. 550 S. ISBN 3-205-77188-5.
9. Humbert Fink, Marcel Reich-Ranicki, Ernst Willner, *Klagenfurter Texte zum Ingeborg-Bachmann-Preis 1977*. München 1977.
10. Müller, Michael Müller, *Markt und Sinn. Dominiert der Markt unsere Werte?*, Frankfurt/New York 1996.

Kontakt:

Mgr. Hana Chmelárová Marková

doktorandka v externej forme štúdia

Katedra germanistiky, škandinávisitiky a nederlandistiky FIF UK v Bratislave

Pracovisko:

Katedra nemeckého jazyka

Fakulta aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta č. 1

852 35 Bratislava

COMMUNICATION ACROSS CULTURES: AN ETHICAL APPROACH

Abstrakt

Vo veku globalizácie spojenej s pokrokom technológie a pohybom ľudí naprieč planétou sme sa dostali do nového štádia v osude ľudstva. Globalizácia prináša nové príležitosti, ale aj mnoho nových výziev. Táto práca navrhuje niekoľko etických myšlienok pre medzikultúrnu komunikáciu ako nástroj na prekonanie mnohých problémov dnešného sveta. Zaoberá niektorými dôležitými etickými myšlienkami, ako je rovnosť pohlaví, zanechanie všetkých druhov predsudkov, úcta k dôstojnosti človeka, ktoré by mali byť v jadre sociálneho poriadku, a preto by sa mali považovať za univerzálne etické hodnoty. Len vtedy, keď si budeme vedomí týchto princípov a budeme ich uplatňovať v našom živote, môžeme dúfať, že budeme svedkom kolektívneho pokroku ľudského rodu, že si uvedomíme, že sme vskutku „svetoobčanmi“.

Abstract

At the age of globalization with the advancement of technology and the movement of people across the planet we have reached at a new stage in the destiny of humanity. Globalization presents many new opportunities but at the same token brings many new challenges. The paper suggests some ethical considerations in intercultural communication as a tool to overcome many of our today's world problems. The paper addresses some important ethical consideration such as the gender equality, abandonment of all kind of prejudices, the respect for the dignity of human being that should be in the core of the social order and therefore should be considered as universal ethical values. Only by becoming aware of such principles and implementing them in our lives, we can then hope to witness the collective advancement of human race, to recognize that we are indeed "world citizen"

Key words: Communication Apprehension (CA), Power Distance, Unity in Diversity, Uncertainty Avoidance, World Citizenship

1 Introduction

Throughout the history, the humanity has gone through different stages, from formation of tribes, to the cities, state and nations. Globalization is now a challenge in the 21st century. The world has become a global village thanks to communication and transportation technology. In the history of mankind we have never had such mobility of people across the world; the international trade and business is constantly on the rise; the political dialogues are mater of daily events; the scientists across the globe are pulling their efforts to discover the mysteries of universe; there is no field that is void of such international cooperation and interaction.

Intercultural communication no doubt is in the forefront of all these international relations. Intercultural communication can at times be a problem since we come from diversity of cultures. Although, a common language is a great tool for the communication, it is merely one of the many prerequisites to manage successful communication across the

nations. People have different cultural backgrounds; they may interpret verbal and non-verbal signals differently based on their own culture. We are in the process of exploring and understanding the intercultural communication; perhaps a new approach needs to be emerged.

As communication involves interaction with people, we should not forget those ethical considerations that are part of intercultural encounter. We are in need of dialogue with other cultures; therefore, it is very important to develop understanding and appreciation for each other's culture and to respect its uniqueness. In another level if we consider ourselves as the 'World citizen' we can deal with each other in ways that respect the cultural differences. Accepting this notion is the key in understanding the fundamentals of ethics in International and intercultural communication.

One of my personal interests in this topic is due to the fact that I have lived in several countries and also have worked for 5 years in Haifa, Israel at the Bahá'í World Center, an international organization with the staff from over sixty countries. In my personal experience I have come to realize that although communicating with people of different cultures can be at times a challenge but it is a very enriching and learning experience.

2 Intercultural Communication

In the 21st century, the technical feasibility of mass media and telecommunication systems have linked the world, reduced the distance between parties, and made communication much faster than ever before. There are more international dialogues in all social and scientific spheres. With the growing number of migrations around the globe, there is much more diversity in the structure of the most countries. The diversity of nations, and the need for interaction among the nations have also created international tension and conflicts around the globe.

One way to improve intercultural communication is to accept, appreciate and value the diversity of all peoples' racial, gender, ethnical, occupational, or lifestyle backgrounds. To accomplish this requires a change of attitude and a rethinking of the process of community building, where everyone, regardless of group or cultural orientation, works together to achieve goals that benefit everyone involved. This should be applicable to the global community, at both national and local levels, in all the fields of human endeavor.

Conflicts stem from the inability to see another person's point of view, and from mistrust and generalizing about another group of people. Such attitudes lead to defensive behavior, which then leads to conflict.

As humans, we all have the same basic desires and needs, but we have different ways of achieving them, depending on our culture, values and education. We need to be aware that our way is not the only way, and to develop tolerance and appreciation for differences. This can be accomplished as we communicate with people of other cultures and we learn more about their way of life, values, history, habits and character.

2.1 Communication Dimensions

Culture is an important dimension as communication is greatly influenced by the culture in which it occurs. People from different cultures communicate differently. Our verbal and nonverbal symbols differ, depending on our culture. We may assume that language is the most obvious verbal communication difference between two cultures that speak different languages. However, challenges may exist even among people speaking the same language. Also, nonverbal symbols, such as gestures and varying perceptions of personal space and time, vary from one culture to other.

2.2 Human Communication Apprehension

Many people experience anxiety or fear when communicating in certain situations. The fear or anxiety is called communication apprehension (CA). Jim McCroskey (1997), considered the father of the CA concept, argues that everyone experiences some kind of CA sometime. He argues that there are 4 types of CA, these are: traitlike, context-based, audience-based, and situational CA.

Traitlike CA is when a person experience CA most of the time in most communication situations. *Context-based CA* is when a person experiences CA only in certain contexts. A person with *audience-based CA* can experience CA when communicating with strangers or superiors. *Situational CA* occurs when a person experiences a combination of *context-based* and *audience-based CA*.

Intercultural communication certainly involves some degree of the communication apprehension depending on the circumstances. Everyone experiences some kind of CA, but it does not mean that there is something wrong with the individual.

3 Cultural Context and Intercultural Communication

Culture is defined as, “a system of symbols, beliefs, attitudes, values, expectations and behavioral norms, shared by an identifiable group of people with a common history and who have developed verbal and nonverbal symbol systems.”

Every aspect of human life is somehow related to the culture, “This means personality, how people express themselves, the way they think, how they move, how problems are solved, how their cities are planned and laid out, how transportation systems function and are organized, as well as how economic and government systems are put together and function. It is the least studied aspects of culture that influence behavior in the deepest and most subtle ways.” (Hall, 1976, P.14).

In spite of the cultural influence on our behavior as we go about our daily lives, we are not conscious of our culture’s influence on us. Once we step into a culture different from our own, we then feel the great impact of culture. The values of a particular culture prescribe how people should behave in that culture.

4 Some fundamental challenges of intercultural communication

The process of intercultural communication involves the complex process of encoding and decoding verbal and nonverbal messages. This can give rise to a number of challenges. Some of these challenges are listed below:

- 1) *The message sent is usually not the message received*
- 2) *Communication is primarily a nonverbal act between people:* Nonverbal codes vary significantly across cultures; the same gesture or body language can be interpreted differently across cultures.
- 3) *Communication styles differ:* In some cultures people prefer more direct while others may prefer indirect style
- 4) *Communicators assume stereotypes:* Assuming the stereotype means not seeing an individual with unique thoughts, ideas, and goals, but rather as a member of the group the person belongs to. The problem with this approach is that the group data may not be a reliable source upon which to construct our messages.

Although intercultural communication can create a stressful situation, we can learn and adapt to such stress and eventually grow. We have to learn and adjust our communication

styles, learn from our mistakes and move forward. We need to learn to accept and appreciate cultural diversity.

5 Dimensions of cultural variability

Anthologists, communication researchers, psychologists, and sociologists have identified several dimensions of cultural variability that we are going to examine here. However, it is essential to recognize that these dimensions do not have absolute meaning; you cannot identify a culture entirely with one of these dimensions. Also, we must acknowledge that cultures are dynamic, continuously developing and evolving. Here we examine the cultural variability illustrated by Neulip (2006, P.45)

5.1 Communication and Power Distance

There is a power distance almost in every culture. These power distances is the result of the inequality, these inequalities can occur in areas such as prestige, wealth, power, human rights and gender. Power distance can be seen in families, bureaucracies, even in friendship.

Hofstede (2004) categorizes cultures as possessing either high or low power distance. The cultures with low power distance advocate that inequality among its people should be minimized, such as United States. He claims that in the cultures with a high power distance, inequality among people are both expected and desired.

Power distance impacts the verbal and nonverbal communication in different cultures. Several investigations have shown that the reaction to the third party authorities in conflict differs depending on the power distance of the culture.

5.2 Communication and Uncertainty

When we interact with people of other cultures, we may face a number of uncertainties if we do not know enough about the other person's culture, values, habits, etc. Not knowing what to say or how to behave can create anxiety. Gudykunst and Kim (1997) use "stranger" to refer to those people at the most unfamiliar end of the continuum of communication. A stranger has limited knowledge of their new environment - of its norms and values. And in turn, the locals have little knowledge of the stranger - of her or his beliefs, interests and habits. When we communicate with strangers we are less aware of the range of their possible responses; and we face the uncertainty of our predictions. A high degree of uncertainty leading to a high level of anxiety can then make communication to be difficult. This may be a reason why some people avoid interacting with "strangers".

5.3 Reducing uncertainty

For a successful intercultural communication we need to reduce uncertainty. Uncertainty could exist at initial steps of intercultural communication, although one's level of tolerance for uncertainty can be the key to overcome this barrier.

Although the feeling associated with uncertainty can be a personal attitude and subjective, they can be shared by whole cultures. The level of anxiety created can be dealt with a degree of tolerance which ultimately can help us in our human interaction.

6 The role of values in Intercultural Communication

Most people have tendency to impose their own values and assumptions onto others in a new culture usually inhibits cross-cultural understanding. In order to examine the role of values in intercultural communication, we look at the relationship of value and communication.

6.1 Value and communication

The studies conducted on the role of values in human behavior have revealed a number of ways that values and communication are related. There are generally two general notions:

- 1) *Values are communicated*: The values are communicated both explicitly and implicitly, through symbolic behavior. Much of our behavior symbolizes the value that we have learned through experience and acculturation. *Acculturation* comprehends those phenomena which result when groups of individuals having different cultures come into continuous first-hand contact, with subsequent changes in the original culture patterns of either or both groups.
- 2) *The way in which people communicate is influenced by values they hold*: People's value will lead them to communicate in certain way. Values will determine which ways of communicating are considered more desirable than others. So, in other words the communication behavior is shaped by one's value system.

6.2 Value and Intercultural Communication

Values are considered the most important factor in international communication. According to Sitaram and Haapanen (1979), the problem that may arise with the difference in values is that we tend to use our own values as a standard when judging the others. Most communication whether interpersonal or via the media is ethnocentrism. Most news stories in the media are ethnocentric. Even most lessons taught in our schools and colleges are ethnocentric; they imply that our culture and country is the greatest.

In contrast to the issue of ethnocentrism when examining the values in different cultures, there are two notions: "culture relativism" and "universalism or universal values"

1) *culture relativism*: It is the study of the value of other cultures within the framework of that culture rather than in comparison with our own values. Sitaram and Haapanen (1979) admit that to do this is not easy as we are born and brought up in an ethnocentric world. They state that the practice of examining culture relativism should begin at a very early age; teaching our youngsters to practice it. To teach them to appreciate the good in other cultures and that each culture has something to offer to the rest of the world.

2) *Universal Values*: One of the advocators of shared human values is Shalom H. Schwartz. Schwartz (1992) argues that there is a universal structure to values recognized by all cultures. He argues that values represent goals and/or motivations. The values represent in the form of goals, he identifies three universal requirement for human existence to which all cultures must react: (a) the biological needs of the individuals, (b) the need for social coordination, and (c) the survival and welfare needs of groups. Based on these three universal human requirements, Schwartz concludes eleven distinct motivation type of values. Some of these include the need for self-direction, achievement, security, spirituality and universalism.

The universalism refers to the value of understanding, appreciation, tolerance, and protection for the welfare of all people and for nature.

7 The Practical Application of the Ethics in Intercultural Communication

It is important to understand at this point what is meant by ethics in general. Ethics might be defined in a simple way as those moral values that guide us to do what is right and what is wrong. According to Schaeffer (2006) “There is a fundamental discrepancy between man as he is and man as he could be, if only he recognized his true being and purpose. Ethics is the discipline by which man can understand how he can pass from first condition to the second. Ethics deals with the image of man: his freedom, moral responsibility and dignity, asking: What is the purpose of life? What is the highest good of human conduct and what are its sanctions?”

Ethics in the recent years have come more under the spot light, there is discussion of ethics in all fields, in virtually all areas of society. Professionals in the field of health facing many questions such as abortion; there are ethical concerns on environmental issues such as oil spills; in political arena people deal with questions about homelessness, unemployment discriminations and many more cases.

In intercultural setting where our ethnocentrism, prejudices, and lack of understanding about other cultures may influence our perceptions of others, the need for an ethical dimension in communicative interaction is inevitable. This is especially true in a world where change is the norm and the problems arising from that change affect each and every culture around the world.

Culture and civilization both are dynamic. If a culture of a country would be studied within a span of say fifty years, these differences would be quite obvious. As Cleveland (2002), an American diplomat, educator and author, states “Culture keeps refining itself by mixing with other cultures, getting to know people who look, act and believe differently. Civilization as we know throughout the history has been subject to constant changes, the way some people may put it is that it is its destiny to advance ‘ever-advancing civilization.’ With the movement of people around the world and the advancement of technology these changes in the culture are happening more rapidly. In today’s more-open electronic world, cultures also expose themselves to new faiths and fashions, new lifestyles, work ways, technologies, clothing and cuisines”. No longer do we have the predominance of homogenous populations. Countries are becoming far more diverse in their human composition. So we need to appreciate the cultural diversity with the vision that humanity is one ‘unity in diversity’ or as philosopher John W. Gardner’s put it ‘Wholeness incorporating diversity.’

7.1 World Citizenship

The idea of ‘world citizenship’ is all-encompassing view based on the image of the world being one country and mankind its citizen. To be the citizen of the world one does not need to give up one’s local affiliation which is a source of great richness in life but rather think of ourselves as surrounded by a series of concentric circles leading to the entire world. The first circle being self, followed by family; then one’s local group; city; country and finally leading to the world. Nussbaum (2002) in her attempt to explain the “world citizenship” states “We need not give up our special affections and identification whether national or ethnic or religious, but we should work to make all human beings part of our community of dialogue and concern, showing respect for human wherever it occurs, and allowing that respect to constrain our national or local policies”.

Education plays an important role to cultivate the capacity to become more sensitive and empathic interpreters. Education at all ages is needed to become a better world citizen.

7.2 Identity transformation

An ethical approach to intercultural communication is that we need to re-examine our perception of the other cultures and to gradually learn to have greater appreciation, respect and tolerance for others. Communication across cultures are often challenging because it questions our presumed cultural understanding of other cultures and habits, as well as questioning the inter-group posturing 'us-and-them'. But precisely these are the kind of challenges that lead us to gain a better understanding of the culture, of course if there is any willingness on our side. This is where the process of personal transformation begins. As Cleveland (2002) points out that "the greater the severity of intercultural challenges, the greater the potentiality for reinvention of an inner self that goes beyond the boundaries of our original cultural conditioning. In this process, our identity is transformed gradually and imperceptibly from an ascribed or assigned identity to an achieved and adopted identity. Such an identity transformation takes place in a progression of stages. In each stage, new concepts, attitudes, and behaviors are incorporated into an individuals' psychological makeup. A previously unknown life patterns are etched into our nervous systems, they become part of our new psyches"

7.3 Removal of Prejudices

Removal of prejudice is an umbrella principle for promoting the ethics in intercultural communication. It includes removal of all kind of prejudices based on race, color, sex, language, religion, national or social origin, economic condition or birth and so on. Prejudice means a judgment made on the basis of past experience rather than an evaluation of present circumstances. Like ethnocentrism, prejudice tends to emphasize "my" values at the expense of "your" values. This is the outcome of lack of information and interaction between the individuals or groups. One of the impacts of prejudice in communication is that people minimize contact with the strangers and avoid interacting with them.

Studies suggest that prejudice is decreasing, in part through the impact of communication, both interpersonal and groups. As we learn more about other people and increase our direct contact with them, we are less likely to exhibit high levels of prejudice.

Removing of prejudice is not easy as we all have some degree of prejudice but it is important to start with ourselves as the first checkpoint in this process which opens many doors for much higher level of communication.

7.4 Trustworthiness as a foundation of all human virtues

Trust is a guiding spiritual principle in intercultural communication. Communication without trust will be doomed. Trust is hard to gain as there is always a degree of uncertainty avoidance within the cultures but once it is created then the communication happens at a much higher level.

As Dorothy Marcic (1997, P.48), a manager consultant, states, "Trustworthiness becomes the foundation on which all of the other virtues or good behaviors become meaningless. What good is a kind, considerate, and helpful associate who may cheat us tomorrow? Or a charming, charismatic partner who lies? Or a good listener who then backbites us later? Also, because trustworthiness is the foundation of all the virtues, it is the most vulnerable; once trust is broken, the other virtues are also lost."

Trustworthiness requires integrity, honesty and openness and it is the greatest means for achieving tranquility and security among people. Too often we see tension and conflict

among nations and cultures as the trust has been lost at some point, therefore, it is of utmost importance to restore this trust which also promotes cooperation between divided people.

It is also the challenge for the governments, and the institutions of the international order to restore the trust and confidence of their citizens in themselves by manifesting integrity, sincerity of purpose and their commitment to the principle of justice.

7.5 Equity and Justice

Justice is that golden rule or the ethic of reciprocity which is fundamental of human rights and many other rights. The old golden rule that says one should treat others as how one would like others to treat oneself. Marcic (1997, P. 66) says, “Justice cannot stand alone, without any other virtue. To treat others with justice requires empathy that is love. Justice is impossible without empathy, for true justice cannot mete without being able to put oneself in the other person’s place. Otherwise, how can I really know what is fair for the other person in any situation? ... A sense of common dignity as humans is manifested in the empathy and justice, for if I feel myself as superior and the other as mere “resource” I am ignoring her dignity”.

The principle of justice is seen in operation on minority rights, freedom of religion, at work place, educational system and basically at all levels of human affairs. It is important to have a sense of justice. One behavior that creates a sense of justice is listening to all sides in disputes without having the preconceived notion of the matter or any kind of prejudice towards the people involved.

Injustice, on the other hand, can cause resentment, mistrust and not having any will to improve relationships. We can see many examples of injustice in today’s world. Justice is one of the ways in which to construct communities that protect individual freedom while ensuring equality and dignity to everyone.

7.6 Gender equality consideration

In the light of justice and equality being fundamental prerequisites of ethical communication, the question of gender equality then should be viewed as important ethical consideration in intercultural communication.

As we know the degree of the inequality of genders differ in every culture, affected by historical factors, local traditions and belief. Although, women have advanced in many fields of human endeavors in society still inequality of gender remains a serious issue to be tackled in many parts of the world. This inequality retards not only the advancement of women but the progress of civilization itself as we deprive ourselves of receiving the full contribution of the one-half of the world’s population.

Despite the advancement of political and civil right for women in US and many western countries, we have to admit that even in these countries full equality does not exist. For example, there are not many women in executive, or at the decision-making level. It is in the light that the European Commission has designed a five-year strategy for gender equality in the EU that is based around five priorities: getting more women into the job market, equality in senior positions, promoting female entrepreneurship, equal pay and tackling gender violence. Although, the strategy has been criticized as there has been no concrete measure specified.

We should consider the elimination of discrimination against women as our moral obligation which needs a fundamental change in our attitudes and values. We need to create the moral and psychological environment where women are able to contribute fully in all fields of endeavor.

7.7 Human Rights

Respecting human rights is another ethical consideration in our intercultural communication. Human rights, as such, apply to many aspects of life and respecting within the frame of welfare of the humanity is of vital importance to ethical interactions within cultures. Such consideration as freedom of expression, which indicates not only freedom of speech but any act of seeking, receiving and imparting information or ideas. Of course, we need to understand that such freedom has its limitation, for example “hate speech” is not ethical. As stated by United Nations (1967) “Human rights are based on mankind’s increasing demand for a decent, civilized life in which the inherent dignity of each human being will receive respect and protection. This idea reaches beyond the comforts and conveniences that science and technology can provide. We do not speak merely of biological needs when we talk about human rights, rather, we mean those conditions of life which allow us fully to develop and use our human qualities of intelligence and conscience and to satisfy our spiritual needs. Human rights are fundamental to our nature; without them we can not live as human beings. To deny human being their rights is to set the stage for political and social unrest and lead to urgent demands for a better life in larger freedom. Human rights, far from being an abstract subject for philosophers and lawyers, affect the daily lives of everyone – man, women and child.”

Needless to say, that such rights which are God given to man also come with responsibility of working towards their being equally shared and enjoyed by all. There is a need for such dialogues across the nations and cultures that can lay the foundation for taping the hidden potentialities of human race.

7.8 The role of Education

Education plays a vital role as a means of learning and reflecting the values and attitudes that contributes towards the ethical communication and then internalize them into our daily life. Such education that is not only purely academic in nature but also trains children and adults to have a better understanding of the changing world and enabling them to face the challenges that these changes bring ethically. As it has been stated by UNESCO, “Education should be a means to empower children and adults alike to become active participants in the transformation of their societies. Learning should also focus on the values, attitudes and behaviors which enable individuals to learn to live together in a world characterized by diversity and pluralism.”

Knowledge provides the means to elevate ignorance, it restores sense of pride, enables the people to contribute to the advancement of their society therefore giving them hope and restoring the human dignity. Whether we want to address the question of the world citizenship, discrimination, human rights, gender equality or any other ethical consideration, we need to get the corresponding education in these areas in order to have a higher level of understanding of the implication of such principles and how to put them into practice. Awareness is the first step in changing our attitudes.

8 Conclusion

The increasing apparent interdependence and interconnectedness of the people across the nations opens new challenges and opportunities in relation with the Intercultural Communication. We cannot address these new pressing challenges of our time with the traditional ways as the need of time is different, every age has it own unique problems the remedy for today’s complex world cannot be the same as the previous age. Today humanity

has reached the stage of collective coming-of-age, with the capacity to view the entire human development as a single process. The challenge of maturing is to accept that we are one people, to free ourselves from limited identities of the past, and to build together the foundations of a world civilization based on 'cooperation'.

Ethical consideration also means to draw upon the limitless potentialities hidden in people by laying a foundation for new social order based on such principles as abandonment of all prejudices, equality between sexes, recognition of the common source and essential oneness of the world's greatest religions, elimination of extreme of wealth and poverty; universal compulsory education and basically respecting the dignity of human being.

As we are witnessing today the problems facing mankind can not be adequately address in isolation from one another. We need to work together to tackle the complex problems we are facing. This united vision of coming together should not undermine our cultural differences. Rather we should develop appreciation for this cultural diversity, to see each as important contributor- a new mind set in building a new world civilization.

“Glory not in this that you love your country but glory in this that you love mankind”

References

1. CLEVELAND, H.: The limits to Cultural Diversity. In: Samovar, L. (10th Ed.): Intercultural Communication. CA: Wadsworth Publishing, 2002.
2. GUNDYKUNST, W.- KIM Young, Y. :Communicating with Strangers: An Approach to Intercultural Communication. New York: McGraw-Hill , 1997.
3. HALL, E. T. : Beyond Culture. New York: Anchor Press/Doubleday, 1976.
- 4.. HOFSTEDE, G.: Cultures and Organizations, Software of the Mind: Intercultural Cooperation and its Importance for Survival. New York: McGraw-Hill, 2004.
- 5.. MARCIC, D.: Managing with the Wisdom of Love: Uncovering virtue in People and Organizations. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1997.
6. McCROSKEY, J.: An Introduction to Rhetorical communication. Boston: Allyn and Bacon, 1997.
- 7 Neulip, J.W. : Intercultural Communication: A Contextual Approach. Thousand Oaks, CA: Sage Publishing, 2006.
8. NUSSBAUM, M. Citizens of the World. In: Samovar, L.(10th Ed.): Intercultural Communication. CA: Wadsworth Publishing, 2002.
9. SITARAM, K.S.- HAAPANEN, W.: Introducing a concept of “a cultural value” into English Language teaching, 1979.
10. SCHAEFER, U. : Bahá'í Ethics in Light of Scripture Volume 1- Doctrinal Fundamentals. Oxford: George Ronald Publisher, 2006.
11. SCHWARTZ SHALOM, H.: Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. New York: Academic Press, 1992.
12. The UNITED NATIONS and the Human Person. UN Office of Public Information,1967.
13. UNESCO: Social and Human Sciences: Fight against Discrimination: Role of Education [online]. <<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/human-rights/fight-against-discrimination/role-of-education>

Ing. Mgr. Eva IVANOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NOVÝ MODEL RIADENIA HOSPODÁRSKEJ DIPLOMACIE SLOVENSKEJ REPUBLIKY

eva.ivanova@centrum.sk

Abstrakt

Hospodárska diplomacia ako nástroj zahraničnej politiky štátu a jej význam. Modely riadenia hospodárskej diplomacie. Zmena riadenia hospodárskej diplomacie Slovenskej republiky od 1.1.2011 vzhľadom na prijatý zákon č. 403/2010 Z. z. z 13. októbra 2010.

Kľúčové slová: hospodárska diplomacia, Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky, modely riadenia hospodárskej diplomacie, obchodno-ekonomické oddelenia, riadenie obchodno-ekonomických oddelení, Zákon č. 403/2011 Z. z., zmena riadenia

Abstrakt

Economic diplomacy as an instrument of the foreign policy of a state and its importance. Management models of the economic diplomacy. Change of management of the economic diplomacy of the Slovak Republic from 1st January 2011 in aspect of the adopted Act no. 403/2010 Z. z. from the 13th October 2010.

Hospodárska diplomacia (niekedy nazývaná aj ekonomická či obchodná diplomacia) je špecializovanou zložkou klasickej diplomacie štátu. Jej vznik, vývoj a rozvoj je determinovaný najmä rozvojom ekonomickej dimenzie medzinárodných vzťahov. Hospodárska diplomacia sa vyvíjala ako integrálna súčasť klasickej diplomacie, pričom najväčšiu dynamiku rozvoja zaznamenala v 20. a 21. storočí vzhľadom na celosvetovú globalizáciu a integráciu. Rozvoj ekonomických vzťahov medzi krajinami sa zintenzívnili najmä od skončenia tzv. studenej vojny. Práve v posledných rokoch vzhľadom na celosvetovú hospodársku krízu sa ekonomický rozmer diplomacie stáva azda najdôležitejšou súčasťou medzinárodných vzťahov.

Štáty v medzinárodných vzťahoch presadzujú ciele a zámery svojej zahraničnej politiky – t.j. politické, ekonomické, právne, bezpečnostné či kultúrne a iné záujmy. Jednotlivý štát má v každom časovom období svoje prioritné záujmy. V súčasnosti je záujmom štátov rozvíjať najmä zahranično-obchodné vzťahy, ktoré sú jedným z najvýznamnejších predpokladov rastu ekonomiky daného štátu. Obzvlášť dôležitými sú pre tzv. malé otvorené ekonomiky (akou je napr. Slovensko), kde vlastný vnútorný trh nedokáže zabezpečiť dostatočný ekonomický rast a podstatnú časť HDP tvoria ekonomické styky so zahraničím (export – import).

Štáty zriaďujú a posilňujú postavenie, funkcie a úlohy obchodných, resp. ekonomických zložiek nielen vo vnútroštátnych orgánoch pre medzinárodné styky, ale aj

orgánov oficiálnej, obchodnej a ekonomickej reprezentácie štátu v zahraničí, ktoré zriaďujú v rámci svojej diplomatickej misie v danom štáte – t.j. obchodné oddelenia, ekonomické oddelenia, obchodné zastupiteľstvá atď. Rovnako tak čini i Slovenská republika. Úlohou obchodno-ekonomických oddelení (OBEO) zahraničných zastupiteľských úradov SR je konštruktívna podpora zahraničného obchodu Slovenskej republiky. V súčasnosti v celom svete operuje 48 slovenských OBEO (stav k 1.3.2011).

Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky už od roku 2007 zdôrazňuje potrebu venovať zvýšenú pozornosť posilňovaniu ekonomického rozmeru diplomacie, nakoľko je Slovensko krajinou s výrazne proexportne zameranou ekonomikou – podiel exportu na HDP je 85%. Je tomu tak vzhľadom na obmedzené surovinové zdroje a malý vnútorný trh. Vzhľadom na vysokú otvorenosť ekonomiky je však krajina veľmi náchylná na výkyvy svetového hospodárstva. „*Nosnou úlohou ekonomickej diplomacie je schopnosť včas identifikovať a reagovať na hlavné trendy vo vývoji svetovej ekonomiky, ktoré môžu mať dopad na hospodárstvo SR a zároveň ich preniesť do domácej hospodárskej politiky, resp. viesť k skorej a účinnej reakcii slovenskej vlády, podnikateľské a ďalšie subjekty.*“ (http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ekonomicka_diplomacia-uvod)

Hospodárska diplomacia štátu nemôže autonómne existovať a samostatne fungovať popri klasickej diplomacii štátu, nakoľko je špecializovanou zložkou klasickej diplomacie štátu. Bez ohľadu na organizačnú štruktúru hospodárskej diplomacie danej krajiny táto vždy pôsobí v rámci celkovej diplomacie krajiny, avšak stupeň jej autonómie je rozdielny. Kompetencie v tejto oblasti sú rozdelené medzi všeobecné diplomatické orgány štátu (napr. ministerstvo zahraničných vecí) a špecializované orgány štátu pre riadenie zahranično-obchodných vzťahov štátu (napr. ministerstvo hospodárstva, ministerstvo obchodu a priemyslu).

Modely riadenia hospodárskej diplomacie sa v jednotlivých štátoch rôznia a sú i rôzne efektívne. Nemožno však určiť, ktorý model riadenia hospodárskej diplomacie štátu je najefektívnejší, nakoľko sa jednotlivé štáty a ich ekonomiky rôznia, majú rozličné podmienky výroby, ich historický vývoj prebiehal rozdielne a nemožno určiť faktory či kritériá, podľa ktorých by sa účinnosť modelu riadenia dala vyhodnotiť. Spravidla sa uplatňuje princíp, že obchodno-politická stránka riadenia hospodárskej diplomacie (všeobecné zameranie, diplomacia ako taká v tejto oblasti) spadá do kompetencií všeobecných diplomatických orgánov štátu a obchodno-organizačnú (odbornú) stránku riadi špecializovaný orgán štátu pre riadenie zahranično-obchodných vzťahov štátu.

V Slovenskej republike od 1. januára 2011 prebehla zmena riadenia v oblasti hospodárskej diplomacie. Zákom č. 403/2010 Z. z. z 13. októbra 2010, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, sa Ministerstvu hospodárstva Slovenskej republiky odňala jeho pôsobnosť v oblasti zahraničného obchodu – v časti riadenia obchodno-ekonomických oddelení – a prešla na Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky.

Z dôvodu uplatňovania nového zákona č. 403/2010 Z. z. i celkového šetrenia v štátnej správe sa v súčasnosti uskutočňuje reorganizácia tejto služby a vyhodnocuje sa efektívnosť činnosti jednotlivých obchodno-ekonomických oddelení Slovenskej republiky v zahraničí. Pozoruhodný je však najmä fakt, že sa na pozíciách pracovníkov OBEO uplatnili i mnohé ženy; z celkového počtu 48 obchodno-ekonomických oddelení na zastupiteľských úradoch Slovenskej republiky vo svete je na ich čele 13 žien (27,08 %).

Nový model riadenia hospodárskej diplomacie Slovenskej republiky je určený najmä už spomínaným zákonom č. 403/2010 Z. z., ktorý presne vymedzuje, ktoré kompetencie v oblasti hospodárskej diplomacie štátu spadajú pod jednotlivé ministerstvá štátu. Druhým

zákonom, vymedzujúcim túto problematiku, je zákon č. 151/2010 Z. z. o zahraničnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Podľa článku I., bodu 12 zákona č. 403/2010 Z. z. kritériá pre výber zamestnancov obchodno-ekonomických oddelení zahraničných zastupiteľských úradov SR i naďalej spadajú do kompetencie Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky, ktoré dbá najmä na odbornosť kandidátov a ovládanie cudzieho jazyka krajiny vyslania:

Doterajší text § 6 sa označuje ako odsek 1 a dopĺňa sa odsekom 2, ktorý znie:

„(2) Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky určuje kritériá pre výber zamestnancov^{1aa)} obchodno-ekonomických oddelení^{1ab)}.“

Poznámky pod čiarou k odkazom^{1aa)} a^{1ab)} znejú:

„^{1aa)} § 4 ods. 2 zákona č. 151/2010 Z. z. o zahraničnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

^{1ab)} § 7 ods. 4 zákona č. 151/2010 Z. z. v znení zákona č. 403/2010 Z. z.“

Podľa článku I., bodu 19 zákona č. 403/2010 Z. z. riadenie obchodno-ekonomických oddelení týmto zákonom prešlo do pôsobnosti Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky, ktoré riadi i všetky zastupiteľské úrady Slovenskej republiky. Týmto pádom už nebude dochádzať k „dvojkoľajnosti“ nariadení a príkazov pre zamestnancov obchodno-ekonomických oddelení:

V § 14 ods. 2 písmeno b) znie: „b) riadenie zastupiteľských úradov Slovenskej republiky vrátane riadenia obchodno-ekonomických oddelení^{1ab)}.“

Z článku I., bodu 34 zákona č. 403/2010 Z. z. vyplýva, že práva a povinnosti vyplývajúce zo štátnozamestnaneckých vzťahov, z pracovnoprávných vzťahov a z iných právnych vzťahov zamestnancov zabezpečujúcich výkon tejto kompetencie (t.j. obchodno-ekonomických vzťahov), ako aj práva a povinnosti z iných právnych vzťahov prechádzajú týmto zákonom z Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky na Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky. Podrobnosti o prechode týchto práv a povinností, ako aj majetku na to potrebného sa upravujú dohodou medzi týmito ministerstvami:

Za § 40i sa vkladajú § 40j až 40s, ktoré znejú:

„§ 40j

(1) Pôsobnosť Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky v oblasti zahraničného obchodu v časti riadenia obchodno-ekonomických oddelení podľa doterajších všeobecne záväzných právnych predpisov prechádza na Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky.

(2) Ak sa v doterajších právnych predpisoch používa pojem „Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky“ vo všetkých gramatických tvaroch, rozumie sa tým „Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky“ v príslušnom gramatickom tvare pre oblasť podľa odseku 1.

(3) V súvislosti s prechodom kompetencie v oblasti podľa odseku 1 prechádzajú od 1. januára 2011 práva a povinnosti vyplývajúce zo štátnozamestnaneckých vzťahov, z pracovnoprávných vzťahov a z iných právnych vzťahov zamestnancov zabezpečujúcich výkon tejto kompetencie, ako aj práva a povinnosti z iných právnych vzťahov z Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky na Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky. Majetok štátu, ktorý bol do 31. decembra 2010 v správe Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky a ktorý slúži na zabezpečenie výkonu kompetencie v oblasti podľa odseku 1, prechádza od 1. januára 2011 do správy

Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky. Podrobnosti o prechode týchto práv a povinností a o prechode správy majetku štátu sa upravujú dohodou medzi Ministerstvom hospodárstva Slovenskej republiky a Ministerstvom zahraničných vecí Slovenskej republiky, v ktorej sa vymedzí najmä druh a rozsah preberaného majetku, práv a povinností.“ ...

Podľa článku VIII. zákona č. 403/2010 Z. z. prechádzajú kompetencie zriaďovania či zrušenia obchodno-ekonomických oddelení z Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky na Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky:

Zákon č. 151/2010 Z. z. o zahraničnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov sa mení a dopĺňa takto:

V § 7 sa za odsek 3 vkladajú nové odseky 4 a 5, ktoré znejú:

„(4) Súčasťou diplomatickej misie môže byť aj obchodno-ekonomické oddelenie, ktoré vytvára v prijímajúcom štáte priaznivé podmienky pre rozvoj vonkajších ekonomických vzťahov Slovenskej republiky a pre podporu exportných zámerov podnikateľských subjektov Slovenskej republiky na zahraničných trhoch.

(5) O zriadení a zrušení obchodno-ekonomického oddelenia ako súčasť diplomatickej misie rozhoduje minister po konzultácii s ministrom hospodárstva Slovenskej republiky.“

Doterajší odsek 4 sa označuje ako odsek 6.

Podľa článku IX. zákona č. 403/2010 Z. z. niektoré ustanovenia zákona začali platiť až o 2 mesiace neskôr ako iné vzhľadom na ich komplexnosť:

Tento zákon nadobúda účinnosť 1. novembra 2010 okrem čl. I bodu 12, § 8 ods. 3 v bode 16, bodu 19, § 40j, § 40q a § 40s ods. 2 v bode 34 a čl. VIII, ktoré nadobúdajú účinnosť 1. januára 2011.

Potrebu zjednotiť riadenie zahranično-obchodných vzťahov Slovenskej republiky avizoval už v roku 2007 vtedajší vedúci služobného úradu Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky Marcel Peško: „*Obdobne aj naša obchodno-ekonomická diplomacia sa musí vyrovnávať s oprávneným dopytom slovenských exportérov a investorov po kvalitnejších službách. Niet pochýb o tom, že pre Slovensko ako krajinu s výrazne proexportne zameranou ekonomikou sa táto oblasť musí stať jednou z kľúčových priorít. V tomto kontexte MZV nie náhodou zdôrazňuje potrebu venovať zvýšenú pozornosť posilňovaniu ekonomického rozmeru diplomacie. Po rokoch neproduktívnych kompetenčných sporov je najvyšší čas pristúpiť k vytvoreniu systémových predpokladov pre jednotný výkon zahraničnej politiky, ktorej neoddeliteľnou súčasťou je aj obchodno-ekonomická, kultúrno-propagačná diplomacia a rozvojová pomoc. Jedinou logickou a účinnou cestou je ich zlúčenie pod jednu strechu prostredníctvom jednotnej zahraničnej služby riadenej centrálnym ministerstvom zahraničných vecí.*“ (<http://www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=263>)

Aj podľa viacerých pracovníkov OBEO najväčším problémom v ich pôsobení boli často protichodné nariadenia a príkazy tak zo strany Ministerstva zahraničných vecí SR, ako aj Ministerstva hospodárstva SR.

Ostáva iba veriť, že nový model riadenia hospodárskej diplomacie Slovenskej republiky odstráni kompetenčné spory či personálne animozity medzi oboma dotknutými ministerstvami a že zahranično-obchodné styky štátu sa dostanú na vyššiu úroveň. V súčasnosti nie je možné povedať, či bola táto zmena riadenia pozitívna, nakoľko jej účinok bude možné posúdiť až o niekoľko rokov.

Zoznam použitej literatúry

1. KRÁLIK, Juraj: Letokruhy diplomacie. Bratislava : IURA EDITION, 2003. 522 s. ISBN 80-89047-51-3.
2. TÓTH, Ľudovít, HORVÁTHOVÁ, Katarína: Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy. Bratislava: Sprint, 2006. 192 s. ISBN 80-89085-61-X.
3. Zákon č. 403/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony
4. http://www.mhsr.sk/vdok_simple-obeo/131308s131305c
5. http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/ekonomicka_diplomacia-uvod
6. <http://www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=263>

Kontakt:

Ing. Mgr. Eva Ivanová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
tel.: 02/59 33 33 31, 0905 700 772

Mgr. Pavol JUHÁS

INŠTITÚT SOCIÁLNYCH VIED
UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

AKTUÁLNE PROBLÉMY SLOVENSKO-MAĎARSKÝCH VZŤAHOV

juhas@ucm.sk

Abstrakt

Tradične nie optimálne vzťahy medzi dvoma historicky blízkymi krajinami dostali v podobe snáh Viktora Orbána o štátnoobčianske zjednotenie všetkých Maďarov žijúcich mimo hraníc štátu a prijatia novej maďarskej ústavy novú zaťažkávacu skúšku. Jedným z kľúčových problémov celého spolunažívania je otázka národnej a občianskej identity menšín, v tomto prípade najmä maďarskej na Slovensku. Ukazuje sa, že možnosť voliť do maďarského parlamentu aj pre občanov Slovenskej republiky s maďarskou národnosťou bude nevyhnutne viesť k radikalizácii slovenských postojov.

Kľúčové slová: Trianon, Benešove dekréty, slovensko-maďarské vzťahy, Robert Fico, Viktor Orbán, SMK, SNS,

Abstract

Traditionally not optimal relations between two historically close countries get new crucible in the form of new Constitution approval and Viktor Orbán's efforts of uniting all Hungarians living outside boundaries of Hungarian state. One of the key issues of coexistence is national and civic identity of minorities, in this case mostly the hungarian minority in Slovakia. It seems, that the possibility of voting to Hungarian parliament also for Slovak citizens with Hungarian nationality will necessarily lead to radicalization of Slovak attitudes.

Keywords: Trianon, Benes decrees, Slovak-Hungarian relations, Robert Fico, Viktor Orbán, SMK, SNS,

Pri analýze a hodnotení súčasných vzťahov medzi Slovenskom a Maďarskom je potrebné spomenúť historickú blízkosť oboch krajín. Maďarská menšina žije v oblasti dnešného južného Slovenska už od čias Maďarského kráľovstva v desiatom storočí. V 19. storočí, v dobe prebúdzania sa slovenského národného povedomia sa začali vyostrovať aj vzťahy medzi oboma národmi, keďže Slováci už nechceli ďalej znášať maďarskú nadvládu. Veľkou ranou pre Maďarov po prvej svetovej vojne bola Trianonská zmluva z roku 1920¹,

¹ Trianonská mierová zmluva podpísaná 4. júna 1920 vo Versailles vo Francúzsku v paláci Veľký Trianon.

Zmluvou sa určili hranice nového Maďarského štátu s Rakúskom, Rumunskom, Juhosláviou a Česko-Slovenskom. Maďarsko tak prišlo o 72 % svojho územia a 13 miliónov obyvateľov. Za ČSR ju podpisoval minister zahraničných vecí E. Beneš a mimoriadny vyslanec a splnomocnený minister Š. Osuský.

ktorá v myšliach niektorých maďarských občanov rezonuje aj v dnešnej dobe, a na základe, ktorej Maďarsko prišlo o jednotlivé časti svojho územia. Cesta k Trianonu „však bola kľukatá a neľahká, hoci Slovensko proklamovalo rozchod so svätoštefanskou korunou na princípe sebaurčovacieho práva a vstup do novokonštituovaného česko-slovenského štátu oficiálne už 30. októbra 1918. Vtedy Slovenská národná rada prijala a vyhlásila v Martine Deklaráciu slovenského národa.“² Maďari samozrejme nechceli dopustiť stratu územia Slovenska a takéto usporiadanie považovali len za dočasné riešenie a snažili sa oddialiť samotné podpísanie mierovej zmluvy so snahou o lepšiu východiskovú pozíciu. Nakoniec sa však zmluva podpísala a okrem iného obsahovala aj časť, kde „Maďarsko uznáva, ako už boli spojené a združené mocnosti učinili, úplnú nezávislosť česko-slovenského štátu, do ktorého bude poňaté i autonómne územie juhokarpatských Rusínov... Maďarsko, pokiaľ sa ho to týka, sa vzdáva v prospech česko-slovenského štátu všetkých právnych nárokov na územie bývalej rakúsko-uhorskej monarchie, ležiace mimo hranice Maďarska“³ Táto zmluva sa stala pre Slovensko veľmi významnou, pretože okrem vyčlenenia Slovenska z Uhorska a stanovenia hranice medzi Slovenskom a Maďarskom „rovnako prvý raz vymedzila pojem Slovensko ako určitý historický, geografický a právny celok v medzinárodnoprávnom dokumente prvoradého významu.“⁴

Ďalším významným bodom v histórii medzi Slovenskom a Maďarskom, a na ktorom boli aj v ešte nedávnej dobe živené konflikty medzi politikmi oboch štátov sú povojnové dekréty prezidenta Edvarda Beneša, teda najmä tie, ktoré sa dotýkajú a upravujú či už odsun, alebo konfiškáciu majetkov Nemcov, ale v našom prípade aj Maďarov. Z celkovej medzivojrovej a vojrovej situácie „československým exilovým politikom postupne vyplynula pre povojnovú budúcnosť nevyhnutnosť čo najväčšej redukcie počtu príslušníkov obidvoch národností. Nie však odstúpením časti územia s prevahou obyvateľstva obidvoch národností, čo pripúšťali niektorí českí politici v čase vzniku nového štátu a o čom uvažoval E. Beneš ešte začiatkom roka 1942, ale ich odsunom (v jazyku postihnutých – vyhnaním) do materských krajín.“⁵ Prvé opatrenia, ktoré upravovali postavenie menších, nemeckej i maďarskej, boli obsiahnuté v Košickom vládnom programe z apríla 1945, kde bolo stanovené, že „každý maďarský alebo nemecký jedinec ktorého z dôvodu previnenia voči republike resp. českému alebo slovenskému ľudu obvinili a odsúdili, stratí československé štátne občianstvo a vyjmúc prípady na smrť odsúdených bude navždy vyhostený z územia republiky.“⁶ Významným v tomto smere bol dekrét prezidenta „č. 33 Zb. o úprave československého štátneho občianstva, vydaný 2. augusta 1945. Na základe uvedeného dekrétu československí štátni občania národnosti nemeckej, alebo maďarskej, ktorí podľa výnosov „cudzej okupačnej moci“ nadobudli štátnu príslušnosť nemeckú alebo maďarskú, stratili dňom nadobudnutia takejto štátnej príslušnosti československé občianstvo. Ostatní československí občania nemeckej alebo maďarskej národnosti stratili československé občianstvo dňom nadobudnutia platnosti dekrétu (10. augusta 1945).“⁷ Tento dekrét sa nevzťahoval na aktívnych nemeckých,

² Hronský, M.: *Trianonská mierová zmluva*. On: <http://www.historiarevue.sk/hr01-01/trianon.htm> (29. 5. 2011)

³ Tamtiež

⁴ Tamtiež

⁵ Zemko, M.: *K medzivojnovým zdrojom pokusu o „konečné vyriešenie“ maďarskej otázky v Československu*. In: Šutaj, Š. (ed.): *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov: UNIVERSUM, 2004. s. 12.

⁶ *Právna analýza dekrétov prezidenta republiky Edvarda Beneša (Benešove dekréty)*. On: http://www.kbdesign.sk/cla/projects/benes/cla_analysis/pravna_analyza.htm (30. 5. 2011)

⁷ Olejník, M.: *Genéza konceptu „kolektívnej viny“ ako základu Benešových dekrétov a nariadení SNR vzťahujúcich sa k postaveniu tzv. neslovenských menších*. In: Šutaj, Š. (ed.): *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov: UNIVERSUM, 2004. s. 25.

či maďarských antifašistov. Do právnej normy uviedol tézu o kolektívnej vine a na jeho základe sa realizoval odsun menšín z nášho územia.⁸

V súčasnosti je maďarská menšina na Slovensku tou najpočetnejšou. Podľa údajov sčítania obyvateľstva z roku 2001⁹ žije na Slovensku 520 528 obyvateľov s maďarskou národnosťou, čo bolo v roku 2001 9,7 % slovenskej populácie.¹⁰ Najviac občanov maďarskej národnosti žije v blízkosti hraníc s Maďarskom. V okresoch Dunajská streda a Komárno sú dokonca v menšine Slováci. Maďarská menšina na Slovensku je občiansky aj kultúrne najrozvinutejšou menšinou. Tradične majú aj svoje politické zastúpenie v Národnej rade Slovenskej republiky, či už v súčasnosti v podobe strany Most-Híd, alebo predtým stranou SMK, či v roku 1994 MK. V rokoch 1998-2006 a v súčasnosti od parlamentných volieb v roku 2010 sú strany zastupujúce maďarskú menšinu¹¹ na našom území súčasťou vlády Slovenskej republiky.

Koncom februára roku 2002 sa objavil problém ohľadom otvorenia Benešových dekrétov. Komisia zahraničných vecí Európskeho parlamentu vyhlásila, že nezávislí právni odborníci preskúmajú Benešove dekréty z roku 1945. To využil Viktor Orbán, vtedajší maďarský premiér na vyhlásenie, že podmienkou vstupu Slovenskej a Českej republiky do Európskej únie by malo byť zrušenie týchto dekrétov.¹² Obe krajiny vydali následne vyhlásenie, že hodlajú v spolupráci krajín v rámci V4 pokračovať napriek týmto vyhláseniam. Tie boli označené za nevhodné s tým, že v súčasnosti by sme sa nemali venovať témam, ktoré v spolupráci nevytvárajú najlepšiu atmosféru.¹³ Odpoveďou na tieto Orbánové slová však bolo tiež „zrušenie schôdzky zo strany poľského, českého a slovenského premiéra naplánovanej na 1. marca v Budapešti.“¹⁴

Benešove dekréty sa v slovensko-maďarských vzťahoch vo zväčšenej miere objavili aj v roku 2007 už za vlády Roberta Fica. V tejto vláde nebola zastúpená maďarská menšina, SMK sa ocitlo v opozícii, navyše vládnu koalíciu okrem Ficovho Smeru-SD tvorilo Mečiarove HZDS a SNS s predsedom Slotom. Takéto zloženie slovenskej vlády určite neprospievalo zlepšovaniu vzťahov medzi Slovenskom a Maďarskom, a to napriek tomu, že hlavnými koalíčnými silami na oboch stranách boli príbuzné strany združené v Strane Európskych socialistov.¹⁵ 20. septembra 2007 slovenský parlament schválil návrh z dielne

⁸ Bližšie tamtiež

⁹ Výsledky z tohtoročného sčítania obyvateľov, domov a bytov, ktoré prebehlo na našom území od 21. do 29. mája by nemali byť výrazne odlišné. Predpokladá sa však, že počet obyvateľov hlásiacich sa k maďarskej menšine bude o niečo nižší.

¹⁰ Bližšie Piško, M.: *Bugár: Maďari, hláste sa*. On: <http://www.sme.sk/c/5710278/bugar-madari-hlaste-sa.html> (30. 5. 2011)

¹¹ V rokoch 1998-2006 to bola Strana maďarskej koalície (SMK). V súčasnosti je to strana Most-Híd vedená bývalým predsedom SMK Bélom Bugárom, ktorá sa už aj podľa svojho názvu snaží spojiť slovenskú väčšinu s maďarskou menšinou.

¹² Bližšie *European parliament commission wants Benes decrees examined by experts*. On: <http://www.rferl.org/content/article/1142624.html> (30. 5. 2011)

¹³ Bližšie *Czech foreign ministry says Visegrad cooperation to continue... a ... as does Slovakia*. On: <http://www.rferl.org/content/article/1142624.html> (30. 5. 2011)

¹⁴ Rupnik, J.: *The Other Central Europe*. In: *East European Constitutional Review*. Vol. 11, numbers 1/2. On: http://www1.law.nyu.edu/eecr/vol11num1_2/special/rupnik.html (30. 5. 2011)

¹⁵ Strana Smer-SD však mala od októbra 2006 pozastavené členstvo v tejto strane. Bola to reakcia na vytvorenie koalície so stranou SNS. Pri vyjednávaniach o obnovení členstva zohrali úlohu, či už prijatie deklarácie o nemennosti Benešových dekrétov, najmä však výroky Jána Slotu. K najväčším odporcom obnovenia členstva patrili aj práve maďarskí socialisti. Členstvo strane Smer-SD bolo obnovené 8. 12. 2009

SNS. Vraví sa v ňom, že dokumenty prijaté po druhej svetovej vojne, ktoré „na území Slovenska obmedzili občianske a majetkové práva maďarskej a nemeckej menšiny, sú nedotknuteľné.“¹⁶ S niečím podobným prišla už v roku 2002 Poslanecká snemovňa Parlamentu Českej republiky. V slovenskej Národnej rade takýto návrh podporili nielen koaličné, ale aj opozičné strany. Jedinú výnimku tvorila Strana maďarskej koalície. SMK naopak žiadala odškodnenie obetí týchto dekrétov, čo sa však stretlo s odmietavým postojom slovenských parlamentných strán. SMK argumentovalo, že svojimi návrhmi nežiada zrušenie samotných dekrétov, išlo im len o napravenie krívd, ktoré ich vydanie spôsobilo. Do definitívnej podoby schváleného návrhu sa nakoniec dostali viaceré zmeny, okrem iných aj odsúdenie princípu kolektívnej viny. „Parlament tiež v uznesení vyhlásil, že povojnové rozhodnutia reprezentatívnych orgánov ČSR a Slovenskej národnej rady nie sú príčinou diskriminačnej praxe a dnes na ich základe nemôžu vzniknúť nové právne vzťahy a že právne a majetkové vzťahy, ktoré vznikli týmito rozhodnutiami, sú nespochybniteľné, nedotknuteľné a nemenné.“¹⁷ Zástupcovia SMK ako jedno z riešení vidia v otvorenom a úprimnom dialógu a v prijatí spoločného vyhlásenia o zmierení v slovenskom aj maďarskom parlamente.¹⁸ Otázka Benešových dekrétov sa objavila aj pri ratifikácii Lisabonskej zmluvy. Česká republika žiadala v roku 2009 o výnimku a o zmeny v Lisabonskej zmluve, lebo sa obávali, že jej prijatie by mohlo mať za následok zrušenie Benešových dekrétov. Slovensko nakoniec však o podobnú výnimku nežiadalo.

Medzi verejnosťou sa najviac rezonujúcim prípadom stala kauza Hedvigy Malinovej. Tú mali podľa jej vlastných slov 25. augusta 2006 cestou na fakultu v Nitre prepadnúť, okradnúť a zbiť neznámi páchatelia. 11. septembra však bolo trestné stíhanie zastavené s tým, že skutok sa vôbec nestal. Neskôr bolo voči Hedvige Malinovej podané trestné oznámenie a začaté trestné stíhanie vo veci krivej výpovede. Celá kauza ešte dodnes nie je uzavretá¹⁹ a až príliš sa spolitizovala. Rudolf Chmel, podpredseda vlády SR pre ľudské práva a menšiny tvrdí, že „to, ako do toho vstupujú politici a ako sa v tej veci správa justícia, je dané aj tým, že ide o príslušníčku národnostnej menšiny, presnejšie maďarskej menšiny.“²⁰ Hedvige Malinovej sa za celú kauzu a neprijemnosti s ňou súvisiace ospravedlnil. K prípadu sa vyjadrovali aj predstavitelia SNS, SMK, ale aj prezident Ivan Gašparovič. Ján Slotka sa vyjadril, že podľa neho bol celý údajný útok umelo zinscenovaný s cieľom vytvárania dojmu prenasledovania menšín na Slovensku. Predstavitelia SMK, ale aj Maďarska vyjadrili pochybnosti nad vyšetrovaním celého prípadu, za čo ich kritizoval aj samotný prezident Slovenskej republiky s tým, že to môže mať negatívny dopad na postavenie Slovenska v zahraničí.²¹

Ďalšou udalosťou, ktorá sa odohrala počas vlády Roberta Fica a následne sa príliš spolitizovala bol zákrok policajtov voči fanúšikom DAC Dunajská Streda na futbalovom zápase slovenskej najvyššej súťaže medzi mužstvami DAC Dunajská Streda a ŠK Slovan

¹⁶ Benešove dekréty sú nedotknuteľné. On: <http://www.sme.sk/c/3495979/benesove-dekrety-su-nedotknutelne.html> (30. 5. 2011)

¹⁷ Tamtiež

¹⁸ Bližšie tamtiež

¹⁹ Hedviga Malinová dokonca podala žalobu na bývalého ministra vnútra Róberta Kaliňáka. Bližšie On: http://www.ta3.com/sk/reportaze/177701_hedviga-malinova-zazaluje-exministra-vnutra-roberta-kalinaka (30. 5. 2011)

²⁰ Chmel: Keby bola Hedviga Malinová Slovenka, kauza by vyzerala inak. On: http://spravy.pravda.sk/chmel-keby-bola-hedviga-malinova-slovenka-kauza-by-vyzerala-inak-p84-/sk_domace.asp?c=A101231_131903_sk_domace_p12 (30. 5. 2011)

²¹ Bližšie Hedviga Malinová On: <http://hedviga.fair-play.sk/index.php> (30. 5. 2011)

Bratislava 1. novembra 2008. V sektore domácich fanúšikov sa však nachádzalo viacero fanúšikov z Maďarska, najmä priaznivcov budapeštianskeho športového klubu Ferencváros, na ktorých prítomnosť slovenskú políciu vopred upozornila maďarská strana. Jobbik sa na svojich stránkach k tomuto incidentu vyjadril s otázkou, či to má niečo spoločné s vládou SNS a jej protimaďarskou politikou. Vyzvali tiež maďarskú ministerku zahraničných vecí Kingu Gónczovú k protestu voči slovenskej protimaďarskej kampani a k zabezpečeniu bezpečného návratu maďarských občanov a tiež medzinárodného vyšetrenia celého incidentu.²² Na Slovensku predstavitelia SMK odmietli vyjadrenia, že za spolitizovaním témy stojí práve ich strana. „Túto tému spolitizovali Ivan Gašparovič, Dušan Čaplovič a Robert Kaliňák“²³ povedal na tlačovej konferencii vtedajší predseda strany SMK Pál Csáky. Okrem toho, že strana bude žiadať dôkazy o oprávnenosti zásahu polície voči domácim fanúšikom, podrobnú analýzu zásahu, materiály o tom, že boli policajti skutočne napadnutí ešte pred zásahom. Navyše dodal, že sa mu zdá, že „Čaplovič nie je podpredsedom vlády pre národnostné menšiny, ale proti menšinám.“²⁴ Podpredseda strany József Berényi sa vyjadril v tom zmysle, že celú kauzu politizuje samotný minister vnútra, podobne ako tomu bolo pri kauze Hedvigy Malinovej.²⁵

K celej kauze sa vyjadril aj prezident Ivan Gašparovič, podľa ktorého maďarskí fanúšikovia neprišli do Dunajskej Stredy s cieľom pozrieť si futbal. Po stretnutí s ministrom vnútra povedal: „Neviem si predstaviť, aby z cudzej krajiny prišiel k nám niekto fandiť na zápas klubu, ktorý z hľadiska európskeho futbalu, ale aj národného futbalu nie je ani tret'otriednym. Aby prišiel povzbudzovať a pozeráť sa, ako hrajú futbal. Ja v tom vidím niečo iné. Ten, kto na tento futbalový zápas prišiel, prišiel už dopredu s úmyslom a vedel, ako sa tento zápas skončí. Nemyslím športovým výsledkom, ale tým čo sa stalo.“²⁶ Policajný zásah prezident označil za adekvátny a celkové dianie okolo tohto futbalového zápasu označil za zbytočne spolitizované s negatívnym dopadom na slovensko-maďarské vzťahy. Na základe tohto incidentu sa v Budapešti odohrala demonštrácia, na ktorej protestovalo približne 150 ľudí a okrem iného spálili aj slovenskú vlajku. Tento incident odsúdila aj maďarská vláda.²⁷

Samotný minister vnútra obhajoval policajný zásah pred brannobezpečnostným výborom, kde uviedol, že samotný zásah prišiel až po fyzickom útoku na policajtov. Poslancom ukázal aj fotky, z ktorých však kvôli vlajkám zaveseným na plote nebolo možné jednoznačne preukázať útok. Rovnako útok schválil aj generálny prokurátor Dobroslav Trnka, ktorý ho považuje za vysoko účinný s tým, že „smeroval k páchatelom trestnej činnosti a priestupkov.“²⁸ Kritike sa nevyhli ani usporiadatelia zápasu. Skritizoval ich aj predstaviteľ SMK Béla Bugár. Policajný zásah sa mu však zdal neadekvátny, keďže policajti bili aj nevinných ľudí, čo vyplývalo aj zo zverejnených fotografií. Vladimír Palko rokovanie opustil

²² Jobbik protests the brutal Slovakian police terror. On: <http://www.jobbik.com/jobbik-announcements/3035.html> (30. 5. 2011)

²³ Csáky: Tému spolitizovali Čaplovič, Gašparovič a Kaliňák, nie SMK. On: http://spravy.pravda.sk/csaky-temu-spolitizovali-caplovic-gasparovic-a-kalinak-nie-smk-pvt-/sk_domace.asp?c=A081103_184405_sk_domace_p29 (30. 5. 2011)

²⁴ Tamtiež

²⁵ Bližšie tamtiež

²⁶ Podľa prezidenta Maďari neprišli na futbal, políciu hájili Kaliňák i Packa. On: http://spravy.pravda.sk/podla-prezidenta-madari-neprišli-na-futbal-policiu-hájili-kalinak-i-packa-1gp-/sk_domace.asp?c=A081103_155522_sk_domace_p29 (30. 5. 2011)

²⁷ Bližšie tamtiež

²⁸ Kaliňák citoval vulgarizmy fanúšikov, poslanca obvinil z ovplyvňovania. On: http://spravy.pravda.sk/kalinak-citoval-vulgarizmy-fanusikov-poslanca-obvinil-z-ovplyvňovania-1oe-/sk_domace.asp?c=A081104_165109_sk_domace_p29 (30. 5. 2011)

hneď na začiatku s tým, že je úplne zbytočné, pretože policajný zásah bol adekvátny. „Brannobezpečnostný výbor schválil na návrh Jána Richtera (Smer-SD) uznesenie, ktoré podporili všetci koalíční poslanci. Bugár sa zdržal hlasovania. Výbor v uznesení konštatoval, že organizátor nezvládol svoju úlohu pri organizovaní zápasu. Vyjadril tiež znepokojenie nad politizáciou celej situácie a ocenil zákrok polície.“²⁹ Bugárovi prekážalo práve ocenenie zákroku polície.³⁰

Na medzinárodnej scéne si na neformálnom rokovaní počas oficiálneho rokovania ministrov zahraničných vecí krajín Európskej únie vo francúzskom Marseille vysvetľovali situáciu ohľadne vývoja slovensko-maďarských vzťahov aj slovenský minister zahraničných vecí Ján Kubiš s maďarskou ministerkou Kingou Gónczovou. Slovenský minister „opätovne dôrazne upozornil maďarskú ministerku na neprípustnosť protislovenských prejavov a aktov, ku ktorým dochádza počas demonštrácií pred veľvyslanectvom SR v Budapešti, a neprípustnosti hanlivých výrokov na adresu Slovenska a Slovákov a hanobenia zástavy SR.“³¹ Minister ocenil odsúdenie zo strany maďarskej vlády. Naopak jeho maďarská rezortná kolegyňa požiadala práve o prešetrenie zásahu slovenskej polície na futbalovom stretnutí v Dunajskej Strede.³²

Odlíšny incident, ktorý narušil slovensko-maďarské vzťahy sa odohral v Komárne 21. augusta 2009. Slovenské úrady mu zabránili vstúpiť na naše územie v rámci jeho neoficiálnej návštevy. V Komárne mal maďarský prezident odhaliť sochu svätého Štefana. Celá udalosť však bola slovenskými najvyššími predstaviteľmi považovaná za nevhodnú a provokatívnu, najmä z toho dôvodu, že sa mala uskutočniť na deň výročia okupácie Československa. Maďarské ministerstvo zahraničných vecí zostalo z reakcie slovenskej strany prekvapené, navyše ako uviedlo, tak „počas príprav nikto nevyjadril proti návšteve žiadne výhrady. Okrem toho, prezidenta do Slovenskej republiky pozvala občianska organizácia.“³³ Výroky slovenského prezidenta Ivana Gašparoviča sa zhodovali s výrokmi vtedajšieho ministra zahraničných vecí Miroslava Lajčáka, ktorý na adresu plánovanej návštevy maďarského prezidenta uviedol: „Máme dôvody domnievať sa, že táto návšteva ublíži slovensko-maďarským vzťahom. Ak prezident László Sólyom nechce, aby k tomu došlo, návštevu neuskutoční.“³⁴ Premiér Fico navyše pred novinármi uviedol, že celá návšteva je „provokácia najhrubšieho zrna.“³⁵ Súkromná návšteva maďarského prezidenta na Slovensku vyvolala roztržku už aj v roku 2007.³⁶ Maďarský prezident nakoniec na slovenské územie nevstúpil a zastavil sa na hranici v strede mosta medzi mestami Komárno a Komárom, kde novinárom uviedol, že „Maďarská strana bude na tento slovenský krok reagovať. Určite nie rovnako, ale bude hľadať spôsob, akým to spraví. Slovensko si musí uvedomiť, že je multinárodný štát,

²⁹ Tamtiež

³⁰ Bližšie tamtiež

³¹ Kubiš Gónczovej: Protislovenské prejavy sú neprípustné. On: http://spravy.pravda.sk/kubis-gonczovej-protislovenske-prejavy-su-nepripustne-pki-/sk_svet.asp?c=A081103_214920_sk_svet_p29 (30. 5. 2011)

³² Bližšie tamtiež

³³ Budapešť nechápe, čo sa Slovensku nepáči na návšteve Sólyoma. On: http://spravy.pravda.sk/budapest-nechape-co-sa-slovensku-nepaci-na-navsteve-solyoma-pqi-/sk_domace.asp?c=A090820_211259_sk_domace_p23 (30. 5. 2011)

³⁴ Sólyom: Do Komárna prídem. On: http://spravy.pravda.sk/solyom-do-komarna-pridem-0xp-/sk_domace.asp?c=A090821_081548_sk_domace_p12 (30. 5. 2011)

³⁵ Tamtiež

³⁶ Bližšie tamtiež.

kde žijú bok po boku Slováci s Maďarmi.³⁷ Predstavitelia strany Jobbik reagovali aj na tento incident a svojom vyjadrení sa dotkli aj snahy zrušenia Benešových dekrétov.³⁸ Predstavitelia strán zastupujúcich maďarskú menšinu na Slovensku sa zhodli, že odopretie vstupu na naše územie nebolo tým najsprávnejším a najšťastnejším krokom zo strany slovenskej vlády. Béla Bugár vyhlásil, že „prvý zlý krok urobili organizátori, že nepozvali predstaviteľov SR. Zlý krok urobil aj premiér, nič také sa nestalo, aby vykázali hlavu susednej krajiny. Neprispeje to k dobrým vzťahom.“³⁹ SMK označila krok našej vlády za protieurópsky s porušením schengenského systému v Komárne.⁴⁰

Uvedené udalosti, ktoré naštrbovali už tak nie priaznivé vzťahy medzi Bratislavou a Budapešťou zďaleka nie sú kompletne. Jedná sa len o výber tých, ktoré v médiách počas funkčného obdobia Roberta Fica v premiérskom kresle najviac rezonovali v médiách. Situáciu pochopiteľne najviac komplikovala neúčasť strany zastupujúcej maďarskú menšinu vo vláde, tak ako tomu bolo v rokoch 1998-2006 počas dvoch Dzurindových vlád. Je veľmi otáznne ako by sa podobné prípady riešili, či by vôbec nastali, alebo či by im bol venovaný taký priestor v médiách, keby má maďarská menšina zastúpenie vo vláde. Situáciu v tomto volebnom období navyše komplikovala nielen ich neúčasť vo vláde, ale celkové zloženie Ficovej vlády, najmä teda účasť pravicovej SNS s Jánom Slotom, ktorý síce nebol členom vlády, ale na jej fungovanie mal ako predseda strany samozrejme veľký vplyv najmä cez stretnutia koalície rady. Problematickými sa stali aj jeho už „tradičné“ vyjadrenia na adresu občanov maďarskej národnosti, ale aj na predstaviteľov politických strán. Práve kvôli tomu mala Ficova strana problém na európskej úrovni s členstvom v Strane európskych socialistov. „Maďarská karta“ sa stala jednou z nosných tém nielen prezidentských volieb v roku 2009, ale aj volieb do Národnej rady Slovenskej republiky o rok neskôr. Problémom totiž bolo, že vo voľbách do maďarského parlamentu v apríli 2010 jasne zvíťazila pravicová strana Fidesz na čele s Viktorom Orbánom. Fidesz-u výsledok zabezpečil v Národnom zhromaždení pohodlnú dvojtretinovú väčšinu, ktorá je v Maďarsku väčšinou ústavnou. Do parlamentu sa však dostala aj krajne pravicová strana Jobbik, ktorá získala dokonca 47 kresiel v parlamente. Nedlho po svojom zvolení maďarský parlament schválil zákon z dielne Fidesz-u, ktorý umožňuje etnickým Maďarom žijúcim v zahraničí získať štátne občianstvo, pokiaľ majú maďarský pôvod a hovoria po maďarsky. Líder SNS Ján Sloba ešte pred prijatím tohto zákona upozornil, že pokiaľ v maďarskom parlamente prejde, tak Slovensko „by malo stiahnuť svojho veľvyslanca z Budapešti Petra Weissu. Slovenská republika by podľa neho zároveň mala vypovedať zmluvu o dobrých susedských vzťahoch, ktorú máme s Maďarskom uzavretú, keďže schválením zákona o dvojacom občianstve by ju Maďari porušili.“⁴¹ Slovenská strana prijala nakoniec protiopatrenie, kedy parlament prijal novelu zákona o štátnom občianstve, podľa ktorej občan Slovenskej republiky maďarskej národnosti, po tom ako získa maďarské občianstvo, príde o občianstvo slovenské.

³⁷ *Solyom zastal na hranici, slovenská strana mu odoprela vstup.* On: http://spravy.pravda.sk/solyom-zastal-na-hranici-slovenska-strana-mu-odoprela-vstup-pr6-/sk_domace.asp?c=A090821_171716_sk_domace_p29 (30. 5. 2011)

³⁸ Varkonyi, Z.: *On the newest chapter of the Hungarian-Slovakian conflict.* On: <http://www.jobbik.com/jobbik-announcements/3098.html> (30. 5. 2011)

³⁹ *Csáky a Simon sa zhodli, že odopretie vstupu nebolo európske.* On: http://spravy.pravda.sk/csaky-a-simon-sa-zhodli-ze-odopretie-vstupu-nebolo-europske-plc-/sk_domace.asp?c=A090821_215548_sk_domace_p29 (30. 5. 2011)

⁴⁰ Bližšie tamtiež

⁴¹ *SNS: Zákon o dvojacom občianstve je zlovôľa.* On: <http://www.sns.sk/aktuality/sns-zakon-o-dvojacom-obcianstve-je-zlovola/> (30. 5. 2011)

Výsledok volieb na Slovensku a následné utváranie novej koalície dávalo šancu na upokojenie napätia medzi oboma krajinami, či už z dôvodu účasti strany Most-Híd vo vládnej koalícii, hoci by možno viacerí na jej mieste radšej videli radikálnejšiu SMK, ale tiež z dôvodu rovnakej platformy hlavných vládnych strán v Európskom parlamente a najmä vďaka odchodu SNS do opozičných kresiel. Zmenu je možné badať v rámci otázky menšín najmä tej maďarskej aj v programových vyhláseniach vlád z rokov 2006 a 2010. V roku 2006 mala Ficova vláda zahraničnú politiku pod bodom 9. Čo sa týka vzťahov so susednými krajinami, tak v programe sa píše: „Prvoradú pozornosť bude vláda SR venovať vzťahom so susednými krajinami. Naším cieľom je komplexný rozvoj spolupráce v politickej, hospodárskej a kultúrnej oblasti. Podporíme cezhraničnú spoluprácu, kontakty miest a obcí ako súčasť dobrých susedských vzťahov. Vláda má záujem doriešiť problematiku vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros. Osobitnú dôležitosť prikladá vláda SR strategickému partnerstvu s Českou republikou a jeho naplňovaniu vo všestrannej konkrétnej spolupráci.“⁴² Teda už len zo samotného programového vyhlásenia by sa mohlo zdať, že problémy, ktoré sa počas vládneho obdobia minulej vlády vyskytli vyplývali z jej politiky rovnako ako z jej zloženia. Nemožno však povedať, že by sa otázkam menšín nevenovala, snažila sa však zachovať status quo z obdobia predchádzajúcej vlády. Naopak programové vyhlásenie súčasnej vlády s názvom „Občianska zodpovednosť a spolupráca“ sa venuje zahraničnej politike SR v bode 4.4. s názvom Zahraničná politika, vzťahom so susednými štátmi v časti s podnadpisom Dobrosusedské vzťahy, regionálna bezpečnosť a spolupráca. Priamo je tu spomenutý aj snaha o zlepšenie spolupráce s Maďarskom: „Vláda SR osobitne chce zlepšiť vzťahy s Maďarskou republikou. Za základ rozvoja bilaterálnych vzťahov s Maďarskou republikou považuje Zmluvu o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci z roku 1995, ako aj členstvo oboch krajín v EÚ a NATO. V tomto rámci bude hľadať priesečníky spoločných záujmov a presadzovať pozitívnu a perspektívnu agendu vo vzájomných vzťahoch pre dobro občanov oboch štátov.“⁴³

Aj napriek zmenám vlád na oboch stranách, účasti SNS v opozícii, zastúpeniu politickej strany Most-Híd v slovenskej vláde, či zvýšenej snahe o napravenie vzťahov medzi oboma krajinami sa ukazuje, že na akékoľvek dohody a ich plnenie sú potrebné obe strany a možno konštatovať, že väčší záujem na tom je na slovenskej strane. V rámci strednej Európy radikálny maďarský postoj vyvrcholil prijatím maďarskej ústavy, ktorá nie je kompromisom, ale vytvára novú politickú líniu Viktora Orbána. Zostáva otázkou, na ktorú dá odpoveď až najbližší vývoj do akej miery bude Orbán využívať svoju ústavnú väčšinu smerom k zákonom dotýkajúcich sa krajanov maďarskej národnosti žijúcich v zahraničí. Hrozí v strednej Európe v najbližších rokoch vážnejší konflikt?

Zoznam použitej literatúry

1. Olejník, M.: Genéza konceptu „kolektívnej viny“ ako základu Benešových dekrétov a nariadení SNR vzťahujúcich sa k postaveniu tzv. neslovanských menšín. In: Šutaj, Š. (ed.): *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov: UNIVERSUM, 2004. ISBN 80-89046-21-5. s. 14-26.

⁴² Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky z augusta 2006. On: www.zbierka.sk/Dokumenty/Download/33/Default.aspx (30. 5. 2011)

⁴³ *Občianska zodpovednosť a spolupráca*. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010-2014. On: <http://www.government.gov.sk/22241/programove-vyhlasenie-vlady-sr-na-obdobie-rokov-2010-2014.php> (30. 5. 2011)

2. Zemko, M.: K medzivojnovým zdrojom pokusu o „konečné vyriešenie“ maďarskej otázky v Československu. In: Šutaj, Š. (ed.): *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov: UNIVERSUM, 2004. ISBN 80-89046-21-5. s. 5-13.
3. Občianska zodpovednosť a spolupráca. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010-2014. [online] Dostupné na internete <<http://www.government.gov.sk/22241/programove-vyhlasenie-vlady-sr-na-obdobie-rokov-2010-2014.php>> [cit. 2011-5-30]
4. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky z augusta 2006. [online] Dostupné na internete <www.zbierka.sk/Dokumenty/Download/33/Default.aspx> [cit. 2011-5-30]
5. *Benešove dekréty sú nedotknuteľné*. [online] Dostupné na internete <<http://www.sme.sk/c/3495979/benesove-dekrety-su-nedotknutelne.html>> [cit. 2011-5-30]
6. *Budapešť nechápe, čo sa Slovensku nepáči na návšteve Solyoma*. [online] Dostupné na internete <http://spravy.pravda.sk/budapest-nechape-co-sa-slovensku-nepaci-na-navsteve-solyoma-pql-/sk_domace.asp?c=A090820_211259_sk_domace_p23> [cit. 2011-5-30]
7. *Csáky: Tému spolitizovali Čaplovič, Gašparovič a Kaliňák, nie SMK*. [online] Dostupné na internete <http://spravy.pravda.sk/csaky-temu-spolitizovali-caplovic-gasparovic-a-kalinak-nie-smk-pvt-/sk_domace.asp?c=A081103_184405_sk_domace_p29> [cit. 2011-5-30]
8. *Csáky a Simon sa zhodli, že odopretie vstupu nebolo európske*. [online] Dostupné na internete <http://spravy.pravda.sk/csaky-a-simon-sa-zhodli-ze-odopretie-vstupu-nebolo-europske-plc-/sk_domace.asp?c=A090821_215548_sk_domace_p29> [cit. 2011-5-30]
9. *Czech foreign ministry says Visegrad cooperation to continue...* [online] Dostupné na internete <<http://www.rferl.org/content/article/1142624.html>> [cit. 2011-5-30]
10. *European parliament commission wants Benes decrees examined by experts*. [online] Dostupné na internete <<http://www.rferl.org/content/article/1142624.html>> [cit. 2011-5-30]
11. *Hedviga Malinová*. [online] Dostupné na internete <<http://hedviga.fair-play.sk/index.php>> [cit. 2011-5-30]
12. Hronský, M.: *Trianonská mierová zmluva*. [online] Dostupné na internete <<http://www.historiarevue.sk/hr01-01/trianon.htm>> [cit. 2011-5-30]
13. *Chmel: Keby bola Hedviga Malinová Slovenka, kauza by vyzerala inak*. [online] Dostupné na internete <http://spravy.pravda.sk/chmel-keby-bola-hedviga-malinova-slovenka-kauza-by-vyzerala-inak-p84-/sk_domace.asp?c=A101231_131903_sk_domace_p12> [cit. 2011-5-30]
14. *Jobbik protests the brutal Slovakian police terror*. [online] Dostupné na internete <<http://www.jobbik.com/jobbik-announcements/3035.html>> [cit. 2011-5-30]
15. *Kaliňák citoval vulgarizmy fanúšikov, poslanca obvinil z ovplyvňovania*. [online] Dostupné na internete <http://spravy.pravda.sk/kalinak-citoval-vulgarizmy-fanusikov-poslanca-obvinil-z-ovplyvnovania-1oe-/sk_domace.asp?c=A081104_165109_sk_domace_p29> [cit. 2011-5-30]
16. *Kubiš Gönczovej: Protislovenské prejavy sú neprípustné*. [online] Dostupné na internete <http://spravy.pravda.sk/kubis-gonczonej-protislovenske-prejav-y-su-nepripustne-pki-/sk_svet.asp?c=A081103_214920_sk_svet_p29> [cit. 2011-5-30]
17. Piško, M.: *Bugár: Maďari, hláste sa*. [online] Dostupné na internete <<http://www.sme.sk/c/5710278/bugar-madari-hlaste-sa.html>> [cit. 2011-5-30]

18. *Podľa prezidenta Maďari neprišli na futbal, políciu hájili Kaliňák i Packa.* [online] Dostupné na internete <http://spravy.pravda.sk/podla-prezidenta-madari-neprisli-na-futbal-policiu-hajili-kalinak-i-packa-1qp-/sk_domace.asp?c=A081103_155522_sk_domace_p29> [cit. 2011-5-30]
19. *Právna analýza dekrétov prezidenta republiky Edvarda Beneša (Benešove dekréty).* [online] Dostupné na internete <http://www.kbdesign.sk/cla/projects/benes/cla_analysis/pravna_analyza.htm > [cit. 2011-5-30]
20. Rupnik, J.: *The Other Central Europe.* In: East European Constitutional Review. Vol. 11, numbers 1/2. [online] Dostupné na internete <http://www1.law.nyu.edu/eecr/vol11num1_2/special/rupnik.html > [cit. 2011-5-30]
21. *Sólyom: Do Komárna prídem.* [online] Dostupné na internete <http://spravy.pravda.sk/solyom-do-komarna-pridem-0xp-/sk_domace.asp?c=A090821_081548_sk_domace_p12> [cit. 2011-5-30]
22. *Sólyom zastal na hranici, slovenská strana mu odoprela vstup.* [online] Dostupné na internete <http://spravy.pravda.sk/solyom-zastal-na-hranici-slovenska-strana-mu-odoprela-vstup-pr6-/sk_domace.asp?c=A090821_171716_sk_domace_p29> [cit. 2011-5-30]
23. *SNS: Zákon o dvojacom občianstve je zlovôľa.* [online] Dostupné na internete <<http://www.sns.sk/aktuality/sns-zakon-o-dvojacom-obcianstve-je-zlovola/>> [cit. 2011-5-30]
24. Varkonyi, Z.: *On the newest chapter of the Hungarian-Slovakian conflict.* [online] Dostupné na internete <<http://www.jobbik.com/jobbik-announcements/3098.html>> [cit. 2011-5-30]

Kontakt:

Mgr. Pavol Juhás
UCM Trnava,
Nám. J. Herdu 2,
917 01 Trnava
juhas@ucm.sk

POTRAVINOVÁ KRÍZA V GLOBÁLNYCH SÚVISLOSTIACH

Abstrakt

Globalizačné vplyvy sú každodenným prejavom zmien vo svetovom hospodárstve. Z ekonomického hľadiska nielen podstatne zasahujú do vývoja ekonomík jednotlivých štátov, ale majú aj okrem iného podstatný vplyv na tvorbu ekonomickej nerovnováhy vo svete.

Najchudobnejšie krajiny sveta, kde sa prehĺbuje chudoba a hlad, trpia stále viac. Súčasne v danom stave nepriaznivo pôsobia ďalšie faktory narušujúce globálne klimatické prostredie. K svetovej hospodárskej a finančnej kríze sa ako ďalší dopad pridala svetová potravinová kríza. Boj o vodu a strategické surovinové zdroje sa stal príčinou medzinárodných konfliktov.

Potravinová bezpečnosť sa stáva prioritnou pre mnohé krajiny.

Kľúčové slová: globalizačné vplyvy, chudoba, ekonomická nerovnováha, svetová potravinová kríza, strategické suroviny, voda, potravinová bezpečnosť

Abstract

Globalization impacts are the everyday expressions of changes in the global economy. From an economic point of view they do not only substantially interfere with the development of national economy, but also, inter alia, they have significant impact on shaping of the economic imbalances in the world.

The poorest countries of the world, where the poverty and hunger deepens, are the most affected. In the same time these conditions adversely affecting factors disrupting the global climate environment. The world struggle for water and strategic mineral resources has become a cause of international conflicts.

Food security becomes to be a priority for many countries.

Keywords: globalization impacts, poverty, economic imbalance, the world food crisis, strategical raw materials, water, food security

1 Úvod

Každodenné prejavy globalizácie podstatne ovplyvňujú rozvoj svetovej ekonomiky. Globalizácia, ako základná vývojová charakteristika posledných desaťročí, sa stala nezastaviteľnou súčasťou bežného života. Jej rôzne formy denne zasahujú priaznivo aj negatívne nielen na tvorbu ekonomiky, ale okrem iného majú podstatný vplyv aj na reguláciu a vývoj základných životných potrieb a existencii života na zemi.

Cieľom tejto práce je poukázať na niektoré základné príčiny vzniku svetovej potravinovej krízy v globálnych súvislostiach.

Tieto charakteristiky sú hodnotené predovšetkým z hľadiska ekonomických dôvodov.

Hodnotenie vzhľadom na rozsah práce je veľmi stručné a vychádza z priebežných svetových analýz a odborných faktov.

2 Svetová potravinová kríza

Svetová finančná a hospodárska kríza vyústila koncom roku 2008 a následne, do globálnej ekonomickej krízy a spôsobila kritické problémy v najvyspelejších svetových ekonomikách. Príkladom sú USA, Japonsko, niektoré štáty Európskej únie (Grécko, Írsko, Portugalsko, Španielsko a iné), ktoré boli výrazne zasiahnuté. Globálna ekonomická kríza sa rýchlym tempom dotkla bezprostredne všetkých krajín, ale najviac postihla najchudobnejšie rozvojové krajiny.

Pokiaľ v roku 2008 neboli výrazné obavy o globálny dostatok potravín vo svete, už od roku 2009 a ďalej môžeme pozorovať rast cien základných potravín.

Je potrebné konštatovať, že svetová potravinová kríza existovala v rozvojových krajinách už od obdobia dekolonizácie, ale nebola predmetom dostatočnej pozornosti vyspelých (rozvinutých krajín). Tieto krajiny mali v tej dobe dostatočné kryté vlastné surovinové základne, predajné odbytišťa a vytvorili si vlastnú potravinovú základňu. Viac menej kontrolovali do konca 90.rokov 20. storočia ekonomicky aj politicky zdroje strategických surovín (ropa, zemný plyn a iné). Koncom 20. storočia sa začalo intenzívnejšie hovoriť aj o jednej zo základných existenčných podmienok, ktorou je pitná voda. Nepochybným dlhodobým dôsledkom technického pokroku sa stali tiež jeho agresívne negatívne dopady na klimatické podmienky.

Koncom prvého desaťročia 21.storočia môžeme otvorene hovoriť o globálnej potravinovej kríze.

2.1 Príčiny vzniku potravinovej krízy

Vo všeobecnosti môžeme uvažovať o existencii nasledovných základných faktorov (príčin) vzniku svetovej potravinovej krízy:

- a. ekonomické príčiny
- a. rast svetovej populácie
- b. prírodné katastrofy
- b. klimatické zmeny
- c. úbytok vodných a energetických zdrojov
- d. iné (napr. vojnové konflikty)

Vzhľadom na krátky rozsah tejto práce sa budeme venovať jednotlivým faktorom len veľmi stručne.

Ekonomické príčiny

Ekonomické príčiny z pohľadu globálnych súvislostí sa začali prejavovať už v počiatkoch globalizačných procesov koncom 60.rokov 20.storočia. Transnacionálne spoločnosti (TNK), ktoré sa stali prvoradými nositeľmi svetovej ekonomickej globalizácie, priniesli okrem iného výrazný pokrok v raste svetového priemyslu a poľnohospodárstva a iných oblastí. Vplyv TNK bol vo svojom počiatku realizovaný predovšetkým v záujme ziskov týchto spoločností, ktorých materské sídla boli v najvyspelejších rozvinutých štátoch sveta (USA, členské krajiny Európskej únie, Japonsko a iné). Tieto krajiny sa postupne rozšírili o krajiny tzv. ázijských tigrov a v posledných rokoch prerástli do výrazného vplyvu

krajín zoskupenia BRICS (Brazília, Rusko, India, Čína, Juhoafrická republika). Je to hlavne Čína, ktorá sa v poslednom období dostala takmer na čelo svetovej ekonomiky.

Svetová ekonomická globalizácia zaznamenala vo svojich počiatkoch obrovský úspech. Jednalo sa hlavne o ekonomický rozvoj krajín tzv. tretieho sveta (rozvojových krajín), ktoré sa vytvorili z bývalých kolónií a z novovzniknutých štátov bývalého socialistického bloku. V tom čase cieľom TNK bolo vytvorenie nových potenciálnych subjektov realizácie exportu, výroby a tvorby vlastných subjektov v krajinách záujmu. Výrazne napomohli transformáciám domácich ekonomík na otvorené ekonomiky, rastu HDP, rozvoju technológií atď. Najvýraznejšie sa globalizačné vplyvy prejavili v krajinách východnej Európy, Juhovýchodnej Ázie, Severnej Afriky, Strednej a Južnej Ameriky.

Rýchlosť globalizácie priniesla však aj množstvo negatívnych dopadov. Tieto sa skryto prejavovali už na začiatku ich existencie, otvorene však prerástli do problémov koncom 20. a začiatkom 21. storočia. Výrazné dopady sa prejavili koncom prvého desaťročia 21. storočia, kedy verejne vypukla globálna finančná a ekonomická kríza.

Je evidentné, že, táto kríza vznikla vo svojom počiatku v USA a je historickým následkom hlbokej recesie vyspelej konzumnej spoločnosti, ktorá prepadla svojmu životnému štýlu a začala utrácať viac prostriedkov, ako v skutočnosti vyprodukovala. Tento fakt sa prejavil aj v špekulatívnom kapitáli, kedy banky takmer bez riadenej kontroly poskytovali lacné pôžičky a nekryté hypotekárne úvery. Došlo k vzniku fiktívneho virtuálneho kapitálu, ktorý nebol hodnotovo krytý a doviedol ku krachu celý rad významných bánk, poisťovní, firiem a spoločností. Narastajúce ekonomické problémy v USA koncom 90-rovok priviedli okrem iného aj k vojnovým konfliktom, ktoré krajina potom využila pre obnovu výroby, tvorbe nových pracovných príležitostí a exportu svojho tovaru do postihnutých oblastí. Táto situácia, ktorá sa skryto začala prejavovať v USA už koncom 80. rokov 20.storočia a vyústila vo finančnú krízu, sa vplyvom globalizácie preniesla v roku 2007 do otvorenej svetovej finančnej a následne svetovej hospodárskej krízy. Medzinárodné bankové korporácie a TNK transformovali v krátkom čase finančnú krízu do celého sveta. V súčasnosti môžeme otvorene hovoriť o globálnej hospodárskej kríze (ďalej kríza).

Z hľadiska potravinárskeho priemyslu a potravinovej bezpečnosti sa čiastočne situácia zlepšila v rýchlo rozvíjajúcich sa ekonomikách, kde došlo k nárastu výroby ako aj kúpnej sily obyvateľstva. Na druhej strane sa zvýšila spotreba strategických surovín (ropa, zemný plyn) a došlo k výrazným úbytkom poľnohospodárskej pôdy. Orná pôda sa vo všeobecnosti stráca rýchlejšie ako vzniká nová.

Časť tejto pôdy bola využitá na priemyselné parky a na výstavbu verejných a súkromných stavieb a komunikácií. Tieto faktory negatívne ovplyvnili domácu poľnohospodársku produkciu ako aj následne potravinársky priemysel. Základne potravinové rezervy sú na svetových minimách, zatiaľ čo ceny potravín stúpajú na maximá. Dotačná finančná politika jednotlivých krajín sa ocitla na finančných minimách. Oživenie sa prejavuje len zriedkavo, a to len v niektorých rozvinutých krajinách.

Najviac postihnuté chudobou a hladom sú najmenej rozvinuté krajiny, a to hlavne krajiny Subsaharskej Afriky. Výnimočný nedostatok potravín má napríklad Zimbabwe, ale aj Irak, ktorého ekonomika sa stále nachádza v ťažkom povojnovom stave. Nedostatočné zásobovanie potravinami je aj v Číne, Indii a ďalších krajinách Ázie, Afriky, Oceánie, Strednej a Latinskej Ameriky. Rusko v období rokov 2007 – 2008 výrazne pozastavilo vývoz pšenice. V tom období sa jednalo hlavne o následky extrémnych požiarov. Vážna situácia je aj však aj v súčasnosti.

Rastúce ceny potravín sú tiež priamym dôsledkom rastúcich cien ropy. Nielen spôsob výroby, ale aj spôsob distribúcie a prepravy potravín je závislý od cien základných ropy a základných energetických surovín.

Podľa informácie TASR zo dňa 12.4.2011 Svetový program výživy OSN (WFP) prirovnal eskalujúcu potravinovú krízu vo svete k "tichému cunami", ktoré môže uvrhnúť viac ako 100 miliónov ľudí do hladu a chudoby. Uviedla to riaditeľka WFP Josette Sheeranová pred začiatkom rozhovorov o svetovej potravinovej kríze, ktoré zvolal do Londýna britský premiér Gordon Brown.

Rast svetovej populácie

Rast svetovej populácie je globálnym problémom celého svetového spoločenstva. Aj keď sa rozdielne prejavuje v prostredí rozvinutých a rozvojových krajín (rozvinuté krajiny pokles aktívneho obyvateľstva, rozvojové krajiny – vysoké prírastky obyvateľstva), z globálneho hľadiska sa stáva neudržateľným. Najväčší prírastok obyvateľstva je práve v rozvojových krajinách.

Prírodné katastrofy

Prírodné katastrofy, ktoré sú považované v súčasnom období za určitý dôsledok klimatických zmien, majú veľký vplyv na úrodu základných poľnohospodárskych plodín a následne na potravinársku výrobu. V posledných rokoch môžeme spomenúť cunami z roku 2006, ktoré zasiahlo krajiny Juhovýchodnej Ázie, opakované zemetrasenia v Turecku, Indonézii a Pakistáne, takmer likvidačné zemetrasenie na Haiti, smrtonosné výchrice v USA, extrémne požiare v mnohých krajinách (Rusko, Portugalsko, Španielsko, Grécko a inde), ničivé záplavy privalových dažďov v Austrálii a Oceánii, v niektorých krajinách Európy, USA a Latinskej Ameriky, zemetrasenie, cunami a jadrová katastrofa v Japonsku a podobne.

Klimatické zmeny

Globálne otepľovanie, ktoré je okrem iného aj priamym dôsledkom priemyselného pokroku vo svete, neustále prináša zmeny v počasí. Dochádza k narušovaniu základných podmienok existencie života na zemi. Veľmi nepriaznivo na klimatické prostredie vplyvajú najmä škodlivé emisie, nadmerné používanie pesticídov a insekticídov, ale aj vojnové operácie, a iné faktory.

Úbytok vodných a energetických zdrojov

Mimoriadne kritická situácia je v prirodzených úbytkoch vodných a surovinových zdrojov vo svete. Tieto skutočnosti sú hlavnou príčinou svetových mocenských a vojnových konfliktov. Podľa niektorých vedeckých názorov len necelé 3% celkového množstva vody na zemi je využiteľné pre ľudskú potrebu. Voda, ako základný predpoklad poľnohospodárskej produkcie sa stáva kritickým faktorom najmä pre krajiny Blízkeho a Stredného východu, ale vysoké úbytky sú zaznamenané aj v USA, Kanade, Brazílii, Indii, Rusku a inde. Nedostatok vody je príčinou výrazného poklesu a následne zvýšenia cien potravín (ryža, káva, čaj, pšenica, obilniny, mäso, atď.)

Surovinové zdroje sa dotýkajú predovšetkým ropných zdrojov, ktoré sú existenčné pre zabezpečenie chodu väčšiny priemyselných odvetví, ale aj dopravy a existencie domácností.

Vojnové konflikty

Je mimoriadne smutné z humanitárneho hľadiska, že v poslednom období dochádza neustále k vojnovým konfliktom. V poslednom období je mimoriadne vážna situácia

v Severnej Afrike, Strednom a Blízkom Východe. Je naozaj skutočným dôvodom obrana tzv. demokratizácie niektorých krajín (Tunisko, Egypt, Lýbia, Sýria, Jordánsko, atď.), alebo je hlavnou príčinou boj o moc ovládnuť strategické suroviny (ropa) a vodné zdroje? Vedecké štúdie dokazujú prítomnosť vody v saharskej púšti, pričom sub-saharské krajiny sú najchudobnejšie na svete. Konflikt v Lýbii nie je len bojom za demokraciu, ale hlavne zisťným bojom o ovládnutie ropných ložísk a strategických vodných zdrojov.

3 Medzinárodná podpora

Organizácia spojených národov má okrem Miléniových cieľov (MDGs) program WFP (World Food Program) na podporu krajín nachádzajúcich sa najmä v krízovej potravinovej situácii. Tento program dlhodobo podrobne monitoruje situáciu v jednotlivých krajinách sveta.

Pre obdobie 2008-2013 je prioritou programu boj za redukciu chudoby, hladu a pomoci v potravinovej oblasti. Tento program sa snaží hlavne zachraňovať ľudské životy v akútnych prípadoch, riešiť potravinovú pomoc, ktorá je nevyhnutná následkom prírodných katastrof a vojnových konfliktov, napomáhať znižovaniu hladu a chudoby v akútnych prípadoch ale aj priebežne a dlhodobo vytvárať medzinárodné podmienky pre zlepšovanie situácie v oblasti zásobovania potravinami.

Svetová banka a Medzinárodný menový fond majú svoje finančné nástroje na podporu komplexného programu riešenia svetovej potravinovej krízy.

Vzhľadom na fakt, že svetová potravinová kríza sa najviac dotýka rozvojových krajín, je problém s reálnymi výsledkami takejto pomoci. Je to priamy dôsledok vysokej zadĺženosti rozvojových krajín voči Svetovej banke a Medzinárodnému menovému fondu.

V globálnych súvislostiach si jednotlivé svetové združenia, ako napríklad Združenie krajín južnej Ázie (SARC), Africká Únia a iné, si vytvorili vlastný program podpory financovania potravinových programov, ako aj tzv. potravinové banky.

Samostatne sa týmto problémom venuje vo svojom programe Európska únia, ako aj krajiny zoskupenia BRICS.

4 Záver

Zo súčasného stavu vo svetovej ekonomike jednoznačne vyplýva, že hrozba svetovej potravinovej krízy sa stala realitou. Vplyvom globalizačných trendov sa najhlbšie prejavila v najchudobnejších častiach a krajinách sveta. Je nevyhnutné vytvoriť ekonomickú a politickú rovnováhu vo svete a zvýšiť spolupatričnosť a zodpovednosť k riešeniu všetkých problémov krízy medzi jednotlivými štátmi a ekonomikami. Globalizačné faktory ako aj ich súvislosti sa stále viac prejavujú. Zmeny v ekonomickej rovnováhe svetového hospodárstva sú neudržateľné.

Mali by sme si uvedomiť, že život na planéte ZEM je mimoriadne ohrozený zo strany nás – ľudí.

Zoznam použitej literatúry

1. <http://ekonomika.sme.sk/c/3827144/svetova-potravinova-kriza.html>
2. <http://www.sme.sk/c/3841512/wfp-svetova-potravinova-kriza-je-ako-tiche-cunami.html>
3. www.un.org
4. <http://www.wfp.org/policy-resources>

5. <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/communications/wfp228800.pdf>
6. SVETOVÁ BANKA: 2011. Dostupné na internete: < <http://www.worldbank.org>>.
7. MEDZINÁRODNÝ MENOVÝ FOND: 2011. Dostupné na internete: < <http://www.imf.org>>
8. Osobné poznatky

Kontakt:

Ing. Ľubomíra Károlyiová

Veľký Lég 611

930 37 Lehnice

JUDr. Rudolf KASINEC
Mgr. Matúš HUŤKA

PRÁVNICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

ROZHODNUTIA EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA AKO PRAMEŇ PRÁVA

rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk
matus.hutka@flaw.uniba.sk

Abstrakt

Význam medzinárodného práva neustále rastie a spolu s ním sa zvyrazňuje aj význam medzinárodných organizácií. Z nich najväčší vplyv získali organizácie zaoberajúce sa ochranou ľudských práv a základných slobôd. Koncepcia ochrany ľudských práv je pomerne nová, ktorá čerpá z filozofického smeru prirodzeného práva a začala sa formovať počas národných revolúcií koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia v európskych štátoch a v USA. V európskom priestore medzi najvýznamnejšie organizácie zaoberajúce sa ochranou ľudských práv patrí Rada Európy. V rámci jej štruktúr pôsobí Európsky súd pre ľudské práva, ktorého rozhodnutiami sme sa zaoberali v nasledujúcom príspevku. Nasledujúci príspevok vznikol za podpory Grantu UK 350/2011.

Kľúčové slová: Prameň práva, Európsky súd pre ľudské práva, Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, záväznosť

Abstract

The prominence of the international law keeps growing together with the prominence of international organizations. Of the greatest importance are organizations established for the reason of the protection of human rights and fundamental freedoms. The concept of protection of human rights is relatively new and derives itself from the philosophy of natural law, and was created during the national revolutions at the end of 18th and in the first half of the 19th century in Europe and in USA. In Europe one of the most important organizations for protection of human rights is the Council of Europe. Within its structures functions the European Court of Human Rights, with which decisions we dealt in the following contribution. The following contribution came into being thank to the Grant UK 350/2011.

Keywords: Source of Law, European Court of Human Rights, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Binding Effect.

1 Úvod

Súčasná ľudská spoločnosť je charakteristická snahou o zblížovanie sa jednotlivých národnosti v určitých geografických regiónoch. Najužšie vzťahy medzi štátmi sú v európskom regióne, kde je badateľná i silná historická spätosť väčšiny štátov. Viaceré štáty v minulosti

tvorili spoločné štátne celky, mali spoločnú hlavu štátu, prípadne boli prepojené na kultúrnej, ekonomickej alebo náboženskej úrovni. Vzťahy medzi štátmi patriacimi do Európskej únie sa ešte výraznejšie upevnili po jej vzniku a následnom rozširovaní. Pri rozsiahlom toku informácii, spoločnej zahraničnej politike sa zvyšuje význam práva. Právo sa stáva garantom, ktorý upravuje vzťahy medzi jednotlivými krajinami, ale i vo vnútri samotného spoločenstva. Na to, aby právo v spoločnosti efektívne fungovalo musí byť zastúpené určitou autoritou schopnou plnenie záväzkov z neho vyplávajúcich vynucovať. V štátoch túto úlohu zohrávajú súdy.

Európsky právny priestor je charakteristický viacerými špecifickými znakmi. Existuje tu právny pluralizmus. Právo vzniká na vnútroštátnej úrovni, ale aj na úrovni spoločenstva členských štátov patriacich do Európskej únie. Spolu s vnútroštátnymi súdmi sa v Európskej únii vyskytujú aj súdne orgány spoločenstva, ktoré sú zastúpené Súdnym dvorom Európskej únie. Mimo súdnej sústavy európskych štátov a súdnych orgánov Európskej únie sa na európskom kontinente nachádza ďalšia významná súdna inštitúcia zabezpečujúca ochranu základných ľudských práv a slobôd. Týmto nadnárodným súdnym orgánom je Európsky súd pre ľudské práva (ďalej ESĽP), ktorý pôsobí ako súdny orgán Rady Európy. „Napriek všeobecnému názoru ESĽP nepodlieha Rade Európy, a je úplne samostatný.“¹ Tieto skutočnosti robia z ESĽP nezávislý orgán ochrany ľudských práv, ktorý sa nachádza mimo vplyvu parlamentov európskych štátov, orgánov Európskej únie i mimo vplyvu samotnej Rady Európy.

Ľudské práva majú v Európe hlboko zakorenenú tradíciu. Európa je kolískou idey základných ľudských práv a slobôd, ktoré sa tu vyvinuli do súčasnej podoby troch generácií ľudských práv. V Európe však došlo i k najväčším zásahom do ľudských práv v dejinách. Prvá a druhá svetová vojna znamenali silné údery do budovania demokratických štátov založených na rešpektovaní ľudských práv a slobôd, ktoré sa rodili spolu s národnými revolúciami. Filozoficko-právny smer pozitivizmu, ktorý sa výraznou mierou presadil pri tvorbe občianskych zákonníkov, bol po druhej svetovej vojne podrobený zdrvivúcej kritike. Do popredia sa po mnohých desaťročiach odmlky znova presadil iusnaturalizmus, ktorý stál pri zrode idey ľudských práv a slobôd. „Pojmy prirodzenosť človeka a prirodzenosť vecí sa vyskytujú vo filozofii, ale aj v práve“² a stali sa základom pre budovanie novej koncepcie ľudských práv.

2 Európsky súd pre ľudské práva a pramene práva

Rada Európy ako „najstaršia európska politická organizácia pre medzivládnu a medzi parlamentnú spoluprácu“³ sa stala ochrancom ľudských práv, pluralitnej demokracie a myšlienky právneho štátu v krajinách postavených na tradičnej európskej právnej kultúre. „Základom európskeho systému ochrany ľudských práv je činnosť Rady Európy, ktorá vznikla v roku 1949. Pod záštitou Rady Európy bol v roku 1950 podpísaný Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej Dohovor), ktorý bol neskôr doplnený dodatkovými protokolmi. Tento dohovor vytvoril štandard ochrany ľudských práv v štátoch, ktoré sú členmi Rady Európy. Rešpektovanie dohovoru zabezpečuje Európsky súd pre ľudské práva so sídlom v Štrasburgu, na ktorý sa môžu po vyčerpaní vnútroštátnych prostriedkov nápravy obrátiť aj jednotlivci, ktorí namietajú porušenie svojich základných práv a slobôd garantovaných dohovorom. Všeobecná ochrana ľudských práv v Európe je teda v prvom rade doménou Rady Európy a Európskeho súdu pre ľudské práva.“⁴

¹ <http://www.obcanademokracia.sk/>, Dostupné 28.5.2011

² Brtko, R.: Koncepcia prirodzeného práva v antickom Ríme. IN: Policajná teória a prax, 2/2010, s. 101

³ <http://www.euroinfo.gov.sk/europedia/europa-mimo-eu/rada-europy-66.html>, Dostupné 28.5.2011

⁴ <http://www.ludskeprava.euroiuris.sk/>, Dostupné 28.5.2011

V súčasnom práve je zložitá nájsť všetky pramene práva, ktoré sa v spoločnosti vyskytujú. Jednotlivé druhy formálnych prameňov práva sa vyskytujú v rozmanitých podobách ako všeobecne záväzné pramene a doplňujúce pramene práva. Štát nepôsobí ako jediný tvorca prameňov, ale i spoločnosť si vytvára rozmanité druhy prameňov. V európskom právnom priestore dôležité miesto patrí prameňom európskeho práva a prameňom práva medzinárodného.

Pre právneho teoretika sú rovnako dôležité formálne i materiálne pramene práva. Pre právnikovu pôsobiaceho v praxi sú však smerodajné formálne pramene práva ako „informačné zdroje, ktorých prostredníctvom sa dozvedáme o práve a jeho obsahu. Sú to teda formy, v ktorých sa právo nachádza a prostredníctvom ktorých ho môžeme poznať.“⁵ Právo musí byť vyobrazené v určitej forme, aby mohlo v spoločnosti efektívne pôsobiť. Musí mať určitú podobu, v ktorej je pre ľudí poznateľné. Obsahom pojmu právo sú práva a povinnosti subjektov práva, ktoré je možné zachytiť v určitej hmatateľnej podobe. Právo sa v štáte vyskytuje v konkrétnej forme, ktorú predstavujú pramene práva. „Prameňom práva vo formálnom zmysle je práve táto určitá forma práva, v ktorej je právo obsiahnuté a z ktorého formálne pramení, kde ho možno nájsť a identifikovať ako právo ustanovené štátom a vďaka tomu sa domáhať jeho uplatnenia alebo splnenia.“⁶

Aby bolo možné objektívne posúdiť postavenie rozhodnutí vydávaných ESĽP musíme definovať i materiálne pramene práva. Materiálne pramene práva poznáme ako „zdroje obsahu práva, pramene determinujúce obsah právnych noriem - napr. stav danej spoločnosti, štátu a politického režimu, jej tradície a zvyklosti, technologickú, ekonomickú a kultúrnu úroveň, vplyv medzinárodného spoločenstva. Resp. jednotlivých štátov a ich právnych systémov, dosiahnutý stupeň vývoja ľudskej civilizácie, resp. príslušného civilizačného okruhu. V zásade sa materiálnymi prameňmi práva rozumie celospoločenský kontext, v ktorom právo vzniká.“⁷ Ich význam sa v modernom práve začal zvýrazňovať, k čomu prispel aj čoraz badateľnejší význam právnej sociológie, vplyv spoločnosti na tvorbu prameňov práva rozmanitých druhov a prehlbovanie významu medzinárodného práva.

3 Rozhodnutia ESĽP a ich formálna a materiálna záväznosť pre jednotlivé štáty

Rada Európy spolu s ESĽP vznikli v podmienkach európskej právnej kultúry v priestore, ktorý z veľkej časti patrí do kontinentálneho systému práva. „Kontinentálne právo sa často charakterizuje ako právo zákonné, písané, legislatívne. Tieto pramene sú v jednotlivých prameňoch samozrejme rozmanité, aj vnútri každého štátu sú rozdielnosti i podľa právnych odvetví, niekde sú zákonníky, inde zohrávajú veľkú úlohu druhotné, sekundárne normy, prípadne terciárne normy. Význam tu má hierarchia noriem. Právo je typické tým, že ho neupravuje jedna norma, ale množstvo, ktoré považujeme za pramene práva.“⁸ Na základe toho je zrejmé, že rozhodnutia súdu nemôžu byť v práve európskych štátov a práve európskych nadštátnych organizácii formálne záväznými prameňmi práva. Toto konštatovanie však neplatí pre všetky štáty patriace do Európy.

Spojené kráľovstvo je členským štátom Rady Európy. Veľká Británia však nie je súčasťou kontinentálneho systému práva, ale patrí do angloamerického právneho systému, ktorého základom je precedenčná tvorba práva. „V kontinentálnom práve sa berie za základ riešenie zákon, zatiaľ čo v systéme common law sa dosahuje tento cieľ s použitím takej

⁵ Harvánek, J.: Teorie práva, s. 248

⁶ Prusák, J.: Teória práva, s. 188

⁷ Gerloch, A.: Teorie práva, s. 69

⁸ Hruškovič, I.- Kalesná, K.- Štefanovič, M.: Svetové právne systémy, s. 42

techniky, ktorá berie do úvahy na prvom mieste súdne rozhodnutie.⁹ Vplyv angloamerického práva je badateľný aj v orgánoch Európskej únie. „Zákonodarnou činnosťou orgánov Európskych spoločenstiev a z časti i judikatúrou Súdneho dvora ES, ktoré de facto pôsobia precedenčne, sa vytvoril právny poriadok ES, nazývaný v súčasnosti spravidla európske právo.“¹⁰

Precedens ako prameň práva si postupne nachádza cestu do kontinentálnej Európy, kde sa stáva významným doplňujúcim prameňom práva. „Je nesprávny názor, podľa ktorého súdne rozhodnutie nemá v kontinentálnom právnom systéme žiadny právny význam erga omnes, a to napriek tomu, že rozlišovanie medzi právom common law a právom kontinentálnym založeným na idey, že súdy v systéme common law právo tvoria a ich precedensy sú potom pre neskoršie prípady záväzné, zatiaľ čo súdne rozhodnutia v kontinentálnom práve žiadnu normatívnu funkciu nemajú, patrí k stáročným modalitám kontinentálneho právneho myslenia. Vzhľadom k tomu, že v praxi takto právny systém nefunguje, všeobecne je akceptované, že v skutočnosti rozhodnutia vyšších súdov v kontinentálnom právnom systéme majú funkciu právo dotvárajúcu, sú záväzné len „de facto“, „fakticky“ atď.“¹¹

ESLP má právomoc skúmať individuálne a medzištátne sťažnosti a za určitých okolností vydáva posudky o právnych otázkach týkajúcich sa Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.¹² Súd „nepôsobí a nemal by pôsobiť ako súd poslednej inštancie pre odvolania proti rozhodnutiam vnútroštátnych súdov...“¹³ Štáty, ktoré sú členskými štátmi Dohovoru, sú nezávislé. V rámci svojej štátnej zvrchovanosti si chránia svoje právo rozhodovať o vlastných vnútorných záležitostiach. Konečné rozhodnutie v danej veci je pre štát¹⁴ záväzné. Rozsudok však nezaväzuje ostatné štáty a neprikazuje im riadiť sa podľa jeho vyslovených záverov. V praxi rozsudky týkajúce sa iných štátov môžu iniciovať na nezúčastnené štáty, aby na ich základe vykonali zmeny vo vlastných právnych poriadkoch. Nezúčastnené štáty majú možnosť požiadať Súd o intervenciu do prípadov s účelom oboznámiť o svojich stanoviskách na význam a požiadavky konkrétneho práva.

„Napriek tomu, že Európsky dohovor a právo z neho vznikajúce je „ústavným nástrojom Európskeho verejného poriadku,“ určenie hierarchie a vnútroštátnej záväznosti Európskeho dohovoru samotného, ako aj judikatúry ESLP zostávajú v kompetencii členských štátov. Výsledkom je značná rôznorodosť. Európsky dohovor môže byť v práve členských štátov postavený na roveň práva ústavného, môže sa nachádzať medzi ústavou a obyčajnými zákonmi, môže byť na úrovni obyčajných zákonov. Európsky dohovor nemusí byť vnútroštátne aplikovaný vôbec.“¹⁵ Z toho vyplýva, že spôsob aplikácie rozhodnutí vydaných ESLP nemajú ustálený rozsah záväznosti rovnaký pre všetky členské štáty Dohovoru.

Členská základňa štátov, ktoré ratifikovali Dohovor je širšia ako pri členských štátoch Európskej únie. Jedným z týchto štátov je i Slovenská republika. Napriek výnimočnému postaveniu ESLP ako nezávislého orgánu, ktorý rozhoduje o najvýznamnejších ľudských právach a slobodách, nie sú jeho rozhodnutia všeobecne záväzné. Nezaradujeme ich medzi formálne pramene práva de iure. „Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva („Súd“, „ESLP“), ktoré vykazujú (mali by vykazovať) značný vplyv na rozhodovaciu činnosť nielen

⁹ Hruškovič, I. - Kalesná, K. - Štefanovič, M.: Svetové právne systémy, s. 43

¹⁰ Knapp, V.: Velké právní systémy: Úvod do srovnávací právní vědy, s. 222

¹¹ Kühn, Z.: Aplikace práva ve složitých případech, s. 296

¹² Je najvýznamnejším medzinárodným dokumentom zaoberajúcim sa ľudskými právami na európskom kontinente, ktorý zabezpečuje dodržiavanie najdôležitejších práv človeka a zároveň obsahuje inštitucionálny rámec, ktorý dáva možnosť jednotlivcom účinne sa brániť proti štátu, ak im tieto práva upiera.

¹³ Cameron, I.: Úvod do Európskeho dohovoru o ľudských právach, s. 39

¹⁴ Štát je v tomto prípade vysokou zmluvnou stranou Dohovoru, ktorá je odporcom v danom prípade.

¹⁵ Kühn, Z. - Bobek, M. - Polčák, R.: Judikatúra a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou, s. 83

slovenských vrcholných súdnych inštitúcií, ale mali by zohrávať aktívnu úlohu aj pri rozhodovaní na všetkých úrovniach súdneho/správneho konania.“¹⁶

Rozhodnutia ESLP nemôžu byť v celom ich rozsahu zaradené medzi formálne pramene práva. V praxi môžu nastať i prípady, kedy sú tieto rozhodnutia postavené na roveň štátnemu právu. „Cesta judikatúry ESLP do právnych poriadkov členských štátov nemusí byť vždy priama. Nepriama, avšak zreteľne účinnejšia cesta do právnych poriadkov členských štátov môže viesť skrze právo komunitárne. Súdny dvor Európskych spoločenstiev, rovnako ako komunitárny „ústavodarca“ stále častejšie zohľadňuje judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva. Pokiaľ judikatúra ESLP spadá do sféry aplikácie komunitárneho práva a je ako taká „vtiahnutá“ do judikatúry Súdneho dvora, stáva sa súčasťou komunitárneho práva.“¹⁷

4 „Leading case“ a ESLP

Na záver tejto časti považujem za nevyhnutné spomenúť inštitút „*leading case*“, ktorý do veľkej miery ovplyvňuje vnútroštátne právo resp. judikatúru vnútroštátnych súdov. „*Leading case*“ môžeme voľne preložiť do slovenčiny ako vzorový prípad, v tomto zmysle vzorový prípad pred ESLP, ktorý má vplyv na vnútroštátny právny poriadok. Pre každý členský štát Rady Európy čiže pre každý štát, na ktorý sa aplikuje judikatúra ESLP je typický určitý typ prípadu, t.j. konkrétne porušenie niektorého z článkov Dohovoru. Pre Slovenskú republiku sú takýmto prípadom najmä prietahy v súdnom konaní a porušenie článku 6 Dohovoru.

V rámci existencie takýchto prípadov, ESLP rozhoduje vo všetkých veciach konzistentne, resp. stanoví si určité kritéria pre rozhodovanie v rovnakých alebo podobných veciach. Napríklad v prípade prietahov súdneho konania ESLP analyzuje niekoľko aspektov konania a to, či došlo k prietahom z dôvodu pochybenia vnútroštátnych orgánov, z dôvodu pochybenia alebo konania strán konania alebo z dôvodu faktickej alebo právnej zložitosti veci. V nadväznosti na stanovenie takýchto kritérií, vnútroštátne súdy po prípade iné štátne orgány toto rozhodnutie a kritéria rozhodovania samy adoptujú. Členský štát môže buď prijať novú legislatívu, čím bude dané porušovanie riešiť systematicky-preventívne alebo vnútroštátne súdy budú nasledovať ESLP v rozhodovaní, čím dôjde k riešeniu systematicky-represívnemu. Každopádne, výsledkom tejto praxe je, že nie je potrebné, aby sa ostatné sťažnosti podobného alebo rovnakého typu podávali pred ESLP, čím bude automaticky znížená jeho záťažnosť ako aj náklady štátu a sťažovateľov. Úprava inštitútu „*leading case*“ je obsiahnutá v článku 28 ods. 1 písmeno b): „*Výbor môže sťažnosť podanú v súlade s článkom 34 jednomyselne vyhlásiť za prijateľnú a zároveň vyniesť rozsudok vo veci samej, ak podstatu sťažnosti tvorí otázka výkladu alebo uplatňovania dohovoru alebo jeho protokolov, ktorá je už predmetom ustálenej judikatúry súdu*“.

5 Súdna tvorba práva ESLP *per se*

V druhej časti článku sa budem venovať otázke záväznosti vlastných súdnych rozhodnutí, čiže precedenčného práva pre ESLP. Vnútroštátne súdy, obhajcovia a prokurátori narazia často na mnohé otázky spojené so záväznosťou rozhodnutí ESLP. Je ESLP viazaný vlastnými rozhodnutiami alebo tomu tak nie je? Keď sa sťažovateľovi alebo jeho obhajcovi dostane do rúk konkrétne rozhodnutie ESLP v merite veci, môžu si byť tieto osoby isté, že ESLP tak rozhodne aj v ďalšom rovnakom alebo podobnom prípade? Vyznačuje sa judikatúra

¹⁶ Lalík, T.: Vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva na rozvoj ľudských práv v Slovenskej republike. IN : Justičná revue, Roč. 61, č. 12 (2009), s. 1305

¹⁷ Kühn, Z. - Bobek, M. - Polčák, R.: Judikatúra a právni argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikatúrou, s. 88

rigidnosťou a stálosťou, ktorá posilňuje princíp právnej istoty pri diskrečnej právomoci ESĽP? Je ESĽP tvorcom záväznej judikatúry *per se*?

Odpovede na tieto otázky nie sú dôležité len pre samotných poškodených z porušenia práva upravenom v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ale aj pre obhajcov, aby títo vedeli, či je možné očakávať v podobnej kauze rovnaký výsledok. Obhajcovia by v tomto prípade mohli argumentovať jednotlivými judikátmi ESĽP. V neposlednom rade to potrebujú vedieť aj sudcovia ESĽP, aby si boli vedomí, či sa môžu odchyliť od názoru svojich kolegov, prípadne od svojho predchádzajúceho vlastného rozhodnutia.

V rámci výpočtu ľudských práv a základných slobôd upravených v Dohovore (ktorý tvorí napr. právo na život alebo zákaz mučenia), judikatúra ESĽP pôsobí doplnujúco, do značnej miery upravuje a interpretuje článkové znenia dohovoru, podľa niektorých autorov až príliš liberálne a extenzívne. Niektorí autori považujú judikatúru ESĽP dokonca za partikulárne *ius cogens* alebo európske *ius cogens*. V prípade, ak zachádzame do podrobností čo do extenzívneho výkladu Dohovoru, spomenúť možno *case-law*, keď niekoľko sťažovateľov vo Veľkej Británii vykonávalo sadomasochistické sexuálne aktivity, a potom ako bola táto skupina zaistená a potrestaná vo Veľkej Británii, obrátila sa na ESĽP.¹⁸ ESĽP však rozhodol v ich neprospech na základe článku 8 Dohovoru upravujúci ochranu zdravia. V prípade krížov v školách, nosenia moslimských šatiek, zvonenia zvonov a neudelenia povolenia na stavbu mešít, nenájdeme a ani nezistíme, aké je naše právo, ak nenahliadneme do judikatúry ESĽP. Je však táto judikatúra jednotná a nemenná?

Na zodpovedanie tejto otázky si musíme vysvetliť ako funguje samotný ESĽP, a ako vyzerá praktický postup podania individuálnej sťažnosti na ESĽP.

Potom, ako sťažovateľ podá svoju sťažnosť na ESĽP, táto sťažnosť prejde širokým sitom vťahujúcim sa na príslušnosť a prípustnosť sťažnosti. Sťažnosť musí obsahovať všetky náležitosti stanovené v Dohovore a musí byť podaná za podmienok v ňom ustanovených. Napriek týmto pomerne jasným ustanoveniam je bežné, že približne 80 až 90 percent sťažností končí práve v prvom site, v rámci rozhodnutia pred samosudcom. V prípade opodstatnených prípadov je sťažnosť prejednávaná vo Výbore v zložení troch členov alebo neskôr Komorou v zložení piatich prípadne siedmich členov, pričom prítomný musí byť národný člen ESĽP, ktorý objasní vnútroštátny kontext tvrdeného porušenia Dohovoru. Komora má právo rozhodovať len v súlade s existujúcou judikatúrou ESĽP (predovšetkým Veľkej komory, vysvetlenie nájdete nižšie), čiže s judikatúrou kontemporárne platnou a vzťahujúcou sa na daný článok resp. na dané právo alebo slobodu. Prakticky v dvoch prípadoch sa môže prípad dostať pred Veľkú komoru a to v prípade, že sa dostáva pred ESĽP celkom nový druh prípadu (odvolávajúci sa na porušenie práva alebo slobody upravených v Dohovore). Tieto prípady sa stávajú skôr zriedka. Častejší je prípad, že pred Veľkú komoru sa dostane prípad v rámci ktorého existuje pravdepodobnosť alebo potreba zmeny rozhodnutí, napríklad z dôvodu zmeny vývoja daného práva, prípadne konkrétnych daností daného prípadu, ktoré si zmenu vynucujú materiálne (spravodlivosťou) a formálne (úpravou Dohovoru). Takéto postúpenie vecí Veľkej komore môže vyvolať zmenu judikatúry. Veľká komora zasadá približne 20krát do roka, čiže približne 20krát do roka sa rozhoduje o potenciálnej zmene a úprave judikatúry ESĽP.

Prečo je potrebné prejednávať prípad pred Veľkou komorou? Okrem jednoduchej odpovede, že tak to ustanovuje Európsky dohovor, je to preto, aby bolo zabezpečené myslenie „*out of the box*“. V mnohých krajinách resp. regiónoch Európy (napr. stredná Európa) je rovnaké alebo veľmi podobné právne myslenie. Niekedy je pre právnikov ťažké odosobniť sa už od naučenej matérie a získaného chápania práva, práve to je jeden z dôvodov existencie

¹⁸ Laskey, Jaggard and Brown vs. Spojené kráľovstvo (1997)

Veľkej komory ako priestoru na debatu, konfrontáciu a právne chápanie obsahu jednotlivých práv a slobôd.

V prípade rozhodovania Veľkej komory pôjde predovšetkým o argumentáciu a pohľady jednotlivých sudcov na strane jednej, na strane druhej pôjde aj o argumentáciu zo strany sťažovateľa a aj zo strany právneho zástupcu štátu, proti, ktorému smeruje sťažnosť. Úlohou obhajcu je predovšetkým argumentovať doterajšou judikatúrou, v prípade ak doterajšia judikatúra jemu a jeho klientovi nevyhovuje, je potrebné argumentovať práve podstatnou odlišnosťou, ktorá existuje medzi ustálenou judikatúrou a súčasnou sťažnosťou. V iných prípadoch, ako napr. Maslow vs. Rakúsko¹⁹ pôjde o zvažovanie a vyhodnocovanie jednotlivých právnych záujmov, prípadne ich porušení. Bude už len na ESLP, či sa rozhodne ísť cestou doterajšej úpravy alebo v tom či onom prípade dôjde k jej odlišnej úprave.

Záverom možno konštatovať, že Európsky súd pre ľudské práva je semiprecedenčným súdom, v zásade je viazaný vlastnými rozhodnutiami, i keď táto viazanosť nie je absolútna. Za vyššie spomenutých podmienok možno prerušiť už ustanovenú existujúcu judikatúru aj vzhľadom na vývoj európskej právnej kultúry resp. minimálne právnej kultúry konštituovanej pod egidou Európskeho súdu pre ľudské práva.

6 Záver

ESLP pôsobí ako ochranca základných ľudských práv v európskom priestore. Zabezpečuje ochranu slabších subjektov pred nadradenými subjektmi, ktoré predstavujú štáty zastúpené štátnymi orgánmi. Rozhodnutia ESLP sa nestávajú záväzným prameňom práva, ktorý by zaväzoval všetky členské štáty, ale len členský štát vystupujúci v spore. Rozhodnutia sa nestávajú ani precedensom v podobe, v akej funguje v krajinách patriacich do angloamerického systému práva. Ich záväznosť je viazaná len na vlastnú judikatúru.

Aká bude budúcnosť čakať rozhodnutia ESLP? Existuje viacero dôvodov, prečo by sa mali rozhodnutia ESLP stať formálnym prameňom práva, ktorý by zaväzoval členské štáty de iure. Prvým z dôvodov je povaha káuz, ktorými sa ESLP zaoberá. Ľudské práva sú univerzálne a akceptované vo väčšine krajín sveta. Ďalším dôvodom je počet členskými štátmi, ktoré sú signatármi dohovoru. Posledným dôvodom je dobré meno tohto súdu.

Precedens sa stále neudomácnil v štátoch kontinentálneho systému práva a v najbližších rokoch nemôžeme žiadnu zásadnú zmenu očakávať. Ale podobne ako aj v ostatných európskych štátoch i na Slovensku silnejú hlasy za reformu v oblasti prameňov práva. Zákon ako jediný všeobecne záväzný prameň práva je prekonanou koncepciou vybudovanou na právnom pozitivizme a právnom monizme. Možno práve premena rozhodnutí ESLP na záväzný prameň práva odštartuje túto reformu zmien.

Zoznam použitej literatúry

1. Brtko, R.: Koncepcia prirodzeného práva v antickom Ríme. IN: Policajná teória a prax, Roč. 18, č. 2 (2010), s. 88-103
2. Cameron, I.: Úvod do Európskeho dohovoru o ľudských právach. Bratislava : Nadácia Občan a demokracia, 2000
3. Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd
4. Gerloch, A.: Teorie práva, 5. upravené vydání. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čenek, 2009
5. Harvánek, J.: Teorie práva. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čenek, 2008

¹⁹ Maslow vs. Rakúsko (2008)

6. Hruškovič, I.- Kalesná, K.- Štefanovič, M.: Svetové právne systémy. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2002
7. Knapp, V.: Velké právní systémy- Úvod do srovnávací právní vědy. Praha : C. H. Beck, 1998
8. Kühn, Z.: Aplikace práva ve složitých případech. Praha : KAROLINUM, 2002
9. Kühn, Z. - Bobek, M. - Polčák, R.: Judikatura a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou. Praha : AUDITORIUM, 2006
10. Ľalík, T.: Vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva na rozvoj ľudských práv v Slovenskej republike. IN : Justičná revue, Roč. 61, č. 12 (2009), s. 1305-1324
11. Prusák, J.: Teória práva. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2001
12. Case-law:
 - a. Maslow vs. Rakúsko
 - b. Laskey, Jaggard a Brown vs. Spojené kráľovstvo

Internetové zdroje

13. <http://www.obcanademokracia.sk/>
14. <http://www.euroinfo.gov.sk/europedia/europa-mimo-eu/rada-europy-66.html/>
15. <http://www.ludskeprava.euroiuris.sk>

Kontakt:

JUDr. Rudolf Kasinec

Právnická fakulta Univerzity Komenského
Katedra teórie práva a sociálnych vied
Šafárikovo námestie č.6
P.O.BOX 313
810 00 Bratislava 1
Email: rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk

Mgr. Matúš Hutka

Právnická fakulta Univerzity Komenského
Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky
Šafárikovo námestie č.6
P.O.BOX 313
810 00 Bratislava 1
Email: matus.hutka@flaw.uniba.sk

Mgr. Jiří KOHOUTEK

ARC-VŠPSV KOLÍN

CZECH PARADIPLMACY AND THE EU: THE CASE OF CENTRAL BOHEMIA REGION EU OFFICE

Abstrakt

Táto krátka prípadová štúdia sa zaoberá roľou, cieľmi a činnosťami Zastúpenia Stredočeského kraja pri EU v kontexte regionálnych reprezentácií a paradiplomacie v Európskej únii.

Abstract:

Kľúčové slová: Paradiplomacia, Európska únia, regionálna reprezentácie, Zastúpenie Stredočeského kraja pri Európskej únii

Abstract

This short case study describes the role, goals and activities of the Central Bohemia Region EU Office (Zastoupení Středočeského kraje při EU) in the framework of the paradiplomacy scheme of European Union regional representations.

Keywords: Paradiplomacy, European Union, regional representation, Central Bohemia Region EU Office

1 Introduction

Though all fourteen Czech regions (kraje) have had their regional representation with the European Union for some time (and the first of them for nearly a decade), Czech political science has up to now paid little attention to its country's paradiplomacy on the regional level. This short study focuses on one of the regional representations, namely the Central Bohemia Region EU Office (Zastoupení Středočeského kraje při EU).¹ Its activities will be described and put within the framework of the paradiplomacy scheme of EU regional representations.

2 Basic information on the Central Bohemia Region EU Office

The Central Bohemia Region EU Office (further referred to as Office or Representation) in Brussels was open on March 16, 2004 in a form of a non-profit corporation according to Belgian law. It is located in the Etterbeek part of Brussels, in the European quarter, so its location is within reach of all key EU institutions², which is also a sign of prestige in Brussels.

¹ Author wishes to thank PhDr. M. Semerád, the Director of the Central European Region EU Office and Mgr. D. Krutinová, the Deputy Director of the Central European Region EU Office for their cooperation and hospitality.

² The address of the Office is Avenue D'Auderghem 84, Etterbeek, 1040 Brussels, Belgium.

The reasons to open the EU Office before the country even became a member state were:

- Efficient interest representation of the Region
- EU information access
- Project lobbying, especially within the Cohesion Fund Framework

In terms of its size, the Office belongs to the group of small-sized representations, with only two members of staff. This, however, is typical to most of Czech regional EU representations, where staff numbers usually do not exceed number two (with the exception of Prague). It is nonetheless necessary to add, that substantial part of work is done by student interns of the Representation – college students who spend some part of their studies working at the Representation to gain experience (and who are mostly financed by the EU LLP/Erasmus program).³ According to the Central Bohemian Region Representation staff, this “low cost” model of a small number of staff is not satisfactory. The model of more area/field/policy specialists working at the representation (such as in the case of Bavaria/Bayern, where about 20 people work) is seen as ideal.⁴

3 Goals of the Representation

Main goals of the Representation are:

- a. To create a general knowledge concerning the Region through personal contact networking within the EU structures and through bilateral relations, to foster the goodwill of the Region.
- b. Economic interest representation, especially to be able to gain funds from the EU financial programs, through lobbying and experience and information gathering. Also contact networking with important European investors are to be sought, as well as presenting the Region as an investment opportunity venue.
- c. Incoming travel support showing the Region as an attractive tourist destination through informational and promotional activities of the Representation. The image of the Region as a place with the most beautiful Czech historical venues (such as UNESCO cultural heritage city Kutná Hora) is to be created, linked also to the most important artist of the country (such as A. Dvořák, B. Smetana, K. Čapek etc.). The Region also should be presented as a place for active relaxation.
- d. Cultural ties enforcement through different cultural activities, exhibitions etc. of Central Bohemian artists, painters etc. Also international cultural projects are to be sought.
- e. Education support at all levels of education, creating high-quality information background for schools in the region.
- f. Good regional governance support through intense information exchange concerning the public administration improvement and efficiency.
- g. Information gathering for citizens, corporations and institutions in the Region, such as municipalities, public administration agencies, schools, health services providers etc.

³ This applies to most of the Czech Regional Representations.

⁴ Questionnaire filled by the Representation’s Deputy Director D. Krutinová. (Document. Author’s archive.)

- h. Regional cooperation coordination through connections with other regions and thus increased influence, information sharing, common planning and realization of necessary activities.⁵

4 Activities of the Representation

The activities of the representation can be divided into five basic categories:

- a. **Lobbying**, or interest representation of the Central Bohemia Region: Lobbying has two varieties – political lobbying and project lobbying. The objective of political lobbying in general is to influence EU regional and communal policies and representation of the Region in the EU institutions, where possible. Political lobbying of the Representation focuses especially on the Committee of the Regions (activities such as presentations, promotions, conferences and workshops), European Parliament (cooperation with Czech MEPs), European Commission (contact networking, information sharing), European Investment Bank and other financial institutions. Contact-networking with other regional representations as well as with other Czech paradiplomatical institutions are also an important activity of the Representation.

Project lobbying of the Representation focuses on advisory activities and project design, EU legislation forms (monitoring, analyses, proposed changes), ROP parameters for the given budgetary periods and successful EU projects presentations.

- b. **Information office**: the Office informs about the development of EU policies, legislative changes, European Commission and other EU institutions decisions, European programs with possible impact on the Central Bohemia Region, EU institutions calendar as well as Office's own activities and contacts. For this, the Office's web presentation at <http://www.stredocech-eu.cz> is used, as internet is considered one of the most effective media for such information transfer.
- c. **Promotional and PR activities** of the region: As there are several different activities taking place every day in Brussels, it is very difficult to “be noticed”, which requires a great deal of creativity, originality and innovation, given the budget of the Office. From the viewpoint of the Region, the Office fulfills its promotional activities well. Examples of promotional activities included such events as “The Central Bohemian” (meeting with a famous person or his/her work from the Region), video showing of Czech films, exhibitions, regional products presentations (wine, beer etc.), folk customs presentation (“The Four Seasons”) etc. Other promotional activities were also carried out, such as presentations of the Region together with CzechTourism (the national tourism agency), communication with journalists and travel agencies presenting the Region etc.
- d. **Logistics activities**: The Office acts as a logistics centre for the visits of different regional authorities, such as the hejtman (hetman), Regional Representation (parliament) members, Regional Council (government) members, public officials, members of the public administration bodies in Brussels as well as for the visits of different EU officials from the Council, Parliament, Commission, Committee of the Regions etc. in Central Bohemia Region. Among such activities there are contact networking, meeting preparation, agenda preparation, accompaniment,

⁵ *Zastoupení středočeského kraje při Evropských společenstvích*. 2011. (online text) URL: <http://www.stredocech-eu.cz/index.asp?thema=1746&category=>. Date of access: 30/05/2011.

translation and interpreting organization, accommodation and catering services organization and travel arrangements.⁶

- e. **Educational activities** of the Office include competitions for secondary school students or student group visits to EU institutions and Brussels. Other activities focus on different groups – such as public authorities etc. The Office also co-organizes international conferences together with Acadmia Rerum Civilium – College of Political and Social Science in Kolín.⁷

5 Successes of the Office

Within the framework given by its statute and the requirements set by the Central Bohemian Region, the Office considers itself successful.⁸

As main successes may be considered (according to the staff of the office):

- “creating a good address”
- Involvement in the “demographic change” network⁹
- “active approach to the question of transit regions” (those who exit the convergence goals)¹⁰

Other successful activities (as presented in the Annual report of the Office) included exhibition, student competitions, region presentations etc.¹¹

6 Problems facing the Office

Though it is a difficult information to get, due to the openness of the Office’s staff it is possible to note at least some of the problem areas of the Office’s activities. Noted as the most problematic is the personnel situation, or understaffing.¹²

Other problem noted in the interview was the budget able to finance only the basic activities of the Office, not allowing for wider future development¹³ (which of course is as expected given the economic situation of the Czech Republic in 2011).

Specific situation of the region also poses a threat to the activities of the Office – especially the geographic situation of the region: Central Bohemia is the only region in the Czech Republic whose institutions do not reside on its own territory. Prague, where they are located, forms another of Czech regions, besides being the capital city of the country, is an enclave within the territory of the region, attracting most of the foreign capital and investment and also the labor force from the Central Bohemian Region. The absence of a regional capital (as compared with other regions in the Czech Republic) is clear. Other cities in the region (though former district capitals) are small or medium-sized, which creates other problems, such as the lack of professional personnel able to deal with the EU policies and/or projects, that the cities most likely cannot afford. (See pictures 1 and 2, Table 1.)

⁶ (2011) *Zastoupení Středočeského kraje v Bruselu - Presentace činnosti regionálního zastoupení*. (Document – presentation. Author’s archive.)

⁷ *Výroční zpráva o činnosti Zastoupení Středočeského kraje v Bruselu: leden-prosinec 2010*. (Document. Author’s archive.)

⁸ Questionnaire filled by the Representation’s Deputy Director D. Krutinová. (Document. Author’s archive.)

⁹ To learn more about the network visit <http://dcrn.eu>.

¹⁰ Questionnaire filled by the Representation’s Deputy Director D. Krutinová. (Document. Author’s archive.)

¹¹ *Výroční zpráva o činnosti Zastoupení Středočeského kraje v Bruselu: leden-prosinec 2010*. (Document. Author’s archive.)

¹² Questionnaire filled by the Representation’s Deputy Director D. Krutinová. (Document. Author’s archive.)

¹³ Interview with the Deputy-Director of the Central Bohemia Region EU Office, Mrs. D. Krutinová, 27/3/2011, 31/3/2011. (Author’s archive.)

Picture 1 – Central Bohemian Region

Source: www.wikimedia.org

Picture 2 – Central Bohemian Region Administrative map

Source: [www. http://www.kr-stredocesky.cz/portal/stredocesky-kraj/stredocesky-kraj.htm](http://www.kr-stredocesky.cz/portal/stredocesky-kraj/stredocesky-kraj.htm)

Table 1 Top 30 populated Central Bohemian Region Cities, as on 1/1/2011

Kladno	70 665	Říčany	13 826
Mladá Boleslav	43 939	Vlašim	11 956
Příbram	34 068	Čelákovice	11 611
Kolín	30 927	Čáslav	10 150
Kutná Hora	21 295	Milovice	9 532
Mělník	19 225	Lysá nad Labem	8 657
Beroun	18 794	Dobříš	8 613
Kralupy nad Vltavou	17 868	Mnichovo Hradiště	8 439
Brandýs n. L.-Stará Boleslav	17 317	Roztoky	7 669
Rakovník	16 661	Sedlčany	7 576
Neratovice	16 414	Hostivice	7 436
Benešov	16 343	Benátky nad Jizerou	7 382
Slaný	15 086	Králův Dvůr	7 036
Nymburk	14 614	Český Brod	6 822
Poděbrady	14 032	Hořovice	6 718

Source: [http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/c02333e13157f63fc12576d2003ef916/\\$FILE/obyv_obce_11.xls](http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/c02333e13157f63fc12576d2003ef916/$FILE/obyv_obce_11.xls) Czech Statistical Office

7 Typology setting of the regional representation

In her study, C. Moore defined three different types of regional representation in Brussels, based on the dimension of their activities and roles:

- a. Representations of constitutional regions of the older EU member States, such as autonomous communities of Spain or German or Austrian Länder, with a political dimension of their work,
- b. Representations of administrative regions, especially of older EU member States, with less political and more regional-cooperation focus as well as fund-raising
- c. Representations of regions from new member States, much smaller, with less recognition from the EU institutions and more economic focus on their work compared to the older member states, especially fund-raising.¹⁴

The last category may nonetheless be considered a subtype of the second one¹⁵, especially as the basic characteristic of the regions is the same – though of course some differences last.

From the analysis of above given information, the Office may well fit in the second or third category, as it certainly does not represent a constitutional region of the Czech Republic. Due to the understaffing and other problems, it would still probably fit best in the last category, though the scope of its activities has moved from primarily economic/fund-raising ones to other ones.

References

- 1 Interview with the Deputy-Director of the Central Bohemia Region EU Office, Mrs. D. Krutinová, 27/3/2011. (Author's archive.)
- 2 Interview with the Deputy-Director of the Central Bohemia Region EU Office, Mrs. D. Krutinová, 27/3/2011, 31/3/2011. (Author's archive.)
- 3 (2011) Plánované akce Zastoupení SK při EU – termíny 2011. (Document. Author's archive.)
- 4 Questionnaire filled by the Deputy-Director of the Central Bohemia Region EU Office, Mrs. D. Krutinová, 30/5/2011. (Author's archive.)
- 5 Semerád, M. (2010): Činnost Zastoupení Středočeského kraje na rok 2011. (Document. Author's archive.)
- 6 Výroční zpráva o činnosti Zastoupení Středočeského kraje v Bruselu: leden-prosinec 2010. (Document. Author's archive.)
- 7 Web pages of the Central Bohemia Region EU Office: www.stredocech-eu.cz
- 8 (2011) Zastoupení Středočeského kraje v Bruselu - Prezentace činnosti regionálního zastoupení. (Document – presentation. Author's archive.)
- 9 Armstrong, H. (1993): Community regional policy, in: Lodge, J. (1993): European Community and the challenge of the future, New York, St. Martins Press, pp. 131-151
- 10 Drulák, P. - Königová, L. – Kratochvíl, P. (2005): Jak si stojí česká paradiplomacie? Podíl obecních a krajských samospráv na zahraniční politice ČR, in: Dančák, B.-Hloušek, V. (2005, eds.): Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu, Brno, IIPS, pp. 150-165
- 11 Fiala, P. – Pitrová, M. (2003): Evropská unie, Brno, CDK
- 12 Goergen, P. (2006): Lobbying in Brussels. A practical guide to the European union for cities, regions, networks and enterprises., Brussels, D&P Services

¹⁴ Moore, C. (2008): A Europe of the Regions vs. the Regions in Europe: Reflections on Regional Engagement in Brussels. *Regional and Federal Studies*, 18: 5, pp. 525-528.

¹⁵ As noted even by Moore herself

- 13 Greenwood, J. (2003): Interest representation in the European union, Hampshire, Palgrave Macmillan
- 14 Hooghe, L. (1995): Subnational Mobilisation in the European Union. In Ernst, J. – Hayward, J. (1995): The crisis of representation in Europe, London, Taylor & Francis, pp. 175-198
- 15 Hooghe, L.-Marks, G. (2001): Multi-level Governance and European Integrationa, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers
- 16 Jeffery, Ch. (2000): Sub-national mobilization and european integration: Does it make any difference? in: Keating, M. (2000): Regions and regionalism in Europe, An Elgar Reference Collection, Cheltenham, pp. 443-465
- 17 Keating, M. (1998a): The new regionalism in Western Europe. Territorial restructuring and political chase. Cheltenham, Edward Elgar
- 18 Keating, M. (1998b): Is there a regional level of government in Europe? in: Gales, P.-Lequesne, Ch. (1998): Regions in Europe, Milton Park, Routledge, pp. 11-29
- 19 Kučerová, T. (2009): Modely vztahů mezi českými regiony a jejich zástupci v Bruselu. Diplomová práce. Brno, Masarykova univerzita
- 20 Marks, G.-Nielsen, F,- Ray, L. -Salk, J. (1996): Competencies, Craks and conflicts: regional mobilisation in the european union, in: Marks, G.-Scharpfs, F.-Schmitter, P.-Streeck, W.(1996): Governance in the European Union, London, SAGE, pp. 40-63
- 21 Mazey, S. – Richardson, J. (1993): Pressures Groups and lobbying in the EC, in: Lodge, J. (1993): European Commmunity and the challenge of the future, London, Pinter Publishers, pp. 37-50
- 22 Mazey, S. - Richardson, J. (2000): Introduction: Transferring of power, Decision rules and Rule sof the Game.in: Mazey, S. – Richardson, J. (2000): Lobbying in the European Community. Oxford, Oxford University Press
- 23 Moore, C. (2008): A Europe of the Regions vs. the Regions in Europe: Reflections on Regional Engagement in Brussels. Regional and Federal Studies, 18: 5, pp. 517 – 535.
- 24 Schaub, M. (2004): European regional policy. The impact of structural transfers and the partnership principle since the 1988 reform. West Laffayette, Purdue University Press
- 25 Schendelen, R. (2004): Jak lobbovat v Evropské unii. Aneb Machiavelli v Bruselu, Brno, Barrister & Principal

Contact:

Mgr. Jiří Kohoutek
 ARC-VŠPSV
 Ovčárecká 312
 280 02 Kolín
 Česká republika

Mgr. Miroslava KOLAJOVÁ

FAKULTA ZDRAVOTNÍCTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY V SOCIÁLOPRÁVNEJ OCHRANE DETÍ

Abstrakt

Medzinárodné vzťahy sú špecifickým typom sociálnych vzťahov. Jednou z oblastí, ktoré ovplyvňuje je aj sociálna práca. Sociálnoprávna ochrana detí je systémom pozostávajúcim z preventívnych, terapeutických, rehabilitačných a integračných mechanizmov. Je aplikovaná na úrovni obcí/miest, regiónov, štátu, ale aj mimo územia danej krajiny. Je systémom, ktorý obsahuje súbor zákonov, politík, predpisov a služieb vo všetkých sociálnych oblastiach. Sociálnoprávna ochrana musí uplatňovať základné princípy sociálnej politiky i sociálnej správy.

Kľúčové slová: sociálna ochrana detí, medzinárodné vzťahy, sociálna práca

Abstract

International relations are specific type of social relations. One of the realm which is influenced by them is social work. Social-law protection of children is system consisting of preventive, therapeutic, rehabilitation and integration mechanisms. It is applied to the levels of municipalities/cities, regions, states, but also outside the territory of country. Is system, which contains a set of laws, policies, legislation and services in all social fields. Social-law protection must apply the basic principles of social policy and social administration and also international relations.

Keywords: social protection of children, international relations, social work

Z hľadiska všeobecnej sociologickej teórie a chápania sociálnej práce predstavujú medzinárodné vzťahy rozsiahlu mnohostrannú množinu realít a skutočností vznikajúcich v interakcii rôznych subjektov. Sú to vzťahy, ktoré pôsobia predovšetkým medzi štátmi a súvisia s tou oblasťou sociálnej reality, kde pôsobia a vzájomne sa ovplyvňujú veľké sociálne subjekty na základe existencie národných rozdielov. Tou realitou sú ekonomické, politické, kultúrne, morálne, práve a ďalšie oblasti spoločenského života. Z pohľadu sociálnej práce sa môžeme dívať na medzinárodné vzťahy ako na oblasť sociálneho fenoménu, kde základné vnímanie „sociálna“ chápeme ako v zmysle spoločenského. Druhým pohľadom je vnímanie medzinárodných vzťahov kde sa spáva sociálny fenomén so špecifickými interakciami medzi rôznymi sociálnymi partnermi a realitami.

Sociálna práca a jej oblasti sú jednou z oblastí tvoriacich mozaiku medzinárodných vzťahov. Aj sociálna práca musí precizovať svoje vedecké poznanie, metodológiu teórií medzinárodných vzťahov. V poslednom období význam medzinárodných spoločenstiev (vo význame systémových teórií) silnie a stáva sa výraznejší, tj. samostatné, nezávislé pôsobenie štátu, jeho oddeľovanie či izolovanie sa od celku (prostredia presahujúceho jeho územné vymedzenie) znižuje. Prítomné sú minimálne dve tendencie:

- medzinárodné vzťahy i pôsobenie medzinárodného spoločenstva je mnohostrannejšie a tým priamoúmerne i zložitejšie, ale súčasne aj menej určité a pôsobenie takých inštitúcií ako diplomacia, ozbrojené sily apod. menej efektívne,
- vstup neštátnych aktérov medzinárodných vzťahov a to predovšetkým mimovládne organizácie, sociálne hnutia, transnacionálne korporácie, médiá, teroristické skupiny apod. Ich vplyv pôsobí na kvantitatívne (počtom prevyšujú štátnych aktérov) i kvalitatívne charakteristiky (vstup diferencovanosti, ale aj protirečivosti, iná poznatková a metodologická základňa oproti štátu) (Škvrnda, 2004).

Právo predstavuje pre sociálnu prácu jeden zo zdrojov. Rovnaké princípy a hodnoty zakotvené v práve sú obsiahnuté aj v pomáhajúcich profesiách a predstavujú základné východisko. Z hľadiska medzinárodného práva sú primárnymi oblasťami pre sociálnu prácu medzinárodné humanitárne právo a medzinárodné práva ľudských práv. Obe tieto oblasti i napriek tomu, že majú spoločné ciele ako je ochrana ľudského života, zdravia a dôstojnosti pristupujú k ich naplneniu rôznymi postupmi a stratégiami.

Medzinárodné humanitárne právo ako súbor pravidiel sa aplikuje len na určitú skupinu osôb a aktivizuje sa len v čase ozbrojených konfliktov. Zaväzuje tak len štáty (ktorú sú zmluvnou stranou medzinárodného humanitárneho práva alebo sú viazané všeobecne platnými obyčajovými pravidlami), vláda štátu a neštátni aktéri zapojení do ozbrojeného konfliktu. Usiluje sa o ochranu tých, ktorí sa nezúčastnia alebo sa už nezúčastnia ozbrojených konfliktov ako sú civilisti, ranení, vojnoví zajatci. Toto právo však nechráni jednotlivca ako takého, ale im poskytuje diferencovanú ochranu podľa ich právneho postavenia: najväčšia ochrana je poskytnutá jednotlivým kategóriám chránených osôb, slabšia legálnym kombatantom a minimálna je poskytovaná nelegálnym kombatantom. Okrem toho smeruje ochrana týchto osôb primárne štátom, ktoré sa zúčastňujú na ozbrojených konfliktoch prípadne ochranným mocnostiam.

Na druhej strane stojí medzinárodné právo ľudských práv. Toto podstatne mladšie odvetvie medzinárodného práva je na rozdiel od medzinárodného humanitárneho práva (ktorý je ucelený systém záväzných inštrumentov) obsiahnutý v mnohých univerzálnych a regionálnych dokumentoch, zaoberajúcich sa všeobecnými, špecifickými kategóriami práv a kontrolnými mechanizmami. Vo všeobecnosti však platí, že medzinárodného humanitárne právo sa aplikuje len v rámci ozbrojených konfliktov, pričom medzinárodné právo ľudských práv platí aj v dobe mieru ako aj za ozbrojených konfliktov (platí však, že môže byť pôsobnosť niektorých ľudských práv dočasne obmedzená alebo modifikovaná, ale štát sa musí riadiť pravidlami iných medzinárodných záväzkov a predovšetkým medzinárodným humanitárnym právom) (Ondřej, Šturma, Bílková, Jílek, 2010).

Predmetom záujmu medzinárodných vzťahov aj sociálnej práce sú ľudské práva, ich formulácia, realizácia, uplatňovanie. Veľmi špecifickou skupinou pre mnohé vedené odbory sú deti. Každá sa díva na dieťa vlastným uhlom pohľadu determinovaným teoretickým zakotvením daného odboru. Deti sú chápané a vnímané pozitívne ale aj silne negatívne. Udalosti, ktoré spôsobujú nepokoj alebo vrásky obciam, komunitám, regiónom, organizáciám, inštitúciám, štátom a medzinárodným spoločenstvám vnímajú aj deti. Mnohé skutočnosti spôsobujú nielen traumy dospelým aj deťom. Štúdie psychologické traumy majú dlhú históriu, ale záujem verejnosti získala po prvej svetovej vojne, kedy vojaci vykazovali symptómy „povojnovej depresie“, ktoré pripomínali Freudove popisy hysterických žien a dostali názov „vojnové neurózy“. Druhá svetová vojna bola podkladom pre ďalšie skúmanie stresových symptómov a syndrómov koncentračných táborov. Skutočný systematický výskum trvalých účinkov vojnových skúseností sa začali realizovať až od vojny vo Vietname. Deti a traumy predstavujú špecifickú skupinu. U detí rovnako ako u dospelých sa veľmi často vyskytujú psychologické symptómy nasledujúce po traumatizujúcom zážitku. Rozdiel je však v prejavoch symptómov. Veľa detí prejavuje svoje znovuprežívanie traumy prostredníctvom

hry, ktorá sa vyznačuje nutkavosťou, monotónnosťou a aspektami traumatického zážitku. Často dochádza k akumulácii symptómov a postraumatický stres robí deti zraniteľnejšie. Deti, ktoré nemajú traumatickú skúsenosť môžu byť tiež poznamenané spolužitím s traumatizovanými rodičmi. Ide napr. o veznenených, mučených rodičov. Takéto deti majú často kónický strach, sklon k depresiám, prehnanému závislému správaniu, spánkovým poruchám, somatickým problémom, problémom v škole. (Kováts et. al., 2006)

Pre sociálnu prácu platí, že jej vykonávatelia (sociálni pracovníci) sa zameriavajú tak na jednotlivca (alebo skupinu), ako aj na jeho prostredie, s vedomím, že prostredie hrá pri uspokojovaní jeho osobných potrieb kľúčovú rolu. Sociálni pracovníci sa snažia pomôcť jednotlivcom, no súčasne sa snažia aj o zmenu na širšej, globálnej úrovni. Tento dvojitý cieľ odlišuje profesiou sociálneho pracovníka od iných pomáhajúcich profesií, ktoré vo všeobecnosti riešia problémy jednotlivca, no bez mandátu napadnúť prekážky riešenia týchto problémov. (Reichertová In: Kováts, 2006) Vstup a výkon sociálnej práce v živote spoločnosti je niekedy neodkladný, nakoľko je neodkladné zabezpečenie základných potrieb a práv, predovšetkým v pozíciách žien a detí.

Postavenie detí a ich celoštátna ochrana vychádza z medzinárodných zmlúv a dohovorov, ktoré sa týkajú ochrany práv detí. Ich existencia a viacdimezióne pôsobenie na všetky oblasti spoločenského života viedli k postupnému a dodnes nekončiacemu procesu úpravy právneho stavu na Slovensku. Alfou v oblasti sociálnoprávnej ochrane detí je Dohovor o právach dieťaťa (1989) č. 104/1991 Zb. Podobne ako v iných krajinách aj u nás existuje samostatný zákon definujúci a upravujúci SPOD, je to zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Vychádzajúc z doteraz prezentovaného, môžeme povedať, že sociálnoprávna ochrana:

- patrí do sústavy národných opatrení, ktoré v súlade s rozvojom myšlienky sociálnych práv, má za cieľ zlepšiť životné podmienky obyvateľstva v rámci daných hospodárskych a politických možností danej krajiny (De Laubier In: Munková, 2004), tj. snaha po zdokonalení spôsobu života (Krebs, 1997),
- je plánom sociálnej alebo konkrétnej činnosti, ktorá s využitím dostupných nástrojov smeruje k pozitívnemu sociálnemu efektu alebo na druhej strane smeruje k zabráneniu vzniku negatívneho sociálneho efektu (Botek, 2009),
- patrí k činnostiam štátu, ktoré sa týkajú riešenia sociálnych problémov (Fragnière et Girod, In: Munková, 2004) apod.

Možno povedať, že sociálnoprávna ochrana detí má vo všeobecnej rovine za cieľ naplniť tieto skutočnosti, tj. zmysel sociálnej politiky. Tak ako sa usiluje sociálna politika o zlepšenie základných životných podmienok obyvateľstva ako celku, či o zabezpečenie udržania sociálnej suverenity a bezpečia, ktoré predstavujú základ všeobecnej charakteristiky postavenia človeka v živote, o ktoré sa usiluje každý jedinec (a v určitej miere aj spoločnosť), má rovnaký cieľ aj sociálnoprávna ochrana detí. Sociálnoprávnu ochranu detí tak považujeme za jednu z dimenzií sociálnej politiky.

Medzi medzinárodné dokumenty týkajúce sa rodinnoprávnych vzťahov a komunálnej sociálnoprávnej ochrany detí patria tieto dokumenty:

- Deklarácia práv dieťaťa (1959).
- Dohovor č. 104/1991 Zb. o právach dieťaťa (NY 1989 – pristúpenie 1990).
- Dohovor č. 33/1959 Zb. o vymáhaní výživného v cudzine (NY 1956, ratifikovaný v r. 1958), týmto dokumentom má navrhovateľ možnosť sa obrátiť na určený orgán vo svojom štáte so žiadosťou o pomoc pri vymáhaní výživného v cudzine. Tento orgán (prijímajúci orgán) vykoná všetky potrebné právne kroky na vymáhanie pohľadávky.
- Dohovor č. 124/1968 Zb. o súhlase pre manželstvo, najnižšom veku pre uzavretie manželstva a registrácii manželstva (NY 1963, ratifikovaný v roku 1965).

- Dohovor č. 14/1974 Zb. o uznaní a vykonateľnosti rozhodnutia o vyživovacej povinnosti k deťom (Haag 1958).
- Dohovor č. 131/1976 Zb. o uznávaní rozvodov a zrušení manželského spoluzitia (Haag 1970 – podpísaný ČSSR v roku 1975).
- Dohovor č. 132/1976 Zb. o uznávaní a výkone rozhodnutí o vyživovacej povinnosti (Haag 1973 – pristúpenie v roku 1975).
- Vyhlásenia o vzájomnosti vo veciach uznávania a výkonu rozhodnutí o výživnom zo strany SRN, USA, Rakúska, Austrálie.
- Európsky dohovor č. 366/2001 Z. z. o uznávaní a vykonateľnosti rozhodnutí týkajúcich sa starostlivosti o deti a o obnove starostlivosti o deti (Luxemburg 1980, pristúpenie v roku 2000): za dieťa sa považuje osoba do 16 rokov veku.
- Dohovor č. 380/2001 Z. z. o ochrane detí a o spolupráci pri medzištátnych osvojeniach (Haag 1993, pristúpenie v roku 1999).
- Dohovor č. 119/2001 Z. z. o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí.
- Európska charta miestnej samosprávy č. 336/2000 Z. z. (prijatá v roku 1985 Radou Európy).
- Zmluva č. 486/2009 Z.z. LISABONSKÁ ZMLUVA, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva.
- Smernica č. 86/2003 ES o práve na zlúčenie rodiny.

Zoznam použitej literatúry

1. BOTEK, O. *Sociálna politika pre sociálnych pracovníkov*. Piešťany : PN print, 2009. 112 s. ISBN 978-80-970240-0-0.
2. ONDŘEJ, J. – ŠTURMA, P. – BÍLKOVÁ, V. – JÍLEK, D. et. al. *Medzinárodní humanitární právo*. Praha : C. H. Beck, 2010. 559 s. ISBN 978-80-7400-185-7.
3. KOVÁTS, A. et. al. *Praktická sociálna práca s utečencami. Prístup cez ľudské práva*. Učebnica pre študentov vyššieho vzdelávania. Budapest : Menedék, 2006. 235 s. ISBN 963 06 0862 6.
4. KREBS, V. – DURDISOVÁ, J. – POLÁKOVÁ, O. – ŽIŽKOVÁ, J. *Sociální politika*. Praha : CODEX Bohemia, 1997. 328 s. ISBN 80-85963-33-7.
5. MUNKOVÁ, G. et al. *Sociální politika v evropských zemích*. Praha : Vydala Univerzita Karlova v Prahe, 2004. 189 s. ISBN 80-246-0780-8.
6. ŠKVRNDA, F. Sociológia medzinárodných vzťahov. In: *Medzinárodné vzťahy*. Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. ISSN 1336-1562, 2004, 2761/2002, s. 33 – 41.
7. TAMENE, G. *Moderné medzinárodné vzťahy a svetová politika*. Stručný prehľad. Bratislava : Iura Edition, 2010. 275 s. ISBN 978-80-8078-325-9.

Kontakt:

Mgr. Miroslava Kolajová

K výstavisku 421/12

Trenčín 911 01

Mgr. Aisulu KOZHABAYEVA

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV,
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PERSPEKTÍVY ROZVOJA ATÓMOVEJ ENERGETIKY KAZACHSTANU

aisulu.kozhabayeva@euba.sk

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá popisom perspektív rozvoja jadrovej energie v Kazachstane a problémov vzniknutých v tejto súvislosti, ako aj analýzom pozitívnych a negatívnych aspektov jadrovej energie v Kazachstane a výhľadov do budúcnosti.

Kľúčové slova: Atómová energetika, Kazachstan, úran, ťažba úranu, spracovanie úranu, elektrická energia, energetika.

Abstract

The article focuses on the description of the perspectives of the development of nuclear energy in Kazakhstan and the problems arising in this context, as well as the analysis of positive and negative aspects of nuclear energy in Kazakhstan and future prospects.

Key words: Nuclear energy, Kazakhstan, uranium, extraction and processing, electricity, energy

1 Úvod

Svetová jadrová energetika zažíva v posledných rokoch dobu obnovy po poklese, ktorý nastal v dôsledku niekoľkých katastrof na konci 70. a 80. rokov minulého storočia, z ktorých najväčšia bola havária v Černobyle. Dynamika rozvoja jadrovej energetiky sa dnes môže zmeniť v dôsledku havárie vo Fukušime.

Dôvodom pre zvýšenie záujmu o jadrovú energiu sa stali rastúce ceny ropy a zemného plynu, ako aj medzinárodným spoločenstvom špecifikované prísnejšie normy pre zníženie emisií oxidu uhličitého, ktoré spôsobuje globálne otepľovanie.

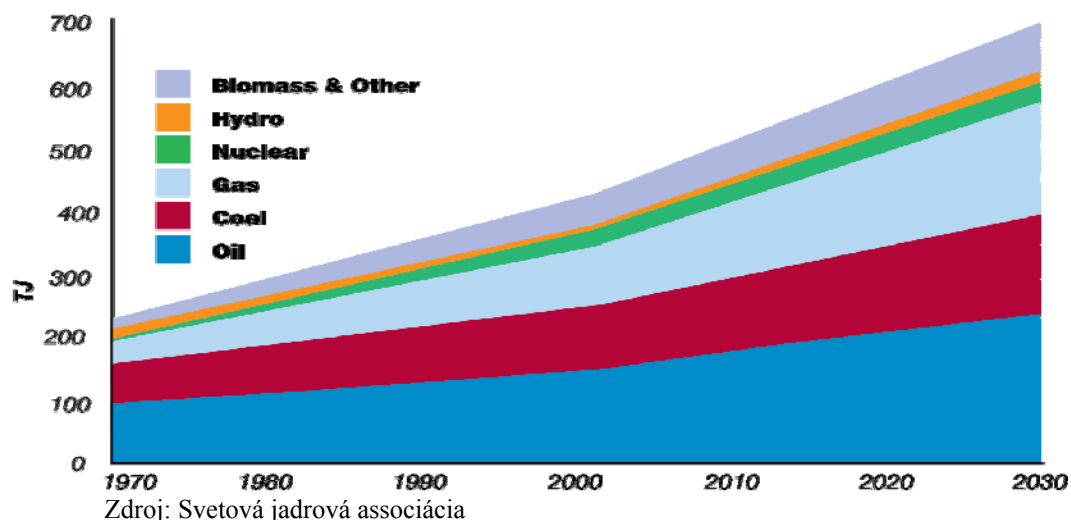
Dnes jadrová energetika zabezpečuje 16% elektrickej energie na celom svete, v Európe-35%, a na Slovensku 55%¹.

Popredné svetové ekonomiky rozpracúvajú programy výstavby nových jadrových elektrární. Vo februári 2010 prezident USA Barack Obama oznámil, že vláda vydáva vládne

¹ PODHORSKÝ, D. 2010. Jadernaja energetika Slovakii. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2010, no.1 (7) 2010, s.59.

pôžičkové záruky na 8 miliárd dolárov na výstavbu dvoch jadrových reaktorov v štáte Georgia².

Rusko taktiež plánuje rozvoj jadrovej energetiky. V nadchádzajúcich rokoch Rusko plánuje postaviť 10 jadrových elektrární a začať stavať 10 ďalších. Do roku 2030 očakáva zvýšenie podielu atómu v energetickej bilancii Ruska od 16 do 25%.

Otázka rozvoja jadrovej energetiky stojí tiež pred Kazachstanom, a to z nasledujúcich dôvodov:

Po prvé, rastúci dopyt a nedostatok elektriny. Populačný rast, zvýšenie produkcie, závodov a tovární, rovnako ako aj iných štruktúr, ktoré potrebujú elektrinu.

Po druhé, Kazachstan je jedným z kľúčových hráčov, ktorý dodáva uránové suroviny na medzinárodné trhy a má značný potenciál pre rozvoj jadrovej energetiky, a má pre to objektívne predpoklady.

Vo svojom každoročnom prejave prezident Kazachstanu uvádza strategický cieľ výrazne urýchliť tempo rozvoja ekonomiky a nevyhnutnosť urýchleným tempom vytvoriť novú priemyselnú ekonomiku - predovšetkým prostredníctvom inovácií a nových technológií. Tento kurz je definovaný "Stratégiou rozvoja do roku 2030" - "... Diverzifikácia energetických zdrojov si vyžaduje rozvoj jadrovej energetiky s cieľom zabezpečiť zdroje pre udržateľný rozvoj v celej krajine". (Posolstvo prezidenta republiky Kazachstan zo dňa 27. februára 2007).

V roku 2010 bol prezidentským dekrétom schválený štátny program priemyselného inovačného rozvoja Kazachstanu pre obdobie 2010-2014. V rámci Štátneho programu Ministerstvo priemyslu a obchodu Kazašskej republiky rozpracovalo Sektorový program rozvoja jadrového priemyslu v Kazašskej republiky na roky 2010-2014, s perspektívou rozvoja do roku 2020", ktorý zabezpečí rozvoj nielen jadrovej energetiky, ale aj podniky jadrového palivového cyklu, jadrovej vedy a techniky a atómového stavebného komplexu. Tento program bol predložený v Parlamente Kazachstanu a zatiaľ nebol schválený.

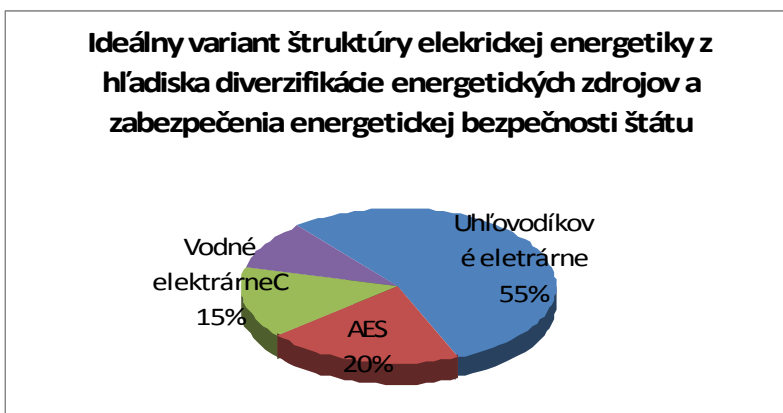
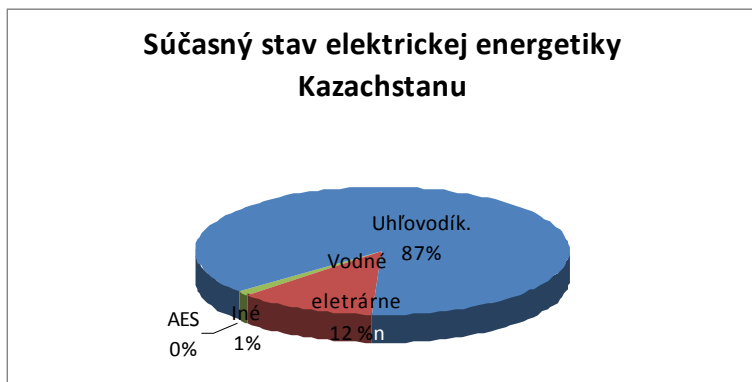
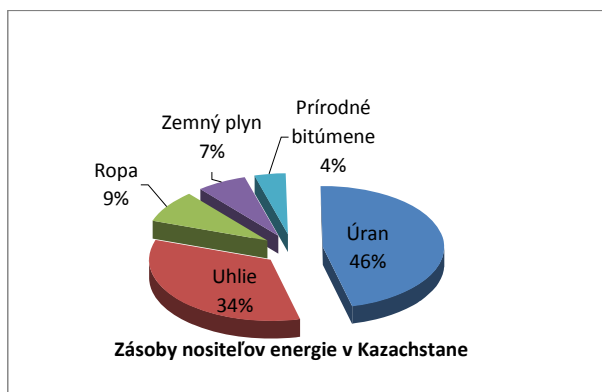
Nehľadiac na predpoklady rozvoja jadrového priemyslu, otázka jadrovej energetiky v Kazašskej republike na ceste vývoja čelí niektorým problémom spôsobeným radiofóbiou, ktorá sa objavila v populácii Kazachstanu v dôsledku jadrovej minulosti (ekologickej katastrofy, zhoršenia zdravotného stavu, zníženia strednej dĺžky života), reakcie na nedávne udalosti na jadrových elektrárnach v Japonsku, a dostupnosti obrovských zásob alternatívnych zdrojov energie (uhlia, ropy) na základe tepelných elektrární. Tento článok sa zameria na popis

² 2010. Mirovaja atomnaja energetika vozražajetsja posle upadka. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2010, no.1 (7) 2010, s.14-15.

perspektívy rozvoja jadrovej energie v Kazachstane a problémov vzniknutých v tejto súvislosti, ako aj analýzu pozitívnych a negatívnych aspektov jadrovej energie a výhľadov do budúcnosti.

2 Energetika Kazachstanu a úloha jadrovej energie v nej

V Kazachstane je výrazne zvýšené tempo rastu spotreby elektriny, čo je podmienené rozvojom podnikov Eurázijskej priemyselnej asociácie, rastom bytovej výstavby, obnovy výroby v priemyselných podnikoch, zriaďovanie poľnohospodárskych a priemyselných zoskupení, rastom objemu ťažby ropy a zemného plynu. V súvislosti s vývojom všetkých sektorov ekonomiky sa očakáva, že trend rastu spotreby elektrickej energie Kazašskej republiky od 77,9 miliardy kilowathodín v roku 2009 do 173 miliárd kilowathodín k roku 2030.

Zdroj: KADYRZHANOV, K. 2009. Budúce za AES. In *Človek, Energia, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2009, no.3 (5) 2009, p.19-20

Prevládajúca výroba energie v Kazachstane je sústredená v elektrárnach, ktoré spaľujú organické palivo – asi 87% inštalovaných kapacít. Pritom súčasnú základňu elektrickej energie Kazachstanu tvoria uhoľné tepelné elektrárne, ktoré vyrábajú asi 70% elektriny.

Výrobné kapacity krajiny sú dnes schopné produkovať približne 80 miliárd kWh, ale podľa údajov palivovej energetickej bilancie, v roku 2011 tento objem nebude stačiť. Hlavné kapacity výroby elektriny, ktoré produkujú takmer 60% z celkovej výroby elektrickej energie, sú sústredené v severnej oblasti Kazachstanu. Je to preto, že uhoľné ložiská sa nachádzajú hlavne v severnej a strednej časti Kazachstanu. Severná zóna prenáša elektrinu na juh a západ Kazachstanu prostredníctvom natiahnutého (viac ako 1000 km) diaľkového vedenia, čo spôsobuje značné straty a neuspokojenie plnej energetickej potreby týchto regiónov. Západné regióny, ktoré sú hlavnými provinciami ropy a zemného plynu v krajine, dovážajú elektrinu z Ruska. Východ Kazachstanu sa zabezpečuje elektrinou prostredníctvom vodnej energie, ktorá sa nachádza v regióne. Nedostatok elektriny na Východe Kazachstanu sa tiež kryje z prietokom elektriny zo severnej zóny Kazachstanu.

V súčasnej dobe, viac ako polovica existujúcich elektrární už odfungovala svoju pracovnú dobu, a fyzické opotrebenie na nich je viac ako 70%. Odborníci upozorňujú, že spoľahlivosť energetického zabezpečenia v krajine sa blíži ku kritickému bodu. Tak zdôvodňujú svoje žiadanie významného nárastu cien elektriny.

Podľa údajov Kazašského vedecko-výskumného ústavu palivových energetických systémov "Energia" sa od roku 2013 do 2015 predpokladá deficit elektrickej energie v celom Kazachstane, ktorý bude čiastočne pokrytý prostredníctvom určených objemov technickej modernizácie a uvedenia do prevádzky nových zariadení na existujúcich a plánovaných k výstavbe elektrární. Avšak pre plné pokrytie deficitu vo výrobe elektrickej energie je potrebné uviesť do roku 2030 nové elektrárne základnej kapacity, rozhodnutie o výstavbe ktorých ešte nebolo prijaté.

Požadovaný celkový elektrický výkon nových elektrární základného výkonu na pokrytie deficitu vo výrobe elektrickej energie v republike je na úrovni 2030 roku ~ 6,6 GW.

Za takéto zdroje energie základnej kapacity možno považovať jadrové elektrárne.

Podľa údajov svetovej geologickej vedy podľa základných energetických rezerv pre rozvoj „základnej“ energetiky, urán a tórium sú jedinou a skutočnou alternatívou k uhlíkovodíkovému palivu. Skôr alebo neskôr, bude Kazachstan musieť vytvoriť svoju vlastnú jadrovú energetiku, a teraz musí začať obľagačnú a zdĺhavú prípravnú prácu.

3 Jadrový priemysel v Kazachstane

Na území Kazašskej republiky počas sovietského obdobia bol dostatočne silný, s dobrou infraštruktúrou a vysoko kvalifikovanými kádrami sformovaný priemyselný potenciál uránového priemyslu.

K vyhľadávaniu a prieskumu ložísk uránu viedli dve organizácie, urán ťažilo 11 bankých správ. Spracovanie rúd a chemického koncentráту uránu bolo vykonané v Tselinnom bankom a chemickom závode „Kaskor“, a na Ulbinskom metalurgickom závode. Výrobná kapacita, unikátne zariadenia a technológie, vysoký technický a vedecký potenciál umožnil podniku vyrábať palivá pre jadrové elektrárne, kovový berýlium, tantal a ďalšie produkty.

Na polostrove Mangistau (Ševčenko) južne od mesta Aktau v roku 1972 bola postavená a uvedená do prevádzky veľká skúšobná atómová elektráreň s reaktorom na rýchlych neutrónoch BN-350 so sodíkovým chladením. Jadrová elektráreň BN-350 mala dva účely: výroba elektrickej energie (inštalovaný výkon 150 MW) a vydávanie para (выдача пара) na odsolovacie zariadenia pre nadobúdanie pitnej vody z mora až 120 ton za deň.

Ako z roku 1978 Ševčenskú jadrovú elektrárň bola najväčšia experimentálno-priemyselná elektrárň s reaktormi na rýchlych neutrónov³.

Politika odzbrojenia bývalého Sovietskeho zväzu a Spojených štátov, ktorá začala v polovici 80. rokov a krátenie programu pre rozvoj jadrovej energetiky po udalosti v Černobyle, požadovalo od Ministerstva stredného strojárstva bývalého Sovietskeho zväzu znížiť ťažby uránu. V dôsledku toho na území Kazachstanu 5 banských správ zastavilo ťažbu uránu.

V roku 1999 Ševčenskú atómovú elektrárň bola preorientovaná do tepelnej elektrárne.

Neskôr, po rozpade Sovietskeho zväzu a nezávislého východu Kazachstanu na svetový uránový trh, objem výroby uránu bol stanovený podľa potrieb a podmienok na trhu, celkovej situácii v hospodárstve republiky a možnosťami ťažobných podnikov.

V súčasnej dobe jadrová energetika v Kazachstane nie je používaná a to napriek skutočnosti, že uránové zásoby krajiny sa odhadujú na 469 tisíc ton. Hlavné ložiská sú na západe v Mangistau, na východe Kazachstanu a medzi riekmi Ču a Syrdarja (Juh).

Kazachstan má predpoklad dosiahnuť prvé miesto vo svete v ťažbe uránu. Najväčšími konkurentmi KZ na svetových trhoch sú Kanada, Austrália a Južná Afrika, z ktorých len posledné dve predávajú niektorú časť svojej rudy. Hlavným produktom pre export je obohatený hexafluorid uránu (UF₆), cena ktorého je desaťkrát vyššia ako cena uránovej rudy. Kazašská národná atómová spoločnosť „Kazatomprom“ deklarovala v poslednom období cieľ ťažiť prírodný urán v objeme okolo 15 000 ton ročne⁴.

Kazatomprom“ patrí k najväčším spoločnostiam na svete v ťažbe a v spracovaní uránovej rudy. V 2010 roku tento závod dosiahol 1. miesto po produkcii atómových tabletiiek do tvelov pre jadrové elektrárne na svete.

Vývoj ťažby uránovej rudy dosahuje význačné parametre, pokiaľ v roku 2005 ťažili 4346 ton, v roku 2006 to bolo 5280 ton, v roku 2007 už 6637 ton a v roku 2008 ťažili 9600 ton. Výhoda nálezísk uránovej rudy v KZ spočíva v jej lacnej povrchovej ťažbe a vo veľkých objemoch v porovnaní s konkurentmi, ktorí ťažia uránovú rudu v ťachtách. Vedenie Kazatomprom-u vytvorilo s kanadskou korporáciou CAMECO spoločný podnik „Uřba konverzia“, ktorý vyrába od roku 2009 ročne 12800 ton UF₆, čo predstavuje 17% svetovej produkcie. Ďalší projekt sa pripravuje s francúzskou korporáciou AREVA, ktorá vloží do ťažby uránu 90 mil. USD. Nový závod bude produkovať ročne 1200 ton tepelných konglomerátov. Kazatomprom sa usiluje o certifikáciu oxidu uránu a taktiež palivových tabletiiek, aby ich bolo možné používať aj pre reaktory „západného“ dizajnu. Prvé certifikované výrobky budú smerovať do Japonska a do Číny.

Ďalšie významné projekty sa riešia v spolupráci s ruskými a japonskými firmami. V spolupráci s RF, na základe podpísanej medzištátnej dohody o atómovej energii z roku 2006, bol postavený a už funguje spoločný závod v Angarsku pod názvom „Centrum pre obohacovanie uránu“⁵.

S cieľom zvýšiť energetickú kapacitu, Kazachstan a Rusko sa dohodli na vybudovaní jadrovej elektrárne VBER C 300 s výkonom 300 MW v meste Aktau, proti čomu vystupuje anti-nukleárne hnutie Semej-Nevada. Rusko a Kazachstan podpísali v Astane 31.03.2011 medzivládnu dohodu o spolupráci v jadrovom priemysle, vrátane tých, ktoré sa vzťahujú k programu spolupráce v oblasti mierového využitia atómovej energie pre priemyselnú výrobu kovov z vzácnych zemín. Podľa dosiahnutých dohôd Kazašská národná

³ MARGULOVA, T a kol. 1989. Atomnaja energetika segodnja i zavtra. Moskva: Vysšaja škola, 1989. 169s. ISBN 5-06-000548-8

⁴ PODHORSKÝ, D. 2010. Jadernaja energetika. In *Sozdanije mostov meřdu Kazachstanom a Slovakiej*. Prešov: ADIN, s.r.o., 2010. ISBN 978-8089244-57-7, s.79-82.

⁵ PODHORSKÝ, D. 2010. Jadernaja energetika. In *Sozdanije mostov meřdu Kazachstanom a Slovakiej*. Prešov: ADIN, s.r.o., 2010. ISBN 978-8089244-57-7, s.79-82.

atómová spoločnosť „Kazatomprom“ do konca tohto roka získa podiel ruskej spoločnosti „Uralsky elektrochemický kombinát“.

Kazachstan tiež aktívne spolupracuje so Spojenými štátmi v jadrovom sektore, v rámci dohody medzi USA a Kazachskou republikou o zničení banských spúšťacích rakiet pre medzikontinentálne balistické strely, systém havarijnej pripravenosti a prevencie šírenia jadrových zbraní od 13. decembra 1993, a dohoda medzi USA a Kazachstanom o zničení infraštruktúru zbraní hromadného ničenia od 03.10.1995, je úspešne dokončená likvidácia infraštruktúry jadrových zbraní na Semipalatinskom skúšobnom polygone. Medzi Kazachstanom a USA je iniciatíva vytvoriť medzinárodnú banku jadrového paliva (MBJP) pod dohľadom MAAE. Odborníci sa domnievajú, že je to v prvom rade nástroj politického a hospodárskeho vplyvu. BJP zaistí vojenskú bezpečnosť Kazachstanu a zásahov medzinárodných síl v rôznych prípadoch. Podľa ich názoru je možné, že zintenzívňovanie dvojstrannej spolupráce Spojených štátov a Kazachstanu v oblasti jadrovej energie bude čeliť určitým problémom, vyzvané negatívnym postojom regionálnych (jadrových) síl, v prvom rade - Ruska. MBJP v Kazachstane bude priamo konkurovať podobnej inštitúcii v Angarsku, Rusko, a po druhé, bilaterálne rozšírenie spolupráce medzi Washingtonom a stredoázijskou krajinou sa považuje Ruskom ako pokus obmedziť vplyv Moskvy v regióne⁶.

Pokiaľ ide o spoluprácu s Japonskom, Národná atómová spoločnosť Kazatomprom a japonská spoločnosť «Sumitomo Corporation» podpísali zakladajúci dokument pre založenie spoločného podniku "Summit Atom vzácnych zemín Spoločnosť» (SARECO) v oblasti vzácnych kovov a kovov vzácnych zemín. Kazatomprom bude vlastniť 51% podielom v spoločnom podniku, Sumitomo Corporation - 49%. Sídlo SARECO sa bude nachádzať v meste Ust-Kamenogorsk (Kazachstan). Cieľom spoločného podniku je vytvorenie vertikálne integrovanej spoločnosti na výrobu produkcie vzácnych zemín s vysokou pridanou hodnotou⁷.

V Kazachstane fungujú výskumné organizácie poskytujúce výskum a vývoj jadrovej bezpečnosti, jadrovej fyziky a jadrových reaktorov, atď. v oblasti vývoja pokročilých priemyselných technológií jadrového palivového cyklu, rádioekológie, technológií kontroly za seizmickými javmi:

- Inštitút pre atómovú energiu, Inštitút jadrovej fyziky, Inštitút radiačnej bezpečnosti a ekológie, Inštitút geofyzických výskumov
- Kazatomprom (Inštitút vysokých technológií, Kazachstanská jadrová univerzita)
- Výskumné –technické centrum bezpečnosti jadrových technológií a iné.

Súčasť práce vedeckých organizácií je vykonávaná na základe zmlúv so zahraničnými organizáciami, ktoré podporuje a umožňuje im udržať vysokú kvalifikáciu špecialistov.

S ohľadom na legislatívny a regulačný rámec regulujúci hlavné aspekty mierového využívania atómovej energie, boli prijaté nasledovné zákony:

- Prijaté zákony o využívaní jadrovej energie, radiačnej bezpečnosti obyvateľstva, o udeľovaní licencií, o kontrole vývozu zbraní, vojenskej techniky a produkcie dvojitého určenia
- Kazachstan sa pripojil k Zmluve o nešírení jadrových zbraní a podpísal s Medzinárodnou agentúrou pre atómovú energiu Dohodu o uplatňovaní záruk na všetky jadrové aktivity v krajine, ktorá umožňuje republike zabezpečiť image

⁶ ERŽANOV, T. 2010. Kazachstansko-amerikanskoje sotrudničestvo v sfere jadernoj energetiky. In *Analytic*. 2010/2(54). Kazachstanský institut strategičeských issledovanyj při Prezidente RK. Dostupne na: <http://www.kisi.kz/img/docs/4868.pdf>

⁷ Mirovaja atomnaja energetika vozražajetsja posle upadka. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2010, no.1 (7) 2010, p.14-15.

(имидж) ako krajiny, ktorá sa dobrovoľne vzdala jadrových zbraní a pustila sa na cestu mierového využívania jadrovej energie

Dnes Kazachstan ratifikoval niekoľko medzinárodných dohôd, ktoré umožňujú krajine nadviazať plnú spoluprácu s krajinami, ktoré sú významnými výrobcami a dodávateľmi jadrových technológií, vrátane technológií výroby energie v jadrových elektrárnach. Tu sú niektoré z týchto dokumentov:

- Dohovor o jadrovej bezpečnosti;
- Dohovor o včasnom oznamovaní jadrovej havárie;
- Dohovor o pomoci v prípade jadrovej havárie alebo radiačnej havárie;
- Spoločný Dohovor o bezpečnosti nakladania s vyhoreným palivom a rádioaktívnym odpadom.

Parlament však zatiaľ neprijal novú verziu zákona o používaní atómovej energie Kazachstanu, ktorý by mal nahradiť teraz platný Zákon Kazašskej republiky "O využívaní jadrovej energie" prijatý dňa 14. apríla 1997 č. 93, ktorý bol vypracovaný Ministerstvom energetiky Kazašskej republiky v roku 2009 v súlade s Plánom legislatívnych prác na rok 2009, schválený vládou Kazašskej republiky. Hlavnými cieľmi prijatia tohto zákona je ďalej zlepšiť právny rámec a odstrániť existujúce medzery a ďalšie nedostatky v právnej úprave sociálnych vzťahov pri realizovaní činnosti súvisiacich s využívaním jadrovej energie.

Vládou nebol schválený ani Sektorový program "Rozvoja jadrového priemyslu v Kazašskej republike na roky 2010-2014, s perspektívou rozvoja do roku 2020", ktorý bol vypracovaný Ministerstvom priemyslu a nových technológií v rámci realizácie Štátneho programu priemyselného inovačného rozvoja Kazachstanu na obdobie 2010-2014, ktorý zabezpečí nielen rozvoj jadrovej energetiky, ale aj podnikov jadrového palivového cyklu, jadrovej vedy a techniky, atómového stavebného komplexu.

4 Prekážky pre budovanie jadrových elektrární

Predpokladá sa, že dlhé úvahy o prijatí nového znenia zákona o používaní jadrovej energetiky Kazachstanu, ako aj schvaľovanie Programu rozvoja jadrového priemyslu, sú založené na nasledujúcich **dôvodoch**, ktoré sú tiež významnými **prekážkami** stavby budúcej jadrovej elektrárne:

1) Doterajšia radiofóbia kazašskej spoločnosti ako pozostatok po atómovom experimentálnom polygone v Semipalatinsku po Černobyľskej havárii AES.

Semipalatinsk jadrový polygón je prvým a jedným z najväčších sovietskych jadrových testovacích miest, kde predtým boli uložené najmodernejšie jadrové zbrane. Na svete boli iba štyri takéto zariadenia. Počas 40 rokov na polygone sa vykonalo 456 jadrových a termojadrových výbuchov⁸ celkovou silou 2,5 tisíc bômb nad Hirošimou. Prakticky všetky jadrové výbuchy vykonané v ZSSR, boli vykonané na polygone v Semipalatinsku. Oni sformovali dlhodobé rádioaktívne znečistenie v tejto oblasti v podobe dlhých pás, takzvaných rádioaktívnych stôp takže mimo polygónu.

Prezidentským dekrétom bol Semipalatinský jadrový polygón oficiálne uzavretý dňa 29 augusta 1991. K dnešnému dňu, Kazašská republika je prvou a zatiaľ jedinou krajinou, ktorá sa dobrovoľne zriekla jadrových zbraní. Avšak, na území polygónu a v niektorých

⁸ Od roku 1945 bolo vykonané na svete viac než 2000 jadrových pokusov. Dve tretiny všetkých sovietskych testov - 468 jadrových výbuchov, boli vykonané na Semipalatinskom jadrovom polygone (SJP), vrátane 125 výbuchov - na povrchu zeme a vo vzduchu, a viac než 340 podzemných experimentov vo vertikálnych vrtoch aj horizontálnych tuneloch: <http://www.poligon.kz/poligon.shtml>

susedných regiónoch zostali veľmi znečistené oblasti. Ploha poškodenej zóny sa odhaduje na 304.000 km² (približne rovnaké Nemecku a Taliansku, alebo viac ako 10% územia Kazachstanu⁹). Tu žije viac než 1,7 milióna ľudí. Celkový počet ožiarených ľudí v Kazachstane je asi 1,5 milióna ľudí¹⁰. Podľa štatistických odhadov, v Semipalatinsku došlo k významnému nárastu počtu prípadov rakoviny. Od roku 1950, rok po začiatku jadrových výbuchov, dojčenská úmrtnosť sa zvýšila o 5 krát. Priemerná dĺžka života v regióne klesla o 3-4 roky.¹¹

2) V roku 1986 viac než 32 tisíc kazašských záložníkov boli povolaní k odstráneniu havárie Černobyľskej AES. Podľa údajov Únie "Veteránov Černobyľa Kazašskej republiky", po celom Kazachstane zostali z 32 000 záložníkov prijatých na odstránenie havárie v Černobyli, nažive asi 6000 ľudí. V Kazachstane nie sú špecialisti na lúčové žiarenie, ktoré môžu zabezpečiť vhodnú liečbu obetí. Kazašskí Černobyľci dostávajú od štátu peňažnú výpomoc vo výške € 137 pre drogy.

3) Kazachstan má obrovské zásoby uhlia, je na 8. mieste na svete (150 až 160 miliárd ton), v útrobach republiky sú 4% svetových zásob. Uhoľný priemysel zabezpečuje produkciu takmer 80% elektriny v krajine. Uhoľná energetika je založená prevažne predovšetkým na lacnom uhlí v Ekibastuze (východ Kazachstanu)¹².

4) Najväčší problém Kazachstanu pri výstavbe zariadení na obohacovanie uránu je obrovský nedostatok elektriny, ktorý v najbližších rokoch bude predstavovať asi 3 miliárd kWh.

5) Zástupcovia ekologických mimovládnych organizácií, anti-nukleárne hnutie "Nevada-Semej" a strana zelených „Rukhaniyat“ na mnohých stretnutiach (napr. Klub Intštitúta politických rozhodnutí Kazachstanu, verejné vystúpenia o výstavbe jadrovej elektrárne v Aktau) vystupujú proti výstavbe jadrových elektrárne, rozmiestneniu banky jadrového paliva v Kazachstane, návratu zemí Semipalatinského jadrového polygonu do poľnohospodárskeho využitia. Ich postojom je rozvoj alternatívnych zdrojov energie, veterných, slnečných, malých vodných elektrární, prijatie štátneho programu úspor energie, zastavenie barbárskej ťažby uránu, zavedenie mechanizmov Kjótskeho protokolu, zriadenie agentúry pre rozvoj alternatívnych zdrojov. Anti-nukleárne hnutie "Nevada-Semej" vystupuje proti rozvoju jadrového priemyslu, a zdôvodňuje svoj názor tým, že dnes každý občan žijúci v Kazachstane dostane 0,5 milliverta ožiarenia. V zime roku 2010 OSN predpovedal, že v polovici tohto storočia sa počet obyvateľov Kazachstanu zníži na 13,086 miliónov obyvateľov. Rusko s populáciou 143 miliónov ľudí sa skrúti o 31 miliónov, Ukrajina o 20 miliónov, Japonsko o 16 miliónov, Taliansko o 7 miliónov. Štáty ako Veľká Británia, Nemecko, Taliansko, Švédsko prijali zákony zakazujúci výstavbu jadrových elektrární. Za takých okolností, vzniká otázka či potrebujeme jadrové elektrárne¹³.

Tieto strany vyhlásili, že budú trvať na národnom, republikánskom referende.

6) Pokiaľ ide o vnímanie problematiky budovania jadrových elektrární obyvateľmi v Kazachstane, podľa výsledkov štúdie Inštitútu politických riešení v 16 veľkých mestách, 59,5% domácností, ktorí boli opýtaní, sú proti výstavbe jadrových elektrární, 18,4 % respondentov podporujú myšlienku výstavby a 21,4 % nevedeli odpovedať.

Podľa výsledkov podobného prieskumu, ktorý bol vykonaný na webovej stránke Inštitútu, auditorium, ktorý je viac štruktúrovaný, expertný a analytický, na otázku: "Podporujete

⁹ 2006. *Jadernoe razoruženie Kazachstanu – global'naja model' postroenija bezopasnogo mira*. Washington: The Nuclear Threat Initiative spoločne s Veľvyslanectvom Kazachstanu v USA, 2006. 228 s. ISBN 1-4243-1510-7

¹⁰ BALMUHANOV, S. 1998

¹¹ tamtiež

¹² URAZALINOV, Š. 2009. *Ot uglja do urana*. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2009, no.1 (3) 2009, s.44-45.

¹³ 2009. *Obrašenie k Prezidentu RK ot učastnikov obšestvennyh slušanij o strojitel'stve AES v Aktau*. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2010, no.1 (3) 2009, p.39-30.

myšlienku budovania jadrovej elektrárne v Kazachstane?" 61 % odpovedali, že súhlasia, 27 % odpovedali „nie“, 10 % nemali o to záujem.

Totíž viac profesionálna, odborná komunita chápe potrebu výstavbu jadrových elektrární, zavádzanie nových technológií a priemyselného rozvoja. Kľúčovou otázkou je, aby štát nezabudol na neustály dialóg s obyvateľmi, spoločnosťami, podnikmi¹⁴.

5 Pozitívne aspekty výstavby jadrových elektrárne a rozvoja jadrového priemyslu v Kazachstane

Podľa odborníkov v oblasti elektrickej energie Kazašskej republiky, polozenie základu pre jadrovú energiu v Kazachstane je nevyhnutným príspevkom k súčtu technológií 21. storočia, atómový sektor sa môže stať katalyzátorom pre modernizáciu a rast ďalších kľúčových odvetví, najmä elektrickej energie, pre rad objektívnych dôvodov.

Po prvé, začatím utvorenia jadrovej energetiky bude to nevyhnutne viesť k vývoju komplexu high-tech priemyslu, ktoré používajú progresívne pokroky vo vedy.

Po druhé, vysoké nároky na personálne zabezpečenie jadrovej energetiky výrazne zlepši profesionálne kvality ľudského kapitálu krajiny.

Po tretie, výstavba jadrových elektrární výrazne zlepši ekologickú situáciu v Kazachstane, pretože tam sú dva aspekty týkajúce sa životného prostredia. Po prvé: Hlavným spotrebičom paliva v Kazachstane je priemysel elektrickej energie. V štruktúre palivovej bilancie elektrární hlavnú úlohu hrá uhlie, čo predstavuje asi 75% (a podľa niektorých odhadov a všetkých 80%), zemný plyn predstavuje 23%, mazut - 2%. Druhý aspekt: hospodárstvo krajiny sa vyznačuje vysokou spotrebou energie. Ukazovatele mernej spotreby v Kazachstane niekoľkokrát prevyšujú ukazovatele vo vyspelých krajinách. Vysoká energetická kapacita vedie k neefektívnemu využívaniu palivových energetických zdrojov, znižuje konkurencieschopnosť priemyslu a výrazne znečisťujú životné prostredie, vrátane skleníkových plynov. Z hľadiska špecifických emisií skleníkových plynov na jednotku HDP Kazachstan je na treťom mieste na svete. Podiel energetického sektora na celkových emisiách skleníkových plynov je asi 45% alebo 70 miliónov oxidu uhličitého. Predpokladá sa, že do roku 2012 objem emisie skleníkových plynov z energetického sektora dosiahne úrovni 1990 roka, alebo asi 1100 miliónov ton oxidu uhličitého. To znamená, že Kazachstan v najbližších rokoch nebude schopný plniť medzinárodné záväzky k stabilizácii a zníženiu emisií skleníkových plynov¹⁵.

Po štvrté z analýzy vyplýva, že pri utvorení základu pre jadrovú energiu v Kazachstane, na jednej strane, je vhodné používať medzinárodné skúsenosti, na druhej strane, brať do úvahy vnútorné faktory. Sú to:

- Pokročilý priemysel ťažby a spracovaniu uránu, vrátane závodu na výrobu uránového koncentráту, dioxidu uránu a palivových tabletiiek pre jadrové reaktory (Kazatomprom), ktorý je založený na obrovských zásobách uránu (viac ako jedna pätina zistených svetových zásob), ktoré sa podieľajú na celkovej bilancii energetických zdrojov krajiny;

- Prítomnosť vedecko-výskumnej a experimentálnej základne a kvalifikovaných vedecko-inžinierskych pracovníkov, kombinovaní v Národnom Jadrovom Centre Kazašskej republiky, ktorí zabezpečujú implimentáciu programu základného a aplikovaného výskumu v oblasti rozvoja a bezpečnosti jadrovej energie, jadrových technológií, jadrovej fyziky;

- Skúsenosť predĺženej prevádzky jadrovej technológie (viacúčelového energetického reaktora BN-350 a výskumných reaktorov NJC RK), skúsenosť vyradovania z

¹⁴ <http://www.today.kz/ru/news/kazakhstan/2011-04-19/42770>

¹⁵ KADYRZHANOV, K. 2009. Budušie za AES. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2009, no.3 (5) 2009, p.19-20

prevádzky reaktora BN-350, zvýšenia bezpečnosti a seizmickej stability reaktoru VRRV-K na úrovni zodpovedajúcej požiadavkám MAAE a normám platným v Kazachstane;

- Prítomnosť zákonodárno-právneho rámca regulácie využívania jadrovej energie, jadrových materiálov zodpovedajúcich MAAE

Po piate, na diskusii, ktorá sa konala 26.04.2011 v Inštitúte politických rozhodnutí Kazašskej republiky o výhodách a nevýhodách jadrovej elektrárne v Kazachstane, hovorca Asociácie cez-hraničnej spolupráce, Marat Shibusov, poznamenal, že za celú históriu jadrovej energetiky v havárii jadrových elektrární zomrelo asi 475 ľudí, na uhoľných elektrárnach o 10-krát viac¹⁶. . Pokiaľ ide o obnoviteľné zdroje energie, akademik Kazašského vedecko-výskumného inštitútu energetiky konštatuje, že pri výstavbe veternej elektrárne, vzniká niekoľko problémov: asynchronie, amplitúda vetra, premenný vietor, zemetrasenie, atď. Riešenie týchto problémov je veľmi drahé a cena elektriny je veľmi vysoká. Podľa neho na pokrytie základných potrieb na výrobu elektriny, nie je iný zdroj ako atóm¹⁷.

6 Záver

Pri zhrnutí môžeme vyvodiť záver, že bez využívania jadrovej energie je pravdepodobné, že sa sotva podarí pre ľudstvo riešiť energeticke problémy v blízkej i vzdialenejšej budúcnosti. Je zrejmé, že vývoj kazašskej energetiky, skôr alebo neskôr, bude pokračovať na tejto ceste.

Napriek prekážkam rozvoja atómovej energetiky v Kazachstane, ako sú radiofóbia, veľký deficit elektrickej energie na výstavby jadrových elektrární a negatívny postoj viac než polovice obyvateľov Kazachstanu k rozvoju atóma v krajine, Kazachstan planuje pokračovať ďalej rozvojom jadrového priemyslu. To vyplýva aj zo štátneho programu priemyselného inovačného rozvoja Kazachstanu pre obdobie 2010-2014, v rámci ktorého Ministerstvo priemyslu a obchodu Kazašskej republiky rozpracovalo Sektorový program rozvoja jadrového priemyslu v Kazašskej republiky na roky 2010-2014 s perspektívou rozvoja do roku 2020", ktorý zabezpečí rozvoj nielen jadrovej energetiky, ale aj podniky jadrového palivového cyklu, jadrovej vedy a techniky a atómového stavebného komplexu. A nové znenie Zákona o používaní atómovej energii Kazachstanu, hlavnými cieľmi prijatia ktorého je ďalej zlepšiť právny rámec a odstrániť existujúce medzery a ďalšie nedostatky v právnej úprave sociálnych vzťahov pri realizovaní činnosti súvisiacich s využívaním jadrovej energie, ktoré ešte neboli prijaté v Parlamente.

Kazachstan má vyvážený prístup k rozvoju vlastnej jadrovej energetiky, má významný potenciál pre rozvoj jadrovej energetiky, a má pre to objektívne predpoklady: je na prvom mieste vo svete pre ťažbu uránovej rudy, má veľké praktické a výskumné skúsenosti - a to v prevádzke reaktorov, a ako aj vo výskume v oblasti experimentálnej jadrovej fyziky.

Preto sa v Kazachstane plnáuje vytvoriť vertikálne-integrovanú spoločnosť jadrového palivového cyklu - od ťažby uránu do výroby jadrového paliva. Súčasne bude vytvorený štátny systém zabezpečenia bezpečnosti pri používaní atómovej energie a boja proti nezákonnému obchodovaniu s rádioaktívnymi materiálmi.

¹⁶ <http://www.ipr.kz/kipr/3/1/41>

¹⁷ <http://www.ipr.kz/kipr/3/1/41>

Zoznam použitej literatury

1. ERŽANOV, T. 2010. Kazachstansko-amerikanskoje sotrudničestvo v sfere jadernoj energetiky. In *Analytic*. 2010/2(54). Kazachstanský institut strategičeských issledovanyj při Prezidente RK. Dostupne na: <http://www.kisi.kz/img/docs/4868.pdf>
2. KADYRZHANOV, K. 2009. Buduše za AES. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2009, no.3 (5) 2009, p.19-20
3. MARGULOVA, T a kol. 1989. Atomnaja energetika segodnja i zavtra. Moskva: Vysšaja škola, 1989. 169s. ISBN 5-06-000548-8
4. PODHORSKÝ, D. 2010. Jadernaja energetika Slovakii. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2010, no.1 (7) 2010, s.59.
5. URAZALINOV, Š. 2009. *Ot uglja do urana*. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2009, no.1 (3) 2009, s.44-45.
6. Sektorový program „Rozvoja jadrového priemyslu v Kazašskej republiky na roky 2010-2014 s perspektívou rozvoja do roku 2020“. Dostupne na: www.nnc.kz/fileadmin/nnc/news/sectoralProgramme.doc
7. 2010. Mirovaja atomnaja energetika vozražajetsja posle upadka. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2010, no.1 (7) 2010, p.14-15.
8. 2010. Mirovaja atomnaja energetika vozražajetsja posle upadka. In *Čelovek, Energija, Atom*. Registered in Ministry of culture and information of RK № 8764, 2010, no.1 (7) 2010, s.14-15.
9. 2006. *Jadernoe razoruženie Kazachstana – global'naja model' postroenija bezopasnogo mira*. Washington: The Nuclear Threat Initiative spoločne s Veľvyslanectvom Kazachstana v USA, 2006. 228 s. ISBN 1-4243-1510-7
10. KAZAŠSKÝ INTERNETOVÝ DENNÍK TODAY.KZ: Počti 60% kazachstancov sčitajut stroitel'stvo AES v Kazachstane čezvyčajno opasnoj iniciativoj – socopros [Citované dňa 19.04.2011]. Článok je dostupný na internete: <http://www.today.kz/ru/news/kazakhstan/2011-04-19/42770>
9. INTERNETOVÝ PORTAL INŠTITÚTA POLITICKÝCH RIEŠENÍ KAZAŠSKEJ REPUBLIKY: Atomnaja energetika v Kazachstane: za i protiv [Citované dňa 26.04.2011]. Článok je dostupný na internete <http://www.ipr.kz/kipr/3/1/41>

Kontakt:

Mgr. Aisulu Kozhabayeva

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava
Slovenská republika

Ing. Boris JANSKÝ
Ing. Karol KRAJČO

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA A. DUBČEKA

VÝVOJ A RIADENIE DLHU V SR

boris.jansky@tnuni.sk
karol.krajco@tnuni.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na vývoj verejného dlhu, ale aj štátneho dlhu, salda verejných financií a schodku štátnych rozpočtov. Poukazujeme aj na vplyv globálnej finančnej a hospodárskej krízy na verejný dlh SR s tým súvisiacu nutnosť aktívneho riadenia dlhu a likvidity prostredníctvom ARDAL.

Kľúčové slová: verejný dlh, štátny dlh, ARDAL, hospodárska kríza, schodok štátneho rozpočtu

Abstract

The main aim of this article is to show the development government debt, but also the public debt, public finances and balance of the state budget. Also show the impact of global financial and economic crisis on the public debt of the SR with hence the need to active debt management and liquidity by ARDAL.

Keyword: government debt, public debt, ARDAL, economic crisis, state budget deficit

1 Štátny dlh

Štátny dlh vzniká ako dôsledok opakujúcich sa deficitov štátneho rozpočtu. Štátny dlh je najdôležitejšou súčasťou verejného dlhu. Pod pojmom verejný dlh sa rozumie “súhrn pohľadávok konkrétnych ekonomických subjektov voči štátu a jednotlivých stupňom samospráv, verejným fondom a ostatným inštitúciám vo verejnom sektore a to ako vnútorných subjektov (vnútorný dlh), taká j zahraničných subjektov (zahraničný alebo vonkajší dlh”¹

To znamená teda, že rozpočtový deficit sa chápe ako príčina štátneho dlhu.

1.1 Kritéria hodnotenia dlhu

1. výška zadlženosti, kde rozlišujeme:
 - a. *hrubý dlh* (hrubá zadlženosť), ktorý predstavuje celkový súhrn záväzkov štátu,
 - b. *čistý dlh*, ktorý je výslednicou rozdielu medzi hrubým dlhom a pohľadávkami
2. doba splatnosti, kde rozlišujeme:

¹ Balko, L.: Základy verejných financií, str 112

- a. *krátkodobý dlh*, ktorý ma lehotu splatnosti do jedného roka,
 - b. *strednodobý dlh*, ktorý je zvyčajne splatný v čase desiatich rokov
 - c. *dlhodobý dlh* umoruje vláda počas obdobia desiatich rokov.
3. formy úveru, to znamená v akej forme tento dlh existuje

1.2 Krytie štátneho dlhu

Vo väčšine krajín je štátny dlh krytý emisiou štátnych dlhopisov- obligácií, ktoré sú obchodovateľné, vlády ich emisiou získavajú peňažné prostriedky na financovanie dlhu alebo krytie svojich potrieb. Pre záujemcov o tieto cenné papiere ide o zaujímavé investičné nástroje, pretože vlády za ne platia výnos a teda ich nakupujú finanční investori tak v domovskom štáte dlžníckej vlády alebo mimo územia štátu.

Tieto cenné papiere môžu mať rôznu formálnu podobu:

- **zaknihovaná** alebo dematerializovaná forma znamená, že štátny dlh je vedený v účtovných dokumentoch štátneho dlhu, pričom dlhopisy sú evidované na účtoch
- **materializovaná** forma sa prejavuje prostredníctvom listinných štátnych dlhopisov

Samotné dlhopisy sú vydávané buď na majiteľa (doručiteľa), alebo na meno. Pre investorov je dôležité akou formou sa vypláca výnos. Takto sú dlhopisy vydávané buď s kupónom, talónom, pričom talón je posledný diel kupónového archu obsahujúceho kupóny na výplatu úroku, alebo obsahujú poukážku na nový kupón.

Ďalším dôležitým momentom pre investorov je, či ide o cenné papiere:

- **obchodovateľné** verejne na sekundárnom trhu, ktorých je väčšina,
- **neobchodovateľné**, ktoré sa predávajú zvyčajne obyvateľstvu, nadáciám, neziskovým právnickým osobám. Tieto majú obyčajne vyšší úrokový výnos a podobajú sa úsporným certifikátom.

Štátne cenné papiere sú objektom záujmu mnohých inštitucionálnych investorov, ktorými môžu byť a aj najčastejšie sú:

- domáce banky, správcovské spoločnosti, poisťovne, ktoré využívajú takéto investovanie v záujme rozloženia investičného rizika do viacerých aktivít na finančnom trhu,
- domácnosti, podniky a iné najmä súkromné subjekty.

2 Agentúra pre riadenie dlhu a likvidity

Manažovanie štátneho dlhu je zložitá procedúra, k čomu sa pochopiteľne pripája ešte aj finančná náročnosť. Tomuto procesu hovoríme **správa dlhu**. „Pod správou dlhu chápeme zaobstarávanie finančných prostriedkov na upokojovanie veriteľov vzniknutého dlžníckeho vzťahu štátu a to jednak prostredníctvom získavania úverov alebo emisiou cenných papierov, ich umiestnení na trhu, ako aj splácanie úrokov a dlhovej istiny“.²

U nás otázky verejného dlhu rieši Agentúra pre riadenie dlhu a likvidity (ARDal), ktorá je napojená na štátny rozpočet prostredníctvom rozpočtovej kapitoly Ministerstva financií SR. Agentúra pre riadenie dlhu a likvidity „vznikla podľa § 14 zákona č. 291/2002 Z. z. o Štátnej pokladnici a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 386/2002 Z. z. (ďalej len „Zákona o Štátnej pokladnici“) ako rozpočtová organizácia napojená na štátny rozpočet prostredníctvom rozpočtovej kapitoly Ministerstva financií SR. Agentúra je orgánom

² Balko, L.: Základy verejných financií, str. 115

štátnej správy a zároveň je obchodníkom s cennými papiermi (§ 54 zákona č. 566/2001 Z.z. o cenných papieroch a investičných službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, zákona o Štátnej pokladnici)”³.

Agentúru zastupuje a riadi riaditeľ, ktorý je menovaný podpredsedom vlády a ministrom financií SR. Vymenovaním riaditeľa ako jej štatutárneho zástupcu, mohla začať Agentúra vo februári 2003 pripravovať podmienky pre svoju činnosť. V priebehu roka 2003 sa realizovalo jej organizačné, personálne a technicko- informačné zabezpečenie. Úlohou agentúry je od roku 2004:

- zabezpečiť profesionálne riadenie dlhu a likvidity, v rámci ktorého bude optimalizovať štruktúru dlhu a náklady s ním spojené na základe analýzy trhu, analýzy portfólia dlhu a vypracovaného systému riadenia rizík.
- umožniť oddelenie operatívneho riadenia dlhu a likvidity od formulovania politiky a kontroly dodržiavať rámcov a pravidiel
- výrazne zlepšiť komunikáciu s finančným a kapitálovým trhom a investormi – pokúsiť sa v spolupráci s MF SR a ostatnými inštitúciami pôsobiacimi na finančnom a kapitálovom trhu zvýšiť likviditu a transparentnosť trhu so ŠCP,
- zabezpečiť flexibilitu operatívneho riadenia dlhu,
- na medzinárodnej úrovni napomáhať pri integrácii slovenského finančného trhu a finančného riadenia okruhu verejných financií s krajinami EU.

Nový systém riadenia dlhu a likvidity, ktorý je súčasťou reformy riadenia verejných financií začal fungovať od 1. januára 2004, keď ARDaL prevzal úplnú zodpovednosť za operatívne riadenie dlhu. ARDaL je zodpovedná za výkon riadenia štátneho dlhu a predovšetkým:

- zabezpečuje pre ministerstvo vydávanie štátnych cenných papierov vrátane realizácie aukcií,
- podieľa sa na tvorbe riadenia dlhu,
- v spolupráci so Štátnou pokladnicou zodpovedá za zabezpečenie dennej platobnej schopnosti štátu,
- vykonáva finančné operácie na finančnom trhu súvisiace so zabezpečením proti trhovým rizikám pri riadení dlhu a likvidity
- v spolupráci so Štátnou pokladnicou riadi a optimalizuje zostatok na jedinom účte Štátnej pokladnice,
- poskytuje NBS podklady pre vysporiadanie emisií štátnych cenných papierov
- vypracúva operatívny plán zdrojov a potrieb financovania priebežného schodku štátneho rozpočtu a splatného štátneho dlhu.⁴

Cieľom a zmyslom „ fungovania Agentúry je zabezpečenie likvidity a prístupu na trh pre financovanie potrieb štátu transparentným, obozretným a nákladovo úsporným spôsobom, a zároveň dosiahnutie stavu, aby náklady dlhovej služby boli v čase minimálne za predpokladu udržania rizík obsiahnutých v dlhovom portfóliu na akceptovateľnej úrovni“⁵

³ <http://www.ardal.sk/index.php?page=1>

⁴ Spracované podľa : <http://www.ardal.sk/index.php?page=1>

⁵ Balko, L.: Základy verejných financií, str 117

2.1 Stratégia riadenia dlhu a likvidity

Zámerom stratégie je formulovať základné politické ciele v oblasti riadenia dlhu a likvidity, transferovať ich do operatívnych cieľov a identifikovať spôsoby ich dosiahnutia. Z hľadiska súčasného stavu dlhového portfólia stratégia vychádza najmä z potreby reagovať na refinančné a úrokové riziko.

V oblasti riadenia dlhu a likvidity stratégia reaguje najmä na štyri hlavné problémy:

- neexistenciu integrovaného informačného systému ako základu pre sledovanie kvality riadenia dlhu a likvidity,
- absenciu systému riadenia rizík a absenciu aktívneho riadenia likvidity,
- absenciu pravidelných analýz trhu,
- absenciu profesionálnej komunikácie s trhom.

Všeobecný politický cieľ v oblasti riadenia dlhu je možné formulovať nasledovne - zabezpečenie likvidity a prístupu na trh pre financovanie potrieb štátu transparentným a obozretným a nákladovo úsporným spôsobom, za predpokladu udržania rizík obsiahnutých v dlhu na akceptovateľnej úrovni. Vychádzajúc z tohto cieľa je možné definovať všeobecné princípy riadenia dlhu:

1. akékoľvek zvyšovanie dlhu musí byť transparentné a musí mať jasné pravidlá. Je potrebné eliminovať nekontrolovaný a nekontrolovateľný rast dlhu.
2. pri aktívnom riadení dlhu majú byť preferované strednodobé a dlhodobé ciele pred krátkodobými úsporami. Krátkodobé úspory nesmú byť na úkor väčších nákladov alebo väčšieho rizika nákladov v budúcnosti.
3. riadenie dlhu má vychádzať z princípu optimálneho rizika. To znamená, že aktívne riadenie dlhu má vychádzať z kvantifikácie rozdielu medzi potenciálnou stranou z neriadeného rizika a s nákladmi spojenými na jeho elimináciu.

Prvý princíp sa týka predovšetkým oblasti úverov a štátnych záruk, ale aj ostatných zložiek verejných financií, ako sú verejné fondy, mestá obce, vyššie územné celky ako aj verejnoprávne inštitúcie. Stratégia riadenia dlhu vychádza z predpokladu, že najefektívnejšia forma zadlžovania štátu je forma emisií štátnych dlhopisov na domácom a zahraničnom trhu.

Za nevyhovujúcu formu zadlžovania štátu možno považovať poskytovanie štátnych záruk, za komerčné úvery štátnych organizácií, keďže ich realizácia prináša s vysokou pravdepodobnosťou zvyšovanie štátneho dlhu ťažko kontrolovateľným a netransparentným spôsobom.

V oblasti vládnych úverov a štátnych záruk stratégia predpokladá dodržiavanie dohodnutých pravidiel, pričom pri:

- **vládnych úveroch**, sa predpokladá individuálne posudzovanie na úrovni úverového a záručného výboru a rozhodovanie na úrovni vlády medzi obchodno- finančnými podmienkami a inými výhodami, ktoré úver prináša.
- **Štátnych zárukách**, sa predpokladá taktiež individuálne posudzovanie na úrovni úverového a záručného výboru, pričom výbor bude využívať ratingové hodnotenie dlžníkov.

Druhý princíp sa zameriava predovšetkým na reštrukturalizáciu existujúceho dlhu a emitovanie nového dlhu tak, aby sa vytvorili predpoklady pre strednodobú optimalizáciu nákladov na financovanie potrieb štátu a zároveň sa vytvárali predpoklady pre dodržanie tretieho princípu.

Reštrukturalizácia z pohľadu eliminácie úrokového rizika, sa zameriava na optimalizáciu nákladov na obsluhu dlhu. V tomto prípade optimalizácia znamená, vydávať štátne dlhopisy s takými splatnosťami, aby bolo minimalizované riziko zvýšených nákladov v strednodobom a dlhodobom horizonte.

Reštrukturalizácia z pohľadu eliminácie refinančného rizika, sa zameriava na zlepšenie likvidity sekundárneho trhu so ŠCP, ktoré možno dosiahnuť redukciou počtu emisií dlhopisov súčasne so zväčšením veľkosti emisií.

Reštrukturalizácia z pohľadu kurzového rizika. Z pohľadu štruktúry domáceho a zahraničného dlhu, krytie štátneho dlhu v zahraničí prináša porovnateľné výhody aj nevýhody. Generuje štátu kurzové riziko a zvyšuje objem prostriedkov, ktoré musí NBS sterilizovať, s čím sú spojené úrokové náklady. Získané devízové prostriedky sa stávajú súčasťou devízových rezerv NBS a sú zhodnocované. Na druhej strane krytie štátneho dlhu prostredníctvom zahraničnej emisie dlhopisov prináša nominálne nižšie úrokové sadzby. Pri úspešnej zahraničnej emisii a pozitívnom vývoji krajiny je predpoklad väčšieho investorského záujmu o krajinu a zvyšuje sa pravdepodobnosť získania nových zahraničných priamych investícií do reálnej ekonomiky. Inak povedané, pri znižujúcom sa kurzovom riziku bude možné vyžívať zahraničné emisie na elimináciu iných rizík, najmä refinančného a úrokového rizika.

Tretí princíp sa zameriava na minimalizovaní rizika, ktoré musí byť založené na monitorovaní a analýze rizík. Riadenie rizík sa dotýka nielen finančných nástrojov a súvisiacich operácií, ale aj dlhového portfólia ako celku.

3 Vývoj a štruktúra štátneho a verejného dlhu

Aktuálnym problémom, nie len transformujúcich sa ekonomík, ale i silných ekonomík Európskej únie i mimo nej je neustále rastúci a opakujúci sa vývoj štátneho a verejného dlhu.

Tabuľka č. 1: Príjmy a výdavky štátneho rozpočtu SR v rokoch 2004 – 2010 v mil. EUR

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Príjmy	8 047,7	8 587,1	9 691,9	10 695,7	11 352,4	10 540,8	10 900,9
Výdavky	10 380,8	9 711,8	10 743,4	11 476,7	12 056,6	13 332,0	15 337,0

Zdroj: www.statistics.sk, vlastné spracovanie

Ako môžeme sledovať, problém disproporcií medzi príjmami a výdavkami štátneho rozpočtu Slovenskej republiky v sledovanom období vykazuje zjavné prehlbovanie rozdielu medzi príjmami a výdavkami štátneho rozpočtu. Vplyv globálnej hospodárskej krízy je vidieť v prehĺbení schodku ŠR v rokoch 2009 a 2010, kedy vláda Slovenskej republiky v rámci záchrany ekonomiky zvýšila výdavky štátneho rozpočtu. Jednoznačným zámerom tohto navýšenia výdavkov bola snaha o podporu agregátneho dopytu s cieľom udržať a podporiť ekonomický rast.

Tabuľka č. 2: Percentuálny podiel salda štátneho rozpočtu na HDP SR v mil. EUR v rokoch 2004 – 2010

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Saldo ŠR	-2 333,1	-1 124,8	-1 051,5	-781,0	-704,2	-2 791,3	-4 436,1
HDP	45 161,4	49 314,2	55 080,9	61 555,0	67 073,0	63 050,7	65 905,5
% podiel	-5,2	-2,3	-1,9	-1,3	-1,0	-4,4	-6,7

Zdroj: www.statistics.sk, vlastné spracovanie

Pri hodnotení vývoja salda štátneho rozpočtu v sledovanom období 2004 – 2009 možno sledovať podľa tabuľky č. 2, že k rapidnému poklesu deficitu, došlo po prvý krát v roku 2005, kedy sa deficit znížil na úroveň 2,3% HDP oproti predchádzajúcemu roku, kedy deficit tvoril 5,2 % HDP. No napriek nepriaznivému vývoju na svetových trhoch zapríčineným finančnou a hospodárskou krízou, postupný priaznivý vývoj znižovania salda štátneho rozpočtu na úroveň 1% roku 2008 došlo k rapidnému nárastu na úroveň 4,4 % v roku 2009 a 6,7 % v roku 2010. Uvedený nárast bol spôsobený už z vyššie spomínaným cieľom vlády SR v boji proti kríze.

Tabuľka č. 3: Saldo verejných financií SR v mil. EUR a ich % podiel na HDP SR v roku 2002 – 2009

Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Saldo v mil. Eur	-2134	-818,6	-801,9	-1082,9	-1412,2	-994,4	-1346,5	-4999,4
Deficit v %	-8,2	-2,8	-2,4	-2,8	-3,2	-1,8	-2,1	-7,9

Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie

V tabuľke č. 3 môžeme sledovať postupné znižovanie salda z úrovne -818,6 mil. Eur, čo predstavuje -2,8 % HDP, až na jej najnižšiu hodnotu z roku 2007, kde sa percentuálna údaje zastavila na čísle -1,8 %. Podiel deficitu na HDP vykazujú relatívne stabilné hodnoty v období rokov 2003 – 2007, čo sa však netýka jeho peňažného vyjadrenia, ktoré ma značne kolísavú tendenciu.

Tabuľka č. 4: Vývoj štátneho dlhu v mil. EUR a jeho % podiel na HDP SR v roku 2002 – 2009

Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Dlh	15 205,5	16 552,5	18 236,8	16 327	16 167	17 419	17 758	21 362
HDP	36 806,7	40 612,6	45 161,4	49 314,2	55 080,9	61 555,0	67 073,0	63 050,7
Dlh v %	41,3	40,8	40,4	33,1	29,4	28,3	26,5	33,9

Zdroj: www.finance.gov.sk, vlastné spracovanie

V tabuľke č. 4 sa sledujeme štátny dlh v jeho peňažnej, ale pre väčšiu názornosť využívame i ukazovateľ percentuálneho podielu dlhu na HDP v SR. Peňažné údaje vykazujú značne rastúci trend počas rokov 2002 – 2004, kedy hodnota roku 2004 dosiahla úroveň 18 236,8 mil. EUR. V nasledujúcom roku však môžeme sledovať značný medziročný pokles o hodnotu 1909,8 mil. EUR na úroveň štátneho dlhu 16 327 mil. EUR. Táto hodnota v roku 2006 opätovne klesá avšak jej medziročný úbytok predstavuje 160 mil. EUR. Pozitívny trend peňažného vývoj štátneho dlhu SR je od roku 2007 ukončený, nakoľko od tohto roku až po koniec skúmaného obdobia musíme konštatovať opätovné medziročné prírastky štátneho dlhu SR, ktoré v roku 2009 dosiahli úroveň 21 362 mil. EUR

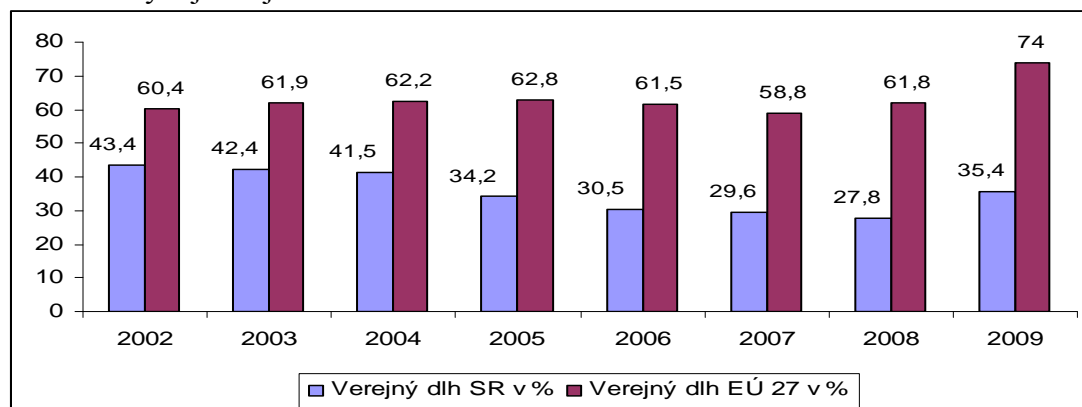
Tabuľka č. 5: Vývoj štátneho dlhu podľa zdroja úverov v mil. EUR a ich % podiel na štátnom dlhu v rokoch 2002 – 2010

Rok	2 002	2 003	2 004	2 005	2 006	2 007	2 008	2 009	2 010
Domáci dlh	10 556,7	12 041,8	13 344,9	12 809	9 121	10 381	10 551	13 594	15 917
Zahraničný dlh	4 648,8	4 510,7	4 891,9	3 518	7 046	7 038	7 207	7 768	9 894
Štátny dlh	15 205,5	16 552,5	18 236,8	16 327	16 167	17 419	17 758	21 362	25 811
Domáci dlh v %	69,43	72,75	73,18	78,45	56,42	59,60	59,42	63,64	61,67
Zahraničný dlh v %	30,57	27,25	26,82	21,55	43,58	40,40	40,58	36,36	38,33

Zdroj: www.finance.gov.sk, vlastné spracovanie

S pohľadu vývoja štátneho dlhu a zdrojov jeho úverovania možno konštatovať, že do roku 2005 bol štátny dlh prefinancovaný v prevažnej miere z domácich zdrojov ekonomiky. Extrém možno vidieť v roku 2005, keď 78,45 % tvoril domáci dlh, a len 21,55 zahraničný dlh. Práve v tomto roku dochádza k prelomu v trende znižovania zahraničného dlhu a od roku 2006 až po súčasnosť sa výška zahraničného dlhu v % v priemere zdvojnásobila. V absolútnej hodnote dosiahol zahraničný dlh výšku 9894 mil. Eur v roku 2010, ale je potrebné si povšimnúť, že i domáci dlh dosiahol v tomto roku v absolútnych číslach svoje maximum 15 917 mil. Eur.

Graf č.1. Vývoj verejného dlhu na HDP v SR a EÚ27 v %

Zdroj: www.statistics.sk, Eurostat, vlastné spracovanie

Z grafu č.1 môžeme konštatovať, ako sme už skôr konštatovali, že problém vývoja verejného dlhu, nie je len problémom Slovenskej republiky, ale naopak problémom prevažnej väčšiny krajín EU 27. Okrem roku 2007 priemer v EU presahoval 60 % kritérium pre prijatie eura a porušenie kritérií Paktu stability a rastu. Slovenská ekonomika v tomto porovnaní sa nachádza na polovičnej hodnote priemeru EU. Po relatívne pozitívnom znížení dlhu pod úroveň 60 % HDP EÚ 27 dochádza v roku 2008 k opätovnému medziročnému nárastu dlhu o 3 % na úroveň 61,8 %. Tento podiel dlhu prevyšuje hodnoty v SR a ČR takmer dvojnásobne a s príchodom krízy, ktorá zasiahla aj tie najvyspelejšie krajiny EÚ, sa tento priepastný rozdiel naďalej zvyšuje. Úroveň dlhu v roku 2009 narástla o 12,2 %, čo predstavuje hodnotu 74 % HDP. V tomto roku aj u SR a ČR zaznamenávame rapídny medziročný prírastok avšak ten vykazuje o polovicu nižšiu hodnotu ako tomu je v EÚ 27. Z tejto situácie sme dospeli k názoru, že ak chce EÚ udržať stabilitu nielen eurozóny, ale aj všetkých krajín v EÚ, je preto nutné, aby nielen EÚ, ale aj jednotlivé krajiny urobili rúzné ozdravujúce opatrenia. Tie by mali byť zamerané hlavne na oblasti, ktoré kríza zasiahla najviac a spôsobila tým nielen nárast verejného dlhu krajiny, ale aj nezamestnanosti a zníženie ekonomického rastu

Finančná a hospodárska kríza viedla k výraznému zhoršeniu fiškálnej situácie v SR. Po predpokladanom odznení účinkov krízy sa v strednodobom horizonte dostáva do popredia otázka fiškálnej konsolidácie. Kľúčový význam pre nastavenie konsolidačných cieľov predstavuje identifikácia konkrétnych zdrojov tak, aby prispeli k zlepšeniu fiškálnej pozície udržateľným spôsobom. Predpokladaný vývoj v oblasti deficitov verejnej správy za roky 2009 - 2012 sa prejaví aj v raste hrubého dlhu. Hrubý dlh verejnej správy vzrastie z úrovne 27,7 % HDP v roku 2008 na úroveň 42,2 % HDP ku koncu roka 2012.

Na základe rozpočtu verejnej správy na roky 2010 až 2012 sa fiškálna konsolidácia bude realizovať popri klesajúcom podiele príjmov verejnej správy na HDP (bez príjmov z

fondov EÚ), čo znamená, že konkrétne opatrenia sú zamerané najmä na stranu výdavkov. Konsolidácii bude napomáhať aj predpokladaný trend ekonomického rastu SR.⁶

4 Záver

Na základe získaných faktov môžeme konštatovať, že realizácia konsolidácie je spojená s týmito faktami:

1. Bez rozpočtovej konsolidácie (naplánovanej súčasnou vládou, t.j. zníženie deficitu verejných financií pod 3% HDP v roku 2013) by verejný dlh Slovenska presiahol udržateľnú úroveň 60% HDP už v roku 2013 a tým by porušil Pakt stability a rastu.
2. Splnenie naplánovanej konsolidácie a jej zmrazením po roku 2013 by verejný dlh SR presiahol udržateľnú úroveň 60% HDP až v roku 2023.
3. Dlhodobá stabilizácia verejných financií si vyžaduje dodržanie naplánovaného tempa konsolidácie, pokračovanie v konsolidácii po roku 2013 smerom k vyrovnanej bilancii (deficit by mal klesnúť na nulu).

(<http://blog.etrend.sk/inekomenty/2011/01/27/deficit-by-mal-klesnut-na-nulu/>)

Kríza spôsobila pokles výkonnosť ekonomiky, čo malo za následok zvyšovanie nezamestnanosti a silnejúci tlak na finančné prostriedky verejných rozpočtov pri odstraňovaní týchto negatív. Dochádza k zvyšovaniu verejných dlhov vo všetkých štátoch a preto je nevyhnutné, aby si všetky vlády uvedomili potrebu stabilizácie a zastavenia rastu verejných dlhov.

Zoznam použitej literatúry

1. Balko, L.: Základy Verejných financií. Trenčín. TnUAD, FSEV 2006. ISBN 80-8075-131-5
2. JANSKÝ, B. ,FABUŠ, M.: Riadenie dlhu a likvidity, In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov v roku 2009: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov, - Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. – ISBN 978-80-225-2838-2- S. 43 - 52 – elektronicky
3. Stratégia riadenia štátneho dlhu do roku 2006 on – line at: <http://www.ardal.sk/dokumenty/strategia.pdf>
4. Stratégia riadenia štátneho dlhu na roky 2007 – 2010, Aktualizácia 2008, on – line at: http://www.finance.gov.sk/Documents/Ifp/Strategia%20riadenia%20statneho%20dlhu/AS%20Riadenia%20SD_EUR.pdf
5. Zákon č. 386/2002 Z.z o štátnom dlhu a štátnych zárukách
6. <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=6991>
7. <http://www.ardal.sk/index.php?page=1>
8. <http://www.ardal.sk/>
9. <http://blog.etrend.sk/inekomenty/2011/01/27/deficit-by-mal-klesnut-na-nulu>
10. http://ec.europa.eu/economy_finance/sgp/pdf/20_scps/2009-10/01_programme/sk_2010-01-29_sp_sk.pdf
11. www.statistics.sk
12. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

⁶ http://ec.europa.eu/economy_finance/sgp/pdf/20_scps/2009-10/01_programme/sk_2010-01-29_sp_sk.pdf

Kontakt:

Ing. Boris Janský

Katedra ekonómie a ekonomiky
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
Email: boris.jansky@tnuni.sk

Ing. Karol Krajčo

Katedra ekonómie a ekonomiky
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
Email: karol.krajco@tnuni.sk

Mgr. Ľubica KREMPOVÁ

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PRÁCA S ODBORNÝM PREKLADOM V CUDZOM JAZYKU

lubica.krempova@stonline.sk

Abstrakt

Preklady to nie je len práca so slovníkom. Existujú termíny, ktoré sa v cieľových kultúrach nevyskytujú, alebo neexistujú v nej v takej forme ako ju my poznáme alebo majú úplne iné poslanie alebo obsah. Vo svojom príspevku sa orientujem na pojmy, ktoré sa v odborných slovníkoch nevyskytujú. V prvej časti sa chcem zamerať na ekonomické termíny, v druhej na právnickú terminológiu. Súčasne chcem poukázať na to, že ťažiskom prekladu a najmä problémov, s ním spojených, nie sú termíny, ale špecifické vetné štruktúry. Preto sa niektoré lexikálne jednotky dajú správne preložiť iba v súvislosti s kontextom.

Kľúčové slová: splynutie, zlúčenie alebo fúzia firiem, pobočka, filiálka a prevádzka podnikov, primárna a sekundárna platobná neschopnosť

Abstract

Translating isn't just working with a dictionary. There are terms which either do not exist in the target cultures, or do not exist there in such a form as we know it, or bear a completely different message or content. In my report I set myself on such terms which can't be found in professional dictionaries. In the first part I want to focus on economic terms, and on the legal terms in the second one. I also want to point out that the crucial part of a translation in general, as well as the problems that arise along translation, aren't really the terms themselves, but the specific lexical structures and collocations. That is why some lexical clauses can be translated only in a specific context.

Key words: merger of the companies, subsidiary, affiliated branch of a company and its operation, primary and secondary insolvency

1 Úvod

Odborný jazyk hospodárskeho a ekonomického zamerania je špecifický prostriedok dorozumievania. Umožňuje presné a jednoznačné dorozumievanie sa odborníkov určitej oblasti. Hospodársky jazyk je typický tým, že jeho terminológia čiastočne čerpá z hovorového jazyka, preto laikovi sa môže javiť odborný hospodársky text veľmi podobný hovorovému. Tým zložitejší je preklad odborného textu. Niektoré termíny totiž, ako ďalej na tento fakt poukážeme, chápe laik alebo odborník z inej branže celkom inak, ako to autor myslel. Pri preklade potom vzniká problém. Prekladateľ sa totiž v žiadnom prípade nemôže spoliehať na všeobecný výkladový slovník

V právnickom texte je terminológia pre prekladateľa zložitá z iného hľadiska. V mnohých prípadoch totiž nielen jednotlivé pojmy, ale aj vety, resp. odseky môžu byť správne preložené len určitým, právnickému jazyku relevantným štýlom. Nie je tu možné nijaké vybočenie, nijaké vysvetľovanie. Pojmy resp. výpovede strácajú presnosť a tým je preklad neadekvátny.

Nevyhnutné v odbornom jazyku teda je, aby východiskový a cieľový jazyk sprostredkovali rovnakú informáciu. Presnosť a precíznosť, resp. nezrozumiteľnosť a rozporupnosť sú základnými elementmi komunikačného prostriedku – odborného jazyka. Správny preklad právneho alebo ekonomického odborného textu nie je len otázkou dobrého prekladu, ale najmä pochopením významu jazyka a to nielen cudzieho ale aj vlastného.

Vo svojom príspevku by som sa chcela zmieniť o problémoch, s ktorými sa ako prekladateľka zo slovenského do nemeckého jazyka stretávam. Pri svojej práci používam prirodzene príslušné odborné slovníky. Musím podotknúť, že pri odbornom preklade sa dajú používať len veľké slovníky od erudovaných autorov, ktorí majú skúsenosti v odbore. Malé príručné slovníky totiž ani nemôžu pokryť celú oblasť, nájdeme v nich len ekvivalenty bez kontextov a preto sú pre našu prácu nepoužiteľné. Horšie je, že takýto problém má prekladateľ i s prekladovými slovníkmi na internete. Čo sa týka hospodárskej terminológie, má prekladateľ z nemčiny do slovenčiny i zo slovenčiny do nemčiny výborný Nemecko-slovenský i Slovensko-nemecký ekonomický slovník od autoriek doc.PhDr. Evy Ondrčkovej, CSc, doc. PhDr. Danuši Liškovej a PhDr. Jany Pospíšilovej (2001-2006), ktoré boli Jednotou prekladateľov a tlmočníkov v Prahe označené za najlepšie lexikologické dielo príslušných rokov, vydané na Slovensku. Existuje i rozsiahly *Nemecko-slovenský a slovensko-nemecký prekladateľský slovník Právo – ekonomika* od autorov Anna Krenčeyová – Ivan Krenčey, takže prekladateľ má z čoho čerpať. Na tomto mieste však treba poznamenať, ako veľmi osožná sa ukázala spolupráca prekladateľa s expertmi z katedier Ekonomickej univerzity, resp. s pracovníkmi bánk, niekedy si slovenskú verziu overujeme s pracovníkmi Jazykovedného ústavu SAV.

Vo svojom príspevku by som rada poukázala na dva problémy, ktoré súvisia so

- a) substantívnymi termínmi
- b) slovesnými termínmi, ktoré majú najmä v ekonomickom texte osobitné postavenie.

2 „Terminus technicus“ a odborné slovníky

„Terminus technicus“ má špecifickú funkciu v odbornom jazyku. Vyznačuje sa jednoznačnosťou a presnosťou, motivovanosťou, systémovosťou, ustálenosťou, derivatívnosťou. Tieto vlastnosti prekladateľa nútia, aby ich rešpektoval a každú lexému primerane preložil do cieľového jazyka. Ak to prekladateľ chce dosiahnuť, musí byť aspoň do istej miery erudovaný v príslušnom odbore. Rada by som uviedla niekoľko príkladov, ktoré som sa v praxi pri preklade odbornej terminológie vyskytujú.

Preklad termínu „Verschmelzung“ je napriek kvalitným odborným slovníkom na slovenskom trhu pomerne komplikovaný.

Všeobecný *Nemecko-slovenský slovník*. SPN Bratislava 1991 od autorov Márie Čiernej a kol. pre termín „Verschmelzung“ uvádza slovenský ekvivalent „splynutie, spojenie“.

V odbornom slovníku *Nemecko/slovenský ekonomický slovník*. SPN 2000, od PhDr. Evy Ondrčkovej, CSc, doc. PhDr. Danuši Liškovej a PhDr. Jany Pospíšilovej sa už pod týmto heslom „Verschmelzung“ uvádza „spojenie, splynutie (podnikov), fúzia“.

Nemecko-slovenský a slovensko-nemecký prekladateľský slovník Právo – ekonomika od autorov Anna Krenčeyová – Ivan Krenčey, 2004, prekladá „Verschmelzung“, keďže tu ide i o právne ekvivalenty ako: 1. fúzia, spojenie podnikov, zlúčenie podnikov 2. Verschmelzung durch Aufnahme – zlúčenie (spoločnosti s druhou) 3. Verschmelzung durch Neugründung –

fúzia založením novej spoločnosti 4. Verschmelzung durch Übernahme – fúzia pohlténím (jednej spoločnosti druhou).

Prekladateľ teda musí zvážiť, či ide o text všeobecný, úzko špecifický (ekonomický alebo právnický). Je teda konfrontovaný s otázkou, ktorý výraz si má vybrať.

Ak ide o text právnický, musíme sa oboznámiť so zákonnými normami, predpismi a nariadeniami, ktoré sú jazykovo ošetrené a termíny, ktoré tu nájdeme, môžeme považovať za existujúce a platné. Nahliadneme teda do Obchodného zákonníka č.513 a tento uvádza v § 69 bode 3 .

(3) Zlúčenie je postup, pri ktorom na základe zrušenia bez likvidácie dochádza k zániku jednej spoločnosti alebo viacerých spoločností, pričom imanie zanikajúcich spoločností prechádza na inú už jestvujúcu spoločnosť, ktorá sa tým stáva právnym nástupcom zanikajúcich spoločností. Splynutie je postup, pri ktorom na základe zrušenia bez likvidácie dochádza k zániku dvoch spoločností alebo viacerých spoločností, pričom imanie zanikajúcich spoločností prechádza na inú novozaloženú spoločnosť, ktorá sa svojím vznikom stáva právnym nástupcom zanikajúcich spoločností.

Podľa tohto paragrafu pri zlúčení prejde imanie na jednu už existujúcu spoločnosť a pri splynutí imanie prechádza na inú novozaloženú spoločnosť. Toto musíme na základe Obchodného zákonníka č.513/1991 Zb. z 5. novembra 1991 určite rozlišovať.

Z konzultácie s rakúskym právnikom sme sa dozvedeli nasledovné:

„Zlúčenie a splynutie spoločností v nemčine je vždy Verschmelzung. Zlúčenie je Verschmelzung durch Aufnahme, t.j. prijatie jednej zanikajúcej spoločnosti (aj viacerých) do druhej pretrvávajúcej spoločnosti a splynutie je Verschmelzung durch Neugründung, t.j. namiesto jednej zanikajúcej spoločnosti (alebo viacerých) sa založí jedna nová spoločnosť.“

Na to, aby sme zistili presný ekvivalent termínu v cieľovom jazyku, musíme často konzultovať danú problematiku s odborníkmi alebo sa obrátiť na zdroje, ktoré sú jazykovo a odborne kompetentné a prístupné.

2.1 „Niederlassung“, „Zweigniederlassung“, „Filiale“ a ich význam

Zamysleli sme sa nad tým, prečo je vo výpise z nemeckého Obchodného registra v jednom poličku pojem „Niederlassung“ aj „Zweigniederlassung“. Usudzujeme, že nemôže ísť o jeden a ten istý pojem, ani o synonymum, pretože prirodzená snaha autorov je vynechávať duplicitné termíny.

Handelsregister B des Amtsgerichts Hamburg **Abdruck** Nummer der Firma: **HRB 123456**

Abruf vom 10.11.2009 17:17 Seite 1 von 1

Nummer der Eintragung	a) Firma b) Sitz, Niederlassung, Geschäftsanschrift, Empfangsberechtigte, Zweigniederlassungen c) Gegenstand des Unternehmens	Grund- oder Stammkapital	a) Allgemeine Vertretungsregelung b) Vorstand, Leitungsorgan, geschäftsführende Direktoren, persönlich haftende Gesellschafter, Geschäftsführer, Vertretungsberechtigte und besondere Vertretungsbefugnis	Prokura
-----------------------	---	--------------------------	--	--------------

V snahe objasniť si tento problém siahneme po prvom z hore uvedených slovníkov. K termínu „Niederlassung“ uvádza - filiálka (priemyselného podniku alebo obchodu), pobočka. K pojmu „Zweigniederlassung“ je uvedené - obch. pobočka, filiálka. Nájdeme tu aj termín „Zweigstelle“ s totožným prekladom - pobočka, filiálka (banky, úradu). Pri pojme „Filiale“ uvádza prvý z uvedených slovníkov len – filiálka, druhý slovník – pobočka, filiálka, expozitúra a tretí slovník – filiálka, pobočka, závod dcérsky, závod odštepny.

Druhý z uvedených slovníkov pre „Niederlassung“ uvádza filiálka, pobočka, zastupiteľstvo, afilácia. K významu pojmu „Zweigniederlassung“ nás odkazuje na „Zweigstelle“. Pod týmto heslom uvádza - pobočka, filiálka.

V ďalšom slovníku „Niederlassung“ – filiálka, kolónia, obydlie, osada, pobočka, usadenie sa, zastúpenie, závod. Rozšírený výraz 2) „Niederlassung eines Industrieunternehmens“ – pobočka priemyselného podniku, 3) „Niederlassung gewerbliche“ prevádzka obchodná, závod priemyselný. Na strane 497 nájdeme pre „Zweigniederlassung“ – expozitúra, filiálka, závod odštepny.

Po konzultáciách aj s našou prekladateľskou obcou sme sa rozhodli preložiť termín „Niederlassung“ ako ‘pobočka’ (t.j. miestne od sídla oddelená časť podniku), „Zweigniederlassung“ ‘samostatná pobočka’ (t.j. s vlastným vedením) alebo tiež ‘expozitúra’ pri bankách, pri „Filiale“ sa uvádza ‘nesamostatná pobočka’, aj ‘prevádzka’ (t.j. pod vedením podniku).

Pri nazretí do Slovníka cudzích slov, SPN 1983 nájdeme vysvetlenie slova ‘filiálka’ dokonca ako odbočka ústavu, podniku a pod.

3 Sloveso a jeho úloha v ekonomickom a právnom texte

Slovesá majú v ekonomických a právnických textoch osobitnú úlohu. Stretávame sa často s tým, že sloveso, ktoré je v hovorovom jazyku konkrétne, má v odbornom jazyku inú funkciu, má dokonca úlohu modálneho alebo pomocného slovesa. Napr. sloveso „treffen“ znamená v hovorovom jazyku stretnúť niekoho, v ekonomickom texte však v spojení „Entscheidungen treffen“, ktoré prekladáme ako „rozhodnúť sa“, prakticky žiadnu úlohu nemá. Tento jav je pre nemčinu typický, pretože tu prevláda nominalizačná tendencia. Pri preklade do slovenčiny musíme dbať na to, aby sme tu pokiaľ možno používali slovesá, ktoré sú zasa typické pre slovenčinu. V nemecko-slovenskom slovníku Ondrčková a kol. ktorý sme už spomínali, sa vyskytujú heslá s mnohými kontextami. Uvedieme ešte pre ilustráciu sloveso „führen“. V tomto slovníku sú ekvivalenty:

Besprechungen führen – viesť rozhovory
bestimmte Waren im Sortiment führen – mať v sortimente určité tovary
Korrespondenz führen korešpondovať, dopisovať si
das Geschäft führen - riadiť obchod
Konto bei einer Bank führen- mať účet v banke
Mitarbeiter führen – viesť, usmernovať pracovníkov
Verhandlungen führen - rokovať
Vorsitz führen – predsedat’
Diese Ware führen wir nicht - Tento tovar nepredávame.

Nestačí nájsť si v slovníku pre toto sloveso ekvivalent „viesť“. Pre prekladateľa je nevyhnutné vybrať si práve ten ekvivalent, ktorý zo situácie vyplýva.

Ďalším príkladom je sloveso „wahrnehmen“:

Sloveso „wahrnehmen“ má v tomto slovníku tri možné významy a použitia:
jemandes Interessen wahrnehmen – rešpektovať záujmy niekoho
Interessen der Firma wahrnehmen – mať na zreteli, zastupovať záujmy firmy
einen Termin wahrnehmen – akceptovať termín ale
„einen Termin bei Gericht wahrnehmen“ znamená zúčastniť sa na súdnom pojednávaní

V ďalších slovníkoch možno nájsť aj:

eine Funktion wahrnehmen – zastávať funkciu

Ämter wahrnehmen – zastávať úrad

persönliche und berufliche Grenzen wahrnehmen – využiť svoje osobné a profesionálne hranice

wahrnehmen js Belange – zastupovať záujmy

Aufgaben der Aufsicht wahrnehmen – uskutočňovať dozor

Geräusche wahrnehmen – vnímať šum

Gelegenheiten wahrnehmen – využiť príležitosti.

Pre prehľadnosť sihame ešte po jednom z najväčších slovníkov, jednojazyčnom Wahrig Deutsches Wörterbuch, (1992). Má 1493 strán a tým sa stáva najrozsiahljším jednozväzkovým na trhu. Vyskytujú sa v ňom nielen pojmy v základnom tvare aj ale s nespočetnými obvyklými slovnými spojeniami. Tieto jazykové fenomény, kolokácie predstavujú v syntakticko-sémantickej rovine mnohé úskalía najmä pre cudzincov a pri ich nezvládnutí je neznalosť jazyka obzvlášť nápadná.

Napríklad sloveso „halten“ má len v tomto slovníku okrem základného významu držať, uchopiť asi šesťdesiat ďalších spojení.

Uvedieme aspoň niekoľko z nich:

zu Nahrungszwecken halten (Kanninchen, Hühner) - chovať hydinu, zajace

eine Zeitung halten – predplatiť si noviny

ein Kind gut halten – dobre sa starať o dieťa

sich an jemanden halten – obrátiť sa na niekoho

Für wie alt halten Sie mich? – Za akého starého ma považujete?

Er hält es mit den Mädchen – mám veľa milostných vzťahov s dievčatami

der Zug hält hier – vlak tu stojí

an sich halten – ovládať sa, zostať kludný

auf sich halten – starať sa o seba, svoje šaty

Frieden halten – zachovať mier

sich eine Mätresse halten – vydržiavať si milenku

Gericht halten – byť na súde

Hochzeit halten – sláviť svadbu

Maß halten – mať mieru (v niečom), byť striedmy

Mittagsschlaf halten – zdriemnuť si poobede

Ordnung halten – mať, udržiavať poriadok

Predigt halten – kázať (v kostole)

Rast halten – krátko si odpočinúť

eine Rede, einen Vortrag halten – mať reč, prednášať

Ruhe halten – zostať v klude, zachovať klud

Unterricht halten – vyučovať

Keďže je veľký počet ekvivalentov len pre toto jedno jediné sloveso, je nutné vychádzať z daného kontextu a na základe svojho úsudku si zvoliť vhodný pojem.

4 Termíny, ktoré sa v cieľovom jazyku nevyskytujú

Iný problém vzniká pri prekladoch pojmov, ktoré v inej kultúre neexistujú alebo neexistujú v takej forme, aby sme mohli nájsť vhodný ekvivalent. Toto sa týka napríklad aj ekonomického pojmu „primárna a sekundárna platobná neschopnosť“.

Aby sme našli vhodný ekvivalent v cieľovom jazyku, museli sme osloviť odbornú obec právnikov u nás aj v Rakúsku. Dozvedeli sme sa, že poznajú výraz „Zahlungsstockung“ a „Zahlungsunfähigkeit“, ktoré je ale treba prísne rozlišovať. „Zahlungsstockung“ je na rozdiel od „Zahlungsunfähigkeit“ len dočasná platobná neschopnosť. Môžeme o nej hovoriť, ak dlžník obstará potrebné prostriedky likvidity do troch týždňov. Je rozdiel tiež medzi skutočnou a hroziacou insolventnosťou.

Napríklad rakúske Insolvenčné právo nerozlišuje medzi primárnou a sekundárnou platobnou neschopnosťou ale medzi „Zahlungsunfähigkeit“ a „Überschuldung“, pričom „Überschuldung“ sa týka len osobných spoločností a právnických osôb. Ako prekladatelia nie sme kompetentní preskúmať účtovný stav a zisťovať, či je subjekt schopný vyrovnávať svoje záväzky do troch týždňov a keďže sa ani v Nemecku ani v Rakúsku platobná neschopnosť nerozlišuje takým istým spôsobom, môžeme sa prikloniť len k doslovnému prekladu a to „primäre und sekundäre Zahlungsunfähigkeit“.

4.1 Zradné slová

Osobitnú kategóriu v procese prekladateľstva predstavujú tzv. zradné slová, po nemecky „falsche Freunde“, anglicky „false Friends“. Sú to slová, ktoré znejú inak, než čo v skutočnosti znamenajú. Znáмым príkladom je slovo 'Blüte'. Znamená aj kvet, okvetie aj falšovanú bankovku.

Stretávame sa s nimi ale takmer na každom kroku. Napríklad 'Wohnmaschine' je pejoratívne pomenovanie činžiakov ako králikární,

alebo 'Einspanner' je aj záprah s jedným koňom, aj Viedenská káva, aj byt s jedným bytom na poschodí.

'Wasserhose' je vodná smršť, 'Windhose' veterná smršť, tornádo.

'Reiter' poznáme ako jazdec, je to ale aj posuvná rozpera, aj posuvný kontakt.

'Dachgesellschaft' je holdingová, materská spoločnosť, zastrešujúca spoločnosť.

'Mondlandschaft nie je len mesačná krajina ale aj primerané pomenovanie pre zdevastovanú krajinu, v ktorej sa nič neurodí.

Na tieto zradné slová je treba mimoriadne upozorniť, lebo predstavujú ozajstnú výzvu pri úspešnom zvládnutí prekladu.

5 Záver

Uviedli sme len niekoľko príkladov, ktoré dokumentujú, že prekladateľ musí byť kompetentný a zodpovedný v prístupe k danému textu. Musí rešpektovať hospodársky resp. právny stav príslušnej krajiny, jazykovedné zákonitosti oboch jazykov a pritom dbať i na zákonitosti štylistiky. Aby sa predišlo niekedy závažným chybám a omylom, vyžaduje si to okrem dobrej literatúry, v našom prípade slovníkov i odbornú bibliografiu. To však nestačí. Úzka spolupráca medzi odborníkmi, konzultantmi je tiež nevyhnutná. Málokto prekladateľ je zároveň aj vyštudovaný právnik, lekár, chemik alebo fyzik. Veľmi podporná je aj prekladateľská obec a rôzne prekladateľské združenia a spolky, keďže spolupráca v úzkom kruhu prekladateľov existuje aj na internete vo fóre Poradňa.

Naším zámerom bolo i poukázať na niektoré javy, ktoré sa pri prekladaní odborných textov často vyskytujú a pripravujú prekladateľom ťažké rozhodovania.

Zoznam použitej literatúry

1. Čierna, M., Géze, E., Juríková M., Menke, E. (1991): *Nemecko-slovenský slovník..* Bratislava : SPN.
2. Gromová, E. (2009): *Úvod do translatológie.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
3. Guniš, S. (2010): *Praktické skúsenosti s terminológiou v oblasti bankovej regulácie.* Anapress Bratislava 2010: Studia Translatologica Bratislavensia
Odborný preklad 5, Terminológia bankovníctva a finančníctva v súvislosti s prechodom na euro Budmerice.
4. Krenčeyová, A. – Krenčey, I., KRENČEY, (2004): *Nemecko-slovenský a slovensko-nemecký prekladateľský slovník Právo – ekonomika.* CCJ- Bratislava: Fremdsprachenzentrum
5. Lišková, D. (2010): *Peniaze-banky-burzy.* Anapress Bratislava: Studia Translatologica Bratislavensia
Odborný preklad 5, Terminológia bankovníctva a finančníctva v súvislosti s prechodom na euro Budmerice.
6. PhDr. Ondrčková, E., CSc, doc. PhDr. Lišková, D., PhDr. Pospíšilová, J. (2000): *Nemecko/slovenský ekonomický slovník.* Bratislava: SPN.
7. Wahrig, G. (1992): *Deutsches Wörterbuch:* Bertelsmann Lexikon Verlag.

Kontakt:

Lubica Kremková Mgr.

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1, Bratislava 85235
e-mail: lubica.krempova@stonline.sk

Mgr. Lucia KUŽMOVÁ

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**SLOVENSKÁ BILATERÁLNA DIPLOMACIA A PRACOVNÝ TRH
V KONTEXTE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE. NOVÉ LEGISLATÍVNE
OPATRENIA V RAKÚSKU ZAVEDENÉ PRI OTVORENÍ
PRACOVNÉHO TRHU K 1.5.2011**

lucia.kuzmova@euba.sk

Abstrakt

Európsky integračný proces vedie k tzv. „europeizácii“ zahraničnej politiky a diplomacie v rámci EÚ. Napriek tomu bilaterálna diplomacia nestráca na význame. Politicko-legislatívne a ekonomicko-informačné funkcie v rámci hospodárskej diplomacie sú významné nástroje bilaterálnej diplomacie. Hlavné úlohy takýchto aktivít sú popísané v prvej časti článku spolu so slovensko-rakúskou bilaterálnou diplomaciou a legislatívnymi opatreniami, ktoré boli prijaté rakúskou vládou na ochranu vlastného pracovného trhu. Druhá časť článku sa venuje pracovným obmedzeniam v EÚ pre nové členské krajiny počas prechodných období, ukončeniu pracovných obmedzení v Nemecku a Rakúsku pre slovenských občanov a vybraným informáciám o rakúskom a nemeckom pracovnom trhu.

Kľúčové slová: bilaterálna diplomacia, pracovný trh, politicko-legislatívna funkcia, ekonomicko-informačná funkcia, voľný pohyb zamestnancov, rakúsky a nemecký pracovný trh.

Abstract

The European integration process leads to so called „europeization” of foreign policy and diplomacy within EU. In spite of that the bilateral diplomacy has not lost its importance. Political-legislative and economic-information functions in the frame of commercial diplomacy are important functions of the bilateral diplomacy. Current tasks of such activities directed to labour market are described in the first part of the article together with the Slovak-Austrian bilateral diplomacy and the legislative measures taken by the Austrian government to protect its labour market. The second part of the article is devoted to the work restrictions in EU for the new member states within the transitional measures, to ending of work restrictions for Slovak nationals in Germany and Austria and to selected information about the Austrian and German labour markets.

Key words: bilateral diplomacy, labour market, political-legislative function, economic-information function, transitional measures, free movement of workers, Austrian and German labour markets.

1 Úvod

V Európe prebieha medzi štátmi rozsiahly proces spájania sa suverénnych štátov do vyššieho celku s vysokým stupňom integrácie - Európskej únie (EÚ). Napriek európskej integrácii súčasné turbulencie na svetových finančných trhoch zneisťujú predvídateľnosť vývoja hospodárstva jednak v jednotlivých krajinách, jednak celej EÚ a negatívne pôsobia na spoločnú európsku, ale aj domácu ekonomiku jednotlivých štátov. Štáty riešia bankroty a reštrukturalizácie podnikov a s tým spojené otázky pracovného trhu a zamestnanosti. V domácich krajinách EÚ vzniká otázka ako riešiť pracovný trh a s ním súvisiace sociálne otázky. Ukazuje sa, že riešením by mohol byť flexibilný pracovný trh kombinovaný s takou mierou istoty, ktorá vyhovuje potrebám zamestnancov, ale aj zamestnávateľov a liberalizácia pracovného trhu v rámci EÚ. Reakciou EÚ na globalizačné výzvy je obnovená Lisabonská stratégia rastu a zamestnanosti (*D4*), ktorá poukazuje na skutočnosť, že je potrebné riešiť flexibilitu trhu práce, organizáciu práce, pracovno-právne vzťahy, ako aj sociálne istoty zamestnancov (welfare systémy) a migráciu.

2 Slovensko-rakúska bilaterálna diplomacia v súvislosti s otvorením pracovného trhu v Rakúsku

S procesom integrácie sú spojené aj rastúce kompetencie EÚ a čoraz väčší počet agend, ktoré EÚ rieši. „Prax však ukazuje, že nie všetky agendy je možné riešiť len od rokovacieho stola v Bruseli, niektoré agendy je vhodnejšie riešiť bilaterálne“ (Pajtinka, 2005: 5). Existujú aj agendy, ktoré sú iniciované EÚ a prechodne sa stávajú aj bilaterálnymi agendami. Liberalizácia pracovného trhu je agendou, ktorej riešenie sa začalo v Bruseli, súvisí s prechodnými obmedzeniami, ktoré boli akceptované pri pristúpení nových členských krajín do pôvodnej EÚ-15¹. Pri ukončení prechodných období pre Slovensko vznikol problém, ktorý vyústil do slovensko-rakúskych bilaterálnych rokovaní.

E. Pajtinka vo svojej práci (2007: 59) sformuloval nasledujúcich šesť hlavných záujmových oblastí hospodárskej diplomacie, ktoré sú dôležité aj pre bilaterálnu diplomaciu v EÚ:

- 1) podpora a rozvoj obchodných vzťahov,
- 2) podpora investícií,
- 3) **ekonomicko-informačná funkcia**
- 4) **politicko-legislatívna funkcia,**
- 5) asistencia pri poskytovaní rozvojovej pomoci,
- 6) propagácia štátu

Ekonomicko-informačné funkcie pokrývajú informovanie podnikateľských subjektov o možnostiach investovania, podnikania a uzatvárania obchodných kontraktov v cudzine. **Politicko-legislatívne funkcie** hospodárskej diplomacie zahŕňajú v sebe aktivity diplomatických orgánov, zamerané na vytváranie čo najvhodnejšieho právneho rámca pre realizáciu domácich podnikateľských subjektov v prijímajúcom štáte. Ide o procesy, ktoré sa podieľajú na ovplyvňovaní relevantnej vnútroštátnej legislatívy (napríklad zákonov).

Popísané funkcie sú dôležité v rámci „intra-európskej“ bilaterálnej diplomacie. Úlohou zastupiteľských úradov je odborne, aktuálne a dôveryhodne informovať domovskú krajinu o dianí v hostiteľskej krajine. Ide najmä o záležitosti, ktoré majú dopad na domovskú, vysielajúcu krajinu, jej záujmy a jej občanov. Diplomati na zastupiteľských úradoch majú

¹ Belgicko, Dánsko, Nemecko, Rakúsko, Fínsko, Francúzsko, Írsko, Taliansko, Luxembursko, Holandsko, Grécko, Spojené kráľovstvo, Španielsko, Švédsko, Portugalsko

dobré možnosti pre plnenie týchto úloh. Pohybujú sa v prostredí hostiteľskej krajiny a mali by dobre poznať miestne kultúrno-politické prostredie. Je dôležité, aby diplomati boli schopní komunikovať s verejnosťou v prijímajúcej, t.j. hostiteľskej krajine „**jazykovo a kultúrne zrozumiteľným spôsobom**“, pri plnení svojich úloh. Pracovníci v diplomacii musia byť pre svoju prácu dobre jazykovo pripravení, čo je mimoriadne dôležité najmä pre európske štáty, kde jednotlivé štáty sú si kultúrne, geograficky a politicky blízke, ale **jazykovo nie sú homogénnym útvarom**. Dokonca, čo sa týka podpory investícií, napriek integrácii, jednotlivé štáty EÚ stále medzi sebou súperia, sú konkurentmi, preto sa aj hospodárske záležitosti riešia predovšetkým bilaterálne.

Na ekonomické vzťahy medzi štátmi má vplyv okrem vnútroštátnej legislatívy príslušných krajín aj medzinárodná legislatíva. Vzájomné vzťahy štátov môžu byť regulované aj medzinárodným právom, prostredníctvom medzinárodných zmlúv. V členských štátoch EÚ je veľká časť medzinárodných ekonomických vzťahov upravená multilaterálnymi zmluvami. Môže sa stať, že takáto regulácia, na jednej strane, zužuje priestor hospodárskej diplomacie v bilaterálnom kontexte, pretože sú štáty pri svojich zmluvách limitované svojimi multilaterálnymi záväzkami. Na druhej strane však multilaterálne dohody môžu pomôcť, keď vznikne situácia, že niektorý štát pri riešení svojej vnútroštátnej legislatívy nedodrжал, prípadne v snahe chrániť svoje vlastné záujmy a trhy, prekročil rámec multilaterálnej dohody. Ako príklad využitia ekonomicko-informačnej a politicko-legislatívnej funkcie v bilaterálnej diplomacii sú slovensko-rakúske bilaterálne rokovania, ktoré sa konali v súvislosti s otvorením pracovného trhu v Rakúsku k 1.5. 2011 a legislatívnymi úpravami, ktoré Rakúsko zaviedlo.

Od 1. 5. 2011 sa aj pre krajiny EÚ-8², a teda aj pre slovenských občanov, otvorili posledné dva pracovné trhy v rámci EÚ – v Nemecku a Rakúsku. Krátko pred ukončením tretej etapy však v Rakúsku vstúpili do platnosti nové legislatívne predpisy, zákon o boji proti mzdovému a sociálnemu dumpingu (Lohn- und Sozialdumping-Bekämpfungsgesetz, LSDB), novelizoval sa vykonávací zákon o právach plynúcich z pracovných zmlúv (Arbeitsvertragsrechts-Anpassungsgesetz, AVRAG (nové ustanovenia v AVRAG, §7d - §7m)) (D6), (Serles, 2011). Napriek tomu, že sa zákon dotýka všetkých členských štátov, vyvolal reakcie najmä na slovenskej strane a vyústil do následných bilaterálnych rokovaní medzi Rakúskom a Slovenskom a to, na úrovni ministrov hospodárstva. Bilaterálne rokovania zatiaľ nepriniesli výsledky, napriek tomu rakúska aj slovenská strana vyjadrili snahu pokračovať v bilaterálnych riešeniach názorových rozdielov. Zároveň však Slovensko, chápe nové legislatívne zmeny Rakúska ako „výrazne vybočenie Rakúska zo spoločnej snahy členských štátov o vytvorenie jednotného pracovného trhu v EÚ“³. Slovensko chce, aby opodstatnenosť rakúskych legislatívnych úprav posúdila aj EÚ. Okrem bilaterálnych rokovaní ministrov, na tento problém reagoval aj predseda Výboru pre európske záležitosti NR SR. „Otvoreným listom“⁴ požiadal rakúskeho veľvyslancu na Slovensku o pomoc a zároveň, keďže ide o agendu EÚ, oslovil aj zastúpenie Európskej komisie v SR vo veci posúdenia súladu zákona s európskou legislatívou, čím agendu posunul opäť na multilaterálnu úroveň.

Z analýzy legislatívnych opatrení, ktoré Rakúsko na ochranu svojho pracovného trhu podniklo, vyplýva, že Rakúsko vidí najväčšiu hrozbu v tzv. „vysielaných pracovníkoch“. Ak zahraničná firma vyšle svojich pracovníkov na určitú dobu pracovať do Rakúska, musí týmto

² EÚ-10 (Česko, Slovensko, Slovinsko, Poľsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Estónsko, Cyprus, Malta), EÚ-8 (EÚ-10 bez Malty a Cypru)

³ <http://www.finance.sk/spravy/finance/52653-otvaranie-pracovneho-trhu-v-rakusku-sa-miskovovi-nepozdava/> [posledný prístup 25. 5. 2011]

⁴ <http://www.pluska.sk/slovensko/politika/stefanec-ziada-prehodnotenie-obmezenia-zamestnancov.html> [posledný prístup 25. 5. 2011]

zamestnancom dať mzdu odpovedajúcu úrovni minimálnej mzdy stanovenú kolektívnou zmluvou v danej brandži v Rakúsku. Mzdy a sociálne vymoženosti sú v krajinách ako Slovensko, Česko a Maďarsko podstatne nižšie ako v Rakúsku, to znamená, zahraničné firmy by v Rakúsku s ohľadom na nižšie náklady na zamestnancov mohli byť lacnejšie, ako rakúske firmy. Rakúsko však prijalo legislatívne úpravy, aby zahraničné firmy nemali takúto výhodu voči rakúskym firmám. Okrem požiadavky na rakúsku minimálnu mzdu a sociálne zabezpečenie (dovolenka, pracovná doba a pod.), legislatívne úpravy zahŕňajú aj prísne kontroly a opatrenia na ich dodržiavanie. Za nedodržanie sú stanovené vysoké pokuty. Zároveň existuje povinnosť, mať pre kontroly aj niektoré doklady (ako napr. pracovná zmluva, výplatná páska, kolektívna zmluva a pod.) v nemeckom jazyku, čo bude administratívne zaťažovať zahraničných zamestnávateľov, ktorí vyšlú svojich pracovníkov do Rakúska. Úpravy by sa mohli dotknúť aj slovenských pracovníkov, ktorých firmy vysielajú na rôzne dlhodobé školenia, stáže a vzdelávacie programy, čo by mohlo mať negatívny vplyv na vzdelávanie a zvyšovanie kvalifikácie slovenských občanov, ktorí pracujú v medzinárodných firmách. Ďalším obmedzením sú rakúske regionálne komory. V Rakúsku funguje systém na základe ktorého musia byť pracovníci niektorých profesií združení v komorách. Rakúske regionálne komory majú veľkú silu a môže sa stať, že nastaví pravidlá tak, že cudzinec ich nebude schopný plniť. S ohľadom na geografickú blízkosť Viedeň – Bratislava sa ukazuje, že legislatívne úpravy pravdepodobne najviac postihujú slovenské firmy, preto Slovensko reagovalo vyššie spomenutými aktivitami. Tieto legislatívne úpravy boli prijaté napriek tomu, že analýzy rakúskeho ústavu pre hospodársky výskum WIFO (3), ktoré boli vypracované na objednávku spolkového ministerstva sociálnych vecí potvrdzujú, že po 1.5. 2011 príde do Rakúska len málo nových migrantov zo Slovenska, Česka a Maďarska. Migranti, ktorí do Rakúska prídu budú predovšetkým migranti s odbornou kvalifikáciou. Avšak môže sa stať, že s rastúcou životnou úrovňou v domovských krajinách bude ich počet klesať. Podľa prieskumov ústavu, zo záujemcov o zamestnanie, chce v Rakúsku pracovať asi 40 % sezónne. Ide najmä o stavbárov, opatrovateľov, reštauračný personál, pracovníkov v poľnohospodárstve a lesníctve, prípadne spracovateľskom priemysle. Motívom záujmu sú vyššie zárobky a vyššia životná úroveň v zahraničí. Podľa WIFO sa očakáva, že stále bude najviac tzv. „pendlers/commuters“, t.j. ľudí, ktorí budú denne cestovať z domu do zamestnania do Rakúska. Ide o ľudí z prihraničných oblastí susedných krajín, zo Slovenska, Maďarska, Česka a Slovinska. To však v prípade Slovenska predstavuje aj obyvateľov hlavného mesta, ktoré sa nachádza v blízkosti rakúskych hraníc.

3 Pracovný trh v EÚ a pracovné obmedzenia po rozšírení EÚ v 2004

Z ekonomického pohľadu existuje veľa argumentov pre voľný pohyb pracovnej sily. Flexibilný pracovný trh zabezpečuje účinnú distribúciu práce vo všetkých krajinách EÚ a zvyšuje HDP v EÚ. Samoregulácia pracovného trhu postupne a optimálne prispôsobuje migráciu, napr. z nových členských krajín do štátov s rozvinutou ekonomikou. Dobrovoľná migrácia za prácou sa realizuje presne dovtedy, pokiaľ je výhodná aj pre potenciálnych migrantov, aj pre dotknuté ekonomiky. Individuálne migračné rozhodnutia sú primárne založené na mzdových rozdieloch v domácej a hostiteľskej krajine, upravené o náklady na cestovanie a iné nevýhody, ktoré vznikajú zo života a práce v cudzom prostredí. Ak mzdové rozdiely adekvátne odrážajú produktivitu hostiteľskej krajiny nad domácou, voľná migrácia vedie k najlepšej distribúcii práce v dotknutých krajinách. Ak produktivita práce a mzdy v krajinách strednej a východnej Európy budú rásť, s postupujúcou transformáciou a EÚ integráciou, motivácia pracovať v západnej Európe zoslabne a počet osôb, pre ktorých mzdové rozdiely prevýšia náklady na život v zahraničí, sa zníži. Z týchto úvah plynie, že

pracovná mobilita je optimálnou stratégiou pre systém transformácie EÚ a integráciu krajín strednej a východnej Európy z ktorých Nemecko, Rakúsko a iné krajiny EÚ môžu profitovať.

Migrácia vznikajúca vplyvom otvorenia európskeho pracovného trhu medzi krajinami EÚ je odlišná, ako migrácia s ktorou majú skúsenosti krajiny ako sú USA, Kanada, Austrália, alebo Nový Zéland. Európska migrácia sa správa iným spôsobom. V hore uvedených krajinách ide najmä o migráciu trvalú, pokiaľ v Európe sa veľká časť migrantov môže označiť za „dochádzajúcich“. Líšia sa iba frekvenciou svojich ciest domov, ktorá je v niektorých prípadoch denná, alebo týždenná, ale bežne aspoň jeden až niekoľkokrát za rok. Okrem toho väčšina z migrantov ostáva pracovať v hostiteľskej krajine iba niekoľko rokov, a potom sa vráti späť domov, do svojej domovskej krajiny. Štúdie o nemeckej migrácii ukazujú, že po 10 rokoch ostáva žiť v Nemecku iba 40%, a po 25 rokoch už iba 30% ((Sinn, Werding, 2001).

Ďalšia špecifická črta migrácie v Európe je, že pri migrácii sa zohľadňuje aj krajina pôvodu migranta. Pokiaľ migrácia z krajín mimo EÚ je vo všetkých krajinách EÚ prísne kontrolovaná a limitovaná, migranti so svojimi rodinami z krajín EÚ sa tešia v princípe voľnému pohybu cez hranice. Migrácia v rámci EÚ nemôže byť priamo kontrolovaná, závisí iba na individuálnej situácii migranta, ako je napr. príjmová situácia, stav na pracovnom trhu, právne regulácie, alebo nezamestnanosť.

Pred rozšírením EÚ o 10 nových členských krajín v roku 2004, pôvodné členské krajiny EÚ riešili situáciu, ktorá vznikne po pristúpení nových členských krajín. Dôsledne skúmali najmä dopad na svoje **pracovné trhy**, s ktorými sú prepojené aj **sociálne systémy**. Tieto štúdie ukázali, že najväčšie množstvo migrantov môže očakávať **Nemecko a Rakúsko**. Okrem lepšie platených pracovných príležitosti, dôvodom pre migráciu by mohli byť aj sociálne zabezpečenie v týchto krajinách, geografická blízkosť a jazyk krajiny, ako aj jazykové znalosti potenciálnych migrantov. Údaje jednej z takýchto prognóz sú aj v Tabuľke č.1. Sú v nej uvedené sumárne počty migrantov z nových krajín EÚ-12 do jednotlivých pôvodných členských krajín EÚ-15, za vybrané roky, v období 2002-2030. Je to scenár, aký by mohol nastať, ak by staré členské krajiny úplne otvorili aj svoj pracovný trh, pre nové členské krajiny, pri ich pristúpení k EÚ-15 (Kunz, 2002).

Tabuľka č.1 „Odhadovaný počet migrantov z krajín EÚ-12 do EÚ-15, ak by prístup na pracovný trh bol voľný od začiatku pristúpenia krajín do EÚ“

Krajina	Počty migrantov z EÚ-12 v roku 1998	2002	2005	2010	2020	2030
	Rakúsko	103 000	146 026	239 982	351 013	449 318
Belgicko	10 773	14 646	25 100	36 713	46 995	49 151
Dánsko	8 863	12 049	20 650	30 204	38 663	40 437
Fínsko	11 985	16 293	27 924	40 844	52 382	54 681
Francúzsko	22 000	29 908	51 258	74 974	95 971	100 374
Nemecko	554 869	754 329	1 292 799	1 890 933	2 420 513	2 531 556
Grécko	20 131	27 368	49 904	68 604	87 818	91 846
Írsko	200	272	466	682	872	912
Taliansko	34 490	46 888	80 359	117 538	150 456	157 359
Luxembursko	700	952	1 631	2 386	3 054	3 194
Holandsko	9 606	13 059	22 381	32 736	41 904	43 827
Portugalsko	781	1 062	1 820	2 662	3 407	3 563
Španielsko	10 539	14 327	24 555	35 916	45 974	48 084
Švédsko	26 191	35 606	61 023	89 256	114 253	119 495
VB	39 000	53 019	90 867	132 908	170 130	177 935
EÚ-15	853 128	1 165 804	1 990 719	2 907 369	3 721 710	3 892 345

Z údajov je vidieť, že najväčší nápor migrantov mal zasiahnuť najmä Nemecko a Rakúsko. Vážnou hrozbou pre tieto krajiny sa stali susedné krajiny. Geografická blízkosť Poľska a Česka k Nemecku, Česka, Slovenska, Maďarska a Slovinska k Rakúsku, ako aj znalosti nemeckého jazyka a kultúrna prepojenosť krajín mohli významne ovplyvniť „geografickú mobilitu“ migrantov z týchto susediacich krajín. Analýzy zároveň ukázali, že problémom pre Nemecko a Rakúsko nebudú len počty migrácie, **ale aj existujúce sociálne a právne faktory, ktoré sú s migráciou spojené.**

Krajiny pôvodnej EÚ-15 mali do 1.5. 2004 medzi sebou otvorený pracovný trh. Občan jednej členskej krajiny mohol bez obmedzenia pracovať v ktorejkoľvek inej členskej krajine EÚ. V roku 2004 sa EÚ rozšírila o 10 nových členských štátov. Pre takéto veľké rozšírenie museli vlády pôvodných členských krajín nájsť podporu aj u obyvateľstva vlastných krajín, preto rozšírenie EÚ sprevádzali pracovné reštrikcie pre nové členské krajiny. **Pri pristúpení nových členských krajín si pôvodné členské krajiny dohodli ochranu svojich pracovných trhov vo forme tzv. prechodných období,** ktoré 8 pristupujúcich krajín akceptovalo dodatkami v Zmluve o pristúpení k EÚ. Tieto opatrenia sa nevzťahovali na Cyprus a Maltu, preto ďalej miesto EÚ-10, budem hovoriť o EÚ-8. Podľa ustanovení zmluvy o pristúpení si mohli pôvodné členské štáty EÚ, v rámci flexibilného modelu („2+3+2“), uplatniť prechodné opatrenia. Tieto opatrenia sa týkali prístupu občanov zo štátov strednej a východnej Európy na pracovné trhy pôvodných členských štátov. Podobné prechodné opatrenia už boli v platnosti, keď sa EÚ rozširovala o južné krajiny (napr. Grécko (1981), Španielsko a Portugalsko (1986)). Prechodné obdobia mali slúžiť ako prostriedok regulácie a ochrany domáceho trhu práce v pôvodných členských štátoch EÚ. Uplatňovanie prechodného obdobia nemohlo brániť v migrácii občanov z pristupujúcich členských štátov EÚ na teritórium pôvodných krajín. Občania nových krajín však mali **zamedzený prístup, na prechodný čas, maximálne sedem rokov, na ich pracovné trhy.** Pôvodným členským krajinám EÚ prechodné obdobia umožnili regulovať vstup občanov z nových členských krajín na svoj domáci trh práce a predísť možným negatívnym dopadom. V krajinách, ktoré prijali prechodné opatrenia, mohli občania z nových členských krajín získať prácu len na základe **pracovného povolenia.**

Prechodné obdobie sa delilo na 3 samostatné etapy „2+3+2“

- 1. etapa – 1. 5. 2004 do 30. 4. 2006
- 2. etapa – 1. 5. 2006 do 30. 4. 2009
- 3. etapa – 1. 5. 2009 do 30. 4. 2011

Podľa Prílohy XIV Zmluvy o pristúpení Slovenska k EÚ (D5) zákaz nemohol spôsobiť zhoršenie vtedy existujúceho stavu. Prístupová zmluva ukladala členským štátom **rozšíriť právo na prístup na trh práce a nerušiť už udelené práva.** Ak členská krajina uplatnila prechodné obdobie, zostali zachované ustanovenia z bilaterálnych dohôd o vzájomnom zamestnávaní počas celého prechodného obdobia, ak takéto bilaterálne dohody existovali⁵. Okrem toho sa uplatnilo aj „**pravidlo preferencie**“, čo znamenalo, že pri pracovných miestach ponúkaných pre cudzincov museli občania pristupujúcich štátov dostať prednosť pred občanmi z nečlenských štátov EÚ. Voľný prístup na svoj pracovný trh po pristúpení umožnili všetkým občanom EÚ nové členské štáty EÚ. Z pôvodných členských štátov EÚ to boli Švédsko, Veľká Británia a Írsko. Veľká Británia však sprísnila prístup k sociálnym dávkam a pre pracovníkov zaviedla povinnosť registrácie sa do 30 dní od začatia zamestnania v Programe registrácie pracovníkov⁶. Rovnako Írsko sprísnilo prístup k sociálnym dávkam

⁵ Platné bilaterálne dohody medzi vládami Nemecka a Slovenska

<http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=333>

⁶ Workers Registration Scheme (WRS)

pre občanov všetkých členských krajín. Pred uplynutím prvej etapy prechodného obdobia mali staré členské krajiny povinnosť preskúmať opodstatnenosť zavedených reštriktívnych opatrení a rozhodnúť o zmiernení, resp. liberalizovaní podmienok prístupu na svoj trh práce. Začiatkom, alebo počas druhej etapy, po preskúmaní svojich trhov práce, väčšina pôvodných členských krajín EÚ prehodnotila svoje obmedzenia a umožnila ôsmim novým členským krajinám čiastočný a následne úplný prístup na svoj pracovný trh. Pôvodné členské krajiny, ktoré sa rozhodli predĺžiť reštriktívne opatrenia aj po druhej etape, o ďalšie dva roky, tak mohli urobiť iba v prípade hrozby vážnych narušení svojich trhov práce, maximálne však do 30. apríla 2011. Aj po druhej etape, **Nemecko a Rakúsko**, považovali svoje trhy práce za tak vysoko ohrozené v dôsledku prílevu lacnej pracovnej sily, že sa rozhodli neotvoriť svoje trhy práce pre občanov z EÚ-8 ani v tretej etape. Ani v rokoch 2009 - 2011 nezrušili obmedzenia. Ďalší dôvod, ktorý uvádzali, boli aj dôsledky hospodárskej krízy vo vlastných krajinách v tomto období.

4 Vybrané informácie o rakúskom trhu práce

Rakúsky pracovný trh je historicky tzv. „Gastarbeitersystem“. Mobilita pracovnej sily v Rakúsku je ovplyvnená jednak mobilitou pracovnej sily v EÚ-15, ale aj mobilitou pracovnej sily z krajín mimo EÚ. Po pristúpení nových členských krajín do EÚ-15 aj riadenou pracovnou mobilitou migrantov z týchto krajín. Ďalší faktor, ktorý ovplyvňuje rakúsky trh práce je, že Rakúsko buduje tzv. „znalostnú spoločnosť“, z čoho vyplýva aj vysoká požiadavka na kvalifikovaných pracovníkov, ktorý si Rakúsko nedokáže pokryť vlastnou pracovnou silou. Podľa štatistík na rakúskom trhu práce je veľký dopyt po nasledujúcich typoch pracovníkov:

- vysoko kvalifikovaných
- stredne kvalifikovaných so zručnosťami, odbornosťou a praxou
- vysoko a stredne kvalifikovaných na pozície, pre ktoré na rakúskom pracovnom trhu neexistuje rakúska pracovná sila.

Podľa štatistických informácií, veľkým problémom rakúskej populácie je aj jej starnutie. V rokoch 2008 – 2050, by mal vzrásť počet obyvateľov o 14% , v rovnakom období by sa mal počet ľudí nad 60 rokov zvýšiť o 11,6%, pričom počet pracujúcej populácie by sa mal znížiť o 2,2%. Rakúsko vidí potrebu imigrácie najmä po roku 2020, keď generácia „baby boomu“ bude dosahovať penzijný vek (4) Toto sú dôvody, prečo rakúsky pracovný trh vykazuje zreteľný záujem o mladých migrantov. Z migrantov, ktorí prichádzajú na pracovné trhy pôvodných členských štátov EÚ tvoria 63% migranti vo veku 15-34 rokov, 26,8 % vo veku 35-49 rokov a iba 10,2 % vo veku 50-64 rokov (6). Rakúsko má záujem o čo najviac mladých a vzdelaných migrantov, dokonca aj z krajín mimo EÚ, čím sa snaží o zmenu štruktúry a omladenie svojho obyvateľstva. Rakúska vláda v roku 2010 na podporu migrácie mimo krajín EÚ vytvorila systém červeno-bielo-červených kariet, podľa farieb štátnej vlajky. Systém je podobný americkému systému „zelenej karty“.

V rakúskej spoločnosti v súčasnosti existujú rozdielne názory a postoje, čo sa týka migrácie a zamestnávania migrantov. Rozdielne postoje medzi asociáciami zamestnávateľov a asociáciami zamestnancov sa prejavujú najmä v názoroch na mzdy a sociálny dumping, v požiadavkách na znalosť jazyka a integráciu migrantov už žijúcich v Rakúsku, čo súvisí aj s ich vzdelávaním. Výsledkom rozdielných záujmov sú aj rozdielne politiky. Na jednej strane Rakúsko podporuje migráciu, najmä vysokokvalifikovaných, ale aj vzdelávanie nízko kvalifikovanej migrácie, ktorá už na rakúskom pracovnom trhu je. Na druhej strane sa

rôznymi legislatívnymi opatreniami snaží chrániť svoj pracovný trh. Takouto ochranou sú aj legislatívne zmeny k 1.5.2011.

Podľa niektorých modelov Rakúsko očakávalo za 10 rokov od prístupu nových členských krajín do EÚ okolo 156 000 migrantov. Podľa údajov z roku 2009, aj v súvislosti s obmedzeniami pre migrantov z krajín EÚ-12, bolo podstatne menej migrantov z EÚ-12, ako z krajín EÚ-15. Podľa prognóz mala byť migrácia zo Slovenska 30 000 – 46 800 migrantov, avšak z toho 19 700 – 20 600 mali byť tzv. „pendlers/commuters“ (dochádzajúci do Rakúska denne) (Tabuľka č. 2, zdroj 5). Čo sa týka pracujúcich migrantov zo Slovenska v roku 2009 ich bolo 14 346, z toho bolo 4 131 mužov a 9 305 žien. Zo žien väčšina pracovala v súkromnej sfére ako opatrovatelky (5).

Tabuľka č. 2

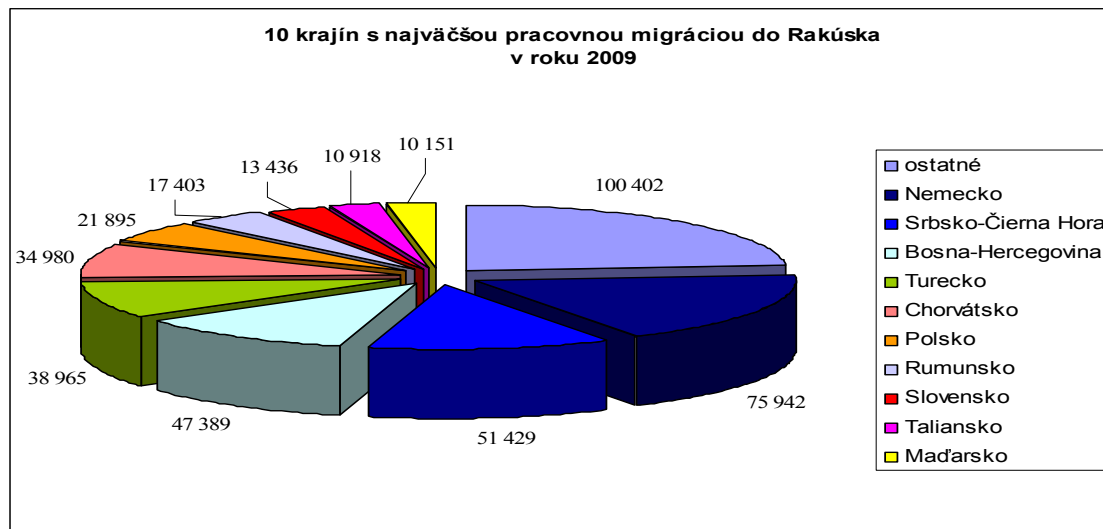
Pracovné miesta podľa krajín Rakúsko, rok 2009		
Krajina pôvodu	počet	%
Rakúšania	3 571 034	89,4
Imigranti	422 910	10,6
mimo EÚ	242 229	6,1
EÚ-15	105 245	2,6
EÚ-10	55 008	1,4
EÚ-2	20 428	0,5
Spolu	3 993 944	100,0

Skladba migrantov, čo sa týka EÚ-15 a EÚ-12 sa odlišuje (Tabuľka č.3, zdroj 5). Pokiaľ z krajín EÚ-15 prichádzajú na rakúsky pracovný trh najmä vysoko a stredne kvalifikovaní pracovníci, tak v prípade krajín EÚ-12 sú to najmä stredne kvalifikovaní pracovníci. Prekvapujúci je vysoký počet migrácie z Nemecka, v tomto prípade však ide najmä o vysoko kvalifikovaných migrantov, bez rečových bariér, ktorí využívajú liberalizovaný pracovný trh. Mimo krajín EÚ je to už historicky významná migrácia z krajín bývalej Juhoslávie a Turecka (Graf č. 1, zdroj 5).

Tabuľka č. 3

Pracovné miesta podľa krajín a kvalifikácie Rakúsko, rok 2009, v %					
kvalifikácia	Rakúšania	EÚ-15	EÚ-10+2	mimo EÚ	spolu
vysoká	39	59	26	17	38
stredná	52	37	51	47	51
nízka	9	4	23	37	11

Graf č. 1

Je potrebné povedať, že Rakúsko sa dlhodobo zaoberá stratégiou ako riešiť v budúcnosti nedostatok pracovných síl. Riešenia vidí v investíciách do vzdelávania – vlastných občanov, ale aj migrantov, vo zvýšení veku pre odchod do dôchodku a v podpore nových kanálov migrácie do Rakúska, aj mimo krajiny EÚ, napr. už spomenutá červeno-bielo-červená karta. Rakúsko zároveň dôsledne monitoruje svoj pracovný trh. Od 70-tych rokov minulého storočia sú vyhotovované zamestnávateľské prieskumy. Tieto sú pripravované na objednávku Ministerstva práce Inštitútom pre analýzu trhu (IFES). Rakúsky inštitút pre ekonomický výskum robí pravidelné zamestnanecké prieskumy, ktoré sú založené na dátach zo sčítania a ročných dátach sociálneho zabezpečenia zamestnancov. Dáta sú integrálnou súčasťou ekonometrických prognostických modelov. Monitor zručností realizovaný službou pre trh práce (AMS kvalifikačný barometer) poskytuje online službu pre podniky a osoby, ktoré hľadajú prácu. K dispozícii sú aj komplexné zamestnanecké prehľady, ako výstup zo spoločnej siete EU-MS (Kratzmann, 2011).

5 Vybrané informácie o nemeckom trhu práce

Nemecký pracovný trh je veľmi rozmanitý, preto uvediem len niekoľko črt, ktoré sú podobné ako v Rakúsku. Aj nemecký pracovný trh je historicky tzv. „Gastarbeitersystem“. Mobilita pracovnej sily v Nemecku je ovplyvnená mobilitou pracovnej sily v EÚ-15 a pracovnej sily z krajín mimo EÚ. Po pristúpení nových členských krajín do EÚ-15, aj riadenou pracovnou mobilitou migrantov z týchto krajín. Ďalší faktor, ktorý ovplyvňuje nemecký trh práce je budovanie „znanostnej spoločnosti“, z čoho vyplýva vysoká požiadavka na kvalifikovaných pracovníkov. Z demografických informácií vyplýva, že aj nemecká populácia starne, preto aj nemecký pracovný trh vykazuje zreteľný záujem o mladých migrantov. V roku 1996 z celkovej populácie pracovalo 41 063 000 obyvateľov. Bez migrácie by tento počet bol v roku 2020 už len 34 512 000 obyvateľov (Kunz, 2002,10). Od zjednotenia Nemecka (Deutsche Wiedervereinigung, 3.10.1990) rieši Nemecko aj vyrovnávanie rozdielov medzi novými (5 východnými) spolkovými krajinami a pôvodnými (západnými) spolkovými krajinami. Napriek tomu, že nemecký aj rakúsky pracovný trh majú mnohé spoločné črty, na rozdiel od Rakúska, Nemecko otvorilo svoj pracovný trh, od 1.5. 2011, pre krajiny EÚ-8, bez nových legislatívnych opatrení.

6 Záver

Otvorenie posledných dvoch pracovných trhov, napriek otvoreným otázkam s Rakúskom, pre Slovensko prinesie výhody. Tieto by sa dali rozdeliť na finančné a nefinančné. Z finančných výhod budú profitovať najmä občania a firmy, ktorí nájdu príležitosti na otvorených pracovných trhoch. Znamená to ďalšie pracovné miesta, vyššie príjmy, lepšie sociálne zabezpečenie, v prípade firiem ich rast a rozvoj. Na nefinančných prínosoch budú profitovať všetci občania. Otvorené pracovné trhy môžu spätne pôsobiť na rast miezd a sociálnych vymožeností na slovenskom trhu práce a na zníženie nezamestnanosti. Medzi nefinančné výhody sa môže počítať aj zvyšovanie jazykových znalostí slovenských občanov, ako dôležitý predpoklad pre život v EÚ, poznávanie iných krajín, kultúrna tolerancia, multikulturalizmus, formovanie európskych spoločností, ale aj odborných poznatkov od tých, čo sa vracia.

Žiaľ, migrácia ako taká prináša aj negatívne dopady pre zdrojovú krajinu. Najväčšie negatíva sú v odchode kvalifikovaných pracovníkov, v strácaní mladej populácie a v prípade dochádzajúcej migrácie aj odlúčenie od rodín. V prípade veľkej migrácie mladej populácie by táto skutočnosť mohla mať negatívny dopad aj na trh práce a sociálny systém zdrojovej krajiny.

Záverom by som spomenula ešte skutočnosť, ktorá môže tiež ovplyvňovať pracovnú mobilitu. Existujú teórie, ktoré hovoria, že „tovar a kapitál sú mobilnejšie ako ľudia“, takže môžu byť prinesené na miesta, kde firmy a kvalifikovaná pracovná sila už existuje. Takže obchod a priame zahraničné investície (PZI) sa v niektorých prípadoch môžu považovať za „náhradu pracovnej mobility“.

Zoznam použitej literatúry

- KRATZMANN, K. 2011. *Labour migration in Austria*. Dostupné na: www.emn.at
- KUNZ, J. 2002. *Labour Mobility and EU Enlargement*. DWP, ISSN 1025-2533, 2002.
- LIPKOVÁ, Ľ. a kol. 2011. *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Sprint 2, Bratislava, 2011, s. 308–358.
- PAJTINKA, E. 2005. *Európska integrácia a bilaterálna diplomacia vo vzťahoch medzi krajinami EÚ. Koniec zastupiteľských úradov?* In: *Politické vedy*. Ročník 8, č.4, 2005, s. 5-18. ISSN 1335–2741
- PAJTINKA, E. 2006. *Diplomacia v Európskej únii: „Europeizácia“ ako faktor premien diplomatických metód*. In: *Politické vedy*, ročník 9, č. 3, 2006, s. 61–4. ISSN 1335–2741
- PAJTINKA, E. 2007. *Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí*. In: *Mezinárodní vztahy*, ročník 42, č. 4, 2007, s. 52–72. ISSN 0323-1844
- SERLES, W. 2011. *Liberalisierung des Arbeitsmarkts in Österreich für slowakische Unternehmen*. IB Grant Thornton Consulting, prezentácia, 2011.
- SINN, H., W., 2000. *EU Enlargement, Migration, and Lessons from German Unification*. *German Economic Review* 1, 299-314.
- SINN, H., WERDING, M., 2001. *Immigration Following EU Eastern Enlargement*. Forum201-special, 2001.
- TÓTH, Ľ., HORVÁTHOVÁ, K. 2006. *Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy*. Bratislava: Sprint, 2006.
- D1. Vyhláška ministra zahraničných vecí č.157/1964 o Viedenskom dohovore o diplomatických stykoch 1964. In: *Zbierka zákonov Československej socialistickej republiky*. Čiastka 67. Bratislava: Polygrafické závody, 1964, s. 1145–1151.

D2. Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 32/1969 o Viedenskom dohovore o konzulárnych stykoch 1969. In: Zbierka zákonov Československej socialistickej republiky. Čiastka 11. Praha: SEVT, 1969, s. 118–131.

D3. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/38/ES

<http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=16381>

D4. Obnovená Lisabonská stratégia pre rast a zamestnanosť v EÚ

http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sk/com/2005/com2005_0024sk01.pdf

D5. Príloha XIV. Zoznam uvedený v článku 24 aktu o pristúpení: Slovensko

http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/12003T/pdf/sk050_1236.pdf

D6. Arbeitsvertragsrechts-Anpassungsgesetz (AVRAG)

[http://www.jusline.at/Arbeitsvertragsrechts-Anpassungsgesetz_\(AVRAG\).html](http://www.jusline.at/Arbeitsvertragsrechts-Anpassungsgesetz_(AVRAG).html)

Internetové zdroje

1. www.bls.gov (Bureau of Labour Statistics)

2. www.centrope.com (CENTROPE)

3. www.wifo.at (WIFO Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung)

4. www.statistik.at (Statistik Austria)

5. www.emn.at (www.bmi.gv.at)

6. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> (EUROSTAT)

Kontakt:

Mgr. Lucia Kužmová

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Ing. Martina LACKOVÁ

PANEURÓPSKA VYSOKÁ ŠKOLA
FAKULTA EKONÓMIE A PODNIKANIA

MERANIE DAŇOVÉHO ZAŤAŽENIA V KRAJINÁCH EÚ

mlackova03@gmail.com

Abstrakt

Daňové zaťaženie predstavuje rozsah v akom sa prostredníctvom uplatňovania daňovej politiky odčerpávajú zdroje z výnosov daňových subjektov. Inými slovami povedané, aké percento tvoria dane z celkového dôchodku subjektu. Meranie a hodnotenie daňového zaťaženia je možné niekoľkými spôsobmi avšak najväčší prínos z pohľadu podnikateľa má hodnotenie daňového zaťaženia prostredníctvom efektívnej daňovej sadzby, ktorá zachytávajú špecifiká jednotlivých národných daňových systémov, čo v konečnom dôsledku zohráva významnú úlohu pri rozhodovaní o umiestňovaní a realizácii investícií na medzinárodnej úrovni.

Kľúčové slová: daňové zaťaženie, nominálna daňová sadzba, efektívna daňová sadzba.

Abstract

The tax burden is the extent to which fiscal policy through the application of sap resources from income taxpayers. In other words, what percentage of the total taxes are retirement party. Measurement and evaluation of tax burden can be several ways but the greatest benefit in terms of entrepreneur has a rating of the tax burden through effective tax rate, which capture the specificities of the different national tax systems, which ultimately plays a major role in deciding on placement and realization of investments at the international level.

Key words: the tax burden, the nominal tax rate, the effective tax rate.

1 Úvod

Všeobecne možno povedať, že z historického hľadiska sa vznik daní ako ich poznáme dnes spájať so vznikom štátu. „Nevyhnutnosť vzniku daní vychádza z predpokladu, že každý spoločenský útvar je potrebné zabezpečiť z finančného hľadiska.“¹ Dane sa tak stávajú nástrojom v rukách štátu, prostredníctvom ktorého sa odníma časť národného a osobného dôchodku s cieľom zabezpečiť prostriedky do verejných rozpočtov, ktorými sa budú kryť výdavky na zabezpečenie verejných potrieb.

Daň teda predstavuje „transfer finančných prostriedkov od súkromného sektora

¹ HARUMOVÁ, A. - KUBÁTOVÁ K. 2006: *Dane podnikateľských subjektov*. Žilina: Poradca podnikateľa, spol. s r.o., 2006, 11 s.

k verejnému.² Zároveň ju možno definovať ako zákonom stanovenú, neúčelovú, neekvivalentnú, nenávratnú a pravidelne sa opakujúcu platbu. Ako už z uvedeného vyplýva povinnosť platiť daň musí byť ustanovené zákonom, ktorý ďalej určí aj subjekt dane, predmet zdanenia, sadzbu dane, spôsob platenia dane a práva a povinnosti daňových subjektov ako aj správcu dane.

Najdôležitejšia funkcia daní je fiškálna funkcia, pričom pre plnenie tejto úlohy je nutné, aby štát použil niekoľko druhov daní. Súhrn všetkých daní, ktorých výber je zákonom stanovený na danom území sa nazýva daňový systém.

„Od dôb Adama Smitha sa na požiadavkách kladených na dobrý daňový systém a na jednotlivé dane mnoho nezmenilo.“³ Adam Smith vyjadril požiadavky na dobrý daňový systém prostredníctvom tzv. daňových kánonov, ktoré hovoria o daňovej, spravodlivosti, efektívnosti, právnej perfektnosti a transparentnosti. Súčasné daňové teórie vychádzajúce zo všeobecných poznatkov ekonómie a kopírujú líniu týchto zásad o optimálnom daňovom systéme, ktorý hodnotia ako systém, ktorý je⁴:

- **Efektívny**
Uložená daň tým, že odníma časť dôchodku znižuje aj úžitok toho, kto je povinný ju platiť. Zníženiu úžitku je zväčša vyššie ako prínos z dane pre verejné rozpočty. Efektívnosť dane teda, v tomto kontexte, znamená, že sa minimalizuje rozdiel medzi stratou úžitku a výnosom verejných rozpočtov.
- **Spravodlivý**
Daňová spravodlivosť predstavuje podiel, ktorým každý subjekt prispieva prostredníctvom daní na uspokojovanie spoločných potrieb. Tento podiel by mal odzrkadľovať a zodpovedať možnostiam a prospechu, ktorý má tomuto subjektu uspokojovanie potrieb štátom prinášať.
- **Jednoduchý, jednoznačný a zrozumiteľný**
Úlohou dobrého daňového systému je jeho jednoduchosť a zrozumiteľnosť. Táto úloha vyplýva z potreby, aby sa každý vedel ľahko zorientovať v daňových povinnostiach, ktoré mu z daňových právnych predpisov vyplývajú. Zároveň z tejto zásady vyplýva aj požiadavka, aby výber dane bol pre subjekt čo najmenej zaťažujúci a pre správcu dane najmenej nákladný.
- **Pozitívne vplyvajúci na správanie subjektov**
Príliš vysoké daňové sadzby môžu spôsobiť, že subjekty substituujú prácu a tvorbu úspor voľným časom a spotrebou, čo má za následok pokles daňových výnosov pre štát. Aj z tohto dôvodu sa kladie veľký dôraz na správne nastavenie daňového systému, ktorý by pozitívne vplýval na správanie subjektov.
- **Právne perfektný a politicky transparentný**
Nevyhnutnou požiadavkou na dobrý daňový systém je, aby bol z právneho hľadiska dobre prepracovaný a tým pádom aj účinný, čo je dobrý predpoklad preto, aby dane okrem fiškálnej funkcie plnili aj funkcie ostatné ako alokačnú, redistribučnú a stabilizačnú.

Praktickú aplikáciu vyššie uvedených daňových zásad a princípov pri tvorbe a fungovaní

² KUBÁTOVÁ, K., VÍTEK, L. 1997: *Daňová politika, Teorie a praxe*, Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1997, 9 s.

³ HARUMOVÁ, A. - KUBÁTOVÁ K. 2006: *Dane podnikateľských subjektov*. Žilina: Poradca podnikateľa, spol. s r.o., 2006, 33 s

⁴ LÁCHOVÁ, L. – VANČUROVÁ, A. 2008: *Daňový systém ČR 2008 aneb učebnice daňového práva*, Praha: VOX, a.s., 2008, 34 s.

jednotlivých daňových systémov je úlohou daňovej politiky štátu.⁵

Daňová politika štátu je úzko prepojená s hospodárskou politikou. V prípade **reštriktívnej** hospodárskej politiky sú dopady na daňovú politiku citelné vo forme zvýšenia daňového zaťaženia subjektov, čoho následkom je utmovanie podnikateľskej aktivity a pokles dopytu obyvateľstva.

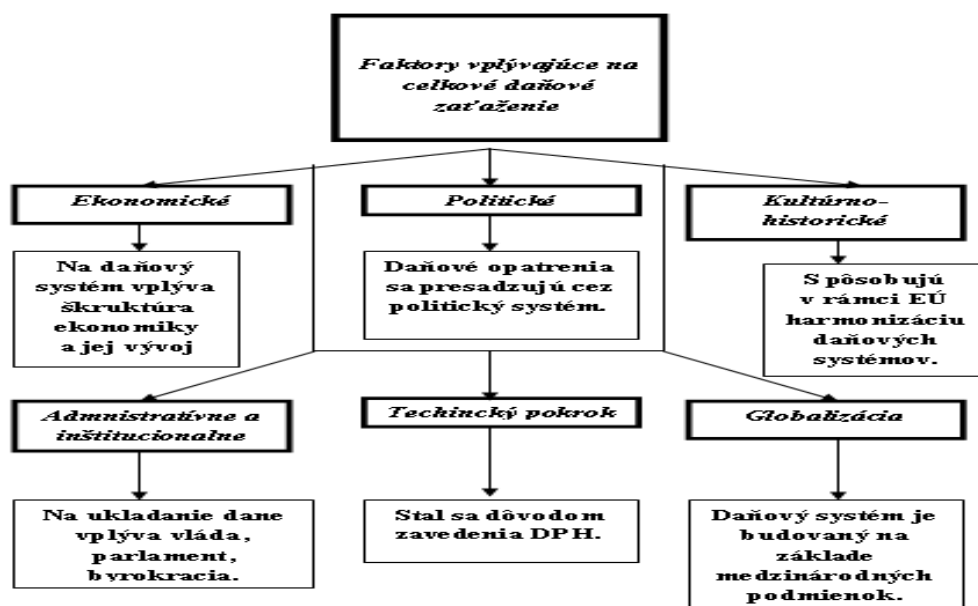
Naopak uplatňovaním **expanzívnej** hospodárskej politiky dochádza k znižovaniu daňového zaťaženia subjektov, k zvyšovaniu podnikateľskej aktivity, k zvýšeniu úspor a k ich premene na investície a k rastu dopytu u obyvateľstva.⁶ **Z uvedeného teda vyplýva, že rozvoj pracovnej a podnikateľskej aktivity je vo veľkej miere závislé od daňového zaťaženia subjektov.**

Zároveň v kontexte rozvoja medzinárodného obchodu a prekračovania národných hraníc je daňové zaťaženie jedným z kľúčových faktorov, ktoré majú vplyv na rozhodovanie o umiestnení a realizovaní investícií osôb alebo firiem s medzinárodnými aktivitami. Preto úlohou nasledujúceho textu bude v krátkosti priblížiť pojem daňové zaťaženie, jeho význam, spôsoby merania a hodnotenia.

2 Daňové zaťaženie

Daňové zaťaženie predstavuje rozsah v akom sa prostredníctvom uplatňovania daňovej politiky odčerpávajú zdroje z výnosov daňových subjektov. Inými slovami povedané, aké percento tvoria dane z celkového dôchodku subjektu.

Obr. 1 Faktory vplývajúce na celkové daňové zaťaženie

Zdroj: Vlastné spracovanie autora podľa KUBÁTOVÁ, K.⁷

⁵ HARUMOVÁ, A. - KUBÁTOVÁ K. 2006: *Dane podnikateľských subjektov*. Žilina: Poradca podnikateľa, spol. s r.o., 2006, 33 s.

⁶ SCHULTZOVÁ, A. 2007: *Daňové systémy štátov Európskej únie*. Bratislava: EKONÓM, 2007, 11 s.

⁷ KUBÁTOVÁ, K. 2009: *teorie. Úvod do problematiky*. 2. vyd., Praha: ASPI, a.s., 2009, 47-48 s.

Celkové daňové zaťaženie ako aj iné skutočnosti ako štruktúru dane a daňový systém ovplyvňujú mnohé faktory. Usporiadať tieto faktory možno do niekoľkých skupín, pričom ich sumarizáciu uvádza obr. 1.

3 Meranie a hodnotenie daňového zaťaženia

Na meranie daňového zaťaženia sa v krajinách Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (ďalej len „OECD“) používajú rôzne metódy, pričom rozlišujeme⁸:

- **Nominálne daňové sadzby**
V tomto kontexte ide o daňové sadzby, ktoré sú ustanovené daňovými právnymi predpismi, tej ktorej krajiny.
- **Podiel dane na hrubom domácom produkte (ďalej len „HDP“)**
Charakterizuje percentuálny podiel daní z celkového hrubého domáceho produktu.
- **Priemerné daňové sadzby**
Tieto daňové sadzby okrem samotnej nominálnej sadzby dane berú aj do úvahy iné faktory, ktoré majú vplyv na výsledné daňové zaťaženie subjektu ako napríklad daňové úľavy, daňové plánovanie, daňové úvery a pod. Z toho hľadiska sa priemerné daňové sadzby využívajú najmä na analýzu daňového zaťaženia podnikateľského sektora. Priemerné daňové sadzby označujeme aj ako **efektívne daňové sadzby**.
- **Hraničné účinné daňové sadzby**
Stanovuje sa ako výsledok rozdielu, ktorý vytvára zdanenie medzi návratnosťou pred zdanením a po ňom. V tomto kontexte sa zohľadňujú nominálne daňové sadzby a základné pravidlá pre účtovanie daňových odpočtov a daňových úverov.

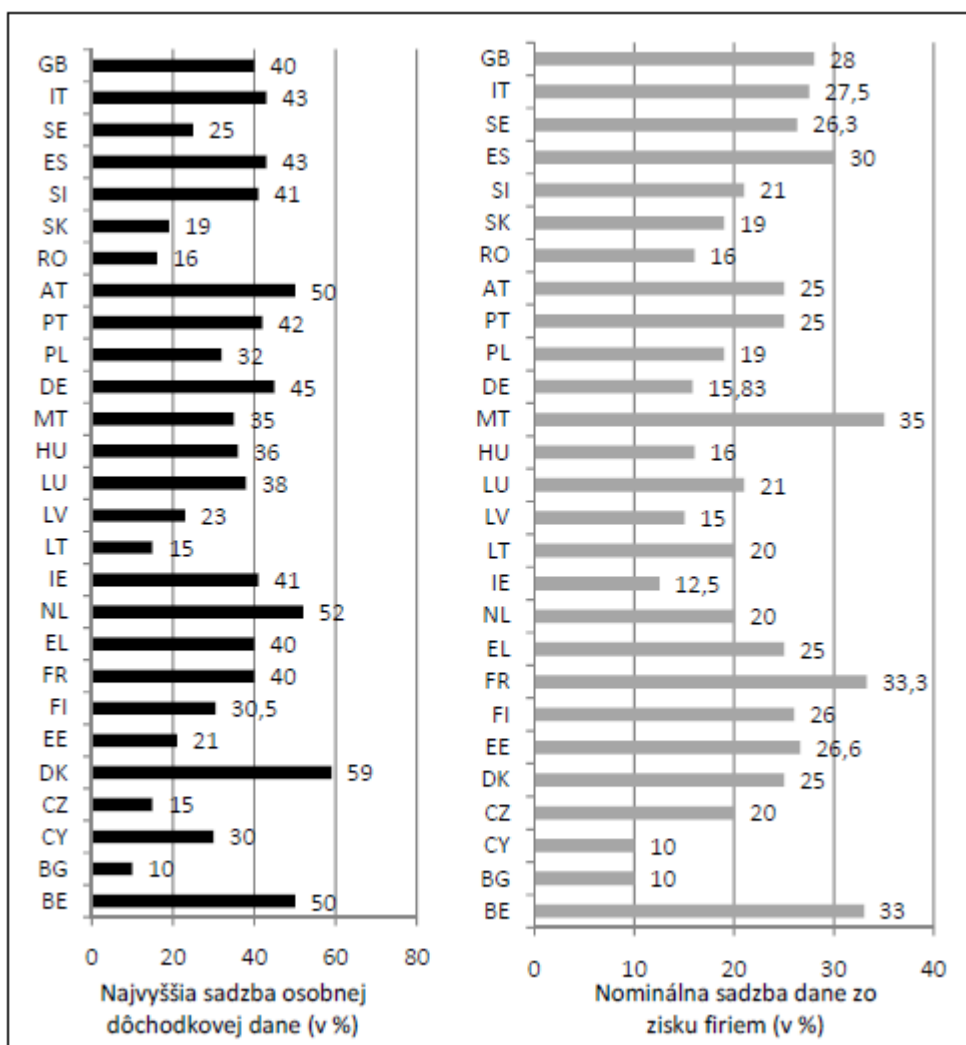
3.1 Hodnotenie daňového zaťaženia prostredníctvom nominálnej sadzby dane

Ako už vyplýva z vyššie uvedeného textu nominálna sadzba dane je sadzba, ktorá je ustanovená daňovými právnymi normami na daňovom území.

Na základe uvedeného je možné porovnať daňové zaťaženie v krajinách Európskej únie (ďalej len „EÚ“), pričom nižšie uvedený obr. 2 poukazuje na rozdiel medzi nominálnymi sadzbami osobnej dôchodkovej dane v jednotlivých členských štátoch EÚ, ako aj sadzbami dane zo zisku firiem, ktoré upravuje daňová legislatíva v 27 krajinách EÚ.

⁸ HARUMOVÁ, A. 2002: *Dane v teórii a praxi*. 1. vyd., Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2002, 26 s.

Obr. 2 Nominálne sadzby daní v členských krajinách EÚ

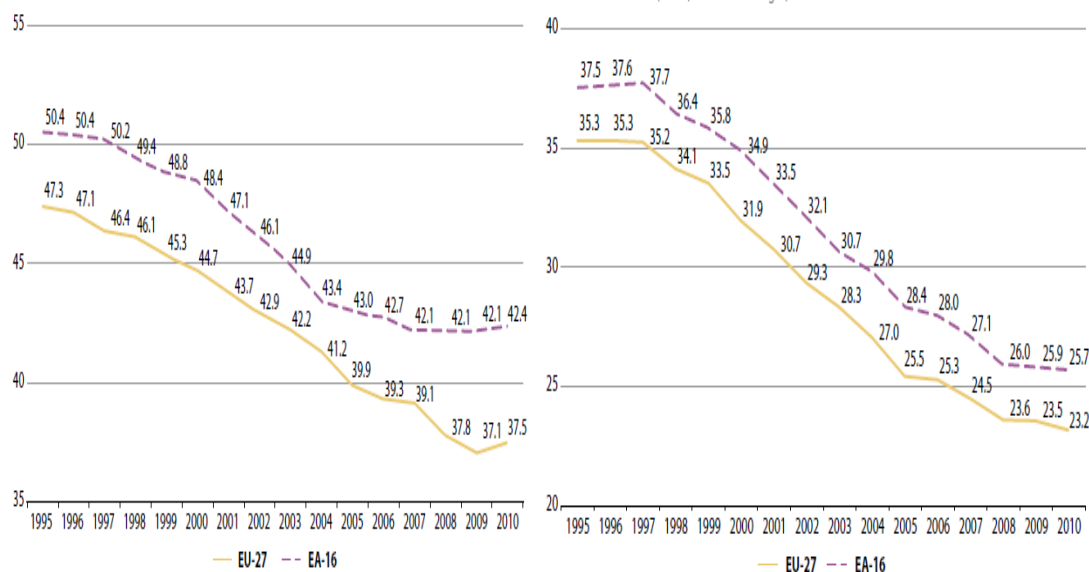
Zdroj: Spracované podľa ŠIROKÝ, J.⁹

V krajinách EÚ je priemerná výška osobnej dôchodkovej dane na úrovni 37,5 %. Pri porovnávaní sadzieb osobnej dôchodkovej dane je nutné si uvedomiť, že niektoré krajiny majú viac ako jednu sadzbu tejto dane. Obr. 2 tak znázorňuje len tie najvyššie sadzby týchto daní v jednotlivých krajinách EÚ. Celková najvyššia sadzba osobnej dôchodkovej dane, ktorá vyplýva z uvedeného porovnania je 59% v Dánsku, naopak krajina s najnižšou sadzbou dane 10% je Bulharsko.

V kontexte zdanenia zisku spoločností na základe porovnania nominálnych sadzieb dane v krajinách EÚ je najvýhodnejšia sadza na Cypre a v Bulharsku, ktorá je 10%. Daňové zaťaženie v súvislosti s daňou zo zisku firiem je najvyššia vo Francúzsku (33,3%) a následne v Belgicku (33%).

⁹ ŠIROKÝ, J.: Daně v Evropské unii, Praha: Linde, 2010. 351 s.

Obr. 3 Vývoj priemernej nominálnej sadzby osobnej dôchodkovej dane (vľavo) a priemernej nominálnej sadzby dane zo zisku firiem (vpravo)

Zdroj: Taxation trends in the European Union¹⁰

Na základe znázorneného trendu podľa obr. 3, tak nominálnej sadzby osobnej dôchodkovej dane ako aj sadzby dane zo zisku, v spojitosti s daňovým zaťažením možno hovoriť o klesajúcom trende. Kým priemerná sadzba osobnej dôchodkovej dane bola v roku 1995 v krajinách EÚ na úrovni 47,3% a len samotných krajinách, ktoré majú národnú menu euro na úrovni 50,4%, v roku 2010 táto sadzba klesla až na úroveň 37,5 % pre všetky krajiny EÚ a na 42,4% pre tie, ktoré prijali menu euro. Obdobný trend zachytáva obr. 3 v prípade priemernej sadzby dane korporácií, kedy v roku 1995 bola táto sadzba na úrovni 35,3 % (EÚ) a 37,5% (euro oblasť). V roku 2010 sa daňové zaťaženie korporácií výrazne znížilo, a to na úroveň 23,2% (EÚ) a 27,5% (euro oblasť). Ako dôvod tohto trendu je možné uviesť aj snahu EÚ o harmonizáciu priamych daní, teda koordináciu postupov pri zdaňovaní príjmov/ziskov osôb ako aj spoločností.

3.2 Hodnotenie daňového zaťaženia prostredníctvom podielu dane na hrubom domácom produkte

Najčastejšie využívanou metódou pre hodnotenie daňového zaťaženia je podiel daní na HDP. Tento podiel je možné určiť na základe ukazovateľa akým je tzv. **daňová kvóta**. V tejto súvislosti rozlišujeme daňovú kvótu I., II. a III.

Daňová kvóta I. vyjadruje podiel vybraných daní na vytvorenom HDP za príslušné zdaňovacie obdobie. Postup pri určení **daňovej kvóty II.** je takmer totožný ako v predchádzajúcom prípade, avšak do čitateľa sa, namiesto výšky vybranej dane, dostávajú iné povinné platby, ktoré sú nedaňového charakteru, ako napríklad rôzne druhy platieb sociálneho poistenie, zdravotného poistenie, clo atď.

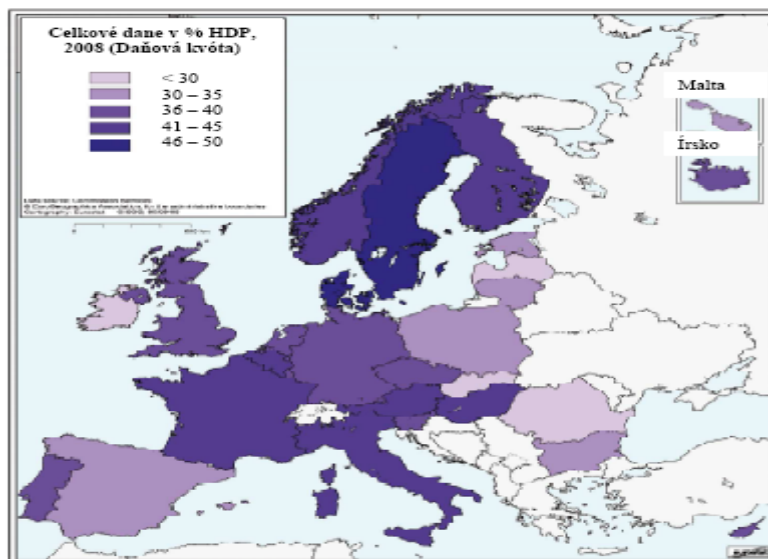
Najlepšiu vypovedaciu schopnosť má však **daňová kvóta III.** Tá predstavuje zloženú daňovú kvótu, ktorú získame sčítaním daňovej kvóty I. a daňovej kvóty II., pričom tento ukazovateľ

¹⁰ EURÓPSKA ÚNIA: Taxation trends in the European Union – Main Results – 2010 Edition, [online],

vyjadruje daňové a príspevkové zaťaženie subjektu¹¹.

Hodnotenie daňového zaťaženia podľa podielu daní na HDP uskutočňuje aj EÚ. Nižšie uvedený obr. 4 naznačuje aké je celkové daňové zaťaženie v percentuálnom vyjadrení v rámci 27 členských krajín EÚ.

Obr. 4 Daňová kvóta III. v krajinách EÚ

Zdroj: Taxation trends in the European Union¹²

Vyššie uvedený obr. 4. potvrdzuje názor Európskej komisie, ktorá v roku 2010 v správe Taxation trends in the European Union, zhodnotila, že daňové zaťaženie krajín EÚ je vysoké. Uvedené vyplýva aj z faktu, že miera zaťaženia sa v niektorých krajinách pohybuje až od intervalu 40% z HDP, medzi takéto krajiny patrí najmä Dánsko (48,2%) a Švédsko (47,1%), Belgicko (44,3%), Taliansko (42,8%), Francúzsko (42,8%) a Rakúsko (42,8%). Naopak pod hranicou 30% z HDP sa nachádza napríklad Rumunsko (28,0%), Lotyšsko (28,9%), Írsko (29,3%), ale aj samotné Slovensko, ktoré dosahuje okolo 29 %.

Zároveň ako ďalší podporný argument, že krajiny EÚ majú vysoké daňové zaťaženie, možno uviesť, že miera celkového daňového zaťaženia vo všetkých 27 členských krajinách EÚ je na úrovni 39,3 % priemerného váženého HDP. Pre porovnanie ešte možno dodať, že tento výsledok je o takmer jednu tretinu vyšší ako v USA a v Japonsku¹³.

3.3 Hodnotenie daňového zaťaženia prostredníctvom efektívnej daňovej sadzby

Vyššie uvedené metódy, teda metóda hodnotenia daňového zaťaženia prostredníctvom podielu výberu daní na HDP a metóda hodnotenia na základe nominálnych daňových sadzieb sa stávajú neefektívne v prípade hodnotenia **skutočného daňového zaťaženia** spoločností (teda podnikateľského sektora) tak na národnej úrovni ako aj na úrovni medzinárodnej.

Oba tieto prístupy sa nedajú považovať za uspokojivé pri hodnotení skutočného daňového

¹¹ SCHULTZOVÁ, A. 2007: *Daňové systavy štátov Európskej únie*. Bratislava: EKONÓM, 2007, 16 s.

¹² EURÓPSKA ÚNIA: *Taxation trends in the European Union – Main Results – 2010 Edition*, [online],

¹³ KOREČKO, J. 2010: *HARMONIZÁCIA DANÍ A DAŇOVÉ ZAŤAŽENIE V KRAJINÁCH EÚ*, [online],

zaťaženia a to z toho dôvodu, že v sebe komplexne nezachytávajú špecifiká jednotlivých národných daňových systémov. Uvedené znamená, že pri hodnotení celkového daňového zaťaženia príslušného daňového systému je nutné zohľadniť okrem nominálnej sadzby dane aj rôzne účinky napríklad daňových prirážok, zliav, atď. Preto z dôvodu potreby objektívneho zhodnotenia daňového zaťaženia vznikol nový spôsob jeho hodnotenia, a to prostredníctvom **efektívnej daňovej sadzby**.

„Efektívne daňové korporátne sadzby sú daňové sadzby, ktoré berú do úvahy nie len veľkosť nominálnej daňovej sadzby z príjmov korporácií, ale rovnako aj iné aspekty daňového systému určujúce celkovú čiastku efektívne platených daní. Inými slovami povedané berú do úvahy daňový základ a tiež spôsob, pomocou ktorého sú integrované systémy korporátnej a osobnej dane z príjmov.“¹⁴

Metódy, ktorými sa hodnotí efektívne daňové zaťaženie korporácií sú rôzne, a to v závislosti od toho z akého pohľadu sa daňové zaťaženie skúma a hodnotí.

V prípade, že hodnotíme daňové zaťaženie podľa sledovaného cieľa, môžeme tieto metódy rozčleniť na¹⁵:

- **Metódu spätného makropohľadu**

Vyčíslenie efektívnej daňovej sadzby sa uskutočňuje na základe spracovanie dát, ktoré pozostávajú z agregovaných národných dát jednotlivých štátov a sú publikované medzinárodnými organizáciami ako OECD alebo EÚ. Efektívnu daňovú sadzbu tak môžeme vypočítať 3 spôsobmi:

- pomer agregované príjmu z daní zo zisku/z príjmov k agregovanému celkovému výsledku hospodárenia korporácií, prípadne len k agregovanému hrubému prevádzkovému výsledku hospodárenia korporácií,
- pomer agregované príjmu z daní zo zisku/z príjmov k HDP, prípadne k celkovému daňovému výnosu v krajine,
- pomer agregované príjmu z daní zo zisku/z príjmov k potenciálnemu zdaniteľnému daňovému základu, ktorý zahŕňa agregované veličiny ako napríklad platené úroky, nájomné, príjmy v podobe dividend a podobne.

Posledný variant výpočtu sa nazýva aj ako **implicitná korporátne daňová sadzba**, ktorou sa meria skutočná alebo priemerná efektívna daňová sadzba, ktorá je uvalená priamo alebo nepriamo na rôzne druhy ekonomických príjmov.

- **Metódu spätného mikropohľadu**

Výslednú efektívnu daňovú sadzbu vieme určiť na základe údajov sumarizovaných vo finančných výkazoch jednotlivých spoločností. Podobne ako v predchádzajúcom prípade možno použiť 3 spôsoby výpočtu:

- pomer odvedenej dane zo zisku/z príjmov k celkovému výsledku hospodárenia pred zdanením,
- pomer odvedenej dane zo zisku/z príjmov k celkovým prevádzkovým výnosom alebo k čistému obratu,
- pomer odvedenej dane zo zisku/z príjmov k hrubým prevádzkovým výsledkom hospodárenia.

V tejto súvislosti sa prvý variant výpočtu zdá byť najvhodnejší pri porovnávaní nominálnej a efektívnej sadzby dane. Najmenej vhodným variantom na porovnanie

¹⁴ BLECHOVÁ, B. 2008: *Charakteristika prístupů používaných v EU pro hodnocení efektivního daňového zatížení příjmů korporací*. [online],

¹⁵ BLECHOVÁ, B. 2008: *Charakteristika prístupů používaných v EU pro hodnocení efektivního daňového zatížení příjmů korporací*. [online],

jednotlivých krajín je variant prostredný, pretože vedie k výpočtu malých hodnôt komplikovaných na porovnanie.

- **Metódu mikropohľadu vpred**

Špecifikom tejto metódy je, že sa ním sleduje ako vplýva zdanenie na rozhodovanie o umiestňovaní investícií korporácií. V rámci tejto metódy rozlišujeme:

- **metódu daňových klinov**

Túto metódu vypracovala OECD v roku 1991, pričom je rozšírením metódy M. A. Kinga a D. Fullertona z roku 1984. Základnou myšlienkou tejto metódy je, že investor prenecháva svoje prostriedky spoločnosti, pričom očakáva určitý prijateľný výnos z vloženého kapitálu. Investor tak porovnáva reálnu úrokovú mieru s reálnou úrokovou mierou po zdanení, pričom sa rozhoduje na základe efektívnosti danej investície. Pokiaľ sú investície efektívne, investor sa nerozhoduje na základe daňového zaťaženia.

- **efektívnu marginálnu daňovú sadzbu,**

Efektívna marginálna sadzba dane je založená na tzv. **marginálnych investíciách**. Ide teda o také investície, kedy očakávaná miera návratnosti investície sa rovná skutočnej úrokovej miere, ktorá zohľadňuje aj infláciu.

- **efektívnu priemernú daňovú sadzbu,**

Efektívna priemerná daňová sadzba sa používa v tých prípadoch, ak existuje viacero foriem investícií, ktoré sú viac ziskové ako marginálne investície. V tomto prípade spoločnosť očakáva kladnú súčasnú hodnotu ekonomického zisku po zdanení.

Pri porovnaní vyššie uvedených metód je nutné povedať, že každá má svoje výhody a nevýhody. Metódy, ktoré sú zamerané na spätný pohľad využívajú skutočné dáta, ale v tomto prípade nemožno zaistiť izolovanosť týchto dát a teda neovplyvňovanie jednej daňovej sústavy druhou. Naopak pri metódach, ktoré vychádza z pohľadu do budúcnosti je rozptyl jednotlivých efektívnych daňových sadzieb väčší, avšak pri ich uplatnení sa využívajú teoretické charakteristiky daňových systémov, preto ich výsledkom je len implicitná daňová sadzba a nie skutočná.

Okrem vyššie uvedeného členenia možno metódy rozdeliť aj podľa toho, či pri určení efektívnej daňovej sadzby sa využívajú fiktívne alebo skutočné ukazovatele. **Fiktívne ukazovatele** odhadujú daňové zaťaženie na základe daňových právnych predpisov (metódy - nominálna sadzba dane, daňová legislatíva a fiktívne mikroekonomické efektívne sadzby daní, čo je efektívna marginálna alebo priemerná daňová sadzba), kým **skutočné** využívajú štatistické údaje o platbe daní (metódy – mikroekonomická efektívna priemerná daňová sadzba a makroekonomické ukazovatele ako daňové percento a implicitná daňová sadzba).

Výber metódy v nadväznosti na vyššie uvedené teda závisí od toho, či vychádzame z dát na makroekonomickej alebo na mikroekonomickej úrovni a či sú ukazovatele fiktívne, prípadne skutočné. Prehľad metód podľa týchto kritérií sumarizuje tabuľka č. 1.

Tab. 1 Sumarizácia metód výpočtu efektívnej daňovej sadzby

Metoda	Ukazateľ		Data	
	ex-ante	ex-post	mikro	makro
Statutárni sazba daně	x		x	
Daňové zákony	x		x	
Metoda daňových klínů	x		x	
Efektívni marginální sazba daně (EMTR)	x		x	
Efektívni průměrná sazba daně (EATR)	x	x	x	
Daňová procenta		x		x
Implicitní sazby daně		x	x	x
Skutečná mikroekonomická efektívni sazba daně		x	x	

Zdroj: PODHRADSKÁ A.¹⁶

Na základe všetkých vyššie uvedených metód hodnotenia daňového zaťaženia je možné sumarizovať, že najväčšiu vypovedaciu schopnosť pre podnikateľských sektor má efektívna daňová sadzba, ktorá odzrkadľuje skutočné daňové zaťaženie na danom území, pretože zahŕňa okrem nominálne daňovej sadzby aj prvky, ktoré sú špecifické pre skúmaný daňový systém (daňová prirážka, clo a pod.) a tak objektívnejšie vypovedá o tom, aká je skutočná výška odčerpávaných zdrojov na tomto území.

4 Daňové zaťaženie a Slovenská republika

V skratke možno povedať, že Slovenská republika v kontexte daňového zaťaženia sa podľa štúdie *Paying Taxes 2011*¹⁷, ktorú vypracovala Svetová banka v spolupráci so spoločnosťou PWC, umiestnila na 131. mieste spomedzi 183. hodnotených krajín (najlepšie Timor-Leste, najhoršie Kongo), pričom na 122 mieste umiestnila pri vyhodnocovaní komplikovanosti a zrozumiteľnosti daňovej legislatívy (najhoršie Bielorusko, najlepšie Malé Divy), podľa počtu povinných platieb na 98. mieste (najlepšie Švédsko, najhoršia Ukrajina) a podľa času na splnenie daňových povinností na 103. mieste (najhoršie Botswana, najlepšie Malé Divy).

V spojitosti s týmito výsledkami možno zhodnotiť, že Slovenská republika musí neustále bojovať o konkurenčnú pozíciu v medzinárodnej komparácii daňových systémov, pričom na zlepšenie a zatraktívnenie podnikateľského prostredia sa treba zamerať na zefektívnenie výberu dane, odstraňovanie administratívnej záťaže a celkové zjednodušenie a zefektívnenie daňovo-odvodového systému (úloha súčasného projektu UNITAS I. a neskôr UNITAS II.).

5 Záver

V kontexte rastu významu prekračovania národných hraníc je daňové zaťaženie jedným z kľúčových faktorov, ktoré majú vplyv na rozhodovanie o umiestnení a realizovaní investícií osôb alebo firiem s medzinárodnými aktivitami. Pre hodnotenie daňového zaťaženia sa najčastejšie využívajú metódy ako nominálna daňová sadzba, prípadne podiel dane na hrubom domácom produkte, avšak za najefektívnejší spôsob hodnotenia daňového zaťaženia možno považovať efektívnu daňovú sadzbu. Prostredníctvom efektívnej daňovej sadzby je možné zistiť skutočné daňové zaťaženie tej ktorej daňovej jurisdikcie, a to najmä z dôvodu, že táto sadzba v sebe odzrkadľuje nielen nominálnu sadzbu dane, ale aj špecifiká jednotlivých národných daňových systémov.

¹⁶ PODHRADSKÁ A. 2010: *Daňové klíny u podniků v České republice*, Praha, 26 s.

¹⁷ SVETOVÁ BANKA-PWC: *Paying Taxes 2011. The global Picture*. [online],

Zoznam použitej literatúry

- [1] **HARUMOVÁ, A. - KUBÁTOVÁ K. 2006:** *Dane podnikateľských subjektov*. Žilina: Poradca podnikateľa, spol. s r.o., 2006, 296 s., ISBN 80-88931-55-X
- [2] **KUBÁTOVÁ, K.:** *Daňová teória. Úvod do problematiky*. 2. vyd., Praha: ASPI, a.s., 2009, 120 s. ISBN 978-80-7357-423-9
- [3] **KUBÁTOVÁ, K., VÍTEK, L.:** *Daňová politika, Teória a praxe*, Praha: CODEX Bohemia, s.r.o., 1997, 259s., ISBN 80-85963-23-X
- [4] **LÁCHOVÁ, L. – VANČUROVÁ, A. 2008:** *Daňový systém ČR 2008 aneb učebnice daňového práva*, Praha: VOX, a.s., 2008, 319 s., ISBN 978-80-86324-72-2
- [5] **PODHRADSKÁ A. 2010:** *Daňové klíny u podniků v České republice*, Praha, 70 s.
- [6] **SCHULTZOVÁ, A.:** *Daňové systémy štátov Európskej únie*. Bratislava: EKONÓM, 2007, 184 s. ISBN 978-80-225-2333-2
- [7] **ŠIROKÝ, J.:** *Daně v Evropské unii*, Praha: Linde, 2010. 351 s. ISBN 978-80-7201-799-7

Internetové zdroje:

- [8] **EURÓPSKA ÚNIA:** *Taxation trends in the European Union – Main Results – 2010 Edition*, [online], Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010, [citované 27. marca 2011], Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2010/2010_main_results_en.pdf, ISBN 978-92-79-15802-5
- [9] **SVETOVÁ BANKA-PWC:** *Paying Taxes 2011. The global Picture*. [online], PWC, 2010, [citované 27. marca 2011], Dostupné na internete: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes>
- [10] **KOREČKO, J.:** *HARMONIZÁCIA DANÍ A DAŇOVÉ ZATAŽENIE V KRAJINÁCH EÚ*, [online], Košice, 2010 [citované 27. marca 2011], Dostupné na internete: <http://www3.ekf.tuke.sk/konfera2010/zbornik/files/prispevky/KoreckoJaroslav.pdf>
- [11] **BLECHOVÁ, B.:** *Charakteristika přístupů používaných v EU pro hodnocení efektivního daňového zatížení příjmů korporací*. Sborník z mezinárodní konference: Teoretické a praktické aspekty veřejných financí, Praha, VŠE Praha. [online] 2008 [citované 27. marca 2011]. Dostupný na internete: http://kvf.vse.cz/storage/1215673776_sb_blechovbeata.pdf
- [12] www.euroactiv.sk
- [13] <http://www.euroinfo.gov.sk/>
- [14] <http://eur-lex.europa.eu/>

Kontakt:

Ing. Martina Lacková

Paneurópska vysoká škola

Fakulta ekonómie a podnikania

Tematínska 10, 851 05 Bratislava

Tel.č.: 0911 160 058

E-mail: mlackova03@gmail.com

Mgr. Silvia LIESKOVSKÁ

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

MULTIKULTURALIZMUS A GLOBALIZÁCIA

silvia.lieskovska@ukf.sk

Abstrakt

Otázky multikulturalizmu a globalizácie sú v dnešnej dobe veľmi aktuálne. Tieto pojmy sú vzájomne veľmi úzko prepojené a podieľajú sa na formovaní podoby sveta. Prinášajú so sebou pozitívne a aj negatívne momenty, ktoré ovplyvňujú životy ľudí a celých národov. Bez rozvoja globalizácie by sme nemali vzájomné miešanie sa národov či národností ako efektu čoraz viac prepojeného sveta. Globalizácia vytvára nové typy nerovnosti aj v oblasti kultúry. Hrozia mnohé nástrahy, a preto sa nastoľuje množstvo otázok pýtajúcich sa na smerovanie terajších tendencií.

Kľúčové slová: multikulturalizmus, globalizácia, národ, kultúra

Abstract

Multiculturalism and globalization are very actual problems today. These terms are closely connected and they participate on world's forming. They bring positive and also negative moments influencing lives of people and whole nations. Without globalization development there is no mutual mix of nations and nationalities as still more connected world effect. Globalization creates new types of inequality also in the field of culture. There are many possible dangers and that is the reason why we ask question about orientation of such tendencies.

Key words: multiculturalism, globalisation, nation, culture

1 Úvod

Všetci vieme, že svet sa stáva čoraz menším vďaka objavom, vynálezom a progresívnemu napredovaniu ľudstva. Problémy týkajúce sa globalizácie a multikulturalizmu sú v dnešnej dobe veľmi aktuálne a venujú sa im myslitelia z najrôznejších teoretických i praktických oblastí nášho života. Oba tieto pojmy sa podieľajú na formovaní podoby sveta. S ich prejavmi sa môžeme bežne stretnúť aj v slovenskej spoločnosti. Rozmanitosť sa stala jedným zo znakov moderného života. V tomto príspevku sa pokúsime načrtnúť, nakoľko je pôsobenie multikulturalizmu a globalizácie pozitívne alebo negatívne a aké hlavné problémy nám prinášajú.

Pod pojmom globalizácia sa všeobecne rozumie snaha o vzájomné zblížovanie a spoločné smerovanie po ekonomickej, ako aj po spoločenskej stránke. No zblížovanie na jednej strane zároveň znamená i marginalizáciu národnostných, hospodárskych a rasových individualít na strane druhej. Charakteristickou je tu po hospodárskej a ekonomickej stránke snaha o prebudenie a rast ekonomiky u hospodársky slabších krajín a ich prispôbenie

svetovému štandardu, ktorý udávajú silné, rozvinuté štáty. „Globalizácia sa takto javí ako cesta k vyššiemu výkonu, svetovej ekonomiky, no nejaví sa ako prínos pre zlepšenie životnej úrovne väčšiny“ ([1]; 104). A to preto, lebo sa ekonomika, ani trh neriadia humánnymi a etickými pravidlami, ale zaujímajú ich čísla, dopyt, ponuka, konkurencia a pod.

Po spoločenskej stránke vidíme nadväzovanie kontaktov, spolupráce, vzájomných priateľstiev, rozvíjanie spoločnej komunikácie a prepájanie doteraz oddelených častí sveta, ako aj výrazný rozvoj informačných technológií a ich masovú dostupnosť. Hovoríme o procese, ktorý zasahuje všetky časti sveta.

Teória nám hovorí o potenciálnom vytvorení vhodných podmienok pre život, šírenie demokratického politického systému a dodržiavanie ľudských práv vo všetkých krajinách. Už dnes vidíme celosvetovo pôsobiace politické inštitúcie, obchodné organizácie a rôzne spoločenstvá predstavujúce proces globalizácie. Ich hlavnou úlohou je napomáhanie a usmerňovanie reforiem hospodárskeho a politického charakteru v menej rozvinutých štátoch. Zameriavajú sa na zníženie chudoby vo svete, na pomoc pri zabezpečovaní dodržiavania ľudských práv a slobôd. Rozhodnutia kompetentných ľudí majú v takýchto prípadoch značný vplyv na ľudí z rôznych národov. A zlý postup, alebo nevhodná motivácia môžu viesť k neodvratiteľným chybám.

Globalizačný proces „exportuje“ západný spôsob života do ostatných častí sveta. Následkom toho môžeme hovoriť o homogenizácii medzi jednotlivými krajinami a kultúrami, ktorá je nepochybne prínosná pre obchodné vzťahy a záujmy predovšetkým obchodne zameraných spoločností, ale nepriaznivo pôsobí na národy v podobe újmy na ich kultúre. Konflikty a otázky vzrastajúce z týchto dvoch momentov často zasahujú do oboch spomenutých oblastí. Vymedzovať hranice medzi nimi je takmer nemožné. Natíska sa nám otázka, či vôbec takéto hranice existujú.

2 Multikulturalizmus a globalizácia

Globalizácia je javom týkajúcim sa každého z nás. Ide o proces, ktorý už bol nezvratne zahájený. Je preto potrebné riešiť otázky a problémy, ktoré so sebou prináša a zaoberať sa ním ako súčasťou nášho života. Vymedziť tento pojem, určiť jeho hranice alebo zdefinovať ho je náročnou úlohou. Vypomôžeme si popisom procesu globalizácie a jeho vzťahu k multikulturalizmu, ako ho predkladá v práci *Kultúra a environmentálna kríza* docent Ivan Dubnička. „Globalizácia je termín, ktorý v sebe ukrýva nespočetný variant interpretácií. Niekedy býva transformovaná len do oblasti ekonomickej, inokedy býva chápaná ako boj medzi politickou pravícou a ľavicou, alebo ako boj medzi trhovou a plánovanou ekonomikou a jej odporcovia bývajú zväčša považovaní za anarchistov a neobolševikov, no dáva sa do súvisu i so životným prostredím a ekológiou. Menej už býva spomínaná ako fenomén postmodernej doby, v ktorej narastá konfrontácia so svetom „tých druhých“. V tejto súvislosti sa vynárajú doteraz nepoužívané alebo málo používané pojmy ako multikulturalita, transkulturalita či interkulturalita. Svet sa scvrkáva v priestore aj v čase. Je to spôsobené najmä zásluhou masmédií, ktoré akoby čas a priestor ignorovali, no „fyzicky“ sa na „zmenšovaní“ sveta podieľa aj turistický ruch a ekonomická migrácia obyvateľov krajín tretieho sveta a do istej miery aj migrácia obyvateľov z postkomunistických krajín. Takto postupne mizne kultúrna rozmanitosť a súčasne narastá homogenizácia svetovej kultúry“ ([1]; 87).

Globalizované procesy nie sú záležitosťou len niekoľkých posledných desaťročí. Tendencie zjednocovať ľudí môžeme pozorovať už na počiatku ľudských dejín. Nie sú teda novým fenoménom, hoci sa v súčasnosti kladie veľký dôraz na analýzu tohto pojmu. Pociťujeme silnú potrebu riešiť otázky nie len globalizácie, čo môže vyvolávať dojem, že ide o „produkt“ modernej doby a situácie v spoločnosti. Po jeho koreňoch však treba pátrať už

v minulosti. I tam môžeme sledovať medzikultúrne kontakty ovplyvňujúce správanie sa členov jednotlivých kultúr. Ale príchodom nových technológií podporujúcich šírenie sa informácií (dnes predovšetkým prostredníctvom internetu, ktorý je najčastejším príkladom toho, ako sa svet zmenšuje) sa začínajú búrať hranice medzi jednotlivými štátmi a národmi.

Skúmanie kultúr, minulých i prítomných nám odhaľuje podobné základné rysy v rámci všetkých z nich. „*Povrchné rozdiely medzi jednotlivými kultúrami, ktoré sú na prvý pohľad najviditeľnejšie, pripisujeme najmä vonkajším, prírodným vplyvom*“ ([1]; 88). Pôvodná kultúra lovcov a zberačov bola tiež homogénna, daná rovnakým spôsobom obživy a rovnakým hospodárstvom, spoločenským zriadaním a pod. „*Kultúrna informácia sa vďaka vzráhajúcej technike (to umožnil nový spôsob obživy), zrýchlila a predznamenala nový vývoj spoločnosti. Homogénna kultúra sa roztrieštla a z jednoduchých foriem sa začala rozvíjať do foriem zložitejších*“ ([1]; 90). Prvé civilizácie vznikali navzájom od seba veľmi vzdialené. Starý Egyptania, Mezopotámci, India, Číňania, kultúry Aztékov, Mayov, Indiánov v Amerike najskôr nemali informácie o iných kultúrach. Vďaka obchodným stykom, výmene tovaru, vytvárajúcemu sa trhu sa navzájom spoznávali a postupne i ovplyvňovali. Z dejín nám ako príklad slúžia ambície veľkých panovníkov, ktorí chceli zjednotiť svet, rozšíriť svoju ríšu. A ešte pred polstoročím sa rozpadlo Britské impérium zasahujúce do celého sveta.

Na Slovensku sme tiež súčasťou globalizačných procesov. Výsledkom globalizácie u nás je voľné cestovanie, vstup veľkých nadnárodných firiem, široká ponuka výrobkov a tovarov v obchodoch, ktorú naši obyvatelia ešte pred pár rokmi obdivovali na Západe. „*Globalizácia ekonomického života, mediálneho pôsobenia i politických rozhodnutí a vojenských konfliktov od 20. storočia spôsobuje, že na Slovensku cítime dôsledky akýchkoľvek globálnych aktivít, napr. prisťahovanie množstva Vietnamcov, Arabov a príslušníkov iných národov ako súčasť pomoci bývalého komunistického Československa, migrácia Albáncov, Afgáncov a ďalších vplyvom lokálnych vojnových konfliktov. Ekonomická globalizácia spôsobuje, že už aj na Slovensku prežívame migráciu Vietnamcov a Číňanov, ba aj obyvateľov priestoru bývalého Sovietskeho zväzu (Ukrajincov, Rusov, Kazachov). Rozvoj politickej sily USA, prudký rozvoj internetu, medzinárodnej komunikácie a politickej integrácie spôsobujú, že už aj na Slovensku vnímame prudký vpád angličtiny ako nástroja každodennej komunikácie. Otvorenie mediálneho trhu a mediálna globalizácia spôsobujú, že už aj na Slovensku cítime silu svetových médií a reklamného trhu*“ ([7]; 11).

O globalizácii môžeme hovoriť v dvoch rovinách. „*Prvú predstavuje rovina politická, ktorá je naviazaná predovšetkým na ekonomiku, a preto ju môžeme označiť aj ako ekonomickú globalizáciu. Druhú rovinu je možné identifikovať ako dôsledok ekonomickej globalizácie a je naviazaná predovšetkým na problematiku spätú s národnou a náboženskou identitou, a preto ju môžeme označiť ako kultúrnu globalizáciu*“ ([1]; 93). Prvú rovinu charakterizuje narastajúca integrácia a interakcia národných ekonomík, ktorá sa realizuje v rámci medzinárodného trhu a finančných tokov, druhú skôr duchovná rovina spoločnosti.

V poslednej dobe však fenomén globalizácie vnímame čoraz viac aj ako prepojenie duchovné a kultúrne. Takmer bezhraničná virtuálna realita umožňuje kontakty ľudí z opačných koncov zeme. Tí sa navzájom spoznávajú, ovplyvňujú, menia. Hoci ešte stále môžeme nájsť živé predstavy o tom, že témy kyberkultúry patria do sveta programátorov, informatikov a odborníkov v oblasti kybernetiky, pravdou je, že ich počiatky treba hľadať práve tu. A okrem nich počiatok zmeny týkajúcej sa hodnôt človeka, jeho postoja k svojej individualite, k vplyvu technológií na život v spoločnosti a iných. A keď sa výpočtová technika dostala za brány výskumných stredísk, sprístupnila sa verejnosti, ovládla priemysel a stala sa objektom edukácie, zábavy a spotreby. Takže okrem informačného aspektu sa postupne pridáva k počítačovým sieťam antropologický moment. Stávajú sa súčasťou nášho bežného života a bezproblémovo sa stávajú súčasťou životného štýlu. Interakcia s počítačom nám prináša nové skúsenosti, nové sociálne skupiny, nové formy spoločnosti. Technika,

virtuálny svet a rôzne novodobé vymoženosti sa stávajú stále populárnejšími a mohli by sme ich označiť ako novú modlu našej doby. Sú súčasťou kultúry ľudstva, ktorá, zdá sa, prechádza premenou na inú formu. Ponúka mnoho možností na zviditeľňovanie, vylepšovanie a predstavuje prínos v komunikácii a kolektívnej inteligencii. No zároveň treba spomenúť, že je predmetom obchodu a zdrojom prehlbujúcich sa sociálnych rozdielov. „*Informácia je základnou veličinou, ktorá dokáže odbúrať prirestor i čas*“ ([1]; 87). Technický pokrok je akýmsi motorom globalizácie. „*Technický vývoj nás vymkol z polohy, ktorá zodpovedala polohe ostatných druhov. A to akoby sa priečilo prírodným javom. Preto ani procesy globalizácie nemajú prirodzený priebeh, sú urýchľované, manipulované, presne tak, ako všetky javy kultúry. Tento vonkajší rys globalizácie, ktorý je z antropocentrického hľadiska v rozpore s prírodou, prináša plno iných, vnútorných rozporov. Napriek sľubovanej ekonomickej prosperite všetkých štátov priniesla globalizácia zatiaľ len prehlbujúcu sa nerovnosť v rámci štátov aj v rámci spoločnosti a víťazne mystifikovala úspech jedinca*“ ([1]; 104). Nové spôsoby komunikácie a dopravy zrýchlili život ľudí. Masové používanie počítačov, mobilných telefónov, satelitná technika, používanie internetu sú v dnešnej dobe samozrejme.

Zástancovia globalizácie poukazujú na to, že vďaka zrušeniu hraníc trhu, je možné vytvorenie pracovných príležitostí, zvýši sa spotreba a tým aj výroba, čo by malo viesť zlepšeniu životných pomerov pre ľudí na celom svete. A v rámci sociálnych vzťahov dochádza vďaka výmene informácií k prehľbovaniu znalostí o iných kultúrach. „*Entuziastické vyhlásenia, že procesy globalizácie smerujú ku konečnému cieľu – poľudšteniu politických a sociálnych vzťahov vo svete, čo je možné jedine zavedením úplne voľného trhu, majú celý rad slabín. Ak kapitalizmus prekonal svoje predátorské obdobie a smeruje k novej, etickej fáze, ktorá by mala rezonovať najmä vo vzťahu k životnému prostrediu a v sociálnych riešeniach, nárokuje si takto na prívlastok – humánny, vynára sa tu chronický problém krajín tretieho sveta. Oproti dvesto rokov starému osvieteneckejmu tvrdeniu, že slobodný obchod sa kryje s mierom, možno postaviť iné tvrdenie, že trhová ekonomika nepozná demokraciu, iba konkurenciu. (...) Z tohto tvrdenia ak by sme ho akceptovali, nastáva závažná, už predložená otázka: Je skutočne v záujme západnej civilizácie, aby sa krajiny tretieho sveta vzopli do jej podoby? Z racionálneho, etického či humánneho hľadiska určite áno, veď tieto krajiny sú neustálou hrozbou svetového mieru pre svoju nevypočítateľnú politiku, vyplývajúcu z danej sociálnej situácie. No ekonomika nepracuje na základe humanizmu ani morálky, aj keď to býva často prezentované ortodoxnými zástancami voľného trhu, ale na základe dopytu, ponuky a konkurencie*“ ([1]; 94). Takéto a iné podobné argumenty slúžia odporcom globalizácie. Podľa nich zo spomínaných prínosov profituje iba západ a to na úkor biednych, ktorých z nej chce pozdvihnúť. V rukách nadnárodných koncernov sa hromadí moc predstavujúca hrozbu. „*Nadnárodné ekonomické spoločnosti nadobúdajú prevahu nad drobnými domácimi ekonomikami (ukážkou je postavenie veľkoobchodných sietí oproti malým konvenčným obchodom)*“ ([1]; 94). Hrozbou je aj riziko, že o dôležitých veciach budú rozhodovať nie demokraticky zvolení zástupcovia ľudu, ale elita riadiaca nadnárodný koncern, čo nie je v súlade s demokratickými princípmi.

Globalizácia prichádza do jednotlivých krajín aj v zmysle spoločenskom, kultúrnom a politickom. Politicky sa prejavuje napríklad zmenou právnych noriem a zákonov, ktoré by sa mali priblížiť vonkajšiemu „svetovému“ štandardu. Mal by prispieť k vytvoreniu rovnakých podmienok pre šírenie demokracie a tým aj k zlepšeniu života ľudí. Kultúra a spoločnosť prechádza globalizáciou tiež. Ich odlišnosti zanikajú vďaka rovnakým spoločenským trendom. Kultúrne špecifiká typické pre konkrétne krajiny odlišujúce ich od iných krajín takto zanikajú. Vzniká akási "globálna kultúra", kultúra konzumnej spoločnosti udupávajúca tradičné hodnoty. Univerzalita, o ktorej hovoríme zasahuje naozaj všetky oblasti života človeka, od módy a správania cez jazyk až po samotné hodnoty spoločnosti. Vzhľadom k

prevládajúcemu konzumerizmu môžeme predpokladať, že práve konzum má rozhodujúci vplyv na výber a usporiadanie hodnôt človeka. Spoločnosť predpokladá rast odvodených hodnôt a nemateriálne hodnoty považuje za druhoradé. Aj život sám o sebe stráca hodnotu, resp. ju má, ale v novom význame. Závisí od podielu, akým život prispieva k prosperite. Konzumný spôsob života určuje i snahy, ciele, správanie, posudzovanie ľudí. „*Ľudia nekonzumujú kvôli snahe „mať“, správajú sa konzumne preto, že chcú niekým „byť“ v spoločnosti, ktorá posudzuje mieru úspešnosti podľa veľkosti osobnej spotreby*“ ([5]; 48). Nekonzumné správanie by bolo neprirodzeným, dokonca by mohlo byť zo strany spoločnosti odsúdené ako nevhodné, asociálne.

Významnú úlohu pri spoločensko-politickej globalizácii zohrávajú médiá a informačné technológie. V posledných rokoch sa rapídne urýchlil ich rozvoj a ešte viac sa tým pádom posilnil vplyv médií ako šíriteľov informácií. Podľa Jürgena Habermasa, médiá ako celok tlmočia záujmy vládnucej triedy a publikum nemá k dispozícii alternatívy umožňujúce rozpoznať a odmietat' definície reality, ktoré im poskytujú médiá. Francúzsky marxistický filozof Louis Althusser hovorí o spomenutých inštitúciách, a teda i o médiách, ako o nástrojoch slúžiacich ideológii, ktoré nás presvedčajú, aby sme ju uznali, pretože slúži záujmom celej triedy. Prispením niektorých ďalších skutočností (záujmy vlastníkov súkromných médií, ich zahraničné vlastníctvo a pod.) sa médiá stávajú šíriteľmi myšlienok globalizačnej kultúry. Pri procese presadzovania záujmov zohráva informácia, spôsob jej šírenia, jej objektivita a dostupnosť, veľmi dôležitú úlohu. Často sa stáva, že sa mediálna kultúra spája s kultúrou konzumnou a býva bez rozdielov považovaná za jeden z nástrojov globalizácie. Proti takémuto smerovaniu vzniká odpor. Ide o odpor proti rovnakosti, uniformite, a zároveň snaha o presadzovanie jedinečného, špecifickosti národnej kultúry a jazyka, odmietaním cudzích vzorov. Tieto trendy si navzájom neprotirečia, naopak, sú hlboko späté. Čím väčší sa životný štýl homogenizuje, tým tvrdšie sa ľudia pridávajú starých hodnôt. Čím viac sú si vonkajšie svety podobné, tým viac sa ľudia opierajú o tradície, ktoré ich rozdeľujú. Proti rastúcemu zjednocovaniu je nutné zachovávanie vlastnej identity, či už ide o identitu náboženskú, kultúrnu, národnú, jazykovú alebo rasovú.

I keď väčšina ľudí má multikulturalizmus spojený s ideálmi tolerancie a rovného zaobchádzania. *Multikulturalizmus je proces vzájomného kontaktu, prieniku, konfliktov a vzájomného ovplyvňovania viacerých odlišných kultúr*” ([7]; 19). Používa koncept kultúry ako niečoho statického, nemenného, objektívneho. Zároveň chápe jednotlivé kultúrne skupiny ako ohraničené, homogénne celky, zdieľajúce spoločnú kultúru a na základe tohto konceptu tak k nim aj pristupuje. Namiesto podobností sa sústreďuje na rozdiely medzi jednotlivými skupinami, resp. kultúrami. Pojaté veľmi široko, tento pojem sa používa na popis spoločnosti, ktorá obsahuje rôzne oddelené kultúrne skupiny. Rôznorodosť tejto spoločnosti môže viesť k strachu o stabilitu národnej identity, ale na druhej strane i ku kultúrnym stretnutiam, z ktorých kultúrne skupiny môžu profitovať. Tieto stretnutia obsahujú široké spektrum javov (úspechy v literatúre, v umení a vo filozofii, variácie v hudbe, odievaní a gastronómii). Niekedy je multikulturalizmus vnímaný ako ohrozenie pre suverenitu národov a veľa ľudí vníma integráciu rôznych kultúr ako nevyhnutnosť pri príprave celosvetovej medzinárodnej komunity. Čím viac sú jednotlivci v rámci kultúry či národa spojení niečím spoločným, tým väčšia harmónia v nej panuje. A naopak, čím väčšie sú rasové, náboženské a kultúrne rozdiely, tým je skupina viac disharmonická.

Na multikulturalizmus možno nazerať aj ako na ideológiu alebo žitú skúsenosť. *“Vzniká historicky, keď vedľa seba dlhodobo existujú kultúry, ktorých príslušníci sa vzájomne neasimilujú, ale udržiavajú si svoje odlišné kultúrne identity. Tieto procesy sú prirodzené, avšak obsahujú aj mnohé trecie plochy a problémy, ktoré treba kontinuálne riešiť. Ak sa problémy v spolunažívaní kultúr dlhodobo neriešia, teda aj prehlbujú, môže sa narušiť pokojná koexistencia kultúr*” ([7]; 19). Ak sa budeme pozerat' na multikulturalizmus v

pozitívnom zmysle, väčšinou si ho asociujeme s myšlienkami tolerancie, práv na kolektívne vyjadrenie, rovného zaobchádzania a ako na niečo, čo platí a je určené všetkým, bez ohľadu na etnický pôvod, príslušnosť k štátu a k jeho právnemu princípu. Ale interpretovať niečo a poukazovať len na pozitívne stránky nie je správne. Preto netreba zostávať iba pri ideáloch.

Masívna migrácia inokultúrnych národov do západnej nie je považovaná za multikultúrnu. Národy, z ktorých migranti prichádzajú síce ponúkajú iné kultúrne prostredie, no ich zapájanie sa do jednej masy nepodporuje rozmanitosť, ale skôr chaos, uniformitu pôsobiacu deštruktívnym spôsobom na pôvodnú kultúru národa, do ktorého prišli. Ničí sa tak jedinečné genetické dedičstvo a charakter tých ľudí a jedinečného národa. V Írsku napríklad sledujeme trenice medzi katolíkmi a protestantmi. Je rozmanitosť jeho silou alebo je zdrojom ľudského utrpenia? Ďalším príkladom je krvavý konflikt v bývalej Juhoslávii. Bola v rozmanitosti jej sila? Presvedčenie ľudí, ich pocit spolupatričnosti sú tiež ohrozené práve spomenutou diverzitou. Ľuďom sa v príliš rozmanitom prostredí, až v chaotickom prostredí, strácajú zmysel pre vlastnú identitu, sami sa stávajú v určitom zmysle „rozmanitými“. Hrozí pocit odcudzenia sa iným ľuďom, strata potreby zdieľať spoločné hodnoty. Preto vznikajú komunity, ktoré zdieľajú spoločné hodnoty, ktorých spája spoločná história, kultúra a identita. *„Kultúrna identita je súhrnnou predstavou jednotlivca o vlastných kultúrnych zvláštnostiach a o svojom zaradení do určitého kultúrneho spoločenstva. Odvoláva sa na určitú kultúrnu tradíciu, prijíma určité kultúrne vzory a s pomocou určitých kultúrnych znakov sa jednotliviec prihlasuje k určitej kultúre (čiernym odevom sa môže prihlasovať k subkultúre gotikov). Jednotlivec si formuje kultúrnu identitu vo vzťahu k hlavným hodnotám svojej hodnotovej hierarchie. Kultúrna identita nie je nehybným systémom, ale živým procesom. Jednotlivec môže meniť svoju kultúrnu identitu a mať aj viacero identít (môže byť zároveň Slovákom, mužom, punkerom, homosexuálom a študentom – po ukončení štúdia môže svoju študentskú identitu zameniť za identitu pracovníka určitej firmy). Kultúrna identita na jednej strane spája ľudí do skupín, posilňuje príslušnosť jednotlivca ku skupine, na druhej strane ho oddeľuje od iných jednotlivcov a vytvára kontrasty medzi odlišnými sociálnymi skupinami. Príslušnosť k „menšine“ či „väčšine“, vznik nových menšín a boj za ich uznanie, zotrvačnosť postojov – to všetko nás denne stavia pred zložitú sieť interkultúrnych vzťahov a interakcií“ ([7]; 23).* Kultúra, do ktorej patríme nás do určitej miery formuje. Definuje našu podstatu. Vplýva na naše postavenie v spoločnosti. Z tohto ponímania konceptu kultúry plynú strach, že ľudia môžu prísť o „svoju“ kultúru, čoho dôsledkom je spôsob myslenia často prítomný v multikulturalizme, v ktorom musí byť kultúrna autenticita chránená ako ohrozený druh.

Ku kritike multikulturalizmu patria aj námietky týkajúce sa nerešpektovania verejnej mienky. Bodom kritiky je i hrozba rozporov vyplývajúca z etnickej nehomogenity spôsobenej multikulturalizmom. Stabilita spoločnosti môže byť týmto narušená a dôjde k jej rozloženiu na rozličné skupiny s odlišnými záujmami. Do budúcnosti hrozí riziko vážnejších konfliktov, dokonca až vojenského charakteru a odtŕhania častí krajín. Ako príklad uvádzame Kosovo, ktoré bolo pôvodne čisto srbskou oblasťou, no postupnými migračnými vlnami sa stalo menšinou. Niektorí odporcovia multikulturalizmu upozorňujú, že takýto môže byť vývoj všetkých multikultúrnych krajín.

Multikulturalizmus si vyžaduje potvrdenie kultúrnej rozdielnosti. Je potrebné poukázať na jeho špecifiká. K nim patrí chápanie kultúry ako niečoho objektívne existujúceho, čo má dané hranice. Príslušníci etnických skupín sú potom chápaní ako nositelia vlastnej kultúry. Majú vlastné hodnoty, dejiny, pamiatky, normy, vlastné kultúrne vedomie a pod. Takýmto postojom multikulturalizmus potvrdzuje rozdiely medzi jednotlivými skupinami a tým aj formovanie etno-kultúrnych komunit. Etnická nevyrovnanosť počtu prisťahovalcov, spolu s poklesom pôvodného obyvateľstva môže spôsobiť, že domáce obyvateľstvo stratí vládu nad svojou krajinou. Spoločnosť je systém s vlastnou identitou, hodnotami, kultúrou a tradíciou. Ak v nej dochádza k zmiešavaniu viacerých kultúr, stretajú

sa tu zároveň aj rozličné názory, hodnoty, videnia sveta. Takúto diverzitu však nemôže právny systém poňať a pri vytváraní noriem a zákonov ani rešpektovať ako jeden celok. Preto je spolunažívanie odlišných kultúr nutne komplikované a zároveň diskrimináciou, keďže svoje práva nemôžu uplatňovať členovia všetkých kultúr súčasne.

Multikulturalizmus je dôležitou súčasťou procesu globalizácie. *“Súčasťou rozvinutého multikulturalizmu sú pravidelné i nepravidelné kontakty príslušníkov odlišných kultúr, ktorí a ktoré voči sebe zaujímajú rôzne postoje – od spolupráce a mierovej koexistencie, cez ľahostajnosť až po nevraživosť a nepriateľské aktivity”* ([7]; 11). Rozdiely medzi národmi sa vytrácajú každým dňom. Postupná homogenizácia nás sprevádza v každodennom živote, hoci si to ani neuvedomujeme. Týka sa štýlu obliekania, hudby, jedla a pod. Pri globalizácii si treba uvedomiť, že tu platí právo silnejšieho. Národné, kultúrne a etnické hranice bránia globálnemu obchodovaniu. A tieto hranice sa rúcajú aj vďaka rozvoju obchodu, komercie, uniformity v rámci produkcie a pod. Zreteľnejšie to môžeme vidieť v západnom svete, ktorý však stále viac zasahuje do diania na východe a v krajinách tretieho sveta. Už sme spomenuli, že sa prejavuje doslova vo všetkých oblastiach okolo nás.

Zavádzane multikultúrnej výchovy do praxe slovenských škôl sa usiluje o odstránenie predsudkov, diskriminácie a iných spoločenských bariér vyskytujúcich sa v spoločnosti a brániacich pokojnému spolunažívaniu členov viacerých národností či kultúr. Snahou je budovanie tolerantnej, otvorenej a inkluzívnej spoločnosti ponúkajúcej možnosť realizovať sa ktorémukoľvek jej členovi bez ohľadu na pôvod, farbu pleti či náboženské vyznanie. *„Pravidlá správania sa v multikultúrnej spoločnosti môžeme zhrnúť do štyroch základných bodov: tolerancia, rešpektovanie rozdielnosti, právo na rozvoj a snaha o pokojné spolunažívanie. Tieto pravidlá by mali mať dôležité miesto vo výchove mladých ľudí – multikultúrna výchova by mala viesť k prijatiu takých kľúčových hodnôt, ako sú solidarita, hodnota človeka, rovnosť, spolupráca, partnerstvo“* ([6]; 6). Hovoríme o práve uchovať si svoju kultúru, svoje národné dedičstvo, ale zároveň o rešpektovaní národného dedičstva niekoho iného. Voči iným kultúram môže toto zachovávanie vzbudiť záujem, nadšenie, ale i xenofóbne poznámky a diskriminačné útoky. *„Nepochopenie alebo nedostatočná interpretácia výhod multikultúrneho spolužitia môže viesť k prejavom stereotypov, predsudkov, ba aj otvorenej nenávisťi voči novému a cudziemu. Spoznávanie nových kultúr je veľmi dôležité už aj preto, aby sme zabránili vzniku tzv. interkultúrnych konfliktov, ktoré majú často podobu etnocentrizmu, xenofóbie či rasizmu“* ([6]; 6).

Multikulturalizmus vyjadruje rešpekt k rôznosti. Je zároveň takým typom systému, ktorý zdôrazňuje rozdiely medzi ľuďmi (etnické, rasové a pod.), vtesnáva ľudí do komunít a snaží sa uchovávať to, čo sa prirodzene vyvíja. Multikulturalizmus predpokladá rovnocennosť ľudí, národov a kultúr a právo každého občana na vlastnú kultúru. Práve tu treba hľadať hlavný problém tohto systému.

3 Záver

Spoznávanie ľudí, odstraňovanie bariér medzi národmi, možnosti v rámci vzdelania, výhody informačných technológií, otvorenie trhov prinášajúce príležitosti pre jednotlivcov aj pre národy, ale i negatívne dôsledky prejavované predovšetkým v oblasti duchovných hodnôt, to všetko patrí k prejavom a dôsledkom globalizácie a multikulturalizmu. Je potrebné ťažiť najmä z ich výhod a využiť ich na rozvoj vedy, zdravotníctva, vzdelávania, na vzájomné duchovné obohacovanie národov sveta.

Každá kultúra je interpretovaná ako špecifická entita, ktorá vo svojej podstate obsahuje súbor charakteristík, ktoré každý príslušník tejto kultúry má. V posledných rokoch sa pojem globalizácie a tiež pojem multikulturalizmus stali viac známymi väčšine ľudí po celom svete. Termín „globalizácia“ je prepojený na modernú dobu predovšetkým

prostredníctvom technologických objavov. Internet je pravdepodobne najznámejším „pojítkom“ sveta. No náznaky takýchto procesov môžeme nájsť v minulosti.

Nehľadiac na to, či sa snažíme definovať, resp. objasniť pojem globalizácia, venujeme sa jej konkrétnemu problému, alebo hovoríme o multikulturalizme a zavádzaní multikultúrnej výchovy do škôl, musíme si uvedomiť nie len pozitívne, ale i negatívne následky. Možnosti poznávania, nadväzovanie nových kontaktov, získavanie skúseností a presadzovanie rozmanitosti by nemali zakrývať negatívne momenty. *„Ak teda chceme odpovedať na otázku, či je globalizácia prirodzeným alebo neprirodzeným javom, opäť sa musíme pokúsiť o odpoveď antropocentrickú aj biologickú. Z pohľadu biologického tvorí človek jeden druh, a preto aj globalizácia ako súhrn rôznych faktorov zabezpečujúcich jeho existenciu, má charakter prirodzený. Z pohľadu antropocentrického je globalizácia prinajmenšom neetická, pretože prináša ekonomický útlak a ohrozuje identifikáciu lokálnych kultúr. A čo je podstatné, veľkou mierou sa podieľa na devastácii prírodného prostredia“* ([1]; 105). Jedným zo základných problémov sa stáva aj otázka funkčnosti multikultúrneho prostredia a aplikácie takejto politiky v danom prostredí. Prijímanie inokultúrnych členov do spoločnosti po dlhšiu dobu mohlo fungovať, ale stále viac si môžeme všimnúť, že takto smerujúci „rozvoj“ nie je udržateľný po politickej, ekonomickej, spoločenskej, ani ekologickej stránke. Taktiež je otázne, či sa z globalizovanej a multikultúrnej spoločnosti nestáva chaotická unikultúrna masa.

Multikulturalizmus je veľmi problematickou otázkou. Kultúra tu nie je charakterizovaná ako dedičstvo všetkých (na základe objektívnych kritérií), ale identifikovaná s národom a etnickou skupinou, resp. dedičstvo v podobe kultúry patrí národnej či etnickej skupine. A keďže má táto skupina vlastnú kultúru, mala by mať aj vlastnú politickú identitu.

Moderná západná spoločnosť sa zvyčajne označuje ako multikultúrna a mnohé krajiny sa pokúsili prispôbiť svoju politiku tomuto trendu. Na základe myšlienok, ktoré nám multikulturalizmus ponúka, ľudia vytvárajú ohraničené komunity, ktorých členovia zdieľajú spoločné, pre nich špecifické a jedinečné, charakteristiky. V ideálnom prípade majú svoj jazyk, náboženstvo, svoj špecifický pohľad na mormy, zákony a morálne pravidlá.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Dubnička, I.: Kultúra a environmentálna kríza. Nitra: UKF FF, 2007. 486 s. ISBN 80-8094-034-7.
- [2] Habermas, J.: Problém legitimacy v pozdním kapitalizme. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2000. 187 s. ISBN 80-7007-130-3.
- [3] Hajko, D.: Globalizácia a kultúrna identita. Nitra : FF UKF, 2005. ISBN 80-8050-913-1.
- [4] Lévy, P.: Kyberkultura. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 229 s. ISBN 80-246- 0109-5.
- [5] Keller, J.: Abeceda prosperity. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1997. 160 s. ISBN 80-85765-98-5.
- [6] Kol. autorov: Multikulturart. Bratislava: Lúč, 2009. 66 s. ISBN 978-80-7114-777-0.
- [7] Mistrík, E. a kol.: Multikultúrna výchova v škole. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008. 88 s. ISBN 978-80-969271-4-2.

Kontakt:

Mgr. Silvia Lieskovská

Katedra filozofie FF UKF v Nitre

Hodžova 1

94974 Nitra

silvia.lieskovska@ukf.sk

Ing. Ivana LJUDVIGOVÁ

FAKULTA PODNIKOVÉHO MANAŽMENTU
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

TÍMOVÝ LEADERSHIP

iljudvigova@gmail.com

Abstrakt

Tímový leadership sa stal jednou z najpopulárnejších a najrýchlejšie sa rozvíjajúcich oblastí v rámci teórie a výskumu leadershipu. Tímy sú organizačné skupiny zložené z členov, ktorí sú vzájomne závislí, ktorí sa podieľajú na spoločných cieľoch a ktorí musia koordinovať svoje aktivity, aby tieto ciele dosiahli. Efektívny leadership je rozhodujúcim faktorom tímového úspechu. Naopak, neefektívny leadership je často považovaný za primárny dôvod tímového zlyhania. Pre zabezpečenie tímového úspechu je potrebné sa sústrediť a pochopiť nevyhnutné funkcie leadershipu. Je dôležité poznamenať, že tieto funkcie môžu byť vykonávané formálnym tímovým lídrom a / alebo zdieľané spoločne členmi tímu. Nedávny výskum ukazuje, že tímy so zdieľaným leadershipom majú isté výhody oproti tímom s jedným formálnym vodcom.

Kľúčové slová: tímy, tímové vodcovstvo, budovanie tímov, tímová efektívnosť

Abstract

Team leadership has become one of the most popular and rapidly growing areas of leadership theory and research. Teams are organizational groups composed of members who are interdependent, who share common goals, and who must coordinate their activities to accomplish these goals. Effective leadership processes are the most critical factor in team success. Conversely, ineffective leadership often is seen as the primary reason teams fail. To ensure team success, we need to focus on and understand the necessary functions of leadership. It is important to note that these functions can be performed by the formal team leader and / or shared by team members. Recent research indicates that teams with such shared leadership have certain advantages over single leader teams.

Keywords: teams, team leadership, team building, team effectiveness

1 Úvod

Rastúcim trendom v podnikoch je prenechanie väčšej zodpovednosti za dôležité aktivity tímom. Vo veľkých organizáciách sa väčšina úloh realizuje v tímoch, pretože požiadavky zákazníkov ako aj organizácie sú príliš komplexné na to, aby jedna osoba dokázala plniť všetky

potreby.¹ V mnohých prípadoch sú tímy oprávnené robiť rozhodnutia, ktoré boli kedysi uskutočňované individuálnymi manažérmi. S rastúcim využitím tímov sa zvyšuje aj množstvo výskumov leadershipu v tímoch. Momentálne je tímový leadership jednou z najpopulárnejších a najrýchlejšie sa rozvíjajúcich oblastí v rámci teórie a výskumu vodcovstva.

Výskum efektívnosti organizačných tímov prišiel k záverom, že používanie tímov vedie k vyššej produktivite, efektívnejšiemu využívaniu zdrojov, lepším rozhodnutiam a efektívnejšiemu riešeniu problémov, ku kvalitnejším produktom a službám, k významnejším inováciám a kreativite.² Podniky sú schopné rýchlejšie reagovať, pretože ich plochšie organizačné štruktúry, ktoré sa spoliehajú na tímy a nové technológie umožňujú komunikáciu naprieč časom a priestorom. Tímová organizačná štruktúra je cestou ako zostať konkurencieschopným, a to prostredníctvom rýchlych reakcií a trvalého prispôsobovania sa prudkým zmenám. Výhody tímov zahŕňajú aj väčšiu spokojnosť, zaangažovanosť a produktivnosť zamestnancov. Prirodzene, benefity, ktoré prináša tímová práca sa nevyskytujú automaticky. Úspešná implementácia tímov v podniku závisí od rôznych okolností, vrátane kvality tímového leadershipu. Štúdie dokazujú, že efektívny leadership je rozhodujúcim faktorom tímového úspechu. Naopak neefektívny leadership je často považovaný za primárny dôvod tímového zlyhania.

2 Charakteristika a význam tímového leadershipu v súčasných podnikateľských podmienkach

Pohľad na historické korene výskumu pracovných skupín alebo tímov poukazuje veľmi jasne na odlišnosť ich skúmania v priebehu času. Skúmanie tímov sa začalo v 20. a 30. rokoch 20. storočia so zameraním na vývoj ľudských vzťahov pri spoločnom úsilí v práci, ako určitý protiklad k individuálnej práci, ktorá bola v tom čase obhajovaná vedeckými manažérskymi teoretikmi. V 40. rokoch 20. storočia sa zameranie výskumu posunulo na skúmanie skupinovej dynamiky. V 50. rokoch sa výskum začal sústreďovať na úlohu vodcovstva v tímoch. Mnoho z týchto výskumov bolo založených na laboratórnych skúmaniach experimentálnych skupín alebo terénny výskum reálnych skupín v krátkych obdobiach, pričom sa ale často ignoroval kontext, v akom boli skupiny založené.³ V 60. a 70. rokoch vo výskume tímu dominovali otázky efektívnosti, rozvíjania a zdokonaľovania tímu prostredníctvom vodcovských zásahov do práce tímu. V 80. rokoch silnejúca konkurencia predovšetkým japonských podnikov upriamila pozornosť na krúžky kvality, benchmarking a kontinuálne zdokonaľovanie. V 90. rokoch výskum tímov získava globálnu perspektívu so zameraním na organizačné stratégie pre udržanie konkurenčnej výhody.⁴

Súčasný výskum tímov je komplexnejší, zameraný na viac tímových premenných a nie len na výstupy tímového výkonu, čo bolo výlučné zameranie preferované v minulosti. Súčasný výskum sa tiež zameriava na úlohu emocionálnych behaviorálnych a kognitívnych procesov pre

¹ ULRICH, D., SMALLWOOD, N., SWEETMAN, K.: *Kód lídrov*. Bratislava: Eastone Books, 2010, 149 s. ISBN 978-80-8109-122-3.

² NORTHOUSE, P. G.: *Leadership – theory and practice*. Fifth edition. Sage publications, 2010. 432 s. ISBN 978-1-4129-7488-2.

³ McGRATH, J. E., ARROW, H., BERDAHL, J. L. 2000. *The study of groups: Past, present and future*. Personality and Social Psychology Review, 4, 95-105.

⁴ PORTER, G., BEYERLEIN, M. 2000. *Historic roots of team theory and practice*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer, 2010. 524 s.

úspech a životaschopnosť tímov. Predmetom skúmania je ďalej vplyv sprostredkovateľských procesov ako dôvera, súdržnosť, plánovanie, prispôsobenie, štruktúrovanie a vzdelávanie na tímový výkon.

Pojem tím sa zvyčajne vzťahuje na organizačné skupiny zložené z členov, ktorí sú vzájomne závislí, majú spoločné ciele a musia koordinovať svoje aktivity, aby tieto ciele dosiahli.⁵ Skutočne efektívny tím združuje pracovníkov, ktorých osobnostné predpoklady sa dopĺňajú a tiež disponujú schopnosťami, ktoré sú komplementárne.⁶

Medzi základné procesy leadershipu v tímoch patria stanovenie jasných cieľov, budovanie silných vzťahov založených na dôvere a spolupráci, riadenie rolí, identifikovanie efektívnych výkonnostných stratégií a tímových aktivít, získavanie potrebných zdrojov a neustále učenie sa.⁷

Uvedené funkcie leadershipu sú nevyhnutné pre zabezpečenie tímového úspechu. Tieto funkcie môžu byť vykonávané formálnym tímovým lídrom a/alebo zdieľané spoločne členmi tímu. Nedávny výskum ukazuje, že tímy s takýmto zdieľaným (spoločným) leadershipom majú isté výhody oproti tímom s jedným formálnym vodcom.⁸

2.1 Dva pohľady na tímový leadership (tradičný vs. zdieľaný tímový leadership)

Odborníci sa spravidla zhodujú v tom, že pre efektívne fungovanie tímu sú potrebné opatrenia orientované na úlohy, rovnako ako opatrenia zamerané na skupinovú súdržnosť, ale nezhodujú sa v tom, kto by mal vykonávať tieto funkcie. Predmetom diskusie je otázka, či by mali lídri vykonávať oba typy funkcií (úlohy, starostlivosť o vzťahy) samostatne alebo by mali zapojiť členov skupiny, aby s nimi zdieľali zodpovednosť za ich vykonávanie. Tabuľka 1. zobrazuje tieto dva pohľady na tímový leadership.

Tabuľka č.1 Dva pohľady na tímový leadership

HPadiská pre porovnanie	Tradičný tímový leadership (pohľad sústredený na lídra)	Zdieľaný tímový leadership (pohľad sústredený na tím)
1. Zodpovednosť v tíme	zodpovedný je líder	zdieľaná lídrom a tímom
2. Konečné rozhodnutie	vykonáva líder	zverené skupine
3. Lídrova pozícia v tíme	zdôraznená a strážená pozícia moci	nezdôrazňovaná
4. Vnímanie tímu lídrom	ako skupina jednotlivcov	ako kolektívna entita
5. Funkcia orientovaná na úlohy	vykonávaná lídrom	zdieľaná lídrom a tímom
6. Funkcia orientovaná na súdržnosť	nevykonávaná systematicky	zdôrazňovaná, zdieľaná tímom
7. Sociálno-emocionálne procesy	zväčša ignorované lídrom	pozorne sledované lídrom

⁵ NORTHOUSE, P. G.: *Leadership – theory and practice*. Fifth edition. Sage publications, 2010. 432 s. ISBN 978-1-4129-7488-2.

⁶ EVANGELU, E. J. Mýty o týmové práci. *Controlling*, 2009, č. 4, s. 34-35. ISSN 1801-6251.

⁷ YUKL, G. *Leadership in organizations*. Seventh edition. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2010, 644 s. ISBN 978-0-13-815714-2.

⁸ NORTHOUSE, P. G.: *Leadership – theory and practice*. Fifth edition. Sage publications, 2010. 432 s. ISBN 978-1-4129-7488-2.

8. Vyjadrovanie pocitov/potrieb	zamietnuté (odradenie členov)	povzbudenie a diskusia
---------------------------------	-------------------------------	------------------------

Zdroj: YUKL, G. *Leadership in organizations*. Seventh edition. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2010, 644 s. ISBN 978-0-13-815714-2.

Tradičný pohľad na tímový leadership je ten, že formálny líder by mal riadiť, usmerňovať a kontrolovať aktivity tímu. Tento **pohľad sústredený na lídra** hovorí, že líder by mal udržiavať a podporovať diskusiu zameranú na úlohy, vylúčiť vyjadrovanie akýchkoľvek emócií, udržať kontrolu nad konečným rozhodnutím a chrániť svoju autoritu v skupine. Podľa *Bradforda* tento druh tímového leadershipu produkuje síce určité priaznivé výsledky, ale za neprijateľnú cenu.⁹ Stretnutia členov tímu sú prikázané, členovia sa stávajú apatickými, čo vedie k strate potenciálnych prírastkov a k zníženiu kvality rozhodnutí. Členovia tiež môžu pociťovať určitú manipuláciu alebo neschopnosť významne ovplyvniť rozhodovanie.

Druhý pohľad vníma rolu lídra v tíme skôr ako poradcu, konzultanta a učiteľa, než ako riaditeľa alebo manažéra. Funkcia budovania súdržnosti v tíme je považovaná za rovnako dôležitú ako úlohovo orientovanú funkciu, pretože emócie a vzájomné pôsobenie členov tímu pôsobia vo významnej miere na riešenie problémov a prijímanie rozhodnutí v skupine. Zodpovednosť za obe funkcie je zdieľaná spoločne členmi tímu, pretože jedna osoba nemôže vnímať všetky problémy a potreby tímu. Líder by mal podporovať vyjadrovanie emócií a myšlienok, mal by byť vzorom pre vhodné vodcovské správanie a podporovať členov, aby sa naučili sami vykonávať potrebné tímové opatrenia. Zdieľaný tímový leadership je založený na predpoklade, že zdieľanie zodpovednosti za vodcovské funkcie zlepší kvalitu rozhodnutí a zvýši spokojnosť členov tímu.

Je dôležité poznamenať, že s implementáciou **zdieľaného tímového leadershipu** sú spojené určité ťažkosti. Tento druh leadershipu vyžaduje značné interpersonálne schopnosti, zrelosť a obojstrannú dôveru. Niektorí lídri sa boja riskovať zdieľanie kontroly s členmi tímu. Títo lídri môžu byť znepokojení tým, že nový prístup ich ukáže ako slabých alebo neschopných. Rovnako niektorí členovia môžu preferovať vyhýbanie sa väčšej zodpovednosti za funkcie leadershipu v tíme. Mnohé rozhodnutia v tíme majú len krátkodobý charakter. Nevzťahujú sa na dostatočne dlhé časové obdobie, aby sa rozvinula nevyhnutne potrebná dôvera, schopnosti a oddanosť členov. Niektoré tímy majú členov, ktorí uprednostňujú čo najzriedkavejšie stretávanie sa a preberanie čo najmenšej zodpovednosti za spoločné aktivity. Tradičný prístup je často zosilnený rituálmi a zavedenými procedúrami, ktoré predstavujú ďalšie prekážky pre zavádzanie zdieľaného tímového leadershipu.¹⁰

2.2 Úloha lídra pri budovaní tímu (team buildingu)

Každý tím je jedinečný a žiadne jednoznačné kritériá na jeho správne vytvorenie neexistujú. Zostaviť kvalitne fungujúci pracovný tím z rôznych typov ľudí nie je pre žiadneho lídra jednoduché. Dôležitá pri team buildingu je zrelosť a úroveň kompetencií lídra, nadväznosť

⁹ BRADFORD, L. P. *Making meetings work*. La Jolla, CA: University Associates, 1976.

¹⁰ YUKL, G. *Leadership in organizations*. Seventh edition. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2010, 644 s. ISBN 978-0-13-815714-2.

jednotlivých krokov pri výbere vhodných ľudí do tímu, definovanie nasledujúcich čiastkových úloh a individualita každého pracovníka.¹¹

Budovanie tímu, angl. **team building**, je motivácia tímov orientovaných na výsledok alebo sebahodnotiacich skupín v rámci rozvoja organizácie.¹² Ideálny tím je zložený z členov, ktorí sa vzájomne dopĺňajú v oblasti osobnostnej aj odbornej. Vhodná voľba členov tímu ešte vo fáze plánovania je veľmi dôležitý faktor úspechu celej firmy.¹³ Členov do tímu si líder vyberá podľa špecializovaných schopností, zručností a osobnostných kvalít. Základom pri zostavovaní tímu je vedieť, na čo má slúžiť a podľa toho vyberať vhodných ľudí do tímu. Ak ide o výrobný alebo realizačný tím, mal by byť zložený zo špecializovaných jednotlivcov, ktorí plnia odborné úlohy. Ale ak ide napríklad o tím na riešenie marketingového plánu firmy, vtedy je potrebných viac kreatívnych pracovníkov, ale aj analytikov, ktorí budú vedieť navrhovať množstvo riešení, ale zároveň zhodnotiť ich reálnosť a realizovateľnosť. Odporúčanými metódami pre výber vhodných členov do tímu sú assessment centrá, psychotesty alebo tréningové hry.

Najnovšie poznatky z oblasti výskumu tímov uvádzajú, že jedným zo základných faktorov zostavenia kvalitného tímu je **zrelosť lídra**, ktorí si svoj tím vyberá.¹⁴ Úroveň kompetencií lídra v oblasti vedenia ľudí a emocionálnej inteligencie značne ovplyvňuje kvalitu výberu jednotlivých členov tímu. Takýto líder si vie vybrať a následne správnym smerom motivovať každého člena tímu tak, aby spoločne dosiahli tie výsledky práce, ktoré od nich spoločnosť očakáva. Ak líder pri výbere používa svoju empatiu a emocionálnu inteligenciu v spojení s racionálnym úsudkom opierajúc sa o zadané kompetencie pre danú pozíciu, vyberie do svojho tímu ľudí, ktorých potrebuje a pravdepodobnosť neúspešného výberu je minimálna.

Zloženie tímov je jeden pilier úspechu tímovej práce. Druhým pilierom je líder tímu. Jeden aspekt bez druhého nefunguje a nemôžu sa vzájomne oddeliť ani nahradiť.¹⁵ Problémom slovenských podnikov je, že v praxi sa viac o tímovej práci hovorí a deklaruje frázami, ako robí. Jednou z príčin takéhoto stavu je malá tradícia tímovej práce v našej kultúre. Kultúra slovenských podnikov ešte stále stojí na individuálnom výkone a hodnotení úspechu. Preto lídri považujú svoj pracovný tím skôr za nástroj svojho kariérneho postupu než ako súčasť svojej každodennej práce. Túto skutočnosť možno jasne vidieť napríklad pri stanovovaní spoločných cieľov tímu. Existuje veľmi málo slovenských firiem, kde sa ciele tímov definujú spoločne. Líder a tím sa dohodnú na ich znení a stotožnia sa s nimi. Bežnou realitou v našich podnikoch je, že ciele sa direktívne nadiktujú. Ale skutoční lídri vedia, že aj v rodine sa podarí len to, na čom sa dohodnú jej členovia.¹⁶

Rovnako dôležité ako správne zložiť tím je pre lídra správne **vedenie tímu**. Aj dobre zložený tím sa dá znefunkčniť. Mnohí lídri to dokážu za veľmi krátky čas. Teamworking sa nedá komplexne naučiť alebo natrénovať. Rozhodujúci je talent manažéra a podmienky zo strany podniku. Prácou lídra je priebežne sledovať činnosť tímu a v prípade potreby podniknúť určitú

¹¹ VOŠTENÁKOVÁ, Z. Vyberáte si tím? Osvedčila sa kombinácia metód. *Personálny manažment nielen pre personalistov*, 2009, november, s. 553-557. ISSN 1337-9437.

¹² BEŇADIKOVÁ, A. Zdravý prístup k budovaniu tímov: Teamwork makes the dreamwork. *Manažér*, 2008, č. 1, s. 38-40. ISSN 1335-1729.

¹³ VOŠTENÁKOVÁ, Z. Vytvorte a riad'te úspešný tím. *Personálny manažment nielen pre personalistov*. 2009, september, s. 418-425. ISSN 1337-9437.

¹⁴ VOŠTENÁKOVÁ, Z. Vyberáte si tím? Osvedčila sa kombinácia metód. *Personálny manažment nielen pre personalistov*, 2009, november, s. 553-557. ISSN 1337-9437.

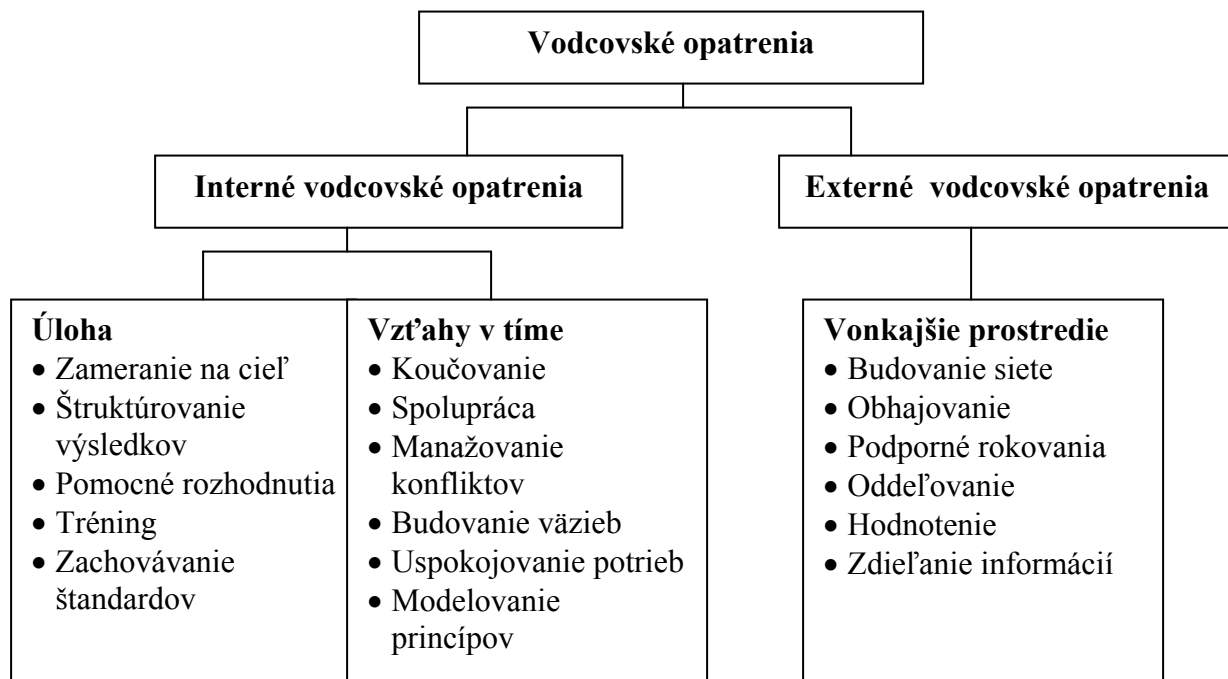
¹⁵ VOŠTENÁKOVÁ, Z. Vytvorte a riad'te úspešný tím. *Personálny manažment nielen pre personalistov*. 2009, september, s. 418-425. ISSN 1337-9437.

¹⁶ VOŠTENÁKOVÁ, Z. Vytvorte a riad'te úspešný tím. *Personálny manažment nielen pre personalistov*. 2009, september, s. 418-425. ISSN 1337-9437.

činnosť, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie tímovej efektívnosti. Líder pozorne sleduje fungovanie tímu, pričom analyzuje internú a externú situáciu. Aby mohol náležite reagovať na problémy súvisiace s tímovou prácou, jeho správanie musí byť flexibilné a musí disponovať širokým repertoárom komunikačných a iných schopností. Ich použitie pri riešení problému v tíme sa bude líšiť od situačných charakteristík. Zdatní lídri majú schopnosť rozlíšiť, aké vodcovské opatrenia sú potrebné, a či vôbec sú potrebné pri riešení tímových problémov.

Vodcovské opatrenia predstavujú opatrenia, ktorými líder reaguje na danú situáciu vo vnútri tímu alebo v jeho okolí. Efektívny líder analyzuje situáciu, diagnostikuje problém a snaží sa o najlepšie rozhodnutie pre dobro tímu. Vodcovské opatrenia môžeme rozdeliť na interné a externé. Interné vodcovské opatrenia môžu byť zamerané na úlohu alebo na vzťahy v tíme. Príklady interných a externých vodcovských opatrení prehľadne ilustruje nasledujúci obrázok:

Obrázok č.1 Vodcovské opatrenia¹⁷

Značným problémom pre tímy môže byť aj nejasná firemná kultúra. Tímy si z nej totiž preberajú spoločný spôsob správania. Tímový duch a tímová kultúra môžu byť v dnešnej dobe veľkou konkurenčnou výhodou. Technológie a marketing sú dostupné všetkým, no kultúru si podnik nikde nekúpi, ale musí ju náročne budovať.¹⁸

¹⁷ NORTHOUSE, P. G.: *Leadership – theory and practice*. Fifth edition. Sage publications, 2010. 432 s. ISBN 978-1-4129-7488-2.

¹⁸ KOPČÍKOVÁ, M. Budovanie tímov. *Práce a mzdy bez chýb, pokút a penále*, 2010, č. 11, s. 83-86. ISSN 1337-060X.

2.3 Mýty o tímovej práci

V prvej polovici 90. rokov sa s príchodom zahraničných firiem začalo hovoriť o tímoch a ich možnostiach. Téma tímovej práce sa stala v posledných rokoch skutočným fenoménom. Tímová práca vo všetkých možných odvetviach a spôsoboch sľubovala zázrak. Presvedčenie, že práca v tíme nás robí tvorivejšími a produktívnejšími je tak rozšírené, že na akúkoľvek novú úlohu nasadzujú vedúci tím ako optimálny spôsob riešenia. Toto riešenie však nie je vždy tým správnym.

Tím je považovaný za bezpečné miesto, kde ľudia môžu byť kreatívni a produktívni. Ale výskumy ukazujú, že výkony tímu sú väčšinou nižšie ako je ich potenciál. Tímy majú nižší výkon, než sa očakávalo aj napriek zdrojom a podpore, pretože problémy s koordináciou a motiváciou znižujú úžitok, ktorý prináša spolupráca. Ľudia sú v tímovej práci často zlí. A to je jeden z dôvodov, prečo mať tím je často horšie ako ho nemať.

Predmetom neutíchajúcich diskusií sú najčastejšie nasledujúce tvrdenia o tímovej práci:

Tímové rozhodovanie je efektívnejšie ako individuálne. Predpokladá sa, že pri spoločnom hľadaní riešenia si tím zvolí tú najlepšiu a najbezpečnejšiu možnosť. Výskumy ale ukázali v prípade tímového rozhodovania opak. Zistilo sa, že tím si ako skupina ľudí zvolí oveľa riskantnejšie rozhodnutie, ako v prípade, keď sa rozhodujú jednotliví členovia samostatne. Tento jav sa nazýva **posun k riskantnosti** a je veľmi dôležité, aby s ním tímlíder počítal. Výskumy ďalej ukázali, že **tímy sa pri rozhodovaní polarizujú**, čo znamená, že sa názor vždy prikloní k názoru tých, ktorí majú v tíme neformálnu autoritu alebo k najčastejšiemu (najbežnejšiemu) názoru. U tímov, ktoré fungujú dlhšiu dobu sa začína navyše objavovať silná snaha zachovať dosiahnutú zhodu v názoroch a postojoch. Pri rozhodovaní sa preto tím podvedome uzavrie pred informáciami zvonku, ak sú v rozpore s tým, čo jeho členovia pokladajú za najvhodnejšie. Výsledkom je, že tím prestáva generovať nové, alternatívne nápady. Zastaví sa vývoj a rozvoj tímu, upadá odbornosť, menej prispôsobiví členovia postupne odchádzajú z tímu.¹⁹

Tím je efektívny len vtedy, ak sú v ňom vyvážené zastúpené všetky tímové roly. Najznámejšia a stále používaná na tréningoch tímovej práce je pritom typológia úloh podľa Meredith Belbina. Ten vo svojich výskumoch manažérov riešiacich podnikateľské hry identifikoval až deväť odlišných tímových rolí (inovátor, vyhľadávač zdrojov a príležitostí, koordinátor, formovač, monitor a hodnotiteľ, tímový hráč, realizátor, dokončovateľ a špecialista). Problém je v dvoch aspektoch: v rolách samotných a v podmienkach, v ktorých Belbin skúmal tímy.²⁰ Belbinove roly nie sú osobnostné vlastnosti. To znamená, že jeden člen tímu môže „hrať“ na požiadanie rôzne, aj viaceré roly, pretože nie všetky tímy majú deväť a viac členov. Do dynamiky tímu viac vstupujú osobnostné vlastnosti členov tímu, ktoré majú tú charakteristiku, že sa dlhodobo a predvídateľne prejavujú rovnako a na požiadanie ich sotva zmeníme. Belbin uvedené roly identifikoval v nemenných podmienkach: tí istí ľudia riešili jednu, pomerne krátku úlohu, počas riešenia sa zásadne nemenili podmienky, zadávateľ ani odberateľ úlohy zásadne nevstupovali do procesu tímovej práce. V takýchto podmienkach sa tím mohol plne venovať „sebe samému“, čo viedlo k rozdeleniu rolí v duchu: ja budem robiť toto, ty tamto. Osobnostné vlastnosti mali malý priestor na ovplyvňovanie skupinovej dynamiky.²¹

¹⁹ EVANGELU, J. E. Mýty o tímovej práci. *Controlling*, 2009, č. 4, s. 34-35. ISSN 1801-6251.

²⁰ VOŠTENÁKOVÁ, Z. Vytvorte a riadte úspešný tím. *Personálny manažment nielen pre personalistov*, 2009, september, s. 418-425. ISSN 1337-9437.

²¹ BENKOVIČ, P., KUIPERS, B., S. Tímová práca – mýty a realita. *Trend*, 2008, č. 25, s. 30-31.

Tím môže mať ľubovoľný počet členov. Richard Hackman v knihe Tímy vyššieho vedenia zozbieral a analyzoval údaje o viac ako 120-tich tímoch z celého sveta. Takmer každý tím si myslel, že má jednoznačné hranice. Ale keď členovia tímu mali popísať svoj tím, menej než desať percent sa zhodlo na tom, kto do tímu patrí. **Ak má byť tím úspešný, musí byť ohraničený.** Vytvorenie tímu vyžaduje neľútostné rozhodnutie, kto bude jeho členom. Nemôže v ňom byť každý, kto chce.²² Ďalším omylom je, že väčší tím je lepší než menší, pretože má viac zdrojov. Výskum ukázal, že s rastúcou veľkosťou tímu sa takmer exponenciálne zvyšuje počet väzieb, ktoré musia byť udržiavané medzi jeho členmi. A udržiavanie týchto väzieb dostáva tím do problémov. **Základným pravidlom je maximálne desať členov.** Veľký tím obvykle znamená len stratu času. Najvýkonnejšie sú malé tímy, ktorých členovia spolu trávajú veľa času.

Tím musí prejsť niekoľkými štádiami vývoja, až potom môže byť efektívny. Podľa Brucea Tuckmana každý tím prechádza pri plnení úlohy štyrmi fázami: orientácia, konflikt, štruktúra a výkon. V plnom rozsahu to ale platí len v prípade nemenných podmienok: tí istí ľudia riešia jednu úlohu, počas riešenia sa nemenia podmienky, zadávateľ ani odberateľ úlohy nevstupujú s ďalšími požiadavkami do procesu tímovej práce. Takéto podmienky tímovej práce sú však v súčasnosti len veľmi ťažko splniteľné. Autor koncepcie vývoj tímu neskúmal v reálnych pracovných podmienkach. Reálne pracovné tímy majú problém dlhodobo zotrvať vo fáze výkonu. V lepšom prípade oscilujú medzi fázou štruktúry a výkonu, v horšom prechádzajú opakovane všetkými štyrmi fázami, ale v nepredvídateľnom poradí a dĺžke trvania.²³

3 Záver

Už v 20. rokoch minulého storočia skúmali Hawthornove štúdie efekt sociálnych vzťahov, motivácie a spokojnosti zamestnancov na ich produktivitu a v súčasnosti je tento vplyv všeobecne známy a viac alebo menej zohľadňovaný v rámci starostlivosti o zamestnancov. Existujú rôzne názory na tímovú prácu. Niektorí vidia koncept tímu ako sprofanovaný a málo užitočný. Iní ako všeliek, ktorý realizuje túžbu manažmentu dosiahnuť to najlepšie. Ďalší chápu efektivitu tímov, ale tiež varujú pred nebezpečenstvom potenciálneho využívania pracovníkov, k vyvíjaniu tlaku, zvyšovaniu stresu a kontroly.

Vytváranie a efektívnosť tímov je zložitý a dlhodobý proces, ktorý prebieha vo viacerých etapách. V jeho priebehu dochádza ku kvalitatívnym zmenám, ktoré ovplyvňujú mnohé základné znaky a charakteristiky tímu. Tento proces by nemal prebiehať živelne, ale mal by byť systematicky riadený a usmerňovaný. Tím potrebuje odborné koučovanie ako celok v priebehu celého procesu, predovšetkým na začiatku, ale aj uprostred a na konci tímového projektu.

Úspešná implementácia tímov v podniku závisí od rôznych okolností, vrátane kvality tímového leadershipu. Ani najlepší vodca na svete však nemôže zaručiť úspech tímu. Môže len zvýšiť pravdepodobnosť úspechu splnením určitých podmienok. Ide predovšetkým o jasné vymedzenie zloženia, cieľa a úloh tímu. Organizačný kontext, vrátane systému odmeňovania, systému ľudských zdrojov a informačného systému, musí uľahčovať tímovú prácu.

Nedávny výskum ukazuje, že tímy so zdieľaným leadershipom majú isté výhody oproti tímom s jedným formálnym vodcom. Zdieľanie zodpovednosti za vodcovské funkcie spoločne členmi tímu zlepšujú kvalitu rozhodnutí a zvyšujú spokojnosť členov tímu.

²² VOŠTENÁKOVÁ, Z. Vytvorte a riadte úspešný tím. *Personálny manažment nielen pre personalistov*, 2009, september, s. 418-425. ISSN 1337-9437.

²³ BENKOVIČ, P., KUIPERS, B., S. Tímová práca – mýty a realita. *Trend*, 2008, č. 25, s. 30-31.

Zoznam použitej literatúry

1. BENKOVIČ, P., KUIPERS, B., S. Tímová práca – mýty a realita. *Trend*, 2008, č. 25, s. 30-31
2. BEŇADIKOVÁ, A. Zdravý prístup k budovaniu tímov: Teamwork makes the dreamwork. *Manažér*, 2008, č. 1, s. 38-40. ISSN 1335-1729.
3. BRADFORD, L. P. Making meetings work. La Jolla, CA: University Associates, 1976.
4. EVANGELU, E. J. Mýty o tímovej práci. *Controlling*, 2009, č. 4, s. 34-35. ISSN 1801-6251.
5. KOPČÍKOVÁ, M. Budovanie tímov. *Práce a mzdy bez chýb, pokút a penále*, 2010, č. 11, s. 83-86. ISSN 1337-060X.
6. McGRATH, J. E., ARROW, H., BERDAHL, J. L. 2000. The study of groups: Past, present and future. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 95-105.
7. NORTHOUSE, P. G.: *Leadership – theory and practice*. Fifth edition. Sage publications, 2010. 432 s. ISBN 978-1-4129-7488-2.
8. PORTER, G., BEYERLEIN, M. 2000. *Historic roots of team theory and practice*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer, 2010. 524 s.
9. ULRICH, D., SMALLWOOD, N., SWEETMAN, K.: *Kód lídrov*. Bratislava: Eastone Books, 2010, 149 s. ISBN 978-80-8109-122-3.
10. VOŠTENÁKOVÁ, Z. Vyberáte si tím? Osvedčila sa kombinácia metód. *Personálny manažment nielen pre personalistov*, 2009, november, s. 553-557. ISSN 1337-9437.
11. VOŠTENÁKOVÁ, Z. Vytvorte a riadte úspešný tím. *Personálny manažment nielen pre personalistov*. 2009, september, s. 418-425. ISSN 1337-9437.
12. YUKL, G. *Leadership in organizations*. Seventh edition. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2010, 644 s. ISBN 978-0-13-815714-2.

Kontakt:

Ing. Ivana Ljudvigová

interný doktorand

Katedra manažmentu

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

email: iljudvigova@gmail.com

telefón: 0911/220 425

Ing. Milan LUKÁČ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

EKONOMICKÝ VÝVOJ ŠVAJČIARSKA V POSLEDNEJ DEKÁDE

milan.lukac@euba.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku bolo zhodnotiť súčasnú ekonomickú situáciu Švajčiarska, načrtnúť vzťahy medzi Švajčiarskom a Európskou úniou, analyzovať jeho komparatívne výhody, ako aj odhaliť slabiny švajčiarskej ekonomiky. V prvej časti analyzuje príspevok vzťah Švajčiarska s EÚ, jeho vývoj, vývoj rokovaní a rovnako aj súčasné platné dohody medzi EÚ a Švajčiarskom. V druhej časti autor rozoberá dopady svetovej hospodárskej a finančnej krízy na švajčiarsku ekonomiku. Tretia časť je venovaná švajčiarskemu bankovému tajomstvu, na zmenu ktorého bol v poslednej dekáde vyvíjaný značný tlak zo strany štátov OECD. Na záver sa autor snažil vykresliť súčasnú ekonomickú situáciu Švajčiarska v pokrízovom období, postupné zotavovanie sa ekonomiky, ako aj hodnotenie švajčiarskej ekonomiky medzinárodne uznávanými inštitúciami.

Kľúčové slová: Švajčiarsko, Európska únia, bilaterálne dohody, rokovania, bankové tajomstvo, ekonomická kríza

Abstract

The goal of this article is to present an overview of Switzerland's economy, to analyze relations between Switzerland and the European Union, to show its comparative advantages as well as unveil its weaknesses. The first part is the analysis of the relations between Switzerland and the European Union and their development, and of negotiations and current agreements in force between the European Union and Switzerland. The second part deals with the impacts of world economic and financial crisis on Swiss economy. The third part is devoted to Swiss bank secrecy, which was very often debated by OECD states in the last decade. The last part consists of the analysis of current economic conditions of Switzerland in the after-crisis period and the evaluation of the international position of Switzerland.

Key words: Switzerland, European Union, bilateral agreements, negotiations, bank secrecy, economic crisis

1 Úvod

Zásľuhu na charakteristike Švajčiarska ako jedného z najvyspelejších a najbohatších krajín sveta nesie spoločne s tradičnými švajčiarskymi hodnotami aj vyspelý ekonomický a hospodársky systém. Produkčná sféra hospodárstva sa v uplynulej dekáde naďalej značne prejavovala odvetvami málo náročnými na suroviny, veľmi náročnými na vysokokvalifikovanú pracovnú silu a žiadanými v zahraničí, ako je ťažké strojárstvo, výroba

elektrických strojov, elektronika, jemná mechanika, produkcia hodín, šperkov a farmaceutických výrobkov.

Najnovší (2011) rebríček indexu ekonomickej slobody americkej nadácie Heritage Foundation a denníka Wall Street Journal zaradil do desiatky najslobodnejších päť krajín z ázijsko-tichomorskej oblasti, troch zástupcov Európy a Kanadu spolu so Spojenými štátmi. Európskou jednotkou je Švajčiarsko, ktorému vo svete patrí piate miesto.¹

Vzhľadom na skutočnosť, že ekonomický rast Švajčiarska je silno ovplyvňovaný exportom a súčasne je veľmi úzko napojený na ekonomický vývoj západnej Európy a USA, odráža švajčiarsky ekonomický rast ako spomalenia, tak aj rastové impulzy zaznamenané v týchto krajinách.

Švajčiarsko trpí malou otvorenosťou a segmentáciou niektorých partii domáceho trhu, chýba motivácia a odvaha k legislatívnym zmenám s cieľom ďalšej demonopolizácie vnútorného trhu. Dôsledkom je nedostatok konkurencie na domacom trhu. Doteraz neboli vykonané nevyhnutné liberalizačné reformy v infraštruktúre, energetike a telekomunikáciách. Oblasť zdravotníctva a sociálneho poistenia rastú v posledných rokoch podstatne rýchlejšie ako samotný hrubý národný dôchodok. Dôsledkom je aj cenová úroveň v Švajčiarsku, ktorá je približne o tretinu vyššia ako v ostatných členských štátoch EÚ.

Pri obchode s tovarom, službami a pohybom kapitálu uplatňuje Švajčiarsko prístup otvorenej ekonomiky s dôrazom na export. Miera otvorenosti švajčiarskeho trhu (obzvlášť pri výrobkoch potravinárskeho priemyslu) je výrazne závislá na príbuzných, odvetvovo previazaných politikách, napr. na švajčiarskej poľnohospodárskej politike. V decembri 2006 neschválila dolná komora parlamentu (Národná rada) rýchlejšie tempo reformy poľnohospodárskej politiky, ktorá by poľnohospodárske subvencie presunula viac do oblasti priamych platieb jednotlivým poľnohospodárom, a tým znížila ceny švajčiarskej poľnohospodárskej prvovýroby. Ceny poľnohospodárskych výrobkov tak zostali na vysokej úrovni v porovnaní s priemerom cien výrobkov v EÚ, a tak nemožno očakávať žiadny vnútorný záujem o liberalizáciu trhu s týmito komoditami.

Liberalizácia v oblasti služieb vykazuje tiež nižší stupeň, ako je tomu v EÚ. V sektore telekomunikácií dominuje naďalej monopolný, štátom vlastnený operátor Swisscom, v sektore poštových služieb nebol doteraz dokončený proces formovania nezávislého regulačného úradu postReg, ktorý stále zostáva začlenený do štruktúry Ministerstva životného prostredia, dopravy, energetiky a telekomunikácií (UWEK). Otvorenie trhu s elektronikou sa predpokladá v roku 2013.²

2 Vzťahy medzi EÚ a Švajčiarskom

Vzťahy medzi EÚ a Švajčiarskom sú upravované nasledujúcimi dohodami:

- **Bilaterálne dohody Bilaterale I.**

Participácia Švajčiarska v Európskom hospodárskom priestore bola cestou k jeho plnej ekonomickej integrácii umožňujúcej prístup do jednotného európskeho vnútorného trhu na báze rovnakého postavenia, akým disponujú všetky členské štáty EÚ. Vzhľadom na odmietnutie participácie v EHP sa federálne zhromaždenie rozhodlo spustiť rokovania s EÚ na základe sektorového prístupu, aby zabezpečila pre švajčiarske spoločnosti prístup na trh

¹ TREND. 2011. Najslobodnejšou ekonomikou zostáva Hongkong. In. *ETREND*. [online]. 2011. [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.etrend.sk/svet/najslobodnejsou-ekonomikou-zostava-hongkong.html>>

² Zastupiteľský úrad Bern. 2010. Švajčiarsko: Ekonomická charakteristika zeme. [online]. 2010. . [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/svycarsko-ekonomicka-charakteristika-zeme/4/1000681/?rt>>

EÚ bez diskriminácie v kľúčových ekonomických oblastiach. Na konci roku 1993 deklarovala EÚ svoju pripravenosť rokovať v siedmich sektoroch ohľadom podmienok, ktoré budú výsledkom súbežných negociácií a ktoré vyústia do spoločného podpísania záverečných aktov a spoločne vstúpia do platnosti (tzv. paralelizmus). EÚ stanovila tieto podmienky, pretože chcela dospieť k tomu, aby bol v rozličných oblastiach dosiahnutý spoločný záujem obidvoch strán a aby boli dokumenty prijímané ako jednotný balík. Z tohto dôvodu boli dohody legálne upravené tzv. ukončovacou doložkou (guillotine clause), zabezpečujúcou, že môžu nadobudnúť platnosť iba spoločne – ak by nebola jedna zo siedmich dohôd predĺžená alebo by vypršala, ostatných šesť by tiež prestalo platiť.

Dňa 21. júna 1999 podpísal ako Bern, tak aj Brusel sedem bilaterálnych (sektorových) dohôd pod názvom „Bilateral Agreements I.“. Dohody boli schválené 67,2 percentami voličskej základne dňa 21. mája 2000 a vstúpili do platnosti 1. júna 2002.³ Spolu s Dohodou o voľnom obchode umožnili švajčiarskemu privátnemu sektoru nadobudnúť rozsiahly prístup do Jednotného európskeho trhu s viac ako 500 mil. potenciálnych zákazníkov.

Medzi Bilateral Agreements I. patria (s výnimkou dohody o výskume) nasledujúce trh liberalizujúce dohody:

Voľný pohyb osôb: trh práce bol otváraný postupne

Verejné obstarávanie: záväzok vyzývať tendre v kontexte zásad verejného obstarávania a ústavy v súlade s pravidlami WTO bol rozšírený aj na stupeň miestnej samosprávy, ako aj na obstarávacie aktivity verejných a súkromných spoločností najmä v oblastiach, ako je železničná doprava a energetika

Poľnohospodárstvo: obchod s poľnohospodárskymi produktmi bol v určitých oblastiach zjednodušený

Pozemná doprava: trhy cestnej a železničnej dopravy budú postupne otvárané pre konkurenciu

Civilné letectvo: dohoda umožnila aerolíniám postupný prístup na iné trhy

Výskum: švajčiarski výskumníci, rovnako ako aj spoločnosti mohli začať participovať v programoch európskej výskumnej siete

- **Bilaterale II.**

Druhé kolo dohôd – Bilateral Agreements II. pojednáva o ďalších ekonomických záujmoch, ako je napr. potravinársky priemysel, turizmus a finančný priemysel, a rozširuje kooperáciu medzi Švajčiarskom a EÚ okrem ekonomických záležitostí o nové dôležité politické oblasti vrátane bezpečnosti, azylu, životného prostredia a kultúrnych záležitostí.

Napriek spoločným deklaráciám so zámerom pokračovať v rokovaní obsahnutých v záverečnom dokumente Bilateral Agreements I. v roku 1999 bola Európska komisia v skutočnosti skeptická vo vzťahu k ďalším negociáciám tohto druhu. Situácia sa avšak zmenila, keď sa objavili dve nové záležitosti s vysokou prioritou pre EÚ, a preto sa začalo uvažovať nad otvorením nových rokovaní so Švajčiarskom.

EÚ v prvom rade dúfala, že zahrnie Švajčiarsko do plánovaného systému cezhraničného zdanenia úspor. V druhom rade si Brusel prial kooperovať so Švajčiarskom v rastúcom úsilí bojovať proti finančným podvodom týkajúcich sa krátenia nepriamych daní predovšetkým vo vzťahu k pašovaniu cigariet.

Švajčiarsko súhlasilo rokovať v daných oblastiach pri nasledujúcich podmienkach: negociácie museli k dvom požiadavkám Bruselu dodatočne zahŕňať oblasti špeciálneho záujmu Švajčiarska. K týmto oblastiam patrili spolupráca v oblastiach bezpečnosti a azylu

³ OSEC. 2011. Bilateral Agreements between Switzerland and the European Union. [online]. 2011 . [cit. 2011-03-09]. Dostupné na internete: <http://www.osec.ch/internet/osec/en/home/export/knowhow/foreign_trade_glossar/bilateral_agreements_betwe_en_switzerland_european_union.html>

a participácia Švajčiarska v Schengenských/Dublinských dohovoroch (kooperácia v policajných, justičných a migračných záležitostiach). Švajčiarsko chcelo tiež otvoriť rokovania v oblastiach spomenutých v deklarácii spoločných záujmov v rámci Bilateral Agreements I.: poľnohospodárske produkty, štatistiky, životné prostredie, MEDIA, vzdelávanie, dôchodky a služby. Okrem toho chcelo Švajčiarsko chrániť svoje záujmy týkajúce sa finančných inštitúcií počnúc bankovým tajomstvom.

Negociácie medzi Švajčiarskom a EÚ začali v júni 2002 v desiatich odlišných oblastiach Bilateral Agreements II. V marci 2003 súhlasili obidve strany s pozastavením rokovaní týkajúcich sa liberalizácie služieb vzhľadom na veľký počet otázok, ktoré zostali nevyriešené. Dohoda na politickej úrovni týkajúca sa zdanenia úspor z júna 2003 bola hlavným míľnikom v rokovaní. Na summite EÚ a Švajčiarska dňa 19. mája 2004 bola oznámená dohoda o zostávajúcich politicky senzitívnych oblastiach zaoberajúca sa otázkou výmeny informácií týkajúcich sa daňových trestných činov v sústave právnej a administratívnej kooperácie.

Bilateral Agreements II. rozšírili kooperáciu Švajčiarska s EÚ o ďalšie kľúčové politické oblasti:

Schengen/Dublin: eliminácia systematickej kontroly individuálneho pohybu uľahčujúca cezhraničnú dopravu. Súčasne sú posilnené kontroly na vonkajších schengenských hraniciach a zintenzívnila sa medzinárodná kooperácia medzi predstaviteľmi polície a justičným systémom s úsilím bojovať proti kriminalite. Dublinské pravidlá o jurisdikcii a databáze odtlačkov prstov Eurodac pomáhajú čeliť hromadným žiadostiam o azyl a znižujú bremeno na národné azylové systémy.

Zdanenie úspor: Švajčiarsko bude vyberať daň z výnosu cenných papierov v mene štátov EÚ, čo sa týka fyzických osôb, ktorých daňový domicil je v EÚ.

Boj proti podvodom: kooperácia je rozšírená na boj proti pašovaniu a iné porušenia zákona v oblasti nepriamych daní (colná povinnosť, DPH, spotrebná daň), v oblasti dotácií a verejného obstarávania.

Poľnohospodárske produkty: clá a exportné subvencie boli zrušené na veľké množstvo produktov potravinárskeho priemyslu.

Životné prostredie: Švajčiarsko sa stalo členom Európskej environmentálnej agentúry, najdôležitejšieho inštrumentu európskej kooperácie v environmentálnej oblasti.

Štatistiky: zber sa stal harmonizovaný medzi partnermi, z čoho vyplýva prístup k širokému rozsahu porovnateľných údajov značnej dôležitosti pre politické a ekonomické rozhodovanie.

MEDIA: švajčiarski filmoví producenti majú plný a rovnaký prístup k podporným programom EÚ v tejto oblasti

Dôchodky: pracovníci európskych inštitúcií s nárokom na dôchodok už nebudú predmetom dvojitého zdanenia.

Vzdelávanie: Bilaterals II. obsahuje iba politickú deklaráciu zámeru Švajčiarska participovať v programoch EÚ ohľadom vzdelávania. Korešpondujúca dohoda bola podpísaná neskôr – 15. februára 2010.

Bilateral Agreements II. boli podpísané 26. októbra 2004 a ich schválenie švajčiarskym federálnym parlamentom prebehlo 17. decembra 2004 vo forme individuálnych federálnych rozhodnutí. Hoci bolo sedem dohôd predmetom nepovinného referenda, iba jedno sa konalo – ohľadom dohody o Schengenskom/Dublinskom združení. Prijaté bolo 54,6 percentami švajčiarskej voličskej základne dňa 5. júna 2005. V kontraste k Bilateral Agreements I, Bilateral Agreements II. nie sú navzájom právne viazané, každá môže nadobudnúť platnosť nezávisle na základe príslušných nariadení. Všetky dohody ohľadom vzdelávania a boja proti podvodom sú v súčasnosti v platnosti.

1. marca 2008 vstúpili formálne do platnosti Schengenskej/Dublinskej asociačnej dohody. Participácia na úrovni vykonávania ustanovených dohôd a cieľov Schengenskej/Dublinskej bezpečnostnej a azylovej kooperácie sa začala 12. decembra 2008 po dovŕšení hodnotiaceho procesu skupinami schengenských expertov s cieľom aby švajčiarske štandardy naplnili Schengenské kritéria v oblastiach ochrany vonkajších hraníc, prepojenia s celoeurópskou informačnou databázou (Schengenský informačný systém), ochranou údajov, vízami a policajnou kooperáciou. Asociačný proces bol dokončený dňa 29. marca 2009 spolu so zavedením Schengenského režimu na švajčiarskych letiskách vrátane nového letového poriadku.

3 Dopad globálnej ekonomickej krízy

Najrezonujúcejšou záležitosťou predošlej dekády (2000-2010) bola svetová ekonomická kríza, ktorá zasiahla ekonomiku takmer všetkých vyspelých štátov svetového hospodárstva. Vzhľadom na vysokú prepojenosť švajčiarskej ekonomiky na svetový trh, veľkosť švajčiarskej ekonomiky a jej čisto exportný charakter sa stala aj švajčiarska ekonomika obeťou svetovej hospodárskej krízy. Špecifikom švajčiarskej ekonomiky je nielen vyspelý finančný priemysel, ale aj produkcia luxusných výrobkov, ako napr. hodinky, šperky (klenoty), produkty zo zlata, atď. Pre obdobie kríz je typické, že pokles dopytu sa začne prejavovať najprv na luxusných produktoch a neskôr udrie aj na ostatné produkty.

Rast švajčiarskeho HDP sa prepadol v roku 2009 na zápornú hodnotu -1,5%, zatiaľ čo v roku 2008 dosahoval úroveň 1,8 % a v roku 2007 to bolo 3,3 %. Inflácia dosahovala v roku 2009 hodnotu 0,5% a priemerná miera nezamestnanosti bola 3,7%.⁴ Pre rok 2010 bola odhadovaná hodnota až 4,4%.

Švajčiarska ekonomika je veľmi závislá na zahraničnom obchode a značne zapojená do medzinárodných finančných a úverových vzťahov. Charakter zapojenia krajiny do svetovej ekonomiky je zmesou značne chránených sektorov ako napr. poľnohospodárstvo a verejné služby a ostrej konkurenčnej asertivity v globálnom meradle. Typickým príkladom sú bankové služby. Švajčiarska ekonomika je súčasne ekonomikou duálnou, kde vedľa seba pôsobia globálne operujúce a vysoko konkurencieschopné švajčiarske, resp. nadnárodné firmy v oblasti bankovníctva a farmácie, a firmy orientované na domáci trh, ktoré sú životaschopné predovšetkým vďaka chránenému monopolnému postaveniu a relatívne vysokej colnej ochrane. Uvedené skutočnosti sa odrážajú ako vo švajčiarskej štruktúre tvorby HDP, tak aj v štruktúre zamestnanosti.

Jeden z dôsledkov globálnej finančnej krízy sa odzrkadlil v negatívnych efektoch na švajčiarsky trh práce. Nezamestnanosť sa znížila z 4,1% v decembri 2003 na 1,5% v roku 2007, zatiaľ čo v októbri 2010 dosahovala hodnotu 3,6 %, ktorá bola výsledkom pôsobenia negatívnych efektov krízy.⁵ Štvrtina švajčiarskych zamestnancov na plný úväzok je odborovo organizovaných. Vzťahy medzi pracovnou silou a manažmentom sú všeobecne dobré, ktoré možno charakterizovať ochotou obidvoch strán urovnať spory rokovaním namiesto štrajkovej činnosti.

Turizmus, bankovníctvo, inžinierstvo a poisťovníctvo sú významné sektory švajčiarskej ekonomiky a značne ovplyvňujú hospodársku politiku Švajčiarska. Švajčiarske firmy sa preukazujú vysokou obchodnou úrovňou a značnou kvalifikovanosťou v rôznych oblastiach sveta, vrátane východnej Európy, ďalekého východu, Afriky a stredného východu.

⁴ Zastupiteľský úrad Bern. 2010. Švajčiarsko: Ekonomická charakteristika zemí. [online]. 2010. [cit. 2011-03-10]. Dostupné na internete: <<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/svycarsko-ekonomicka-charakteristika-zeme/4/1000681/#sec2>>

⁵ ibid

Švajčiarsko rovnako disponuje veľmi rozvinutou štruktúrou turizmu a služieb v tejto oblasti (čo z neho tiež robí aj vhodný trh pre produkty a služby súvisiace s turizmom).

Švajčiarska centrálna banka (SNB) bola donútená v rámci boja so svetovou finančnou krízou znížiť hlavnú úrokovú sadzbu (na 0-0,75 percenta) a začala nakupovať zahraničné meny v snahe oslabiť domáci frank v prostredí horšiacего sa výhľadu švajčiarskej ekonomiky.⁶ SNB nakupovala cudzie meny, ako aj korporátne dlhopisy. Podobná intervencia od tamojšej centrálnej banky prišla po prvýkrát od roku 1992. Švajčiarsko totiž podľa vyjadrenia tamojšej centrálnej banky čelí najväčšej recesii minimálne od roku 1975.

Švajčiari sa vzhľadom na krízu báli o svoj trh práce a o pracovné miesta. Postupne preto sprísňovali kritéria pre vstup ľudí z EÚ na ich pracovný trh. Medzi Švajčiarskom a Úniou síce platí dohoda o pracovnom trhu, Bern má ale za určitých podmienok možnosť znížiť udeľovanie pracovných povolení. Jedným z týchto predpokladov je miera imigrácie väčšia ako 10 percent, čo je priemer prisťahovalectva za posledné tri roky. Nemecká tlač pritom upozorňovala, že od prelomu krízy sa hodnoty prisťahovalectva pohybovali pod touto hladinou.⁷

4 Bankové tajomstvo

Hoci politika štátu týkajúca sa silného bankového sektora a poisťovníctva dávala medzinárodnému kapitálu i bohatým súkromníkom záruku bezpečného uloženia peňazí vo švajčiarskych bankách, bol na Švajčiarsko v poslednej dekáde vyvíjaný tlak na úpravu bankového systému zo strany štátov OECD vzhľadom na poskytovanie bankového tajomstva. Rastúci tlak zo strany jednotlivých susedných štátov EÚ, USA a medzinárodných inštitúcií na reformu zákona o bankovom tajomstve vyústil k rokovaniu vlády o opatreniach, ktoré by zlepšili transparentnosť v rámci sektora bankovníctva a zlepšili kooperáciu so zahraničnými daňovými orgánmi.

V roku 2009 sa udiali výrazné zmeny v švajčiarskom bankovníctve. Tlak zo strany krajín OECD donútil Švajčiarsko poskytovať údaje o majiteľoch účtov iným krajinám, ak budú podozriví z daňových únikov. Doteraz Švajčiarsko umožňovalo porušiť bankové tajomstvo len v prípade, ak bol niekto podozrivý z daňového podvodu, to znamená, že napríklad sfaľšoval dokumenty, na základe ktorých mu štát vrátil daň. Daňový únik, teda zatajenie príjmov alebo neodvedenie daní z priznaných príjmov, nie je vo Švajčiarsku trestný čin, banky preto doteraz neposkytovali údaje o klientoch, ktorí boli z neho podozriví.

Okrem Švajčiarska oznámilo rovnaký krok aj Rakúsko, pričom zmiernenie bankového tajomstva oznámili aj Lichtenštajnsko a Andorra. Rušenie bankového tajomstva nebolo dobrovoľné, ale tlačili naň krajiny, ktoré sa cítia bankovým tajomstvom poškodené. Tvrdia, že bankové tajomstvo umožňuje ich občanom zatajovať príjmy a krátiť dane. Tlak sa zosilnil v poslednom období, keď kríza negatívne zasiahla príjmy štátnych rozpočtov.⁸

Ak si klient „odhalenie“ neželá, musí sa zmieriť s tým, že príde o čoraz väčšiu časť úrokov z peňazí odložených na zahraničnom účte. Ešte do konca júna tohto roka (2011) mu

⁶ Hospodárske noviny. 2009. Švajčiarsko čelí nejhorší recesii za viac než 30 let. [online]. 2009. [cit. 2011-03-10]. Dostupné na internete: <<http://finweb.ihned.cz/c1-35671270-svycarsko-celi-nejhors-i-recesi-za-vice-nez-30-let-sazby-jsou-na-minimu>>

⁷ Hospodárske noviny. 2009. Nervózní Švajčiarsko brzdí Němce na hranicích. [online]. 2009. [cit. 2011-03-11]. Dostupné na internete: <<http://zahranicni.ihned.cz/c1-37078750-nervozni-svycarsko-brzdi-nemce-na-hranicich-zaplavuji-pracovni-trh>>

⁸ ETREND. 2009. Švajčiarsko obmedzí bankové tajomstvo. [online]. 2009. [cit. 2011-03-11]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.etrend.sk/svet/svajciarsko-obmedzi-bankove-tajomstvo.html>>

banka na základe európskej smernice musí strhnúť pätinu výnosov, od júla príde utajený boháč vďaka špeciálnej zrážkovej dani až o 35 percent zarobených úrokov.⁹

Nemalý tlak na znižovanie bankového tajomstva kvári privátne banky už niekoľko rokov. Okrem doznievajúcej krízy sa tak aktuálne musia vyrovnávať aj s čoraz prísnejšou reguláciou. Vládám na starom kontinente, ale ani v USA sa totiž nepozdávajú služby finančných inštitúcií, ktoré umožňujú ich občanom ukrývať si majetky pred očami daňových úradov. Peniaze zo zdanenia tajných kont v zahraničí by sa po kríze vyprahnutým štátnym kasám zišli.

Pre občanov únie, ktorí majú účty v cudzine, platí už od júla 2005 spomínaná európska zrážková daň. Banka ju odvedie daňovému úradu vo vlastnej krajine, ktorý ju následne posunie do domovského štátu cudzinca. Ak klient o časť úrokov nechce prísť, musí dať finančnej inštitúcii súhlas na poskytnutie informácií o ňom.

K pravidlám, ktoré, samozrejme platia pre dvadsaťsedem členov únie, sa po tlaku pridali okrem Švajčiarska napríklad aj Monako, Andora či Kajmanské ostrovy. Nad rámec smernice uzatvárajú štáty ako Švajčiarsko či Luxembursko ešte samostatné daňové dohody s jednotlivými krajinami o zdaňovaní cudzincov, respektíve o výmene informácií.

Okrem Bruselu proti bankovému tajomstvu bojoval aj Washington. Chystá nariadenie, na základe ktorého by museli finančné spoločnosti celosvetovo držať záznamy o klientoch podliehajúcich zdaneniu v USA. Na požiadanie by údaje poskytovali americkým daňovým úradom. Novinka by spôsobila bankám podľa Švajčiarskej bankovej asociácie nemalé náklady.

5 Švajčiarsko v pokrízovom období

V roku 2010 vykazovala švajčiarska ekonomika nasledujúce charakteristiky. Rast švajčiarskej ekonomiky sa v poslednom kvartáli roka 2010 nečakane zrýchlil. Dôvodom je export, ktorý sa zvýšil tak, že prekonal aj negatívny vplyv posilnenia švajčiarskeho franku na príjmy zo zahraničia. Centrálna banka pritom predpovedala, že švajčiarska ekonomika v 4. štvrtroku 2010 výrazne spomalí.

Podľa najnovších údajov ministerstva hospodárstva sa hrubý domáci produkt (HDP) Švajčiarska v posledných troch mesiacoch 2010 zvýšil oproti predchádzajúcemu kvartálu o 0,9 %. Analytici, ktorých oslovila agentúra Reuters odhadovali, že stúpne o 0,5 %. Ministerstvo tiež spresnilo výsledky za 3. štvrtrok 2010 a oznámilo, že HDP krajiny v období júl-september vzrástol medzikvartálne o 0,8 % a nie o 0,7 %, ako naznačoval rýchly odhad. V medziročnom porovnaní sa výkon švajčiarskej ekonomiky v poslednom štvrtroku vlaňajška (2010) zvýšil o 3,1 %, zatiaľ čo podľa analytikov mal vzrásť o 2,8 %. Za celý rok 2010 expandovala švajčiarska ekonomika o 2,6 %, pričom v predchádzajúcom roku 2009 jej výkon ešte klesol o 1,9 %.¹⁰

Švajčiarsko viedlo v hodnotení Global Competitiveness Report 2010 – 2011 uskutočneného Svetovým ekonomickým fórom, ktoré odrážalo výborné inštitucionálne prostredie, excelentnú infraštruktúru, výkonné trhy, kvalifikovaný makroekonomický manažment, popredné svetové výsledky v oblasti školstva a vysoký stupeň technologickej inovácie, ktorý podporuje švajčiarsku konkurencieschopnosť v globálnej ekonomike. Švajčiarsko disponuje vysoko rozvinutou infraštruktúrou pre vedecký výskum. Spoločnosti investujú veľkoryso do vedy a výskumu (R&D) a ochrana intelektuálneho vlastníctva je

⁹ ETREND. 2011. Ako obnoviť dôveru v privátnom bankovníctve. [online]. 2011. [cit. 2011-03-11]. Dostupné na internete: <<http://firmy.etrend.sk/firmy-a-trhy-financny-sektor/ako-obnovit-doveru-v-privatnom-bankovnictve.html>>

¹⁰ SME. 2011. Rast švajčiarskej ekonomiky sa zrýchlil. [online]. 2011. [cit. 2011-03-14]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.sme.sk/c/5786704/rast-svajciarskej-ekonomiky-sa-zrychlil.html>>

vysoká. Podnikateľské aktivity profitujú z dobre rozvinutého inštitucionálneho rámca, charakteristického vysokou právnou kultúrou, efektívnym súdnym systémom a vysokým stupňom transparentnosti a zodpovednosťou v rámci verejných inštitúcií. Vysoký stupeň vzdelania a kvalifikácie rapídne rastie na dôležitosti ako hybná sila rastu produktivity.

V súčasnosti čelí Švajčiarsko posilňovaniu švajčiarskeho franku oproti euru a libre, čo má negatívny vplyv aj na švajčiarsky turizmus – Švajčiarsko sa stáva pre zahraničných hostí drahou destináciou. Za jedno euro dostanú v súčasnosti návštevníci Švajčiarska 1,35 franku (podľa údajov z februára 2011), kým pred rokom to bolo ešte 1,50 franku.¹¹ Podľa štúdie výskumného ústavu BAK Basel, ktorú vypracovalo na objednávku švajčiarskeho Staatssekretariat für Wirtschaft, treba v tejto zime (2010-2011) počítať vzhľadom na posilňovanie franku s úbytkom prenocovaní o 1,5 percenta, u hostí z eurozóny má byť tento úbytok až päťpercentný.¹² Turizmus je významnou zložkou švajčiarskeho sektora služieb. Švajčiarsko disponuje nielen nádherným prírodným potenciálom, ale aj dokonalou infraštruktúrou od dopravy cez gastronómiu a hotelierstvo až k perfektne upraveným lyžiarskym tratiam, čo z neho robí ideálnu destináciu na trávenie ako zimnej, tak aj letnej dovolenky pre turistov z celého sveta.

Podľa údajov TASR zo 17. marca 2011 švajčiarske ministerstvo hospodárstva zvýšilo odhad rastu ekonomiky v tomto roku na 2,1 % z 1,5 %, ktoré očakávalo ešte v decembri 2010. Zároveň ale upozorňuje, že pretrvávajúce problémy eurozóny aj katastrofa v Japonsku (zemetrasne sa odohralo dňa 11. marca 2011 a bolo nasledované prívalovými vlnami tsunami) môžu mať negatívny vplyv na svetovú ekonomiku, a to sa môže dotknúť aj Švajčiarska.

Švajčiarsko sa už vlani zotavilo z recesie a jeho hrubý domáci produkt (HDP) vzrástol o 2,6 % vďaka zvýšenému dopytu po švajčiarskych produktoch na zahraničných trhoch a tiež vďaka rastu domácich spotrebiteľských výdavkov.

Na druhej strane, aj švajčiarsky frank vlani posilnil. Ministerstvo hospodárstva v tejto súvislosti pripomína, že silný frank si vyberá daň v podobe zníženia príjmov zo zahraničia. Okrem toho, silný frank dvíha ceny švajčiarskych produktov vo svete, ktoré sa tak stávajú menej atraktívnymi pre kupujúcich, čo môže viesť k poklesu exportu. Solídne výdavky švajčiarskych domácností pravdepodobne zníženie vývozu čiastočne zmiernia.

Čo sa týka inflácie, vládni odborníci predpovedajú, že spotrebiteľské ceny vo Švajčiarsku vzrastú tento rok (2011) v priemere o 1 % a v roku 2012 stúpnu o 0,9 %.¹³

6 Záver

Švajčiarsko patrí vyspelosťou svojej ekonomiky, ako aj umiestňovaním sa na popredných miestach v jednotlivých svetových hodnoteniach k najvyspelejším ekonomikám vo svetovom hospodárstve. Vzhľadom na rozsah svojho trhu je obdivuhodné, akým postavením disponuje Švajčiarsko v medzinárodných ekonomických a finančných interakciách. Vysoká životná úroveň, dokonalá infraštruktúra, sofistikovaná produkcia s vysokou pridanou hodnotou, ako aj hodnotenie ekonomickej slobody Švajčiarska len potvrdzuje vyššie uvedené fakty. Na druhej strane je potrebné ale vidieť aj slabé miesta, ktoré možno vo švajčiarskej ekonomike tiež pozorovať. Pre zdokonalenie fungovania švajčiarskeho trhu by bola potrebná liberalizácia domáceho trhu a jeho jednotlivých oblastí. Nadsadenosť švajčiarskeho franku neprispieva k dosahovaniu rovnováhy na domacom trhu a taktiež aj

¹¹ ETREND. 2011. Drahé Švajčiarsko. [online]. 2011. [cit. 2011-03-15]. Dostupné na internete: <<http://relax.etrend.sk/relax-cestovanie/drahe-svajciarsko.html>>

¹² ibid

¹³ TASR. 2011. HOSPODÁRSTVO: Švajčiarsko zvýšilo odhad rastu ekonomiky v tomto roku na 2,1 %. [online]. 2011. [cit. 2011-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.tasr.sk/25.axd?k=20110317TBB00227>>

k efektívnosti švajčiarskeho exportu. Mohutné zasiahnutie švajčiarskej ekonomiky a finančného priemyslu hospodárskou a finančnou krízou malo síce neblahé následky na švajčiarsku ekonomiku, v súčasnosti ale môžeme pozorovať zjavné zotavenie ekonomiky a dosahovanie pozitívnych hospodárskych výsledkov. K markantným zmenám za poslednú dekádu možno priradiť zmenu bankového tajomstva vo forme poskytovania údajov o majiteľoch účtov, čím sa Švajčiarsko zbavilo negatívnych ohlasov na konto svojho bankového systému zo strany štátov OECD a v konečnom dôsledku určitým spôsobom prispelo k boju proti kumulácii peňazí získaných spôsobmi na pokraji legality.

Zoznam použitej literatúry

1. ETREND. 2009. Švajčiarsko obmedzí bankové tajomstvo. [online]. 2009. [cit. 2011-03-11]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.etrend.sk/svet/svajciarsko-obmedzi-bankove-tajomstvo.html>>
2. ETREND. 2011. Ako obnoviť dôveru v privátnom bankovníctve. [online]. 2011. [cit. 2011-03-11]. Dostupné na internete: <<http://firmy.etrend.sk/firmy-a-trhy-financny-sektor/ako-obnovit-doveru-v-privatnom-bankovnictve.html>>
3. ETREND. 2011. Drahé Švajčiarsko. [online]. 2011. [cit. 2011-03-15]. Dostupné na internete: <<http://relax.etrend.sk/relax-cestovanie/drahe-svajciarsko.html>>
4. FDFA. 2010. Bilaterals Agreement I. [online]. 2011. [cit. 2011-03-14]. Dostupné na internete: <<http://www.europa.admin.ch/themen/00499/00755/00757/index.html?lang=en>>
5. FDFA. 2010. Bilaterals Agreement II. [online]. 2011. [cit. 2011-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.europa.admin.ch/themen/00499/00755/00758/index.html?lang=en>>
6. Hospodárske noviny. 2009. Švýcarsko čelí nejhorší recesi za více než 30 let. [online]. 2009. [cit. 2011-03-10]. Dostupné na internete: <<http://finweb.ihned.cz/c1-35671270-svycarsko-celi-nejhors-i-recesi-za-vice-nez-30-let-sazby-jsou-na-minimu>>
7. Hospodárske noviny. 2009. Nervózní Švýcarsko brzdí Němce na hranicích. [online]. 2009. [cit. 2011-03-11]. Dostupné na internete: <<http://zahranicni.ihned.cz/c1-37078750-nervozni-svycarsko-brzdi-nemce-na-hranicich-zaplavuji-pracovni-trh>>
8. OSEC. 2011. Bilateral Agreements between Switzerland and the European Union. [online]. 2011. [cit. 2011-03-09]. Dostupné na internete: <http://www.osec.ch/internet/osec/en/home/export/knowhow/foreign_trade_glossar/bilateral_agreements_between_switzerland_european_union.html>
9. SME. 2011. Rast švajčiarskej ekonomiky sa zrýchlil. [online]. 2011. [cit. 2011-03-14]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.sme.sk/c/5786704/rast-svajciarskej-ekonomiky-sa-zrychlil.html>>
10. TASR. 2011. HOSPODÁRSTVO: Švajčiarsko zvýšilo odhad rastu ekonomiky v tomto roku na 2,1 %. [online]. 2011. [cit. 2011-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.tasr.sk/25.axd?k=20110317TBB00227>>
11. TREND. 2011. Najslobodnejšou ekonomikou zostáva Hongkong. In. *ETREND*. [online]. 2011. [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.etrend.sk/svet/najslobodnej-sou-ekonomikou-zostava-hongkong.html>>
12. U.S. Department of State. 2010. Background Note: Switzerland. [online]. 2011. [cit. 2011-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3431.htm>>
13. Zastupitelský úrad Bern. 2010. Švýcarsko: Ekonomická charakteristika země. [online]. 2010. [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete:

<<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/svycarsko-ekonomicka-charakteristika-zeme/4/1000681/?rt>>

Kontakt:

Ing. Milan Lukáč

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Bratislava
E-mail: milan.lukac@euba.sk

Mgr. Ján MATUŠKA

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PLÁN JEDNOTNÉHO EURÓPSKEHO DOPRAVNÉHO PRIESTORU 2011

jan@matuska.org

Abstrakt

Cieľom článku je oboznámiť čitateľa s aktuálnym vývojom v oblasti dopravnej politiky Európskej Únie. V roku 2011 vydala Európska komisia už v poradí tretiu bielu knihu o doprave, zameranú na dotvorenie jednotného európskeho dopravného priestoru. Kniha obsahuje súbor 40 opatrení potrebných na realizáciu vízie konkurencieschopného a udržateľného dopravného systému EÚ.

K hlavným bodom diskutovaným v bielej knihe patria technológia a inovácie, multimodálna doprava, ekológia, bezpečnosť, harmonizácia v rámci jednotlivých typov dopravy (letecká, námorná, železničná, cestná), ako aj financovanie dostavby a údržby dopravnej infraštruktúry.

Kľúčové slová: dopravná politika EÚ, jednotný európsky dopravný priestor, biela kniha 2011

Abstract

The aim of this article is to present to the reader recent development in the transport policy of the European Union. In 2011, the European Commission issued already the third White Paper on transport, aimed at the completion of a Single European Transport Area. The Paper contains a roadmap of 40 initiatives needed to realise the vision of a competitive and sustainable transport system of the EU.

The main points discussed in the White Paper include technology and innovation, multimodal transport, ecology, safety, harmonisation of the various types of transport (air, maritime, rail, road), as well as financing of the completion and maintenance of transport infrastructure.

Keywords: Transport policy of the EU, Single European Transport Area, White Paper 2011

1 Úvod

Európska dopravná politika zaznamenala svoj prvý zlomový bod v roku 1992 keď Európska Komisia (EK) vydala prvú bielu knihu zameranú na dopravu a dopravnú politiku. Od vydania tohto dokumentu už uplynulo viac ako 18 rokov, no niektoré z jeho hlavných myšlienok sú prenášané do nasledujúcich bielych kníh až do dnes. Mimo iné, ešte pred vytvorením spoločného trhu si EK stanovila za cieľ vybudovať spoločný dopravný trh založený na efekti-

vite, bezpečnosti, harmonizácii a moderných technológiách, pilieroch, ktoré sa nachádzajú v každej bielej knihe. [1]

Aktuálnejšie témy, ktorými sú napríklad informačné technológie, ekológia, ale aj rozdielnosť v rámci rozšírenej Európskej Únie (EÚ) na 27 členských štátov, postupne pribúdali v bielych knihách zameraných na dopravu z rokov 2001 [2] a 2011 [3]. Posledná spomenutá biela kniha, *Plán jednotného európskeho dopravného priestoru – Vytvorenie konkurencieschopného dopravného systému efektívne využívajúceho zdroje* z roku 2011, je predmetom tohto článku, ktorým autor nadväzuje na *Prehľad európskych stratégií v rámci spoločnej dopravnej politiky Európskej Únie v rokoch 2001 až 2009*. [4]

2 Od 2001 k 2011

Predchádzajúca biela kniha o doprave obsahovala analýzu výziev, ktorým by mala Európska dopravná politika čeliť v rokoch po 2001. Výzvy boli doplnené o akčný program so 60 opatreniami, ktoré mali viesť k spoločnej dopravnej politike. Pôvodný zámer zrealizovať opatrenia do roku 2010 sa naplniť nepodarilo, čo potvrdila aj správa vydaná v polovici sledovaného obdobia s názvom „*Udržujte Európu v pohybe – Trvalo udržateľná pohyblivosť pre náš kontinent – Strednodobé preskúmanie bielej knihy Európskej komisie o doprave z roku 2001*“. [5]

Napriek neúspechu pri realizácii vytýčených cieľov je však nutné podotknúť, že už pred viac ako 18 rokmi nastavené smerovanie naďalej pretrváva a EK podniká kroky zamerané na harmonizáciu a zefektívnenie spoločnej dopravnej politiky. Práve biela kniha publikovaná v marci 2011 obsahuje súbor 40 akčných bodov zameraných na dlhý horizont 40 rokov. V nasledovných kapitolách sú prezentované a následne zhodnotené jednotlivé ciele stanovené na obdobie do 2050.

3 Hlavné charakteristické črty bielej knihy 2011

Samotný názov jednotného dopravného priestoru EÚ má naznačiť dôležitosť pokračovať v nastavenom smere harmonizácie spoločnej dopravnej politiky. EK vníma dopravu ako kľúčový prvok hospodárstva a spoločnosti a preto jej pripisuje v rámci svojich aktivít dôležitú úlohu. Čoraz viac prenikajú do popredia otázky udržateľného rozvoja a závislosti od fosílnych palív, ekológie, bezpečnosti, ale aj samotného financovania dopravnej infraštruktúry.

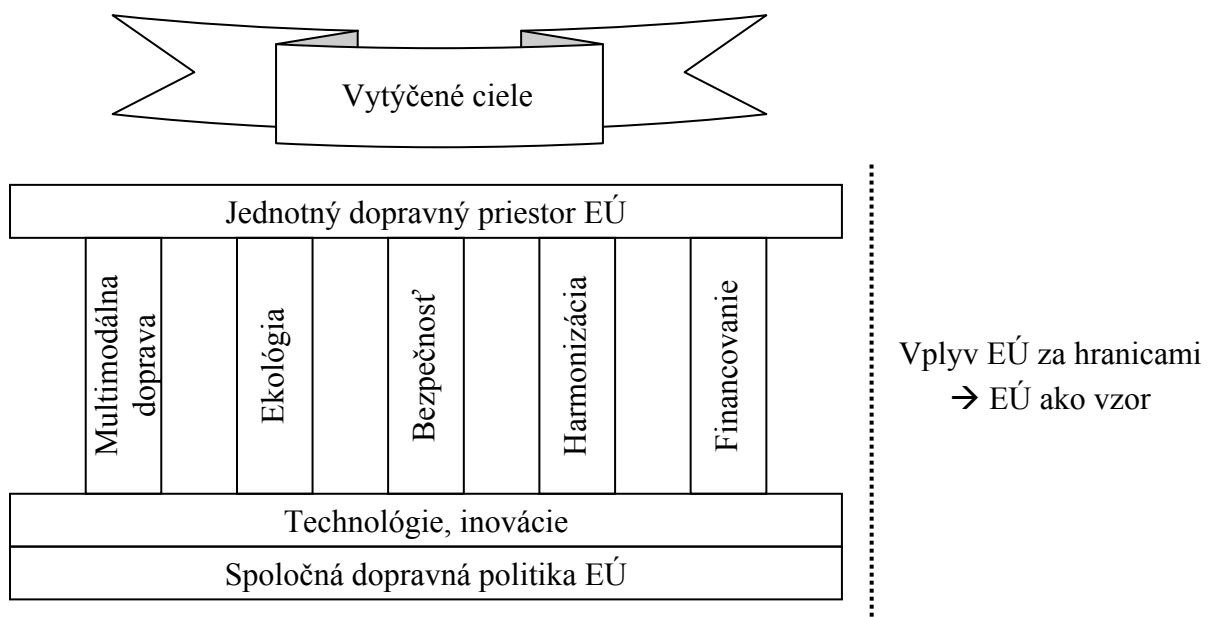
Dokument pozostáva z dvoch navzájom prepojených celkov. Prvým je vízia konkurencieschopného a udržateľného dopravného systému a druhým stratégia, ktorú treba podniknúť, aby mohla byť vízia alebo jej časti realizované.

Obrázok 1 na nasledujúcej strane graficky znázorňuje nosné piliere celej vízie bielej knihy 2011, ktorými sa majú dosiahnuť stanovené ciele. Ľavá časť obrázku znázorňuje vnútorných trh EÚ, práva časť oddelená bodkovanou priamkou okolitý svet. Ako vidno z obrázku, spoločná dopravná politika EÚ má za cieľ vytvoriť jednotný dopravný priestor EÚ, ktorý je podopieraný piatimi piliermi:

- **Multimodálna doprava.** Pod multimodálnou dopravou sa rozumie preprava tovaru alebo osôb dvoma alebo viacerými rôznymi spôsobmi dopravy. Patrí sem napríklad kombinovaná preprava tovarov po ceste a železnici. Cieľom je dobudovanie funkčnej a dostupnej infraštruktúry ako aj efektívne využívanie dostupných zdrojov vďaka spoločnej preprave.

- **Ekológia.** So zámerom znížiť tvorbu emisií CO₂ na strane jednej a celkovo odľahčiť environmentálnu záťaž spôsobovanú dopravou na strane druhej si EK stanovila ambiciózne ciele v oblasti ekológie.
- **Bezpečnosť.** Pod tento pilier spadajú tri oblasti. Prvou je redukcia nehodovosti na cestách resp. v rámci dopravy všeobecne, predovšetkým nehôd s tragickými následkami. Druhou oblasťou je implementácia bezpečnostných štandardov naprieč všetkými členskými štátmi EÚ. Treťou oblasťou je bezpečnosť pri práci a harmonizácia pracovných podmienok v rámci jednotlivých typoch dopravy.
- **Harmonizácia.** V úzkej súvislosti so zavedením bezpečnostných štandardov je harmonizácia legislatívy a podmienok pre jednotlivé typy dopravy.
- **Financovanie.** EK zastáva princíp „znečisťovateľ platí“ a „požívateľ platí“, čo v preklade znamená toľko, že náklady spojené s negatívnymi externalitami a využívaním dopravnej infraštruktúry by mali znášať subjekty využívajúce ten či onen typ dopravy. EK vidí v takto cielenej politike nástroj, ktorým môže ľudí usmerniť k preferencii ekologickejších typov dopravy. Financovanie zároveň zahŕňa aj samotnú otázku zaobstarania dlhodobých zdrojov na pokrytie investičných nákladov. Ako riešenia sa naskytá vydávanie dlhopisov či financovanie prostredníctvom verejno-súkromných partnerstiev.

Obr. 1 Biela kniha – grafické zobrazenie hlavných myšlienok. Zdroj: vlastné spracovanie

Posledný bod, technológie a inovácie, je viac či menej prepojený s každým z predošlých bodov. Vďaka technologickému pokroku sa otvárajú nové možnosti využívania informačných technológií na monitorovanie dopravy, zvyšuje sa bezpečnosť na cestách, je možné nepretržite sledovať prepravovaný tovar, a iné. Technológie a inovácie je preto skôr potrebné považovať nie len ako pilier, ale ako základný kameň k úspechu realizácie ambiciózných plánov stanovených v bielej knihe 2011.

Pravá časť obrázku ilustratívne znázorňuje rolu EÚ za jej hranicami. Cieľom v tejto oblasti je stať sa lídrom v oblasti bezpečnosti a tvorenia globálnych minimálnych štandardov, ktoré budú implementované tretími štátmi. EK v tomto smere podporuje politiku prepájania EÚ s okolitými štátmi s cieľom spoločnej dopravnej integrácie.

4 Biela kniha 2011 – ciele

Biela kniha 2011 sa opiera o opatrenia plánu „Doprava 2050“ a vytvára rámcové podmienky pre vypracovanie stratégie zameranej na transformáciu odvetvia dopravy s cieľom vytvorenia jednotného európskeho dopravného priestoru. Samotná stratégia by mala byť vypracovaná v najbližších rokoch (2011 až 2014).

Tak ako už bolo spomenuté vyššie je dokument rozdelený do dvoch častí, ktoré sú vzájomne prepojené. Prvou je vízia konkurencieschopného a udržateľného dopravného systému, ktorá pozostáva z nasledovných častí:

- **„Dosiahnutie 60% zníženia emisií v kontexte rozrastajúcej sa dopravy a podpory mobility.“** Účelom tohto bodu je zníženie resp. odstránenie závislosti dopravného systému EÚ od ropy bez negatívneho dopadu na efektívnosť dopravy a mobilitu obyvateľstva. Ako riešenia sa naskytajú ekologickejšie formy osobnej a nákladnej dopravy (hybridné pohony, elektromobily, využívanie železníc). Pre zefektívnenie dopravy by sa do budúcnosti mali využívať zdokonalené systémy riadenia dopravy a informačné systémy.
- **„Efektívna základná sieť pre multimodálnu medzimestskú prepravu a dopravu.“** Účelom tohto zámeru je vyššie využívanie multimodálnej formy dopravy tak, aby veľké objemy tovarov boli prepravované ekologickými formami dopravy. Obdobne platí pre dopravu tovaru na stredne dlhé a dlhé vzdialenosti, kde EK navrhuje preferenciu železničnej a lodnej dopravy pred nákladnou. Predovšetkým v lodnej doprave a využívaní vnútrozemských riečnych tokov vidí EK doposiaľ nevyužitý potenciál. Pre krátke vzdialenosti, kde je nákladná doprava dominantná, je dôležité zamerať sa na efektívne využívanie dopravných systémov a technologické vylepšenia (ekologickejšie motory, nižšie emisie, a pod.).
- **„Globálne rovnaké podmienky pre prepravu nákladu na dlhé vzdialenosti medzi kontinentmi.“** EÚ je vnímaná ako celosvetový letecký dopravný uzol. Za účelom udržania si tejto pozície je nutné optimalizovať kapacity letísk resp. ich podľa potreby rozšíriť. V oblasti námornej dopravy považuje EK za nutné vytvorenie minimálneho štandardu v oblasti bezpečnosti, ochrany, životného prostredia či pracovných podmienok.
- **„Ekologická mestská doprava a dochádzanie.“** V tomto bode nadväzuje biela kniha 2011 na *Zelenú knihu – Za novú kultúru mestskej mobility* z roku 2007 [6], ktorá sa zaoberá otázkami plynulej premávky v mestách, inteligentnou mestskou dopravou, mestskou hromadnou dopravou, ako aj bezpečnosťou mestskej dopravy. Medzi stanovené ciele patria propagácia pešej, cyklistickej a mestskej hromadnej dopravy, ale aj vývoj nabíjajúcich infraštruktúr pre nové vozidlá a podpora menších, energeticky úspornejších vozidiel.

Víziu uzatvára vytýčenie 10 ambiciózných cieľov, ktorých realizáciou v období od 2020 do 2050 EÚ postupne vytvorí konkurencieschopný dopravný systém pri súčasnom znížení emisií skleníkových plynov z dopravy o 60%.

Druhá časť bielej knihy sa zaoberá stratégiou, ktorú je nutné naplniť, aby mohla byť samotná vízia realizovaná. Táto zahŕňa vytvorenie jednotného európskeho dopravného priestoru (t.j. harmonizácia na úrovni letectva, námornej dopravy, železničnej dopravy a cestnej dopravy), podporu vedy a výskumu, pokračovanie v dostavbe dopravnej infraštruktúry (mimo iné projekty transeurópskych sietí, prepájanie dopravných koridorov a napojenie na okolité štáty) a otázku financovania.

EK odhaduje náklady na dobudovanie infraštruktúry na 1,5 bilióna EUR na obdobie najbližších 20 rokov. V tejto sume nie sú zahrnuté prípadné náklady spojené s obstaraním ekologickejších vozidiel. Finančné zdroje pre tieto účely môžu byť zabezpečené z viacerých

zdrojov, mimo iné prostredníctvom emisii dlhopisov, financovania prostredníctvom verejno-súkromných partnerstiev (PPP, z angl. public-private partnerships), ako aj využívania kohéznych a štrukturálnych fondov a poplatkov účastníkov za používanie infraštruktúry. Práve posledný menovaný bod by mal slúžiť predovšetkým na údržbu používanej infraštruktúry.

5 Biela kniha 2011 – zhodnotenie cieľov

Vzhľadom na krátky časový úsek od publikácie dokumentu je ešte predčasné hovoriť o tom, či biela kniha 2011 bude úspechom alebo nie. Tak ako jej predchodcovia, aj biela kniha 2011 obsahuje súbor vytýčených kvantitatívnych cieľov, ktoré budú v čase merateľné. Na rozdiel od predchodcov je však zameraná prevažne výhľadovo, nakoľko s výnimkou zopár konkrétnych implementácií je cieľovým rokom 2050. Práve aspekt dlhého časového horizontu naráža na kritiku, ako napr. od komisie pre politiku územnej súdržnosti. [7] Kritika nespočíva v samotnej dĺžke plánovaného obdobia, zameriava sa skôr na absenciu čiastkových míľnikov a monitorovacích mechanizmov, vďaka ktorým bude možné priebežne kontrolovať (čiastkovú) implementáciu jednotlivých cieľov. Hlavným zámerom je predísť stavu z pred 5 rokov, keď samotná EK už v polovici plánovaného obdobia priznala, že ciele bielej knihy 2001 sa nepodarí včas naplniť.

Napriek kritike je však potrebné podotknúť, že samotné úsilie a jednotlivé body sú hodnotené kladne. Uvedomelým prístupom k otázke ekológie ide Európska Únia ostatným krajinám príkladom. Dokončením viac ako 20 rokov starej myšlienky spoločného harmonizovaného trhu sa podarí zefektívniť konkurencieschopnosť európskej ekonomiky, navýšiť rast hrubého domáceho produktu, a v nepatrnom dôsledku zvýšiť životný štandard celého obyvateľstva.

6 Záver

Dopravná politika zohráva s 5% podielom na HDP v rámci EÚ dôležitú úlohu. V oblasti samotnej dopravy pracuje viac ako 10 miliónov ľudí na strane jednej. Na strane druhej je efektívne fungujúci dopravný systém jedným z predpokladov konkurencieschopného hospodárstva. Táto dôležitosť dopravnej politiky je podčiarknutá aktivitami EK, ktorá každých desať rokov vydáva bielu knihu o doprave s cieľom zosumarizovať aktuálne výhľady a otázky dopravnej politiky a vytýčiť ciele, ktorých dosiahnutie napomôže EÚ ako celku.

V roku 2011 bola publikovaná už v poradí tretia biela kniha o doprave, zameraná predovšetkým na dotvorenie jednotného európskeho dopravného priestoru pri súčasnom zohľadnení ekologickej formy dopravy. Na rozdiel od predchádzajúcich kníh sú jednotlivé opatrenia zamerané na dlhodobý, štyridsaťročný, horizont.

Víziou bielej knihy 2011 je vytvorenie konkurencieschopného a udržateľného európskeho dopravného systému. Koncept dopravnej politiky na roky 2011 až 2050 je založený na technológiou podporovanom zvýšení bezpečnosti, harmonizácii jednotlivých typov dopravy a podmienok v nich prevládajúcich, zvýšenom využívaní multimodálnej dopravy a podpory ekológie. Nie menej zásadnou otázkou je aj zaobstaranie samotných finančných zdrojov, prostredníctvom ktorých môže byť koncept realizovaný. Financovanie už existujúcej dopravnej infraštruktúry by mali hradiť subjekty, ktoré ju využívajú, podľa zásady „znečisťovateľ platí“ a „používateľ platí“.

Otázkou ostáva, do akej miery sa podarí vytýčené ciele, mimo iné redukciu emisií CO₂ z dopravy o 60% do roka 2050 pri súčasnom náraste mobility, podporu lodnej a železničnej dopravy, odstránenie konvenčných automobilov z miest, zníženie úmrtnosti pri dopravných nehodách na 0, zrealizovať. V minulom období, t.j. v rokoch 2001 až 2010, mu-

sela EK už v polovici sledovaného obdobia pripustiť, že stanovené ciele boli príliš ambiciózne a nepodarilo sa ich všetky naplniť. Preto bude nutné zadefinovať konkrétne míľniky a implementovať systém na priebežnú kontrolu ich plnenia.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Európska komisia: *The future development of the common transport policy*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 1992. 72s. ISBN 92-826-5911-9
- [2] Európska komisia: *White Paper – European transport policy for 2010: time to decide*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2001. 119s. ISBN 92-894-0341-1
- [3] Európska komisia: *White Paper – Roadmap to a Single European Transport Area - Towards a competitive and resource efficient transport system*. [online]. 2011. 31s. [citované 2011-04-30]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0144:FIN:EN:PDF>>.
- [4] MATUŠKA, J.: Prehľad európskych stratégií v rámci spoločnej dopravnej politiky Európskej Únie v rokoch 2001 až 2009. In: *Medzinárodné vzťahy*, roč. 7, 2009, č. 2, s. 105-112. ISSN 1336-1562
- [5] Európska komisia: *Keep Europe moving – Sustainable mobility for our continent*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2006. 39s. ISBN 92-79-02312-8
- [6] Európska komisia: *Zelená kniha – Za novú kultúru mestskej mobility*. [online]. 2007. 23s. [citované 2011-05-02]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/transport/clean/green_paper_urban_transport/doc/2007_09_25_gp_urban_mobility_sk.pdf>.
- [7] Európska Únia – Výbor regiónov: *Návrh stanoviska komisie pre politiku územnej súdržnosti na tému „Biela kniha: plán jednotného Európskeho dopravného priestoru“*. [online]. 2011. 70s. [citované 2011-05-28]. Dostupné na internete: <http://www.toad.cor.europa.eu/ViewDoc.aspx?doc=cdi%5Ccoter-v%5Cdossiers%5Ccoter-v-014%5CSK%5CCDR101-2011_AM1-58_AM_SK.doc&docid=2772549>.

Kontakt:

Ján Matuška, Mgr.

Búdková 12

SK-811 04 Bratislava

+421-907-111696

jan@matuska.org

Školiteľ: prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

PhDr. Jaroslav MIHÁLIK

INŠTITÚT SOCIÁLNYCH VIED
UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

RÔZNORODÉ POSTAVENIE MENŠÍN V ČLENSKÝCH KRAJINÁCH EÚ – PRÍPAD POBALTSKÝCH KRAJÍN

jaroslav.mihalik@ucm.sk

Abstrakt

Prakticky všetky členské štáty Európskej únie predstavujú etnicky a jazykovo heterogénne štátne celky. Z princípu existencie národnostných menšín a ich (ne)početnosti vo vzťahu k dominantnému obyvateľstvu je možné reflektovať aj rôznorodé postavenie etnických menšín, ktoré je spravidla predurčené historickým, politickým, ale najmä kultúrnym vývojom. Pobaltské republiky – Litva, Lotyšsko, Estónsko – napriek tomu, že tvoria jeden geopolitický región, predstavujú unikátny príklad pre komparatívnu perspektívu z hľadiska integrácie rusky hovoriacej menšiny, rovnako aj z hľadiska členstva v Európskej únii. Dôležité je teda sledovať líniu samostatných pobaltských republík vo vzťahu k európskej integrácii a implementácii nediskriminačných menšinových politík voči tzv. pobaltským Rusom.

Kľúčové slová: Európska únia, menšiny, identita, pobaltskí Rusi, europeizácia, pobaltské republiky

Abstract

All the member states of the European Union consider ethnic and language heterogeneity. In spite of the existence of the national minorities and its unproportionality in relation to the dominant inhabitants it is possible to reflect the different position of the ethnic minorities which is in many scenarios related to historical, political and mostly cultural development. The Baltic countries – Lithuania Latvia and Estonia – apart from the fact they form a geopolitical region they present a unique example for the comparative analysis in scope of the integration of the Russian speaking minority with regard to EU accession as well. Though, it is important to consider the integration of the Baltic republics in the EU and the implementation of the non-discriminating minority policies toward the Baltic Russians.

Key words: European Union, minorities, identity, Baltic Russians, europeanisation, Baltic countries

1 Úvod

Posledné dve vlny rozšírenia EÚ upozornili na stále pretrvávajúce dôsledky historického vývoja v Európe, predovšetkým udalostí z dvoch svetových vojen a nutnosti garancie globálneho bezpečnostného prostredia. Rovnako 90. roky uplynulého storočia, najmä v súvislosti s rozpadom Sovietskeho impéria, do veľkej miery naznačili nutnosť nazerať na novovytvárané národné štáty cez prizmu bezpečnosti. Akési vyvrcholenie obáv

z bezpečnostného hľadiska pri formovaní národných štátov, ktoré vznikli najmä ako dôsledok rozpadu zväzkov viacerých štátov, môžeme nájsť v občianskej vojne na Balkáne, ktorá prinútila európske štruktúry (máme na mysli predovšetkým úniu ako takú, Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe - OBSE a Radu Európy - RE) opätovne nazerať na dilemy nacionalizmu, etnických konfliktov a menšinových politík členských krajín. Práve OBSE z vyššie uvedených dôvodov zriadila v roku 1992 špecifickú inštitúciu zodpovednú za monitorovanie a prevenciu etnických konfliktov pod názvom *High Commissioner on National Minorities (HCNM)*.¹ Rada Európy v tomto zmysle vypracovala návrh prvého právneho dokumentu², ktorý zaväzuje nadnárodné spoločenstvá v otázkach dodržiavania špecifických práv menšín žijúcich na území členských štátov. Tieto návrhy sa prakticky stali integrálnou súčasťou tzv. Kodanských kritérií, ktorých plnenie je podmienkou pre získanie členstva v rámci EÚ. V podstate môžeme konštatovať, že krajiny bývalého sovietskeho bloku, ktoré v súčasnosti predstavujú členské štáty EÚ, zvládli prechod z totalitného režimu nielen z hľadiska politického, ekonomického a spoločenského, ale aj vo vzťahu aplikácie nediskriminačných politík dominantného etnika voči príslušníkom etnických menšín.

Takéto konštatovanie evokuje, že Európska únia a medzinárodné inštitúcie zaznamenávajú úspech v rámci implementácie ich politík v národných štátoch. Tieto formálne úspechy sú rovnako podporené štatistickými údajmi krajín, ktoré informujú o permanentne klesajúcich počtoch tzv. neobčanov v podmienkach Lotyšska a Estónska. Môžeme však skutočne hovoriť o nediskriminačných podmienkach najmä z hľadiska udeľovania štátneho občianstva pre rusky hovoriacu menšinu, ktorá sa práve v dôsledku rozpadu Sovietskeho zväzu ocitla v týchto krajinách v pozícii migrantov a okupantov? Prečo je situácia ďalšej pobaltskej krajiny, Litvy, diametrálne odlišná? Tento príspevok má ambíciu rozšíriť doterajšie poznanie problematiky integrácie Rusov do pobaltských spoločností a z hľadiska komparácie poukázať na rôznorodé politiky uplatňované voči tomuto etniku v troch pobaltských krajinách so stálym zreteľom na úlohu Európskej únie ako nadnárodného garanta pri uplatňovaní nediskriminačných menšinových politík.

2 Pozícia EÚ ako promotéra nediskriminačných menšinových politík v členských štátoch

Doteraz najvýraznejšie rozšírenie Európskej únie v roku 2004 je predmetom diskusií hneď z niekoľkých uhlov pohľadu. Jednak sú to krajiny, ktoré za posledné obdobie prechádzali rôznym turbulentným vývojom a nie pre všetky kandidátske krajiny bolo počas 90. rokov zrejmé, že vstúpia do tohto spoločenstva už v prvom decéniu 21. storočia. Na druhú stranu môžeme konštatovať, že sa do veľkej miery jedná o krajiny, ktoré z hľadiska kompozície obyvateľstva tvoria aj viaceré etnické menšiny, hoci ťažko by sme v Európe hľadali krajinu, ktorá by bola etnicky homogénna. Po tejto vlne rozšírenia sa však EÚ stala diverzifikovanejšou než kedykoľvek predtým; bolo zaregistrovaných 23 oficiálnych jazykov, aktívne sa hovorí približne 60 menšinovými a regionálnymi jazykmi, ktoré používa približne 40 miliónov ľudí zo 190 rozličných menšinových skupín.³ Takáto výrazná diverzita z etnického hľadiska okamžite vyvoláva otázku rovnakých príležitostí pre všetkých členov spoločnosti, najmä ak posudzujeme túto problematiku vo vzťahoch väčšinového a menšinového obyvateľstva jednotlivých krajín. Napriek faktu, že nadnárodné inštitúcie

¹ Vysoký komisár pre otázky národnostných menšín

² Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM)

³ EU Languages and Language Policy On http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/index_en.htm (29. mája 2011)

vytvárajú dlhodobú podporu pre svoje strategické zámery, nie je v ich jurisdikcii priamo zasahovať do národnej politiky členských štátov. Vo všeobecnosti platí, že vzťah medzi EÚ a jej členskými štátmi do veľkej miery závisí len na ochote a politickej vôli národných štátov podieľať sa a osvojiť si tieto politiky, ktoré boli schválené na rôznych medzinárodných konventoch. Dokonca ani konglomerát, akým Európska únia za určitých okolností je, nemá vytvorené (ba ani by nemala mať) lokálne, či štátne administratívne pobočky, ktoré by dohliadali na implementáciu politík a nariadení, ktoré sú súčasťou tzv. *Acquis communautaire*. Tu je však nutné podotknúť, že únia predsa len disponuje efektívnym nástrojom ako ovplyvniť aplikáciu aspoň čiastkových kolektívnych uznesení prostredníctvom finančných kapacít a grantov. Na rozdiel od EÚ, ostatné nadnárodné orgány pre dohľad nad menšinovými politikami, OBSE a RE, nedisponujú takými finančnými zdrojmi, aby mohli podporovať národné štáty vo svojich menšinových integračných procesoch. Jurisdikcia týchto aktérov je preto obmedzená predovšetkým na monitorovanie implementácie právnych noriem, poskytovanie poradenských služieb a podporu stanovenia integračných kritérií. Zrejme najdôležitejšia úloha poradných orgánov spočíva v šírení európskych skúseností a hodnotenie vývoja integrácie menšín v nových členských krajinách.⁴ Táto úloha má svoje opodstatnenie, najmä ak zvažíme fakt, že v prostredí strednej a východnej Európy absentujú stratégie, ktoré by národným štátom pomáhali integrovať etnické menšiny do majoritnej spoločnosti.

Ako je teda možné hodnotiť prístup Európskej únie v zmysle ochrany a podpory integrácie etnických menšín? Pre ucelený pohľad musíme využiť retrospektívny pohľad na etapu formovania nových národných štátov od kolapsu Sovietskeho zväzu. Najmä toto obdobie predznamenovalo ďalšiu orientáciu EÚ v kontexte ochrany menšinových práv a stalo sa jednou z dominantných tém medzinárodnej politickej agendy. Udalosti na Balkáne v plnej miere poukázali na potrebu riešenia etnických pnutí v krajinách tohto regiónu. Napriek snahám európskych inštitúcií je možné aj na začiatku 21. storočia deklarovať, že pokusy o implementáciu nediskriminačných a jednotných menšinových konceptov prinajmenšom zlyhali. Pred vlnou rozšírenia v roku 2004 evidujeme viacero pokusov vytvorenia „rôznorodej, tolerantnej a multikultúrnej spoločnosti.“⁵ Tieto by sa však komplexne dali hodnotiť ako snahy o vytváranie nediskriminačnej politiky vo vzťahu k menšinám, čo do praktickej roviny môže vyznievať prinajmenšom vágne. Túžba vytvorenia spoločnej Charty práv z dielne Európskej komisie prakticky zasahuje do vnútroštátnej politiky jednotlivých krajín a idealizuje rovnocenné postavenie všetkých etník žijúcich na teritóriu suverénnych štátov. Tento proces sa do veľkej miery obmedzil na činnosť záujmových skupín, ktoré tieto menšiny zastrešujú a snažia sa uzurpovať pozornosť z pohľadu domácej legislatívy. Avšak najväčšou výzvou pre implementáciu tzv. nediskriminačných národných politík zostáva otázka používania jazykov menšín, predovšetkým vo verejnom styku. Prístupové procedúry a plnenie kodanských kritérií sa do veľkej miery identifikovali ako hľadanie ekonomickej stability a bezpečnosti pre nové národné štáty. Druhým problémom, teda vo vzťahu k menšinám, je otázka jazykovej identity a príslušnosti. Národné štáty v tomto zmysle musia hľadať východisko z paradoxnej situácie: existencia zákonov, ktoré posilňujú dominantný jazyk a kultúru automaticky vedie k diskriminácii ostatných.⁶

Pri hľadaní odpovedí na kľúčové otázky, či existujú spoločné a jednotné nariadenia v rámci EÚ, ktoré by zohľadňovali nediskriminačné stratégie pri integrácii národnostných menšín, odborníci spravidla nachádzajú viaceré defektné argumenty. Prvým neúspešným

⁴ Pozri viac Agarin, T., Brosig, M. (eds): *Minority Integration in Central Eastern Europe. Between Ethnic Diversity and Equality*. Rodopi 2009, s. 9-11

⁵ Riedel, M., *The EU as a Promoter of Minority Rights?* In Agarin, T., Brosig, M. (eds), *Minority Integration in Central Eastern Europe: Between Ethnic Diversity and Equality*. Rodopi 2009, p. 27

⁶ Pozri Johns, M.: „Do As I Say, Not As I Do“: *The European Union, Eastern Europe and Minority Rights*. *Eastern European Politics and Societies*, č. 17/2003, s. 685

kritériom je fakt, že súčasná štruktúra európskych inštitúcií nekorešponduje s ústavnou alebo právnou cestou na vytvorenie všeobecného rámca ochrany národnostných menšín. Podľa Toggenburga, „návrhy v tejto oblasti nikdy nedisponovali širokým politickým konsenzom.“⁷ Na druhej strane, politika nediskriminácie predstavuje kľúčovú európsku stratégiu pri eliminácii nerovností s ohľadom na slobodu, demokratické hodnoty a rešpektovanie základných ľudských práv. Ústredný problém teda spočíva v neexistencii právne záväzných noriem, ktoré by boli špecificky identifikovateľné ako ochrana menšinových práv z hľadiska globálneho, resp. na úrovni EÚ. Tu však musíme poukázať na niektoré, v súčasnosti platné, direktívy a smernice na ochranu ľudí, ktorí patria do etnických, náboženských a lingvistických menšín a využívajú tak slobodný prístup k uplatňovaniu kultúrnych, religióznych a jazykových tradícií podľa ústavných pravidiel suverénnych členských krajín.⁸ Ďalší problém, ktorý určuje mieru rôznorodosti v prístupoch k menšinovým politikám, môžeme vidieť v neúspechu tradičných západných demokracií, ktoré takisto nevypracovali fungujúci systém nediskriminačnej menšinovej politiky. Západné demokracie teda predstavujú akúsi morálnu dilemu, ktorá v žiadnom prípade nemôže byť vzorom alebo ideálom pre nové členské štáty.

Z hľadiska nášho prístupu k problematike nie je cieľom vytvoriť všeobecný normatívny koncept nediskriminačnej menšinovej politiky členských krajín EÚ, ale naopak; poukázať na pozitívne ako aj negatívne súvislosti s aktuálnym vývojom v troch pobaltských republikách. Napriek skutočnosti, že tieto krajiny tvoria jeden geopolitický región, musíme akceptovať rôznorodosť prístupov k etnickým menšinám a potvrdiť alebo vyvrátiť predpoklad, že EÚ a jej politiky predstavujú garanta ochrany menšín v pobaltských spoločnostiach.

3 Prípadové štúdie pobaltských krajín – kontext systémových zmien a súčasné politiky

Medzinárodné uznanie nezávislosti troch pobaltských republík v roku 1991 predznamenovalo ďalšie výzvy vo vzťahu k súčasnej Ruskej federácii: právny a občiansky status rusky hovoriacej menšiny najmä v Estónsku a Lotyšsku, otázky teritoriálnej suverenity a špecifického postavenia Kaliningradskej oblasti a podobne. Z hľadiska medzinárodných vzťahov a neslávne známeho obdobia rokov 1939-1940, prakticky žiadna zo svetových veľmocí neuznala sovietsku anexiu pobaltských republík. Násilná inkorporácia do Sovietskeho zväzu znamenala porušenie medzinárodného práva, teda zo súčasného stavu vnímania, neplatný a zbytočný zásah do štátnej suverenity.⁹ Práve agresivita okupácie a následná sovielizácia boli dôvodmi, prečo pobaltské republiky v 90. rokoch nastoľovali politiku návratu k predvojnovým princípom, ústavám a demokratickým hodnotám v čase systémových zmien. Táto “kolektívna pamäť” je teda ústredným motorom inštitucionálnych a spoločenských premien v rámci troch suverénnych štátov. Rovnako urýchlenie integračných procesov do európskych štruktúr a NATO znamenali vyjadrenie odporu voči politike Ruskej federácie, ktorá členstvo pobaltských krajín v EÚ považovala za priame ohrozenie svojej sféry vplyvu.

Otázky zaobchádzania a nejasné postavenie menšín v pobaltských republikách tvorili predmet diskusií počas celého prístupového procesu do EÚ. Tento konflikt má z dôvodu vyššie uvedených faktov svoje opodstatnenie: postsovietske pobaltské republiky prijali

⁷ Toggenburg, N. G.: *Minority Protection and the Enlarged European Union: The Way Forward*, p.18

⁸ Napr. Článok 27 Zmluvy OSN o občianskych a politických právach. Pozri Nowak, M., *CCPR Commentary*, 2nd edition, 2005, Article 27 paras. 12 et seq.

⁹ Pozri van Elsuwege, P.: *State Continuity and its Consequences: The Case of the Baltic States*. *Leiden Journal of International Law*, č. 16/ 2003, s. 378

metodikou obnovovania platnosti legislatívnych noriem, ktoré boli v účinnosti počas predvojnových štátov. Po obnovení nezávislosti, Estónsko a Lotyšsko prijali klauzuly, že štátne občianstvo môže byť udelené len tým osobám, ktoré boli obyvateľmi medzivojnových republík alebo sú ich priamymi potomkami. V prípade Litvy došlo k liberálnejšiemu riešeniu – občianstvo bolo udelené každému obyvateľovi, ktorý sa počas obnovenia nezávislosti hlásil k trvalému pobytu na území Litvy – uplatnili teda tzv. nulovú kvótu. Na rozdiel od Litvy, Estónsko a Lotyšsko začali uplatňovať procesy naturalizácie, teda metódy udeľovania občianstva na báze ovládania oficiálneho štátneho jazyka, znalosť histórie s ignoráciou sovietskej anexie a prísľub lojality k štátnemu občianstvu. Práve tieto kritériá vytvorili častokrát ťažkozdolateľné podmienky pre rusky hovoriacu menšinu, aby úspešne získali štátne občianstvo krajiny, v ktorej sa počas sovietskej okupácie ocitli v pozícii migrantov a nechcených obyvateľov.

4 Menšinová politika v Estónsku

Súčasnú usporiadanie legislatívnych opatrení, ktorých obsahom sú občianske a jazykové politiky vychádza predovšetkým z rozhodnutia estónskej elity obnoviť platnosť zákonov spred roka 1940. Po neúspešnom štátnom prevrate v bývalom Sovietskom zväze, Estónsky parlament v roku 1991 deklaroval, že bola úspešne obnovená nezávislosť z medzivojnového obdobia.¹⁰ Európske spoločenstvo a jeho členské štáty jednoznačne prijali a akceptovali kontinuitu Estónskej republiky. V roku 1992 vošiel do platnosti občiansky zákon, ktorý pri udeľovaní estónskeho občianstva zdôrazňoval princíp *ius sanguinis*, t.j. kandidátom na získanie občianstva v obnovennej republike sa mohol stať len obyvateľ medzivojnového Estónska, resp. priamy potomok z otcovej strany.¹¹ Tento princíp prakticky vylúčil ostatné zložky obyvateľstva pri udeľovaní štátneho občianstva bez absolvovania procesu naturalizácie. Samotný proces bol formulovaný do viacerých podmienok: žiadatelia museli mať minimálne dvojročný trvalý pobyt na území Estónska, zdržiavať sa na jeho území viac ako jeden rok od podania žiadosti, dokázať znalosť štátneho jazyka (zložením skúšky), prisahať vernosť ústave Estónskej republiky a preukázať, že nie je členom ozbrojených síl zahraničných štátov, resp. bývalých zložiek štátnej bezpečnosti. Pre ostatných táto klauzula predstavovala vylúčenie z hlasovania o ústavnom referende, ako aj pri voľbách prezidenta či parlamentného zboru v roku 1992, nakoľko prvý možný proces naturalizácie bol stanovený až na rok 1993. Štatisticky to predstavovalo približne 40 % populácie s aktívnym volebným právom.¹²

Podľa sčítania obyvateľov v roku 2000, rusky hovoriaca menšina predstavovala 25,6 % celkovej populácie,¹³ z toho približne 27 % bolo zastúpených ruskými obyvateľmi permanentne žijúcimi na území Estónska, 39 % tvorili estónski obyvatelia a približne 34 % obyvateľov patrilo k tzv. neobčanom, resp. bez definovateľného občianstva. V súčasnosti, po viacerých realizovaných naturalizáciách, môžeme konštatovať, že pomer medzi občanmi Estónska a predstaviteľmi etnických menšín, sa lineárne posunul k približne 84 % estónskych občanov voči necelým 9 % rusky hovoriacim zástupcom menšiny. Zvyšných, približne 8 %

¹⁰ Pozri Crols, D.: Old and New Minorities on the International Chessboard: from League to Union In Smith, D.J. (ed), The Baltic States and Their Region: New Europe or Old?, Rodopi 2005, s. 192

¹¹ Pozri Galbreath, D.J.: Nation-Building and Minority Politics in Post-Socialist States. Interests, Influences and Identities in Estonia and Latvia. Stuttgart: Ibid-Verlag, 2005, s. 159

¹² Pozri Crols, D.: Old and New Minorities on the International Chessboard: from League to Union, s. 193

¹³ The World Factbook on Estonia On <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html> (20. apríl 2011)

obyvateľstva, stále tvorí skupinu s neidentifikovateľným občianstvom.¹⁴ Napriek stále klesajúcemu počtu obyvateľov, ktorí oficiálne nedisponujú žiadnym štátnym občianstvom, nemožno potvrdiť, že tento problém nie je súčasťou estónskej spoločnosti. Môžeme však jednoznačne potvrdiť, že status tzv. neobčanov nie je systematicky riešený ani po úspešnom prístupovom procese do EÚ. Občianska spoločnosť v Estónsku retrospektívne veľmi negatívne vníma obdobie sovietskej anexie a okupácie z roku 1940, čoho dôsledkom sú aj súčasné dimenzie národnej menšinovej politiky. Estónsko je krajinou známou najmä efektívnosťou zavádzania viacerých ekonomických reforiem počas uplynulých rokov, čo by z hľadiska pragmatizmu, ktorý by nastal, ak by automaticky garantovali všetky práva, vrátane volebného, pre príslušníkov ruských migrantov, zrejme neboli tak ľahko uskutočniteľné. Európska únia v tomto zmysle doslova rešpektovala obavy štátu, ktorému na začiatku 90. rokov hrozilo, že domáce obyvateľstvo sa ocitne v polohe menšiny, čo by z praktického uhla pohľadu znamenalo ohrozenie vlastnej nezávislosti a suverenity. Predpokladáme, že únia mala záujem, aby sa z Estónska stal suverénny národný štát; v opačnom prípade by ľahko mohla nastať situácia, že proporčne významná časť obyvateľstva by získala ruské štátne občianstvo a tak vytvorila potenciálnu bezpečnostnú hrozbu nielen pre najmenší pobaltský štát.

5 Menšinová politika v Lotyšsku

Situácia v Lotyšsku predstavuje podobný príklad ako Estónsko, najmä kvôli masívnym vlnám násilnej migrácie sovietskeho obyvateľstva počas takmer 50 rokov závislosti. Počas sovietskej Lotyšskej republiky sa táto stala domovom pre desiatky tisíc rusky hovoriacich migrantov, ktorým bol okrem iného ponúknutý vyšší životný štandard ako pre domáce obyvateľstvo.¹⁵ Výsledkom riadenej sovietskej kolonizácie bola prítomnosť viac ako 2 miliónov etnických Rusov žijúcich na území dnešného Lotyšska. Azda najväčší deficit v návaznosti na súčasnú menšinovú problematiku predstavuje fakt, že migranti nikdy neboli nútení osvojiť si domorodý jazyk, ani sa stotožniť s lokálnymi tradíciami a kultúrou. Pri samotnom konci okupácie dokonca hrozilo, že Lotyši sa stanú menšinou vo vlastnom štáte. Posledný sovietsky census z roku 1989 totiž odhalil, že len 52 % obyvateľov sa hlásilo k lotyšskému pôvodu. Lotyšsko z viacerých dôvodov stratilo podstatnú časť svojho etnického obyvateľstva (I. svetová vojna, nemecká a sovietska okupácia), preto sa môže zdať, že vyššie uvedené čísla len dopĺňajú mozaiku udalostí. V súčasnosti Lotyšsko predstavuje ďalší paradox; približne 40 % obyvateľstva tvorí rusky hovoriaca menšina a takmer 30 % obyvateľov tvorí ruskú etnickú menšinu.¹⁶ Čo do počtu, približne 400 000 obyvateľov vykazuje status neobčanov, resp. cudzincov. Podobne ako v Estónsku, lotyšská vláda obnovila občianske statusy platné podľa legislatívy z medzivojnového obdobia, čiže občianstvo mohlo byť udelené len osobám a potomkom obyvateľov Lotyšskej republiky pred rokom 1940. Menej ako 300 000 rusky hovoriacich obyvateľov získalo v tom čase lotyšské občianstvo. Zvyšok migrantov, podobne ako v Estónsku, sa ocitlo v pozícii neobčanov. Akýsi deskriptívny pohľad, čo pod statusom neobčana chápe lotyšská legislatíva, môžeme nájsť v tzv. Zákone o statuse bývalých občanov ZSSR.¹⁷ Tento zákon prakticky definuje status neobčana spolu s podmienkami nadobudnutia a garantovania právneho statusu spolu s ďalšími ústavnými právami, ako aj vydaním

¹⁴ Pozri Ministerstvo zahraničných vecí Estónskej republiky On http://www.vm.ee/estonia/kat_399/4518.html (20. apríl 2011)

¹⁵ Pozri Rislakki, J.: The Case for Latvia: Disinformation Campaigns Against a Small Nation. Rodopi 2008, s. 42

¹⁶ Tamtiež, s. 45

¹⁷ Pozri napr. Human rights in Latvia On <http://www.humanrights.lv/doc/latlik/noncit.htm> (20. apríl 2011)

identifikačného preukazu vo forme cestovného pasu cudzinca.¹⁸ Následný proces naturalizácie, doplnený špecifickými kvótami pre počet žiadateľov v časovom horizonte, predstavoval prekážku pre neobčanov. Prvou podmienkou úspešného udelenia občianstva bolo zvládnutie lotyšského jazyka na plynulej úrovni. Keďže oba jazyky, ruský aj lotyšský, pochádzajú z iných jazykových skupín, finančná záťaž na zvládnutie tejto podmienky nebola vždy zanedbateľná. Druhou podmienkou pre žiadateľov o občianstvo bolo úspešné zvládnutie testu pozostávajúceho z prierezu lotyšskej histórie a kultúry. Azda najkontroverznejšou podmienkou bola práve populačná kvóta, kedy rôzne segmenty obyvateľstva disponujú určitým časovým intervalom, v rámci ktorého môžu žiadať o pridelenie občianstva. Tento proces sa nazýva ako tzv. „naturalizačné okná“, čo je vlastne metóda predstavená Vysokým komisárom na ochranu národnostných menšín ako kompromis medzi kvótovým systémom a otvoreným systémom.¹⁹ Podľa tejto metódy sa naturalizačný proces koná vo viacerých etapách. Napríklad neobčania narodení na území Lotyšska mohli požiadať o pridelenie občianstva medzi rokmi 1996 – 2000, zatiaľ čo obyvatelia narodení mimo územia Lotyšska museli počkať na etapu od roku 2001. Do roku 2004, teda do úspešného zavŕšenia integračného procesu do EÚ, sa počet neobčanov zredukoval z pôvodných 700 000 na približne 500 000.²⁰ Posledný monitoring z prostredia Freedom House potvrdzuje, že počet neobčanov v Lotyšsku sa čoraz viac znižuje a v súčasnosti predstavuje približne 16 % z celkového počtu obyvateľov.

6 Menšinová politika v Litve

Litovská republika predstavuje krajinu s najmenším zastúpením ruskej etnickej menšiny v porovnaní s ostatnými dvoma krajinami. Dokonca môžeme deklarovat', že Litva presadila azda najliberálnejší spôsob zaobchádzania s etnickými menšinami, ktoré sa na jej území z rôznych dôvodov nachádzajú. Keďže občianska spoločnosť v tejto krajine je tvorená relatívne homogénnymi skupinami obyvateľstva, nebolo nutné v čase inštitucionálnej a spoločenskej transformácie pristúpiť k obštruktívnym nástrojom pridelenia štátneho občianstva. Populačná veľkosť tejto krajiny predstavuje približne 3,5 milióna obyvateľov, z toho asi 80 % tvoria občania litovského pôvodu a občianstva. Principiálne môžeme tento pozitívny obraz vysvetliť na historickom pozadí: litovská história je do veľkej miery spájaná s jej južným susedom, Poľskom. Od čias vytvorenia zväzku dvoch štátov – Rzeczpospolita, môžeme hovoriť o postupnej polonizácii litovskej šľachty a následne aj meštiactva, čo bolo podporené aj silnejúcou kristianizáciou tohto posledného pohanského národa v Európe.²¹ Z hľadiska komparácie a počtu ruského obyvateľstva predstavuje Litva výnimku; dejiny existencie etnických menšín sú v tejto krajine poznačené predovšetkým sústredením výraznej poľskej populácie v okolí hlavného mesta Vilnius. Kompozícia litovského obyvateľstva sa z tohto hľadiska vysvetľuje ako regionálny fenomén, oblasť hlavného mesta a mesto Klaipėda pri Baltskom mori sú do výraznej miery reprezentované práve poľskou menšinou, rusky hovoriace etnikum sa početne najviac usídlilo v okolí jadrovej elektrárne Ignalina, kde tvorí približne 52% lokálnej komunity.²² Najvýraznejším faktorom, ktorý ovplyvňuje pozíciu

¹⁸ Pozri Morris, H.M.: *The Non-Citizens of the EU In The Baltic States and Their Region: New Europe or Old?*, Rodopi 2005, s. 251

¹⁹ Pozri Galbreath, D.J.: *Nation-Building and Minority Politics in Post-Socialist States. Interests, Influences and Identities in Estonia and Latvia*, s. 175

²⁰ Pozri Morris, H.M.: *The Non-Citizens of the EU*, s. 251

²¹ Pozri Kasekamp, A.: *A History of the Baltic States*. Palgrave Macmillan, 2010, s. 44

²² Pozri Kasatkina, N., Leončikas, T.: *Ethnic Groups in Contemporary Lithuania: Dimensions of Adaption*. Institute for Social Research, Vilnius, 2004, s. 5

etnických Rusov žijúcich v Litve, je ich relatívne nízka inteligenčná úroveň, vďaka čomu viacerí autori indikujú úspešnosť väčšinového obyvateľstva vo vzťahu k etnickým menšinám.²³

Z praktického pohľadu to znamená, že ruská menšina v Litve je menej organizovaná a tým pádom je menej pravdepodobné, že by sa pokúšala vydobýť si špecifické postavenie pre svojich členov na verejnej úrovni. Litva teda predstavuje príklad post-sovietskej pobaltskej republiky, ktorá sa s problematikou existencie etnických menšín na svojom území vyrovnala prakticky okamžite po obnovení nezávislosti. Azda jediným spoločným prvkom všetkých troch spoločností je preferencia ovládania dominantného štátneho jazyka.

7 Záver

Na základe identifikácie národných menšinových politík v troch suverénnych pobaltských štátoch môžeme konštatovať, že pomer medzi majoritným obyvateľstvom a obyvateľmi so statusom neobčanov sa priebežne redukuje, čo v konečnom dôsledku prispieva k štandardizácii vzťahov väčšiny – menšiny v Pobaltí. Z tohto hľadiska musíme rovnako vyzdvihnúť pozíciu Európskej únie a jej kritériá v celom integračnom procese, ktorý bol charakteristický adopciou nediskriminačných nadnárodných právnych noriem pri zaobchádzaní s etnickými menšinami. Prístupový proces do EÚ bol však do veľkej miery poznačený práve snahou nadnárodného spoločenstva nekompromitovať vzťahy s Ruskou federáciou. Na druhej strane, inštitúcie a stratégie, ktoré EÚ implementuje vo vzťahu k svojim členským štátom s ohľadom na menšinové politiky, nie sú dostatočnými nástrojmi na ovplyvnenie legislatívnych procedúr, ktoré národné štáty kreujú. Európska únia teda nepredstavuje absolútneho garanta alebo arbitra sporov vo vzťahu menšina – väčšina, ale veľkou mierou štandardizuje a dohliada na dodržiavanie základných ľudských práv a slobôd v rámci členských krajín. V konečnom dôsledku však rôznorodosť a štruktúra európskych inštitúcií neumožňuje prijímať variabilné koncepcie ochrany príslušníkov etnických menšín, najmä z dôvodu politických zmien, čo z dlhodobého hľadiska vytvára prakticky nedosiahnuteľný cieľ. Ochrana národnostných menšín na medzinárodnej úrovni pripadá predovšetkým do kompetencie FCNM, ktorá môže členským krajinám odporúčať postupy a zdôrazniť tak menšinové záujmy.

Zostáva teda v jurisdikcii národných štátov, akými nástrojmi budú pristupovať k realizácii jednotnej nediskriminačnej menšinovej politiky.

Zoznam použitej literatúry

1. AGARIN, T., BROSIG, M. (eds): *Minority Integration in Central Eastern Europe: Between Ethnic Diversity and Equality*, Rodopi 2009, ISBN 978-90-420-2733-6
2. CROLS, D.: *Old and New Minorities on the International Chessboard: from League to Union* In Smith, D.J. (ed), *The Baltic States and Their Region: New Europe or Old?*, Rodopi 2005, ISBN 90-420-1666-3
3. EU Languages and Language Policy On http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/index_en.htm (29. Mája 2011)

²³ Tamtiež, s. 5-6

4. GALBREATH, D.J.: Nation-Building and Minority Politics in Post-Socialist States. Interests, Influences and Identities in Estonia and Latvia. Stuttgart: Ibid-Verlag, 2005 ISBN 3-89821-467-2
5. Human rights in Latvia On <http://www.humanrights.lv/doc/latlik/noncit.htm> (20. apríl 2011)
6. JOHNS, M.: „Do As I Say, Not As I Do“: The European Union, Eastern Europe and Minority Rights. Eastern European Politics and Societies, 2003, 17
7. KASATKINA, N., LEONČIKAS, T.: Ethnic Groups in Contemporary Lithuania: Dimensions of Adaption. Institute for Social Research, Vilnius, 2004
8. KASEKAMP, A.: A History of the Baltic States. Palgrave Macmillan, 2010. ISBN 978-0-230-01941-6
9. Ministerstvo zahraničných vecí Estónskej republiky On http://www.vm.ee/estonia/kat_399/4518.html (20. apríl 2011)
10. MORRIS, H.M.: The Non-Citizens of the EU In The Baltic States and Their Region: New Europe or Old?, Rodopi 2005, ISBN 90-420-1666-3
11. NOWAK, M.: U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary, 2nd edition, N.P. Engel, Kehl, 2005
12. RIEDEL, M.: The EU as a Promoter of Minority Rights? In Agarín, T., Brosig, M. (eds), Minority Integration in Central Eastern Europe: Between Ethnic Diversity and Equality, Rodopi 2009
13. RISLAKKI, J.: The Case for Latvia: Disinformation Campaigns Against a Small Nation. Rodopi 2008, ISBN 978-90-420-2424-3
14. The World Factbook on Estonia On <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html> (20. apríl 2011)
15. TOGGENBURG, N. G.: Minority Protection and the Enlarged European Union: The Way Forward. Open Society Institute, 2004
16. VAN ELSUWEGE, P.: State Continuity and its Consequences: The Case of the Baltic States. Leiden Journal of International Law, č. 16/ 2003

Kontakt:

PhDr. Jaroslav Mihálik

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Nám. J. Herdu 2

917 01 Trnava

jaroslav.mihalik@ucm.sk

Mgr. Anna MRAVCOVÁ

KATEDRA FILOZOFIE
FILOZOFICKÁ FAKULTA UKF V NITRE

VÝVOJ MYŠLIENKY EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE

mravcova.anna@gmail.com

Abstrakt

Tento príspevok by som chcela venovať problematike historického vývoja samotnej myšlienky jednotnej Európy a tomu, ako počas rôznych historických období táto myšlienka menila svoju podobu. Aj napriek tomu, že Európa sa reálne začala integrovať až v polovici 20. storočia, korene idey európskej integrácie siahajú až do staroveku. Cieľom tejto práce je preto priblížiť vznik a vývoj tejto myšlienky počas rôznych historických období a predstaviť jednotlivých jej propagátorov. Mojim cieľom bude zdôrazniť fakt, že pri zrode mala táto idea predovšetkým imperiálnu podobu a jej presadzovanie bolo násilné. Avšak začiatkom novoveku táto myšlienka nadobudla novú, humanistickú podobu, ktorej cieľom bolo zabrániť vojnám a dosiahnuť trvalý mier medzi národmi. Vo svojej práci sa budem zaoberať predstavami násilne zjednotenej Európe u takých veľikánov ako boli Jiří z Poděbrad, Karol Veľký a Napoleon Bonaparte. Väčšiu pozornosť však budem venovať novovekej podobe tejto myšlienky a predstavám takých mysliteľov ako bol Immanuel Kant a jeho projekt federalizovanej Európy, Giuseppe Mazzini a jeho konfederácii Spojených štátov európskych, mladému rakúskemu šľachticovi Richardovi N. Coudenhove-Kalergimu a jeho prelomovej myšlienke európskej federácie založenej na spoločnej európskej identite, Milanovi Hodžovi a Podunajskej federácii, ale v neposlednom rade aj Aristidovi Briandovi s jeho Európskym federatívnym zväzom a nakoniec sirovi Winstonovi Churchillovi a myšlienke Spojených štátov európskych, ktoré v súčinnosti s dôsledkami svetových vojen naštartovali skutočnú európsku integráciu a položili základ dnešnej Európskej únie.

Kľúčové slová: európska integrácia, myšlienka, Európa, zjednocovanie, mier

Abstract

I would like to address this paper to the historical development of the idea of united Europe and how this idea has changed during the different historical periods. Despite the fact that Europe started to integrate in the mid 20th century, the idea of European integration was born in antiquity. So the aim of this article is to look at the creation and development of that idea during different historical periods and present its most famous promoters. My aim is to highlight the fact that the first form of this idea was imperial and its enforcement was violent. However during the early modern period, this idea got a new, humanistic form. This new form should avoid wars and achieve an everlasting peace between the nations. In my work I will write about the ideas of united Europe in thought of Jiří of Poděbrady, Charlemagne, Napoleon Bonaparte. However, more attention I will devote to modern form of thoughts and ideas of such thinkers as Immanuel Kant and his project of federalized Europe, Giuseppe Mazzini and his Confederation of the United States of Europe, young Austrian aristocrat Richard N. Coudenhove-Kalergi and his groundbreaking idea of a European Federation based

on a common European identity. Next will be Milan Hodža and his Danubian Federation, then Aristide Briand with his European federal union and finally, Sir Winston Churchill with his idea of the United States of Europe, which in conjunction with the effects of world wars started a real European integration and lay the foundations of today's European Union.

Key words: European integration, idea, Europe, unification, peace

1 Historický vývoj európskej integrácie

1.1 História myšlienky zjednotenej Európy

Aj napriek tomu, že Európa sa reálne začala integrovať až v druhej polovici 20. storočia, korene idey európskej integrácie siahajú až do staroveku. Európa sa ako geografický, kultúrny a politický fenomén, postupne vytvárala na základoch antickej a kresťanskej tradície, kde vznikla filozofia, základy európskeho práva a vedy, taktiež prvé politické útvary, ktoré integrujú južnú časť kontinentu, prvá podoba univerzalizmu, zvláštne umelecké formy a nové, silné náboženské hnutie kresťanov. Starovek po sebe v Európe zanechal dve mocenské centrá – Rím a Konštantínopol. Už v mocenských ambíciách prvého jedného z nich nachádzame prvé snahy o zjednotenie Európy. Práve rímske imperiálne výboje spojili obrovské územie, zahŕňajúce mnoho národov pod jedinou vládou. Následne na troskách Rímskej ríše vznikali germánske kráľovstvá a po myšlienke jednoty siahla aj Franská ríša. Až do obdobia novoveku mala však idea jednotnej Európy prevažne imperiálnu podobu a jej presadzovanie bolo násilné. Išlo skôr o mocenské snahy rôznych ríš, či štátov o zjednotenie čo najväčšej časti európskeho kontinentu pod svojou nadvládou. Napríklad aj Karol Veľký a neskôr Oto I. s podporou Ríma obnovili cisárstvo a rozširovali ho výbojmi. Medzi mierumilovnejšie patrili snahy **Jiřího z Poděbrad**, ktorý sa snažil v 15. storočí zjednotiť Európu predovšetkým preto, aby ju uchránil pred moslimským tlakom z východu. Jeho idea zjednotenia mala 3 hlavné dôvody:

- 1) Spoločne sa postaviť tureckej hrozbe
- 2) Odstrániť a predchádzať vojenským konfliktom medzi kresťanskými panovníkmi
- 3) Vytvoriť štruktúru, ktorá by dokázala riešiť jednotlivé konflikty, ale predovšetkým im predchádzať

V tejto myšlienke teda išlo najmä o zachovanie mieru a predchádzanie vojnám, čo bola na svoju dobu veľmi moderná, vyspelá a netradičná myšlienka.

Neskôr boli mnohé európske štáty spojené pod vládou známeho rodu Habsburgovcov. O mocenské zjednotenie Európy, avšak pod nadvládou Francúzska, sa pokúsil na začiatku 19. storočia aj Napoleon Bonaparte (podobné myšlienky ako u francúzskeho imperátora sa pokúsil zrealizovať ešte v prvej polovici 20. storočia Adolf Hitler so svojou predstavou zjednotenej Európy pod nadvládou nemeckej tretej ríše a nastolením čistej árijskej rasy). Napoleon bol inšpirovaný predovšetkým starou predstavou impéria. Počas svojej vlády sa sám vyhlásil za cisára a podnikol jeden z posledných krvavých pokusov o zjednotenie Európy násilím. No hoci Bonaparte neuspel, podarilo sa mu proti sebe zjednotiť koalíciu nebyvalých rozmerov, ktorá neskôr spolu s obnoveným Francúzskom (bez účasti Veľkej Británie) vytvorila vše európske medzinárodné zjednotenie novej kvality. Tento okamih bol taktiež momentom zrodu modernej predstavy o strednej Európe. Po Viedenskom kongrese bol v Európe zabezpečený takmer na štyri desaťročia medzi veľmocami pokoj. K myšlienke jednotnej Európy sa hlásili aj rôzni významní intelektuáli ako napríklad Ján Amos Komenský alebo Immanuel Kant. Od tohto obdobia však predstava integrácie nadobúda novú,

humanistickú podobu a jej hlavným cieľom má byť zabránenie vojnám a dosiahnutie trvalého mieru medzi krajinami.

V tomto smere má veľmi dôležité miesto práve myšlienka zjednotenia v podaní **Immanuela Kanta**. Tá jednoznačne patrí medzi najdôležitejšie a zároveň prelomové. Vo svojom diele *K večnému mieru* autor detailne popisuje, ako by daný „mierový“ spolok štátov mal vyzeráť. Kantova idea spočívala predovšetkým vo vytvorení federácie európskych štátov, čo už samo o sebe bolo veľmi prelomovou myšlienkou, pretože do tej doby autori prichádzali poväčšine s myšlienkou monarchického zriadenia. Tento spolok mal zabezpečiť večný mier, pričom nebolo nutné, aby bol národnostným štátom, založeným na základe zmluvy jednotlivých národov medzi sebou. Jeho projekt federalizovanej Európy mal spĺňať tri nasledovné podmienky:

- 1) Ústava každého štátu musí byť republikánska, založená na princípe slobody spoločnosti ako ľudí, na ich závislosti na spoločnom zákonodarstve a princípoch občianskej rovnosti.¹
- 2) Medzinárodné právo má byť založené na federalistickom princípe slobodných a rovných štátov, teda ich dobrovoľnom podriadení sa vyššej donucovacej moci. Táto je na základe medzinárodného práva povolaná zaistiť bezpečnosť každého člena tohto zväzu, pričom si ale štáty ponechávajú svoju národnú suverenitu. Hlavným cieľom medzinárodného práva má byť podľa Kanta *večný mier*.
- 3) Treťou podmienkou je právo na svetoobčianstvo, ktoré znamená rovnaké zákonodarstvo pre všetkých, rovnaké práva a tiež rovnaké povinnosti. Toto právo Kant považuje za nevyhnutný doplnok k nepísanému kódexu štátneho a medzinárodného práva a teda má taktiež prispievať k zaisteniu večného mieru.²

Podobné myšlienky sa nachádzali na začiatku 19. storočia aj u niektorých francúzskych socialistov. Išlo napríklad o Saint-Simona a Augustina Thierryho. Títo myslitelia navrhovali spojenie európskych štátov, pričom by tieto štáty boli riadené jedným spoločným nadnárodným dvojkomorovým parlamentom, podľa vzoru Spojených štátov amerických. Na rozdiel od svojich súčasníkov však Saint-Simon tvrdil, že myšlienku spolupráce bude potrebné vynútiť silou, pretože len sila podľa neho prinúti štáty zapojiť sa do celoeurópskeho usporiadania. Jedným z významných predstaviteľov myšlienky jednoty Európy bol aj taliansky literát a politik **Giuseppe Mazzini**, ktorý v roku 1834 vyzýval k vytvoreniu Spojených štátov európskych. K dosiahnutiu tohto cieľa im mali Spojené štáty americké. Tento nový spolok však mal byť vytvorený len z demokratických štátov, spojených na konfederatívnom princípe. Mazzini však zo svojho projektu vylúčil Veľkú Britániu. Jedným zo zásadných nedostatkov jeho koncepcie bolo, že neprikladal význam ekonomickým aspektom zjednotenia. Základným cieľom jeho koncepcie „Mladá Európa“ však pre neho bola rekonštrukcia Európy, pri ktorej mal byť Viedenský kongres a Svätá aliancia nahradená spoločenstvom oslobodených národov. Na podobných základoch vyrastali aj mnohé ďalšie podobné myšlienky tohto obdobia, najmä počas tzv. Jari národov.

V druhej polovici 19. storočia dochádza k významnej zmene. Výrazne sa začala upevňovať pozícia národných štátov a hlavným prvkom a smerovaním európskej politiky sa stal nacionalizmus. Ako sa k tomu vyjadril Laqueur: „*nadešel věk národních států, ale myšlenka na evropskou jednotu úplně nezanikla.*“³ Dostala sa však na nejaký čas výrazne do úzadia. Prišlo ale dvadsiate storočie a katastrofa prvej svetovej vojny jasne ukázala, kam až môže viesť politika ovládaná „štátnymi záujmami“ a šovinistickým nacionalizmom. A tak

¹ Kant, I.: *K večnému mieru*. s. 16-19

² Kant, I.: *K večnému mieru*. s. 27, 28

³ Laqueur, W.: *Poslední dny Evropy*. s. 88

hrozivé dôsledky vojny povzbudili mnohých veľkých mysliteľov k tomu, aby sa myšlienke zjednotenej Európy začali opäť intenzívne venovať. Myšlienky európskej jednoty v tejto dobe však nevznikli len pod záštitou Spoločnosti národov. Jedným z hnutí, ktoré vznikli nezávisle od tejto organizácie začiatkom 20. rokov 20. storočia bolo Paneurópske hnutie, založené rakúskym šľachticom **Richardom N. Coudenhove-Kalergim**. Jeho hlavným cieľom bolo vytvorenie európskej federácie vo forme Spojených štátov európskych. Vo svojej koncepcii sa snažil o vytvorenie usporiadania Európy, v ktorej sa eliminujú predchádzajúce, negatívne skúsenosti. Vo svojom diele Paneurópa nastoľuje otázky zblížovania tradičných nepriateľov, rozvoja západoeurópskej integrácie v politickej, ekonomickej a vojenskej rovine. Rozpracúva tiež pojmy, ako federácia, konfederácia, únia, zväz a Spojené štáty európske.⁴ Dôvodom zjednotenia Európy má byť podľa Kalergiho najmä to, že Európe hrozia dve mocnosti: v ekonomickej sfére sú to USA a vo vojenskej zas ZSSR. V záujme udržania svojich pozícií voči nim sa Európa musí zbaviť svojich vnútorných nezhôd a protirečení. Preto Kalergi navrhuje zjednocovanie v troch etapách:

- 1) Najskôr majú byť politickými prostriedkami odstránené princípy napätia medzi jednotlivými krajinami.
- 2) Po vyriešení politických problémov má nasledovať vytvorenie európskej colnej únie, čo by viedlo k rozvoju obchodu a ekonomiky. Európske národy by tak lepšie mohli pochopiť výhody ich zjednotenia.
- 3) Poslednou etapou má byť vytvorenie Spojených štátov európskych podľa vzoru USA so spoločným dvojkomorovým parlamentom.

Základom Kalergiho myšlienky bola teda ekonomická, politická a v neposlednom rade aj kultúrna integrácia s cieľom vytvorenia spoločnej európskej identity, čo bola dovedy viac než ojedinelá snaha, a zlepšenia vzťahov Francúzska a Nemecka. Z tejto idey Paneurópy bola opäť vylúčená Veľká Británia a tentoraz aj ZSSR. Británia preto, že jej prvoradé záujmy smerovali do britského spoločenstva a Sovietsky zväz z dôvodu neprijateľnosti komunistického režimu. Autor sa domnieval, že aj v prípade rozpadu tohto zväzu by malo Rusko svoje rozhodujúce záujmy v Ázii. Táto veľmi prepracovaná a pokroková myšlienka mala mnoho stúpcov, no najväčším dôvodom jej neúspechu bolo zdôrazňovanie orientácie na Nemecko a jeho favorizovanie, čo vyvolávalo v európskych krajinách negatívne reakcie.

Paneurópske hnutie sa rozšírilo do mnohých krajín Európy. Výnimkou nebolo ani bývalé Československo. Medzi zaniatených stúpcov tohto hnutia patrili aj osobnosti ako Tomáš G. Masaryk či **Milan Hodža**. Práve Hodža si tiež veľmi dobre rozumel s Kalergim osobne a bol týmto rakúskym šľachticom označený za „skutočného Európana“. Aj Hodža ako veľký mysliteľ a politik mal svoju predstavu o zjednotenej Európe. V tomto prípade išlo najmä o jej stred. Hodžovou ideou bola totiž federácia slobodných štátov strednej Európy, tiež nazývaná Podunajská federácia, ktorú mali tvoriť štyri slovanské a štyri neslovanské národy. Vznik tohto útvaru mal jednak zamedziť mocenským tlakom do tohto priestoru a zaviesť medzi danými národmi kooperáciu. Hodža bol presvedčený, že jedine jednotná a silná stredná Európa sa môže efektívne zapojiť do celoeurópskej politiky.⁵

Tento svoj model publikoval v knihe Federácia v strednej Európe, pričom táto federácia mala byť nástrojom novej mocenskej rovnováhy. Hodžova koncepcia bola veľmi zaujímavou aplikáciou teórie mocenskej rovnováhy, ktorá mala zdôvodniť existenciu mnohonárodného mocenského celku v strednej Európe. Ako sa tento významný teoretik vyslovil, vzťahy rovnováhy potrebujú strednú Európu ako federáciu, preto aby mohla plniť funkciu účinnej protiváhy pre západnú Európu a zároveň by bola kontinentálnym jadrom európskej

⁴ Kalesná, K., Hruškovič, I., Ďuriš, M.: Základy európskeho práva. s. 10

⁵ Krejčí, O.: Geopolitika stredoevropského priestoru. s. 197-203

bezpečnosti. Takto zjednotená stredná Európa by bola prvým krokom k zjednotenej Európe. Ako sme už uviedli túto Podunajskú federáciu malo tvoriť spolu 8 štátov a to: Poľsko, Československo, Maďarsko, Rakúsko, Juhoslávia, Rumunsko, Bulharsko, Grécko. Tento nový politický celok mal byť založený na demokracii a vzniknúť mal vzájomnou dohodou nezávislých a zrekonštruovaných štátov. Jeho základom mala byť colná únia. Hodžova federalizovaná Európa mala byť svojbytným mocenským celkom medzi dvoma kolosmi a to Ruskom a Nemeckom. Ako si teda môžeme všimnúť, novinkou tejto koncepcie je, že Hodža odmietol do strednej Európy civilizačne začleniť Nemecko a ako účinnú obranu proti jeho tlaku videl jedine Podunajskú (stredoeurópsku) federáciu.⁶

V západnej Európe si Kalergiho koncepcia Spojených štátov európskych získala pozornosť mnohých osobností vtedajšieho politického a spoločenského života. Jedným z nich bol aj Aristide Briand. Tento vysoký francúzsky politik následne rozvíjal myšlienky európskej jednoty podľa vzoru Kalergiho koncepcie. Briand pôsobil ako minister zahraničných vecí a viacnásobný predseda francúzskej vlády. Do dejín európskej integrácie sa zapísal prezentovaním svojho návrhu na vytvorenie Európskeho federatívneho zväzu vytvoreného a orientovaného na základe úzkej hospodárskej, politickej a sociálnej spolupráce. Tento zväz mal robiť najdôležitejšie rozhodnutia spoločne a tvoriť tak spoločenstvo solidarity bez obmedzenia suverénit zúčastnených štátov. Na základe svojho projektu Briand vypracoval Memorandum Európskej federálnej únie. Jeho projekt bol vysoko hodnotený väčšinou európskych krajín a taktiež celou Spoločnosťou národov. „*Za prelomové sa považovali návrhy na vytvorenie spoločného trhu, čiastočnej liberalizácie voľného pohybu tovaru, osôb a kapitálu. Právnym základom Európskej federálnej únie mala byť dohoda podpísaná suverénnymi, nezávislými a rovnoprávnymi európskymi štátmi, ktoré sú členmi Spoločnosti národov.*“⁷ Hoci opäť bola veľkou slabinou snaha o zblíženie sa s Nemeckom. Žiaľ tento návrh prišiel v nesprávnej dobe. Za neúspechom Briandovej prepracovanej myšlienky stáli najmä nastupujúce nepriaznivé politické a hospodárske pomery, ktoré otriasali Európou a zastavili tak ďalší rozvoj jeho iniciatívy. A tak ani krajiny naklonené integrácii tak nedokázali predísť blížiacej sa druhej svetovej vojne.

1.2 Idea európskej integrácie po druhej svetovej vojne

Po druhej svetovej vojne boli európski politici odhodlaní zabrániť opakovaniu podobných tragických udalostí. Niektorí z nich už počas vojny výrazne vyjadrovali podporu vzniku európskych nadnárodných inštitúcií. K týmto osobnostiam patrili predovšetkým britský ministerský predseda sir **Winston L. S. Churchill**, ktorý bol taktiež do veľkej miery ovplyvnený Coudenhove – Kalergim. Churchill bol jedným z prvých, ktorí v tomto období hovorili doslova o nevyhnutnosti európskeho zjednotenia. Už počas druhej svetovej vojny, v roku 1940, uvažoval o novom usporiadaní Európy, v ktorom by však postavenie nezávislých štátov malo len päť najvýznamnejších krajín a to Veľká Británia, Francúzsko, Španielsko, Taliansko a Prusko. Zostávajúce európske krajiny mali podľa jeho plánov vytvoriť štyri konfederácie. Churchill vo svojej snahe nepoľavoval a od roku 1943 Churchill presadzoval vytvorenie Veľkej rady, v ktorej by pôsobili zástupcovia Španielska, Talianska, Pruska a tzv. Škandinávskej konfederácie (bez Veľkej Británie a ZSSR). Neskôr navrhol aj vytvorenie niekoľkých ďalších regionálnych organizácií. Jeho iniciatívy však boli zo strany USA a ZSSR zamietnuté. Ani tento neúspech ho však neodradil a po skončení druhej svetovej vojny sa ku svojej myšlienke vytvorenia Spojených štátov európskych opäť vrátil. Svoj plán Churchill predstavil v prejave na univerzite v Zürichu v roku 1946, kde priamo vyzýval k vytvoreniu

⁶ Krejčí, O.: Geopolitika stredoevropského priestoru. s. 197-203

⁷ Kalesná, K., Hruškovič, I., Ďuriš, M.: Základy európskeho práva. s. 11

Spojených štátov európskych, pretože bol presvedčený, že jedine zjednotená Európa môže zaručiť mier a zabrániť vzniku rôznych nacionalistických a vojnových tendencií. V realizácii tohto projektu videl tiež spôsob, ako sa vyrovnat' s politickými a ekonomickými problémami spôsobenými druhou svetovou vojnou. Zaujímavé na jeho myšlienke bolo však to, že do „európskej rodiny“ nezaradil Veľkú Britániu, ale len krajiny kontinentálnej Európy. Prvým krokom k realizácii jeho myšlienky malo byť vytvorenie Rady Európy. Churchill vo svojich myšlienkach vychádzal predovšetkým zo základných princípov paneurópskych projektov. V tomto projekte je taktiež dôležité, že presadzoval rovné postavenie všetkých štátov, bez ohľadu na ich silu a veľkosť. Z Churchillovej iniciatívy bol tiež v roku 1947 vytvorený Výbor pre Spojené štáty európske, ktorý sa neskôr premenoval na Hnutie zjednotenej Európy. Tento program spoločnej hospodárskej spolupráce európskych štátov bol základom pre realizáciu známeho **Marshallovho plánu** európskej obnovy. Churchill vo svojom projekte počítal aj so Sovietskym zväzom, no po vypuknutí Studenej vojny sa Európa rozdelila na západnú a východnú a tak integrácia až do pádu Železnej opony prebiehala len v jej západnej časti. Churchillova iniciatíva sa tak stala jednou z prvých reálnych koncepcií integrujúcej sa Európy.

V povojnovej atmosfére sa tak na podnet rôznych významných mysliteľov začali skutočne vytvárať organizácie, ktorých cieľom bolo zjednotiť Európu. Koncom roka 1946 vznikla Európska únia federalistov. S podporou W. Churchilla vzniklo spomínané unionistické Hnutie za zjednotenú Európu. Začala sa aj integrácia rôznych politických síl. Napriek rozdielnym názorom a zameraniam sa na konci roka unionisti a federalisti spojili v Medzinárodnom výbore pre koordináciu hnutí za zjednotenie Európy, ktorý v máji roku 1948 zorganizoval Európsky kongres v Haagu. Na tomto kongrese jednotliví delegáti pod Churchillovým predsedníctvom schválili vznik organizácií, ktoré mali pripraviť realizáciu skutočnej ekonomickej a politickej integrácie Európy. V roku 1949 tak bola založená Rada Európy.

Ďalšími dôležitými predstaviteľmi myšlienky európskej jednoty a zároveň otcami zakladateľmi dnešnej Európskej únie boli Jean Monnet a Robert Schuman. Monnet bol významným francúzskym ekonomickým poradcom a politikom, ktorý sa vrátil k myšlienkam Aristida Brianda. Pochopil však nezrelosť vtedajšej doby na politickú integráciu a základ európskej integrácie videl v úzkej spolupráci v špecifických ekonomických oblastiach. Monnet poukazoval predovšetkým na nutnosť vytvorenia Európskej federácie na princípoch hospodárskej spolupráce. Keď v roku 1950 predložil svoj predbežný plán s hlavnou myšlienkou vytvorenia organizácie založenej na kontrole dvoch strategických Nemecka a Francúzska, ihneď po ňom siahol Robert Schuman. Schuman bol v tej dobe francúzsky minister zahraničných vecí a bol taktiež neoblomným zástancom myšlienky zjednotenej Európy. Jeho hlavným úsilím bolo znovunavrátanie Nemecka do rodiny slobodných, demokratických európskych národov. Monnetov plán tak doplnil, upravil a po schválení nemeckým kancelárom Konradom Adenauerom ho slávnostne predstavil verejnosti. Táto Deklarácia sa následne stala základom integrácie šiestich európskych štátov, ktoré spolu podpísali prvú medzinárodnoprávnú zmluvu vedúcu k skutočnej európskej integrácii – Zmluvu o založení spoločenstva uhlia a ocele, na ktorej vyrástla dnešná Európska únia.

2 Počiatky skutočného zjednocovania

2.1 Vznik prvých organizácií vedúcich z postupnému zjednoteniu

a) *Marshallov plán a Organizácia pre európsku hospodársku spoluprácu*

Krátko po druhej svetovej vojne (presnejšie v júni 1947), americký minister zahraničných vecí George C. Marshall predniesol svoj návrh na poskytnutie pomoci orientovanej na povojnovú obnovu hospodárstva, vojnou zničených európskych krajín. Plán počítal aj s komunistickými štátmi, ktoré ho však odmietli. Avšak vzhľadom na to, že bolo nevyhnutné neustále koordinovať a administratívne zabezpečovať program európskej obnovy, musela byť vytvorená pre tento účel stála inštitúcia – Organizácia pre európsku hospodársku spoluprácu (OEEC – Organization for European Economic Co-operation), ktorá bola založená v roku 1948. Hlavným cieľom tejto organizácie bolo posilniť hospodársku integráciu v Európe. Po splnení základných cieľov bola v roku 1961 nahradená Organizáciou pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD – Organization for Economic Co-operation and development).⁸

b) *Všeobecná dohoda o clách a obchode*

Všeobecná dohoda o clách a obchode (GATT – General Agreement on Tariffs and Trade) patrila medzi najvýznamnejšie integračné zoskupenia zamerané na odstraňovanie prekážok vzájomného obchodu a rozvoja hospodárskej spolupráce. Táto multilaterálna dohoda bola podpísaná v roku 1947 a v roku 1995 bola nahradená Svetovou obchodnou organizáciou (WTO – World Trade Organization). Pre európske integračné procesy malo založenie GATT význam najmä vtedy, keď sa niektoré ustanovenia dohody stali príkladom pre supranacionálne ustanovenia budúcich Európskych spoločenstiev.⁹

c) *Západoeurópska únia*

Ako sme už vyššie uviedli, po druhej svetovej vojne sa stala idea zjednotenia Európy veľmi naliehavou. Okrem ekonomickej spolupráce mala mať najmä bezpečnostný charakter – inými slovami integráciou a vzájomnou závislosťou mal byť zaistený mier, aby sa také niečo, ako nedávne svetové vojny, už nezopakovalo. Pokusy o integráciu s týmto cieľom, už boli aj medzi prvou a druhou svetovou vojnou v podobe založenia Spoločnosti národov, no tento pokus zlyhal a výsledkom bola ďalšia svetová vojna. Západoeurópske štáty tak začali konať. V roku 1947 Francúzsko a Veľká Británia medzi sebou uzavreli dohodu a spolu s krajinami Beneluxu uzavreli Bruselský pakt, čím bola vytvorená Západná únia. Signatári tejto dohody sa zaviazali poskytnúť si vojenskú pomoc v prípade útoku inej európskej mocnosti. V roku 1949 však vo veľkej miere ciele Západnej únie prebrala Severoatlantická aliancia. O päť rokov neskôr sa Západná únia zmenila na Západoeurópsku úniu, ktorá pôsobila až do konca Studenej vojny v tieni NATO.¹⁰

⁸ Kalesná, K., Hruškovič, I., Ďuriš, M.: Základy európskeho práva. s. 13

⁹ Kalesná, K., Hruškovič, I., Ďuriš, M.: Základy európskeho práva. s. 14

¹⁰ Sýkora, P.: Európska integrácia (úvod). s. 1-2

d) *Rada Európy*

Koncom 40. rokov 20. storočia bola vytvorená predovšetkým na základe úsilia Winstona Churchilla aj vyššie spomínaná Rada Európy, ktorá sa najskôr zameriavala najmä na urovnávanie sporov medzi príliš národne suverénnymi štátmi a ich príliš nadnárodnými tendenciami v Európe. No národná suverenita tu však ostala nedotknutá. Pokrok Rady Európy skrachoval na odpore vtedajších euroskeptikov, ktorí nesúhlasili s ustanovením spoločných orgánov, ktoré by mali skutočné nadnárodné právomoci.¹¹

2.2 Zrod Európskych spoločenstiev

a) *Európske spoločenstvo uhlia a ocele*

Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ bola prvým medzinárodnoprávnym dokumentom, ktorý tvorí základ pre európsku integráciu s cieľom vytvorenia spoločného trhu pre obchod s uhlím a oceľou. Zmluva o ESUO bola podpísaná 18. apríla 1951 v Paríži šiestimi západoeurópskymi krajinami: Talianskom, Francúzskom, Nemeckom a krajinami Beneluxu. Z iniciatívy generálneho komisára francúzskej vlády pre plánovanie – Jeana Monneta, bol vypracovaný už spomínaný plán, podľa ktorého sa mala produkcia uhlia a ťažba ocele podriaďovať nadnárodnému dozoru. Robert Schuman následne po upravení plánu navrhol, aby spoločná produkcia uhlia a ocele podliehala spoločnému Vysokému komisariátu pričom mal tento úrad ostať otvorený pre všetky európske krajiny. Táto veľká iniciatíva vošla do dejín pod názvom Schumanov plán a ujala sa pod názvom ESUO - Európske spoločenstvo uhlia a ocele, ktoré sa tiež zvykne nazývať Montánná únia (podľa J. Monneta). ESUO tvorí významný prelom v procesoch európskej integrácie, pretože dokázalo zjednotiť demokratickú časť rozdeleného Nemecka. Bol to prvý významný krok k jednotnej Európe a dnešnej EÚ.¹²

b) *Rímske zmluvy*

Po sľubných začiatkoch po vytvorení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele sa šesť členských krajín rozhodlo svoje zjednocovanie prehĺbiť o ďalšie sféry a tak v roku 1957 došlo k podpísaniu ďalších dvoch zmlúv – Zmluvy o Európskom hospodárskom spoločenstve a Zmluvy o Európskom spoločenstve pre atómovú energiu. Obe Zmluvy boli podpísané 25. marca 1957 v Ríme, najvyššími predstaviteľmi štátov Belgicka, Nemecka, Francúzska, Talianska, Luxemburska a Holandska a obe „*spolu sú označované aj ako Rímske zmluvy.*“¹³ Zmluva o EHS je svojim charakterom aj povahou dôležitým medzinárodnoprávnym dokumentom, ktorý mal položiť základy jednotnej Európy. Táto zmluva bola následne viackrát revidovaná (a to Jednotným európskym aktom, Maastrichtskou zmluvou, Zmluvou z Amsterdamu, Zmluvou z Nice a Lisabonskou zmluvou a dnes sa označuje ako Zmluva o založení Európskeho spoločenstva)¹⁴ až došla do dnešnej podoby a vytvorenia dnešnej Európskej únie.

Európske hospodárske spoločenstvo bolo zmenené na Európske spoločenstvo (ďalej len ES), a preto sa často zvykne označovať aj samotným termínom Spoločenstvo.¹⁵ Jeho úlohou, ktorá je zakotvená v čl. 2 Zmluvy o ES, bolo predovšetkým vytvorenie spoločného

¹¹ Sýkora, P.: Európska integrácia (úvod). s. 2-3

¹² Lipková, L.: Európska únia. s. 99

¹³ Nováčková, D., et al.: Európska integrácia. s. 53

¹⁴ tamtiež

¹⁵ Nováčková, D., et al.: Európska integrácia. s. 54

trhu a hospodárskej a menovej únie uskutočňovaním spoločnej politiky a malo tiež podporovať vyvážený a harmonický rozvoj hospodárskeho života, sociálnu ochranu, vysokú mieru zamestnanosti, rovnoprávne postavenie mužov aj žien, vysokú konkurencieschopnosť, ochranu a zlepšovanie životného prostredia, zvyšovať životnú úroveň a kvalitu života a malo tiež podporovať hospodársku a sociálnu súdržnosť a solidaritu medzi členskými štátmi. Ale samozrejme prioritným cieľom tohto Spoločenstva bolo zachovanie mieru, s orientáciou na politické, hospodárske a sociálne ciele.¹⁶ A tak Rímske zmluvy spolu so Zmluvou o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele, odštartovali už 60 rokov trvajúce zjednocovanie európskych krajín a tvoria základ a hlavný pilier dnešnej Európskej únie.

3 Záver

Na záver môžeme konštatovať, že myšlienka zjednocujúcej sa Európy nesiahala len do počiatkov minulého storočia, tak ako sa mnohí domnievajú. Táto myšlienka je stará už viac ako dve tisícročia a hoci mnohokrát menila svoje podoby a najskôr boli jej cieľom predovšetkým mocenské ambície, už aj v týchto ranných dobách sa našli myslitelia, ktorých hlavným cieľom bolo to, čo dohnalo štáty v 20. storočí k reálnej aplikácii tejto veľkej idey – nastolenie a zachovanie mieru. V tejto práci, bolo našim cieľom poukázať na to, ako sa myšlienka európskej jednoty po stáročia vyvíjala a menila, ako ju vnímali rôzne významné osobnosti počas európskych dejín a následne poukázať na to, v akej forme sa nakoniec začala reálne aplikovať. A hoci sa s touto myšlienkou môžeme stretávať u väčšiny známych teoretikov, politikov a mysliteľov posledných storočí, jej reálne počiatky siahajú len to polovici minulého storočia, kedy najmocnejšie európske štáty pochopili, že je to jediná cesta ako zabrániť stále hrozivejším a ničivejším svetovým vojnám. A tak sa v polovici minulého storočia v priebehu šiestich rokov vyformovalo funkčné Európske spoločenstvo, ktorého hlavným cieľom bola prehlbujúca sa spolupráca a z toho vyplývajúci mier na starom kontinente. Európske spoločenstvá sa tak stali základom a motorom pre neustále sa prehlbujúcu spoluprácu a rozširovanie tohto nezvyčajného útvaru až do podoby, ktorú má Európska únia dnes.

Zoznam použitej literatúry

1. Gbúrová, M.: Dotyky s politikou. Trenčín: Q-EX, 2002. 222 s., ISBN 80-968594-8-X
2. Horváth, Z.: Príručka Európskej Únie. Slovak edition. Zastúpenie Európskej komisie v SR, 2004. 512s., ISBN 80-89102-09-3
3. Kalesná, K., Hruškovič, I., Ďuriš, M.: Základy európskeho práva. 1.vyd.-Bratislava: UK v Bratislave, 2006. 180 s., ISBN 80-7160-224-8
4. Kant, I.: K večnému mieru. Bratislava. Archa. 1996. 90 s., ISBN 80-7115-129-7
5. Kovář, M., Horčíčka, V.: Dějiny evropské integrace I. Praha: Triton, 2005. 151 s., ISBN 80-7254-731-3
6. Krejčí, O.: Geopolitika středoevropského prostoru : pohled z Prahy a Bratislavy. 4. vyd. - Praha: Professional Publishing, 2010. 399 s. , ISBN 978-80-7431-018-8
7. Laqueur, W.: Poslední dny Evropy... Praha: NLN, 2006. 183 s., ISBN 80-7106-829-2
8. Lipková, Ľ.: Európska únia. Bratislava: Sprint vŕfa, 2006. 402 s., ISBN 80-89085- 65-2

¹⁶ tamtiež

9. Nováčková, D., Futej, D., Geistlinger, M., Kunová, V., Cressati, C., Zahoráková, R., Komorník, P.: Európska integrácia. Bratislava: Eurounion, 2000. 340 s.; ISBN 80-88984-13-0
10. Sýkora, P.: Európska integrácia -úvod. Pezinok: Formát, 2000. 261 s., ISBN 80-89005-01-2

Kontakt:

Mgr. Anna Mravcová

Katedra filozofie, FF UKF v Nitre

Hodžova 1

949 74 Nitra

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

Mgr. Ilima MURATALIEVA
doc. PhDr. Dušan LEŠKA, PhD.
Mgr. Zuzana HOZLAROVÁ

ÚSTAV EURÓPSKÝCH ŠTÚDIÍ A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
FAKULTA SOCIÁLNYCH A EKONOMICKÝCH VIED
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

ŠANGHAJSKÁ ORGANIZÁCIA PRE SPOLUPRÁCU

ilima.muratalieva@fses.uniba.sk
leska@fses.uniba.sk
hozlarova@fses.uniba.sk

Abstrakt

Tento článok je zameraný na Šanghajskú organizáciu pre spoluprácu (ŠOS), jej hlavné princípy a ciele v regióne Strednej Ázie a jej rozširovanie. Šanghajská organizácia pre spoluprácu predstavuje najambicióznejší spoločný projekt Ruska a Číny. Jeho realizácia je zameraná na formovanie systému medzištátnej spolupráce v strednej a južnej Ázii a jednou z priorit ŠOS v súčasnosti ako i v budúcnosti je zaisťovanie bezpečnosti v regióne strednej Ázie.

Kľúčové slova: Šanghajská organizácia pre spoluprácu, Rusko, Čína, bezpečnostná politika, Stredná Ázia

Abstract

The article is orientated on Shanghai Cooperation Organization (SCO), its main principles and goals in Central Asia region and its enlargement. The Shanghai Cooperation Organization represents the most ambitious joint institutional project of Russia and China. Its implementation is aimed at forming a system of interstate cooperation in Central and South Asia, and maintaining security in the Central Asian region is a priority of SCO now and in the future.

1 Koncepcia a smerovanie organizácie

Šanghajská organizácia pre spoluprácu (ŠOS) sa zoberá širokou škálou oblastí regionálnej spolupráce (politickej, kultúrnej a hospodárskej). Táto organizácia sa etablovala na svetovej scéne ako rešpektovaná a vplyvná štruktúra [1].

Sila tejto regionálnej organizácie tkvie nielen v kombinácii demografických a priestorových možností svojich členských štátov ale aj v určitom strategickom partnerstve medzi oboma jadrovými mocnosťami a stálymi členmi Bezpečnostnej rady OSN - Ruskom a Čínou. V dôsledku toho ŠOS zohráva dôležitú úlohu v budovaní systému kolektívnej bezpečnosti v strednej Ázii a ázijsko-pacifickej oblasti. Súčasne s tým však ŠOS nie je doposiaľ vojenskou alianciou akou je napríklad NATO [2,c.202].

Organizáciu pôvodne tvoril tzv. mechanizmus "Shanghai Five", v rámci ktorého bolo združených päť zakladajúcich krajín: Čína, Rusko, Kazachstan, Kirgizsko a Tadžikistan. Neskôr 15. júna 2001 bola v Šanghaji (Čína) podpísaná ustanovujúca zmluva Šanghajskej organizácie, ktorú tvoria nasledovné štáty: Kazachstan, Čína, Kirgizská republika, Rusko, Tadžikistan a Uzbekistan. Medzi pozorovateľské štáty v ŠOS patria Mongolsko (od roku 2004), India, Irán a Pakistan (od roku 2005).

Medzi základné ciele ŠOS patrí zachovanie mieru a bezpečnosti a podpora účinnej spolupráce v politickej, obchodnej, ekonomickej, kultúrnej a humanitárnej oblasti. Na Šanghajskom summite (2001) bol taktiež podpísaný Dohovor o boji proti terorizmu, separatizmu a extrémizmu, ktorý vytvoril právny základ pre kolektívnu obranu voči vonkajším hrozbám. Partikulárnymi cieľmi Šanghajskej organizácii pre spoluprácu sú:

- posilnenie vzájomnej dôvery a dobré susedské vzťahy medzi krajinami;
- podpora ich efektívnej spolupráce v politickej, obchodnej ekonomickej, vedecko-technologickej a kultúrnej oblasti, rovnako ako v oblasti vzdelávania, energetiky, dopravy, cestovného ruchu, životného prostredia, a ďalšie;
- spoločná propagácia a zachovanie mieru, bezpečnosti a stability v regióne;
- podpora vytvárania nového demokratického, spravodlivého a racionálneho medzinárodného politického a ekonomického poriadku.

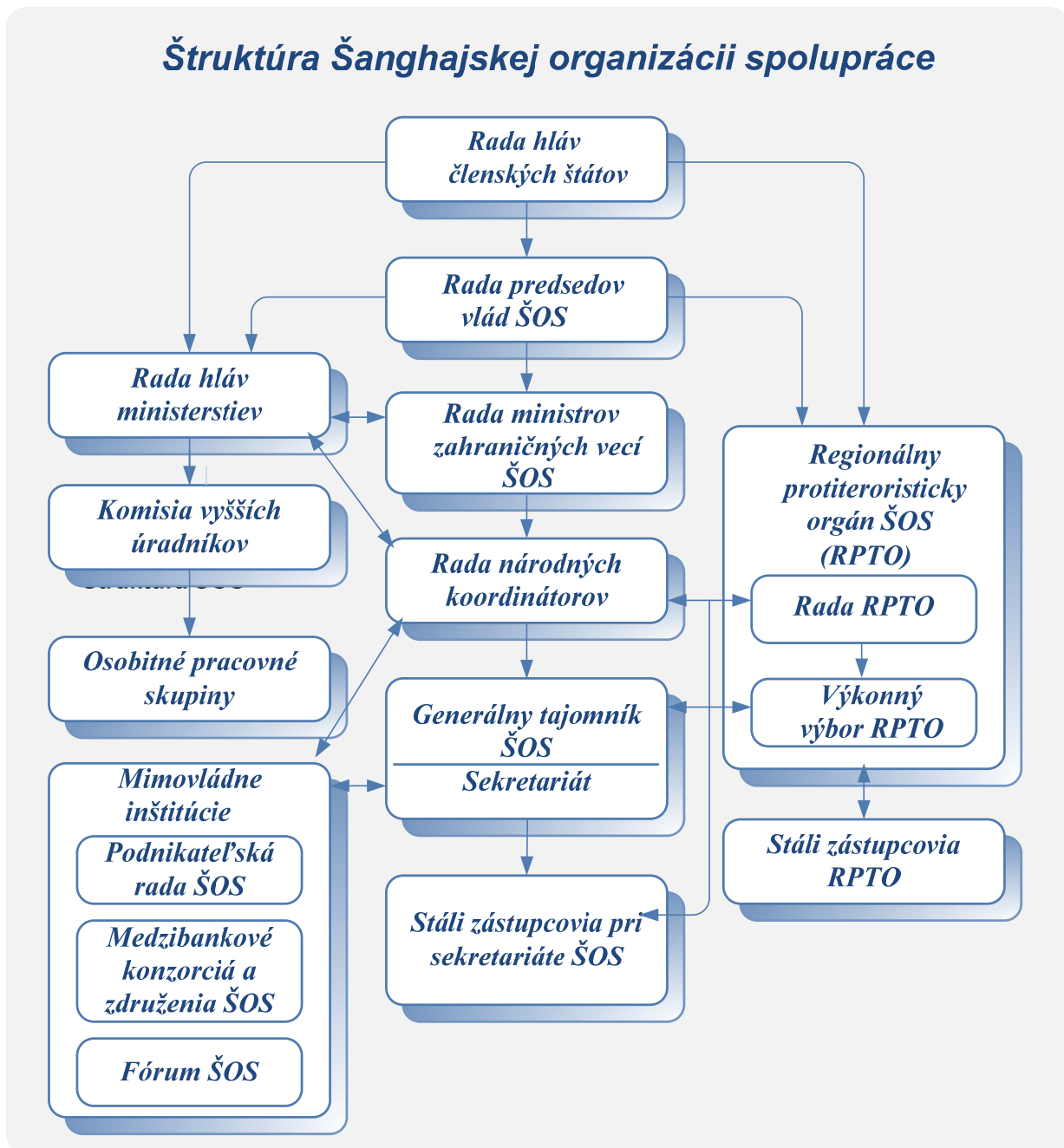
Vo vzájomných vzťahoch členské štáty ŠOS dodržiavajú zásady vzájomnej dôvery, vzájomnej výhodnosti, rovnosti, vzájomných konzultácií, úctu ku kultúrnej rozmanitosti a hľadajú podmienky pre spoločný rozvoj [3].

Šanghajska organizácia pre spoluprácu je otvorenou štruktúrou. Členom organizácie sa môže stať krajina, ktorá zdieľa ciele a zámery organizácie, súhlasí s jej princípmi [4].

Najvyšším orgánom pre rozhodovanie je Rada hláv členských štátov ŠOS. Schádza sa raz ročne a prijíma rozhodnutia a odporúčania vo všetkých dôležitých otázkach organizácie. Ďalším orgánom je Rada predsedov vlád členských štátov ŠOS, ktorá sa tiež schádza raz ročne na prerokovanie stratégií ohľadom multilaterálnej spolupráce, smerovania organizácie a riešenia otázok hospodárskej a ďalšej spolupráce. Takisto schvaľuje ročný rozpočet organizácie.

Okrem zasadnutia Rady hláv štátov a vlád funguje aj mechanizmus výročných zasadnutí ministrov zahraničných vecí, hospodárstva, dopravy, kultúry, obrany, bezpečnosti, generálnych prokurátorov, ako aj zložiek hraničnej kontroly a ministerstiev pre krízové situácie. Koordinačný mechanizmus tvorí Rada národných koordinátorov ŠOS členských štátov. Šanghajska organizácia pre spoluprácu má dva stále orgány - sekretariát v Pekingu a Regionálny proti teroristický orgán v Taškente. Generálneho tajomníka ŠOS a riaditeľa výkonného výboru Regionálneho protiteroristického orgánu vymenúva rada hláv štátov na obdobie troch rokov [3].

Obrázok č.1 Štruktúra Šanghajskej organizácii pre spoluprácu.

Zdroj: www.sco2009.ru

2 Členovia Šanghajskej organizácii pre spoluprácu a ich záujmy

Hlavným dôvodom vzniku ŠOS bola potreba vytvorenia fungujúcej organizácie, ktorá by bola zodpovedná za regionálnu bezpečnosť, impulzom pre jej vznik boli teroristické útoky v Spojených štátoch a následný boj proti terorizmu.

Hlavným cieľom bolo vytvoriť vojensko-politickú organizáciu, ktorá by bola zodpovedná za bezpečnosť v priestore kde sa stretávajú geopolitické záujmy Ruska a Číny. Po teroristických útokoch v Spojených štátoch 11 septembra 2001 sa potreba vybudovania štruktúry pre regionálnu bezpečnosť výrazne zvýšila. Napriek tomu, že existovalo niekoľko

projektov, ktoré sa snažili riešiť problematiku stredoázijského regiónu, záujmy menších hráčov neboli často zohľadňované a brali sa do úvahy len záujmy takých aktérov ako Spojené štáty, Rusko alebo Čína. ŠOS sa snaží o vytvorenie rovnocennejšieho zoskupenia [5, c.5].

Niet pochyb, že Rusko a Čína majú vedúce postavenie v tejto organizácii. Čína, vzhľadom k svojmu ekonomickému potenciálu dala podnet na založenie "Shanghai Five" a má najväčší záujem o prehlbenie spolupráce v rámci organizácie. Po založení ŠOS môžeme pozorovať prudký rast a prehĺbovanie vzťahov medzi Čínou a krajinami strednej Ázie. Zaujímavým faktom je, že Čína sa vôbec zúčastnila na projekte akým je ŠOS, pre Čínu je to prvá medzinárodná organizácia, ktorú vytvorila spoločne s Ruskom a krajinami strednej Ázie.

Čína má osobitné miesto aj v hospodárskych vzťahoch v tejto organizácii. Pre Čínu je ŠOS akýmsi znovunadobudnutím veľmocenského postavenia. Čína v rámci ŠOS významne vplýva na vytvorenie zóny voľného obchodu a vybudovanie infraštruktúry pre lepšie fungovanie obchodu a investícií [6,c.281,287].

Čína patrí medzi krajiny, ktoré sa potýkajú s problémom separatizmu. Najmarkantnejší problém je v provincii Xinjiang, ktorej južná časť susedí s Afganistanom. Separatistické skupiny v provincii Xinjiang, a najmä Ujgurská separatistická skupina, sú napojené na Talibán a preto účasť Číny v ŠOS vytvára lepšie podmienky pre riešenie týchto problémov v spolupráci so susednými krajinami. [7,c.18-19]

Rusko ako druhý z najvýznamnejších aktérov v ŠOS má záujem prostredníctvom účasti v tejto organizácii posilniť svoju pozíciu v stredoázijskom regióne. Taktiež má záujem vplývať na región ekonomicky ale jeho možnosti sú v tomto smere zatiaľ slabé, lebo tu pôsobia iní, silnejší aktéri ako Čína a USA. Nemá teda veľký priestor na svoju realizáciu v tejto oblasti a preto využíva svoje silnejšie stránky, ktorými sú vojenský potenciál a politický nátlak.

Vytvorením ŠOS pre Rusko a Čínu vzniká priestor vytvoriť akúsi opozíciu alebo konkurenčnú organizáciu voči NATO a dominantne spravajúcim sa Spojeným štátom.

Organizácia taktiež vytvára nové možnosti pre ďalšie účastnícke krajiny. Každá krajina v stredoázijskom regióne bojuje s nemalými problémami. Nejedná sa len o ekonomické, environmentálne, sociálne otázky, ktoré sužujú aj krajiny EÚ ale aj o problémy terorizmu, religiózneho extrémizmu či regionálnych konfliktov [8].

Pre krajiny akými sú Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan alebo Uzbekistan je to príležitosť využívať vojenský a politický potenciál Ruska a Číny. Koordinácia v bezpečnostnej oblasti v stredoázijskom regióne je viac ako potrebná. Preto aj vznik ŠOS má svoje opodstatnenie. Prostredníctvom organizácie môžu krajiny nájsť spoločnú reč s problémových otázkach, a tým sa pokúsiť o ich eliminovanie. ŠOS teda vytvára spoločnú platformu pre riešenie akútnych otázok regiónu. Ak účastnícke štáty nájdu spoločnú reč v niektorých oblastiach vytvorí to lepšiu rokovaciu pozíciu voči Spojeným štátom, ktoré v tomto regióne majú tiež svoje záujmy [9].

3 Budúcnosť ŠOS

ŠOS vznikla za účelom riešenia etnických, teritoriálnych konfliktov a v záujme prehĺbovania vzájomnej dôvery v regióne. Preto prvým krokom bude vytvorenie právneho základu ŠOS, aby mohla fungovať ako rešpektovaný partner iných podobných organizácií. Organizácia má veľký potenciál a môže realizovať všetky ciele, ktoré sú zakotvené v Charte ŠOS. Je však potrebné ďalej vytvárať, vypracovať a aplikovať mechanizmy, ktoré by zabezpečili naplnenie cieľov a aby sa prehĺbila spolupráca a vybudovala dôvera medzi zainteresovanými krajinami [10].

Kľúčovým bodom programu ŠOS - rozšírenie vplyvu organizácie. Záujem o členstvo v organizácii je značný čo znamená, že idea vytvorenia takejto organizácie je prospešná a má

potenciál. Záujem o vstup majú krajiny akými sú India, Irán, Pakistan a Mongolsko. Ak by sa tieto krajiny stali členmi organizácie, vznikne unikátne medzinárodné bezpečnostné prostredie. Realnosť vstupu týchto krajín je však diskutabilný. Ani jedna krajina nie je podporovaná Ruskom a Čínou naraz. India je podporovaná najmä Ruskom pretože má dlhodobu priateľské vzťahy. Ale nie je podporovaná Čínou. Naopak Pakistan je podporovaný viac Čínou a Rusko má odmietavý postoj k jeho vstupu do ŠOS. Rozširovanie v súčasnosti však nie je reálne najmä z organizačných dôvodov a nejasných pravidiel v rámci ŠOS [5,c.16].

Hoci cieľom ŠOS je rozvíjať najmä regionálne aktivity v oblasti strednej Ázie, rozširuje svoju činnosť aj na euroázijskú oblasť. Na summite v Jekaterinburgu, 15.-16. júna 2009 bola vytvorená inštitúcia pre dialóg krajín - partnerov, ktorých status bude o niečo nižší ako status štátov pozorovateľov. Tak sa napr. stali partnermi ŠOS Bielorusko a Srí Lanka čo je to dôkazom toho, že vplyv organizácie sa rozširuje [11].

4 Záver

ŠOS je jedinečným zoskupením v regióne Strednej Ázie. Ide o perspektívnu organizáciu, ktorá môže prispieť k rozvoju, rozšíreniu dôvery v ekonomickej, vojenskej, hospodárskej, kultúrnej, humanitárnej oblasti. Vytvára predpoklad na vznik relevantnej bezpečnostnej organizácie v regióne, ktorá by mala prispieť k stabilite v Strednej Ázii. Vznikom a svojou existenciou ŠOS poukázala na schopnosť a potenciál regiónu vytvoriť niečo jedinečné. ŠOS vytvorila nový prvok v rámci medzinárodných vzťahov [7,p. 23].

Preto cieľom ŠOS by mal byť ďalší rozvoj, hľadanie nových stratégií, mechanizmov, partnerov, aby sa z nej stal relevantný a rešpektovaný hráč na medzinárodnom poli[12].

Zoznam použitej literatúry

- [1] A.Iskandarov, časopis «Analytic» № 1-2007
- [2] V.Zimonin, „Shanhajskaja organizacia sotrudnichestva i evrazijskoe izmerenie bezopasnosti“. Materialy krugl. stola, Moskva, 2008, s.202
- [3] Charta Šanghajskej organizácii pre spoluprácu 06.07.2002
- [4] Deklarácia o založení Šanghajskej organizácii pre spoluprácu, 15.01.2002
- [5] Osnovnye napravlenija Shanhajskoj organizacii sotrudnichestva v kratkosročnoj i srednesročnoj perspektivach, Moskva, 2003, s.5,16
- [6] I.Komissina, A.Kurtov, „Shanhajskaja organizacia sotrudnichestva“, Moskva,2005,s.281,287
- [7] Ch.Kashkaraeva „, ShOS: ot reshenia pograničnych voprosov k organizacii mnogoprofilnogo sotrudnichestva“, Učebno-metodičeskoe posobie, Bishkek, 2006, c.18-19, 23
- [8] Konvencia ŠOS proti terorizmu
- [9] A.Vlasov, konferencia „Problemy obespečenia bezopasnosti i ustojčivogo razvitia v Centralnoj Azii“, Tashkent, 30.04.2008
- [10] Prejav Prezidenta Kirgizskej republiky K.Bakieva na samite ŠOS v Jekaterinburgu, Kabar, 16.06.2009
- [11] S.Luzanin, „ŠOS neobhodima i c pragmatičeskoj i s geopolitičeskoj toček zrenia“, www.eurasianhome.org, Moskva, 16.06.2009
- [12] Prejav ministra zahraničných vecí Kirgizskej republiky K.Sarbaeva 06.10.2009, Medzinárodné rádio Číny.

Internetové zdroje

www.sco2009.ru
www.sectSCO.org
www.ecrats.com
www.russian.people.com.cn
www.analitika.org
www.ancentr.ru
www.russian.peopledaily.com
www.russian.cri.cn
www.kabar.kg

Kontakt:

Mgr. Ilima Muratalieva,
doc. PhDr. Dušan Leška, PhD.
Mgr. Zuzana Hozlarová

Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov,
Fakulta sociálnych a ekonomických vied,
Univerzita Komenského v Bratislave,
Odbojárov 10/A, P.O. Box 129, 820 05 Bratislava 25
ilima.muratalieva@fses.uniba.sk,
leska@fses.uniba.sk
hozlarova@fses.uniba.sk

Ing. Ladislav OBDRŽÁLEK
Ing. Ondřej ŠABATA

EVROPSKÝ POLYTECHNICKÝ INSTITUT KUNOVICE

KOMPARACE SVĚTOVÉHO OBCHODU SE ZLATEM A DIAMANTY

obdrzalek@edukomplex.cz
sabatao@edukomplex.cz

Abstrakt

Všeobecně platí, že v době hospodářské krize se lidé obvykle odvracejí od peněz jako takových a svůj zájem ubírají k různým hodnotným předmětům, mezi nimiž zaujímají přední příčky drahé kovy, zejména zlato. V poslední době však nabývají na významu i další, jako jsou stříbro či diamanty. Tento příspěvek se zabývá porovnáním obchodování zlata a diamantů, zejména v oblasti jejich produkce, ceny, vývoje poptávky a obchodování s nimi.

Klíčová slova: Obchod, drahé kovy, zlato, diamanty, cena, poptávka, produkce, vývoj

Abstract

Generally speaking it is said that in times of economic crisis, people tend to turn away from money and are interested more in the various valuable items, among which are on the top positions precious metals, particularly gold. However, different ones are increasingly important, like silver or diamonds. This contribution presents a comparison of gold and diamond trade, especially in the areas of production, prices, changes in demand and trading with them.

Key words: Business, precious metals, gold, diamonds, price, demand, production, development

1 Úvod

V poslední době nabývá na významu investování do drahých kovů jako jsou zlato, stříbro či diamanty. Je to způsobeno zejména obavou z nepříznivé hospodářské situace, inflace apod. Každá tato komodita má své výhody, ale i nevýhody. Při následném porovnání zlata a diamantů zjistíme, že v určitých parametrech vítězí zlato, v jiných zase diamanty. Zejména se budeme zabývat vývojem poptávky, ceny, produkce a dalšími faktory.

Oproti zlatu mají diamanty několik výhod. Je to zejména jejich malá velikost, přenositelnost a možnost snadné úschovy. Do jednoho gramu diamantu (5 karátů) je možné „uložit“ až kolem 40.000 USD, v jednom gramu zlata však máme uloženo pouze 20 USD. [5]

Výhodou zlata je, že investiční zlato je osvobozeno od daně z přidané hodnoty. Koupíme-li zlato jako fyzická osoba, nemusíte tedy platit 20% daň. Osvobození od této daně se však už nevztahuje na diamanty.

V poslední době se navíc setkáváme s tím, že se vyrábí tzv. umělé diamanty, což u zlata není možné. Od roku 1955, kdy firma General Electric vynalezla proces výroby, se jejich užívání

stále zvyšuje. Tyto diamanty se využívají zejména jako průmyslové, a to pro řezné nástroje a brusivo. Nyní je zhruba polovina diamantů pro tyto účely syntetického původu.

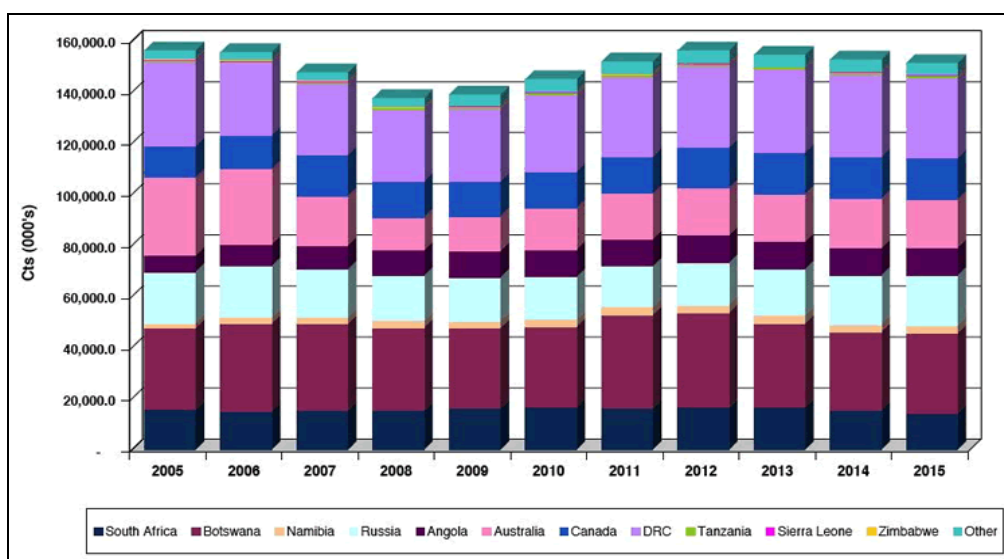
2 Těžba

Pokud budeme srovnávat množství vytěžených drahých kovů, samozřejmě v tomto ohledu zvítězí zlato, kterého se ročně vytěží přes 2 200 tun, zatímco diamantů „pouze“ kolem 26 tun. Na druhou stranu je třeba uvést, že těchto 26 tun má hodnotu zhruba 9 miliard dolarů. Jen asi pětina kamenů však dosahuje takových kvalit, aby se z nich dal vyrobit šperk, zbytek končí v průmyslu a nemá tak vysokou cenu.

U obou komodit platí, že klesá počet jejich nalezišť a je stále těžší nalézt nová. Poptávka po nich však roste.

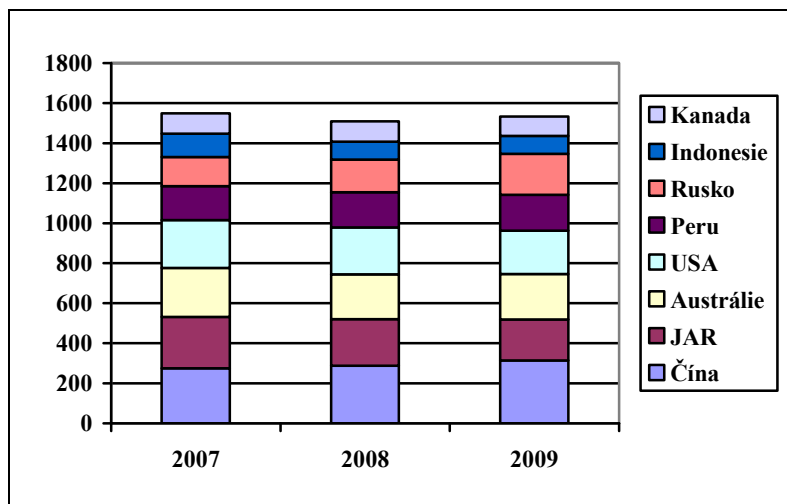
Pokud jde o největší producenty, existují státy, které patří mezi přední producenty obou komodit současně. Jedná se o Jihoafrickou republiku, Rusko, Austrálii a Kanadu. U diamantů patří mezi největší producentské země navíc ještě Kongo, Botswana a Angola, u zlata pak Čína, USA a Peru. Podíl jednotlivých zemí na těžbě diamantů a zlata je znázorněn na následujících grafech.

Graf č. 1: Vývoj těžby diamantů za posledních 5 let s předpovědí do roku 2015

Zdroj: [1]

Graf č. 2: Vývoj těžby zlata v letech 2007 - 2009

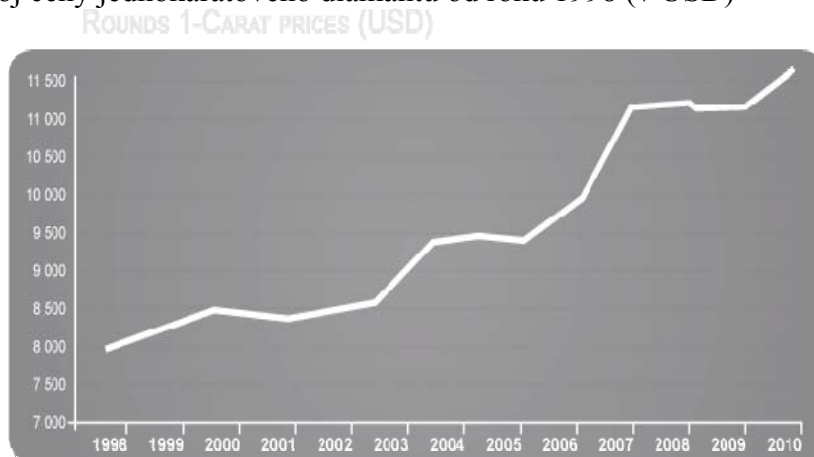
Zdroj: [2]

3 Vývoj cen

Při hodnocení vývoje cen nesmíme zapomínat, že cenu ovlivňuje řada faktorů – jde například o politickou situaci ve světě, sílu dolaru, míru inflace apod. Obecně platí, že v nejistých dobách se investoři raději uchylují do bezpečných investic, kam můžeme zlato či diamanty zařadit, což má za následek růst jejich ceny. Za růstem ceny stojí poptávka, která převyšuje těžbu. Lze tedy předpokládat, že cena zlata bude i nadále pomalu růst a to v závislosti na těžbě a poptávce po těchto komoditách.

Pokud jde o cenu diamantů, tak ta za posledních 100 let nikdy závratně neklesla a můžeme i nadále předpokládat, že v dalších letech bude neustále stoupat. Tempo růstu ceny můžeme predikovat i tím jak velká bude poptávka po luxusním zboží. Velký vliv na růst ceny diamantu spočívá taktéž v uvolnění nových trhů jako je například Čína. Cenu diamantů žene vzhůru také stoupající poptávka. Zájem o diamanty celosvětově neustále roste, zejména díky zvyšujícímu se zájmu o diamantové klenoty v Číně nebo Indii. Podle společnosti Diamond Forecast zdvojnásobila Čína od roku 2001 nákup diamantů. Diamanty jsou tak skvělou investicí. Samozřejmě nesmíme zapomínat, že čím vícekarátový diamant je, tím vyšší je jeho cena. V následujícím grafu je znázorněn vývoj ceny jednodrátkového diamantu.

Graf č. 3: Vývoj ceny jednodrátkového diamantu od roku 1998 (v USD)

Zdroj: [3]

Pokud jde o cenu zlata, ta v posledních měsících láme jeden rekord za druhým. Před deseti až patnácti lety se cena zlata pohybovala kolem 300 až 400 dolarů za trojku unci a až v roce 2006 se cena dostala nad 500 dolarů. Od té doby, až na určité výjimky, rostla. Od roku 2001, kdy byla průměrná cena byla 271 dolarů za trojskou unci, se v porovnání s dnešními hodnotami zvýšila zhruba o více jak 500 %. V únoru roku 2009 dosáhla cena zlata poprvé hranice 1000 USD za trojskou unci, následně však klesla a pohybovala se kolem 950 USD. V září se opět cena vyšplhala nad hranici 1000 USD, nad kterou se drží doposud. Nejvyšší ceny dosáhlo zlato na přelomu dubna a května tohoto roku, a to necelých 1570 USD za trojku unci [4].

V následujícím grafu můžeme vidět vývoj ceny zlata za posledních 10 let.

Graf č. 4: Vývoj ceny zlata od roku 1996

Zdroj: [4]

4 Obchodování

Pokud budeme chtít obchodovat s diamanty, musíme počítat s tím, že skutečná investice do diamantů začíná zhruba od 150.000 Kč. Každého takového potenciálního investora by měly zajímat parametry, které určují kvalitu a cenu diamantu – váha, čistota, barva a brus. Zhruba polovinu obchodů s diamanty ovládá jediná společnost - De Bedra. Další třetinu trhu kontroluje společnost Lva Levieva, zbývající část diamantového trhu je rozdělena mezi několik méně významných hráčů. Největší obchodní centra se nacházejí v Antverpách, Mumbai, New Yorku, Tel Avivu a Dubaji. Velký objem obchodních operací probíhá na diamantových burzách, případně v menších klubech. V současné době celosvětově existuje více než 25 diamantových burz v 18 zemích včetně menších klubů v Německu, Rakousku, Itálii, Francii a Holandsku, sdružených ve Světové federaci diamantových burz.

Na trhu se zlatem je nabízeno velké množství produktů jako jsou například deriváty, fondy obchodované na burze, certifikáty či zlaté slitky a mince. Tyto produkty můžeme najít i v portfoliích obyčejných investorů. Každý člověk tak může, pokud má prostředky, zakoupit například investiční minci či slitek a investovat tak část peněz do tohoto kovu. Nejvýznamnějším trhem s fyzickým zlatem je pak londýnský trh. Obchodují zde mezi sebou členové prestižní *London Bullion Market Association*, jejíž členy jsou nejvýznamnější banky, obchodníci, producenti a zpracovatelé zlata. Minimální objem obchodu je 1 000 trojských

uncí, což je cca 31,1 kg zlata. Mezi další trhy s fyzickým zlatem patří zejména trh v Curychu, jenž dodává zlato výrobcům šperků a pro průmyslové použití, a New Yorku, který se zaměřuje kromě těchto odvětví i na investiční a spekulativní nákupy a je také centrem obchodu s deriváty. Významné trhy jsou i v Bombaji, Dubaji, Istanbulu, Hongkongu, Tokiu a Šanghaji.

5 Závěr

Jak bylo řečeno již na začátku, patří zlato a diamanty spolu se stříbrem v poslední době k velmi žádaným artiklům. Tyto komodity mají své výhody i nevýhody. Nelze proto jednoznačně určit, do čeho je výhodnější investovat. Záleží to totiž na mnoha faktorech. Jednoznačně ale můžeme říci, že „mediálně známější“ je dozajista investice do zlata, o kterém se v posledních měsících hovoří velmi často. Také cena investice, byť malá, vyznívá lépe pro zlato, protože pokud si zájemce bude chtít zakoupit malý slítek, postačí mu několik málo stokorun. Je tedy na každém investorovi, do které komodity se rozhodne vložit své peníze.

Seznam použité literatury

- [1] *Predikce ceny diamantů* [online]. 2010 [cit. 2010-04-01]. Dostupný z [www: http://www.kcmin.co.za/cp/diamond-industry.asp](http://www.kcmin.co.za/cp/diamond-industry.asp)
- [2] *Gold Production History* [online]. 1995 - 2009 [cit. 2010-07-22]. Dostupné z [www: http://www.goldsheetlinks.com/production.htm](http://www.goldsheetlinks.com/production.htm)
- [3] *Vývoj cen investičních diamantů* [online]. 2009 [cit. 2011-04-29]. Dostupné z [www: http://www.investicediamanty.cz/](http://www.investicediamanty.cz/)
- [4] *Vývoj cen* [online]. 1990 – 2010 [cit. 2010-07-20]. Dostupné z [www: http://www.infomine.com/investment/charts.aspx?mv=1&f=f&r=15y&c=cgold.xusd.uoz#chart](http://www.infomine.com/investment/charts.aspx?mv=1&f=f&r=15y&c=cgold.xusd.uoz#chart)
- [5] *Zlato nebo diamanty, co je výhodnější?* [online]. 2009 [cit. 2009-06-20]. Dostupné z [www: http://finance.idnes.cz/zlato-nebo-diamanty-co-je-vyhodnejsi](http://finance.idnes.cz/zlato-nebo-diamanty-co-je-vyhodnejsi)

Kontakt:

Ing. Ladislav Obdržálek

Evropský polytechnický institut, s.r.o.
Osvobození 699
686 04 Kunovice
Česká republika
tel.: +420572549018
e-mail: obdrzalek@edukomplex.cz

Ing. Ondřej Šabata

Evropský polytechnický institut, s.r.o.
Osvobození 699
686 04 Kunovice
Česká republika
tel.: +420572549018
e-mail: sabatao@edukomplex.cz

Mgr. Alexander ONUFRÁK

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA, KATEDRA POLITOLÓGIE

EXPANZIA NACIONALIZMU V ČLENSKÝCH ŠTÁTOCH EÚ – DESTABILIZUJÚCI PRVOK V EURÓPSKOM INTEGRAČNOM PROCESE

alexonufрак@gmail.com

Abstrakt

Hlavným zámerom tohto príspevku bolo poukázať na prekážky, ktoré bránia ďalšiemu prehĺbovaniu vzájomných vzťahov v európskom integračnom procese. Okrem záchrany Eura, eurozóny, či pomoci kolabujúcim členským štátom, európske inštitúcie dnes čelia ešte jednej závažnej výzve a to enormnému nárastu nacionalizmu a euroskepticizmu v Európe. Tento príspevok sa prioritne venuje nárastu nacionalizmu, jeho príčinám i dopadom, pričom dôraz sa kládol predovšetkým na aktuálnosť témy a rovnako tak i na možné následky do budúcnosti.

Kľúčové slova: členské štáty EÚ, euroskepticizmus, integračný proces, krajná pravica, nacionalizmus.

Abstract

The main purpose of this paper was to highlight the obstacles to the further deepening of multilateral relations in the European integration process. In addition to rescue the Euro, the Euro area and also insolvent Member States, European institutions face yet to another serious challenge. In Europe there is a tremendous increase of nationalism and euroscepticism at the moment. This paper is primarily concerned with the increase of nationalism, also with its causes and impacts, while the emphasis was primarily put on topicality as well as the possible consequences for the future.

Key words: EU member states, euroscepticism, far-right, integration process, nationalism.

1 Európsky integračný proces a jeho neistá budúcnosť

Hneď na úvod si dovoľíme zacitovať ekonóma V. Demjana, podľa ktorého „v poslednej dobe sme čoraz častejšie konfrontovaní s nárastom euroskepticizmu v Európe, čo je výsledkom objavujúcich sa informácií o prípadnej hrozbe defaultu niektorých krajín Eurozóny pod označením PIGS... A tak čoraz častejšie sa objavuje jednoduchá otázka – má euro a Eurozóna budúcnosť?“ Podľa menovaného ekonóma (ako ďalej v článku pre Hospodárske noviny píše) „euro a Eurozóna budúcnosť má, ale len v tom prípade, ak dôjde k radikálnej

transformácií – teda k posunu od menovej únie k únii politickej.“¹ Aj keď s autorom v jeho názoroch jednoznačne súhlasíme, súčasný politicko-ekonomický vývoj v rámci EÚ jasne naznačuje, že tento proces bude veľmi ťažký (ak vôbec reálne možný) a to rovno z troch dôvodov, ktoré neoddeliteľne navzájom súvisia: Po prvé preto, že „doposiaľ najvyšší šiesty stupeň integrácie – teda politickú úniu nedosiahlo ani jedno integračné zoskupenie,“² snáď s výnimkou USA, „kde menová únia išla ruka v ruke s politickou úniou.“³ Po druhé preto, že jednotlivé členské štáty a ich ekonomiky sú na rozdielnej hospodárskej úrovni a v rozdielnej kondícii, o čom jednoznačne hovoria makroekonomické dáta a štatistiky; a po tretie preto, že v mnohých členských štátoch EÚ sa k moci v poslednom období dostávajú pronacionalistické politické strany hlásajúce antiimigračné, antiintegračné a euroskeptické postoje.

Aj keď v žiadnom prípade nie je možné hovoriť o „konci“ integračného procesu v Európe, keďže mnohé aktivity a procesy európskych inštitúcií plnohodnotne fungujú, pravdou zostáva, že dnes EÚ ako taká čelí najväčším výzvam vo svojej dlhoročnej histórii. Veď ako inak je možné pomenovať stav, kedy z 27 členských štátov jediné Estónsko dokázalo v roku 2010 hospodáriť s prebytkovým štátnym rozpočtom, a aj to len na úrovni zanedbateľných +0,1%. Ešte aj v prípade Švédska je možné hovoriť o „úspechu“, keďže dosiahlo vyrovnaný štátny rozpočet, ale vo všetkých ostatných 25 členských štátoch výdavková časť rozpočtu prevýšila príjmovú časť. Pričom najvýraznejší deficit podľa štatistík Eurostatu eviduje Írsko (-32,4%), Grécko (-10,5%) a Spojené kráľovstvo (-10,4%).⁴ (Tab. 1a) Pokiaľ ide o mieru zadlženosti jednotlivých členských štátov EÚ, tu sú dáta ešte o čosi „hrozivejšie“, keďže už teraz dva členské štáty prekročili magickú 100% hranicu zadlženosti a to konkrétne Grécko (142,8%) a Taliansko (119,0%), pričom ďalšie tri štáty – a to Belgicko (96,8%), Írsko (96,2%) a Portugalsko (93,0%) sa k tejto hranici nezadržateľne približujú.⁵ (Tab. 1b)

Tabuľka 1a Podiel deficitu v % k HDP za rok 2010 v členských štátoch EÚ 27.

Členský štát EÚ	IE	GR	UK	ES	PT	PL	SK	LV	LT	FR	EU 27	RO	EA 17	SI	NL
Podiel deficitu v %	32,4	10,5	10,4	-9,2	-9,1	-7,9	-7,9	-7,7	-7,1	-7,0	-6,4	6,4	-6,0	-5,6	-5,4
	CY	CZ	AT	IT	HU	BE	MT	DE	BG	DK	FI	LU	SE	EE	XXX
	-5,3	-4,7	-4,6	-4,6	-4,2	-4,1	-3,6	-3,3	-3,2	-2,7	-2,5	1,7	0,0	0,1	xxx

Zdroj: Eurostat.

Tabuľka 1b Podiel zadlžeností v % k HDP za rok 2010 v členských štátoch EÚ 27.

Členský štát EÚ	GR	IT	BE	IE	PT	EA 17	DE	FR	HU	EU 27	UK	AT	MT	NL	CY
Podiel zadlžeností	142,8	119,0	96,8	96,2	93,0	85,1	83,2	81,7	80,2	80,0	80,0	72,3	68,0	62,7	60,8
	ES	PL	FI	LV	DK	SK	SE	CZ	LT	SI	RO	LU	BG	EE	XXX
	60,1	55	48,4	44,7	43,6	41,0	39,8	38,5	38,2	38,0	30,8	18,4	16,2	6,6	xxx

Zdroj: Eurostat.

¹ DEMJAN, V.: *Ako súdruhovia z Bruselu urobili chybu (komentár)*. In: *FinWeb - Hospodárske noviny*. [online], [cit. 28/04/2011]. Dostupné na internete: <<http://finweb.hnonline.sk/c1-51697020-ako-sudruhovia-z-bruselu-urobili-chybu-span-class-koment-komentar-span>>.

² LIPKOVÁ, L.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint, 2000, s. 99 – 100.

³ DEMJAN, V.: Ref. 1.

⁴ EUROSTAT: *Provision of deficit and debt data for 2010 - first notification: Euro area and EU27 government deficit at 6.0% and 6.4% of GDP respectively: Government debt at 85.1% and 80.0%*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-26042011-AP/EN/2-26042011-AP-EN.PDF>.

⁵ EUROSTAT: Ref. 4.

To, že stav národných ekonomík členských štátoch EÚ nie je v najlepšej kondícii koniec-koncov potvrdil i slovenský zástupca v Európskej komisii a zároveň podpredseda EK pre medziinštitucionálne vzťahy a administratívne záležitosti Maroš Šefčovič pri jeho poslednej návšteve Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach dňa 26. mája 2011. Podľa slov M. Šefčoviča, „... dnes EÚ čelí najväčším výzvam v celej svojej histórii, pričom súčasný stav v mnohých rovinách pripomína 70. roky. Avšak ani v čase ropnej krízy EÚ (ani zďaleka) nečelila toľkým výzvam a ťažkostiam ako je tomu dnes – v čase krízy hospodárskej a finančnej a enormného nárastu nacionalistických a euroskeptických síl.“⁶ V tomto smere je však paradoxné predovšetkým to, že štáty ako Slovensko, ktoré jednoznačne odmietlo finančnú pomoc nezodpovednému Grécku si od Bruselu vyslúžilo väčšiu kritiku ako samotné Grécko, ktoré roky falzifikovalo svoju ekonomickú výkonnosť. Namiesto toho, aby sa otvorene povedalo, že v mnohých prípadoch si problémové členské štáty môžu za súčasný stav v podstate sami a to vďaka svojej nezodpovednej (roky zamlčovanej) fiškálnej politike, vysokej miere deficitu i enormne vysokej miere štátneho dlhu, terčom kritiky sa stali tí – ktorí sa odvážili voči „kvázi pomoci“ postaviť. Slovenskej republike bolo vytknuté predovšetkým to, že nepochopilo ideu zjednotenej a solidárnej Európy. Podľa všetkého je asi pre niektoré európske inštitúcie oveľa väčším problémom to, že niektoré členské štáty si dovolili otvorene prezentovať vlastný názor, ako samotná hospodárska a finančná kríza. Našťastie sa ukazuje, že rovnaký postoj ako Slovensko postupne začínajú prijímať i ďalšie členské štáty EÚ, pričom najčastejšie sa hovorí o Nemecku a Fínsku, aj keď aj tu existujú isté rozdiely. Za výstižné je možné označiť v tomto smere názor M. Púra pre ekonomický časopis Trend, podľa ktorého „... tí problémoví sa už nevyskytujú len v strednej a východnej Európe...“, pričom si neodpustil poznámku, že „... ak by zvýšeniu Eurovalu blokovalo Slovensko vyhrážky izoláciou a dovoľávanie sa solidarity by na seba určite nenechali dlho čakať, zatiaľ čo v prípade Fínska je ticho ako po boji...“, čím jednoznačne poukázal na jav, ktorý sám M. Púr nazval ako „dvojaký meter.“⁷ Jednoducho povedané: To čo platí pre „neposlušných“ Slovákov, už neplatí pre „bohatých AAA-čkových“ Fínov, ktorých účasť na pomoci problémovému Portugalsku sa považuje za kľúčovú.⁸ Paradoxné je na tom predovšetkým to, že práve vo Fínsku sa pomoc problémovým štátom stala kľúčovou predvolebnou témou nacionalisticko-euroskepticky orientovaných Pravých Fínov na čele s charizmatickým Timom Soinim, pričom odmietavo sa k záchrannému mechanizmu vyjadrili i fínski sociálni demokrati. Tí (myslí sa tým sociálni demokrati) aj napriek tomu, že európsku integráciu ako takú podporujú otvorene žiadajú, aby sa na ozdravnom procese podieľali nie len členské štáty, ale i súkromní investori a banky.⁹ V tejto súvislosti priam za sarkazmus možno označiť vyjadrenia finskeho eurokomisára Olliho Rehna zodpovedného za hospodárske a menové záležitosti, ktorý ešte pred samotnými fínskymi voľbami európsku (ale aj fínsku) verejnosť ubezpečoval, že jeho krajina sa „slovenskou cestou nevydá.“¹⁰ O tom, že odmietavý postoj Pravých Fínov k Lisabonskej zmluve, k Eurovalu, i k samotnému euru našla medzi fínskymi voličmi ohlas jednoznačne potvrdzujú volebné výsledky. Stranu totiž volil

⁶ ŠEFČOVIČ, M.: *Prednáška podpredsedu Európskej komisie Maroša Šefčoviča na pôde rektorátu UPJŠ v Košiciach dňa 26. mája 2011 pod názvom Slovensko a aktuálne výzvy Európskej únie.*

⁷ PUR, M.: *Eurovaly a hlavybôl: Viac peňazí pre súčasný záchranný fond blokujú Fíni (komentára).* In: *Etrend.* [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.etrend.sk/svet/eurovaly-a-hlavybol-2.html>>.

⁸ *Pomoc Portugalsku dosiahne možno až 80 miliárd! Čo však na to Fíni?* In: *TVnoviny.* [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/ekonomika/pomoc-portugalsku-dosiahne-mozno-az-80-miliard-co-vsak-na-to-fini.html>>.

⁹ *Fínsko môže zablockovať pôžičku Portugalsku.* In: *Euractiv.* [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/finsko-moze-zablokovat-pozicku-portugalsku-016945>>.

¹⁰ *Fínsko sa nevyberie slovenskou cestou.* In: *TVnoviny.* [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/ekonomika/finsko-sa-nevyberie-slovenskou-cestou.html>>.

(takmer) každý piaty fínsky volič, vďaka čomu získala neuveriteľných 19% všetkých hlasov a celkovo Práví Fíni získali až 39 mandátov v 200 člennom fínskom parlamente. (Tab. 2)

Tabuľka 2 Výsledky parlamentných volieb vo Fínsku 2011 (porovnanie s výsledkami volieb z roku 2007).

Názov strany	Líder strany	Voľby 2011 (200)		Voľby 2007 (200)		Rozdiel mandát y
		%	mandát y	%	Mandát y	
Strana národnej koalície	Jyrki Katainen	20,4	44	22,3	50	-6
Sociálno-demokratická strana	Jutta Urpilainenová	19,1	42	21,4	45	-3
Práví Fíni	Timo Soini	19,0	39	4,1	5	34
Strana stredu	Mari Kiviniemiová	15,8	35	23,1	51	-16
Ľavicová alternatíva	Paavo Arhinmäki	8,1	14	8,8	17	-3
Zelená liga	Ville Niinisto	7,3	10	7,3	15	-5
Švédská ľud. strana vo Fínsku	Stefan Wallin	4,3	9	4,6	9	bez zmeny
Kresťanskí demokrati	Päivi Räsänen	4,0	6	4,9	7	-1
Zástupca Alandu	Xxx	xxx	1	xxx	1	bez zmeny

Zdroj: European Election Database a Reuters

Ak to porovnáme s volebným výsledkom z roku 2007, kedy Práví Fíni získali len 5 mandátov,¹¹ tak nárast o 34 mandátov sa nedá pomenovať nijako inak len ako fantastický, čím dali Európe jasne najavo, že Fínsko sa zaradilo medzi ďalšie európske štáty, v ktorej zvíťazili nacionalisti na úkor tradičných pravicových a ľavicových politických strán, s ktorými sú bežní voliči už dlhšiu dobu nespokojní.

2 Európu zasiahol nacionalistický front

Pokiaľ sa pozorne pozrieme na súčasnú volebno-geografickú mapu Európy, tá jednoznačne napovedá, že starý kontinent podľahol nacionalistickým ideám a vášňam. Veď ako inak je možné pomenovať stav, kedy od severu na juh, od západu na východ sa v čoraz väčšej miere presadzujú nacionalistické prúdy a to na všetkých volebných úrovniach - počnúc samosprávou, cez voľby regionálne a celonárodné, až po voľby európske. O tom, že nacionalistom sa v poslednom období naozaj darí svedčia volebné výsledky. (Tab. 3)

¹¹ Table – Finnish election results. In: Reuters. [online], [cit. 16/04/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2011/04/18/finland-election-results-idUSLDE73H0J620110418>>.

Tabuľka 3 Volebné výsledky nacionalistických politických strán v posledných voľbách.

Štát	Politická strana	Voľby - národný parlament			Voľby - európsky parlament			
		Rok	%	Mandát y	Rok	%	Mandát y	Frakcia
Belgicko	Flámsky záujem (VB)	2010	7,8	12/150	2009	9,9	2/22	Nezaradení
Bulharsko	Ataka - Národný zväz	2009	9,4	21/240	2009	12,0	2/17	Nezaradení
Dánsko	Dánska ľudová strana (DVP)	2007	13,9	25/179	2009	15,3	1/13	EFD
Fínsko	Praví Fíni	2011	19,0	39/200	2009	9,8	1/13	EFD
Francúzsko	Národný Front (FN)	2007	xxx	xxx	2009	6,3	3/72	Nezaradení
Grécko	LAOS - ľudový prav. Poplach	2009	5,6	15/300	2009	7,2	2/22	EFD
Holandsko	Strana slobody (PVV)	2010	15,5	24/150	2009	17,0	4/25	Nezaradení
Maďarsko	Fidesz – zväz ml. demokratov	2010	52,7	262/386	2009	56,4	14/22	EPP
Maďarsko	Jobbik	2010	16,7	47/386	2009	14,8	3/22	Nezaradení
Nórsko	Strana pokroku	2009	22,9	41/169	Xxx	xxx	Xxx	xxx
Rakúsko	Slobodomysel'ná strana Rakúska/FP	2008	17,5	34/183	2009	12,7	2/17	Nezaradení
Rakúsko	Aliancia za budúcnosť Rakúska (BZÖ)	2008	10,7	21/183	2009	4,6	0/17	xxx
Rumunsko	Strana veľkého Rumunska	2009	3,2	0/334	2009	8,7	2/33	Nezaradení
Slovenská rep.	Slovenská nár. strana (SNS)	2010	5,1	9/150	2009	5,6	1/13	EFD
Slovinsko	Slovinská národná strana	2008	5,4	5/90	2009	2,9	0/7	xxx
Švajčiarsko	Švajčiarska ľudová strana	2007	28,9	62/200	Xxx	xxx	Xxx	xxx
Švédsko	Švédski demokrati (SD)	2010	5,7	20/349	2009	xxx	Xxx	xxx
Taliansko	Liga Severu (LN)	2008	8,3	60/630	2009	10,2	9/72	EFD
UK	UKIP	2010	xxx	xxx	2009	16,5	13/72	EFD
	Britská národná strana (BNP)	2010	xxx	xxx	2009	6,2	2/72	Nezaradení
	Škótska národná strana (SNP)	2010	1,7	6	2009	2,1	2/72	Zelení/EF A

Zdroj: European Election Database.

Aj keď analýza každej jednej politickej strany nacionalisticky orientovanej uvedenej v tabuľke by istotne stála za hlbšiu pozornosť, vzhľadom na charakter tohto príspevku sme sa rozhodli zamerať len na niektoré z nich, a aj to len v obmedzenom rozsahu:

Pokiaľ sa opätovne vrátíme k tohtoročným fínskym voľbám, tak tu je potrebné povedať, že víťazstvo Pravých Fínov vo Fínsku nie je v Severnej Európe ničím novým, ba priam naopak, nevydaný úspech strany Tima Soiniho len kopíruje trend, ktorý v Škandinávií už roky jestvuje. Tak napríklad: V Nórsku je druhou najsilnejšou stranou Strana pokroku (Fremskritt-Partiet/FP) s takmer 23% voličskou podporou. V Dánsku zase výraznou mierou na domácu i zahraničnú politiku vplýva Dánska ľudová strana (Dansk Volkeparti/DVP), ktorá mimo iného je vďaka takmer 14% získaných voličských hlasov v roku 2007 treťou najsilnejšou politickou stranou v krajine a neodlučiteľným podporovateľom súčasnej liberálno-konzervatívnej dánskej vlády. A to aj napriek tomu, že nie je jej súčasťou.¹² Vo Švédsku v septembri 2010 zase prekvapili Švédski demokrati (Sverigedemokraterna/SD), ktorí vďaka 5,7% voličskej podpore získali 20 mandátov v Riksdagu (švédsky parlament). (Tab. 4)

Tabuľka 4 Výsledky parlamentných volieb vo Švédsku 2010 (porovnanie s výsledkami volieb z roku 2006).

Názov strany	Líder strany	Voľby 2010 (349)		Voľby 2006 (349)		Rozdiel mandát y
		%	Mandát y	%	mandát y	
Sociálni Demokrati	Mona Sahlin	30,7	112	35,0	130	-18
Umiernená strana (Moderaterna)	Fredrik Reinfeldt	30,0	107	26,2	97	10
Strana zelených	Maria Wetterstrand	7,3	25	5,2	19	6
Liberálna ľudová strana	Jan Bjorklund	7,1	24	7,5	28	-4
Strana stredu	Maud Olofsson	6,6	23	7,9	29	-6
Švédski Demokrati	Jimmie Akesson	5,7	20	xxx	0	20
Kresťanskí demokrati	Goran Hagglund	5,6	19	6,6	24	-5
Ľavicová strana	Lars Ohly	5,6	19	5,9	22	-3

Zdroj: European Election Database a Riksdag.

Ďalším európskym štátom, ktorý si v tomto smere určite zaslúži pozornosť je Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska. Práve na Britské ostrovy boli v máji tohto roka, no rovnako tak i v máji minulého roka upriamené pohľady svetových médií i európskych lídrov. Zatiaľ čo minuloročnou udalosťou roka boli celoštátne voľby do Westminsteru, tak za tú tohtoročnú je bezpochyby možné označiť regionálne voľby do národných parlamentov Škótv, Walesanov a Severných Írov. Tohtoročné regionálne voľby boli o to zaujímavejšie, že sa konali spoločne s referendum o zmene väčšinového volebného systému na systém alternatívneho hlasovania, po ktorom už roky volali liberálni demokrati kvôli obrovskému počtu tzv. „prepadnutých hlasov.“ Samotné konanie referenda vzišlo, ako istý „ústupok“ zo

¹² *Europe: Nationalist resurgence.* In: *BBC.* [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13115454>>.

strany konzervatívcov v prospech liberálnych demokratov v snahe prilákať ich a spoločne s nimi vytvoriť spoločnú koaličnú vládu. Aj napriek tomu, že toto referendum úspešne nebolo, nič to však nemení na fakte, že obe strany vytvorili spoločnú koalíciu, čo potešilo obzvlášť politické kruhy v Bruseli. Práve tie totiž po vytvorení spoločnej koaličnej vlády s nádejou dúfali, že účasť liberálov v spoločnej britskej vláde „obmäkčí“ tvrdé euroskeptické postoje britských konzervatívcov a vráti Britániu „späť“ do Európy. Príznačný je v tomto smere odkaz francúzskeho ministra pre európske záležitosti Pierra Lellouchea konzervatívcom ešte z roku 2009 v súvislosti s prijímaním Lisabonskej zmluvy: „*Je smutné vidieť, ako sa tak dôležitý štát, ako je Británia sama odrezáva od zvyšku Európy, čím sa sama pripravuje o svoj vplyv v Európarlamente.*“¹³ V podobnom duchu sa podľa britského denníka Guardian vyjadril i Washington, podľa ktorého „*administratíva Baracka Obamu očakáva od Britov, aby namiesto euroskepticizmu vystupovali v Európskom parlamente po boku lídrov – nemeckej kancelárky Angely Merkelovej a francúzskeho prezidenta Nicolasa Sarkozyho,*“¹⁴ čím dali svojim dlhoročným britským spojencom jasne najavo, že svoje euroskeptické postoje by mali v spoločnom záujme v budúcnosti korigovať.

Pokiaľ sa opätovne vrátíme k súčasnému vnúropolitickému daniu na Britských ostrovoch, zdá sa, že Británia bude v krátkej dobe čeliť „o čosi inému druhu referenda“, na aké ešte v roku 2009 upriamoval pozornosť líder konzervatívcov David Cameron v súvislosti s už spomenutým prijímaním Lisabonskej zmluvy. Ukazuje sa totiž, že zatiaľ čo v roku 2009 (tesne po prijatí Lisabonskej zmluvy) britskú verejnosť ubezpečoval, že „*prenášania ďalších kompetencií z Británie na Brusel nedovolí a v každom prípade bude iniciovať o tejto otázke referendum,*“¹⁵ dnes čelí hrozbe rozkladu Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska paradoxne z vnútra krajiny, a to zo strany škótskych nacionalistov. Práve tí totiž v tohtoročných májových voľbách nečakane prekvapili, keď získali nadpolovičnú väčšinu škótskych hlasov, vďaka čomu obsadili 69/129 mandátov v Škótskom parlamente.¹⁶ (Tab. 5)

Tabuľka 5 Výsledky regionálnych volieb v Škótsku 2011 (porovnanie s výsledkami volieb z roku 2007).

Názov strany	Líder strany	Voľby 2011 (129)		Voľby 2007 (129)		Rozdiel Mandát y
		%	mandát y	%	mandát y	
Škótska národná strana	Alex Salmond	44,0	69	31,0	46	23
Škótski labouristi	Iain Gray	26,3	37	29,2	44	-7
Strana škótskych konzer. a unionistov	Annabel Goldie	12,4	15	13,9	20	-5

¹³ HRDLIČKOVÁ, L.: *Cameron: Lisabon už vem čer, ale o ďalších dokumentech referendum bude.* In: *Ihned.* [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://zpravy.ihned.cz/svet-evropa/c1-38952220-cameron-lisabon-uz-vem-cert-ale-o-dalsich-dokumentech-referendum-bude>>.

¹⁴ *Washington straší euroskepticismus Britu. Lisabon je třeba, tvrdí.* In: *Ihned.* [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://zpravy.ihned.cz/svet-evropa/c1-38729520-washington-strasi-euroskepticismus-britu-lisabon-je-treba-tvrdi>>.

¹⁵ SUMMERS, D.: *David Cameron admits Lisbon treaty referendum campaign is over.* In: *Guardian.* [online], [cit. 12/06/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.guardian.co.uk/politics/2009/nov/04/david-cameron-referendum-campaign-over>>.

¹⁶ *Scottish Election 2011: results map.* In: *The Telegraph.* [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/scotland/scottish-politics/8495468/Scottish-Election-2011-results-map.html>>; *Current members.* In: *The Scottish parliament.* [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.scottish.parliament.uk/apps2/msp/msphome/default.aspx>>.

Škótski liberálni demokrati	Tavish Scott	5,2	5	11,3	17	-12
Škótska strana zelených	Patric Harvie	4,4	2	4,0	1	1
Nezávislý poslanec	Margo MacDonald	xxx	1	xxx	1	bez zmeny

Zdroj: The Scottish Parliament.

Jednoznačné víťazstvo Škótskej národnej strany je podľa mnohých ďalším krokom vpred k nezávislosti Škótska, a teda de facto i k rozpadu viac ako 300 ročnej spoločnej anglicko-škótskej únie. Zatiaľ čo volebný líder Škótskej národnej strany a súčasne i staronový predseda škótskej vlády Alex Salmond otvorene vyzýva k nezávislosti Škótska so slovami, že „*je načase, aby si Škóti o svojej budúcnosti rozhodovali sami...*“, pričom „*...debata už nie je o tom, či zmeniť, alebo nezmeniť, ale je o zmene...*“, tak vyjadrenia britskej vlády na čele s Davidom Cameronom sú nateraz k týmto vyjadreniam skôr opatrné a zdržanlivé. Na druhej strane si každý uvedomuje vážnosť situácie, ktorá by mohla navždy pochovať Spojené kráľovstvo, tak ako ho nateraz poznáme. Príznačný je v tomto smere výrok britského predsedu vlády Davida Camerona, ktorý prehlásil: „*Nevstúpil som do politiky, aby som sa stal posledným predsedom vlády Spojeného kráľovstva.*“¹⁷ Jedine na čom sa nateraz všetky zúčastnené strany zhodli je to, že o nezávislosti Škótska by mali rozhodnúť samotní Škóti v ďalšom referende. Tu však je potrebné povedať i to, že do budúcnosti bude veľmi zaujímavé sledovať i pre samotnú európsku integráciu, ako sa celý tento problém vyvinie, keďže otázka separácie časti území nie je len záležitosťou britských ostrovov, ale aj poniektorých ďalších členských štátov Európskej únie. Najčastejšie sa pritom spomína Španielsko a Belgicko.

Pokiaľ ide o situáciu v Španielsku, tak tu sa hlasy o vlastnej suverenite ozývajú predovšetkým z regiónov ako Baskicko, no zvlášť z bohatého Katalánska, ktoré neustále dookola španielskej vláde prízvukuje, že Katalánci už nemajú ochotu donekonečna doplacať na ostatné španielske regióny. Podobná situácia jestvuje i v Belgicku, kde už dlhšiu dobu nedokážu nájsť spoločnú reč holandsky hovoriaci Flámi s frankofónnymi Valónmi. Rovnako ako v Španielsku, či Británii, i v Belgicku sa často vedú odborné i laické (nikdy nekončiace) debaty „kto na koho doplaca,“ pričom za predmet sváru sa opakovane považuje rozdielna hospodárska výkonnosť „národných“ ekonomík. V tomto smere, obzvlášť flámski nacionalisti z politickej strany Flámsky záujem (Vlaams Belang/VB) dávajú zjavne najavo svoju ekonomickú vyspelosť a neochotu i naďalej zotrvať v spoločnom štáte. Za neriešiteľnú, no zároveň i často proklamovanú otázku v tomto smere je možné považovať i to, komu by po rozdelení Belgicka pripadlo hlavné mesto Brusel? Na jednej strane sa nachádza vo flámskej časti krajiny; na druhej strane väčšinovým obyvateľstvom Bruselu sú frankofónni Valóni,¹⁸ a aby toho nebolo málo, nemožno zabúdať na fakt, že Brusel plní i úlohu „európskej“ metropoly, keďže v ňom sídli väčšina európskych inštitúcií. Koniec-koncov, práve neochota politických strán dohodnúť sa na spoločnom riešení priviedla v júni 2010 Belgicko až k patovej situácii bezvládia na federálnej úrovni. Len pre zaujímavosť uvádzame, že tento stav belgického bezvládia trvá už od 13. júna 2010 – teda rok, vďaka čomu Belgicku

¹⁷ MARTIN, I.: *Will Scotland achieve independence?* In: *Daily Mail*. [online], [cit.24/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-1384148/Scottish-National-Party-uses-new-power-demand-David-Cameron-grants-Scotland-financial-clout.html>>.

¹⁸ *Belgickania oslavujú bezvládie v spodnej bielizni*. In: *TVnoviny*. [online], [cit.27/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/zahranicne/belgicko-nema-vladu-uz-249-dni-vytvorilo-svetovy-rekord.html>>.

jednoznačne patrí (nelichotivý) svetový primát v počte dni bez federálnej vlády, čím už dávno prebehlo i vojnou zmietaný Irak, ktorý bol bez vlády „len“ 249 dní.¹⁹

3 Francúzsko-talianska roztržka – Schengen zlyháva

Zatiaľ čo niektoré členské štáty EÚ popri každodenných problémoch chodu štátu sa budú musieť v blízkej budúcnosti venovať i otázkam súvisiacimi so zachovaním štátnosti na celom území štátu v rámci súčasných hraníc, v snahe predchádzať tlakom zo strany miestnych nacionalistov a separatistov, tak napríklad pred talianskou, francúzskou, či maltskou vládou stojí úplne iný problém, a to ochrana vlastných štátnych hraníc a teda i vonkajších hraníc Schengenského priestoru pred čoraz väčším počtom ilegálnych imigrantov a to predovšetkým z oblasti Severnej Afriky. Takýto vývoj v konečnom dôsledku opäť len posilní antiimigračné a antiintegračné zoskupenia – teda nacionalistov. Tento problém sa stal obzvlášť aktuálny začiatkom tohto roka – potom, čo niektoré štáty Severnej Afriky zachvátila „africká revolučná jar“, vďaka čomu sa podarilo zvrhnúť tamojšie politické režimy. Výnimku predstavuje len Líbya, keďže tu boje medzi vládnymi jednotami a rebelmi ešte stále pretrvávajú. A práve imigranti z Líbye, no predovšetkým z Tuniska neskôr vystrašili nielen obyvateľov ostrova Lampedusa v Stredozemnom morí, ale i taliansku, či francúzsku verejnosť ba dokonca celú Európu. A to ani nie tak kvôli samotným imigrantom, ktorých taliansky premiér Silvio Berlusconi nazval ako „ľudské tsunami“,²⁰ ale predovšetkým kvôli roztržke o ochranu vonkajších hraníc a budúcnosť Schengenu. Aj keď 25 – 30 tisíc migrantov by nemal predstavovať pre Európu väčší problém, ktorý by sa nedal zvládnuť, problémom sa predsa len stal, keďže sa všetci imigranti zhromaždili na malom ostrove Lampedusa v Stredomorí s počtom domácich asi 6 tisíc a keď celú „záťaž“ členské štáty EÚ nechali na svojho talianskeho partnera s odôvodnením, že ide výsostne o problém Talianska a nie EÚ.²¹ Pravdou však je, že kým ešte koncom februára mnohí európski politici prosbu o pomoc EÚ zo strany Talianska hodnotili, že Taliansko preháňa a že ide len o „planý poplach“,²² tak začiatkom mája už viacero členských štátov Taliansko kritizovali za jeho rozhodnutie udeliť imigrantom schengenské víza, vďaka ktorým mohli imigranti de iure slobodne cestovať v rámci celého Schengenského priestoru. Je paradoxné, že v oboch prípadoch šlo zväčša o tie isté členské štáty resp. o tých istých politikov. V tomto smere je priam až komické sledovať protichodné vyjadrenia niektorých európskych politikov smerom k Taliansku, pričom za jednoznačných „lídrov“ tejto skupiny je možné považovať švédsku eurokomisárku zodpovednú za oblasť vnútra Cecíliu Malmströmovú, či ministra vnútra Maďarskej republiky Sándora Pintera, ako zástupcu predsedajúcej krajiny: Kým ešte vo februári obaja svorne tvrdili, že „...zatiaľ sme nevideli žiadnych ľudí, ktorí by prichádzali do Európy z Líbye; čo sme videli je, že ľudia z Líbye začali odchádzať do Tuniska a Egypta a zatiaľ by sme sa nemali pripravovať na situáciu, ktorá ešte neprišla... (C. Malmströmová),“ resp. „...nemali by sme kresliť čerta na stenu, kým sa tam naozaj neobjaví... (S. Pinter),“²³ tak o necelé dva mesiace ich vyjadrenia k tej istej záležitosti boli výrazne odlišné: „Schengen je „fantastický

¹⁹ WATERFIELD, B.: *Belgium breaks Iraq's 249-day record without a government*. In: *Daily Mail*. [online], [cit.24/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/belgium/8328926/Belgium-breaks-Iraqs-249-day-record-without-a-government.html>>.

²⁰ MACKENZIE, J.: *Italy steps up call for EU help with migrant crisis*. In: *Reuters*. [online], [cit.28/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2011/04/09/us-italy-immigration-idUSTRE7382NR20110409>>.

²¹ CROSSLAND, D.: *Italy Using Dirty Trick to Force EU to Help With Refugees*. In: *Spiegel*. [online], [cit.28/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,756254,00.html>>.

²² *EÚ odmietla volanie Talianska o pomoc s imigrantmi*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/eu-odmietla-volanie-talianska-o-pomoc-s-imigrantmi-016712>>.

²³ Ref. 22

výdobytk“ , ktorý však potrebuje vylepšiť, pričom takýto krok musí ísť smerom „viac Európy, nie menej“ (C. Malmströmová),²⁴ resp. „Voľný pohyb osôb po celom kontinente je jedným z hlavných výdobytkov Únie, ktorý je potrebné zachovať“²⁵ konštatoval S. Pinter v súvislosti s hrozbou reťazovej reakcie uzatvárania hraníc zo strany členských štátov. A práve to sa stalo v tzv. taliansko-francúzskej roztržke, kedy Francúzsko odmietlo uznať spoločné schengenské víza vydané imigrantom talianskou stranou a vpustiť ich na svoje územie. Podľa francúzskeho prezidenta Nicolasa Sarkozyho „Francúzsko si už nemôže dovoliť prijímať ďalších migrantov, keďže už dnes sa francúzska populácia v produktívnom veku každoročne rozširuje o 110 tisíc ľudí, čo znamená, že je potrebné vytvárať prinajmenšom rovnaký počet pracovných miest len nato, aby sa udržala súčasná miera nezamestnanosti. Musíme prispôbiť ekonomickú imigráciu tejto realite.“²⁶ A preto podľa jeho slov „ak má Schengen prežiť - musí sa reformovať.“²⁷ Podľa mnohých politológov a politických analytikov vyjadrenia Nicolasa Sarkozyho v mnohých rovinách kopírujú rétoriku Národného frontu a jej líderky Marine Le Penovej, čím sa jej chce priblížiť v prieskumoch verejnej mienky v súvislosti s blížiacimi sa budúročnými prezidentskými voľbami, v ktorých sa Sarkozy výrazne prepadáva.²⁸ V rovnakom duchu sa dokonca vyjadril i predseda EK José Manuel Barosso, ktorý v súvislosti so snahou „uzatvárať“ vnútorné hranice Schengenského priestoru povedal: „...Uvedomujem si, že v niektorých štvrtiach sa stalo módnou záležitosťou byť extrémistom alebo populistom, dokonca xenofóbom, ale toto sa nestane. Odoláme každému podobnému nátlaku.“²⁹ S úplným zavŕšením sporu o budúcnosť Schengenu prišlo Dánsko, ktoré krátko nato ako sa rozpúťali debaty o budúcnosti Schengenského priestoru EK a členským štátom EÚ oznámilo, že na svojich hraniciach s Nemeckom a Švédskom po viac ako desiatich rokoch opätovne zavedie colné, nie však pasové kontroly. V tejto súvislosti viaceré zdroje uvádzajú, že za týmto nečakaným krokom zo strany Dánska je zreteľné vidieť aktivity Dánskej ľudovej strany.³⁰ O tom, aká bude v krátkej dobe budúcnosť EÚ, Eurozóny, či Schengenu je dnes ťažko hovoriť. Čo však je už dnes jasné je to, že vplyv nacionalistov a euroskeptikov zreteľne rastie a vyzerá, že aj naďalej rásť bude, čo určite integračnému procesu neprospeje. No pravdou je i to, že za mnohé problémy, ktoré EÚ v súčasnosti má si v podstate môže vlastným pričinením. Výstižné sú v tomto smere slová talianskeho ministra vnútra Roberta Maroniho z Ligy Severu v súvislosti s odmietnutím pomoci Taliansku zo strany členských štátov EÚ s imigrantmi: „Kladím si otázku, či má ešte členstvo v EÚ zmysel. Európa sa okamžite zapojí, pokiaľ ide o záchranu banky alebo vyhlásenie vojny. Ak však ide o prejavy solidarity

²⁴ *O Schengene bude ešte polemika*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/buducnost-eu/clanok/o-schengene-bude-este-polemika-017052>>.

²⁵ *Slovensko nechce zveriť Schengen Komisii*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/slovensko-nechce-zverit-schengen-komisii-017096>>.

²⁶ *Sarkozy: Francúzsko si nemôže dovoliť prijímať ďalších migrantov*. In: *Sme*. [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/5877221/sarkozy-francuzsko-si-nemoze-dovolit-prijimat-dalsich-migrantov.html>>.

²⁷ *Zavrieť schengenskú hranicu má byť ľahšie*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/schnegenska-zmluva-sa-bude-otvarat-016993>>.

²⁸ BREMER, K.: *Feature – France’s Sarkozy in corner as voters shun him*. In: *Reuters*. [online], [cit. 28/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2011/05/15/france-sarkozy-idUSLDE7451ZX20110515>>; BONAVENTURE, L.: *Presidentielle sans DSK: Sarkozy serait au second tour, selon CSA*. In: *le Parisien*. [online], [cit. 28/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.leparisien.fr/flash-actualite-politique/presidentielle-sans-dsk-sarkozy-serait-au-second-tour-selon-csa-17-05-2011-1455396.php>>.

²⁹ *Barosso: Reforma Schengenu nie je improvizácia*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 23/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/barosso-reforma-schengenu-nie-je-improvizacia-017085>>.

³⁰ *Zničia Schengen utečenci? Dáni už stavajú colnice*. In: *Pravda*. [online], [cit. 23/05/2011]. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/znicia-schengen-utecenci-dani-uz-stavaju-colnice-f6g-/sk_svet.asp?c=A110512_072502_sk_svet_p23>.

s krajinou, ktorá sa ocitla v ťažkostiach – únia sa skrýva,“³¹ čím vlastne i on nepriamo naznačil existenciu princípu „dvojakého metra“ v európskych inštitúciách.

Zoznam použitej literatúry

1. *Europe: Nationalist resurgence*. In: *BBC*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13115454>>.
2. BONAVENTURE, L.: *Presidentielle sans DSK: Sarkozy serait au second tour, selon CSA*. In: *le Parisien*. [online], [cit. 28/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.leparisien.fr/flash-actualite-politique/presidentielle-sans-dsk-sarkozy-serait-au-second-tour-selon-csa-17-05-2011-1455396.php>>.
3. BREMER, K.: *Feature – France’s Sarkozy in corner as voters shun him*. In: *Reuters*. [online], [cit. 28/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2011/05/15/france-sarkozy-idUSLDE7451ZX20110515>>.
4. CROSSLAND, D.: *Italy Using Dirty Trick to Force EU to Help With Refugees*. In: *Spiegel*. [online], [cit. 28/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,756254,00.html>>.
5. DANČÁK, B.; FIALA, P. (eds.): *Nacionalistické politické strany v Evrope*. Brno: Masarykova univerzita v Brně a Mezinárodní politologický ústav, 1999.
6. DEMJAN, V.: *Ako súdruhovia z Bruselu urobili chybu (komentár)*. In: *FinWeb - Hospodárske noviny*. [online], [cit. 28/04/2011]. Dostupné na internete: <<http://finweb.hnonline.sk/c1-51697020-ako-sudruhovia-z-bruselu-urobili-chybu-span-class-koment-komentar-span>>.
7. DOBIAŠ, D.; GBÚROVÁ, M.; MATTOVÁ, I. (eds.): *Medzikultúrny dialog: Stav – kontexty – perspektivy: Politologický zborník 6*. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, 2009, s. 489.
8. *EÚ odmietla volanie Talianska o pomoc s imigrantmi*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/eu-odmietla-volanie-talianska-o-pomoc-s-imigrantmi-016712>>.
9. *O Schengene bude ešte polemika*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/buducnost-eu/clanok/o-schengene-bude-este-polemika-017052>>.
10. *Slovensko nechce zveriť Schengen Komisii*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/slovensko-nechce-zverit-schengen-komisii-017096>>.
11. *Zavrieť schengenskú hranicu má byť ľahšie*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/schnegenska-zmluva-sa-bude-otvarat-016993>>.
12. EUROSTAT: *Provision of deficit and debt data for 2010 - first notification: Euro area and EU27 government deficit at 6.0% and 6.4% of GDP respectively: Government debt at 85.1% and 80.0%*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-26042011-AP/EN/2-26042011-AP-EN.PDF>.

³¹ *Nervozita z afrických utečencov v EÚ rastie*. In: *Euractiv*. [online], [cit. 28/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/nervozita-z-africkyh-utecencov-v-eu-rastie-016932>>.

13. GBÚROVÁ, M. (ed.): *Lavica a pravica (Prešovské politologické dni VI. Ročník. (AFPh UP 2004)*. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis/Filozofická fakulta PU v Prešove, 2004, s. 248.
14. HIRTLOVÁ, P.; LIĐÁK, J.; SRB, V. (eds.): *Mezinárodní migrace v Evropském kontextu: Sborník z mezinárodní vědecké konference*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, Academia Retum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd, s. r. o., 2008, s. 316. ISBN 978-80-86879-16-1.
15. HRDLIČKOVÁ, L.: *Cameron: Lisabon už vem čer, ale o dalších dokumentech referendum bude*. In: *Ihned*. [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://zpravy.ihned.cz/svet-evropa/c1-38952220-cameron-lisabon-uz-vem-cert-ale-o-dalsich-dokumentech-referendum-bude>>.
16. *Washington straší euroskepticismus Britu. Lisabon je třeba, tvrdí*. In: *Ihned*. [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://zpravy.ihned.cz/svet-evropa/c1-38729520-washington-strasi-euroskepticismus-britu-lisabon-je-treba-tvrdi>>.
17. LIPKOVÁ, L.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint vfra, 2000, s. 238.
18. MACKENZIE, J.: *Italy steps up call for EU help with migrant crisis*. In: *Reuters*. [online], [cit. 28/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2011/04/09/us-italy-immigration-idUSTRE7382NR20110409>>.
19. MARTIN, I.: *Will Scotland achieve independence?* In: *Daily Mail*. [online], [cit. 24/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-1384148/Scottish-National-Party-uses-new-power-demand-David-Cameron-grants-Scotland-financial-clout.html>>.
20. PICKARDOVÁ, S.: *Britská civilizácia/British civilization*. Bratislava: SNP - Mladé letá, 2005, s. 424.
21. *Zničia Schengen utečenci? Dáni už stavajú colnice*. In: *Pravda*. [online], [cit. 23/05/2011]. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/znicia-schengen-utecenci-dani-uz-stavaju-colnice-f6g-sk_svet.asp?c=A110512_072502_sk_svet_p23>.
22. PUR, M.: *Eurovaly a hlavybôl: Viac peňazí pre súčasný záchranný fond blokujú Fíni (komentára)*. In: *Etrend*. [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.etrend.sk/svet/eurovaly-a-hlavybol-2.html>>.
23. *Table – Finnish election results*. In: *Reuters*. [online], [cit. 16/04/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2011/04/18/finland-election-results-idUSLDE73H0J620110418>>.
24. *Current members*. In: *The Scottish parliament*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.scottish.parliament.uk/apps2/msp/msphome/default.aspx>>.
25. *Sarkozy: Francúzsko si nemôže dovoliť prijímať ďalších migrantov*. In: *Sme*. [online], [cit. 26/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/5877221/sarkozy-francuzsko-si-nemoze-dovolit-prijimat-dalsich-migrantov.html>>.
26. SUMMERS, D.: *David Cameron admits Lisbon treaty referendum campaign is over*. In: *Guardian*. [online], [cit. 12/06/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.guardian.co.uk/politics/2009/nov/04/david-cameron-referendum-campaign-over>>.
27. ŠEFČOVIČ, M.: *Prednáška podpredsedu Európskej komisie Maroša Šefčoviča na pôde rektorátu UPJŠ v Košiciach dňa 26. mája 2011 pod názvom Slovensko a aktuálne výzvy Európskej únie*.
28. *Scottish Election 2011: results map*. In: *The Telegraph*. [online], [cit. 25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/scotland/scottish-politics/8495468/Scottish-Election-2011-results-map.html>>

29. *Belgičania oslavujú bezvládne v spodnej bielizni*. In: *TVnoviny*. [online], [cit.27/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/zahranicne/belgicko-nema-vladu-uz-249-dni-vytvorilo-svetovy-rekord.html>>.
30. *Pomoc Portugalsku dosiahne možno až 80 miliárd! Čo však na to Fíni?* In: *TVnoviny*. [online], [cit.25/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/ekonomika/pomoc-portugalsku-dosiahne-mozno-az-80-miliard-co-vsak-na-to-fini.html>>.
31. WATERFIELD, B.: *Belgium breaks Iraq's 249-day record without a government*. In: *Daily Mail*. [online], [cit.24/05/2011]. Dostupné na internete: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/belgium/8328926/Belgium-breaks-Iraqs-249-day-record-without-a-government.html>>.

Kontakt:

Mgr. Alexander Onufrák

Katedra politológie, Filozofická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Ing. Viliam PAJTINKA

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SÚČASNÉ SOMÁLSKE PIRÁTSTVO – OSOBITOSTI A PRÍČINY

viliam.pajtinka@euba.sk

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá somálskym pirátstvom ako kľúčovým determinantom vývoja svetového námorného pirátstva, ktoré sa v súčasnosti opäť stáva fenoménom. Cieľom príspevku je charakterizovať podstatu somálskeho pirátstva, a to vzhľadom na jeho osobitosti a príčiny, ktoré determinujú súčasný stav problému. Za osobitosti považujeme najmä vývojové tendencie somálskeho pirátstva, veľkosť dotknutého teritória a vysokú organizovanosť útokov. Príčiny súčasného stavu identifikujeme predovšetkým vo vnútroštátnej situácii Somálska, pričom načrtávame aj potenciálne exogénne faktory.

Kľúčové slová: námorné pirátstvo, somálski piráti, zlyhanie štátu, Somálsko

Abstract

Paper deals with Somali piracy as with a key determinant of global maritime piracy development, which at present becomes a recurring phenomenon. The aim of the paper is to characterize the nature of Somali piracy in respect of its features and causes that determine current state of the problem. We conclude that these features are especially the Somali piracy development, area of the threatened territory and high degree of the attacks organization. The causes of the current state are identified mainly in intrastate situation in Somalia, but potential exogenous factors are outlined as well.

Key words: maritime piracy, Somali pirates, state failure, Somalia

1 Úvod

Pirátstvo je definované v čl. 101 Dohovoru OSN o morskom práve ako „akýkoľvek nelegálny čin násilia, zadržania vecí alebo drancovania spáchaný pre súkromné účely posádkou alebo cestujúcimi na súkromnej lodi, alebo súkromnom lietadle namierený na šírom mori proti inej lodi, alebo inému lietadlu, alebo proti osobám a majetku na ich palube alebo proti lodi, lietadlu, osobám alebo majetku v mieste nepodliehajúcim jurisdikcii žiadneho štátu.“ Pod týmto pojmom sa v zmysle uvedeného článku rozumie tiež akákoľvek dobrovoľná a vedomá účasť na operáciách pirátskej lode alebo lietadla, a rovnako i konanie vedúce k podnecovaniu alebo vedomému uľahčovaniu spomínaných činov. V termíne „pirátstvo“ možno okrem toho rozlišovať dve roviny vzhľadom na jeho motívy, a síce:

- 1) krádež alebo únos za účelom získania plavidla alebo jeho nákladu;

- 2) a únos spočívajúci v ohrozovaní plavidla a posádky s cieľom získať za nich výkupné.¹

Medzinárodná námorná organizácia v tomto kontexte navyše zvlášť vyčleňuje prípad ozbrojenej lúpeže a definuje ju ako „nelegálny skutok násilia, zadržania veci alebo drancovania, alebo ich hrozbu, iný než pirátstvo, spáchaný pre súkromné účely a namierený proti lodi alebo osobám alebo majetku na palube vo vnútroštátnych, súostrovných a teritoriálnych vodách“, vrátane jeho zámerného podnecovania a uľahčovania.²

Hoci z uvedených definícií vyplýva, že akt pirátstva sa vzťahuje na protiprávne konanie na širom mori a na miestach bez jurisdikcie akéhokoľvek štátu, v skutočnosti však pirátske skupiny, vrátane somálskych, častokrát operujú i bližšie k pobrežiu, tzn. v teritoriálnych vodách.

Cieľom príspevku je charakterizovať podstatu somálskeho pirátstva ako významnej súčasti globálneho námorného pirátstva, ktoré sa v súčasnosti opätovne stáva fenoménom, a to vzhľadom na jeho osobitosti a príčiny, ktoré determinujú súčasný stav problému.

2 Osobitosti somálskeho pirátstva

V charaktere somálskeho pirátstva možno v kontexte jeho postavenia v rámci „renesancie“ problému moderného svetového pirátstva identifikovať niekoľko podstatných osobitostí, ktoré sa vzťahujú predovšetkým na:

- vývoj somálskeho pirátstva v kontexte globálneho námorného pirátstva v prvej dekáde 21. storočia;
- veľkosť dotknutého teritória;
- a vysokú organizovanosť až sofistikovanosť útokov.

Pozícia somálskych pirátov vo vývoji globálneho námorného pirátstva v prvej dekáde 21. storočia

Podľa údajov z výročných správ Medzinárodného námorného úradu (IMB)³ o vývoji globálneho námorného pirátstva, dosahoval celkový počet nahlásených útokov pirátov v období rokov 2000 – 2003 úroveň približne 330 až 470 ročne, pričom najviac ich v danom období bolo zaznamenaných v roku 2000.⁴ Rastúci trend po roku 2001 vystriedalo medzi rokmi 2004 a 2006 obdobie ústupu fenoménu, kedy sa dané rozmedzie znížilo na 330 až 240 útokov za rok.⁵ Tento pokles takmer o 50% sa pripisoval efektívnemu medzinárodnému kooperatívne postupu proti pirátstvu na mori. Od roku 2006 však dochádza k opätovnému, rapídne rozmachu globálneho pirátstva, ktorého konštantne stúpajúcu tendenciu sa nepodarilo zvrátiť ani v roku 2010. Zo správy IMB naopak vyplýva, že v minulom roku sa uskutočnilo 445 útokov, čo predstavuje desaťročné maximum, ktoré sa priblížilo úrovni z roku 2000.⁶

¹ United Nations Office on Drugs and Crimes. 2010. *Maritime Piracy 2009*. Dostupné na internete: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/9.Maritime_piracy.pdf

² International Maritime Organization. 2010. *Code of Practice for the Investigation of Crimes of Piracy and Armed Robbery against Ships Resolution A.1025 (26)*. Dostupné na internete: <http://www.imo.org/OurWork/Security/docs/Piracy%20and%20armed%20robbery/A.1025.pdf>

³ IMB ako špecializované pracovisko Medzinárodnej obchodnej komory celosvetovo monitoruje pirátstvo od roku 1992 prostredníctvom zložky Piracy Reporting Center.

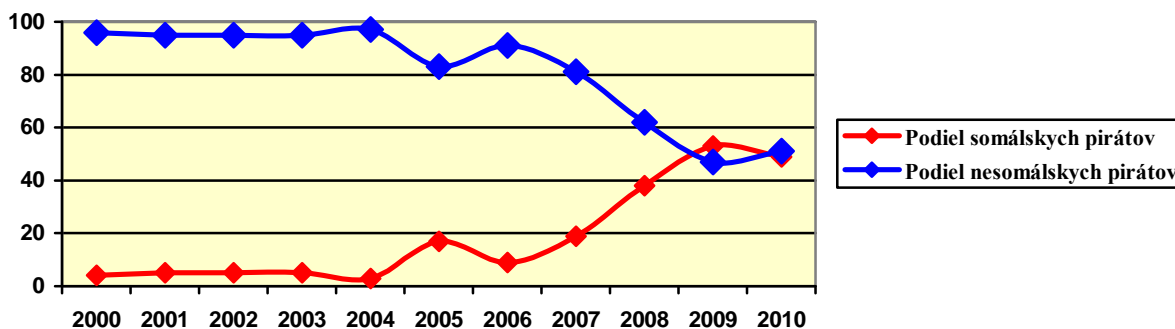
⁴ United Nations Office on Drugs and Crimes. 2010. *Maritime Piracy 2009*, s. 193.

⁵ *Ibid.*

⁶ ICC – International Maritime Bureau. 2011. *Piracy and Armed Robbery against Ships – Annual Report 2010*. Dostupné na internete: <http://www.icc-ccs.org/piracy-reporting-centre/request-piracy-report>

V nepriaznivom vývoji globálneho námorného pirátstva v rokoch 2006 – 2010 možno navyše identifikovať dôležitý paradox, na ktorý poukazuje skúmanie relatívneho podielu práve somálskych pirátov na celkovom ročnom počte ohlásených pirátskych útokov počas sledovaného obdobia. Vychádzajúc z údajov správy IMB 2010 a z následného výpočtu príslušného percentuálneho podielu možno dospieť k záveru, že v danom období sa podiel somálskych pirátskych skupín na celkovom počte útokov s výnimkou nepatrného poklesu v roku 2010 neustále progresívne zvyšoval, zatiaľ čo vývoj podielu prípadov „nesomálskeho“ námorného pirátstva vykazoval klesajúcu tendenciu. Preto možno konštatovať, že prudký nárast pirátskych útokov v globálnom meradle v období 2006 – 2010 bol spôsobený „boomom“ práve somálskeho pirátstva. V porovnaní s prvou polovicou prvej dekády 21. storočia, kedy podiel útokov uskutočnených somálskymi pirátmi predstavoval približne len 3 - 5 % celkových útokov s výnimkou nárastu v roku 2005 na 17 %, to potvrdzuje najmä vývoj situácie v rokoch 2009 a 2010, kedy prepadnutia somálskymi pirátmi tvorili až polovicu všetkých nahlásených pirátskych útokov na mori.

Graf č. 1 Vývoj podielu útokov somálskych a „nesomálskych“ pirátov na globálnom námornom pirátstve v období 2000-2010

Zdroj: vlastné prevedenie spracované podľa údajov IMB

Okrem najnebezpečnejšieho teritória, v ktorom operujú somálski piráti, t.j. oblasť Afrického rohu, Adenského zálivu a južného prístupu do Červeného mora, sa za obzvlášť rizikové vzhľadom na hrozbu a frekvenciu pirátskych útokov považujú tiež:

- prieliv Malacca medzi Indonéziou a Malajziou;
- Guinejský záliv a oblasť Nigérie a delty Nigeru;
- Bangladéš a indický subkontinent, hlavne medzi Indiou a Srí Lankou;
- a Juhočínske more.

V uvedených regiónoch sa v roku 2010 stalo až 75 % všetkých útokov.⁷ V menšej miere je pirátska aktivita zaznamenaná aj v Južnej Amerike a karibskej oblasti, a to najmä v Brazílii, Peru, Venezuele a Haiti.

Podľa najnovšej správy IMB došlo celkovo v prvom štvrtroku 2011 k 142 útokom, z čoho až v 97 prípadoch sa jednalo o aktivitu somálskych pirátov.⁸ Oproti ostatným rokom to znamená zatiaľ najvyššiu intenzitu globálneho námorného pirátstva nameranú v prvom kvartáli vôbec. Pokiaľ ide o tendencie somálskeho pirátstva, v porovnaní s prvými tromi mesiacmi minulého roka sa počet útokov takmer strojnásobil. Je teda možné predpokladať, že

⁷ *Ibid.*

⁸ ICC – International Maritime Bureau. 2011. *Piracy and Armed Robbery against Ships – Report for the period 1 January – 31 March 2011*. Dostupné na internete: <http://www.icc-ccs.org/piracy-reporting-centre/request-piracy-report>

rozmach pirátstva bude v podmienkach Somálska naďalej pokračovať a pravdepodobne ostane „hnacím motorom“ alebo prinajmenšom jedným z kľúčových determinantov vývoja celosvetového pirátstva.

Veľkosť dotknutého teritória

Ako už bolo naznačené, operácie somálskych pirátov ohrozujú rozsiahlu geografickú oblasť, ktorá sa v súčasnosti na základe lokality útokov evidovaných v roku 2010 rozprestiera od juhu Červeného mora na západe až po západné Maldivy a západné pobrežie Indie (t.j. 72° východnej zemepisnej dĺžky) na východe a na severe je ohraničená Arabským morom, resp. pobrežím Ománu (t.j. 22° severnej zemepisnej šírky) a jeho južnú hranicu tvorí oblasť Mozambického prielivu (t.j. 22° južnej zemepisnej šírky).⁹

Pri komparácii s veľkosťou teritória ich pôsobenia v jednotlivých rokoch prvej dekády 21. storočia možno podľa údajov IMB konštatovať jeho extenzívne rozširovanie a expanziu somálskych pirátov v niektorých prípadoch aj viac než 1000 námorných míľ od pobrežia Somálska.

Túto tendenciu reprezentuje i porovnanie situácie v roku 2010, resp. 2009 so stavom v roku 2008, ktorý znázorňuje obrázok č. 1. Pred rokom 2008 sa vo všeobecnosti väčšina útokov somálskych pirátov koncentrovala na užší okruh okolo regiónu Afrického rohu s ojedinelejšími aktivitami mimo neho. V súčasnosti sa však zároveň okrem zjavnej expanzie stupňuje i agresivita pirátskych útokov na samotnom východoafrickom pobreží, ktoré predstavuje približne 2 mil. km² rizikových vôd.¹⁰

Obr. č. 1 Teritórium pôsobenia somálskych pirátov

Zdroj: <http://www.economist.com/node/18061574>

Organizovanosť a taktika útokov

Ďalšou osobitosťou somálskeho pirátstva je jeho organizovanosť a taktika útokov. Tieto faktory v podstate významne determinujú schopnosť ako aj úspešnosť pôsobenia

⁹ ICC – International Maritime Bureau. 2011. *Piracy and Armed Robbery against Ships – Annual Report 2010*.

¹⁰ INTERPOL. 2010. *Maritime Piracy Factsheet*. Dostupné na internete: <http://www.interpol.int/Public/ICPO/FactSheets/DCO03.pdf>

somálskych pirátskych skupín na tak rozsiahlom teritóriu. Pri svojich operáciách využívajú malé člny so silným motorom a dobrou manévrovateľnosťou, tzv. skify (z angl. *skiffs*). Hoci, ako uvádza Roger Middleton, tieto plavidlá síce disponujú značnou rýchlosťou, ale nevýhodou je ich obmedzený dosah.¹¹ Okrem toho boli piráti vytlačení zo svojej tradičnej ofenzívnej pozície, t.j. 50 námorných míľ od pobrežia, hliadkujúcim vojenským loďstvom. Z toho dôvodu sa dôležitou súčasťou útokov stali tzv. materské lode, ktorých nasadenie umožňuje radikálne zväčšiť rádius pirátskych aktivít, čo koreluje s ich vyššími ziskami. Ako materské lode sa pritom používajú najmä väčšie rybárske lode ukoristené obyčajne v pobrežných vodách alebo aj obchodné lode, ktoré následne plnia funkciu základní pre útoky v odľahlejších oblastiach, nakoľko disponujú kapacitou na prepravu skifov.

Dôsledkom danej taktiky bol výrazný nárast počtu útokov a presun ťažiska operácií z južného Somálska hlavne do oblasti Adenského zálivu v roku 2008, čo potvrdzuje výročná správa IMB 2009.¹² Jedná sa totiž o jednu z najvýznamnejších námorných tepien, cez ktorú ročne prechádza okolo 20 000 lodí¹³, a teda predstavuje značne bohatší zdroj potenciálnych ziskov než oblasť okolo hlavného mesta Mogadišo. V tejto súvislosti možno poukázať rovnako aj na skutočnosť, že vzhľadom na fyzickogeografickú podobu zálivu v tvare „lievika“ je lode tiež ľahšie lokalizovať a dosiahnuť.¹⁴ Príkladom bolo hliadkovanie jemenskej rybárskej lode kontrolovanej somálskymi pirátmi pri vstupe do Adenského zálivu v roku 2008, z ktorej dokázali veľmi rýchlo zaútočiť na vhodný cieľ.

Z uvedeného teda vyplýva, že sofistikovanosť útokov spočíva vo využívaní materských lodí nielen vo funkcii základní zabezpečujúcich pokrytie väčšieho územia, ale aj ako nástroja ľsti. Rybárska, príp. obchodná loď obsadená pirátmi totiž nezbudzuje podozrenie ostatných lodí, a preto možno hrozbu len ťažko včas identifikovať. Obe funkcie tak v konečnom dôsledku rezultujú vo zvýšení pirátskej aktivity.

Ďalším taktickým aspektom je, že somálski piráti sa sústreďujú najmä na plavidlá, ktoré sú zraniteľnejšie voči útoku, pričom za rozhodujúce faktory sa považujú nízke boky lode, nízka rýchlosť, menšia početnosť posádky a nedostatočná pozornosť.¹⁵ Nedostatočný počet členov posádky, ktorý je často následkom vyšších nákladov na poistenie a palivo, je pritom priamo spätý s neadekvátnou ostrážitosťou. Od útoku však neodrádzajú ani vyššie boky tankerov, napr. obsadenie supertankerov Saudi Sirius Star alebo Maran Centaurus, a napr. ani skutočnosť, že sa jedná o vojnovú loď, transportujúcu zásoby pre misiu Africkej únie v Somálsku (AMISOM).

Hoci sa somálski piráti pri akciách neobmedzujú na konkrétny typ plavidiel, najčastejšie napádajú lode prepravujúce hromadný tovar, kontajnerové lode a lode prepravujúce zmiešaný náklad.¹⁶ Na druhej strane sa snažia vyhýbať útokom na lode, ktoré sa plavia pod vlajkou štátu so silným námorným loďstvom.¹⁷

Sú navyše dobre vyzbrojení automatickými zbraňami a využívajú i ručné protitankové zbrane, ktorými sa snažia prinútiť lode, aby zastavili.¹⁸ K ich vybaveniu patria tiež satelitné telefóny a GPS. Takisto sa predpokladá, že sú zapojení do medzinárodnej siete, ktorá

¹¹ Middleton, R. 2008. *Piracy in Somalia – Threatening global trade, feeding local wars*, s. 4. Dostupné na internete: <http://www.chathamhouse.org.uk/publications/papers/view/-/id/665/>

¹² ICC – International Maritime Bureau. 2010. *Piracy and Armed Robbery against Ships – Annual Report 2009*.

¹³ Mellingen, I. 2009. *Gulf of Aden Piracy*, s. 4. Dostupné na internete: <http://www.bergenrisksolutions.com/index.php?dokument=377>

¹⁴ Middleton, R. 2008. *Piracy in Somalia – Threatening global trade, feeding local wars*, s. 6.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ United Nations Office on Drugs and Crimes. 2010. *Maritime Piracy 2009*, s. 198.

¹⁷ Bensassi, S. – Zarzoso, I. M. How Costly is Modern Maritime Piracy for the International Community? Dostupné na internete: <http://www.csae.ox.ac.uk/conferences/2011-EDiA/papers/452-Bensassi.pdf>

¹⁸ BBC News. 2009. Q&A Somali Piracy. Dostupné na internete: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7734985.stm> [cit. 05-25-2011]

sprístupňuje informácie o lodiach a ich plavbe z prístavov v Adenskom zálive, Ázii a Európe. Okrem toho je dôkazom vysokého stupňa organizovanosti i vytváranie vojenských štruktúr v radoch pirátov, ako napr. funkcia admirála, viceadmirála alebo riaditeľa finančných operácií a pod.¹⁹ Nemenej podstatným je z tohto pohľadu tiež prepojenie na vodcov klanov a gangov a kontakty v štátnej správe a armáde.

Organizovanosť a sofistikovanosť operácií somálskych pirátov sa odráža nielen v plánovaní a rýchlom útoku obvykle spočívajúcom v dosiahnutí paluby lode v priebehu 15-30 minút, ale tiež v ich ďalšej fáze - vyjednávaní. Ukoristené plavidlo je nasmerované do niektorého z pirátskych prístavov, kde je viditeľne ukotvené, a to aj kvôli charakteru somálskeho pobrežia, neumožňujúceho jeho ukrytie. To je podľa správy Úradu OSN pre drogy a zločin (UNODC) aj hlavnou príčinou takmer výlučnej koncentrácie somálskych pirátov na rukojemníkov než na náklad. Ako správa ďalej konštatuje, z počiatočnej nevýhody sa tak stal významný benefit, keďže výkupné za rukojemníkov značne prekračuje to, čo by získali krádežou. Negociácie o výkupnom sa konajú najčastejšie priamo medzi pirátmi a vlastníkami lode alebo dotknutými spoločnosťami prostredníctvom satelitných telefónov, hoci niekedy je zapojená aj tretia strana zo Somálska alebo zahraničia. Udáva sa, že vo väčšine prípadov je výkupné vyplatené v hotovosti pirátom na unesenej lodi a odovzdané buď osobne zástupcom vlastníka alebo zhodením zo vzduchu. Iba výnimočne býva transakcia uskutočnená cez tretiu osobu. Po jeho obdržaní sú rukojemníci s plavidlom prepustení.²⁰

Na základe uvedeného teda nemožno operácie somálskych pirátov považovať za náhodné, ale vo väčšine prípadov za cielené a dobre organizované. Prikláňame sa preto k názoru Rogera Middletona, ktorý konštatuje, že „(somálski) piráti už viac nie sú len oportunistami.“²¹

Vzhľadom na to, že zo somálskeho pirátstva sa stal „lukratívny biznis“²², sa zvyšuje aj početnosť pirátskych skupín. Podľa niektorých údajov môže pirát zarobiť na výkupnom vo výške 1 mil. USD asi od 6000 do 10 000 USD, čo predstavuje približne dvoj- až trojročnú mzdu na pozícii ozbrojenej ochrany humanitárnych organizácií.²³ Odhaduje sa, že v tomto odvetví čiernej ekonomiky je preto činných vyše 1400 Somálcov, vrátane skúsených rybárov či námorníkov alebo obyvateľov z utečeneckých táborov.²⁴ V Somálsku sa pritom rozlišujú dve hlavné pirátske siete, z ktorých prvá pôsobí v poloautonómnej oblasti Puntland v meste Eyl a druhá v Haradheere v centrálnom Somálsku. Menšie pirátske skupiny organizujú útoky z prístavov Bosaso, Qandala, Caluula, Bargaal, Hoby, Mogadišo a Garad alebo sú organizované ako súčasť klanov ako Darood a Hawiye. Osobitne možno vyčleniť tieto skupiny:

- Somálski námorníci so základňou v centrálnom Somálsku, ktorým sa pripisuje zavedenie materských lodí do útokov;
- Skupina Kismayu známa tiež ako Národná dobrovoľnícka pobrežná stráž z južného Somálska, ktorá sa zameriava na menšie plavidlá v menšej vzdialenosti od pobrežia;
- Skupina Marka operujúca medzi mestami Mogadišo a Kismayo, ktorá využíva rybárske lode s palebnou silou väčšieho dosahu;
- Puntlandská skupina pôsobiaca v okolí prístavu Bosaso, pre ktorú sú typické upravené rybárske a ukoristené lode.²⁵

¹⁹ Mellingen, I. 2009. *Gulf of Aden Piracy*, s. 3.

²⁰ United Nations Office on Drugs and Crimes. 2010. *Maritime Piracy 2009*, s. 198.

²¹ Middleton, R. 2008. *Piracy in Somalia – Threatening global trade, feeding local wars*, s. 6.

²² Ross, S. - Ben-David, J. 2009. *Somali Piracy: An Escalating Security Dilemma*. Dostupné na internete: <http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/745/currentpage/4/Default.aspx> [cit. 05-27-2011]

²³ United Nations Office on Drugs and Crimes. 2010. *Maritime Piracy 2009*. s. 199

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

3 Príčiny vzostupu pirátstva v Somálsku

Hoci má pirátstvo v Somálsku dlhšiu históriu, jeho súčasný nepriaznivý vývoj možno jednoznačne pripísať stavu úplného kolapsu a bezvládia, do ktorého štát dospel v roku 1991 po páde 22 rokov trvajúceho režimu diktátora Siada Barreho a 18 ročnej občianskej vojne. Odvtedy je Somálsko de facto bez centrálnej vlády a rozpadnuté na 3 oblasti:

- Somaliland na severovýchode, ktorý vyhlásil nezávislosť v roku 1991;
- Puntland v centrálnej časti s poloautónómiou od roku 1998;
- a Somálsko.

Obr. č. 2 Fragmentácia Somálska

Zdroj: Ross, S. - Ben-David, J. 2009. *Somali Piracy: An Escalating Security Dilemma*. Dostupné na internete: <http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/745/currentpage/4/Default.aspx>

Destabilizácia Somálska završená jeho fragmentáciou sa tak absolútne vzťahuje na obe dimenzie fenoménu zlyhania štátu, ktoré sa najčastejšie definujú ako:

1. zlyhanie vzhľadom k strate efektívnej kontroly štátu nad štátnym územím;
2. a zlyhanie v súvislosti s neschopnosťou štátu zabezpečiť podmienky nevyhnutné pre ľudský rozvoj.²⁶

Somálsko preto býva charakterizované ako jediná „extrémna verzia zlyhania štátu“²⁷ v súčasnosti, tzv. rozpadnutý štát (z angl. „*collapsed state*“), čo v kombinácii s atribútom jedného z najchudobnejších štátov na svete, navyše so strategickou geografickou polohou, vytvára podmienky pre rozmach pirátstva. Okrem toho, keďže Somálsko nie je schopné vzhľadom na vysoký stupeň destabilizácie a desintegrácie štátu s dlhou históriou konfliktu zabezpečiť základnú úroveň životných potrieb pre svojich obyvateľov, stáva sa pirátstvo preferovaným a podporovaným odvetvím čiernej ekonomiky (obzvlášť v regióne Puntland). Vzhľadom na slabé, resp. rozpadnuté štátne štruktúry garantujúce právo a poriadok v Somálsku, dochádza k zlyhaniu štátu i pri zabezpečení efektívnej kontroly nad štátnym územím a tým k neschopnosti zaistiť „najvýznamnejší politický statok, ktorým je bezpečnosť,

²⁶ Williams, P. D. 2009. *State Failure in Africa: Causes, Consequences and Responses*. s. 1. Dostupné na internete: <http://www.pdfhost.com/view/aHR0cDovL2VsbGlvdHQzZ3d1LmVkdS9hc3NldHMvZG9jcy9yZXNIYXJjaC93aWxsaWFtczA3LnBkZg==>

²⁷ Rotberg, R. I. (ed.). 2003. *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Washington D. C.: Brookings Institution Press, 2003, s. 9

a hlavne ľudská.²⁸ Jej zabezpečenie je nevyhnutným predpokladom pre poskytovanie ďalších politických statkov²⁹, a preto sa stáva primárnou úlohou štátu.

Súčasná situácia v Somálsku tak vytvára priestor pre pôsobenie rôznych zhubných aktérov, t.j. vodcov klanov a gangov, pirátskych a iných zločineckých skupín, skorumpovaných vojenských veliteľov a úradníkov, ktorí využívajú vzniknutú nestabilitu na vyplnenie funkčného a mocenského vákuu, pričom vo väčšine prípadov ide najmä o snahu o vlastné obohatenie sa. Interakcia somálskych pirátov so subjektmi priamo zapojenými do občianskej vojny v podobe rozdeľovania ziskov z výkupného pomáha financovať samotný konflikt vo významnej miere. Predpokladá sa, že svoj podiel dostávajú vládni predstavitelia, lokálni predstavitelia štátnej správy alebo vodcovia ako aj ozbrojené skupiny ovládajúce oblasti (najmä v Puntlande, považované za pirátske logistické centrum), kde piráti operujú. Pirátom údajne ostáva približne 30 % výkupného.³⁰ Okrem toho niektoré správy naznačujú prepojenie somálskych pirátov s hnutím Al Shabaab, ktoré v súčasnosti bojuje proti somálskym vládnym jednotkám a etiópskej armáde.³¹

Pokiaľ teda ide o vzťah pirátstva a vojny ako parciálneho faktora umožňujúceho jeho vzostup v podmienkach Somálska, prikláňame sa k názoru Rogera Middletona, že síce „eliminácia pirátstva vojnu nezastaví, ale môže znížiť dostupné finančné prostriedky na nákup zbraní.“³² Naopak, konflikt v Somálsku je vhodným prostredím pre rozmach pirátstva, pretože umožňuje ľahký prístup k zbraniam a odčerpáva prostriedky štátu využiteľné na boj proti pirátstvu. Možno teda povedať, že vojna a pirátstvo sa v podmienkach Somálska navzájom nepriamo podnecujú a tým podporujú ich synergický efekt, ktorý významne zhoršuje situáciu v štáte.

Tento stav umožnil nekontrolovaný rast kriminality, násilia ako aj postupný vzostup pirátstva na pozadí pretrvávajúceho konfliktu. Hoci v roku 2004 bola na štrnásty pokus ustanovená dočasná federálna vláda (z angl. *Transitional federal government*), do súčasnosti nie je schopná vykonávať efektívnu kontrolu nad celým štátnym územím a má len obmedzený vplyv. Disponuje síce podporou USA a Etiópie, no chýba jej legitimita u obyvateľstva kvôli nejednotnosti a korupcii. Jediným obdobím, kedy sa bezpečnostnú situáciu v podmienkach somálskej anarchie podarilo do určitej miery stabilizovať znovunastolovaním práva a poriadku, bola vláda Únie islamských súdov v druhej polovici roka 2006. Pirátom vtedy hrozili prísne tresty podľa islamského práva Šarija, čo sa odrazilo aj na ich zníženej aktivite (najmä klanu Hawiye v Haradheere). Tá bola aj výsledkom toho, že sa čiastočne zlepšila aj hospodárska situácia krajiny a k pirátstvu ako odvetviu čiernej ekonomiky existovala reálna alternatíva vo forme zapojenia sa do formálnej ekonomiky. Po vpáde etiópskych jednotiek v tom istom roku podporovanom USA a somálskym prezidentom bola Únia islamských súdov vytlačená a v štáte sa obnovila celková nestabilita, vrátane „oživenia“ pirátstva.³³ Krátka vláda Únie islamských súdov je podľa Rogera Middletona dôležitým dôkazom toho, že fungujúca vláda v Somálsku je schopná dostať pirátstvo pod kontrolu.³⁴

Ako ďalšiu príčinu rozšírenia moderného pirátstva v Somálsku možno uviesť aj jeho väzby na snahy lokálnych rybárov chrániť svoje teritoriálne vody pred neoprávneným výlovom zahraničných rybárskych lodí, najmä po skončení Barreho diktatúry. Odhaduje sa, že lode z Európy, Ázie a Afriky znížili objem somálskeho výlovu za rok až o jednu tretinu. Medzi rokmi 2003 a 2004, kedy bolo HDP Somálska okolo 5 mld. USD, tak mohli spôsobiť

²⁸ Rotberg, R. I. (ed.). 2003. *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, s. 3.

²⁹ Príkladom je zabezpečenie ľudských a občianskych práv a slobôd, zabezpečenie práva, ochrany majetku, vzdelania, zdravotnej starostlivosti, finančno – obchodnej a dopravnej infraštruktúry.

³⁰ United Nations Office on Drugs and Crimes. 2010. *Maritime Piracy 2009*, s. 199.

³¹ Middleton, R. 2008. *Piracy in Somalia – Threatening global trade, feeding local wars*, s. 9.

³² *Ibid.*

³³ Ross, S. - Ben-David, J. 2009. *Somali Piracy: An Escalating Security Dilemma*. [cit. 05-23-2011]

³⁴ Middleton, R. 2008. *Piracy in Somalia – Threatening global trade, feeding local wars*, s. 3.

stratu až 100 mil. USD.³⁵ Takisto sa objavovali správy o znečisťovaní somálskych vôd toxickým odpadom. Pôvodne však rybári organizovaní do skupín zadržali danú loď, kým im nebola vyplatená kompenzácia za ich straty spojená s nelegálnym rybolovom. Až neskôr nadobudli tieto akcie „defenzívneho“ pirátstva charakter súčasného pirátstva, ktorého jediným cieľom je získať vysoké výkupné za ukoristenie lode a zajatie posádky.

4 Záver

Na základe analýzy problému súčasného somálskeho pirátstva sme dospeli k záveru, že k jeho hlavným osobitostiam sa zaraďuje predovšetkým pozícia rozhodujúceho determinantu vývoja globálneho námorného pirátstva, veľkosť dotknutého teritória a vysoká organizovanosť až sofistikovanosť útokov. Rovnako je možné predpokladať, že vzhľadom na posledné tendencie a epidemický charakter somálskeho pirátstva v podmienkach destabilizovaného a desintegrovaného štátu bez centrálnej vlády s dlhou históriou konfliktu a zároveň jedného z najchudobnejších štátov na svete bude jeho rozmach pokračovať aj naďalej. Je to podmienené aj tým, že vojna a pirátstvo sa v podmienkach Somálska navzájom nepriamo podnecujú a ich synergický efekt významne zhoršuje situáciu v štáte. Okrem nepriaznivej vnútroštátnej situácie v Somálsku sme poukázali aj na možné prvotné príčiny exogénneho charakteru v podobe nelegálneho rybolovu a znečisťovania somálskych teritoriálnych vôd, ktoré viedli k vzniku pôvodného defenzívneho pirátstva.

Predpokladáme, že snahy o resuscitáciu zlyhávajúceho, resp. rozpadnutého štátu ako hlavnej príčiny vzostupu súčasného somálskeho pirátstva v podobe znovunastolenia poriadku ukončením prebiehajúceho konfliktu, posilnením štátnej autority a obnovením moci centrálnej vlády na celom štátnom území by nepochybne viedli k jeho potlačeniu, no zároveň by narážali na odpor tých zhubných aktérov, ktorým stav kolapsu z rôznych dôvodov vyhovuje a usilujú sa preto o jeho zachovanie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BBC News. 2009. Q&A Somali Piracy. Dostupné na internete: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7734985.stm>
- [2] Bensassi, S. – Zarzoso, I. M. How Costly is Modern Maritime Piracy for the International Community? Dostupné na internete: <http://www.csae.ox.ac.uk/conferences/2011-EDiA/papers/452-Bensassi.pdf>
- [3] Dohovor OSN o morskom práve. Dostupné na internete: http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
- [4] ICC – International Maritime Bureau. 2011. *Piracy and Armed Robbery against Ships – Annual Report 2010*. Dostupné na internete: <http://www.icc-ccs.org/piracy-reporting-centre/request-piracy-report>
- [5] ICC – International Maritime Bureau. 2011. *Piracy and Armed Robbery against Ships – Report for the period 1 January – 31 March 2011*. Dostupné na internete: <http://www.icc-ccs.org/piracy-reporting-centre/request-piracy-report>
- [6] International Maritime Organization. 2010. *Code of Practice for the Investigation of Crimes of Piracy and Armed Robbery against Ships Resolution A.1025 (26)*. Dostupné na internete: <http://www.imo.org/OurWork/Security/docs/Piracy%20and%20armed%20robbery/A.1025.pdf>

³⁵ United Nations Office on Drugs and Crimes. 2010. *Maritime Piracy 2009*, s. 196.

- [7] INTERPOL. 2010. *Maritime Piracy Factsheet*. Dostupné na internete: <http://www.interpol.int/Public/ICPO/FactSheets/DCO03.pdf>
- [8] Mellingen, I. 2009. Gulf of Aden Piracy. Dostupné na internete: <http://www.bergenrisksolutions.com/index.php?dokument=377>
- [9] Middleton, R. 2008. *Piracy in Somalia – Threatening global trade, feeding local wars*. Dostupné na internete: <http://www.chathamhouse.org.uk/publications/papers/view/-/id/665/>
- [10] Ross, S. - Ben-David, J. 2009. *Somali Piracy: An Escalating Security Dilemma*. Dostupné na internete: <http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/745/currentpage/4/Default.aspx>
- [11] Rotberg, R. I. (ed.). 2003. *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Washington D. C.: Brookings Institution Press, 359 s. ISBN 0815775741.
- [12] United Nations Office on Drugs and Crimes. 2010. *Maritime Piracy 2009*. Dostupné na internete: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/9.Maritime_piracy.pdf
- [13] UN Security Council. 2010. 6417th Meeting - Report on *Situation in Somalia*. Dostupné na internete: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Somalia%20SPV%206417.pdf>
- [14] The Economist. 2011. No stopping them. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/node/18061574>
- [15] Williams, P. D. 2009. *State Failure in Africa: Causes, Consequences and Responses*. Dostupné na internete: <http://www.pdfhost.com/view/aHR0cDovL2VsbGlvdHQuZ3d1LmVkdS9hc3NldHMvZG9jcy9yZXNIYXJjaC93aWxsaWFtczA3LnBkZg==>

Kontakt:

Ing. Viliam Pajtinka

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 E-mail: viliam.pajtinka@euba.sk

PhDr. Barbara PAVLÍKOVÁ

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

AZYLOVÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE

barbara.pavlikova@ukf.sk

Abstrakt

Príspevok sa venuje aktuálnej problematike azylovej politiky Európskej únie. Ponúka prehľad základných prameňov európskeho práva v tejto oblasti a predstavuje súčasnú podobu spoločnej azylovej a imigračnej politiky.

Kľúčové slová: azyl – utečenci – azylová politika - imigrácia - nariadenia

Abstract

The contribution discusses the current issue of the European Union asylum policy. It provides an overview of the basic sources of the European law in this area and presents the current form of the Common Asylum and Immigration policy.

Key words: asylum – refugees – asylum policy – immigration - regulations

1 Úvod

Azylová a imigračná politika predstavujú oblasti, ktoré môžu mať v konkrétnej krajine značný dopad na všetky sféry spoločenského života. Zároveň už z ich podstaty vyplýva, že si vyžadujú úzku vzájomnú spoluprácu medzi štátmi. Pre krajiny Európskej únie preto predstavujú veľmi citlivú nielen ekonomickú, ale aj politickú otázku. V uplynulých rokoch možno pozorovať jednoznačný nárast počtu prisťahovalcov a žiadateľov o azyl vo viacerých členských štátoch EÚ, v súčasnosti situáciu navyše komplikuje vývoj v krajinách, v ktorých dochádza k bojom s cieľom dosiahnuť zmenu režimu (Egypt, Líbya). Kým niektoré z krajín, ako Francúzsko, Nemecko a Rakúsko sú tradične považované za cieľové krajiny, iné, medzi nimi aj Slovensko, zostávajú naďalej skôr krajinami tranzitnými.

Európska únia sa z pôvodnej šestice členských štátov rozšírila v priebehu 20. a 21. storočia takmer na celý európsky kontinent. Jej rozširovanie znamenalo nielen posúvanie vonkajších hraníc, ale aj rast počtu obyvateľov – euroobčanov. Organizácia, vznikajúca pôvodne za hospodárskym účelom s potenciálnym politickým rozmerom, ktorej hlavným cieľom bolo predovšetkým zbaviť francúzsko – nemecké vzťahy napätia pretrvávajúceho po druhej svetovej vojne, sa začala meniť nielen na ekonomický, ale aj politický celok so všetkými súvisiacimi náležitosťami. Vzhľadom na rozvíjajúce sa ekonomiky a postupný rast životnej úrovne v členských krajinách sa Únia stávala čoraz častejšie nielen tranzitným územím na ceste do Spojených štátov amerických, ale konečným cieľom prisťahovalcov z celého zvyšku sveta, predovšetkým z tzv. rozvojových krajín, alebo krajín tretieho sveta.

Osobitnou kapitolou v súvislosti s Európskou úniou sú jej štyri slobody, na ktorých bolo niekdajšie Spoločenstvo budované a ktorých úspešné uplatňovanie v praxi predstavuje spolu s komunitárnym právom jej absolútny základ – voľný pohyb tovaru, kapitálu, osôb a služieb, inými slovami liberalizácia vnútorného trhu. Pre ľudí, prichádzajúcich na územie EÚ spoza jej vonkajších hraníc predstavuje okrem ekonomických dôvodov pravdepodobne jeden z ďalších hlavných dôvodov imigrácie – získanie azylu a neskôr štátneho občianstva v jednej z krajín Únie totiž znamená, že sa stávajú jej občanmi a teda môžu plnohodnotne využívať všetky možnosti, ktoré toto integračné zoskupenie ponúka.

Keď Únia vyriešila základné otázky svojej existencie, akými bola inštitucionálna štruktúra a základná pôsobnosť a právomoci, umožňujúce jej plynulý chod, dostali sa do centra pozornosti aj oblasti, ktoré spočiatku predstavovali okrajovú sféru komunitárneho záujmu, resp. úprava činností, ktoré pod ne spadali, bola ponechaná na členské štáty. Jednou z týchto oblastí bola aj azylová a imigračná politika, ktorá bola dlho súčasťou tzv. tretieho piliera¹, teda Únia nezískala od členských štátov právomoci v tejto oblasti. Ukázalo sa však, že vzhľadom na rastúci počet prisťahovalcov a žiadateľov o azyl v európskych krajinách bude potrebné vytvoriť spoločný základ – rámec určujúci členským krajinám štandard, ktorým budú povinné sa vo vzťahu k týmto osobám riadiť.

Výrazný zásah do zvyčajných migračných pohybov obyvateľstva nielen Európy, ale celého sveta znamenala druhá svetová vojna v 40. rokoch 20. storočia. Bolo potrebné usmerniť množstvo osôb, ktoré sa ocitli bez domova, pričom šlo o skutočne vysoký počet utečencov. Vzhľadom na to, že v danej dobe sa na európskom kontinente ešte len začínali formovať prvotné myšlienky skutočnej európskej integrácie, záštitu nad poskytovaním ochrany týmto osobám prevzal na základe rezolúcie Valného zhromaždenia OSN č. 428 zo 4. decembra 1950 novovzniknutý Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov (UNHCR) so sídlom vo švajčiarskej Ženeve. Jeho existencia sa opiera o články Charty OSN a hoci pôvodne bol zriadený na tri roky, pôsobí v oblasti medzinárodnej ochrany utečencov už takmer šesťdesiat rokov.² Záväzným výstupom práce Komisie OSN pre ľudské práva v spolupráci s UNHCR bolo prijatie tzv. Ženevského dohovoru (Dohovor o ochrane utečencov), ktorý bol podpísaný v roku 1951 a platnosť nadobudol 22. apríla 1954³.

Na prelome 19. a 20. storočia čelila Európa odlivu svojich obyvateľov, ktorí hromadne odchádzali do Spojených štátov amerických. Charakter migrácie sa začal meniť v 20. a 30. rokoch 20. storočia, kedy dominovala vnútroeurópska migrácia. K druhej zmene došlo potom od 60. rokov, keď do západnej Európy prichádzali obyvatelia niekdajších európskych kolónií a tzv. gastarbeiteri, teda hosťujúci pracovníci. Za prácou neskôr do západnej Európy prichádzali aj osoby z východoeurópskeho bloku, pričom z týchto krajín ľudia odchádzali aj z politických dôvodov, predovšetkým po nástupe komunistického režimu. Vlna neeurópskej imigrácie rástla aj spolu s postupným rozširovaním Európskej únie o nové členské štáty.⁴ Všetky tieto pohyby, či už emigračné alebo imigračné, predstavovali skutočnosť, ktorú novovzniknuté európske integračné zoskupenie nemohlo obísť bez povšimnutia.

Európske spoločenstvá a neskôr Európska únia boli a sú budované ako priestor slobody, bezpečnosti a práva. Absolútnym základom, na ktorom Únia stojí, je komunitárne právo, teda

¹ Pokiaľ nevstúpila do platnosti Lisabonská zmluva, Európska únia sa vyznačovala trojpilierovou štruktúrou, kde prvý pilier bol komunitárny, to znamená, že spadal do výlučnej pôsobnosti EÚ, druhý pilier tvorila Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika a tretí pilier Policajná a súdna spolupráca v trestných veciach. Druhý a tretí pilier bol medzivládny, teda ponechaný v pôsobnosti členských štátov, ktoré mohli v prípade svojho záujmu nadviazať užšiu spoluprácu.

² KOVÁČIK, J.: Právo na azyl. Metodicko-pedagogické centrum mesta Bratislavy. Bratislava 2004, s. 7.

³ Vo vtedajšej Československej federatívnej republike Dohovor o ochrane utečencov vstúpil do platnosti 24. februára 1992.

⁴ BALÁŽ, C.: Súčasné migračné pohyby v kontexte Európskej únie a ich vzťah k Slovenskej republike. In: Parlamentný kuriér, roč. XVII., č. CLXXI (2009), s. 63.

zakladajúce zmluvy a zmluvy, ktoré ich menia a dopĺňajú. Za najvýznamnejšie z nich z hľadiska vplyvu na podobu a fungovanie spoločenstiev sú považované Zmluva o založení Európskeho spoločenstva z roku 1957⁵ a Zmluva o Európskej únii, známa aj ako Maastrichtská podľa holandského mesta, kde bola v roku 1992⁶ podpísaná.

Po vzniku Európskeho spoločenstva uhlia a ocele ako prvého integračného zoskupenia sa ukázalo, že bude žiaduce začať prehlbovať integráciu aj v ďalších oblastiach nielen ekonomického, ale aj politického života. Ako už vyplýva z jeho názvu, prvé Spoločenstvo bolo zamerané výlučne na priemyselnú oblasť, čomu zodpovedali aj vytvorené inštitúcie a ich právomoci. Zakladajúce členské štáty však prejavili vôľu dohodnúť sa aj na ďalších krokoch, smerujúcich k väčšiemu prenosu právomocí na európske inštitúcie. V roku 1958 nadobudli platnosť ďalšie dve zmluvy, zakladajúce dve nové spoločenstvá – Európske hospodárske spoločenstvo (EHS, neskôr ES) a Európske spoločenstvo atómovej energie (ESA). Rozsah týchto zmlúv bol už v porovnaní s prvou podstatne širší a to platilo aj pre oblasť azylovej a imigračnej politiky, ktorá v prvej zmluve vôbec nebola spomenutá. V danom období boli obe politiky začlenené do tzv. tretieho piliera⁷, ktorý bol postavený na medzivládnej spolupráci. Inštitúcie EÚ v ňom nemali zverené právomoci a členské štáty o týchto veciach rozhodovali jednomyseľne. Nepredpokladalo sa, že by štáty boli v oblasti azylu a imigrácie ochotné pristúpiť k dôslednejšej centralizácii, nakoľko každý z nich mal rozdielne ekonomické a politické podmienky, ktoré ohraničovali jeho možnosti udeľovania azylu a prijímania prisťahovalcov.

Počas nasledujúcich viac ako tridsiatich rokov malo Spoločenstvo odlišné priority a sfére azylu a imigrácie sa nevenovala na európskej úrovni dostatočná pozornosť. Na medzinárodnej scéne bolo prijatých viacero významných dokumentov⁸ venujúcich sa tejto problematike. Dialo sa tak na pôde organizácií, ktoré sa primárne venujú otázkam ľudských práv a základných slobôd a do ktorých pôsobnosti spadajú aj riešenie postavenia utečencov.

Európske spoločenstvo si stanovilo jednoznačnú prioritu a to úplnú liberalizáciu vnútorného trhu a teda premenu definovaných štyroch slobôd – voľného pohybu tovaru, kapitálu, osôb a služieb na skutočnosť. Z tohto dôvodu bola prijatá prvá významná revízia primárneho práva (zakladajúcich zmlúv) – Jednotný európsky akt⁹, ktorého hlavnou úlohou bolo vytvoriť podmienky na odstránenie všetkých existujúcich prekážok voľného pohybu. Predstavitelia EÚ si uvedomovali, že je potrebné dosiahnuť, aby členské štáty pochopili liberalizáciu ako svoju výhodu a boli samé ochotné prispieť k procesu budovania jednotného trhu. Koniec tohto procesu bol určený na rok 1993, k čomu významnou mierou napomohla aj Zmluva o Európskej únii. Voľný pohyb osôb, ktorý je z pohľadu migrácie najdôležitejšou slobodou, bol okrem Jednotného európskeho aktu ďalej značne posilnený aj prijatím dvoch tzv. Schengenských dohôd – Schengen I začal platiť v roku 1985 a Schengen II v roku 1990.¹⁰

2 Schengenské dohody a Dublinský dohovor

Podstatou oboch schengenských dohôd je vybudovanie spoločného priestoru v rámci Únie bez vnútorných hraníc, čím dochádza k odbúraniu prekážok voľného obchodovania a voľného pohybu osôb. Päť štátov¹¹ Európskeho spoločenstva sa dohodlo na zjednodušení

⁵Platnosť nadobudla 1. januára 1958.

⁶Platnosť nadobudla 1. novembra 1993.

⁷Trojpilierovú štruktúru založila Zmluva o Európskej únii z roku 1992.

⁸V roku 1951 to bola Ženevská konvencia o postavení utečencov, v roku 1967 Newyorský protokol zaručujúci zásadu nevyhostiteľnosti. Oba dokumenty boli zastrešené Organizáciou Spojených národov.

⁹Jednotný európsky akt vstúpil do platnosti 1. júla 1987.

¹⁰ZACHAROVÁ, E.: Azylová politika Európskej únie. *Justičná revue*, 57, 2005, č. 6 – 7, s. 896.

¹¹Francúzsko, Nemecko, Belgicko, Holandsko a Luxembursko.

a následnom postupnom zrušení hraničných kontrol na v rámci svojho územia a na ich presunutí na tzv. vonkajšie hranice schengenského priestoru. Zároveň to boli práve členovia Schengenu, ktorí mali z pochopiteľných dôvodov najväčší záujem na vytvorení európskej azylovej a imigračnej politiky. Prvá schengenská zmluva, alebo tiež Zmluva o postupnom rušení kontrol na spoločných hraniciach bola podpísaná 14. júna 1985. O päť rokov neskôr, 19. júna 1990 nasledoval Vykonávací dohovor k Schengenskej dohode, ktorý podrobnejšie upravoval jednotlivé postupy a podmienky. Schengenský systém začal v plnej miere fungovať v marci 1995. Hlavným nástrojom celého projektu je Schengenský informačný systém, ktorý slúži na vzájomnú výmenu informácií medzi signatármi schengenských dohôd. Nachádzajú sa v ňom napr. informácie o hľadaných osobách či odcudzených vozidlách.¹²

V súvislosti s vízovou politikou krajín EÚ vytvorenie spoločného priestoru bez hraníc znamenalo zavedenie tzv. schengenského víza. Pre osoby z tretích štátov, ktoré majú s členskými štátmi vízovú povinnosť to znamená, že na pohyb po Schengenskom priestore im stačí len jedno spoločné vízum.¹³

V roku 1990 bol prijatý aj dokument známy ako Dublinský dohovor (Dublin I)¹⁴, ktorý je spolu s nariadením Rady z roku 2003 (Dublin II) súčasťou tzv. Dublinského systému a ktorý svojou implementáciou definitívne podnietil vznik azylovej politiky štátov Európskej únie.

Význam prvého Dublinského dohovoru spočíval v stanovení presných pravidiel na určenie štátu, ktorý je príslušný rozhodnúť o žiadosti o azyl podanej v niektorej z členských krajín EÚ. Jeho hlavným cieľom bolo zabezpečiť, aby každá jedna žiadosť o azyl bola posúdená v niektorom z členských štátov tak, aby sa predišlo odmietaniu zodpovednosti zo strany členských štátov, ale aj podávaniu viacnásobných či paralelných žiadostí zo strany žiadateľov.

Dohovor definoval základné pojmy, akými sú „cudzinec“, „žadateľ o azyl“, „posúdenie žiadosti o azyl“, „povolenie na pobyt“ a „vstupné vízum“. Zároveň členské štáty opätovne potvrdili svoje záväzky zakotvené v Ženevskom dohovore v znení Newyorského protokolu, ako aj spoluprácu so službami Vysokého komisára pre utečencov, ktorý pôsobí na pôde OSN. Azylová a imigračná politika však aj po vstupe Dublinského dohovoru do platnosti zostávala upravená v medzivládnom pilieri, teda mimo rámca komunitárneho práva.

3 Amsterdamská zmluva a závery z Tampere

Dva roky po vstupe Dublinského dohovoru do platnosti, prvého mája 1999 nadobudla platnosť ďalšia zo zmlúv, ktoré menia a dopĺňajú zakladajúce zmluvy - Amsterdamská zmluva¹⁵, ktorá znamenala výrazný posun vpred. Začlenila totiž oblasť azylovej a imigračnej politiky do prvého - komunitárneho piliera, čo znamenalo, že Spoločenstvo tu získalo výlučnú právomoc rozhodovať a prijímať právne akty. Štvrtá hlava ZES („Vízová, azylová a prisťahovalecká politika a iné politiky súvisiace s voľným pohybom osôb“) tak v článkoch 61 až 69 upravovala vzťah členských štátov EÚ voči osobám, ktoré nie sú jej občanmi.¹⁶ Voľný pohyb osôb bol zakotvený v Hlave III ZES¹⁷. Táto zmluva sa zároveň ako prvá zmienila o budúcom spoločnom azylovom systéme.¹⁸

Účelom opatrení Amsterdamskej zmluvy bolo zabezpečiť utečencom, ale aj štátom prijatie nadnárodnej legislatívy za účelom prerušenia pohybu žiadateľov, hľadáajúcich menej prísne

¹² <http://www.vasaeuropa.sk/index.php?i=2523> (10.04.2011)

¹³ Pre viac informácií pozri: <http://mic.iom.sk/sk/pobyt/vseobecne-informacie/95-schengenske-viza-slovensko.html> (09.04.2011)

¹⁴ Bol podpísaný 15. júna 1990 a do platnosti vstúpil 1. septembra 1997.

¹⁵ Amsterdamská zmluva, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii, zmluvy o založení Európskych spoločenstiev a niektoré súvisiace akty, podpísaná 2. októbra 1997.

¹⁶ TICHÝ, A. a kol.: Európske právo. Praha, C.H. Beck, 1999, s. 684.

¹⁷ Takáto právna úprava platila do 1.12.2009, kedy vstúpila do platnosti Lisabonská zmluva.

¹⁸ ZACHAROVÁ, E.: Európska migračná sieť. Justičná revue, 60, 2008, č. 8 - 9, s. 1287.

kritériá pridelenia azylu, zo štátu do štátu; vylúčenie možnosti podať žiadosť o azyl vo viacerých zmluvných krajinách; spravodlivé rozdelenie utečencov medzi členské krajiny v prípade náhleho prudkého nárastu žiadateľov o azyl; jednotný výklad a aplikáciu pojmov súvisiacich s azylovou a imigračnou politikou a prijatie všeobecného štandardu na určenie a postup zreteľne nespochybniteľných žiadostí o azyl.¹⁹

Amsterdamská zmluva ďalej delegovala na Spoločenstvo právomoci aj v oblasti readmisie práve tým, že získalo právomoci pri vytváraní spoločnej azylovej a imigračnej politiky. Readmisné dohody sú veľmi dôležité pri navrátení nelegálnych imigrantov späť do vlasti, pričom je potrebné brať ohľad na rozlíšenie medzi nelegálnymi prisťahovalcami a žiadateľmi o azyl.²⁰ Na to, aby boli ustanovenia Amsterdamskej zmluvy vykonateľné aj v praxi, však bolo potrebné prijať podrobnejšie pravidlá a opatrenia. Touto úlohou bola poverená Európska rada, ktorá tak mala urobiť do piatich rokov od vstupu zmluvy do platnosti.

Európska rada zložená z najvyšších predstaviteľov členských štátov sa preto počas fínskeho predsedníctva zišla na mimoriadnom zasadnutí v Tampere 15. a 16. októbra 1999, kde súhlasila s postupným vytváraním Spoločného európskeho azylového systému, založeného na medzinárodných dohovoroch prijatých na pôde OSN.²¹ Hlavnou témou zasadnutia bol rozvoj Únie ako priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, pričom umožnenie plnohodnotného uplatnenia ustanovení Amsterdamskej zmluvy bolo označené za jednu z najdôležitejších politických priorít. Rada potvrdila, že v Únii musí byť zabezpečený voľný pohyb osôb, avšak sloboda pohybu nesmie byť chápaná ako výlučné právo jej občanov. V záveroch zo zasadnutia sa napríklad uvádza, že „by bolo v rozpore s európskymi tradíciami, ak by táto sloboda bola odopretá tým, ktorých okolnosti dokázateľne vedú k tomu, aby sa snažili vstúpiť na naše územie“.²² Takéto predsavzatie viedlo Európu k tomu, aby rozvíjala spoločnú azylovú a imigračnú politiku, berúc pritom ohľad na potrebu konzistentnej ochrany vonkajších hraníc a na svoju schopnosť poskytovať humanitárnu pomoc na princípe solidarity. Obe politiky by zároveň mali byť založené na princípoch, ktoré sú zrozumiteľné tak pre občanov EÚ, ako aj pre tých, ktorí hľadajú v EÚ ochranu. Kľúčovým prvkom úspechu tohto typu politik je podľa Záverov z Tampere spolupráca a partnerstvo s tretími (nečlenskými) krajinami.

Predstavitelia Únie upozornili tiež na fakt, že hoci obe politiky sú navzájom prepojené, stále ide o dve rozdielne záležitosti a preto by mali byť riešené samostatne. Má to význam najmä z pohľadu žiadateľov o azyl, ktorí sa ocitnú v situácii skutočne vyžadujúcej medzinárodnú ochranu a ktorí by z tohto dôvodu mali byť podrobení inému postupu, než je to v prípade tzv. ekonomických a teda dobrovoľných migrantov.²³

Rada tiež opätovne potvrdila význam absolútneho rešpektovania práva na získanie azylu a uplatnenie Ženevského dohovoru v znení Newyorského protokolu pri tvorbe spoločného európskeho azylového systému. Zároveň vyzvala na úrychlené dobudovanie systému slúžiaceho na identifikáciu žiadateľov o azyl (tzv. EURODAC) a určila niekoľko zásadných legislatívnych opatrení, ktoré mali byť následne prijaté – požadovala jasné a efektívne určenie štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o udelenie azylu (s odvolaním sa na Dublinský dohovor), spoločný štandard pre spravodlivé a efektívne azylové konanie, minimálne

¹⁹KOVÁČIK, J.: Právo na azyl. Metodicko-pedagogické centrum mesta Bratislavy. Bratislava 2004, s.9

²⁰FERGUSON, SIDORENKO, O.: TheCommonEuropeanAsylumSystem: Background, current state ofaffairs, futuredirection. Haag: T.M.C. Asser Press. 2007. s. 31.

²¹ZACHAROVÁ, E.: Azylová politika Európskej únie. Justičná revue, 57, 2005, č. 6 – 7, s. 897.

²²FERGUSON, SIDORENKO, O.: TheCommonEuropeanAsylumSystem: Background, current state ofaffairs, futuredirection. Haag: T.M.C. Asser Press. 2007. s. 28.

²³§ 10 Záverov zTampere.

spoločné podmienky prijatia žiadateľov o azyl a aproximáciu pravidiel na priznanie postavenia utečenca.²⁴

Na základe § 15 Tamperských záverov by mali definované pravidlá „viest' k spoločnému azylovému konaniu a k priznaniu rovnakého postavenia pre tých, ktorým je priznaný azyl, platný v celej Únii“. Napriek tomu, že chýbalo explicitné ustanovenie, malo sa za to, že osoby, ktorým bude priznané postavenie utečenca, získajú prístup k právam porovnateľný s občanmi EÚ – napríklad budú mať právo na voľný pohyb po území Únie.²⁵

Už v roku 1991 po prijatí Dublinského dohovoru sa štáty dohodli na vytvorení počítačového systému EURODAC, ktorý mal umožniť jednoduchšiu identifikáciu žiadateľov o azyl a ktorý predstavuje významný nástroj spoločnej azylovej a imigračnej politiky štátov EÚ. Právnym základom pre spustenie systému je nariadenie Rady (ES) 2725/2000 z 11. decembra 2000, ktoré sa týka zriadenia systému EURODAC na porovnávanie odtlačkov prstov pre účinné uplatňovanie Dublinského dohovoru.²⁶ Do praxe bol zavedený 15. januára 2003 a predstavuje jedinečnú databázu odtlačkov prstov, navrhnutú výlučne pre potreby európskej azylovej politiky²⁷. Služi na identifikáciu všetkých žiadateľov o azyl vo veku vyššom ako 14 rokov, ktorých odtlačky sa v digitálnej podobe odosielať do centrálnej v Európskej komisii, kde následne dochádza k ich porovnaniu s odtlačkami, ktoré databáza už obsahuje. Cieľom tohto postupu je zistiť, či majú žiadatelia o azyl doklady potrebné na vstup na územie EÚ alebo či už nepožiadali o azyl v niektorom inom členskom štáte a teda na jednej strane zamedziť viacnásobnému podávaniu žiadostí v rôznych štátoch a na druhej nasmerovať skutočných utečencov do štátu, ktorý by sa nimi mal v súlade s Dublinským dohovorom zaoberať. Systém EURODAC zároveň zodpovedá požiadavkám ochrany ľudských práv a občianskych slobôd – aby sa predišlo zneužitiu odtlačkov, ktoré uchádzači o azyl do databázy poskytnú, každý zo zúčastnených štátov vytvoril nezávislý dozorný orgán na monitorovanie spôsobu využitia dát. Na centrálnej úrovni za ochranu dát zodpovedá Európsky dohľad na ochranu dát.²⁸

Prax v relatívne krátkom čase po vstupe Amsterdamskej zmluvy do platnosti ukázala, že zmeny, ktoré priniesla, nepostačujú na to, aby bolo možné Spoločenstvo rozšíriť o nové členské štáty strednej a východnej Európy, navyše, pripravené bolo doposiaľ najrozsiahlejšie rozšírenie o desať štátov, preto bola už v roku 2001 prijatá ďalšia z radu novelizujúcich zmlúv – Zmluva z Nice, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii, zmluvy o založení Európskych spoločenstiev a niektoré súvisiace akty²⁹. Jej hlavnou úlohou bolo nielen zefektívniť rozhodovací proces v rámci Únie, ale najmä prispôbiť jej inštitucionálnu štruktúru tak, aby zodpovedala podstatne vyššiemu počtu zástupcov členských štátov, miliónovému počtu nových občanov Únie a zároveň posilnila akcieschopnosť a konkurencieschopnosť Únie. Zmluva z Nice priniesla do Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva značné zmeny a to aj do hlavy, týkajúcej sa vízovej, azylovej a prisťahovaleckej politiky.³⁰

²⁴FERGUSON, SIDORENKO, O.: TheCommonEuropeanAsylumSystem: Background, current state ofaffairs, futuredirection. Haag: T.M.C. Asser Press. 2007. s. 29.

²⁵§ 18 Záverov z Tampere.

²⁶ http://www.minv.sk/?erf_vyzva&subor=28331 (11.04.2011)

²⁷Na systéme EURODAC sa nepodieľa Dánsko a naopak, zúčastňujú sa ho Nórsko a Island ako nečlenské štáty EÚ. Databáza neobsahuje žiadne dodatočné osobné údaje a slúži výlučne pre potrebu podpory azylových postupov.

²⁸http://ec.europa.eu/justice_home/key_issues/eurodac/eurodac_20_09_04_sk.pdf (11.04.2011)

²⁹Zmluva z Nice nadobudla platnosť 1. februára 2003.

³⁰ <http://www.kiss.sk/428/eu/euaes.doc> (11.04.2011)

4 Dublin II.

V roku 2003 bolo prijaté nariadenie Rady 343/2003/ES ustanovujúce kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny v jednom z členských štátov, ktoré je známejšie ako Dublin II. Ide o dokument, ktorý nahrádza už spomenutý Dublinský dohovor z roku 1990 a zaoberá sa rovnako problematikou určenia štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl v tzv. Dublinskej oblasti. Do tejto oblasti, ktorá je odlišná od priestoru Európskej únie, patrí Rakúsko, Belgicko, Cyprus, Česká republika, Estónsko, Fínsko, Francúzsko, Nemecko, Grécko, Maďarsko, Island, Írsko, Taliansko, Litva, Lotyšsko, Luxemburg, Malta, Holandsko, Nórsko, Poľsko, Portugalsko, Španielsko, Veľká Británia a Severné Írsko, Slovinsko, Švédsko a Slovenská republika. Dánsko sa na tomto systéme, aj napriek tomu, že je členským štátom EÚ nepodieľa a Nórsko a Island naopak – spolupracujú, aj keď členmi nie sú.³¹ Je potrebné zdôrazniť, že Dublinský dohovor nebol právnym nástrojom ani Európskeho spoločenstva, ani Európskej únie, ale šlo o zmluvu uzatvoreného typu.

V roku 2003 nadobudla platnosť tiež smernica Rady ES č.9/2003, ktorou sa ustanovujú minimálne normy pre prijímanie žiadateľov o azyl, ktorá vďaka vysokej miere diskrecie v praxi spôsobila, že na úrovni jednotlivých štátov zostali vo viacerých oblastiach značné rozdiely, či už sa to týkalo prístupu žiadateľov o azyl na pracovný trh alebo poskytovania zdravotnej starostlivosti.³² Problém predstavuje často napríklad neschopnosť osôb, ktoré sú odkázané na medzinárodnú pomoc, preukázať svoju kvalifikáciu prostredníctvom diplomov a osvedčení z krajiny pôvodu, takže by sa mala venovať primeraná pozornosť zisteniu ich skúseností, zručností a potenciálu.³³

V nariadení Rady 343/2003/ES zástupcovia členských štátov označili spoločnú azylovú politiku a spoločný európsky azylový systém za neoddeliteľnú súčasť cieľa Európskej únie, ktorým je postupné vytváranie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti otvorenej pre všetkých, ktorých okolnosti donútia hľadať ochranu na území EÚ.³⁴ Pri aplikácii nariadenia sa uplatňuje princíp subsidiarity a proporcionality v zmysle zakladajúcich zmlúv.

Nariadenie³⁵ sa odvoláva na Závery z Tampere, v ktorých sa štáty dohodli na potrebe prijatia jasnej a zrozumiteľnej metódy na určenie štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl, pričom táto metóda by mala byť založená na objektívnych a spravodlivých kritériách tak pre členské štáty, ako aj pre dotknuté osoby. Hlavnou úlohou nariadenia, prijatého v nadväznosti na Dublinský dohovor a nariadenia Rady o systéme EURODAC, bolo okrem zabezpečenia kontinuity prostredníctvom obojstranných dojednaní zlepšenie komunikácie medzi príslušnými zložkami členských štátov, skrátenie lehôt konaní a zjednodušenie celého administratívneho procesu súvisiaceho s realizáciou práva na poskytnutie azylu podľa článku 18 Charty základných práv EÚ.³⁶

Na základe prijatej právnej úpravy sú členské štáty povinné navzájom spolupracovať aj v oblasti vzájomnej výmeny informácií o žiadateľoch o azyl, pričom je nevyhnutné, aby pri tejto výmene rešpektovali a chránili základné práva a slobody dotknutých osôb a v každom prípade predišli zneužitiu údajov.³⁷ V rámci prechodných a záverečných ustanovení sa v nariadení nachádza upozornenie na fakt, že v prípade Francúzska sa vzťahuje len na jeho európske územie.

³¹http://www.asylumlaw.org/firstaid/dublin_ii/ (11.04.2011)

³²ZACHAROVÁ, E.: Európska migračná sieť. Justičná revue, 60, 2008, č. 8 - 9, s. 1282.

³³ZACHAROVÁ, E.: Európska migračná sieť. Justičná revue, 60, 2008, č. 8 - 9, s. 1284.

³⁴Ods. 1 nariadenia Rady 343/2003/ES.

³⁵Nariadenie je všeobecne záväzná a priamo aplikovateľná v členských štátoch, bez potreby transpozície.

³⁶Ods. 9 a ods. 15 nariadenia Rady 343/2003/ES.

³⁷Kap. VI. (Administratívna spolupráca) nariadenia Rady 343/2003/ES.

5 Haagsky program

Prvým viacročným politickým rámcem pre oblasť spravodlivosti a vnútorných vecí bol spomínaný rámec ustanovený na zasadnutí Európskej rady v Tampere v roku 1999. Nasledujúce roky boli okrem iného poznačené aj rastúcim migračným tlakom na hranice Únie.

Po niekoľkoročnom úsilí sa 1. mája 2004 začala druhá etapa budovania spoločnej európskej azylovej a imigračnej politiky a spoločného azylového systému, za ktorej cieľ bolo označené zriadenie spoločného azylového postupu a jednotného štatútu pre tie osoby, ktorým bol udelený azyl a doplnková ochrana.³⁸ Vzhľadom na podstatu azylovej a imigračnej politiky ako takej bolo za účelom jednotného výkladu a aplikácie právnych aktov a realizácie administratívnych postupov potrebné okrem iného definovať pojem „utečenec“, nakoľko v oblasti udeľovania azylu a priznávania určitých práv je tento pojem v istom zmysle kľúčový. V apríli 2004 bola preto prijatá smernica Rady o minimálnych ustanoveniach pre oprávnenie a postavenie štátnych príslušníkov tretej krajiny alebo osôb bez štátneho občianstva ako utečencov alebo osôb, ktoré inak potrebujú medzinárodnú ochranu, a obsah poskytovanej ochrany.³⁹

Haagsky program, prijatý na pôde Rady v roku 2004, sa zaoberá otázkou azylu a imigrácie v časti s názvom „Posilňovanie slobody“ (tretia kapitola „Osobitné usmernenia“). Za hlavný cieľ druhej etapy vytvárania spoločného európskeho azylového systému bolo označené zriadenie spoločného azylového postupu a jednotného štatútu pre osoby, ktoré získali azyl.⁴⁰ Súčasťou druhej etapy by malo byť aj dôsledné zhodnotenie právnych nástrojov prijatých v rámci prvej etapy v takom časovom horizonte, aby mohli byť opatrenia spadajúce do druhej etapy v nadväznosti na výsledky hodnotenia prijaté do konca roku 2010. Na území členských štátov majú byť vytvorené zodpovedajúce inštitúcie a orgány, zodpovedné za uplatňovanie jednotného postupu. Jednomyseľne sa dohodlo, že opatrenia v oblasti spoločnej európskej azylovej politiky budú prijímané na základe hlasovania kvalifikovanou väčšinou v rámci spolurozhodovacieho postupu, pričom právo legislatívnej iniciatívy prináleží Európskej komisii.⁴¹

Haagsky program ďalej vyzdvihol vytvorenie Európskeho fondu pre utečencov na roky 2005 – 2010⁴² za účelom vykonávania spoločnej azylovej politiky, založenej na solidarite medzi členskými štátmi. Európsky fond pre utečencov na spomínané päťročné obdobie bol zriadený na základe Rozhodnutia Rady z 2. decembra 2004⁴³. Pri jeho vzniku Únia vychádzala zo skúseností získaných z predošlého obdobia 2000 až 2004, kedy bol tento Fond vytvorený po prvýkrát, pričom jeho úlohou bolo podporovať vyvážené úsilie medzi členskými štátmi pri prijímaní a znášaní následkov prijímania utečencov a vysídlených osôb.⁴⁴

Európsky fond pre utečencov poskytoval podporu činnosti, na ktorej sa zúčastňovali orgány dvoch alebo viacerých členských štátov a činnosť v záujme Spoločenstva v tejto oblasti, pričom sa mali podnecovať výmeny medzi členskými štátmi s cieľom určiť a podporiť najúčinnšie postupy.⁴⁵ Na spolufinancovaní sa určitou mierou podieľali aj členské štáty

³⁸ZACHAROVÁ, E.: Európska migračná sieť. *Justičná revue*, 60, 2008, č. 8 - 9, s. 1288.

³⁹<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0083:EN:HTML> (10.4.2011)

⁴⁰<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:053:0001:0014:SK:PDF> (10.04.2011)

⁴¹http://www.migrationeducation.org/fileadmin/uploads/European_Asylum.pdf (10.04.2011). V tom čase sa ešte neuplatňoval riadny legislatívny postup v zmysle Lisabonskej zmluvy.

⁴²Prvá etapa tohto fondu bola realizovaná v rokoch 2000 až 2004.

⁴³2004/904/ES Rozhodnutie Rady z 2. decembra 2004 o zriadení Európskeho fondu pre utečencov na obdobie 2005 – 2010 (dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004D0904:SK:NOT>)

⁴⁴Ods. 2 Rozhodnutia Rady 2004/904/ES.

⁴⁵Ods. 9 Rozhodnutia Rady 2004/904/ES.

prostredníctvom dvoch viacročných programov a jedného ročného pracovného programu.⁴⁶ Fond svoju činnosť ukončil k 31.12.2010 a na jeho činnosť bola vyčlenená suma 114 miliónov eur.⁴⁷

V Haagskom programe možno nájsť aj výzvu adresovanú Rade a Komisii na vytvorenie štruktúr zahŕňajúcich vnútroštátne azylové služby členských štátov, ktoré by sa po vytvorení spoločného azylového systému transformovali na európsky úrad na podporu všetkých foriem spolupráce medzi členskými štátmi, týkajúcej sa spoločného európskeho azylového systému. Program ďalej vyzdvihuje úlohu legálnej migrácie, ktorá zohráva dôležitú úlohu v oblasti realizácie Lisabonskej stratégie, keďže významnou mierou prispieva k budovaniu európskej znalostnej ekonomiky.⁴⁸

6 Lisabonská zmluva

V nasledujúcich rokoch prebiehala v oblasti azylu a imigrácie realizácia činností obsiahnutých v spomínaných dokumentoch a Únia ako celok sa pripravovala na prijatie zmluvy ústavného charakteru. Tento proces však stroskotal na referendách vo Francúzsku a Holandsku a bolo potrebné nájsť nové riešenie, keďže bolo zrejmé, že spolok dvadsiatich siedmich štátov nemôže ďalej fungovať na pravidlách, ktoré boli vytvárané pôvodne pre európsku päťnástku.

V oblasti azylu bola 6. júna 2007 zverejnená Zelená kniha o budúcnosti spoločného európskeho azylového systému, ktorá zdôrazňovala predovšetkým potrebu a dôležitosť prijatia integrovaného a rozumného prístupu k otázkam azylu a vyzývala na zlepšenie všetkých aspektov azylového procesu. V nadväznosti na ňu bol 17. júna 2008 prijatý Politický plán týkajúci sa azylu⁴⁹, ktorý definuje kroky a opatrenia, ktoré by mali byť vykonané s cieľom úspešného zavŕšenia druhej etapy budovania spoločného európskeho azylového systému. Keďže v čase jeho vytvárania bolo ešte ťažké odhadnúť, kedy nadobudne platnosť Lisabonská zmluva, plán počítal aj s posunom predpokladaného termínu ukončenia celého procesu z roku 2010 na rok 2012.

Plán ďalej podrobnejšie definuje ciele, prepracované na základe výsledkov dosiahnutých v prvej etape, pričom okrem iného opätovne kladie dôraz na jednotný postup z dôvodu zabezpečenia efektivity, rýchlosti, kvality a transparentnosti rozhodnutí, na praktickú spoluprácu, solidaritu a spoločnú zodpovednosť. Upozorňuje aj na prepojenie azylu a imigrácie s ďalšími politikami, na ktoré má nepopierateľný vplyv na potrebu zvýšenej ochrany vybraných kategórií osôb, akými sú deti, ženy a osoby, ktoré boli obeťami perzekúcie v domovskom štáte.

Prvého decembra 2009 nadobudla po dlhom a problematickom ratifikačnom procese platnosť Lisabonská zmluva⁵⁰, ktorá v niektorých oblastiach zásadne mení smerovanie Európskej únie, nakoľko z hľadiska počtu členských štátov boli rozhodovacie procesy a doterajší inštitucionálny rámec dlhodobou neudržateľné. Zmeny, ktoré prináša do práva EÚ sa dotkli aj oblasti azylovej a imigračnej politiky.

⁴⁶Ods. 12 Rozhodnutia Rady 2004/904/ES.

⁴⁷Čl. 2 ods. 1 Rozhodnutia Rady 2004/904/ES.

⁴⁸<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:053:0001:0014:SK:PDF> (11.04.2011)

⁴⁹Dostupný na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0360:FIN:EN:PDF> (13.04.2011)

⁵⁰Lisabonská zmluva (Zmluva o Európskej únii a Zmluva o fungovaní Európskej únie) ako reformná zmluva nemá ústavný charakter a nenahrádza všetky doterajšie zakladajúce zmluvy, ako to bolo pôvodne zamýšľané pri Zmluve o Ústave pre Európu, ktorá bola odmietnutá práve z dôvodu obáv, aby nevznikol európsky „superštát“.

Počas francúzskeho predsedníctva Rady v roku 2008 bol prijatý Európsky pakt o azyle a imigrácii, ktorý mal definovať ďalšie smerovanie vývoja politik v týchto oblastiach. Obsahuje päť hlavných cieľov:

1. organizovať legálnu imigráciu zároveň s uvedomovaním si priorít a so zreteľom na určité možnosti umiestnenia žiadateľov o azyl v každom z členských štátov a posilňovať integráciu;
2. bojovať proti nelegálnej imigrácii prostredníctvom zabezpečovania návratu ilegálnych migrantov do krajiny pôvodu;
3. posilňovať efektivitu kontrol na vonkajších hraniciach EÚ;
4. vybudovať „Európu azylu“ prostredníctvom zabezpečenia výmeny informácií a do roku 2012 vytvoriť plne funkčný spoločný európsky azylový systém v spolupráci s Úradom vysokého komisára pre utečencov;
5. vytvoriť globálne partnerstvo s krajinami pôvodu a tranzitnými krajinami za účelom posilnenie súčinnosti v oblasti imigrácie a rozvoja.⁵¹

Tieto požiadavky sa premietli aj do textu Lisabonskej zmluvy.

Azylové právo a imigračná politika sú upravené v druhej kapitole piatej Hlavy („*Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti*“) Zmluvy o fungovaní Európskej únie v znení Lisabonskej zmluvy pod názvom „*Politiky vzťahujúce sa na hraničné kontroly, azyl a prisťahovalectvo*“. Budovanie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v súčasnosti spadá medzi spoločné právomoci Únie a členských štátov. Celá problematika je rozpracovaná v štyroch článkoch, z čoho je zrejmé, že reformná zmluva definuje základný právny rámec, z ktorého je potrebné vychádzať pri prijímaní ďalších právnych aktov, ale nezaoberá sa touto témou v celej jej šírke.

Článok 78 ZFEÚ znie nasledovne:

- „1. Únia tvorí spoločnú politiku v oblasti azylu, doplnkovej ochrany a dočasnej ochrany s cieľom poskytnúť zodpovedajúce právne postavenie každému štátnemu príslušníkovi tretej krajiny, ktorý potrebuje medzinárodnú ochranu, a zabezpečiť súlad so zásadou *non-refoulement*. Táto politika musí byť v súlade so Ženevským dohovorom z 28. júla 1951 a Protokolom z 31. januára 1967 týkajúcimi sa právneho postavenia utečencov, ako aj inými príslušnými zmluvami.
2. Na účely odseku 1 Európsky parlament a Rada v súlade s riadnym legislatívnym postupom prijímú opatrenia týkajúce sa spoločného európskeho azylového systému, ktorý zahŕňa:
- a) jednotný štatút azylu pre štátnych príslušníkov tretích krajín platný v celej Únii;
 - b) jednotný štatút doplnkovej ochrany pre štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí bez toho, aby získali európsky azyl, potrebujú medzinárodnú ochranu;
 - c) spoločný systém dočasnej ochrany pre odídencov v prípade hromadného prílevu;
 - d) spoločné postupy udeľovania a odnímania jednotného štatútu azylu alebo doplnkovej ochrany;
 - e) kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu príslušného pre posúdenie žiadosti o azyl alebo o doplnkovú ochranu;
 - f) normy týkajúce sa podmienok prijímania žiadateľov o udelenie azylu alebo o poskytnutie doplnkovej ochrany;
 - g) partnerstvo a spoluprácu s tretími krajinami na účely riadenia prílevov žiadateľov o udelenie azylu alebo o poskytnutie doplnkovej alebo dočasnej ochrany.
3. Ak sa jeden alebo viac členských štátov ocitne v núdzovej situácii v dôsledku náhleho prílevu štátnych príslušníkov tretích krajín, môže Rada na návrh Komisie prijať dočasné opatrenia v prospech dotknutého, respektíve dotknutých členských štátov.“⁵²

Možno povedať, že text zmluvy vychádza primárne zo znenia už existujúcich dokumentov v tejto oblasti – Dublinského dohovoru, Dublinu II., smerníc a pod., pričom naznačuje ich

⁵¹<http://www.cimade.org/uploads/File/admin/SYNTHSE%2011%20juillet.pdf> (13.04.2011)

⁵²http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_sk.htm (10.04.2011)

d'alší rozvoj a prehĺbenie. Zároveň zakotvuje do rozhodovacieho procesu v otázkach azylu a víz riadny legislatívny postup, ktorý predstavuje jednu z noviniiek, zavedených Lisabonskou zmluvou a uplatňovanie zásady solidarity a spravodlivého rozdelenia zodpovednosti medzi členskými štátmi vrátane finančných dôsledkov.

Rovnako riadny legislatívny postup bude uplatňovaný aj v oblasti imigračnej politiky, kde na základe článku 79 ods. 2 písm. a) až d) ZFEÚ budú spoločne Rada a Európsky parlament prijímať opatrenia súvisiace s „*podmienkami vstupu a pobytu, ako aj normy týkajúce sa udeľovania dlhodobých víz a povolení na dlhodobý pobyt členskými štátmi vrátane tých, ktoré sú udeľované na účely zlúčenia rodiny, ďalej s vymedzením práv štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa oprávnené zdržiavajú v členskom štáte, vrátane podmienok, ktorými sa spravuje sloboda pohybu a pobytu v iných členských štátoch, nelegálnym prisťahovalectvom a neoprávneným pobytom vrátane odsunu a repatriácie osôb, ktoré sa zdržiavajú na území štátu neoprávnené a napokon s bojom proti obchodovaniu s ľuďmi, najmä so ženami a deťmi*“.

Únia je oprávnená uzatvárať readmisné dohody s tretími krajinami a Rada spolu s Európskym parlamentom môžu „*v súlade s riadnym legislatívnym postupom ustanoviť opatrenia na povzbudzovanie a podporu činnosti členských štátov s cieľom presadzovať integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa oprávnené zdržiavajú na ich územiach, pričom je vylúčená akákoľvek harmonizácia zákonov a iných právnych predpisov členských štátov*“.⁵³ Týmto však členské štáty nestrácajú právo určiť prípustný počet osôb, ktoré prichádzajú na ich územie s cieľom zamestnať sa, prípadne pôsobiť ako samostatne zárobkovo činné osoby.⁵⁴

Po nástupe švedského predsedníctva v druhej polovici roka 2009 sa okamžite začali rokovania o tzv. Štokholmskom programe pre oblasť spravodlivosti a vnútorných záležitostí, ktorý mal nahradiť Haagsky program na roky 2009 až 2014. Švédii sa netajili svojou ambíciou posunúť budovanie celého systému ďalej, proti ich iniciatíve však stáli štáty, v ktorých vládnu stredo-pravé sily, známe svojím nekompromisným postojom v týchto otázkach. Južné štáty ako Malta a Taliansko volali po väčšej angažovanosti štátov zo severu.⁵⁵

Štokholmský program v novembri 2009 s viacerými výhradami schválil Európsky parlament a následne ho na decembrovom summite schválila aj Európska rada. V časti týkajúcej sa imigrácie a azylu program zdôrazňuje, že jedným z kľúčových cieľov politiky EÚ zostáva rozvoj komplexnej migračnej politiky, uplatňujúcej princíp zodpovednosti a solidarity a založenej na Európskom pakte o prisťahovalectve a azyle. Zároveň definitívne posúva termín dokončenia spoločného európskeho azylového systému na rok 2012. Upozorňuje tiež na význam boja proti nelegálnej imigrácii, vzhľadom na stúpajúci tlak na vonkajších hraniciach EÚ.⁵⁶

Jedným z cieľov postupného zavádzania spoločnej politiky v oblasti azylu a imigrácie bolo aj definovanie prísnejších podmienok pre udelenie azylu v členských krajinách EÚ, keďže existujúce opatrenia naznačovali, že nedokážu úplne zabrániť nežiaducim javom súvisiacim s migráciou. Nielen Európa, ale aj ostatné rozvinuté krajiny však aj naďalej bojujú s obchodovaním s ľuďmi, zložitou integráciou utečencov, s nelegálnym pobytom a nelegálnym zamestnávaním cudzincov, ale aj so xenofóbiou, intoleranciou a diskrimináciou týchto osôb zo strany domácich obyvateľov v cieľovej krajine.⁵⁷

⁵³Čl. 79 ods. 4 ZFEÚ.

⁵⁴http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_sk.htm (10.04.2011)

⁵⁵<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/svedsko-mas-sen---spolocnu-azylovu-politiku-013018> (11.04.2011)

⁵⁶<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/09/6&format=HTML&aged=0&language=SK&guiLanguage=en> (09.04.2011)

⁵⁷http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcefb50bfa263ef/BDivinsky_Vybraneproblemyzahranicnejmi-gracievSR.pdf (11.04.2011)

Migrácia a jej dôsledky predstavujú v súčasnosti jednu zo základných civilizačných výziev. Podľa prieskumov Organizácie Spojených národov tvoria utečenci takmer 3% svetovej populácie, pričom až 60% z nich žije v rozvinutých krajinách, z toho 1/5 v krajinách EÚ. Ich prílev nepoľavuje, skôr sa stáva dynamickejšim.⁵⁸

To, že riešenie otázky azylového práva EÚ je vysoko aktuálnou otázkou navyše zdôrazňuje aj čoraz horší demografický vývoj v európskych štátoch, ktorým hrozí, že v priebehu pár rokov prudko poklesne počet osôb v produktívnom veku. Prijímanie prisťahovalcov a ich úspešná integrácia do spoločností v členských krajinách EÚ ponúka jedno z možných riešení tejto problematiky. Na druhej strane si však vyžaduje značnú pozornosť vlád členských štátov, nakoľko uskutočňovanie efektívnej a funkčnej azylovej politiky prepokladá existenciu primeranej inštitucionálnej základne a zodpovedajúceho personálneho obsadenia.

Základy európskeho azylového systému stoja de facto na dokumentoch prijatých mimo rámca EÚ. Až v 90. rokoch 20. storočia bola Únia schopná dosiahnuť konsenzus, ktorý jej umožnil začať realizovať jej vlastné predstavy o budúcej podobe európskeho azylového konania.

Do oblasti azylu bolo zavedené hlasovanie kvalifikovanou väčšinou namiesto jednomyseľnosti a rozhodovanie riadnym legislatívnym postupom namiesto niekdajšej konzultácie Európskeho parlamentu, čo je dostatočným odrazom postavenia Únie v týchto otázkach. Stále však zostávajú problémy, ktoré si vyžadujú kvalifikované a efektívne riešenia. Reálne hodnotenie budovania spoločnej politiky v oblasti azylu a imigrácie bude uskutočniteľné po roku 2012, kedy sa ukáže, či boli skutočne dosiahnuté ciele a naplnené priority, ktoré si v tejto oblasti Únia vytýčila, alebo bude potrebné tento plán, ktorý možno bezpochýb označiť za dlhodobý, revidovať a pokračovať v jeho vytváraní naďalej.

Zoznam použitej literatúry

1. Amsterdamská zmluva, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii, zmluvy o založení Európskych spoločenstiev a niektoré súvisiace akty, podpísaná 2. októbra 1997.
2. BALÁŽ, C.: Súčasný migračný pohyb v kontexte Európskej únie a ich vzťah k Slovenskej republike. In: Parlamentný kuriér, roč. XVII., č. CLXXI (2009), s. 63.
3. FERGUSON, SIDORENKO, O.: TheCommonEuropeanAsylumSystem: Background, current state of affairs, future direction. Haag: T.M.C. Asser Press. 2007.
4. KOVÁČIK, J.: Právo na azyl. Metodicko-pedagogické centrum mesta Bratislavy. Bratislava 2004, s. 7
5. Nariadenia Rady 343/2003/ES.
6. TICHÝ, A. a kol.: Európske právo. Praha, C.H. Beck, 1999
7. ZACHAROVÁ, E.: Azylová politika Európskej únie. Justičná revue, 57, 2005, č. 6 – 7, s. 896.
8. ZACHAROVÁ, E.: Európska migračná sieť. Justičná revue, 60, 2008, č. 8 - 9, s. 1288.
9. Závery z Tampere.
10. Zmluva o Európskej únii a Zmluva o fungovaní Európskej únie (dostupné na: http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_sk.htm (10.04.2011)
11. http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/BDivinsky_VybraneproblemyzahranicnejmigracievSR.pdf (11.04.2011)
12. http://www.asylumlaw.org/firstaid/dublin_ii/ (11.04.2011)
13. <http://www.cimade.org/uploads/File/admin/SYNTHSE%2011%20juillet.pdf> (13.04.2011)

⁵⁸http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/BDivinsky_VybraneproblemyzahranicnejmigracievSR.pdf (11.04.2011)

14. http://ec.europa.eu/justice_home/key_issues/eurodac/eurodac_20_09_04_sk.pdf
(11.04.2011)
15. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/09/6&format=HTML&aged=0&language=SK&guiLanguage=en> (09.04.2011)
16. <http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/svedsko-mas-sen---spolocnu-azylovu-politiku-013018> (11.04.2011)
17. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0083:EN:HTML>
(10.4.2011)
18. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004D0904:SK:NOT>
(11.04.2011)
19. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0360:FIN:EN:PDF>
(13.04.2011)
20. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:053:0001:0014:SK:PDF>
(10.04.2011)
21. <http://www.kiss.sk/428/eu/euaes.doc> (11.04.2011)
22. http://www.migrationeducation.org/fileadmin/uploads/European_Asylum.pdf
(10.04.2011)
23. http://www.minv.sk/?erf_vyzva&subor=28331 (11.04.2011)
24. <http://www.vasaeuropa.sk/index.php?i=2523> (10.04.2011)

Kontakt:

PhDr. Barbara Pavlíková

Katedra manažmentu kultúry a turizmu
Filozofická fakulta – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Slovenská republika
barbarapavlikova@gmail.com

ENVIRONMENTÁLNA MIGRÁCIA

Abstrakt

Cieľom tejto práce je poukázať a upriamiť pozornosť ako odbornej tak i laickej verejnosti na neustále sa zvyšujúci počet environmentálnych migrantov. Environmentálni migranti sú ľudia, ktorí sú prinútení opustiť svoje domovy kvôli ťažkému znečisteniu životného prostredia alebo prírodnej katastrofe, ktorá spôsobila, že ich domovy sa stali nevhodné na obývanie.

Títo ľudia sa môžu spoľahnúť jedine na dobrovoľnú pomoc ľudí a rôznych organizácií ako sú Organizácia Spojených národov, IPCC (Medzivládny panel klimatických zmien) , UNHCR (Agentúra spojených národov pre utečencov) a mnohé ďalšie, ktorá však nie je vymáhateľná a keďže je to pomoc čisto dobrovoľná, sú jej finančné zdroje značne obmedzené.

IPCC odhaduje, že do roku 2050 bude na svete okolo 150 miliónov environmentálnych utečencov. Napriek skutočnosti, že momentálne existuje hrozba, že milióny ľudí sa stanú environmentálnymi utečencami, neexistuje žiaden medzinárodný zákon, ktorý by chránil ich práva. Uzákonenie takéhoto zákona by bolo prvým krokom, ako riešiť pomoc týmto ľuďom.

Kľúčové slová: Environmentálni migranti/ utečenci, IPCC - The Intergovernmental Panel on Climate Change, OSN – Organizácia spojených národov, Kjótsky protokol

Abstract

The aim of this paper is to point out and bring the attention of general public and professionals to the always rising number of environmental migrants.

Environmental migrants are people, who were forced to leave their homes, due to heavy degradation of the environment or natural disaster, which made their homes unsuitable for further life.

These people have to rely on voluntary help of people and different organizations such as United Nations, IPCC(The Intergovernmental Panel on Climate Change) ,UNHCR (United Nations Refugee Agency) and many others, which is not demandable and is due to the fact that it's based on voluntariness also limited in terms of financial aid.

The IPCC estimates that there will be 150 million environmental refugees by 2050. In spite of millions in danger of becoming refugees, at present there is no international law to protect their rights. Having such a law would be the first step to help these people.

1 Úvod

Počet environmentálnych migrantov presiahol v poslednom desaťročí počet ľudí migrujúcich z dôvodu vojny, civilného konfliktu či prenasledovania. Problematika environmentálnych migrantov sa stáva čoraz viac viditeľná pre verejnosť keďže nanešťastie klimatické zmeny a prírodné katastrofy ovplyvňujú nás všetkých.

11. Marec 2011 kedy Japonsko zasiahlo ničivé tsunami a následný výbuch jadrového reaktora vo Fukušime ovplyvní životy nielen obyvateľov Japonska, ale životy a taktiež ekonomiky štátov, ktorých výroba bola prepojená s Japonskom.¹

Zemetrasenie a následné tsunami zabili viac ako 1000 ľudí. Približne 200 000 ľudí bolo evakuovaných zo zasiahnutej zóny.²

Podľa dostupných dát sú to najmä rozvojové krajiny, ktoré trpia a sú zasiahnuté klimatickými zmenami a prírodnými katastrofami. Neutíchajúce suchá v Somálsku.³ Nedostatok vlhky, hrozba záplav v pobrežných oblastiach, rýchle šírenie sa chorôb a mnohým ďalším hrozbám čelí Afrika, ale aj iné rozvojové krajiny.⁴

Hlavná skupina ľudí, ktorá sa musí vysporiadať s postupným znečistením životného prostredia sú chudobní a sociálne zraniteľní ľudia, ktorí sa s takýmito zmenami len ťažko vysporiadajú bez pomoci iných. Ich situácia je o to komplikovanejšia, že majú malé takmer žiadne finančné prostriedky, ktoré by im pomohli pri presídlení. Migrácia týchto ľudí sa deje najmä vo vnútri hraníc ich štátu a na novom mieste sa musia spoľahnúť na cudziu pomoc.

Dnes existuje mnoho vládnych aj mimovládnych organizácií a skupín dobrovoľníkov, ktorí sa starajú o ľudí migrujúcich z dôvodu environmentálnych. Nanešťastie však neexistuje žiaden zákon, ktorý by takýmto migrantom prisúdil štatút utečencov. Ešte stále nie je dôvod migrácie ako následok znečistenia prostredia či prírodnej katastrofy uznaný ako výhradný dôvod migrácie a preto títo ľudia nespádajú do definície utečenca definovanou Ženevskou konvenciou z roku 1951.

Títo ľudia sú odkázaní na dobrovoľnú pomoc ostatných avšak takáto pomoc nie je vymáhateľná. O to ťažšie je hľadanie riešenia ich situácie.

2 Kto sú environmentálni migranti?

Environmentálni migranti alebo často nazývaní aj "environmentálni utečenci"⁵ sú ľudia, ktorí musia opustiť svoje domovy kvôli postupnému zhoršovaniu životného prostredia alebo extrémnym zmenám životného prostredia, a môže sa tak stať buď na kratší alebo dlhší čas.

Keďže samotný pojem utečenec nezahŕňa v sebe pojem utečenca z dôvodu environmentálnych je vhodnejšie nazývať takýchto ľudí environmentálni migrant ako je to definované Medzinárodnou organizáciou pre migráciu (IOM International Organization for Migration), ktorá hovorí: "Environmentálni migranti sú osoby alebo skupina ľudí, ktorí z dôvodu náhlych alebo postupných zmien v životnom prostredí, ktoré priamo ovplyvňuje ich životy alebo životné podmienky, sú donútení alebo dobrovoľne opustia svoje domovy buď dočasne alebo natrvalo a to buď v rámci ich teritória alebo do zahraničia."⁶

¹ Obrovská vlna tsunami, ktorá 11. marca 2011 vážne poškodila japonskú jadrovú elektrárňu Fukušima, merala najmenej 14 metrov. Vlna poškodila chladiaci systém reaktorov elektrárne Fukušima 1, ktoré sa začali prehrievať. Po viacerých výbuchoch vodíka a poškodení ochranných plášťov reaktorov začali do ovzdušia unikať nebezpečné rádioaktívne látky. Po výbuchoch reaktora sa rádioaktivita dostala do ovzdušia a kontaminovala zdroje štyroch japonských prefektúr. Mnoho krajín zastavilo dovoz potravín zo severného Japonska.

(<http://www.webnoviny.sk/svet/japonska-vlada-rozsirila-evakuacnu/350662-clanok.html>)

² Japan earthquake: Explosion at Fukushima, [cit. 2011-04-15],

(<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12720219>)

³ Somalia appeal for 2.4m people 'in crisis', [cit. 2011-05-20]

(<http://oneworldgroup.org/2011/05/13/somalia-appeal-for-24m-people-in-crisis/>)

⁴ Africa Partnership Forum: Climate change and Africa, Germany, May 2007, [cit. 2011-04-15]

(<http://www.africapartnershipforum.org/dataoecd/57/7/38897900.pdf>)

⁵ Pojmy ako "environmentálni utečenci" alebo "utečenci klimatických zmien" nemajú žiadny právny základ v medzinárodnom utečeneckom práve. Existuje narastajúci konsenzus medzi rôznymi agentúrami, zahrňujúc aj UNHCR, že by sa daný názov nemal používať. Tieto názvy sú zavádzajúce a môžu potencionálne podkopávať medzinárodný právny režim na ochranu utečencov.

⁶ Migration, Climate Change and environmental migration: Definitional Issues, [cit. 2011-04-10]

Stať sa to môže, či už z dôvodu znečistenia prostredia, ktoré ich obklopuje, prírodných katastrof, vojen, priemyselného znečistenia, znečistenia ľuďmi samotnými, dôvody prečo ľudia musia opustiť svoje domovy, či už na kratšie alebo dlhšie obdobie. V prípade prírodných katastrof je veľmi ťažké ak nie takmer nemožné predpokladať vopred dané nešťastie a stať sa môže v ktorejkoľvek časti sveta. Postupné znečisťovanie životného prostredia sa deje najmä vo vyspelých krajinách, ktoré sú priemyselne založené, nesmieme tiež zanedbať počet ľudí žijúci vo veľkomestách, kde sa zvyšujúcim počtom obyvateľov rovnomerne zvyšuje aj znečistenie životného prostredia.

Správa OSN preto vážne varuje: „Žijeme vysoko nad našimi možnosťami.“ Ľudstvo je dnes tak veľké, že „množstvo zdrojov potrebných na jeho udržanie presahuje množstvo, ktoré je k dispozícii“. Podľa Správy o stope národov 2005 (stopa v zmysle vplyvu človeka na životné prostredie, vyjadreného v ploche zeme potrebnej na udržanie jeho súčasnej životnej úrovne) je stopa 21,5 hektárov na človeka, zatiaľ čo biologická kapacita zeme je priemerne 15,7 hektára. To vedie k environmentálnej degradácii a ničeniu prírody.⁷

Správa uzatvára, že „zatiaľ čo od vlád sa očakáva líderstvo, ostatní aktéri sú rovnako dôležití pre zaistenie úspechu pri udržateľnom rozvoji. Ak máme dosiahnuť rýchly pokrok, kľúčové sú zásadné zmeny v sociálnych a ekonomických štruktúrach, vrátane zmien životného štýlu.“

Najviac postihnutí sú ľudia v chudobných rozvojových krajinách, kde v prípade akejkoľvek katastrofy nemajú oni. Deje sa to hlavne vo veľmi chudobných ekonomických podmienkach, kedy zostávajú ľudia odkázaní na dobrovoľnú pomoc druhých alebo humanitárnych organizácií.

Pojem utečenca bol zadefinovaný Ženevskou konvenciou v roku 1951, ktorá hovorí „každú osobu, ktorá sa následkom oprávnenej obavy pred prenasledovaním z dôvodov rasových, náboženských, národnostných, príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo i zastávania určitých politických názorov ocitne mimo svojej krajiny a nie je schopná prijať, alebo vzhľadom k uvedeným obavám odmieta prijať ochranu svojej vlasti. To isté platí pre osobu bez štátnej príslušnosti nachádzajúcu sa mimo krajiny svojho doterajšieho pobytu a ktorá sa vzhľadom k uvedeným obavám do nej nechce alebo nemôže vrátiť“⁸. Vzhľadom k tejto definícii environmentálni migrant nespĺňajú ani jedno z vymenovaných kritérií v definícii a tak nie je možné im priradiť štatút utečenca ani chrániť ich akýmkoľvek existujúcim právnym predpisom.

Taktiež neexistuje konsenzus, či „takýto ľudia“ ,ktorých označujeme ako environmentálni migrant vôbec existujú, keďže je veľmi ťažké spraviť rozdiel či oddeliť od seba rôzne dôvody presídlenia, keďže k presídleniu často dochádza v dôsledku kombinácie rôznych faktorov. Presídlenie môže byť ovplyvnené politickými, ekonomickými aj demografickými faktormi. I keď platí konsenzus 5 hlavných dôvodov environmentálnej migrácie – prírodná katastrofa, dlhodobá degradácia životného prostredia, vývoj, priemyselné nehody a vojny.⁹

Zahrnutie environmentálnych migrantov do definície utečencov definovanou Ženevskou konvenciou v roku 1951 je takmer nemožné, keďže by bolo veľmi náročné presvedčiť všetky podpisujúce štáty, aby tak urobili ešte raz a rozšírili tak rozsah samotnej definície.

(<http://www.iom.int/jahia/Jahia/activities/by-theme/migration-climate-change-environmental-degradation/definitional-issues>)

⁷ Ľudstvo ohrozené stavom životného prostredia, [cit. 2011-04-10]

(<http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/ludstvo-ohrozene-stavom-zivotneho-prostredia>)

⁸ Pukančík M.: Kto sú utečenci, [cit. 2011-04-10], (<http://www.multikulti.sk/pojmy/utecenci.html>)

⁹ Keane D.: The Environmental Causes and Consequences of Migration: A Search for the Meaning of "Environmental Refugees", [cit. 2011-04-11], (<http://www.allbusiness.com/legal/international-law/894703-1.html>)

Mnoho autorov, ktorí sa zaoberajú problematikou environmentálnych migrantov je presvedčených, že najlepšie by bolo vytvoriť úplne nový dokument, ktorý by zahŕňal všetky problémy, ktorým týmto ľuďia môžu čeliť.

Napriek skutočnosti, že títo ľudia čelia všetkým problémom, ktorým čelia všetci ostatní utečenci, musia sa navyše vysporiadať so stratou rodiny, priateľov a všetkého čo kedy mali a napriek tomu im zo zákona neprináleží žiadna pomoc. Pojem environmentálny utečenec je chápaný skôr z dlhodobého hľadiska(avšak líši sa to od autora k autorovi)¹⁰, Keďže napriek skutočnosti, že po prírodnej katastrofe sa môžu vrátiť do svojho bydliska, nemajú žiadne financie, s ktorými by mohli opäť začať žiť a musia tak riešiť problém chudoby, ktorá je tzv. Vedľajším efektom environmentálnej migrácie.

Je to po prvýkrát kedy sa na základe výskumu Červeného kríža preukázalo, že viac ľudí je presídlených z dôvodu environmentálnych ako z dôvodu vojny¹¹. Podľa odhadu odborníkov sa očakáva počet presídlených ľudí z dôvodu environmentálnych do roku 2050 až 200 miliónov.

2.1 Nútená verzus dobrovoľná migrácia

Migrácia z dôvodu environmentálnych môže byť buď dobrovoľná alebo vynútená. Aj keď medzi týmito dvoma dôvodmi je hranica veľmi tenká, keďže je ťažké povedať, či bol dôvod migrácie len environmentálny, keďže vo väčšine prípadov je to kombinácia sociálnych, ekonomických a politických dôvodov.

Všeobecne však môžeme nútenú a dobrovoľnú migráciu rozlíšiť, keďže nútená migrácia je väčšinou spôsobená prírodnými katastrofami a ľudia nemajú inú voľbu ako odísť z postihnutej oblasti. Zatiaľ čo dobrovoľná migrácia je založená na rozhodnutí a možnosti ľudí žijúcich v danej oblasti, že momentálny stav životného prostredia nespĺňa ich očakávania tak ako to bolo kedysi. Dobrovoľná migrácia je taktiež hlavne spojená s inými faktormi hlavne sociálnymi a ekonomickými, keďže ľudia sa najmä premiestňujú z dôvodu nevyhovujúcich životných podmienok, ktoré určujú kvalitu ich života.

2.2 Dlhodobá verzus krátkodobá migrácia

Rozhodnutie ľudí opustiť svoje domovy na určitý čas závisí od vlastných rozhodnutí ako aj finančných možností (hlavnou skupinou ľudí postihnutých prírodnou katastrofou žije v rozvojových krajinách) a podmienok danej oblasti, či je vôbec možné sa vrátiť. V prípade vážneho znečistenia životného prostredia keď nie je možné sa vrátiť do postihnutej oblasti, obyvateľstvo je prinútené migrovať na iné miesto či už v rámci krajiny alebo do inej krajiny a môže sa tak stať už nastalo.¹²

26. Apríla 1986 došlo k dosiaľ najväčšej nukleárnej katastrofe, keď vybuchol v Černobyľskej jadrovej elektrárni (Ukrajina) reaktor č.4, ktorý viedol k obrovskému úniku rádioaktívnych látok do atmosféry.

Tieto látky unikali na územie Európy, ale hlavne ponad obrovským územím Bieloruska, Ruskej federácie a Ukrajiny. Na jar a v lete 1986 bolo evakuovaných z oblasti

¹⁰ El-Hinnawi identifikoval tri kategórie environmentálnych migrantov: osoby, ktoré sú premiestnené dočasne, ale ktoré sa môžu vrátiť do svojich domovov po tom, čo sú škody spôsobené katastrofou odstránené; osoby, ktoré sú premiestnené na stálo a presídlili na iné miesto; a osoby, ktoré sa presídlili z ich pôvodných domovov z dôvodu, že prostredie kde predtým bývali už nebolo možné z dôvodov jeho znečistenia ďalej obývať keďže nespĺňalo základné požiadavky.

¹¹ International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC), [cit. 2011-04-10]

(<http://www.ifrc.org/publicat/wdr2001/>)

¹² Migration, Climate change and environmental migration , [cit. 2011-04-28], (<http://www.iom.int/jahia/Jahia/complex-nexus>)

černobyľského reaktora do nezasiahnutých oblastí až 116 000 ľudí. Ďalších 230 000 ľudí bolo premiestnených v nasledujúcom roku.¹³

Momentálne žije v oblasti Bieloruska, Ruskej federácie a Ukrajiny so stupňom radiácie viac ako 37 kBq/m² zhruba 5 miliónov ľudí. Spomedzi nich zhruba 270 000 ľudí naďalej zostáva žiť v oblasti klasifikovanej sovietskymi autoritami ako prísne kontrolovaná oblasť (strictly controlled zones - SCZ), kde stupeň rádioaktívnej kontaminácie presahuje 555 kBq/m².

Evakuácia a relokácia spôsobila hlboko traumatický zážitok mnohým ľuďom, najmä kvôli strate sociálnych sietí a faktu, že sa nebudú môcť vrátiť do svojich domovov. Pre mnohých to bola tiež forma sociálnej stigmy kvôli faktu, že boli označovaní ako „vystavení žiareniu“.¹⁴

Niekedy prírodné katastrofy vyžadujú len dočasné presídlenie, ako to bolo aj v prípade zemetrasenia v roku 1995 v Kobe, kde na základe Japan Times sa počiatočné číslo 300 000 presídlených ľudí znížilo pod 50,000 do troch mesiacov po tragédii.

Podobne záplavy v centrálnom a južnom Mozambiku v marci 2000 kedy takmer milión obyvateľov opustilo postihnutú oblasť, ale v priebehu pár mesiacov po tragédii bola väčšina z nich schopná sa vrátiť do svojich domovov.¹⁵

3 Dôvody migrácie vyvolanej zmenami životného prostredia.

Je niekoľko dôvodov prečo sa ľudia rozhodnú alebo musia opustiť svoje domovy z dôvody environmentálnych:

3.1 Klimatické zmeny

Klimatické zmeny patria k najhorúcejším témam po celom svete a sú považované za prioritu číslo jeden na mnohých konferenciách a stretnutiach krajín na najvyššej úrovni. Sú to hlavne rozvinuté krajiny, ktoré nepriaznivo prispievajú k znečisťovaniu životného prostredia a tak ku klimatickým zmenám. Na druhej strane sú to najmä chudobné krajiny, ktoré trpia kvôli dôsledkom klimatických zmien.

Dnes je však otázne nielen to kto je hlavný prispievateľ a ako znížiť škodlivé výpary, znečistenie vody, vzduchu či prírody, ale prekvapivo sa objavila aj otázka, či vôbec človek je schopný svojím konaním ovplyvniť klímu a viesť tak k jej zmene.

Klíma na zemi sa menila rôznymi smermi a v rôznych výkyvoch od počiatku jej existencie. Aj v časoch keď nebol priemysel, keď nežilo toľko ľudí na svete a človek nezaťažoval svoje okolie. Na jednej strane je to skupina ľudí, odborníkov a vedcov, ktorí sa podpísali pod prípad Climategate. Aféra "ClimateGate" sa týkala zverejnenie emailov a dokumentov, ktoré boli získané z jednej z najväčších inštitúcií na svete, ktoré sa zaoberajú klimatickými zmenami.¹⁶ Zverejnená komunikácia uznávaných odborníkov, ktorí sa vyjadrujú medzi sebou o klimatických zmenách ako o veľkej bubline nahrávajúcej mnohým hráčom, ktorí z nej ťažia bola šokujúcou skutočnosťou. Avšak na druhej strane, zo strany Európskej únie je neustály nátlak na krajiny, ktoré podpísali Kjotský protokol, aby dodržiavali v ňom stanovené kvóty, ktoré by mali znížiť stupeň znečistenia ovzdušia. Krajiny, ktoré

¹³ Health effects of the Chernobyl accident: an overview, [cit. 2011-05-07] (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs303/en/index.html>)

¹⁴ Health effects of the Chernobyl accident: an overview, [cit. 2011-05-07] (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs303/en/index.html>)

¹⁵ Black, R.: Environmental refugees: myth or reality?, Working Paper No.34, March 2011, [cit. 2011-04-20] (<http://www.scribd.com/doc/24156983/Richard-Black-Environmental-Refugees-Myth-or-Reality-u034>)

¹⁶ Mike Hulme, Jerome Ravetz :Show Your Working': What 'ClimateGate' means, [cit. 2011-05-10] (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/8388485.stm>)

Kjotský protokol ešte nepodpísali sú vystavované neustálym atakom zo strany signatárskych krajín. Je logické, že bez zaviazania sa všetkých krajín k týmto kvótam nemá samotný protokol veľký význam, pokiaľ budú nesignatárske krajiny naďalej vypúšťať do ovzdušia neprimerané množstvo škodlivých plynov.

Kjotský protokol bol primárne prijatý 11. Decembra 1997 v Kjóte, Japonsko a do platnosti vstúpil 16 Februára 2005. Do apríla 2010 podpísalo Kjotský protokol 191 štátov. Kjotský protokol je protokol Rámцovej dohody spojených národov týkajúci sa klimatických zmien (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC), ktorého účelom je boj proti globálnemu otepľovaniu.¹⁷

UNFCCC je medzinárodnou zmluvou, ktorej cieľom je dosiahnutie stabilizácie koncentrácie škodlivých plynov v atmosfére na úrovni, ktorá by zabránila skleníkovému efektu

3.2 Prírodné katastrofy

Prírodné katastrofy sa dejú nečakane a vyžadujú okamžitý presun obyvateľov z oblasti, kde sa stala katastrofa. To môže byť čokoľvek od záplav, zemetrasení, sopečné výbuchy alebo hurikány. Dôležitý fakt, ktorý treba pri prírodných katastrofách spomenúť je, že postihujú krajiny a kontinenty neproporčne. Sú to hlavne Afrika, Ázia a Severná Amerika, ktoré trpia v dôsledky vysokého počtu prírodných nešťastí. Na zozname krajín Spojených národov, ktoré vyžadujú humanitárnu pomoc sú však hlavne krajiny ako Bangladéš, Čína, Filipíny, Etiópia, Irán a India. 90 percent všetkých úmrtí zapríčinených prírodnými katastrofami sa deje v rozvojových krajinách.¹⁸

Ekonomický stav týchto krajín je aj hlavným dôvodom prečo je dopad prírodných katastrof v týchto krajinách ešte väčší ako by to bolo v rozvinutých krajinách.

3.3 Postupné znehodnotenie podmienok životného prostredia

Je to proces, počas ktorého je životné prostredie poškodené , či už prirodzene a/alebo spôsobené ľuďmi a dostáva sa do takého štádia keď je už neobývateľné a je nemožné pre ľudí, aby naďalej zostali žiť v tomto prostredí. Môže to byť či už dezertifikácia alebo devastácia pôdy , postupné znečistenie ovzdušia, ale vo väčšine prípadov je to práve pôsobenie ľudí, ktoré spôsobí neobývateľnosť daného prostredia.

3.4 Priemyselné znečistenie a katastrofy

Existuje mnoho príkladov, ktoré potvrdzujú, že ľudia boli prinútení migrovať v následku priemyselných nehôd. V roku 1984 zabila chemická nehoda v Bhopali (India) viac ako 1000 ľudí a prinútila viac ako 200 000 ľudí k migrácii.¹⁹ Nukleárna nehoda na Three Mile ostrove donútila k premiestneniu okolo 10.000 obyvateľov.²⁰

Najznámejšia nukleárna explózia sa udiala v Černobyle v roku 1986. Po nehode evakovala sovietska armáda tisícky ľudí.²¹ Zóna v okruhu 30 míľ okolo Černobyľu zostáva naďalej neobývaná.

¹⁷ Kyoto Protocol, [cit. 2011-05-11], (http://en.wikipedia.org/wiki/Kyoto_Protocol#cite_note-unfccc2005-0)

¹⁸ Ville de Goyet,C.: Natural Disaster Mitigation and Relief, [cit. 2011-05-15] (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK11792/>)

¹⁹ Bhopal industrial incident, [cit. 2011-05-14] , (<http://www.moreorless.au.com/killers/bhopal.html>)

²⁰ Enzler,S.M.: Environmental disasters, Top 10 of anthropogenic and natural environmental disasters, [cit. 2011-05-14], (<http://www.lenntech.com/environmental-disasters.htm>)

²¹ Enzler,S.M.: Environmental disasters, Top 10 of anthropogenic and natural environmental disasters, [cit. 2011-05-14],

Následky výbuchu japonskej jadrovej elektrárne z marca 2011 vo Fukušime sa budú ešte dlho odstraňovať. Japonsko dokonca rozšírilo pôvodnú 20-kilometrovú evakuačnú zónu, oficiálne označovanú za nebezpečnú pre zdravie obyvateľov a začalo s prvými evakuáciami mimo evakuačnej zóny zavedenej okolo poškodenej jadrovej elektrárne.

Okolo 4 tisíc obyvateľov obce Iidate-mura ako aj 1 100 ďalších z mesta Kawamata-čo na severovýchode krajiny začali postupne premiestňovať do ubytovní, hotelov a ďalších zariadení v okolitých mestách. Nariadila tak japonská vláda v reakcii na najhoršiu jadrovú katastrofu od výbuchu v Černobyli v roku 1986.²²

V spojitosti s priemyselnými nehodami je dôležité spomenúť, že ľudia sa po takejto nehode väčšinou presunú za hranice krajiny, kde sa nehoda stala.

3.5 Ozbrojené konflikty

Vojny alebo ozbrojené konflikty sú často hlavnou príčinou environmentálnej deštrukcie. Existujú dva hlavné dôvody : environmentálna deštrukcia môže byť použitá ako zbraň a pozadie konfliktu je mnohokrát skrytá vo vlastníctve pôdy alebo prírodných zdrojov. Ako príklad je možné spomenúť Vietnamskú vojnu, kde vojenská taktika Spojených štátov bola vedomá deštrukcia životného prostredia. Invázia USA prinútila ľudí premiestniť sa z vidieka do miest.

Rímsky štatút medzinárodného kriminálneho súdu, ktorý bol prijatý na diplomatickej konferencii v Ríme 17 júla 1998 a ktorý vstúpil do platnosti 1 júla 2002, označuje za vojnový zločin *“medzinárodný útok s vedomím, že tento útok spôsobí dlhodobú a vážnu škodu na životnom prostredí”*.²³

4 Možnosti umiestnenia environmentálnych migrantov

4.1 Umiestnenie migrantov/ utečencov

Dôvody migrácie sa líšia a môžu byť rozdelené na tzv. „push faktory“, ktoré sú nasledovné: politická nestabilita, nízka životná úroveň, chudoba, choroba, ozbrojené alebo iné konflikty. A faktory, ktoré ovplyvňujú výber krajiny do ktorej budú ľudia migrovať sú tzv. "pull faktory" ako sú sociálna istota, dodržiavanie ľudských práv, lepšie ekonomické možnosti, spravodlivosť, bezpečnosť a mnohé ďalšie. Berúc tieto faktory do úvahy môžeme usúdiť, že ľudia migrujú dobrovoľne a prijímajúca krajina nemá žiadnu povinnosť pomôcť týmto ľuďom, len do výšky , že základné ľudské práva zostanú zachované. To znamená, že týmto ľuďom je nutné ponúknuť rovnaké možnosti práce, miesta na život či vzdelanie. Je to rozdielne v závislosti od legislatívy tej ktorej krajiny.

4.2 Umiestnenie environmentálnych migrantov

Otázka umiestnenia či presídlenia environmentálnych migrantov je viac než zložitá už len z dôvodu , že nie je možné s jasnosťou určiť , či títo ľudia donútení opustiť svoju krajinu z dôvodov environmentálnych sú migrant alebo utečenci. Bez štatútu utečenca nie sú oprávnení a žiaden štát nie je nútený im poskytnúť práva a vymoženosti utečencov a k tomu prináležiacu pomoc. Všetka pomoc poskytnutá týmto ľuďom je dobrovoľná a nie je vymáhateľná.

(<http://www.lenntech.com/environmental-disasters.htm>)

²² Japonsko rozšírilo evakuačnú zónu okolo elektrárne, [cit. 2011-05-18] ,(<http://www.sme.sk/c/5894424/japonsko-rozsirilo-evakuacnu-zonu-okolo-elektrarne.html>)

²³ The Rome statute of international criminal court, [cit. 2011-05-14], <http://untreaty.un.org/cod/icc/index.html>

Predpokladá sa, že za menej ako jednu dekádu bude niekoľko miliónov environmentálnych utečencov a klimatické zmeny budú hlavným hnacím motorom tohto fenoménu. Poukazuje sa taktiež nato, že v mnohých krajinách, ktoré sú najviac zasiahnuté globálnym otepľovaním sa obyvatelia dožadujú, aby bol tento fenomén uznaný medzinárodne ako platný dôvod migrácie.²⁴

Momentálne prebiehajú mnohé iniciatívy ako napr. Národný adaptačný program (NAPAs) vytvorený rozvojovými krajinami ako pomoc pri adaptácii na klimatické zmeny, avšak stále to nebude dostatočné nato, aby si poradili s neustále rastúcim počtom environmentálnych migrantov. Zapojenie sa rozvinutých krajín je viac ako potrebné, keďže finančné možnosti rozvojových krajín nie sú dostatočné na ochranu a starostlivosť o týchto ľudí.²⁵

Z finančných dôvodov je aj migrácia obyvateľov z rozvojových krajín vo väčšine prípadov len v rámci krajiny pôvodu alebo tesne za hranicou svojho štátu avšak kvôli finančným obmedzeniam sú títo ľudia často donútení vrátiť sa späť do znečisteného alebo zničeného prostredia

5 Organizácie zaoberajúce sa environmentálnou migráciou a environmentálnymi migrantmi

S rastúcou dôležitosťou a najmä urgenciou vyriešenia problém environmentálnych migrantov rastie aj počet organizácií, ktoré sa zaoberajú týmto problémom. Spomenula by som zopár z nich, avšak je ich až niekoľko tisícok, čo je dobrým znamením, keďže všetky tieto organizácie sú založené na dobrovoľnosti a ochote ľudí v nich.

IOM – International organization for migration

Medzinárodná organizácia pre migráciu je vedúcou medzivládnu organizáciou v oblasti migrácie založená v roku 1951, ktorá úzko spolupracuje s vládami a mimovládami partnermi. Má 132 členov, ďalších 17 členov so štatútom pozorovateľa a kancelárie vo viac než 100 krajinách.

Poskytuje služby a rady vládam a migrantom. Ústava IOM rozoznáva spojitosť medzi migráciou a ekonomickým, sociálnym a kultúrnym vývojom, tak ako aj slobodu pohybu.

Aktivity tejto organizácie zahŕňujú propagáciu medzinárodného migračného zákona, politickú debatu a poradenstvo, ochranu práv migrantov, zdravie migrantov a otázku pohlavia z hľadiska migrácie.²⁶

UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees - The UN Refugee Agency

Úrad Vysokého komisára organizácie spojených národov pre utečencov bol založený 14 decembra 1950 Valným zhromaždením organizácie spojených národov. Agentúra má za úlohu viesť a koordinovať medzinárodné aktivity na ochranu utečencov a na vyriešenie problematiku utečencov na celom svete. Za viac ako 5 dekád svojho pôsobenia pomohla agentúra desiatkám miliónom ľudí opätovne naštartovať ich život.²⁷

GCIM - The Global Commission on International Migration

Globálna agentúra pre medzinárodnú migráciu bola založená Generálnym tajomníkom OSN a niekoľkými vládami 9. Decembra 2003 v Ženeve. Skladá sa z 19 komisárov. Úlohou agentúry je umiestniť problematiku medzinárodnej migrácie na agendu svetovej politiky, analyzovať nedostatky momentálnych prístupov k migrácii.

²⁴ Tranynor, I.: EU told to prepare for flood of climate change migrants, Global warming threatens to severely destabilise the planet, rendering a fifth of its population homeless, top officials say, [cit. 2011-05-14]

<http://www.guardian.co.uk/environment/2008/mar/10/climatechange.eu>

²⁵National Adaptation Programmes of Action (NAPAs), [cit. 2011-05-20]

http://unfccc.int/national_reports/napa/items/2719.php

²⁶International organization for migration, [cit. 2011-05-20], <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-iom/lang/en>

²⁷ Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, [cit. 2011-05-21], (<http://www.unhcr.org/pages/49c3646c2.html>)

IPCC - Intergovernmental Panel on Climate Change

Medzivládny panel pre klimatické zmeny je vedúcim orgánom pre hodnotenie klimatických zmien, založený Environmentálnym programom OSN (United Nations Environment Programme - UNEP)²⁸ a Svetovou meteorologickou organizáciou (World Meteorological Organization- WMO)²⁹, aby poskytla svetu jasný vedecký pohľad na momentálny stav klimatických zmien a možných environmentálnych a socioekonomických dopadov.

V prípade prírodnej katastrofy nie sú to len medzinárodné a národné organizácie, ktoré pomáhajú týmto ľuďom, ale sú to taktiež jednotlivci, ktorý sa rozhodnú pomôcť ľuďom v núdzi.

Mnoho predstaviteľov týchto organizácií je presvedčených, že by to mali byť práve rozvinuté krajiny, ktoré by mali pomôcť rozvojovým krajinám, keďže práve rozvinuté krajiny sú najväčšími prispievateľmi k znečisťovaniu životného prostredia.

6 Záver

Upriamiť pozornosť na problematiku environmentálnej migrácie je niečo čo je potrebné nato, aby sme upozornili na tento fenomén laickú a odbornú verejnosť. Vo väčšine prípadov je to však ťažké, keďže pokým ľudia nie sú podobným nešťastím osobne zastihnutí je ťažké získať si ich pozornosť alebo akúkoľvek pomoc, napriek skutočnosti že koniec koncov sa tento problém týka nás všetkých.

Migranti, či utečenci ako takí sú problémom, ktorý vo väčšine prípadov viac zastihne krajinu prijímajúcu ako tú, z ktorej ľudia odchádzajú. Prichádzajú do novej krajiny, ktorá má byť ich novým domovom³⁰ a je to na prijímajúcej krajine, aby sa o nich postarala. Táto pomoc je však v prípade environmentálnych utečencov dobrovoľná a predstavuje pre krajinu záťaž.

Avšak len diskusia o danom probléme samotný problém týchto ľudí nevyrieši. Je potrebné spraviť určité kroky a to nezávisle od toho či sú to migranti alebo utečenci, či boli k migrácii prinútení alebo tak spravili z vlastnej vôle, pretože bolo ich životné prostredia nevyhovujúce na život.

Odhliadnuc od rozchádzajúcich sa názorov na vplyv človeka na otepľovanie zeme, vplyv človeka na prírodné katastrofy, či ich predídene je mizivý. Je takmer nemožné predpovedať hurikány, zemetrasenia či záplavy alebo je to už príliš neskoro. Avšak vplyv človeka na postupné znečistenie životného prostredia ako je napríklad deforestácia, znečistenie vody, vzduchu alebo pôdy je dokázateľný a nepopierateľný a poškodzuje kvalitu života v danej oblasti.

Preto je viac než dôležité si tento negatívny vplyv uvedomiť a konať v podobe recyklácie, využívania alternatívnych zdrojov energie a využívania technológií, ktoré sú priateľské k životnému prostrediu. Je to síce len malý krok, ktorým, ale môžeme zlepšiť kvalitu a život mnohým ľuďom na zemi.

28 UNEP je entitou vytvorenou OSN na adresovanie environmentálnych problémov na globálnej a regionálnej úrovni. Jej úlohou je koordinovať vývoj konsenzu environmentálnych politík udržiavaním globálneho životného prostredia pod dohľadom a tiež dať do pozornosti jednotlivých vlád a organizácií akútne problém životného prostredia.

29 Svetová meteorologická organizácia (WMO) je špecializovaná agentúra Spojených národov podávajúca informácie o zemskej atmosfére a jej interakcie s oceánmi, klímou, ktorú produkuje a následnou distribúciou vodných zdrojov.

³⁰ Krajina do ktorej migrujú environmentálni migranti je v ich prípade takmer vždy ovplyvnená ich finančnými možnosťami a výber nie je dobrovoľný. Nehovoria jazykom danej krajiny, nikoho nepoznajú v krajine, nemajú tam zázemie, prácu a pomoc im poskytnutá je viac menej obmedzená.

Problematika environmentálnych migrantov z dôvodu prírodnej katastrofy však naďalej zostáva otvorená, avšak ignorácia problém nevyrieši len ho pred nami posúva až pokým sa nebude týkať nás všetkých osobne.

Zoznam použitej literatúry

1. Bhopal industrial incident (<http://www.moreorless.au.com/killers/bhopal.html>)
2. Black, R.: Environmental Refugees - Myth or Reality, working paper n.34, United Kingdom, March 2001 (<http://www.scribd.com/doc/24156983/Richard-Black-Environmental-Refugees-Myth-or-Reality-u034>)
3. Africa Partnership Forum: Climate change and Africa, Germany, May 2007 (<http://www.africapartnershipforum.org/dataoecd/57/7/38897900.pdf>)
4. Dougherty, J.: CNN Foreign Affairs Correspondent: State Department targets more funds to fight child trafficking in Haiti, February 2010 (<http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/02/03/child.trafficking/index.html#cnnSTCVideo>)
5. Enzler, S.M.: Environmental disasters, Top 10 of anthropogenic and natural environmental disasters, (<http://www.lenntech.com/environmental-disasters.htm>)
6. Environmentally Induced Migration (http://www.bridge-mag.com/magazine/index.php?option=com_content&task=view&id=516&Itemid=79&limit=1&limitstart=8)
7. EÚ schválila miliardy na obnoviteľné zdroje a CCS, (04.02.2010) (<http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/eu-schvalila-miliardy-na-obnovitelne-zdroje-a-ccs-014455>)
8. GMES situation maps locate heavy damage and displaced people (http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/itemlongdetail.cfm?item_id=3994&lang=sk)
9. Green, J.F – Thouez, C.: GLOBAL MIGRATION PERSPECTIVES: Global governance for migration and the environment, what can we learn from each other, Institute of Advanced Studies, UN, September 2005 (<http://www.gcim.org/mm/File/GMP%2046.pdf>)
10. Global Responses to Eco-Migration and Environmental Disasters (http://www.equatorinitiative.org/index.php?option=com_content&view=article&id=431:ecomigrationpanel3&catid=110:09events&Itemid=546&lang=en)
11. Health effects of the Chernobyl accident: an overview (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs303/en/index.html>)
12. Hietanen, M.: Environmental Change and Displacement: Assessing the Evidence and Developing Norms for Response: Report of a workshop held by the Refugee Studies Centre and the International Migration Institute, University of Oxford, January 2009 (<http://www.rsc.ox.ac.uk/PDFs/Environmental%20Change%20and%20Displacement%20Workshop%20Report.pdf>)
13. Japan earthquake: Explosion at Fukushima , (<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12720219>)
14. Japonská vláda rozšírila evakuačnú zónu okolo Fukušimy (<http://www.webnoviny.sk/svet/japonska-vlada-rozsirila-evakuacnu/350662-clanok.html>)
15. Keane, D.: Environmental Causes and Consequences of Migration: A Search for the Meaning of Meaning of Environmental Refugees (http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3970/is_200401/ai_n9353848/)
16. Kiyanna, A. – Kayly, O.: Desertification and Sea-Level Rise: New Trends Causing Environmental Refugees in the Twenty First Century, American University, 2008

(<http://www.scribd.com/doc/15631856/Desertification-and-SeaLevel-Rise-New-Trends-Causing-Environmental-Refugees-in-the-Twenty-First-Century>)

17. Intergovernmental Panel on Climate Change (<http://www.ipcc.ch/organization/organization.htm>)
18. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC) (<http://www.ifrc.org/publicat/wdr2001/>)
19. Ľudstvo ohrozené stavom životného prostredia, (<http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/ludstvo-ohrozene-stavom-zivotneho-prostredia>)
20. Migration, Climate Change and environmental migration: Definitional Issues (<http://www.iom.int/jahia/Jahia/activities/by-theme/migration-climate-change-environmental-degradation/definitional-issues>)
21. Myers, N.: Environmental Refugees: An Emergent Security Issue, Organization for Security and Cooperation in Europe (http://www.osce.org/documents/eea/2005/05/14488_en.pdf)
22. Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (<http://www.unhcr.org/pages/49c3646c2.html>)
23. Pukančík, M.: Utečenci: Kto sú utečenci (<http://www.multikulti.sk/pojmy/utecenci.html>)
24. Report of PICUM International Conference on Access to Health Care for Undocumented Migrants in Europe, June 28-29 2007 (<http://www.migrantwatch.org/Activities/PICUMHealthCareConfRep2007-EN.pdf>)
25. Somalia appeal for 2.4m people 'in crisis', [cit. 2011-05-20] (<http://oneworldgroup.org/2011/05/13/somalia-appeal-for-24m-people-in-crisis/>)
26. The Rome statute of International Criminal Court (<http://untreaty.un.org/cod/icc/index.html>)
27. The UN Refugee Agency: Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees, September 2007 (<http://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/3b66c2aa10.pdf>)
28. Traynor, I.: EU told to prepare for flood of climate change migrants, The Guardian, 10 March 2008 (<http://www.guardian.co.uk/environment/2008/mar/10/climatechange.eu>)
29. UNEP United Nations Environmental Program: Organization Profile (<http://www.unep.org/PDF/UNEPOrganizationProfile.pdf>)
30. United Nations University, Institute for Environment and Human Security (UNU EHS) (<http://www.ehs.unu.edu/index.php/article:130?menu=44>)
31. Ville de Goyet, C.: Natural Disaster Mitigation and Relief, [cit. 2011-05-15] (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK11792/>)
32. Who Are Environmental Migrants? (<http://www.towardsrecognition.org/who-are-environmental-migrants/>)
33. World Meteorological Organization (http://www.wmo.int/pages/about/index_en.html)
34. United Nations Environment Programme
35. (<http://www.unep.org/PDF/UNEPOrganizationProfile.pdf>)

Mgr. Svetlana PINZARI

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MV
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

MULTILATERAL DIPLOMACY OF THE SLOVAK REPUBLIC: ACHIEVEMENTS, DIFFICULTIES AND PROSPECTS

svnic16@gmail.com

Abstract

The author analyses some theoretical aspects of multilateral diplomacy of state and presents multilateral diplomacy of the Slovak Republic in nowadays. An overview of the Slovakia's structures and institutions involved in multilateral diplomacy as well its actions in multilateral sphere are presented in the article. A short consideration to achievements, difficulties and prospects of the Slovak multilateral diplomacy is given.

Key words: multilateral diplomacy, diplomacy of the Slovak Republic, activities of the Slovak Republic within international organizations and conferences.

1 Introduction

Multilateral diplomacy represents joint activity of three and more states within international conferences and organizations with the aim to solve one or another problem of general interest. The Slovak Republic, which in the context of democratic transformation in 1990-s, has become a sovereign and independent state, in late 1990-s started to promote its wide participation in different international organizations. Generally, the Slovak Ministers of Foreign Affairs say about continuity and transparency of the Slovak foreign policy. The Minister Jan Kubis, in Introduction to the Annual Report of the MFA on Foreign Policy in 2007 wrote: "The main features of the Slovak foreign policy can be found in its continuity, transparency and, the stability of its fundamental basis and strategic directions"¹.

Another opinion is expressed by some researchers. Thus, Judit Hamberger writing about the independent Czech and independent Slovak foreign policy, points out that: "Independent Czech foreign policy (at least for the time being) is person- and government dependent. Thus, its general characteristics might be defined (in the case of Slovak foreign policy also) as strongly government dependent, since the tone and emphasis of pragmatic foreign policy making, when targeting priorities with regard to national interests, vary according to the political force in power and in certain cases on the political personalities in government"².

But in any case one of the main directions of the Slovak foreign policy and diplomacy efforts is participation of the Slovak Republic in international organizations. The words of the present Slovak Ministry of Foreign Affairs Mikulas Dzurinda confirm this fact: "For Slovakia and for the new Slovak Government ... the United Nations is in the center of our attention as we seek effective and timely solutions of global problems. As reflected in the Programme Manifesto of our Government, we support effective multilateralism. We are determined to promote and build

1 Annual Report. Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic. Foreign Policy in 2007. Bratislava 2008. - p. 5.

2 Hamberger J. The main attributes of the independent Czech and independent Slovak foreign policy. // Foreign Policy Review, 2002, # 1, p – 231.

effective multilateralism based on fundamental democratic values, rights and freedoms, as well as on respect of international law. It cannot be limited only to the mere achieving of the global consensus”³.

In the article we propose to analyze multilateral diplomacy of the Slovak Republic, pointing out its successes, difficulties and further perspectives. We will consider the Slovak multilateral diplomacy in accordance with the mechanism described in the part of this article entitled “Some theoretical aspects on multilateral diplomacy of the state”.

2 Some theoretical aspects on multilateral diplomacy of the state

In our opinion, multilateral diplomacy represents “a complex of official relations and joint activities among a greater number of international actors, conducted by diplomatic methods and means, within different international conferences, negotiations or organizations where common problems and issues, as a rule, are considered, with the purpose to find a mutually acceptable solution”⁴.

At the same time we would like to point out that the phenomenon of multilateral diplomacy has two sides. On one hand, multilateral diplomacy as a number of actions undertaken by actors in the framework of multilateral conferences and organizations, but on the other hand, as efforts and actions of one state within a plenty of international organizations, conferences and multilateral meetings and the second side is named by us as “*multilateral diplomacy of state*”.

Multilateral diplomacy of state, being a significant part of its foreign policy, could be analysed on the basis of three elements/factors: national actors (institutions); legislation and documents as well activities and actions of the state on multilateral diplomacy.

State institutions and structures are represented by internal and external bodies such as Head of State, Parliament and Government with its Head, Ministry of Foreign Affairs and Minister of Foreign Affairs, different working bodies of ministries, diplomatic and consular missions, permanent missions to international organizations, special missions and delegations of states to international conferences. It is worth mentioning some other national actors who can have an influence on multilateral diplomacy of state. Such actors have non-state nature and are national personalities with huge public authority (e.g. politicians, former ministers); researchers and analysts who present their views and theories in public; non-governmental organizations and political parties out of power; mass-media and some other non-state institutions.

Legislation or documentary base of the state’s multilateral diplomacy is represented by two main groups of legal acts: international legislation and national laws and documents. Multilateral international treaties, rules of procedure of different international organizations’ bodies, resolutions and recommendations of international organizations’ organs could serve as examples of legislation of international character. As regard to national legislation and documents, it is worth mentioning Constitution, Foreign Policy Definition Documents, Laws on State and Diplomatic Service; Rules of Functioning of the States Diplomatic Missions or statements of the main officials at different multilateral events or reports and official documents of the state main bodies on foreign relations with international organizations.

Each state, fulfilling its multilateral diplomacy, can undertake one or another action. Within the most often actions we can mention as follow: 1) establishment by the state of first contacts with international organizations; 2) signing the Constitutional Act of one or another international

3 Statement of the Minister of Foreign Affairs of the Slovak Republic, Mr. Mikulas Dzurinda at the opening ceremony of the Bratislava Model United Nations Conference (BratMUN) 2010. Bratislava, Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic, 5th of November 2010. // Internet: [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A68E7FDF72C62513C12577D20045BC87_EN/\\$File/BratMUN_2010_statement.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A68E7FDF72C62513C12577D20045BC87_EN/$File/BratMUN_2010_statement.pdf) [Last accessed on 15th of May 2011]

4 See: Пынзарь С.Н. Многосторонняя дипломатия вчера и сегодня: теоретические подходы. // Ануар științific al IRIM. Vol. IV, Chișinău, 2006. - p. 73. [Pinzari S.N. Multilateral diplomacy yesterday and today: theoretical approaches. // Scientific Annual Register of IRIM, vol. IV, Chisinau, 2006]

organization; 3) participation in multilateral negotiations and signing, approving and ratification or denouncement of international treaties of multilateral character; 4) participation in the work of different international organizations bodies and structures; 5) making statements, declarations and proposals within international conferences and organizations; 6) sponsoring and participation in the international organizations operations and actions; 7) organizing of visits between the states officials and the representatives of international organizations; 8) establishment of permanent missions and delegations to international organizations, conferences and their bodies; 9) written communication between the state institutions and the bodies of the international conference and organizations and some other actions and some other.

3 General remarks on the Slovak multilateral diplomacy

Multilateral diplomacy of the Slovak Republic is a significant part of the Slovak foreign policy. As it is proclaimed in the Slovak Government's Manifesto in August 2010, "the foreign policy... will reflect the values adhered to by Slovakia and shared by the Euro-Atlantic community... As a member of the EU and NATO, Slovakia will take an active part in the creation of the system of international relations with the central role of the UN"⁵.

Among the main priorities of the Slovak foreign policy are as follow: good neighbourly relations, regional cooperation, active European policy and development of the transatlantic relations. The Government "will build greater confidence in and improve the effectiveness of the V4 Group, and use its potential to build stability in the region and to increase the prestige and weight of its member states in the EU. Within the expended V4 plus format, it will focus mainly on promoting cooperation in priority sectors (infrastructure, energy, funds) and supporting the EU enlargement process"⁶.

Today Slovakia participates in a plenty of international organizations, proposing different projects and initiatives, sponsoring development assistance activities. Slovakia is an active member of the international community, try to pursue its own political and economic goals, assuring its national interests and the interests of its own citizens. Slovakia is a full-pledged member of the United Nations, European Union, NATO, OSCE, OECD and other regional and sub-regional structures (the Visegrad Four, Central European Initiative, Regional Partnership).

As it is stipulated in the "Slovak Foreign Policy Guidelines 2011", Slovak foreign policy would be concentrated on regional cooperation (especially Visegrad Four, European Union) and multilateralism (with the main role of the UN as well actively participation within such organizations as OSCE, Council of Europe, OECD, IMF and World Bank). "The Slovak Republic will strive to contribute to the building of a system of international relations with the UN playing the central role, with focus on consistent compliance with the principles of international law and democratic values. Slovakia will also continue to participate in the efforts of the international community aimed at strengthening democratization processes in various regions..."⁷ - it is mentioned in the "Slovak Foreign Policy Guidelines 2011".

4 Actors of the Slovak multilateral diplomacy

The main state institutions which participate or/and influence the decision-making process on multilateral activities in Slovakia are: the President of the Slovak Republic, the Government of the

5 Civic Responsibility and Cooperation. Manifesto of the Government of the Slovak Republic for the Period of 2010-2014. August 2010. // Internet: official web-page of the Slovak MFA: [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_2EA988041768CA80C1257648004A7F62_EN/\\$File/PVV_2010_eng.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_2EA988041768CA80C1257648004A7F62_EN/$File/PVV_2010_eng.pdf) [Last accessed on 15th of May 2011]

6 Ibidem.

7 Slovak Foreign Policy Guidelines 2011. // Internet: Official web-page of the Slovak MFA: [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F513F718A005E3CCC12578640051B049_EN/\\$File/Slovak_Foreign_Policy_Guidelines_2011.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_F513F718A005E3CCC12578640051B049_EN/$File/Slovak_Foreign_Policy_Guidelines_2011.pdf) [Last accessed on 21st of June 2011]

Slovak Republic and its Head – the Prime Minister, the National Council of the Slovak Republic and its Head as well some parliamentary committees involved in multilateral diplomatic cooperation, the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic and the Minister of Foreign Affairs, diplomatic and permanent missions, delegations of Slovakia to international conferences and organizations.

The President of the Slovak Republic is one of the leading persons of the Slovak executive branch and the head of the state, representing the Slovak Republic in external and internal relations. The President's main duties in the sphere of foreign affairs are described in the Article 102 of the Slovak Constitution of 1992: "President: a) shall represent the Slovak Republic in international relations, negotiate and ratify international agreements; he can delegate the power to the Government or, with the consent of the Government, to individual members of the Government to negotiate those international agreements for which no consent by the National Council of the Slovak Republic is required; b) shall receive and accredit ambassadors... e) shall sign laws ... k) shall declare, by the recommendation of the Government of the Slovak Republic, a state of war, and declare war by a resolution of the National Council of the Slovak Republic in the event of aggression by parties hostile to the Slovak Republic or in the event that obligations under international agreements requiring the joint defense against aggression must be fulfilled ... o) shall inform the National Council of the Slovak Republic of the state of the Slovak Republic and of major political issues, and submit proposals and other measures..."⁸.

The National Council of the Slovak Republic is a sole legislative body of the Slovak Republic, which consists of 150 members elected for a four-year period. The main function of the Slovak Legislative power is to adopt laws, including those which regulate the functioning of state's bodies, special spheres and domain of public life, financial and budget issues. As regard to international legislation and treaties, the National Council "give consent, prior to ratification, on international political treaties, international economic agreements in general and any international agreements provided the execution thereof shall require legislation"⁹. The Slovak Parliament also shall "debate on basic issues relating to domestic, international, economic, social and other policies" and "declare war in the event of an act of aggression by parties hostile to the Slovak Republic or in the event that obligations under international joint defense treaties must be fulfilled, and give consent for a contingent of troops to be sent outside the Slovak Republic"¹⁰.

Another possibility for the Slovak Parliament to take part in the fulfillment of multilateral diplomacy actions is activities of the Parliament within different international organizations which have the parliamentary assemblies (e.g., the Organization for Security and Cooperation in Europe, the European Union or the Council of Europe). At these events allow members of the National Council of the Slovak Republic expressing opinions on different international issues, proposing plans of actions, voting resolutions and making declarations.

The next constitutional organ which takes part in the multilateral diplomacy, is the Slovak Government headed by the Prime Minister. The Slovak Government represents "the supreme executive body" and in accordance with the Article 119 of the Slovak Constitution of 1992, "shall decide collectively on: a) bills; b) regulations passed by the Government; c) its policy and implementation ... f) international treaties entered into by the Slovak Republic; g) crucial issues in domestic and international affairs; h) the introduction of bills to the National Council of the Slovak Republic and initiation of public discussion on other major measures..."¹¹.

The Slovak Government is composed of the Prime Minister, Deputy Prime Ministers and Ministers; members of the Government are not allowed by the Constitution to hold legislative or

8 The Constitution of the Slovak Republic from September 3, 1992 (including the Amendments from July 14th, 1998 and January 14th, 1999). // The official web-page of the Slovak Government: <http://www-8.vlada.gov.sk/index.php?ID=1376> [Last accessed on 21st of March 2009].

9 The Constitution of the Slovak Republic from September 3, 1992 (including the Amendments from July 14th, 1998 and January 14th, 1999). Art. 86. // The official web-page of the Slovak Government: <http://www-8.vlada.gov.sk/index.php?ID=1376> [Last accessed on 21st of March 2009].

10 Ibidem.

11 Ibidem, Art. 108 and 119.

judicial office as well to hold other paid position in a profession, business or on the executive board of a corporation (Art. 109).

One of the Members of the Slovak Government is the Minister of Foreign Affairs, considered to be one of the main officials responsible for the state's foreign policy. His position and duties generally are described in the national acts. Like the President and the Prime Minister of the Slovak Republic, the Minister of Foreign Affairs may make declarations and statements on the foreign policy issues, sign international agreements and treaties as well represent the country in foreign relations.

The Minister of Foreign Affairs coordinates the whole activity of the Slovak MFA, aimed at maintenance of Slovak official relations with other states and international organizations, at representation and protection of state` and Slovak citizens and legal persons` interests abroad, at cooperation with Slovaks living abroad and promotion of the Slovak Republic abroad.

As presented in an official statement at the official web-page of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic, the Ministry "forms a part of the executive power in the Slovak Republic. It is responsible for the development of relations with other states and co-operation with multinational and international organizations, in particular in the area of foreign and security policy, bilateral relations, economic co-operation, culture, science, technology, and education". Further a role of the MFA is presented: "The Ministry co-ordinates activities of state authorities oriented on the Slovak Republic's integration into the European Union and the North-Atlantic Alliance. It is responsible for conducting the foreign policy itself and the fulfillment of the Government's Policy Statement in the field of foreign policy, the priorities of which include Slovakia integration into the OECD, NATO and the EU, development of relations with neighboring countries and regional co-operation"¹².

Within strategic priorities of the Slovak foreign service are the following: 1) Slovakia in a safe and democratic world; 2) Prospering Slovakia and sustainable development; 3) Slovakia's interests in an effective EU; 4) Service to citizens and Slovakia opened up to the world; 5) Modern Slovak diplomacy¹³.

The Minister of Foreign Affairs of the Slovak Republic as a member of the Government is responsible for foreign affairs administration and is the head of the Slovak diplomatic service. The Minister establishes foreign missions, including permanent representations to international organizations, coordinates activities of other state institutions and bodies, which act in the field of international relations with foreign partners.

The Minister of Foreign Affairs in his work is assisted by the State Secretaries and the General Secretary. Regarding ministerial departments involving in the preparing and doing multilateral diplomacy, we can mention the following Directorates General (DG) and Departments: 1) Directorate General for Political Affairs within which a Common Foreign and Security Policy Department functions; 2) Directorate General for European Affairs within which European Policies Department, Department of Sectoral Analysis and Department for General Affairs and Relations with EU Institutions function; 3) Directorate General for Economic Cooperation and ODA within which International Economic Organizations Department and Development Assistance and Humanitarian Aid Department function; 4) Section for Global Challenges, Human Rights, UN and International Organizations and Culture within which the following Departments functions: UNO and UN Agencies Department; Arms Control, Disarmament and Global Challenges Department; and Human Rights, CE, OSCE and Minorities Department; 5) Legal, Consular and Public Services Section with International Law Department and EU Law Department¹⁴.

The foreign service of Slovakia is represented also by external bodies – diplomatic missions

12 See: Characteristics of the activities. // Internet: Official web-page of the Slovak MFA:

http://www.mzv.sk/en/ministry/ministry-characteristics_of_the_activities [Last accessed on 21st of June 2011]

13 A Successful Slovakia in a Safe World. Strategy of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic. Bratislava 2008.

14 Organizational chart of the Slovak MFA. // Internet: http://www.mzv.sk/en/ministry/ministry-organization_chart [Last accessed on 21st of June 2011]

and permanent missions to international organization. The permanent missions of the Slovak Republic represent the state organs of foreign relations which are created by the state and are accredited at one or another international organization, in order to represent Slovakia in its relations with the organization and other states – members of the respective organization.

These permanent representations have to: 1) ensure the representation of the Slovak Republic to the Organization; 2) to maintain liaison between Slovakia and the Organization; 3) to negotiate with and within the Organization; 4) to ascertain activities in the Organization and to report thereon to the Government of the Slovak Republic; 5) to ensure the participation of Slovakia in the activities of the Organization; 6) to protect the interests of Slovakia in relation to the Organization; 7) to promote the realizations of the purposes and principles of the Organization by cooperation with and within the Organization.

The Slovak Republic has established a number of such permanent missions: the Permanent Representation of the Slovak Republic to the Organization of United Nations; the Permanent Representation of the Slovak Republic to the UN Office in Geneva; the Permanent Representation of the Slovak Republic to the UN Office and other organizations in Vienna; the Permanent Delegation of the Slovak Republic to the European Union in Brussels; the Permanent Delegation of the Slovak Republic to the North Atlantic Treaty Organization in Brussels; the Permanent Delegation of the Slovak Republic to the Organization for Economic Cooperation and Development in Paris; the Permanent Representation of the Slovak Republic to the Council of Europe in Strasbourg.

One of the main features of the Slovak political system is the fact that “the foreign policy of the SR is no longer an agenda of the MFA alone. The President of the SR, the National Council of the SR and the Prime Minister of the SR play a determining role”. Jan Kubis pointed out in 2007, that it was necessary to increase participation of other departments and governing bodies of the state administration as well to involve the private sector, regional and local municipalities, non-governmental sector in the successful foreign policy activities¹⁵.

As regard non-state actors which influence the multilateral diplomacy of the Slovak Republic, we could mention non-governmental and think-tank organizations. Non-governmental organizations play a considerable role in the Slovak multilateral diplomacy, especially within the Official Development Assistance¹⁶.

Another example of non-state actor could serve the Slovak Foreign Policy Association (SFPA), which “was founded in August 1993 as an open discussion forum on international affairs and the Slovak foreign policy without links to any party or movement”. The SFPA is a voluntary association of individuals and bodies corporate with interest in the area of foreign policy. Its main goal is to stimulate free exchange of opinions and ideas on the scope of foreign policy. The SFPA spreads unbiased information about international relations through its programs based on primary sources¹⁷.

Academia representatives also may be considered as an essential factor which influence the multilateral diplomacy of Slovakia. The researches and expertise done by the academia representatives could help and stimulate the elaboration and the fulfillment of the foreign policy in general and multilateral diplomacy in part.

15 See: Annual Report. Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic. Foreign Policy in 2007. Bratislava, 2008. – p. 5.

16 Details on Slovak Official Development Assistance, please, see: Vajdova K. Activities of Slovak Non-governmental Organizations and Development Assistance. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2004. Bratislava, 2005; Havelkova E., Benakova N. Slovakia's Official Development Assistance in 2007. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2007. Bratislava, 2008; Huleniy P. Assistance under the Brand Slovak Aid. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2005. Bratislava, 2006 and others.

17 Official web-page of the Slovak Foreign Policy Association. // Internet: <http://www.sfpa.sk/en/onas/SFPA/poslanie/> [Last access on 25th of June 2009]

5 Documentary base of the Slovak multilateral diplomacy

The multilateral diplomacy of Slovakia is executed on the basis of a number of legislative acts of international and national character. These documents determine the structure of participating organs, its functions and activity; the order of fulfillment of the Slovak obligations in international organizations; rules and principles of multilateral activity in general; principles and basis of the state's foreign policy etc.

International legislation to which Slovakia has joined may be conditionally divided in some groups: 1) international conventions which regulate diplomatic sphere of multilateral character (Vienna Convention on Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character, 1975; Vienna Convention on Diplomatic Relations, 1961; Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations, 1946); 2) international treaties and statutes which establish the existence of international organizations and institutions (the Charter of the United Nations, 1945; Statute of the International Court of Justice, 1945; Statute of the Administrative Tribunal of the International Labor Organization); 3) international multilateral conventions and technical regulations concluded within international organizations which administrate specific spheres of activity – economy, navigation, communication etc. (e.g. Council of Europe Convention of 2005 on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds of Crime and on the Financing of Terrorism; UN Convention against Corruption of 2003; the Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (UNESCO) of 2005; Framework Convention on Tobacco Control of 2003 etc.); 4) resolutions and recommendations (especially if those manage and have an impact on multilateral diplomacy of the state).

Regarding the national legislation of the Slovak Republic, firstly we would mention the main law of the state - Constitution of 1992. Another group of documents which are laid down the basis for the multilateral diplomacy conduct is dealing with the special document of program character, strategies such as “A Successful Slovakia in a Safe World. Strategy of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic”; “Medium-Term Foreign Policy Strategy of the Slovak Republic until 2015”; “The Manifesto of the Government of the Slovak Republic” adopted in 2006 and in 2010; “Medium-Term Strategy for Official Development Assistance: 2003-2008” adopted in 2003; “Slovakia's Foreign Policy Orientation” on the annual basis and some other. In this kind of documents the general principles and directions of Slovak foreign policy are maintained.

The functioning of the Slovak Foreign Service is managed by a number of internal acts such as Organizational Rules of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic (July 2008) and the Statute of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic (March 1998).

One more group of documents which is important in functioning and analysis of multilateral diplomacy of Slovakia is dealing with official statements and declarations done by the high official persons of the Slovak Republic within the multilateral diplomacy contexts – by the President, the Prime-Minister, Minister of Foreign Affairs and others officials.

6 Slovak multilateral diplomacy: successes and problems

Slovak Republic in the field of multilateral diplomacy has become more active after 1999 and this fact took place due to internal political changes in Slovakia. We would like to give some successful examples of the Slovak multilateral diplomacy.

The United Nations as a leading organization holds a special attention of the Slovak Republic. The diplomacy of the country became more evident within the UN once it started the preparation for the candidacy to a non-permanent seat on the UN Security Council for 2006-2007. Having the previous experience in the security and peace maintenance, Slovakia in November 2004 was approved by the East European Regional Group in the UN as its official candidate for the seat of non-permanent member and till 2005 Slovakia conducted intensive competing campaign.

On 10th of October 2005 the Slovak Republic was elected as a non-permanent member of the

UN SC by 185 votes out of the total of 191 UN member countries. During 2006-2007, the Slovak Republic has had “an unique opportunity to show ... {it} is a responsible member of the international community capable of contributing to the resolution of both global and regional issues”¹⁸.

Summing up some results of the Slovak multilateral diplomacy, Peter Burian wrote in his article: “Under our leadership, the UN SC passed 4 resolutions, 2 presidential statements, 8 statements for the press, 3 very important open debates took place (on the Middle East and our two themes), 1 public meeting of the Security Council on Timor-Leste, 8 closed-door consultations, 4 votes on drafts of resolutions, 2 working lunches, and 1 dinner of the UN SC members with UN SG Ban Ki-moon”¹⁹. After this experience Slovakia continues to be interested in many issues of the UN. Let’s put some other successes of the SR in the UN: election to the position of the Vice-President of the Executive Board of the UNDP, election of the SR to the UN Human Rights Council in Geneva.

Year 2004 was both crucial and successful year in the Slovak foreign policy. Slovakia gained two historical goals – joined the NATO and the European Union. Eduard Kukan at the sixth Evaluation Conference of the Foreign Policy of the SR mentioned: “Slovakia’s position as a fully integrated European country was stabilized. These two steps {gaining the membership in NATO and EU} embody the political responsibility and high responsiveness to the civic society of the state... Membership in the EU was perceived and anticipated as our return to Europe”²⁰. About activity of the SR within NATO and EU there are many publications²¹.

As authors of the publication “Slovakia. 5 years after the accession to the EU and NATO” write: “With the accession to the EU and NATO Slovakia has become part of internationally recognized communities. The accession to the EU was approved by the citizens in the only successful referendum so far. After five years of membership, the proportion of the citizens who beside the Slovak identity also feel the European identity has increased from 46 percent to 58 percent. In addition, Slovakia’s accession to NATO is considered to be one of the most significant historical events in the history of Slovakia by 67 percent of its citizens”²².

Slovakia is also the member of the Organizations for Economic Cooperation and Development. In September 2000 the accession process to OECD came to a de facto conclusion²³ and Slovakia signed the Agreement with this organization, thus becoming the thirtieth full-pledged member. The Slovak Republic became a partner of the most economically developed countries of the world. In this organization Slovakia has sought to use the possibilities of the forum to get and

18 See: Burian P. The Slovak Republic’s Performance in the UN Security Council (2006-2007). // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2007. Bratislava, 2008. – p. 27

19 Ibidem.

20 Kukan E. Contribution read n April 28th 2005 at the 6. Evaluation Conference of Foreign Policy of the SR under the title “Foreign Policy of the SR after the EU and NATO Accession” organized by the Research Centre of the Slovak Foreign Policy Association. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2004. Bratislava, 2005. - p.87.

21 See e.g.: Pridham G. Slovakia’s Relations with the European Union 1998-2002: Political Conditionality, its Effects and its Limitations. // Slovak Foreign Policy Affairs. Fall, 2002, Vol. III, No. II; Korba M. The North Atlantic Treaty Organization and Slovakia in 2008. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2008. Bratislava, 2009; Tarasovic V. The Development of NATO and the EU Security Policy in 2005 in the Context of the Security and Defence Policy of the SR. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2005. Bratislava, 2006; Marton I. The EU Constitution: Discussion in the Slovak Republic. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2004. Bratislava, 2005 and other.

22 Slovakia. 5 Years after the Accession to the EU and NATO. Slovak MFA publication. Bratislava 2009. // Internet: [http://www.mzv.sk/App/WCM/media.nsf/vw_ByID/ID_DFB9252FC714CEC2C12576A900428551_EN/\\$File/Slovakia%205%20years%20after%20the%20accession%20to%20the%20EU%20and%20NATO.pdf](http://www.mzv.sk/App/WCM/media.nsf/vw_ByID/ID_DFB9252FC714CEC2C12576A900428551_EN/$File/Slovakia%205%20years%20after%20the%20accession%20to%20the%20EU%20and%20NATO.pdf) [Last accessed on 21st of June 2011]

23 To read more about the accession process of Slovakia to OECD, please, see: Bruncko M. Political and technical conditionality in Slovakia’s accession into the OECD. // Slovak Foreign Policy Affairs. Fall, 2000, Vol. I, No. II.

exchange experiences in the maximum possible way. It is interested in support of its own economic reforms (e.g. tax policy, health care, education), in active participation of the OECD reform (especially in changing the decision-making mechanism of the organization), in further cooperation with non-member countries and in the enlargement of the OECD.

The Slovak Republic is also active in sub-regional cooperation, especially in Central Europe. Within regional grouping and structures, in which it takes part, the most significant are Visegrad Four, Central European Initiative and Regional Partnership²⁴.

Among problems which make difficult the fulfillment of the Slovak multilateral diplomacy we would point the weak network of permanent mission of the Slovak Republic and lack of information on their activities. The actions to improve the situation might be additional workshops for the personnel, exchange of information among the national state and non-state actors of the Slovak multilateral diplomacy. Another proposal to improve the situation in this field is to intensify the activities of the Slovak actors' divisions responsible for public relations.

7 Conclusion

Multilateral diplomacy as a social and political phenomenon may be considered and analyzed in two aspects: multilateral diplomacy as activity of three and more states within multilateral institutions with the goal to solve a common problem and multilateral diplomacy of the state defined as "the efforts and actions of one state to protect its interests within the plenty of international organizations, conferences and multilateral meetings". The mechanism of multilateral diplomacy of the state could be presented by three main elements: state institutions and other actors within the state which play some kind of roles in the fulfillment of multilateral diplomacy actions; international and national legislation; as well possible actions and activities of the state in a plenty of international conferences, meetings and organizations.

Slovak multilateral diplomacy is fulfilled by a number of state and non-state actors. Accordingly to the Constitutions of 1992 which is the main document of the Slovak Republic, there are three bodies which cooperatively participate in defining and realization of the foreign policy – the President, the Government and the National Council of the Slovak Republic.

Slovakia participates in a number of international organizations both of universal and regional character. As truly wrote the above-mentioned Dusan Dacho, "... the Slovak Republic shows that it is fully informed about the seriousness of the magnitude of the challenges the international community faces in the 21st century. As a small country, Slovakia is aware of the fact that the only way to solve global tasks is through effective multilateralism realized via international organizations"²⁵.

References

1. Annual Report. Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic. Foreign Policy in 2007. Bratislava, 2008.
2. Annual Report. Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic. Foreign Policy in 2008. Bratislava, 2009.
3. Annual Report. Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic. Foreign Policy in 2009. Bratislava, 2010.
4. Berridge G.R. and Alan James. A Dictionary of Diplomacy. – Hampshire and New York. –

24 See e.g.: Marusiak J. Slovak Presidency – Second Breath of Visegrad? // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2006. Bratislava, 2007; Strazay T. Visegrad 2008: A Dynamic Regional Platform with Added Value for the EU. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2008. Bratislava, 2009; Strazay T. Regional Initiatives in Central Europe in 2005 – from Topical Specialization to Complementarity of Approaches. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2005. Bratislava, 2006 and other

25 Dacho D. The Slovak Republic and International Organizations. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2004. Bratislava, 2005. – p. 98.

- 2001.
5. Bruncko M. Political and technical conditionality in Slovakia's accession into the OECD. // Slovak Foreign Policy Affairs. Fall, 2000, Vol. I, No. II.
 6. Gabelova B. Europe Old and New: Neighbors, Friends and Allies. // Slovak Foreign Policy Affairs, Vol. V, No 1 (Spring 2004).
 7. Hamberger J. The main attributes of the independent Czech and independent Slovak foreign policy. // Foreign Policy Review. No. 1/2002.
 8. Jasinski F., Kacperczyk K. Multilateralism in EU-UN Relations. // The Polish Quarterly of International Affairs. – 2005. – nr. 2.
 9. Official web-page of the Slovak Foreign Policy Association. // Internet: <http://www.sfpa.sk/en/onas/SFPA/poslanie/>
 10. Pridham G. Slovakia's Relations with the European Union 1998-2002: Political Conditionality, its Effects and its Limitations. // Slovak Foreign Policy Affairs. Fall, 2002, Vol. III, No. II.
 11. The Constitution of the Slovak Republic from September 3, 1992 (including the Amendments from July 14th, 1998 and January 14th, 1999). // The official web-page of the Slovak Government: <http://www-8.vlada.gov.sk/index.php?ID=1376> [accessed on 21st of March 2009].
 12. The Manifesto of the Government of the Slovak Republic. August 2006. // Internet: <http://www-8.vlada.gov.sk/data/files/1902.pdf> [Accessed on 1st of March 2009]
 13. Vajdova K. Activities of Slovak Non-governmental Organizations and Development Assistance. // Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2004. Bratislava, 2005.
 14. Vyrocná správa. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej Republiky. Zahraničná politika v roku 2010. Bratislava 2011.
 15. Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2000. Bratislava, 2001.
 16. Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2002. Bratislava, 2003.
 17. Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2004. Bratislava, 2005.
 18. Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2005. Bratislava, 2006.
 19. Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2006. Bratislava, 2007.
 20. Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2007. Bratislava, 2008.
 21. Yearbook of Foreign Policy of the Slovak Republic. 2008. Bratislava, 2009.
 22. Исраэлян В.Л. Дипломаты лицом к лицу. М. – 1990.
 23. Пынзарь С.Н. Многосторонняя дипломатия вчера и сегодня: теоретические подходы. // Anuar științific al IRIM. Vol. IV, Chișinău, 2006.

Contact:

Mgr. Svetlana Pinzari

Fakulta politických vied a MV

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

svnic16@gmail.com

JUDr. Ing. Jozef PORTAŠÍK

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NESTABILITA MENOVÉHO SYSTÉMU.

jozefportasik@gmail.com

Abstrakt

System výmenných kurzov a jeho nestabilita je základným faktorom ovplyvňujúcim fungovanie globálnej ekonomiky a podstatnou mierou ho ovplyvňuje.

V následnom príspevku pod názvom: „Nestabilita menového systému“ sa zameriavam na hlavné a podstatné príčinné súvislosti nestability medzinárodného menového systému.

Začiatok príspevku je zameraný na krátke objasnenie pojmu a histórie fungovania medzinárodného menového systému. Prehľad začínam obdobím fungovania tzv. zlatého štandardu v rokoch 1867-1914. Ďalej rozoberám obdobie medzi svetovými vojnami.

Dôležitou z historického hľadiska je nasledujúca časť fungovania fixných výmenných kurzov a Bretton-Woodskeho menového systému v rokoch 1945-1971 a aj nasledujúca časť venovaná Kingstonskej menovej sústave a voľne pohyblivým menovým kurzom.

V ďalšej časti uvádzam súčasný stav a dohodu Plaza a pripravovanú dohodu Plaza II. Súčasne nastoľujem otázky ekonomickej nerovnováhy medzi USA a Čínou, vývoja devízových rezerv niektorých štátov, úlohu Skupiny 5, Skupiny 20, MMF a ich vzťahu k nestabilite výmenných kurzov.

V závere sa venujem možnému vývoju do budúcnosti na základe zodpovedania otázok súčasného stavu, ďalej rozoberám dohodu Plaza II a možné znovu-zavedeniu zlatého štandardu a celosvetovú diskusiu.

Kľúčové slová: Medzinárodný menový fond, Svetová banka, Skupina 5, Skupina 7, Skupina 20, BRIC

Abstract

The exchange rate and its instability is a fundamental factor influencing the functioning of the global economy and significantly influences.

In a subsequent post titled: "Instability Monetary System" focuses on the major and substantial causation instability of the international monetary system.

Top-contribution is focused on the short history and explanation of the functioning of the international monetary system. An overview of the functioning of the so-called period starts. gold standard in the years 1867-1914. It analyzes the period between world wars.

Important from a historical perspective, the next part of the operation of a fixed exchange rate Bretton Woods monetary system in the years 1945-1971 and the following section is devoted Kingstonskej monetary system and the freely floating exchange rate.

The next section describes the current status of and agreement Plaza agreement and the upcoming Plaza II. At the same time raises issues of economic imbalance between the U.S. and China, the development of foreign exchange reserves of some countries, the role of Group 5, Group 20, the IMF and their relation to the instability of exchange rates.

In conclusion, possible development deals in the future to answer questions on the current situation, further discusses dohodu Plaza II and possible re-introduction of the gold standard and global discussion.

1 Úvod

V súčasnom období postupného oživenia svetovej ekonomiky, možno sledovať aj pretrvávajúcu nestabilitu výmenných kurzov, ktoré možno označiť ako celosvetové menové vojny (currency wars).

Vznik myšlienky stanovenia pravidiel nad dodržiavaním medzinárodných menových vzťahov siahajú do 30. rokov minulého storočia, kedy sa konalo niekoľko medzinárodných konferencií venovaných medzinárodným menovým vzťahom. Tie skončili neúspechom. Nevedeli navrhnúť mechanizmy, akými by vlády štátov mali spolupracovať pri riešení problémov v oblasti menových vzťahov. Súčasný nestabilný vývoj výmenných kurzov lepšie pochopíme, ak poukážeme na jeho historický vývoj a príčinné súvislosti. V následnej časti objasníme históriu medzinárodného menového systému od konca devätnásteho storočia až po súčasnosť. Je to nevyhnutnou súčasťou pochopenia súčasného stavu a pohľadu do budúcnosti.

2 Zlatý štandard (1867-1914)

Zlatý štandard znamená, že zlato plnilo všetky funkcie peňazí tj. ako výmenného prostriedku, zúčtovacej jednotky a uchovávateľa hodnôt. Zlatý štandard, ako legálna inštitúcia vznikol v roku 1819, kedy britský parlament schválil tzv. obnovovací zákon. Neskôr zaviedlo zlatý štandard Nemecko, Japonsko a iné krajiny. USA sa efektívne zapojili do zlatého štandardu už v roku 1879. Zákon o zlatom štandarde z roku 1900 v USA formálne uzákonil vzťah medzi dolárom a zlatom.

Vlády až do 30. rokov minulého storočia zohrávali najvýznamnejšiu úlohu pri určovaní výmenných kurzov. Od parížskej konferencie v roku 1867 až do roku 1933 celá svetovej ekonomika fungovala v systéme relatívne pevného menového kurzu.

Zlatý štandard je systém, kde ako platidlo zabezpečovali zlaté mince, bankovky a šeky. Celá menová sústava fungovala na základe voľného razenia mincí a o voľnú vymeniteľnosť (konvertibilitu) peňažných ekvivalentov za zlato. V zlatom štandarde je daná mena priamo krytá zlatom alebo vlády vyžadovali určité percento zlata na krytie danej meny. Zlato slúžilo ako platidlo, ale aj na krytie všetkých mien. Každá zo zúčastnených krajín v rámci tohto systému súhlasila s fixovaním ceny svojej meny k zlatu. V praxi to znamenalo, že každá krajina sa zaviazala vydať určité množstvo zlata každému, kto chce zmeniť danú menu za zlato. Zabezpečovala sa tým relatívna stabilita hodnoty peňažnej jednotky. Následne z toho vyplýva aj ich vzájomná vymeniteľnosť pri pevne stanovených kurzoch. Za týmto účelom museli mať krajiny dostatočné množstvo rezerv zlata.

Systém zlatého štandardu umožnil regulovať množstvo peňazí v obehu a vyhnúť sa inflácii. Prebytočné peniaze v obehu, sa premieňali na poklad. Potreby rozšírenej reprodukcie sa naopak kryli z prírastkov menového zlata, a to emisiou zmeniek bánk (zlatých certifikátov) voľne zameniteľných za zlaté mince.

Pre fungovanie zlatého štandardu musia existovať dlhodobé mechanizmy prispôsobovania sa, ktorý sa nazýva mechanizmus toku zlatých mincí - Gold specie flow mechanism. Jedná sa o dlhodobý mechanizmus, kde tok zlata a zmeny v cenovej hladine smerujú k náprave nerovnovážneho stavu na poli platobnej bilancie. V praxi to znamená: pokiaľ zlato sa považuje ako jediné rezervné aktívum danej meny, deficit na účte platobnej bilancie sa prejavuje v odlive zlata z krajiny a následne na poklese ponuky peňazí v krajine.

Tento pokles ponuky peňazí znamená spomalenie domácej ekonomiky, pokles importu, pokles úrovne domácej cenovej hladiny a rast úrokovej miery. Všetky tieto faktory vedú k odstráneniu deficitu na účte platobnej bilancie. Rovnako krajina s vysokým prebytkom na účte platobnej bilancie zaznamenáva príliv zlata. Tento príliv zvyšuje ponuku peňazí v krajine, zvyšuje príjem krajiny, následne rast importu, rast cenovej hladiny a pokles úrokovej miery. Toto funguje ako mechanizmus eliminácie prebytku na účte platobnej bilancie. Prispôsobovanie sa platobnej bilancii najmä v deficite je často politicky nepopulárne, lebo vedie k recesii a vláda nemôže uskutočniť expanzívnu monetárnu politiku - ponuka peňazí je priamo závislá od množstva zlata.

Vzájomné výmenné kurzy boli fixné. Zúčastnené strany museli dodržiavať pravidlá hry, ako napr.: neobmedzený pohyb zlata, úplná sloboda zahraničného obchodu, vylúčenie chronického prebytku platobnej bilancie, vyrovnaný štátny rozpočet a zásoby zlata schopné pokryť potreby vnútorného a vonkajšieho obehu danej krajiny.

Zlatý štandard mal svoje klady, ale aj zápory pre medzinárodné finančné vzťahy. Medzi klady patrí napr. symetrické monetárne prispôsobenie a automatické limity pri využití expanzívnej monetárnej politiky.

Zápory zlatého štandardu sú nasledovné:

- obmedzené možnosti využitia vlastnej monetárnej politiky na boj proti nezamestnanosti,
- vysoké cenové fluktuácie, t.j. stabilná cenová hladina je možná, ak relatívne ceny zlata a iných tovarov a služieb budú stabilné,
- tento systém dáva veľký priestor krajinám s vysokou produkciou zlata ovplyvňovať svetovú makroekonomickú situáciu cez predaj zlata,
- bez objavenia a následne ťaženia nového zdroja zlata, centrálné banky nemôžu zvyšovať svoju medzinárodnú rezervu adekvátne s rastom ich ekonomiky.

V devätnástom storočí sa stalo zlato a striebro základom krytia väčšiny mien. Striebro bolo postupne vytlačané zlatom. Pred prvou svetovou vojnou uplatňovali zlatý štandard všetky popredné štáty sveta. Prvá svetová vojna znamenala rozpad zlatého štandardu.

3 Medzivojnové obdobie 1918-1939

Počas prvej Svetovej vojny sa situácia zmenila a vlády opustili zlatý štandard. Na financovanie svojich vojenských výdavkov reagovali vytlačením nekrytých peňazí. V roku 1919 USA obnovili zlatý štandard a nasledovali mnohé krajiny, ktoré znovu akceptovali zlatý štandard hlavne v záujme stabilizácie finančného systému.

V roku 1922 sa na konferencii v Genove (Taliansko) skupina krajín vrátane Veľkej Británie, Francúzska, Talianska a Japonska dohodli na programe obnovy zlatého štandardu. Bolo umožnené malým krajinám držať medzinárodné rezervy v menách niekoľkých veľkých krajín, ktoré boli kryté len zlatom.

V roku 1925 Veľká Británia obnovila zlatý štandard, čo znamenalo recesiu a rast nezamestnanosti. Stagnácia ekonomiky urýchlila zhoršenie postavenia Londýna ako svetového finančného centra. Svetová hospodárska kríza v rokoch 1929-1933 spôsobila, že sa odstúpilo od zlatého štandardu a prešlo sa ku konvertibilným a nekonvertibilným papierovým menám. Aj Veľká Británia a USA opustili zlatý štandard. Po devalvácii dolára z 20.67 USD na 35 USD za uncu zlata sa USA v roku 1934 vrátili k zlatému štandardu. Po istej devalvácii vlastnej meny voči hodnote zlata sa veľa krajín sa vrátilo k určitej forme zlatého štandardu.

Po druhej Svetovej vojne sa rozvinul zlatý devízový štandard. USA prevzali zodpovednosť za fixovanie hodnoty dolára vo vzťahu k zlatu. Ostatné krajiny sa zaviazali fixovať hodnotu svojich mien vo vzťahu k doláru. Tieto záväzky vyplynuli z bretton-woodskej menovej konferencie.

4 Bretton-Woodska menová sústava 1945-1971

V roku 1944 sa finanční experti 44 krajín pod záštitou OSN stretli v mestečku Bretton Wood, v americkom štáte New Hampshire na konferencii venovanej vytvoreniu nového svetového menového systému, ktorý by viedol k obnoveniu medzinárodného obchodu, zabezpečeniu multilaterálneho platobného styku a rozvoju svetovej ekonomiky. Na základe dosiahnutej dohody centrálne banky predávali a kupovali vlastnú menu v záujme zachovania fixného menového kurzu.

V bretton-woodskom systéme, namiesto používania zlata ako jedinej medzinárodnej rezervnej meny mala každá mena stanovenú paritu, ktorá bola vyjadrená tak v USD, ako aj v zlate.

Súčasťou dohôd bolo aj založenie Medzinárodného menového fondu (MMF) a Svetovej banky (SB). Založenie MMF (1945) odzrkadľovalo snahu zabezpečiť menovú stabilitu, ktorá by nahradila stabilitu zlatého štandardu umožňujúceho automatické vyrovnanie schodkov platobných bilancií.

Bretton-woodské dohody zabezpečili fungovanie medzinárodnej menovej sústavy podľa nasledujúcich princípov:

- pevné menové kurzy. Parity jednotlivých mien sa vyjadrovali zároveň v zlate a v americkom doláre. Trhové menové kurzy mohli oscilovať okolo parity v rozmedzí ± 1 %.
- zachovanie určitých funkcií zlata. Zlato naďalej vystupovalo vo funkcii svetových peňazí a použilo sa na vyrovnanie schodkov platobných bilancií aj ako medzinárodný platobný prostriedok.
- vznik nových svetových rezervných mien. V tej dobe sa prvou svetovou rezervnou menou stal americký dolár, ktorý odsunul na druhé miesto libru šterling.
- výmena svetovej rezervnej meny amerického dolára za zlato. Americká vláda sa zaviazala, že zahraničným centrálnym bankám bude zamieňať doláre za zlato, a to na základe zlatej parity dolára, ktorá sa zaviedla v roku 1934 (zlatá parita dolára za jednu trojskú uncu bola 35 USD, trojská unca je 31,1035 gramu čistého zlata).
- zmeny menových parít iba v povolenom rozsahu. Do 10 % bez predbežného súhlasu MMF, nad 10% len pri tzv. fundamentálnej nerovnováhe a pri splnení dvoch podmienok: 1) pri súhlase väčšiny členov MMF a 2) pri súhlase členov, ktorých podiel na celkových vstupných vkladoch do MMF bol 10% a viac.

Spojené štáty americké nemohli devalvovať dolár. V prvých tridsiatych rokoch po druhej svetovej vojne svetová ekonomika prekvitala. Priemyselné krajiny začali odbúravať obchodné bariéry a meniť svoje meny na voľné konvertibilné.

Po druhej svetovej vojne prijali krajiny s trhovou ekonomikou Bretton-woodsky menový systém, ktorý mal pripraviť pôdu pre medzinárodnú menovú stabilitu a nadvládu dolára. Predpokladajúc, že táto situácia ostane nezmenená, krajiny, ktoré podpísali Rímske zmluvy¹, nepokladali za potrebné zahrnúť do zmluvy konkrétnejšie formulácie o koordinácii hospodárskych a menových politík.¹

Hospodárska politika USA zameraná na zníženie nezamestnanosti cez expanzívnu monetárnu politiku poukázala na fundamentálnu nerovnováhu nadhodnoteného dolára a na neochotu iných krajín s vysokým prebytkom platobnej bilancie revalvovať vlastné meny. Ďalším nedostatkom bolo, že sa vytváral priestor na destabilizáciu finančného systému. Tieto skutočnosti viedli k zániku tohto systému.

Prezident USA Nixon 15. augusta 1971 jednostranným rozhodnutím zrušil voľnú zameniteľnosť amerického dolára za zlato. Medzi základné príčiny, ktoré viedli k rozpadu

¹ www.derivat.sk/files/X..doc

bretton-woodskeho menového systému, patrili vonkajšia nerovnováha americkej ekonomiky (deficit na bežnom účte platobnej bilancie) a neudržateľnosť ceny menového zlata.

Po dvoch devalváciách amerického dolára sa v marci 1973 zástupcovia Skupiny 5 rozhodli o zmene a fixný systém výmenných kurzov nahradil režim voľne pohyblivých výmenných kurzov – floating.

Bretton-woodsky menový systém vniesol po druhej svetovej vojne stabilitu do medzinárodných menových vzťahov. Prejavila sa v raste celosvetového obchodu a v neustálom náraste medzinárodných investícií. Neudržateľnosť medzinárodného menového systému založeného na tandeme amerického dolára a menového zlata viedla k vzniku nového medzinárodného menového systému. Základom súčasného medzinárodného systému sú voľne pohyblivé výmenné kurzy. Tento systém sa nazýva Kingstonský menový systém.

5 Kingstonská menová sústava

V januári 1976 boli na Jamajke v hlavnom meste Kingston prijaté zásady nového usporiadania medzinárodných menových vzťahov. Jedná sa o tieto zásady :

- voľne pohyblivé menové kurzy a existencia určitých tajných dohôd medzi centrálnymi bankami ekonomicky dôležitých krajín o intervenčných zásahoch pri udržiavaní kurzu meny v určitom cenovom rozpätí.
- menová sústava sa nemá opierať ani o zlato, ani o americký dolár. Túto úlohu prevzali SDR - osobitné práva čerpania, ale nie sú vymeniteľné za zlato, preto sa označujú ako papierové zlato.
- odpredaj časti zlatých zásob MMF. Zlato však aj naďalej ostalo prostriedkom uchovávania hodnôt a prostriedkom platieb.
- zvýšenie úverových limitov pre rozvojové krajiny na riešenie ich neúmerne vysokých schodkov platobných bilancií. Táto problematika je aj naďalej veľmi aktuálna.

V Kingstonskom menovom systéme sú kurzy stanovené na základe dopytu a ponuky na medzinárodných finančných trhoch. Prakticky žiadne štáty nedosahujú dlhodobu makroekonomickú rovnováhu, bolo dohodnuté, že základom na stanovenie výmenných kurzov budú voľne pohyblivé výmenné kurzy a od nich sa budú odvodzovať modifikované kurzové režimy. Tieto režimy majú zodpovedať danému stupňu rozvoja národných ekonomík, ich vnútornej a vonkajšej rovnováhe a tiež miere významu jednotlivých ekonomík vo svetovej ekonomike.

Napriek zámeru zaviesť systém voľne pohyblivých výmenných kurzov používajú jednotlivé štáty rôzne modifikácie. Vnútoraná a vonkajšia nerovnováha v jednotlivých štátoch viedli nakoniec k tomu , že nie všetky štáty ho aplikujú v úplne čistej podobe. Doterajšie skúsenosti ukazujú, že jedným z najvhodnejších kurzových režimov je riadený floating, kedy centrálné banky jednotlivých štátov len minimálne intervenujú na finančných trhoch, aby dosiahli rovnovážny stav svojich národných mien.

Situácia v štátoch, v ktorých je cenová nestabilita, používajú režim fixných výmenných kurzov. Štáty, ktoré relatívne nemajú problémy tak s vnútornou, ako ani s vonkajšou nerovnováhou, spravidla používajú kurzový režim v podobe menového koša, ktorý pomáha jednotlivým štátom stanoviť objektívne reálnejší výmenný kurz voči menám štátov, s ktorými má najväčšie ekonomické vzťahy.

Od zavedenia systému voľne pohyblivých výmenných kurzov možno sledovať ich relatívnu nestabilitu, predovšetkým popredných rezervných a voľne zameniteľných mien.

6 Nestabilita voľne pohyblivých výmenných kurzov – dohoda Plaza

Pre fungovanie súčasného systému je charakteristická jeho nestabilita. Historicky sa táto nestabilita prejavovala najvýraznejšie medzi poprednými rezervnými menami. Najmarkantnejšie sa táto nestabilita prejavovala medzi americkým dolárom a japonským jenom (JPY), ako aj medzi americkým dolárom a západonemeckou markou (DEM). Nestabilita popredných rezervných mien sa najvýraznejšie prejavila už v prvej polovici 80tych rokov, kedy sa ekonomika USA dostala do recesie. FED v snahe podporiť hospodársky rast v USA prijal politiku prudkého zvyšovania úrokových sadzieb. V priebehu niekoľkých mesiacov FED zvýšil úrokovú sadzbu z 4,5 % na 16 % a neskôr až na 21 %. Vysoké úrokové sadzby viedli k markantnému prílevu kapitálu z celého sveta do USA, k zhodnoteniu kurzu USD voči iným menám a tiež k dlžníckej kríze v tých štátoch, ktoré mali pôžičky denominované v USD.

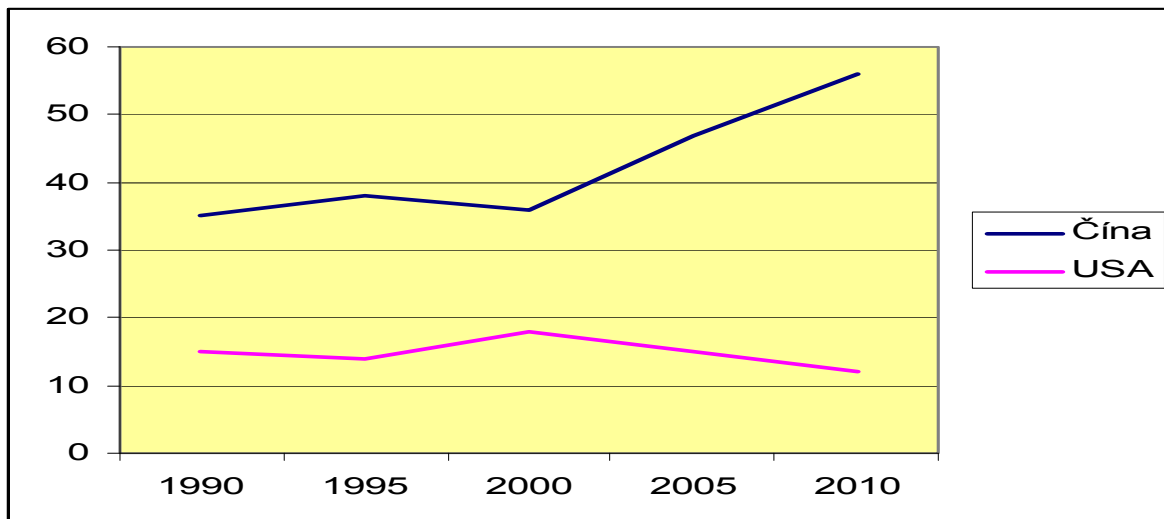
V snahe stabilizovať vzájomné výmenné kurzy sa zástupcovia Skupiny 5 rozhodli prijať spoločnú intervenčnú politiku na stabilizáciu uvedených výmenných kurzov a spoločná intervenčná politika centrálnych bánk bola orientovaná na dosiahnutie rovnovážnych reálnych efektívnych výmenných kurzov. Práve vysoká úroková miera FED-u viedla k nadmernému prílevu kapitálu do USA, čoho výsledkom bolo historicky najvyššie zhodnotenie amerického dolára, ktoré ovplyvnilo aj medzinárodný obchod a prehĺbilo aj svetové ekonomické nerovnováhy.

Vysoká volatilita najvýznamnejších voľne zameniteľných mien prehĺbili svetovú ekonomickú nerovnováhu a deficit na bežnom účte platobnej bilancie. Preto sa dňa 22. septembra 1985 zástupcovia Skupiny 5 stretli v hoteli Plaza v New Yorku, aby zhodnotili nepriaznivý vývoj výmenných kurzov. Výsledkom rokovaní bolo prijatie spoločnej intervenčnej politiky, ktorej dôsledkom bola stabilizácia kurzu USD voči JPY a DEM. Skupina 5 prijala tiež časový harmonogram na realizáciu spoločnej intervenčnej politiky. Prerokovala ju vo francúzskom Louvri (20. februára 1987) na rokovaní Skupiny 7, kde zhodnotili vývoj vzájomných rovnovážnych reálnych efektívnych výmenných kurzov a podpísali dohodu Louvre. Základom tejto dohody boli prijaté rámce v prípade ďalších spoločných intervencií zo strany Skupiny 7. Bolo dohodnuté, že ak odchýlky budú vyššie ako 5 % od stanovenej hranice, v takom prípade bola záväzná vzájomná intervencia zúčastnených strán.

7 Ekonomické nerovnováhy medzi USA a Čínou

Medzi základné problémy v oblasti svetových ekonomických nerovnováh medzi poprednými svetovými ekonomikami je pretrvávajúci deficit na bežnom účte platobnej bilancie USA a prebytok na bežnom účte v prípade Číny. Tieto nerovnováhy sú predovšetkým výsledkom aktívneho salda obchodnej bilancie Číny a pasívneho salda v prípade USA. Neudržateľnosť deficitu na bežnom účte platobnej bilancie USA na jednej strane a prebytok na bežnom účte v prípade Číny, na strane druhej, tvoria základný problém svetových ekonomických nerovnováh. Z uvedeného trendu vyplýva, že v strednodobom horizonte sa očakáva naďalej zvyšovanie prebytku na bežnom účte platobnej bilancie v Číne a Saudskej Arábii a dlhodobý deficit na bežnom účte v USA. Tieto nerovnováhy sú výsledkom rastúcich úspor v Číne a nízkej úrovne úspor v prípade USA.

Graf č.1: Vývoj úspor v USA a v Číne (v % HDP)

Zdroj: MMF

Výrazná disparita zákonite vedie k prehľbujúcim sa svetovým ekonomickým nerovnováham. Z teoretického hľadiska základom na dosiahnutie vonkajšej rovnováhy, tzn. dosiahnutie vyrovnaného stavu na bežnom účte platobnej bilancie je rovnováha medzi investíciami a úsporami. Paradoxné je, že tieto nerovnováhy medzi úsporami a investíciami existujú medzi dvoma najsilnejšími ekonomikami sveta. Neriešenie tejto základnej nerovnováhy medzi úsporami a investíciami je jednou z najväčších prekážok na ceste k oživeniu svetovej ekonomiky. Nestabilita výmenných kurzov a nerovnováha svetových ekonomík je staro-nový problém, ktorý sa historicky nepodarilo vyriešiť. V súčasnosti sa ponúka možnosť prijať komplexné opatrenia a dohody, ktoré by viedli k ozdraveniu a stabilizácii svetovej ekonomiky. Súčasnú svetovú ekonomickú nerovnováhu sú aj výsledkom nestability výmenných kurzov. Táto nestabilita je podporovaná nepružným kurzovým systémom národnej meny Číny - renminbi (RMB). Čínska ekonomika dosiahla zaujímavé výsledky v oblasti rastu HDP za posledné dve dekády a v pozitívnom trende rastu produktivity práce. Z ekonomickej teórie je známe, že práve rast produktivity práce vedie aj k zhodnoteniu kurzu národnej meny.

8 Vzájomný výmenný kurz USD a RMB

Kurz RMB bol fixný počas 80-tych rokov na úrovni 2,5 RMB za USD. Uvedený kurz nezohľadňoval paritu kúpnej sily, pretože zahraničný obchod Číny nepredstavoval významný podiel v čínskej ekonomike a prílev priamych zahraničných investícií bol relatívne nízky. V prvej polovici 90-tych rokov RMB devalvoval a od 90-tych rokov bežný účet platobnej bilancie postupne dosiahol vysoký prebytok. Bolo to spôsobené prílevom priamych zahraničných investícií. Preto čínska centrálna banka zaviedla výmenný kurz s fluktuácnym pásmom. Čínska centrálna banka dňa 21. júla 2005 opustila stanovenie výmenného kurzu na základe menového koša (EUR, JPY, USD a juhokórejsky won) a zaviedla fixný kurz RMB voči USD. Vzájomný kurz bol stanovený na 1 USD = 8,11 RMB. V súvislosti s rastom produktivity práce a zvýšenou konkurencieschopnosťou čínskych výrobkov na zahraničných trhoch bolo potrebné prijať opatrenia na korekciu výmenného kurzu RMB. Dochádza preto koncom roku 2008 k zhodnoteniu RMB a kurz bol stanovený na 1 USD = 6,8 RMB. V júni 2010 čínska centrálna banka rozhodla o zrušení fixného kurzu RMB za USD. Počas krízy sa RMB zhodnotil o 16 % voči EUR. V dôsledku viacerých faktorov ako napr. priaznivého

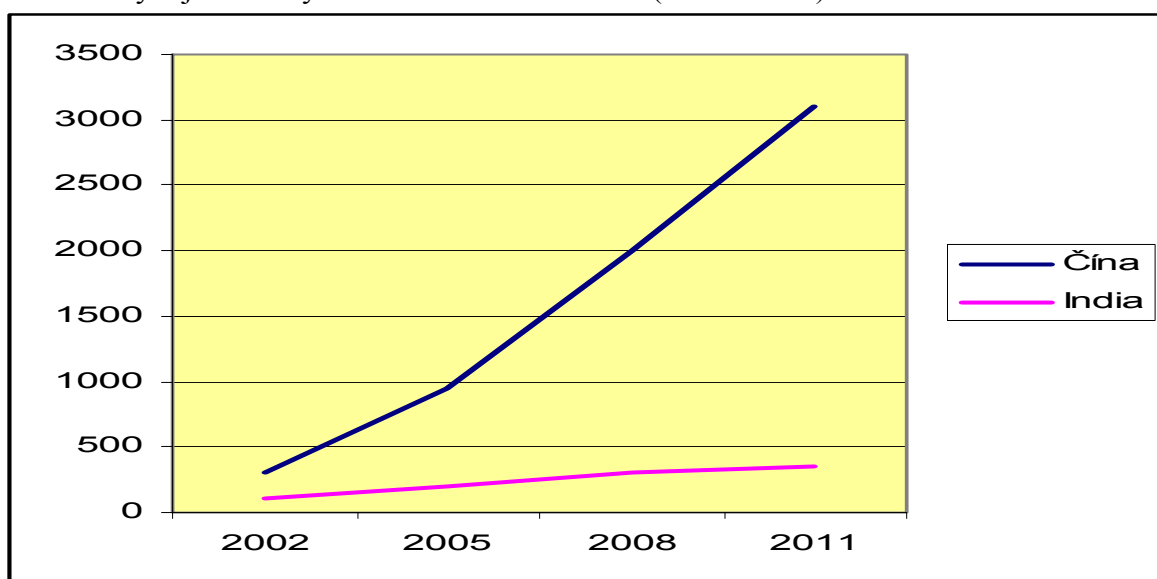
vývoja čínskej ekonomiky, rastu produktivity práce, prílevu priamych zahraničných investícií, a hlavne nadmerného rastu devízových rezerv, čínska vláda prisľúbila na poslednom zasadnutí Skupiny 20, že postupne bude revalvovať svoju národnú menu.

9 Vývoj devízových rezerv novo industrializovaných štátov

Recesia svetovej ekonomiky a svetové ekonomické nerovnováhy viedli aj k novodobému rastu devízových rezerv v novo industrializovaných štátoch, predovšetkým v štátoch BRIC a v štátoch Juhovýchodnej Ázie. Štáty BRIC (Brazília, Ruská federácia, India a Čína) v súčasnosti majú takmer 50 %-ný podiel na svetových devízových rezervách.

Absolútny nárast devízových rezerv vo svetovej ekonomike má Čína, ktorá disponuje napr. desaťkrát väčším objemom devízových rezerv ako India. Sústreďovanie devízových rezerv presahujúcich racionálnu úroveň nie je najlepšou cestou na dosiahnutie rovnovážneho výmenného kurzu. Akumulácia devízových rezerv môže viesť k destabilizácii svetovej a aj národnej ekonomiky. V súčasnosti je tento vývoj veľmi jednostranný. Nahromadenie devízových rezerv sa sústreďuje hlavne v novo industrializovaných štátoch juhovýchodnej Ázie. Pri pokračujúcom trende to bude viesť k zhoršeniu už aj tak komplikovanej situácie v oblasti svetových ekonomických nerovnováh a efektívneho riadenia devízových rezerv. Z ekonomickej teórie nie je presne určená optimálna úroveň devízových rezerv. Neúmerne vysoká akumulácia devízových rezerv negatívne ovplyvňuje dlhodobý udržateľný hospodársky rast svetovej ekonomiky. Akumulácia devízových rezerv v Číne by mala viesť k výraznému zhodnoteniu kurzu RMB.

Graf č.2: Vývoj devízových rezerv v Číne a v Indii (v bil. USD)

Zdroj: Bloomberg

Medzinárodný menový fond je z medzinárodného hľadiska zodpovednou inštitúciou za dohľad nad vývojom devízových rezerv a zabezpečenia vývoja výmenných kurzov. Doposiaľ sa MMF nepodarilo plniť svoj mandát, ktorý vyplýva z úlohy medzinárodnej inštitúcie, ktorá je zodpovedná za sledovanie a prijímanie opatrení v oblasti dohľadu nad vývojom výmenných kurzov, ako aj riadenia a dohľadu nad devízovými rezervami. Počas recesie bolo zaznamenané len malé zlepšenie v tejto oblasti. S postupným i keď s relatívne pomalým a nerovnomerným oživením svetovej ekonomiky možno sledovať aj prehĺbenie

svetových ekonomických nerovnováh. Aj napriek prísľubom zo strany Skupiny 20 sa zatiaľ nepodarilo nájsť a prijať riešenia v tejto komplikovanej oblasti.

10 Skupina 20

So vznikom svetovej finančnej krízy sa Skupina 7 rozhodovala ako začleniť aj ostatné priemyselne a ekonomicky významné štáty do riešenia nestability výmenných kurzov a svetových ekonomických nerovnováh. Skupina 20 je neformálne zoskupenie 19 štátov, ktoré vzniklo v septembri 1999. Zapojenie Skupiny 20 do riešenia aktuálnych svetových ekonomických problémov bolo v nasledujúcom období minimálne. Možno konštatovať, že aj napriek snahe niektorých priemyselne a ekonomicky vyspelých štátov sa nepodarilo dosiahnuť dohodu. Súčasťou dohody by bolo, aby sa jednotlivé štáty vzdali protekcionistických opatrení na podporu vývozu svojich výrobkov. Vzájomnú dohodu sa nepodarilo dosiahnuť ani na poslednom stretnutí Skupiny 20 v juhokórejskom Soule 11.-12. novembra 2010.

11 Medzinárodný menový fond a nestabilita výmenných kurzov

Jedinou nadnárodnou inštitúciou s medzinárodnou pôsobnosťou, ktorá je zodpovedná a oprávnená za dohľad nad výmennými kurzami, je Medzinárodný menový fond (MMF) a nie Skupina 20. MMF je oprávnený zabezpečovať dohľad a prijímať špecifické opatrenia na riadenie výmenných kurzov Okrem toho MMF disponuje bohatými skúsenosťami a veľkou technickou pomocou. Skupina 20 má v súčasnosti 90 %- podiel na svetovom hrubom domácom produkte, zastupuje len minimum z 187 členských štátov MMF. MMF podporovaný Skupinou 20 má teda dôležitú úlohu prijať zásadné opatrenia v oblasti svetových ekonomických nerovnováh a zabezpečiť stabilitu výmenných kurzov. Jedným z možných riešení je pripraviť novú dohodu, pretože pri riešení problémov svetovej ekonomiky je potrebný globálny a komplexný prístup. Pri riešení nestability výmenných kurzov je potrebné prijať vzájomne koordinovaný postup. Riešením by mohlo byť napríklad prijatie dohody Plaza II, v spojení s reformou medzinárodného menového systému.

12 Dohoda Plaza II

Na základe vývoja voľne pohyblivých výmenných kurzov pri súčasnom systéme a ich štruktúre je potrebná spoločne koordinovaná politika orientovaná napríklad na vytvorenie dohody Plaza II. Skúsenosti ukazujú a reálna prax počas svetovej finančnej krízy potvrdila, že je potrebné prijať opatrenia na stabilizáciu výmenných kurzov. Novo industrializované a exportne orientované štáty počas svetovej finančnej krízy a pomalého oživenia svetovej ekonomiky začali prijímať protekcionistické opatrenia na podporu svojich vývozov formou tzv. konkurenčnej devalvácie. Neakceptovanie súčasných trendov zhodnotenia národných mien niektorých štátov môže viesť ešte k zložitejšej situácii v oblasti svetových ekonomických nerovnováh a krehkého oživenia svetovej ekonomiky. Preto prijatie podobnej dohody ako bola dohoda prijatá v septembri 1985 je jedným z predpokladov na zabezpečenie relatívnej stability výmenných kurzov popredných voľne zameniteľných mien. Súčasťou takto pripravenej dohody by mohli byť riešené aj otázky svetových ekonomických nerovnováh, riadenie makroekonomických politík, eliminácia protekcionistických opatrení, riadenie devízových rezerv a pod. Príprava dohody Plaza II by mohla byť spojená aj s komplexnou

reformou medzinárodného menového systému.²

13 Záver

V súčasnom období silnejú hlasy žiadajúce opätovný návrat k režimu pevných kurzov. Hlavnými výhodami pevných kurzov sú: udržiavanie kurzu každej meny, jej premenu na iné meny, zabezpečenie jej kúpnej sily vzhľadom na iné meny. Samozrejme, že tieto výhody nemajú pohyblivé kurzy. Ich prednosťou je však to, že jednotlivým krajinám umožňujú kontrolovať množstvo vlastných peňazí. Pri pevných kurzoch sú národné menové politiky úzko späté a obmedzujú intervenčné možnosti jednotlivých štátov.

Napriek tomu, že učebnice sa môžu pozerat' na zlato ako zastaraný finančný nástroj, trhy ho dnes používajú ako alternatívne finančné aktívum,“ povedal v rozhovore pre denník Financial Times prezident Svetovej banky Robert Zoellick. Preto navrhuje zaviesť reformovaný systém z Bretton Woods, ktorým sa usporiadali finančné vzťahy po druhej svetovej vojne. Svetové meny vtedy boli nadviazané na zlato prostredníctvom amerického dolára, ktorý bol rezervnou menou s pevne stanovenými výmennými kurzmi oproti ostatným menám.³

Medzinárodná menová sústava zastáva významné postavenie v rozširovaní ekonomických vzťahov medzi jednotlivými štátmi, ktoré tvoria sieť svetového hospodárstva. Prostredníctvom nej možno presúvať finančné zdroje medzi krajinami, rozširovať či obmedzovať samostatnosť národnej hospodárskej politiky jednotlivých krajín, presúvať ekonomické ťažkosti a problémy z jednej krajiny na druhú. Nesporne preto je dôležitým zrkadlom vývoja ekonomických a politických problémov a nestabilit vo svete.

Skupina 20 a ostatné štáty potrebujú prijať opatrenia na stabilizáciu výmenných kurzov a riešenia problému svetových ekonomických nerovnováh. Nestabilita výmenných kurzov môže skomplikovať začatý proces oživenia v priemyselne vyspelých štátoch. Z ekonomickej teórie je známe, že na korekciu vývoja rovnovážneho reálneho efektívneho výmenného kurzu možno použiť makroekonomickú politiku v kombinácii fiškálnej a menovej politiky. Vzniká aj základná otázka, kto má sledovať nestabilitu výmenných kurzov v medzinárodnom kontexte. V rámci Kingstonského menového systému mandát na sledovanie asymetrického prístupu v oblasti riadenia výmenných kurzov má Medzinárodný menový fond. Vzhľadom na zložitosť problému svetových ekonomických nerovnováh a nestability výmenných kurzov prijatie novej dohody Plaza II sa javí ako krok, ktorý môže pozitívne ovplyvniť vývoj svetovej ekonomiky. Prijatie novej dohody v oblasti korigovania nestability výmenných kurzov by malo byť spojené aj s komplexnou reformou medzinárodného menového systému. MMF od svojho vzniku nielenže nebol reformovaný, ale reforma nebola ani len predmetom diskusií. Čiastočne sa problematika reformy MMF načrtla pred 13 rokmi a súvisela s liberalizáciou kapitálových pohybov a finančnou krízou v štátoch juhovýchodnej Ázie. Komplexná reforma medzinárodného menového systému súvisí s aktuálnymi problémami, ktoré sú charakteristické pre súčasný vývoj svetovej ekonomiky. Prijatie neodkladných a komplexných opatrení s dynamickým prístupom na zabezpečenie stabilného, udržateľného a vyrovnaného svetového hospodárskeho rastu sa preto javí ako jeden zo základných predpokladov na zabezpečenie stability vo vývoji tak obchodných, ako aj finančných vzťahov. Realizácia komplexnej reformy medzinárodného menového systému si vyžaduje aktívny prístup všetkých zúčastnených strán, nielen Skupiny 20. Pri vzájomne koordinovanej politike v oblasti dohľadu nad výmennými kurzami, riadenia devízových

² Sipko Juraj, „Prečo existuje menová nestabilita?“, 2010, str. 15, BIATEC - ODBORNÝ BANKOVÝ ČASOPIS, December 2010, Ročník 18

³ <http://hnonline.sk/firmyafinancie/c1-47953420-svetova-banka-chce-novy-zlaty-standard>

rezerv je dôležité, aby aktívne využil svoj mandát, ktorý z hľadiska medzinárodného Medzinárodnému menovému fondu rozhodne patrí.⁴

Svetová hospodárska recesia je výsledkom krízy vo finančom sektore. Je potrebné prijať transparentný a efektívny systém dohľadu nad finančným sektorom a prijať zodpovedajúce nástroje na riadenie nadmernej akumulácie devízových rezerv. Okrem toho je treba vytvoriť základné systémové opatrenia pri nadbytku alebo nedostatku svetovej likvidity. Ďalej je nutné zabezpečiť zvýšenie domáceho dopytu v štátoch s nadbytočným prebytkom na jednej strane a zvýšiť úspory v štátoch s deficitom na strane druhej.

Zoznam použitej literatúry

1. Sipko Juraj, „Prečo existuje menová nestabilita?“, 2010, BIATEC - ODBORNÝ BANKOVÝ ČASOPIS, December 2010, Ročník 18
2. Communique zo zasadania skupiny 20 (Washington, D. C. November 2008, Londyn April 2009, Pittsburgh September 2009, Toronto June 2010, Seoul November 2010)
3. Blanchard Olivier, 2009, “Sustaining a Global Recovery,” Finance & Development, Vol. 46, September 2009
4. Cooper Richard N., 2007, “Living with Global Imbalances,” Brookings Papers on Economic Activity 2, str. 91-110
5. Ito Takatoshi, 2007, “Influence of the Renminbi on Exchange Rate Policies of Other Asian Countries,” in Debating China’s Exchange Rate Policy, ed. by Morris Goldstein and Nicholas S Lardy (Washington: Peterson Institute for International Economics)
6. Obstfeld, Maurice and Kenneth Rogoff, 2007, “The Unsustainable U. S. Current Account Deficit Revisited,” in G7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment, ed. by Richard H. Clarida (Chicago: University of Chicago Press/National Bureau of Economic Research), February
7. Obstfeld Maurice and Kenneth Rogoff, 2009, “Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes” the Federal Reserve Bank of San Francisco, Asia Economic Policy Conference, Santa Barbara, CA, October 18-20, 2009.
8. <http://hnonline.sk/firmyafinancie/c1-47953420-svetova-banka-chce-novy-zlaty-standard>
9. www.derivat.sk/files/X..doc

Kontakt:

JUDr. Ing. Jozef Portašík

Lúčna 14

013 13 Rajecké Teplice

e-mail: jozefportasik@gmail.com

mobil: 0904 384 500

⁴ Sipko Juraj, „Prečo existuje menová nestabilita?“, 2010, str. 15, BIATEC - ODBORNÝ BANKOVÝ ČASOPIS, December 2010, Ročník 18

NEZAMĚSTNANOST

Abstrakt

Tento příspěvek se zabývá příčinami vzniku nezaměstnanosti, její členění, měření. Zkoumá faktory ovlivňující nezaměstnanost. Hodnotí stav a vývoj nezaměstnanosti jak v České republice, tak i v Evropské unii.

Klíčová slova: Nezaměstnanost, finanční podpora, ekonomicky aktivní, míra nezaměstnanosti, Mezinárodní organizace práce ILO, výběrové šetření pracovních sil, frekvence nezaměstnanosti, hrubý domácí produkt, práceschopné obyvatelstvo, sezonnost.

Abstract

This article deals with the causes of unemployment, its structure and measuring. It examines the factors affecting unemployment. It evaluates the status and evolution of unemployment as in The Czech Republic so in the European Union.

Keywords: Unemployment, financial aid, economic active, rate of unemployment, International Labour Organization ILO, selective investigation of labour forces, frequency of unemployment, gross domestic product, employable population, seasonality.

1 Úvod

S prací, jako jedním z výrobních faktorů, souvisí i problém zaměstnanosti a nezaměstnanosti.

Nezaměstnanost můžeme považovat za největší nemoc ekonomiky. Dochází zde k nevyužití výrobních kapacit, lidského kapitálu a nevytvoření celkového produktu. Nastává nedostatek zdrojů, směřujících do veřejných fondů a společnosti. Následkem toho dochází k poklesu životní úrovně, zvyšuje se podíl obyvatel závislých na finanční podpoře státu, roste sociální napětí.

Nezaměstnanost má také velmi negativní vliv na zdravotní stav. Vede ke zhoršování fyzického i psychického zdraví, k vyššímu výskytu srdečních chorob, alkoholismu, drogové závislosti a vyššímu počtu sebevražd.

Nezaměstnanost je problémem jak pro stát, tak samozřejmě i pro nezaměstnané samotné. Jde tedy nejen o ekonomický problém, ale také o sociální.

Při zjišťování nezaměstnanosti je důležité obyvatelstvo rozdělit na dvě základní skupiny:

- produktivní (15-65 let)
- neproduktivní - ostatní kategorie lidí, kteří jsou v produktivním věku

Produktivní obyvatele dále ještě můžeme rozdělit na:

- ekonomicky aktivní (zaměstnaní, nezaměstnaní evidovaní na úřadu práce)
- ekonomicky neaktivní (studenti, pečovatelé o rodinné příslušníky, tělesně postižení, bezdomovci a vězni)

2 Definice pojmu nezaměstnanosti

Podle mezinárodně srovnatelné metodiky se za nezaměstnané považují všechny osoby ve věku patnácti let a starší, bydlící obvykle na sledovaném území, které v průběhu referenčního týdne splňovaly souběžně tři podmínky mezinárodní organizace práce ILO:

- nebyly zaměstnané
- byly připraveny k nástupu do práce a to buď okamžitě nebo nejpozději do 14 dnů pro výkon placeného zaměstnání nebo sebezaměstnání.
- V průběhu posledních 4 týdnů aktivně hledaly práci (prostřednictvím úřadu práce, poptávkou přímo v podnicích, využitím inzerce, využitím služeb soukromé zprostředkovatelské práce, podáním žádosti o pracovní povolení a licenci, podnikání kroků pro založení vlastní firmy nebo jiným způsobem.

Mezi nezaměstnané se zařazují i ty osoby, které práci nehledají, protože již ji našly a jsou schopny ji nejpozději do 14 dnů nastoupit.

Osoby, které nemají práci, ale nejsou zahrnuty do kategorie nezaměstnaných, hodnotíme jako osoby, které nejsou v pracovním poměru. Dělí se na tři skupiny:

- ti, kteří pracují v zahraničí, a to se souhlasem nebo bez souhlasu daného státu
- ti, kteří nemusí pracovat (mají dostatek finančních prostředků z jiných zdrojů než z pracovního poměru. Jsou to majitelé akcí a jejich rodinní příslušníci, rodinní příslušníci úspěšných podnikatelů atd.)
- ti, kteří nechtějí pracovat (kriminální živly, bezdomovci, narkomani)

3 Příčiny vzniku nezaměstnanosti

Za hlavní příčiny vzniku nezaměstnanosti můžeme považovat tyto faktory:

- pokles růstu HDP (snížení domácí, nebo zahraniční poptávky může být vyvoláno poklesem HDP)
- rychlejším přírůstkem práceschopného obyvatelstva, než je růst HDP
- nahrazení manuální práce technikou (nahrazení práce technikou vede k vyšší produktivitě práce)

Nezaměstnanost se uvádí buď jako absolutní údaj (skutečný počet nezaměstnaných), nebo jako relativní údaj (míra nezaměstnanosti). Míra nezaměstnanosti je poměr absolutního počtu nezaměstnaných a celkového počtu ekonomicky aktivních, což jsou zaměstnaní a nezaměstnaní dohromady.

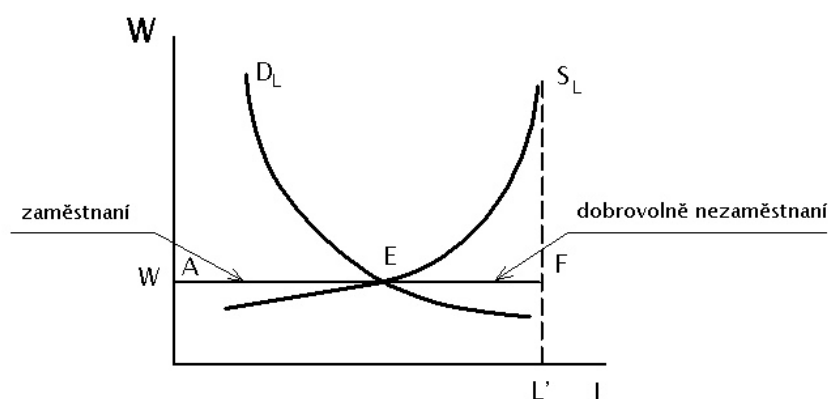
$$u = \frac{U}{L + U}$$

Kde u je míra nezaměstnanosti, U počet nezaměstnaných a L počet pracujících.

4 Členění nezaměstnanosti

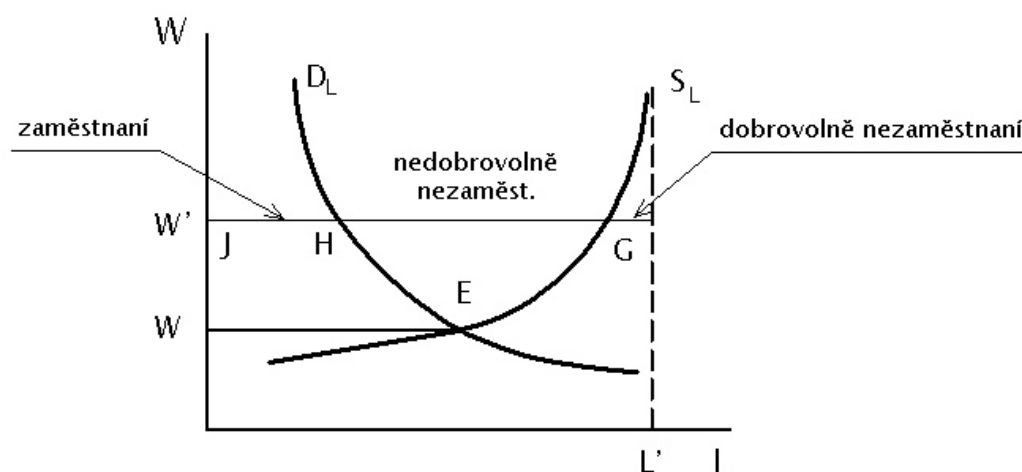
Nezaměstnanost můžeme rozdělit z více hledisek. Z hlediska dobrovolnosti dělíme nezaměstnanost na dobrovolnou a nedobrovolnou, z hlediska příčin pak na frikční, strukturální, cyklickou a sezónní.

Dobrovolná nezaměstnanost - znamená, že je upřednostněn volný čas před konáním práce. Lidé mohou mít nabídky pracovní příležitosti, ale aktivně hledají jiné, například lépe placené, místo. Dobrovolně nezaměstnaní mohou být také lidé, kteří nechtějí pracovat, studují, nebo odešli z práce, aby mohli pečovat o své děti. U této nezaměstnanosti záleží i na výši podpory v nezaměstnanosti, protože čím nižší je podpora v nezaměstnanosti, případně související sociální dávky, tím se tato nezaměstnanost vyskytuje méně.

Dobrovolná nezaměstnanost existuje při pružných mzdách, které se buď snižují, nebo zvyšují, čímž dochází k vyčistění trhu. Na grafu tuto situaci představuje bod E. Úsečka AE představuje počet zaměstnaných pracovníků, kteří jsou ochotni za tuto mzdu pracovat. Úsečka EF znázorňuje ty pracovní síly, které by chtěly pracovat, ale pouze za vyšší mzdu. Dobrovolná nezaměstnanost je přirozenou součástí každé tržní ekonomiky.

Nedobrovolná – jde o situaci, kdy člověk nedobrovolně ztratí svou práci a snaží se najít jakoukoli jinou (případně i za nižší) mzdu. Vzniká v případě, že počet volných pracovních sil je mnohem vyšší než počet volných pracovních míst. Mzdy se nepřizpůsobují aktuálnímu stavu na trhu práce, jsou nepružné a nevyčistí trh.

Jestliže se mzda nachází nad úrovní vyčistující trh, křivka poptávky D_L ukazuje, že firmy jsou ochotny při mzdě W' zaměstnat pouze H pracovníků. Úsečka JH představuje pak počet zaměstnaných a úsečka HG počet nedobrovolně nezaměstnaných.

Nedobrovolná nezaměstnanost má pro člověka horší důsledky než dobrovolná.

Z hlediska příčin vzniku rozeznáváme:

Frikční nezaměstnanost – jde o krátkodobou nezaměstnanost. Je projevem nesouladu požadavků zaměstnanců na straně jedné a pracovních podmínek na straně druhé. Zahrnuje lidi, kteří momentálně mění zaměstnání (z důvodu lepších pracovních podmínek, dojíždění, stěhování člena rodiny atd.). Tato nezaměstnanost umožňuje lidem nalézt optimální práci, v níž budou nejproduktivnější. Do frikční nezaměstnanosti se zahrnují i absolventi škol, od ukončení školy do doby vstupu do pracovního poměru. Do této skupiny se v minulosti počítali i vojáci po ukončení základní vojenské služby. Může se projevit jako

- opatrnostní (charakter pracovního poměru neumožňuje přejít zaměstnanci v budoucnosti na výhodnější pracovní místo)
- spekulativní (je reakcí na dočasný pokles reálné mzdy)

Strukturální nezaměstnanost – vzniká ze dvou příčin

- jako důsledek strukturálních změn v ekonomice (ve struktuře nabídky a poptávky), kdy se některá odvětví zmenšují a jiná naopak expandují. Postihuje tedy určité profese. Nejčastějším řešením je rekvalifikace. Příkladem může být hornictví.
- jako důsledek substituce práce technikou

Nejčastější skupinou zaměstnanců, kteří jsou postiženi strukturální nezaměstnaností, jsou:

- úzce specializovaní pracovníci
- pracovníci s nízkým stupněm vzdělání a malými pracovními zkušenostmi
- za určitých podmínek i vysoce specializovaní odborníci s vysokými mzdovými nároky

Cyklická nezaměstnanost - je způsobena hospodářským cyklem – souvisí s vývojem ekonomiky. Pokud se hospodářství daří hůře (dostane se do období recese či dna), roste i nezaměstnanost. Cyklická nezaměstnanost vzniká tehdy, když nezaměstnanost klesá v důsledku nedostatečné agregátní poptávky.

Sezónní nezaměstnanost - týká se zaměstnání sezónního typu jako je například oblast cestovního ruchu, stavebnictví apod. Řeší se opářeními, které tlumí sezónní charakter prací.

Někteří autoři [1] uvádějí ještě jeden druh nezaměstnanosti – **technologickou nezaměstnanost** – kdy jsou výrobní technologie kapitálově náročné a vedou k substituci práce kapitálem.

Při problematice nezaměstnanosti se setkáme i s dalším pojmem, kterým je „Přirozená míra nezaměstnanosti“. Je to taková míra, při níž jsou agregátní poptávka a nabídka na trhu práce a výrobků v rovnováze. Míra inflace je stabilní a nemá tendenci stoupat ani klesat. Představuje nejvyšší dosažitelnou úroveň zaměstnanosti. Její hladinu ovlivňují tyto faktory:

- politika vlády
- demografický vývoj
- životní úroveň a způsob života

Frekvence nezaměstnanosti – vyjadřuje, kolikrát se pracovník v průměru za určité období stane nezaměstnaným. Je určena variabilitou poptávky po práci mezi jednotlivými firmami a rychlostí s jakou do pracovního procesu přibývají nové pracovní síly.

5 Faktory ovlivňující nezaměstnanost

V tržní ekonomice není nezaměstnanost nikdy nulová, spíše se dlouhodobě pohybuje okolo přirozené míry. Je to proto, že trh práce nikdy nefunguje jako trh ideální. Je to způsobeno následujícími faktory:

- existencí odborů
- zákonem o minimální mzdě
- hledáním pracovního místa
- teorií efektivnosti mezd

6 Měření nezaměstnanosti

Nezaměstnanost patří k nejsledovanějším ekonomickým ukazatelům. V médiích se převážně uvádí ta, kterou zveřejňuje Ministerstvo práce a sociálních věcí na základě statistik úřadů práce. Existuje však i nezaměstnanost zjišťovaná Českým statistickým úřadem na základě tzv. Výběrového šetření pracovních sil (VŠPS). Ta je u nás méně známá a frekventovaná, používá se hlavně pro mezinárodní srovnávání a je zjišťována jak v zemích EU, tak zemích kandidátských. [1]

7 Stav a vývoj nezaměstnanosti v ČR

Podle posledních údajů (říjen 2009) je v České republice míra nezaměstnanosti 8,5 %. Nejvyšší nezaměstnanost je na Mostecku (16,1 %), naopak nejnižší je v Praze (3,4 %). V níže uvedené tabulce nalezneme měsíční přehled vývoje nezaměstnanosti v ČR od července roku 2004.

Období	Uchazeči	Volná místa	Míra nezam.
10/2009	498 760	35 803	8,5 %
09/2009	500 812	38 844	8,6 %
08/2009	493 751	41 297	8,5 %
07/2009	485 319	41 763	8,4 %
06/2009	463 555	43 402	8,0 %
05/2009	457 561	48 254	7,9 %
04/2009	456 726	50 517	7,9 %
03/2009	448 912	55 412	7,7 %
02/2009	428 848	64 881	7,4 %
01/2009	398 061	68 494	6,8 %
12/2008	352 250	91 189	6,0 %

Období	Uchazeči	Volná místa	Míra nezam.
11/2008	320 299	111 307	5,3 %
10/2008	311 705	130 124	5,2 %
09/2008	314 558	139 557	5,3 %
08/2008	312 333	150 907	5,3 %
07/2008	310 058	150 240	5,3 %
06/2008	297 880	151 881	5,0 %
05/2008	302 507	151 344	5,0 %
04/2008	316 118	152 267	5,2 %
03/2008	336 297	151 311	5,6 %
02/2008	355 033	150 328	5,9 %
01/2008	364 544	145 921	6,1 %
12/2007	354 878	141 343	6,0 %
11/2007	341 438	141 371	5,6 %
10/2007	348 842	143 571	5,8 %
09/2007	364 978	137 528	6,2 %
08/2007	372 759	133 492	6,4 %
07/2007	376 608	124 034	6,4 %
06/2007	370 791	123 334	6,3 %
05/2007	382 599	119 552	6,4 %
04/2007	402 932	113 958	6,8 %
03/2007	430 474	107 763	7,3 %
02/2007	454 737	104 910	7,7 %
01/2007	465 458	97 961	7,9 %
12/2006	448 545	93 489	7,7 %
11/2006	432 573	99 064	7,3 %
10/2006	439 788	101 228	7,4 %
09/2006	454 180	97 582	7,8 %
08/2006	458 729	94 265	7,9 %
07/2006	458 270	88 269	7,9 %
06/2006	451 106	86 001	7,7 %
05/2006	463 042	80 914	7,9 %
04/2006	486 163	74 128	8,3 %
03/2006	514 759	70 485	8,8 %
02/2006	528 154	66 498	9,1 %
01/2006	531 235	59 408	9,2 %
12/2005	510 416	52 162	8,9 %
11/2005	490 779	52 994	8,4 %
10/2005	491 878	55 121	8,5 %
09/2005	503 396	55 801	8,8 %
08/2005	505 254	59 285	8,9 %
07/2005	500 325	56 790	8,8 %
06/2005	489 744	56 994	8,6 %
05/2005	494 576	57 250	8,6 %
04/2005	512 557	55 864	8,9 %
03/2005	540 456	55 941	9,4 %
02/2005	555 046	56 068	9,6 %
01/2005	561 662	54 217	9,8 %
12/2004	541 762	52 850	9,5 %
11/2004	517 726	50 340	8,9 %
10/2004	517 812	52 895	8,9 %
09/2004	530 239	51 206	9,1 %

Období	Uchazeči	Volná místa	Míra nezam.
08/2004	536 012	52 622	9,3 %
07/2004	532 128	48 670	9,2 %

Tab. 1 Přehled uchazečů a volných míst v ČR

Zdroj: [5]

8 Nezaměstnanost v Evropské unii

Pokud jde o nezaměstnanost v Evropské unii, můžeme konstatovat, že za měsíc září roku 2010 stoupla o desetinu procenta na 9,2 %. V porovnání se stejným měsícem předchozího roku, kdy se míra nezaměstnanosti pohybovala kolem 7,1 %, se tak jedná o více jak dvouprocentní růst a také nejvyšší číslo za devět let. Během září na území Evropské unie přibýlo 286 tisíc nezaměstnaných. Celkově tak počet lidí bez práce vzrostl na 22,123 milionů, z nichž téměř tři čtvrtiny žijí v eurozóně.

Mezi členy Evropské unie s nejnižší nezaměstnaností patří Nizozemí s 3,6 % a Rakousko s 4,8 %. Naopak nejhorší situace je v Lotyšsku, kde Eurostat eviduje míru nezaměstnanosti 19,7 % a ve Španělsku, kde dosáhla 19,3 %. Česká republika má sedmiprocentní nezaměstnanost (Eurostat, který tyto údaje zpracovává, však používá jinou metodu výpočtu než Ministerstvo práce a sociálních věcí).

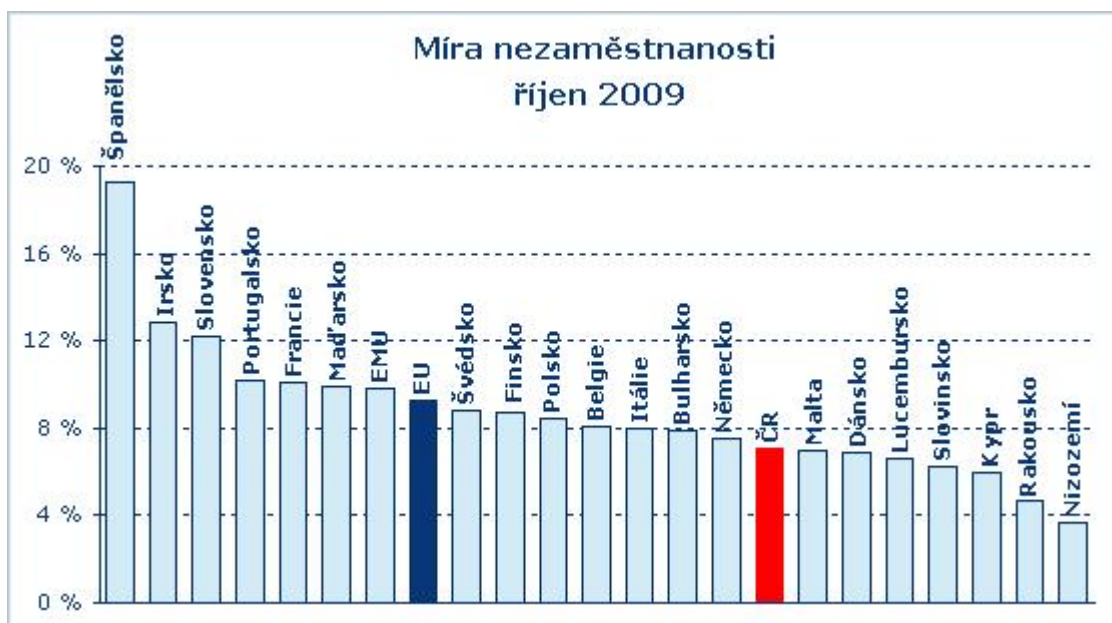
V porovnání s minulým rokem vzestup nezaměstnanosti zaznamenaly všechny země Unie. Rekordmanem v jejím růstu jsou však státy Pobaltí. V Lotyšsku je oproti loňsku dvakrát tolik lidí bez práce. Hodnota vzrostla z 8,1 % nezaměstnaných na 19,7 %. V Estonsku při porovnání čísel z druhého čtvrtletí roku 2008 a 2009 vzrostla nezaměstnanost ze 4,1 na 13,3 procenta. [6]

Vývoj nezaměstnanosti v EU

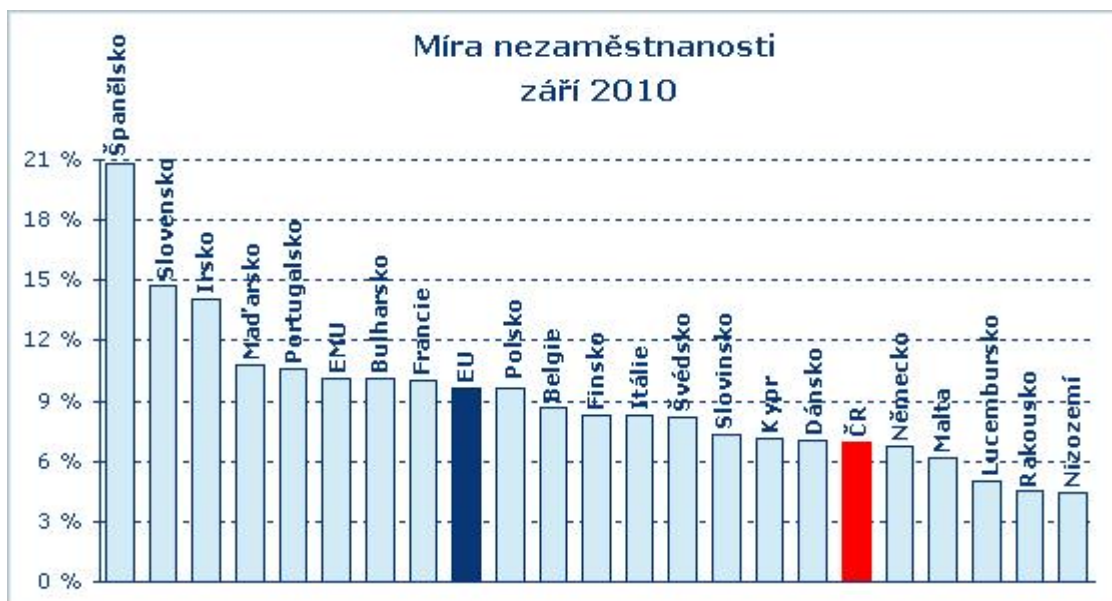
	I.09	II.09	III.09	IV.09	V.09	VI.09	VII.09	VIII.09	IX.09	X.09
EU	8,0%	8,2%	8,5%	8,7%	8,8%	8,9%	9,0%	9,1%	9,2%	9,3%
EMU	8,5%	8,8%	9,0%	9,2%	9,3%	9,4%	9,5%	9,6%	9,8%	9,8%
Belgie	7,5%	7,7%	7,9%	7,8%	7,7%	7,8%	7,8%	7,9%	8,0%	8,1%
Bulharsko	5,6%	6,0%	6,2%	6,2%	6,3%	6,5%	6,8%	7,2%	7,6%	7,9%
ČR	5,2%	5,5%	5,9%	6,1%	6,3%	6,5%	6,7%	6,9%	7,0%	7,1%
Dánsko	4,4%	4,7%	5,2%	5,7%	5,9%	6,1%	6,0%	6,0%	6,5%	6,9%
Německo	7,2%	7,3%	7,4%	7,6%	7,6%	7,7%	7,6%	7,6%	7,6%	7,5%
Estonsko	11,0%	11,0%	11,0%	13,3%	13,3%	13,3%	15,2%	15,2%	15,2%	na
Irsko	9,3%	10,3%	11,2%	11,7%	12,2%	12,2%	12,3%	12,5%	12,9%	12,8%
Řecko	8,8%	8,8%	8,8%	9,2%	9,2%	9,2%	na	na	na	na
Španělsko	15,7%	16,6%	17,3%	17,6%	17,9%	18,1%	18,4%	18,7%	19,1%	19,3%
Francie	8,7%	8,9%	9,1%	9,2%	9,4%	9,5%	9,7%	9,8%	10,0%	10,1%
Itálie	7,2%	7,2%	7,4%	7,3%	7,2%	7,5%	7,6%	7,6%	7,8%	8,0%
Kypr	4,1%	4,3%	4,6%	5,0%	5,2%	5,3%	5,4%	5,6%	5,9%	6,0%
Lotyšsko	12,2%	13,1%	14,3%	15,6%	16,6%	17,2%	17,8%	18,6%	19,7%	20,9%
Litva	11,0%	11,0%	11,0%	13,8%	13,8%	13,8%	na	na	na	na

Lucembursko	5,7%	5,8%	6,0%	6,1%	6,2%	6,4%	6,5%	6,5%	6,5%	6,6%
Maďarsko	8,8%	9,2%	9,6%	9,7%	9,7%	9,6%	9,5%	9,6%	9,7%	9,9%
Malta	6,4%	6,6%	6,7%	6,9%	7,1%	7,3%	7,3%	7,2%	7,2%	7,0%
Nizozemí	2,8%	2,9%	3,1%	3,2%	3,2%	3,3%	3,5%	3,6%	3,7%	3,7%
Rakousko	4,2%	4,4%	4,6%	4,7%	4,8%	4,8%	4,7%	4,7%	4,7%	4,7%
Polsko	7,4%	7,7%	7,9%	8,0%	8,0%	8,0%	8,1%	8,1%	8,2%	8,4%
Portugalsko	8,5%	8,8%	9,1%	9,3%	9,5%	9,6%	9,8%	9,9%	10,1%	10,2%
Rumunsko	6,2%	6,2%	6,2%	6,4%	6,4%	6,4%	na	na	na	na
Slovinsko	4,6%	4,9%	5,3%	5,6%	5,9%	6,0%	6,0%	5,9%	5,9%	6,2%
Slovensko	9,7%	10,1%	10,4%	10,7%	10,9%	11,2%	11,5%	11,7%	12,0%	12,2%
Finsko	7,1%	7,4%	7,7%	8,0%	8,2%	8,4%	8,5%	8,6%	8,6%	8,7%
Švédsko	7,2%	7,5%	7,7%	8,0%	8,2%	8,3%	8,5%	8,6%	8,7%	8,8%
Velká Británie	6,8%	7,1%	7,2%	7,5%	7,7%	7,8%	7,8%	7,8%	na	na

Tab. 2 Vývoj nezaměstnanosti v EU

Graf míry nezaměstnanosti v říjnu 2009

Graf míry nezaměstnanosti v září 2010

Zdroj: [6]

Seznam zkratk

ČR Česká republika

EU Evropská unie

ILO International Labour Organization – Mezinárodní organizace práce

HDP Hrubý domácí produkt

VŠPS výběrové šetření pracovních sil

Vývoj nezaměstnanosti v EU

Seznam použité literatury

[1] DUBOVEC, J. *Makroekonomie*. Kunovice: EPI, 2005. 140 s. ISBN 80-7314-036-5.

[2] FRANK, R. H.; BERNANKE, B. S. *Ekonomie*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0471.

[3] HOLMAN, R. *Základy ekonomie*. Praha: C. H. Beck, 2000. 360 s, ISBN 80-7179-434-1.

[4] SAMUELSON, P.; NORDHAUS, W. *Ekonomie*. Praha: Svoboda, 1999. 456 s.

[5] *Vývoj nezaměstnanosti* [online]. 2009 [cit. 2009-11-14]. Dostupné z WWW:

<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/>

[6] *Nezaměstnanost v Evropské unii* [online]. 2009 [cit. 2009-11-14]. Dostupné z WWW:

<http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/prace/clanek.phtml?id=651543>

Mgr. Klaudia PYTELOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

KONDITIONALITA MEDZINÁRODNÉHO MENOVÉHO FONDU

klaudia.pytelova@smail.euba.sk

Abstrakt

Štáty čeliace problémom platobnej bilancie potrebujú upraviť nerovnováhu prostredníctvom finančných a ekonomických disciplín. MMF spĺňa významnú úlohu pri pomoci s týmito problémami, a to poskytovaním svojich zdrojov členským štátom na základe istých podmienok. Súhrn podmienok stanovených vo vzťahu k čerpaniu zdrojov členskými štátmi sa označuje ako „kondicionalita MMF“.

Kľúčové slová: kondicionalita MMF, odkup meny, upisovanie sa MMF, finančné možnosti MMF.

Abstract

States facing balance of payments problems need to adjust their payments disequilibrium through financing and economic disciplines. The IMF fulfills an important role in helping with these problems by providing their resources to Members States under certain conditions. The summary of the conditions set out in relation to the use of resources by Member States is known as „IMF Conditionality“.

Key words: IMF Conditionality, purchase the currency, drawing to IMF, IMF financial facilities.

1 Úvod

MMF spĺňa významnú úlohu v rámci pomoci pri problémoch s platobnou bilanciou. Jedným z cieľov ustanovených v čl. 1 DoMMF je: *„dodávať členom dôveru tým, že im budú za primeraných istôt dočasne prístupné všeobecné zdroje Fondu, a poskytovať im takto možnosť napraviť poruchy vo vyrovnanosti ich platobných bilancií bez toho, aby sa Fond uchýľoval k opatreniam škodlivým národnej alebo medzinárodnej prosperite.“*

MMF definuje platobnú bilanciu ako „štatistické ustanovenie, ktoré systematicky za určité časové obdobie sumarizuje ekonomické transakcie ekonomiky so zvyškom sveta. Transakcie, väčšinou medzi rezidentmi a nerezidentmi, pozostávajú - z tých týkajúcich sa tovarov, služieb a dôchodkov, tých týkajúcich sa finančných nárokov a zodpovednosti, a tých, ktoré sú

klasifikované ako prevody, ktoré sa týkajú vyváženia vstupov do bilancie, pričom zo zúčtovacieho hľadiska ide o jednostranné transakcie¹.

V rámci definície platobnej bilancie je možné identifikovať tri druhy transakcií. Po prvé, transakcie tovarov a služieb, ktorá predstavuje rozdiel medzi celkovým exportom a celkovým importom. Po druhé, zahŕňa transfer platieb, ktorý pozostáva z transakcií bez protihodnoty, ako napr. vo forme pomoci. Po tretie ide o kapitálové transakcie na kapitálovom účte. Táto tretia forma obsahuje štátne finančné aktíva a pasíva.

Skutočnosti, ktoré predstavujú problémy platobnej bilancie sú určené prostredníctvom rozhodnutí Fondu zakladajúcich špeciálne finančné možnosti pre jednotlivé typy problémov platobnej bilancie. Napríklad Rozširujúce dohody sa zameriavajú na rozvoj, pričom obdobne Kompenzačné a alternatívne finančné možnosti sú upriamené na fluktuáciu cien importu obilnín, a teda na zmiernenie následkov vyvolaných nedostatkom prístupnosti k nevyhnutným komoditám. Príčiny spôsobujúce problémy platobnej bilancie sú rôzne. Môže ísť o vonkajšie (napr. zvýšenie cien ropy alebo menové špekulácie) alebo vnútorné (zlé ekonomické spravovanie štátu, konkrétne – nevhodná politika devízových kurzov, chybné daňové stimuly, nevhodná investičná politika, nadmerný import, úpadok cien komodít, vonkajší tok kapitálu) príčiny. Tieto problémy môžu byť dočasné (napr. kátkodobé cyklické zníženie exportu) alebo trvalé – spôsobené celkovými ťažkosťami ekonomiky. Príznakmi nerovnováhy platobnej bilancie sú inflácia, nadmerný agregátny dopyt, a fiškálna nerovnováha.

2 Úloha určovania podmienok Medzinárodným menovým fondom

Fond poskytuje svoje zdroje pre členské štáty na základe istých podmienok (v anglickom jazyku sa tomuto oprávneniu Fondu predstavujúcemu súhrn podmienok, ktoré Fond určuje vo vzťahu k čerpaniu svojich zdrojov členskými štátmi hovorí „IMF Conditionality“). Podmienky stanovené Fondom na použitie jeho zdrojov vyplývajú z cieľov Fondu². IMF Conditionality vyplýva z povinnosti Fondu „*Dodávať členom dôveru tým, že im budú za primeraných istôt dočasne prístupné všeobecné zdroje Fondu, a poskytovať im takto možnosť napraviť poruchy vo vyrovnanosti ich platobných bilancií bez toho, aby sa Fond uchýľoval k opatreniam škodlivým národnej alebo medzinárodnej prosperite*“³. „Vo všeobecnosti, financovanie Fondom podlieha pod IMF conditionality a vzťahuje sa na politické a iné pozmeňovacie prostriedky, ktoré sa zaväzuje členský štát použiť, aby napravil svoje menové a ekonomické problémy, pričom MMF dohliada na implementáciu tejto kondicionality prostredníctvom pravidelného monitorovania ekonomických a finančných faktorov.“⁴ Účelom kondicionality Fondu je zabezpečiť, aby zdroje Fondu boli použité členskými štátom na riešenie ich problémov s platobnou bilanciou.

Podmienky, ktoré upravujú spôsob použitia všeobecných zdrojov, sú všeobecne ustanovené v čl. V časti 3 DoMMF. Dané ustanovenie oprávňuje Fond na prijímanie smerníc o používaní všeobecných zdrojov, a súčasne mu ukladá povinnosť, aby pomáhal členom pri

¹ IMF Balance of Payments and International Investment Position Manual, 6th edn. (Draft) (Washington D.C.:IMF, 2007)

²Čl. 1 DoMMF.

³Čl. 1 DoMMF.

⁴BRADLOW, D. – HUNTER, D.: International Financial Institutions, 2010, s. 6.

riešení ich problémov s platobnou bilanciou. Článok tiež ustanovuje oprávnenie členského štátu odkúpiť meny iných členov, a to pri splnení nasledujúcich podmienok⁵:

1. odkup možný za zodpovedajúcu sumu vlastnej meny,
2. použitie všeobecných zdrojov je v súlade s ustanoveniami DoMMF a príslušnými smernicami,
3. člen je povinný písomne doložiť dôvod odkupu (buď v dôsledku nerovnováhy platobnej bilancie, alebo rezerv, príp. ich vývoja),
4. ide o odkup buď rezervnej tranše, alebo rozsah odkupu nepresahuje 200% kvót členského štátu,
5. Fond neobdržal vyhlásenie o nespôsobilosti členského štátu používať všeobecné zdroje Fondu.

Účet Všeobecných zdrojov fondu pozostáva z mien členských štátov, osobitných práv čerpania a zlata, pričom zdrojmi príjmov sú primárne členské príspevky a vypožičané zdroje. Finančné zdroje sú sprístupnené členskému štátu, až po jeho „upísaní“ sa Fondu, ktoré sa uskutočňuje buď prostredníctvom Štandardných dohôd, alebo Špeciálnych dohôd. Upísanie má formu – kúpnej zmluvy, v rámci ktorej je Fond predávajúcim, zväčša voľne použiteľnej meny. Kúpa zo strany člena, a teda predaj zo strany Fondu sú výmenou ekvivalentného množstva vlastnej meny členského štátu za voľne použiteľnú menu, ktorá je predávaná Fondom. „Celá operácia sa označuje ako „transakcia“ a má za následok zvyšovanie držby upísanej členskej meny Fondom a znižovanie držby meny, ktorú člen dostal na výmenu.“⁶ Výpočet hodnoty vymenených mien sa uskutočňuje prostredníctvom SDR, keďže hodnota mien členov na Účte všeobecných zdrojov sa udržiava v osobitných právach čerpania, a to v súlade s devízovými kurzami⁷.

Upísanie môže mať formu okamžitého alebo priameho odkupu, alebo môže mať štruktúru záložnej (rezervnej) alebo obdobnej úpravy. V prípade okamžitého odkupu dochádza ku kúpe bezodkladne a bezprostredne, nie v blízkej budúcnosti. Rezervný odkup ako rozhodnutie Fondu smerujúce k žiadajúcemu členovi predstavuje akési „uistenie“, že člen bude spôsobilý na dané transakcie (kúpa, predaj, výmena), ak splní určené podmienky. Tento odkup je zvyčajne zahrnutý v dvoch dokumentoch, a to v rámci Rezervnej dohody a Predbežnej zmluvy tzv. Memorandá (Letter of Intent). Predbežná zmluva obsahuje požiadavku odkupu členom a tiež ním navrhnutý program plnenia záväzkov. Odpoveď Fondu sa nachádza v dokumente známom ako Rezervná dohoda alebo v obdobnej dohode, pričom ide o rozhodnutie o poskytnutí financovania. Rezervná dohoda alebo obdobná dohoda sa považujú za rozhodnutia Fondu (Výkonného zboru), nie za medzinárodné dohody. Fond vo svojich zásadách podmienenosti ustanovuje, že „prostredníctvom daného rozhodnutia, do ktorého je včlenené Memorandum člena, sa členský štát zaručuje k uskutočneniu kúpy alebo

⁵Podľa čl. V časti 4 DoMMF môže Fond odpustiť ktorúkoľvek z podmienok, najmä ak ide o členov, o ktorých je známe, že sa vystríhali rozsiahleho alebo stáleho používania všeobecných zdrojov Fondu, pričom Fond bude brať tiež do úvahy ochotu člena dať do zálohu ako vedľajšie zabezpečenie prijateľné aktíva, ktoré by podľa Fondu dostatočnú hodnotu, aby chránili jeho záujmy, pričom môže záloh takéhoto vedľajšieho zabezpečenia požadovať ako podmienku pre odpustenie.

⁶QUERESHI:International Economic Law, 2010, s. 211.

⁷A to podľa čl. XIX časti 7 DoMMF.

získania prostriedkov od Fondu, a to v súlade s určenými podmienkami, počas stanoveného obdobia, a do výšky predpísaného množstva⁸.

Cena nákupu, okrem toho aj suma za výmenu menových aktív zahŕňa aj poplatok⁹ stanovený Fondom. Poznáme rôzne druhy poplatkov – manipulačný poplatok¹⁰, pravidelný poplatok¹¹, poplatok za dojednanie pohotových zdrojov alebo obdobných dohôd¹², špeciálny poplatok za oneskorenie spätného odkupu¹³.

Na základe kúpnych, predajných alebo výmenných transakcií (v rámci ktorých boli použité všeobecné zdroje Fondu) sa členský štát zaväzuje na spätný odkup svojej meny z držby Fondu, ktorý podlieha spoplatneniu a musí sa vykonať najneskôr do piatich rokov¹⁴.

Členská kvóta a členský príspevok do Fondu určujú prístup členského štátu k zdrojom Fondu a podmienky tohto prístupu prostredníctvom tranže. Poznáme dva typy tranže, a to rezervnú a úverovú. Rezervná tranža je definovaná ako odkup členom, ktorý nespôsobuje držbu meny daného člena Fondom, keďže neprevyšuje jeho členskú kvótu. V podstate je to prvých 25% tranže z členských kvót, ktoré korešpondujú s 25% jeho príspevku. Rezervnú tranžu možno označiť aj ako „rezervné aktívum zaplatené do MMF, tzn. likvidnú pohľadávku voči MMF ako súčasť devízových rezerv členskej krajiny“¹⁵. Po druhé, sa členský štát môže upísať do úverovej tranže, v rámci ktorej je odkup možný v štyroch možných rozmedziach, pričom je každý ekvivalentom k 25% členskej kvóty (je to oddelené od rezervnej tranže). V prvej tranži môže Fond zvýšiť držbu meny členského štátu do 125% členskej kvóty. Vrchná tranža predstavuje rozmedzie 125 – 200% členskej kvóty. Podmienky viažuce sa na prvé rozmedzie sú jednoznačne miernejšie ako tie stanovené pre vrchnú tranžu.

Snaha Fondu zaistiť zosúladenie politik členských štátov s kondicionalitou sa prejavuje prostredníctvom vyplácania vo forme rôznych tranží, čo je uprednostňované pred vyplatením celej sumy, keďže členský štát je povinný s každým vyplatením jednotlivej tranže preukázať súlad s kondicionalitou Fondu.

Letter of Intent

Letter of Intent – tzv. Memorandum vyjadruje kondicionalitu na dvoch úrovniach, a to všeobecnej a špecifickej. V rámci všeobecnej úrovne je v memorande ustanovený široký okruh cieľov programu vo všeobecných podmienkach. Čo sa týka špecifickej úrovne, ide o špecifické opatrenia na implementáciu určených cieľov. Mimo iného Memorandum obsahuje aj ekonomické podmienky a doložku o záväzkoch, ktoré sú jednak naformulované na konkrétny štát, a jednak zahŕňajú aj záväzky vyplývajúce z článkov Dohody o MMF. „Záväzky sú podmienkami implementovanými členským štátom požadujúcim upísanie, pričom tieto záväzky musia byť jasne formulované, určité, určujúce špecifické správanie a vynutiteľné.“¹⁶

Memorandum nemusí byť nutne prísne formálno-právne, a nemusí byť zahrnuté v jedinom dokumente. K neformálnym častiam memoranda patria články o ekonomických problémoch

⁸Decision No. 12864-(02/12) IMF.

⁹Čl. V časť 8 DoMMF.

¹⁰Čl. V časť 8 písm. a) I. DoMMF.

¹¹Čl. V časť 2 písm. b) DoMMF.

¹²Čl. V časť 8 písm. a) II. DoMMF.

¹³Rozhodnutie Výkonného zboru č. 8433-(86/175).

¹⁴Čl. V časť 7 písm. c) DoMMF.

¹⁵MARTINYV, H. – BUDJAC, M. – HURNÁ, L.: Medzinárodné ekonomické právo, 2010, s. 151.

¹⁶QUERESHI: International Economic Law, 2010, s. 249.

žiadajúceho členského štátu, o politickej situácii a politických cieľoch vlády, ktorá je predkladateľom memoranda za členský štát. K formálno-právnym náležitostiam zahŕňame štandardizovanú formu (to znamená najmä štandardizovaný jazyk) a doložky.

Existuje diskusia o záväznosti memoranda, pričom všeobecne sa uznáva, že ide o záväzný dokument, ktorého viazanosť súvisí s úmyslom štátu byť ním viazaný. Tento úmysel vyplýva jednoznačne už zo samotnej existencie memoranda, keďže memorandum vypracováva a predkladá samotný štát a je možné ho odvodiť zo samotného textu memoranda. Memorandum v zásade predstavuje záväzný jednostranný akt členského štátu, ktorého záväznosť je však viazaná na upísanie sa Fondu. To znamená, že ak Fond odmietne Memorandum členského štátu, pri nesplnení v ňom ustanovených podmienok sa štát nedopúšťa protiprávneho konania.

3 Financovanie poskytované Medzinárodným menovým fondom

Medzinárodný menový fond poskytuje financovanie prostredníctvom rôznych možností, ktoré sa vzťahujú na jednotlivé formy kondicionality. Finančné možnosti MMF, ktoré vyžadujú kondicionalitu zahŕňajú Stand-By Arrangement tzv. Pohotovostné dohody (SBA), Extended Fund Facility tzv. Rozširujúce dohody (EFF), Supplement Reserve Facility tzv. Dodatočné rezervné možnosti (SRF), a Poverty Reduction and Growth Facility tzv. Prostriedky na zmenšenie chudoby, a rast (PRGF). Jediná možnosť, ktorá nie je predmetom kondicionality Fondu je Flexible Credit Line (FCL). V rámci FCL sú dopredu presne stanovené určité kvalifikačné kritéria a na ich základe – rýchly a nepodmienený prístup k financovaniu, ale len v prípade krízy. Flexibilná úverová línia bola založená v roku 2009 a nahradila Contingent Credit Line (CCL).

Stand-By Arrangements (SBA)

Prístup k zdrojom Fondu prostredníctvom úverových tranží sa uskutočňuje najmä na základe Pohotovostných dohôd. SBA a EFF sú formálnejšie ako Memoranda, keďže sú precíznejšie, detailnejšie a viac štandardizované. V dohode sa nachádza odkaz na kondicionalitu Memoranda (Memorandum sa chápe ako súčasť dohody), a zároveň obsahuje vlastné ustanovenia o ekonomickej a finančnej kondicionalite. Finančná kondicionalita je v samotnej dohode vymedzená do detailov, pričom ekonomické podmienky sú len stručne preformulovanými predpokladmi a cieľmi určenými v Memorande. „Hoci sa pohotovostná dohoda chápe ako záväzné rozhodnutie Fondu, môže byť tiež charakterizovaná – vzhľadom na určené záväzky – ako zmluvná dohoda medzi Fondom a členským štátom.“¹⁷

Extended Fund Facility (EFF)

Rozširujúce dohody boli založené v roku 1974 a ich cieľom bolo poskytnúť pomoc krajinám trpiacim vážnou strednodobou nerovnováhou platobnej bilancie, ktorá je zapríčinená štrukturálnymi prekážkami v produkcii a obchode¹⁸. EFF sú užitočné najmä pre ekonomiky, ktoré sú charakterizované nízkym rastom, a v podstate slabou pozíciou platobnej bilancie. MMF tieto dohody označuje za vhodné aj v prípadoch ekonomík, v ktorých problémy platobnej bilancie budú pravdepodobne relatívne dlhodobé, v ktorých je obmedzený prístup k súkromnému kapitálu, ale v ktorých je naplánovaná vhodná (podľa posúdenia

¹⁷QUERESHI:International Economic Law, 2010, s. 255.

¹⁸Napr. zahŕňa prípady, keď je skreslená cena, alebo ak je nízka konkurencieschopnosť z dôvodu rigidity na trhu práce.

Fondu) štrukturálna reforma¹⁹. MMF (konkrétne Výkonná rada) vykonáva dohľad nad implementáciou dohodnutých zmien v jednotlivých členských štátoch.

Na základe rozhodnutí Fondu sa Rozširujúce dohody využívajú v nasledujúcich typoch problémov s platobnou bilanciou:

- a) ide o vážnu nerovnováhu platobnej bilancie vzťahujúcu sa na štrukturálnu neprispôsobilosť v produkcii a obchode, kde ceny sú všeobecne skreslené²⁰,
- b) ide o ekonomiku charakterizovanú pomalým rastom a slabou pozíciou platobnej bilancie, ktorá bráni dosiahnutiu aktívnej rozvojovej politiky²¹.

Pre EFF je typické trojročné trvanie, s možnosťou predĺženia na 4 roky, pričom existuje možnosť splácania 4 a pol až 10 rokov. SBA sú naproti tomu charakterizované kratším trvaním 12 až 24 mesiacov, s dobou splácania 3 a pol až 5 rokov. V prípade, ak ide o mimoriadnu situáciu môže Fond poskytnúť financovanie nad stanovené limity, ale záleží to od jednotlivých prípadov, pričom musí ísť o výnimočné okolnosti.

Ak si členský štát požičia z MMF, zaviazá sa vykonať také reformy, ktorými prekoná ekonomické a štrukturálne problémy. Závazok zahŕňa špecifickú kondicionalitu, ktorá má silné zameranie na štrukturálne reformy a politiku udržiavajúcu makroekonomickú stabilitu. Dodržiavanie určeného programu je pravidelne hodnotené (zväčša raz za polrok) Výkonnou radou MMF, ktorá je tiež oprávnená povoliť úpravu programu v závislosti od hospodárskeho vývoja daného štátu. Rozširujúce dohody sa vyznačujú flexibilitou, čo znamená, že ich je možné prispôbiť ekonomickej sile krajiny, politike a povahe finančných potrieb štátu a mimo tohto, veľkosť pôžičky závisí aj od schopnosti splácať a prehľadu dosiahnutých úspechov. EFF v zásade nie sú formulované na preventívnom základe v očakávaní budúceho problému s platobnou bilanciou.

Kompenzačné finančné možnosti (Compensatory Financing Facility (CFF))

Začiatkom šesťdesiatych rokov minulého storočia, MMF založil Kompenzačnú finančnú možnosť²², vytvorenú k vzostupu členských štátov odkázaných na export konkrétnych komodít ako napr. káva, med, kakao, cez dočasné ťažkosti zapríčinené pádom svetovej ceny, alebo úpadkom produkcie spôsobenej mimoriadnou udalosťou ako napr. povodňou, suchom alebo mrazom. Hlavnou myšlienkou bolo, aby Fond poskytol financovanie (tj povolil nákup) a to do výšky nedostatku, ktorý pociťuje členský štát, pričom nebolo dôležité aké množstvo meny členského štátu má Fond v držbe. CFF umožňovala členskému štátu, aby ukázal príčinu úpadku, kvôli ktorej existuje potreba upísania sa do Fondu. Táto finančná možnosť zároveň neoslabovala ďalšie práva čerpania člena a zvyčajne nebola viazaná na prísne podmienky.

Ropná finančná možnosť

Tento systém finančnej možnosti Fondu slúžil ako pomoc pri nepredvídateľných vonkajších udalostiach, a vznikol ako reakcia na náhle zvýšenie cien ropy v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Ak sa členské štáty uchádzali o túto finančnú možnosť museli

¹⁹The IMF's Extended Fund Facility (EFF)[online]. [cit.2010-10-17]Dostupné na <<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/eff.htm>>

²⁰The IMF's Extended Fund Facility (EFF)[online]. [cit.2010-10-17] Dostupné na <<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/eff.htm>>

²¹The IMF's Extended Fund Facility (EFF) [online]. [cit.2010-10-17]Dostupné na<<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/eff.htm>>

²²Vytvorené rozhodnutím MMF č. 1477 (63/8).

preukázať potrebu zapríčinenú zvýšením ceny importu ropy, a tiež skutočnosť, že sa nezúčastňujú platobných reštrikcií, konkurenčného znehodnocovania devízových kurzov, alebo iných praktík zakázaných Fondom.

Iné finančné možnosti pre nepredvídateľné okolnosti

Tieto možnosti Fond poskytuje v určitých nepredvídateľných prípadoch nečakaných vonkajších šokov, ktoré sa nepovažujú za podstatné. Môžeme tu zahrnúť problémy s exportom, alebo importom tovarov, ale tiež deficit príjmov od remitentov a z turizmu. Veľa z týchto možností bolo následne zjednotených v rámci Kompenzačných a alternatívnych finančných možností (Compensatory a Contingency Financing Facility (CCFF)). Kondicionalita pri tejto možnosti úplne neabsentovala, keďže členský štát musel byť spôsobilý na upísanie podľa CCFF, čo znamená, že bol povinný adekvátne spolupracovať s Fondom za účelom nájdania vhodného riešenia ťažkostí s platobnou bilanciou. Ak Fond skonštatoval, že spolupráca nie je uspokojivá, potom bol štátu odmietnutý úplný prístup k CCFF, a teda jeho oprávnenie bolo zredukované. V roku 2000 Výkonná rada „alternatívny“ prvok CCFF eliminovala a „kompenzačný“ prvok sa začal viazať na Pohotovostné a Rozširujúce dohody.

Dodatočné rezervné a iné obdobné možnosti

Prvotná myšlienka Dodatočnej rezervnej možnosti (Supplementary Reserve Facility (SRF)), známej aj ako Witteveenova možnosť²³, bola finančné sprostredkovanie, na základe ktorého by sa požičiavalo od štátov s prebytočnými rezervami na prepožičanie pre členské štáty, ktoré by následne podliehali sadzbe dostatočnej na pokrytie záväzku Fondu voči požičiavateľom a nízkemu technickému poplatku.

Prostriedky pre všetky formy financovania mimo PRGF sú používané zo všeobecných zdrojov. Financovanie sa poskytuje v sui generis forme. V rámci interpretácie MMF, neexistuje výklad týkajúci sa vysvetlenia či upísanie sa na čerpanie všeobecných zdrojov možno zaradiť pod pojem pôžička. Právne oddelenie MMF nepovažuje kúpne, predajné alebo výmenné transakcie za pôžičku. Odborníci mimo MMF pripúšťajú, že tieto transakcie v rámci ekonomickej analýzy možno chápať ako pôžičku. Transakcia má ekonomický efekt pôžičky, keďže neexistuje jednotný poplatok, ktorý by platili žiadajúci členovia do Fondu. Nákup členovej meny Fondom predstavuje záväzok člena na spätný odkup v budúcnosti, pričom poplatky majú formu úrokových sadzieb. „Táto transakcia je pôžičkou len v rozsahu upísania mimo rezervnej tranže.“²⁴

Podľa Quereshiho hlavnými príčinami, vďaka ktorým tieto transakcie v právnej analýze nepovažujeme za pôžičku sú nasledovné:

1. odkupujúci člen platí ekvivalentným množstvom vlastnej meny za menu, ktorú kupuje, a to za trhovú hodnotu,
2. v žiadnom ustanovení Dohody o MMF sa nenachádza pojem „pôžička“,
3. predaj členskej meny Fondom môže mať efekt ukončenia členského záväzku spätného odkupu,
4. pôžička musí mať nutne formu zmluvy.

²³H. Johannes Witteveen bol vtedajší riaditeľ MMF.

²⁴LOWENFELD, A.: International Economic Law, 2008, s. 636.

Zoznam použitej literatúry

1. BRADLOW, D.D. – HUNTER, D.B. 2010. International Financial Institutions and International Law. Netherlands: Kluwer Law International, 2010. ISBN 978-90-411-2881-2.
2. DAVEY, W.J – JACKSON, J. 2008. The Future of International Economic Law. New York: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-0-19-955113-2.
3. EVANS, M.D. 2006. International Law. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 0-19-928270-6.
4. GIOVANOLI, M. 2009. The Reform of the International Financial Architecture after the Global Crisis. In: International Law and Politics, 2009, Vol. 42, No. 81, s. 81 – 124.
5. KARASOVÁ, E. 2010. Úvahy o modernizácii riadenia a prehodnotení úloh Medzinárodného menového fondu, In: Biatic, 2010, s. 5 - 13.
6. LOWENFELD, A.F. 2008. International Economic Law. New York: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-0-19-922694-8.
7. MARTINYV, H. – BUDJAČ, M. – HURNÁ, L. 2010. Medzinárodné ekonomické právo. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2010. ISBN: 978-80-225-2920-4.
8. MOUNTFORD, A. 2008. The Formal Governance Structure of the International Monetary Fund. [online] Washington: Independent Evaluation Office of the International Monetary Fund, 2008. (http://www.ieo-imf.org/eval/complete/pdf/05212008/BP08_01.pdf, 17.11.2010).
9. ROSE, A.K. 2006. A Stable International Monetary System Emerges: Inflation Targeting is Bretton Woods, Reversed. [online] Cambridge: Journal of Economic Law, 2006, No. F02,F33. (<http://www.globalsepri.org/UploadPhotos/2008912182647362.pdf>, 12.5.2010)
10. WURM, J. 2010. Who Guards the Guardians: Legal Implications for the Operation of International Financial Institutions in Times of Financial Crisis. In: Goettingen Journal of International Law, 2010, Vol. 1, No. 2, s. 191-218.
11. ZIEGLER, A.R. – QURESHI, A.H. 2007. International Economic Law. London: Sweet and Maxwell, 2007. ISBN 978-0-421-94720-7.
12. www.imf.org

Kontakt:

Mgr. Klaudia Pytel'ová

Katedra medzinárodného práva

FMV EUBA

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

klaudia.pytelova@smail.euba.sk

PERSPEKTÍVNE ODVETVIA MOLDAVSKEJ EKONOMIKY

Abstrakt

Cieľom predloženej práce je analýza vybraných perspektívnych odvetví moldavskej ekonomiky, vymedzenie komparatívnych výhod týchto odvetví. Zároveň sme porovnávali vývoj a podmienky v iných vybraných štátoch. Vzhľadom na transformačný proces, ktorý sa uskutočnil v Moldavskej republike koncom 20. storočia, vybrali sme odvetvie vinárskeho priemyslu a odvetvie ľahkého priemyslu (dezindustrializácia). Tieto vybrané odvetvia zachovali konkurencieschopnosť a vzhľadom na uskutočnenú analýzu majú podstatný nevyžitý potenciál do budúcnosti.

Abstract

The aim of the current study is to analyse selected perspective sectors of Moldavian economy, define their strengths and weaknesses. Also we have compared the tendencies in other selected countries. For the needs of the current analysis we have selected the wine producing sector and the light industry sector due to the process of transformation, which had taken place in The Republic of Moldova at the beginning of the twentieth century (deindustrialisation). On the basis of our analysis it can be said that these selected sectors had maintained their strengths and still have future potential.

1 Úvod

Priemysel je dôležitou súčasťou ekonomiky Moldavskej republiky napriek tomu, že toto odvetvie bolo najviac postihnuté zánikom ZSSR a následnej hospodárskej krízy. Podiel priemyslu na tvorbe HDP Moldavskej republiky predstavoval 39% v roku 1993¹, ktorý v dôsledku ekonomickej krízy a dezindustrializácie ekonomiky poklesol na 17% HDP v roku 1998 a 14,8% HDP v roku 2008². Musíme si zároveň uvedomovať, že poklesol nielen podiel priemyslu na HDP ale aj samotný HDP, ktorý poklesol od roku 1991 do roku 1998 o viac než 50%³, čiže fakticky nastal kolaps priemyslu v Moldavskej republike. Tento proces by sme mohli označiť *dezindustrializáciou*.

Najväčšie problémy sa vyskytli v prípade vysokotechnologických odvetví (s vysokou pridanou hodnotou: elektronický, automobilový), čo bolo vyvolané pozastavením kooperačných väzieb a stratou odbytových trhov. Naopak odvetvia s nižšou pridanou (ľahký a vinársky priemysel) zachovali (do istej miery) určité komparatívne výhody. Analýzou týchto odvetví sa zaoberáme v súčasnej práci.

2 Vinársky priemysel Moldavskej republiky

Výroba vína je tradičnou položkou exportu Moldavskej republiky. Klíma a podnebie sú

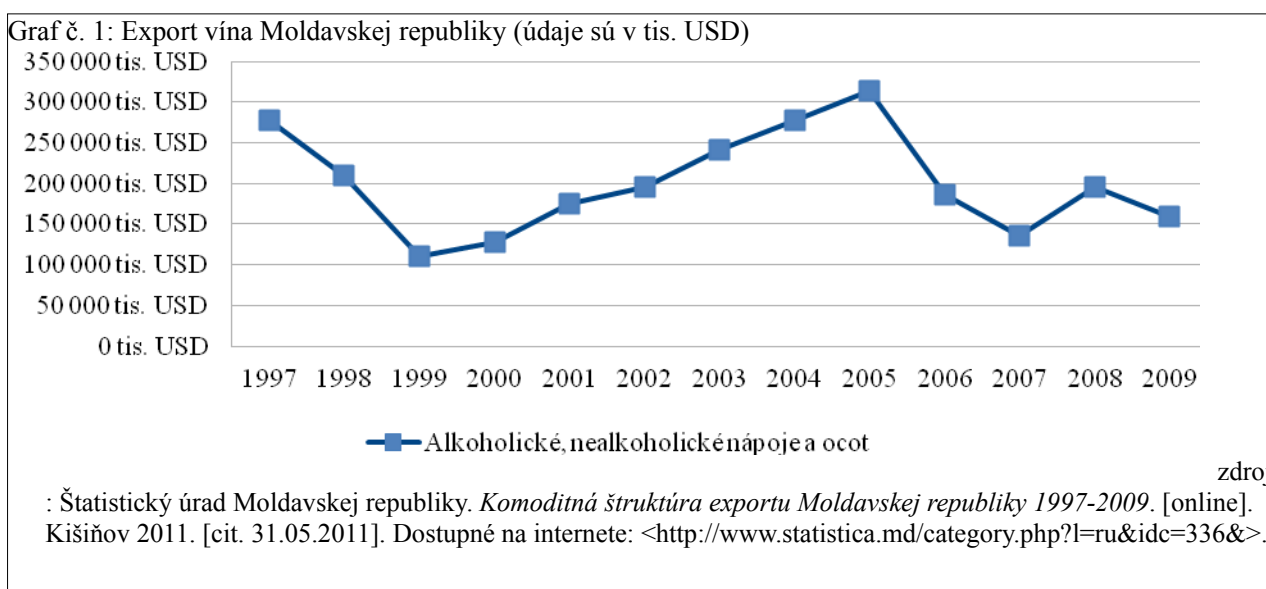
¹CENTRUM STRATEGICKÉHO VÝSKUMU A REFORIEM: *Moldavská a Podnesterská ekonomika – od konfliktu smerom ku perspektívam mierového rozvoja. Moldavsko a Podnestersko: dva modely ekonomického rozvoja*, Kišinev 2007. 19s.

²ŠTATISTICKÝ ÚRAD MOLDAVSKEJ REPUBLIKY: *Štatistická ročenka 2008*, ISBN 978-9975-9786-8-2

³tamtiež

vhodné pre výrobu vína, približne 10% celkovej poľnohospodárskej pôdy Moldavska predstavujú viniče. V rámci Sovietskeho zväzu moldavské víno bolo široko rozšírené, známe a konzumované po celom ZSSR.

Produkcija vína, na rozdiel od iných poľnohospodárskych produktov, zdieľa charakteristiky priemyselných výrobkov, pretože úspech v tejto oblasti závisí nielen od poľnohospodárskych faktorov ale aj od produktivity práce, pokročilosti technologického spracovania, investícií a marketingu. Práve prítok PZI do oblasti výroby vína v Moldavskej republike by mohol pomôcť prepojiť významné komparatívne výhody, ktorými disponuje Moldavsko⁴, čo by prípadne umožnilo zvýšiť export a rozšíriť teritoriálnu štruktúru exportu.

Význam vinárskeho priemyslu pre Moldavsku ekonomiku sa prejavil v roku 2006, v ktorom Ruská federácia zakázala import moldavského vína, podľa oficiálnej verzie z dôvodu fyto-sanitárnych noriem, ktorých splnenie požiadali úrady Ruskej federácie. V roku 2006 export vína predstavoval 10% na HDP Moldavskej republiky a zároveň 80% exportu vína smerovalo na trh Ruskej federácie.⁵ Zastavenie exportu vína do Ruskej federácie spôsobilo prepád v obchodnej bilancii o 165 mil. USD, tak v roku 2005 export do Ruskej federácie bol na úrovni 347 mil. USD, v roku 2006 dosiahol úroveň len 182 mil. USD⁶, čo znamená pokles o 52%.

V súčasnosti v produkcii vína sa odohrávajú zmeny týkajúce sa technologického pokroku a integrácie nových technologických postupov v tejto oblasti. Nové technológie umožňujú lepšiu kontrolu kvality, čo umožňuje, že aj pomerne lacné víno môže dosahovať primeranú kvalitu. Všetky tieto faktory zvyšujú konkurenciu na globálnom trhu s vínom.

V oblasti výroby vína Moldavská republika má niektoré dôležité komparatívne výhody, z ktorých najdôležitejšie sú: kvalita hrozna a cena pracovnej sily. Všeobecne Moldavsko má lacnú pracovnú silu. Podľa údajov Medzinárodnej organizácie práce (ILO) spomedzi štátov významných producentov vína moldavská pracovná sila je najlacnejšia (pozri tabuľku nižšie).

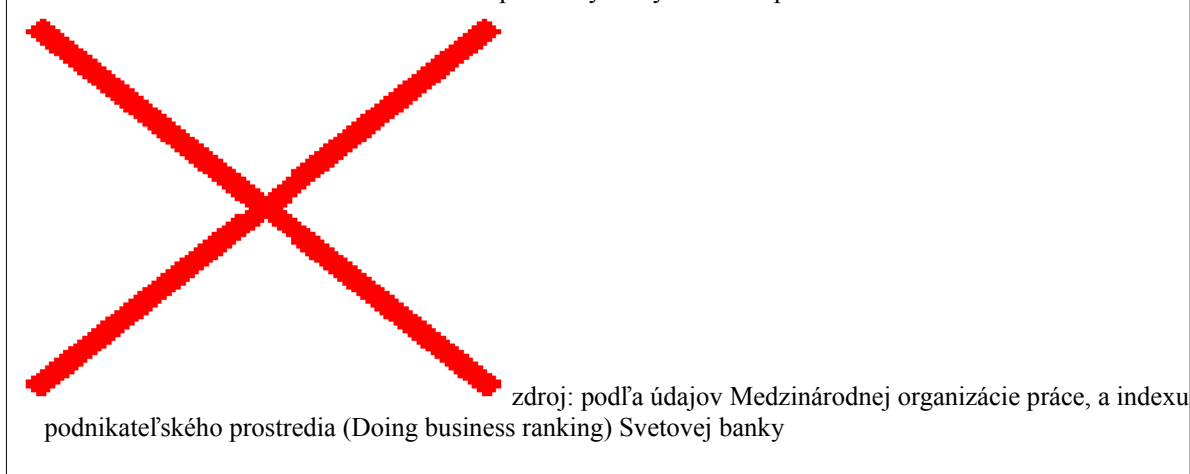
Väčšina pracovnej sily v Moldavskej republike má skúsenosti v oblasti pestovania a zberu hrozna, pretože mnohé rodiny samostatne pestujú hrozno a tieto tradície majú dlhodobú históriu. Túto skutočnosť tiež môžeme považovať za komparatívnu výhodu.

⁴Komparatívne výhody ktorými disponuje Moldavsko v oblasti vinárskeho priemyslu: lacná pracovná sila, kvalitná pôda a priaznivé podnebie.

⁵LOGOS PRESS: *Moldavskie vina ne prosli sanobrabotku*, <http://logos.press.md/Weekly/Main.asp?IssueNu>ŠTATISTICKÝ ÚRAD MOLDAVSKEJ REPUBLIKYm=652&IssueDate=31.03.2006&YearNum=12&Theme=-1&Topic=18128

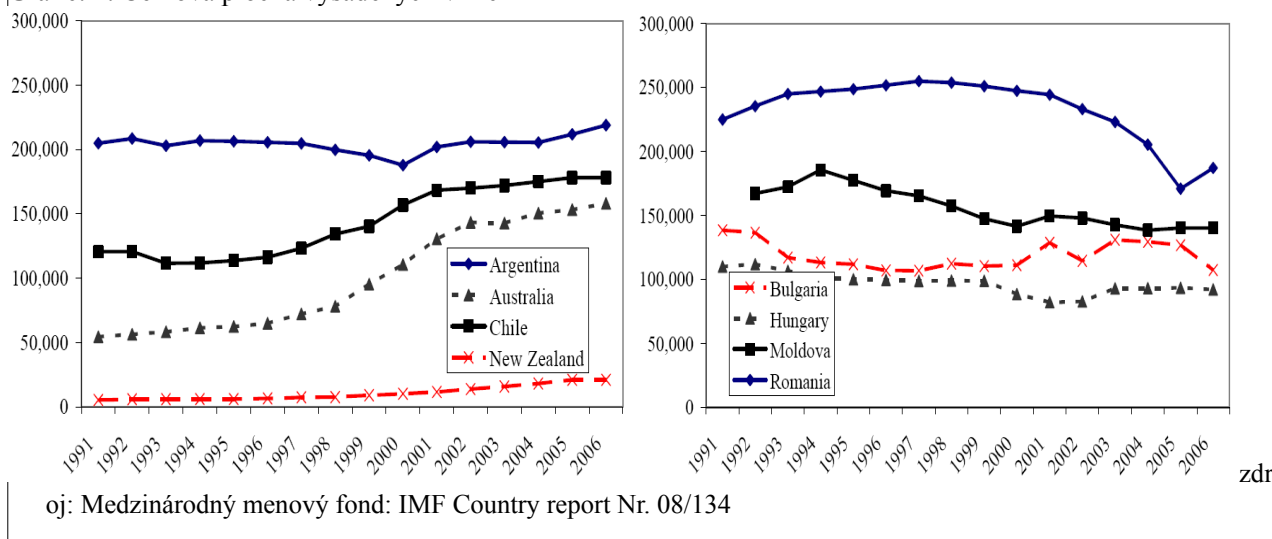
⁶ŠTATISTICKÝ ÚRAD MOLDAVSKEJ REPUBLIKY. *Štatistická ročenka 2008*. ISBN 978-9975-9786-8-2

Tabuľka č. 1: Ukazovatele konkurencieschopnosti vybraných štátov producentov vína

Ako sme už spomínali, vinársky priemysel v súčasnosti potrebuje vyspelé technológie a kapitálové investície na zvýšenie konkurencieschopnosti. Moderná výroba vína sa spolieha na laboratórne testovanie kvality a konzistencie hrozna a riadenie procesu fermentácie⁷. Podľa údajov Svetovej banky, ktoré sú znázornené v tabuľke, je vidieť, že nízke mzdy sú nedostatočné pre zabezpečenie dobrého podnikateľského prostredia, pretože podľa ukazovateľa podnikateľského prostredia Moldavsko je približne ako Argentína (z angl. Doing business index, ktorý zohľadňuje 10 ukazovateľov začínajúc od podmienok vytvorenie nového podniku, cez získanie potrebných licencií, ochranu investícií až po likvidáciu podniku). Podľa ukazovateľa podnikového prostredia Moldavsko dosahuje výrazne slabšie hodnotenie v porovnaní s ostatnými európskymi štátmi. Z toho vyplýva, že v súčasnosti lacná pracovná sila nie je dostatočným faktorom k úspechu. Zároveň je potrebné prilákať do odvetvia kapitálové investície a integrovať najnovšie technológie výroby a kontroly kvality. Všetky spomínané faktory sú kľúčové pre úspešné konkurovanie v oblasti exportu vína na globálnom trhu.

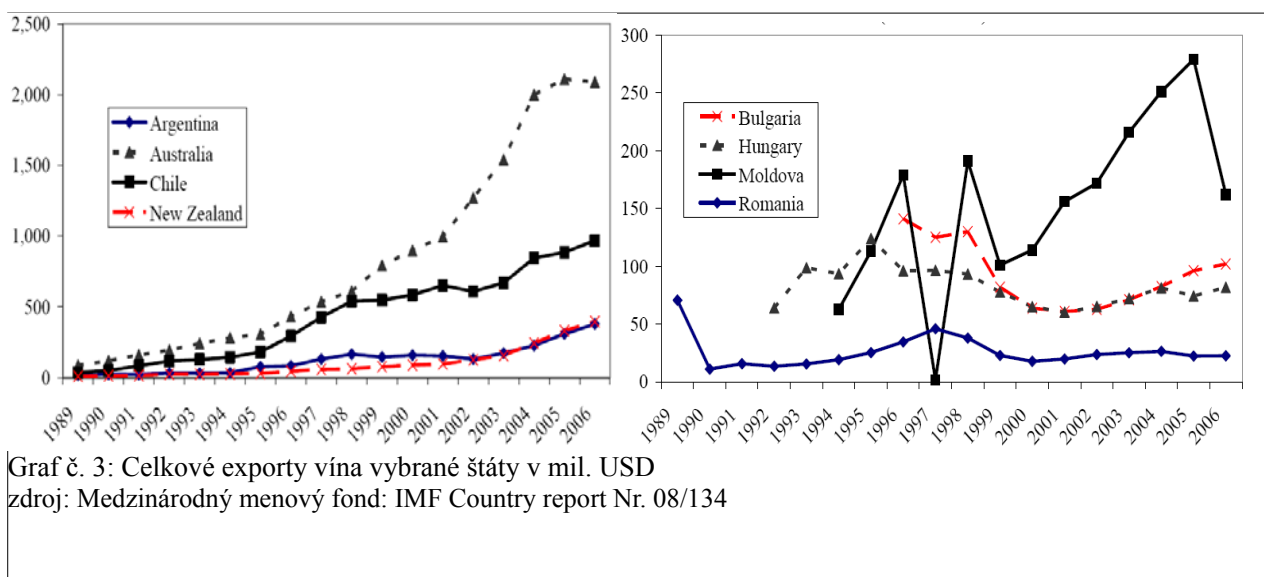
Graf č. 2: Celková plocha vysadených viníc

Jedným z ukazovateľov, ktorý môže slúžiť k analýze a komparácii potenciálu štátu v oblasti výroby vína je celková plocha vysadených viníc a porovnanie dynamiky tohto ukazovateľa v určitom časovom úseku.

⁷ ANDERSON, K.: *The World's Wine Markets: Globalization at Work*, vyd. Eduard Elgar Publishing, Northampton 2004.

V prípade výroby vína celková rozloha vysadených viníc je len odvodeným ukazovateľom. Mnoho závisí aj od kvality hrozna a od technologického postupu. Veľkí exportéri vína ako sú Čile, Austrália a Nový Zéland, ktorým sa podarilo za posledné desaťročie výrazne zväčšiť plochu vlastných viníc. V tom istom období producenti vína z centrálnej a východnej Európy stagnovali v tomto smere, alebo ako v prípade Rumunska výrazne znížili rozlohu vysadených viníc.

Rozdiel v technologických postupoch je evidentný v prípade porovnávania produktivity vinárskeho priemyslu v jednotlivých štátoch, ktorý môžeme znázorniť za pomocou celkových exportov vína.

Porovnanie dynamiky týchto ukazovateľov umožní objektívnu analýzu situácie v odvetví výroby a exportu vína. V prípade porovnávania celkovej rozlohy vysadených viníc v Čile a v Moldavskej republike vidíme, že rozdiel činí približne 10-15%, avšak na druhej strane objemy exportu vína z Čile sú takmer 300%⁸ väčšie než z Moldavskej republiky. Tieto rozdiely vznikajú v dôsledku rozdielu v technológiách, ktoré ovplyvňujú úrodnosť a efektívnosť. Zároveň ceny exportérov vína z centrálnej a východnej Európy sú v priemere nižšie než ceny argentínskych, čilských a novozélandských výrobcov. Tento rozdiel je očividný v prípade novozélandských výrobcov: celková plocha viníc na Novom Zélande je takmer 5-krát nižšia v porovnaní s Moldavskom, avšak objemy exportu vína v peňažnom vyjadrení, sú porovnateľné. Môžeme to vysvetliť tým, že Nový Zéland sa sústredil na drahšie druhy vína a objem je vykompenzovaný kvalitou a vysokou technológiou. V tomto smere vidíme veľký exportný potenciál, pretože integrácia nových technológií v Moldavskej republike by mohla pomôcť vytvoriť synergický efekt spolu s ďalšími komparatívnymi výhodami, čo by prípadne mohlo pomôcť rozšíriť export do oblastí drahších druhov vína, po ktorých dopyt je stabilný, čo nám dokazuje príklad Nového Zélandu.

Napriek spomínaným nedostatkom moldavský vinársky priemysel má všetky predpoklady na úspešný rozvoj a je spôsobilý konkurovať na globálnom trhu. V roku 2007 bola vypracovaná štúdia US AID s prioritným zameraním na moldavský vinársky priemysel, ktorá dospela k záverom, že Moldavsko disponuje veľkým počtom komparatívnych výhod potrebných na vybudovanie úspešnej a konkurencieschopnej oblasti hospodárstva.

V poslednom desaťročí sa odohrával pozoruhodný nárast exportu vína takých veľkých exportérov, ako je Argentína a Austrália, ktorý nám hovorí o spôsobilosti globálneho trhu absorbovať produkciu vysokej kvality. Pre Moldavskú republiku existujú všetky predpoklady rozšíriť produkciu a export vína. Nevyhnutnou podmienkou však zostáva potreba vytvorenia vyspelého finančného sektoru, prilákanie kapitálových investícií a technológií do vinárskeho priemyslu. Dlhé tradície vý-

⁸MEDZINÁRODNÝ MENOVÝ FOND: IMF Country report, číslo. 08/134

roby vína, nízka cena pracovnej sily, priaznivé podnebie, kvalitná pôda a prístup na trhy EÚ a štátov SNŠ zabezpečujú priaznivé podmienky pre nárast produkcie a exportu vína. Nevyhnutnými podmienkami na dosiahnutie úspechu v oblasti exportu vína sú kapitálové investície, marketing a sieť distribučných kanálov, práve preto je potrebné neustále zlepšovať podnikateľské prostredie v Moldavskej republike.

3 Ľahký priemysel

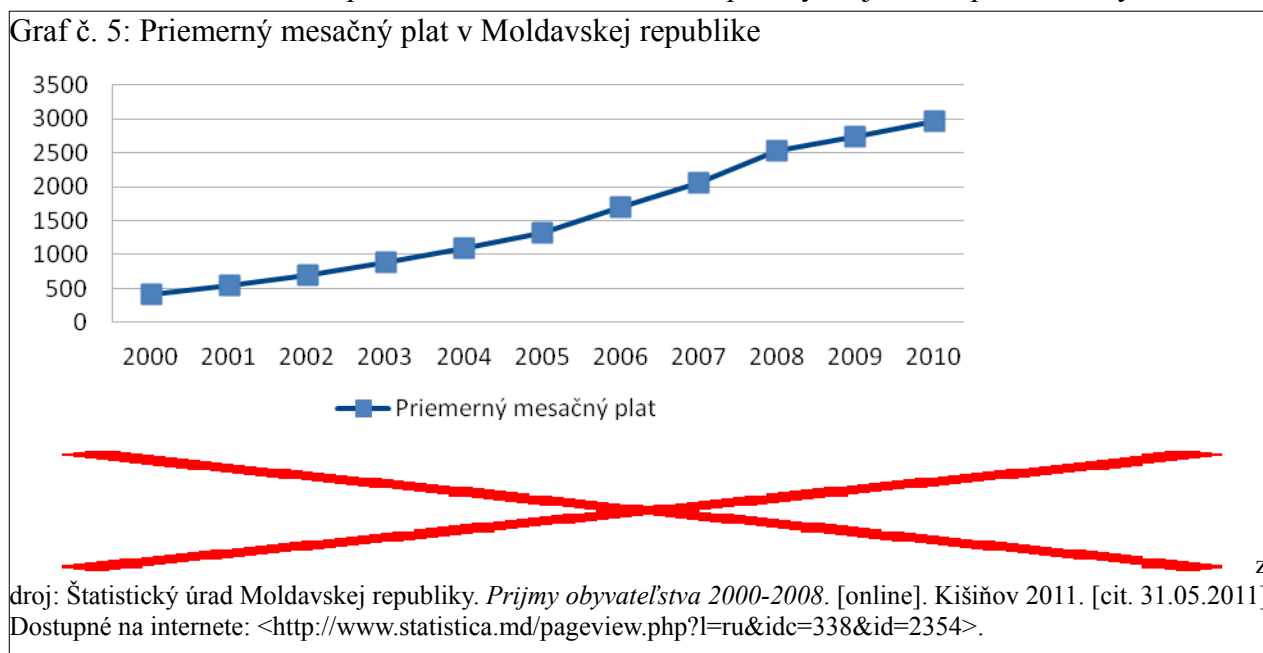
Ľahký priemysel Moldavskej republiky je úspešným odvetvím ekonomiky. V roku 2008 odvetvie vyrobilo produkcie v objeme takmer 300 mil. USD, z ktorých sa exportovalo produkcie takmer v hodnote 266 mil. USD, čo predstavuje 20% celkového exportu Moldavska.⁹

Odvetvie ľahkého priemyslu Moldavskej republiky pozostáva z výroby textilných výrobkov (výroba kobercov a odevov), kožušín, výrobkov z kože a obuvi. V rámci odvetvia pôsobí viac než 330 podnikov, ktoré zamestnávajú viac než 26 tis. pracovníkov.

V roku 2009 bol sformulovaný a prijatý „Strategický plán vývoja ľahkého priemyslu do roku 2015“¹⁰, podľa ktorého ľahký priemysel dostal štatút prioritného odvetvia, pretože ľahký priemysel disponuje niektorými komparatívnymi výhodami: I. disponuje možnosťou zamestnania veľkého množstva pracovnej sily; II. krátke obdobie zaškolenia pracovníkov; III. pomerne nízka investičná náročnosť; IV. prítomnosť škôl a vzdelávacích inštitúcií spôsobilých zaškoliť pracovníkov všetkých úrovní. Cieľom tejto stratégie je prechod od poskytovania služieb zahraničným partnerom k vytvoreniu vlastných značiek a rozširovaniu odbytových trhov.

Konkurencieschopnosť moldavského ľahkého priemyslu je zabezpečovaná vysokou kvali-

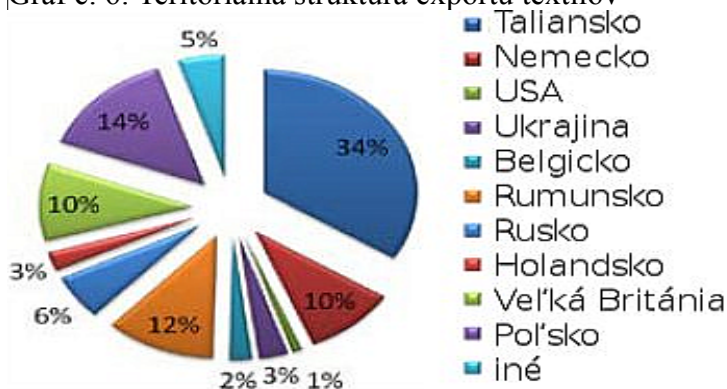
tuou produkcie, integráciou technológií kontroly kvality a pomerne nízkou pracovnou silou.

Podľa údajov štatistického úradu Moldavskej republiky, v roku 2010 priemerný mesačný plat predstavoval 2971 MDL, čo predstavuje približne 250 USD. Tieto podmienky vytvárajú prostredie na rozvoj ľahkého priemyslu.

Ako sme už spomínali, takmer 80% produkcie ľahkého priemyslu v roku 2008 smerovalo na export. Z toho podiel textilov predstavoval 20,6%, podiel kožených výrobkov 2,2% a podiel obuvi 3%. Kvôli nedostatku vlastnej surovinovej základne väčšina textilných výrobkov, kožených výrobkov a obuvi sú produkované z dovážaných surovín v rámci režimu spracovania na colnom území. Väčšia časť exportu textilov smerovala do Talianska (34%), Nemecka (10%) a USA (10%). Výroba kobercov sa realizuje pri využití domácich surovinových zdrojov a je exportovaná do Rumunska, USA, Veľkej Británie, Poľska, Rakúska, Japonska, Austrálie, Litvy a na trhy štátov SNŠ.

Zároveň Sčepán M. vo svojej štúdie „Otázka rozvoja z pohľadu medzinárodných závaz-

Graf č. 6: Teritoriálna štruktúra exportu textilov

zdroj: Údaje zo zdrojov Organizácie podpory

exportu a investícií Moldavskej republiky (MIEPO)

kov“ konštatuje: „S rastúcou váhou vo svetovom hospodárstve sa tiež rozvojové štáty pomaly dostávajú do popredia svetového obchodu. Podiel rozvojových a tranzitívnych ekonomík na svetovom obchode sa zvýšil z 35% v roku 2000 na viac ako 40% v roku 2007. Reálne výmenné relácie sa zlepšili vo väčšine štátov exportujúcich primárne komodity už piaty rok za sebou.“¹¹ Zmeny v reálnych výmenných reláciách vytvárajú pozitívne predpoklady nielen pre rozvojové krajiny vo všeobecnosti ale aj nové príležitosti pre Moldavsku republiku.

V poslednom období Moldavská republika vytvorila priaznivé podmienky na zlepšenie investičnej klímy:

- oslobodenie od uhradenia DPH na: suroviny, ktoré sú dovážané na spracovanie a vývoz; stroje, prístroje a zariadenia, ktoré sú dovážané a zakomponované do základného imania;
- od roku 2008 je uplatňovaná nulová sadzba daní z reinvestovaného zisku.

Tieto preferencie majú za cieľ prilákať zahraničných investorov so zameraním na výrobu a export produkcie. Zároveň Európska únia poskytla Moldavskej republike autonómne obchodné preferencie¹² ktoré umožňujú exportovať produkciu na trhy štátov EÚ, čo tiež zlepšuje podmienky pre investorov.

Zoznam použitej literatúry

1	Anderson, K.: The World's Wine Markets: Globalization at Work, vyd. Eduard Elgar Publishing, Northampton 2004.
2	BaNca Sociala: Makroekonomická situácia v Moldavsku,

¹¹SČEPÁN, M. *Otázka rozvoja z pohľadu medzinárodných závazkov*. [online]. Ekonóm, Bratislava 2008.

[cit. 01.06.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.conference.euba.sk/zbornik.pdf>>. ISBN 978-80-225-2616-6

¹²Od 1.1.2006 Moldavskej republike bol poskytnutý systém preferencií GSP+.

BANCA SOCIALA: Makroekonomická situácia v Moldavsku, <http://www.socbank.md/rus/section/149>

	http://www.socbank.md/rus/section/149
3	Centrum strategického výskumu a reforiem: Moldavská a Podnesterská ekonomika – od konfliktu smerom ku perspektívam mierového rozvoja. Moldavsko a Podnestersko: dva modely ekonomického rozvoja, Kišinev 2007. 19s.
4	Logos Press: Moldavskie vina ne prosli sanobrabotku. [online]. Dostupné na internete: < http://logos.press.md/Weekly/Main.asp?IssueNu >.
5	Medzinárodný menový fond: IMF Country report Nr. 08/134. [online]. Dostupné na internete: < http://www.google.sk/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.imf.org%2Fexternal%2Fpubs%2Fft%2Fscr%2F2008%2Fcr08134.pdf&rct=j&q=IMF%20Country%20report%20Nr.%2008%2F134&ei=yK7sTaeDFsrNswbB3IzoCg&usg=AFQjCNGA-hQgEmZtMOLWrGsInIcQl2ljcg&sig2=PwPf6JczTK7AdqcrEcXNSA >.
6	Moldova-Finansi: Наибольшую долю в экспорте из Молдовы занимает группа "Текстиль и текстильные товары" - почти 20% (266,1 млн.долл.), [online]. Dostupné na internete: < http://finance.salut.md/index.php?contid=1035 >.
7	SČEPÁN, M. Otázka rozvoja z pohľadu medzinárodných záväzkov. [online]. Ekonóm, Bratislava 2008. [cit. 01.06.2011]. Dostupné na internete: < http://www.conference.euba.sk/zbornik.pdf >. ISBN 978-80-225-2616-6
8	Štatistický úrad Moldavskej republiky: Štatistická ročenka 2008. ISBN 978-9975-9786-8-2.
9	Štatistický úrad Moldavskej republiky. Komoditná štruktúra exportu Moldavskej republiky 1997-2009. [online]. Kišinev 2011. [cit. 31.05.2011]. Dostupné na internete: < http://www.statistica.md/category.php?l=ru&idc=336&http://www.statistica.md/category.php?l=ru&idc=336& >.
10	Štatistický úrad Moldavskej republiky. Prijmy obyvateľstva 2000-2008. [online]. Kišinev 2011. [cit. 31.05.2011]. Dostupné na internete: < http://www.statistica.md/pageview.php?l=ru&idc=338&id=2354http://www.statistica.md/pageview.php?l=ru&idc=338&id=2354 >.

Ing. Peter REŤKOVSKÝ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

HOSPODÁRSKO-POLITICKÝ VÝZNAM REGIÓNU SEVERNÉHO ČILE

peter.retkovsky@euba.sk

Abstrakt

Región severného Čile bol obývaný už v predkolumbovských dobách. Aj napriek vysokej aridite púšte Atacama, ktorá sa na jeho teritóriu nachádza, má územie severného Čile zásadný význam nie len pre ekonomiku Čile, ale aj pre globálnu produkciu. Prvou surovinou s celosvetovým významom, ktorá sa v regióne začala ťažiť v polovici 19. storočia, bol liadok využívaný ako súčasť hnojív, výbušnín a pušného prachu. V 20. storočí prevzala štafetu hlavnej nerastnej suroviny v Čile meď, ktorej všestranné použitie v elektronike a chemickom priemysle zabezpečuje jej neustály globálny dopyt. Okrem toho je púšť Atacama využiteľná aj zo strany terciárneho sektora, a to nie len ako turistická destinácia, ale aj ako výhodné miesto na výstavbu astronomických observatórií a rôzne vedecké simulácie.

Kľúčové slová: Čile, Atacama, púšť, ekonomika, meď, liadok, guano

Abstract

The region of Northern Chile has been inhabited since pre-Colombian times. In spite of high aridity of the Atacama desert, which is situated in its territory, the region of Northern Chile has a fundamental importance not only for the economy of Chile, but also for the global production. The first natural resource with global importance to be mined in the region in the first half of the 19th century was saltpeter used as a component in fertilizers, explosives and gunpowder. In the 20th century copper became the main natural resource of Chile. Its versatile utilization possibilities in electronic devices and chemical industry secure stable levels of its global demand. In addition to this the Atacama desert is also exploitable by the tertiary sector. i.e. as a tourist destination, as well as a suitable location for the construction of astronomical observatories and for various scientific simulations.

Key Words: Chile, Atacama, desert, economy, copper, saltpeter, guano

1 Geografická charakteristika púšte Atacama

Región severného Čile, ktorý sa stotožňuje s územím púšte Atacama, je možné charakterizovať ako jedno z najsuchších miest planéty Zem. Nachádza sa v pacifickej časti Južnej Ameriky, pričom svojou rozlohou približne 100 000 km² (teda asi dvojnásobkom rozlohy Slovenska) zasahuje na územie štyroch krajín: Peru, Bolívie, Argentíny a Čile, kde

leží väčšina jej plochy. Púšť má vertikálne predĺžený tvar, s dĺžkou 1 600 km a priemernou šírkou 100 km.¹

Samotná definícia púšte Atacama je však predmetom diskusií. Podľa vymedzení v užšom slova zmysle leží samotná púšť približne v oblasti medzi 18° a 30° južnej šírky², zatiaľ čo podľa jej vymedzenia v širších hraniciach do púšte patria aj rozsiahlejšie aridné pobrežné územia v južnom Peru a severnom Čile, čo takmer dvojnásobne zvyšuje jej dĺžku.³

Príčinou vytvorenia a pretrvávajúcej existencie púšte je hydrologický tieň, ktorý vytvára na východnej strane púšte pohorie Ánd a na jej západe Čílska pobrežná kordilera. Obe pohoria sú spôsobené subdukčnou činnosťou, pri ktorej sa oceánska tektonická doska Nazca ponára pod juhoamerickú kontinentálnu kryhu. Výška oboch pohorí (takmer 7 000, resp. 3 000 metrov nad morom) je dostatočná na to, aby sa na územie púšte, ktoré samotné dosahuje nadmorskú výšku približne 2 300 m.n.m., nedostávala takmer žiadna vlhkosť. Situáciu zhoršuje aj neďaleký studený Humboldtov prúd, obtekajúci pobrežie Čile a stabilná oblasť vysokého tlaku vzduchu nad severným územím krajiny.⁴

Z geograficko-hydrologického hľadiska stúpa aridita púšte smerom z juhu na sever, pričom v extrémnych prípadoch dosahujú priemerné ročné zrážky len 0,6 mm. Na základe výskumu sedimentov bolo možné určiť, že na niektorých lokalitách nedošlo k významnejším zrážkam po dobu najmenej 20 miliónov rokov. Dôsledkom takýchto hraničných podmienok je aj nízke zastúpenie flóry a fauny na území púšte, ktorá sa obmedzuje iba na niekoľko vybraných druhov rastlín a článkonožcov, s občasným výskytom plazov, dravcov a cicavcov. V takýchto oblastiach je jediným zdrojom vlhky občasná hmla (nazývaná aj *camanchaca* [kamančaka]), ktorá sa na púšti periodicky vytvára. Nočné a denné teploty na území púšte kolísajú v zime medzi až -25°C a 30°C, v lete medzi 5°C a 45°C.⁵

Jedinou riekou, ktorá preteká územím púšte, je rieka Loa prameniaca na svahoch Ánd a ústiaca do Tichého oceánu.⁶

2 Historická kultúrno-politická a ekonomická charakteristika územia púšte Atacama

Územie púšte bolo v predkolumbovských časoch osídlené už v období okolo 10 000 rokov pred n.l.⁷ K najvýznamnejším kultúram patril kmeň Atacameño (v miestnom jazyku nazývanom aj *licanantay* [likanantaj]), ktorého história siaha najmenej do roku 500 n.l., s centrom v meste San Pedro. Išlo o prvý usadlý spôsobom žijúci kmeň na území Čile, ktorý

¹ Dillon, M.O., Hoffmann-J, A.E.: Lomas Formations of the Atacama Desert Northern Chile. In S.D. Davis, et al., ed. Centres of Plant Diversity: A guide and Strategy for their Conservation. 1997, WWF, IUCN, Oxford, U.K. Citované podľa: Armstrong, S.: Atacama desert (NT1303) [Online]. 2001, WWF. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete: <http://www.worldwildlife.org/wildworld/profiles/terrestrial/nt/nt1303_full.html>

² ibid.

³ Handwerk, B.: Viking Mission May Have Missed Mars Life, Study Finds [Online]. 26.10.2006, National Geographic News. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete: <<http://news.nationalgeographic.com/news/2006/10/061023-mars-life.html>>

⁴ Albritton, R.: The Atacama Desert: A Physiographic Dissection of the Hyper-Arid Desert Region of Chile. [online] 25.9.2006, University of Maryland. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.geog.umd.edu/academic/undergrad/AlumniWritingAward/Albrittonpaper.pdf>>

⁵ Amos, J.: Chile desert's super-dry history [Online]. 8.12.2005, BBC News. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/4437153.stm>>

⁶ Barfield, L.: Recent Discoveries in the Atacama Desert and The Bolivian Altiplano. American Antiquity 27.1 (1961): 93-100. Citované podľa: Albritton, R.: The Atacama Desert: A Physiographic Dissection of the Hyper-Arid Desert Region of Chile. [online] 25.9.2006, University of Maryland. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.geog.umd.edu/academic/undergrad/AlumniWritingAward/Albrittonpaper.pdf>>

⁷ Universidad de Chile: Atacama Desert. [online] s.a., Universidad de Chile. [Citované 22.4.2011]. Dostupné na internete <<http://sunsite.dcc.uchile.cl/chile/turismo/atacama.html>>

sa venoval poľnohospodárstvu a o jednu z najrozvinutejších predkolumbovských kultúr Južnej Ameriky⁸. Charakteristickými znakmi bolo budovanie osídlení v povodí rieky Loa, resp. v púštnych oázach, ako aj využívanie terasovitého systému zavlažovania, dôraz na výrobu hrnčiarskych produktov a vytváranie rozmerných geoglyfov⁹ viditeľných najmä z väčšej diaľky alebo zo vzduchu. Je potrebné poznamenať, že nešlo o kultúrne jednoliate obyvateľstvo, ale skôr o súbor kmeňov obývajúcich prostredie púšte Atacama. K prvotnému dobytíu územia Atacama došlo v 15. storočí zo strany Inkského impéria. V tomto období došlo tiež k nahradeniu pôvodných domorodých rituálov inkským kultom slnka, začiatku konzumácie koky a začleneniu púšte do inkského systému dopravných ciest. Do tejto etapy vývoja tiež spadá začiatok ťažby medi, jednej z najvýznamnejších nerastných surovín nachádzajúcich sa na púšti Atacama. Tento stav však nemal dlhé trvanie, keď už o sto rokov neskôr padlo toto teritórium následkom conquisty do rúk Španielov.¹⁰

Pôvodní obyvatelia sa z ekonomického hľadiska venovali najmä zberu a pestovaniu plodín, ktoré znášali miestne suché podnebie. Išlo najmä o zber plodov rôznych stromov z čeľade bôbovítých na prípravu múky, pestovanie zemiakov, mrlíka, opuncíí, kukurice, tekvice, tabaku a papriky. Zaujímavosťou je pritom skutočnosť, že viaceré z týchto plodín sa sejú zároveň na tej istej pôde. Rozdielny čas ich dozrievania, nároky na svetlo a výška pritom umožňujú ich koexistenciu a vysoko efektívny zber úrody využívajúci obmedzený pôdny fond, ktorý je v púštnom prostredí k dispozícii. Živočíšna výroba sa koncentrovala najmä na chov lám a alpák. Obyvateľstvo z nich získavalo vlnu, mäso, kožu a využívalo ich tiež ako ťažný dobytok. Po príchode Európanov sa chov rozšíril aj na ovce, kozy a mulice. Základnou výrobnou jednotkou je tradične rodina, pričom takýto spôsob prvovýroby si v nehostinných podmienkach púšte vyžaduje, aby rodiny pôsobili na rozsiahlych územiach často krát rozdelených na viacero rančov a presúvali sa na značné vzdialenosti.¹¹

3 Náleziská liadku a Vojna v Pacifiku

Ekonomický význam územia púšte Atacama začal rásť v druhej polovici 19. storočia po objavení najväčších svetových nálezísk liadku na jej území. Liadok (dusičnan sodný, NaNO_3) ktorý sa využíval najmä ako prísada do hnojív, ingrediencia na výrobu pušného prachu, či konzervačná látka, bol nazývaný aj biele zlato. Ďalšou formou prírodného bohatstva púšte Atacama sa stali ložiská guana, navrstvených exkrementov vtáčích druhov obývajúcich najmä pobrežné oblasti púšte. Chemické zloženie guana pripomína samotný liadok a aj jeho použitie je podobné. Dôvodom, prečo sa náleziská týchto dvoch surovín nachádzajú práve na púšti Atacama, je práve jej vysoká aridita. Vďaka obsahu dusičnanov sú totiž liadok aj guano vynikajúco rozpustné vo vode a v prípade pravidelných zrážok by došlo k ich okamžitému odplaveniu z územia.

Bola to práve vysoká hodnota nálezísk liadku a guana, ktorá bola príčinou vojny medzi Čile, Peru a Bolíviou v rokoch 1879 až 1883. Vojna dostala názov „tichomorská vojna“, resp. „vojna o guano a liadok“ („*Guerra del Pacífico*“, „*Guerra del guano y salitre*“). Predchodcom vojny boli spory medzi Čile a Bolíviou o nárok na územie púšte. Napätá situácia sa vyhrotila po tom, ako Bolívia uvalila daň na vývoz liadku produkovaného britskou spoločnosťou Antofagasta Nitrate & Railway Company, ktorú podporovalo aj Čile. Kvôli

⁸ Explore-Atacama.com: Desierto de Atacama. [online] s.a. Explore-Atacama.com. [Citované 22.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.explore-atacama.com/esp/desierto-atacama.htm>>

⁹ **geoglyfy**: umelo vytvorené rozľahlé obrazce na povrchu zeme viditeľné najmä zo vzduchu

¹⁰ Museo chileno del arte precolombino: Pueblos originarios de Chile – Atacameños. [online] s.a. Museo chileno del arte precolombino. [Citované 22.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.precolombino.cl/mods/culturas/etno.php?id=110>>

¹¹ *ibid.*

nesúhlasu danej spoločnosti s výškou dane došlo k jej znárodneniu zo strany bolívijskej vlády, čo naopak spôsobilo vyslanie čílskych bojových lodí a pozemných jednotiek do oblasti. Tieto udalosti sa považovali za dôvod na vypovedanie vojny medzi oboma štátmi. Do vojny vstúpilo tiež Peru, ktoré malo s Čile podpísanú dohodu o vojenskej pomoci. Po štyroch rokoch došlo k podpísaniu prímeria. Pre zúčastnené krajiny mala vojna rôznorodé následky:¹²

- Bolívia stratila prístup k moru, ako aj náleziská liadku a guana.
- Produkcia liadku na území Peru klesla z dôvodu straty územia z takmer 60% svetovej produkcie na nulu.
- Produkcia britských spoločností (napospol na území Čile) naopak vzrástla zo 14 na 55%.
- Vďaka daniam z novo získaných nálezísk liadku narástol od začiatku vojny počas nasledujúceho štvrtstoročia národný poklad Čile o 900%.

4 Med' ako hlavná nerastná surovina púšte Atacama

Význam liadku a guana ako hnojív a prísad do výbušnín začal klesať po prvej svetovej vojne, kedy došlo k objaveniu spôsobu výroby umelých dusičnanov (tzv. Haber-Boschov proces). Táto skutočnosť spôsobila ekonomike Čile výrazný šok (tzv. Dusičnanová kríza). Počas rozkvetu ťažby dusičnanov totiž došlo k presunu kapitálu aj pracovnej sily Čile z ostatných priemyselných odvetví do ťažobného sektoru. Prudká strata rentability nálezísk preto mala za následok vznik opustených baníckych miest, ako aj vzostup nezamestnanosti v krajine spolu s ďalšími pridruženými problémami.

V tomto období sa do popredia začala dostávať med' ako hlavná exportná surovina krajiny a zároveň aj regiónu púšte Atacama. Odtiaľ pochádza aj miestny názov pre med', „salario de Chile“ (čílska mzda), na ktorej ťažbu využíva okrem iného aj najproduktívnejšiu baňu na svete situovanú v regióne Chuquicamata [čukikamata] (v preklade „hranica územia Chucov“). Oblasť bane Chuquicamata slúžila na účel ťažby medi preukázateľne už okolo roku 500 n.l. Túto skutočnosť je možné dokladovať nálezom mumifikovaného tela starovekého baníka v jednej z banských šácht. Ďalšími významnými baňami na ťažbu medi v oblasti púšte Atacama sú bane El Salvador (záchranca), El Teniente (zástupca), Radomiro Tomić a San José (Svätý Jozef). Posledná z menovaných prevádzok je známa najmä nehodou z roku 2010, pri ktorej bolo po závale v jednej z banských šácht pod zemou uväznených 33 pracovníkov bane. K ich vyslobodeniu došlo až po 69 dňoch za pomoci vrtných mechanizmov a špeciálne upravených kapsúl.¹³

Prvé tri z menovaných baní boli už koncom 50. rokov hlavnými zdrojmi medi v krajine. Ich prevádzky boli v mnohých ohľadoch samostatné, pričom disponovali vlastnými ubytovacími kapacitami, školami, zdrojmi elektrickej energie, či dokonca vlastnými policajnými zložkami. V 60. rokoch 20. storočia bol započatý proces postupného znárodňovania banských spoločností v krajine, ktoré boli v tom čase z prevažnej časti vlastnené Spojenými štátmi. Nakoľko konflikt s USA nebol žiadúci, prebiehalo znárodňovanie obojstranným prostredníctvom procesu nazvaného „dohodnuté znárodňovanie“ („*nacionalización negociada*“). Na základe uzatvorených dohôd mala čílska

¹² Cárdenas, A.S.: Influencia británica en el salitre: Origen, naturaleza y decadencia. [online] 1998. Editorial Universidad de Santiago de Chile, p. 50. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.memoriachilena.cl/archivos2/pdfs/MC0000312.pdf>>

¹³ Collier, S., Sater, W.F.: A History of Chile, 1808—2002. [online] 2004 (2. ed.). Cambridge University Press. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://books.google.de/books?id=y2h3KuCIQI4C&pg=PA325&dq=allende+MAPU&hl=de&ei=V05PTMW8EYyG4gbJhuXWBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&ved=0CEYQ6AEwBQ#v=onepage&q=allende%20MAPU&f=false>

strana právo v priebehu niekoľkých rokov postupne skupovať podiely v jednotlivých baniach, a to za presne dohodnutých podmienok finančnej kompenzácie pre vlastníkov baní.¹⁴

Vo voľbách v roku 1970 sa otázka čílskej medi stala jednou zo základných otázok predvolebnej kampane. Víťaz volieb, neskôr zvrhnutý ľavicový prezident Salvador Allende, bol odporcom prístupu dohodnutého znárodňovania a namiesto neho presadzoval koncepciu „počlístenia medi“ („*chilenización de cobre*“). Tento prístup sa prejavil prijatím ústavného dodatku, ktorý v roku 1971 jednohlasne schválil Čílsky kongres a ktorý umožňoval prezidentovi okamžite znárodniť akékoľvek banské prevádzky a získať vlastníctvo všetkých budúcich zdrojov medi v krajine (schválenie tohto dodatku sa oslavovalo ako Deň národnej hrdnosti – *Día de la dignidad nacional*). Je potrebné spomenúť, že proces znárodňovania mal podporu všetkých politických síl v krajine. Rozdiely panovali iba v spôsobe jeho aplikácie.¹⁵

Prezident Allende napokon, k veľkej nevôli USA, presadil radikálnejší z prístupov k znárodňovaniu. Do výpočtu odškodného, ktoré mal štát uhradiť vlastníkom banských spoločností, totiž zahrnul aj tzv. faktor nadmerného zisku, t.j. zisku, ktorý čílske banské spoločnosti v predchádzajúcich rokoch dosahovali nad úroveň „bežnej obchodnej praxe“. Referenčná hodnota sa získala porovnaním priemernej svetovej ziskovosti banských prevádzok (približne 12% ročne) so ziskovosťou, ktorú vykazovali ťažobné spoločnosti v Čile. Na základe takýchto kalkulácií čílska vláda vyhlásila, že americkí vlastníci najväčších medených baní v krajine (Chuquicamata, El Salvador, El Teniente) nemajú nárok na odškodné, nakoľko výška nadmerného zisku, ktorý počas prevádzkovania svojich koncesií dosiahli, prevýšila účtovnú hodnotu samotných baní. Za ostatné, menšie bane dostali ich zahraniční vlastníci iba symbolické odškodné.¹⁶

Spojené štáty takýto spôsob znárodňovania ostro odsúdili. O dva roky neskôr sa k moci za pomoci štátneho prevratu dostal pravicový a do veľkej miery proamerický diktátor Augusto Pinochet, ktorý však aj kvôli podpore verejnosti ponechal bane v rukách štátu. V roku 1976 došlo k vytvoreniu Národnej spoločnosti čílskej medi (Corporación Nacional del Cobre de Chile – CODELCO), ktorej úlohou bolo riadiť predtým zoštátnené banské prevádzky. Reálne tento štátny podnik riadil až 85% ťažby medi v krajine. Na konci 20. storočia vykazovalo CODELCO ročné zisky vo výške 1 miliardy USD a vytváralo okolo 10% celosvetovej produkcie medi. V súčasnosti zamestnáva spoločnosť približne 45 000 baníkov a jej vlastníkom je aj dnes čílska vláda.¹⁷

V 80. rokoch 20. storočia došlo k uvoľneniu atmosféry v armádou ovládanej krajine. Dôsledkom bol prudký nárast priamych zahraničných investícií do sektora ťažby medi, ktoré medzi rokmi 1974 a 1990 vzrástli z približne 90 na 800 miliónov USD, čo tvorilo viac než polovicu všetkých priamych zahraničných investícií v krajine. Tento trend odrážal silný celosvetový dopyt po medi, ktorá sa využíva najmä v stavebníctve, elektrotechnike a chemickom priemysle. Je však potrebné podotknúť, že význam medi na exporte Čile vďaka rastúcemu podielu ostatných surovín a výrobkov postupne klesá. Kým v roku 1960 dosahoval

¹⁴ *ibid.*

¹⁵ Codelco: Annual Report 2007. [online] 2008. Corporación Nacional de Cobre de Chile [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://www.codelco.cl/english/la_corporacion/memorias/memoria2007/pdf/CodelcoInstitucional07english.pdf>

¹⁶ *ibid.*

¹⁷ Encyclopedia of the Nations: Chile – International Trade. [online] 2011. Advameg, Inc. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Americas/Chile-INTERNATIONAL-TRADE.html>>

podiel medi na exporte krajiny okolo 80%, na konci prvej dekády 21. storočia to bolo už len okolo 30 %.¹⁸

V súčasnosti vlastní Čile na území púšte Atacama 28% svetových zásob medi a jej ťažba sa považuje za rentabilnú ešte v horizonte najbližších najmenej 20-30 rokov. V súčasnosti tvorí vývoz medi tretinu všetkých príjmov štátneho rozpočtu krajiny a jej ťažba zamestnáva okolo 6% čílskej pracovnej sily. Podiel ťažby medi na HDP Čile tvorí 8%. Vďaka výraznému objemu zahraničných investícií do čílskeho odvetvia ťažby medi je zrejmé, že tento sektor bude aj v budúcnosti hrať v krajine a v celosvetovom meradle významnú úlohu.¹⁹ Najväčšími spotrebiteľmi medi je Severná Amerika a Európa, pričom do popredia sa rýchlo prediera Ázia, a to najmä vďaka ekonomike Číny – najväčšieho exportného partnera Čile (20%) nasledovaného USA (13%) a Japonskom (10%).²⁰ Len v roku 2009 narástla spotreba medi v Ázii o 40%, a to prevažne kvôli dopytu v Číne zapríčinenému okrem iného vysokou produkciou solárnych panelov a veterných turbín v krajine.²¹

5 Atacama ako zdroj ďalších významných nerastných surovín

Oblasť púšte Atacama je tiež známa bohatými náleziskami železnej rudy, striebra a zlata. Okrem toho je toto územie významným zdrojom nasledujúcich minerálov:²²

- **lítium**, tretí prvok periodickej sústavy má široké využitie ako súčasť batérií, mazív, keramiky, v metalurgii, farmaceutickom priemysle, raketových motoroch, nukleárných zbraniach, apod. Zásoby nachádzajúce sa v púšti Atacama tvoria až 40% svetových zásob tohto prvku.
- **bór**, v kryštalickej podobe jeden z najtvrdších materiálov (9,5 na stupnici tvrdosti), ktorého využitie spočíva najmä vo výrobe izolačných materiálov, bielidiel, polovodičov, sklokeramiky, nepriestrelných viest, kompozitných materiálov, silných magnetov, insekticídov, apod.
- **draselné soli**, ktoré sa využíva najmä ako prísada do hnojív, ako farbivo, v chemickom priemysle, ako súčasť pyrotechniky, rozpúšťadlo drahých kovov, apod.
- **borax**, tiež dekahydrát tetraboritanu sodného ($\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 10 \text{H}_2\text{O}$) sa používa v sklárstve, metalurgii (ako ochranný povlak), potravinárstve ako konzervant, v čistiacich prostriedkoch, kozmetike, ako insekticíd, apod.
- **bischofit** (hexahydrát chloridu horečnatého – $\text{MgCl}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$), ktorý sa používa najmä na stabilizáciu a vytvrdzovanie asfaltových ciest.

6 Alternatívne ekonomické využitie púšte Atacama

Vďaka svojmu špecifickému povrchu slúži púšť Atacama ako miesto pre rôzne dodatočné ľudské aktivity s potenciálnym ekonomickým využitím. Koncom prvej dekády 21. storočia sa na púšti uskutočnili viaceré preteky športových automobilov (Rally Patagonia

¹⁸ Encyclopedia of the Nations: Chile – International Trade. [online] 2011. Advameg, Inc. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Americas/Chile-INTERNATIONAL-TRADE.html>>

¹⁹ ibid.

²⁰ EconomyWatch: Chile Trade, Exports and Imports. [online] 2011. Stanley St. Labs [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://www.economywatch.com/world_economy/chile/export-import.html>

²¹ MercoPress: In seven years Asia became Chile's main trade partner. [online] 25.6.2010. MercoPress [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <<http://en.mercopress.com/2010/06/25/in-seven-years-asia-became-chile-s-main-trade-partner-absorbs-48-of-exports>>

²² Salar de Atacama. [online] 2011. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.ibiblio.org/sanpedro/es/geography/salar.html>>

Atacama, Rally Baja Atacama, ...). Okrem toho slúži púšť ako významná turistická destinácia v spojení so športovými aktivitami ako sú bicyklový zjazd, pešia turistika, sandboarding²³, jazdectvo, horolezectvo, golf, apod.²⁴ Hlavným turistickým strediskom je mestečko San Pedro de Atacama s približne 5 000 obyvateľmi. Ťažiskovým zdrojom pre túto ekonomickú aktivitu sú okrem vykopávok a zrúcaním predkolumbovských budov patriacich kmeňu Atacameño aj prírodné útvary.

Medzi najvýznačnejšie prírodné monumenty na území púšte patrí pole 80 gejzírov El Tatio. Ide o tretie najväčšie a jedno z najvyššie položených gejzírových polí na svete (priemerná nadmorská výška 4 200 m.n.m.).²⁵ Ďalším významným prírodným zdrojom je Salar de Atacama (atacamská soľná planina) nachádzajúci sa, podobne ako El Tatio, v regióne Antofagasta. S rozlohou 3 000 km² ide v nadmorskej výške 2 300 m.n.m. o piatu najväčšiu soľnú planinu na svete. Útvar je aj napriek svojej salinite známy hromadným výskytom plameniakov, pštrosovitých nelietajúcich vtákov nandu, husí, kačíc, lám, vikúň a alpák.

Vďaka svojej vysokej nadmorskej výške, nízkej vlhkosti vzduchu, vzdialenosti od akýchkoľvek zdrojov znečistenia, ako aj vďaka absencii ľudských sídiel (a tým pádom aj absencii rušivých zdrojov svetla) je púšť Atacama jedným z najlepších miest na svete využiteľných za účelom vykonávania astronomických pozorovaní. V oblasti v súčasnosti funguje viacero observatórií a rádioteleskopov, vrátane európskeho observatória VLT (Very Large Telescope).

Nemenej zaujímavou skutočnosťou je využitie púšte Atacama ako simulovaného povrchu Marsu pri testovaní vesmírnych misií Národného úradu pre letectvo a vesmír USA (NASA). Pôda z tejto oblasti sa tiež využívala na kontrolné experimenty analogické k meraniam vykonávaným sondami na povrchu Marsu.

Zoznam použitej literatúry

1. Dillon, M.O., Hoffmann-J, A.E.: Lomas Formations of the Atacama Desert Northern Chile. In S.D. Davis, et al., ed. Centres of Plant Diversity: A guide and Strategy for their Conservation. 1997, WWF, IUCN, Oxford, U.K. Citované podľa: Armstrong, S.: Atacama desert (NT1303) [Online]. 2001, WWF. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete: <http://www.worldwildlife.org/wildworld/profiles/terrestrial/nt/nt1303_full.html>
2. Albritton, R.: The Atacama Desert: A Physiographic Dissection of the Hyper-Arid Desert Region of Chile. [online] 25.9.2006, University of Maryland. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.geog.umd.edu/academic/undergrad/AlumniWritingAward/Albrittonpaper.pdf>>
3. Amos, J.: Chile desert's super-dry history [Online]. 8.12.2005, BBC News. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/4437153.stm>>
4. Barfield, L.: Recent Discoveries in the Atacama Desert and The Bolivian Altiplano. American Antiquity 27.1 (1961): 93-100. Citované podľa: Albritton, R.: The Atacama Desert: A Physiographic Dissection of the Hyper-Arid Desert Region of Chile. [online] 25.9.2006, University of Maryland. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete

²³ **sandboarding**: šport analogický k snowboardingu. Rozdielom je, že namiesto snehu sa šport vykonáva na piesočných dunách

²⁴ Chile Contact: Tours Alternativos. [online] 2011. Chile Contact. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://www.chilecontact.com/turismo/es_tour/Tours-alternativos-32.html>

²⁵ Geomicrobiology & Environmental Microbiology Studies Group: Basic El Tatio Geology & Hydrogeology. [online] 2011. Louisiana State University. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://www.geol.lsu.edu/aengel/hotsprings_et%20tatio.htm>

- <<http://www.geog.umd.edu/academic/undergrad/AlumniWritingAward/Albrittonpaper.pdf>>
5. Cárdenas, A.S.: Influencia británica en el salitre: Origen, naturaleza y decadencia. [online] 1998. Editorial Universidad de Santiago de Chile, p. 50. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.memoriachilena.cl/archivos2/pdfs/MC0000312.pdf>>
 6. Codelco: Annual Report 2007. [online] 2008. Corporación Nacional de Cobre de Chile [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://www.codelco.cl/english/la_corporacion/memorias/memoria2007/pdf/CodelcoInstitucional07english.pdf>
 7. Coller, S., Sater, W.F.: A History of Chile, 1808—2002. [online] 2004 (2. ed.). Cambridge University Press. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://books.google.de/books?id=y2h3KuCIQI4C&pg=PA325&dq=allende+MAPU&hl=de&ei=V05PTMW8EYyG4gbJhuXWBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&ved=0CEYQ6AEwBQ#v=onepage&q=allende%20MAPU&f=false>
 8. EconomyWatch: Chile Trade, Exports and Imports. [online] 2011. Stanley St. Labs [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://www.economywatch.com/world_economy/chile/export-import.html>
 9. Encyclopedia of the Nations: Chile – International Trade. [online] 2011. Advameg, Inc. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Americas/Chile-INTERNATIONAL-TRADE.html>>
 10. Explore-Atacama.com: Desierto de Atacama. [online] s.a. Explore-Atacama.com. [Citované 22.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.explore-atacama.com/esp/desierto-atacama.htm>>
 11. Geomicrobiology & Environmental Microbiology Studies Group: Basic El Tatio Geology & Hydrogeology. [online] 2011. Louisiana State University. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://www.geol.lsu.edu/aengel/hotsprings_et%20tatio.htm>
 12. Handwerk, B.: Viking Mission May Have Missed Mars Life, Study Finds [Online]. 26.10.2006, National Geographic News. [Citované 20.4.2011]. Dostupné na internete: <<http://news.nationalgeographic.com/news/2006/10/061023-mars-life.html>>
 13. Chile Contact: Tours Alternativos. [online] 2011. Chile Contact. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <http://www.chilecontact.com/turismo/es_tour/Tours-alternativos-32.html>
 14. MercoPress: In seven years Asia became Chile's main trade partner. [online] 25.6.2010. MercoPress [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <<http://en.mercopress.com/2010/06/25/in-seven-years-asia-became-chile-s-main-trade-partner-absorbs-48-of-exports>>
 15. Museo chileno del arte precolombino: Pueblos originarios de Chile – Atacameños. [online] s.a. Museo chileno del arte precolombino. [Citované 22.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.precolombino.cl/mods/culturas/etno.php?id=110>>
 16. Salar de Atacama. [online] 2011. [Citované 30.4.2011]. Dostupné na internete <<http://www.ibiblio.org/sanpedro/es/geography/salar.html>>
 17. Universidad de Chile: Atacama Desert. [online] s.a., Universidad de Chile. [Citované 22.4.2011]. Dostupné na internete <<http://sunsite.dcc.uchile.cl/chile/turismo/atacama.html>>

Kontakt:

Ing. Peter Ret'kovský

Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov

peter.retkovsky@euba.sk

Ing. Peter RUSIŇÁK

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ZRANITEĽNOSŤ AKO NEGATÍVNA PREDISPOZÍCIA MALÉHO ŠTÁTU

peter.rusinak.fmv@euba.sk

Abstrakt

Aktuálnosť výskumu problematiky postavenia malých štátov v Európskej únii a malých ostrovných rozvojových štátov (tzv. krajín SIDS) vychádza z jej akútosti. Príspevok si o.i. kladie za cieľ prispieť do diskusie o možnostiach znížiť vysokú mieru zraniteľnosti malých štátov, ktorá je podmienená v prvom rade ich nedostatočnou kapacitou na eliminovanie rôznych typov zraniteľností. Autor nevníma zraniteľnosť iba ako ekonomickú veličinu, v prvom rade ide o náchylnosť subjektu voči vonkajším vplyvom, či už v ekonomickej, bezpečnostnej, environmentálnej, humanitárnej alebo kultúrnej oblasti.

Kľúčové slová: zraniteľnosť, Karibik, Európska únia, malý ostrovný rozvojový štát

Abstract

The necessity to seek deeper understanding of small states has lead the author to research the current state of small states in the European Union and within the grouping of Small Island Developing States (SIDS). The aim of the article is to contribute to the academic debate on possibilities of decreasing small states' high-level vulnerability being conditioned by the insufficient capacity to challenge all the types of vulnerabilities. The author does not recognize vulnerability within the economic scope exclusively; yet comprehends it as a predisposition to external influences in economic, security, environmental, humanitarian and cultural areas.

Key words: vulnerability, Carribean, the European Union, small island developing state

Začiatok všeobecnej medzinárodnej diskusie o definovaní malých ostrovných štátov ako osobitnej skupiny môžeme datovať do 70. rokov 20. storočia. Prvým, kto prišiel s myšlienkou rozvíjať potreby týchto krajín na medzinárodnej úrovni, bolo 3. zasadanie Konferencie o obchode a rozvoji UNCTAD v roku 1972, ktorá počas ďalšieho obdobia presadzovala zavedenie osobitných opatrení pre tieto krajiny. Sekretariát UNCTAD v roku 1977 vytvoril Špeciálny program pre najmenej rozvinuté, vnútrozemské a ostrovné rozvojové štáty, ktorý funguje aj v súčasnosti. Situáciu ostrovných rozvojových štátov od 70. až do 90. rokov pravidelne monitorovali aj správy UNCTAD. Ostrovným rozvojovým krajinám bola taktiež venovaná 17. kapitola Agendy 21, dokumentu prijatého na Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji v Riu de Janeiro v roku 1992. Od označenia "ostrovný rozvojový

štát” sa v roku 1994 upustilo a ujalo sa označenie „malý ostrovný rozvojový štát“¹. Odvtedy prebehla séria rokovaní, na ktorých sa prijali viaceré rozvojové stratégie s cieľom znížiť zraniteľnosť týchto krajín a oživiť ich rast. V súčasnosti o zaradení štátu do skupiny SIDS rozhoduje Hospodárska a sociálna rada OSN.

Prvá globálna konferencia zameraná na udržateľný rozvoj SIDS sa uskutočnila v roku 1994 na území Barbadosu. 125 štátnych a teritoriálnych (z ktorých 46 patrilo do skupiny SIDS) predstaviteľov prijalo tzv. Akčný program z Barbadosu, ktorý stanovuje špecifické akcie na podporu udržateľného rozvoja SIDS na miestnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni. Odpadové hospodárstvo, vodné zdroje, ochrana biodiverzity, doprava, ľudské zdroje, prírodné katastrofy a klimatické zmeny boli identifikované ako prioritné oblasti vyžadujúce si zvýšenú pozornosť.

Na konferencii bola taktiež prijatá Barbadoská deklarácia vyjadrujúca politickú vôľu zúčastnených aktérov aktívne riešiť výzvy stanovené v Akčnom pláne. Barbadoská deklarácia konštatuje, že SIDS:

- majú suverénne práva na využitie prírodných zdrojov;
- sú dôležitou súčasťou planetárnej biodiverzity;
- majú vysoko citlivé prostredie voči narušeniu;
- sú ohrozované klimatickými zmenami;
- sú závislé na kvalite morského a pobrežného prostredia;
- disponujú limitovanými zdrojmi pitnej vody a možnosťami uskladnenia odpadov;
- majú nestabilné ekonomické podmienky;
- vykazujú záujem na rozvoji ľudských zdrojov.²

V roku 1999 sa uskutočnila revízia jednotlivých oblastí záujmov Valným zhromaždením OSN, v rámci ktorej bolo vyšpecifikovaných 6 prioritných oblastí z hľadiska financovania:

- klimatické zmeny: vytvorenie a implementácia adaptačných stratégií na klimatické zmeny;
- prírodné a environmentálne katastrofy: zvyšovanie pripravenosti a schopnosti zotavenia sa z následkov prírodných katastrof;
- sladkovodné zdroje: snaha obmedziť populačný tlak na sladkovodné zdroje;
- pobrežné a morské zdroje: ochrana ekosystémov pred znečisťovaním a nadmerným využívaním;
- energia: presadzovanie obnoviteľných zdrojov energie a znižovanie závislosti na dovážaných palivách;
- turistický ruch: podpora rozvoja turizmu citlivého voči životnému prostrediu a kultúrnym hodnotám.³

Akčný plán z Barbadosu sa však nestretol s pozitívnym ohľadom zo strany samotných malých ostrovných štátov. Neúspech prvej celostvej svetovej iniciatívy pre SIDS môžeme hľadať v slabom povedomí, nízkemu záujmu zo strany obyvateľov jednotlivých krajín a absencii koncentrovaného úsilia o zapojenie verejnosti do konkrétnych riešení.

¹ (z angl. Small Island Developing State – SDIS)

² Declaration of Barbados. Dostupné na <http://islands.unep.ch/dbardecl.htm> [cit. 18-06-2011]

³ Earth Negotiations Bulletin. Dostupné na <http://www.iisd.ca/vol08/enb0830e.html> [cit. 18-06-2011]

V roku 2001 sa SIDS stali predmetom diskusie Svetovej obchodnej organizácie, ktorá sa na 4. ministerskej konferencii v Katare zaviazala k objasneniu záležitostí malých ekonomík spojených so svetovým obchodom. Tento krok viedol k zvýšenému sebedovetiu mnohých malých krajín, ktoré mu prikladali značnú váhu v rámci svojho ekonomického rozvoja. V tom istom roku Valné zhromaždenie OSN založilo Úrad vysokého predstaviteľa pre najmenej rozvinuté, vnútrozemské a malé ostrovné štáty UN-OHRLLS⁴. V rámci otázky SIDS je o.i. jeho cieľom podpora koordinovaného postupu pri implementácii Akčného plánu z Barbadosu a udržateľného rozvoja malých ostrovných rozvojových štátov. Mobilizuje a koordinuje taktiež medzinárodnú podporu a zdroje potrebné k napĺňaniu cieľov Barbadoského plánu.

Osobitným problémom a výzvam stojacim pred SIDS sa v ohraničenej miere taktiež venoval Svetový samit o udržateľnom rozvoji z Johannesburgu 2002. Jeho implementačný plán obsahoval aj kapitolu venovajúcu podpore udržateľného rozvoja SIDS. V nadväznosti na to prijalo Valné zhromaždenie OSN Uznesenie A/57/262 požadujúce revíziu Akčného plánu z Barbadosu, pričom za týmto účelom prebehlo v roku 2004 na Mauríciu ďalšie medzinárodné rokovanie. Na tomto rokovaní bola prijatá Maurícijská stratégia a Maurícijská deklarácia. Implementácia prijatých stratégií je pod dohľadom Komisie OSN pre udržateľný rozvoj. Nedostatočná implementácia záväzkov Akčného programu z Barbadosu bola identifikovaná ako hlavná prekážka rozvoja SIDS. Konferencia na Mauríciu jasne odrážala sklamanie z 10 stratených rokov a tsunami, ktoré zasiahlo juhovýchodnú Áziu v roku 2004. Kritizovanými boli nedoriešené nové zdroje financovania projektov a nejasné smernice pre medzinárodné organizácie, ktoré by sa mali podieľať na riadení celého projektu. Maurícijská stratégia vzbudila pochybnosti viacerých delegátov, ktorí ju nepovažovali za progresívnu v porovnaní s Barbadoskou stratégiou. Väčšina sa však priklonila k názoru, že je potrebné ju považovať za posilňujúci prvok partnerstva medzi SIDS ako silnejúcu vôľu k udržateľnému rozvoju a zapojeniu špecializovaných agentúr OSN. Úspech Maurícijskej stratégie však bude záležať predovšetkým na schopnostiach samotných malých štátov ju efektívne implementovať na svojich územiach.

Ako sme spomínali vyššie, OSN ani žiadna iná organizácia s celosvetovou pôsobnosťou doteraz vytvorila jednotnú definíciu malého štátu. Tým pádom sa komunita štátov pod hlavičkou OSN nemôže jasne zhodnúť ani na tom, čo je to malý ostrovný rozvojový štát. Podľa Barbadoskej deklarácie sa za malé ostrovné rozvojové štáty označuje skupina krajín, ktoré spájajú podobné charakteristické znaky a výzvy z hľadiska ich rozvoja. Tie vyplývajú obzvlášť z ich polohy a veľkosti. Ide o odľahlé štáty s nízkou nadmorskou výškou, malou populáciou, obmedzenými zdrojmi, často zasahované prírodnými katastrofami. Za ostrov je podľa Konvencie OSN o morskom práve z roku 1982 považovaná „prírodou vytvorená oblasť zeme obklopená vodou, ktorá je pri prílive nad vodou.“

Za malý štát je v tejto súvislosti podľa Ministerského združenia OSN považovaný štát s populáciou nižšou ako 1,5 milióna obyvateľov. Hodnotenie „malej veľkosti“ štátu na základe populácie bolo prijaté na konferencii v Edinburgu v roku 1997, avšak žiaden z oficiálnych orgánov OSN túto, podľa nášho názoru veľmi jednoduchú a nič nehovoriacu definíciu, neprijal za celosvetovo platnú pre „malé štáty“. Považujeme za potrebné ozrejmiť, že do kategórie SIDS sú zaraďované aj štáty, ktoré nie sú ostrovmi (Belize, Guinea-Bissau, Guyana, Surinam), avšak majú podobné charakteristiky. Pre ne sa zvykne používať označenie „malé zraniteľné štáty - SVS“ (z angl. Small Vulnerable States – SVS). Tieto však nepredstavujú oficiálnu kategóriu, tak ako SIDS. Hospodárska a sociálna rada OSN k dnešnému dátumu

⁴ z angl. United Nations Office of The High Representative For The Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States – UN-OHRLLS

uvádza 51 štátov SIDS, ktoré sú rozdelené do 4 skupín na základe geografickej príslušnosti: Karibská, Pacifická, Atlantická a Indickooceánska.

Karibská oblasť

Karibskú oblasť tvoria ostrovy Veľké a Malé Antily a taktiež tzv. guyanské štáty, ktorých pobrežie Karibské more neobmýva (Guyana a Surinam). V ostrovne roztrieštenej oblasti sa historicky v rámci kolonizácie presadili Španieli, Briti, Francúzi a Holanďania. Koncom 19. storočia získali v oblasti značný vplyv aj Spojené štáty americké. Vlastnícke vzťahy sa premietli do jazykovej rôznorodosti karibských štátov a na dlhé obdobie sa stali prekážkou integrácie karibských ostrovov. Britské pokusy o zjednotenie oblasti do väčších celkov alebo dokonca do celoantilskej federácie (pod názvom Západindická federácia) skončili neúspechom. Pôvodné obyvateľstvo karibských ostrovov bolo vo väčšine prípadov zabitá a jeho miesto zaujali prisťahovalci z Európy, Ázie a predovšetkým z Afriky. Miešaním prisťahovalcov vznikli špecifické ostrovné populácie – černošské, mulatské a belošské. Karibik bol významným obchodným miestom pre Európu a spojitosť s týmto regiónom nebola prerušená ani prítomnosťou veľmoci akými sú USA. Karibskú oblasť teda v súčasnosti tvorí Antilské súostrovie pozostávajúce zo 7 000 ostrovov a útesov s rozlohou 238 000 km², ktoré spoločne tvoria hranicu medzi Karibským morom a Atlantickým oceánom.⁵ Je teda jednou z oblastí s najväčšou koncentráciou malých štátov vo svete a aj napriek ich geografickej malosti bol historický vplyv karibských ostrovov na politické dianie v Európe a USA nezanedbateľný. Aj keď táto oblasť bola od svojho objavenia Európanmi striedavo vyzdvihovalá a zanedbávaná, skutočnosť, že USA tu značne intervenovali vo svoj prospech, jasne vypovedá o jej význame.

Obrázok 1 – mapa Karibskej oblasti

Prameň: <http://www.welcome-dominican-republic.com/Dominican-Republic-Map.html>

Pacifická oblasť

Tichomorské ostrovné štáty patria medzi najmenšie ekonomiky sveta. Na rozdiel od karibskej oblasti sú však ostrovy od seba značne vzdialené a rozkladajú sa na obrovskom území. Táto skutočnosť pochopiteľne bránila vzájomnej spolupráci, ktorá je bežná medzi pevninskými štátmi. V minulosti sa o ostrovy Polynézie a Melanézie delili Francúzsko (to sa

⁵ Kašpar, O.: *Dějiny karibské oblasti*. 2002. s. 7

väčšiny svojich území nevzdalo) a Veľká Británia (ktorá väčšinu právomocí presunula na svoje domíniá Austráliu a Nový Zéland). V Mikronézii sa ako vlastníci vystriedali Španielsko, Nemecko, Japonsko a taktiež USA. Historicky sa iniciátormi dekolonizačných a integračných procesov v Pacifickej oblasti stala Austrália a Nový Zéland. V Mikronézii si naďalej udržujú silný vplyv USA. Na väčšine tichomorských ostrovov zostalo pôvodné obyvateľstvo. Odl'ahlosť Tichomoria oslabilo vzťahy lokálnych štátov s Európou a po dekolonizácii sa obchodné vzťahy preorientovali predovšetkým na geograficky blízku Austráliu a Nový Zéland.

Obrázok 2 – mapa Pacifickej oblasti

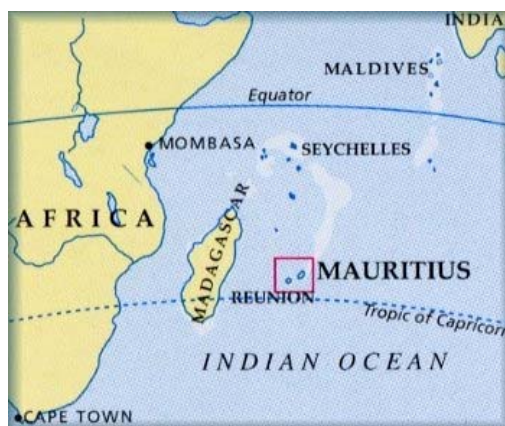

Prameň: <http://mappery.com/map-of/South-Pacific-Countries-Map>

Indickooceánska oblasť

Medzi malé ostrovné rozvojové štáty sú taktiež zaradované 4 štáty nachádzajúce sa v juhozápadnej časti Indického oceánu. Jedná sa o Komory, Maurícius, Seychely a Maledivy. Oblasť sa v minulosti stala doménou Veľkej Británie, ktorá získala Seychely, Maurícius a Maledivy. Francúzsku sa podarilo obsadiť Komory. Napriek tomu, že jednotlivé ostrovy zdieľajú rovnaké historické a populačné charakteristiky, úroveň ich rozvoja je veľmi odlišná. Komory sú zaradované medzi najchudobnejšie štáty sveta, Maurícius býva označovaný za novoindustrializovanú krajinu a Seychely sa radia ku krajinám so stredne vysokými príjmami. Rozvoj tohto mikroregiónu podporujú jednak integračné snahy, ale aj spolupráca s Európskou úniou, resp. bilaterálna kooperácia s Francúzskom, ktoré si v oblasti udržiava najväčší vplyv.

Obrázok 3 – mapa Indickoocéanskej oblasti

Prameň: <http://www.fptech.co.uk/~fptech/diving/maps/map-indian-ocean.php>

Atlantická oblasť

Guinea-Bissau, Kapverdské ostrovy a Sv. Tomáš a Princov ostrov sú krajinami SIDS nachádzajúcimi sa v Atlantickom oceáne. Jedná sa o bývalé portugalské kolónie, ktoré získali svoju nezávislosť v 80. rokoch minulého storočia. Väčšinu obyvateľov týchto krajín tvoria černosi, resp. v prípade Kapverd mulati. Z ekonomického hľadiska ide o značne zaostané štáty, závislé predovšetkým na poľnohospodárstve a rybolove. Kapverdy majú významný aj sektor turistického ruchu.

Obrázok 4 – mapa Atlantickkej oblasti (Kapverdské ostrovy)

Prameň: http://earthfromspace.photoglobe.info/spc_cap_verde.html

Uvedené 4 oblasti SIDS predstavujú vo svetovom meradle unikátne ostrovné regióny, ktoré v zásade súhlasia s výrokom Baara⁶ o „malom štáte a malých problémoch“. S výnimkou 5 štátov (Dominikánska republika, Haiti, Jamajka, Kuba, Papua-Nová Guinea) majú všetky štáty populáciu menšiu ako 1,5 milióna obyvateľov a spĺňajú vägne kritérium pre označenie „malý štát“. Z politického hľadiska je zásadnou otázkou, či je vybraný ostrov nezávislým územím alebo je súčasťou pevninského štátu ako jeho závislé územie. V prípade nezávislého územia ovplyvňuje jeho hospodársky vývoj politické zriadenie a jeho samostatnosť, resp.

⁶ Baar, V.: Vnější vztahy Evropské unie. Geoeconomické a geopolitické aspekty jejich makroekonomické diferenciace. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006, s. 178

stupeň integrácie do nadnárodných štruktúr. Pozíciu v týchto štruktúrach určuje okrem veľkosti ostrova mnohokrát aj koloniálna minulosť.

Hlavným politickým fórom zastupujúcim špecifické potreby SIDS je Aliancia malých ostrovných štátov (Alliance of Small Island States – AOSIS) združujúca 40 členských krajín a 2 štáty so statusom pozorovateľa. Jej hlavným cieľom je lobbing a presadzovanie záujmov SIDS prostredníctvom diplomatických misií v rámci Organizácie spojených národov. Aliancia vznikla pri príležitosti Druhej svetovej klimatickej konferencie v Ženeve v roku 1990, kedy malé ostrovné štáty zjednotili svoje obavy z hrozby globálneho otepľovania, osobitne však zo zvyšovania hladiny morí a oceánov. Organizácia, ktorá nemá oficiálnu chartu, sekretariát ani rozpočet, bola vedúcou silou presadzujúcou záujmy ostrovných štátov na Barbadoskej konferencii. Odvtedy hrá Aliancia dôležitú úlohu v implementácii Akčného programu z Barbadosu a Maurícijskej stratégie. Politické rozhodnutia sú prijímané na stretnutiach veľvyslancov jednotlivých krajín. Jedným zo základných princípov, ku ktorým sa organizácia zaviazala, je znižovanie emisií skleníkových plynov a boj proti globálnemu otepľovaniu, ktoré ohrozuje existenciu niektorých členov Aliancie.⁷

Ďalším zoskupením reprezentujúcim záujmy SIDS je platforma Hlas ostrovných štátov (Small Island Voice - SIV), ktorá vznikla v roku 2002 za podpory UNESCO. Ide o diskusné fórum slúžiace na podporu zapojenia väčšieho počtu obyvateľov do národných akčných rozvojových plánov a výmenu názorov ostrovných štátov v otázkach životného prostredia a rozvoja. Zaujímavosťou je, že okrem stretnutí na najvyššej úrovni je podstatnou súčasťou aktivít zapojenie obyvateľov prostredníctvom internetových diskusií a dotazníkových ankiet do implementácie samotných akčných plánov. Výsledkom ankety realizovanej v rokoch 2002–2003 bolo definovanie prioritných oblastí obyvateľmi 2 reprezentatívnych štátov z každej ostrovej oblasti. Poradie uprednostňovaných tematických okruhov bolo v porovnaní s Akčným programom z Barbadosu nasledujúce: ekonomika, zamestnanosť, zdravotná starostlivosť, vzdelávacie systémy, infraštruktúra a životné prostredie.⁸

Ako už bolo načrtnuté, ekonomická úroveň malých ostrovných rozvojových štátov je značne odlišná. Napriek tomu, že štáty boli v dobe dekolonizácie veľmi chudobné a málo rozvinuté, s problémami typickými pre väčšie rozvojové krajiny ako napr. hlad a podvýživa sme sa tu nestretávali. Odvtedy sa situácia SIDS zlepšila, malé štáty si našli svoje miesto vo svetovej ekonomike ako dodávatelia špecifických poľnohospodárskych produktov, poskytovatelia finančných služieb, vojenské základne či destinácie cestovného ruchu. Napriek tomu, že mnohé z nich už nemôžeme považovať za ekonomicky zaostalé, ich malé ekonomiky sú vysoko zraniteľné a z toho dôvodu štáty hľadajú možnosti dlhodobej spolupráce nielen medzi sebou, ale i s ekonomickými veľmocami.

Fakt, že krajiny SIDS z hľadiska kvality života vykazujú vyššie príjmy ako ostatné rozvojové krajiny, viedol niektorých autorov k spochybňovaniu ich miery ekonomickej zraniteľnosti. Argumenty o značnej odľahlosti a izolovanosti jednotlivých štátov boli oslabené rozvojom leteckej dopravy, znižovaním ceny medzinárodnej prepravy a rozvojom telekomunikačných technológií. Telekomunikačné technológie v skutočnosti otvorili SIDS nové ekonomické možnosti prevažne v oblasti poskytovania medzinárodných služieb. Preto sa v 90. rokoch 20. storočia objavila potreba špecifikovať „zraniteľnosť“ SIDS pomocou indikátorov. Za týmto účelom bol v roku 2000 vytvorený sekretariátom Spoločenstva národov tzv. *Index zraniteľnosti* (The Commonwealt Vulnerability Index – CVI) pozostávajúci z 3 kritérií:

⁷ viac informácií o Aliancii je dostupných na stránkach AOSIS <http://www.sidsnet.org/aosis/index.html>

⁸ viac informácií o platforme je dostupných na stránkach SIV <http://www.unesco.org/csi/smis/siv/sivindex.htm>

- dopad prírodných katastrof;
- miera závislosti na exporte;
- stupeň diverzifikácie ekonomiky.⁹

Krajiny SIDS spájajú rozvojové problémy, ktoré nie sú podmienené len výškou príjmu, ale množstvom iných faktorov, pričom práve analýza podobností a rozdielov krajín môže obohatiť diskusiu a poskytnúť lepšie pochopenie otázok súvisiacich s rozvojom malých štátov a ich zraniteľnosti, ktoré môžeme popísať aj pomocou *ekonomického indexu zraniteľnosti*. Pojem index zraniteľnosti bol po prvýkrát formálne navrhnutý na Malte 26. júna 1990 počas stretnutia odborníkov vlády ostrova, rozvojových krajín a organizácie UNCTAD, pod záštitou ktorej sa stretnutie konalo. Briguglio, prvý autor ekonomického indexu zraniteľnosti (EVI), vyvíjal index už v priebehu druhej polovice osemdesiatych rokov, keď začali byť žiaduce opatrenia hospodárskej zraniteľnosti malých ostrovných štátov, pretože v dôsledku pomerne vysokého HDP na obyvateľa sa akoby zatajovala ich ekonomická nestabilita. Následne sa konala už spomínaná Globálna konferencia o trvalo udržateľnom rozvoji SIDS na Barbadose v roku 1994, kde OSN vyzvala odborníkov na rozvoj a bližšiu špecifikáciu EVI.

Indexy ekonomickej zraniteľnosti, ktoré boli navrhnuté podľa rôznych autorov (Briguglio - 1995, Chander - 1996, Wells - 1997, Crowards - 1999, Atkins - 2000) sa vo všeobecnosti spájali len niekoľkými komponentmi. Funkčná a používaná verzia indexu bola prijatá v roku 2000 Organizáciou spojených národov a zároveň sa stala jedným z kritérií pre zaradenie medzi najmenej rozvinuté krajiny (LDCs). EVI je navrhnutý tak, aby odrážal riziká pre rozvoj krajín poznačených vonkajšími šokmi, ich dopad, ktorý závisí od veľkosti šokov a na štrukturálne charakteristiky, ktoré určujú, do akej miery by boli krajiny postihnuté šokmi, čiže ich zraniteľnosť resp. odolnosť.

Index ekonomickej zraniteľnosti je konštruovaný ako kompozitný index z dvoch hlavných indexov, aby odrážal vplyv vonkajších šokov, ktorým krajiny čelia a do akej miery sú im vystavené. Expozičný index sa skladá zo subindexov reprezentujúcich malosť, umiestnenie a ekonomickú štruktúru. Index šoku zahŕňa subindexy prírodných a obchodných šokov. EVI je aritmetickým priemerom dvoch základných zložiek - expozičného indexu a indexu šoku. A tieto dva indexy obsahujú kombináciu nasledujúcich siedmich ukazovateľov:

- veľkosť populácie;
- odľahlosť;
- koncentrácia vývozu tovaru;
- podiel poľnohospodárstva, lesníctva a rybolovu na HDP;
- bezdomovectvo v dôsledku prírodných katastrof;
- nestabilita poľnohospodárskej produkcie;
- nestabilita vývozu tovarov a služieb.¹⁰

Rozbor vzorky 111 rozvojových krajín (37 malých a 74 veľkých) v roku 1999 ukázal, že malé štáty boli zraniteľnejšie ako veľké krajiny, bez ohľadu na príjmy. Keď bol príjem na osobu skombinovaný s EVI, poradie krajín sa dramaticky zmenilo. Avšak, malé štáty aj

⁹The Commonwealth Vulnerability Index. Dostupné na <http://www.unescap.org/mced2000/pacific/background/vulnerability.htm> [cit. 18-06-2011]

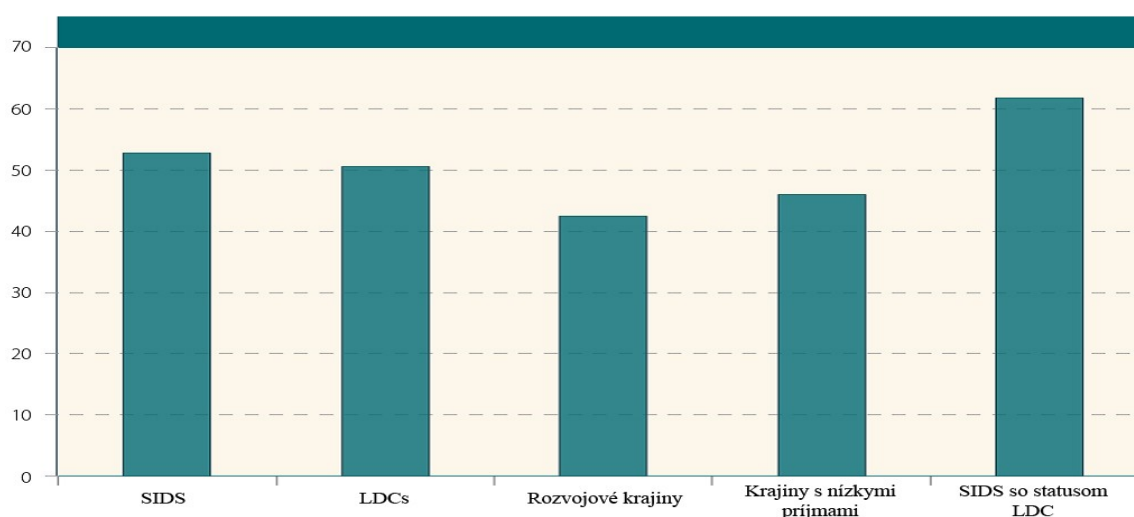
¹⁰ Paurová, S.: Malý štát ako fenomén medzinárodných vzťahov. Bakalárska práca, s. 23

v tomto prípade obsadili prvé priečky medzi najzraniteľnejšími rozvojovými krajinami.

- z 50 najzraniteľnejších krajín bolo 33 malých štátov (27 LDC a 23 ostrovov);
- v najmenej zraniteľných 50 štátoch boli iba 2 malé štáty.¹¹

Ekonomický index zraniteľnosti považujeme za doteraz najkomplexnejší spôsob vypovedania miery zraniteľnosti malých štátov. Jeho výhodou je, že globálne zachytáva viaceré problémy SIDS, pričom jeho aplikovateľnosť nie je obmedzená iba na malé štáty. Index je použiteľný pre akýkoľvek štát sveta, čo umožňuje lepšie reflektovať trendy v postavení SIDS a pri porovnaní napr. s malými štátmi v rámci Európskej únie. Graf 1 znázorňuje EVI vypočítané pre rok 2009 trojročným preskúmaním. Ukazuje sa, že SIDS sú naozaj zraniteľnejšie než akákoľvek iná skupina rozvojových krajín, pričom SIDS patriace aj do skupiny LDC sú najzraniteľnejšie zo všetkých.¹²

Graf 1 – EVI z roku 2009 s trojročným preskúmaním

Prameň: Hein, P.: Views and perspectives of the Committee for Development Policy on United Nations support for small island developing States. 2010. Dostupné na http://un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_background_papers/bp2010_10.pdf

Výsledky merania v rámci EVI jasne preukázali, že viaceré krajiny SIDS stále spadajú do kategórie najmenej rozvinutých štátov sveta, tzv. LDC. Hodnotenie krajín pre zaradenie do tejto kategórie je postavené na základe analýzy nasledujúcich kritérií:

- HDP per capita;
- Index ľudských zdrojov (Human Assets Index – HAI);
- Index ekonomickej zraniteľnosti (Economic Vulnerability Index – EVI).¹³

Na to, aby bola krajina zaradená medzi najchudobnejšie štáty sveta, musí uvedené ukazovatele dosahovať v nasledujúcich hodnotách:

- HDP per capita < 745 USD;

¹¹ Commonwealth Secretariat: The Commonwealth Vulnerability Index. In: *Report on the Meeting on Vulnerability of Small States*. 2000. Dostupné na <http://www.unescap.org/mced2000/pacific/background/vulnerability.htm> [cit. 18-06-2011]

¹² Paurová, S.: Malý štát ako fenomén medzinárodných vzťahov. Bratislava: Ekonomická univerzita, 2011, s. 25

¹³ viac informácií o kritériách pre zaradenie krajín do kategórie LDC dostupných na <http://www.un.org/esa/policy/devplan/profile/criteria.html#gni>

- hodnota Indexu ľudských zdrojov < 58;
- hodnota Indexu ekonomickej zraniteľnosti > 42;
- populácia menšia ako 75 miliónov obyvateľov.¹⁴

Hranica pre vylúčenie zo skupiny je HDP per capita vyššie ako 900 USD, hodnota Indexu ľudských zdrojov nad 64 a hodnota Indexu ekonomickej zraniteľnosti nižšia ako 38. Na vylúčenie zo skupiny stačí, aby krajina spĺňala iba dve kritériá. Pri revízii v roku 2006 podľa vyššie uvedených kritérií medzi najchudobnejšie krajiny sveta patrili nasledujúce SIDS: Guinea-Bissau, Haiti, Kapverdské ostrovy, Kiribati, Komory, Maledivy, Samoa, Sv. Tomáš a Princov ostrov, Šalamúnove ostrovy, Východný Timor, Tuvalu a Vanuatu. Na zahrnutie do skupiny bola navrhnutá aj Papua-Nová Guinea, ktorá v roku 2006 splnila všetky 3 požadované kritériá. Naopak Kiribati, Tuvalu a Vanuatu prekročili u dvoch ukazovateľov hraničné hodnoty pre členstvo a preto boli navrhnuté na vyradenie zo zoznamu LDC krajín. V roku 2007 boli vylúčené Kapverdské ostrovy a zatiaľ poslednou krajinou, ktorá sa zbavila statusu LDC, boli Maledivy vylúčené zo skupiny k 1. januáru 2011.

Viac ako polovica krajín SIDS je podľa FAO klasifikovaná ako štáty s nízkymi príjmami a potravinovým deficitom, resp. štáty s nízkymi príjmami závislé na dovoze potravín. Klasifikáciu krajín SIDS a ich členstvo v jednotlivých svetových organizáciách možno nájsť na stránkach a v správach Organizácie pre výživu a poľnohospodárstva OSN.

Legitimita SIDS ako kategórie vyžadujúcej osobitnú pozornosť je v celosvetovom meradle značne skeptická. Problémy, ktoré musia malé ostrovné rozvojové štáty riešiť, sú až na klimatické zmeny, na okraji záujmu medzinárodnej politiky. Samotné SIDS poukazujú na nerešpektovanie výziev kritických pre ich udržateľný rozvoj. Napriek tomu, že táto otázka bola predmetom a súčasťou niekoľkých svetových konferencií, žiadne konkrétne kroky na vyššej úrovni doteraz podľa názoru SIDS neboli pretavené do skutočnosti. Jednou z príčin pochybností môže byť absencia medzinárodne uznávaného zoznamu SIDS a presnejších kritérií pre zaradenie medzi SIDS. Ďalším faktorom je odlišný prístup medzinárodných inštitúcií k otázke SIDS.

Malá veľkosť¹⁵ a zraniteľnosť malých ostrovných rozvojových štátov

Z hľadiska úrovne rozvoja sú krajiny SIDS heterogénnou skupinou. Jednotlivé ostrovy sa líšia svojou veľkosťou, nadmorskou výškou, geologickou stavbou, históriou, ako aj prírodnými a sociálno-ekonomickými pomermi. Môžeme sa stretnúť so štátmi tvorenými jedným ostrovom (napr. Jamajka) alebo veľkými súostroviami ako napr. Mikronézia. Existuje taktiež prípad, keď sa dva nezávislé štáty nachádzajú na jednom ostrove, tak je tomu v prípade katastrofami zmietaného Haiti a Dominikánskej republiky, ktoré sa nachádzajú na ostrove Hispaniola. Z hľadiska pôvodu delíme štáty SIDS medzi koralové (Fidži), vulkanické (Svätá Lucia), pevninské (Trinidad a Tobago) či zmiešané typy ostrovov. Koralové atoly sa vyznačujú spravidla nízkou nadmorskou výškou (Kiribati), iné ostrovy sú hornaté (Papua-Nová Guinea). Jednotlivé ostrovy dosahujú rozdielnu ekonomickú úroveň, líšia sa zameraním ekonomiky a dominantným typom osídlenia. Značné rozdiely panujú vo veľkosti populácie SIDS, ktorá na ostrove Guam dosahuje necelých 200 000 obyvateľov, zatiaľ čo na Kube presahuje 11 miliónov. Vidiecke osídlenia kompletne prevládajú v prípade Nauru, na druhej strane na vidieku žije v Papui-Novej Guinei iba 13 % obyvateľstva.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ z angl. termínu „smallness“

Spoločným menovateľom všetkých SIDS (okrem tých, ktoré sa paradoxne nenachádzajú na ostrovoch) je faktor malej veľkosti a ostrovná poloha. Hlavným nedostatkom je prirodzene obmedzený ľudský potenciál a nedostatok prírodných zdrojov na pokrytie všetkých potrieb obyvateľstva. Nedostatok tovarov je v prípade najmenších ostrovov riešený na dennej báze dovozom základných surovín a potravín. Prírodné riziká samozrejme vo väčšej miere ohrozujú práve ostrovné štáty a nemenej podstatnou limitáciou je extrémne náročné presadzovanie si vlastných politických záujmov v oblasti svetovej politiky a medzinárodných vzťahov.

Zraniteľnosť SIDS, ale aj iných malých štátov v celosvetovom meradle, sa najčastejšie v odbornej literatúre vzťahuje k ekonomickým rizikám, izolovanosti a prírodným katastrofám. Koncept zraniteľnosti malého štátu sa v prípade SIDS neobmedzuje iba na ekonomickú, environmentálnu a bezpečnostnú zraniteľnosť. Malé ostrovné rozvojové štáty čelia okrem spomenutých aj kultúrnej, geografickej a humanitárnej zraniteľnosti.

Malá veľkosť a ekonomická zraniteľnosť

V súvislosti s ekonomickým rozvojom SIDS sú ako najvýznamnejšie prekážky rastu najčastejšie uvádzané malá rozloha a malá populácia a trh s nízkou kapacitou pre rozvoj.

Malá veľkosť všeobecne ešte nemusí znamenať nízku úroveň ekonomického rozvoja, napriek tomu sú však silné ekonomiky v radoch SIDS raritou. Malá veľkosť limituje obchodné príležitosti krajín v rámci malého trhu, keď vedie k nedostatočnej konkurencii, nízkej diverzifikácii a vysokým cenám. Prilákanie investorov je komplikované a vyžaduje si impulzy a ponuky, ktoré by v konečnom dôsledku mohli viesť k vytváraniu monopolom. Obmedzená produkcia a schopnosť navzájom si konkurovať je výsledkom nedostatočnej surovinovej základne, nedostatku kvalifikovaných pracovných síl a domáceho kapitálu. Jednou z najzávažnejších charakteristík vedúcich k zvýšenej ekonomickej zraniteľnosti malého štátu je vysoká závislosť na malom počte produktívnych sektorov, ktorá zvyšuje náchylnosť k ekonomickým otrasom a vonkajším zmenám, na ktoré domáca ekonomika nedokáže primerane a pružne reagovať. Nedostatok kvalifikovaného štátneho personálu a slabé štátne inštitúcie ešte viac ohrozujú udržateľnosť rozvoja malého štátu.

Malá veľkosť a geografická zraniteľnosť

Poloha ostrova hrá v otázke zraniteľnosti malého ostrovného štátu podstatnú rolu, pretože určuje o.i. náchylnosť voči prírodným rizikám, spôsob dopravy na ostrov, zapojenie do svetovej ekonomiky alebo atraktivitu krajiny pre turistov. Jednu z možností udania polohy predstavuje tzv. *koeficient izolovanosti ostrova*. Jeho hodnota zodpovedá súčtu druhých odmocnín vzdialenosti k najbližšiemu ostrovu, najbližšej skupine ostrovov a k najbližšiemu svetadielu. Vyššia hodnota následne znamená väčšiu izolovanosť. Za viac izolované sú považované ostrovy s indexom izolovanosti väčším ako 60. U najviac izolovaných ostrovov sa hodnota koeficientu blíži ku 130.

Dôsledky izolovanosti, resp. geografickej zraniteľnosti, sa môžu prejavovať v obrovskej vzdialenosti k exportným trhom, využívaniu prevažne jedného druhu dopravy (obyčajne leteckej alebo námornej); ostrovy majúce strategickú polohu na významných námorných linkách alebo leteckých koridoroch sa však za určitých okolností môžu stať dopravnými uzlami), extrémnej hospodárskej špecializácii ostrova alebo zníženej hodnovernosti SIDS ako

dodávateľa (limitované kapacity dopravy a závislosť na dovoze rôznych komodít znižujú schopnosť včasne a pružne reagovať na trhové zmeny). Geografická zraniteľnosť môže teda výrazne ovplyvniť zraniteľnosť ekonomickú.

Kombinácia malej veľkosti a ostrovnej polohy vytvára tzv. dilemu či schizofrenickú situáciu pre štáty SIDS. Ostrovná poloha obmedzuje stratégiu rozvoja založenú na exporte, na druhej strane malá veľkosť následne neumožňuje prijať stratégiu importnej substitúcie. V mnohých prípadoch sa krajiny nachádzajú na rozhraní týchto dvoch stratégií bez značnejších úspechov v čo i len jednej z nich. Kapacita SIDS pre udržateľný rozvoj sa tak v dôsledku vyššie uvedených faktorov skôr približuje skupine najchudobnejších krajín sveta ako rozvojovým štátom ako celku. Príjmy z vývozu poľnohospodárskych produktov majú pre krajiny SIDS väčší význam ako rozvojové štáty ako celok, sú kľúčové pre podporu udržateľného rozvoja a znižovanie ekonomickej zraniteľnosti a preto je nutné udržiavať ich životaschopnosť.

Zoznam použitej literatúry

- 1) Baar, V.: Vnější vztahy Evropské unie. Geoeconomické a geopolitické aspekty jejich makroekonomické diferenciace. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006, ISBN 80-7368-142-0
- 2) Declaration of Barbados. Dostupné na <http://islands.unep.ch/dbardecl.htm>
- 3) Earth Negotiations Bulletin. Dostupné na <http://www.iisd.ca/vol08/enb0830e.html>
- 4) Hein, P.: Views and perspectives of the Committee for Development Policy on United Nations support for small island developing States. 2010. Dostupné na http://un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_background_papers/bp2010_10.pdf
- 5) Kašpar, O.: Dějiny karibské oblasti. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2002, ISBN 80-7106-557-9
- 6) Paurová, S. 2011. *Malý štát ako fenomén medzinárodných vzťahov* : bakalárska práca. Bratislava : EUBA, 2011. 41 s.
- 7) The Commonwealth Vulnerability Index. Dostupné na <http://www.unescap.org/mced2000/pacific/background/vulnerability.htm>

Kontakt:

Ing. Peter Rusiňák

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovensko
peter.rusinak.fmv@euba.sk

PhDr. Jarmila RUSIŇÁKOVÁ

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ŠPECIFICKÉ PREJAVY PÍ SOMNEJ KOMUNIKÁCIE V DIPLOMATICKEJ PRAXI

rusinakova@euba.sk

Abstrakt

Komunikácia je základnou metódou realizácie kontaktov využívanou v diplomatickej praxi. Prostredníctvom slova v ústnej či písomnej podobe, ako aj formou neverbálnej komunikácie diplomatický zástupca získava, sprostredkúva a spracúva informácie, ktoré sa všeobecne považujú za jeden z kľúčových výsledkov jeho práce. Cieľom príspevku je zvýrazniť také prejavy a prístupy v písomnej komunikácii v diplomatickej praxi, ktoré sa všeobecne považujú za jedinečné práve v tomto relatívne obmedzenom profesijnom prostredí. Autorka sa zameriava najmä na prejavy písomnej internej diplomatickej korešpondencie.

Abstract

Communication is the basic method of interaction in diplomatic practice. By means of a word – in an oral as well as written form and by means of nonverbal communication a diplomat tries to get, mediate and process data and information what is considered to be one of his key work results. The main aim of this article is to specify such features of written communication in diplomatic practice that are considered to be unique in this relatively limited professional environment. The author concentrates on written internal diplomatic correspondence.

1 Úvod

Významný podiel činnosti diplomatického zástupcu predstavuje získavanie a zber informácie prostredníctvom diplomatických kontaktov, rozhovorov a negociácií a ich následné spracovanie a prezentácia vo forme vnútrorezortnej resp. protokolárnej diplomatickej korešpondencie.

V predkladanom článku autorka približuje tie aspekty komunikácie, ktoré možno považovať za špecifiká jej aplikácie v diplomatickej praxi, pričom nadväzuje na niektoré predchádzajúce úvahy k tejto téme, venované širším aspektom komunikácie v diplomatickej praxi.¹

¹ Napr. **Rusiňáková, J.** *Diplomatický jazyk – jazyk diplomatov?* In: CD Zborník vedeckých prác *Lingvistika a lingvodidaktika III*. Bratislava: Vydavateľstvo Z-F Lingua, 2009. ISBN 978-80-89328-29-1; **Rusiňáková, J.** *Verbálna a neverbálna komunikácia v diplomatickej praxi*. In: CD Zborník vystúpení doktorandov na II. vedeckom medzinárodnom sympóziu doktorandov v rámci Týždňa vedy a techniky na Slovensku 2009 konaného 5.11.2009 (V tlači); **Rusiňáková, J.** *K významu výučby diplomatického jazyka v príprave budúcich diplomatov*. In: CD Zborník vystúpení z medzinárodnej vedeckej konferencie *Cudzie jazyky v premenách času*, konanej 4.6.2010. Bratislava: Vydavateľstvo (V tlači); **Rusiňák, P.** – **Kurucz, M.** – **Bláhová, M.** –

V diplomatickej praxi sa využíva predovšetkým formálny (príp. neformálny) druh komunikácie s prevládajúcimi prvkami racionálnej komunikácie (prevaha rozumovej časti komunikácie a menšie využitie emocionálnej zložky).

Komunikácia je realizovaná slovom a písmom, t.j. verbálnymi prostriedkami komunikácie, alebo neverbálnymi prostriedkami, ktoré niekedy zvykneme nazývať aj ako „reč tela“. Informácie diplomatických zástupcov sú podávané ústnou formou, písomnou formou, resp. kombinovanou formou. V predkladanom článku sa venujeme písomnej komunikácii (diplomatickej korešpondencii).

2 Písomná komunikácia

Písomnú formu komunikácie označujeme ako **diplomatická korešpondencia**, ktorú, v závislosti od komunikujúcich subjektov, rozdeľujeme na:

- a) **externú korešpondenciu** (korešpondencia medzi inštitúciami a osobami minimálne dvoch štátov, resp. štátu a medzinárodnej organizácie) a
- b) **internú korešpondenciu** (služobná korešpondencia medzi vnútornými a vonkajšími orgánmi pre zahraničné styky jedného štátu).

Komunikácia prostredníctvom písaného textu je všeobecne v teórii komunikácie považovaná za nekontaktnú, neosobnú a tým aj z pohľadu spätnej väzby „*čiasťočne jednosmernú*“². Absentuje v nej neverbálna zložka a rýchla spätná väzba. V diplomatickej praxi sa, naopak, využíva veľmi často a v mnohých prípadoch sa prioritne, formou tzv. notifikácie³, považuje za potvrdenie predchádzajúcej informácie, poskytnutej ústnou formou. Význam komunikovaných informácií pre konečné hľadanie výhodného riešenia medzi partnermi je založený na zásade „*litera scripta manet*“ (napísané ostáva).

Pod pojmom diplomatická korešpondencia rozumieme súhrn písomností, ktoré si vymieňajú inštitúcie a osoby reprezentujúce subjekty medzinárodného práva. Za také sa považujú najmä orgány štátov pre medzinárodné styky, ústavní činitelia, predstavitelia medzinárodných organizácií a diplomatickí zástupcovia.

Finálnej verzii oboch typov diplomatickej korešpondencie predchádza koncept. Spracovanie konceptu písomného dokumentu sa všeobecne považuje za najvýznamnejší, najzodpovednejší ale aj najťažší úsek jeho spracovania z hľadiska obsahu, štýlu a formy i technológie, pričom konečná podoba je súhrnom všetkých uvedených zložiek.

Pri tvorbe textov v diplomatickej korešpondencii rešpektujeme predovšetkým potrebu zosúladenia obsahu a formy prezentovanej informácie s tým, že adresát korešpondencie bude schopný tento text efektívne dekódovať. Texty, resp. časti textov (textové jednotky) posudzujeme podľa istých zovšeobecňujúcich pravidiel - kritérií, ktoré nám v konečnom dôsledku umožňujú definovať žáner verbálnej komunikácie. Komplexne tvoriť texty znamená posudzovať ich z hľadiska tematického, funkčného, kompozičného, formálneho a jazykového.⁴

Rusiňáková, J. *Rokovania v diplomatickej praxi (Vybrané kapitoly)*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. s.11-138, 223-271. ISBN 978-80-225-3030-9; **Rusiňáková, J. – Rusiňák, P.** *Komunikácia a jej osobitosti v diplomatickej praxi*. In: CD, Zborník vedeckých prác Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium VI. Bratislava: Vydavateľstvo Z-F LINGUA, 2010. ISBN 978-80-89328-43-7.

² GABURA, J., GABURA, P.: *Sociálna komunikácia*. Bratislava : OZ Sociálna práca, 2004, s.13.

³ Notifikácia – potvrdenie ústnej informácie prostredníctvom niektorej z foriem externej diplomatickej korešpondencie.

⁴ V slovenskej štylistike sa tejto téme venoval nestor jazykovedy J. Mistrík, príp. D. Slančová, na práce ktorej sa v ďalšom texte odvolávame.

Tematické (obsahové) kritérium identifikuje tzv. referenčnú skutočnosť, ktorá v podobe témy vstupuje do textu. Ide napr. o javy, veci, udalosti, pojmy, spoločnosť, dej, city, nálady, postoje, prostredie a pod.⁵ V diplomatickej komunikácii sa uplatňujú oba prístupy, obsahovo sú komunikáty diplomatickej hovorovej i písanej komunikácie orientované predovšetkým na spoločenské javy a udalosti vo všetkých základných oblastiach (politickej, ekonomickej, sociálnej, kultúrnej) a postoje autorov textov k nim. Obsah spájame predovšetkým s dôvodmi, predmetom a užitočnosťou spracovávanej informácie z pohľadu adresáta i prijímateľa správy. Diplomatičtí zástupcovia sledujú a analyzujú a následne informujú najmä o spoločenskom vývoji v krajine vyslania a jednotlivých udalostiach, ktoré ich rámcujú (napr. o voľbách, významných výročiach, zmenách spoločenského režimu, návštevách zahraničných ústavných činiteľov, pôsobení krajiny v medzinárodnom spoločenstve), o hlavných protagonistoch tohto vývoja (o činnosti, postavení a postojoch ústavných činiteľov, politických elít a pod.)

Funkčné kritérium textu je odrazom komunikačného zámeru. Rozsah a spôsob podávanej informácie môže byť jednoduchý (text obsahuje napr. iba stručnú informáciu a zámerom je iba informovať o danej téme napr. formou stručnej správy, noticky, resp. oznámenia), príp. komplexný (text obsahuje okrem základnej informácie aj komentár, t.j. názor autora, príp. podrobnejšiu analýzu, úvahu a pod.). Aplikácia funkčného kritéria v konečnom dôsledku determinuje komunikačný cieľ, počnúc poskytnutím základnej informácie až po zámer zmeniť postoje adresáta informácie a ovplyvňovať jeho rozhodovanie.

Forma spracovania písomnej informácie je odvodená najmä od zvyklostí a konvencií, ktoré sú v diplomatickej praxi regulované skôr obyčajovým právom. Forma, v akej sú písomnosti spracované, je odrazom rovnocenného postavenia štátov a medzinárodných organizácií ako subjektov medzinárodných vzťahov. Štýl podporuje obsahovú stránku písomností a reguluje ich rozsah tým, že zvyrazňuje najmä prvok dôležitosti, presvedčivosti, zrozumiteľnosti, presnosti a jasnosti podávanej informácie. Kým spracovanie konceptu je individuálnou úlohou jednotlivca, jeho posúdenie je spravidla vecou kolektívu. Písomnosti v diplomatickej praxi sú pre svoj význam (a v prípade zlého spracovania aj pre možné nedežierne negatívne následky v medzinárodných vzťahoch) spracované tak povediac na lekárenských váhach. Ich schváleniu predchádza dôsledné posúdenie konceptu (draftu) na viacerých úrovniach riadenia.

Kompozičné kritérium vymedzuje vertikálne i horizontálne členenie textov a aplikáciu príslušného slohového postupu, charakteristického pre jednotlivé žánre. Hierarchizácia a usporiadanie častí textu (tzv. textových jednotiek) sledujú napr. rozvíjanie príbehu v čase alebo logické postupy indikcie, dedukcie, porovnávania, analógie a pod. Väčšina textov má základnú trojčlennú kompozičnú štruktúru, t.j. úvod (uvedenie adresáta informácie do problematiky), jadro (uvedenie textu do kontextu s inými informáciami alebo súvislosťami) a záver (zhrnutie, syntéza predchádzajúcich častí, zopakovanie základných myšlienok a pod.). Text je ohraničený odsekmi – relatívne samostatnými myšlienkovými celkami, sprehľadňujúcimi text a napomáhajúcimi v ňom lepšiu orientáciu. Sémanticky všeobecnejšie alebo informačne dôležitejšie výpovede sú umiestňované na začiatku odseku.

Pre diplomatický jazyk je typický prienik viacerých slohových postupov, osobitne publicistického, administratívneho a vedeckého.

Formálne kritérium vypovedá najmä o rozsahu a dĺžke textu. Aplikácia jednotlivých žánrov determinuje čas prípravy a spracovania textov a následne aj ich kompozície.

⁵ D. Slančová ich označuje ako tzv. pojmové tematické univerzum v náučných žánroch (napr. príroda, spoločnosť, univerzálne) a zážitkové tematické univerzum v umeleckých textoch (napr. postavy, dej, udalosti, vnútorné stavy, city, nálady, prostredie a pod.) In SLANČOVÁ, D.1996. *Praktická štylistika (Štylistická príručka)*. Prešov: Štefan Franko, Slovacontact, 1996, s. 117.

V diplomatickej praxi sa pomerne striktné presadzuje veľmi úsporný prístup k spracovaniu jednotlivých textov v snahe nezahľcovať adresáta správy prívalom zbytočných informácií. Texty sú preto kompaktné, úsporné ale obsahovo veľmi nasýtené, rozsahom nepresahujú 2-3 strany. Ekonomický prístup k ich tvorbe o.i. znamená dodržiavať slovosled, preferovať jednoduché a prehľadné vetné konštrukcie a jazykové prostriedky. Neuvádzajú sa nadbytočné informácie, ktoré si adresát môže získať sám (napr. prostredníctvom internetu), banálne, či samozrejmé informácie.

Jazykové kritérium je odrazom jazykovej charakteristiky aplikovaného žánru, jeho témy a funkcie textu.

3 Externá korešpondencia

Externú diplomatickú korešpondenciu tvorí široké spektrum úradných písomností na komunikáciu diplomatickej misie s inštitúciami vlastnej krajiny resp. s inštitúciami v prijímajúcom štáte, resp. medzi ústavnými činiteľmi a ústavnými inštitúciami aspoň dvoch krajín, resp. medzinárodných inštitúcií. So systematickým prejavom písomnej komunikácie medzi diplomatickou misiou a vysielajúcou krajinou sa stretávame v období renesancie a vznikom stálych diplomatických misií talianskych mestských štátov.

Potrebu dodržiavania dohôd medzi štátmi resp. štátmi a medzinárodnými organizáciami, ktoré diplomatickí zástupcovia často vyjednávajú a kontrolujú ich plnenie, zvyrazňuje význam písomnej komunikácie založenej na princípe „*litera scripta manet*“ – napísané ostáva. Význam písaného slova z pohľadu interpretačnej presnosti, ale aj ako historického prameňa dokumentuje napr. P. Marshall citátom klasika diplomacie, Sira Harolda Nicolsona, podľa ktorého „*diplomacia nie je umenie priateľskej konverzácie, ale techniky výmeny dokumentov v ratifikovanej forme. Je pravdepodobnejšie, že dohoda, ktorá má písomnú formu, je spoľahlivejšia a ľahšie dokázateľná, ako dohoda, ktorá je založená na rôznych interpretáciách verbálneho súhlasu*“.⁶

Externá diplomatická korešpondencia zahŕňa najmä dokumenty využívané na komunikáciu medzi relevantnými štátnymi inštitúciami pre zahraničné styky (diplomatické nóty, oznámenia, verejné formy korešpondencie). Vychádzajúc z premisy použitia jazykov rovnocenných subjektov medzinárodného práva, ale zároveň aj z dodržiavania miestnych tradícií a zvyklostí sa v rámci tohto typu korešpondencie aplikuje zdržanlivý, úctivý a strohý tón, používanie špecifických, najmä zdvorilostných fráz, termínov a komplimentov. Očakáva sa preto pri jej aplikácii logická štruktúra z hľadiska sémantického, štylistického i gramatického. Má obojstranný charakter, odpoveď býva spravidla realizovaná tiež písomnou formou, priamo, príp. ako komplementárna zložka k ústnej forme komunikácie (napr. odovzdanie nóty počas diplomatického rozhovoru).

Externá diplomatická korešpondencia zahŕňa najmä písomnosti používané v medzinárodných vzťahoch - **diplomatické nóty a iné oznámenia** - t.j. dokumenty využívané na komunikáciu medzi kompetentnými inštitúciami zastupujúcimi jednotlivé štáty navzájom, resp. na komunikáciu inštitúcií prijímajúcej krajiny so zastupiteľskými úradmi. Osobitnú skupinu písomnej dokumentácie, na vypracovaní ktorej sa orgány pre zahraničné styky aktívne podieľajú, tvoria **národné a medzinárodné dokumenty** – písomnosti protokolárneho charakteru - vymedzujúce a upravujúce diplomatické a konzulárne funkcie diplomatických misií a diplomatických zástupcov (poverovacie listiny, kabinetné listy a pod.) a tzv. **verejné formy korešpondencie** (vyhlásenie, posolstvo, deklarácia, demarš).

⁶ MARSHALL, P.: *Positive Diplomacy*. Palgrave McMillan, 2009., s. 154.

4 Interná korešpondencia

Služobná (interná) korešpondencia zahŕňa písomnosti, ktoré slúžia predovšetkým na komunikáciu medzi zastupiteľským úradom a ústredím, resp. ostatnými inštitúciami vlastnej krajiny. Do tejto skupiny zaraďujeme aj tzv. protokolárne písomnosti technického charakteru, využívané najmä v súvislosti s prípravou a realizáciou diplomatických kontaktov. Interná písomná diplomatická korešpondencia má ambíciu zachovávať strohosť, jasnosť, presnosť, hutnosť a nedvojzmyselnosť poskytovanej informácie. Jednoduchosť a jasnosť sa hodnotia z pohľadu formy, umožňujúcej „v konkrétnej situácii použiť jedno nedvojzmyselné slovo, resp. slovné spojenie, presnosť opisu faktov je založená na hlbokej analýze dejov a udalostí a logickej stavbe myšlienok, ktoré presvedčivo odrážajú obsah získanej informácie a presne uvádzajú zároveň aj jej zdroj“⁷.

Na rozdiel napr. od žurnalistického, či literárneho štýlu, ktoré vykazujú voľnejší a emocionálnejší prístup k spracovaniu informácií s použitím prvkov zveličovania, krásnorečivosti, pozorovania v snahe pridať informácii zaujímavý, príp. senzaciechtivý charakter, je interná diplomatická korešpondencia založená na potrebe krátkeho, jasného, presného, hutného a nedvojzmyselného spracovania obsahu získanej informácie. Jednoduchosť a jasnosť sa nehodnotia z pohľadu obmedzenej schopnosti vyjadrovať sa, ale jednoduchosti formy, ktorá umožňuje použiť v konkrétnej situácii jedno nedvojzmyselné slovo, resp. slovné spojenie. Presnosť opisu faktov je založená na hlbokoj analýze dejov a udalostí a logickej stavbe myšlienok, ktoré presvedčivo odrážajú obsah získanej informácie a presne uvádzajú zároveň aj jej zdroj.

Obsahom internej diplomatickej korešpondencie sú úradné písomnosti medzi diplomatickou misiou a ministerstvom zahraničných vecí, resp. inými ústrednými orgánmi štátnej správy. Perlokučnú funkciu textov internej diplomatickej korešpondencie zvyrazňuje predovšetkým ich argumentačná časť. Argumentáciu definuje Slančová ako „druh explikácie, v ktorej sa objasňuje, odôvodňuje a dokazuje isté tvrdenie, pričom je v ňom evidentné úsilie viac alebo menej otvorene percipienta presvedčiť“⁸.

Diplomatická komunikácia v ústnej či písomnej podobe, ako sme už naznačili na viacerých miestach, tkvie, o.i. v schopnosti dosiahnuť tzv. persuzitívny zámer⁹ skrytou formou, bez využívania expresívnych či explicitných jazykových prostriedkov. Takýto postup možno dosiahnuť, v prípade skúsených diplomatických zástupcov, iba v prípade vhodného sklbenia všetkých vyššie uvedených textotvorných zložiek.

Obsah komentovaných správ a ZOR tvoria vo svojej podstate tézy (tvrdenia), t.j. „formulované myšlienky, ktorých pravdivosť treba dokázať“¹⁰. Dokazovanie realizujeme použitím pravdivých a overených argumentov, chápaných najčastejšie ako priame, resp. nepriame dôkazy, resp. dôvody pre potvrdenie platnosti tézy. Za priame argumenty sa považujú faktické dôkazy, napr. štatistické údaje, historické údaje, právne predpisy, vecne a objektívne opísané javy, odvolávky na bibliografické údaje a texty a pod., pričom tieto dôkazy sú postavené na vlastnom poznaní (vlastnej skúsenosti) autora alebo cudzom svedectve (odvolávka na cudziu mienku, tvrdenie, názor, postoj). Za nepriame argumenty sa považujú logicky odvodené dôkazy, analógie, príklady a pod.

Kategorické tvrdenia a dôkazy sú v diplomatických textoch veľmi často relativizované (zjemňované) používaním obmedzovacích, hypotetických častíc a výrazov vzťahujúcich sa na

⁷ In TÓTH, L. a kol.: *Úvod do diplomacie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008. s.123.

⁸ SLANČOVÁ, D.1996. *Praktická štylistika (Štylistická príručka)*. Prešov: Štefan Franko, Slovacontact, 1996, s. 152

⁹ Persuázia=ovplyvňovanie

¹⁰ SLANČOVÁ, D.1996. *Praktická štylistika (Štylistická príručka)*. Prešov: Štefan Franko, Slovacontact, 1996, s. 152

postoj autora správy (podľa môjho názoru..., podľa nášho názoru..., domnievame sa, že..., zrejme, možno, pravdepodobne, možno predpokladať... a pod.).

Zo strany diplomatických misií ide predovšetkým o

1. materiály informatívneho a analytického charakteru politickej povahy, zasielaných formou otvorených telegramov¹¹ alebo šifrogramov, napr.

- a) politické, ekonomické, kultúrne a konzulárne spravodajstvo - periodické správy a informácie o vývoji v krajine pôsobenia, vývoji bilaterálnych vzťahov a o pôsobení diplomatickej misie na základe pokynu z ústredia, resp. z vlastnej iniciatívy
- b) analytické materiály o zásadných vnútropolitických udalostiach v krajine pôsobenia, o jej postavení v medzinárodných vzťahoch a stanoviskách k zásadným zahraničnopolitickým otázkam, resp. k otázkam, týkajúcim sa bilaterálnych vzťahov obsahujúcich analýzy a informácie
- c) záznamy z rozhovorov
- d) podklady pre vystúpenia a rokovania ústavných činiteľov počas oficiálnych návštev v prijímajúcej krajine
- e) podklady na bilaterálne konzultácie na úrovni ministerstiev zahraničných vecí, resp. iných ústredných orgánov štátnej správy
- f) návrhy zmluvných dokumentov
- g) návrhy blahoprajných telegramov

2. materiály nepolitickej povahy, najmä o informácie súvisiace s organizačným a finančným zabezpečením chodu diplomatickej misie

- výkazy o stave majetku a čerpaní rozpočtu
- informácie o vízovej agende
- komplexný rozbor hospodárenia
- správy o inventarizácii majetku
- informácie o riadení diplomatickej misie a vnútorných záležitostiach (optimalizácia personálneho stavu, dovolenky a pod.)

3. korešpondencia s nepolitickými útvarmi ministerstva zahraničných vecí prijímajúcej krajiny, napr.

- žiadosti o vydanie identifikačných kariet členov diplomatického zboru
- žiadosti o vydanie identifikačných čísiel služobných i súkromných motorových vozidiel používaných diplomatickými zástupcami
- korešpondencia dodávateľmi rôznych služieb a tovarov nevyhnutných pre chod diplomatickej misie.

Naopak, **zo strany vnútorných orgánov štátu pre zahraničné styky** sú diplomatickým misiám zasielané zväčša písomnosti

- inštrukčného charakteru (inštrukčné listy)
- monotematické informačné materiály s cieľom ich využitia v tzv. stykovej činnosti členov diplomatického personálu

¹¹ telegramy v zrozumiteľnej reči, tzv. telegram in claris (v slovenskej zahraničnej službe sa vo vnútrorezortnej komunikácii používa skratka TIC)

Takéto materiály obsahujú spravidla postoje vysielajúcej krajiny k rôznym aktuálnym zahraničnopolitickým otázkam, vysvetlenie k vnútro politickej situácii, príp. informácie o pripravovaných zámeroch a rozhodnutiach ústavných orgánov štátu. Aj v tomto prípade sa za formu operatívnej komunikácie považujú telegramy.

Uvedené materiály vypracúvajú zastupiteľské úrady, resp. relevantné inštitúcie MZV špecifickou jazykovou formou tzv. komentovaných (rozšírených) správ a záznamoch o rozhovoroch.

Komentovaná (rozšírená) správa (ďalej iba správa) informuje v rozsahu cca 2 strán spravidla o faktoch (o nových faktoch, resp. faktoch posudzovaných v nových súvislostiach), vnímaných ako aktuálne spoločenské javy alebo udalosti. Jej prostredníctvom inštitúcie zahraničnej služby plnia spravodajskú funkciu. Didaktický aspekt správy spočíva v zámere poučiť adresáta o nových poznatkoch, načrtnúť postup, ktorým sa navrhuje riešenie, resp. sa dospelo k riešeniu, resp. ktorým sa navrhuje reakcia na predmetnú udalosť. Predkladá sa ako mienka inštitúcie (napr. zastupiteľského úradu), ktorý sa usiluje posudzovaný jav zhodnotiť. Tvrdenia uvádzané v texte sú podložené argumentmi.

Obdobne ako každá správa (správa ako základný žáner publicistického štýlu) podáva informácie prostredníctvom odpovede na šesť základných otázok: *čo?* (akú udalosť, čin, výrok, jav správa komunikuje), *kto?* (kto sú účastníci), *kedy?* (čas, kedy sa udalosť, jav uskutočnili), *kde?* (miesto priebehu udalosti), *ako?* (spôsob uskutočnenia), *prečo?* (dôvod, vysvetlenie príčin, pozadia, okolností). Aplikuje sa v nej opisný a čiastočne výkladový slohový postup s prevahou komentovanej zložky. Fakt, o ktorom sa komunikuje, sa zároveň hodnotí.

Informácia plynúca z textu komentovanej správy môže byť podávaná z historicko-odborného či historicko-politického pohľadu. Prítomné sú znaky odbornosti a vecnosti (používanie profesionalizmov, subjektívnosti), základné vnímanie referenčného faktu je spravidla kontrastné, s použitím odporovacích konštrukcií – spojky *nie-ale*, *nielen-ale* aj, *lenže*, hodnotenie sa uskutočňuje pomocou výpovedných aktov hodnotenia (*charakteristika*, *paralela*, *superlatívna forma adjektíva*, *príslovky ťažšie*, *ľahšie*, *častic teda*, *skôr*, *takmer*, *akiste*, *možno*, *explicitne hodnotiacich výrazov*, *citácie*). Správy by mali byť podávané ako aktuálne, zrozumiteľné a mali by byť objektívne a obsahovo nasýtené.

Správa sa spravidla spracúva na predpísanom elektronickom formulári, ktorého formálnu časť tvoria základné administratívne údaje (názov správy, dátum, miesto spracovania, počet strán), dôležitý je zoznam adresátov, ktorým je správa zasielaná. V prípade, že spracovateľom správy je zastupiteľský úrad SR, adresátom sú predovšetkým relevantné útvary MZV SR (t. j. útvary, ktorých sa daná informácia dotýka vzhľadom na okruh problematiky, ktorú zabezpečujú), niektoré, príp. všetky ostatné zastupiteľské útvary SR v zahraničí, príp. relevantné organizačné útvary iných ústavných inštitúcií (napr. odbor zahraničnej politiky Kancelárie prezidenta SR, odbory zahraničných vzťahov a diplomatického protokolu Kancelárie NR SR a Úradu vlády SR, sekretariáty členov vlády a vedúcich iných ústredných orgánov štátnej správy a ich odbory pre zahraničnú spoluprácu, v menšej miere aj iné inštitúcie vysielajúcej krajiny, napr. orgány samosprávy, akademické inštitúcie a pod.). Z formulára musí byť zreteľná identifikácia osoby, ktorá správy vypracovala, resp. schválila. Obsahová zložka správy sa spravidla delí na tri časti: **informácie, zhrnutia a stanoviská.**

Obsahom **informácie** (v porovnaní so zhrnutím ide o podrobnejšiu informáciu) je pomocou informačno-opisnej metódy vymedziť problém v kontexte širšej problematiky. Správa obsahuje údaje o mieste, čase a iných sprievodných okolnostiach udalostí a dejov. Informácia prináša základnú informáciu o uskutočnenej udalosti, kompozične je jednoduchá, v zásade nič nevysvetľuje, postupuje sa od príčiny k dôsledku. Prítomná je postupnosť pri

radení faktov. V úvodnej časti sú obsiahnuté nové fakty, nasledujú spresnené údaje a odkaz na prameň informácie.

Zhrnutie obsahuje v stručnej a zhustenej forme základné informácie a myšlienky obsiahnuté v podrobnejšej informácii. Je akousi anotáciou predkladanej správy a slúži na základné, priebežné a rýchle oboznámenie sa s informáciou s cieľom určiť stupeň jej dôležitosti, významnosti z obsahového i časového hľadiska.

V **stanovisku**, t. j. komentovanej časti, stúpa miera zastúpenia subjektu autora, ktorý sa usiluje adresáta nielen informovať, ale aj zaujať. Aktuálny spoločenský fakt, uvádzaný v informácii, je analyzovaný, prítomná je odborná úvaha autora. Spracovateľ správy tento fakt vysvetľuje a predovšetkým k nej zaujíma postoj, ktorý sa hodnotí ako oficiálne stanovisko inštitúcie, ktorá správu vypracovala (prezentuje sa jeho videnie javu, jeho názor, vlastný uhol pohľadu, spôsob hľadania vzťahov a súvislostí). TIC vyúsťuje do odporúčania, určeného adresátovi, na ďalší postup, na príp. reakciu a pod. Komentár obsahuje ďalšie informácie o udalostiach, o ktorých už základná informácia prebehla, odkrýva súvislosti medzi známymi faktmi.

Záznam o rozhovore (ZOR) je žánrovou formou zápisnice. Definujeme ho ako dokumentačný text, ktorého cieľom je zaznamenať priebeh a závery z rozhovoru ako jednej z najvýznamnejších aktivít diplomatického zástupcu. Má informačnú, dokumentačnú a kontrolnú hodnotu. Tvorí početne i obsahovo významnú súčasť korešpondencie zasielanej najmä diplomatickou misiou do ústredia. Štruktúra ZOR obsahuje formálnu a obsahovú časť.

Obdobne ako ostatné formy písomnej internej korešpondencie je záznam o rozhovore spracovávaný na predtlačenom (elektronickom) formulári, obsahujúcom formálne náležitosti, napr. evidenčné číslo, adresátov v ústredí MZV, príp. označenie iných orgánov a inštitúcií, ktorým je záznam zasielaný, miesto a čas vykonaného rozhovoru, identifikáciu jeho účastníkov, stupeň naliehavosti doručenia a utajenia, formu záznamu (evidenčná, stručná, úplná), označenie jazyka, v ktorom sa rozhovor vykonal, meno a priezvisko osoby, ktorá záznam vypracovala a ktorá ho odsúhlasila.

Aj obsahová časť je kompozične predurčená danou štruktúrou, ktorá obsahuje najmä nasledujúce okruhy:

- témy rozhovoru,
- opis priebehu rozhovoru,
- stanoviská zúčastnených strán k nastoleným otázkam,
- návrhy na riešenie a odporúčania pre adresáta,
- zoznam prijatých a poskytnutých písomností alebo materiálov.

Okruhy tvoriace obsahovú časť záznamu sa môžu spájať do jedného celku (napr. samotný opis rozhovoru a stanoviská strán k nastoleným otázkam), pričom hĺbka zaznamenaného rozhovoru a jej forma sú dané rozsahom tém, ktoré boli predmetom rozhovoru, ich závažnosťou a záväznosťou dohodnutých záverov. Napr. v prípade záverov z rozhovoru, ktorého predmetom bola príprava zmluvného dokumentu, je vhodnejšie spracovať úplný záznam. Rovnako okruhy, resp. témy rozhovoru môžu byť vymenované v samostatnej časti formulára s tým, že sa k nim autor ZOR podrobnejšie vyjadruje aj v deskriptívnej časti ako aj v návrhoch na riešenie.

Podstatu ZOR tvorí reprodukcia myšlienok parafrázovaním stanovísk s použitím citátov a komentovaných poznámok. ZOR môže mať aj tzv. reportážne prvky, autor ZOR výpovede partnera dokresľuje opisom prostredia, situácie a atmosféry, v ktorej sa rozhovor uskutočnil, príp. aj politickým portrétom partnera.

Záznam obsahuje v deskriptívnej časti všetky dôležité informácie vzťahujúce sa na tému rozhovoru vrátane detailov, verbálnych a v prípade potreby aj neverbálnych reakcií partnera. Záznam je písaný v tretej osobe jednotného čísla, v prípade potreby, v záujme čo

najpresnejšej interpretácie stanovísk partnera, sa niektoré otázky a reakcie môžu uvádzať doslovne. Protokolárne údaje sa uvádzajú iba v prípade ich priamej súvislosti s témou. Rovnako sa posudzujú aj osobné dojmy a poznámky účastníka rozhovoru. Najvýznamnejšou požiadavkou na dobrý záznam o rozhovore je presnosť podávanej informácie a interpretácie stanovísk. V opačnom prípade sa môže stať zdrojom nedorozumení, resp. nesprávnych záverov aplikovaných voči inštitúcii, ktorú účastník rozhovoru predstavoval. Presnosť podávanej informácie, ale aj priebeh rozhovoru a jeho dynamiku docieľuje najmä používaním ustálených fráz s využívaním priebehových slovies. Účastníkov rozhovoru identifikuje, ako sme naznačili predtým, na predtlačenom formulári v prvej jeho formálnej časti s tým, že v texte na tento účel používa, v záujme ekonómie času a priestoru, iniciálky účastníkov, príp. ustálené skratky na pomenovanie jednotlivých kategórií diplomatických zástupcov.

V úvodnej časti opisu rozhovoru autor ZOR informuje všeobecne o **motívoch a dôvodoch stretnutia, témach rozhovoru a atmosfére**, v ktorej rozhovor prebiehal.

Časť ZOR, ktorú nazývame ako Opis priebehu rozhovoru, je písaná, v závislosti od počtu účastníkov, v 3. osobe jednotného, resp. množného čísla a spravidla v minulom čase. Spracovateľ ZOR zachytáva priebeh rozhovoru v časovej súvislosti a samotný záznam o priebehu rozhovoru delí vnútorne na tri fázy: *začiatočnú, jadro rozhovoru a záverečnú fázu*.

Opis môže v časti vzťahujúcej sa na jadro rozhovoru obsahovať (s využitím opisného štýlu) nielen informácie o bezprostredných reakciách partnerov na priebeh rozhovoru, ale aj stanoviská účastníkov k preberaným témam. V prípade stručnej (dokumentačnej) formy záznamu možno detaily priebehu vynechať a stanoviská jednotlivých strán naformulovať v osobitnej časti záznamu. Obsahovo zaznamenáva ZOR spravidla prezentované **informácie, stanoviská, ubezpečenie partnera, zvýraznenie informácie, reakcie partnera** na vypočutú informáciu, **prísľuby, návrhy, prechod k ďalšej téme**.

Stanoviská účastníkov rozhovoru možno zachytiť

- a) **v stručnej forme** prostým vymenovaním záverov, na ktorých sa účastníci dohodli (v prípade vopred definovaných okruhov rozhovoru a ich skutočného posúdenia počas rozhovoru. V tomto prípade ide skôr o závery formálneho charakteru, t. j. presne definované postupy, ku ktorým sa zaviazali účastníci rozhovoru)
- b) **v podrobnejšej forme** zachytávajúcej predovšetkým obsahový rozmer prijímaných záverov (stanovísk). Spracovateľ ZOR sa sústreďuje v tomto prípade na zachytenie stanovísk v kontexte celého rozhovoru buď v presne citovanej forme¹², alebo parafrázovaním prezentovanej informácie. V tomto prípade sa popis stanovísk stáva súčasťou opisu jadra rozhovoru. Prezentácia stanovísk sa uvádza v mene subjektu, ktorý účastník rozhovoru zastupuje (napr. v prípade rozhovoru diplomatických zástupcov dvoch štátov, napr. SR a ČR sa využíva formulácia – „*slovenská strana, resp. česká strana*“, prípadne sa subjekt uvádza presným názvom – „*Slovenská republika, resp. Česká republika*“. Stanovisko môže zahŕňať **hodnotiaci úsudok, očakávania, prejav záujmu, pripravenosť konať**

Zoznam použitej literatúry

1. GABURA, J., GABURA, P. 2004. *Sociálna komunikácia*. Bratislava: OZ Sociálna práca, 2004. ISBN 80-968927-7-0.
2. MARSHALL, P. 2002. *Positive Diplomacy*. Palgrave MacMilan, 2002. ISBN 0-333-71098-3.

¹² Tento postup je v zásade možný iba v prípade, že spracovateľ ZOR je jeho pasívnym účastníkom – zapisovateľom a aplikuje sa skôr v prípade rozhovorov venovaných veľmi vážnym témam obojstranného záujmu s následným využitím záverov rozhovoru ako imanentnej súčasť prebiehajúcich negociácií.

3. MISTRÍK, J. 1998. *Pohyb ako reč*. Bratislava, Národné divadelné centrum, 1998.
4. MIKULÁŠTÍK, M. 2003. *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 80-247-0650-4.
5. MISTRÍK, J.: a kol. 1992. *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor, 1993.
6. MISTRÍK, J., ŠKVARENINOVÁ, O. 1992. *Štylistika a rétorika*. Skriptum. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1992.
7. RUSIŇÁK, P. 2007. O potrebe výskumu diplomacie. In Zborník z vedeckej konferencie *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej diplomacie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2467-4, s. 5-17.
8. RUSIŇÁKOVÁ, J. 2008. K potrebe výskumu komunikácie v diplomatickej praxi. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, s. 231-236. ISBN 978-80-225-2630-2.
9. SLANČOVÁ, D. 1996. *Praktická štylistika (Štylistická príručka)*. Prešov: Štefan Franko, Slovacontact, 1996. ISBN 80-901417-9-X.
10. TÓTH, L. a kol. 2008. *Úvod do diplomacie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2008. ISBN: 978-80-225-2683-8.

Kontakt:

Ekonomická univerzita
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra anglického jazyka
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Tel: 02 / 6729 5220
Fax: 02 / 6729 5112
E-mail: rusinakova@euba.sk

MEDZINÁRODNOPRÁVNE ASPEKTY BIPOLITIZMU V KONTEXTE SLOVENSKO – MAĎARSKÝCH VZŤAHOV

Abstrakt

Príspevok Medzinárodnoprávne aspekty bipolarizmu v kontexte slovensko – maďarských vzťahov sa z medzinárodnoprávneho hľadiska zaoberá maďarským zákonom o štátnom občianstve, ktorý rozširuje hranice maďarského politického spoločenstva v dôsledku zjednodušenia procesu naturalizácie príslušníkov maďarskej národnostnej menšiny žijúcich v susedných štátoch. Jadrom príspevku je konfrontácia argumentov slovenských politických elít odôvodňujúcich protiprávnosť maďarského zákona o štátnom občianstve z hľadiska medzinárodného práva verejného, prípadne práva Európskej únie, s relevantnými medzinárodnými dohovormi, judikatúrou Európskeho súdneho dvora a platnými bilaterálnymi medzinárodnými zmluvami uzatvorenými medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou, respektíve ich právnymi predchodcami.

Kľúčové slová: bipolarizmus, Európsky dohovor o občianstve, štátne občianstvo, občianstvo Európskej únie, medzinárodné právo, európske právo

Abstract

The paper International Law Aspects of the Bipolitism in the context of Slovak – Hungarian Relations deals with the Hungarian law on the state citizenship which expands the boundaries of the Hungarian political community due to simplify the process of naturalization of ethnic Hungarians living in neighboring countries. The core of the paper is the confrontation the arguments of Slovak political elites to justify the illegality of the Hungarian Law on state citizenship in terms of international public law or the law of the European Union with relevant international conventions, European Court of Justice judiciary and the valid bilateral international agreements concluded between the Slovak Republic and Hungary, or their legal predecessors.

Key Words: bipolarism, The European Convention on Nationality, state citizenship, citizenship of the European Union, international law, European law

1 Úvod

Vzájomné vzťahy Slovenskej republiky a Maďarskej republiky sa v rámci stredoeurópskeho priestoru dlhodobo vyznačujú zvýšenou mierou napätia, ktoré je dôsledkom odlišného vnímania rozhodujúcich dejinných udalostí v dávnejšej i menej dávnej minulosti, ako aj politicky motivovanej artikulácie postoja k neuralgickým bodom slovensko - maďarskej koexistencie zo strany elít oboch krajín. V súčasnosti je predmetom sporu

predovšetkým otázka rozširovania hraníc maďarského politického spoločenstva, podmieneného novým zákonom o štátnom občianstve Maďarskej republiky, ktorý bol dňa 26.5.2010 prijatý maďarským parlamentom a 1. januára 2011 nadobudol účinnosť. (Kandakec, P. *Úvaha nad vícerým štátním občianstvom na pozadí slovensko – maďarského sporu*. In: Právni rozhledy, 19, 2011, č. 3, s. 77)

Maďarský zákon o štátnom občianstve umožňuje získať štátne občianstvo Maďarskej republiky osobám hlásiacim sa k maďarskej národnosti bez toho, aby museli mať trvalý pobyt na jej území. Nová právna úprava reaguje na vnútropolitické podnety a stáva sa prostriedkom vyrovnávania sa s domnelou historickou krivdou, ktorú pre značnú časť maďarskej populácie predstavujú dôsledky porážky v 1. svetovej vojne, reprezentované najmä Trianonskou zmluvou. Vnímanie mierovej zmluvy uzavretej medzi víťaznými dohodovými mocnosťami a Maďarskom možno prirovnať k postoju Čechov a Slovákov k Mníchovskej dohode, len s tým rozdielom, že kým Mníchovskú dohodu možno z hľadiska medzinárodného práva považovať za nulitnú, či už ex tunc alebo na základe neskoršieho protiprávneho konania Tretej ríše vo forme agresie voči oklieštenému Československu, Trianonská zmluva predstavuje právny základ vymedzenia hraníc v stredoeurópskom priestore, hoci jej účinky boli explicitne formulované aj neskoršími medzinárodnými zmluvami.

Trianonská zmluva medzinárodnoprávne potvrdila bezprecedentné zmenšenie maďarského územia v prospech susedných štátov – Československa, Rumunska, Juhoslávie, ako aj Rakúska, čo malo za následok vznik početných maďarských národnostných menšín v susedných štátoch, takže až každý tretí etnický Maďar sa ocitol za hranicami maďarského politického spoločenstva. Práve nový zákon o štátnom občianstve mal uvedený stav korigovať prostredníctvom zjednodušenej procedúry získavania maďarského štátneho občianstva osobami maďarskej národnosti, ktoré sú schopné dokázať uhorské (v neslovanských jazykoch maďarské) štátne občianstvo svojich predkov, pričom podmienkou nadobudnutia nového štátneho občianstva neboli relevantné väzby na Maďarskú republiku vo forme trvalého pobytu, štúdia, miesta narodenia na jej území, prípadne uzavretia manželstva s jej štátnym príslušníkom, ktoré sú vo väčšine prípadov základom procesu naturalizácie.

Slovenská politická elita takmer uni sono vidí v maďarskom prístupe k problematike štátneho občianstva ohrozenie životných záujmov Slovenskej republiky a tomu zodpovedajú aj jej reakcie na vzniknutý právny stav. Primeranosť slovenských protipatrení, reprezentovaných predovšetkým novelou zákona o štátnom občianstve Slovenskej republiky, ktorá s dobrovoľným získaním cudzieho štátneho občianstva automaticky spája stratu slovenského štátneho občianstva (s výnimkou nadobudnutia cudzieho štátneho občianstva v dôsledku uzavretia manželstva), možno spochybníť všeobecne platnými zásadami medzinárodného práva, ktoré výslovne stanovujú, že občania štátu disponujúci aj druhým štátnym občianstvom sú v rovnocennom postavení s inými štátnymi občanmi a teda nemôžu sa dovolávať diplomatickej ochrany iného štátu. Európsky dohovor o občianstve uspokojivo rieši aj otázku miesta výkonu povinnej vojenskej služby, takže z praktického hľadiska by sa mohlo zdať, že rozšírenie okruhu osôb s dvojítm štátnym občianstvom na území Slovenskej republiky nemôže spôsobiť vážnejšie problémy.

Napriek uvedenému je maďarský postoj naďalej vnímaný zo strany slovenských politických elít negatívne a miestami až hystericky, čoho dôkazom je skutočnosť, že novela zákona o štátnom občianstve bola Národnou radou Slovenskej republiky prijatá v skrátrenom legislatívnom konaní v ten istý deň ako maďarský zákon, hoci ten mal nadobudnúť účinnosť až o pár mesiacov, takže slovenskí zákonodarcovia mali dostatok času na prípravu kvalitnejšieho textu odvetného normatívneho právneho aktu. Kriticky sú prijímané predovšetkým maďarské snahy o rozšírenie volebného práva aj na štátnych občanov, ktorí nemajú trvalý pobyt na území Maďarskej republiky.

Hranice politického spoločenstva v užšom zmysle slova, t. j. spoločenstva podieľajúceho sa na správe vecí verejných prostredníctvom výkonu aktívneho a pasívneho volebného práva, totiž nie sú nevyhnutne totožné s vymedzením okruhu ľudí, ktorí majú k danému štátu štátnoobčiansky vzťah. Mnohé krajiny umožňujú výkon volebného práva len štátnym občanom s trvalým pobytom na ich území. Moderným trendom sa stáva inklúzia cudzincov do politického života a to nielen na lokálnej a regionálnej úrovni, ako je tomu v Slovenskej republike, ale čoraz častejšie aj na celoštátnej úrovni (Nový Zéland, v obmedzenej miere Spojené kráľovstvo), čo je v súlade so všeobecne akceptovaným demokratickým princípom, že o problémoch by mali rozhodovať tí, ktorí budú znášať dôsledky ich riešenia. (Halász, I. *Volebné hranice politického spoločenstva na štátnej úrovni a hlavné kritériá definície členstva*. In: Právny obzor, 91, 2008, č. 5, s. 376)

Dôvodom pomerne častého vylučovania štátnych občanov žijúcich v cudzine z aktívnej účasti na politickom živote býva práve skutočnosť, že vznikajú pochybnosti o ich zodpovednom prístupe k rozhodovacím procesom, keďže sa ich výsledky politického zápasu budú týkať len v obmedzenej miere. Napriek tomu mnohé štáty akceptujú politickú rovnosť všetkých svojich občanov a to bez ohľadu na miesto ich trvalého pobytu. V takom prípade sa ponúkajú dve riešenia. Buď sa štátnym občanom žijúcim v cudzine poskytne možnosť zúčastniť sa volieb na území materského štátu, alebo sa im umožní hlasovať priamo zo zahraničia, či už v priestoroch diplomatických a konzulárnych misíí alebo prostredníctvom pošty, internetu, telegraficky alebo iným účinným spôsobom. Práve posledná forma účinnej participácie občanov na politickom živote sa stala súčasťou slovenského právneho poriadku, a tak maďarské snahy o rovnakú podobu inklúzie všetkých svojich občanov, teda aj tých, ktorí ešte len štátne občianstvo na základe nového zákona získajú, nemôžu na slovenskej politickej scéne nikoho prekvapovať.

Predstava maďarskej volebnej kampane v mestách a obciach južného Slovenska sa vzhľadom na historické reminiscencie stáva nočnou morou slovenských politikov. Otázne je, či by Ústavný súd Slovenskej republiky akceptoval ústavnosť právnych predpisov obmedzujúcich slobodu prejavu a zhromažďovania v súvislosti so zahraničnou volebnou kampanou, t. j. či by išlo o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné pre bezpečnosť štátu, či na ochranu verejného poriadku tak, ako to v prípade obmedzenia základných politických práv predpokladá Ústava Slovenskej republiky.

Odhliadnuc od emocionálne a politicky veľmi citlivých aspektov nového maďarského zákona o štátnom občianstve sa ako veľmi dôležitá v kontexte slovenských snáh o diplomatickú protiofenzívu javí otázka súladu maďarskej legislatívy s medzinárodným právom, keďže práve medzinárodnoprávny aspekt problému slovenskí politici a diplomati s obľubou zdôrazňujú. Našou úlohou vzhľadom na rozsah príspevku nebude vyčerpávajúcim spôsobom posúdiť medzinárodnoprávne aspekty bipolitizmu, ale skôr identifikovať možnú mieru relevancie argumentov slovenskej strany, ktoré sú založené na medzinárodnom práve verejnom.

2 Dvojité štátne občianstvo v medzinárodnom práve

Štátne občianstvo je vo svojej podstate vnútroštátny právny inštitút, ktorý je esenciálne spätý so samotnou existenciou štátu. (Klučka, J. – Pecho, P. *Štátne občianstvo v medzinárodnom a európskom práve*. In: Právny obzor, 90, 2007, č. 3, s. 205) Štátnoobčiansky vzťah podriaďuje človeka štátu, ide teda o trvalý právny vzťah medzi jednotlivcom a štátom, ktorého obsahom sú vzájomné práva a povinnosti. (Klíma, K. *Štátoveda. 2. rozšírené vydání*. Plzeň: Alex Čeněk, 2011, s. 79) Všeobecné medzinárodné právo obmedzuje slobodu štátov určovať obsah práv a povinností tvoriacich súčasť štátnoobčianskeho vzťahu iba v oblasti základných ľudských práv a slobôd.

Podobne aj kritériá, na základe ktorých štáty rozhodujú o okruhu osôb disponujúcich ich štátnym občianstvom, sú predmetom vnútroštátnej právnej úpravy. To neznamená, že medzinárodné právo nemá vo vzťahu k normám regulujúcim udeľovanie a stratu štátneho občianstva žiadny vzťah. Otázky súvisiace s inštitútom štátneho občianstva sa postupne stali predmetom medzinárodnoprávnej regulácie najmä z dôvodu pomerne rozšíreného stavu apatridity, t. j. absencie akéhokoľvek štátneho občianstva. Apolitom sa človek môže stať v dôsledku narodenia (tzv. pôvodný apolita), v dôsledku konkrétnej životnej situácie (napríklad sobášom občana s cudzincom, pozbavením štátneho občianstva domovského štátu ako formou určitého postihu) alebo v dôsledku určitých politických udalostí (zánik štátu, prípadne secesia určitej časti štátneho územia, tzv. odvodený apolita). (Klučka, J. – Pecho, P. *Štátne občianstvo v medzinárodnom a európskom práve*. In: Právny obzor, 90, 2007, č. 3, s. 207)

Ďalším dôvodom medzinárodnoprávnej regulácie štátnoobčianskych vzťahov bola existencia bipolitizmu, t. j. osôb s viacerými štátnymi občianstvami, čo sa taktiež hodnotí ako nežiaduci jav, hoci nie v takej miere ako právne extrémne nepriaznivý stav apatridity. V súvislosti s bipolitizmom sa ako najnaliehavejšie ukázalo riešenie problémov súvisiacich s brannou povinnosťou, keďže okrem duplicitného výkonu povinnej vojenskej služby osobám s viacerými štátnymi občianstvami v krajnom prípade mohlo hroziť trestné stíhanie z dôvodu naplnenia skutkových podstat vojenských trestných činov (napríklad služba v cudzom vojsku), prípadne trestných činov proti štátu (vlastizrada).

Inštitút štátneho občianstva sa stal predmetom kodifikačných snáh v medzinárodnom práva už v medzivojnovom období, kedy sa v roku 1930 problému apolitov venovala konferencia Spoločnosti národov v Haagu. Výsledkom jej činnosti bol Dohovor o určitých otázkach týkajúcich sa konfliktu zákonov o štátnych občianstvách. Z výsledkov ďalšieho kodifikačného úsilia v danej oblasti môžeme ešte uviesť Newyorský dohovor o štátnom občianstve vydatých žien z roku 1957 alebo Dohovor o obmedzení počtu prípadov bez štátneho občianstva z roku 1961.

Z hľadiska predmetu nášho záujmu má osobitný význam Európsky dohovor o občianstve z roku 1997, ktorý vznikol na pôde Rady Európy. Všetky spomínané medzinárodnoprávne dokumenty vychádzajú z princípu, že stanovenie kritérií, na základe ktorých jednotlivé štáty umožňujú jednotlivcom disponovať ich štátnym občianstvom, je výlučne vnútroštátnou záležitosťou. Konkrétne v článku 3 bode 1 Európskeho dohovoru o občianstve sa uvádza, že každý štát vo svojom právnom poriadku ustanoví, kto sú jeho občania.

Na druhej strane voľnosť štátov pri určovaní okruhu svojich občanov nie je z hľadiska medzinárodného práva. Ostatné štáty nemusia akceptovať vnútroštátnu reguláciu otázok súvisiacich so štátnym občianstvom, ak je v rozpore s medzinárodnými dohovormi, prípadne obyčajovým medzinárodným právom. Článok 3 bod 2 Európskeho dohovoru o občianstve stanovuje, že túto právnu normu (uvedenú v bode 1, t. j. právnu normu určujúcu, kto sú občania štátu) ostatné štáty akceptujú, ak je v súlade s platnými medzinárodnými dohovormi, obyčajovým medzinárodným právom a všeobecne uznávanými princípmi práva týkajúcimi sa občianstva.

Na základe uvedeného by bolo možné vyvodiť záver o porušení medzinárodného práva Maďarskou republikou v dôsledku prijatia nového zákona o štátnom občianstve, t. j. o medzinárodnoprávnom delikte, v prípade, ak by bola v rozpore s platnými medzinárodnými dohovormi, obyčajovým medzinárodným právom alebo všeobecne uznávanými princípmi práva týkajúcimi sa občianstva. Mierne extenzívnym výkladom termínu platný medzinárodný dohovor môžeme dospieť k záveru, že signatárske krajiny mali vôľu označiť ním akúkoľvek platnú medzinárodnú zmluvu v duchu starej zásady rímskeho práva „lex specialis derogat legi generali“. Medzinárodným zmluvám uzavretým medzi Maďarskou republikou a Slovenskou

republikou, resp. Československou socialistickou republikou ako jej právnym predchodcom ako možnému základu argumentov zdôvodňujúcich protiprávnosť maďarskej legislatívy vo vzťahu k štátnemu občianstvu sa budeme venovať v osobitnej časti, keďže im slovenskí politici vo svojich vyjadreniach prisudzujú najväčší význam.

Obyčajové medzinárodné právo a všeobecne uznávané princípy môžeme v danom kontexte chápať ako synonymické pojmy, keďže odkazujú na nepísané pravidlá medzinárodného práva, ktorým štáty priznali záväznú povahu. Základom procesu tvorby obyčajového pravidla je prax štátov, ktorá na rozdiel od tvorby zmluvných pravidiel zvyčajne nebýva koordinovaná, ale neraz spontánna a reagujúca pomerne jednotným spôsobom na konkrétne potreby štátov alebo na vonkajšie podnety bez vedomého úmyslu vytvoriť nové záväzné pravidlo medzinárodného práva. [Klučka, J. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: IURA EDITION, 2011, s. 111]

Klučka a Pecho sa vo vyššie citovanej práci *Občianstvo v medzinárodnom a európskom práve* domnievajú, že zo spomínaných medzinárodných dohovorov priamo vyplývajú konkrétne obmedzenia štátov pri určovaní podmienok získania ich štátneho občianstva. Neuvádzajú však, z akého právneho titulu tieto obmedzenia vyplývajú. Z kontextu a najmä zo skutočnosti, že citujú vyššie uvádzaný článok 3 bod 2 Európskeho dohovoru o občianstve vyplýva, že príslušné obmedzenia chápu ako obyčajové medzinárodné právo, prípadne ako všeobecne uznávané princípy práva týkajúce sa občianstva.

Prvým obmedzením vyplývajúcim z medzinárodného práva pre oblasť štátneho občianstva je podľa Klučku a Pecha zásada štátnej suverenity a nezasahovania do vnútorných záležitostí iných štátov a druhým obmedzením zásada efektivity, t. j. úzkeho vzťahu osoby k štátu, o štátne občianstvo ktorého sa uchádza, pričom v danej súvislosti uvádzajú prípad *Nottebohm*, v ktorom Medzinárodný súdny dvor v roku 1956 potvrdil, že štátny občan sa nemôže úspešne dovoliavať ochrany svojho štátu a jeho štátne občianstvo nebude uznané ako účinné, pokiaľ mu ho udelil štát, ku ktorému nemal úzky alebo intenzívny vzťah. (Klučka, J. – Pecho, P. *Štátne občianstvo v medzinárodnom a európskom práve*. In: *Právny obzor*, 90, 2007, č. 3, s. 206)

Formulovanie zásady štátnej suverenity a nezasahovania do vnútorných záležitostí iných štátov nie je hlbšie zdôvodnené, Klučka a Pecho v podstate iba uvádzajú, že právna úprava občianstva sa nemôže vzťahovať na občanov iných štátov, pričom špeciálne uvádzajú príklad národnostných menšín, čím vzniká dojem, že iba opakujú oficiálne stanovisko slovenskej diplomacie k aktuálnemu slovensko – maďarskému sporu.

Vznik obyčajového pravidla medzinárodného práva je podmienený dlhodobou praxou štátov, ale na základe reálneho správania štátov v oblasti určovania princípov nadobúdania štátneho občianstva nemožno vôbec konštatovať, že by zásadu nezasahovania do vnútorných záležitostí chápali ako právne záväznú, čo sa vzťahuje aj na Slovenskú republiku, ktorej právny poriadok umožňuje získať slovenské štátne občianstvo niektorým bývalým československým štátnym občanom a to aj bez splnenia podmienky pobytu na území Slovenskej republiky (§ 7 ods. 4, 5 zákona č. 40/1993 Zb.).

S právnou úpravou podobnou maďarskému zákonu o štátnom občianstve sa môžeme stretnúť aj v ďalších krajinách. Zjednodušenú naturalizáciu bez splnenia podmienky pobytu v krajine, o občianstvo ktorej sa žiada, umožňuje Rumunsko vo vzťahu k bývalým rumunským občanom a ich potomkom v Moldavsku, Srbsko vo vzťahu k osobám srbskej národnosti v srbskej časti Bosny a Hercegoviny a Čiernej Hore, ako aj bývalým srbským občanom a ich potomkom a napokon aj Bulharsko vo vzťahu k Macedóncom, ktorých považuje za osoby bulharskej národnosti. Podobne ako Slovensko umožňuje aj Česká republika nadobudnutie svojho štátneho občianstva bez splnenia podmienky pobytu tým bývalým československým občanom, ktorí o neho prišli v dôsledku zmlúv o obmedzení prípadov osôb s viacerými štátnymi občianstvami, ako aj osobám, ktoré stratili

československé občianstvo proti svojej vôli v rámci uplatňovania systému trestnoprávnych sankcií. (Kandacek, P. *Úvaha nad vícerým štátním občianstvom na pozadí slovensko – maďarského sporu*. In: Právni rozhledy, 19, 2011, č. 3, s. 77)

Uvedené príklady jednoznačne preukazujú, že žiadna ustálená prax štátov vo vzťahu k zásade efektivity a zásade štátnej suverenity a nezasahovania do vnútorných záležitostí iných štátov v súvislosti s princípmi udeľovania štátneho občianstva, o ktorej právnej záväznosti by boli presvedčené, neexistuje. Klučka a Pecho spomínajú rozhodnutie Medzinárodného súdneho dvora v kauze Nottebohm ako dôkaz rešpektovania zásady efektivity v rámci prístupu medzinárodného práva k inštitútu štátneho občianstva. Nespomínajú však relevantné názory ďalších významných internacionalistov, ktorí uvedenú skutočnosť popierajú a neprikladajú uvedenému rozhodnutiu precedenčný význam. (Mrázek, J. *Evropská úmluva o štátním občianstve a občianstve EU*. In: Právni rozhledy, 12, 2004, č. 18, s. 670)

3 Dvojité štátne občianstvo v európskom práve

Napriek tomu, že Európsky dohovor o občianstve nesie prívlastok európsky, v rámci systematizácie objektívneho práva ho nepokladáme za súčasť normatívnych právnych aktov európskeho práva, keďže pojem európske právo je v akademickom prostredí väčšinou vyhradený právnym aktom Európskej únie, resp. v minulosti Európskych spoločenstiev, i keď ojedinele sa objavujú aj odlišné prístupy k systematizácii.

Vo vzťahu k európskemu právu je otázka bipolitizmu zaujímavá predovšetkým z dôvodu existencie občianstva Európskej únie. Občianstvo Európskej únie formálne ustanovila až Maastrichtská zmluva. Sú s ním spojené práva politického charakteru (volebné právo v miestnych voľbách a vo voľbách do Európskeho parlamentu, právo na diplomatickú ochranu mimo územia Európskej únie, právo komunikovať s orgánmi Európskej únie jedným z úradných jazykov EÚ, petičné právo vo vzťahu k Európskemu parlamentu a euroombudsmanovi, právo na prístup k dokumentom Európskeho parlamentu, Rady a Európskej komisie), ako aj práva spojené s voľným pohybom osôb, tovarov a služieb. . (Šlosarčík, I. *Autonomie členských štátů a občianství EU v judikatuře ESD*. In: Jurisprudence, 19, 2010, č. 5, s. 15) Lisabonská zmluva rozšírila katalóg práv spätých s občianstvom Európskej únie v súvislosti s novým postavením Listiny základných práv EÚ a zrušením trojpilierovej štruktúry Európskej únie.

Občianstvo Európskej únie iba dopĺňa štátne občianstvo členského štátu. Napriek tomu vzniká otázka, či inštitút občianstva Európskej únie neobmedzuje autonómiu členských štátov. Ak totiž osoba stratí občianstvo členského štátu, stratí aj občianstvo Európskej únie, a tak vnútroštátna právna regulácia straty štátneho občianstva nadobúda komunitárny (úniový) rozmer, čo uznal aj Európsky súdny dvor.

Podobne otázka vnútroštátnej právnej úpravy podmienok nadobudnutia štátneho občianstva má vzťah k európskemu právu, pretože členský štát má možnosť rozširovať počet osôb s občianstvom Európskej únie, s ktorým sú späté práva majúce vzťah aj k ďalším členským štátom (sloboda pohybu a pobytu, voľný pohyb tovarov a služieb). Európsky súdny dvor otázku limitov expanzie občianstva Európskej únie riešil v súvislosti s udeľovaním talianskeho štátneho občianstva značnému počtu obyvateľov latinskoamerických krajín talianskeho pôvodu. Vo svojom rozhodnutí sa postavil na stranu nediskriminácie občanov jednotlivých členských krajín, takže judikatúra Európskeho súdneho dvora, ktorá vo všeobecnosti zásadným spôsobom dopĺňa medzery v primárnom i sekundárnom práve, vo vzťahu k prípadnému masovému rozširovaniu občianstva Európskej únie prostredníctvom vnútroštátnej právnej úpravy niektorého členského štátu absentuje.

Na základe uvedeného nemožno jednoznačne posúdiť, či je maďarský zákon o štátnom občianstve, ktorý potenciálne môže rozšíriť občianstvo Európskej únie na príslušníkov maďarskej národnostnej menšiny v Srbsku a na Ukrajine, v rozpore s európskym právom. Možno sa len domnievať, napríklad v dôsledku použitia argumentácie ad absurdum, že hoci primárne európske právo pokladá vymedzenie okruhu osôb majúcich občianstvo jednotlivých členských štátov za autonómnu záležitosť jednotlivých členských štátov, nie je táto autonómia bez limitov. Ako uvádza docent Šlosarčík vo svojej prenikavej úvahe o možnom vývoji judikatúry Európskeho súdneho dvora vo vzťahu k občianstvu Európskej únie, pri určovaní okruhu svojich občanov musia členské štáty vzájomne rešpektovať svoje národné pravidlá, ale tieto národné pravidlá budú musieť zodpovedať medzinárodnému právu a pravdepodobne aj testu proporcionality.

Ďalšou veľkou výzvou pre rešpektovanie autonómie členských štátov by mohlo byť najmä výrazné „otváranie“ vnútroštátnych pravidiel za účelom získavania občianstva jedného členského štátu, ktorý by tak vyjadril svoje bilaterálne politické preferencie tak voči nečlenskému štátu EÚ alebo jeho občanom (model Rumunsko – Moldavsko), ako aj voči inému členovi EÚ (model Slovensko – Maďarsko). V prvom prípade by išlo najmä o výzvu k socio – ekonomickej solidarite v rámci Európskej únie. Udelenie občianstva jedného členského štátu totiž svojim držiteľom otvára aj pracovný trh zvyšku Európskej únie a zároveň sa voči nim obmedzujú kontrolno – sankčné právomoci ostatných členských štátov. V druhom prípade môže byť otvorená otázka kompatibility takého konania s princípom lojálnej spolupráce v Európskej únii a to tak vo vzťahu k štátu udeľujúcemu svoje občianstvo občanom inej krajiny Európskej únie, ako aj štátu sankcionujúcemu svojich občanov za prijatie občianstva inej krajiny Európskej únie. (Šlosarčík, I. *Autonomie členských štátů a občianství EU v judikatuře ESD*. In: *Jurisprudence*, 19, 2010, č. 5, s. 23 - 24)

4 Dvojité štátne občianstvo v bilaterálnych slovensko – maďarských zmluvách

Slovenskí politici pri poukazovaní na porušovanie medzinárodného práva Maďarskou republikou v dôsledku prijatia kontroverzného zákona o štátnom občianstve skôr ako na všeobecné princípy medzinárodného a európskeho práva upozorňujú na medzinárodné zmluvy, ktoré upravujú rôzne aspekty susedských vzťahov medzi Slovenskom a Maďarskom. V tejto súvislosti sa uvádzajú predovšetkým Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou zo dňa 19.3.1995 a Dohovor medzi Československou socialistickou republikou a Maďarskou ľudovou republikou o úprave niektorých otázok štátneho občianstva zo 4.11.1960.

Vo vzťahu k Zmluve o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou zo dňa 19.3.1995 treba poznamenať, že v súvislosti s novou zákonnou úpravou nadobúdania maďarského štátneho občianstva možno za jediné potenciálne porušenie uvedenej základnej bilaterálnej zmluvy zo strany Maďarskej republiky pokladať nerešpektovanie postupu uvedeného v článku 4 odseku 1 zmluvy, v ktorom sa uvádza, že ak podľa názoru jednej zo zmluvných strán vznikne v rámci medzinárodných vzťahov určitá situácia, ktorá môže ohrozovať medzinárodný mier a bezpečnosť alebo jej vlastné bezpečnostné záujmy, môže táto strana požiadať druhú stranu o konzultácie, aby posúdili, čo môžu podniknúť v záujme zmiernenia alebo odstránenia napätia v súlade so zásadami Charty Organizácie Spojených národov a s princípmi uplatňovanými v rámci Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe. Na druhej strane príslušný text zmluvy explicitne nehovorí o povinnosti druhej zmluvnej strany žiadosť o konzultácie akceptovať, hoci jeho extenzívnym výkladom v kontexte vôle zmluvných strán vyjadrenej v ďalších

častiach zmluvy (článok 1: zmluvné strany budú rozvíjať svoje vzťahy v duchu dobrého susedstva, dôvery a priateľskej spolupráce a budú viesť dialóg vo všetkých oblastiach spoločného záujmu) možno k takémuto záveru dospieť. Prípadné nerešpektovanie uvedeného procesného postupu však nemôže mať vplyv na súlad maďarskej legislatívy vo vzťahu k štátnemu občianstvu s medzinárodným právom.

V súvislosti s dohovorom z roku 1960 treba poznamenať, že Maďarská republika namieta platnosť tejto medzinárodnej zmluvy, hoci podľa stanoviska slovenskej strany v zmysle zásady *pacta sunt servanda* a princípov sukcesie vo vzťahu k medzinárodným zmluvám na takýto postoj neexistuje relevantný právny dôvod. Účelom dohovoru je redukovať počet osôb s dvojitým (československým a maďarským občianstvom) občianstvom a z toho dôvodu uvedené osoby v zmysle jeho ustanovení dostali možnosť vybrať si v lehote jedného roka od nadobudnutia platnosti dohovoru jedno zo štátnych občianstiev. V prípade, ak by tak neurobili, ostalo by im štátne občianstvo štátu, na území ktorého majú trvalý pobyt, respektíve na území ktorého naposledy mali trvalý pobyt. Osobitné ustanovenia dohovoru sa vzťahujú na deti s dvojitým štátnym občianstvom, ktorých prejav vôle musí byť pochopiteľne nahradený. Z uvedeného vyplýva, že po uplynutí jedného roka od nadobudnutia platnosti dohovor stratil spôsobilosť vyvolávať právne účinky, takže sa stal len obsolentnou právnou normou. Maďarský zákon o štátnom občianstve teda priamo nie je v rozpore so žiadnym ustanovením dohovoru, hoci protirečí jeho účelu, ktorým je redukcia počtu osôb s dvojitým štátnym občianstvom. Podľa môjho názoru je však výklad textu dohovoru v tom zmysle, že pro futuro nepripúšťa možnosť prijatia vnútroštátnej právnej úpravy umožňujúcej udeliť štátne občianstvo občanom druhého zmluvného štátu, extrémne extenzívny a v rozpore s princípom právnej istoty.

5 Záver

Maďarský zákon o štátnom občianstve vážnym spôsobom destabilizoval už aj tak dosť krehké slovensko – maďarské vzťahy. Diskusia na danú tému je emocionálna a miestami až hysterická, čo zrejme súvisí so značným politickým kapitálom, ktorý je s politicky účelným uchopením problematiky pravdepodobne spojený a to na oboch stranách hraníc.

Nemožno poprieť, že otázka masového udeľovania maďarského štátneho občianstva osobám hlásiacim sa k maďarskej národnosti v susedných štátoch je politicky veľmi citlivá a vyžaduje si trietvu politologickú analýzu. Na jej základe možno mať s najväčšou pravdepodobnosťou oprávnené kritický pohľad na aktivity maďarských politických elít.

Vo svojej práci som zložitú problematiku napätých slovensko – maďarských vzťahov v dôsledku prijatia maďarského zákona o štátnom občianstve zredukoval na jej medzinárodnoprávnu dimenziu a z uvedeného zorného uhla sme sa snažili identifikovať mieru relevancie argumentov slovenskej strany, ktoré sú založené na medzinárodnom práve verejnom. Dospeli sme tak k záveru, že neexistuje presvedčivý dôkaz o porušení medzinárodného práva maďarskou stranou, hoci sa zdá pravdepodobné, že vo vzťahu k udeľovaniu maďarského štátneho občianstva obyvateľom nečlenských krajín EÚ by Súdny dvor EÚ mohol porušenie noriem európskeho práva judikovať, čo je menej pravdepodobné v prípade slovenských štátnych občanov ako občanov členského štátu Európskej únie, hoci nie celkom vylúčené. Jednoducho je potrebné naučiť sa žiť s predstavou, že nie každé politicky hlúpe či primitívne konanie musí byť v každom prípade konaním kriminálnym.

Zoznam použitej literatúry

1. Halász, I. *Volebné hranice politického spoločenstva na štátnej úrovni a hlavné kritériá definície členstva*. In: Právny obzor, 91, 2008, č. 5
2. Kandakec, P. *Úvaha nad vícerým štátním občianstvom na pozadí slovensko – maďarského sporu*. In: Právni rozhledy, 19, 2011, č. 3
3. Klíma, K. *Státověda. 2. rozšířené vydání*. Plzeň: Alex Čeněk, 2011
4. Klučka, J. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: IURA EDITION, 2011
5. Klučka, J. – Pecho, P. *Štátne občianstvo v medzinárodnom a európskom práve*. In: Právny obzor, 90, 2007, č. 3
6. Mrázek, J. *Evropská úmluva o štátním občianství a občianství EU*. In: Právni rozhledy, 12, 2004, č. 18
7. Šlosarčík, I. *Autonomie členských států a občianství EU v judikatuře ESD*. In: Jurisprudence, 19, 2010, č. 5

Kontakt:

PhDr. Mgr. Jozef Ružarovský

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Filozofická fakulta
Námestie J. Herdu 2
917 01 Trnava

Ing. Michal ŠČEPÁN, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ROZŠIROVANIE EÚ AKO VÝRAZ MÄKKEJ MOCI

michal.scepan@euba.sk

Abstrakt

Integračný proces Európskej únie je často označovaný ako výraz mäkkej moci v zahraničnej politike. Článok analyzuje z čisto teoretického pohľadu proces rozširovania Európskej únie ako mäkkú moc a ponúka na základe koncepčných protirečení skôr výraz múdra moc. Mäkkú moc a tvrdú moc je v praxi v zásade nemožné uplatňovať v ich kryštalických podobách, preto múdra moc ako kombinácia oboch foriem vystihuje najvýstižnejšie charakter integračného procesu Európskej únie.

Kľúčové slová: Európska únia, rozširovanie, integračný proces, mäkká moc, tvrdá moc, múdra moc

Abstract

Integration process of the European Union is often characterized as an expression of soft power in foreign politics. The article analyzes from a solely theoretical perspective the process of EU enlargement as soft power and offers on the basis of conceptual contradictions the term smart power. Soft power and hard power are basically impossible to be applied in their pure forms in reality, therefore smart power as a combination of both describes best the character of the integration process of the European Union.

Keywords: European Union, enlargement, integration process, soft power, hard power, smart power.

1 Úvod

Európska únia ako unikátne zoskupenie suverénnych štátov disponuje významným politickým a ekonomickým vplyvom s výrazným dopadom na globálnu a regionálnu medzinárodnú situáciu. Najvýraznejší je potenciál tohto združenia stelesnený integračným procesom, vyjadrený prístupovými snahami a transformáciou potenciálnych členov, ktoré môžeme charakterizovať ako uplatnenie mäkkej moci Európskej únie v regionálnom rozmere ako v politickom, tak aj ekonomickom a sociálnom kontexte. Počas polstoročného vývoja novodobej európskej integrácie predstavovala súčasná Európska únia významný motív transformácie hlavne pre východoeurópske štáty. Európsky kontinent bol počas svojej histórie takisto dejiskom mnohých vojnových konfliktov, jeho minulosť je poznačená etnickým rozdelením, antagonistickým ideologickým bojom a totalitnými režimami. Aj v tomto smere predstavovala Európska únia významný motív prosperity a stability vo všetkých rovinách spoločenského života. Politika rozširovania bola mimoriadne úspešná predovšetkým v transformácii nových členských štátov smerom k právnemu štátu, fungujúcej trhovej

ekonomike, stabilným demokratickým inštitúciám a rešpektovaniu ľudských práv. V tomto kontexte uvádza Veronika Fodorová ako súčasť cieľa európskej integrácie aj zámer „potvrdiť kontinuitu presadzovania demokratických hodnôt novými členskými krajinami, ako i zámer podporiť reformný proces prístupujúcich krajín prostredníctvom aplikácie podmienčnosti v prístupovom procese.“¹ Ekonomický motív pre integráciu do Európskej únie je značný, v súčasnosti predstavuje hospodárska sila tohto zoskupenia štvrtinu celosvetového HDP a podiel vonkajších exportov tovarov EÚ na svetovom obchode (bez intraregionálneho obchodu EÚ) 17,2% (2009),² čo ju radí na prvé miesto vo svetovom obchode. dosahuje hodnotu takmer 40% svetového obchodu. Politický motív je rovnako nezanedbateľný, Európska únia s 27 členskými štátmi predstavuje významné strategické zoskupenie v medzinárodných vzťahoch, s vysokým potenciálom na strategický vplyv a váhu v medzinárodnej politike a diplomacii. Rozširovanie Európskej únie ako výraz mäkkej moci je preto kľúčovým fenoménom pre politický a ekonomický vývoj na Európskom kontinente, ktorý je svojím rozsahom, hĺbkou a charakterom bezprecedentným javom v medzinárodných vzťahoch a svetovej politike.

2 Mäkká moc v kontexte rozširovania Európskej únie

Proces európskej integrácie je spojený s mäkkou diplomaciou a negociačným prístupom k otázkam sociálnej, ekonomickej a politickej transformácie v zmysle podmienok členstva v Európskej únii. V tomto smere je možné tento proces charakterizovať ako výraz pôsobenia mäkkej moci v medzinárodných vzťahoch. *Mäkká moc* môže znamenať v širšom zmysle akúkoľvek moc, ktorá nepoužíva ozbrojené násilie, avšak podľa pôvodnej definície pod ňou rozumieme „získanie si atraktivity na základe príťažlivosti hodnôt, ideálov a politických prístupov v medzinárodných vzťahoch.“³ S podobným významom sa stretávame aj v prípade pojmu *vplyv* v medzinárodných vzťahoch, ktorý je definovaný ako „tá časť moci, ktorá umožňuje usmerňovať chovanie ostatných politických subjektov bez použitia sily a opiera sa o prestíž štátu.“⁴ Oba príklady demonštrujú získanie si atraktivity v očiach objektu moci a bezprostredným efektom takéhoto prípadu je situácia, v ktorej sú ciele subjektu moci považované za legitímne a dobrovoľne uskutočňované. Jemná moc v tomto poňatí spočíva na schopnosti formovať preferencie objektov moci a získania si ich pre vlastné ciele.⁵

V kontexte politiky rozširovania Európskej únie je mäkká moc výstižným vyjadrením integračného procesu. Model európskej integrácie nie je založený na vnucovaní⁶ alebo donútení, ale na báze dobrovoľnosti. Jednotlivé štáty sa rozhodujú autonómne a dobrovoľne v prospech integrácie do štruktúr Európskej únie. Integračný proces je zase založený na postupnej a nenásilnej transformácii prostredníctvom prijímania spoločných praktík, postupov, behaviorálnych noriem a funkčných vzorcov správania sa. Ich základ tvorí

¹ FODOROVÁ, V.: Politika rozširovania EU. In: LIPKOVÁ, E. a kol.: *Európska únia*. 2011. s. 382.

² EÚ: DG Trade: *European union in the World* [online]. DG Trade-A2 CG/MP, 17. marec 2011 [cit. 2011-05-30]. Dostupné na internete: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122531.pdf>

³ NYE, J., S.: *Soft Power : The means to success in world politics* [online]. [cit. 2011-05-30] Dostupné na internete <http://www.amazon.com/reader/1586483064?_encoding=UTF8&ref=sib_dp_pt#reader-link>

⁴ KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2001. Str. 183-184. ISBN 80-86119-45-9

⁵ ŠKVRNDA, F.: *Mäkká moc malých štátov a ich pôsobenie v súčasných medzinárodných vzťahoch*. In: Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2007 [cd-rom]. Bratislava: Ekonóm, 2007. Str. 706. ISBN 978-80-225-2437-7

⁶ I keď na tomto mieste treba pripomenúť, že koncepcia teoretického konštruktu protipólov dobrovoľnosti a prinútenia nikdy nie je úplne vyhranená. Spravidla je veľmi problematické definovať hranicu, kde končí donútenie a začína presvedčanie; a to hlavne zo subjektívneho pohľadu zúčastnených subjektov. Presvedčanie môže byť východiskovým zámerom subjektu moci, ale objekt moci ho môže vnímať ako vnucovanie. Medzi oboma teoretickými protipólmi existuje celý rad modelových situácií, ktoré sa vymykajú tejto zjednodušenej dichotómii.

spoločný hodnotový rámec, ktorý je týmito zásadami a spoločnými pravidlami vyjadrený. V podstate sa jedná o nepriamy prístup k spoločensko-politickej zmene s cieľom transformácie spoločnosti po vzore štátov Európskej únie alebo jej samotnej, na základe atraktivity hodnôt, ideálov, politických prístupov a noriem tak, ako to vyjadruje koncepcia mäkkej moci. Ide o dobrovoľné zvnútorňovanie atraktívnych cieľov a zámerov u objektu moci, v tomto prípade potenciálnych členských štátov, prostredníctvom nenásilnej formy presvedčania, kompromisov, dialógu a príťažlivosti, namiesto vnucovania alebo prinútenia. Mäkká moc je v tomto prípade výrazom schopnosti modifikovať vnútorné a vonkajšie správanie sa objektu moci v kontexte integračného procesu.

V odvodenom význame je dokonca možné charakterizovať európsky integračný proces abstraktne ako modernú formu civilizačnej misie⁷ Európskej únie. Existuje akýsi zmysel pre poslanie demokratizácie a vôľa slúžiť ako politicko-spoločenský vzor pre ostatné štáty Európy a zvyšok sveta, ktorý je však striktno oddelený od použitia hrubej sily. Táto koncepcia sa preto neprieči poňatiu mäkkej moci vyjadrenej európskym integračným procesom. Rozširovanie je založené na sile atraktivity európskej integrácie a viac na presvedčaní ako vnucovaní, prameniacej z presvedčenia o vlastnej superiorite spoločensko-politického usporiadania, ktoré však štáty dobrovoľne nasledujú.

3 Limity mäkkej moci v podmienkach prístupového procesu

Vzhľadom na politiku rozširovania Európskej únie však v súvislosti s mäkkou mocou možno pozorovať aj niektoré problematické momenty. V prvom rade ide o argument voľby. Ak má byť integračný proces výrazom mäkkej moci v jej autenticknej podobe a štáty sa pre integráciu do Európskej únie rozhodujú na dobrovoľnej báze, musí existovať alternatíva k takémuto postupu. Hlavná argumentačná línia sa opiera o postavenie postsocialistických štátov po rozpade socialistického bloku a otázku alternatívy k (ne)zjednoteniu Európy. Na tomto základe bývalé socialistické štáty nemali reálnu alternatívu k zapojeniu sa do integračných štruktúr Európskej únie vzhľadom na východiskové podmienky. Argumentácia v neprospech mäkkej moci je však v zmysle obmedzenej škály možností z celostného pohľadu relatívne kontroverzná, napríklad v kontraste Slovenska k Nórsku, ktoré dvakrát prostredníctvom referenda účasť v tomto zoskupení odmietlo. Samozrejme však uznávame rozdielnú sociálno-politickú situáciu oboch porovnávaných štátov a ich nerovnaké východiskové postavenie.

V druhom rade sa jedná o podmienenosť integračného procesu a prístupové kritériá. Pristupujúce štáty musia splniť súbor politických, ekonomických a administratívnych podmienok pre členstvo v Európskej únii, ako aj akceptovať *acquis communautaire* Európskej únie. Európska únia tak vyvíja reálny tlak na vnútorný reformný proces a uplatňuje svoj vplyv vo vnútroštátnych záležitostiach potenciálnych členských štátov. Využíva k tomu metódu pozitívnej a negatívnej podmienenosti.⁸ Pozitívna podmienenosť je založená na ponúkaní odmien a benefitov, ak budú splnené stanovené podmienky. Negatívna podmienenosť je založená na pozastavení, obmedzení alebo odobrátí odmien a benefitov, ak podmienky dodržané neboli. Európska únia síce využíva takmer výhradne pozitívnu podmienenosť, prostredníctvom predvstupovej pomoci a napokon samotného členstva, avšak koncept mäkkej

⁷ Pojem civilizačná misia (fran. mission civilisatrice) má svoj pôvod v koloniálnej politike Francúzska na prelome 19. a 20. storočia. Opieral sa o snahu francúzskej koloniálnej správy priniesť resp. vnútiť západnú kultúru, ako aj ideový, náboženský a hodnotový rámec „zaostalým“ spoločnostiam koloniálnych území.

⁸ SMITH, K., E.: *The use of political conditionality in the EU's relations with third countries : How effective?* [online]. Str. 5. Dostupné na internete na <http://aei.pitt.edu/2729/01/002732_1.PDF>

moci výslovne odmieta takúto metódu „cukru a biča“⁹. Nevýhody z eventuálneho odmietnutia členstva pre pristupujúce štáty by boli samozrejme oveľa väčšou stratou a tak dobrovoľne prijímajú stanovené podmienky a ciele z vlastnej iniciatívy (pozri tabuľku 1).¹⁰ Teoretický konštrukt mäkkej moci sa však skôr opiera o implicitné presvedčenie a atraktivitu daných cieľov pre samotný objekt moci, ako napĺňanie určitých kritérií. Najvýraznejšie bol výraz mäkkej moci spochybnený v prípade Slovenska napríklad v odmietavom postoji voči vtedajšej vládnej garnitúre v čase prístupových rokovaní, alebo podmienkach odstavenia bloku jadrovej elektrárne v Jaslovských Bohuniciach. Táto podmienenosť a vnucovanie je nezlučiteľné s teoretickým konceptom mäkkej moci.

Tabuľka 1 **Podmienky pre pristúpenie k Európskej únii**

Kodanské kritériá prijaté Európskou radou v roku 1993 v Kodani	Politické kritérium: stabilita inštitúcií zaručujúcich demokraciu, právny štát, ľudské práva, ako aj rešpektovania a ochrana menšín
	Ekonomické kritérium: existencia fungujúcej trhovej ekonomiky, spolu so schopnosťou vyrovnávať sa s konkurenčným tlakom a trhovými silami v rámci EÚ.
	Schopnosť prevziať záväzky: schopnosť prevziať záväzky členstva, vrátane dodržiavania cieľov politickej, ekonomickej a monetárnej únie. Táto podmienka sa často chápe tiež ako schopnosť prevziať jestvujúce <i>acquis communautaire</i> .
Iné kritériá	Štát musí splniť osobitné podmienky, ktoré sú naň zo strany EÚ kladené (napr. spolupráca s ICTY v prípade Srbska, uznanie Cypru v prípade Turecka, prekonanie korupcie a pod.)
	Prijatie štátu za člena EÚ nesmie presiahnuť možnosti ekonomickej, kultúrnej a politickej absorpčnej schopnosti EÚ, pretože inak by došlo k narušeniu rovnováhy v rámci Únie.
	Geografické hľadisko: musí ísť o európsky štát

Prameň: FODOROVÁ, V.: Politika rozširovania EU. In: LIPKOVÁ, E. a kol.: *Európska únia*. 2011. s. 387.

Z globálneho pohľadu však môžeme tvrdiť, že integračný proces Európskej únie je z teoretického hľadiska skutočne výrazom mäkkej moci, avšak nie v jej čistej podobe ale s prvkami tvrdej moci, i keď nie úplne v zmysle akom ju definuje autor tohto pojmu. V prípade tak komplexnej a celostnej problematiky, akou je rozširovanie Európskej únie, je však namieste otázka, či by bolo reálne ponechať túto stránku integračného procesu výlučne na realizáciu mäkkej moci ako takej. Uplatňovanie mäkkej moci v praxi je totiž ojedinele obmedzené na jej čistú podobu a reálne medzinárodno-politické podmienky sú vždy determinované prostredníctvom súboru vzájomne sa dopĺňajúcich a prelínajúcich aspektov prístupu k medzinárodnej politike.

4 **Múdra moc ako kombinácia mäkkej a tvrdej moci**

Ak za tvrdú moc považujeme priame použitie sankcií alebo násilia, či už vojenského alebo ekonomického, potom môžeme konštatovať, že Európska únia vo svojej rozširovacej politike takúto formu moci nepoužíva. Na druhej strane ak pod mäkkou mocou rozumieme presvedčanie a prítlačivosť vlastných postojov a hodnotového rámca, potom sa Európska

⁹ Angl. orig.: „sticks and carrots method“ In: NYE, J., S.: *Soft Power : The means to success in world politics* [online]. PublicAffairs: New York, 2004. Str. 5. ISBN 1-58648-225-4. Dostupné na internete na <http://www.amazon.com/reader/1586483064?_encoding=UTF8&ref_=sib_dp_pt#reader-link>

¹⁰ Treba zdôrazniť, že našim cieľom nie je hodnotiť integračný proces alebo prístupové podmienky, ale výhradne snaha o identifikáciu faktorov uspokojivo charakterizujúcich integračný proces ako mäkkú moc EÚ.

únia neobmedzuje na jej uplatnenie výhradne v spomenutej podobe. Samotný autor tohto pojmu si však uvedomoval zložitost' uplatnenia takejto koncepcie moci v reálnej politike a medzinárodných vzťahoch, nakoľko sa prakticky nevyskytuje v jej čistej a vyhranenej podobe. Preto odhliadnuc od takéhoto teoretického rámca sám navrhol používať nový pojem vo vzťahu zahraničnej politiky k realizácii moci. Termín „múdra moc“ (angl. smart power) je podľa neho východiskom z teoretickej núdze čo najvýstižnejšie opísať reálnu situáciu v uplatňovaní moci. Múdra moc je podľa neho „schopnosť kombinovať mäkkú moc a tvrdú moc do spoločnej úspešnej stratégie.“¹¹ Tento termín preto najvýstižnejšie charakterizuje integračný proces Európskej únie, ktorý nie je vyjadrením tvrdej moci ale ani výlučne mäkkej moci. Moc Európskej únie vyjadrená integračným procesom je založená na vyjednávaní a kombinácií ekonomických a politických výhod, v kontraste k spoločenským nákladom, prameniach z odmietnutia. Ako vzor spoločensko-politických hodnôt (a ekonomických výhod) však Európska únia predstavuje významný motív pre jej potenciálnych členov a v takomto prípade (abstrahujúc od podmienok prijatia resp. nárokov na členské štáty v zmysle prístupových kapitol) je atraktivita tohto celku legitímnym faktorom mäkkej moci.

Zoznam použitej literatúry

- [1] HAINE, J. - I.: *The EU's soft power : Not hard enough?* [online]. Georgetown Journal Of International Affairs, zima/jeseň 2004. Dostupné na internete na <<http://journal.georgetown.edu/issues/ws04/hainelocked.pdf>>
- [2] KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2001. Str. 183-184. ISBN 80-86119-45-9
- [3] Lipková, E. a kol.: *Európska únia*. Bratislava: Sprint dva, 2011. ISBN 978-80-89393-33-6
- [4] NYE, J., S.: Smart Power [online]. In: *The Huffington Post*, 29.11.2007 Dostupné na internete na <http://www.huffingtonpost.com/joseph-nye/smart-power_b_74725.html>
- [5] NYE, J., S.: *Soft Power : The means to success in world politics* [online]. PublicAffairs: New York, 2004. Str. 5-6. ISBN 1-58648-225-4. Dostupné na internete na <http://www.amazon.com/reader/1586483064?_encoding=UTF8&ref_=sib_dp_pt#reader-link>
- [6] REHN, O.: *Enlargement as an instrument of the EU's soft power* [online]. 19.10.2007. Dostupné na internete na <http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_7417_en.htm>
- [7] RICHARDSON, H.: *Smartening the EU's soft power* [online]. 16.05.2008. Dostupné na internete na <http://www.deljpn.ec.europa.eu/home/speech_en_Speech%2005/2008.php>
- [8] SMITH, K., E.: *The use of political conditionality in the EU's relations with third countries: How effective?* [online]. Dostupné na internete na <http://aei.pitt.edu/2729/01/002732_1.PDF>
- [9] ŠKVRNDA, F.: Mäkká moc malých štátov a ich pôsobenie v súčasných medzinárodných vzťahoch. In: *Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2007* [cd-rom]. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2437-7

Kontakt:

Ing. Michal Ščepán, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1, 85235 Bratislava
michal.scepan@euba.sk

¹¹ NYE, J., S.: *Smart Power* [online]. In: *The Huffington Post*, 29.11.2007 Dostupné na internete na <http://www.huffingtonpost.com/joseph-nye/smart-power_b_74725.html>

Tom SCHARSCHUH

EKONOMICKÁ FAKULTA
VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ, TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA

THE RESULTS OF 2010th MARKET SURVEY FOR INTERNATIONAL FLEET CUSTOMER BUSINESS FOR PREMIUM PASSENGER CARS

Abstract

The results of 2010th Market Survey for international fleet customer business for premium passenger cars.

The premium segment is defined by the brands BMW, Audi and Mercedes-Benz. The main criteria for commercial's purchase decision have been evaluated in terms of importance and satisfaction. What are the topics within the purchase negotiation phase? How is their prioritisation? Are customer's satisfied with the actual situation and contract items?

To answer those questions, an online survey took place in 2008, 2009 and at the latest in 2010, where nearly 300 fleet related patricians of international big premium business where ask for their common sense.

The results of 2010th survey will be published within this paper.

An evaluation within the following years will taken place to show the long term development and change in connected customer satisfaction.

Key words: Premium- passenger cars, purchase decision, key factors, fleet business

Introduction

The premium segment is defined by the brands BMW, Audi and Mercedes-Benz.¹ The main criteria for commercial's purchase decision have been evaluated in terms of importance and satisfaction. What are the topics within the purchase negotiation phase? How is their prioritisation? Are customer's satisfied with the actual situation and contract items? To answer those questions, an online survey took place in 2008, 2009 and at the latest in 2010, where nearly 300 fleet related patricians of international big premium business where ask for their common sense. The results of 2010th survey will be published within this paper. An evaluation within the following years will take place to show the long-term development and change in connected customer satisfaction.

Objective in overview:

- Inquiry of international fleet premium¹ car customers
- Analysis of demands in detail
- Comparison of the tree competitors

Basis conditions in overview:

- The survey occurred with 273 fleet management responsible person of international companies.
- With a return rate of 24,5%, (66 returns), the criterion validity of at least 16 returns was excelled. Therefore the survey is seen as representative.

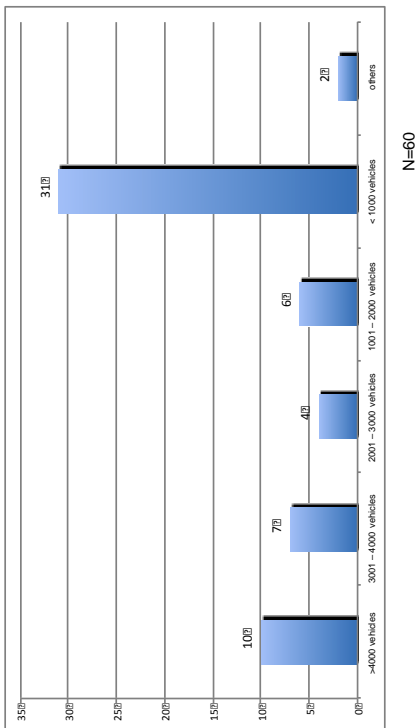
¹ At all Rosengarten, Philipp G.; Stürmer, Christoph B. (2005): Premium Power. Das Geheimnis des Erfolgs von Mercedes-Benz, BMW, Porsche und Audi. 2., erw. und aktualisierte Aufl. Weinheim: Wiley-VCH., 2005.

- The survey was carried out exclusively online.
- The survey was carried out in German, English, Spanish and French language.
- The survey was carried out in the period of July 16th – November 7th, 2010.

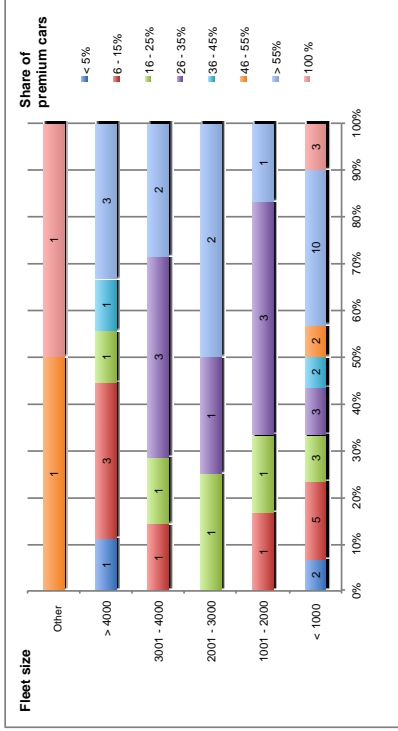
The Scale in overview:

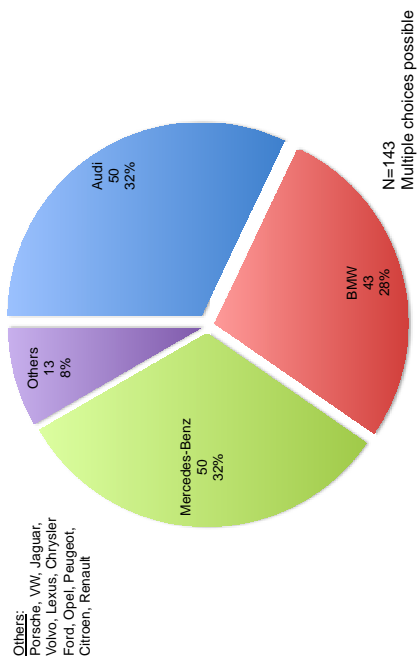
What is the current size of your total fleet for passenger cars?

What is the share of premium cars in your fleet?

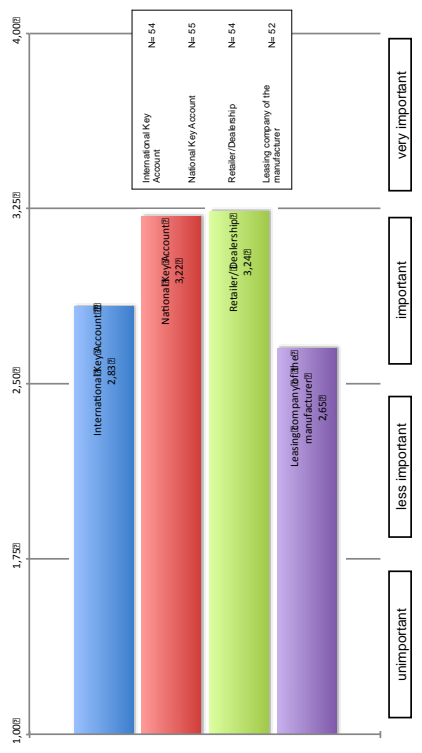
Which premium brands are represented in your premium fleet? (Part 1)

Which of the following vehicle brands are represented in your premium fleet and what is the share of it? (Part 2)

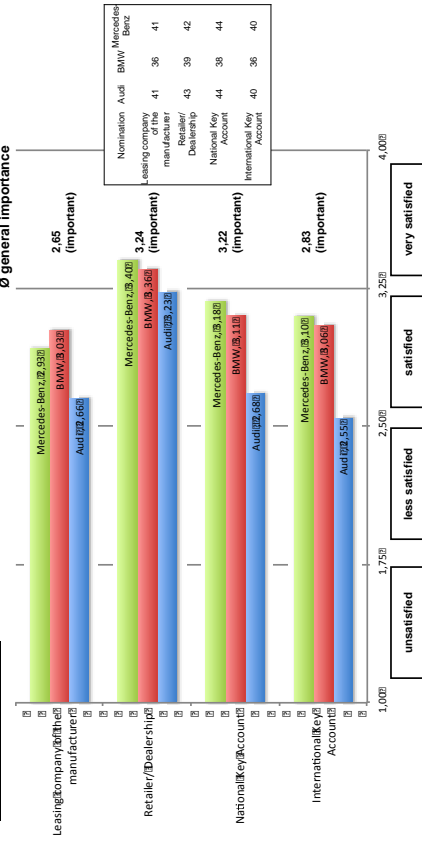
Combination of vehicle brands	N	Share
Audi / BMW / MB	37	61,7%
Audi / BMW	3	5,0%
Audi / MB	5	8,3%
BMW / MB	2	3,3%
Audi	5	8,3%
BMW	1	1,7%
MB	6	10,0%
None of these brands	1	1,7%
Total	60	100,0%

How important are the following contacts?

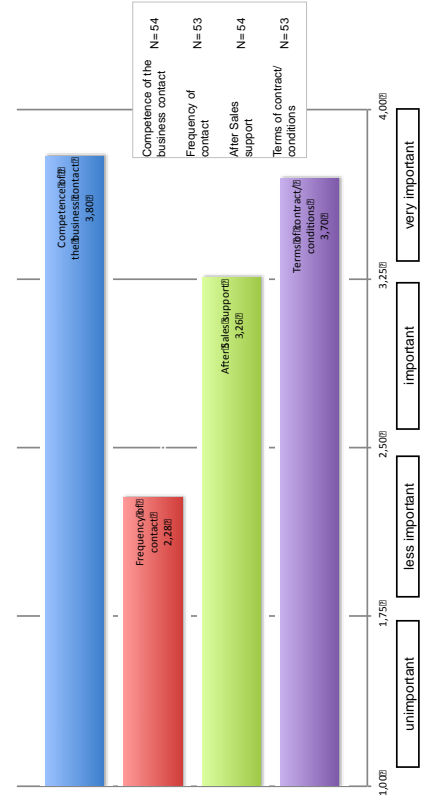

How satisfied are you with following contacts?

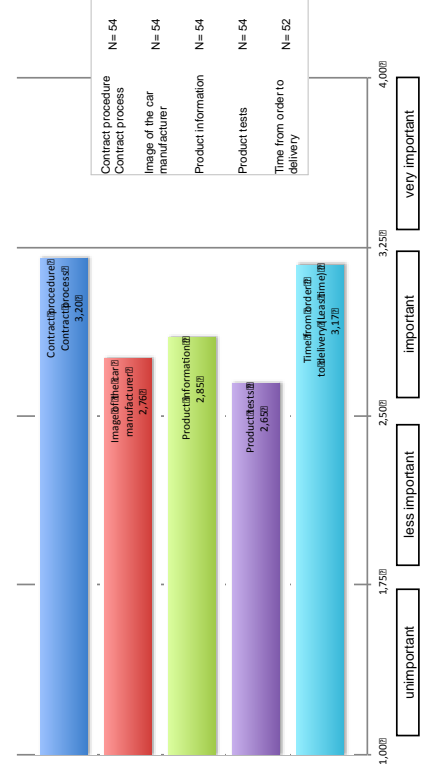
Valued satisfaction:

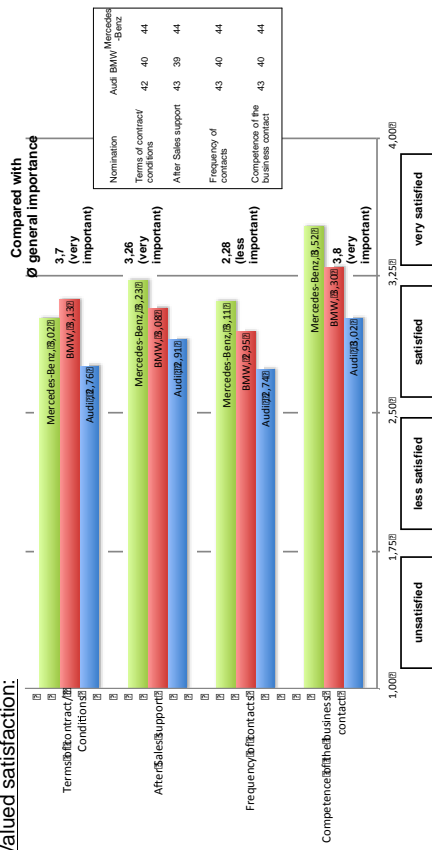
How important are the following aspects for you? (Part 1)

How important are following aspects for you? (Part 2)

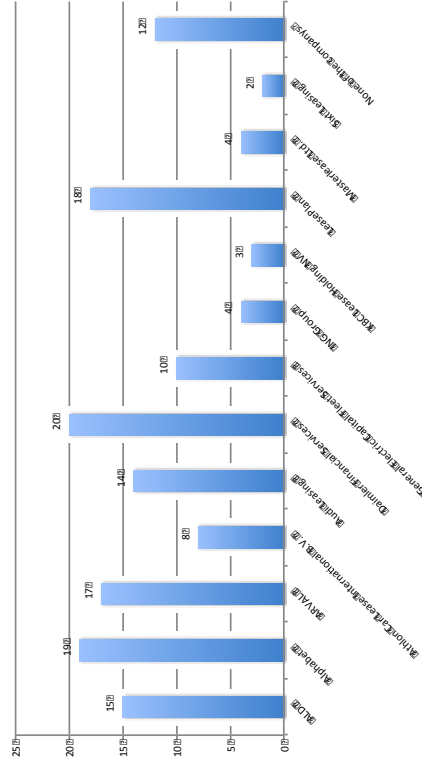

How satisfied are you with following aspects? (Part 1)
Valued satisfaction:

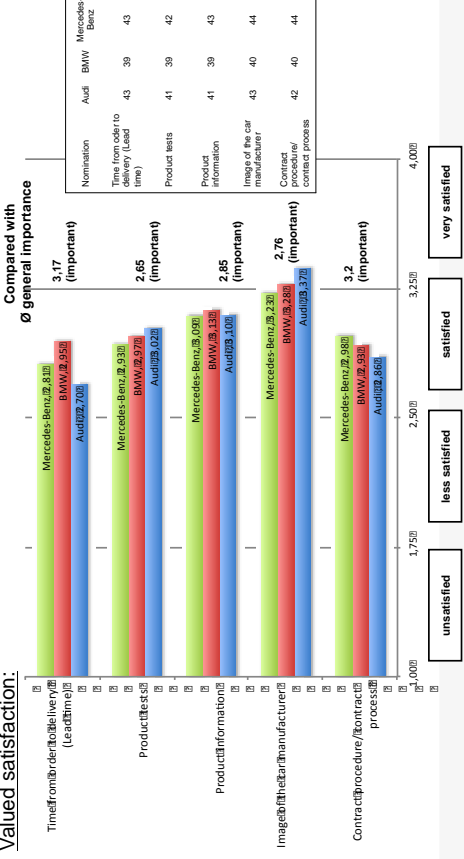
Tom Schauschak, MBA | Tom Schauschak, MBA | Copyright © Tom Schauschak, 2010 | 14

With which leasing company do have contracts for purchasing passenger cars?

Tom Schauschak, MBA | Tom Schauschak, MBA | Copyright © Tom Schauschak, 2010 | 15

How satisfied are you with following aspects? (Part 2)
Valued satisfaction:

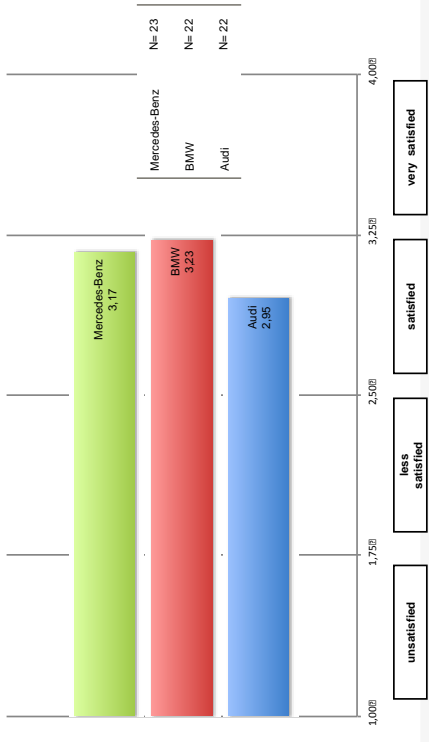
Tom Schauschak, MBA | Tom Schauschak, MBA | Copyright © Tom Schauschak, 2010 | 15

Have you or do you plan a contract with the following manufacturers for the international procurement of passenger cars for your fleet within the next year?

	Audi		BMW		Mercedes-Benz	
	n	%	n	%	n	%
Already in place	20	39,2%	22	41,5%	21	41,2%
Yes, planned	27	52,9%	20	37,7%	27	52,9%
No, not planned	3	5,9%	8	15,1%	3	5,9%
No information	1	2,0%	3	5,7%	0	0,0%
Total	51	100,0%	53	100,0%	51	100,0%

Tom Schauschak, MBA | Tom Schauschak, MBA | Copyright © Tom Schauschak, 2010 | 17

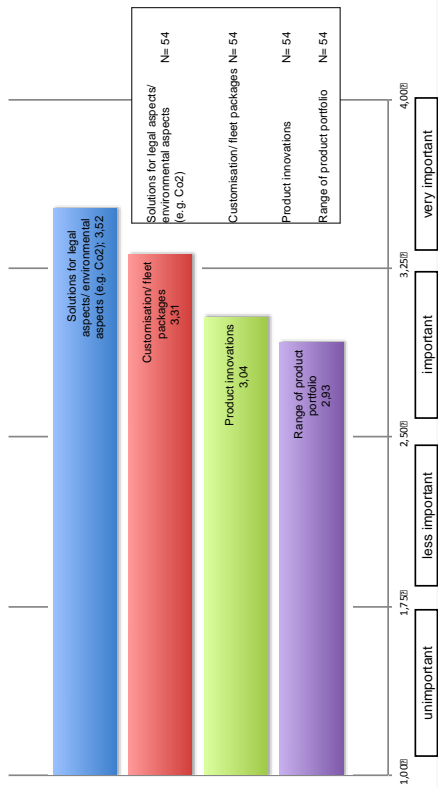
How satisfied are you with the contract of the manufacturer?

What make/ made you unsatisfied ?

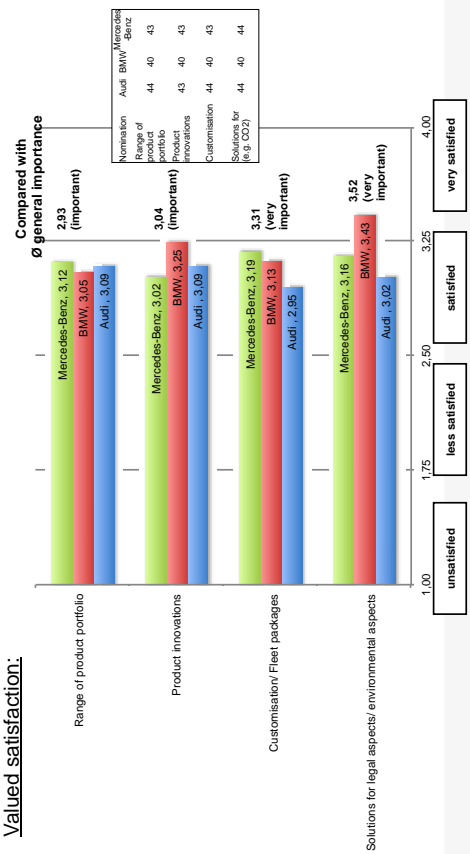
- It is not to be agreed with it done a discount for the different countries. I would like to have a comprehensive foreign strategy. For me this is a system with begins with the order process. Only so volume grouping is sensibly possible. However, no manufacturer offers this. An exception is VW. With VW we maintain a canal Ordering tool about all manufacturers in 5 countries.
- An international contract may not only be an indication of discounts, but must be a binding document what is not the case at all parties.

How important are the following aspects for you? (Part 1)

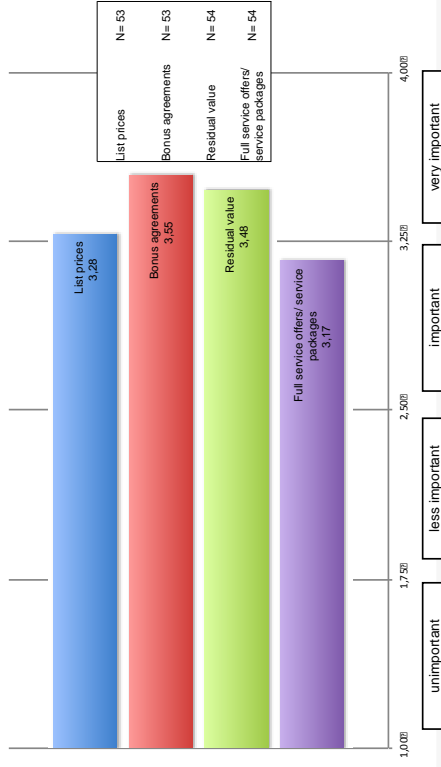

How satisfied are you with following aspects? (Part 1)

Valued satisfaction:

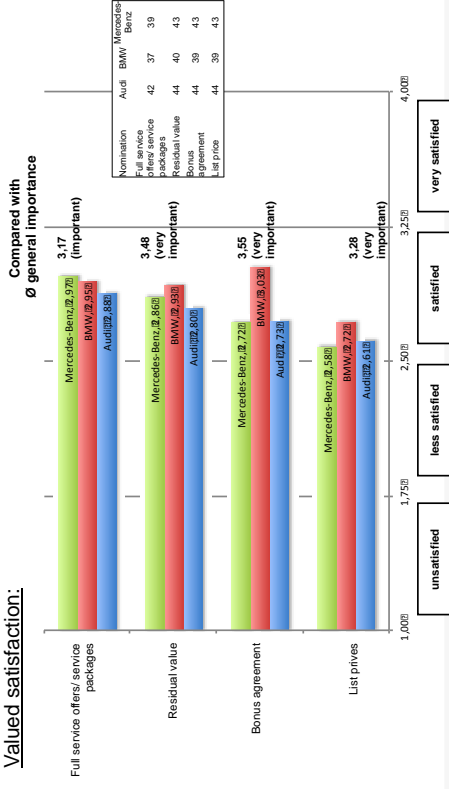

How important are the following aspects for you? (Part 2)

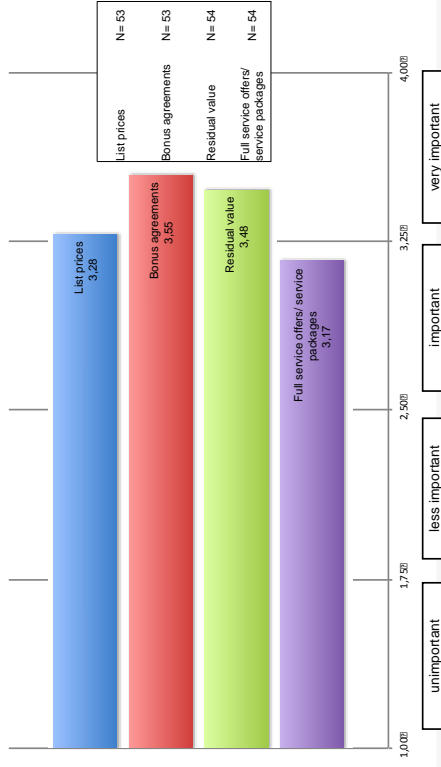

How satisfied are you with following aspects? (Part 2)

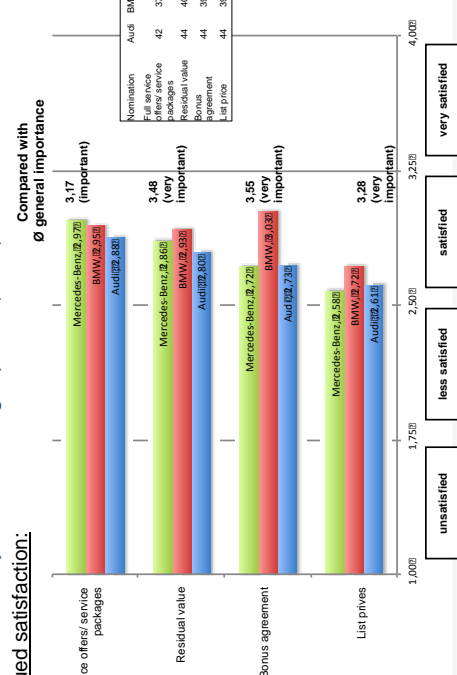
Valued satisfaction:

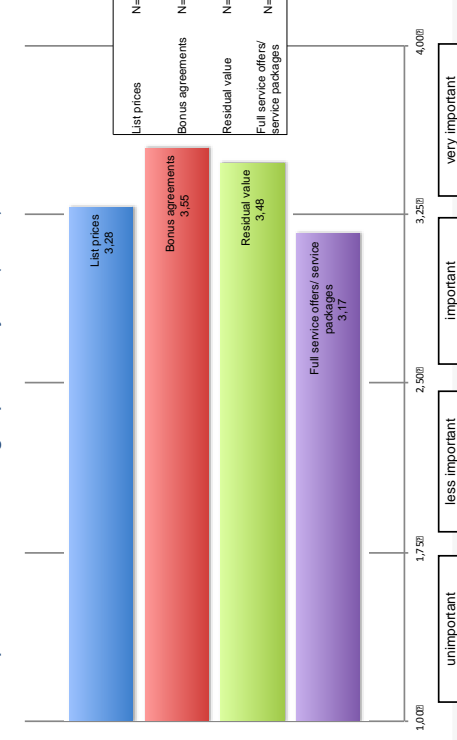
How important are the following aspects for you? (Part 1)

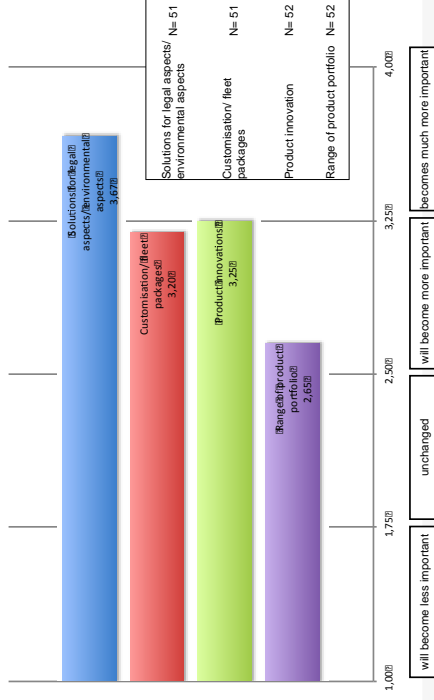
Please evaluate the following performance criteria (A) regarding their importance in the next 5-10 years (Part 2)

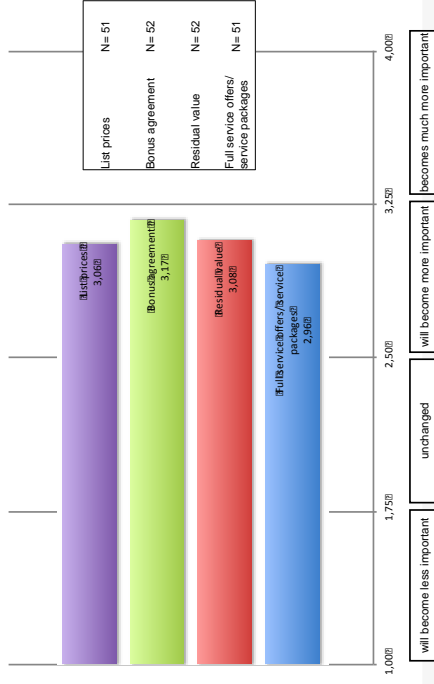
Please evaluate the following performance criteria (A) regarding their importance in the next 5-10 years (Part 1)

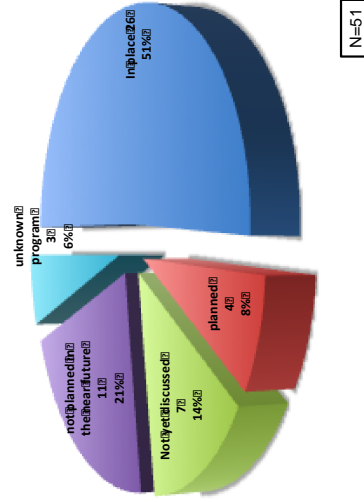
Please evaluate the following performance criteria (B) regarding their importance in the next 5-10 years (Part 1)

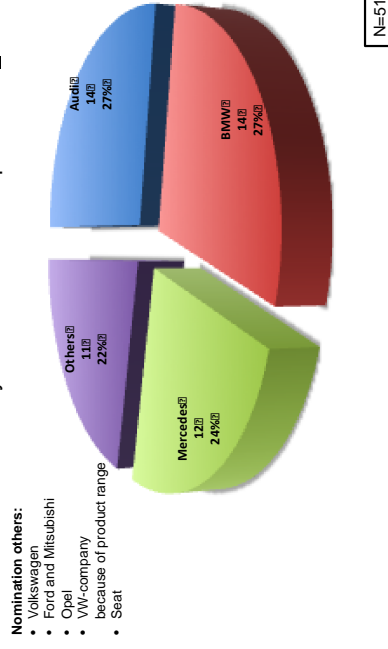
Please evaluate the following performance criteria (B) regarding their importance in the next 5-10 years (Part 2)

Are you planning to provide purchased cars or leasing cars to your employees as part of their compensation/ salary?

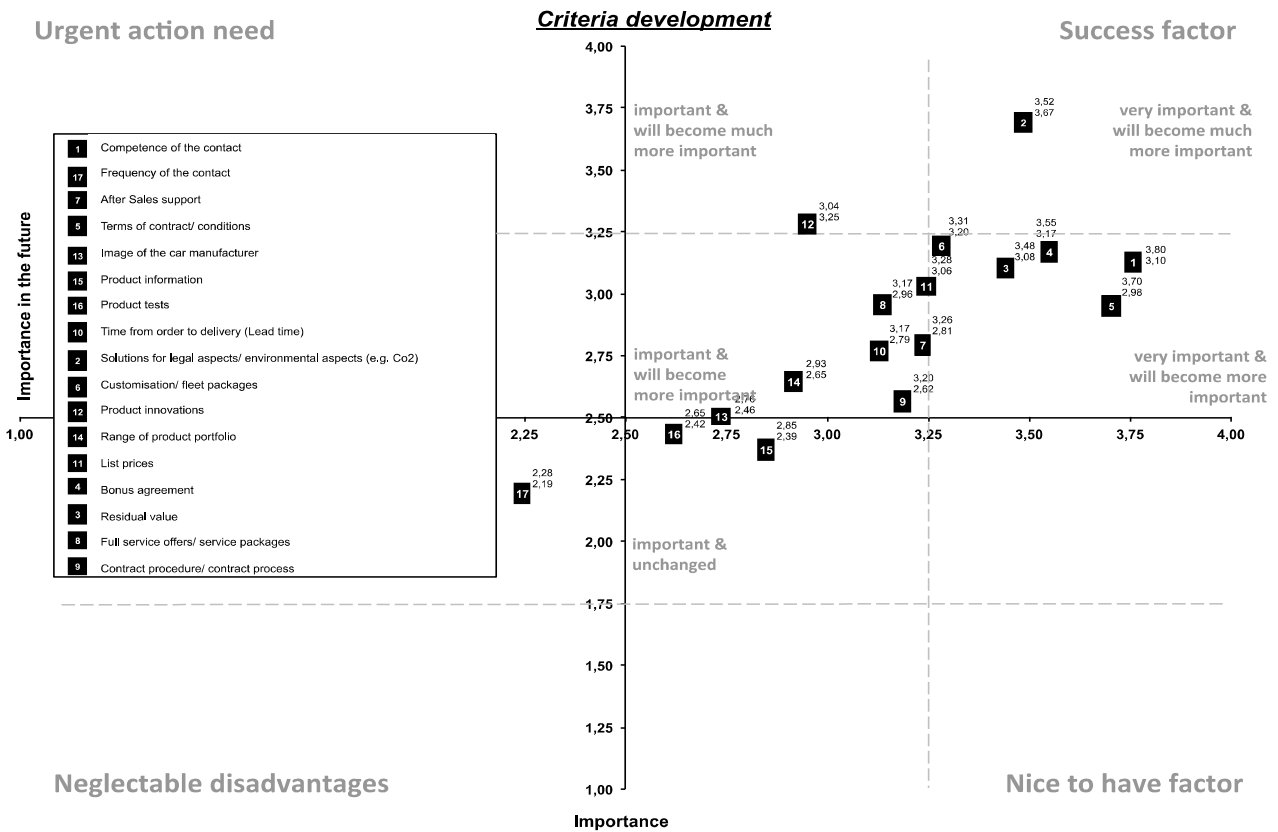
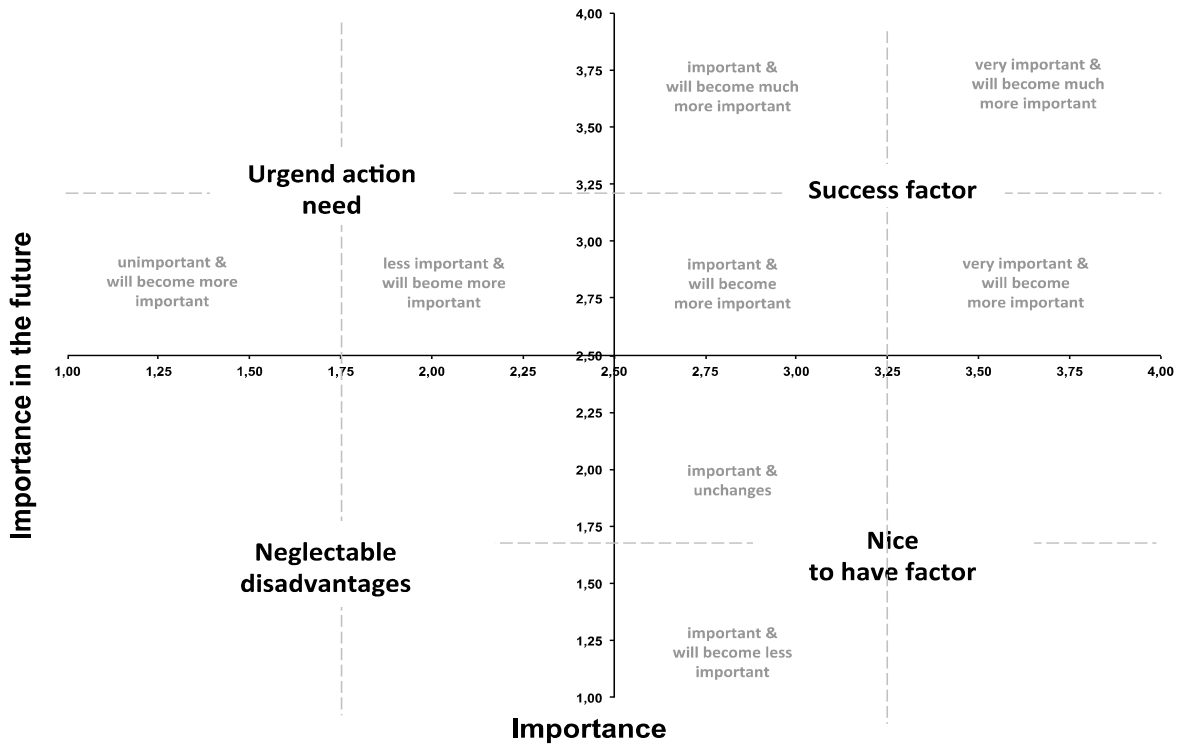

In your opinion, which of the following car manufacturers is the best overall supplier for your business car requirements?

Summary

All criteria, according to their today's importance and their potential were arranged in this portfolio representation. The portfolio shown below explains the portfolio logic.

Kontakt:

Tom Scharschuh
Thomashardter Weg 2
73666 Baltmannsweiler
Germany

Ing. Iris ŠIMÍKOVÁ

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINĚ

KOMPONENTNÍ ODPISOVÁNÍ V ÚČETNICTVÍ

simikova@opf.slu.cz

Abstrakt

Účetní jednotky odpisují dlouhodobý majetek v souladu s účetními metodami. Věrné a poctivé zobrazení stavu majetku musí být upraveno v odpisovém plánu. Metoda komponentního odpisování umožňuje rozdělit jeden hmotný majetek na více částí – komponent. Komponentou může být taková část hmotného majetku, jejíž doba životnosti se významně liší od životnosti základního celku. Výměna komponenty znamená úpravu ocenění celku. Účetní jednotky mohou od roku 2010 použít metodu komponentního odpisování. Komponentní odpisování umožňuje účetní legislativa. Zákon o daních z příjmů tuto novelu zatím neakceptoval.

Klíčová slova: účetní jednotka, účetní odpisy, odpisový plán, dlouhodobý majetek, hmotný majetek, komponenta, interní předpis, daňové odpisy, oprava

Abstract

Accounting entities depreciate fixed assets in accordance with accounting methods. True and fair view of assets condition must be adjusted in depreciation schedule. Component depreciation method allows you to split a fixed asset into several parts - components. A component may be that part of tangible assets which useful economic life is significantly different from the basic complex economic life. Component exchange represents an adjustment to the valuation of complex. Accounting entities may use the method of component depreciation from 2010. Component depreciation is allowed by accounting legislation. Income Tax Law has not accepted that amendment yet.

Key words: accounting entity, accounting depreciation, depreciation schedule, fixed assets, tangible assets, component, internal regulation, tax depreciation, repair

1 Úvod

Účetnictví podnikatelských subjektů je upraveno soustavou legislativních předpisů zákon-vyhláška-standardy. V kontextu harmonizačního procesu účetnictví dochází k novelizacím, jednou z nich byla úprava v oblasti účetních odpisů. Účetnictví se vede za periodicky se opakující období, kterým je nejčastěji kalendářní rok. Vyhláška č. 469/2008 Sb., vstoupila sice v platnost 1. ledna 2009, ale jí upravená předmětná oblast komponentního odpisování má stanovenou dobu použití nejdříve od 1. ledna 2010 [4]. Předpoklad při vzniku novely byl, že současně bude provedena novela v zákonu o daních z příjmů týkající se odpisování hmotného majetku.

Základním principem účetnictví je dosažení věrného a poctivého zobrazení předmětu účetnictví a finanční situace účetní jednotky. Pro uskutečnění jsou používány účetní metody, pomocí kterých účetní jednotka naplňuje stanovené cíle. Aplikací metody komponentního odpisování u dlouhodobého majetku lze odvodit snahu dosažení věrnějšího zobrazení hodnoty majetku a přiřazení adekvátní výše nákladů danému účetnímu období. Cílem příspěvku je zjistit důvody volby komponentního odpisování účetní jednotkou.

2 Dlouhodobý majetek

Struktura majetku odpovídá zaměření činnosti podniku. Výrobní podniky zpravidla disponují větším množstvím techniky, kterou pravidelně obměňují, dopravními prostředky a dalšími složkami. Nejsou ale výjimkou podniky, které nevlastní dlouhodobý majetek a pokud jej potřebují, potom si jej mohou pronajmout formou leasingu.

V zásadě se aktiva člení na majetek dlouhodobý a oběžný. Limitní cenová hranice není účetními předpisy pro podnikatele určena tak, jak je tomu v zákonu o daních z příjmů pro hmotný a nehmotný majetek. Zákon o daních z příjmů se vztahuje na všechny daňové subjekty. V účetnictví je základním kritériem pro členění aktiv doba použití do jednoho roku a nad jeden rok, tedy rozlišení majetku na krátkodobý (oběžný) a dlouhodobý. Za oběžný majetek může být považováno aktivum, jehož ocenění vysoce přesahuje hranice dané pro daňové odpisování hmotného majetku a současně doba použití přitom přesahuje jeden rok, ale samotná podstata předmětného majetku neodpovídá charakteristice majetku dlouhodobého. Jedná se např. o náhradní díly, které budou dále v článku zmiňovány.

Dlouhodobý majetek se v souladu s účetními předpisy člení na:

- dlouhodobý nehmotný majetek,
- dlouhodobý hmotný majetek,
- dlouhodobý finanční majetek.

Dlouhodobý nehmotný majetek obsahuje zejména zřizovací výdaje, nehmotné výsledky výzkumu a vývoje, software, ocenitelná práva, goodwill, povolenky na emise a preferenční limity[5].

Dlouhodobý hmotný majetek obsahuje zejména pozemky, stavby, samostatné movité věci a soubory movitých věcí, pěstitelské celky trvalých porostů, dospělá zvířata a jejich skupiny[5].

Dlouhodobý finanční majetek obsahuje zejména dlouhodobé cenné papíry a podíly, poskytnuté půjčky a úvěry[5].

Dlouhodobý majetek se zařazuje do užívání v celkovém ocenění (brutto), zpravidla se používá pořizovací cena, která vyjadřuje cenu, za kterou byl majetek pořízen a náklady s jeho pořízením související, tak jak je uvádí vyhláška v § 47[5]. Tamtéž je dána pravomoc vlastního rozhodnutí, které další náklady vzniklé v souvislosti s pořízením majetku mohou být součástí ocenění majetku a které mohou být případně považovány za náklad např. úroky z úvěru.

Dlouhodobý majetek je uveden do užívání a stává se majetkem účetní jednotky po splnění všech funkcí a povinností stanovených právními předpisy pro jeho užívání. Po dobu používání se cena majetku postupně snižuje vlivem morálního zastarávání např. u výpočetní techniky, technického zastarávání u strojové techniky např. vlivem směnných provozů. Vymezené skupiny dlouhodobého majetku svoji hodnotu vlivem času nesnižují, naopak může dojít k jejich zhodnocení např. u majetků, které jsou považovány za umělecká díla.

Pokud účetní jednotka vlastní majetek, o kterém rozhodne, že bude považován na dlouhodobý a současně dle platné legislativy je považován za odpisovaný majetek, je její povinností uplatňovat účetní odpisy[2].

3 Oprava, údržba

Frekventovanými náklady v souvislosti s vlastnictvím dlouhodobého majetku jsou nejčastěji pravidelné údržby a jednorázové opravy. Údržba je soustavná činnost, jejíž četnost vychází z obecně známých zkušeností, nebo přímo z doporučení výrobce. Jejím uskutečňováním se předchází nahodilým poruchám, jejichž důsledkem jsou opravy. Provedením opravy se majetek uvádí do provozuschopného stavu s tím, že náklady na opravu mohou být vysoké. V rámci provádění opravy se mimo jiné vyměňují vadné, poškozené, zničené části a nahrazují novými, funkčními. Uvedením do provozuschopného stavu nesmí dojít k technickému zhodnocení[5].

Náklady na opravy jsou jednorázovým nákladem ovlivňujícím výsledek hospodaření roku, ve kterém byla oprava provedena. Důsledkem opravy je nezměněná výše ocenění dlouhodobého majetku a vynaložený náklad na opravu.

4 Metodika účetních odpisů

Významné postavení odpisů vyplývá již z jejich celkové koncepce, kdy jsou popsány v § 28 zákona o účetnictví [2], podrobně rozvedeny v § 56 a § 56a prováděcí vyhlášky k zákonu o účetnictví [5] a doplněny v Českém účetním standardu č. 013 [6].

Odpis zobrazuje trvalé znehodnocení majetku za vymezené období v peněžitém vyjádření. Účetní odpisy se zpravidla počítají a účtují v měsíčních intervalech, protože mohou být významnou položkou ovlivňující průběžný výsledek hospodaření. Jsou nákladem a současně nepřímou sníží ocenění majetku formou oprávek. Oprávky jsou položkou korekce (korekce) v rozvaze a v úhrnu vyjadřují celkové opotřebení majetku za celou dobu používání. Zůstatková cena (netto) je dána rozdílem mezi původním oceněním majetku a celkovým opotřebením, je tedy vyjádřením účetního ocenění majetku v daném sledovaném okamžiku, např. ke dni sestavení rozvahy.

Odpisový plán je interní záležitostí a vychází z požadavku věrného zobrazení hodnoty majetku. Je nezbytné v průběhu používání majetku aktualizovat plán odpisů jednotlivých položek majetku tak, aby zohledňoval změny, které mají za následek úpravu hodnoty majetku. Stanovení výše odpisů může vycházet ze závislosti na době používání, nebo mohou být použity jiné postupy, např. v závislosti na počtu odpracovaných hodin, na počtu ujetých kilometrů, na směnnosti apod. Metodika výpočtů odpisů musí být uvedena v příloze k účetní závěrce jako významná informace sloužící k posouzení majetkové situace v podniku[2].

Podstata účetních odpisů tedy spočívá v přesném rozložení výdajů spojených s pořízením dlouhodobého majetku do nákladů více účetních období a jednorázovému neovlivnění výsledku hospodaření. Účetní odpisy nelze přerušit, neboť z aspektu vyjádření hodnoty majetku, i při jeho nepoužívání dochází ke snižování hodnoty.

5 Komponentní odpisování

Účetní odpisy musí účetní jednotka povinně uplatňovat a průběh jejich používání vyjádřený formou odpisů je plně v kompetenci účetní jednotky. Odpisován je celek, který je zařazen do majetku v ocenění dle způsobu nabytí, nejčastěji pořizovací cenou. Možnost, nikoliv povinnost, uplatnit komponentní odpisování, mají účetní jednotky od 1. ledna 2010, týká se nově pořizovaného majetku i majetku již zařazeného a odpisovaného. Obecně význam slova komponenta znamená součást, díl nějakého celku.

Dle vyhlášky[5] se komponentou rozumí účetní jednotkou určená část majetku nebo souboru majetku, nebo určená kontrola výskytu závad, jejíž výše ocenění je významná k výši ocenění celku, nebo doba použitelnosti se významně liší od celku. „*Informace je považována*

za významnou (závažnou), jestliže by její neuvedení nebo chybné uvedení mohlo ovlivnit úsudek nebo rozhodování osoby, která tuto informaci používá“[2]. Metoda komponentního odpisování se netýká všech účetně odpisovaných majetků. Za komponentu se tedy považuje významná část vymezeného dlouhodobého hmotného majetku, jejíž pořizovací náklady jsou významné vzhledem k pořizovacím nákladům celku.

Otázka vymezení obsahu pojmu komponenta není legislativně pro oporu definována. Pokud bude rozhodnutí na účetní jednotce, lze odvodit nezbytnost spolupráce technicky zaměřených pracovníků, majících zkušenosti s vybraným okruhem majetků. V současnosti záruka výrobce na majetek je dána lhůtou dva roky, i když někteří výrobci garantují bezporuchový provoz v delším časovém úseku. Toto bývá zpravidla podmíněné pravidelnou údržbou např. u nových dopravních prostředků.

5.1 Volba účetní jednotky

Po porovnání možností, které má účetní jednotka v oblasti legislativních předpisů a zvážení všech dopadů, je na jejím rozhodnutí, jak bude postupovat. Komponentní odpisy nejsou povinné. Zde je možno akceptovat i dopad harmonizačních kroků, kdy Mezinárodní standardy účetního výkaznictví ve standardu IAS 16, tuto metodu používají[1]. Pro malé a střední podniky se metoda nemusí jevit významná, u velkých podniků může být závažnou informací.

5.2 Majetek komponentně odpisovaný

Majetek, který lze dle vyhlášky komponentně odpisovat:

- stavby,
- byty a nebytové prostory,
- samostatné movité věci,
- soubory movitých věcí.

Komponentně lze odpisovat majetek nově zařazený, rovněž tak již odpisovaný. Jedná se o majetek, u kterého existuje obecný předpoklad vzniku poruch za dobu používání, které je nutno odstranit. Výdaje vynaložené v této souvislosti mohou dosahovat i milionových hodnot, ale přesto se nemusí jednat o zvýšení hodnoty majetku, pouze uvedení do provozuschopného stavu výměnou náhradního dílu a úkony spojenými s touto výměnou.

5.3 Vymezení komponenty účetní jednotkou

V případě, že se účetní jednotka rozhodne pro komponentní odpisování, je na jejím rozhodnutí, který majetek bude takto opisovat. Tento vyčleněný majetek potom konkrétně položku po položce rozdělí na hlavní část a na komponentu.

V době, kdy je komponenta účetně odepsaná a dochází k její výměně, se ocenění celku sníží o výši ocenění komponenty a zvýší o hodnotu ocenění nově zařazované komponenty včetně hodnoty náhradních dílů spotřebovaných na výměnu komponenty a o související s výměnou této komponenty. Komponenta se začíná znovu samostatně odpisovat.

Pokud tedy účetní jednotka se rozhodne pro tuto metodu, výdaje související s výměnou komponenty nebudou jednorázovým nákladem, ale stanou se součástí ocenění majetku, které se budou odpisovat v souladu s účetním odpisovým plánem.

Důvodem, v jehož důsledku se rozhodne účetní jednotka pro výběr komponenty, může být zkušenost s řešením poruch a výměn u dlouhodobých majetků. Výrobci uplatňují při servisních kontrolách nutnost výměny komponenty, při jejichž neprovedení neručí za další bezporuchový provoz. Mají nastavenou životnost, která by zpravidla měla být totožná

s životností celku. Právě v případech, kdy dochází k významnému rozdílu mezi životností celku a komponenty, by mohla účetní jednotka uplatnit tuto metodu.

Na vzorových situacích jsou uvedeny možnosti, které by mohly nastat vlivem použití metody komponentního odpisování.

Situace č. 1 odpisy bez uplatnění komponentní metody

Účetní jednotka pořídila k 1.1.2010 stavební stroj v ocenění pořizovací cenou 600 000 Kč, který se rozhodla odepisovat lineárně po dobu šesti let. Ve čtvrtém roce provozu je dle zkušeností předpokládána oprava hnací jednotky, hodnota opravy byla odhadnuta na 240 000 Kč.

Tabulka č.1 - výpočet účetních odpisů bez uplatnění komponentní metody.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Celkem
N odpis	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	600 000
N oprava				240 000			
N celkem	100 000	100 000	100 000	340 000	100 000	100 000	840 000
Brutto	600 000	600 000	600 000	600 000	600 000	600 000	
Korekce	100 000	200 000	300 000	400 000	500 000	600 000	
Netto	500 000	400 000	300 000	200 000	100 000	0	

Zdroj: vlastní zpracování

Z tabulky názorně vyplývá stávající možnost účetních jednotek uplatnit náklady na opravu dlouhodobého majetku jako jednorázový výdaj. Původní ocenění majetku se nemění, formou opravek je zachyceno snižování hodnoty až do nulové zůstatkové ceny. Důležitým momentem bude výše opravy a četnost oprav, zde by mohla být ještě další možnost a to tvorby rezervy na opravu majetku.

Výše účetních odpisů není z aspektu zákona o daních z příjmů výdajem na dosažení, zajištění a udržení příjmů. Výdaje na opravy majetku, k němuž má účetní jednotka vlastnické právo jsou daňově uznatelným výdajem.

Situace č. 2 odpisy s uplatněním komponentní metody

Účetní jednotka pořídila k 1.1.2010 stavební stroj v ocenění 600 000 Kč, který se rozhodla odepisovat lineárně po dobu šesti let. Součástí majetku je hnací jednotka, kterou bude nezbytné po třech letech provozu vyměnit. Rozhodnutím účetní jednotky byla uznána za komponentu ve výši ocenění 240 000 Kč, jejíž použitelnost se významně liší od doby použitelnosti hlavního celku - stavebního stroje. Ve čtvrtém roce bude předpokládána výměna provedena. Hlavní část (dále jen HČ) se bude odpisovat lineárně 6 let. $360\,000\text{ Kč}/6 = 60\,000\text{ Kč}$ za rok. Komponenta (dále jen K) se bude odpisovat lineárně 3 roky. $240\,000\text{ Kč}/3 = 80\,000\text{ Kč}$ za rok

Tabulka č.2 - výpočet účetních odpisů s uplatněním komponentní metody.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Celkem
N odpis HČ	60 000	60 000	60 000	60 000	60 000	60 000	360 000
N odpis K	80 000	80 000	80 000	80 000	80 000	80 000	480 000
N celkem	140 000	140 000	140 000	140 000	140 000	140 000	840 000
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Celkem
Brutto HČ	360 000	360 000	360 000	360 000	360 000	360 000	
Korekce	60 000	120 000	180 000	240 000	300 000	360 000	360 000
Netto	300 000	240 000	180 000	120 000	60 000	0	
Brutto K	240 000	240 000	240 000	240 000	240 000	240 000	
Korekce	80 000	160 000	240 000	80 000	160 000	240 000	480 000
Netto	160 000	80 000	0	160 000	80 000	0	

Brutto DM celek	600 000	600 000	600 000	600 000	600 000	600 000	
Korekce DM	140 000	280 000	420 000	320 000	460 000	600 000	
Netto DM	460 000	320 000	180 000	280 000	140 000	0	

Zdroj: Vlastní zpracování

Tabulka prezentuje variantu, jaký dopad do účetnictví má využití metody komponentního odpisování. Náklady vzniklé v souvislosti s používáním majetku se rovnoměrněji rozloží do šesti let používání formou účetních odpisů. Původní ocenění se nemění, v roce výměny se snižuje o výši ocenění vyřazované komponenty (240 000 Kč) a současně zvyšuje o výši ocenění nově zařazené komponenty.

Výdaje na opravu majetku se rovnoměrně rozpustí v odpisech jednotlivých let.

6 Vyhodnocení

Situace, kdy dochází v účetní jednotce k opravám není nijak výjimečnou událostí. Zpravidla se jedná o očekávané poškození, vlivem vyšších kvantitativních nároků, nebo nekvalitními součástkami. Výše nákladů spojených s opravou může být nízká, potom nepřichází do úvahy se zabývat metodou komponentního odpisování.

V případě čteně se opakujících oprav, které mohou být pravidelné i nepravidelné, je už třeba zvážit podstatu komponentního odpisování a tou je získání věrnějšího a poctivějšího zobrazení hodnoty dlouhodobého majetku. Náklady na opravy by měly být rozloženy na více účetních období, pokud opravený majetek setrvá alespoň dva roky v této úpravě.

Problematické se jeví vlastním rozhodnutím účetní jednotky provedení výběru komponenty. Zde je plně v její kompetenci, jaký majetek přichází do úvahy pro členění na hlavní část a komponentu a zobecnění tohoto postupu vložím do interního předpisu, který by měl zaručit shodný postup po více účetních období. Zásada srovnatelnosti mluví o nepřetržitém pokračování v činnosti[2]. V případě, že by byla návaznost na legislativu daňového odpisování hmotného majetku, mohl by interní účetní předpis splnit všechny předpoklady.

Zákon o daních z příjmů ale v § 23 odst. 2 písm. a) uvádí: *“Pro zjištění základu daně u poplatníků, kteří odpisují majetek metodou komponentního odpisování podle právních předpisů upravujících účetnictví, se vychází z výsledku hospodaření bez vlivu této účetní metody odpisování”*[3].

V případě, kdy účetní jednotka má totožné účetní a daňové odpisy (zpravidla u malých podniků), použití metody komponentního odpisování by se pro ni mohlo jevit jako zbytečná činnost.

7 Závěr

Metoda komponentního odpisování sleduje věrné a poctivé zobrazení hodnoty dlouhodobého majetku, využitím rozložení nákladů na opravy spojených s výměnou náhradních dílů do let používání. Metoda je výsledkem harmonizačních postupů českého účetnictví, které sjednocují jednotlivé oblasti do kompatibilních celků. Samotná podstata metody má logickou příčinu ve snaze o dosažení jednoho z hlavních cílů účetnictví. Jako nezbytný prvek pro její uplatňování se ale jeví provázanost na zákon o daních z příjmů, který by novelizací umožnil daňové odpisy jednotlivých komponent. V případě, kdy by komponenta nebyla ke dni vyřazení plně odepsána, mělo by zákonem být umožněno uplatnit zůstatkovou cenu jako daňový náklad. Pokud dojde v roce 2011 k úpravě zákona o daních

z příjmů v tomto směru, potom je předpoklad rozšíření používání metody komponentního odpisování mezi účetními jednotkami.

Seznam použité literatury

1. STROUHAL, J., ŽIDLICKÁ, R., KNAPOVÁ, B., CARDOVÁ, Z. *Účetnictví 2010. Velká kniha příkladů*. 1. vydání. Brno: Computer Press, a.s., 2010. 709 s. ISBN 978-80-251-2907-4.
2. Zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění pozdějších předpisů.
3. Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.
4. Vyhláška č. 469/2008 Sb., kterou se mění vyhláška č. 500/2002 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona č. 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění pozdějších předpisů, pro účetní jednotky, které jsou podnikateli účtujícími v soustavě podvojného účetnictví.
5. Vyhláška č. 500/2002 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona č. 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění pozdějších předpisů, pro účetní jednotky, které jsou podnikateli účtujícími v soustavě podvojného účetnictví.
6. České účetní standardy pro podnikatele

Kontakt:

Ing. Iris Šimíková

Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná

Tel: 596 398 626

Ing. Chalotorn SINPROH

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GLOBÁLNA EKONOMICKÁ NEROVNOVÁHA A JEJ IMPLIKÁCIA

chalotorn.sinproh@euba.sk

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je charakterizovať a analyzovať problematiku globálnej ekonomickej nerovnováhy v súčasnom svete. Globálna ekonomická nerovnováha je bezprecedentne obrovská, neudržateľná a nerovná. V práci analyzujem príčinnú súvislosť medzi dvoma stranami - krajinami s prebytkom a krajinami s deficitom. V ďalšej časti sa zaoberám problematikami ekonomickej nerovnováhy platobnej bilancie a analyzujem príčiny nerovnováhy. Potom charakterizujem riziká narastajúcej nerovnováhy a riziká pre udržateľnosť zdravého rastu. V poslednej časti som rozobral riešenia celosvetových nerovnováh a pojednával som o možnostiach riešenia súčasnej globálnej nerovnováhy diskutovanej aj na Samite G-20 v Pittsburgu.

Kľúčové slová : Globálne nerovnováhy, Deficit bežného účtu, Bežný účet platobnej bilancie, Ekonomika USA, Čínska ekonomika

Abstract

The aim of the paper is to characterize and analyze the issue of global economic imbalances in the world today. Global economic imbalance is unprecedentedly huge, unsustainable and unequal. Firstly, the author analyzes the causal relationship between two parties, countries with surplus and countries with a deficit. The next section deals with the issue of economic imbalances and further analyzes the causes of imbalances. Following, it characterizes the risks of growing imbalances and risks to the sustainability of healthy growth. In the last section, the author also analyzed the resolution of global imbalances, dealing with the possible solutions of the current global imbalances discussed at the G-20 Summit in Pittsburgh as well.

Keywords: Global imbalances, current account deficit, current account balance, the U.S. economy, China's economy

1 Úvod

Deficit bežného účtu je vcelku bežnou situáciou, ktorá môže nastať v každom ekonomickom cykle. V súčasnosti mali problémy s dlhodobým deficitom bežného účtu aj vyspelé krajiny ako Francúzsko, Taliansko alebo Veľká Británia, hoci rozsah deficitu bežného účtu nebol vyšší ako 3 % HDP. Zároveň rozsah deficitu bežného účtu USA dosahuje rastúci trend a zvýšil sa viac ako o 5 % HDP. Ak by tento stav pokračoval ďalej a dlhodobo by sa zvyšoval aj jeho rozsah, mohli by sa vytvoriť veľké problémy, ktoré by ekonomika USA

mala riešiť tak, aby sa znížil rozsah deficitu. Na základe zmeny americkej ekonomiky sa môže ovplyvniť aj domáca ekonomika ľubovoľnej krajiny. Napríklad v rámci obchodateľného rozsahu tovaru a menového kurzu. Teda zmeny americkej ekonomiky budú mať tiež vplyv na ostatné krajiny v celosvetovej ekonomike.

V poslednom čase viacerí expertov v jednotlivých oblastiach poukazuje na problémy s rizikom znehodnotenia dolára, aby sa vyriešil problém deficitu bežného účtu. Problematika deficitu bežného účtu platobnej bilancie USA sa však môže riešiť viacerými možnosťami. Aj keď skutočnosť bola taká, že v minulosti znehodnocovanie dolára bolo hlavným riešením tohto problému. Až doteraz kvôli veľmi vysokému deficitu, ak bola znehodnotená mena rýchlo, mohlo to spôsobiť riziko v ekonomickom systéme a svetovom peňažnom systéme. V poslednom čase sa ukazuje, že akokoľvek by sa upravoval devízový kurz, trvalo by to veľmi dlho. Pretože je to dôsledok štátnej hospodárskej politiky USA. Najmä v ázijských krajinách sa snažili udržiavať ich hodnotu peňažných mien tak, aby nedošlo k problému s exportom kvôli príliš vysokým ohodnoteniam mien.

Aj napriek tomu sa však zdá, že to je tak, že domáce faktory v samotných Spojených štátoch severoamerických nebudú schopné (samé od seba) sa ozdravovať či napomáhať zlepšovaniu deficitu bežného účtu. V priebehu krátkodobého obdobia by globálnu ekonomiku mohol ešte nepretržite sužovať problém globálnej ekonomickej nerovnováhy. Rovnako tak musí existovať definitívne riešenie pre určitý druh záležitostí, aby sa táto nerovnováha vyrovnala. Spomenuté riešenie by dokázali použiť obidve strany, aj krajiny s prebytkom, aj krajiny s deficitom, a mohli by spolupracovať v uskutočňovaní ich monetárnych politík.

"Kríza poukázala na nevyhnutnosť mnohých reforiem ekonomickej politiky od zlepšenia finančnej regulácie po riešenie globálnych nerovnováh,"
Ben Bernanke¹

2 Globálne nerovnováhy

Globálne nerovnováhy, ktoré charakterizovali svetovú i jednotlivé ekonomiky počas prelomu storočia a v takmer celom prvom desaťročí nového storočia, boli do veľkej miery degradované prebiehajúcou finančnou a ekonomickou krízou. Vo všeobecnejšom meradle sa nerovnováha v rámci ekonomiky môže vyskytovať najmä vo forme prílišného spoliehania na finančný sektor (viď Veľká Británia), príliš veľkého dôrazu na vývozný sektor na úkor domácej spotreby (napr. Nemecko, Čína), miery spotrebiteľského dlhu (Veľká Británia, USA) a veľkých rozpočtových deficitov/prebytkov. Zatiaľ čo tieto nerovnovážne stavy majú s krízou určitú súvislosť, predpokladá sa, že majú väčší dosah na schopnosť členských štátov a iných krajín patriacich do združení reagovať na krízu, na rozdiel od čínskeho prebytku a deficitu USA a kumulovaného prebytku krajín vyvážajúcich ropu.

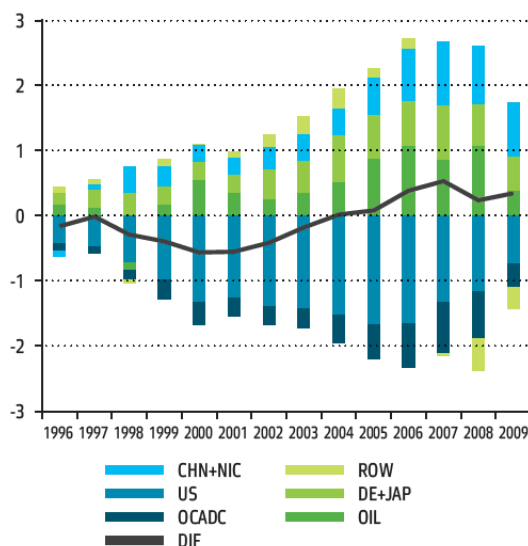
Obrázok č.1 zachytáva vývoj globálnych nerovnováh podľa vybraných blokov krajín počas viac ako posledných desiatich rokov². Tu sú dobre viditeľné výrazné prebytky aj deficity krajín vyvážajúcich ropu alebo vybraných ázijských novoindustrializovaných ekonomík, resp. USA. Kým obdobie rokov 2007 a 2008 boli roky, kedy sa už nerovnováhy nerozširovali, výrazný pokles nastal až v roku 2009 v súvislosti s cyklickým vývojom svetovej ekonomiky. Napr. ekonomika USA vďaka poklesu dopytu po importoch (z dôvodu

¹ povedal šéf Fedu v krátkom úvodnom prejave na konferencii o Ázii

² Václav Ž. Ekonomické listy číslo 1, ročník I. ... "Dynamika trhu práce v době krize a obnova vnější rovnováhy pohledem MMF" Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a management, Praha, 2010 str. 39

zníženie spotreby domácností a investičného dopytu) výrazne zredukovala negatívne saldo bežného účtu. Zníženie nadbytočného salda sa odohralo aj v ekonomikách vykazujúcich prebytky (Japonsko či Nemecko), resp. aj v krajinách vyvážajúcich ropu (aj vďaka poklesu cien). Veľkou výzvou pre ekonomiky s prebytkom je, ako sa vyrovať s týmto poklesom externého dopytu a teda aj nižšími prebytkami v budúcnosti. Oba tieto vplyvy sa tiež odrazia na vývoji globálnej ekonomiky.

Obrázok č. 1 Globálne nerovnováhy v rokoch 1996-2009 (Saldo bežného účtu v percentách svetového HDP)

Prameň: MMF (2010), obr. 4.1, vlastná úprava.

Poznámka: US - USA; DE + JAP - Nemecko a Japonsko; CHN + NIC - Čína a novo industrializované ekonomiky (Hongkong, Indonézia, Kórea, Malajzia, Filipíny, Singapur, Tchaj-wan); OIL - krajiny exportujúce ropu; OCADC - ostatné krajiny s deficitom bežného účtu; ROW - zvyšok sveta; DIF - štatistické odchýlky³.

MMF sa v súvislosti s globálnymi nerovnováhami zameril na problémy krajín, ktoré sa rozhodli odbúrať dlhodobé prebytky bežného účtu pomocou zmeny politiky ako je zmena menového kurzu.

2.1 Deficit bilancie bežného účtu USA

Nízka miera amerických národných úspor sa pri oživení investičnej aktivity prejavuje v deficite bežného účtu, ktorý sa na štvrťročnom základe v polovici roka 2004 priblížil k hodnote 6% hrubého domáceho produktu⁴. K zhoršovaniu bežného účtu došlo aj napriek reálne efektívnemu znehodnoteniu dolára voči ostatným hlavným menám, ktoré sa zatiaľ v obchodnej bilancii nestačilo prejaviť. Táto úroveň deficitu bežného účtu sa považuje za dlhodobu neudržateľnú, aj keď sa predpokladá, že v dôsledku relatívnej sily americkej ekonomiky, vysokých cien ropy a očakávaného rastu úrokových mier, ktoré povedú k zníženiu bilancie výnosov, sa deficit bežného účtu bude udržiavať nad 5% HDP po dlhšiu

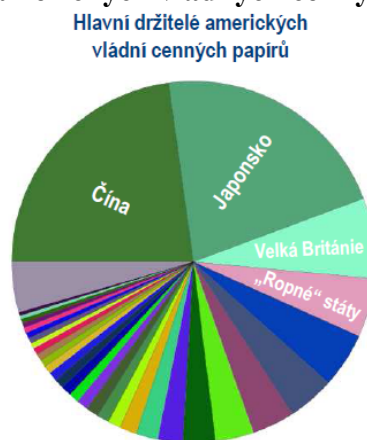
³ MMF: World Economic Outlook. IMF: Washington D.C., April 2010. ISBN 978-1-58906-915-2.

⁴ Forbes.: globální ekonomické nerovnováhy [online] [citované 19. 10. 2010.]. Dostupné na: <http://www.e-burza.cz/INFORMACNI-ZDROJE/Globalni-ekonomicke-nerovnovahy.html>

- Za celý rok 2009 však klesol o 40,5% na 419,9 miliardy USD, čo znamená jeho najnižšiu hodnotu od roku 2001. V percentuálnom vyjadrení predstavoval 2,9% hrubého domáceho produktu USA, najnižšie percento za ostatných 11 rokov.

dobu. To povedie k ďalšiemu zhoršovaniu investičnej pozície Spojených štátov. Pre budúcu stabilizáciu zadlženosti bude potrebné, aby bilancie obchodu s tovarom a službami v budúcnosti vykazovali pomerne výrazné prebytky. K tomu môže dôjsť určitou kombináciou rýchlejšej hospodárskej expanzie na exportných trhoch USA, útlmom domáceho dopytu a ďalším znížením relatívnych cien amerického tovaru, t.j. pokračovaním znehodnocovania dolára. Pre svetové hospodárstvo a finančnú stabilitu všeobecne je kľúčové, ktorá z týchto kombinácií možností to bude. Najhorším variantom „hard landing“ by bolo turbulentné oslabenie dolára sprevádzané rastom dlhodobých dolárových výnosov. Z toho by vyplývalo jednak relatívne utlmenie dopytu po importoch vďaka zvýšeniu ich ceny a tiež utlmenie amerického domáceho dopytu všeobecne v dôsledku vysokých výnosov. Riziko pre hospodárstvo a finančnú stabilitu USA i ostatných krajín je preto predstavované možným náhlym znížením dôvery zahraničných investorov a ich ochoty financovať tieto deficity.

Obrázok č. 2 Hlavní držitelia amerických vládnych cenných papierov

Zdroj: údaje: U.S. Department of Treasury graf: wikipedia.org

Pri tom je dôležitá nielen relatívna veľkosť deficitu vzhľadom k veľkosti ekonomiky Spojených štátov, ale aj vzhľadom na globálne množstvo úspor. Vonkajšie pozície východoázijských ekonomík sú zrkadlovým obrazom vývoja v Spojených štátoch. Kým bilancie bežného účtu v USA sú výrazne deficitné, ázijské krajiny zaznamenávajú významné prebytky⁵.

2.2 Ázijské úspory

Finančnú krízu možno zasadiť do širšieho makroekonomického rámca. Možno vystopovať spojitosť medzi hypotekárnou krízou a inou široko diskutovanou témou - globálnou nerovnováhou. Korene súčasnej finančnej krízy tak siahajú hlbšie, než sa na prvý pohľad zdá. Hypotézu „prebytku úspor“ (saving glut)⁶ vzťahujúceho sa k zvyšovaniu vonkajších ekonomických nerovnováh s dysbalanciou úspor vyslovil už pred štyrmi rokmi súčasný šéf Fedu Ben Bernanke. Vtedy síce zdieľal presvedčenie, že možno tieto procesy korigovať postupnou cestou, varoval však pred rizikom búrlivejšieho prispôsobenia.

⁵ Pavel Řežábek.: *Globální nerovnováhy a hospodářská politika ČR*, [online] [citované 19. 10. 2010.]. Dostupné na: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/konference_projevy/vystoupeni_projevy/download/rezabek_20100224_globalni_nerovnovahy.pdf

⁶ Bernanke B. S.: The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit. Federalreserve.gov, březen 2005

Pozornosti sa tejto hypotéze dostáva aj teraz pri hľadaní skutočných príčin a nápravy súčasnej finančnej krízy⁷.

Celkový prebytok bežného účtu krajín juhovýchodnej Ázie kryje takmer polovicu deficitu USA. Prebytky na bežných účtoch a tiež prílev súkromných zahraničných investícií vytvárajú tlak na zhodnotenie ich mien. Charakteristickým rysom je úloha zahraničných, najmä ázijských centrálnych bánk na financovanie deficitu bežného účtu platobnej bilancie USA. Tieto inštitúcie intervedujú na devízovom trhu proti svojim menám, aby pre svoje ekonomiky udržali konkurenčnú výhodu. Kým ešte do roku 2001 kryli investície zahraničných centrálnych bánk a vlád menej ako desatinu deficitu bežného účtu USA, v roku 2003 sa podiel ázijských centrálnych bánk zvýšil až na bezmála jednu polovicu. Do istej miery tieto inštitúcie od roku 2002 zastúpili súkromný kapitál. Väčšina prostriedkov nakúpených ázijskými centrálnymi bankami je investovaná na trhu amerických vládnych dlhopisov, prípadne na trhu hypoték. Tento veľký objem prostriedkov pravdepodobne ovplyvnil ceny na týchto trhoch v smere poklesu výnosov, aj keď je ťažké odhadnúť do akej miery. Tým sa kruh uzatvára - slabší devízový kurz umožňuje vyšší odbyt po ázijskom tovare v USA a nákupy tohto tovaru sú financované de facto lacným úverom, ktorý poskytujú ázijské centrálné banky americkým spotrebiteľom a vláde.

Posledné desaťročia minulého storočia priniesli do svetovej ekonomiky nový fenomén - výrazné zvýšenie úspor v krajinách východnej a juhovýchodnej Ázie.

Tabuľka č. 1 ÚSPORY, INVESTICE A BĚŽNÝ ÚČET (% HDP)

ÚSPORY, INVESTICE A BĚŽNÝ ÚČET (% HDP)			
Čína			
	1987	1997	2006
hrubé národní úspory	37,3	41,8	53,8
hrubá tvorba kapitálu	37,3	37,9	44,4
saldo bežného účtu	0,0	3,9	9,4
Korea			
	1984	1994	2004
hrubé národní úspory	28,6	36,3	34,3
hrubá tvorba kapitálu	30,3	37,0	30,2
saldo bežného účtu	-1,4	-1,0	4,1
Thajsko			
	1987	1997	2007
hrubé národní úspory	27,2	32,8	32,0
hrubá tvorba kapitálu	27,9	33,7	29,9
saldo bežného účtu	-0,7	-2,1	2,2
Malajsie			
	1987	1997	2007
hrubé národní úspory	28,7	37,0	36,2
hrubá tvorba kapitálu	20,9	43,0	23,1
saldo bežného účtu	7,9	-5,9	14,3
Indonésie			
	1987	1997	2007
hrubé národní úspory	26,8	29,0	26,1
hrubá tvorba kapitálu	30,2	31,8	24,9
saldo bežného účtu	-2,8	-4,6	2,5
Filipíny			
	1987	1997	2007
hrubé národní úspory	17,1	19,9	29,5
hrubá tvorba kapitálu	17,5	24,8	15,0
saldo bežného účtu	-1,3	-5,3	4,5
Svět			
	1987	1997	2007
hrubé národní úspory	22,8	22,7	24,4
hrubá tvorba kapitálu	-	22,8	23,7

Zdroj: Světová banka

⁷ Tomáš Vlk, David Marek **Hluběji pod povrch finanční krize: záplava úspor, globální nerovnováha a hypoteční krize** [online] [citované 20. 10. 2010.]. Dostupné na: http://zahranicni.ihned.cz/c3-37532960-003J00_d-hlouběji-pod-povrch-financni-krize-zaplava-uspor-globalni-nerovnovaha-a-hypotečni-krize

Podľa tabuľky č.1 sa ukazuje⁸, že v Číne dosahujú hrubé národné úspory takmer 54 percent HDP. Pre porovnanie - celosvetový priemer je 24 percent, v USA dosahujú úspory 12 percent a eurozóna vytvára úspory vo výške 22 percent HDP. Vysoká miera úspor býva zdôvodňovaná radom faktorov. Medzi nimi je napríklad nedostatočná ponuka finančných služieb, keď si ľudia nemôžu kupovať bývanie či spotrebné veci na dlh, ale musia si na ne najskôr ušetriť.

3 Ekonomická nerovnováha platobnej bilancie

Tieto prebytky, primárne dosahované v niektorých exportne orientovaných ázijských ekonomikách a tiež v krajinách produkujúcich ropu, sa nafúkli do skutočne masívnych rozmerov počas rokov 2007 a 2008. Nákupy amerických vládnych dlhopisov týmito investormi pomohli udržať dlhodobé úrokové sadzby nízko a viedli mnoho investorov k vyhľadávaniu vysoko výnosných investícií, najmä tých v rozvíjajúcich sa trhoch. Hoci (zatiaľ) nie sme svedkami krízy amerického dolára, systém Bretton Woods II je stále v centre diskusií o pôvode tejto krízy. Porozumenie pôvodu tejto krízy je kľúčové k porozumeniu toho, aké reformy je potrebné vykonať pre to, aby sa súčasná situácia už neopakovala. A rovnako aj pochopiť, ako bude globálna ekonomika vyzerat', až kríza pominie.

Aj napriek tomu, že svoju úlohu zohrávali aj niektoré ďalšie faktory, je ťažké poprieť to, že rozsiahle globálne nerovnováhy, ktoré vznikli pred niekoľkými rokmi, nemali akýkoľvek vplyv na aktuálnu, globálne synchronizovanú recesiu. Mimochodom - až doteraz sa riešenie týchto globálnych nerovnováh nezdalo byť ani dlhodobým cieľom väčšiny tých, ktorí sa snažia prebudovať globálny ekonomický systém.

Globálne nerovnováhy sa však teraz začínajú zužovať a súčasná kríza zrejme bude tiež hrať svoju rolu. Tým, ako v USA rastú úroky z bankových vkladov, objemy obchodov slabnú vďaka slabému dopytu, drahým úrokom a nízkym cenám komodít. Deficit bežného účtu platobnej bilancie USA spadol z 6.6% na konci roku 2005 na 3.7% na konci roka 2008⁹ a Medzinárodný menový fond informoval o tom, že bezpochyby padol až na 2,8% HDP v roku 2009. Mnoho rozvíjajúcich sa ekonomik, ktoré ľahko financovali svoje rozsiahle deficity, sa teraz stretáva s prepadom spotreby vďaka nedostatku kúpnej sily a v niektorých prípadoch aj znehodnotenie meny, čo zrýchľuje rast nákladov na import tovarov a služieb. Medzitým pokles cien ropy a ďalších komodít presúva platobné bilancie ropných exportérov, t.j. aj niektorých krajín s väčšími prebytkami platobnej bilancie, a to smerom do oblasti deficitu.

3.1 Spor o príčiny nerovnováhy

Z predchádzajúceho je zrejmé, že USA majú v rámci problému globálnej ekonomickej nerovnováhy kľúčové postavenie, a preto sa analýzy sústreďujú na túto krajinu. Vývoj na bežnom účte v USA je možné vysvetliť v zásade dvomi spôsobmi. Podľa jedného príčiny spočívajú v pôsobení externých faktorov, najmä v globálnom nadbytku úspor a v poklese dlhodobých reálnych úrokových mier. Podľa druhého má problém základ v domácej ekonomike a súvisí najmä v poklese miery úspor.

⁸ Legg A., Prasad N. a Robinson T.: Global Imbalances and the Global Saving Glut – A Panel Assessment Data. [online] [citované 20. 10. 2010.]. Dostupné na: http://zahranicni.ihned.cz/c3-37532960-003J00_d-hlouběji-pod-povrch-financni-krize-zaplava-uspor-globalni-nerovnovaha-a-hypotecni-krize

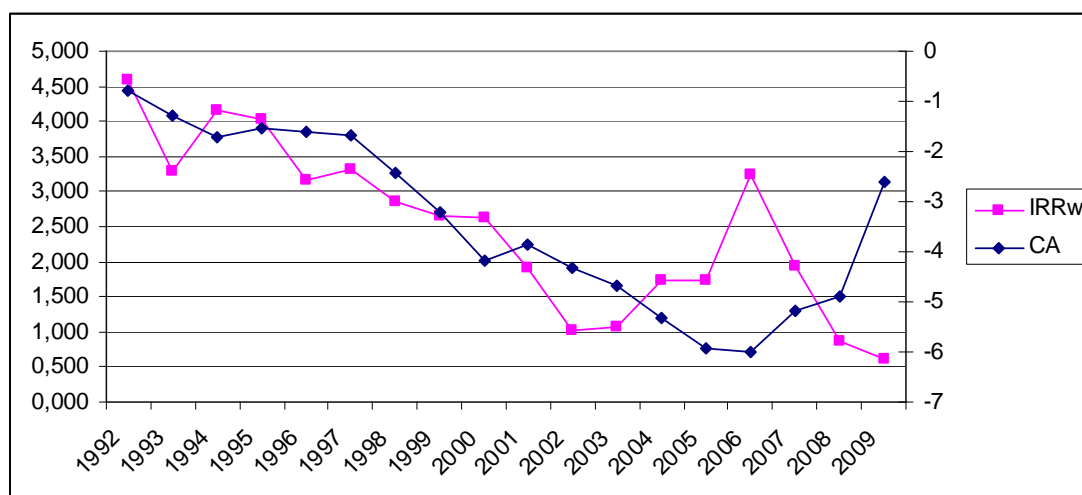
⁹ Forbes. :“Globalni-ekonomicke-nerovnovahy” [online] [citované 20. 10. 2010.]. Dostupné na: <http://www.e-burza.cz/INFORMACNI-ZDROJE/Globalni-ekonomicke-nerovnovahy.html>

- *Vplyv externých faktorov*

V USA na základe vývoja úspor došlo k rastu čistých úspor, rastu ponuky kapitálu na svetovom finančnom trhu a v konečnom dôsledku došlo k situácii s globálnym nadbytkom úspor. Podľa Bernankeho tieto zmeny vznikli v dôsledku viacerých príčin¹⁰. Dôsledkom finančnej krízy v juhovýchodnej Ázii v 90. rokoch a nižšej dôvery voči domácim finančným inštitúciám bol pokles investícií. Zmenili sa postupy hospodárskej politiky, čo sa prejavilo v stratégiách zameraných na rast devízových rezerv a vo fiškálnej konsolidácii. Ďalej to bol nárast cien ropy, ktorý viedol k rastu príjmov v príslušných krajinách. Ten bol vyšší, ako boli tieto krajiny schopné, resp. ochotné zvyšovať svoje výdavky. V Číne rástla prudko miera úspor, čo bolo dôsledkom rýchleho rastu príjmov z exportu v prostredí málo rozvinutého finančného sektora a slabej siete sociálneho zabezpečenia.

Vplyvom uvedeného vývoja rástli úspory v rozvíjajúcich sa krajinách rýchlejšie ako investície, čo viedlo k zodpovedajúcemu nárastu prebytkov na bežných účtoch. Na základe globálneho prebytku ponuky úspor nad ich dopytom došlo k poklesu dlhodobých reálnych úrokových mier, to viedlo v USA k nízkej atraktívnosti sporenia. Pri súčasnej vysokej ponuke zahraničných úspor došlo k ich výhodnému využívaniu v USA. K tomu prispelo aj atraktívne prostredie tamojšieho vyspelého finančného trhu. V zásade táto argumentácia pokladala vtedajší vývoj za trhový jav.

Graf č. 1 USA - Deficit bežného účtu a reálna úroková sadzba

Zdroj: MMF, International Financial Statistics

IRRw - reálna úroková miera (reálne výnosy 10-ročných T - Bills) - ľavá os

CA - deficit bežného účtu platobnej bilancie (% HDP) - pravá os

Uvedené závery však neboli plne potvrdené empirickými faktami. Graf č. 1 prezentuje súvislosti vývoja deficitu bežného účtu a reálnej úrokovej miery v USA od začiatku 90. rokov minulého storočia dodnes. Do roku 2002 sa deficit rámcovo vyvíjal v súlade s prezentovanou logikou, keď dochádzalo k jeho zhoršovaniu pri poklese reálnej úrokovej sadzby. Ako však konštatujú niektorí autori¹¹, vývoj od roku 2003 je s uvedenou logikou v priamom protiklade. Reálna úroková sadzba až do roku 2006 rástla, čo malo pôsobiť v smere poklesu deficitu, skutočnosťou však bol jeho nárast.

- *Vplyv domácich faktorov*

Mainstreamový názor za príčinu zvyšovania deficitu považuje domáce faktory, najmä pokles miery úspor¹². Z definície je výsledok na bežnom účte tvorený rozdielom medzi

¹⁰ Bernanke (2005).

¹¹ Chin (2005), Chin – Ito (2008), Taylor (2009) a ďalší.

¹² NEMEC M. : Globálna ekonomická nerovnováha a jej príčiny [online] [citované 21. 10. 2010.]. Dostupné na: [HTTP://WEBCACHE.GOOGLEusercontent.com/search?q=cache:0M20PW9K0S8J:www.derivat.sk/fil](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:0M20PW9K0S8J:www.derivat.sk/fil)

úsporami a investíciami.¹³ Takisto zmeny vo vývoji bežného účtu vyplývajú z (relatívnych) zmien v miere úspor a investícií. Keďže sa výsledok na bežnom účte zhoršoval, bolo to dôsledkom (relatívneho - voči investíciám) poklesu miery úspor.

Zástancovia koncepcie preferujúcej vplyv vonkajších faktorov samozrejme samotný fakt nízkej miery úspor rešpektujú, pretože je daný štatistickými faktami. Podstatná je pre nich však v tejto súvislosti odpoveď na otázku, či pokles miery úspor v USA vyplynul z implicitného vedomého znižovania sklonu k úsporám v domácej ekonomike, alebo tento bol vyvolaný externými faktormi (poklesom reálnej úrokovej miery). Prikláňajú sa k názoru, že tu hral hlavnú úlohu práve pokles úrokovej miery, ktorý podporoval spotrebu a nie úspory. Dôležitý je tiež pohľad na to, aký je vplyv správania súkromného a vládneho sektora na celkovej bilancii bežného účtu. Autori štúdie zameranej na analýzu vplyvu deficitu verejných financií na bežný účet platobnej bilancie¹⁴ na údajoch USA dospeli k záveru, že 1 percentný bod nárastu rozpočtového deficitu v pomere k HDP spôsobuje nárast deficitu bežného účtu v hraniciach 0,1 až 0,49 percentného bodu vo vzťahu k HDP. Empirická skúsenosť však tento záver vždy nepodporuje, napr. v rokoch 1998-2001 boli vládne financie USA v prebytku a napriek tomu deficit bežného účtu rástol.

V ďalšej štúdii¹⁵ sa dokazuje, že príčina vzniku deficitov na bežnom účte USA spočíva v nadmernom množstve peňazí v ekonomike, čo sa preukazuje odklonom menovej politiky od pravidla vedúceho k ekonomickej stabilite¹⁶. Nadmernú peňažnú expanziu pritom považujú za hlavnú príčinu finančného a ekonomického kolapsu posledných rokov. Spochybňuje sa tiež téza o globálnom nadbytku úspor, ktorá má navodiť dojem, že práve tento jav spôsobil pokles reálnych úrokových mier a následne nízku mieru domácich úspor, pričom domáca menová politika túto skutočnosť nemohla ovplyvniť. Ukazuje sa, že v skutočnosti svetové úspory v pomere k svetovému HDP sústave klesali. Rovnako sa argumentuje v ďalšej štúdii¹⁷, v ktorej sa zdôrazňuje aj to, že jednotlivé krajiny by mali mať odvahu niesť zodpovednosť za globálny ekonomický vývoj, čo platí najmä pre USA, ale aj napr. pre Čínu.

4 Pokračovanie globálnych ekonomických nerovnováh

Niektoré nerovnováhy, ako sa zdá, pretrvávajú. Ukazuje sa, že čínsky obchodný prebytok sa príliš neoslabí, najmä vzhľadom na oslabenie domáceho importu, vrátane tovaru pre opätovný export a lacnejšie komodity. A rovnako sa očakáva, že prebytky Nemecka a Japonska budú aj naďalej výrazné. Podiel spotreby na HDP Číny sa od roku 2000 oslabuje, zatiaľ čo investície čínskej vlády by poskytli jej nárast počas celého tohto roka (2009). Medzinárodný menový fond je takého názoru, že prebytok bežného účtu platobnej bilancie Číny bude počas tohto roka ďalej narastať, hoci pomalším tempom, a priblíži sa k hodnote 500 miliárd USD z minuloročných 430 miliárd USD. Tak veľký prebytok bežného účtu platobnej bilancie znamená stále veľké „recipročné“ deficity obchodných partnerov Číny, ako je USA a niektoré európske krajiny.

Existuje riziko, že čínske rozpočtové stimuly môžu prekročiť nad produkčné kapacity, a tým sa vytvoria ďalšie deflačné tlaky, pokiaľ Čína nebude schopná stimulovať domáci dopyt, najmä potom súkromnú spotrebu. Navyše je tu riziko spojené s tým, že nárast čínskych investícií a úverová expanzia by mohli oddialiť premenu Číny na globálnu ekonomiku, v ktorej americkí spotrebiteľia spotrebúvajú menej.

ES/FSN%25202010/NEMEC.DOC+GLOBALNE+EKONOMICKE+NOVROVNOVAHY&CD=2&HL=SK&CT=CLNK&GL=SK

¹³ $CA = S - I$, kde CA- bežný účet, S – úspory, I – investície.

¹⁴ Chin (2005), Chin – Ito (2008).

¹⁵ Taylor (2009).

¹⁶ Ide o tzv. Taylorovo pravidlo pomenované podľa jeho autora.

¹⁷ Krugman (2005).

Skutočný vývoj bol taký, že dlžníci, konkrétne americké domácnosti zaťažené hypotekárnymi úvermi, stratili schopnosť niesť dlhové bremeno pri rastúcich nákladoch na jeho financovanie. Výsledkom bolo prasknutie bubliny na trhu s nehnuteľnosťami a veľké znehodnotenie finančných aktív. Bankové systémy vyspelých krajín, ktoré boli najviac vystavené najrizikovejším aktívam (sub-prime hypotékam a z nich odvodených cenným papierom), bolo treba zachrániť z verejných zdrojov. Vysoká zadlženosť a silné znehodnotenie aktívnych strán bilancií ekonomických subjektov vo vyspelých krajinách, ktoré pred krízou spotrebovali a investovali viac, než samy usporili, spôsobili koncom roka 2008 prudký prepád ich dopytu po produkcii exportne orientovaných krajín. To síce viedlo k relatívne veľkej korekcii globálnych nerovnováh, ale na podstatne nižších úrovniach rastu¹⁸.

Globálny dopyt bude nízky aj naďalej z dôvodu potreby ekonomických subjektov a už aj verejného sektora vo vyspelých krajinách splácať dlhy a zvýšiť úspory¹⁹. Preto, ak má mať ekonomické oživenie zdravý základ a udržateľnejší vývoj, bude v prvom rade nevyhnutné, aby krajiny so štrukturálne slabým dopytom a veľkými devízovými rezervami uskutočnili reformy na podporu domácej spotreby namiesto nadmernej tvorby úspor. V tomto smere bolo realizovaných málo opatrení, a keby aj boli, ich efekty by boli citel'né až s odstupom niekoľkých rokov²⁰. Naopak v krajinách, kde došlo k prasknutiu bublín na trhoch s nehnuteľnosťami, musí zákonite nasledovať rast úspor a orientácia na export.

4.1 Vysoké ceny ropy

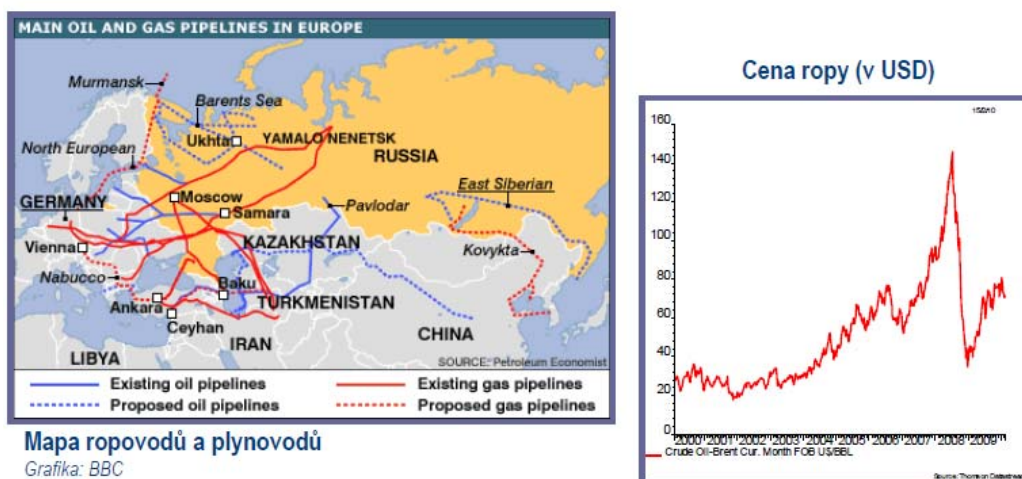
Ceny ropy sa v roku 2004 pohybovali vysoko nad najpesimistickejšími predpoveďami z reprezentatívneho prieskumu Consensus Forecast. Rizikom je, že nečakane vyššia nákladovosť znamenala zníženie návratnosti alebo uskutočniteľnosti rady ekonomických projektov, pričom mnoho z nich boli financované prostredníctvom úverov a pôžičiek. Vysoká cena ropy tiež znamená presun bohatstva od spotrebiteľov v importujúcich krajinách k exportérom. Zvýšenie ceny o 10 dolárov za barel znamená zvýšenie hodnoty ročnej produkcie ropy o približne 300 mld. dolárov. Firmy, domácnosti aj vlády v importujúcich krajinách tak majú v priemere v súhrne menej rezerv pre zachytenie ďalších prípadných šokov. Nečakaný rast cien komodít potom zosilňuje napätie vo finančnom systéme, ktorý sa vyznačuje vyššou ako obvyklou finančnou pákou. Veľký rozptyl aktuálnych predikcií budúceho vývoja ukazuje na neistotu ohľadne príčin vysokých cien ropy a budúceho výhľadu. Nespochybniteľným dlhodobým trendom je nárast dopytu po rope v Číne. (pozri ilustráciu na obrázku č.3)

¹⁸ Naopak vnútorné nerovnováhy v rámci krajín vzrástli a kvalitatívne sa zmenili na úkor nárastu deficitov verejných rozpočtov.

¹⁹ Podľa Lombard Street Research objemy exportov z Číny a ostatných ázijských ekonomík boli v septembri 2009 stále v priemere 21 % pod svojim vrcholom, ktorý dosiahli v novembri 2008.

²⁰ Čína napr. ide svojimi mohutnými stimulačnými politikami orientovanými na investície v štátnych sektoroch presne opačným smerom. Ďalej zvyšuje už aj tak nadmerné výrobné kapacity. To bude mať časom vplyv na celý svet – pri viac-menej fixnom kurze renminbi to povedie k prehĺbeniu deflačných tlakov a k opatreniam zvyšku sveta vo forme intenzívnejšieho protekcionizmu.

Obrázok č. 3 Cena ropy v rokoch 2000-2009 (v USD)

Zdroje : BBC, 2010

Spotreba ropy na obyvateľa je tu zatiaľ približne 2-3 barely ročne, zatiaľ čo USA spotrebujú takmer 25 barelov na obyvateľa, Japonsko a Južná Kórea medzi 15 až 17 barelov na obyvateľa. Za predpokladu pokračujúceho rastu produkcie tak v Číne existuje ešte veľký potenciál rastu dopytu. Podľa dostupných informácií sa zdá, že na strane ponuky nemusia byť k dispozícii dostatočné rezervy. Preto všetky dočasné výpadky a hrozby pre ťažbu spôsobené buď počasím, alebo politickým napätím a nepokojmi majú veľký vplyv na cenu. V tomto volatilnom prostredí sú cenové pohyby zosilňované špekulatívnymi nákupmi. Ceny ropy sú považované za hlavné riziko pre cenovú stabilitu v Európe²¹. Tu však na rozdiel ostatných regiónov sveta je vývoj relatívne ustálený a nevykazuje zatiaľ významné finančné nerovnováhy. Tiež inflačný vývoj aj jeho výhľad vykazuje v Európe významne nižšiu variabilitu ako v Spojených štátoch a v Japonsku. Medziročné zmeny celkového harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien sa už po niekoľko štvrtrokov pohybujú v úzkom pásme a cez istý nárast inflácie v treťom a štvrtom štvrtroku 2004 v súvislosti s rastom cien energiou sa nezdá, že by dochádzalo k nárastu strednodobých inflačných tlakov.

5 Riziká pre udržateľnosť zdravého rastu

Rastúca nervozita zachvacuje nielen trhy. Spojené štáty sa už dlhšiu dobu snažia zvyšovať tlak na Čínu, aby uvoľnila kurz svojej meny a prostredníctvom jej zhodnotenia umožnila zníženie amerického obchodného deficitu. Čína, vedená nutnosťou ročne vytvoriť vyše 20 miliónov pracovných miest, však má na exportom ťahanom raste životný záujem, aby dramaticky nevzrástla nezamestnanosť. Navyše uvoľnenie menového kurzu by mohlo krátkodobo vyvolať jeho vysokú volatilitu s ničivými vplyvom na krehký bankový systém v krajine. Preto postupuje viac než opatrne a v USA narastajú protekcionistické nálady. Podľa krízového scenára MMF by prudký pokles záujmu o americká aktíva kombinovaný s nárastom protekcionizmu v USA mohol viesť ku globálnej recesii, k prudkému zníženiu výroby a obchodu²². Nárast inflačných tlakov by potom donútil centrálnu banku v USA a

²¹ Česká národní banka : ZPRÁVA O FINANČNÍ STABILITĚ, [online] [citované 22. 10. 2010.]. Dostupné na: www.cnb.cz/miranda2/export/sites/.../FS_2004_2.pdf

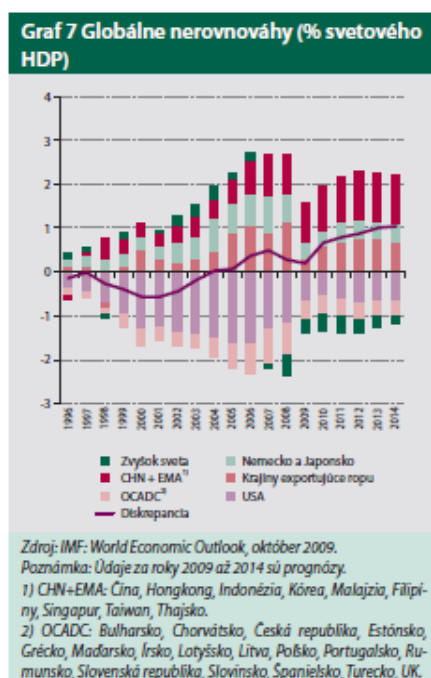
²² PROCHÁZKA,P. a kol.2005. *Nerovnováha v globální ekonomice sílí*. [online].Praha,2005. [cit. 23. 10. 2010.] Dostupné na internete: http://www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/clanky_rozhovory/media_2005/cl_05_051216.html

Európe k sprísneniu menovej politiky, čím by sa posilnili tlaky na ďalšie obmedzenia globálneho rastu, čo by postihlo všetky regióny. Navyše nikto nie je schopný predvídať, akú úlohu by zohrali trhy s derivátmi (cca 220 mld. USD). Existujúce nerovnováhy sa tak stávajú rizikom pre udržateľnosť zdravého rastu na celom svete.

6 Riešenie celosvetových nerovnováh

Okrem ropy bolo druhou nosnou témou riešenie globálnych nerovnováh. MMF na túto hrozbu upozorňuje už dlhšiu dobu, ale tento rok bol mimoriadny, pretože tento problém začali vnímať výraznejšie aj ďalšie významné inštitúcie a osobnosti - a zapojili sa do diskusií o spôsoboch jeho riešenia²³. Globálne nerovnováhy bežných účtov sa stabilne prehlbujú od 90. rokov minulého storočia. Deficit bežného účtu USA dosiahol už 751 mld. USD, pričom jeho rast podporujú vysoké ceny ropy i relatívne vysoký domáci dopyt. Na druhej strane ho v celosvetovom meradle vyvažujú veľké prebytky bežných účtov v Ázii, najmä v Číne, v Japonsku, v krajinách exportujúcich ropu a čiastočne aj v krajinách eurozóny. Za hlavnú príčinu globálnych nerovnováh býva označovaný rozdiel medzi ekonomickým rastom v Číne a Európe na jednej strane a v USA na strane druhej. Ďalším všeobecne spomínaným faktorom je kurzová politika niektorých ázijských vlád, spočívajúci v pevnej väzbe ich mien na dolár - i cez niektoré pozitívne kroky, ktoré boli v tejto oblasti v nedávnej dobe podnikli.

Graf č. 2 Globálne nerovnováhy v rokoch 1995-2014 (% svetového HDP)

Zdroj: MMF, World Economic Outlook, október 2009

Podľa grafu č. 2 sa ukazuje, že rozsah deficitu bežného účtu USA a spôsob jeho financovania bezpochyby zdôrazňuje krehkú povahu súčasného vývoja. Deficit sa z 3,8% v roku 2001 zvýšil takmer na 6% HDP v roku 2004 a podľa odhadu MMF by sa mala jeho

²³ Sedláček, P. a kol. 2005. *Nerovnováha v globálnej ekonomice síli*. [online]. Praha, 2005. [cit. 23. 10. 2010.] Dostupné na internete: http://www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/clanky_rozhovory/media_2005/cl_05_051216.html

úroveň v najbližších rokoch mala stabilizovať nad 6%. Jeho financovanie závisí jednak na súkromných dlhových tokoch, jednak na financovaní najmä zo strany ázijských centrálnych bánk. Hoci údaje za tento rok naznačujú, že došlo k posilneniu súkromných nákupov dlhových inštrumentov, závislosť USA na oficiálnych kapitálových tokoch je na pováženie. Ak akumulácia dolárových aktív centrálnych bánk bola v roku 2001 necelých 10% vonkajšieho financovania USA, do roku 2004 sa prudko zvýšila na 59%.

Návod na riešenie globálnych nerovnováh je známy:

- * Dosiahnuť štrukturálne prispôsobenie americkej ekonomiky obmedzením domáceho dopytu a stimulovaním národných úspor;
- * Podporiť štrukturálne a inštitucionálne reformy v Číne a ďalších ázijských ekonomikách, aby došlo k posilneniu ich bankových systémov a rozvoju kapitálových trhov - a tým k zlepšeniu úrovne finančného sprostredkovania a stimuláciu domáceho dopytu;
- * Pokračovať vo zvyšovaní flexibility kurzov ázijských mien²⁴;
- * Vykonať reformy trhu práce a trhu tovaru v Európe a v Japonsku, aby tieto ekonomiky boli pružnejšie a došlo k zvýšeniu domáceho dopytu a dôvery;
- * Začať inštitucionálne a štrukturálne reformy v krajinách produkujúcich ropu, aby sa zlepšila investičná klíma;
- * Podporiť výdavky v oblastiach, v ktorých možno čakať významné spoločenské prínosy (vzdelanie, zdravotníctvo, infraštruktúra).

6.1 Summit G-20 v Pittsburgu v r. 2009

Predstavitelia 20 najväčších svetových ekonomík združených v G-20²⁵ sa stretli v americkom Pittsburgu. Predstavitelia vyspelých a rozvíjajúcich sa krajín G20 mali v úmysle zachovať opatrenia na podporu ekonomiky tak dlho, kým budú slúžiť svojmu účelu a dokedy nebudú na svete signály o trvalo udržateľnom raste. Snažili sa odstrániť nerovnováhy vo svetovom hospodárstve²⁶. Skupina G-20 mala v úmysle položiť základy nových prísnejších pravidiel pre globálny finančný systém a zabrániť tak opakovaniu najhoršej recesie od 30. rokov minulého storočia. Biely dom chcel na summite v Pittsburgu prerokovať plán, podľa ktorého by sa mala vo svete upraviť nerovnováha medzi krajinami zameranými na export s výrazným obchodným prebytkom a úsporami ako je Čína, a tými, ktorých veľký podiel hospodárskeho rastu tvorí spotreba, čo vedie k zadlženosti - ako napríklad USA.

O nerovnováhe v obchode sa hovorí najmä v súvislosti s Čínou, ktorá kvôli lacnej pracovnej sile chrlí na svetové trhy lacný tovar a dosahuje výrazné obchodné prebytky. Vysoký rozpočtový deficit zaťažuje najmä Spojené štáty. Problémy s ním však majú aj ďalšie krajiny, ktoré v poslednom čase napumpovali do svojich ekonomík obrie sumy. Peking je ochotný o návrhu diskutovať. Nemecko sa však chce zamerať najmä na otázku regulácie finančných trhov. Berlín navrhne vytvorenie nadnárodného bankového kontrolného úradu.

- **Štáty obmedzia odmeny bankárom**

²⁴ Marvin, Bolt .2010. *Global Imbalances and the Impact on the U.S. Dollar*. [online]. [cit. 24. 10. 2010.] Dostupné na internete: <http://seekingalpha.com/article/221251-global-imbalances-and-the-impact-on-the-u-s-dollar?source=feed>

²⁵ Skupina G20 združuje vyspelé a kľúčové rozvíjajúce sa krajiny. Patrí do nej Európska únia a ďalších 19 krajín sveta - Británia, Spojené štáty, Argentína, Brazília, India, Austrália, Kanada, Čína, Francúzsko, Nemecko, Indonézia, Taliansko, Japonsko, Mexiko, Južná Kórea, Rusko, Saudská Arábia, Juhoafrická republika a Turecko.

²⁶ Členské krajiny G20 sa na výkone svetovej ekonomiky podieľajú asi 90 percentami. Skupina vznikla v roku 1999, jej význam ale kvôli dopadom globálnej finančnej a hospodárskej krízy výrazne vzrástol až v poslednom roku. V tomto roku sa skupina zišla už tretikrát.

Skupina krajín chce tiež podporovať také zmeny vo finančnom sektore, aby sa neopakovali excesy z minulých rokov. Dohodli sa na obmedzení odmien pre bankárov. Podľa predstaviteľov G20 na súčasnej kríze sa podieľali riskantné operácie na finančných trhoch. Preto je potrebné zaviesť prísnejšie štandardy na fungovanie bánk. Finančné inštitúcie by nemali využívať tzv. pákový efekt, ktorý môže viesť k vysokému zadlženiu.

- **Ázia bude hrať väčšiu úlohu**

Väčšie rozhodovacie právomoci dostanú rýchlo rastúce ázijské krajiny ako Čína, India či Južná Kórea. Ich vplyv sa na medzinárodnej politickej a ekonomickej scéne v poslednom období rýchlo zvyšuje. Aj samotná skupina G20 bude hrať oveľa dôležitejšiu úlohu než doteraz a bude fungovať podobne ako správne rady v podnikoch. Bude riešiť najzávažnejšie problémy, ktorými bude svetová ekonomika čeliť. Viac ako 30 rokov toto privilégium mala úzka skupina priemyselných krajín G7. Nadalej sa bude schádzať aj skupina G8, čo sú krajiny G7 plus Rusko. Staráť sa budú o všeobecnejšie záležitosti, napríklad o zabezpečenie medzinárodnej bezpečnosti

Hlavné body dohody G20 na summite v Pittsburghu

- vytvoriť spoločný systém, ktorý umožní silný, udržateľný a vyrovnaný globálny rast
- zabezpečiť, aby regulácia bánk a ďalších finančných firiem kontrolovala excesy, ktoré viedli ku kríze
- reformovať celosvetovú architektúru tak, aby zodpovedala potrebám 21. storočia - teda vytvoriť také medzinárodné štruktúry, ktoré umožnia silný, udržateľný a vyrovnaný rast
- rozvojové krajiny získajú väčšiu váhu v Medzinárodnom menovom fonde, a to najmenej päť percent hlasovacích práv na úkor členov, ktorí majú teraz vo fonde prevahu. MMF získa miliardy dolárov na pôžičky
- zvýši sa vplyv rozvíjajúcich sa krajín aj vo Svetovej banke

7 Záver

Nerovnováha malého rozsahu sa prejavuje nedostatkami, ktoré sa vyskytujú na všetkých trhoch a ktoré účastníci trhu vyriešia arbitrážou. Ich dôsledky sú preto prechodné a s arbitrážou ako hlavným predpokladom ráta väčšina matematických modelov týkajúcich sa stanovovania cien a hodnotenia rizík. Vo všeobecnejšom meradle sa nerovnováha v rámci ekonomiky môže vyskytovať najmä vo forme prílišného spoliehania na finančný sektor (napr. Veľká Británia), prílišne veľkého dôrazu na vývozný sektor na úkor domácej spotreby (napr. Nemecko a Čína), veľkej miery spotrebiteľského dlhu (napr. Veľká Británia a USA) a veľkých rozpočtových deficitov či prebytkov. Naproti tomu na **jednej strane tu máme niekoľko bohatých krajín s veľkým deficitom bežného účtu. Jedna z nich - Spojené štáty americké - ho má tri a pol krát väčší ako je deficit všetkých ostatných krajín OECD.** Na strane druhej tu máme niekoľko bohatých krajín a krajín so strednou úrovňou príjmov (ako sú Japonsko, Nemecko, Čína, Saudská Arábia a Rusko), ktoré majú veľké prebytky bežného účtu. Rozhodujúcim pre vznik krízy bolo spojenie prebytku bežného účtu Číny a deficitu bežného účtu USA.

V krátkom časovom horizonte sa neočakáva, že by sa riziko nerovnováh mohlo naplniť. Svetová ekonomika zatiaľ preukazuje pozoruhodnú odolnosť voči šokom, čo odráža jednak zlepšené fundamenty, ale aj väčšiu ekonomickú flexibilitu a zníženú zraniteľnosť krajín tzv. vynárajúcich sa trhov. *Objavovali sa časté polemiky* o tom, že hodnota juanu sa umelo udržia na nízkej úrovni, čo má negatívny dosah na svetový obchod. Aj v krajinách vyvážajúcich ropu došlo k tvorbe prebytku, čo možno pripísať obrovskému nárastu ceny ropy.

Keďže americký dolár je hlavnou rezervnou menou a základnou menou pre obchodovanie a ceny ropy, obyvatelia sú motivovaní viesť si úspory v USD.

Od roku 2000 prestal byť deficit v USA neškodným javom a stal sa skutočným problémom. USA prešli od vyváženého či krátkodobého rozpočtového prebytku k rekordným deficitom. Emisia štátnych dlhopisov s rôznou dobou splatnosti na financovanie tohto deficitu nevedla k *zvýšeniu* úrokových sadzieb, ako by sa bolo mohlo očakávať, ale naopak k ich *zníženiu*. Do veľkej miery to bolo spôsobené kúpou týchto dlhopisov zo strany Číny a iných štátov. Tento mechanizmus mal vedľajšie účinky na zadlžovanie obchodných spoločností aj jednotlivcov, pričom jeho dôsledky sa rozšírili do celého sveta. Trh s vládnymi dlhopismi USA je najväčším a najlikvidnejším trhom na svete, avšak problém spočíva v jeho rozsahu. Podľa teórie efektívneho trhu by sa predpokladalo, že investor nasmeruje investície tam, kde očakáva najlepší výnos upravený o mieru rizika. Nákup dlhopisov USA zo strany Číny však pokračoval, a to v takom rozsahu, že v dôsledku týchto nákupov sa stlačili úrokové sadzby dlhopisov so všetkými dobami splatnosti. V normálnej trhovej situácii by sa očakávalo, že riziko transakcie by niesli veritelia, no Čína je do veľkej miery chránená pred účinkami krízy a zachovanie riadnych a stabilných trhov s vládnymi dlhopismi je tak v záujme USA, ako aj v záujme Číny. Keďže tok finančných prostriedkov pokračuje, je nutné zabezpečiť disciplínu - či už prostredníctvom regulácie alebo rozličných politik.

Riešenie si vyžaduje zvýšenie miery úspor, spomalenie dlhodobého tempa rastu ekonomiky a zníženie inflácie v USA a v ďalších vyspelých krajinách a zmenu kurzovej politiky, zníženie miery úspor a zvýšenie domácej miery investícií v krajinách východnej a juhovýchodnej Ázie a v krajinách vyvážajúcich ropu. Dosiachnutie tohto stavu riešenia však nebude jednoduché najmä s prihliadnutím na to, že jeho súčasťou by mala byť adaptácia štruktúry ekonomiky USA s doterajším nadmerným podielom finančných služieb. Podobne aj prispôbenie ekonomiky zmenám v oblasti externých vzťahov v Číne a v ďalších krajinách s prebytkami na bežnom účte by vyvolalo rovnako náročný presun zdrojov z exportných sektorov do sektorov, ktoré uspokojujú domáce potreby.

V strednodobej perspektíve však financovanie vysokých amerických deficitov zostáva rizikom, ktoré svet bude musieť riešiť. Prevládajúci názor účastníkov stretnutia v **Pittsburgu v roku 2009** bol taký, že by to malo byť koordinované na globálnej úrovni. Či to pôjde cestou zvýšenia úlohy MMF v novej finančnej architektúre, alebo či bude hrať výraznú úlohu riadiaca skupina G20 alebo iné zoskupenia - to je zatiaľ v oblasti diskusie.

Zoznam použitej literatúry

1. Bernanke B. S.: The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit. Federalreserve.gov, March 2005
2. Bernanke, B. (2005), The Global Saving Glut and the U.S. Current Account, remarks at the Sandridge Lecture, Virginia Association of Economics, Richmond, VA, 10 March.
3. Chinn, M. - Ito, H.(2008), Global Current Account Imbalances: American Fiscal Policy versus East Asian Savings, IN *Review of International Economics*, 16(3).
4. IMF.2005.Globalization & External Imbalances. In *World Economic Outlook Apr 2005*. USA: IMF Publication Services, 2005.ISBN 1-58906-429-1, p. 26-27.
5. IMF.2007.Globalization & Inequality. In *World Economic Outlook Oct 2007*. USA: IMF Publication Services, 2007.ISBN 978-1-58906-688-5, p. 21-23,150-158.

6. MMF.2010. World Economic Outlook. IMF: Washington D.C., April 2010. ISBN 978-1-58906-915-2.
7. Václav Ž. Ekonomické listy číslo 1, ročník I. : “Dynamika trhu práce v době krize a obnova vnější rovnováhy pohledem MMF“ Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu, Praha, 2010, str. 39
8. Česká národní banka.2004 .: *ZPRÁVA O FINANČNÍ STABILITĚ*, [online] [citované 22. 10. 2010.]. Praha. 2004. 9s. Dostupné na: www.cnb.cz/miranda2/export/sites/.../FS_2004_2.pdf
9. Forbes. 2009.: “Globalni-ekonomicke-nerovnovahy” [online]. Praha,2010. [citované 20. 10. 2010.].Praha. 2009. Dostupné na: <http://www.e-burza.cz/INFORMACNI-ZDROJE/Globalni-ekonomicke-nerovnovahy.html>
10. Forbes.2009: globální ekonomické nerovnováhy [online] [citované 19. 10. 2010.]. Dostupné na: <http://www.e-burza.cz/INFORMACNI-ZDROJE/Globalni-ekonomicke-nerovnovahy.html>
11. Chinn, M. (2009), The Global Saving Glut: Rest in Peace? Mirage? Bete noir?, http://www.econbrowser.com/archives/2009/06/the_global_savi.html, June 22.
12. Krugman, P. (2005), Is There a Global Saving Glut? If So, Will it Persist?, http://economistsview.typepad.com/economistsview/2005/09/is_there_a_glob.htm
13. Legg A., Prasad N. a Robinson T.: Global Imbalances and the Global Saving Glut - A Panel Assesment Data. [online] [citované 20. 10. 2010.].Praha 2010. Dostupné na: http://zahranicni.ihned.cz/c3-37532960-003J00_d-hlouběji-pod-povrch-financni-krize-zaplava-uspor-globalni-nerovnovaha-a-hypotecni-krize
14. Marvin, Bolt .2010. *Global Imbalances and the Impact on the U.S. Dollar*. [online]. [cit. 24. 10. 2010.] Dostupné na internete: <http://seekingalpha.com/article/221251-global-imbances-and-the-impact-on-the-u-s-dollar?source=feed>
15. NEMEC M.2010 : Globálna ekonomická nerovnováha a jej príčiny [online] [citované 21. 10. 2010.]. Bratislava. Dostupné na: [HTTP://WEBCACHE.GOOGLEUSERCONTENT.COM/SEARCH?Q=CACHE:0M20PW9K0S8J:WWW.DERIVAT.SK/FILES/FSN%25202010/NEMEC.DOC+GLOBALNE+EKONOMICKE+NOVROVNOVAHY&CD=2&HL=SK&CT=CLNK&GL=SK](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:0M20PW9K0S8J:www.derivat.sk/files/fsn%25202010/nemec.doc+globalne+ekonomicke+novrovnohavhy&cd=2&hl=sk&ct=clnk&gl=sk)
16. PROCHÁZKA,P. a kol.2005. *Nerovnováha v globální ekonomice sílí*. [online].Praha,2005. [cit. 23. 10. 2010.] Dostupné na internete: http://www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/clanky_rozhovory/media_2005/cl_05_051216.html
17. Řežábek, P.2009: Globální nerovnováhy a hospodářská politika ČR , [online] [citované 19. 10. 2010.]. Dostupné na: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/konference_projevy/vystoupeni_projevy/download/rezabek_20100224_globalni_nerovnovahy.pdf
18. Sedláček, P. a kol.2005. *Nerovnováha v globální ekonomice sílí*. [online].Praha,2005. [cit. 23. 10. 2010.] Dostupné na internete: http://www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/clanky_rozhovory/media_2005/cl_05_051216.html
19. Taylor, J. 2009, The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong, National Bureau of Economic Research, Working Paper 14631, <http://www.nber.org/papers/w14631>.
20. Tomáš Vlk - Marek, D. Hlouběji pod povrch finanční krize: záplava úspor, globální nerovnováha a hypoteční krize [online] [citované 20. 10. 2010.]. Dostupné na: http://zahranicni.ihned.cz/c3-37532960-003J00_d-hlouběji-pod-povrch-financni-krize-zaplava-uspor-globalni-nerovnovaha-a-hypotecni-krize

Kontakt:

Ing. Chalotorn Sinproh

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska 1, 85235 Bratislava

Chalotorn.sinproh@euba.sk

Ing. Šárka SOBOTOVIČOVÁ

OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINĚ
SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

ANALÝZA DANĚ Z PŘIDANÉ HODNOTY PŘI POŘÍZENÍ AUTOMOBILŮ

sobotovicova@opf.slu.cz

Abstrakt

Článek se zabývá uplatňováním daně z přidané hodnoty při pořízení automobilů z jiných členských států. Různé situace při pořízení osobních automobilů jsou rozebrány nejprve z pohledu daně z přidané hodnoty. V další části jsou potom porovnány ceny vybraných osobních automobilů v České republice a v členských státech EU, které s ní sousedí. Následně je zhodnocen také vliv sazby daně z přidané hodnoty na konečnou cenu osobních automobilů.

Abstract

The article deals with the application of VAT on the purchase of cars from other Member States. Different situations in the purchase of cars are analyzed from the perspective of value added tax. The prices for selected cars in the Czech Republic and EU Member States bordering Czech Republic are compared in next part. The influence of the rate of VAT to the final price of passenger cars is evaluated in the end.

1 Úvod

Daň z přidané hodnoty byla v České republice zavedena v roce 1993. V souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie byl původní zákon o dani z přidané hodnoty od 1. května 2004 nahrazen zákonem¹, který byl převážně slučitelný s tehdy platnými předpisy Evropské unie. Zákon o dani z přidané hodnoty upravuje daň, která se uplatňuje na zboží, nemovitosti a služby.

Při pořízení automobilů z jiného členského státu může nastat několik různých situací, a to podle toho, zda se jedná o nový dopravní prostředek nebo o ojetý automobil a zda je pořizovatelem plátce daně z přidané hodnoty nebo osoba, která není registrována k dani z přidané hodnoty.

2 Pořízení ojetého automobilu

Pořízení ojetého automobilu z jiného členského státu podléhá stejnému režimu, jako pořízení zboží. Bude-li pořizovat ojetý automobil z jiného členského státu **plátce** pro podnikatelské účely od osoby registrované k dani (ORD) v jiném členském státě, vznikne mu

¹ Zákon č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty

povinnost přiznat daň v tuzemsku. Dodavatel v tomto případě uskutečňuje plnění osvobozené od daně s nárokem na odpočet daně a vykáže je v souhrnném hlášení. Pořizovateli vzniká povinnost přiznat daň z pořízení zboží se sazbou daně platnou v České republice a současně ve stejném přiznání může za splnění podmínek stanovených zákonem uplatnit nárok na odpočet daně. Jedná se o tak zvané „samovyměření“.

Nárok na odpočet daně u osobních automobilů, které nebyly pořízeny za účelem dalšího prodeje, nebylo možno uplatnit do 31. 03. 2009. Zákaz odpočtu daně se vztahoval na osobní automobily, které měly uvedeny v technickém průkaze vozidla kategorii M1 nebo M1G. Zákazem nebyl dotčen nárok na odpočet daně při pořízení automobilů kategorie N1. Tato situace byla často plátcí řešena pořízením automobilu přestavěným na nákladní automobil N1 zabudováním mřížky v zadní části automobilu². Tento zákaz odpočtu byl změněn od 1. 4. 2009, a to novelou č. 87/2009 Sb.

Při pořízení ojetého automobilu z jiného členského státu **osobou, která není plátcem** od osoby registrované k dani v jiném členském státě, této osobě v tuzemsku povinnost odvést daň nevzniká. Prodávajícímu však zaplatí cenu včetně daně z přidané hodnoty a se sazbou daně platnou v členském státě prodávajícího. **Osoba povinná k dani**, která pořizuje zboží z jiného členského státu, musí sledovat v kalendářním roce hodnotu pořízeného zboží a pokud hodnota převyší částku 326 000 Kč, stává se plátcem k tomu dni, kdy byla tato částka překročena. Současně vzniká také povinnost přiznat a zaplatit daň z pořízeného zboží, jehož hodnotou byl překročen stanovený limit. Hodnotu zboží pořízeného z jiného členského státu musí sledovat také **právnícká osoba nepovinná k dani**³, která se při pořízení zboží, jehož hodnotou v kalendářním roce překročí částku 326 000 Kč, stane osobou identifikovanou k dani. A také jí vznikne povinnost přiznat a zaplatit daň ze zboží, jehož hodnotou byl překročen stanovený limit.

Tabulka č. 1: Pořízení ojetých automobilů

Dodavatel	Pořizovatel	Přizná daň
ORD DE ⁴	plátce CZ	plátce CZ
ORD DE	neplátce CZ	ORD DE

Pramen: Vlastní zpracování

Podle předpisů uplatňovaných v jednotlivých členských státech může obchodník, při dodání použitého zboží - ojetého automobilu, použít zvláštní režim, který spočívá v tom, že při dodání ojetého automobilu svému odběrateli zdaní pouze přírůžku, kterou stanoví jako rozdíl mezi prodejní cenou a pořizovací cenou tohoto automobilu. Jestliže je do tuzemska dodán ojetý automobil, u kterého byl při dodání z jiného členského státu uplatněn zvláštní režim, toto dodání není předmětem daně v tuzemsku. Ani plátcí daně tedy nevznikne povinnost přiznat daň z pořízení zboží, ale také nemá nárok na odpočet daně týkající se přírůžky.

3 Pořízení nových automobilů

Pořízení nových automobilů uvnitř Evropské unie podléhá odlišnému režimu, který se vyznačuje tím, že dodání nového automobilu je pro dodavatele osvobozeným plněním v případě, že odběratelem je osoba povinná k dani i osoba nepovinná k dani, například občan. U

² RANDOVÁ, K. Aspekty změn zákona o DPH v roce 2009 ve vztahu k osobním automobilům v podnikání. s. 57-63 (7 s.) CD z konf: „11th International Conference MEKON 2009“. Ostrava: EkF VŠB, 2009. 1 012 s. ISBN 978-80-248-2013-2.

³ Osobou nepovinnou k dani je právnícká osoba, která neuskutečňuje ekonomickou činnost.

⁴ ORD – osoba registrovaná k dani v Německu

nových dopravních prostředků dodávaných z jednoho členského státu do jiného členského státu je důkladně dodržován princip, že zdanitelné plnění podléhá dani ve státě odběratele⁵.

3.1 Nový dopravní prostředek

Definice nových dopravních prostředků je uvedena přímo v zákoně o dani z přidané hodnoty. **Dopravním prostředkem** je vozidlo nebo jiný prostředek anebo zařízení určené k přepravě osob nebo zboží z jednoho místa na jiné a obvykle užívané k uskutečnění přepravní služby.

Novým dopravním prostředkem⁶ je:

1. vozidlo určené k provozu na pozemních komunikacích s obsahem válců větším než 48 cm³ nebo s výkonem větším než 7,2 kW, pokud bylo dodáno do 6 měsíců ode dne prvního uvedení do provozu nebo má najeto méně než 6000 km,
2. loď delší než 7,5 m, pokud byla dodána do 3 měsíců ode dne 1. uvedení do provozu nebo má najeto méně než 100 hodin, s výjimkou námořních lodí užívaných k obchodní, průmyslové, rybářské nebo záchranářské činnosti,
3. letadlo o maximální vzletové hmotnosti větší než 1550 kg, pokud bylo dodáno do 3 měsíců ode dne 1. uvedení do provozu nebo má nalétáno méně než 40 hodin, s výjimkou letadel využívaných leteckými společnostmi pro mezinárodní leteckou přepravu.

Z výše uvedené definice vyplývá, že za nový dopravní prostředek se považuje dopravní prostředek, který splňuje alespoň jednu z uvedených podmínek. To znamená, že za nový dopravní prostředek se považuje ten, který byl dodán do stanovené lhůty od prvního uvedení do provozu, bez ohledu na počet najetých km nebo provozních hodin. Stejný přístup při zdaňování je v případě, kdy počet km nebo hodin je pod stanovenou hranicí, bez ohledu na lhůtu jeho dodání. Proto, aby dopravní prostředek nebyl považován za nový a byl zdaňován v místě výrobce nebo dodavatele, musí být dodán po stanovené lhůtě a počet km a hodin musí překročit stanovený limit.

Dnem prvního uvedení do provozu se rozumí den dodání výrobcem prvním kupujícímu nebo první den, kdy je kupující oprávněn s dopravním prostředkem nakládat. U pozemních motorových vozidel to je den, kdy bylo vozidlo registrováno k provozu ve státu výrobce nebo den kdy nastala povinnost toto vozidlo registrovat. Pokud není povinnost vozidlo registrovat ve státě výrobce, je za den prvního uvedení do provozu považován den kdy bylo vozidlo odvezeno kupujícímu nebo kdy s ním mohl nakládat. Jestliže ani takto nelze den prvního uvedení do provozu stanovit, je za něj považován den, kdy byl vystaven doklad o prodeji.

3.2 Pořízení nového automobilu

Dodání nového dopravního prostředku za úplatu osobou registrovanou k dani v členském státě EU plátcí registrovanému k dani z přidané hodnoty v jiném členském státě, za předpokladu, že nový dopravní prostředek je skutečně přemístěn do jiného členského státu, se považuje za osvobozené plnění s nárokem na odpočet daně. **Plátce**, který pořizuje nový automobil od **osoby registrované k dani** z jiného členského státu, uskutečňuje pořizování zboží. Postupuje stejně, jak bylo popsáno v případě ojetého automobilu. To znamená, že mu vzniká povinnost přiznat daň z pořizování zboží a současně ve stejném přiznání může za splnění podmínek stanovených zákonem uplatnit nárok na odpočet daně.

⁵ DRÁBOVÁ M., HOLUBOVÁ O., TOMÍČEK M. Zákon o dani z přidané hodnoty. Komentář. 3, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010. ISBN 978-80-7357-523-6. Strana 153

⁶ §4 odst. 3 písmeno b) zákona č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty, ve znění platných předpisů.

Plátce, který pořizuje nový dopravní prostředek od **osoby, která není registrována k dani** z přidané hodnoty v jiném členském státě, uskutečňuje také pořízení zboží, které je předmětem daně v tuzemsku. Je povinen kromě daňového přiznání předložit také hlášení o pořízení nového dopravního prostředku a kopii daňového dokladu. **Osoba, která není plátcem** (může to být občan), a pořizuje v tuzemsku nový dopravní prostředek z jiného členského státu, který bude registrován k provozu v tuzemsku, je také povinna předložit daňové přiznání spolu s hlášením o pořízení nového dopravního prostředku a kopií daňového dokladu, a to do 10 dnů ode dne pořízení. Všechny osoby, které pořizují nový dopravní prostředek z jiného členského státu, který bude registrován v registru silničních motorových vozidel, mohou podat hlášení o pořízení nového motorového vozidla a zaplatit zálohu ve výši daně ještě před termínem pro podání daňového přiznání. Správce daně potvrdí zaplacení zálohy a na základě tohoto potvrzení potom po splnění dalších podmínek dopravní inspektorát toto vozidlo zaregistruje a přidělí mu SPZ.

Tabulka č. 2: Pořízení nových automobilů

Dodavatel	Pořizovatel	Přizná daň
ORD DE	plátce CZ	plátce CZ
ne ORD DE	plátce CZ	plátce CZ
ORD či ne ORD DE ⁷	neplátce CZ	neplátce CZ

Pramen: Vlastní zpracování

4 Porovnání cen nových automobilů

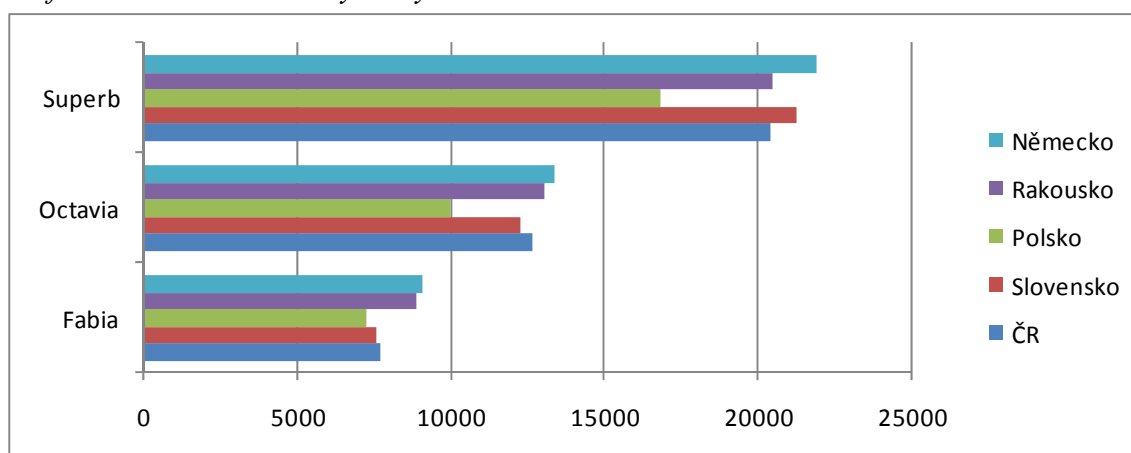
V následující tabulce jsou uvedeny ceny vybraných automobilů Škoda v České republice a sousedních státech. Jedná se o ceny bez daně z přidané hodnoty.

Tabulka č. 3: Ceny vybraných automobilů Škoda k 1.1.2010 v EUR

	ČR	Slovensko	Polsko	Rakousko	Německo
Fabia	7679	7522	7255	8866	9060
Octavia	12648	12252	9942	13016	13361
Superb	20377	21192	16786	20468	21877

Pramen: Car prices within the European Union ISBN ISBN 978-92-79-16028-8 [citováno 27. 4. 2011]. Dostupné z < http://ec.europa.eu/competition/sectors/motor_vehicles/prices/2010_07_full.pdf >

Graf č. 1: Porovnání cen vybraných automobilů Škoda k 1.1.2010 v EUR

Pramen: Vlastní zpracování

⁷ ORD – osoba registrovaná k dani v Německu, ne ORD – osoba neregistrovaná k dani v Německu

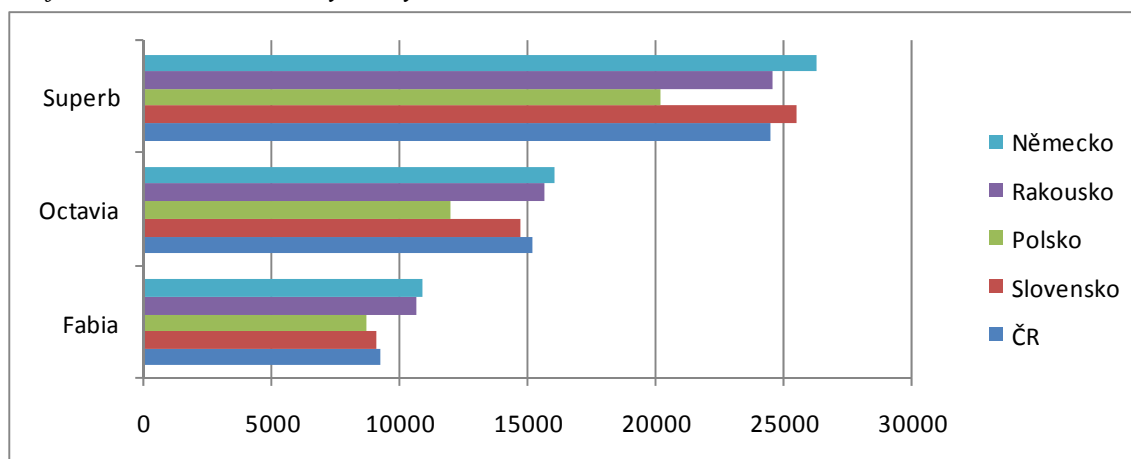
Pro porovnání ceny u plátců nemusíme do celkové ceny zahrnovat daň z přidané hodnoty, jelikož za splnění zákonem stanovených podmínek mohou uplatnit nárok na odpočet daně. Z toho pohledu je pro všechny plátce nejlevnější nakoupit nový automobil Škoda Fabia, Škoda Octavia a Škoda Superb v **Polské republice**. Naopak nejvyšší ceny jsou v Německu. Vzhledem k tomu, že při pořízení nového dopravního prostředku osobou nepovinnou k dani se přenáší daňová povinnost na pořizovatele zboží, je v tomto případě nákup nových automobilů zatížen sazbou daně z přidané hodnoty platnou v České republice a to je v roce 2010 i 2011 základní sazba daně 20%.

Tabulka č. 4: Ceny vybraných automobilů Škoda v EUR včetně 20 % DPH

	ČR	Slovensko	Polsko	Rakousko	Německo
Fabia	9215	9026	8706	10639	10872
Octavia	15178	14702	11930	15619	16033
Superb	24452	25430	20143	24562	26252

Pramen: Vlastní propočty podle údajů v tabulce 3

Graf č. 2 Porovnání cen vybraných automobilů Škoda v EUR včetně 20 % DPH

Pramen: Vlastní zpracování

Jak je vidět z výše uvedené tabulky a grafu, opět je pro všechny osoby nepovinné k dani usazené v České republice je nejlevnější nakoupit nový automobil Škoda Fabia, Škoda Octavia a Škoda Superb v **Polské republice**. Nejvyšší ceny pro uvedené automobily jsou v Německu.

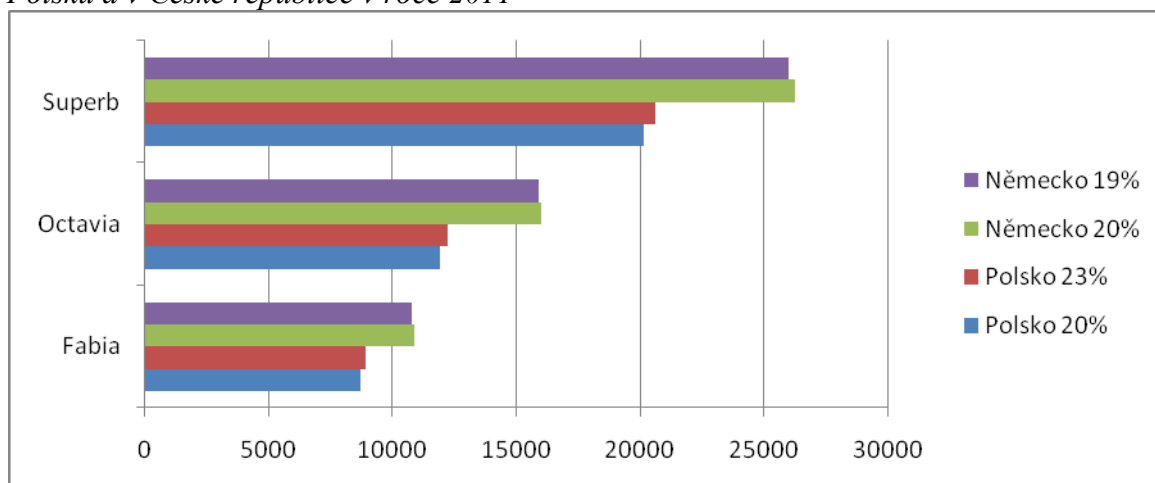
V následující tabulce jsou uvedeny ceny automobilů včetně daně z přidané hodnoty podle sazby daně platné v jednotlivých státech pro rok 2011, a to pro Polsko 23%, pro Českou republiku, Slovensko a Rakousko 20% a pro Německo 19%.

Tabulka č. 5: Ceny vybraných automobilů Škoda v EUR včetně DPH platné v jednotlivých státech EU v roce 2011

	ČR	Slovensko	Polsko	Rakousko	Německo
Fabia	9215	9026	8924	10639	10781
Octavia	15178	14702	12229	15619	15900
Superb	24452	25430	20647	24562	26034

Pramen: Vlastní propočty podle údajů v tabulce 3

Graf č. 3 Porovnání ceny vybraných automobilů Škoda v EUR včetně DPH platné v Německu, Polsku a v České republice v roce 2011

Pramen: Vlastní zpracování

Jak je vidět z výše uvedeného grafu, vzhledem k rozdílným sazbám daně z přidané hodnoty v České republice, v Polsku a v Německu je rozdílná cena pro pořizovatele z České republiky ve srovnání s cenou, za kterou vozidlo koupí ve své zemi občané těchto států. Vzhledem k tomu, že v Polsku je vyšší sazba daně z přidané hodnoty (23%) než v České republice, polský občan pořídí nový automobil za cenu o 3 % vyšší než pořizovatel z České republiky. Opačná situace je v Německu, jelikož zde je základní sazba daně 19% a proto pořizovatel z České republiky zaplatí na dani o 1% více než kupující z Německa.

Z výše uvedeného cenového srovnání vyplynulo, že podle cen platných v jednotlivých vybraných státech EU k 1. 1. 2010, byly nejnižší ceny všech vybraných vozidel Škoda v Polské republice, naopak nejvyšší ceny byly v Německu.

5 Závěr

Při pořízení ojetých dopravních prostředků se postupuje stejně jako při pořízení jakéhokoli zboží. Při splnění zákonem stanovených podmínek může obchodník použít také zvláštní režim pro obchodníky s použitým zbožím.

V případě nových dopravních prostředků je uplatněn speciální režim a každá osoba (včetně občanů), která pořizuje nový dopravní prostředek z jiného členského státu, je vždy povinna přiznat daň.

Co se týká srovnání cen v České republice a v sousedních státech bylo zjištěno, že pořadí jednotlivých států podle cen se nezměnilo ani při uplatnění rozdílné sazby daně. V Německu sazba DPH 19%, tj. nejnižší a přesto je cena vybraných vozidel Škoda nejvyšší ze srovnávaných států. Naopak nejvyšší sazba daně z přidané hodnoty je v Polsku, a to 23 % a ceny vozidel tam jsou nejnižší. Z toho vyplývá, že rozdíly v cenách bez daně v jednotlivých státech jsou tak velké, že ani rozdílná výše sazby daně neovlivnila pořadí jednotlivých států při cenovém srovnání.

Seznam použité literatury

- [1] DRÁBOVÁ M., HOLUBOVÁ O., TOMÍČEK M. *Zákon o dani z přidané hodnoty. Komentář*. 3, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010. 639 s. ISBN 978-80-7357-523-6.

- [2] RANDOVÁ, K. Aspekty změn zákona o DPH v roce 2009 ve vztahu k osobním automobilům v podnikání. s. 57-63 (7 s.) CD z konf: „11th International Conference MEKON 2009“. Ostrava: EkF VŠB, 2009. 1 012 s. ISBN 978-80-248-2013-2.
- [3] ŠIROKÝ, J. A KOL. Daňové teorie s praktickou aplikací. Praha, C.H. Beck, 2008. 301 s. ISBN 978-80-7400-005-8
- [4] Zákon č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty, ve znění pozdějších předpisů
- [5] Car prices within the European Union ISBN 978-92-79-16028-8 [citováno 27. 4. 2011].
Dostupné z
<http://ec.europa.eu/competition/sectors/motor_vehicles/prices/2010_07_full.pdf>
- [6] http://ec.europa.eu/taxation_customs/

Příloha č. 1

členský stát EU	Super snížená sazba	Snížená sazba	Základní sazba
Belgie		6; 12	21
Bulharsko		7	20
Česká republika		10	20
Dánsko			25
Německo		7	19
Estonsko		9	20
Řecko		6,5; 13	23
Španělsko	4	8	18
Francie	2,1	5,5	19,6
Irsko	4,8	13,5	21
Itálie	4	10	20
Kypr		5; 8	15
Lotyšsko		12	22
Litva		5; 9	21
Lucembursko	3	6; 12	15
Maďarsko		5; 18	25
Malta		5	18
Nizozemí		6	19
Rakousko		10 (12)	20
Polsko		5; 8	23
Portugalsko		6; 13	23
Rumunsko		5; 9	24
Slovinsko		8,5	20
Slovensko		10	20
Finsko		9; 13	23
Švédsko		6; 12	25
Velká Británie		5	20

Pramen: VAT Rates Applied in the Member States of the European Union
http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf, vlastní zpracování 7. 5. 2011

Kontakt:

Ing. Šárka Sobotovičová

Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná

sobotovicova@opf.slu.cz

Ing. Michaela ŠTEFANČÍKOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VYBRANÉ ASPEKTY VÝVOJA VOJENSKÝCH VÝDAVKOV V AFRIKE

michaela.stefancikova@euba.sk

Abstrakt

Afrika sa v globálnom meradle nevyznačuje vysokou mierou vojenských výdavkov. Ide o región s najnižším podielom na svetových vojenských výdavkoch. Na druhej strane je jedným z najmenej mierových regiónov sveta. V tejto súvislosti poukazujeme na výšku vojenských výdavkov ako na ukazovateľ, ktorý sa vyvíja v súlade s ekonomickým vývojom. Vojenské výdavky Afriky (podobne ako jej hospodárstvo) sa nevyvíjajú rovnomerne a ich intra-regionálna distribúcia má výrazne disproporčný charakter.

Kľúčové slová: Vojenské výdavky, vojenské bremeno, hospodársky rast, ropa a zemný plyn

Abstract

On a global scale Africa does not have a high level of military spending. Moreover it is the region with the lowest share of world military expenditure. Simultaneously, Africa is one of the least peaceful regions in the world. In that context, its military spending development corresponds to its economic development. Africa's military spending (like its economy) has a volatile development pattern and its intra-regional distribution is of significantly disproportionate nature.

Key words: Military expenditure, military burden, economic growth, oil and natural gas

1 Úvod

Afrika sa v globálnom meradle nevyznačuje vysokou mierou vojenských výdavkov. Ide o región s najnižším podielom na svetových vojenských výdavkoch. Na druhej strane je jedným z najmenej mierových regiónov sveta. V poslednom desaťročí bola v poradí druhým kontinentom (po Ázii a Oceánii) s najvyšším počtom ozbrojených konfliktov. Medzi rokmi 1999-2009 prebiehalo v Afrike priemerne dvanásť ozbrojených konfliktov ročne, z toho štyri veľkého rozsahu.¹

¹ V článku pracujeme s údajmi databázy Uppsalského programu pre výskum konfliktov *Uppsala Conflict Data Program* (UCDP). Program definuje ozbrojený konflikt ako spor, ktorý sa týka vlády a / alebo územia, kde v dôsledku použitia ozbrojenej sily medzi dvoma stranami, z ktorých aspoň jedna je vláda štátu, dôjde minimálne k 25 úmrtiam v dôsledku bojov za jeden kalendárny rok. Ozbrojený konflikt veľkého rozsahu je konflikt, ktorého počet obetí presiahol 1000 obetí ročne. Pozri UCDP. *Definitions*. [cit.15.01.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/>>

Afrika mala pritom najnižšie vojenské výdavky na obyvateľa (VV/obyv.). V porovnaní s regiónom Severnej Ameriky boli roku 2009 VV/obyv. Afriky 65-krát nižšie. (VV/obyv. severnej Ameriky – 1945 USD a Afriky – 30 USD). V tejto súvislosti poukazujeme na výšku vojenských výdavkov ako na ukazovateľ, ktorý sa vyvíja v súlade s ekonomickým vývojom. Vojenské výdavky Afriky (podobne ako jej hospodárstvo) sa nevyvíjajú rovnomerne a ich intra-regionálna distribúcia má výrazne disproporčný charakter.

2 Vybrané aspekty vývoja vojenských výdavkov v Afrike

Vojenské výdavky Afriky dosiahli podľa odhadov SIPRI v roku 2009 úroveň 27,7 mld. USD v stálych cenách východiskového roku 2008 (Severná Afrika² – 11 mld. USD a Subsaharská Afrika³ 17 mld. USD), čo predstavovalo oproti predchádzajúcemu roku nárast o 6 percentuálnych bodov. V priebehu sledovaného obdobia (1999-2009) vzrástli vojenské výdavky kontinentu o 45%, pričom ich priemerný medziročný rast bol na úrovni 4%. Rast vojenských výdavkov štátov severnej Afriky výrazne prevyšoval rast výdavkov v regióne Subsaharskej Afriky (viac ako päťnásobne). Štáty severnej Afriky zvýšili svoje vojenské výdavky o 108% a rástli priemerným tempom na úrovni 8%, zatiaľ čo rast výdavkov na obranu v Subsaharskej Afrike bol za sledovaných jedenásť rokov viac ako päťnásobne nižší na medziročnej úrovni 2%.

Tempo rastu vojenských výdavkov kontinentu zaznamenávalo za posledných 10 rokov pomerne výrazné výkyvy (*graf 1*), napríklad v roku 2000 sa africké výdavky na obranu znížili oproti predchádzajúcemu roku o 10,5% (najväčší relatívny pokles), v roku 2004 sa naopak zvýšili o 12,3% (najväčší relatívny rast).

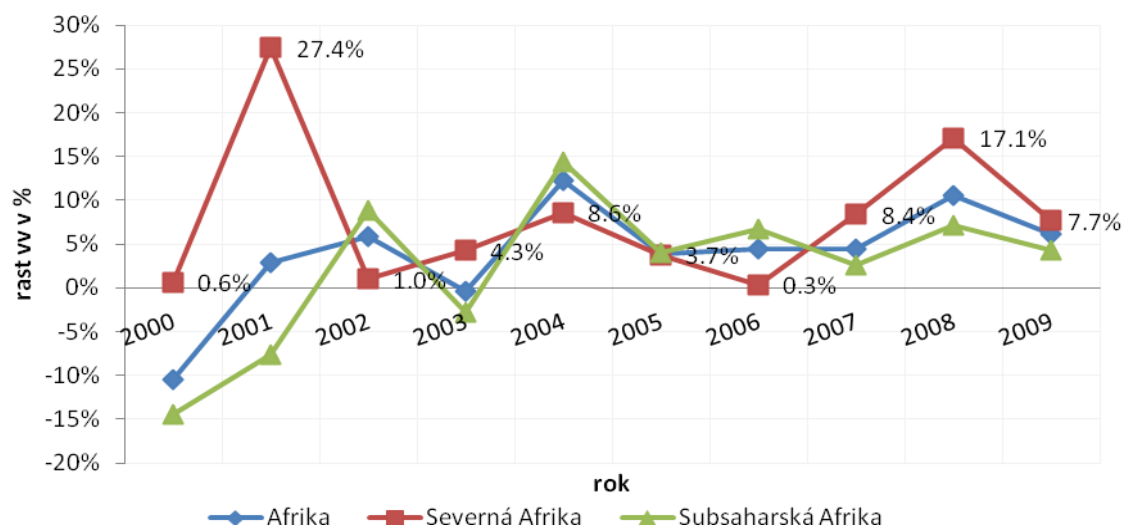
Vo všeobecnosti sú však africké výdavky na obranu relatívne nízke, ich podiel na svetových vojenských výdavkoch predstavoval za posledných jedenásť rokov v priemere iba 1,5%. Vojenské výdavky na obyvateľa predstavujú v Afrike približne 30 USD, pričom v Severnej Afrike je to v porovnaní so štátmi Subsaharskej Afriky šesťkrát viac. Pri údajoch o vojenských výdavkoch afrických štátov je však potrebné brať do úvahy, že mnohé štáty majú výrazné mimorozpočtové zdroje financovania obrany, ktoré v oficiálne vykazovaných výdavkoch na obranu nie sú zahrnuté. Navyše dopady vojenských konfliktov na objem vojenských výdavkov nie je vždy možné vo vykazovaných údajoch v plnej miere zohľadniť.⁴

² Alžírsko, Líbya, Maroko, Tunisko.

³ Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Cape Verde, Stredoafrická republika (SAR), Čad, Kongo (Konžská republika), Konžská demokratická republika, Pobrežie slonoviny, Džibutsko, Rovníková Guinea, Eritrea, Etiópia, Gabon, Gambia, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Keňa, Lesotho, Libéria, Madagaskar, Malawi, Mali, Maurítania, Maurícius, Mozambik, Namíbia, Niger, Nigéria, Rwanda, Senegal, Seychely, Sierra Leone, Somálsko, Juhoafrická republika (JAR), Sudán, Svazijsko, Tanzánia, Togo, Uganda, Zambia, Zimbabwe. Delenie podľa SIPRI. In: SIPRI. *Regional coverage*. [cit. 2011-10-1]. Dostupné na internete: <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/sources_methods/regional_coverage>

⁴Perlo-Freeman, S. a kol. *Military Expenditure*. 2009. s. 199

Graf 11 Tempo rastu vojenských výdavkov Afriky, 2000-2009 (%)

Prameň: Spracované autorkou podľa údajov Stockholm International Peace Research Institute. *SIPRI Military Expenditure Database, 1988-2009*. [cit. 2011-10-1]. Dostupné na internete: <<http://milexdata.sipri.org/files/?file=SIPRI+milex+data+1988-2010.xls>>

Výška vojenského bremena v Afrike počas sledovaného obdobia kontinuálne klesala (z 3,7% HDP v roku 1999 na 1,9% HDP v roku 2009), čo zároveň platí pre oba subregióny (Severnú aj Subsaharskú Afriku). Vojenské bremeno niektorých štátov Subsaharskej Afriky sa od roku 1999 znížilo rapídne – napríklad v prípade Angoly (1999 – 17,3% HDP, 2000 – 6,4% HDP, 2009 – 3% HDP), Burundi (1999 – 6,3% HDP, 2001 – 8% HDP, 2008 – 4% HDP) Etiópie (1999 – 10,7% HDP, 2001 – 4,7% HDP, 2008 – 1,4% HDP) Rwandy (1999 – 4,2% HDP, 2008 – 1,5% HDP) a Sierra Leone (2000⁵ – 3,7% HDP, 2008 – 2,4% HDP).⁶ K poklesu vojenského bremena došlo v niektorých afrických štátoch tiež v dôsledku tlaku medzinárodných inštitúcií na vyváženie jednotlivých zložiek verejných financií v prospech iných sektorov. Klesajúci podiel vojenských výdavkov na HDP je zároveň odrazom zvyšujúcej sa úrovne ekonomického rastu štátov v regióne, (nie len štátov bohatých na ropu a nerastné suroviny).⁷ HDP zahrnutých afrických štátov rástlo v období 1999-2009 v priemere 4,5%-ným⁸ tempom, čím prevýšilo rast vojenských výdavkov v tom istom období o pol percenta. Angola napríklad dosiahla v sledovanom období približne 10%-ný ekonomický rast.⁹

Kontinuálne rastúci trend vojenských výdavkov v Afrike nenarušila ani globálna hospodárska kríza. Nárast vojenských výdavkov v posledných rokoch bol dôsledkom vojenskej modernizácie, zavádzania protiteroristických a vnútorných bezpečnostných opatrení a ekonomického rastu, ku ktorému došlo predovšetkým vďaka zvýšeniu ťažby a cien ropy a zemného plynu.¹⁰

Za posledných desať rokov expanzia globálneho hospodárstva udržiavala vysoký dopyt po a zároveň vysokú úroveň cien ropy a zemného plynu. To viedlo k zvýšeným

⁵Údaj za rok 1999 nie je dostupný. In: *SIPRI military expenditure database, 1988-2009 tento aj nasledovný zápis sú asi neni kompletne*

⁶ *SIPRI military expenditure database, 1988-2009*

⁷Perlo-Freeman, S. a kol. *Military Expenditure*. 2009. s. 199

⁸ Údaje o raste HDP jednotlivých štátov pochádzajú z databázy MMF *World Economic Outlook*. Sú uvádzané na základe hodnôt v stálych cenách, východiskový rok je špecifický pre každú konkrétnu krajinu.

⁹ Ekonomický rast štátu bol však do vysokej miery nerovnomerný a vyznačuje sa veľkými medziročnými výkyvmi (rozptýl extrémov 20% až 0,6%).

¹⁰Perlo-Freeman, S. - Ismail, O. - Solmirano, C. *Military Expenditure*. 2010. s. 179

príjmom a investíciám do afrických krajín bohatých na energetické zdroje. Ťažba ropy môže byť zároveň zdrojom konfliktu a potreba zaistiť bezpečnosť ťažby je tiež jedným z dôvodov na zvýšenie vojenských výdavkov. Vysoký dopyt po rope zvýšil tiež strategický význam afrických krajín. Na príklade Angoly, Čadu a Nigérie je zrejme ako výnosy z ropy ovplyvňujú výšku vojenských výdavkov v Afrike. Vojenské výdavky Angoly vzrástli od roku 2000 o 40% a Nigérie až o 101%. Čad síce v roku 2009 oproti roku 2008 znížil vojenské výdavky o 33% ale ich hodnota (436 mil. USD) stále predstavuje šesťnásobok hodnoty z roku 2005.¹¹

Výška vojenských výdavkov Afriky závisí prevažne od vývoja v piatich krajinách s najvyšším objemom vojenských výdavkov na kontinente – Alžírsko, Angola, Maroko, Nigéria a Juhoafrická republika (JAR), ktoré mali v roku 2009 dohromady viac ako 60%-ný podiel na celkových vojenských výdavkoch kontinentu. Ich podiel na populácii Afriky je pritom iba 30% a pokrývajú iba približne 20% jej rozlohy. Z uvedeného vyplýva, že prvých päť z celkovo päťdesiatich do výskumu zahrnutých afrických štátov¹² sa rozkladá na približne pätine regiónu, žije v nich menej ako tretina jeho obyvateľov, avšak ich vojenské výdavky prevyšujú polovicu celkových regionálnych vojenských výdavkov.

Všetko sú to štáty so stredným príjmom. V ostatných ekonomických a rozvojových ukazovateľoch a ich relatívnom vzťahu k oblasti obrany sa však v odlišnej miere rozchádzajú. Najvyššie vojenské výdavky v absolútnom vyjadrení aj v prepočte na obyvateľa má Alžírsko (160 USD). HDP na obyvateľa Alžírska je naopak až na treťom mieste spomedzi týchto piatich štátov, pričom vládne výdavky majú na HDP 40%-ný podiel a 9% z nich ide do oblasti obrany. Alžírsko je zároveň štátom s vysokou úrovňou rozvoja a patrí do skupiny štátov s vyšším stredným príjmom. Druhú najvyššiu hodnotu vojenského bremena vyjadreného ako objem vojenských výdavkov na obyvateľa dosiahla v roku 2009 Angola (152 USD). Angola výdavkami na obranu zaťažuje národné hospodárstvo do relatívne vysokej miery, podiel jej výdavkov na obranu na HDP bol v roku 2009 na úrovni 4,2%. To sa odráža aj vo vysokom podiele výdavkov na obranu na celkových vládnych výdavkoch, ktoré boli v roku 2009 na úrovni 11%. Angolský HDP p. c. je pritom vyšší ako HDP p. c. Alžírska. Na druhej strane Angola je oproti Alžírsku štátom s nízkou úrovňou rozvoja a nižším stredným príjmom. Na treťom mieste sa v množstve vojenských výdavkov na obyvateľa nachádza Maroko (97 USD). Podiel jeho vojenských výdavkov na HDP sa blíži 3,5%, avšak má najvyšší podiel vojenských výdavkov na celkových vládnych výdavkoch (12%) spomedzi týchto piatich štátov. Jeho HDP p. c. je podobne ako aj vojenské výdavky na obyvateľa oproti Angole približne 1,5 násobne nižší. Patrí k štátom so strednou úrovňou rozvoja a nižším stredným príjmom. Najvyšší HDP p. c. dosiahla v roku 2009 Juhoafrická republika – 5 824 USD v bežných cenách (10 229 v parite kúpnej sily). Jej vojenské výdavky na obyvateľa dosiahli v roku 2009 hodnotu 78 USD, čo je naopak druhá najnižšia hodnota v poradí týchto piatich štátov. Podiel vojenských výdavkov JAR na celkových vládnych výdavkoch sa podobne nachádza na predposlednom mieste s hodnotou 4%, čo korešponduje aj s nízkym ekonomickým zaťažením národného hospodárstva vojenským sektorom – podiel vojenských výdavkov na HDP mala krajina v roku 2009 na úrovni 1,3%. Ide o štát s vyšším stredným príjmom a strednou úrovňou ľudského rozvoja. Najnižšie vojenské výdavky na obyvateľa má spomedzi vojensky dominantných štátov regiónu Nigéria (11 USD), ktorá má zároveň aj najnižšie HDP p. c. a HDP p. c. (PPP). Rozdiel medzi najvyššou hodnotou VV/obyv. Alžírska a najnižšou VV/obyv. Nigérie je 15-násobný, pritom rozdiel medzi ich HDP p. c. je iba 4-násobný. Nigéria dosahuje v porovnaní s Alžírskom nižšie hodnoty aj v relatívnych vojenských

¹¹ Esso Exploration and Production Chad Inc. *Chad/Cameroon Development Project Annual Report 2009*. s. 70. In: Perlo-Freeman, S. - Ismail, O. - Solmirano, C. *Military Expenditure*. 2010. s. 181

¹² Africké štáty zahrnuté v databáze SIPRI Military Expenditure Database – verzia 1988-2009.

ukazovateľoch – podiel jej vojenských výdavkov na HDP bol v roku 2009 0,9%¹³ a podiel vojenských výdavkov na celkových výdavkoch vlády bol 3%, obe hodnoty boli najnižšími spomedzi piatich štátov.

Vojenské výdavky v týchto štátoch za posledných 11 rokov vzrástli o takmer 140% v Alžírsku, viac ako 75% v Maroku, o 56% v Nigérii a 83% v Juhoafrickej republike. V Angole do roku 2009 v porovnaní s rokom 1999 vojenské výdavky poklesli o 35%, čo však bolo spôsobené enormným nárastom výdavkov na obranu Angoly v roku 1999, kedy oproti predchádzajúcemu roku vzrástli o 1180%,. Následne do roku 2000 poklesli o 54%. Za posledných 10 rokov (2000-2009) jej výdavky na obranu vzrástli približne o 40%. Zásahu na tom majú predovšetkým rastúce výnosy z ropy a modernizácia a reforma armády po skončení občianskej vojny v roku 2002. Ťažba ropy v krajine vzrástla zo 750 000 barelov denne v roku 1999 na približne 2 milióny barelov denne v roku 2009. Príjem z predaja ropy predstavoval podľa údajov Angolského ministerstva financií v roku 2007 83% štátnych príjmov.¹⁴

Nigéria bola v roku 2008 najväčším exportérom ropy v Afrike a trinástym najväčším na svete. Ropa a zemný plyn tvorili 81 % jej štátnych príjmov. Výnosy z ropy podporili ekonomický rast krajiny, ktorý dosiahol priemernú hodnotu 7,7 % ročne v rokoch 2000-2008, čo následne prispelo k rastu vojenských výdavkov. Od roku 2000 vzrástli o 101%.¹⁵ Ropa tiež prispieva k budovaniu vojenských vzťahov Nigérie s ostatnými krajinami. Záujem o jej prírodné bohatstvo posilnilo jej vzťahy a vojenskú spoluprácu predovšetkým s Čínou. Čína má ponuku až na 6 miliárd barelov nigérijskej ropy a pokúša sa získať licencie na ťažbu ropy výmenou za rozvoj infraštruktúry. Zároveň sa objavuje ako hlavný dodávateľ nigérijského vojenského vybavenia.¹⁶

Vojenské výdavky Čadu síce v roku 2009 poklesli o 33 % oproti roku 2008 ale ich hodnota (436 mil. USD) predstavuje šesťnásobok hodnoty z roku 2005. Zmeny vo vojenských výdavkoch je možné objasniť nepokojmi, ktoré vypukli v hlavnom meste v rokoch 2006 a 2008 a tiež fluktuáciami v štátnych príjmoch z predaja ropy, predovšetkým od zvýšenia ťažby od roku 2005. Na základe zmluvy so Svetovou Bankou z roku 2001 sa vláda Čadu zaviazala investovať výraznú časť príjmov z ropy do redukcie chudoby výmenou za spolufinancovanie 170 km dlhého ropovodu medzi Čadom a Kamerunom. Čad však nedodrжал podmienky zmluvy a veľkú časť výnosov využil na obranu. Svetová banka v roku 2008 odstúpila od zmluvy a stiahla poskytnutú pôžičku.¹⁷

Najvyššie vojenské výdavky na kontinente má Alžírsko, ktoré má na celkový trend vo vývoji afrických vojenských výdavkov zásadný vplyv. Armáda a vojenský sektor sú v Alžírsku prioritou, čo sa odráža aj v tom, že rozpočet určený pre národnú obranu je vyšší ako rozpočty iných rezortov. Napriek tomu, že vojenské bremeno Alžírska pokleslo z 3,8% HDP (1999) na 3% HDP(2009), ide pravdepodobne skôr o dôsledok ekonomického rastu ako zníženia priority, ktorú Alžírsko pripisuje oblasti obrany. Ekonomický rast bol spôsobený predovšetkým vysokou úrovňou ťažby ropy a zemného plynu. Alžírsko dodáva 13% celkových dodávok zemného plynu do Európy a produkuje 1,46 milióna barelov ropy denne.¹⁸ Svetová banka ho v roku 2009 zaradila do skupiny štátov s vyšším stredným príjmom a patrí k štátom s vysokou úrovňou ľudského rozvoja.

¹³ Vojenské bremeno Nigérie bolo počas celého obdobia 1999-2009 relatívne nízke, pohybovalo sa v rozmedzí 0,5-1,4% HDP.

¹⁴ Angolan Ministry of Finance (MOF). *Orçamento Geral do Estado 2007: Balanço Geral da Execução* 2007 s. 23. In: Perlo-Freeman, S. - Ismail, O. - Solmirano, C. *Military Expenditure*. 2010. s. 179

¹⁵ Perlo-Freeman, S. - Ismail, O. - Solmirano, C. *Military Expenditure*. 2010. s. 181

¹⁶ World Bank. *Nigeria: country brief*. 2009. [cit. 2011-20-4]. Dostupné na internete: <<http://go.worldbank.org/FIOT240K0>>.

¹⁷ World Bank. *The Chad-Cameroon Petroleum Development and Pipeline Project*. [cit. 2011-19-4]. Dostupné na internete: <<http://go.worldbank.org/WBTHSIE6S0>>.

¹⁸ Perlo-Freeman, S. a kol. *Military Expenditure*. 2009. s. 200

Dva špecifické faktory vysvetľujú, prečo je rezort obrany pre Alžírsko prioritou. Po prvé, rastúca hrozba teroristických útokov *al-Qaeda* v oblasti islamského Maghrebu (AQIM) zvyšuje tlak na alžírsku ozbrojenú zložku. Medzi rokmi 2006-2008 bolo v Alžírsku zabitých niekoľko stoviek ľudí. Po druhé, armáda má v alžírskych politických kruhoch veľmi veľký vplyv, pretože alžírsku armádu je priamym následníkom *Národnej oslobodeneckej armády*¹⁹ (ALN), ozbrojeného krídla národného oslobodeneckého frontu z vojny za nezávislosť a od získania nezávislosti dominovala politickému životu revolučná elita vytvorená z členov FLN a ALN a postavenie prezidenta bolo slabé.²⁰

Alžírsko sa v období 2005-2009 zaradilo na deviate miesto spomedzi najväčších importérov zbraní sveta a na druhé miesto (hneď za Spojené arabské emiráty) v rámci arabských krajín, pričom v období 2000-2004 v rámci top 10 vôbec nefigurovalo (18 miesto). V Afrike na Alžírsko pripadá 43% kontinentálneho importu, na druhom mieste je JAR s 18% podielom.²¹ 92% importu zbraní do Alžírska pochádzalo z Ruska.²² V marci 2006 uzavrelo Alžírsko s Ruskom zmluvu na dodávky zbraní v hodnote 6,5 mld. USD. Na základe zmluvy Rusko súhlasilo, že Alžírsku odpustí dlh vo výške 405 mld. USD ešte z čias studenej vojny, výmenou za objednávky zbraní.²³

Alžírsko zaznamenalo za posledných 5 rokov (2005-2009) výrazný rast v objeme importu zbraní (+102%).²⁴ V poslednom období rastú obavy z pretekov v zbrojení medzi regionálnymi súpermi Marokom a Alžírskom, čo vplýva aj na akvizičné plány Líbye. Alžírsko, Líbya, Maroko a Tunisko majú pritom na svetovom importe zbraní iba 3%-ný podiel, avšak objem ich importu sa oproti obdobiu 2000-2004 zvýšil o 62%. Alžírsko sa na importe zbraní do regiónu Severnej Afriky podieľala v rokoch 2005-2009 89%-ami. Avšak Maroko, ktoré malo v rovnakom období podiel menší ako 6% zadalo v rokoch 2008 a 2009 významné objednávky vojenskej techniky, čo prispelo k pretekom v zbrojení. Pravdepodobnosť ozbrojeného konfliktu medzi Alžírskom a Marokom je nízka. Preteky v zbrojení však neprispievajú k zlepšeniu vzájomných vzťahov ani k posunu rokovanií (sprostredkovaných OSN) smerom v vyriešení budúceho statusu Západnej Sahary.

Objednávky vojenskej techniky severoafrických štátov (Alžírska, Maroka a Líbye) sú súčasťou plánov modernizácie ich ozbrojených a bezpečnostných zložiek. Dôležitú úlohu tu zohrávajú politické a bezpečnostné faktory – prestíž, regionálna rivalita, vnútorná bezpečnosť a protiteroristické opatrenia. SIPRI tiež poukazuje na to, že súčasné objemy obstarávania vojenskej techniky reflektujú pretrvávajúci vplyv ozbrojených síl v týchto štátoch. V prípade Alžírska a Líbye k zvýšeniu objemu vojenského obstarávania prispeli zvýšené príjmy z ropy a zemného plynu. Európske štáty a USA importujú zbrane do oblasti severnej Afriky za účelom získať prístup k prírodným zdrojom a udržať stabilitu spriatelených režimov a zároveň podporovať protiteroristické opatrenia a asistovať pri zlepšovaní ich spôsobilosti v oblasti obrany hraníc za účelom predchádzania nelegálnemu obchodu so zbraňami, drogami a nelegálnej migrácii.²⁵

¹⁹ Z fr. *Armée de Libération Nationale*.

²⁰ Perlo-Freeman, S. a kol. *Military Expenditure*. 2009. s. 201

²¹ Haidar, A. *The SIPRI places Algeria in the top 10 of the major arms purchasers in the world*. [cit. 2011-17-4]. Dostupné na internete: <http://www.sahara-news.org/index.php?option=com_content&view=article&id=107%3Athe-sipri-places-algeria-in-the-top-10-of-the-major-arms-purchasers-in-the-world-&catid=1&Itemid=9>

²² Perlo-Freeman, S. - Ismail, O. - Solmirano, C. *Military Expenditure*. 2010. s. 298

²³ Perlo-Freeman, S. - Ismail, O. - Solmirano, C. *Military Expenditure*. 2010. s. 298

²⁴ Holtom, p. a kol. *International arms transfers*. 2010. s. 286

²⁵ Holtom, p. a kol. *International arms transfers*. 2010. s. 297

3 Záver

Rastúci trend vojenských výdavkov Afriky kopíroval pozitívny trend rastu HDP a súdobý vývoj cien ropy a zemného plynu a dopytu po týchto komoditách na svetových trhoch. Pokles vojenského bremena afrických štátov primárne neodráža prehodnotenie priorit ich vlád v oblasti prerozdelenia verejných financií – ide skôr o dôsledok ekonomického rastu, ktorý znížil hospodársku záťaž vojenských výdavkov v relatívnom meradle. Poukazuje na to i vlna militarizácie v štátoch severnej Afriky v druhej polovici prvej dekády 21. storočia. Rast afrických vojenských výdavkov v sledovanom období (1999-2009) bol predovšetkým odrazom vývoja v piatich afrických štátoch, ktoré zároveň patria k najsilnejším ekonomikám na kontinente.

Zoznam použitej literatúry

1. BRZOSKA, M. 1995. *World Military Expenditures*. In *Handbook of Defense Economics : Volume 1*. 1. vyd. Amsterdam : North-Holland, 1995. s. 46-65. ISBN 0 444 81887 1.
2. HARBOM, L. - WALLENSTEEN, P. 2010. *Patterns of major armed conflicts, 2000 - 2009*. In *SIPRI Yearbook 2010 : Armaments, Disarmament and International Security*. 2. vyd. New York : Oxford University Press, 2010. s. 61-76. ISBN 978-0-19-958112-2.
3. HOLTOM, P. a kol. 2010. *International arms transfers*. In *SIPRI Yearbook 2010 : Armaments, Disarmament and International Security*. 1. vyd. New York : Oxford University Press, 2010. s. 283-305. ISBN 978-0-19-958112-2.
4. HOUGH, P. 2004. *Understanding Global Security*. 1. vyd. New York : Routledge, 2004. 271 s. ISBN 13: 978-0-415-29665-6.
5. PERLO-FREEMAN, S. 2009. *Arms Production*. In *SIPRI Yearbook 2009 : Armaments, Disarmament and International Security*. 1. vyd. New York : Oxford University Press, 2009. s. 259-278. ISBN 978-0-19-956606-8.
6. PERLO-FREEMAN, S. - ISMAIL, O. - SOLMIRANO, C. 2010. *Military Expenditure*. In *SIPRI Yearbook 2010 : Armaments, Disarmament and International Security*. 1. vyd. New York : Oxford University Press, 2010. s.177-247. ISBN 978-0-19-958112-2.
7. PERLO-FREEMAN, S. a kol. 2009. *Military Expenditure*. In *SIPRI Yearbook 2009 : Armaments, Disarmament and International Security*. 1. vyd. New York : Oxford University Press, 2009. s. 179-259. ISBN 978-0-19-956606-8.
8. STALLHEIM, P. 2007. *Military Expenditure*. In *SIPRI Yearbook 2007 : Armaments, Disarmament and International Security*. 1. vyd. New York : Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-923021-1.
9. HUMAN SECURITY REPORT PROJECT. 2010. *Human Security Report 2009/2010*. [online] Human Security Report Project, 2010. [cit. 2011-15-1]. Dostupné na internete: <<http://www.hsrgroup.org/human-security-reports/20092010/text.aspx>>
10. INSTITUTE FOR ECONOMICS & PEACE. 2010. *Global Peace Index : 2010 Methodology, Results & Findings*. [online] Institute for Economics & Peace, 2010. 63 s. [cit. 2011-12-2]. Dostupné na internete: <<http://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/PDF/2010/2010%20GPI%20Results%20Report.pdf>>
11. SIPRI Report 2010. 2010. *Arms Race Concerns In Africa* [online] In African Bulletin : Information & Analysis. [cit. 2011-8-4]. Dostupné na internete: <<http://www.african-bulletin.com/news/127-sipri-report-2010-arms-race-concerns-in-africa.html>>

12. WEZEMAN, P. D. 2009. *Arms Transfers to East and Southern Africa*. [online] Stockholm International Peace Research Institute, 2009. 8 s. [cit. 2011-8-4]. Dostupné na internete: <<http://www.unidir.org/pdf/activites/pdf4-act492.pdf>>
13. STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE. SIPRI *Military Expenditure Database*, 1988-2009. [online databáza.] [cit. 2011-10-1]. Dostupné na internete: <<http://milexdata.sipri.org/files/?file=SIPRI+milex+data+1988-2010.xls>>
14. INTERNATIONAL MONETARY FUND. *World Economic Outlook Database* : October 2010 Edition. 2010. [online databáza.] [cit. 2011-12-2]. Dostupné na internete: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/index.aspx>>
15. UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. *HDR 2010 Statistical Tables*. [cit. 2011-15-1]. Dostupné na internete: <<http://hdr.undp.org/en/statistics/data/>>
16. UPPSALA UNIVERSITET – DEPARTMENT OF PEACE AND CONFLICT RESEARCH – PEACE RESEARCH INSTITUTE OSLO. *UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset version 4-2009*. [online databáza.] <<http://www.prio.no/CSCW/Datasets/Armed-Conflict/UCDP-PRIO/Armed-Conflicts-Version-X-2009/>>

Kontakt:

Ing. Michaela Štefánčíková,

Fakulta medzinárodných vzťahov EU v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5

e-mail: michaela.stefancikova@euba.sk

Mgr. Ján STRELINGER

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

JAZYKOVÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE – JEJ HISTORICKÉ VÝCHODISKÁ A SÚČASNÉ TRENDY

jan.strelinger@gmail.com

Abstrakt

Jazyková politika EÚ úzko súvisí so samotným charakterom integračného procesu, s predstavami o tom, ako sa má integrácia uskutočňovať a aké vízie má naplňať. Spoločenské procesy, ktoré podmieňovali integráciu, prípadne boli jej výsledkom sú preto pre poznanie utvárania jazykovej politiky veľmi dôležité. V mojom príspevku sa venujem aktuálnym problémom, s ktorými sa orgány EÚ potýkajú, keďže nemajú len jeden oficiálny ani pracovný jazyk. V období rozširovania o nové štáty EÚ mnohé aspekty poukazujú na nerovnosť, diskrimináciu a zvýhodňovanie niekoľkých jazykov a na vzrastajúcu potrebu vytvorenia jazyka, ktorý by mohol byť nositeľom identity EÚ bez diskriminovania národných záujmov. Fakt, že neexistuje jednoznačný konsenzus súvisí so samotnou podstatou jazyka, ktorý je nielen komunikačným prostriedkom, ale tiež kultúrnym fenoménom so širokým dosahom. Pri zvažovaní jazykovej politiky EÚ sa nevyhnutne objavuje problém európskej identity, jej konštituovania, či konfrontovania s národnými identitami.

Kľúčové slová: Jazyk, politika, Európska únia, identita, otázka, integrácia, politika, kultúra, štát, problém, prekladať

Abstract

Language policy of European Union is closely linked with the character of integration process and visions how to put it in practice. Changes in society which determined and were the results of integration, are very important for forming language policy. In my article I would like to focus on the current, existing problems of language policy in European Union as there doesn't exist one official language. Because of the last extensions of new member states, EÚ is not able to cope with all the problems, many aspects point at inequality, discrimination and favouring of some languages. There is a growing need for creating one official language without discrimination of national interests which would also lead to effectiveness and radical elimination of alarming costs of EÚ spent on language policy.

Key words: Language, policy, European Union, identity, question, integration, culture, state, problem, translate

Dnešná Európska únia je politickým a hospodárskym zoskupením štátov Európy, ktorých integrácia bola dlhoročným procesom. V priebehu tohto procesu sa formovali a vyvíjali predstavy o spôsobe a miere integrácie a prirodzene s týmto vývojom súviselo i postupné kryštalizovanie jednotlivých čiastkových problémov, ktoré integrácia prinášala.

Otázka používania národných jazykov, premietnutá do jazykovej politiky Európskej únie je jedným z týchto problémov, a priebeh jej formovania a následne riešenia odráža do istej miery samotnú podstatu integračného procesu. Preto ak chceme porozumieť premenám vo vývine jazykovej politiky a správne stanoviť jej ďalšie smerovanie, je potrebné pristaviť sa pri jednotlivých etapách integračného procesu a pomenovať jej kľúčové motivácie a vízie. Počiatky integrácie európskych krajín formovala realita sveta po skončení druhej svetovej vojny. Jej korene tak majú súvis s pocitom otrasenia, ktorý sa dostavil zo skúseností hrôz vojny, zároveň súvisia s nevyhnutnosťou hospodárskej rekonštrukcie zničenej Európy. Faktorom, ktorý ovplyvnil formovanie sa Európskeho spoločenstva bola tiež skutočnosť bipolarizovania sa sveta v čase studenej vojny. Tieto okolnosti viedli k vzniku myšlienkových konceptov, ktoré vytvorili priestor pre vzájomnú spoluprácu jednotlivých štátov a ich koexistenciu tak, aby bolo možné minimalizovať konflikty vyplývajúce z národných záujmov a z hospodárskej súťaže.

V máji roku 1950 predstavil Robert Schuman, francúzsky minister zahraničných vecí plán užšej spolupráce krajín západnej Európy. Deklarácia z 9. mája 1950, známa ako Schumanova deklarácia je uvedená zdôvodnením: *'' Svetový mier nemožno zachovať bez toho, aby sme nevyvinuli tvorivé úsilie úmerné nebezpečenstvám, ktoré ho ohrozujú ''* a preto navrhuje, *'' aby sa celá francúzska a nemecká výroba uhlia a ocele podriadila spoločnému Vysokému úradu ako organizácii otvorenej pre účasť ďalších krajín Európy... Táto výroba bude ponúknutá svetu ako celku bez rozdielu, s cieľom prispieť k zvýšeniu životnej úrovne a na podporu mierových úspechov. ''* Motiváciou tohto plánu bolo zabezpečenie mierového súžitia krajín a víziou bolo zvýšenie životnej úrovne obyvateľov týchto krajín. Robert Schuman si uvedomoval, že po 2. svetovej vojne sa ocitá Európa pred nutnosťou riešiť medzinárodné vzťahy na iných princípoch, ako tomu bolo predtým. *'' Ekonomický rozvoj Európy nie je možné zabezpečiť starým politickým usporiadaním, ale len vytvorením novej politickej štruktúry. ''* Ekonomické dôvody integrácie vnímali jej zakladatelia ako neoddeliteľne prepojené s politickou realitou. Úmyslom bolo vybudovať novú Európu, ktorá by bola zbavená konfliktov vyplývajúcich z národných partikulárnych záujmov. V týchto koncepciách sa črtá odvážna predstava Európy ako celku fungujúceho na úplne iných princípoch, než bol niekoľko storočí fungujúci princíp národný. Táto skutočnosť je podstatná pre akékoľvek uvažovanie o formovaní jazykovej politiky v EU, pretože nám ukazuje, že jazyková politika nie je iba okrajovou agendou, jedným z mnohých technických *'' detailov ''*, ktoré treba vyriešiť pre to, aby štruktúry EU fungovali dobre. Otázka jazykovej politiky siaha k samotnej podstate EU ako štruktúry politickej a ekonomickej a zároveň nastoľuje otázku jednoty kultúrnej.

V Schumanovom koncepte novej Európy mal veľmi dôležité miesto princíp supranacionálnosti, ktorý sa mal v politickej a ekonomickej oblasti realizovať prostredníctvom väčšinového rozhodovania. V kultúre však tento princíp jednoznačne odmietal. *'' Nevznikne žiadna syntetická európska kultúra. Nebudeme ju chcieť, i keby spadla z neba. Svojbytnosť v reči, v práve, v umení a výchove ostanú ako trvalé výsledky slobody a pôvodného rozvoja a pre Európanov sú nedotknuteľné. ''*

Politickí lídri povojnovej Európy- Adenauer, Schuman, Gaspari, Spaak a Monnet hľadali cesty a riešenia ku konkrétnemu realizovaniu povojnovej spolupráce krajín i vízie vyjadrenej v Schumanovom pláne a výsledkom bola 18. apríla 1951 v Paríži podpísaná Zmluva o spoločnej organizácii ťažkého priemyslu- uhlia a ocele v členských krajinách ESUO, tzv. Montánna únia. Krajiny, ktoré podpísali túto zmluvu boli Belgicko, Francúzsko, Holandsko, Luxembursko, Nemecko a Taliansko. Boli vytvorené spoločné orgány ESUO- Vysoký úrad, Zhromaždenie, Rada a Súd. Postupne sa formujú štruktúry zabezpečujúce spoločenské hospodárske fungovanie a rozpracúva sa možné ďalšie rozširovanie vzájomného ekonomického prepojenia členských štátov. Zároveň sa premýšľa politický kontext takéhoto

prepojenia. V roku 1955 Rada ministrov pri Rade Európy prijíma ako symbol integrujúcich sa krajín modrú zástavu s 12 zlatými hviezdami. V roku 1956 sa začali rozhovory a prípravné stretnutia pre vznik nového rámca spolupráce, ktorým sa stalo Európske hospodárske spoločenstvo. To vzniklo na základe podpisu Rímskej zmluvy 25.3.1957. Krajiny západnej Európy tak prehľadli svoju integráciu, hlavne na ekonomickej úrovni, však Rímska zmluva stavia na vyššiu úroveň tiež vedomie politickej spolupatričnosti integrovaných štátov, smerujúcej k Schumanovej myšlienke uplatnenia supranacionálneho princípu. Odzrkadľuje sa to tiež v dôslednom koncipovaní mnohojazyčnosti v štruktúrach EHS.

V tomto štádiu formovania sa a budovania prvých štruktúr spoločnej Európy sa komunikácia v prípravných rozhovoroch a pracovných stretnutiach odvíjala od zvyklostí medzinárodného diplomatického a obchodného úzu. Dominantným jazykom je jednoznačne francúzština. Používanie jazykov v jednotlivých štruktúrach EHS upravuje článok 217 Rímskej zmluvy: *„Pravidlá o používaní jazykov v orgánoch spoločenstva určí Rada jednomyselným rozhodnutím bez toho, aby boli dotknuté pravidlá rokovacieho poriadku Súdneho dvora“*

Podľa Nariadenia Rady č.1. z 15. apríla 1958 o používaní jazykov v EHS Článok 1. uvádza:

„Úradnými jazykmi a pracovnými jazykmi inštitúcií Únie sú francúzština, holandčina, nemčina a taliančina.“ a v článku 2. sa uvádza *„Dokumenty, ktoré členský štát, alebo osoba podliehajúca jurisdikcii členského štátu odošle orgánom spoločenstva, môžu byť vyhotovené v ktoromkoľvek úradnom jazyku podľa výberu odosielateľa. Odpoveď sa vyhotoví v tom istom jazyku.“* Rímska zmluva bola vytvorená i podpísaná v jednom origináli v holandskom, francúzskom, nemeckom a talianskom jazyku v autentickom znení a bola uložená v archívoch vlády Talianskej republiky, ktorá vydala overenú kópiu každej vláde ostatných signatárskych štátov. Po vzniku EHS tak v integračnom procese prevláda koncepcia mnohojazyčnosti v zmysle rešpektovania jednotlivých národných kultúr a ich špecifik. Zároveň však zostáva zachovaná dominantná pozícia francúzštiny. Dôvody boli prirodzené a vyplývali zo súdobého kultúrneho stavu integrujúcich sa krajín – v troch z nich – Francúzsko, Belgicko, Luxembursko bola francúzština oficiálnym jazykom a v ostatných troch- Holandsko, Nemecko, Taliansko bola najrozšírenejším cudzím jazykom. Využívanie francúzštiny v štruktúrach Spoločenstva bolo cielene podporované, plnilo funkciu nielen praktickú, ale bolo považované tiež za výraz akejsi *„kultúry“* vládnucej v inštitúciách Spoločenstva.

Spoločný postup krajín západnej Európy nezdieľala Veľká Británia, ktorej postoj k integračnému procesu bol chladný a istý čas sa k nemu stavala politicky veľmi opatrne a vyčkávajúco. Na druhej strane Francúzsko, reprezentované prezidentom Charlesom de Gaullem, uprednostňovalo integráciu kontinentálnu, tzn. bez Veľkej Británie, ktorej väzba na svetovú veľmoc USA budila obavy z prílišného zaangažovania sa USA v Európe.

Predstavy de Gaulla o fungovaní integrovaných krajín, ktoré by sa zjednodušene dali označiť ako konfederalistické boli predložené ako koncepcia v tzv. Fouchetovom pláne, ktorý bol však na začiatku 60-tych rokov zamietnutý. Európa sa vydala cestou budovania supranacionálneho celku. Pod vplyvom ekonomických faktorov Veľká Británia postupne zmenila svoj postoj k ES a uchádzala sa o členstvo, Francúzsko však dvakrát jeho vstup do ES vetovalo až do zvolenia nového francúzskeho prezidenta r.1969, ktorým sa po Ch.de Gaullovi stal G. Pompidou, bolo pristúpenie Veľkej Británie k EHS nemožné, stalo sa tak až k 1.1. 1973, keď sa ES rozšírilo nielen o Veľkú Britániu, ale tiež Dánsko a Írsko.

Integračný proces pokračoval v šesťdesiatych rokoch vytváraním spoločnej platformy jednotlivých integračných zoskupení 8. apríla 1965 bola podpísaná tzv. Zlučovacia zmluva, ktorá prepojila ESUO, EHS s EURATOM vytvorením jednotnej Európskej komisie a Rady ministrov ako výkonných orgánov. Vstúpila do platnosti 1. júla 1967 a integrované krajiny sa nazývajú Európskym spoločenstvom. Na začiatku 70-tych rokov sa ES rozširuje o nové

krajiny a zároveň sa hľadajú cesty prehlbenia vzájomnej integrácie v zmysle Monnetovej predstavy- *''Nevytvárame alianciu štátov, ale spájame ľudí.''* V r. 1975 sa v Tindemanovej správe po prvýkrát objavuje koncept Európskej únie, v r. 1979 obyvatelia členských štátov po prvýkrát volia poslancov do Európskeho parlamentu priamou voľbou. Integrácia sa takto približuje stále viac k bežným obyvateľom krajín, netýka sa už iba ekonomickej sféry, ale viacerých dimenzií života.. Táto skutočnosť sa odráža tiež v jazykovej politike Spoločenstva, ktorá zotrúva na premisách stanovených v Rímskej zmluve, no zároveň sa postupne stáva dôležitou samostatnou agendou. Azda najpodstatnejším je na jednej strane otázka svojbytnosti národnej kultúry a jazyka v konfrontácii so supranacionálnym princípom na ktorom sa konštituuje EÚ a na druhej strane otázka praktickej komunikácie medzi obyvateľmi EÚ, či už vo sfére súkromnej alebo pracovnej.

V štruktúrach EHS a neskôr ES sa deklaruje rovnoprávnosť všetkých jazykov, zároveň sa však väčšina komunikácie odohrávala vo francúzštine, ktorá je pracovným jazykom pokiaľ je do integrácie zapojených prvotných 6 štátov. Po rozšírení v roku 1973 sa počet jazykov Spoločenstva zvyšuje zo štyroch na šesť a je podstatné, že pribudol jazyk s veľmi silnou svetovou pozíciou- angličtina. Súčasná podoba jazykovej politiky EÚ je vyústením vývoja niekoľkých desaťročí.

Zmluvou o založení Európskeho spoločenstva bolo do primárnej legislatívy zavedené pravidlo, podľa ktorého musia inštitúcie EÚ s občanmi v členských štátoch komunikovať v úradnom jazyku, ktorý si občania sami zvolia. Ešte pred vstúpením do EÚ každá krajina určí jazyk, ktorý sa podľa jej vôle má používať ako úradný jazyk v rámci EÚ. Príslušná dohoda sa potom zaznamená do Aktu o pristúpení. Takýmto postupom má dnešná EÚ, ktorá združuje 27 štátov, oficiálne 23 úradných jazykov, ktoré sú si rovnocenné a občania všetkých členských štátov majú garantované právo v ktoromkoľvek z týchto jazykov mať dostupné informácie a mať možnosť sa v danom jazyku vyjadriť. EÚ ako demokratická a rovnoprávna organizácia deklaruje nutnosť komunikácie s občanmi v ich jazykoch. Platí to aj pre štátnu aj verejnú správu jej členských štátov, takisto aj pre obchodné a iné organizácie v celej EÚ. Európska Únia prijíma zákony, ktoré sú v EÚ záväzné pre všetkých, občania aj súdy musia byť schopní týmto zákonom porozumieť, čo znamená, že zákony musia byť dostupné vo všetkých úradných jazykoch.

Každý pracovný deň sa v Bruseli koná 550 pracovných stretnutí, kde by sa malo podľa pravidiel tlmočiť z každého jazyka do každého a ešte predtým by sa mali prekladať pracovné podklady na tieto stretnutia – cca 1.5 miliónov strán za rok, vyše 2800 prekladateľov. To predstavuje obrovskú, náročnú prípravu, časový stres a obrovské finančné náklady, preto jednou z možností ako zjednodušiť celý náročný proces je, že sa podklady vyhotovujú v jednom, či dvoch jazykoch. V inštitúciách EÚ platí zásada, že účastníci stretnutí v pracovných skupinách sa vopred dohodnú, v akom jazyku sa bude zasadnutie konať. Zväčša ide o angličtinu, alebo francúzštinu. Niekedy nastáva problém, že predstavitelia ostatných jazykov protestujú a majú námietky voči takémuto postupu.

Európsky parlament, ktorý často potrebuje rýchlo produkovať do všetkých úradných jazykov vypracoval systém šiestich sprostredkujúcich, tzv. pívotných jazykov. Sú to angličtina, francúzština, nemčina, taliančina, španielčina a poľština. Dokument prekladaný napríklad vo Švédštine sa neprekladá priamo do všetkých ostatných jazykov, ale iba do pívotných a z nich sa potom prekladá do všetkých ostatných. Európska komisia používa tri pracovné jazyky a to: francúzštinu, angličtinu a nemčinu. Pracovné verzie dokumentov sa vypracovávajú v jednom, alebo dvoch z týchto jazykov, ale v posledných štádiách sa prekladajú do všetkých 23 jazykov. Mnohé, hlavne malé štáty apelujú, aby sa dokumenty prekladali do všetkých jazykov EÚ. Ide tu však o obrovskú, nepredstaviteľnú agendu. Realita je taká, že iba zákony a dokumenty, ktoré sú mimoriadne významné vychádzajú vo všetkých 23 úradných jazykoch.

Finančný rozmer je jedným zo základných hľadísk pri koncipovaní jazykovej politiky EÚ. Celkové náklady na preklady a tlmočenie vo všetkých inštitúciách EÚ tvorili 1% všeobecného rozpočtu EÚ, čo je približne 1,123 miliardy eur. V Bruseli a Luxemburgu existuje najväčšia prekladateľská agentúra na svete *Directorate General for Translation*, ktorá zamestnáva 1650 odborníkov a 550 externých pracovníkov z celého sveta. Finančný rozmer je často zvýrazňovaným argumentom najmä zástancami zúženia množstva jazykov, ktoré EÚ používa ako úradné a v dnešnom kontexte hospodárskej krízy je to argument pomerne silný. K finančnému rozmeru sa pripájajú aj iné vážne problémy ako sú chybné a zmätené preklady, nesúlad v tlmočení právnych dokumentov, pomalá a oneskorená realizácia právomocných rozhodnutí, nákladná realizácia patentov a mnohé iné.

V súvislosti s týmito problémami sa nastoľuje otázka správnosti dnes fungujúceho modelu jazykovej politiky EÚ. K súčasnému modelu je možné uviesť najmä dva alternatívne modely, ktoré majú veľa zástancov. Jedným je zúženie množstva úradných jazykov, prípadne obmedzenie na tie najväčšie ako sú angličtina, francúzština a nemčina. Druhým je zavedenie spoločného úradného jazyka. Reálna situácia aj vzhľadom k rozšíreniu o štáty východnej a severnej Európy poukazuje na prevahu angličtiny a uprednostňuje anglický jazyk ako spoločný dorozumievací jazyk. Paradoxne najrozšírenejším materinským jazykom v EÚ je nemčina, tá sa však používa len v Nemecku a Rakúsku, jazykmi ktorými vo svete hovorí najviac ľudí je španielčina a portugalčina, avšak v samotnej EÚ z nich býva len malé percento. Francúzština je úradným jazykom, alebo jedným z úradných jazykov v troch členských štátoch, ale v severnej, alebo východnej Európe sa ňou hovorí len veľmi málo v porovnaní s juhom a západom. Stále najrozšírenejším jazykom v EÚ je angličtina, či už ako prvý, alebo druhý jazyk, avšak nedávne prieskumy ukázali, že menej ako polovica obyvateľov EÚ ju ovláda natoľko, aby ju mohla prakticky používať.

Tiež nezanedbateľný je fakt, že proti výlučnému používaniu angličtiny ostro vystupujú frankofónne krajiny, ktoré patria medzi zakladajúce štáty a majú výlučné postavenie v EÚ. Trend budúcnosti smeruje k tomu, aby všetci občania Európy boli schopní komunikovať okrem materinského jazyka tiež v dvoch cudzích jazykoch. Ovládanie minimálne dvoch cudzích jazykov má byť podľa správy Európskeho parlamentu z 27. apríla 2006 základnou znalosťou každého Európana, ktorý študuje a pracuje v EÚ. Podľa prieskumu najlepšie vychádza Luxembursko, Litva a Lotyšsko, najslabšie Španielsko, Taliansko a Portugalsko. Ovládanie cudzieho jazyka je prioritnejšie u mužov ako u žien, u mladých ako starých.

Politológ Ivo Samson je však skeptický a tvrdí, že je nerealistický cieľ dosiahnuť, aby každý občan EÚ ovládal dva cudzie jazyky keď v mnohých krajinách majú obyvatelia problém naučiť sa jeden cudzí jazyk, dokonca úroveň ovládania angličtiny je u mnohých europoslancov a euroúradníkov veľmi slabá a používajú tzv. Eurospeak.

Európska Komisia označuje viacjazyčnosť za jednu z kľúčových hodnôt európskeho integračného procesu. Po poslednom rozšírení bola mnohojazyčnosť premenovaná na viacjazyčnosť a bola vyčlenená ako samostatná politická agenda, ktorú v súčasnosti spravuje eurokomisárka pre vedu, kultúru a viacjazyčnosť Androulla Vassiliou z Cypru, ktorá spolu so svojim 30 členným tímom dozerá na dodržovanie viacjazyčnej politiky, zavádza nové trendy vo viacjazyčnosti, však uprednostňuje angličtinu. Predchádzajúci eurokomisár Rumun Leonard Orbán samozrejme preferoval francúzštinu a dokonca bol jeden z hlavných propagátorov francúzštiny ako spoločného oficiálneho jazyka EÚ.

Eurokomisia podporuje jazykové pilotné programy Lingua, Socrates a Leonardo da Vinci, či to však bude postačujúce a dostatočne efektívne ukáže budúcnosť.

Na záver by som chcel spomenúť, že osobitnou kapitolou multilingválnej vzdelanosti sú záujmy komerčného prostredia a obrovský vplyv informačných technológií, kde bezpochyby zohráva prím ako jediný jazyk angličtina. Celá táto problematika je veľmi zaujímavá a otázka, či sa v budúcnosti dohodnú štáty na jednom, dvoch, alebo troch

spoločných jazykoch je stále otvorená, na mieste je aj ekonomický rozmer - svetová hospodárska recesia, ktorá jednoznačne poukazuje na najlepšie riešenie uzákonit' angličtinu ako živé esperanto súčasnosti.

Zoznam použitej literatúry

1. Ing. Baráňová, D.- Čiderová, PhD., M.A. – Ing. Botlíková, I. : Retrospektíva a perspektíva viacjazyčnosti v procese európskej integrácie. In.: Zborník – Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie, EU Bratislava, 2008, s 49-66
2. Čáky, M.: Schumanov projekt spoločnej Európy, Slovenská politologická revue, 1/ 2003
3. Figel',J.: Viera, kultúra a vzdelávanie, Dostupné na internete: www.uski.sk/frm_2009/ran/2009-2009-2-07.pdf
4. Kynický, M.: Charles de Gaulle, Konrad Adenauer a korene francúzsko- nemeckej spolupráce, Inštitút pre európsku politiku – Europeum. Dostupné z internetu: <http://euractiv.sk/buducnost-eu/>
5. Samson,I. 2007, *EU: Ako prežiť rôznorodosť v jednote*. Týždeň , 2007
6. Fidrmuc J, - Ginsburgh, V. – *Languages in European Union, The Quest for Equality and its Cost*. European Economic Review 51
7. Weber, S. – Ginsburgh, V – Fidrmuc, J. 2008. *Ever Closer Union or Babylonian Discord? Official Language problem in the European Union*, Brunel University 2008

Kontakt:

Mgr. Ján Strelinger

Ekonomická univerzita
Fakulta aplikovaných jazykov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
jan.strelinger@gmail.com
0905 488 672

Ing. Soňa SVOREŇOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PREČO JE POTREBNÉ ROVNOMERNÉ ZASTÚPENIE ŽIEN VO VRCHOLOVEJ POLITIKE A AKO HO DOSIAHNUŤ?

sona@svorenova.sk

Najdôležitejším argumentom, na ktorý by žiadna demokratická strana ani krajina nemala nikdy zabúdať, je že parlament ako reprezentačný orgán by mal zastupovať rovnomerne celú populáciu. To znamená mužov aj ženy rovnomerne ich zastúpeniu v spoločnosti. Všetky ďalšie argumenty, sú dôležité, ale len doplnkové k tomuto hlavnému, ktorý by mal byť pre demokratickú spoločnosť axiómou.

Politická strana či zastupiteľský orgán nie je modelársky krúžok alebo rybársky klub, ktorého činnosti sa zúčastňujú iba tí, ktorých baví, a tých ostatných sa jeho aktivity netýkajú. Rozhodnutia prijaté v parlamente či vláde ovplyvňujú rovnako životy celej spoločnosti, a preto by sa mali zástupcovia celej spoločnosti rovnomerne podieľať na prijímaných týchto rozhodnutiach. Inak sa posúvame naspäť k historicky prekonaným štruktúram, v ktorých „demokracia“ bola v skutočnosti len výsadou istej skupiny: slobodných občanov, šľachty, či tých čo sa vedeli preukázať adekvátnym majetkom. Parlament, kde ženy nielen že nemajú adekvátne zastúpenie ich zastúpeniu v populácii, ale kde dokonca ich zastúpenie nedosahuje ani 20%, ako je tomu na Slovensku (v súčasnosti tvorí podiel poslankyň NR SR len 16%) pripomína zriadenie Márie Terézie podľa hesla: „Vláda pre ľud, ale bez ľudu“. V časech, keď vzdelanie bolo výsadou pár mocných mal tento argument opodstatnenie. V 21. storočí však medzi absolventmi univerzít takmer vo všetkých členských krajinách, vrátane stredo európskych, tvoria ženy nadpolovičnú väčšinu. Nie je teda žiaden dôvod predpokladať, že nie sú rovnako kvalitne vybavené schopnosťami na politickú prácu, a že práve ony nie sú tými najpovolanejšími na to aby presadzovali niektoré špecifické záujmy, ktoré sa týkajú hlavne ich.

Existujú špecifické témy, týkajúce sa mužov alebo žien, ako napríklad reprodukčné a zdravotné práva, práva týkajúce sa ochrany matky a dieťaťa, a špecifické otázky týkajúce sa rovnosti pohlaví ako napríklad právo rovného sociálneho zabezpečenia, či rovnomerného prístupu na pracovný trh. Najlepšou formou presadzovania rovnakých šancí a podmienok je rovnomerné zastúpenie v rozhodovacích orgánoch. Tému špecifickú pre isté pohlavie vie pravdepodobne lepšie presadzovať ten koho sa priamo týka, a aj navonok, voči verejnosti bude lepším a dôveryhodnejším komunikátorom témy. Stav kedy, jedno pohlavie rozhoduje o niečom, čo sa týka takmer výlučne toho druhého je asi najokatejší, vždy kde sa predmetom verejnej diskusie stane právo na interrupciu. To že o práve ženy rozhodovať o vlastnom tele rozhodujú v prevažnej miere muži, ktorých sa táto otázka vždy bude týkať len nepriamo, je len špičkou ľadovca. Takmer v každej oblasti by sme našli špecifickú tému, ktorá sa týka viac žien alebo mužov, buď trvalo, alebo pri súčasnom usporiadaní spoločnosti a rodín. Pokiaľ sa rodové pomery zmenia, môžu sa meniť aj rodovo špecifické otázky. Faktom v súčasnosti však je, že otázky rodičovskej dovolenky, dostupnosti materských škôlok, nižšieho platu na základe pohlavia, či diskriminácie na základe skutočností, ktoré nijak nesúvisia s pracovným výkonom, sa týkajú najmä žien, a preto by o nich mali rozhodovať, keď už nie prevažne, tak aspoň rovnomerne, aj ženy.

Podpora zastúpenia žien v rozhodovacom procese je dôležitou súčasťou presadzovania rodovej rovnosti. Faktom je, že stranický systém, tak ako v súčasnosti funguje je pre ženy nevýhodnejší ako pre mužov. Spravidla totiž práca v strane začína dobrovoľnou prácou, a zastávaním neplatených funkcií. Až neskôr prichádza možnosť posunúť sa v hierarchii vyššie, a získať riadne pracovné miesto v rámci štruktúry strany, alebo zastávať finančne ohodnotenú verejnú funkciu. So začiatku teda členovia strany vykonávajú prácu pre stranu vo svojom voľnom čase, mimo plateného zamestnania. V priemernej európskej domácnosti ženy vykonávajú až 80% neplatennej práce v domácnosti. Na Slovensku tvoria skrátené pracovné úväzky len mizivé percento z celkového počtu pracovných miest, ženy teda pracujú zvyčajne približne rovnako dlho ako muži. Fond času, ktorým disponujú a môžu ho venovať práci v strane je teda zákonite menší, a tým pádom znižuje ich šance na postup v hierarchii.

Jedným z najkontroverzejších, ale ako ukazuje prax, tak aj najúčinnějších nástrojov na zvyšovanie zastúpenia žien sú kvóty.

V niektorých prípadoch samotné politické subjekty zavedú vlastné vnútorné kvóty pre zastúpenie oboch pohlaví v parlamente. V súčasnosti ani jedna európska krajina nemá v parlamente nadpolovičné alebo polovičné zastúpenie žien. Viac ako 40% členov parlamentu tvoria ženy v Holandsku, na Islande a vo Švédsku. Každá z týchto krajín v istej fáze svojho vývoja aplikovala kvóty pre zastúpenie žien v parlamente.

Kvóty sa považujú za dočasné opatrenie na prekonanie historicky daného hendikepu. Ženy sa začali vo veľmi malej miere zúčastňovať politického života až po Prvej svetovej vojne, a viac menej vo všetkých európskych krajinách boli až približne do 70tych rokov skôr ojedinelým zjavom ako pravidlom. Tento spôsobuje, že dodnes je v mnohých krajinách politika vnímaná ako niečo, čo sa pre ženu nehodí. Dievčatá teda od mladosti nie sú vedené k tomu aby sa uchádzali o politické funkcie.

Nie je podmienkou nevyhnutne rovné zastúpenie, stačí istý pomer ktorý otvorí cestu ženám. Prax ukazuje, že ženy si následne samy vedia vybudovať podmienky na presadenie sa. Kvóty treba prezentovať a vnímať jedine a len ako dorovnanie historického hendikepu, pričom iná argumentácia nie je vhodná a diskrimináciu a stereotypy skôr podporuje ako odstraňuje.

Rôzne kampane zamerané na podporu žien formou preferenčných hlasov môžu určite ženy na kandidátkach podporiť, ale ich účinok nie je dostatočný. V slovenskom jednoobvodovom volebnom systéme je počet hlasov potrebný sa posun o jedno miesto natoľko vysoký, že v praxi k nemu dochádza zriedkavo, najmä u najsilnejších parlamentných strán, ktoré majú následne najväčší vplyv na riadenie štátu. V posledných voľbách sa zásluhou preferenčných hlasov dostala do parlamentu len členka zoskupenia Obyčajní ľudia Erika Jurinová, kde ale nešlo o ciele podpora žien, ale skôr konkrétneho zoskupenia.

Opäť nemôžeme abstrahovať od silného vplyvu stereotypov, v ktorých sú v strednej Európe vychovávané dievčatá a chlapci. Dievčatá-budúce ženy, sú od malička vedené v prvom rade k solidarite s rodinou, či už súčasťou alebo tou ktorú si v budúcnosti založia. Stereotyp seberealizácie prostredníctvom muža- partnera je žiaľ dodnes prítomný denno-denne v našich životoch. Ženy teda nie sú vedené k tomu, aby sa presadzovali samé, na základe svojich schopností. Solidarita s inými ženami, len na základe príslušnosti k tomu istému pohlaviu preto nebýva u žien tak významná ako u mužov.

Kým v severských krajinách, v Škandinávii, či na Islande je bežné, že žena sa automaticky snaží svojou voľbou presadiť ďalšie ženy, u strednej Európe sa tento trend zatiaľ nepresadil. Výchovné a každodenné stereotypy, ktoré u nás jednoznačne ešte neboli historicky prekonané spôsobujú, že mnohé ženy sa nevedia identifikovať s inou ženou, ktorá sa presadzuje sama svojou prácou, a nie ako „krk, ktorý hýbe hlavou muža“. Takáto žena pre ne nebýva vzorom, nezvyknú jej ani odovzdať svoj preferenčný hlas. Strany následne, logicky

prezentujú svoje členky skôr v pozícii umiernených, držiacich sa v pozadí, skrátka tak, aby sa príliš nepriečili stereotypnej predstave ženy.

Elity sú odrazom spoločnosti a jej fungovania, ale zároveň aj tým, čo spoločnosť formuje. Ak žena v politike prezentujúca sa najmä svojou vlastnou prácou, a odvahou povedať nahlas svoj názor, nebude v politike ojedinelým úkazom, podporí to určite aj širší okruh žien asertívnym správaním pri presadzovaní sa napríklad v práci. Pozitívne vzory sú dôležité pre tvorbu identity už od mladosti, a preto pozitívne ženské vzory, viditeľné vo vrcholovej politike môžu vplývať na budovanie zdravého sebedomia dievčat a žien, potrebného na uplatnenie sa na pracovnom trhu.

Argumenty o vyššej politickej kultúre sa sice dobre vynímajú v predvolebných debatách a na plagátoch, ale v skutočnosti jediným skutočným, zásadným a legitímnym argumentom pre presadzovanie politiky zamerané na zvýšenie podielu žien v parlamente je dosiahnutie nie len formálnej, ale aj skutočnej rovnosti mužov a žien vo všetkých oblastiach verejného aj súkromného života. Argumenty o vyššej kultúre, kultivovanejšom vystupovaní či jemnejšom správaní opäť ženám už vopred prisudzujú istú rolu. Predurčujú im skôr úlohu komunikátoriek, či mediátoriek. Ako ukazujú rôzne prieskumy, jeden z problémov, s ktorými sa ženy často v pracovnom živote stretávajú ju, že sú im na základe rodovej príslušnosti automaticky prisudzované isté vlastnosti a zručnosti, a naopak upierané iné, ktoré sú považované za typicky mužské. Argumenty tohto charakteru, hoci dobre mienené, robia preto ženám často skôr medvediu službu. Správnym a naozaj demokratickým pohľadom je ženám poskytnúť podporu, ktorá zabezpečí ich demokratické zastúpenie. Rozhodnutie akým spôsobom budú vystupovať a prezentovať sa treba už nechať len na slobodnej voľbe.

Často skloňovaným argumentom proti volebným kvótam je, že kolegovia nebudú brať ženy vážne, a budú ich vnímať iba ako doplnok, ktorý sa napĺňajú kvóty a nie ako rovnocenných partnerov. Treba priznať, že krátko po zavedení kvót je tento scenár pravdepodobný. Prax s krajinami ktoré kvóty dočasne alebo trvalo zaviedli, sa stali ženy samozrejmom súčasťou kandidátok, a mužskí kolegovia ich vnímajú oveľa prirodzenejšie a automatickejšie ako v krajinách kde zatiaľ kvóty nezaviedli a zastúpenie žien sa pohybuje na úrovni do 20%.

Najväčšou prekážkou žien na ceste k vrcholovej politike nie sú muži, ktorí by ich v parlamente nechceli, ako sa často zjednodušene prezentuje, ale hlavne stereotyp ktorý vplýva na každého jedného člena spoločnosti, a ovplyvňuje každodenné správanie jednotlivca.

Hlavná pasca stereotypov je v tom, že ich vplyv viac menej nie je možné kvantifikovať, alebo inak presne vyhodnotiť. Zistiť teoreticky, koľko žien by bolo politicky aktívnych, pokiaľ by ich neovplyvňoval stereotyp, sklenený strop, a nadmerná záťaž v starostlivosti o rodinu nie je možné. Je potrebné prakticky nie len ženy nediskriminovať, ale priamo ich podporiť, aby mali možnosť sa čo najviac oslobodiť od stereotypov a stereotypného správania sa a myslenia aj v rámci politickej štruktúry. Obrazne povedané, ak muži idú už niekoľko sto rokov po poľnej ceste, a ženy ich chcú dobehnúť, potrebujú diaľnicu.

Pokiaľ chceme naozaj zachovávať pravidlá demokratického štátu, je treba vždy zdôrazňovať, že súčasná politika vychádza zo súčasného statusu quo, teda nedostatočného zastúpenia žien. V prípade, že v budúcnosti príde k obráteniu situácie a vznikne výrazný demokratický deficit smerom k mužom, musíme byť pripravení, poskytnúť im rovnakú podporu ako v súčasnosti žiadame pre ženy. Vzhľadom na dnešné rozloženie síl sa nezdá, že by k podobnému zvratu došlo v najbližších rokoch, ale vzdelávanie ku ktorému inklinujú muži a ženy nasvedčuje tomu, že v budúcnosti k podobnému scenáru môže prísť. Stále väčšie a väčšie percento humanitných odborov ako právo, politické vedy, sociológia. Práve z radov absolventov fakúlt z podobným humanitným zameraním sa stávajú politici oveľa častejšie než

z inžinierov či informatikov. Bývajú totiž lepšie vybavený zručnosťami potrebnými na vedenie štátu.

Zoznam použitej literatúry

1. EUROBAROMETER 2009: postoje a názory európskych žien tesne pred európskymi voľbami v roku 2009, Dostupné na:
<http://www.europarl.europa.eu/parliament/public/staticDisplay.do?language=SK&id=40&pageRank=12> (20.3.2011)
2. Správa o rovnosti mužov a žien v Európskej únii 2010 (2010/2138(INI)) Dostupné na:
<http://www.europarl.europa.eu/sidesSearch/search.do?type=REPORT&language=SK&term=7&author=96848> (1.3. 2011)
3. EURÓPSKA KOMISIA: Stratégia pre rovnosť mužov a žien 2010-2015, september 2010. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=418>
4. STIEGLER, B: Spravodlivosť v rodových vzťahoch, Aspekt, Bratislava 2009
5. CVIKOVÁ a kol.: Rodová perspektíva v ekonómii, Aspekt, Bratislava, 2010

Kontakt:

Ing. Soňa Svorenová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1, 85235 Bratislava
sona@svorenova.sk

Ing. Marián ŠABO

FAKULTA APLIKOVANÝCH JAZYKOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ZMENA POSTAVENIA BRAZÍLIE V SVETOVOM SYSTÉME

marian.sabo@euba.sk

Abstrakt

Brazília vstúpila do 21. storočia po veľkej transformácii v deväťdesiatych rokoch 20. storočia. Najvýznamnejšou bol „Plán real“, ktorý v polovici dekády zastabilizoval hospodárstvo krajiny. Nasledovali roky dynamického rozvoja, ktoré pribrzdila až svetová finančná kríza. Na minimálny pokles HDP a skutočnosť, že Brazília bola krízou zasiahnutá ako jedna z posledných krajín a krízu prekonala ako jedna z prvých, mali okrem veľkého vnútorného trhu vplyv zdravý bankový systém, malá otvorenosť ekonomiky, relatívna diverzifikácie brazílskych exportov, dobrá makroekonomická politika a rozsiahle vládne investície. Avšak aj napriek tomuto pokroku, v Brazílii pretrvávajú stále určité problémy, ako napr. vysoký verejný dlh, nadhodnotená mena, slabá konkurencieschopnosť domácich firiem, komplikovaný daňový systém, nedostatok investícií do vzdelávania a zdravotníctva, problémy s bezpečnosťou a iné. Brazílii sa však aj napriek tomu úspešne darí posilňovať svoju pozíciu vo svete a jej vplyv a význam neustále rastie.

Kľúčové slová: Brazília, BRICS, globálne nerovnováhy, globálna finančná kríza

Abstract

Brazil entered the 21st century having completed a big transformation in the nineties. “Real Plan”, which stabilized Brazil’s economy, was the most important one. Years of dynamic development followed and these were paused only by the global financial crisis. The fact that Brazil’s GDP decreased only slightly and the country was among the last to be affected and among the first to come out of the crisis is due to factors such as: big internal market, good banking system, low openness of the economy, diversified exports, good macroeconomic policy and huge government investments. Albeit Brazil has advanced significantly, some problems still persist: high indebtedness, overvalued currency, low competitiveness, complicated taxation, low level of investments in education and health care, security problems and others. Even though, Brazil is successfully strengthening its position in the global system and its influence continues to rise.

Keywords: Brazil, BRICS, global imbalances, global financial crisis

1 Úvod

Brazílska federatívna republika (ďalej len Brazília) je najväčšia krajina Latinskej Ameriky s rozlohou presahujúcou 8,5 mil. km² a populáciou o veľkosti približne 190 mil. Z politicko-administratívneho hľadiska ide o federatívnu republiku, ktorú tvorí 26 štátov a federálny okres s hlavným mestom Brasilia. Na čele vlády stojí prezident republiky.

Brazília vstúpila do 21. storočia po veľkej transformácii v deväťdesiatych rokoch 20. storočia. Najvýznamnejšou bol bezpochyby „**Plán real**“, ktorý v polovici dekády zastabilizoval hospodárstvo krajiny (predovšetkým infláciu). Presadil ho Fernando Henrique Cardoso, ktorý bol ministrom financií vo vláde Itamara Franca a následne sa aj sám stal prezidentom krajiny v roku 1995.

2 Brazília na prelome tisícročí

Svetovú ekonomiku v polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia negatívne ovplyvnili viaceré finančné krízy (ako napr. v Mexiku, potom v Ázii a neskôr v Rusku), čo vyvolalo prudký pokles likvidity na medzinárodných kapitálových trhoch, keďže investori boli menej ochotní podstupovať riziko v rozvojových krajinách. V dôsledku nedostatku zahraničného kapitálu sa fiškálna pozícia Brazílie zhoršila. Brazília mala veľké deficity bežného účtu, ktoré kryla práve prebytkami kapitálového účtu. Objavili sa obavy, že systém menového kurzu s kľzavými zmenami parít (crawling peg) môže krajinu priviesť k bankrotu, keďže na trhoch prevládal názor, že real je výrazne nadhodnotený. Na druhej strane vláda sa nechcela tohto systému vzdať, pretože bola presvedčená o tom, že mena je nadhodnotená iba mierne a panovali obavy, že odstránením naviazanosti na americký dolár sa znovu vráti vysoká inflácia.

V novembri 1998 bol krajine na podporu realu poskytnutý balíček vo výške 41,5 mld. USD od Medzinárodného menového fondu, vďaka čomu si mohla Brazília ponechať svoj režim výmenného kurzu. Po mnohých vládnych problémoch však musela centrálna banka v polovici januára 1999 zrušiť naviazanie realu na americký dolár a zaviesť floating, v dôsledku čoho real devalvoval v priebehu nasledujúcich dvoch mesiacov o 40%¹.

Menovanie Arminia Fragu, skúseného investičného bankára z Wall Street, za nového guvernéra centrálnej banky a prijatie stratégie inflačného cielenia však vrátili centrálnej banke kredibilitu, dokázali upokojiť trhy a podporili nárast dôvery investorov v pozitívny strednodobý výhľad hospodárstva krajiny. Zároveň vláda prijala opatrenia, aby sa podarilo dosiahnuť rozpočtové prebytky, vyžadované MMF, najmä prostredníctvom obmedzenia výdavkov a zvýšením daní. V dôsledku všetkých týchto rozhodnutí však utrpela popularita prezidenta a bolo jasné, že voliči budú vo voľbách v roku 2002 požadovať zmenu.

Vo voľbách sa proti sebe postavili José Serra, blízky spolupracovník prezidenta Cardosa a Luiz Inácio Lula da Silva (známy ako Lula), ktorý po štvrtýkrát kandidoval za Stranu pracujúcich. Serra bol v predvolebnej kampani znevýhodnený tým, že si ho voliči spájali s Cardosom a s „Washingtonským konsenzom“, ktorý jeho vláda presadzovala a ktorý sa stal v očiach verejnosti veľmi nepopulárnym, pretože sa vďaka nemu síce podarilo dosiahnuť pozitívne výsledky v niektorých hospodárskych ukazovateľoch, ale výraznejšie úspechy nedosiahol v tvorbe pracovných miest, redukovaní chudoby, investícií do zdravotníctva alebo školstva, čo boli oblasti, ktoré voličov zaujímali najviac.

¹ IMF. 2003. *The IMF and Recent Capital Account Crises*. [online]. International Monetary Fund, 2003. [cit. 2011.02.27.] Dostupné na internete: < <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=17155.0> >

Tejto príležitosti sa chopil Lula a svoju kampaň založil na kritike trhovo-orientovaných neoliberalných ekonomických reforiem svojho predchodcu. To samozrejme vyvolalo obavy zahraničných investorov a inštitúcií, ale Lula si bol vedomý, že keby v krajine vznikla nová kríza v dôsledku náhleho odchodu investorov a straty dôvery v hospodárstvo krajiny, jeho šanciam na víťazstvo by to uškodilo. Preto vyhlásil, že v prípade jeho volebného víťazstva sa bude vo vzťahu k záväzkom krajiny správať zodpovedne a pragmaticky. Keď Brazílčania v októbri 2002 pristúpili k volebným urnám, ukázalo sa, že táto stratégia sa mu vyplatila – získal 61,43% hlasov oproti Serrovým 38,57%².

3 Lulova vláda

Luiz Inácio Lula da Silva pochádza z veľmi chudobných pomerov, narodil sa 27. februára 1945 v chudobnom štáte Pernambuco na severovýchode Brazílie ako predposledný z ôsmich detí, no dokázal sa stať vplyvným vodcom odborov v São Paule a neskôr politickým lídrom. V roku 1980 založil Stranu pracujúcich, s ktorou sa po skončení diktatúry v roku 1984 dostal do Kongresu.

Keď sa Lula začiatkom roku 2003 ujal vlády, ekonomická situácia Brazílie nebola práve najlepšia. Hospodársky rast stagnoval, devízové rezervy krajiny klesli pod 40 mld. USD a zahraničný dlh predstavoval 45% HDP a čo bolo horšie, 42% verejného dlhu bolo denominované v dolároch, pričom do októbra 2002 stratil real 40% svojej hodnoty oproti doláru³. Navyše v tom čase ešte stále doznievali negatívne efekty argentínskej krízy z rokov 2001-2002 a mnohí zahraniční investori sa obávali, že podobný osud môže postihnúť aj Brazíliu, čo bolo ešte viac umocnené tým, že Lula bol ľavicový prezident.

Lulova vláda sa preto hneď zaručila za existujúce záväzky a vyjadrila odhodlanie udržať fiškálnu zodpovednosť a rozpočtový prebytok. Umožnené to bolo aj tým, že Strana pracujúcich upustila od niektorých radikálnych ľavicových požiadaviek, posunula sa viac do stredu a vďaka tomu dokázala dosiahnuť v parlamente konsenzus s konzervatívnymi stranami. Vláda držala výdavky pod kontrolou a zároveň sa podarilo zvýšiť daňové výnosy vďaka zlepšeniu ich výberu. Úrokové sadzby ostali na vysokej úrovni a zachovala sa aj kontinuita v otázke inflačného cieľenia z predchádzajúceho obdobia.

Prezident a jeho ekonomickí poradcovia si boli vedomí nevyhnutnej potreby hospodárskych reforiem. Prvý významný úspech dosiahli v decembri 2003, keď sa v oboch komorách parlamentu podarilo schváliť reformu systému sociálneho zabezpečenia, čo sa Cardosovi nepodarilo. Lulova reforma zvýšila minimálny vek odchodu do starobného dôchodku všetkým štátnym zamestnancom a zároveň im zaviedla povinnosť prispievať do systému, pokiaľ po odchode do dôchodku pracujú v súkromnej sfére a ich príjem presiahne určitú čiastku. Vo všeobecnosti došlo k zníženiu vdovských a sirotských dôchodkov pre štátnych zamestnancov a obmedzila sa výška ich platov a starobných dôchodkov. Okrem toho, že sa tým podarilo znížiť výdavky, to bolo aj dôležité gesto, ktoré vyjadrovalo, že je možné dosiahnuť kompromis v otázke štrukturálnych reforiem v krajine na začiatku 21. storočia.

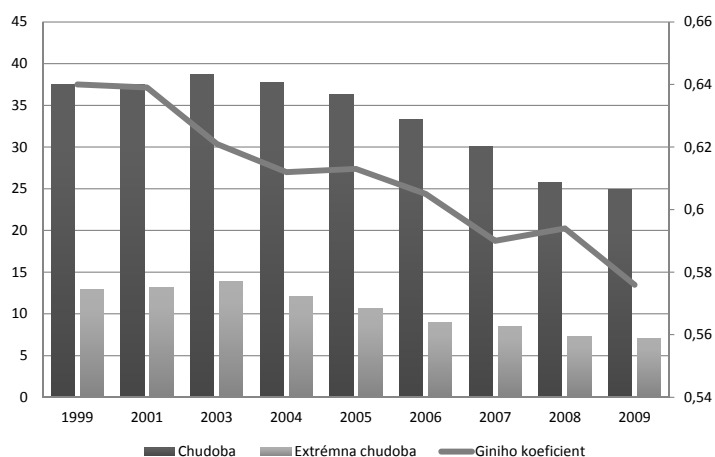
Navyše v decembri 2003 sa podarilo zreformovať daňový systém a neskôr aj zrealizovať najvýznamnejšie sociálne reformy v histórii Brazílie. Jednou z nich je aj program **Bolsa Família**, ktorý si kladie za cieľ zvýšiť príjem chudobných rodín prostredníctvom finančných transferov, ktoré sú podmienené výsledkami dosiahnutými

² DE ONIS, J. 2008. *Brazil's Big Moment*. [online]. Foreign Affairs, 2008. [cit. 2011.03.15.] Dostupné na internete: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/64610/juan-de-onis/brazils-big-moment>>

³ ROETT, R. 2010. *The New Brazil*. Brookings Institution Press, 2010. s. 110. ISBN 978-0-8157-0423-2.

deťmi týchto rodín v škole a pravidelnými preventívnymi lekáorskými prehliadkami. Program okrem toho poskytuje štipendiá na vzdelávanie, príspevky na potraviny a dotácie na benzín. V roku 2009 bolo do programu zapojených 11 mil. Brazílčanov, z ktorých dve tretiny zarábali mesačne menej ako 33 USD mesačne. Hoci sa nevykonalo žiadne systematické vyhodnotenie tohto programu, pripisujú sa mu podstatné zásluhy za zredukovanie extrémnej chudoby, zníženie príjmovej nerovnosti a zvýšenie školskej dochádzky. Navyše sa mu to darí realizovať za relatívne nízkych nákladov pohybujúcich sa na úrovni 2,5% všetkých vládnych výdavkov (čo je asi 0,5% HDP)⁴.

Graf č. 1: Percento populácie žijúce v chudobe a v extrémnej chudobe (ľavá os), Giniho koeficient (pravá os), obdobie 1999-2009

Zdroj: CEPALSTAT. Statistics and indicators. Dostupné na internete: <<http://websie.eclac.cl/infest/ajax/cepalstat.asp?carpeta=estadisticas&idioma=i>>

Lulove hospodárske a sociálne reformy sa tak vo svete stretli so všeobecným uznaním. Rast HDP sa zvýšil z 1,15% v roku 2003 na 5,71% v roku 2004, pod čo sa podpísal predovšetkým nárast priemyselnej produkcie o 7,89%. Obchodný prebytok sa zvýšil z 2,6 mld. USD v roku 2001 na 46,1 mld. USD v roku 2006, pod čo sa podpísal predovšetkým silný rast exportu. Vďaka týmto hospodárskym úspechom bol Lula v roku 2006 znovuzvolený.

Aj v druhom Lulovom funkčnom období sa Brazílskej ekonomike darilo. HDP rástol v roku 2007 na úrovni 6,1% a 5% v roku 2008. Brazílsky vývoz sa strojnásobil, pod čo sa podpísal rastúci svetový dopyt po sóji, železnej rude, hovädzom mäse a automobiloch. Z Brazílie sa tak po prvýkrát v roku 2008 stal čistý zahraničný veriteľ. Zároveň došlo k zlepšeniu ratingu krajiny na investičnú úroveň, čím sa Brazília dostala k novým zdrojom financovania a znížili sa jej náklady na požíčavanie.

4 Dopady svetovej finančnej krízy na Brazíliu

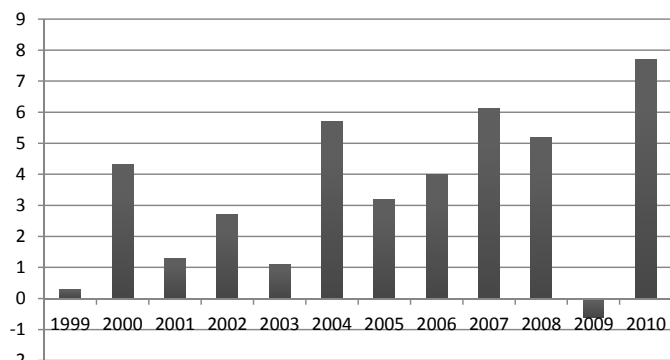
Brazílii sa podarilo vysporiadať sa s dopadmi svetovej finančnej krízy pomerne dobre, hoci na začiatku bola jej ekonomika výrazne negatívne zasiahnutá. Najmarkantnejšie to bolo v poslednom štvrťroku 2008, kedy HDP poklesol o 2,9% a v prvom štvrťroku 2009, kedy poklesol o 0,9%⁵. Odvtedy sa však hospodárstvo vrátilo

⁴ ROETT, R. 2010. *The New Brazil*. Brookings Institution Press, 2010. s. 113. ISBN 978-0-8157-0423-2.

⁵ MENDONÇA DE BARROS, J. R. 2010. *The Impact of the International Financial Crisis on Brazil*. [online]. Real Instituto Elcano, 2010. [cit. 2011.03.23.] Dostupné na internete: <<http://www.realinstitutoelcano.org/wps/>>

k rastu, ktorý prekonal rast v rozvinutých ako aj mnohých porovnateľných rozvíjajúcich sa ekonomikách.

Graf č. 2: Rast HDP Brazílie v rokoch 1999 až 2010

Zdroj: CEPALSTAT. Statistics and indicators. Dostupné na interente: <<http://websie.eclac.cl/infest/ajax/cepalstat.asp?carpeta=estadisticas&idioma=i>>

Pod rýchle zotavenie sa podpísali podmienky, v akých sa krajina nachádzala v období pred krízou. V mnohých odvetviach hospodárstva bola voľná kapacita a spoločnosti boli v dobrej finančnej kondícii. Na rozdiel od USA a EÚ bol podiel rezidenčných hypoték na celkovom dlhu domácností veľmi nízky. Zároveň centrálna banka vykonávala silný regulačný dohľad nad finančným sektorom od krízy v deväťdesiatych rokoch. Pomer kapitálu k aktívam sa vyžadoval na vyššej úrovni, ako stanovovali Bazilejské pravidlá a banky si v skutočnosti udržiavali ešte podstatne vyššie rezervy. Krajine sa vtedy len nedávno podarilo získať investičný rating, čo sa podpísalo pod zlepšenie kapitálových tokov smerom do krajiny a stabilizovali sa aj devízové rezervy. Navyše sa zahraničný dlh znižoval.

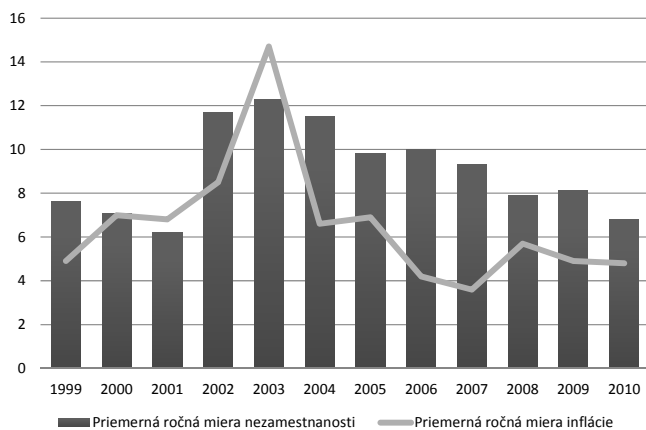
Kríza sa v krajine najsilnejšie prejavila koncom roku 2008 a obzvlášť negatívne bol zasiahnutý priemysel. V prvom rade výrazne poklesol vývoz priemyselných výrobkov, približne o 37%. Navyše mnohé zahraničné spoločnosti museli obmedziť alebo úplne zastaviť niektoré plánované investície v krajine a taktiež mnohé spoločnosti museli obmedziť produkciu. V iných odvetviach ekonomiky však situácia bola diametrálne odlišná, predovšetkým v službách, čo bolo najmä v dôsledku veľkého zvýšenia verejných výdavkov, najmä plátov. Zvyšoval sa počet zamestnancov štátu a taktiež sa zvyšovali ich platy, čo sa podpísalo pod posilnenie kúpnej sily obyvateľstva. Okrem minimálneho zvýšenia plátov nad úroveň inflácie, bolo výrazné aj zvýšenie výdavkov na systém sociálneho zabezpečenia (vrátane Bolsa Familia). Teda celková úroveň príjmov sa zachovala, čo sa pozitívne prejavilo na obchode. Aj napriek kríze sa priemerný reálny osobný príjem zvýšil o 2,2% medzi októbrom 2008 a januárom 2009⁶. Obchod tak pokračoval v pozitívnom trende a ročne sa zvýšil o 5,6%. Iné odvetvia ako napr. telekomunikácie, realitný a finančný sektor tiež zaznamenali pozitívny vývoj ako dôsledok zvýšenej osobnej spotreby. Z daných čísel je zrejma celková reakcia Brazílie na krízu, tzn. pokles priemyslu, vývozu, investícií na jednej strane a silný domáci trh a rast sektora

portal/rielcano_eng/Content?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/international+economy/ari38-2010>

⁶ MENDONÇA DE BARROS, J. R. 2010. *The Impact of the International Financial Crisis on Brazil*. [online]. Real Instituto Elcano, 2010. [cit. 2011.03.23.] Dostupné na interente: <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_eng/Content?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/international+economy/ari38-2010>

služieb na strane druhej. Za rok 2009 bolo oficiálne vytvorených 1 mil. pracovných miest (1,4 milióna v r. 2008). Najväčší pokles zamestnanosti bol zaznamenaný v priemysle, najmenej zasiahnuté boli maloobchod a služby. Situácia na pracovnom trhu, keď v tomto období dochádzalo k nárastu tvorby nových pracovných miest, so sebou síce prinášala vyšší tlak na mieru inflácie, tento bol však kompenzovaný nárastom produktivity práce. Nové pracovné miesta vytvárajú silný domáci dopyt, ktorý je potom motorom pre ďalší rast ekonomiky. Došlo tak k výraznému rastu príjmov, ktorý sa odrazil vo vyššom záujme najmä o tovar dlhodobej spotreby.

Graf č. 3: Vývoj inflácie a nezamestnanosti v rokoch 1999 až 2010

Zdroj: CEPALSTAT. Statistics and indicators. Dostupné na interente: <<http://websie.eclac.cl/infest/ajax/cepalstat.asp?carpeta=estadisticas&idioma=i>>

Brazílske hospodárstvo sa začalo zotavovať v druhom štvrtroku 2009. Výraznou mierou sa pod to podpísal aj export, ktorý sa zvýšil vďaka silnému dopytu Číny po brazílskych komoditách. V roku 2009 sa Čína stala najväčším obchodným partnerom Brazílie a smerovalo do nej 13% brazílskeho exportu zatiaľ čo USA poklesli na druhú priečku s 10%⁷.

Vláda v roku 2009 predovšetkým stimulovala rast ekonomiky podporou spotreby domácností, v roku 2010 sa však zamerala najmä na podporu investícií. Táto spočívala v uvoľnení dodatočných úverových prostriedkov (80 mld. BRL) pre rozvojovú banku BNDES a predĺžení daňových výhod pre investorov, rovnako ako aj zvýhodnenie investícií do sektorov spracovania ropy, petrochémie a veternej energie.

Na konci Lulovho druhého funkčného obdobia bolo zrejmé, že Brazílii sa podarilo dosiahnuť veľký pokrok: infláciu sa darilo držať pod kontrolou, hospodársky rast bol silný, vláda využila prebytky platobnej bilancie na splatenie zahraničného dlhu, medzinárodné ratingové agentúry zvýšili hodnotenie krajiny do investičného pásma, Brazília sa stáva silným hráčom v oblasti energetiky a vo všetkých dôležitých medzinárodných stretnutiach sa počíta s účasťou brazílskeho prezidenta.

V krajine však existujú riziká, ktoré by mohli negatívne ovplyvniť schopnosť Brazílie dosahovať dlhodobo vysoké tempá rastu. Brazílsky systém vzdelávania sa musí podstatne zlepšiť a zefektívniť, aby bol schopný vychovávať pracovníkov, ktorí sú na trhu potrební. V súčasnosti polovica žiakov nedokončí strednú školu a iba 10% populácie má ukončené vysokoškolské vzdelanie⁸. Ďalším problémom je aj veľký verejný sektor, ktorý

⁷ *ibid*

⁸ BRAINARD, L. – MARTINEZ-DIAZ, L. 2009. *Brazil as an Economic Superpower*. Brookings Institution Press, 2009. s. 126. ISBN 978-0-8157-0295-5.

môže vytláčať súkromný sektor. Zahŕňa to aj komplikovaný daňový systém, reguláciu trhu práce, rozsiahlu byrokráciu a pod. Vážnym problémom je tiež nedostatočne dobudovaná infraštruktúra, vrátane elektrickej rozvodnej siete, ciest, železníc, letísk, prístavov.

Dalším vážnym problémom je kriminalita. Severovýchod krajiny, ktorý je historicky najmenej rozvinutý, síce v súčasnosti zaznamenáva najväčšie tempá rastu, ale je tu aj najvyššia miera vrážd. Okolia veľkých miest (nie len na severovýchode) sú známe favelami. Napr. v okolí Rio de Janeiro je ich viac ako 40 a žije tu viac ako 1 mil. ľudí (takmer jedna pätina obyvateľov mesta)⁹. Mnohé z týchto štvrtí sú ovládané gangmi a je tu vysoká miera násillia.

4 Nástup vlády Dilmy Rousseffovej

V roku 2010 sa konali nové prezidentské voľby, v ktorých však už Lula nemohol kandidovať, pretože mu to nedovoľovala ústava, hoci stále sa tešil 80 percentnej podpore elektorátu¹⁰. Lula preto vyjadril podporu Dilme Rousseffovej, ktorá bola jeho pravou rukou. Aj vďaka tejto podpore sa jej podarilo v druhom kole volieb uspieť so ziskom 56% hlasov a stala sa tak prvou ženou na čele krajiny¹¹.

Dilma Rousseffová sa ujala prezidentskej funkcie 1. januára 2011. Je vyštudovaná ekonómka, v mladosti bola aktívnou členkou ľavicového gerilového odboja proti vtedajšej vojenskej diktatúre v Brazílii a bola aj niekoľkokrát uväznená. V roku 2002 sa začala jej spolupráca s Lulom, ktorý z nej po víťazstve v prezidentských voľbách urobil ministerku pre energetiku. O tri roky neskôr sa stala aj šéfkou jeho kancelárie.

Je zrejmé, že politika vlády Dilmy Rousseff síce nebude úplne totožná s Lulovou, ale v zásadných parametroch sa líšiť nebude. Hlavným rysom jej vlády má byť dôraz na sociálne zrovnoprávnenie spoločnosti a rozšírenie domáceho trhu vďaka rastúcej životnej úrovni obyvateľstva.

V súčasnosti však krajine hrozí spomalenie tempa ekonomického rastu, ako sa Brazília musí vyrovnávať so slabšou infraštruktúrou, komplikovaným daňovým systémom a pracovnými obmedzeniami, čo vedie k obavám zo stúpajúcej inflácie. Inflácia vo februári 2011 dosiahla 6,08% a nebezpečne sa blíži k hornej hranici stanovenej centrálnou bankou na úrovni 4,5% plus-mínus 2%. Centrálna banka tak už viackrát pristúpila k zvýšeniu úrokových sadzieb, pričom Brazília má v súčasnosti najvyššie reálne úrokové sadzby spomedzi všetkých veľkých ekonomík. Vláda zároveň obmedzila vládne výdavky.

Ekonomický rast a vysoké úrokové sadzby tak prilákali do krajiny veľa zahraničného kapitálu, čo sa podpísalo pod zhodnotenie realu o viac ako 40% ani nie za dva roky. Vláda preto zavádza rôzne opatrenia na obmedzenie prílevu kapitálu. Brazília je však vo všeobecnosti otvorená a podporuje zahraničné investície. Je najväčším príjemcom PZI zo všetkých štátov Latinskej Ameriky. Zahraničné investície sú potrebné aj kvôli tomu, že vláda má veľké plány s infraštruktúrnymi projektmi, ako napr. ťažba ropy v mori. Brazília bude v blízkej budúcnosti usporadúvať aj dve najvýznamnejšie svetové športové podujatia: Majstrovstvá sveta vo futbale v roku 2014 a o dva roky neskôr Olympijské hry. Toto všetko spolu s ekonomickým rastom a zvyšujúcim sa počtom strednej triedy obyvateľstva kladie veľké nároky na zlepšenie dopravnej infraštruktúry. Už teraz majú letiska problém vysporiadať sa s priemerným ročným nárastom cestujúcich na úrovni 10%

⁹ SWEIG, J. 2010. *A New Global Player*. [online]. Foreign Affairs, 2010. [cit. 2011.03.29.] Dostupné na internete: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/66868/julia-e-sweig/a-new-global-player>>

¹⁰ Otázna je jeho prípadná angažovanosť v novej vláde. A taktiež sa jednoznačne nevyjadril k možnosti, či nebude opätovne kandidovať v roku 2014.

¹¹ WHEATLY, J. 2011. *Rousseff wins Brazilian presidency*. [online]. Financial Times, 2011. [cit. 2011.01.30.] Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/cms/s/0/2063acb8-e4ec-11df-8e0d-00144feabdc0.html>>

počas posledných 7 rokov¹². Podobným problémom sú vystavené aj prístavy, železnice a diaľnice.

V prípade Brazílie vo všeobecnosti badať rastúce tendencie zavádzať protekcionistické opatrenia, ktorých cieľom je ochrániť domáce kľúčové odvetvia ekonomiky. Brazília napr. pripravuje pravidlá, ktoré by obmedzili možnosti zahraničných investorov kupovať v krajine poľnohospodársku pôdu. Aj v roku 2010 vláda výrazne obmedzila možnosť zahraničným investorom investovať do brazílskych fariem v dôsledku obáv, že cudzie vlády (predovšetkým Čína) nakupujú poľnohospodársku pôdu v zahraničí, aby si tak posilnili svoju potravinovú bezpečnosť¹³.

5 Brazília ako líder rozvíjajúcich sa krajín

Z Brazílie sa v súčasnosti stal významný hráč tak na regionálnej, ako aj svetovej úrovni. Ešte za prezidenta Cardosa sa Brazília snažila o posilnenie regionálnej spolupráce, v roku 2000 sa v Brasílii konal prvý summit štátov Južnej Ameriky a Brazília sa silno zasadzovala za prehĺbenie spolupráce v rámci zoskupenia Mercosur. Za prezidenta Lulu sa postavenie Brazílie ešte viac posilňovalo. Na regionálnej úrovni Brazília silno podporuje iniciatívu vytvorenia integračného zoskupenia krajín južnej Ameriky, ktoré je do značnej miery inšpirované Európskou úniou – UNASUR (Únia juhoamerických štátov; angl. SACN – South American Community of Nations). Ide vlastne o plánované spojenie dvoch už existujúcich zoskupení: Mercosuru a Andského spoločenstva národov (navyše sa pridali aj Chile, Guyana a Suriname).

6 Záver

Politika Brazílie odráža stále vo väčšej miere jej postavenie regionálnej veľmoci. Zahraničná politika je orientovaná na presadenie sa ako jedného z centier svetovej zahraničnej politiky. Brazília sa zároveň snaží o zmenu organizácie medzinárodného systému, a to predovšetkým s dôrazom na reformu OSN (chce sa stať stálym členom Rady bezpečnosti). V súvislosti so svetovou finančnou a hospodárskou krízou sa toto úsilie rozšírilo aj o reorganizáciu svetových finančných inštitúcií (najmä MMF). Brazília sa snaží dosiahnuť významnejšie postavenie na medzinárodnej ekonomickej scéne – v rámci rokovaní WTO presadzuje čo najväčšiu liberalizáciu obchodu s poľnohospodárskymi produktmi. V rámci Latinskej Ameriky je hlavným organizátorom regionálnej integrácie. Vo vzťahu k regionálnym veľmociam sa snaží nadväzovať strategické partnerstvá (Čína, India, Rusko, JAR) a voči Afrike sa snaží vystupovať ako ďalšia alternatíva na miesto Číny a EÚ. Tiež má silnú váhu v otázke klimatických zmien, vzhľadom na to, že na jej území sa nachádza najväčší prales na svete a jej energetický mix obsahuje veľké zastúpenie čistých zdrojov energie. Snaží sa aj o spomalenie odlesňovania v krajine. V skupine G-20 obhajuje záujmy rozvojových štátov a zasadzuje sa za tzv. inkluzívnu globalizáciu, aby aj rozvojové štáty mali väčšiu váhu vo svete a hľadalo sa aj na ne.

¹² LEAHY, J. 2011. *Growth puts strain on Brazil infrastructure*. [online]. Financial Times, 2011. [cit. 2011.03.27.] Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/cms/s/0/a4ab9ea6-5867-11e0-9b8a-00144feab49a.html>>

¹³ LEAHY, J. 2011. *Brazil plans curbs on farmland speculators*. [online]. Financial Times, 2011. [cit. 2011.03.06.] Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/cms/s/0/6333b494-4819-11e0-b323-00144feab49a.html>>

Zoznam použitej literatúry

1. BRAINARD, L. – MARTINEZ-DIAZ, L. 2009. *Brazil as an Economic Superpower*. Brookings Institution Press, 2009. 293 s. ISBN 978-0-8157-0295-5.
2. DE ONIS, J. 2008. *Brazil's Big Moment*. [online]. Foreign Affairs, 2008. [cit. 2011.03.15.] Dostupné na internete: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/64610/juan-de-onis/brazils-big-moment>>
3. IMF. 2003. *The IMF and Recent Capital Account Crises*. [online]. International Monetary Fund, 2003. [cit. 2011.02.27.] Dostupné na internete: <<http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=17155.0>>
4. LEAHY, J. 2011. *Brazil plans curbs on farmland speculators*. [online]. Financial Times, 2011. [cit. 2011.03.06.] Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/cms/s/0/6333b494-4819-11e0-b323-00144feab49a.html>>
5. LEAHY, J. 2011. *Brazil: Platform for growth*. [online]. Financial Times, 2011. [cit. 2011.03.15.] Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/cms/s/0/fa11320c-4f48-11e0-9038-00144feab49a.html>>
6. LEAHY, J. 2011. *Growth puts strain on Brazil infrastructure*. [online]. Financial Times, 2011. [cit. 2011.03.27.] Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/cms/s/0/a4ab9ea6-5867-11e0-9b8a-00144feab49a.html>>
7. MENDONÇA DE BARROS, J. R. 2010. *The Impact of the International Financial Crisis on Brazil*. [online]. Real Instituto Elcano, 2010. [cit. 2011.03.23.] Dostupné na internete: <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_eng/Content?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/international+economy/ari38-2010>
8. ROETT, R. 2010. *The New Brazil*. Brookings Institution Press, 2010. 178 s. ISBN 978-0-8157-0423-2.
9. SWEIG, J. 2010. *A New Global Player*. [online]. Foreign Affairs, 2010. [cit. 2011.03.29.] Dostupné na internete: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/66868/julia-e-sweig/a-new-global-player>>
10. WHEATLY, J. 2011. *Rousseff wins Brazilian presidency*. [online]. Financial Times, 2011. [cit. 2011.01.30.] Dostupné na internete: <<http://www.ft.com/cms/s/0/2063acb8-e4ec-11df-8e0d-00144feabdc0.html>>

Kontakt:

Ing. Marián Šabo

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: marian.sabo@euba.sk

Ing. Martin TURČAN

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

PROCES OUTSOURCING V INDII

35martin@post.sk

Abstrakt

Práca poskytuje analýzu aktivít nadnárodných korporácií v globálnej ekonomike s osobitným zameraním na outsourcing činností a procesov, ktoré sú vysoko preferovaným spôsobom znížovania nákladov. Pre niektoré z nadnárodných spoločností sa stala súčasťou ich globálnej stratégie, ktorá im pomáha v boji s konkurenciou. Jednou z kľúčových krajín, z celosvetového pohľadu pre outsourcing procesov je India. Cieľom príspevku je preukázať, prečo je India tým pravým partnerom pre outsourcing procesov a IT outsourcing, aké sú jej výhody v porovnaní s ostatnými krajinami ako je napríklad Čína.

Kľúčové slová: Nadnárodné korporácie, globalizácia, India, znalostný proces outsourcing, IBM.

Abstract

The paper provides analysis of the Multinational Corporations activities in global economy with special focus on their outsourcing activities which are highly preferred way for cost reduction. For some of them it became part of their global strategy which helps them to fight against the competition. One of the key countries from worldwide perspective is India. The aim of the paper is to demonstrate why India is the right partner for knowledge process and IT outsourcing, what are its advantages compared to other countries e.g. China.

Key words: Multinational Corporations, Globalization, India, Knowledge Process Outsourcing, IBM

1 Úvod

V príspevku podávame prehľad outsourcingu v 21. storočí, teoretické a praktické aspekty a jeho vplyv na medzinárodné vzťahy. Výskum tejto problematiky je súčasťou tézy autorovej práce so zameraním sa na nadnárodné korporácie a globalizáciu ako jeden z trendov dnešnej doby. Práca poskytuje pohľad na všetky aspekty outsourcingu činností s hlavným zameraním na offshoring do krajín s nízkymi nákladmi ako je India a Čína. Outsourcing so sebou prináša veľa - zníženie nákladov, lepšiu kvalitu služieb, sociálny rozmer ako je zníženie počtu pracovných miest a zároveň vytváranie nových pracovných miest. Príspevok má tri hlavné časti. Prvá časť je prehľad toho, čo chápeme pod pojmom outsourcing, v druhej kapitole sa venujeme outsourcingu v Indii, kladom a záporom tejto krajiny, porovnaniu s jej najväčším rivalom – Čínou a hlavným trendom. V závere príspevku poskytujeme odporúčania pre podniky do budúcnosti.

2 Outsourcing

V medzinárodnom meradle je podnikanie založené na výmene tovarov a služieb medzi krajinami na svete, ale aj pohyb kapitálu a pracovnej sily. O podstate medzinárodného obchodu hovorí Ricardova teória komparatívnych výhod. V tejto teórii vyhráva každý. Na jednej strane si spotrebiteľia v USA, vo Veľkej Británii, v Nemecku môžu kúpiť lacnejší tovar, nemusia toľko zaplatiť za služby a na druhej strane ľudia v Číne, Indii majú dodatočné pracovné miesta. Výsledkom je vyššia životná úroveň pre každého zo zúčastnených, ako by bolo bez existencie globálneho trhu.

Kľúčovým hnacím prvkom pre tento proces je ekonomická globalizácia, ktorá je založená na existencii spoločností s hospodárskym vplyvom v niekoľkých krajinách. Niektoré z nich majú väčšiu finančnú moc než štáty. V top 100 najväčších ekonomických subjektov na svete je približne 50 podnikov a 50 štátov, s trendom presunu hospodárskej moci zo štátov na spoločnosti. Spoločnosti ako je Walmart, Exxon Mobile, Toyota, IBM s príjmami vyše 100 miliárd \$ ročne sú oveľa väčšie ako HDP krajiny ako Slovensko, ktorého nominálny HDP za rok 2010 sa odhaduje na úrovni 66 mld \$¹. Oni majú moc a vôľu meniť veci a dokonca aj vlády jednotlivých štátov majú problémy ich kontrolovať. Ak chcú presunúť pozíciu do inej krajiny, jednoducho dané pracovné miesto presunú.

2.1 Proces outsourcing

Outsourcing resp. lepšie povedané znalostný proces outsourcing chápeme ako presun aktivity mimo existujúcu organizáciu na externého poskytovateľa, ktorý môže byť aj medzinárodným poskytovateľom. Už to nie je len o presúvaní výroby, robotníckych pracovných miest, teraz je dôraz kladený na back-office pracovné miesta - podporné funkcie v rámci spoločnosti ako je spracovanie miezd, financie, účtovníctvo, zákaznícka podpora, call centrum, ale aj IT outsourcing. Proces outsourcing je niekedy omylom považovaný za technickú revolúciu vyplývajúcu zo skutočnosti, že v 90. rokoch minulého storočia bol nedostatok IT profesionálov, takže na spoločnosti bol vyvíjaný tlak hľadať talenty v zahraničí. Niektoré spoločnosti vytvorili virtuálne celosvetové tímy pod vedením z centra materskej spoločnosti. Potreba ľudí s takouto kvalifikáciou je charakteristická aj pre dnešok, keď napríklad v Košiciach vyrastá slovenské „Silicon Valley“ firmy ako T-Com, RWE nehľadajú na Slovensku SAP konzultátov len kvôli nižším platom, ale aj preto že vedia často kráť nájsť kvalitnejších ľudí ako doma v Nemecku. Zároveň vo vzťahu k doznievajúcej finančnej a hospodárskej kríze úspory nákladov sú pre top manažment oku lahodiacou stratégiu na zlepšenie vykazovaných výsledkov.

Existuje niekoľko faktorov, ktoré urýchlili proces outsourcing:

- Širokopásmový internet = rastúca kapacita sietí na internete
- Špecializácia na kľúčové aktivity = podporné aktivity nie sú prioritou
- Dosiahnuté vzdelanie = v menej vyspelých krajinách sa prudko zvyšuje
- Lacné ukladanie dát
- Online analytické spracovanie dát
- Bezpečnosť internetu

¹ <http://www.euroekonom.sk/ekonomika/ekonomika-sr/ekonomika-slovenska-2010/> prerátané kurzom NBS k 31.12.2010

2.2 Prečo sa firmy rozhodujú pre outsourcing

- Mzdové náklady - napríklad za dodávateľskú službu programátora v Indii zaplatíme 30 dolárov za hodinu, zatiaľ čo v EÚ alebo USA si účtujú približne 120 dolárov za hodinu programátora. Výsledkom je úspora 75 percent. Nižšie uvedená tabuľka ukazuje, koľko firmu stojí, aby zabezpečila rovnaký štandard pre zamestnancov v jednotlivých krajinách. Porovnanie vychádza z parity kúpnej sily, to znamená, že ide o porovnanie dvoch ekvivalentov,

Krajina	Parita kúpnej sily	Mzda
USA	(1.0) * \$100 000	\$100 000
Slovensko	(0.55) * \$100 000	\$55 500
Čína	(0.42) * \$100 000	\$42 000
Rusko	(0.45) * \$100 000	\$45 000
India	(0.33) * \$100 000	\$33 000

Zdroj: Medzinárodný porovnávací program Svetovej banky, World Development Indicators, 2005, worldbank.org

- Outsourcing ako stratégia - v posledných desaťročiach ale aj v dôsledku hospodárskej krízy sú vrcholové manažmenty pod tlakom, aby sa zameriavali na kľúčové činnosti spoločnosti a na všetky ostatné, podporné mali outsourcing, ktorý je považovaný za konkurenčnú výhodu. Pre spoločnosť sú potom upratovacie služby, spracovanie miezd, bezpečnostná služba len fixný mesačný poplatok bez potreby venovať tomu náležitú pozornosť, samozrejme okrem výberu kvalitného dodávateľa služby,

- Hľadanie talentov v zahraničí - to je rozhodujúce najmä v IT priemysle, kde vo vyspelých ekonomikách, ako je USA, EÚ je značný nedostatok technicky kvalifikovaných a schopných ľudí a firmy sú nútené hľadať talenty v zahraničí, pričom na druhej strane India a Čína majú spolu takmer 1 milión IT absolventov ročne². V prípade teda, že hľadáme top 10% z nich je oveľa väčšia ponuka ako v USA s počtom 60 000 absolventov ročne,

- Žiadne reálne sankcie za presun pracovnej pozície - firmy nie sú obmedzované presunúť prácu do zahraničia, sú obmedzované na prepustenie konkrétnej osoby zo zamestnania, prípadne hromadné prepúšťanie zamestnancov. Ak dokážu ponúknuť zaujímavé podmienky motivujúce zamestnancov, ktorí sú ochotní odísť na dohodu, neexistuje žiadna reálna možnosť pre štát, ako tento proces zastaviť. Tieto zákony sú oveľa prísnejšie v krajinách EÚ ako v USA, čo sa aj prejavuje podstatne vyšším počtom pracovných pozícií presunutých do zahraničia z USA. Pre akékoľvek väčšie reorganizácie je nutné schválenie od orgánov verejnej správy,

- Úspory na daniach – pri pôsobení vo viacerých krajinách sveta je daňová optimalizácia pomocou vnútro podnikových cien a transferov jedným z prostriedkov na zvyšovanie zisku po zdanení. Najlepším príkladom je Accenture, bývalý Andersen Consulting, firma je zapísaná na Bermudských ostrovoch, aby sa vyhla plateniu daní,

- Technologické zmeny - kombinácia vyspelosti technológií a túžba spolupracovať medzi spoločnosťami priniesla väčšiu standardizáciu v oblasti výpočtovej techniky.

² NOBREGA, W.: *Riding the Indian Tiger: Understanding India-The World's Fastest Growing Market*, John Wiley & Sons, 2008, strana 135

Prirodzené monopoly často vznikajú v IT priemysle, pretože sú nutené zákazníkmi k vzájomnej spolupráci,

- Prístup na rozvíjajúce sa trhy – trhy bývalého Sovietskeho zväzu, Číny, Indie, sú považované za trhy 21. storočia a liberalizácie. Na týchto trhoch sa mnoho spoločností v súčasnosti zaoberá otváraním pobočiek a vytváraním dodávateľských štruktúr.

2.3 Typy proces outsourcingu

- Offshore - najzložitejšie / najnáročnejšie - jedny z prvých offshore činností, boli výrobné činnosti, kde sa pracovné miesta sťahovali do krajín ako - Mexiko, India, Čína, Vietnam z USA, na našom území z Nemecka, Francúzska, Veľkej Británie na Slovensko, do Českej republiky, Rumunska, Turecka. Hlavným dôvodom boli nižšie mzdy a nízke dopravné náklady,

- Offshore outsourcingu - spoločnosť zriaďuje stopercentne vlastnenú dcérsku spoločnosť s miestnym partnerom - joint venture partner a potom prevedie firmu pod vlastnú vnútornú kontrolu (insource),

- Onshore - outsourcing nemusí byť vždy medzinárodný. Dnešný trend je taktiež zadávať jednotlivé podporné úlohy na externého poskytovateľa v krajine, napr spracovanie miezd, dôvodom je často kvalita poskytovaných služieb a potrebné vedomosti v danej oblasti.

2.4 Výhody a nevýhody proces outsourcingu

Proces outsourcing je založený na princípe, že spoločnosť by sa mala zamerať na svoj hlavný predmet podnikania - zamerať sa na to, v čom sú najlepší a zvyšok outsourcovať. Zameranie sa na hlavnú činnosť zvyšuje šance spoločnosti, aby bola úspešná, ale tiež znižuje náklady na podporné aktivity, rovnako ako sa zvyšuje kvalita podporných služieb. Veľmi dobrým príkladom pre zvýšenie kvality je outsourcing IT. Spoločnosti ako banky, verejné inštitúcie, poisťovne nemajú dostatok vlastných kvalifikovaných pracovných síl, know-how, priamy prístup k najnovším technológiám pre ich dátové centrá, webové riešenia a tvorbu celej IT architektúry. Je pre nich jednoduchšie kúpiť si kompletne riešenie od externého dodávateľa. Dodávateľom sú zvyčajne IT spoločnosti, s technológiami a kvalitným personálom.

V súčasnosti sú verejne obchodovateľné spoločnosti pod neustálym tlakom od analytikov bánk a fondov na zlepšovanie finančných ukazovateľov - zvyšovanie výnosov, znižovanie nákladov, znižovanie počtu zamestnancov. V tomto okamihu outsourcing je považovaný za najlepší spôsob, ako tieto ciele dosiahnuť v relatívne krátkom časovom horizonte. Otázkou potom už len ostáva čo sa stane, keď už nebude čo outsourcovať.

K rizikám proces outsourcingu patria:

- Informačná bezpečnosť - dôverné informácie o zamestnancoch, ich platoch, zákazníkoch využívajú externí poskytovatelia,

- Strata kontroly - mnoho firiem sa obáva straty kontroly nad činnosťou, je povinnosťou zadávateľa definovať v zmluve³, koľko zodpovednosti chce presunúť von z firmy,

- Skryté náklady - spoločnosti musia byť veľmi opatrné. Pri nastavovaní dohody je nevyhnutné, aby sa zabránilo akýmkoľvek ďalším dodatkom s poskytovateľom služby, ktoré povedú k nárastu ceny a znížia tak návratnosť projektu,

³ SLA - Service Level Agreement – v ktorom sa špecifikuje rozsah činností a zodpovednosť za jednotlivé činnosti sa delí medzi zadávateľa a poskytovateľa

- Kvalita služieb - očakávaním je aj vyššia kvalita služieb v porovnaní so situáciou, keď bola činnosť vykonávaná v rámci firmy, kľúčové ukazovatele výkonnosti⁴ - meranie kvality služieb musí byť súčasťou zmluvy,
- Prenos poznatkov – čím je viac funkcií a rolí, ktoré sú externé, tým je menej pravdepodobné, že interní zamestnanci budú ovládať tieto funkcie a teda nebudú môcť byť presunuté naspäť do firmy v prípade neúspechu, nespokojnosti s poskytovateľom služby.

3 Medzinárodné aspekty outsourcingu

Outsourcing predovšetkým vo forme offshoringu sa stáva politickou témou - liberalizmus vs protekcionizmu. Nezašli sme príliš ďaleko s liberalizáciou medzinárodných vzťahov? Je horúcou témou zvlášť dnes v období tesne po finančnej kríze. Hoci potreba pracovných miest je nespochybniteľná na druhej strane posun v rozvinutých krajinách je realita a je veľmi nepravdepodobné, že outsourcing zmizne a pracovné miesta ostanú. Dnešný svet proste akceptuje cenovú arbitráž na trhu práce.

Skúsenosti ukázali, že rané fázy podnikania sú doby veľkých inovácií, pokroku a bolesti. Proces outsourcing je inovácia v rámci fungovania moderných firiem. Na začiatku bolo veľa chýb medzi priekopníkmi - GE, IBM, Microsoft. Tieto firmy sú nositeľmi inovácií, ich hodnoty sú jasne zadefinované, napríklad IBM hovorí, že k jej základným hodnotám patrí: „Innovation that matters“⁵ – inovácia je to na čom záleží, treba skúšať nové veci, skúmať, nie vždy je úspech zaručený. Postupom času sa úspech stal bežnou súčasťou každodenného slovníka a vytvorili sa štandardné zmluvy, štandardné balíky poskytovaných služieb a štandardné vzťahy medzi zadávateľom a poskytovateľom služby – outsourcingu určitej činnosti.

3.1 Čína vs India

K najväčším hviezdám z geografického pohľadu celosvetovo pre proces outsourcing patria Čína a India, z pohľadu Európy ide o nových členov Európskej únie, ktorí pristúpili v 21. storočí. Celkovo majú Čína a India najlepšie podmienky rastu ako potenciálny dodávateľ IT služieb offshoring modelom. Veľký objem obchodu v oblasti IT a služieb, rastúcu mieru priamych zahraničných investícií⁶ a zvyšujúci sa počet zamestnancov výskumu a vývoja zriadených nadnárodnými spoločnosťami naznačujú, že hoci Čína ešte nie je hlavným dodávateľom offshoring služieb, má vysoký potenciál pre rast v poskytovaní týchto služieb. Bude to vyžadovať od Číny, aby vytvorila primerané podmienky pre ľudský kapitál, IT-súvisiacu infraštruktúru a podporu rámcových podmienok, vrátane makroekonomického a podnikateľského prostredia a vymáhateľnosti práva.

Vo všeobecnosti sa Čína v súčasnosti ešte stále považuje za najúspešnejšiu továrňu sveta⁷, ale India je stále popredu v oblasti IT a podporných služieb. Existuje niekoľko dôvodov, prečo India je na čele.

Dnes má India najväčšiu populáciu na svete ľudí vo veku do 25 rokov a do roku 2015 bude 550 miliónov ľudí vo veku do 20 rokov⁸. Tento fakt odborníkmi označujú pojmom demografická dividenda a na druhej strane čínska politika jedného dieťaťa nenahrávajú príliš z dlhodobého hľadiska 15 – 20 rokov Číne do karát. Práve naopak, Čína sedí na

⁴ KPI – Key Performance Indicators – kľúčové ukazovatele dohodnuté poskytovateľom a zadávateľom, podľa ktorých sa hodnotí úroveň poskytnutej služby

⁵ <http://www.ibm.com/ibm/values/us/>

⁶ FDI – Foreign Direct Investments – ukazovateľ priamych zahraničných investícií ukazuje atraktivitu pre zahraničných investorov

⁷ http://www.cnbc.com/id/41035650/China_s_Role_as_World_s_Factory_Coming_to_an_End

⁸ NOBREGA, W : Riding the Indian Tiger, s.125

demografickej časovanej bombe - v roku 1994 mala Čína najviac ľudí nad 65 rokov na svete. Odhaduje sa, že do roku 2025 bude 250 miliónov ľudí nad 65 rokov a to už v roku 2005 vykázal dôchodkový systém deficit 40 mld USD.

India dominovala kultúrne nad Čínou v 20. storočí bez poslania jediného vojaka na druhú stranu hranice. India ctí demokratické princípy a v jej histórii budeme ťažko hľadať snahu o ovládnutie susedných krajín. Na druhej strane Čínsky zázrak je postavený na tvrdom režime, armáde, potláčaní práv ich vlastných obyvateľov. Ako základ analýzy môžeme použiť tabuľku ľudských práv a slobôd. India je celkovo silnejšia v oblasti ochrany vlastníckych práv, nezávislosti súdnictva a najväčší rozdiel je v slobode tlače.

Tabuľka 2: Porovnanie Indie a Číny vo World Competitiveness Report, 2006–2007

Index krajiny	Porušovanie vlastníckych práv	Porušenie nezávislosti súdnictva	Nesloboda tlače
India	43	25	26
Čína	64	62	99

Zdroj: NOBREGA, W : Riding the Indian Tiger, kapitola 3, str. 120

Demokracia v Indii je na veľmi vysokej úrovni, na druhej strane Čína mala vždy problém s korupciou, porušovaním ľudských práv, zneužívaním moci a centralizovanou vládou. Existencia vlastníckych práv, nezávislosť súdov a sloboda tlače sú tri dôležité prejavy demokracie. Táto správa radí Indiu vysoko nad Čínou vo všetkých troch parametroch a dáva jej 43. miesto v porovnaní s Čínou, ktorá je 64.. V skutočnosti sa India radí vyššie ako Rusko a Brazília, ktoré sú na 62. resp. 66. mieste. Tretím dôležitým pilierom demokracie je sloboda tlače, ktorá často nastavuje zrkadlo korupcii a v ďalších otázkach verejného významu. V Číne úloha tlače bola znížená na úroveň hovorca komunistickej strany.

Celý volebný proces v Indii je pod kontrolou volebnej komisie, ústavného orgánu. Komisia je nezávislá a zabezpečuje dodržiavanie ústavy a demokratický priebeh volieb. Na druhej strane má Čína autoritársky politický systém riadený komunistickou stranou, ktorá umožňuje vypočúť hlas čínskeho ľudu len málokedy. Samozrejme nie sú tam žiadne ženy vo vedúcich pozíciách. Strana ovláda legislatívne orgány a vyplní aj všetky dôležité vládne pozície vo výkonnej a súdnej moci cez interné výberové konania, funguje skôr ako súkromný klub alebo bratstvo.

Ďalším aspektom sú ekonomické zákony. V Číne existujúce zahraničné joint venture pravidlá. Zákon, ktorý chráni domáci trh pred zahraničnými firmami a pomáha Číne získať rýchlo a prakticky zadarmo know-how, ktoré firmy častokrát budovali desaťročia. Na druhej strane India ako súčasť bývalého britského impéria má bližšie k anglicky hovoriacim krajinám, bližšie k ich kultúre a ekonomickému uvažovaniu.

3.2 IT a proces outsourcing sektor v Indii

Pre niektorých ľudí to môže vyzeráť tak, že si India vybudovala postavenie svetového lídra z ničoho. V súčasnosti existuje viac ako 800.000 IT inžinierov a ďalších 400.000 mladých Indov pracuje v prosperujúcej oblasti proces outsourcingu, odnož technologického priemyslu - spracovanie účtovníctva, spracovanie zdravotných potvrdení, zákaznícky servis a ďalšie základné obchodné funkcie pre západnú klientelu z Európy ale najmä USA. Mesto Bangalore je tiež nazývané „India Silicon Valley“.

Prax rozdelenia práce klienta medzi jeho vlastných zamestnancov a outsourcing ľudí v Indii alebo inej krajine sa nazýva "globálne poskytovania služieb"⁹. Typický je pomer 30 percent u zákazníka a až o 70 percent u poskytovateľa. Základným vzorcom úspechu je:

⁹ Global Service Delivery

Internet + Mozog - vysoké náklady = obrovská obchodná príležitosť¹⁰

Zatiaľ čo USA, EÚ a Japonsko majú stále najvyšší podiel na svetovom finančnom kapitáli, India má bohatstvo v intelektuálnom kapitáli. V skutočnosti indický IT priemysel je na dobrej ceste k vybudovaniu najúčinnejšieho intelektuálneho kapitálu na svete. V klientských podporných centrách pracujú 24/7/365¹¹.

V Indii existuje množstvo miestnych hráčov ako Wipro, Tata Consultancy Services, Infosys Technologies s príjmami 5-8 miliárd \$ v roku 2010. Všetky z nich majú relatívne veľmi krátku históriu. Počas reštriktívnej vládnej politiky, ktorá prinútila západné technologické giganty ako sú IBM opustiť krajinu v 70. rokoch otvoril sa nevídaný priestor na trhu. Títo miestni hráči začali okamžite rásť a vyplnili tak prázdne miesto. Keď sa títo obri snažili znovu vrátiť na začiatku 90. rokov, posunula sa ponuka k výskumným laboratóriám najmä na programovanie softvéru. Vďaka počítačovému problému Y2K¹² došlo k najväčšej svetovej aktualizácii existujúcich softvérových riešení, Wipro a ostatní stáli pripravení pomôcť s malou armádou programátorov.

Dnes sa svet zmenil a ekonomika je veľmi otvorená, liberálna. IBM aj ostatné firmy v IT odvetví sa snažia znovu adaptovať v Indii. Väčšina z nich má teraz veľké vývojové centrá softvéru a outsourcingové operácie v Indii. Napríklad pobočka IBM v Indii vzrástla počtom zamestnancov z 9.000 v roku 2003 na hodnotu 154.000 očakávanú koncom tohto roku¹³. Od roku 2006, IBM bola nadnárodnou firmou s najväčším počtom zamestnancov v Indii. Viac ako jedna štvrtina zamestnancov IBM je z Indie a ich počet neustále porastie – len tento rok sa priberie približne 24.000 nových zamestnancov. Napriek tomu pre väčšinu západných firiem je to len prídavok k ich normálnemu spôsobu podnikania

Produkcia softvéru a vývoz z Indie rastú rýchlo a to najmä od roku 1990. Najčastejšie používaný zdroj, združenie indického softvérového priemyslu, NASSCOM, poskytuje prehľad o odvetví, čísla a odhady. Toto odvetvie sa odhaduje na celkové príjmy 88 mld \$ v roku 2011 a outsourcingové služby 76 mld \$ príjmov. Počas tohto obdobia, je priamo zamestnaných takmer 2,5 milióna ľudí, zatiaľ čo nepriamo vytvárané pracovné miesta sa odhadujú na 8,3 milióna. Ako % podiel na národnom HDP toto odvetvie rastie. Príjmy sektora vzrástli z 1,2% v roku 1998 na odhadovaných 6,4% v roku 2011. Jeho podiel na celkovom indickom vývoze vzrástol z menej ako 4 percentá v roku 1998 na 26 percent v roku 2011.¹⁴

4 Záver

Význam outsourcingu sa podstatne zvýšil so vznikom vedomostného procesu outsourcingu. Tento proces je prejavom rastúcej globalizácie a odráža ochotu podnikov outsourcovať prácu, ktorá bola predtým výlučne „in-house“, vykonávaná v rámci firmy. Primárne ide o snahu znížiť variabilné náklady, outsourcing tak našiel svoju cestu do stratégie firiem a stal sa nástrojom podnikania.

¹⁰ HAMM, S.: Bangalore Tiger, str. 15

¹¹ 24 hodín denne, 7 dní v týždni a 365 dní v roku – štandardne sa rozdeľuje podpora 1.v rámci štandardného pracovného času 9-5 večer, alebo 2. 24 hodín denne

¹² bol výsledkom programovania základných funkcií softvéru a hardvéru, keď v snahe šetriť počítačovú pamäť bol rok zapisovaný iba pomocou dvoch posledných číslic. V dôsledku toho bol potom rok 2000 chybne interpretovaný ako 1900. Najmä v druhej polovici 90. rokov panovali veľké obavy čo sa môže 1. januára 2000 stať s mnohými počítačovými programami. Katastrofické scenáre hovorili aj o možných výpadkoch či dokonca haváriách elektrární, pozemnej aj leteckej prevádzky a pod.

¹³ http://en.wikipedia.org/wiki/IBM_India

¹⁴ The IT BPO Sector in India: Strategic Review – 2011, nasscom.in

Priemysel vedomostného proces outsourcingu je zatiaľ v plienkach a kľúčoví hráči stále experimentujú s rôznymi obchodnými modelmi. Medzi nimi sa prejavujú ako najvýznamnejší integrovaní poskytovatelia služieb vďaka ich schopnosti poskytovať súčinnosť rôznych procesov.

Akýkoľvek typ outsourcingu procesov je riadený jedným alebo kombináciou faktorov, ako sú náklady, škálovateľnosť, schopnosť poskytovať rýchly obrat a geografická príťažlivosť. Priemysel outsourcingu úspešne integruje tieto faktory, čo je atraktívna obchodná ponuka. Avšak je ešte skoro, aby sa outsourcing posunul na ďalšiu úroveň. Kľúčoví hráči musia preukázať svoje schopnosti pri riešení komplexných úloh, ktoré vyžadujú pokročilé analytické schopnosti a odborné znalosti.

Sektor je náročný na kvalitu pracovnej sily a preto hlavne pracovná sila bude zásadnou otázkou pre tento sektor. Analytici očakávajú, že nedostatok talentovaných pracovných síl bude limitujúcim faktorom pre rast vedomostného proces outsourcingu. Preto budú zaujímavé najmä destinácie s významným počtom, pretlakom ponuky talentovaných a vzdelaných pracovných síl na trhu práce preferované. Krajiny s dostatočným množstvom vzdelaných odborníkov, najlepšie top absolventov, získajú najväčší kus koláča. Ďalšími významnými faktormi bude infraštruktúra, kvalitný bezpečný a rýchly internet, komunikačné schopnosti, časová zóna, anglicky hovoriaci kandidáti a na našom území aj nemecky hovoriaci. To je veľká úloha pre naše vysoké, ale aj stredné školy aby boli schopné pripraviť kvalitných ľudí, poskytnúť im cenné vzdelanie, rozvoj top talentov, čo zároveň pomôže udržať si týchto ľudí doma a pritiahne dodatočné investície.

Jedným z favoritov bude z celosvetového hľadiska India s jej masívnou armádou dobre pripravených absolventov. Dôležitú úlohu hrá aj demokracia a jazyk. Ako aj článok ukazuje priemysel outsourcingu je už teraz obrovský a stále rastie. Tento proces nevytvára len pracovné príležitosti pre ľudí, ale aj pre krajinu, vládu, vytvára obrovský zdroj daní z príjmu, vývozné dane, rast HDP, prílev zahraničných investícií, vytvára pozitívny obraz o podnikateľskom prostredí a v prípade úspechu prináša druhotné investície, druhotne vytvorené pracovné miesta v iných odvetviach ekonomiky. Pomáha vytvárať tlak na zlepšenie infraštruktúry a vládnych investícií.

Zoznam použitej literatúry

- [1] LIPKOVÁ, E.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*, Sprint, 2006, ISBN 80 – 89085 – 65
- [2] RUGMAN, A: *The Oxford Handbook of International Business*, Oxford University Press, 2001, ISBN 0-19-924182-1,
- [3] NOBREGA, W.: *Riding the Indian Tiger: Understanding India-The World's Fastest Growing Market*, John Wiley & Sons, 2008, ISBN 13- 978-0470183274,
- [4] CARMEL, E.: *Offshoring Information Technology—Sourcing and Outsourcing to a Global Workforce*, Cambridge University Press, 2005, ISBN 0-521-84355-3,
- [5] CLICK, R.L.: *Business Process Outsourcing – The Competitive Advantage*, John Wiley & Sons, Inc., 2005, 0-471—65577-5,
- [6] HAMM, S.: *Bangalore Tiger: How Indian Tech Upstart Wipro is Rewriting the Rules of Global Competition*, McGraw-Hill, 2007, ISBN : 9780071474788,
- [7] CHANDRA, A.: *India Business: Finding Opportunities in this Big Emerging Market*, Paramount Market, 2002, ISBN : 9780967143903,
- [8] BHAGWATI J. N., *Sustaining India's Growth Miracle*, Columbia Business School Publishing, 2008, ISBN : 9780231143660,
- [9] KUCHARVY T., *The Shifting Competitive Balance Between Indian and Western IT Services Firms*, Ovum Summit (citation), 2006,

- [10] *Trends in Knowledge Process Outsourcing*, Perspective Analyst, 2008
- [11] wikipedia.org
- [12] www.nasscom.in
- [13] www.nbs.sk
- [14] www.euroekonom.sk
- [15] www.worldbank.org
- [16] www.cnbc.com

Kontakt:

Ing. Martin Turčan

Telefón : + 421 903262493

Email : 35martin@post.sk

Adresa : Ľ. Fullu 26, Bratislava 841 05

Ing. Mária TURČANOVÁ

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ŠTÁTNA PODPORA A PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE V RÁMCI ČLENSKÝCH KRAJÍN EURÓPSKEJ ÚNIE

Abstrakt

Príspevok definuje štátnu podporu a kategórie štátnej podpory podnikania Európskej únie a Slovenskej republiky. Porovnáva objem štátnej pomoci poskytnutej v roku 2009 v jednotlivých členských krajinách Európskej únie, porovnanie najväčších poskytovateľov štátnej pomoci, pohľad podľa sektorov a objem štátnej pomoci bez krízovej pomoci. V závere príspevku je uvedené stručné porovnanie priamych zahraničných investícií v roku 2009 a poskytnutej štátnej pomoci.

Kľúčové slová: štátna pomoc, krízová pomoc, Európska únia, priame zahraničné investície.

Abstract

The paper defines state aid and categories of the state aid in European Union and Slovakia. It compares the volumes of state aid provided in 2009 in the member states of European Union, comparison of the biggest contributors by state, view by sector, volumes of the state aid excluding the crisis aid. Brief comparison is included at the end of the paper of foreign direct investment in 2009 and provided state aid.

Key words: state aid, crisis aid, European Union, foreign direct investment.

1 Úvod

Vnímanie štátnych zásahov do ekonomiky sa v rámci ekonomických teórií pohybuje od potrebného a užitočného až po neželané a poškodzujúce trh. Podobne to je i s názormi na štátnu podporu podnikania. Klasická ekonómia Adama Smitha, ktorá verí v neviditeľnú ruku trhu a jej schopnosť uviesť trh do rovnováhy bez zásahov štátu kritizuje väčšinu vládnych zásahov do ekonomiky. Štátna pomoc podnikaniu skôr spadá do kategórie opatrení, ktoré by obhajoval John Maynard Keynes, podľa ktorého by štát mal zasahovať do ekonomického diania tak, aby napravil nerovnováhy, z ktorými si trh sám neporadí, napríklad aj dopady finančných kríz. Dnes je všeobecne štátna pomoc považovaná za narušujúcu hospodársku súťaž, avšak je prípustná v prípadoch podpory alebo ochrany niektorých odvetví. V príspevku ma bude zaujímať prístup Európskej únie a Slovenskej republiky k štátnej pomoci, objem a odvetvová štruktúra štátnej pomoci

a súvislosť medzi objemom poskytnutej štátnej pomoci a tokom priamych zahraničných investícií.

2 Definícia štátnej pomoci

Európska únia definuje štátnu pomoc a jej poskytovanie nasledovne: „Je veľmi dôležité, aby konkurenti pôsobili na rovnakom základe. V konfrontácii s voľným obchodom medzi členskými štátmi EÚ a otvorením verejných služieb konkurencii chcú vnútroštátne orgány niekedy využiť verejné zdroje na podporu niektorých hospodárskych činností alebo na ochranu národných priemyselných odvetví. Poskytovanie týchto zdrojov je známe ako štátna pomoc. Štátna pomoc môže narušiť čestnú a účinnú hospodársku súťaž medzi spoločnosťami v členských štátoch a poškodiť hospodárstvo, čo je dôvod, prečo Európska komisia monitoruje štátnu pomoc.“¹

Európska komisia od júla 2001 pravidelne zverejňuje údaje o celkovej štátnej pomoci v jednotlivých členských krajinách, ako aj aktuálnych kontrolných mechanizmoch Európskej komisie. Ročná hodnotiacia tabuľka (Scoreboard) je zverejňovaná dva krát do roka, na jeseň obsahuje informácie o objeme výdavkov v rámci štátnej pomoci za predchádzajúci kalendárny rok a na jar sa zameriava na vybrané témy týkajúce sa štátnej pomoci. Komisia sa v tabuľke snaží zamerať na takú štátnu pomoc, ktorá sa netýka všetkých podnikateľských subjektov, teda vylučuje všeobecné ekonomické opatrenia vlád, napríklad verejné obstarávanie, technické štandardy, rozdiely medzi daňovými systémami, s výnimkou napr. nižšej než štandardnej dane z príjmov pre malé podniky, ktorá je považovaná za štátnu pomoc. Taktiež do štatistiky nezahrňa pomoc poskytovanú subjektom, ktoré nie sú podnikatelia a to domácnostiam, postihnutým občanom, či priamu pomoc rozvojovým krajinám, pomoc poskytovanú nadnárodnými a medzinárodnými organizáciami ako sú Európska investičná banka či Európska banka pre obnovu a rozvoj. Pre špecifickosť poskytovania podpory v oblasti poľnohospodárstva, rybolovu a dopravy sú tieto odvetvia vo všeobecnosti vylúčené zo štatistiky. Údaje sú získavané priamo od členských štátov, ktoré zasielajú ročné správy a od Eurostatu. Ročná hodnotiacia tabuľka sa zameriava skôr na mikroekonomický aspekt hospodárskej politiky štátu, aspekt ktorý má bezprostredný vplyv na chovanie domácností a podnikateľov, mení prostredie, v ktorom sa rozhodujú a ovplyvňuje tak trhovú rovnováhu. Podľa definície uvedenej v ročnej hodnotiacej tabuľke je štátna pomoc „forma štátnych zásahov využívaných na podporenie určitej ekonomickej aktivity. Dôsledkom štátnej pomoci je, že pre niektoré ekonomické sektory, regióny alebo aktivity sa vytvárajú priaznivejšie podmienky než pre iné. Štátna pomoc takto narúša hospodársku súťaž, pretože vytvára diskrimináciu medzi spoločnosťami, ktoré pomoc prijímajú a tými, ktoré nie.“²

Štátna pomoc predstavuje náklad alebo stratený príjem verejných úradov a úžitok pre prijímateľa. Formy štátnej pomoci ako sú uvádzané v ročnej hodnotiacej tabuľke³:

- granty a daňové výnimky,
- majetková účasť,
- zvýhodnené pôžičky a daňové odklady,
- záruky.

¹ Európska komisia: Politika hospodárskej súťaže a spotrebiteľ, str. 15

² Európska komisia: Scoreboard, „Conceptual and methodological remarks“

³ Európska komisia: Scoreboard, „Conceptual and methodological remarks“

Povolená, i keď stále monitorovaná, je štátna pomoc v uvedených oblastiach:

- poľnohospodárstvo a rybárstvo,
- výroba a služby, horizontálne ciele: výskum, vývoj a inovácie, životné prostredie, malé a stredné podnikanie, podpora zamestnanosti, podpora vzdelávania, regionálna pomoc a iné,
- výroba a služby, konkrétne odvetvia: výroba, služby, uholný priemysel, iné nevýrobné odvetvia, doprava (letecká, vnútroštátna lodná, námorná, cestná a kombinovaná).

Slovenská republika ako členská krajina Európskej únie pristupuje aj k štátnej pomoci v súlade s dohodnutými pravidlami. Definícia štátnej podpory ministerstva financií SR: „Štátnou pomocou sa podľa zákona o štátnej pomoci rozumie každá pomoc v akejkoľvek forme, ktorú poskytuje na podnikanie alebo v súvislosti s ním poskytovateľ priamo alebo nepriamo z prostriedkov štátneho rozpočtu, zo svojho rozpočtu alebo z vlastných zdrojov. Zakazuje sa poskytovanie štátnej pomoci, ktorá narušuje alebo hrozí narušením hospodárskej súťaže tým, že zvyhodňuje určitých podnikateľov alebo výrobu určitého tovaru alebo poskytovanie služieb, ak poskytnutie štátnej pomoci nepriaznivo ovplyvňuje obchod medzi členskými štátmi spoločenstva.“⁴

Štátna pomoc podľa kategorizácie Ministerstva financií SR sa poskytuje v štyroch kategóriách⁵ v súlade s vyššie uvedenými formami pomoci definovanými Európskou komisiou:

- A: pomoc poskytnutá v plnom rozsahu prostredníctvom štátneho rozpočtu alebo daňového systému, či systému sociálneho poistenia (dotácie, nenávratné finančné príspevky, daňové úľavy, odpustenie daní, ciel, pokút, penále, a pod.),
- B: podielová účasť štátu v súkromných spoločnostiach,
- C: zvyhodnené úvery alebo pôžičky, odklad platenia daní či cla,
- D: záruky.

3 Štátna podpora v EÚ27 a na Slovensku v roku 2009

V roku 2009 členské štáty Európskej únie poskytli štátnu pomoc v objeme 427.366 miliónov EUR. Z tejto sumy bolo 354.141 miliónov určených na krízovú pomoc a 15.093 na pomoc v oblasti poľnohospodárstva a rybolovu.

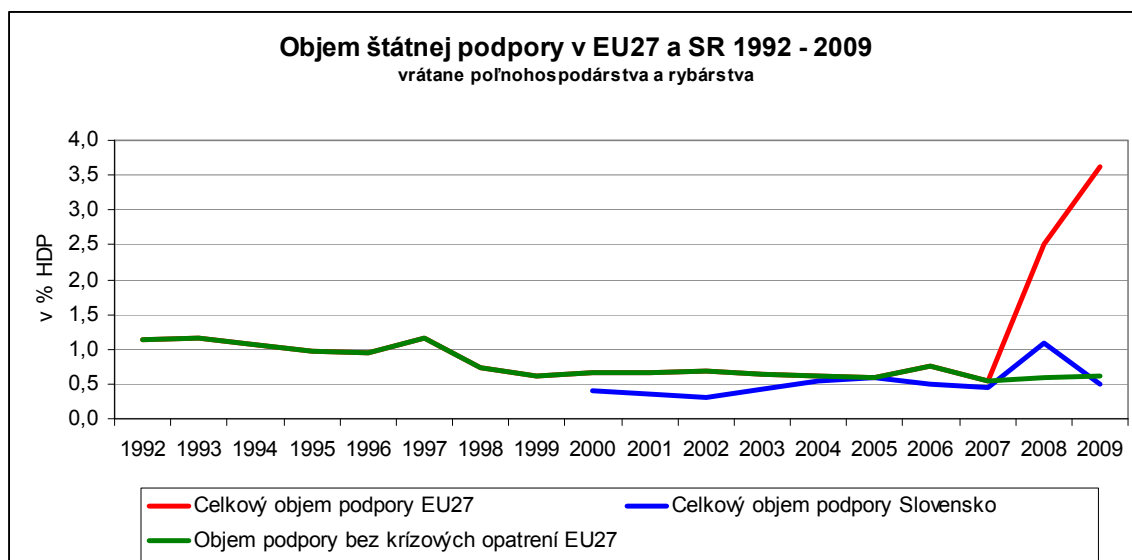
Ako je zrejme z grafov číslo 1 a 2, v EÚ27 sa od roku 1992 objem poskytnutej štátnej pomoci znižoval a to ako v absolútnych hodnotách tak i v pomere k HDP. Tento trend bol narušený v roku 2008 nástupom finančnej krízy a objem pomoci sa rapídne zvýšil na 2,5% HDP, čo v Eurách znamená nárast oproti roku 2007 o 361% na 309.274 miliónov. V roku 2009 dokonca na 3,6% HDP, 427.366 miliónov EUR, čo stále predstavuje medziročný nárast o 38%.

Nárast je spôsobený krízovou pomocou a to najmä finančnému sektoru. Štátna pomoc očistená o krízové opatrenia by v roku 2008 vzrástla o 0,05 percentuálneho bodu z historicky najnižšieho 0,5% objemu HDP na 0,6% HDP, kde sa udržala i v roku 2009.

⁴ Internetová stránka Ministerstva financií SR, Štátna pomoc, „Definícia štátnej pomoci a základné pojmy z oblasti štátnej pomoci“

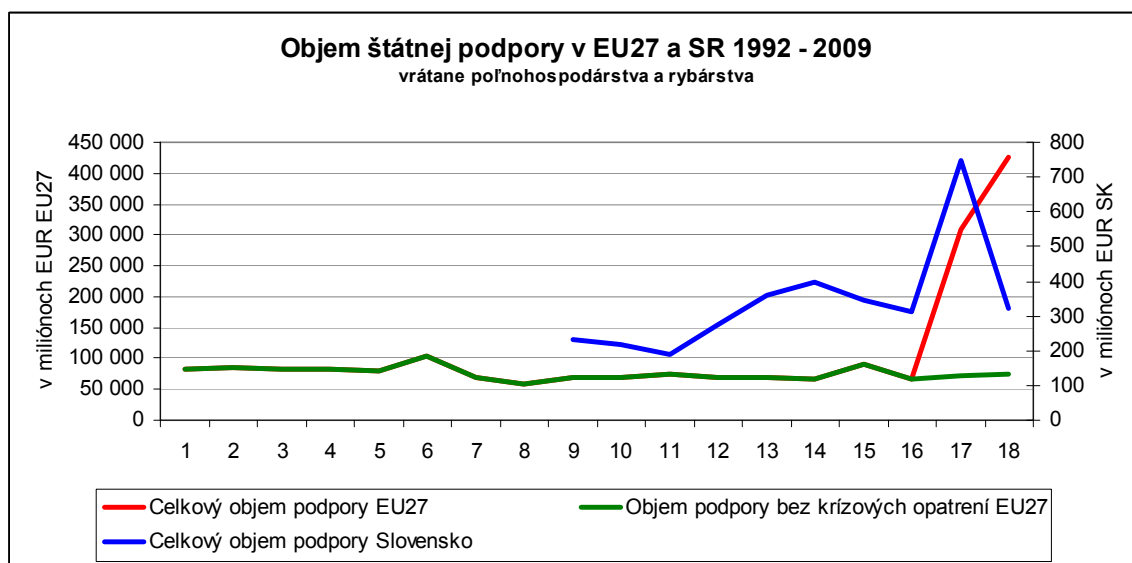
⁵ Ministerstvo financií SR: „Správa o poskytnutí štátnej pomoci v Slovenskej republike za rok 2009“, str. 8

Graf 1

Zdroj: Európska komisia, Ročná hodnotiaca tabuľka, vlastné spracovanie

Graf 2

Zdroj: Európska komisia, Ročná hodnotiaca tabuľka, vlastné spracovanie

Z geografického hľadiska najväčším poskytovateľom štátnej pomoci v absolútnej hodnote bola v roku 2009 Veľká Británia s objemom 124 miliárd EUR, z toho 97% tvorila krízová pomoc. Čo sa týka krízovej pomoci taktiež vedie Veľká Británia s 120 mld. EUR (34% celkovej pomoci) nasledovaná Nemeckom so 100 miliardami (28% celkovej pomoci), hneď ďalšie v poradí Francúzsko poskytlo štátnu pomoc len o málo vyššiu než je tretina objemu pomoci poskytnutá Nemeckom. Iný obraz za však naskytne pri pohľade na štátnu pomoc očistenú od krízovej pomoci ako percento HDP, kde vedie Bulharsko s 2,1%, vo Francúzsku poskytnutá štátna pomoc bez krízových opatrení tvorila 0,8% a v Nemecku 0,7%.

V prvej päťke figuruje aj Grécko neslávne známe svojimi stále trvajúcimi finančnými problémami. V Grécku sa krízová pomoc podiela na celkovej pomoci 86% a tvorí 5% HDP.

Tabuľka 1: Štátna pomoc 2009 – naj 5 európskych poskytovateľov štátnej pomoci

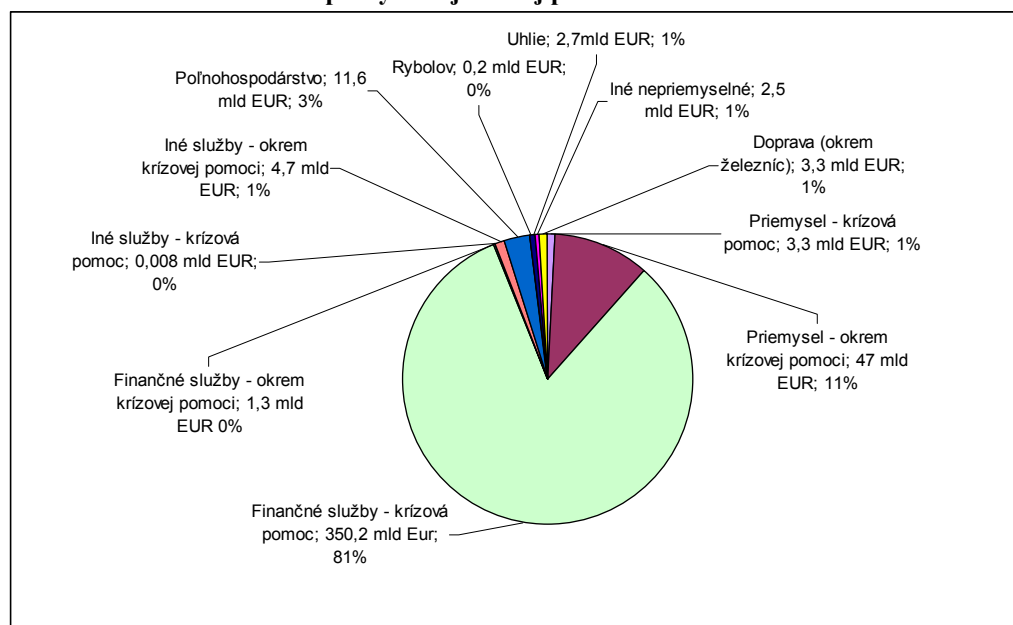
Top 5 krajín EU v 2009 podľa:	HDP v mil. EUR	Celkového objemu podpory v mil. EUR	Medziročného nárastu celkového objemu podpory	Objemu krízovej pomoci v mil. EUR
1	Nemecko	2 409 100	Grécko	120 190
2	Francúzsko	1 907 145	Írsko	100 100
3	Veľká Británia	1 566 741	Rakúsko	32 340
4	Taliansko	1 520 870	Cyprus	27 656
5	Španielsko	1 051 151	Švédsko	12 312

Top 5 krajín EU v 2009 podľa:	Objemu podpory bez krízových opatrení v mil. EUR	Celkového objemu podpory v % HDP	Objemu podpory bez krízových opatrení v % HDP	Objemu krízovej pomoci v % HDP
1	Nemecko	16 683	Bulharsko	9,6%
2	Francúzsko	14 679	Malta	7,7%
3	Taliansko	5 727	Maďarsko	6,8%
4	Španielsko	5 721	Fínsko	5,2%
5	Veľká Británia	4 047	Lotyšsko	4,8%

Zdroj: Európska komisia, Ročná hodnotiacia tabuľka, vlastné spracovanie

Z pohľadu sektorovej štruktúry štátnej pomoci v EÚ27 81% pomoci prúdilo do finančného sektora vo forme krízovej pomoci. Odhliadnuc od krízových opatrení najväčším beneficiantom štátnej podpory v roku 2009 bol priemysel s 11%, nasledovaný poľnohospodárstvom s 3%.

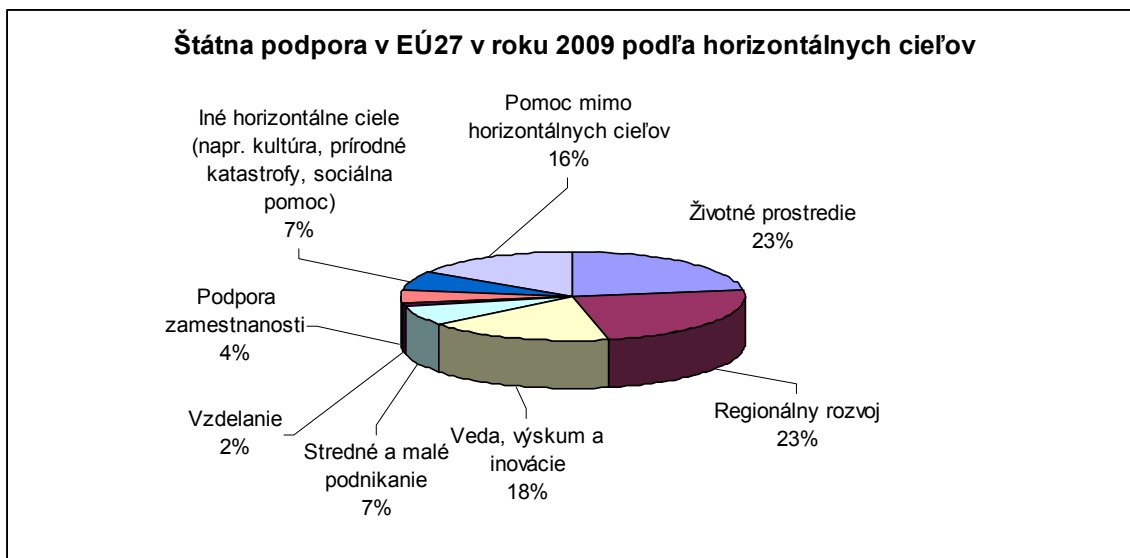
Graf 3: Sektorová štruktúra poskytnutej štátnej pomoci v EÚ27 v roku 2009

Zdroj: Európska komisia, Ročná hodnotiacia tabuľka, vlastné spracovanie

Z 84% prostriedkov (z finančnej pomoci bez krízových opatrení poskytnutej priemyslu a službám) najviac prostriedkov smerovalo do horizontálnych cieľov životné prostredie a regionálny rozvoj – po 23%.

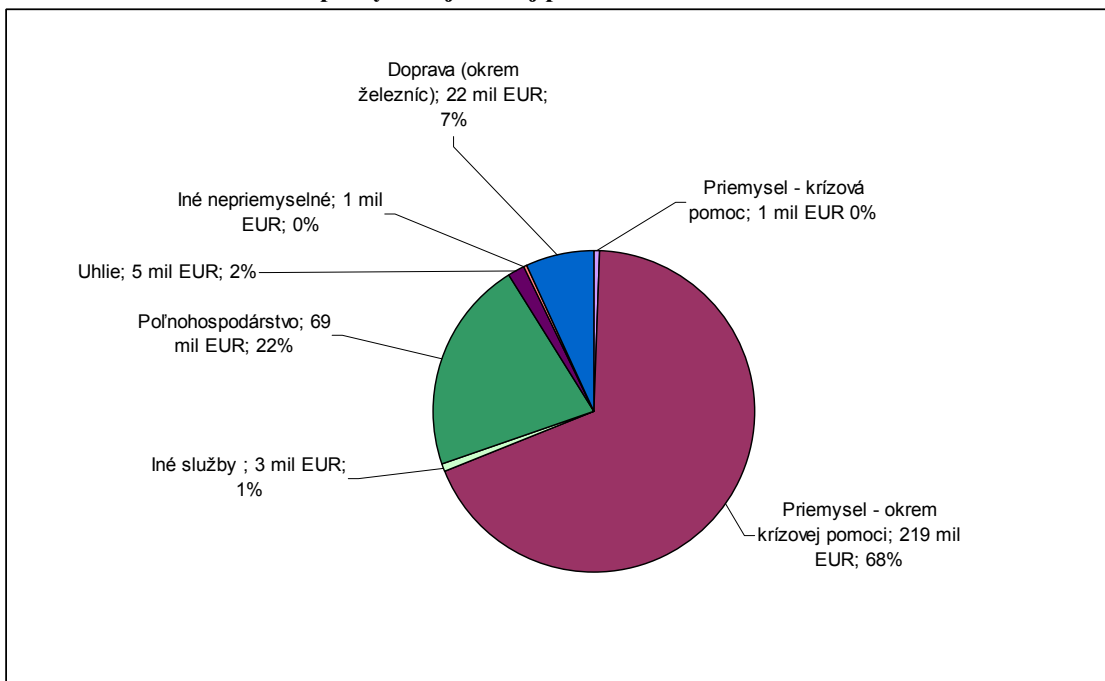
Graf 4

Zdroj: Európska komisia, Ročná hodnotiaca tabuľka, vlastné spracovanie

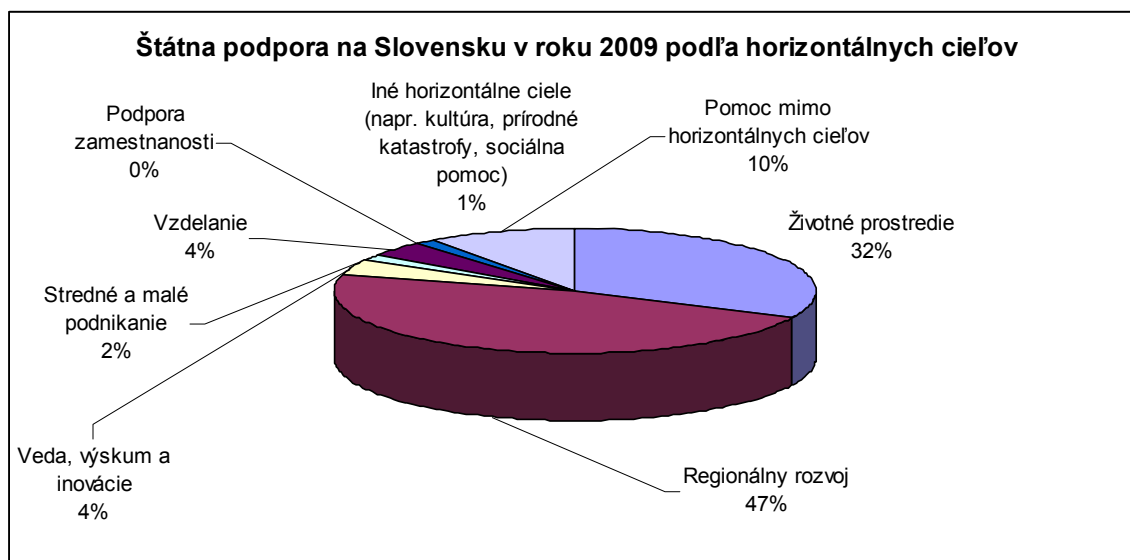
Na Slovensku bola v roku 2009 poskytnutá štátna pomoc vo výške 320 miliónov EUR (údaje „scoreboard“), Ministerstvo financií vo svojej Správe o poskytnutí štátnej pomoci v Slovenskej republike za rok 2009 uvádza 323 miliónov EUR poskytnutých z národných zdrojov. Z toho 1 milión EUR bol klasifikovaný ako krízová pomoc. Zo sektorov jednoznačne vedie priemyselný sektor, ktorý bol príjemcom 69% pomoci (vrátane 1 mil. krízovej pomoci).

Graf 5: Sektorová štruktúra poskytnutej štátnej pomoci na Slovensku v roku 2009

Zdroj: Európska komisia, Ročná hodnotiaca tabuľka, vlastné spracovanie

Graf 6

Zdroj: Európska komisia, Ročná hodnotiaca tabuľka, vlastné spracovanie

Podľa prehľadu poskytnutej štátnej pomoci v Slovenskej republike za rok 2009⁶ veľká väčšina štátnej pomoci bola poskytnutá v kategórii A vo forme daňových úľav, dotácií na novovytvorené pracovné miesta, výskum a vývoj, či vzdelanie. Medzi príjemcami pomoci figurujú aj dôležití investori na Slovensku:

KIA Motors (dotácia na novovytvorené pracovné miesta),
 Peugeot Citroen (daňová úľava, dotácia na novovytvorené pracovné miesta),
 Samsung Electronics (daňová úľava, dotácia na novovytvorené pracovné miesta),
 Dell (daňová úľava),
 Volkswagen (daňová úľava).

4 Štátna pomoc a PZI

Vo svetovej investičnej správe z roku 2010 („World investment report 2010“) sa medzi 20 najväčšími príjemcami zahraničných investícií umiestnilo 9 krajín Európskej únie (tabuľka 2).

Z pohľadu objemu prílevu zahraničných investícií a objemu poskytnutej štátnej pomoci sú 4 krajiny v prvej päťke v oboch rebríčkoch tie isté. Francúzsko, Veľká Británia, Nemecko a Belgicko prijali z krajín EÚ27 najviac investícií a zároveň aj poskytli najviac prostriedkov v rámci štátnej podpory podnikania. Nemecko, Francúzsko a Veľká Británia zároveň vedú aj v európskom rebríčku najvyššieho HDP, preto sa domnievam, že ich prvenstvo v objeme prijatých investícií a poskytnutej podpory súvisí aj s veľkosťou a silou ekonomiky.

⁶ Ministerstvo financií SR: „Správa o poskytnutí štátnej pomoci v Slovenskej republike za rok 2009“, príloha č. 1: Prehľad poskytnutej štátnej pomoci v Slovenskej republike za rok 2009.

Tabuľka 2: **Priame zahraničné investície 2009**

Poradie	Krajina	Objem prílevu PZI v mld. USD 2009	Medziročný nárast / (pokles)	Prílev PZI ako % HDP 2009
3	Francúzsko	60	(-2)	2,2
5	Veľká Británia	46	(-45)	2,1
7	Nemecko	36	12	1,1
10	Belgicko	34	(-76)	7,2
11	Taliansko	31	14	1,4
12	Luxembursko	27	18	56,2
13	Holandsko	27	27	3,4
16	Írsko	25	25	10,8
20	Španielsko	15	(-58)	1,0
201	Slovensko	-0,05	(-3)	-0,1

Zdroj: Konferencia spojených národov pre obchod a rozvoj, vlastné spracovanie

Tabuľka 3: **Priame zahraničné investície v EÚ 2009**

Top 5 krajín EÚ v 2009 podľa:	Prílevu PZI v mil. EUR		Prílevu PZI v % HDP	
1	Luxembursko	140 267	Luxembursko	371,5%
2	Veľká Británia	51 293	Cyprus	24,3%
3	Francúzsko	42 918	Malta	11,2%
4	Nemecko	27 917	Írsko	10,8%
5	Holandsko	23 437	Bulharsko	9,7%

Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie

Keď sa pozrieme na PZI v pomere k HDP, celosvetový rebríček jednoznačne vedie Luxembursko s 56,2%, ďalšia európska krajina je Cyprus s 25% a v prvej euro-päťke sa ešte nachádzajú Malta, Írsko a Bulharsko. I keď s mierne odlišnými percentami tieto isté krajiny sa v prvej päťke nachádzajú aj podľa metodológie Eurostatu (tabuľka 3).

5 Záver

Úspechy v redukcii štátnej pomoci ako v absolútnych číslach tak v pomere k HDP v krajinách Európskej únie v poslednom období boli prerušené nástupom finančnej krízy v roku 2008 a vyskočili do závrtných výšok. Ako je zrejmé z vyššie uvedených údajov, sú to predovšetkým krajiny „starej“ Európy, krajiny s tradične silným bankovým sektorom a finančnou krízou sužované Grécko, ktoré sa umiestnili medzi najväčšími poskytovateľmi štátnej pomoci.

Jednoznačné spojenie medzi poskytnutou štátnou podporou a objemom prijatých priamych zahraničných investícií nie je na základe použitých údajov jednoznačné. Predovšetkým pri porovnaní objemu prijatých zahraničných investícií v pomere k HDP a poskytnutej štátnej pomoci s vylúčením krízovej pomoci v pomere k HDP zoznam top piatich krajín nie je identický a potrebná bude analýza detailnejších údajov.

Zoznam použitej literatúry

1. Európska komisia: Politika hospodárskej súťaže EÚ a spotrebiteľ. 2005. ISBN 92-894-6588-3
2. Soukupová, J. a kol.: Mikroekonomie. 3. doplnené vydanie 2005. ISBN 80-7261-061-9
3. Európska komisia: Scoreboard [online]. 31.12.2009. [cit. 30.5.2011]. Dostupné na internete:
<http://ec.europa.eu/competition/state_aid/studies_reports/studies_reports.html>
4. Ministerstvo financií Slovenskej republiky: Štátna pomoc. [online]. Aktualizované dňa 26.4.2005. [cit. 30.5.2011]. Dostupné na internete:
<<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=3713>>
5. Konferencia spojených národov pre obchod a rozvoj: „World investment report 2010“ [online]. 22.7.2010 [cit. 30.5.2011]. Dostupné na internete:
<http://www.unctad.org/en/docs/wir2010_en.pdf>
6. Eurostat: EU direct investments – Main indicators. [online] Aktualizované 23.5.2011 [cit. 30.5.2011]. Dostupné na internete:
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=bop_fdi_main&lang=en>

Kontakt:

Ing. Mária Turčanová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

JUDr. Martin URMINSKÝ

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

ROZHODCOVSKÉ PRAVIDLÁ UNCITRAL

martin.urminsky@gmail.com

Abstrakt

Rozhodcovské pravidlá UNCITRAL z roku 1976 potrebovali zmenu. Nie však zmenu zásadnú, ale zmenu modernizačnú. V tomto príspevku sa budem venovať praktickej analýze nových Rozhodcovských pravidiel UNCITRAL, najčastejšie aplikovaných pravidiel pre *ad hoc* rozhodcovské konania. Rozhodcovské pravidlá UNCITRAL z roku 2010 po takmer 40-tich rokoch opäť priniesli moderné pravidla *ad hoc* rozhodcovského konania, i keď treba poznamenať, v niektorých smeroch nie sú úplne „dokonalé“ (najmä v otázke dôvernosti predkladaných dokumentov ako aj celého konania).

Kľúčové slová: UNCITRAL, Rozhodcovské pravidlá UNCITRAL z roku 1976 a z roku 2010, Revízia 2010, dôvernosť konania, procedurálne zmeny, elektronická komunikácia

Abstract

UNCITRAL Arbitration Rules of 1976 needed some new freshness. This change should be not radical but should bring more clarification and modernisation. In this contribution I am going to focus on practical analysis of new UNCITRAL Arbitration Rules, the most common-used rules for *ad hoc* Arbitration. After 40 years, UNCITRAL Arbitration Rules (as amended in 2010) brings again the modern laws of *ad hoc* Arbitration, however it is necessary to say that in same way these rules are not „ideal“ (for example in the case of confidentiality of documents or the whole proceeding).

Key words: UNCITRAL, UNCITRAL Arbitration Rules of 1976 and 2010, Revision in 2010, Confidentiality, Procedural Changes, Electronic Communication

1 Rozhodcovské pravidlá Uncitral 2010

Rozhodcovské pravidlá UNCITRAL (ďalej len „Pravidlá 1976“) boli prijaté Komisiou Organizácie spojených národov pre medzinárodné obchodné právo (ďalej „Komisia“) už v roku 1976. V rezolúcii, ktorou sa tieto Pravidlá 1976 prijali, sa uvádza, že „...uznaním hodnoty rozhodcovského konania ako metódy riešenia sporov pochádzajúcich z medzinárodného obchodu, a s presvedčením, že vytvorenie pravidiel pre rozhodcovské konanie *ad hoc*, ktoré sú akceptovateľné pre krajiny s odlišnými právnymi, sociálnymi a ekonomickými systémami, sa zreteľne prispeje k rozvoju harmonizácie medzinárodných hospodárskych vzťahov.“¹

¹ Rezolúcia č. 31/98 z 15. decembra 1976, Dokument OSN č. A/RES/31/98. [online]. Dostupné na internete: <http://daccessddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/302/81/IMG/NR030281.pdf?OpenElement>.

Pravidlá UNCITRAL boli primárne prijaté pre medzinárodné *ad hoc* rozhodcovské konania. Napriek tomu, už od prijatia, našli široké uplatnenie v kontexte medzinárodných obchodných sporov, pričom ovplyvnili rozvoj v pravidlách rozhodcovskej praxe nielen pre *ad hoc*, ale aj pre inštitucionalizované rozhodcovské konania. Niektoré rozhodcovské inštitúcie si dokonca osvojili pravidlá 1976 za vlastné, a prijali svoje vlastné zmeny a doplnenia.² Rovnako tak tieto pravidlá ovplyvnili rozhodcovské konania vyplývajúce z ochrany investícií z BITs. Po takmer štyroch desaťročiach rozhodla Komisia o potrebe ich revízie, a to z nasledovných dôvodov:

Pravidlá 1976 potrebovali „kozmetické úpravy“. Medzitým boli prijaté aj ďalšie dokumenty ako napr. Modelový zákon UNCITRAL³, ktorý zohľadnil viaceré nové trendy v rozhodcovskom konaní. Štruktúra Pravidiel však zostala zachovaná, tak ako bola predstavená v roku 1976.

Pravidlá 1976 boli inšpirované rozhodcovskými predpismi, ktoré už neboli v platnosti, a preto bolo treba prehodnotiť obsah používanej terminológie a niektorých ustanovení.

Nové pravidlá sa museli prispôbiť vývoju najmä v oblasti BITs, ktoré na ne najčastejšie odkazujú.

V nadväznosti na uvedené, dňa 25. júna 2010 Komisia schválila konečné znenie nových Rozhodcovských pravidiel UNCITRAL (ďalej len „Pravidlá 2010“), ktoré nadobudli platnosť dňa 15. augusta 2010⁴.

2 REVÍZIA ROZHODCOVSKÝCH PRAVIDIEL UNCITRAL 2010

2.1 Štruktúra Pravidiel 2010

Štruktúra Pravidiel 1976 bola pripravená dobre a zostala zachovaná aj po revízii v Pravidlách 2010. V zásade odráža jednotlivé fázy rozhodcovského konania, pričom pozostáva zo štyroch častí. Prvá časť „Úvodné ustanovenia“ obsiahnutá v článkoch 1 až 6 upravuje rozsah pôsobnosti Pravidiel, definuje oznámenie o začatí rozhodcovského konania a jeho obsah, spôsob počítania lehôt, obsah odpovede na oznámenie o začatí rozhodcovského konania, právne zastúpenie a pomoc zúčastneným stranám rozhodcovského konania a napokon zriadenie a určenie orgánu pre menovanie rozhodcov (menujúceho orgánu)⁵. Druhá časť Pravidiel 2010 s názvom „Zloženie rozhodcovského súdu“ v článkoch 7 až 16 predstavuje ustanovenia, ktoré sa týkajú počtu rozhodcov, spôsobu ich výberu, možnosti odmietnutia, resp. výmeny rozhodcov, pred začatím konania, ale aj počas rozhodcovského konania. Tretia časť „Rozhodcovské konanie“ v článkoch 17 až 21 upravuje procesnoprávne pravidlá pre rozhodcovské konanie. Tieto články ustanovujú predloženie žaloby (ang. orig. „*statement of claim*“) a žalobnej odpovede (ang. orig. „*statement of defence*“), miesto a jazyk rozhodcovského konania, zmeny žaloby a žalobného návrhu, námietky voči právomoci

² Pozri a porovnaj napr. Pravidlá The Kuala Lumpur Regional Centre for Arbitration. [online]. Dostupné na internete:

<http://www.bmthost.com/rcakl/upload/5a_Rules_for_Arbitration_2010.pdf>.

³ K rozdielu medzi Rozhodcovskými pravidlami (RP) a Modelovým zákonom (MZ) UNCITRAL: "MZ UNCITRAL predstavuje legislatívny návrh pre zákonodarcov v jednotlivých krajinách, ktorý môže byť inkorporovaný do vnútroštátnych právnych predpisov o rozhodcovskom konaní. Na druhej strane, RP UNCITRAL sú pravidlá, ktoré si volia jednotlivci v rámci ich zmluvných vzťahov, aby upravovali rozhodcovské konanie, v ktorom sa rozhoduje o ich spore. Jednoducho, MZ UNCITRAL slúži štátom, zatiaľ čo RP UNCITRAL sú smerované k potenciálnym (alebo aktuálnym) stranám sporu." Dostupné na internete:

<http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration_faq.html>.

⁴ Rozhodcovské pravidlá UNCITRAL. [online]. Dostupné na internete:

<<http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-rules-revised/arb-rules-revised-2010-e.pdf>>.

⁵ V origináli „*appointing authorities*“.

rozhodcovského súdu, plynutie času, predbežné opatrenia, predkladanie dôkazov, vypočutie svedkov, výber expertov, nedodržanie procesných lehôt, ukončenie konania a vzdanie sa práva na odvolanie. Štvrtá časť „Rozhodcovský nálezu“ pozostáva z článkov 33 až 43, ktoré upravujú procesnú stránku vydania rozhodcovského nálezu s ustanoveniami o forme a účinkoch rozhodcovského nálezu, o voľbe rozhodného práva pre riešenie sporu, rozhodovania v zmysle zásady *ex aequo et bono* (podľa toho, čo je spravodlivé a dobré), o urovnaní sporu a ďalších dôvodoch na zastavenie konania, o výklade a oprave rozhodcovského nálezu, resp. doplňujúceho rozhodcovského nálezu a nakoniec úpravy zloženia depozitu a nákladov rozhodcovského konania vrátane určenia jednotlivých poplatkov a náhrad rozhodcom a možnosti rozdelenia nákladov medzi zúčastnené strany. V prílohe Pravidlá 2010 obsahujú okrem iného aj vzorovú rozhodcovskú doložku.

2.2 Hlavné zmeny revízie 2010

Účelom tejto kapitoly je analýza hlavných zmien, ktoré prinášajú Pravidlá 2010 proti Pravidlám 1976. Zmeny možno zhrnúť do dvoch skupín:

Procedurálne zmeny – modernizácia a posilnenie transparentnosti konania

Ako sa uvádza v správe pracovnej skupiny z jej 45. zasadnutia, nové pravidlá majú „reagovať na zmeny, ktoré sa udiali za posledných 30 rokov v rozhodcovskej praxi“.⁶ Navrhované zmeny majú za úlohu zefektívniť a zrýchliť rozhodcovské konanie posilnením právomocí orgánu pre menovanie rozhodcov, či odstránením interpretačných problémov, ktoré za niekoľko desaťročí vznikli alebo zlepšenia využívania znalcov v rámci rozhodcovského konania.

Inštitucionálne posilnenie v rámci ad hoc rozhodcovského konania

Pravidlá sú všeobecne používanými pravidlami pre *ad hoc* rozhodcovské konania. UNCITRAL nevedie zoznamy rozhodcov a neposkytuje služby registrátora z dôvodu, že Komisia nemá na takúto činnosť príslušné kompetencie. Pravidlá odkazujú na Stály rozhodcovský súd v Haagu (ďalej len „PCA“)⁷, ktorého úloha sa posilnila najmä v prípadoch, že sa strany nedohodli, resp. nevedia dohodnúť. Vtedy môže rozhodnúť práve PCA. Pravidlá 2010 odstránili aj viaceré nedostatky vo vzťahu k BITs.

3 PROCEDURÁLNE ZMENY

3.1 Zavedenie elektronickej komunikácie

Procedurálne zmeny v Pravidlách 2010 sa týkajú najmä ich reformy v nadväznosti na súčasný technický rozvoj, ako aj postupné zavádzanie elektronickej komunikácie, ktorá pomaly ale isto začína nahradzovať klasické formy komunikácie. Jedným z hlavných kritérií pre posudzovanie efektívnosti a rýchlosti konania je aj inštitút doručovania. Z pohľadu strán sporu možno považovať tento inštitút za kľúčový, lebo má význam najmä pre určenie začiatku plynutia lehôt, s ktorým sa spája uskutočnenie určitých právnych krokov. Zároveň použitie elektronickej komunikácie aktívne pôsobí na rýchlosť výmeny informácií, nielen medzi stranami navzájom, ale aj v ich vzťahu s rozhodcovským súdom. V ustanoveniach článku 4 Pravidlá 2010 zaviedli nové možnosti doručovania oznámenia o začatí konania, keď rozšírili „klasické“ spôsoby doručovania uvedené v Pravidlách 1976 (fyzické doručenie, doručenie na zvyčajnú adresu, miesto podnikania, zvyčajné miesto pobytu, posledná známa

⁶ Bod 16, UNCITRAL, *Report of the Working Group on Arbitration and Conciliation on the work of its forty-fifth session*, UN Doc. No. A/CN.9/614 at para. 16. [online]. Dostupné na internete:

<<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/V06/575/26/PDF/V0657526.pdf?OpenElement>>.

⁷ V ang. orig. „Permanent Court of Arbitration“.

adresa alebo miesto podnikania), aj o možnosť doručovania elektronickými prostriedkami, resp. využívanie elektronickej komunikácie. Ustanovenie o tzv. „fyzickom“ doručení tak už viac nie jedinou možnou formou doručenia.

V súvislosti s článkom 1 Pravidiel 2010 sa sporové strany môžu dohodnúť na riešení vzájomných sporov v *ad hoc* rozhodcovskom konaní podľa týchto Pravidiel. Revíziou z roku 2010 bola z predmetného článku vyňatá povinnosť „*písomnej*“ formy dohody strán. Komisia cítila potrebu zjednodušenia a rozšírenia formy dohody strán, najmä v súvislosti s elektronickou formou⁸, a preto napokon výraz „*písomný*“ vypustila. Zmenený článok 1 Pravidiel zdôrazňuje vôľovú stránku a predpokladá uplatnenie slobody zúčastnených strán pri rozhodovaní o aplikovaní týchto Pravidiel v čo najväčšej možnej miere. Neznamená však, že písomnosť formy už viac nie je potrebná. Pravidlá 2010 len zdôrazňujú, že príliš reštriktívna interpretácia písomnej formy⁹ nemá mať oporu v súčasných trendoch vývoja komunikácie v rámci rozhodcovského konania.

Ďalšia zmena článku 1 Pravidiel 2010 sa týkala zmeny výrazu „strany zmluvy“ len na „strany“ (vypustenie výrazu „*zmluvy*“). Dôvodom tejto zmeny bolo odstránenie interpretačných problémov pri aplikácii Pravidiel 2010 v rámci BITs, pretože rozhodcovskú doložku, ktorá je súčasťou BITs, uzatvárajú štáty a nie investori, ktorí požívajú ich ochranu.

3.2 Oznámenie o začatí rozhodcovského konania

Ustanovenia článkov 3 a 4 Pravidiel 2010 upravujú povinnú vzájomnú komunikáciu sporových strán už pred samotným začatím rozhodcovského konania. V porovnaní s Pravidlami 1976 došlo aj k rozšíreniu náležitostí oznámenia o začatí rozhodcovského konania v tom smere, že ustanovuje, aby strana v oznámení okrem návrhu na určenie počtu rozhodcov, navrhla aj jazyk a miesto rozhodcovského konania (v prípade, že sa sporové strany nedohodli skôr). V zmysle článku 4 Pravidiel 2010 je žalovaný v lehote 30 dní povinný vyjadriť sa k doručenému oznámeniu o začatí konania, ako aj k ďalším návrhom v ňom uvedeným a uviesť mená a kontakty všetkých zainteresovaných osôb. Zavedenie inštitútu odpovede žalovaného so stanovením lehoty a ďalších náležitostí tak predstavuje zásadnú zmenu, aj napriek neexistencii sankcie, ak strana svoje odpovede nezašle.

V nadväznosti na uvedené je zrejmé, že Pravidlá 2010 predpokladajú začatie rozhodcovského konania po vzájomnej priamej komunikácii strán, čo inštitucionálne rozhodcovské konania spravidla vylučujú a predpokladajú komunikáciu strán výlučne prostredníctvom ich orgánov, resp. oznámenie o začatí konania sa podáva rozhodcovskej inštitúcií, ktorá následne komunikuje s druhou stranou (obdobne ako napr. v občianskom súdnom konaní v SR)¹⁰. Rovnako v priebehu rozhodcovského konania je stranám umožnené priamo komunikovať, napr. článok 17 ods. 4 Pravidiel ustanovuje aj povinnosť, aby akákoľvek komunikácia vo vzťahu k rozhodcovskému tribunálu bola postúpená aj druhej strane v rovnakom čase.

⁸ Pozri čl. 5 ods. 3 Rozhodcovských pravidiel Čínskej medzinárodnej obchodnej a priemyselnej rozhodcovskej komisie (CIETAC - China International Economic and Trade Arbitration Commission), ktorý ustanovuje, že rozhodcovská zmluva musí byť „...*bez pochybnosti vyjadrená v akomkoľvek dokumente vrátane elektronickej komunikácie alebo v emaily.*“ [online]. Dostupné na internete: <http://cn.cietac.org/Rules/rules.pdf>.

⁹ pozri UNCITRAL, Recommendation regarding the interpretation of article II, paragraph 2, and article VII, paragraph 1, of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, done in New York, 10 June 1958, (July 7, 2006). [online]. Dostupné na internete: http://www.newyorkconvention.org/userfiles/documenten/uncitral/47_2006-a-6-17.pdf.

¹⁰ Napr. čl. 4 Rozhodcovských pravidiel ICC, [online]. Dostupné na internete: <http://www.jus.uio.no/lm/icc.arbitration.rules.1998/04.html>.

3.3 Viacstranné spory

V súčasnom medzinárodnom obchode vstupujú do vzájomných vzťahov viaceré strany a nielen klasicky dve strany. Zo štatistických údajov Medzinárodnej obchodnej komory (v ang. orig. „*International Chamber of Commerce*“, ďalej len „ICC“) vyplýva, že prípady, v ktorých je viac strán na strane žalobcu, resp. žalovaného, pravidelne narastajú: z 20 % v rokoch 1991-1998 na 25 % v roku 1999, až na 30 % registrovaných prípadov v roku 2001. Tento stav sa ustálil v rokoch 2002 až 2005, v ktorých štatisticky každý tretí spor začatý na ICC mal viac než dve sporové strany.¹¹

Pravidlá 2010 počítajú s možnosťou, aby tak na strane žalobcu alebo žalovaného boli viaceré subjekty a reagujú tým na zásadný problém Pravidiel 1976, ktoré nedostatočne upravovali konanie týkajúce sa viacerých subjektov na jednej strane sporu. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že v prípade neexistencie vzájomnej dohody (resp. márneho uplynutia času) v rámci jednej strany sporu, menovací orgán je oprávnený rozhodnúť v zmysle Pravidiel 2010 o spornej otázke sám (napr. pri voľbe rozhodcu). Táto zmena sa nepremietla do jedného ustanovenia, ale prechádza celým textom Pravidiel 2010.

V tomto smere nemožno opomenúť umožnenie vstupu tretích strán do rozhodcovského konania, čo predchádzajúce Pravidla 1976 neumožňovali. Vstup tretej strany však podlieha schváleniu strán sporu. Pracovná skupina odmietla otvorenejší vstup tretích strán do rozhodcovského konania, najmä ak tieto strany neboli stranami rozhodcovskej zmluvy alebo súčasťou iných alternatívnych spôsobov urovnania sporov, ktoré sa uskutočnili medzi žalobcom a žalovaným.¹²

3.4 Počet a určenie rozhodcov

Ustanovenia Pravidiel 2010 v porovnaní s predchádzajúcou úpravou obsahujú rozsiahlejšiu a precíznejšiu úpravu orgánu pre menovanie rozhodcov, vrátane posilnenia jeho právomocí z dôvodu efektívnejšieho riešenia päťových situácií a možných procedurálnych ťažkostí.

Rozhodcovský súd, ktorý vznikol podľa Rozhodcovských pravidiel UNCITRAL, je zložený z *jedného* alebo *troch* rozhodcov, na počte ktorých sa môžu strany dohodnúť vopred.

Obe Pravidlá 1976 a 2010 upravujú, že v prípade, ak sa strany nedohodnú na jednom rozhodcovi, budú menovaní traja rozhodcovia. Uvedené ustanovenie bolo podrobované viacerým kritikám už v rámci Pravidiel 1976 z finančných a časových dôvodov. Zvýšenie počtu rozhodcov je priamo úmerné zvýšeniu nákladov rozhodcovského konania, čo sa považovalo za neprimerané, najmä v prípadoch s nižšou hodnotou sporu. Z časového hľadiska je rovnako zrejmé, že rozhodovanie troch rozhodcov je časovo náročnejšie, nakoľko rozhodnutie musí vychádzať zo spoločného rozhodnutia. Pracovná skupina však odmietla celkovú zmenu tohto pravidla.

V nadväznosti na uvedené však Pravidlá 2010 prišli s čiastkovou zmenou v tom smere, že zaviedli možnosť orgánu pre menovanie rozhodcov, aby určil len jedného rozhodcu, ako sa uvádza v ustanovení článku 7 ods. 2 Pravidiel 2010 „...*môže, na požiadanie jednej zo strán, menovať jedného rozhodcu v súlade s týmito pravidlami, ak zväži vzhľadom na okolnosti prípadu, že je tak vhodné urobiť.*“.

¹¹ Pozri štatistické údaje sú každoročne uvádzané v prvom vydaní ICC buletínu. Relevantné údaje za roky 1991 – 1999 sú uvedené v buletíne 2003 (1) ICC Bull 8.

¹² CASTELLO, E.J. 2010. Plus Ça Change, Plus C'est la Mêmes Chose: Eight Revisions not Adopted in the 2010 UNCITRAL Rules, 28. In *ASA Bulletin*. 2010, vol. 28, no.4.

Novinkou je aj zavedenie imunity pre rozhodcov, resp. ďalšieho personálu v rámci výkonu svojich úloh počas rozhodcovského konania (článok 16 Pravidiel 2010).

3.5 Neúplný počet rozhodcov

Pravidlá 2010 riešia otázku možného rozhodovania neúplného počtu rozhodcov (t. j. ak chýba jeden z troch). V zmysle článku 33 ods. 1 Pravidiel 2010 každé rozhodnutie (či už je procesného charakteru alebo priamo rozhodcovský nález), o ktorom rozhoduje viac ako jeden rozhodca, musí byť schválené väčšinou hlasov rozhodcov. V nadväznosti na rozhodnutie v prípade *Himpurna*¹³, v ktorom bolo rozhodnuté, že neúčast' zvoleného rozhodcu počas vystúpenia (predkladania dôkazov) strany v rozhodcovskom konaní, ktorá ho sama navrhla, nie je v rozpore s Pravidlami 1976, s čím sa Komisia úplne stotožnila. Ďalšou výzvou pre Komisiu bola úprava prípadu, ak jeden z rozhodcov svojím konaním narúša priebeh konania (robí obštrukcie), alebo hlasovanie o výsledku. Strany nie sú súčasťou vnútorného rozhodovania v rámci panelu rozhodcov, a preto nie je možné z ich pozície vymeniť takéhoto rozhodcu. Pravidlá 2010 tieto otázky upravili v ustanoveniach článkov 10 až 15.

3.6 Rozhodnutie väčšiny

Rozhodnutie väčšiny patrí medzi primárne prvky každej demokracie. V prípade rozhodovania však môže vzniknúť situácia, keď nie je možné dosiahnuť ani jednoduchú väčšinu. Podľa ustanovenia článku 25 ods. 1 Pravidiel ICC: „*Pokiaľ rozhodcovský súd je zložený z viac ako jedného rozhodcu, nález je prijatý väčšinovým rozhodnutím. V prípade, že väčšina sa nedosiahne, nález bude vydaný samým predsedom rozhodcovského súdu.*“. Na druhej strane Dr. Holtzmann, ktorý pôsobí ako rozhodca, v prípade ohrozenia väčšiny uvádza: „*Prečo potom by som nemal súhlasiť aj s nedostatočným nálezom. Je lepšie ho odmietnuť? Odpoveď je založená na starej zásade, že niečo je lepšie ako nič.*“¹⁴ Napriek rozsiahlej diskusii v pracovnej skupine text Pravidiel 1976 sa v tomto smere nezmenil.

3.7 Náklady

Pravidlá 2010 zaviedli v súvislosti s nákladmi nový výraz „*rozumná výška sumy*“ nákladov. Nemožno však opomenúť tú skutočnosť, že Pravidlá 2010 umožňujú len určité náklady posudzovať s „*rozumnosťou*“. Práve najdrahšie položky nákladov rozhodcovského konania ako odmena rozhodcov a poplatky menujúcemu orgánu, resp. PCA zostali nezmenené.

Pravidlá 2010 osobitne upravili postup v rámci určovania celkových nákladov rozhodcovského konania. Rozhodcovský súd musí bezodkladne po svojom konštituovaní informovať strany o návrhu určenia výšky poplatkov a náhrad, vrátane rozsahu ich úhrady (v zásade ich hradí neúspešná strana, ak sa nedohodnú inak). V prípade námietok niektorej zo strán, tieto vyhodnotí menovací orgán a záväzne rozhodne. Overiť opodstanosť čo do výšky, resp. druhu nákladov je oprávnený tiež generálny tajomník PCA.

3.8 Dôvernosť

¹³ Pozri *Himpurna California Energy Ltd (Bermuda) v Republic of Indonesia* (2000) 25 YCA 186, para 59 (Final Award, UNCITRAL, 1999). Neúčastnený rozhodca Priyatna Abdurrasyid, neskôr vo svojich memoároch napísal, že „*mu povedali, že ak sa zúčastní rozhodovania, bude unesený*“, (2003).

¹⁴ PAULSSON, J. – PETROCHILLOS, G. 2010. Revision of the UNCITRAL Arbitration Rules, Správa UNCITRAL – neoficiálny dokument. [online]. Dostupné na internete: <http://www.uncitral.org/pdf/english/news/arbrules_report.pdf>.

Pravidlá 2010 opätovne neriešia otázku dôvernosti rozhodcovského konania. Tiež sa však nedotýkajú ani dôvernosti dokumentov predložených v rámci rozhodcovského konania. Úprava dôvernosti rozhodcovského konania býva rôzna, avšak dôvernosť dokumentov v konaní je v zásade upravená vo všetkých významných rozhodcovských pravidlách. Zatiaľ čo rozhodcovské pravidlá Svetovej organizácie na ochranu duševného vlastníctva, LCIA alebo AAA ustanovujú, že každý dokument predložený v rozhodcovskom konaní je dôverný¹⁵, ustanovenia článku 20 ods. 7 Rozhodcovských pravidiel ICC stanovujú, že rozhodcovský súd by mal „...uskutočniť opatrenia na ochranu obchodného tajomstva a dôverných informácií.“.

4 Inštitucionálne posilnenie v rámci *ad hoc* rozhodcovského konania

Druhú skupinu zmien tvorí nová úprava postavenia a kompetencií orgánu pre menovanie rozhodcov. Pravidlá 2010 opäť ponechávajú administratívne záležitosti sporu výlučne v rukách strán.

Pravidlá 1976 oprávňovali menujúci orgán konať len v súvislosti s konštituovaním rozhodcovského súdu (výber rozhodcov) alebo v prípade zmeny rozhodcov. Pravidlá 2010 na druhej strane rozširujú možnosti konania menujúceho orgánu aj o ďalšie aktivity.

Pravidlá 2010 v podstate zlúčili predchádzajúce články 6 a 7 Pravidiel 1976 do nového článku 6, ktorý sa týka nového postavenia a pôsobnosti orgánu pre menovanie rozhodcov. V súvislosti s novými právomocami menujúceho orgánu a výberom rozhodcov, Pravidlá 2010 skrátili lehoty pre určenie rozhodcov (resp. vyjadrenie sa voči rozhodcovi) zo 60 na 30 dní, a to nielen pre strany, ale aj pre menujúci orgán. Ďalšou súvisiacou pozitívnou zmenou je ustanovenie článku 6 ods. 2 Pravidiel 2010, v zmysle ktorého, ak si strany do 30 dní nezvolia rozhodcu (resp. menujúci orgán) samy, urobí tak generálny tajomník PCA na žiadosť ktorejkoľvek zo strán.

Pôsobnosť orgánu pre menovanie rozhodcov bola posilnená napr. vo vzťahu k možnosti určenia rozhodcu - spravidla v prípade absencie zmluvy (článok 8 - 10 Pravidiel), uskutočnenia zmeny a výmeny rozhodcu (článok 13 a 14 Pravidiel) alebo z hľadiska možnosti vykonať revíziu poplatkov a náhrad rozhodcov (článok 41 Pravidiel).

Uvedené zmeny majú za cieľ odstrániť:

možné prieťahy v konaní spôsobované stranami pri menovaní rozhodcov, a zneužívanie vysokých náhrad rozhodcom na účely zneistenia postavenia ekonomicky slabšej sporovej strany.

5 Zhodnotenie revízie 2010

Musí sa konštatovať, že žiadne zmeny a doplnenia rozhodcovských pravidiel, ktoré majú celosvetové uplatnenie, neprešli takým zložitým postupom prijímania ako Rozhodcovské pravidlá UNCITRAL. Napriek tomu ani dosiahnutý konsenzus nemôže zohľadňovať všetky požiadavky zúčastnených štátov. Až prax ukáže, či textové zmeny budú mať želaný efekt. Niektoré články sa revíziou podstatne rozšírili. Zvolená popisná formulácia nie je na škodu veci, ak prispieva k väčšej prehľadnosti a zrozumiteľnosti, avšak v niektorých prípadoch dlhá formulácia môže vytvárať priestor na nesprávnu interpretáciu.

Podľa nášho názoru prijaté Pravidlá 2010 smerujú k inštitucionalizácii *ad hoc* rozhodcovského konania. Vyplyva to z rozšírenia právomoci menujúceho orgánu (články 6, 8

¹⁵ Pozri článok 74(a) Pravidiel Svetovej organizácie práv duševného vlastníctva (v ang. orig. „*World Intellectual Property Organisation – WIPO*“; článok 30.1 LCIA Pravidiel; článok 34 AAA Pravidiel; článok 43(1) Švajčiarskych pravidiel.

-10, 13, 14, 41), zo sprísnenia požiadaviek na rozhodcov (článok 11), resp. zo zavedenia imunity rozhodcov (článok 16). Uvedené zmeny vykazujú snahu čoraz väčšej kodifikácie pravidiel. Kodifikovanosť a prísnejšiu reguláciu aktualizovaných pravidiel môžu sporové strany vnímať ako nesúlad so základnými atribútmi *ad hoc* rozhodcovského konania, ktoré volili z dôvodu jeho flexibility, jednoduchosti a bezvýhradnej autonómnosti. Sloboda zmluvných strán prináša zároveň množstvo problémov, ktoré sa aktualizované Pravidlá 2010 pokúsili riešiť. Zmluvné strany však uzatvárajú rozhodcovské doložky v rámci svojich zmluvných vzťahov práve z dôvodu, že v *ad hoc* rozhodcovskom konaní sú to práve ony, kto dohliada na rozhodcovský súd a stanovuje menujúcemu orgánu rozsah právomoci. V tomto štádiu je nevyhnutné, aby si zmluvné strany uvedomili, že výberom rozhodcovského konania podľa Rozhodcovských pravidiel UNCITRAL sa zriekajú časti svojej autonómie a slobody, avšak výmenou za výhody spočívajúce v efektívnosti a rýchlosti konania. Je nutné uviesť, že väčšina zmien, ktoré do Pravidiel vniesla aktualizácia v roku 2010, má procesný charakter a zmluvným stranám je naďalej poskytovaná značná miera slobody.

Možná kritika niektorých ustanovení však nemôže zastreť skutočnosť, že Pravidlá 2010 sú budované na kvalitnom jadre pôvodných Pravidiel 1976 a že prinášajú moderné a efektívne postupy pre *ad hoc* rozhodcovské konania.

Záverom možno zhrnúť, že aktualizácia Rozhodcovských pravidiel UNCITRAL prispela k zvýšeniu efektívnosti rozhodcovského konania, ktoré sa nimi riadi. Zmeny pravidiel boli vykonané v oblastiach, kde sa to javilo žiaduce v záujme zohľadnenia aktuálnych trendov vývoja v medzinárodnom rozhodcovskom konaní a skúseností z praxe rozhodcovských súdov.

Zoznam použitej literatúry

1. CASTELLO, E.J. 2010. Plus Ça Change, Plus C'est la Même Chose: Eight Revisions not Adopted in the 2010 UNCITRAL Rules, 28. In *ASA Bulletin*. 2010, vol. 28, no.4.
2. Oficiálna stránka UNCITRAL. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.uncitral.org/>>.
3. Oficiálna stránka ICC. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.iccwbo.org/>>.
4. PAULSSON, J. – PETROCHILOS, G. 2010. Revision of the UNCITRAL Arbitration Rules, Správa UNCITRAL – neoficiálny dokument. [online]. Dostupné na internete: <http://www.uncitral.org/pdf/english/news/arbrules_report.pdf>.
5. Rozhodcovské pravidlá UNCITRAL 1976
6. Rozhodcovské pravidlá UNCITRAL 2010

Kontakt

JUDr. Martin Urminský

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Email: martin.urminsky@gmail.com

Ing. Diana VASILENKOVÁ

FAKULTA PODNIKOVÉHO MANAŽMENTU
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

INTERREGIONÁLNE PARTNERSTVO EÚ A SPOLOČENSTVA NÁRODOV JUHOVÝCHODNEJ ÁZIE (ASEAN)

diana.vasilenkova@hotmail.sk

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá doposiaľ málo prebádaným fenoménom interregionalizmu v kontexte vonkajších vzťahov Európskej únie (EÚ). Jeho hlavným účelom je preskúmať politiku EÚ voči iným regionálnym zoskupeniam, konkrétne ASEAN, s cieľom odhaliť všeobecný vzorec či vnútornú logiku interregionalizmu EÚ. Text postupuje od analýzy dôležitých dokumentov konštituujuúcich interregionálne vzťahy EÚ s ASEAN k systematizácii kľúčových charakteristík vzájomných vzťahov ako ich cieľa, účelu či konkrétnych prostriedkov.

Kľúčové slová: Interregionalizmus, vonkajšie vzťahy EÚ, ASEAN.

Abstract

The article is concerned with an actual and not yet fully explored phenomenon of interregionalism in the context of the EU external relations. Its main purpose is to investigate the EU's policy to other regional arrangement, concretely ASEAN, in search of a more general pattern or internal logics of the EU interregionalism. The text proceeds from the analysis of important documents constituting the EU relations with ASEAN to systematisation of key characteristics of mutual relations such as objectives, purposes or concrete means.

Key words: Interregionalism, EU external relations, ASEAN.

JEL Classification: F590, P480

1 ÚVOD

Príspevok sa zaoberá aktuálnym a málo preskúmaným fenoménom interregionalizmu, ktorý v poslednej dekáde priťahuje stále väčšiu pozornosť odborníkov. V rámci tejto širokej problematiky sa text zameriava konkrétne na interregionálnu dimenziu vonkajších vzťahov Európskej únie (EÚ), najaktívnejšieho hráča na tomto poli, a snaží sa v jej prístupe k partnerom nájsť spoločné rysy a určitú jednotnú logiku.

I keď vzťahy medzi regiónmi nie sú v medzinárodnom systéme novinkou, približne od prvej polovice 90. rokov sa stretávame s ich bezprecedentným nárastom, intenzifikáciou, ale i diverzifikáciou. Tomuto zhusteniu siete interregionálnych vzťahov predchádzalo významné

zvýšenie počtu rôznych regionálnych zoskupení - od pevne inštitucionalizovaných colných únií až po voľné zoskupenia niekoľkých štátov. EÚ je jedným z popredných zástancov regionalizmu i interregionalizmu, čo dokazuje jej hustá sieť vzťahov s inými regionálnymi aktérmi. Ako EÚ v rámci interregionálnych vzťahov konkrétne postupuje, aké k tomu používa prostriedky a s akými cieľmi? Príspevok si kladie za cieľ poskytnúť kvalitné empirické dáta získane štúdiami konkrétneho prípadu, dialógu EÚ s inou regionálnou organizáciou – konkrétne Spoločenstvom národov juhovýchodnej Ázie (ASEAN).

2 Interregionálne partnerstvo EÚ – ASEAN

Interregionálne partnerstvo EÚ a Spoločenstva národov juhovýchodnej Ázie (ASEAN) je postavená na tradícii siahajúcej do 70. rokov 20. storočia, kedy sa z iniciatívy ASEAN medzi oboma regionálnymi organizáciami odohralo prvé oficiálne stretnutie (Rüland, 2001, s. 12-13). K formalizácii vzájomných vzťahov došlo dňa 7. 3. 1980 podpisom Dohody o spolupráci medzi členskými štátmi ASEAN a Európskym spoločenstvom.

Celkový charakter vzťahov sa vyznačuje určitým nesúlalom medzi oboma aktérmi. Preto sa tiež dialóg nevyvíja kontinuálne, ale skôr vo fázach. Napriek tomu obaja aktéri majú jasné strategické i ekonomické záujmy na spoločnom partnerstve. Nezhody v hodnotách a v politickom prístupe bránia v posune interregionálneho partnerstva na novú úroveň, zodpovedajúcu medzinárodno-politickej situácii 21. storočia.

I cez neúspešnú snahu o revíziu dohody medzi EÚ a ASEAN, v polovici 90. rokov tento dialóg zaznamenal jednu zmenu. Singapurský premiér v roku 1994 prvýkrát formuloval myšlienku vytvorenia širšieho dialógu, ktorá neskôr viedla k vzniku ASEM – inštitucionalizovaného Ázijsko-európskeho stretnutia. Práve ASEAN sa stal jeho hybnou silou, následkom čoho sa časť agendy preniesla z úrovne EÚ – ASEAN na úroveň ASEM. Z európskeho pohľadu doterajší dialóg s ASEAN prestal byť jediným interregionálnym nástrojom spolupráce s Áziou.

2.1 Právna forma

Interregionálne vzťahy EÚ s ASEAN sú právne postavené na 30 rokoch starej Dohode o spolupráci medzi členskými krajinami ASEAN a Európskym spoločenstvom, uzatvorené na základe čl. 113 Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS). Ide o stručný¹ a všeobecný dokument, ktorý je v zhode s bežnou praxou zameraný výlučne na vymedzenie základných mantinelov obchodnej, hospodárskej a rozvojovej spolupráce. Konkrétne plnenie a do istej miery i samotný rozsah spolupráce zo strany EÚ korigujú strategické dokumenty a od roku 2005 viacročné indikatívne programy.

Dohoda o spolupráci bola uzatvorená kolektívne so všetkými vtedajšími členskými štátmi ASEAN,² pričom jej platnosť bola s výnimkou Barmy rozšírená i na novo prístupové štáty. Dohoda je preferenčného charakteru,³ keďže ASEAN je uznaný za rozvojový región a je mu prisľúbená rozvojová asistancia (Dohoda o spolupráci, čl. 4). Väčšina pozorovateľov Dohodu hodnotí ako príliš vágnu a odmietajú vznik určitého „zvláštneho vzťahu“ medzi oboma aktérmi (Rüland, 2001, s. 14).

¹ Dohoda obsahuje iba 9 článkov – 1. Doložka najvyšších výhod (MFN), 2. Obchodná spolupráca, 3. Hospodárska spolupráca, 4. Rozvojová spolupráca, 5. Spoločný výbor pre spoluprácu (JCC), 6. Ostatné ustanovenia, 7. Teritoriálne aplikácie, 8. Trvanie, 9. Autentické jazyky

² Sám ASEAN získal právnu subjektivitu až vďaka čl. 3 Charty ASEAN v roku 2007 (ASEAN, 2008, p. 8).

³ Podľa Európskej Komisie ide explicitne o vzťah donor-recipient (COM, 1996, p. 8).

Snahy o revíziu Dohody je možné sledovať už od začiatku 90. rokov,⁴ dodnes sa nepodarilo nájsť zhodu na novej zmluve. Spočiatku rokovania blokovali udalosti na Východnom Timore, resp. nimi vyvolané nehody medzi členmi Rady EÚ (COM, 1996, p. 8; Robles, 2004, p. 155 - 158), následne sa ako zásadný problém vyprofilovala otázka ľudských práv a jej zahrnutie do novej dohody. Hoci sa EÚ dlhodobo snažila zjednať s ASEAN komplexnú dohodu „tretej generácie“ obdobne ako s inými tretími krajinami, všetky rokovania stroskotali na probléme tzv. západných hodnôt. Práve proti nim sa krajiny ASEAN začiatkom roka 1993 ostro vymedzili formuláciou a obhajobou tzv. ázijských hodnôt (Robles, 2004, p. 134 – 141).

Európska komisia (EK) prvýkrát oficiálne pripustila možnosť vytvorenia FTA (zóna voľného obchodu) v roku 2003 a podmienila ju radou kritérií (COM, 2003, p. 17-18). Od roku 2005 EÚ s mnohými krajinami zahájila negociácie bilaterálnych Dohôd o partnerstve a spolupráci (PCA),⁵ komplexných dohôd tretej generácie, ktoré mali pomôcť zintenzívniť vzťahy EÚ s regiónom a doplniť existujúci rámec spolupráce (Ministerstvo zahraničných vecí Singapuru, 2004; COM, 2007).⁶ Rokovania s ASEAN ako celkom o FTA začali až v roku 2007, kvôli veľmi pomalému pokroku boli v marci 2009 zastavené (COM, 2009). Koncom roka 2010 došlo k zahájeniu rokovaní na bilaterálnej báze, v súčasnosti sú relatívne najmenej problematické rokovania so Singapurom (COM, 2009).

2.2 Inštitucionálny design

Štruktúra spoločných orgánov vykazuje výrazné stopy inštitucionálneho prístupu ASEAN. Ázijský prístup je typický skôr budovaním vzťahov než budovaním inštitúcií a nesie so sebou princípy ako konsenzus, osobný prístup, flexibilita, pragmatizmus, intergovernmentalizmus a predovšetkým princíp nezasahovania do vnútorných záležitostí partnerov. Okrem toho ani EÚ od začiatku nekládla na partnerstvo s ASEAN taký dôraz ako na vzťahy s krajinami Afriky, Karibiku a Pacifiku (AKP) či blízkymi susedmi, preto ani z jej strany nevzišiel impulz k hlbšej inštitucionalizácii vzťahov.

Napriek tomu je sieť interakcií hustá, spoločné inštitúcie sú slabé, menej formalizované a ich výstupy nezáväznú. Obe strany spoliehajú na vlastné inštitucionálne štruktúry, nástroje a expertízu. V rámci tejto siete sú pritom aktívni medzivládni a nadnárodní aktéri, i nevládne organizácie. Najmä pozícia EK je neporovnateľne silnejšia než pozícia Sekretariátu ASEAN. To úzko súvisí i s preferenciou medzivládneho prístupu zo strany ASEAN, príznakom čoho je absencia čisto nadnárodnej spoločnej inštitúcie na úrovni EK – Sekretariát ASEAN.⁷

⁴ Návrh novej zmluvy o spolupráci vypracovala ako EÚ, tak ASEAN v nadväznosti na rozhodnutie 10. AEMM z roku 1990. K ich neúspešnému vyjednávaniu potom došlo v roku 1992, pričom návrhy na prianie ASEAN ani neboli zahrnuté do Deklarácie AEMM z toho roku (Robles, 2004, p. 144-145).

⁵ Ide o komplexné dohody, zahrňujúce ako oblasť hospodárskej spolupráce a obchodu, tak i spoluprácu v rôznych sektorových oblastiach či spoluprácu na multilaterálnych fórach (Ministerstvo zahraničných vecí Singapuru, 2004).

⁶ V tejto dobe však EU už mala uzavreté tieto dohody s Vietnamom (1996), Laosom a Kambodžou (1999), teda najmladšími členmi ASEAN, ktorí do združenia vstúpili až v roku 1995 (Vietnam), respektíve 1997 (Laos) a 1999 (Kambodža).

⁷ Pod túto kategóriu by spadali stretnutia členov EP a členov AIPO, kvôli nezáväznosti i relatívne nízkej prestíži rokovaní, ide z väčšej časti o inštitúciu bez akéhokolvek faktického vplyvu, preto tu nie je priamo spomínaná.

Tabuľka č.1 Inštitucionálny design dialógu EÚ – ASEAN

NÁZOV	ZLOŽENIE	Hlavné funkcie	PERIÓDA STRETÁVANIA
Ministerské zasadania ASEAN - EÚ (AEMM)	ministri zahraničných vecí, tajomník ASEAN, vysoký predstaviteľ, príp. člen EK	najvyšší politický orgán	1x za 2 roky
Zasadanie ministrov pre hospodárske zál. (AEM - EÚ) ⁸	ministri priemyslu a obchodu ASEAN a komisár pre obchod	konzultácie v oblasti obchodnej politiky a hospodárskej spolupráce	podľa potreby
Spoločný výbor pre spoluprácu (JCC) ⁹	vyšší úradníci (GR pre vonkajšie vzťahy, delegáti čl. štátov a ďalší GR)	podporuje a reviduje spoluprácu vo všetkých oblastiach	min. 1 x ročne, príp. na požiadanie
Špecializované výbory a pracovné skupiny	vyšší úradníci a experti	asistujú a pripravujú podklady pre JCC	neurčené
Zasadanie vyšších úradníkov (SOM) ¹⁰	vyšší úradníci	konzultácie v rôznych tematických oblastiach	neurčené
Medziparlamentné schôdze	členovia EP a členovia AIPA ¹¹	konzultácie a výmena informácií	každých 18 mesiacov

Zdroj: autorka na základe Dohody o spolupráci, EK „Nové partnerstvo s juhovýchodnou Áziou“ a Spoločného stanoviska AEMM (Dohoda o spolupráci, čl. 5; COM, 2003, p. 23 – 24; AEMM, 1994, p. 35).

2.3 Oblasti spolupráce, ich ciele a nástroje

Obsahová stránka partnerstva sa vyznačuje širokou škálou oblastí a určitou neprehľadnosťou v množstve programov a iniciatív. Ciele, ktoré vyplývajú z deklarácie a spoločných stanovísk, sú veľmi ambiciózne a skôr nezodpovedajú prostriedkom, ktoré sú pre ich napĺňanie k dispozícii.

Hlavnými nástrojmi determinujúcimi agendu sú okrem Dohody o spolupráci predovšetkým výstupy rokovaní AEMM a JCC, špecificky na strane EÚ potom regionálne strategické dokumenty (RSP) a regionálne indikatívne plány (RIP), zostavované jednak pre celú Áziu a jednak pre ASEAN.

Spoločným menovateľom všetkých strategických dokumentov EK počínajúc rokom 1994, kedy bola formulovaná správa „Smerom k novej ázijskej stratégii“, je nosný cieľ posilniť ekonomickú prítomnosť EÚ v Ázii, resp. ázijsko-pacifickom regióne (COM, 1994; COM, 1996). Neskoršie dokumenty potom postupne prikladali stále väčší dôraz i na politickú dimenziu dialógu. Stratégia „Európa a Ázia“ z roku 2001 preto usiluje o „posilnenie politickej a ekonomickej prítomnosti v regiónoch na takú úroveň, ktorá by zodpovedala rastúcej globálnej váhe EÚ“ (COM, 2001, p. 15).

⁸ Schádza sa od roku 2000.

⁹ Najstaršia inštitúcia vytvorená už Dohodou o spolupráci z roku 1980 (čl. 5).

¹⁰ Inauguračné zasadanie prebehlo v Singapure v roku 1995 (AEMM, 1994, p. 35).

¹¹ AIPA je Medziparlamentné zhromaždenie ASEAN.

2.4 Ekonomická a rozvojová agenda¹²

Ekonomické vzťahy medzi EÚ a ASEAN dosahujú značnú intenzitu, a to ako v obchodnej, tak i v investičnej oblasti. EÚ je druhým najväčším obchodným partnerom ASEAN s podielom 11,3 % z celkového obchodu a na druhej strane ASEAN je piatym najväčším obchodným partnerom EÚ s podielom 5,1 % v roku 2009. V absolútnych číslach sa EÚ vo vzťahu k ASEAN nachádza v obchodnom deficite, ktorý sa však postupne znižuje (COM, 2010). Silnú pozíciu má EÚ v ASEAN i na poli priamych zahraničných investícií, kde je ich najväčším zdrojom.

V prístupe EÚ k ASEAN je možné vypozerovať dva dlhodobé trendy. Jednak ide o posun od preferenčných k plne recipročným hospodárskym a obchodným vzťahom a jednak o faktické upúšťanie od čisto regionálneho prístupu k ASEAN, ktorý vzájomné vzťahy charakterizoval až do konca minulého storočia. Prvá dekáda 21. storočia je totiž zatiaľ v znamení bilaterálnej stratégie rokovania a uzatvárania dohôd, teda s jednotlivými krajinami individuálne.

Hospodársku spoluprácu tvorí iniciatíva TREATI, alebo Trans-regionálna obchodná iniciatíva EÚ – ASEAN. Navrhnutá bola Komisiou v roku 2003 ako odpoveď na návrhy ASEAN o vstupe do rokovaní o vytvorení FTA (COM, 2003, p. 17). TREATI mala byť pred vstupom komplexnej FTA a na počiatku ju dokonca i podmieňovala. Ide o flexibilný plán, ktorého zmyslom je „rozšíriť obchodné a investičné toky a vytvoriť efektívny rámec pre dialóg a spoluprácu v oblastiach zjednodušenia obchodu, investičných záležitostí a prístupu na trh“ (COM, 2003, p. 17).¹³ Hlavným cieľom TREATI je zvyšovanie informovanosti oboch strán o vzájomných regulačných štandardoch a ich postupnej aproximácii a harmonizácii (COM, 2003, p. 17). Ciele hospodárskej spolupráce pred spustením TREATI boli definované vo veľmi podobných intenciách s tým, že TREATI de facto iba zastrelila skupinu menších programov z minulých rokov.¹⁴

V súčasnosti sa však hlavná os rokovaní v oblasti hospodárskej spolupráce presúva k problematike FTA. Jej vytvorenie ASEAN navrhoval už od roku 2002, pričom postoj EÚ bol k týmto návrhom spočiatku veľmi zdržanlivý. Možnosť uzatvorenia dohody o FTA Únia podmienila dvoma celkom zásadnými podmienkami – harmonizáciou regulačných štandardov a úspešným uzatvorením Rozvojovej agendy z Doha v rámci rokovaní WTO (COM, 2003, p. 17). Ešte v roku 2004 EÚ odmietala návrhy ASEAN na FTA, postupne svoj postoj zmenila. Došlo totiž jednak k zablokovaniu rokovaní vo WTO a svoju rolu zohralo i rozrastanie sietí dohôd o FTA a bližších obchodných vzťahoch ASEAN s aktérmi ako Japonsko, Čína, India či USA predstavujúcimi citeľnú konkurenciu európskym firmám (AEM – EÚ, 2003, p. 2; Robles, 2008, p. 542). K dohode ekonomickí ministri ASEAN a komisár pre obchod dospeli v máji 2007 (AEM – EÚ, 2007).

V súvislosti s prípravou na uzatvorenie FTA je zaujímavé sledovať vývoj prístupu EÚ ku krajinám ASEAN. Od roku 2007 sa totiž ani po rade rokovaní špeciálne JCC nedarilo

¹² Rozvojovou agendou sa myslí iba rozvojová pomoc v užšom zmysle, primárne v intenciách naplňovania Rozvojových cieľov tisícročia (MDGs). V širšom chápaní je možné pod hlavičku rozvojovej spolupráce okrem samotnej rozvojovej pomoci zaradiť i obchodnú a hospodársku spoluprácu (typicky preferenčného charakteru) a politickú spoluprácu (bližšie Cihelková, 2003, p. 437). Pre väčšiu prehľadnosť je však táto široká kategória rozdelená a problematika obchodných vzťahov i politická spolupráca sú riešené oddelene.

¹³ EK ponúka zoznam preferovaných oblastí spolupráce. Ide o priemyslové štandardy, colné mechanizmy, investície, odstraňovanie reštrikcií konkurencie a pod. (COM, 2003).

¹⁴ Z konkrétnych programov funkčných ešte pred zavedením zastrešujúceho TREATI spomeňme program zameraný na zvýšenie štandardov ochrany práv duševného vlastníctva (EC-ASEAN Intellectual Property Rights Programme), program riešiaci problematiku štandardov a hodnotenia akosti a zhody v súčasnosti zameraný na sanitárne a fytosanitárne opatrenia (EC-ASEAN Standards, Quality and Conformity Assessment Programme) či program zameraný na patenty a ochranné známky (AEMM, 1997; Robles, 2004; COM, 2004; AEMM, 2007).

dôjsť k zhode na modalitách regionálnej FTA, a preto bola prijatá nová bilaterálna stratégia (COM, 2009).

Investičná stratégia sa zameriava na zblížovanie regulačných štandardov a zjednodušovania prístupu na trhy.¹⁵ Hlavným cieľom Únie je pripraviť čo najlepšiu pôdu európskemu súkromnému kapitálu a odstrániť diskriminačnú politiku ázijských štátov voči zahraničným investorom (COM, 1996; Robles, 2004). S investíciami úzko súvisia i vyššie spomínané programy na ochranu práv duševného vlastníctva a sú i témou rokovania o FTA. Ďalší dôležitý cieľ v oblasti hospodárskej spolupráce EÚ s ASEAN tkvie v posilňovaní multilaterálneho režimu obchodovania pod záštitou WTO.

2.5 Rozvojová pomoc

ASEAN bol v pôvodnej Dohode z roku 1980 označený za rozvojový región, po rýchlom hospodárskom raste spomaleným až ázijskou krízou 90. rokov, túto charakteristiku strácal a s tým klesal i význam rozvojovej pomoci.¹⁶ Navyše región ASEAN stál vždy stranou pozornosti rozvojového úsilia EÚ, ktoré bolo tradične zamerané na subsaharskú Afriku. Rozvojová spolupráca si stále uchováva určitý význam vďaka rozšíreniu ASEAN v rokoch 1995 – 1999,¹⁷ kedy sa jeho členmi stali i tri krajiny radiace sa medzi LDCs – Myanmar, Laos a Kambodža, a Vietnam náležiacie do kategórie krajín s nízkym príjmom. Rozvojová spolupráca však nutne získala diferencovanejší a výberový charakter.

Hlavným cieľom trvale sa vyskytujúcim v strategických dokumentoch zostáva zmiernenie chudoby, pričom EÚ sa v zhode so spomínanou diferenciáciou zaväzuje priamo „podporovať rozvoj menej vyspelých krajín a regiónov Ázie“ (COM, 1994). Z konkrétnych oblastí je prioritný význam prikladaný napr. rozvoju ľudských zdrojov, zdravotníctvu či ochrane životného prostredia (AEMM, 1994; COM, 1996). Za zmienku stojí, že medzi rozvojovými iniciatívami sa takmer vôbec neobjavovali infraštruktúrne projekty, po ktorých bol zo strany ASEAN trvale najväčší dopyt, a to ani na regionálnej, ani bilaterálnej úrovni (Robles, 2004).

2.6 Politická a bezpečnostná agenda

Politická a bezpečnostná spolupráca bola od počiatku najmä zo strany ASEAN silne presadzovaná. Jej kľúčovým cieľom je podporovať mier a stabilitu Ázie. ASEAN pritom hrá významnú rolu jednako ako stabilizačná sila regiónu, ale i ako radiaca sila Regionálneho fóra ASEAN (ARF).¹⁸ Únia ARF vníma ako „primárne politické a bezpečnostné fórum v ázijsko-pacifickom regióne“ (AEMM, 2007), čo je tiež dôvod, prečo v ňom aktívne participuje. Na tejto platforme presadzuje najmä rýchlejší prechod od súčasného zamerania na budovanie dôvery k efektívnejšej preventívnej diplomacii a výhľadové zameranie i na riešenie konfliktov (AEMM, 2007; COM, 2003).

¹⁵ Zaujímavé v tejto súvislosti je, že EU zvolila v oblasti investícií relatívne ambiciózne prístup. De facto totiž na interregionálnu úroveň presunula svoje neúspešné požiadavky z WTO týkajúce sa liberalizácie režimu investovania. Ako cieľ si v spolupráci s ASEAN kladie aplikáciu doložky najvyšších výhod a národného zachádzania v oblasti investícií (COM, 1996). Singapur je pritom jednou z prvých krajín, s ktorými by podľa zámerov EK mohla byť plnohodnotná dohoda o ochrane a podpore investícií zjednaná ako súčasť FTA (COM, 2010).

¹⁶ Ved' Singapur a Brunej sa radia medzi krajiny s vysokým príjmom a Malajzia, Thajsko a Filipíny sú krajinami so strednými príjmami (WB 2010).

¹⁷ Prvé rozšírenie prebehlo už v roku 1984, keď do ASEAN vstúpila Brunej.

¹⁸ Okrem ARF sa ASEAN angažuje i v ďalších širších regionálnych dialógoch, tento krát však bez priamej účasti EU. Ide o formát stretnutia ASEAN + 3 (Južná Kórea, Čína, Japonsko), summit východnej Ázie spolu s budovaním Východoázijského hospodárskeho spoločenstva.

2.7 Podpora demokracie a ľudských práv

Oblasť ľudských práv a podpory demokracie tradične patrí k najkontroverznejším témam spolupráce EÚ a ASEAN. ASEAN sa stavia zdržanlivo k pokusom EÚ inkorporovať ustanovenie o ľudských právach do spoločných dokumentov. Jedným z dôvodov, prečo neexistuje nová aktualizovaná dohoda o interregionálnej spolupráci, je práve nezhoda na tejto položke. Pôvodná dohoda z roku 1980 žiadnu zmienku o ľudských právach či demokracii neobsahuje, nová dohoda by ju vzhľadom k aktuálnej politike a záväzkom EÚ¹⁹ už obsahovať mala, rovnako ako spoločné programy spolupráce spustené v druhej polovici 90. rokov (COM, 1996; COM, 2001).

V prvom strategickom dokumente Komisie zameranom na Áziu z roku 1994 podpora konsolidácie demokracie, vlády práva a uznávaní ľudských práv figuruje ako 1 z 4 hlavných cieľov Únie (COM, 1994). Ázijská stratégia z roku 2001 k tomuto ďalej dodáva podporu všestrannosti a nedeliteľnosti ľudských práv (COM, 2001), čo je zaujímavé v kontraste s koncepciou ázijských hodnôt, ktorá je propagovaná práve niektorými krajinami ASEAN. Komisia si ďalej za cieľ vymedzila i podporu prijatia a implementácie relevantných medzinárodnoprávných inštrumentov všetkými krajinami (COM, 1994).

Nástrojom k realizácii týchto cieľov sú najmä vzájomný dialóg, povzbudzovanie a efektívna podpora (COM, 2003). S ohľadom na ľudské práva je najdôležitejším nástrojom klauzula o ľudských právach, tzv. podmienovacia klauzula, tvoriaca základný prvok dohôd o spolupráci s rozvojovými krajinami uzatvorených po roku 1995 (Európska komisia 2010f), teda i s krajinami ASEAN (COM, 2003). V tejto súvislosti má EÚ ďalej možnosť do dohody zakomponovať i tzv. všeobecnú doložku o nevykonateľnosti dohody (*non-execution clause*) v prípade porušenia ich ustanovenia.²⁰

Regionálny prístup v presadzovaní ľudských práv a demokratických princípov v rámci partnerstva s ASEAN tak v stratégii EÚ nájdeme prevažne len v deklaratórnej rovine, s výnimkou diskusií v rámci politického dialógu. Väčšina aktivít je namierená na jednotlivé krajiny regiónu v rámci dohôd o spolupráci či PCAs, ktoré obsahujú články stavajúce rešpekt k ľudským právam za základ vzájomných vzťahov, a ďalej programov rozvojovej spolupráce implementovaných rovnako na bilaterálnej úrovni.

2.8 Zameranie finančnej a technickej podpory

Rozdelenie finančných prostriedkov vyčlenených pre ASEAN určujú Regionálne strategické dokumenty (RSP) a im prislúchajúce Regionálne/viacročné indikatívne programy (RIP/MIP) spracovávané pre celú Áziu, vrátane kapitoly venovanej ASEAN. RSP sú pripravované od roku 2004 s tým, že v predchádzajúcich obdobiach vymedzenie asistencie poskytovala predovšetkým správa Komisie a výstupy AEMM a JCC.

Prioritou finančnej a technickej asistencie dlhodobo zostáva podpora integračných procesov ASEAN. Komisia vníma posilňovanie kapacít regiónu ako predpoklad pre prehĺbvanie spolupráce medzi EÚ a ASEAN a zároveň zdôrazňuje, že práve v tejto oblasti

¹⁹ Pozícia ľudských práv vo vonkajších vzťahoch Únie je vymedzená ako radou dokumentov sekundárneho práva, tak i priamo v primárnom práve. Prvýkrát sa zmienka o presadzovaní ľudských práv objavila v čl. J1 Zmluvy o EU (Maastrichtské zmluvy), ktorý za jeden z cieľov SZBP vymedzil „rozvíjať a upevňovať demokraciu a právny štát, ako aj i dodržiavanie ľudských práv a základných slobôd“ (SEU: čl. J1).

²⁰ Komisia k tomuto vydala i špeciálnu smernicu, ktorá presne definuje čo by nové dohody o spolupráci mali s ohľadom na ľudské práva obsahovať. Jednak musí byť odkaz na ľudské práva ako základný prvok vzájomných vzťahov v samotnom texte zmluvy a jednak musí všeobecný odkaz na ľudské práva a hodnoty demokracie figurovať i v preambule. Rovnako sa otvára možnosť zaradenia explicitnej doložky o pozastavení (*explicit suspension clause*) alebo všeobecnej doložky nevykonateľnosti (*general non-execution clause*) (Reiterer, 2006).

môže EÚ ponúknuť výrazne pridanú hodnotu (COM, 2004). Inštrumentálne zaistenie tohto cieľa spadá pod rozsiahly program APRIS²¹ (Program ES a ASEAN na podporu regionálnej integrácie), ktorý si kladie za cieľ zvýšenie inštitucionálnych kapacít ASEAN, zvlášť jeho Sekretariátu (COM, 2004).²² Druhou prioritou, ktorá súvisí s budovaním kapacít a spadá pod samostatný projekt, je štatistická podpora. Opäť ide o predpoklad ako úspešnej hospodárskej integrácie ASEAN, tak i efektívnej spolupráce s EÚ (COM, 2004; COM, 2007).

Ďalšie ciele finančnej a technickej asistencie sa už v rôznych programovacích obdobiach líšia a siahajú od hospodárskych tém, cez vzdelávanie a komunikáciu, až po problematiku manažmentu hraníc v súvislosti s regionálnymi bezpečnostnými hrozbami (bližšie COM, 2004; COM, 2007). Konkrétna alokácia finančných prostriedkov a ich tematické rozdelenie zahŕňa nasledujúca tabuľka.

Tabuľka č.2 Alokácia finančných prostriedkov a ich rozloženie (EÚ – ASEAN)

Obdobie		
2000 – 2004	2005 – 2006	2007 – 2013
Celková alokácia v mil. eur		
80	20	70
Rozlíšenie podľa priorít (% z vyššej celkovej alokácie, pokiaľ je známa)		
Zjednodušenie obchodu	APRIS II (40 %)	Inštitucionálna podpora a dialóg región vs. región
Energetika	Štatistická podpora (25%)	Štatistická podpora
Životné prostredie	Boj proti terorizmu (25 %)	Spolupráca v bezpečnostnej oblasti (manažment hraníc)
APRIS I	Stratégia zviditeľnenia (10 %)	
Vzdelávanie		

Zdroj: autorka na základe dokumentov Komisie a Ministerského zasadnutia ASEAN – EÚ (COM, 2004; COM, 2007; AEMM, 2010).

3 Záver

Spolupráca medzi EÚ a ASEAN je rozsiahla, avšak neusporiadaná, čo vyplýva jednak z premien jej intenzity, tak i z množstva dokumentov, ktoré ju vymedzujú. Dialóg EÚ s ASEAN navyše spočíva na Dohode o spolupráci z roku 1980, ktorá je stará a celkom nevystihuje podstatu interregionálneho partnerstva v 21. storočí.

EÚ s ASEAN nevytvorili regulárne spoločné inštitúcie, ale ich spolupráca prebieha skôr formou konzultácií a spoločných fór. Zo strany ASEAN jednoznačne dominuje medzivládne chápanie týchto konzultácií, EÚ aktívne zastupujú i nadnárodné inštitúcie, a to predovšetkým v oblasti obchodných vzťahov. Dialóg je vedený najintenzívnejšie na ministerskej úrovni a úrovni vyšších úradníkov, zapájajú sa ale i parlamenty či občianska spoločnosť.

Škála oblastí spolupráce medzi EÚ a ASEAN je pestrá a siahá od obchodu, cez rozvojovú spoluprácu, až po politický dialóg. Vzhľadom k dostupným prostriedkom sa však jej ciele javia možno až príliš ambiciózne. Za kľúčové ciele si EÚ stanovila posilniť svoju

²¹ V roku 2010 už bol APRIS formálne ukončený, nadväzuje na neho obdobný program nazvaný „Podpora hospodárskej integrácie ASEAN“ (AEMM, 2010).

²² APRIS je veľmi komplexný program, z väčšej časti sa sústreďujúci na podporu kapacít spojených s hospodárskou integráciou. Pre predstavu tu uvádzam priority platné pre jeho druhú fázu skončenú v roku 2010. Išlo o štandardy a zhadu, colné bariéry a zjednodušenie obchodu, investície, budovanie kapacít a konečne podporu TREATI a READI (pre konkrétnu akciu viď AEMM, 2010).

ekonomickú a politickú prítomnosť v regióne a ďalej podporovať regionálnu integráciu ASEAN.

Ekonomická agenda je sústredená na posilnenie prítomnosti EÚ v juhovýchodnej Ázii a s tým súvisiacimi ďalšími prioritami. Ďalším cieľom je podpora ekonomickej integrácie v rámci ASEAN a konečne i implementácia multilaterálnych pravidiel obchodovania a úspešné zavŕšenie súčasného kola rokovaní WTO. Zásadnými nástrojmi pri realizácii týchto cieľov je predovšetkým dialóg TREATI, zastrešujúci radu konkrétnych programov hospodárskej spolupráce, ďalej podpora obchodu, ktorá prebieha v režime GSP, zblížovanie regulácií a konečne vyjednávania o FTA. Nemenej dôležité sú i pravidelné vyjednávania zamerané na agendu WTO.

Ak zhrnieme charakteristiky rozvojovej spolupráce, potom môžeme povedať, že jej nosným cieľom je obmedzenie chudoby, pričom tradičnými prioritami sú rozvoj ľudských zdrojov, zdravotníctva a ochrana životného prostredia, medzi novými cieľmi figurujú inštitucionálne ciele a problematika ľudských práv. Nástroje realizácie týchto cieľov sa v priebehu sledovaného obdobia presúvajú od väčšieho množstva malých úzko zameraných projektov k sektorovo zameraným a koncentrovanejším programom. Dôležitý trend tkvie i v ustupovaní od regionálnych projektov smerom k bilaterálnym.

Kľúčovým politicko-bezpečnostným cieľom, ktorý Únia v dialógu s ASEAN presadzuje, je podpora súdržnosti subregiónu a jeho stabilizačného vplyvu na širší ázijsko-pacifický región. Služí k tomu kontinuálny politický dialóg a podpora na transregionálnych a multilaterálnych fórach a dokonca i spolupráca v oblasti krízového manažmentu. Z komplexného pohľadu je možné konštatovať, že politické postoje EÚ v dialógu s ASEAN sú priamo pragmatického charakteru.

Ľudské práva a demokratické princípy platia dlhodobo pre krízovú oblasť interregionálneho dialógu. Bol to totiž práve ASEAN, kto na šírení tzv. západných hodnôt reagoval formuláciou ázijských hodnôt a obranou vlastného spoločenského systému. Finančná asistencia regiónu ASEAN sa sústreďuje na podporu integračných procesov a budovanie kapacít regionálnych inštitúcií. Pre tento účel EÚ financuje špeciálne programy zamerané ako na samotnú podporu regionálnej integrácie, tak špecificky i na štatistické systémy. Prevažujúcou formou financovania zostávajú projekty, EÚ sa však pritom snaží do asistencie chudobnejším častiam regiónu aktívne zapojiť i jeho bohatšie štáty.

Zoznam použitej literatúry

1. CIHELKOVÁ, E.: *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck 2003, ISBN 80-7179-804-5.
2. ROBLES, A. C.: *An EU – ASEAN FTA: The EU's Failures as an International Actor*. *European Foreign Affairs Review*. 2008, Vol. 13, No. 4, p. 541 – 560.
3. Rüländ, J. 2006. "Interregionalism: An Unfinished Agenda." In. *Eds. Heiner Hänggi, Ralf Roloff and Jürgen Rüländ. Interregionalism and International Relations*. London, New York : Routledge, p. 295 – 313.
4. AEM – EU [ASEAN Economic Ministers – European Union Meeting] 2007. Joint Ministerial Statement of the ASEAN Economic Ministers and the European Union Trade Commissioner on the Launch of Negotiations for the ASEAN-EU Free Trade Agreement

(FTA). Bandar Seri Begawan, Brunei Darussalam. [online]. [citované 2011-03-09].

Dostupné na internete: <www.aseansec.org/ASEAN-EU-FTA.pdf>.

5. AEMM [ASEAN – EU Ministerial Meeting] 1994. Joint Declaration of the 11th ASEAN – EU Ministerial Meeting. Karlsruhe, Germany. [online]. [citované 2011-04-19].

Dostupné na internete: <<http://www.aseansec.org/2730.htm>>.
6. AEMM [ASEAN – EU Ministerial Meeting] 1997. Joint Declaration of the 12th ASEAN – EU Ministerial Meeting. Singapore. [online]. [citované 2011-04-19]. Dostupné na internete: <<http://www.aseansec.org/2668.htm>>.
7. AEMM [ASEAN – EU Ministerial Meeting] 2005. Joint Co-Chairmen’s Statement of the 15th ASEAN-EU Ministerial Meeting. Jakarta, Indonesia. [online]. [citované 2011-04-08]. Dostupné na internete: <<http://www.aseansec.org/17354.htm>>.
8. AEMM [ASEAN – EU Ministerial Meeting] 2010. 18th ASEAN – EU Ministerial Meeting Co-Chair’s Statement. Madrid, Spain. [online]. [citované 2011-04-20].

Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/114712.pdf>.
9. COM [Komise] 1996. Creating a New Dynamics in EU – ASEAN Relations. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee, COM(96) 314 final, Brussels. [online]. [citované 2011-04-20]. Dostupné na internete: <http://aei.pitt.edu/6271/01/003439_1.pdf>.
10. COM [Komisia] 2010. ASEAN - Statistics. European Commission: DG Trade. [online]. [citované 2011-04-10]. Dostupné na internete: <<http://trade.ec.europa.eu/doclib/html/113471.htm>>.
11. ES [Európske spoločenstvá (European Communities)] 2004. A World Player. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. [online].

[citované 2011-04-23]. Dostupné na internete:

<<http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/47/en.pdf>>.

12. Chitemba, M. 2010. "Zimbabwe: Sanctions – SADC Barks a Wrong Tree." Zimbabwe

Independent, 8. 4. 2011. [online]. [citované 2011-04-13]. Dostupné na internete:

<<http://allafrica.com/stories/201010080740.html>>.

13. COM [Komisia] 2009. EU to Launch FTA Negotiations with Individual ASEAN Countries, Beginning with Singapore. European Commission: Press releases RAPID.

[online]. [citované 2011-04-13]. Dostupné na internete:

<<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/1991&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>>.

14. Európska komisia 2010a. European Commission – External Relations. [online]. [citované

2011-03-23]. Dostupné na internete:

<http://ec.europa.eu/dgs/external_relations/index_en.htm>.

15. EEAS [European Union External Action Service] 2010a. EEAS – Mercosur. [online].

[citované 2011-04-03]. Dostupné na internete:

<http://www.eeas.europa.eu/mercosur/index_en.htm>.

Kontakt:

Ing. Diana Vasilenková

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta podnikového manažmentu

Katedra podnikovohospodárska

Bratislava

DLHODOBÉ PRÍČINY ZADĽŽENOSTI ROZVOJOVÝCH KRAJÍN

Abstrakt

Rozvojové krajiny, ktoré sa oslobodili spod nadvlády koloniálnych mocností získali síce politickú nezávislosť, ale súčasne sa nemôžu zbaviť ekonomickej zadlženosti, ktorú sčasti zdedili a neustále ju prehľbujú.

Kľúčové slová: Rozvojové krajiny, dlh, zahraničná zadlženosť

Abstract

Developing countries that are freed from under the domination of colonial powers namely gained political independence, but also can not get rid of economic debt, which they in part inherited but the debt is still being deepened.

Key words: Developing countries, debt, foreign debts

1 Problematika zadlženosti rozvojových krajín

Problém zadlženosti rozvojových krajín môžeme charakterizovať ako jeden z prvotných a pretrvávajúcich problémov novovznikajúcich štátov v procese tzv. dekolonizácie, t.j. získania politickej nezávislosti vybranej skupiny štátov od svojich materských krajín. Proces dekolonizácie ovplyvnil prebiehajúci politický vývoj po 2.svetovej vojne, kedy sa štáty sveta rozdelili do dvoch skupín a to štáty s kapitalistickým zriadením a štáty so socialistickým zriadením. Treťou skupinou sa stali štáty, ktoré sa oslobodili spod koloniálnej nadvlády pod názvom menej rozvinuté krajiny.

Tieto krajiny môžeme podľa geografického hľadiska rozdeliť do troch regiónov:

- Afrika
- Latinská Amerika
- Ázia

Do skupiny rozvojových krajín zaradujeme 170 krajín. Zaberajú 58% povrchu zeme a žije v nich približne 78% svetového obyvateľstva.. Ide o diferencovaný komplex krajín, kde na území bývalých kolónií vznikli samostatné nezávislé štáty, ktoré musia prekonať pozostatky zaostalých spoločenských štruktúr.

V období vzniku rozvojových krajín sa problém nedostatku finančných prostriedkov neprejavoval až tak výrazne. Väčší dôraz ako na ekonomické problémy sa kládol získanej politickej nezávislosti. Napriek tomu počiatky zadlženosti rozvojových krajín vznikli už v období koloniálnej závislosti. Túto skutočnosť si nikto v rámci eufórie z politického oslobodenia neuvedomoval. Materské krajiny poskytovali síce svojim bývalým kolóniám určité finančné prostriedky formou pôžičiek, ale tieto boli spätne odčerpávané v rámci vzájomnej obchodnej výmeny tovaru medzi bývalou koloniálnou mocnosťou a jej kolóniou.

Tieto prostriedky boli teda investované do vstupných surovín pre už existujúcu výrobu a následne exportované z krajiny do bývalej materskej krajiny za nevýhodných cenových podmienok.. Tak napriek rozpadu kolonializmu zostala rozvojovým krajinám silná väzba na bývalé materské krajiny, ktoré boli aj hlavným odberateľom ich lacnej produkcie..

Postupne sa však aj v rámci spoločenstva rozvojových krajín začala prejavovať aj ekonomická diferenciacia a utvorili sa 4 skupiny štátov¹, ktoré sa navzájom líšili svojou ekonomickou vyspelosťou a začlenením sa do svetového hospodárstva a to:

1. **Vyspelé rozvojové krajiny:** Krajiny s pomerne vyspelou priemyselnou výrobou, vlastnou výrobou výrobných prostriedkov, s rozvinutou exportnou štruktúrou, kde je okrem exportu surovín zahrnutý aj export hotovej produkcie, čím sa tieto krajiny snažia stať konkurencieschopnými na svetových trhoch.
2. **Rozvojové krajiny s pomerne vyspelým priemyslom:** Krajiny síce s vyspelým určitým priemyselným odvetvím, ktoré však spotrebuje iba domáce suroviny a výrobné technológie a zariadenia musia byť dovážané.
3. **Krajiny vlastniace významné surovinové zdroje:** Tieto krajiny sa veľmi výrazne začali vydeľovať od ostatných rozvojových krajín a ich ekonomický vývoj je veľmi výrazný. Sú to predovšetkým krajiny vlastniace strategickú surovinu, ktorou je ropa. Ich rýchly ekonomický vývoj sa prejavil hlavne v období ropných šokov.
4. **Najmenej rozvinuté krajiny:** Tieto krajiny sa vyznačujú najnižšou úrovňou priemyselnej výroby, takmer žiadnymi zdrojmi vlastných surovín. Obyčajne sú zamerané na poľnohospodársku výrobu . Vo väčšine sú to vnútrozemské krajiny, alebo naopak, ostrovné.

Súčasne so získaním nezávislosti sa objavili aj sprievodné problémy ako nedostatočná industrializácia, nedostatočná vedecko-technická základňa, nerozvinuté školstvo, zanedbané zdravotníctvo. Na riešenie týchto problémov boli potrebné nemalé finančné prostriedky, ktoré však rozvojové krajiny nemali k dispozícii.. Rozvojové krajiny majú obmedzené možnosti a nedostatočné skúsenosti na to, aby samy vytvárali zdroje na rozvoj hospodárstva a riešenie sociálnych potrieb.

Problém zadlženia sa začal výrazne prejavovať až v priebehu 50-tych rokov, kedy ekonomické problémy rozvojových krajín začali narastať. Hlavným spôsobom riešenia tohto problému bolo získavanie potrebných finančných prostriedkov pôžičkami a úvermi. V plnej miere prepukol problém zadlženia začiatkom 70-tych rokov, vznikom prvého ropného šoku. Ekonomiky rozvojových krajín boli závislé na dovoze tejto suroviny, Cena ropy rástla, čo sa prejavilo zvýšením nákladov na vstupné suroviny a následne na zvýšení cien konečnej produkcie. Zvýšené náklady predražili hotovú produkciu, ktorá stratila už aj tak svoju nízku konkurencie schopnosť.

V tomto období došlo aj k prvej diferenciacii rozvojových krajín. Na jednej strane sa vytvorila skupina krajín závislá na dovoze ropy, a na druhej strane skupina krajín, ktoré boli bohaté na túto surovinu a zo zvýšenia jej cien profitovali. Tieto krajiny získavali exportom ropy značné finančné prostriedky, ktoré samy nespotrebovali a začal sa prejavovať nadbytok kapitálu. Vznikli teda finančné prostriedky, ktoré domáca ekonomika nestačila absorbovať. Rozvojové krajiny sa teda rozdelili na skupinu, ktorá ropným šokom stratila a skupinu, ktorá ropným šokom získala. Druhá skupina sa, paradoxne, stala prvý raz v histórii najvýraznejšie sa rozvíjajúcou časťou svetového hospodárstva. Aj druhý ropný šok, ku ktorému došlo začiatkom osemdesiatych rokov, spôsobil ďalšie prehlbovanie dlhov. K ropným šokom sa pridal aj rast cien surovín na svetovom trhu a vlna protekcionizmu zo strany vyspelých kapitalistických štátov zavádzaním ciel na poľnohospodárske produkty, textilné výrobky.

¹ <http://aktuality.sk/diferenciacne-procesy-vo-vyvoji-rozvojovych-krajin.html>

Koncom 80-tych rokov dochádza k nekontrolovateľnému nárastu poskytovania úverov rozvojovým krajinám. Táto situácia prinášala vysoké zisky bankovým inštitúciám. Banky boli presvedčené, že poskytovanie finančnej pomoci rozvojovým krajinám je bezpečné a spojené iba s minimálnym rizikom. V tomto období nebolo zvláštnosťou, že sa už existujúci dlh splácal novým úverom, čím sa len potvrdzovala skutočnosť, že finančné záujmy bánk mali prednosť pred reálnym ekonomickým posúdením situácie. Banky neadekvátne posudzovali vznikajúce riziká. Úverové sadzby v súvislosti so zmenou menovej politiky USA a s nástupom Ronalda Reagana do funkcie prezidenta, čo malo za následok zvýšené investície do zbrojenia a stupňovanie studenej vojny medzi USA a ZSSR

Napriek získaným úverom za vysoké úverové sadzby rozvojové krajiny veľmi často použili získané prostriedky veľmi neefektívne. Vzhľadom na nedostatok skúseností a snahu rýchleho rozvoja a zbohatnutia krajiny, peniaze neboli investované na rozvoj hospodárstva za konkrétnych podmienok danej krajiny, ale boli investované podľa vzoru rozvinutých krajín na financovanie a realizáciu megaprojektov vlád. Takýto postup viedol k čoraz väčšiemu zadlžovaniu sa a prehlboval neschopnosť splácať už existujúce dlhy.

Nastala situácia, kedy došlo ku prepojeniu ekonomických a politických aspektov. V tejto situácii, keď hrozil kolaps finančno-úverových, cenových a obchodných vzťahov, sa v podstate veritelia dostali do pozície „rukojemníkov dlžníkov“. Táto situácia sa vyhrotila v roku 1982, kedy Mexiko oficiálne oznámilo neschopnosť splácania dlhov. Začala sa tzv. dlžnícka kríza. Táto situácia aktivizovala medzinárodné organizácie (MMF, Svetová banka), ktoré svoju pozornosť zamerali na riešenie vzniknutej situácie na oficiálnej úrovni.

2 Dlhový management ²

1985	Bakerov plán	Americký minister financií Baker navrhol zabezpečiť platobnú schopnosť 15 najpostihnutejších krajín poskytnutím nových úverov. Tým by mal byť podporený rast ekonomiky, ktorý povedie k umorovaniu dlhov. Plán bol neúspešný
1988	Torontské podmienky	Na stretnutí krajín G7 poskytujú prvý raz vlády veriteľských krajín možnosť odpustenia bilaterálnych dlhov. Ako horná hranica je stanovená výška 33% dlhovej služby. Ukázala sa ako nedostatočná.
1989	Bradyho plán	Táto iniciatíva je pomenovaná podľa amerického ministra financií Bradyho a mala znížiť bankové dlhy 39 najviac zadlžených krajín pomocou odpustenia dlhov a poskytnutia dlhových úľav, nových pôžičiek a prevedením časti dlhu na podiely v štátnych podnikoch. Tento plán viedol k prechodnému uľahčeniu pre niektorých dlžníkov so strednými príjmami.
1991	Londýnske podmienky	Na samite krajín G7 je zvýšená horná hranica dlhu pre chudobné

² <http://www.jedensvet.org/mezinarodnidluh.html>

		krajiny na 50% dlhovej služby. Opäť sa ukázala ako nedostatočná.
1994	Neapolské podmienky	Rozhodnutie krajín G7 o ďalšom zvýšení výšky odpustenia na 67%. Prvý raz sú redukované bežné platby a aj dlhy.
1995	Iniciatíva z Halifaxu	G7 sa venuje problému zadlženosti chudobných krajín voči multilaterálnym veriteľom. Iniciatíva je vyvolaná MMF a SB.
1996	Lyonské podmienky	G7 vyzýva veriteľské vlády, aby podporili iniciatívu z Halifaxu a pokračili ďalej ako stanovujú neapolské podmienky. V roku 1998 bol Mozambiku odpustený dlh vo výške 80%.
1999	Kolínska iniciatíva	Rozšírenie iniciatívy HIPC na EHIPCI, čo umožní prístup ďalším 36 krajinám a odpustenie dlhu až do 90%.
2002	Samit v Kananaskis	Nebol dosiahnutý očakávaný výsledok, preto bolo dohodnuté dodatočné financovanie, ktoré malo zrealizovať výpočty MMF a SB.

Pretrvávajúce problémy v oblasti zadlženosti rozvojových krajín boli a sú spôsobované vnútornými faktormi, neefektívne fungujúcej ekonomiky a vonkajšími faktormi, záporne pôsobiacimi na jednotlivé ekonomiky³. Tieto príčiny boli vzájomne prepojené a navzájom sa ovplyvňovali. Môžeme ich preto zjednodušene rozdeliť na:

1. Vnútorné faktory:

- Nezodpovedná správa verejných financií
- Nesprávna zahranično-obchodná politika
- Nezodpovedný dlhový management

2. Vonkajšie faktory:

- Vývoj svetových úrokových sadzieb
- Vývoj menových kurzov
- Vývoj výmenných relácií

K vonkajším faktorom môžeme zaradiť aj:

- **zmeny cien surovín**, kedy hovoríme že dochádza k otváraniu cenových nožníc, .tj.dochádza k rýchlejšiemu rastu cien hotových výrobkov ako vstupných surovín
- **protekcionalistické opatrenia** vlád vyspelých kapitalistických krajín, ktorými chránia vlastnú ekonomiku a výrobcova
- **korupcia** je výrazným problémom väčšiny vlád rozvojových krajín. Na základe korupcie sa finančné prostriedky investujú do relatívne nepotrebných projektov, alebo sa významné zákazky zadávajú firmám, ktoré ich predražujú a tým nútia zadávajúcu krajinu k novým úverom alebo si vynucujú výhody, na ktoré by za normálnych okolností nemali nárok. Vláda,

³ <http://www.rozvojovka.cz/mezinarodni-zadluzenost.html>

a tým pádom aj rozhodovanie je v niektorých rozvojových krajinách v rukách jednej rodiny, ktorá využíva takto získané finančné prostriedky na vlastné obohacovanie na úkor ostatného obyvateľstva.

V 90-tych rokoch sa tempo rastu zadĺženosti síce spomalilo, čo ale neznamená, že by došlo k výraznejšiemu zníženiu zadĺženosti formou splatenia dlhov. Situácia sa zlepšila aj formou oddlžovania rozvojových krajín. Badať tendencie niektorých vlád rozvojových krajín riešiť finančné problémy zodpovednejšie a zodpovednejšie sa stavať k získavaniu nových pôžičiek a úverov. Na druhej strane však zlepšenie situácie môže lákať aj k ďalšiemu zadlžovaniu sa. Preto zostáva zadĺženosť rozvojových krajín stále výrazným problémom a na jeho riešenie by sa mali podieľať a zúčastniť ako dlžníci, tak aj veritelia na základe všeobecne platných pravidiel o poskytovaní a splácaní úverov dohodnutých spoločne oboma stranami.

Tabuľka č. 1

Vývoj vonkajšieho zadĺženia rozvojových krajín (1990-2003)

	Celkový dlh	
	v mld.USD	v % HDP
1990	1289,2	41,7
1991	1359,1	41,8
1992	1426,1	41,2
1993	1533,4	41,1
1994	1699,4	41,4
1995	1826,4	41,4
1996	1920,3	36,9
1997	1914,8	39,6
1998	1965,1	37,3
1999	2223,1	44,5
2000	2100,3	40,6
2001	2171	40,3
2002	2200	40,9
2003	2207,8	38,8

Zdroj: :IMF-World Economic Outlook, Trade und Finance, September 2004

Tabuľka č. 2

Teritoriálne rozloženie zahraničného dlhu rozvojových krajín

	1990	1992	1994	1996	1997	2003
Afrika	17,9	16,5	15,3	15	14,7	12
Ázia	29	31,8	34,5	37	38,5	32
Stredný východ a Turecko	18,2	18,2	17	15,5	14,9	22,7
Latinská Amerika	34,9	33,5	33,2	32,5	31,9	33,3

Zoznam použitej literatúry

1. Adamcová L., Němečková T. a kol.: Rozvojová ekonomika, Oeconomica, Praha 2009, ISBN 078-80-245-1515-1
2. Gavaľová V.:Ekonomika a obchodná politika rozvojových krajín, Ekonóm, Bratislava 2007, ISBN 978-80-225-2439-1
3. Lipková Ľ. A kol.: Ekonomika rozvojových krajín, Ekonóm, Bratislava 2005
4. IMF-World Economic Outlook, Trade und Finance, September 2004
5. Fárek I.Globální tendence a perspektivy zahraniční zadluženosti, Finance a úvěr, 2/1994
6. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
7. <http://www.rozvojovka.cz/mezinarodni-zadluzenost.html>
8. <http://aktuality.sk/diferenciacne-procesy-vo-vyvoji-rozvojovych-krajin.html>
9. <http://www.jedensvet.org/mezinarodnidluz.html>
10. <http://en.wikipedia.org/wiki/Developing-countries-debt.html>
11. <http://svet-komunikacie.sk/print.php?ID=1000>
12. <http://www.paradigma.sk/Priciny-dlhovej-krizy-Ako-to-vsetko-zacalo.php?id=170>

**Zborník príspevkov
z 10. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých
pracovníkov**

Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2011

Vydané na CD

©

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava

Zostavovatelia zborníka: Ing. Ján Bocora, Ing. Milan Lukáč, Ing. Viliam Pajtinka

Technická spolupráca: Ing. Matej Buzinkai, Ing. Chalotorn Sinproh, Ing. Peter Ret'kovský,
Ing. Marián Šabo

Počet strán: 656

Náklad: 120 ks

ISBN 978-80-225-3271-6

**Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.
Authors are responsible for the contents of their papers.**